3 1761 08123704 2

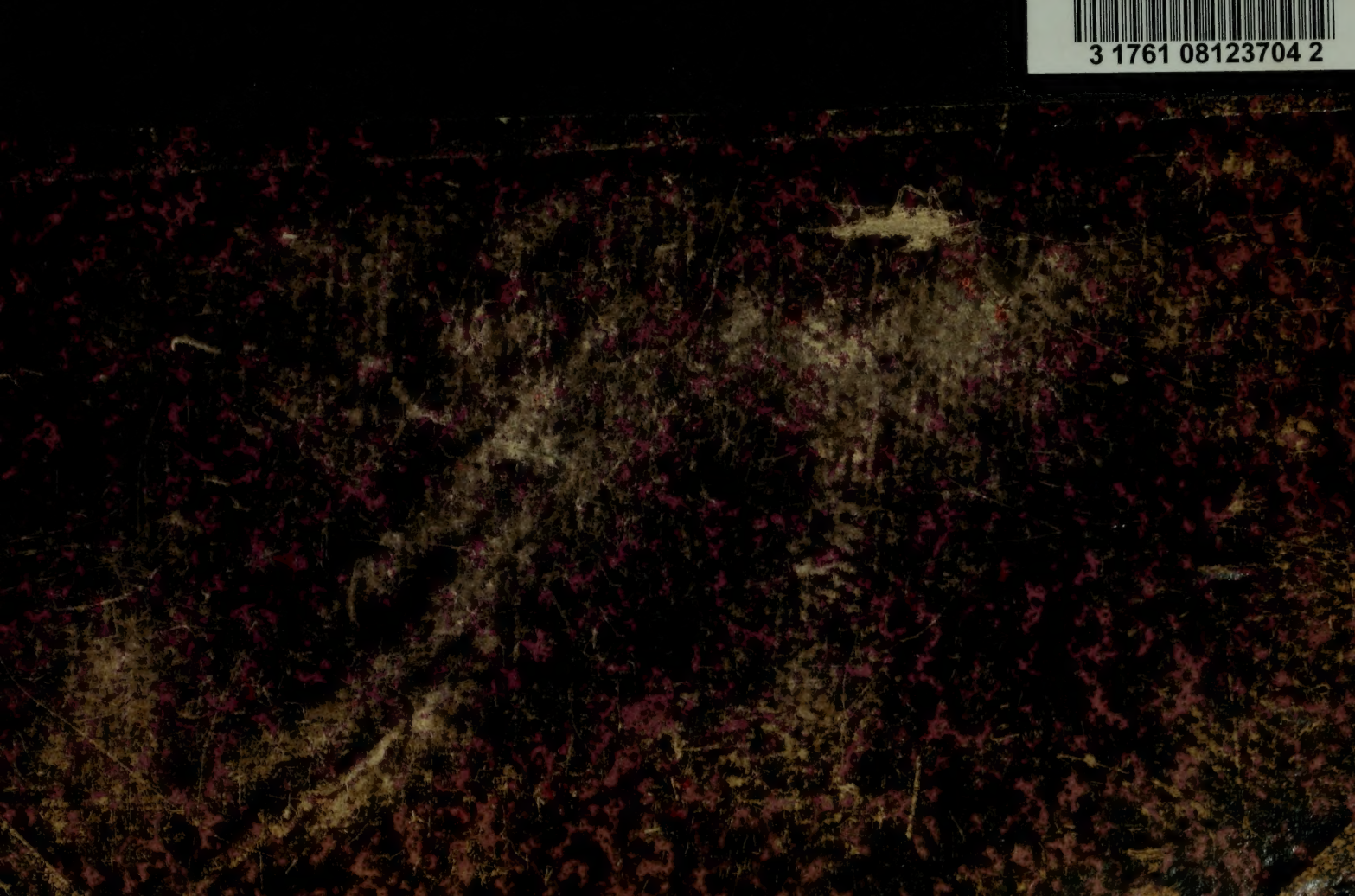

SBORNÍK
SPISŮ POLITICKÝCH A NÁRODOHOSPODÁŘSKÝCH.
PÉČÍ KLUBU NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ.
REDIGUJE DR. LADISLAV DVOŘÁK. — SVÝM NÁKLADEM VYDÁVÁ J. OTTO.

POLITICKÉ ÚVAHY

GUSTAVA EIMA.

POŘÁDÁ

JOSEF PENÍŽEK.

ODDÍL I. STUDIE HISTORICKO-POLITICKÉ.
ODDÍL II. STUDIE ŽIVOTOPISNÉ A MONOGRAFIE.
ODDÍL III. ŘEČI.
ODDÍL IV. STUDIE SITUAČNÍ. STATI PŘÍLEŽITOSTNÉ.

C 8141/ kat. 3963
407
N 2461

TISKEM A NÁKLADEM J. OTTY V PRAZE.

DB
214
E35

FEB 9 1971
UNIVERSITY OF TORONTO

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

Přehled obsahu.

Strana.

Slovo úvodní.

Oddíl I. **Studie historicko-politické.**

O nás pro nás 7

II. Svornost a strannictví 11
III. Proti trpnému odporu a činné politice 16
IV. Hlavní různost obou národních stran českých 21
V. Od říjnového diplomu k počátku trpného odporu 29
VI. Trpným odporem k prosincovce 38
VII. Trpný odpor na celé čáře 50
VIII. Druhý velký zmar 60
IX. Fundamentálky 67
X. Katastrofa 83
XI. Trpným odporem k nové katastrofě 88
XII. Přímé volby 97
XIII. Roztržka 106
XIV. Skrze »sedm Makabejců« k všeobecné sněmovní činnosti 116
XV. Jak přišlo s Auersperga na Taaffa 127
XVI. Čechové na říšskou radu 151

Před pětadvaceti léty 165
I. 167
II. Z úhoru měkkota 173
III. Setba 178

Úvaha jubilejní. (Jinou cestou!) 193

Oddíl II. **Studie životopisné a monografie.**

Bismark 205
Kníže Carlos Auersperg 263
Taaffe 277
Andrassy Gyula 289
Koloman Tisza 303
Generální prokurator Glaser 317
Jubileum Schmerlingovo 321
Po Kalnokym Goluchowski 327
Padlé ministerstvo 337

Oddíl III. **Řeči.**

1. Z řeči promluvené za všeobecné rozpravy o předlohách valutních 11. července 1892 v poslanecké sněmovně . . 349

Strana.
2. Řeč pronesená v rak. delegaci 17. srpna 1892 o rozpočtu ministeria zahraničního 367
3. Řeč pronesená v poslanecké sněmovně 13. října 1893 o výjimečném stavu a zrušení pražské poroty 392
4. Řeč o koalici, proslovená v posl. sněm. 15. března 1894 412
5. Řeč v poslanecké sněmovně o změně zákonův o časopisectvu 28. května 1894 440
6. Řeč v poslanecké sněmovně 27. března 1895 před pádem koalice 463
7. Z řeči na schůzi voličské v Litomyšli 16. září 1896 . 499
8. Z řeči na schůzi voličské v Chotěboři 18. dubna 1896 . 519
9. Řeč před voliči v Hlinsku 19. dubna 1896 534
10. Z řeči na schůzi voličské ve Skutči dne 19. dubna 1896 543

Oddíl IV. **Studie situační. Stati příležitostné.**

1. Na Sylvestra r. 1885 557
2. Na Sylvestra r. 1886 561
3. Velikonoční r. 1888 565
4. Vánoční r. 1888 569
5. Na Sylvestra r. 1888 573
6. Z novoroční úvahy r. 1889 576
7. Velikonoční r. 1889 581
8. Novoroční r. 1890 585
9. Velikonoční r. 1890 588
10. Vánoční r. 1890 591
11. Novoroční r. 1891 594
12. Velikonoční r. 1891 602
13. Vánoční r. 1891 606
14. Novoroční r. 1892 608
15. Velikonoční r. 1892 611
16. Z rozhledu po roce 1892 616
17. Z novoroční úvahy r. 1893 618
18. Vánoční r. 1893 621
19. Z rozhledu po r. 1893 626
20. Z novoroční r. 1894 634
21. Ze stati »České poměry« 636
22. Velikonoční r. 1894 643
23. Vánoční r. 1894 643
24. Z domácí hlídky za rok 1894 659
25. Novoroční r. 1895 663
26. Velikonoční r. 1895 672
27. Vánoční r. 1895 678
28. Z hlídky za rok 1895 681
29. Velikonoční r. 1896 682
30. Vánoční r. 1896 686
Závěr.

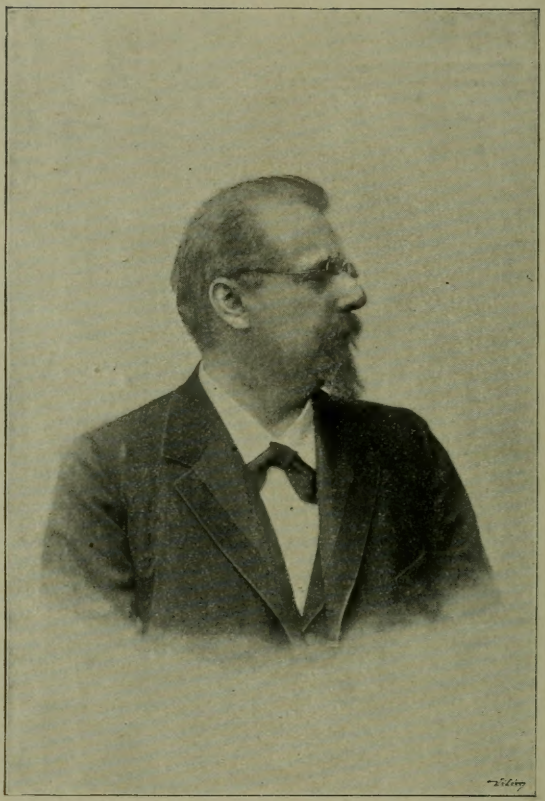

GUSTAV EIM.

»Sborník spisů politických a národohospodářských«.

Tiskem J. Otty v Praze.

č. 61 č. 209/III

SBORNÍK
SPISŮ POLITICKÝCH A NÁRODOHOSPODÁŘSKÝCH.
PÉČÍ KLUBU NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ.
Rediguje Dr. Ladislav Dvořák. — Svým nákladem vydává J. Otto.

POLITICKÉ ÚVAHY

GUSTAVA EIMA.

Pořádá JOSEF PENÍŽEK.

O NÁS PRO NÁS.
PŘED 25 LÉTY.
JUBILEJNÍ ÚVAHA.

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.
1898.

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

Slovo úvodní.

Trudnější nežli výkonného umělce dramatického, jemuž, dle slov básníkových, potomstvo nevine žádných věnců, jest úděl a osud publicisty. Dnes již ani tento výrok arcimistra-poety se nesnáší se skutečností. Sláva reproduktivního herce nemizí, sejde-li navždy s jeviště. V loggiích a v atriích památku jeho zvěčňují obrazy a sochy, ve hledišti divadla, jež bylo svědkem jeho triumfů, basreliefy na římsách. A jaké povznášející vědomí, že publikum mu porozumělo, jaká slast a rozkoš, slyšeti sladkou hudbu jeho potlesku a jásotu! Taková přítomnost odměňuje za nejistou nesmrtelnost.

Jak chudým je naproti tomu los novináře. Jeho forum je veliké, — jsou to tisícové, milionové, avšak obecenstvo to je tichým a němým. Mluví mu ze srdce a k srdci, myslí za ně a pro ně, jiní recipují a hlásají jeho ideje, ba slova — on zůstává ve stínu a v pozadí a často v anonymitě. Celé legie vlastenců zamyslily a zadumaly se při lektuře jeho epištol, nespočetným jednotlivcům zabušilo prudčeji srdce a zalilo se líce krví — jsou chvíle, dnové, doby, kdy nadchl, rozohnil anebo poučil veškerý národ — v našem rychlomřivém věku telefonu, kdy nedočten ranní list a již je tu večerní, zapomíná se brzo a snadno.

Muž vědy má pokdy ke svým rozvahám, — novinář musí rozpoznání a konkluse své činit à la minute. Jeho duševní práce je čilejší. A při tom chvatu a spěchu, který drtí čivy a ničí mozek i srdce, tísní jako tlak můry pocit povinnosti a zodpovědnosti. V takové situaci zachovati jasný zor a soud, aequam mentem rebus in arduis, toť úkol, toť obtíž, toť svízel, o které tušení nemá, kdo toho nezkusil, nejméně pak chlapecká nevědomost aneb omezenost lidí, již jsou za větrem a za humny.

Gustav Eim byl moderním novinářem comme il faut. Stále býti na stráži aktualnosti, nedati se překvapit a ještě méně předstihnouti událostmi, byla jeho force. Po té stránce byl vzorným a příkladným.

Nebyl chladným pozorovatelem a lhostejným kronikářem. Hleděl srdcem a psal duší. Podoben tak lyrickému pěvci, který city tlu-

močí a city budí. Zrak jeho nelpěl na kroku vykonaném, ale nesl se k metám příštím. Ani v okamžicích nejstrastnějších ho neopouštěla víra v pokrok a lepší příští svého národa.

Politika byla mu stálou družkou, s ní sloučena všechna jeho bytost. Než nechoval se podle naučení, jež dává milujícím manželům tvůrce francouzské komedie, by na svoji choť sice stále myslili, ale se jí pořáde nezaměstnávali. Gustav Eim zabýval se politikou bez ustání, bez oddechu, s intensivností, která sklátila jeho síly fysické.

Byl v této věci nadčlověkem. Vše u něho bylo stupňované, vysoko nad úroveň povýšené: jeho dychtění a snažení, jeho námaha, jeho starost a jeho horoucnost. Individuality tohoto druhu se opotřebují dřív než ony, jež nevybočí z tempa pravidelnosti. Napínaje své potence přes míru, normalnímu organismu dovolenou, a za den více konaje nežli jiní za měsíc, zkrátil svůj věk. Žil pro jiné a proto tak krátce. Morana ho skosila náhle, když úsilím v pravdě nadlidským samosám urovnal cestu pro nynější politiku českou, — a v cizině, jej, který lnul k rodné hrudě s naivní láskou dítěte.

Ve své dlouholeté působnosti žurnalistické a šestileté činnosti poslanecké podal četné a skvělé výkony, které mají cenu historickou a jejichž hodnota přetrvá dobu. V nich uloženo jeho kredo, v nich zračí se jeho zářící vlastnosti politické i spisovatelské. Obsahem i formou zasluhovaly býti zachovány potomstvu souborně a podány veřejnosti nynější generace, pro niž budou skoro novinkou.

Vydavatelé splácejí, zřizujíce mu jeho spisy, jeho pomník, část díků, jimiž nebožtíku je povinna veškera obec česká. Několikráte pomýšlel na publikaci takovou sám. Chtěl leccos měnit, doplňovat, opravit. Co bylo jeho právem, zapovídá pořadatelstvu pieta k jeho manům. Podáváme jeho literární odkaz, jak jej zůstavil.

A jako k celku se obracel vždycky, tak si přával, aby souzen byl nikoli podle ojedinělého projevu, ale podle všeho, co myslil, chtěl a činil. My pak máme jen jednu tužbu: by bylo čteno, *co* je pověděno, a pochopeno, *jak* je pověděno.

VE VÍDNI, v listopadu r. 1897.

Jos. Penížek.

Studie

historicko-politické.

O NÁS PRO NÁS.

I.

Skromné úvahy naše nebudou psány nikterak se stanoviska výlučně strannického a snad nedojdou ani u blízkých přátel všude souhlasu. Nejsme také tak domýšlivými, abychom je vydávali za samospasitelnou pravdu. Zrovna o politických míněních platí znamenité slovo Schillerovo: »Pravda stále se rodí, ale nikdy není.« — Vůči klassickému zmatku, jaký panuje v politických poměrech Rakouska, zmatku, jehož odlesk divně hraje na hladině jezírka české naši domácnosti, proti každému mínění může postaviti se skeptická otázka Pilatova: »Co je pravda?« Chceme beze vší pretense a také bez okázalosti pověděti, co stvrdlo v úsudek, jejž vysloviti chceme beze všeho ostychu a s celou upřímností.

Je sice u nás nebezpečno míti srdce na jazyku, neboť u nás ještě více nežli jinde slétají se hned havrani a bezohledně klovou do něho zobany, avšak, jak říkal Bedřich Vilém IV., člověk musí míti přede vším jiným zmužilost vysloviti své mínění a venkoncem jest nejen míti, ale také pověděti vlastní své mínění nejdražším právem každého jednotlivce, a která společnost práva toho neuznává nebo je zkracuje, sama zbavuje se možnosti, aby slyšela pravdu, a udílí právo lži a klamu.

V těžkém a snad osudném zápasu, jaký bojuje národ náš už po dvě pokolení, potřebí jest jako v temnotách světla, — pravdy, silné pravdy, která má zmužilost nic netajiti, nic nezmenšovati, ale také nic nezvětšovati. Ani lehkověrní zakryvači, kteří růžovým listím zasýpají hnisavé rány, ani umínění karatelé, ironičtí posměváčkové ze řemesla a slaboduší desperádové neslouží jasnému poznání pravdy. Chyby těch i oněch chceme se stříci; nechceme dáti pohoršení ani sami se pro útoky a osočování horšiti, aby nezdálo se, že dražší, nežli věc a poznání pravdy, je nám osobní úsudek.

Snad je klamný: snad nešťastné obraty dějin našeho národa za všech věkův a neblahá bezvýslednost třicetiletých politických našich zápasů barví na černo naše závěrky a činí z nás pessimisty. Chceme býti opatrnými a míti stále na paměti, že dnes, kdy před námi leží v historické určitosti příčiny a následky událostí, snadno dají vyhledati se politické naše chyby, kdežto v době, kdy se staly,

byla souvislost mezi příčinou a následkem v lůně budoucnosti. Ba jistě, mnohých sami nebyli bychom se vyvarovali, vždyť k tolika z nich všichni jsme tleskali, a když děly se největší, byli jsme jimi opojeni a nadšeni. Jen kdyby nezůstaly bez poučení pro nás všechny, jen kdybychom po tolika strastných omylech a zhoubných klamech naučili se vážiti si mínění každého, třeba opačného, jež pochází z poctivé vlastenecké mysli!

Kdo medle může říci dnes, že se nemýlí a neklame, když za jásotu celého národa tolikrát klamali jsme se *všichni*, když vyplýtvali jsme celá desítiletí v zápasech, o nichž dnes víme, že byly marny a bezúčelny? Kdo ze všech nás současných a těch ctných spolubojovníků, kteří odešli před námi v říši míru a klidu, v nirvanu, může říci, že nechyboval a nemýlil se nikdy? Nepopíratelně byla by četnější řada těch českých politiků, o nichž platí, že mýlili se a chybovali vždycky!

Sám Havlíček, jenž ze všech našich politiků nové doby měl nejjasnější zrak, nejednou neviděl správně, a on měl politického talentu, tohoto v našem národě vzácného a řídkého koření, samojediný více nežli půl kopy výtečných a nejvýtečnějších politiků našich dohromady.

Vědomí vlastní křehkosti mělo by nás činiti snášelivými k různému mínění, a smutná bezvýslednost tak mnohých našich snah a křiklavá zjevnost našich chyb měla by v odsuzování a kacеřování jinak smýšlejících ukládati moudrou zdrželivost, aby blízká budoucnost odsuzovače z dneška nepoznamenala za neoprávněné, chybující, špatné rádce národa. Proud života uchvacuje nás všecky. Vlny jeho odnášejí nás proti vůli naší, divoce šumivá pěna lítá nám do oči, hukot jejího spádu ohlušuje nám ucho — kdo je dosti troufalý, aby samojediné oko své pokládal za neklamné, svou ruku za jediné pevnou, vésti lodici národního života do bezpečného přístavu.

Nechceme psáti na chválu jedněch a na potupu druhých. Ale nestavíme se na stanovisko nad stranami, které je nemožné a kde se za takové vydává, nechutné, protože nepravdivé a neupřímné! Ve veřejném a politickém životě jsou nejhoršími rádci poustevníci, kteří mimo všeobecný ruch zavírají se do svých pouseven a odtud, vzdáleni bolestí a radostí společných, hledí na rozvoj národní jako na nějaké divadlo, při kterémž oni sami ani necítí ani nehrají.

Budeť úsudek takových podivínů buditi zvědavost, ale nikoli důvěru. My cítíme a žijeme s ostatními, jedněm blíže nežli druhým, ale nechceme vynášeti ony i tyto zlehčovati. Chceme psáti bez úmyslnosti, podle hlasu srdce a rozumu; nepovíme-li nic nového nebo případného, omlouvá nás dobrá vůle, s kterou přispěti chceme na objasnění našich politických poměrů. Nejen povinnost publicistická, ale láska k vlasti trváme to káže, ona uchrání nás i od otrockého přikyvování a chválení všeho, cokoli nás obklopuje i od zásadného snižování, co zasluhuje uznání a účastenství, ona

také bude záštitou proti těm, kdo by dobrý úmysl náš brali v podezření. Odvahu pak nalézáme v slově Napoleona: že ne vždy orel, někdy také červ dosáhne vrcholu pyramidy.

II.

Svornost a strannictví.

Začínáme s tím, co všem upřímným Čechům je společno a nechceme vyhnouti se nejbližšímu, ač nevděčnému a spornému.

K tomu společnému, trváme, všichni jsme se dopracovali, že účelem a cílem všeho našeho myšlení, dychtění a činění, všech zápasův a kompromisů, všeho radování a strádání, jedno jenom jest: *zachování, sesílení a vzrůst české národnosti a hmotný i duševní rozvoj národa našeho.* Dnes snad vymanili jsme se všichni z osudného, ale běžného v politice matení cíle a prostředků. Draze dost zakoupili jsme si poznání, že ani státní právo české, ani autonomie, ani federace, ani svoboda nejsou cílem naší práce, nýbrž toliko prostředkem k cíli.

Všichni chceme býti především a za všech poměrů samostatnými a vědomými *Čechy*. Snad by v českém klubu našel tento cíl u někoho odporu; ale jistě vycházel by jen od některého z nečlenů našeho národa, kteří tam hrou náhody byli zaváti.

V cíli a konci jsme tedy a bohdá vždycky budeme svorni a sobě věrni. V prostředcích k cíli tomu se více méně rozcházíme a vždy jsme se dělili. Dotýkám se bolavé rány, ale nikdy se rána proto nezacelila, že se neodkryla. Pominouti ji, bylo by bojácně vymykati se tomu, co nás obklopuje a pohříchu také ochromuje. Pokládáť se u nás různost mínění a strannictví i v mezích společného cíle národního za zlo, neštěstí a záhubu. Svornost! svornost!! především. A kdybychom byli na cestách falešných, jen když jsme na nich všichni a svorni. Třicet let opakuje se to ve všech modulacích, toninách a variacích našemu národu a jistě ne bez všeho zevnějšího účinku; dojista však nevyhynula a nevyhyne tím různost mínění a strannictví. Ani božské, neřku-li lidské autoritě, ani povelu o bodáky opřenému, ani nátlaku a terrorismu nemůže se podařiti přirozený a elementární proud duší a myslí potlačiti.

Sporná mínění a strany byly a budou vždy, kde je společnost lidská. Jako tvůrčí síly přírody jsou ve stálém rozporu a věčném zápasu, tak přirozený rozvoj každé národní a státní společnosti působí, že zvedá se mínění proti mínění, že staví se přesvědčení proti přesvědčení, cit proti citu, že vzkypuje vášeň proti vášni.

Co sourodé, kupí se kolem sebe a povstávají frakce a strany, ne na škodu a neštěstí národa, dokud v cíli a účelu jsou strany

svorny. To jsou tak známé pravdy, dějinami i přítomností statisíckrát doložené, že věru ostýchali bychom se citovati ještě úsudky politických veličin — a mohla by se uvésti jména nejslavnější.

Dnes snad spíš se připustí, že různosti politické a strany jsou na prospěch věci společné. Jako nádhera barev se skládá z křižování světelných paprsků, jako harmonie orkestru vyrůstá z různozvukých nástrojů, tak souladný a organisovaný život národní slévá se z rozličných myslí a opačných snah. Jako květ se rozštěpuje, nežli oplozuje se v ovoce, tak rozděluje se společnost národní, aby zroditi mohla plod práce národní. Rozdělenost, rozmanitost a různost ta uvolňuje a na kolbiště vysílá velké bohatství národních sil, jež jinak by dřímaly, celá náplň různých snah a směrů národních se rozvinuje, volá muže všelikých ideí na palubu k národní práci; duchové trou se o sebe a z tření toho rodí se ohnivé, oživující, často spasné myšlenky. Jaký národ by to byl, jenž by ve všech záležitostech směl míti jen jednu myšlenku, jenom jeden úsudek! Na poli duševní činnosti jeho panovala by ovšem úplná svornost, ale svornost — s mrtvým klidem hřbitova. Svornost ta za bílého dne sklížila by svěží život ve spánek a čerstvě kolující krev změnila by se v líné, těžké olovo.

Arci není cílem národního a politického života strannictví a není úkolem národním, vyvolávati strany. Ony povstávají přirozeně samy, aniž dají se čímkoli zadržet, ony jsou stálým průvodčím veřejného života. Zrovna tak není vdechování kyslíku a vydychování dusíku účelem života, ale jistě prostředkem k zachování života. Na různost mínění, na strannictví hořekovati a zaklínati je jménem svornosti, je neúrodná a také bezúspěšná práce, je pouhé mařeni a plýtvání sil národních. Dnes zabijete stranu a zejtra stohlava se obnoví.

Strannictví může se ovšem státi zlem a neštěstím národním a stává se jím v té chvíli, kde popírá nejvyšší účel a cíl národní práce. Strana žádná nesmí zakrývati pohled na celý národ a stranám, majícím jeden společný cíl, tato společnost ukládá, aby strannictví nepřecházelo v osobní nepřátelství a zaslepené potírání se. Pohříchu, že čím menší mají strany prostor, čím menší národ, tím větší je nebezpečí, že různost a spory zásadní mění se v nepřátelství osobní a toto pevněji tkví a trčí, nežli odpor k zásadám. Na samých sobě to vidíme. Kdo z bývalých urputných odpůrců zásady sněmovní činnosti, která druhdy byla nejmarkantnějším rozdílem obou českých stran, zachoval nepřátelství k této zásadě? Politicky příčetný asi nikdo, ale na kolika mužích rozšafných a upřímně vlasteneckých pevně neutkvělo přece nepřátelství k těm, třeba osobně zcela neznámým, již zásadu tu hájili?

A je-li zrovna u nás, kde krom cílův i takou ohromnou řadu prostředků máme společných, k nepřátelství takému příčiny? Což neplatí — smí-li se velké porovnati s malým — slovo Macaulayovo o stranách anglických u mnohem větší ještě míře u nás, — slovo, že rozdíl mezi stranami našimi záležel vždy více na *stupni* zásady

nežli na zásadě, přemrštěnce ovšem na té i oné straně odpočítaje? A zdaliž není u nás pravdivým jiný slavný úsudek: že nikdo, leč by byl úplně prázden soudnosti i poctivosti, nemůže zapírati, že jest mnoho skvrn a chyb na té straně, k níž sám náleží, a že ta strana, proti které stojí, může honositi se muži, skutky i službami vlasti i národu nezapomenutelnými?

Domýšlíte se (a z klamu toho brzo procitnete), i že zabili jste stranu svobodomyslnou, i že zabili jste ji *právem*. Nuže, kdo by byl by prázden úsudku nebo poctivosti tak, aby mohl popírati, že strana ta věci české byla už přečasto k prospěchu? Budiž daleko od nás, psáti apologii strany té; náleželi a náležejí k ní mužové, jichžto šlechetné skutky a obdivuhodné vlastenectví samy o sobě vyplňují nejeden čestný list posledních dějin našeho národa a bylo by znesvěcením jejich paměti, dokazovati teprve, že strana, k níž oni se hlásili a hlásí, byla národu prospěšná a vlastenecká. Až střízlivý, nezkalený zrak příštího soudce dějinného bude o ní vynášeti úsudek, nepřehledne, co způsobila již na vyburcování národního vědomí, na pozvednutí občanské statečnosti, na rozžehnutí vlastenecké lásky; ocení, jak nepoměrné měli a mají její mužové účastenství na kulturní i duševní práci národní, jak těžké oběti přinesli věci společné, a uzná, že díl svůj na břemenech a povinnostech národních plně a poctivě nesla a nese. Spravedlivě nemůže být popíráno, že došla k velice značným *výsledkům* a úspěchům své činnosti; nevzpomínáme ani vynikající její zásluhy o urychlení největšího dosud národního díla — velikého divadla, stopa její činnosti prospěšně znatelna je v celé řadě důležitých zákonů, zejména obecních, kde její pevností velkostatky vřaděny v obce a přidržány k poplatkům obecním; ona přičinila se o přikázání honitby obcím a kde mohla, pomáhala odklízeti privileje a výsady.

Úsilím strany té došlo k velkolepým manifestacím národním, kteréž zbudily na tisíce dřímajících k národnímu dílu a v jiných tisících a tisících znítily plamen národní nadšenosti a z kterýchž mnohé, jako slavnost kladení základního kamene k divadlu národnímu a slavnost husinecká nejen nezapomenutelny jsou všem vrstevníkům, ale vynesly nám úctu neznající nás do té chvíle ciziny. Strana ta v dobách nejtěžších na prahoře české, na posvátném Řipu, prohlásila a schválila před ohromnými zástupy tábořícího lidu ryzí program národní, její muži pro tábor i smělý program ten nesli rádi žalář i pokuty.

Odhodlané vystoupení její učinilo konec zhoubné politice abstinence vůči školním radám, ona otázku zrušení školního platu učinila všeobecným požadavkem českého lidu. A kdyby všeho toho nebylo, kdyby dosud nic nebyla dokázala, nežli že té nešťastné, sebevražedné politice, kterou teprve příští doby budou proklínat, politice malomocného trpného odporu hodila rukavici, že proti modlám národním navzdor všemu pronásledování a kaceřování hájila a uhájila stanovisko zdravého rozumu a prospěchu národního,

tož politiku činnosti, dost učinila, aby její existence uznána byla za oprávněnou a užitečnou, stačí tato její zásluha na zakrytí a odpuštění její chyb a poklesků!!

Dnes musí i nejrozhodnější její odpůrce přiznati, že sloužila poctivě dle nejlepšího svého svědomí, ze všech sil svých národu, aniž hledala zisk a slávu, vědouc, že kdo vděk hledá, hoden je nevděku národa!

Klamou se mluvčí druhé strany národní, hlásajíce pyšně, že národ, celý národ za nimi stojí. Nikoli, pánové! Ani obě strany dohromady nemohou to o sobě tvrditi. Ani ony nejsou národem. Jestliže jinde, kde věk stran počítá se na staletí a kde organisace stran sahá do nejposlednější samoty, jestliže ani strany ty, rozumějme *všechny* dohromady, nemohou vydávati se za národ; jestliže týž anglický politický myslitel dokazuje, že liberální a konservativní strana anglická dohromady netvoří ani *většinu* národa, neřku-li celý národ; jestli v zemi, kde náležeti k straně pokládá se za známku politické zralosti a za občanskou povinnost, pořád ještě veliké množství těch, kdo k žádné straně se nepřidružují vůbec anebo aspoň ne pevně, jestli tam mnoho neutrálních nebo kolísavých, o lhostejných ani nemluvě: což pak teprve platí u nás v našem politicky *mladém*, teprve dospívajícím národě, kde politické strany jsou dosud na půl pod trsem, v národě, pravíme, jehož ohromná většina, snad devadesát procent, vyloučena je z práv politických, jež tedy pohříchu dosud jest politicky bezzemkem!

A politicky oprávnění, — zda-li smíte mluviti všech jich jménem? Ve společných záležitostech národních jako každý mimo vaši organisaci, — *ano*. Avšak o tom každý okamžik můžete se přesvědčiti, že v národě českém jest i mimo svazek strany svobodomyslné ohromné množství těch, kteří s prostředky vašimi, kteří s vašimi cestami a s politickou vaší taktikou nejen nesouhlasí, ale kteří jí zásadně odporují. Tento odpor *nezmizel!* Strana svobodomyslná ve svém složení a ve své povaze byla vlastně *stranou sněmovní činnosti* a když tento účel její byl naplněn, musilo nastati jakési ochabnutí v její řadách, kteréž zmizí, jakmile vzhledem k změněným poměrům obrodí se na novém základě, na zásadách nyní aktuelních v nové formace. Dobře, že se dosud tak nestalo.

Idea sněmovní činnosti byla se starou její organisací příliš srostlá, nežli aby již se byla dala zcela odloupnout. Avšak proces ten se naplňuje, neboť zatím *sněmovní činnost* zabředla do podivných kolejí a nabyla také tvářnosti, že zrovna ve starých přívržencích parlamentární činnosti mocný dávno vzrostl odpor, odpor, kterého neubývá a z něhož strana svobodomyslná v mocnou opoziční stranu se přetvoří, jestliže povaha parlamentární činnosti české a poměry politické se nezmění. Na tisíce najíti můžete těch, kdo dnes k odporu tomu se přiznávají; vyjděte jen ven mezi lid a při každém kroku se s vědomým zástupcem odporu toho setkáte.

Tento neorganisovaný odpor dosud všechen k straně svobodomyslné se nehlásí, ale on je růzností, on je strannictvím — a netřeba věru babsky hořekovati, že tím je. — Jediný pak okamžik nebo jediná událost může všechny opoziční živly ty sraziti v silnou stranu, a obnovená strana svobodomyslná pojednou státi tu bude jako Athena ozbrojena, zrodivší se z hlavy Jovišovy. Ona zase nepoškodí, ale prospěje společné věci národní, jako k zisku národnímu dosud byla nynější strana svobodomyslná i odpor těch nesešikovaných jednotlivců, kteří své výstrahy, obavy, výčitky a hněvy netají. I kdyby byly mnohem méně oprávněny, nežli bohužel jsou, přispěly by k vytříbení mínění, k pružnějšímu rozmachu českého národního života, k sebevědomějšímu a rozhodnějšímu postupu české politiky.

Co svět světem — byla různost mínění a spor náhledů důležitou příčinou a často podmínkou pokroku každé státní a národní společnosti. My Čechové nejsme v tom výjimkou. S touto pravdou bychom se měli všichni smířiti a s tím oprávněnost opačného mínění uznati. Neuznáme-li, nevyhubíme je; ono bude tu na vzdor vší vášni a zlobě. Nejednejme jako onen bláhový sedlák, jenž zabil svého jediného mezka proto, že pil ze džberu měsíc, abychom pozdě na vlastní škodu nepoznali, že nebyl to měsíc, ale jen odlesk měsíce, pro který jsme zabíjeli! Vášeň rodí zase vášeň a tím v malý život náš uvádí se hořký a nebezpečný host. Strannictví s výstředností pronásledováno, se nese přirozeně zase k výstřednosti a ne strannictví, ale *výstřelky* strannictví jsou neštěstím národů. Víme, že jako moudré strannictví pozvedlo Řeky k výši předních národů, tak nezřízené strannictví prolilo více řecké krve, nežli bylo jí potřeba k opanování dvou světů.

Nikdo nechce míti boj pro boj ani zápas za každou cenu, ani dialektické nějaké potyčky, aby svítiti mohlo světlo vlastních nepodřizujících se rozumů. Nejsme houfec umíněných nespokojenců a nechceme rozněcovati nepřátelství. Ba my litujeme, když vidíme, že hněv proti společným našim nepřátelům je horoucí láskou u srovnání s vášnivým rozhořčením, s jakým bojuje se proti těm, kdo mají zmužilost vlastního přesvědčení a kdo odvažují se nesouhlasiti a odporovati. Sebe poctivějšímu jejich přesvědčení a nejsprávnějším jejich úsudkům vpaluje se jménem svornosti znamení roztržky, škůdnictví nebo dokonce hanby a zrady národní. A takové ortelování pronáší se s tak papežskou neomylností a tak s vysoka, že zapomíná se přidati *odůvodnění*, jakož tak mnohé mínění a mnohý náhled předkládá se jako akt božského zjevení, jako příliš povznešený, nežli aby teprve byl dokázán. Místo zásadných věcných sporů poskytuje pak česká domácnost obraz malicherných osobních hádek a nemužného hašteření, které slyšeti je daleko a nejen o hádajících, ale o celém českém životě tvoří žalostivou představu.

A přece snášelivost k různému mínění prohlásil jeden z největších politiků za nejvyšší moudrost, z které prýští se nejen mír, ale

i všechna ctnost a tedy štěstí života jednotlivce i národů. Jak snadná je v českém životě, kde všichni máme jeden cíl a nejednu, ale množství cest společných.

Nemáme-liž pak zejména my ještě jinou vážnou příčinu k mírnosti a k slušné shodě? Viztež, jak vlas i nás mladších bělavě již prokvétá, jak ti, kdo jsou před námi, se sněhem na hlavě čekají konečné vykoupení národní a hle, všichni chtěj nechtěj a rádi neradi v resignaci smiřovati se musíme s myšlenkou, že naše snažení půdu národní jenom zmrvilo, že jsme byli jen materialem postačujícím zrovna k nasycení děl a vysypání zákopů nepřátelských — počátek nové zlaté doby české že oko naše neuvidí, že noha naše o národní Kanaan nezavadí. Společnost tohoto hoře sama měla by nás činiti shovívavými!

Ale svornost! Ano svornost — což my neuznáváme ji za potřebný prostředek k cíli? Ale my víme, že slova toho zrovna v našem národě bylo nesmírně zneužíváno často ke křivdám volajícím do nebe a my skláníme se před rozkazem svornosti jen tam, kde je to opravdu potřebou, ale potom upřímně a poctivě. Ten mudřec církevní, který napsal: in necessariis unitas, přidal zároveň: in dubiis *libertas*, in omnibus caritas! Kdo kážeš nám první část jeho rady, nešlap obě druhé v prach!

Tam, kde brániti máme národní svůj byt proti nepřátelům, tam najdete nás vždycky v řadách prvních! A pak smíte-liž více žádati: jako vždycky toužíme a toužiti budeme, aby neodvislé živly a různá od vašich mínění se kupila ve vlastní straně a ve vlastním klubu na sněmu zemském, jako od toho rozstoupení očekáváme úrodu a požehnání pro společnou věc národní; *tak nikdy nežádali jsme dělení jednoho klubu českého na cizí půdě, na říšské radě.* Toť věru více nežli dostatečná záruka našeho oceňování důležitosti a potřeby svornosti.

Nechtějte bez příčiny nebo z panovačnosti klížiti a hnésti, co právem — a *jakým*, *povíme* — je různorodo a rozlično, v těžkou nehybnou hrudu; přejte volnosti a samostatnosti individualitám, — jen v té vyvinouti se mohou silní mužové a neohrožení bojovníci. A kdykoli bude potřeba a v každé chvíli nebezpečí naházíme společně všechny jednotlivé hrudy do ohně a ony rozžhaví se svatým zápalem vlasteneckým a slejou se nerozlučně v ryzí zlato poctivých povah českých a kujnou ocel nezdolných myslí českých!!

III.

Proti trpnému odporu i činné politice.

Věčnými nespokojenci, zkysalými škarohlídy, nepovolanými karateli, umíněnými opponenty, zlomyslnými buřiči a rušiteli národní svornosti křtěni jsou, kdo nemohou aspoň němě a lhostejně při-

hlížeti ke všem zjevům a událostem nového období české politiky.

»Dokud všichni stáli jsme pro »čest národa« a »důstojnost poslaneckou« v trpném odporu, hnali jste nás do politické činnosti, a nyní, když se stalo po vašem, když za vámi vstoupili jsme na půdu sněmovní a s vámi a s vaším souhlasem na říšskou radu, ztěžujete nám práci, kazíte nám akci. Proti *passivní* politice jste hřímali, *činnou* každý den podlamujete. Nejste spokojeni nikdy. Řekneme-li ano, voláte ne; zdá-li se nám něco bílé, je vám to jistě černým. Odporujete vždy, ať činíme co činíme, aniž můžeme zvěděti, co vlastně dle vašeho mínění díti by se mělo a co chcete vy sami.« —

Takovým asi způsobem odbývají a vyvracejí se námitky a pochybnosti, které v řadách »věčných nespokojenců« a jejich listech pronášejí se o úspěšnosti a zdatnosti české politiky. Chceme, seč jsou nepatrné síly naše, dáti k tomu všemu podrobnou a věcnou odpověď.

Je pravda, že posuzovati je snazší řemeslo, nežli činiti a *lépe* činiti. K tomu jistě nejednou kárá a odsuzuje se neprávem, avšak tomu ani žádná *soukromá* činnost neujde. *Veřejná* pak musí být již z předu na to připravena; ona jedná za všechny a nic spravedlivějšího, nežli aby byla podrobena úsudku všech. Nedůtklivost veřejné činnosti vždycky špatně svědčila; ona je znamením nedostatečné přesvědčenosti o pravé vlastní ceně. —

Jsou zajisté u nás jako všude jinde opponenti z justamentu, avšak jakkoli tento druh kulichů není škodným, nýbrž často prospěšným a užitečným domácím lékařem, my k nim nenáleželi nikdy. Opposice jen k vůli opposici nemůže dostačovati působnosti opravdových mužů, věcem politickým a veřejným z povolání a vnitřního pudu oddaných.

Co pak obyčejně svádívá k zarputilé opposici za každou cenu, nechuť a nepřátelství osobní, tomu pokud křehkým lidem možnái vždy hleděli jsme se vymknouti a jako sami necítíme nižádné zášť, nebo nepřátelství proti politickým osobnostem druhé strany, tak litujeme, že obyčejně v českém životě z každého věcného sporu stane se šarvátka osobní.

Nikdo vroucněji nežli my a s námi všichni naši političtí přátelé nemůže si přáti, aby mezi námi nebylo ani v největším zápalu a nejhorlivějších zápasech stopy po nenávisti, ba ze srdce bychom se těšili, kdyby česká politika, se kterou nemůžeme souhlasiti a proti které bojujeme, domohla se na celé čáře vítězství a dosáhla těch cílů, po nichž stejně žádostivě toužíme sami.

Není to pouhá fráse: vždyť pak také mezi poslanci jsou blízcí političtí přátelé nespokojenců a zrovna oni *ne*náležejí mezi nejméně platné české síly parlamentární a nynější politika česka nemuže si na jejich účastenství a pomoc stěžovat, ačkoli nevždy je za to uznalá. List pak, proti němuž v posledních dobách vystřelují se

celé arsenály hořkosti, hněvu a záští, ve vážných chvílích s celým důrazem podporoval nynější politiku českou, často s velikým sebezapřením a nejednou proti lepšímu přesvědčení. Na to arci se zapomíná a list ten nebude reklamovati za svou zásluhu, co pokládá za svou vlasteneckou povinnost: mluviti a jednati vždy a vždy jen dle nejlepšího svého vědomí a svědomí pro českou věc. Táž vlastenecká povinnost káže jemu i všem listům neodvislým, aby se neskrývaly se svými obavami, aby pro panskou lásku, příjemné pohodlí a jakoukoli protekci neumlčovaly své výstrahy a aby, kde třeba je, s celým důrazem poctivého přesvědčení bojovaly proti tomu, co pokládají za nevhodné, nepravé a škodlivé. A bylo by nejtruchlivějším svědectvím našich poměrů, aby takového na všechny strany neodvislého časopisectva nebylo, v němž může se celému citu a smýšlení českému dáti plný a bezohledný výraz. Kdyby dnes ani jediného takového listu nebylo, zejtřek by jej stvořil; v nynějším rozvoji a ruchu národního života je nezbytností a úkol jeho veliký, důležitý a povznešený.

Je často nepříjemným těm, kdo politiku českou řídí a spravují, ale proto není ještě české národní věci neprospěšným a ve službách, zásluhách a obětech svých o český národ nestojí za žádným jiným českým listem. Navzdor všemu nepřátelství, jímž po léta a systematicky byla štvána, velká část národa českého dobře ví, co má v neodvislých listech, a stojí věrně k nim, jako ony k českému národu.

Ač se až k omrzení opak tvrdí, neodvislé živly nikde, kde jedná se o skutečný prospěch národní, nepřekážejí českým politikům a z každého skutečného úspěchu jejich těší se jako nad svým vlastním. Ne oposici osobní, ne politiku vášně provozují a sledují neodvislé živly v českém národě, ale oposici věcnou a pohříchu až příliš důvodnou.

Arci ony nesouhlasily s trpnou politikou sněmovní a od té chvíle, co padlo vyrovnání za hr. Hohenwarta smluvené, viděly v činnosti na celé čáře, tedy i na říšské radě, jediné pravou cestu z běd a chyb českých. Vše, co stalo se potom, potvrdilo správnost tohoto mínění, a již proto není příčiny, abychom dnes soudili jinak. Že tedy za hr. Taaffa konečně obeslána říšská rada, to dokonce nepokládáme za chybu. Ba my želíme, že nestalo se tak dříve, aspoň současně s obesláním sněmu, ne-li hned, kdy moravští poslanci vstoupili. Ti poznali, co také naším je míněním, že politika trpného odporu po pádu posledního kabinetu vyrovnávacího úplně se stroskotala a zmařila. Dále v ní trvati bylo beznadějností, bylo chybou. Avšak bylo to vlastně pokračování ohromné chyby, kterou celý národ pokládal za národní hrdinství a statečnost politickou. Budeme mít ještě příležitost k některým pohledům nazpět, na *společné* naše chyby za dob předešlých. Zde pro souvislost musíme vzpomenouti jedné z nejosudnějších. Činíme tak bez rekriminace, k níž zejména mladší pokolení, v jehož žilách ještě dnes prudce

bije krev, nemá práva. Jako jsme k chybě jásali, tak bychom se jí byli i dopustili. Výčitku budou moci činiti dějiny, které právem od politika žádají chladnost a střízlivou rozvahu a neomlouvají chyby pobouřenou hrdostí národní.

Je známo, že tou hodinou, jak vyšly z porad velké komise českého sněmu fundamentální články, po celé habsburské monarchii ozval se výkřik ustrnutí, hněvu a nevole. Celý svět postavil se proti nám. Giskra odjel do Pešti a vyburcoval Maďary; Beust, Andrássy, kde který přítel ústavověrné strany v kruzích dvorních, vše vytáhlo proti nám. Ne dosti toho. Bismark poslal nynějšího krále saského, důvěrného přítele císařova, do Vídně, a ruský vyslanec Novikov také pomáhal zmařiti články, kteréž napřed byly smluveny a od císaře redigovány.

Nejhůře zuřili Maďaři, což některé naše politické kruhy podle všeho zcela zapomněly. Nic není důslednějšího nad nevděk maďarský.

Malá reminiscence zrovna v těchto dnech nebude škodlivou. Chorvaté úpěli tenkráte pod železnou rukou barona Raucha. Žádali od nás a přátel našich důtklivě a naléhavě, abychom nabytého vlivu užili ve prospěch jejich a vymanili je od strany Rauchovy. Jako ještě dnes tak často se soudívá, mělo se za to, že musíme starati se především o sebe, a Chorvatům dala se odpověď velmi neslovanská: že nám po jejich útrapách nic není, ty že jsou čistě vnitřní záležitostí uherskou. *Týž* argument uvádí se dnes pro zabíjení vlasteneckých stran chorvatských, zejména strany Starčevičovy, a vděk sklízí se *týž*.

V bouři všeobecné proti fundamentálkám stál pevně jediný císař a teprve když vlastní naši přátelé, ba členové ministerstva Hohenwartova sami, jako Grocholski a Holzgethan, vážné námitky činili proti fundamentálkám, jichž před tím neznali, viděl císař nemožnost vyhověti a povolal důvěrníky většiny českého sněmu ke svému dvoru. Byli to hr. J. Clam a dr. Rieger. Současně povoláni za moravský sněm dr. Pražák a hr. Egb. Belcredi.

Byl to vážný, velký dějinný okamžik pro národ český a pro ty, kdož povoláni byli za něj jednati.

Okolnosti pořád nebyly ještě nepříznivy, poněvadž císař mě pořád nejlepší vůli v hlavních kusech českému národu vyhověti, a poněvadž i největší naši odpůrci uznávali, že česká otázka musí se třeba s *velkými obětmi* vyříditi. Vítězný pochod Pruska do srdce Francie způsobil u všech upřímných Rakušanů pravé zděšení a teskné obavy vznikaly pro budoucnost. Uspokojení českého národa mělo stát se Rakousku pevnou baštou a hrází na sever. Císař žádal některé změny v ujednáních, jakož i obeslání říšské rady.

Zástupcové moravského sněmu byli ochotni vyhověti, avšak hr. Clam Martinic a dr. Rieger stáli na nezměněném přijmutí fundamentálek, jak vyšly z usnesení sněmu českého, a žádali nový císařský reskript, který by podruhé, tedy po onom ze dne 12. září r. 1871 uznával státní právo české. Císař naléhal a důtklivě žádal,

aby nepřervala se niť srozumění (»*ich bitte, zerreissen Sie den Faden der Verständigung nicht*«, je historicky památné slovo císařovo), avšak hr. J. Clam a dr. Rieger setrvali na svém, majíce pevně za to, že většina sněmu českého na věky zůstane naše. Byl to osudný klam a jak události ukázaly, také nepodstatný. Spojila se oprava volebního řádu pro sněm český s fundamentálními články, aniž, jak opatrnost kázala, pečovalo se o to, aby především schválen a císařem potvrzen byl nový, spravedlivější řád. Avšak v ohromném sklamání, jež nás tenkráte všechny zachvacovalo, nikdo toho nevytýkal a celý národ jásal oběma českým poslům z Vídně se vracejícím vstříc, jakoby byli vyhráli rozhodující bitvu. Snad nikomu v Čechách ani na mysl nepřišlo, že vracejí se poraženi. Čest, pevnost a důstojnost národní ovšem zachránili a hr. Jindřich Clam před císařem vyslovil slovo historicky neméně památné, jež tu nelze opakovat, slovo, které ctí jeho občanskou statečnost, ale nesvědčí politické jeho moudrosti.

Duchaplný jeden glossátor těchto událostí ne zcela neprávem podotýká, že návrat ten podobá se onomu, jejž římský senát utíkajícímu svému konsulovi Terentiu Varrovi po bitvě cannejské slavnostně připravil.

Když pak přišel reskript Holzgethanův, žádající bezvýminečné obeslání říšské rady, nastala poslední chvíle, kde ještě mnoho dalo se zachrániti. Kdyby český a moravský sněm (oba ve většině české), říšskou radu byly obeslaly, měli autonomisté více nežli dvě třetiny hlasův a mohly se provésti daleko sáhající změny ústavy. Avšak nikdo na to nepomýšlel a když padlo z mocných úst pyšné slovo: »*až do těch hrdel a statků!*« byli jsme všichni jednoho mínění, že říšská rada obeslati se nemá a dopustili jsme se tím chyby, která není proto méně osudnou, že byli jsme při ní *svorni*.

V této chybě setrvali jsme i když mohlo účastenství našich poslanců přímo zvolených zabrániti *definitivní zavedení přímých voleb*, ba nevytrhli jsme se pohříchu z ní, ani když volby přímé způsobily v celé vnitřní politice úplný obrat a když jimi veliký výsledek dalšího trpného odporu napřed už byl zmařen.

Moravští poslanci lépe rozuměli politické situaci a vstoupili naší vinou také sice pozdě, ale přece dříve nežli my na říšskou radu.

Proto pravili jsme, že želíme, že nevstoupili jsme na říšskou radu mnohem dříve, nežli za Taaffa. Byli bychom ovšem vstoupili jako opposice, ale to by nám nebylo bývalo ku škodě. Naopak Adolf Auersperg tak pronásledován byl od své vlastní strany, že by byl rád uchopil se pomocné ruky, kdyby se mu byla s naší strany podala. On by byl rád rozřešil otázku českou, ovšem ne tak příznivě, jak mohla vyřízena býti za Potockého nebo Hohenwarta, ale mnohem lépe, nežli ji vyřídil hr. Taaffe. *Ten ji vlastně vůbec nevyřídil a přece čeští zástupcové jsou nejspolehlivější jeho podporou.* Oni bez vyřízení sebe skrovnější otázky české po některém ostýchání

utkali se do vládní strany a *to jest jedna z nejhlavnějších příčin našeho odporu proti nynější politice a nejdůležitější po našem mínění rozdíl mezi námi nespokojenci a mezi druhou stranou národní.*

IV.

Hlavní různost obou národních stran českých.

Nejdůležitější postulát strany svobodomyslné, postulát, na kterém se zorganisovala, je vyplněn. Politika trpného odporu je post tot discrimina rerum, po tolika marných obětech překonána a všichni na ni vzpomínáme s hrůzou a původci její snad s výčitkami svědomí. Jaký rozum, jaký důvod, jakou oprávněnost má tedy ještě strana ta? Tazači obyčejně nevyčkávají odpovědi tázaných a odpovídají sami: *žádnou.* Prostá a krátká to odpověď, jen že není správna.

My ovšem jsme všichni pro politiku činnou, ale pro zcela *jinou* činnost, nežli v jaké politiku českou vidíme. My jsme si naše účastenství na říšské radě zcela jinak představovali a sotva můžeme věřiti, že ti hrdí a pevní mužové, kteří ne jednou, ale několikráte zamítli vstoupení na říšskou radu, *když měli s přátely politickými plnou dvoutřetinovou většinu*, kteří ani k nutkavé žádosti samého císaře nechtěli jíti si na říšskou radu pro — české vyrovnání, pro skutečné *vyrovnání*, že titíž mužové dnes *bez všelikého předchozího rozřešení české otázky* nejen na říšské radě sedí, ale tvoří tu většinu vlády, která ani českou otázku nerozřešila, která rozřešiti ji ani neslibuje, ba co více, která její existenci vůbec popírá.

Jistě nemá česká delegace moc, aby vládu k uznání české otázky dnes donutila, ale nemůže-li to, proč, tážeme se, dává jí své hlasy a svou důvěru?

My v hr. Taaffa důvěry nemáme. Dle našeho poznání a přesvědčení jest hr. Taaffe ministrem starého *ústavověrného a německého* systému vládního, proti kterému jsme všichni vždycky stáli. My nevidíme nižádnou příčinu, pro kterou měli bychom upustiti od rozhodného odporu proti systému tomu a tím méně můžeme schvalovat, že sami systém ten podpíráme, provádíme, ba rozšiřujeme.

Když jsou zástupcové národa českého v tak výborné shodě s ministrem, jenž stojí čistě na ústavě prosincové a který změnu ústavy nejen neslíbil, nýbrž rozhodně proti všeliké změně takové se ohrazuje, jak budou moci postaviti se do opposice proti jinému ministru, jenž postaví se zrovna tak jako hr. Taaffe? Či bychom opravdu provozovali jenom politiku osobní, jenom podle toho, jak je nám vedoucí ministr osobně příjemný nebo nepříjemný? Závisí na takových nahodilostech směr a povaha české politiky, *národní*

české politiky? Hrabě Taaffe je *centralista*, on sám všude to slavně prohlašuje a jeho skutky to potvrzují. On však také vládne *německy*. Obě tyto vlastnosti jeho systému jsou s naším českým a národním programem naprosto nesmířitelny a proto nemůžeme najíti příčinu, pro kterou zástupcové českého národa dali připnouti se ke kolesům ministerského vozu. Zdálo se, že na počátku se vzpírali; aspoň hr. Jindřich Clam ještě v první budžetní své řeči prohlašoval, že má česká delegace jenom *trpnou* důvěru v kabinet hr. Taaffa, ale brzo se to změnilo: »halb zog sie ihn, halb sank er hin!«

Za nedlouho dal si klub český vtisknouti vládní cejch, se kterým chodí k úžasu a myslíme že také k malému zisku Čechův a k velikému podivení všech, kteří nás znají z doby naší opposice. Při tom praví se nám, že starý program český se vůbec ani nezměnil (a i to je chyba!), program, jehož hr. Taaffe není méně rozhodným odpůrcem, nežli nebožtík Adolf Auersperg. Od tohoto liší se především svým *konservatismem. Či je v této vlastnosti hr. Taaffa ona tajná spojka, která víže k němu českou delegaci?* Je české delegaci či jejím vůdcům program *konservativní* dražším nežli program *český a národní*? Odkud jinud může prýštit se důvěra českého klubu k vládě nynější?

Máme-liž vésti důkaz, že hr. Taaffe provádí a pohříchu provedl starý program ústavověrných Němců? Zdali nedosáhl, po čem jeho předchůdci tak bažili a co chtěli značnými obětmi zakoupit, *faktické uznání prosincové ústavy od Čechů?* Nepřivedl nás z *přímých voleb*, druhdy tak zatracovaných a odsuzovaných, na říšskou radu? Neponechal *sněmy* ve staré, obmezené jich působnosti vyměřuje jim i jen delší čas k poradám? Podává jim předlohy větší důležitosti, nežli Giskra nebo Lasser? Nedovedl toho, že my sami ohnisko politických svých snah neklademe do sněmu českého, nýbrž na říšskou radu? A jak rozřešil jednu z nejdůležitějších národně českých otázek, otázku university české? Zcela podle receptu dra Schmeykala. Řeklo se sice, že je naše universita stejně stará jako německá a že dostaneme spravedlivou půli; avšak zdaliž až do těch berlí pedelův a doktorských řetězů neobdržela německá universita lví podíl; zdaliž do dnes je česká universita *úplnou*, zdali je německé rovnou? Nejmenuje-li se německá universita ve svých úřadních přípisech na samou vládu *starou* jedinou karlo-ferdinandskou a nepřiřknul li sám ministr vyučování v plné sněmovně české universitě — ctihodné stáří tří let? Mohla jiná, čistě německá vláda universitní otázku rozřešiti levněji pro stát a lépe pro — Němce? Ba nezostřil-li a pro nás-li nezhoršil hr. Taaffe značně úmysly německé vzhledem k universitě české? Nepřivěsil jí na krk žernov německých zkoušek? A v rovnoprávnosti jazyka našeho u soudův a úřadů, zdali se tu něco zlepšilo? Nešťastné nařízení ministerské, jež rozdmychalo tolik mezi Němci záští, zdali dávno na základě platných zákonů ve své části našim právům pro-

spěšné neexistovalo? *Připomenutí* práv těch vzbudilo jenom proti nim odpor u nepovolných soudů a v křiku německém zanikl náš nářek, že hr. Taaffe také tu *německému jazyku zjednal novou velikou výsadu: že proti bývalému stavu prohlásil němčinu za jedině přípustný vnitřní jazyk úřadní*, čím vlastně dána příčina k známému slovu Temnitschkově: »unfug« a k nedávnému, ovšem zatím zrušenému rozhodnutí, podle něhož ani přísedící obchodního soudu neměli být připuštěni k české přísaze? Nevíte-li, že tato *německá vnitřní řeč* vytlačila a stále vytlačuje obvyklý dosud jazyk český z celé řady styků úřadních?

Nahlédněte do notářských kanceláří a jiných úřadův, a zděsíte se!

Neučinila v poštovnictví, státních úřadech telegrafních a jinde němčina za nynější vlády velký krok ku předu? Nezmizela za vlády nynější čeština i s bankocetlí a státovek? Nezavádí se pomalu, ale jistě, po čem Němci volají, němčina jako státní řeč? Tento zcela nový, za hr. Taaffa zrozený požadavek německý dokonce není hr. Taaffovi proti mysli, ba on je srdcem i myslí o jeho nezbytnosti přesvědčen a dal tomu výraz při hlasování o návrhu Wurmbrandově, kde všichni poslanci-ministrové vyšli, když se hlasovalo o návrh jejich vládní strany, o návrh, aby přešlo se přes požadavek státní řeči k dennímu pořádku.

Jak soudí vláda o jiné důležité části programu českého, o státním právu, netřeba snad teprve vykládat. Po dlouhých bojích připustil sice hrabě Taaffe, že vložilo se do zahajovací trůnní řeči místo, kteréž vyslovuje vážnost před právním přesvědčením českých poslanců — avšak tento ústupek nemá ani theoretickou, tím méně praktickou cenu. Podáno také při vstoupení na říšskou radu státoprávní ohrazení českých poslanců, ale takových papírových pum vyrábělo se v Čechách po tuctech a samým poslancům znechutilo se pokračovati v prázdné demonstraci té a od poslance Tonnera, který opravdu rozťal tento papírový uzel gordický, ani jeden český poslanec později zvolený k protestu nepřistoupil. Když pak ministru z české krve, baronu Pražákovi, jednou v slabé chvíli vyklouzlo slovo, kterým také druhdy on jako všichni čeští poslanci v každé řeči bezpočtukráte a někdy i bez rozmyslu házeli: »tisícileté státní právo Čech« — hr. Taaffe honem uložil mu odvolání a kajicně zvedl se baron Pražak a prohlásil za hlubokého mlčení českých deklarantů, že *»tisícileté státní právo Čech je vlastně jenom ústavní právo rakouské«*, které podle neklamného svědectví dějin datuje od prosince 1867. — A když nedávno jistý český vlastenec zvědavě tázal se ministerského jednoho rady, co by se asi stalo, kdyby česká delegace vrátila se nyní s českým státním právem, dostal bleskurychlou odpověď: *»Vyletěla by z většiny.«*

Nechci zde vylíčiti celou povahu vlády hr. Taaffa a myslím, že to postačí, aby každý, kdo má všech pět smyslův, uznal, že vláda jeho je centralistická, ne sice poněmčující, ale upřímně německá.

že neuznává ani nepřijala český nebo státoprávní náš program. *Hraběti Taaffovi nemůže býti to k příhaně, aniž lze mu to vyčítati.* Naopak, *on vždycky z příma pověděl*, jak o těch věcech soudí a sice *před tím*, nežli čeští poslanci na říšskou radu vstoupili. Což neletělo po všech krajích českých, co nebožtíkovi *Sladkovskému* řekl o českých požadavcích, a nedal dr. Sladkovský ve vlasteneckém rozhorlení na to odpověď v onom rozhodném »nikdy!«, kterým do poslední chvíle bránil se proti myšlence bezvýminečného obeslání říšské rady? Železná jeho důslednost, jeho věrnost k programu státoprávnímu, jeho pevnost a hrdost nechtěla ani tenkráte ještě změnu politické taktiky vůči říšské radě — nechtěla jí proto, že předvídala, že navzdor stanovisku hr. Taaffa nám přímo protichůdnému budou zástupci naši vládě jeho — *sloužiti.*

Náhlý převrat politické taktiky, zrušení slavných přísah, tak často a slavně opakovaných, že nikdy česká noha nevstoupí do »nezákonného« parlamentu vídeňského, vyžadoval nějakého pláště, a tu vynašlo se slovo *garancie.* Přiznáváme se, že také my věřili jsme pevně, že existuje s hr. Taaffem nějaké závažné ujednání a politická minulost vůdců českých zdála se to zaručovati. Dlouho ještě potom, když poslanci čeští na říšské radě již seděli a »garancie« se neplnily, mělo se za to, že hr. Taaffe sice slíbil, ale nesplnil, a byl proto příkře obviňován, *až pak sám učinil tomu hokus pokusu konec a rozhodně prohlásil, že neslíbil nic, pranic.* Tím vzal ošklivý klam ten za své. Dnes víme všichni, že za garanciemi neskrývalo se nic, nežli present *deseti* mandátů pro přátele hr. Jindřicha Clama a jmenování bar. Pražáka ministrem bez portefeuillu. To bylo vše. *Za to vstoupila delegace česká do vládní strany, přidala se k nespolehlivé, k českým požadavkům neochotné většině, a to za vlády, jež zásadně zamítá český a státoprávní program.*

Pamatujme, že v čele delegace stáli jako rozhodující muži titíž mužové, kteří několikrát před tím mohli přijíti na říšskou radu jako rozhodující živel, jako jádro dvoutřetinové většiny, že *voláni* byli od císaře a několika ministerských předsedů výslovně za tím účelem, aby ujednali si vyrovnání, a kteří nepřišli! Titíž muži, kteří i z přímých (tenkráte ještě prozatímních) voleb měli všech 23 mandátů za české velkostatky a kteří nyní z milostivého svolení svého úhlavního odpůrce obdrželi darem deset poslaneckých míst, aby na ně zasedli — ne dělat české vyrovnání, ne rozbit »nelegální« prosincovku, ale udržovat ji svými hlasy, dělati centralistické zákony a udržovati vládu centralistickou, německou, ovšem pak i — *konservativní.*

Neposuzujeme zde ještě *výsledky* šestileté činnosti naší delegace; k tomu dojde, a napřed již pravíme, že dokonce nebudeme tvrditi, že nedosáhla ničeho.

Tu jde především o to, abychom dokázali *důvodnost odporu strany svobodomyslné a četných jiných, v druhém táboře národním nalézajících se živlů k této povaze činné politiky české.*

Těm a také nám se zdá, že beze všeho, bez rozřešení aspoň částečného otázky české, před splněním nejdůležitějších našich potřeb, *třeba jen národnich, neměla se delegace česká nijak ztotožňovati s vládou, aniž pak vstupovati do strany vládní.*

Musilo se jíti za Taaffa na říšskou radu, jako se mělo jíti dávno před ním. Nechceme též tvrditi, že nastupujíce do praktické činnosti politické, měli jsme přijíti s *celým* starým programem českým, jak je složen v deklaraci nebo fundamentálních článcích. To bylo by jíti s bubnem na vrabce, s programem tím časem *nesplnitelným*, který v této formě a způsobě byl na dobro *poražen a nemožným* učiněn, s programem, jenž má sice *žíti v národě českém a jehož hájení jest úkolem žurnalistiky národní a neodvislé*, zejména té, za kterou klub a poslanci nemohou býti činěni zodpovědnými.

S *nějakým* programem však se jistě mělo přijíti, a sice s českým, národním programem, *který za daných poměrů je možný* a který nemusil obsahovati sam *cíl* politického snažení českého, ale aspoň *slušnou*, cti a důstojnosti národní odpovídající a *nejnezbytnějším potřebám českého národa vyhovující etappu.* S takovým programem jasným, přesným, určitým, dobře uváženým, s programem *nepřeceňujícím*, ale také *nepodceňujícím* síly našeho národa měli podle našeho mínění a přesvědčení vstoupiti poslanci čeští na říšskou radu. Ten program měli v plné sněmovně, snad ve *vlastním* a ovšem přehlasovaném návrhu adresy rozvinouti a říci tak koruně, vládě, sněmovně, přátelům i nepřátelům: »Přišli jsme, jak *všichni* jste nás volali. Zde jsme a *takovými* jsme. Pro zájmy říše a jednoho státu uložili jsme si největší zdrželivost, umírněnost a skromnost. Avšak životní interessy našeho národa ukládají nám, abychom *toto minimum jeho požadavků* zde hájili a v příznivé chvíli prosadili. Tu je náš program. *S něho nic neslevíme, k němu nic nepřidáme.* Kdo nás míti chce, musí nás vzíti takými, jakými jsme a s tím, co chceme, a my se své strany neváháme přijmouti za spojence *každého* a býti upřímnými a spolehlivými spojenci každému, kdo nás v tomto našem programu chce podporovat. Čemu blízci jsme byli dosáhnouti trpným odporem a co nepřízeň poměrů zmařila, to dosáhnouti chceme cestou ústavní, *veřejně* a otevřeně, jak v konstitučním státu obyčejem i právem.«

Možná, ba pravděpodobno, že by hr. Taaffe *nebyl* sáhl po naší ruce; možná, ba skoro jisto, že bychom *nebyli* měli většinu a že jen málo spojenců bychom byli získali, snad napřed jen Slovince a tyrolské autonomisty; *ale na to jsme musili být připraveni, to musili jsme předvídat.* Po našem mínění nebylo by nám ani škodilo, nýbrž naopak prospělo, kdybychom byli začali svou *činnost* v menšině. My totiž uvažujeme, *že po prohrané bitvě nemůže se odnášeti bohatá kořist*, a my jsme svou válku na dobro prohráli. Ať se to ostýchavě zapírá neb upřímně přiznává: *naše politika trpná skončila s úplným fiaskem.* My opustili jsme staré bojiště ne

proto, abychom hned za to obdrželi cenu, o níž jsme nešťastně hráli, ale abychom na *novém* bojišti s jinou taktikou a s jinými zbraněmi o ni zápasili, a dá-li bůh a štěstí junácké, zvítězili a ji obdrželi. Této své situace měli jsme si býti vědomi a neměli jsme lačně sáhnouti po trnité koruně, přízni *vládní* a účastenství ve *většině*, dříve, dokud ten program náš, jejž bychom byli uznali za nezbytný, od většiny a vlády nedošel schválení.

Při vnitřních zmatcích v Rakousku panujících znamená zastupitelstvo, řekněme jen padesáti mužů, ale mužů, za nimiž stojí pětimillionový národ, národ, který od Sedanu má pro říši a dynastii důležitost nesmírnou, ohromně mnoho; přes ně nelze jíti dlouho k dennímu pořádku, když sami nestaví se *mimo hru. Musilo brzo dojíti na nás.* Nebyli bychom také bývali dlouho osamělí; brzo bychom byli hledáni. Dokud bychom byli v opposici, byli bychom klidně vyhlíželi, kde jaký nám kyne prospěch a co se dá vyzískati. Náš program byl by znenáhla ztrácel svou odpudivost a uveden v souhlas se zájmy říše byl by pozbyl pomalu ale jistě své hroznosti a neslýchanosti a *čím byla by nouze vlády a stran, kteréž po vládě a moci touží, větší*, tím více činitelů by se s námi a programem naším bylo smiřovalo, až by uhodila hodina, ve které by přišla vláda, jež by poctivě přijala náš program a jej s tou ohromnou mocí, kterou zejména rakouské vládě propůjčuje nejen ústava, ale co více je, důvěra a podpora panovníka, v život uvedla! Potom, ale teprve *potom*, měli poslanci čeští býti *vládní stranou a většinou*, potom byli by nenesli jenom *hořkosti a strasti vládní strany*, nýbrž také její *prospěchy a slasti!!*

Jak zcela jinak je tomu dnes! Sáhli jsme chtivě po ruce vlády, vstoupili jsme do většiny a máme jen trny a bodláčí z tohoto svazku, nikoli jeho *ovoce* Vláda není naše, většina není naše; ale my jsme vlády, my jsme většiny. My musíme povolovati břemena a nové daně, my musíme nésti všechny obtíže parlamentární většiny, musíme zapírati se a strádati, a nejen státu, ale i jiným povolovati a za to nesklízíme nežli nějakou tu školu nebo jiný ústupek, jenž plove jako mastné oko na hubeném oukropu, a v němž smutně naše bývalé požadavky, naše pýcha, naše nebeztékající cíle a programy. Ale to není vše, ani nejhorší část předčasného našeho »vládnutí«. Celý svět a hlavně ti, *kteří jsou na politické naší šachovnici pro nás nejdůležitější figurou — Němci*, činí nás zodpovědnými za všechno, co se děje a co domněle trpí. My sklízíme všechnu zášť a nepřátelství, nejen za sebe, ale i za jiné, *a zášť Němců je, milí krajané, příliš důležitým a vážným politickým faktorem*, nežli abychom jen tak zhola jej přehlédli a v nějakém úsměvu spokojenosti za něj našli útěchu a náhradu. *Tuto zášť počítáme za nejsmutnější a nejosudnější výslužku naší šestileté politické činnosti* a snad desetiletí uplynou, nežli moudrá a šťastná politika naše ji přemůže. Ona ztěžuje naši politickou akci a kdo ví, jestli by ji ve chvíli příznivé nezmařila. Ovšem nás Němci nikdy

nemilovali, a ne před šesti, ale před sty lety nás měli v nenávisti, ale před šesti lety měla nenávist ta přece jiný stupeň tepla nežli dnes, kdy jest na bodu varu.

Kdybychom byli přišli jako *svoji* a šest let byli dělali svou *vlastní, českou* politiku a jenom na její vrub byli hřešili, kdo ví, zdali by přes propast českých a německých zájmů nebyl dnes už přehozen tak mnohý spojující provaz!! Silnější nežli láska a nenávist jest politický prospěch, politický zájem, politická potřeba — Poláci nám to nedávno připomněli, když my naivní Slované, kteří slovanskou lásku a vzájemnost klademe pořád ještě do svých účtů, dovolávali jsme se krevního s nimi příbuzenství...

Kdybychom nebyli sáhli po pozlaceném jablku vládní většiny — snad bychom byli i dnes ještě samojediní, *ale my bychom v této osamocenosti byli silnějšími, nežli jsme ve skutečnosti dnes, protože by celý prestiž české síly a celé naše právo stálo při nás.* Otázka česká byla by snad nevyřízena, jako tomu je také dnes, *ale ona by existovala*, ona stála by před lavicemi vládními, před sněmovnou, před celou říší s tím kategorickým imperativem jako druhdy a co den volala by z lavic českých po rozřešení.

Je dnes ještě otázka česká? Kde, prosíme, ukažte ji nám jinde, nežli ve sloupcích národních žurnálů, ve kterých ji dosud hr. Taaffe nemohl ponořiti a utopiti jako ve sněmovně. Ptejte se svých poslanců, smějí-li ve vládní straně mluviti aspoň o tom programu českém, který nejúzkostlivější našinec pokládá za nutný, nezbytný, neodčinitelný; zdali smějí mluviti podle našich, podle svých vlastních srdcí a myslí! Oni nalézají se ve skřipci, v poměru nepřirozeném, vázáni na rukou i nohou a před očima stále špejl, který hrozí zavříti jim ústa, jak by se *po česku* otevřela!

Pomalu nebude se ani věděti, že nezapomněli ještě starou českou řeč, jako se dnes již nikomu ani nezdá, že by třeba bylo nějakého vyrovnání — leda s Němci — jak již nedávno jsem pravil. A až jednou tato neveselá hra bude dohrána a až osud Taaffův se naplní, až nejen na něm, ale také *na nás* se naplní, až z většiny vrženi budou poslanci naši do menšiny, *zdaliž budou moci rozvinouti staré válečné programy, zdaliž budou moci přijíti potom s českým programem, se žádostí o české vyrovnání, s českou otázkou*, a horribile dictu — se *státním právem českým*, aniž by se ozval homerický posměch s lavic vládních a potomní většiny: co chcete s tímto bliktrem? Na koho toto strašidlo pro zajíce? Jak že, šest, osm let jste byli u vlády, osm let jste byli pány parlamentu a pány v Rakousku a ani v dobách slávy a moci své netroufali jste si i jen vyříknouti slovo státní právo, osm let nevěděli jste o žádném českém programu, nebylo slyšet nic o české otázce; od *své* vlastní vlády nic takového jste nežádali a na *nás*, na vládu, proti níž bojujete, vládu opačných zásad a principů přicházíte s těmito požadavky? Jdětež, nevěříme vám, požadavky ty nejsou upřímné a pravdivé, — to je jenom hlučná forma a nový způsob boje!

Rádi bychom slyšeli nějakou *případnou* odpověď na tuto námitku, jež činěna bude celým právem. Proč by měl dávati nám Coronini, Chlumecký nebo jiné ministerstvo, co nechtěli jsme za Taaffa? Ba mohli bychom se diviti, kdyby i takové ministerstvo žádalo, abychom mu sloužili zadarmo, tak jako sloužíme Taaffovi!...

Jako již v řádcích úvodních, i zde připomínám, že jako každý úsudek politický i tento náš může býti klamným. Ale my a s námi jistě tisícové chovají tyto chmurné obavy, s námi přečetní takto soudí o vládní povaze politiky české, její nebezpečenství a škodách.

A tu může někdo diviti se, *že odporujeme této činné politice, že nehledáme společný ovčinec, že jsme stranníky, že chceme udržet a obrodit svou stranu*? A tu pravíte, že nevíme, *proč* odpíráme; tu tvrdíte, že není příčiny ani oprávněnosti k strannictví, že není rozdílu nižádného mezi oběma stranami národními?!

My odpovídáme: kdyby nebylo jiných, již ten jediný rozdíl nás rozlišuje, již ten se stejnou téměř mocí jako druhdy zásada činnosti nás rozdvojuje; vy máte důvěru k vládě nynější, aneb aspoň snášíte se s vládní politikou české delegace.

My naopak vidíme ve vládě hr. Taaffa jenom pokračovatele systému centralisticko-německého a proto stojíme proti němu, proto odporujeme té české politice, která bez předchozího vyrovnání dává se do služeb vládních, aniž může v nich i jen vysloviti, neřku-li pak ku předu pošinouti národní program český anebo aspoň nejpodstatnější jeho tresť.

Okolnost, že hr. Taaffe neužívá surového násilí poněmčovacího, že tu a tam spadne s lavic vládních nějaký ústupek pro nás, nemůže odvésti nás s cesty za naším národním právem a za českým programem. Cestu tu hr. Taaffe a jeho vláda zavírá, a to pro nás dostačuje a naše postavení určuje.

Vy doufáte a věříte v pomoc vlády, my nevěříme a nedůvěřujeme. Vy družíte se k vojsku hr. Taaffa, my stojíme u starého českého praporu. Cesty naše jsou rozličné, ale cíl je jeden. Jděte vy svými a my půjdeme po svých, obojí s úmyslem poraziti společného nepřítele. Ani hněv ani zášť, jen zásada a přesvědčení nás rozděluj! Přejeme si upřímně a opravdově, aby naše obavy se nesplnily a vaše doufání a snažení aby odměněno bylo celým výsledkem. Ale kdyby jinak bylo psáno v knize osudů našeho národa, kdyby krutá nepřízeň, obvyklá nehoda a zmar, pohříchu tak známý, zase připnul svůj černý spár k vašim praporům, sami vděčni budete, že bude tu český, národní, s vámi sbratřený šik vlasteneckých bojovníků, jenž nedá klesnouti myslem českým pro nové veliké sklamání, jenž vzpruží a pozvedne lid český tím starým kouzelným prutem, při jehož dotknutí v dobách zlých i slunných sebevědomě vzpřímily se všechny české hlavy; tož *rozmachem českého národního ducha, rozněcením českého národního citu.* Červená a bílá, to je barva naše. Na zdar nám i vám, na spásu a slávu českého národa!

V.

Od říjnového diplomu k počátku trpného odporu.

Nemůže se o dnešních poměrech našich politických souditi bez živé spojitosti s tím, co jim předcházelo. Stojíme před obtížným úkolem, podati obraz celého čtvrtstoletí politických zápasů českých. Může býti jenom stručný a přece měl by býti co možná jasný. Události odehrály se sice před očima aspoň staršího vrstevnictva, avšak velké obecenstvo snadno zapomíná.

Vzpomínati za účelem, odkrýti omyly a chyby, je nevděčno. Spí tak mnoho kormutlivých, nešťastných omylů v nedávné naší minulosti, že rádi bychom je vymazali z paměti. Ale minulost je nejlepším učitelem přítomnosti. Ona vede k sebepoznání a také k sebevědomí.

Prošli jsme krušnou školou politickou a aspoň tomu jsme se snad naučili, že nic není nebezpečnější pro národy, nežli největší naděje a největší obava. Je-li útěchou, míti společníky v strastech, můžeme se jí zcela zastříti, neboť v největších chybách, dost daleko přes r. 1870 a i potom ještě často, byli jsme *svorni*. Vytýkání chyb nemůže proto vyhlašovati se za strannictví; ony způsobeny byly všemi, kdo měli na záležitosti naše veřejné vliv. Ta závěrka ovšem z nich plyne, že když tak velká řada osudných poklesků provázela naši politickou minulost, *přítomná může jenom s velikou skromností žádati víru, že je nejlepší a samospasitelna.* Jednu omluvu mají ovšem čeští politikové. Vstoupili do politického života nezkušeni. Příliš kratinké bylo jitro konstitučního života, jež zavolalo nás na kolbiště politické, a hned po jitru nastala desetiletá noc, a v té měli jsme přísné poručníky, kteří drželi nás v dětské světnici a nedali nahlédnouti tam, kde strojí a osnují se osudy veřejného života a kde jen možná naučiti se, jak spravují se státy a národy. Vždyť pak po celých deset let před říjnovým diplomem nebylo občanstvo ani v obcích připuštěno k volebnímu osudí a nemohlo ani ze samosprávy obecní čerpati základy veřejné správy.

Navzdor absolutismu Bachově vzbouzel se v mladším českém pokolení jiný duch a také starší pěstili a chovali na dně srdcí svých jiskru lásky vlastenecké. Rok osmačtyřicátý přece rozvál po celé zemi úrodnou setbu, jež nemohla býti ušlapána, ani když kutnohorského proroka národního odvezli nám daleko za ledovce tyrolské. První zrno nejmladší české setby uzrálo v literatuře, kde Neruda, Hálek, Světlá, Heyduk a jejich družina, odhodivše staré paruky směle uhodili do svých lyr a začali psáti národu, k postrachu šosáků a »panopanen«, po *mužském* způsobu. Ve společnosti české všude plno hořlavých látek; potřeba bylo jen vzněcující jiskry a národ celý politicky oživnul. Když přišla zpráva

o pádu Bachově a hned za ní diplom říjnový, jako kouzlem vše u nás oživlo. Nerozuměli jsme ovšem všemu, co diplom značí, ale přivítali jsme jej s jásotem. A věru, on byl přece holubem, jenž v archu nad vodami přinášel zelenou ratolest.

Měl za otce pyšné grandy a proto silně mířil na práva stavů, ale i to byl značný pokrok. Nedbalo se hrubě ještě povážlivějších známek v patentech průvodních, jež mohly snadno pokaziti obecnou radost. Co na tom, že sněmy neměly míti ani právo přímého volení na radu říšskou, nýbrž že směly jen slavné vládě pro každé křeslo navrhnouti terno a z něho že vláda jmenovati měla poslance; neviděli jsme *zjevnou* baštu dualismu, jež v říjnovém diplomu do výše zvedala a svým stínem zacláněla stejné právo zemí českých. Hlavní zisk byl, že navždy konec mělo být absolutismu a libovládě, že neměly úřady více předpisovati, jak si smíme vlas a vous stříhati, jak přikrývati hlavu, v jaký kroj máme se strojiti. Mohli jsme zase volit a naše města volila statečně. Každý den dobyli jsme vítězství a za málo měsíců, 11. března, dobyto Prahy. A po celé vlasti zazněl radostný výkřik: „Naši vyhráli!« Měli jsme také zase české noviny; napřed »Čas«, brzo potom »Národní Listy« a tu učili jsme se nejen národnímu programu, ale četli jsme zvěsti nejen o vydobytých městech, ale o houfně zakládaných besedách a čítárnách, o pořádaných plesích, merendách, výletech a divadelních představeních. Zakládali jsme spolek za spolkem; zpěvácké, jež, jak Vyšehradem Lumír, hýbaly národem; spolky sokolské, jež budily statečnost a národní bojovnost. Vstávali jsme a objímali jsme se plni nadšení. Jsme či budeme svobodni; jsme a budeme Čechy. A mladistvý, nadšený Barák s okřídleným krokem Merkura rozběhl se po Čechách a rozvážel plné bedny Farského výtečníkův a přivážel je zpět naplněné — čestnými občanstvími. On pomáhal dělat národní areopag — ubohý, špatně za to byl odměněn. Odpusťte nemístnému vzdechu nad zrníčkem, pod kolem českého triumfálního vozu málem rozdrceným! Byl tu sice ještě Päuman, ale jenom aby poznal, že byl špatnou Sibyllou, a že národ český ještě tak brzo do truhly se nepoloží! On dočkati se musel Forgache na stolci pražského místodržitelství a s žalostí viděl tuto hlavu císařských úřadů zemských mezi »Ultračechy« v čamarách, zrovna před tím vynalezených, za rakví Hankovou. Bylo po slávě Päumanna; nešla z něho již hrůza a jistě on sám těšil se svému odvolání z Prahy více nežli Čechové. Český jazyk z kuchyně připuštěn byl na ulice a do společnosti, zaznívaly veselé hlaholy českých písní Čím déle museli jsme se skrývat se svým češstvím, tím okázaleji jsme vystupovali a neminulo týdne, aby nebylo nějakého veřejného osvědčení v průvodech slavnostních, při pohřbech výtečníků, illuminacích a jásotu. Sama jedna část šlechty zdála se těšiti tomuto vzpružení českého ducha; hrabě Jindřich Clam, jenž za nedlouho měl míti tak ohromný vliv na politické osudy českého národa, a kníže Karel Schwarzenberg v Museu českém,

vešli v přímý styk s českými vlastenci. Karel Schwarzenberg postavil se ve vlastenecko-hospodářské společnosti v čelo rolnictva země české a osvědčoval vážnost k jazyku našemu. Bylo všeobecné plesání a radování, a všichni Čechové dělali politiku. Města naše více nežli to — ona s ohromnými oběťmi zakládala, co odpírala vláda — školy české, hlavně střední.

Zatím se v širších vrstvách ještě nepozorovalo, že nastal už zase obrat k horšímu. Hlavně vlivem maďarským. Maďaři z patentu ze dne 20. října 1860 neměli takou radost jako my. Jim přišel pozdě. Ačkoli přinášel jim sám fundament dnešního dualismu, žádostivá mysl jejich daleko jej předstihla; vždyť dýchali volně, ministr Goluchowski odvedl jim — jako krysař v pověsti píšťalou všechny krysy z města — celou armádu bachovských husarů ze země a tím dnem cítili se Maďaři pány ve svém domově, tím dnem pozbyla Vídeň všelikou rukojeť i uzdu na udržení Maďarů v mírnosti. Oni říjnovým diplomem nabyli jenom nového posilnění svých smělých tužeb a jejich magnáti znova opřeli páky ve Vídni a necelé tři měsíce po narození říjnového diplomu nalezl Goluchowski ve svém ministerském stolku veliké překvapení — dopis z kabinetu císařského, oznamující mu, že je v milosti propuštěn.

Přišel Antonín rytíř Schmerling, jejž znali národové rakouští až příliš dobře už z Frankfurtu a jejž ještě lépe měli poznati. První zákal na modrém nebi českých nadějí, ale na počátku nehrubě všímaný. Uměl Schmerling voliti dvojsmyslná slova na zakrytí svých úmyslů. Za to rostla česká armáda jako zázrakem. A jací to byli mužové, plni nadšení, zmužilosti, statečnosti, pevnosti, čackosti a bojovnosti. Armáda znamenitá — jen aby měla dobré a šťastné generály před velkým tím polním tažením pro vybojování české národnosti a české samosprávy — potom ve všeobecné nehotovosti Rakouska musí všechno, všechno vyhráti!!

V ministerské kanceláři zatím dnem i nocí jako parou pracovaly se zemské řády a sněmovní řády volební. Ministr sám pracoval říšské základní zákony a říšskou ústavu. Ve chvatu, jaký nařízen, sáhli ministerští radové po zemských a volebních řádech, jež *Bach* zanechal v archivu, a již 21. února 1861 publikována únorovka se vším všudy potřebným.

Není tu mým úkolem ukázati, co beztoho všichni dobře víme, jak zkroutil a zfalšoval Schmerling ducha diplomu říjnového. On dualistický základ tohoto ještě více rozšířil; myšlenka *užší říšské rady* je nejvlastnějším majetkem jeho. Aby nemusel dopřáti zemským sněmům svéprávnosti, od říjnového diplomu založené, zřídil pro mimouherské země zvláštní říšskou radu užší a tím samým stal se pešťský sněm říšským pro země uherské. Maďaři by svému prospěchu nemuseli rozumět, aby byli dali jedinou grešli za celou tu Schmerlingovu *širší radu říšskou*. Nestarali se o ni a nešli tam a Schmerlingovo jméno bylo tak nenáviděno u všech Slovanů, že

uherští Slované do jeho širší rady také nešli — snad na svou škodu.

V širší říšské radě paradovalo občas několik sedmihradských Sasíkův, ale ten mumraj nemohl nikoho ošálit, širší říšská rada byla mrtvě narozeným děckem. Ale užší nám měla píti krev. V té měly zmizeti české země jako pouhé provincie.

Horšího ještě zkroucení dopustil se Schmerling na volebních řádech. Také tato věc musí jednou ještě důkladně býti vyložena, aby zmrhala se omluva obhájců Schmerlingových, že volební řády ty pocházejí od feudálních pomocníků Goluchowského. Zde stačí připomenouti, že Schmerling zůstal i co státní ministr rakouský »Frankfurťákem«, jak v Čechách právem se mu říkalo. On chtěl Rakousku zjednati primát v Německu a chtěl je míti proto německým. Že však bylo velkou většinou slovanským, museli Slované přivedeni být do umělé menšiny. Schmerling užil k tomu všech kliček rafinovaného právnického kasuisty.

Sněm český a moravský, první zase český sněm, svolán byl na jaře téhož roku. Ačkoli sešel se na základě Schmerlingova řádu volebního, nikomu nepřipadlo ani na *mysl, že by snad neměl se obcslati.* Českých poslanců národních bylo na sněmu českém 82, na sněmu moravském jen 7; mezi české počítán byl od mnohých pozdější předseda sněmovny vídeňské a ministr vyučování Hasner, jejž za souhlasu českých vůdců zvolilo — Staré Město pražské. Zástupcové velkostatkářů nebyli tenkráte ještě příkře rozdvojeni a vyšli z voleb i přívrženci Schmerlingovi i jeho odpůrci. 31 šlechtických poslanců českého sněmu a 9 poslanců šlechtických sněmu moravského podalo v dubnu právní ohrazení, ve kterém se kladl důraz na státoprávní postavení obou zemí. Šlechtici jako zástupcové starých stavův osvědčují v něm, že nechtějí praejudikovati právům a svobodám země. Odtud asi slují historičtí. Kromě toho také celá řada šlechticů, kteří podle obnoveného zřízení zemského mívali právo na hlas ve sněmu, přidružila se osvědčení tomu.

Moravští i čeští poslanci *národní* podali osvědčení vlastní, ve kterých se mluvilo určitěji. Osvědčení ta, moravské ze dne 9., české až ze dne 18. dubna. Moravské ohrazení rozhodně připomíná státoprávní svazek s Čechy a Slezskem a protestuje proti volebním řádům. Čeští národní poslanci patrně nevěděli při vstoupení na sněm, jaké mají zaujmouti stanovisko; proto na počátku sněmování nic jiného neučinili, nežli že položili protest proti jednacímu řádu. Moravští svým protestem proti únorovým patentům a jich volebním řádům Čechy předešli.

Přívrženci obeslání říšské rady v Čechách nehájili však věc svou důvody nejlepšími. Zdálo se, jako by jim šlo více o uchování dobrého mínění vídeňských mocných kruhův, a to arci veřejnému mínění neimponovalo. Musí se zdáti nepochopitelno, že zrovna šlechta »*historická*«, které nešlo o slovanskou vzájemnost a trváme,

ani v přední radě o *národní* české zájmy, jako spíše o státoprávní postavení zemí českých, tak zimničně do říšské rady se hnala.

Příčinou byl snad slib císařský zrovna v prvním zasedání sněmu českého daný, že vloží korunu svatováclavskou na svou hlavu. Sněm byl totiž v páté své schůzi vyslal deputaci vedenou kardinálem do Vídně a císař na jednohlasnou tuto prosbu slíbil, že se dá korunovati.

Dr. Palacký byl svému státoprávnímu přesvědčení důsledný a tento jeho odpor, jakož i rozhorlenost a podrážděnost veřejného mínění, *daly napřed s určitostí předvídat, že poslanci čeští na říšské radě nevydrží.* A potom bylo zajisté lépe *vůbec nevstupovati.*

Poslanci zvolení musili být na vše připraveni, co ve Vídni zakusí. Jestliže necítili síly v sobě, že všechna muka a duševní boje ty přestojí, neměli se do nich vydávati. Oni však šli, aby to *»zkusili«.*

V znamení zkoušky a »proby« započatá činnost ovšem nemohla býti zárukou vytrvalosti a zdaru. Brutální surovostí svou nesmrtelný předseda říšské rady Hein týral poslance české neslýchaným způsobem; pro ně nebylo žádné svobody slova. Němci posmívali se nejen jim osobně, ale všemu, co Čechům bylo nejdražší. Velkoněmec Schmerling a jeho vláda hleděli na hrstku poslanců českých napřed s vysoka a když ukázalo se, že jsou mezi nimi muži *celí*, s nepřátelstvím, které několikráte, zejména po interpellaci pro známé pohrdavé slovo Giskrovo o české koruně slavilo i na samý účet dynastických zájmů hnusnou orgii. Nezřízeným vídeňským tiskem rozeštvané obecenstvo vídeňské chovalo se k českým poslům zrovna hrozivě a tito jako u menší ovšem míře i dnes ještě, po všech nevázaných illustrovaných listech ve slově i obrazu byli paskvilováni. *Navzdor tomu až do června 1863 vydrželi,* a toto tříletí parlamentárního období je po našem mínění nejskvělejší doba českých parlamentárních zápasů. Pomíjejíce jednání poslanců Krásy a Čupra, byli dr. Rieger, dr. Klaudy, dr. Brauner, biskup Jirsík, Zelený — ze šlechty Jindřich Clam, v panské sněmovně pak Palacký schopní, výmluvní, neohrožení a ohniví obránci české věci. Jenom jedno scházelo, *aby byli vytrvali* až do konce dnů Schmerlingových a po jeho pádu byli na místě činu a — dědictví.

Podivuhodnou náhodou zrovna ti, kdo poslance národní do říšského sněmu zatlačili — zase je odtamtud vyvedli. Hrabě Jindřich Clam pro své schopnosti byl od vlády a německé oposice velice nenáviděn. Avšak on neměl hrubě ani přátel; Poláci, trvám, nemohli mu zapomenouti činnost z nedávného data v Haliči; velkostatkářští jeho kollegové většinou drželi k Schmerlingovi, tak že necítil se hr. Jindřich Clam v říšské radě na pravém místě. Německá většina použila žádosti jeho v září r. 1862 za dovolenou podané k ošklivému projevu své zášti; odepřela mu dovolenou a dva dny na to zvolili jeho, čelného representanta toryů českých — za zapisovatele. Třetí den dal hr. Jindřich Clam odpověď — *složil mandát.* To byla určitá předzvěst — *trpné politiky českých národních poslanců.*

Byli ovšem roztrpčeni a nesmí se přehlédnouti, že celé veřejné mínění v Čechách netrpělivě a chvílemi bouřlivě vystoupení to žádalo jménem »důstojnosti národní«. Přispělo k tomu bezohledné a násilné vystupování vlády v zemích českých. Oblíbený místodržitel Forgach byl odvolán ještě r. 1861, ač nikoli následkem nepokojů židovských, jež v roce tom v Praze vypukly, a nástupce jeho Kellersperg, ač hleděl býti spravedlivým k oběma národnostem, nepožíval přece Forgachovy oblíbenosti. Byl on podřízeným vládě, která netajila se s poněmčovacími zámysly ani v Čechách ani na Moravě. Zejména tu obdrželo úřadnictvo rozkaz, aby pomáhalo v městech českých Němcům k většinám v obecní správě; národní rovnoprávnosti nešetřeno, obce české, pokud nemohly samy z vlastních obětí zřizovati české školy, u vlády ničeho pro národní školství se nedovolaly; noviny české, k nimž i demokratický »Hlas« a později, v září 1862 od J. S. Skrejšovského vydávaná »Politik« přistoupily, byly o překot konfiskovány; nejnevinnější demonstrace rozháněny bodákem a policií, schůze hospodářských spolků obmezovány a v každém zjevu národního života hledána zase známka tajného spiknutí, jakož ministr policie Mecséry byl vzorem copařského nešiky. Národ byl roztrpčen a když nařízeno úřadní oslavování výročního dne únorovky, nejen neosvěcoval okna, ale netajil se s rozhodným odporem. Všeobecné rozhořčení ještě zjevnější zjednalo si průchod při velikém líčení tiskových přestupků »Nár. Listů« s redaktorem drem. Juliem Grégrem. Líčení skončilo odsouzením obžalovaného a následkem toho nové demonstrance a ovšem zostření vyměřeného trestu. Kvašení po celých Čechách se vzmáhalo a došlo i k šrůtkám s vojáky, tak v Písku a v Pardubicích. Zkrátka lid poznal, že všechny naděje 20. říjnem vzbuzené povadly. Z Vídně nikdo nic neočekával, ještě spíše hledělo se s důvěrou ke sněmu, kde byla sice národní strana v menšině, tak že marným zůstal návrh Palackého na opravu volebního řádu, avšak jinak nebylo dlouhé, po *čtyři* měsíce trvající sněmování neúrodné. Poslanci čeští dali tu všeobecné roztrpčenosti nad pronásledováním časopisectva národního výraz (Purkyně) a zastávali se utištěného národa českého. Kromě toho vyřízen důležitý zákon obecní, jak veřejnost česká si přála (nevyloučeny velkostatky z obcí); zřízena hypoteční banka, přijat statut pro *utrakvistickou* techniku a zákon o okresních zastupitelstvech, podány návrhy o porotních soudech a na opravu trestního zákona — zkrátka, sněm český měl tvářnost skutečného a vážného parlamentu, a česká věc učinila na něm pokrok.

Dalo by se mysliti, že tento utěšený výsledek parlamentární činnosti smíří veřejný úsudek o nadějnosti účastenství českého na říšské radě; ale naopak — heslem stalo se: My máme svůj sněm, pryč z říšské rady!

Příčina otálení českého byla nerozhodnost v nejdůležitější otázce, jež předložena byla sněmu, *otázce obeslání užší říšské rady*. Celé veřejné mínění v Čechách bylo *proti* obeslání. A pováží-li se, že

Uhři byli v odporu proti všemu vídeňskému sněmování, snad byla to nejjistější cesta, přivésti Schmerlinga rychle k pádu. Čeští národní poslanci byli také většinou proti obeslání říšské rady, a jich jménem učinil dr. Rieger, jenž sám klonil se pro obeslání, ve sněmu návrh, aby až potom volilo se na říšskou radu, když novou oktrojírkou volební řád bude opraven. Avšak šlechta konservativní chtěla obeslání říšské rady a hr. Jindřich Clam proti návrhu Riegrově učinil ten, že z ohledu na zachování říše a na vážná nebezpečí jest volba na říšskou radu *neodkladnou*. Tento návrh byl též přijat a Riegrův zamítnut. Snad by byli navzdor tomu národní poslanci zdrželi se volby. Nebyloť tenkráte tak úzkého a důvěrného svazku se šlechtou jako za tři léta potom, a nestor českých poslanců, dr. Fr. Palacký byl rozhodným odpůrcem obeslání. Avšak šlechta vyslala svého důvěrníka do porad poslanců českých. Byl to zesnulý kardinál kníže Schwarzenberk. Na jeho osobní naléhání odhodlali se čeští poslanci obeslati říšskou radu a potom teprve vydali své ohrazení. Prohlašují v něm »diplom říjnový za akt státní moudrosti, kterýž z práv zemských vylučuje a za záležitost celé říše prohlašuje *zrovna tolik, co v zájmu státního celku pokládat se může za spravedlivé;*« únorový diplom že však říjnovému odporuje, že nevyměřuje dostatečnou míru samosprávy a přivádí nebezpečí, že právní bytnost zemí českých by přišla v zmar. Ukazuje se k nespravedlivostem volebního řádu, kterým skutečná většina země uvedena jest do menšiny. Na konec se vykládá, že jenom k radě smířlivých mužů chtějí poslanci vstoupiti na říšskou radu, »aby zkusili, zdali strana, která má ve sněmu umělou většinu, opravdu jí užije k utlačení českého živlu a utvoření falešného zastoupení Českého království na říšské radě«. Zároveň ohrazují se proti každé právní škodě, která by tím království Českému mohla povstati.

Z celého ohrazení vane duch říšské radě rozhodně nepřátelský, duch Palackého.

Různě soudí se o tomto usnesení českých poslanců a mnozí nazývají je osudným. My hledíme takto na toto rozhodnutí:

Jestli od *trpného* odporu očekávalo se rychlé shroucení únorových patentů, *bylo patrně již obeslání sněmu chybou.* Neboť sněm i říšská rada měly týž právní základ, jejž politikové naši popírali. Největším zlem únorových patentů byly na všechen způsob volební řády, které v jádru a podstatě své *dosud* ničí a ochromují naše síly. Národní poslanci čeští to věděli a cítili, ne tak přátelé jejich mezi šlechtou, ač i oni brzo měli poznati, že výsada velkostatkářům vyhrazená je meč dvojsečný. *Odstraniti nespravedlivý volební řád mělo býti nejbližším a prvním cílem národní politiky v Čechách i na Moravě.*

Podle pravdy musíme uznati, že dr. Rieger nejlépe to poznával a odtud jeho výše vzpomenutý návrh, aby dříve se na říšskou radu nevolilo, dokud nebude sněm jinak složen. Avšak důslednější a radikálnější ještě prostředek byl, *nevstupovati ani na sněm ani na*

říšskou radu, dokud hrozná křivda ta nebude odstraněna. Uvážíme-li všeobecnou rozervanost tehdejších poměrů, připustíme snadno, že by trpný odpor hned na samých *počátcích* zahájený byl Schmerlingovu panství brzo učinil konec.

Avšak Maďaři byli na *svém* sněmu a pro abstinenci sněmovní nebylo tedy svodného jich *příkladu*. Obeslání sněmu únorového a neobeslání říšské rady bylo patrnou nedůsledností. Kromě toho neúčastenství 15, později 20 říšských poslanců českých nemohlo učiniti na vládu a kruhy rozhodující dojem tak veliký, jako nepřítomnost všech dvaaosmdesáti poslanců českých na sněmu. Když zasedalo se na sněmu, proč nemělo se sedět na říšské radě?

Jiná ještě důležitá byla příčina, jež mluvila pro obeslání říšské rady, ač zrovna na ni *nejméně* se myslilo. Byl to ohled na slovenskou větev našeho národa, na ostatní Slovany v celé monarchii. Mělo politikům českým nesmírně na tom záležeti, *aby nepřervala se poslední spojitost nešťastných našich bratří slovenských s námi*. To bylo jen možná docíliti *odporem proti snahám maďarským po osobní unii a úplném oddělení celého Uherska*. Do jisté míry byli by poslanci čeští stáli v této věci po straně ministerstva Schmerlingova, ale ne pro ně, nýbrž pro sebe a pro národní interes.

Schmerling sice dualistický základ říjnového diplomu posunul hodně ku předu tím, že uherský sněm postavil se jako rovnovážný k užší říšské radě, ale on držel se přece myšlenky jednoho státu, jednoho ministerstva a jednoho parlamentu. V tomto byli by našli se přirozeně všichni Slované a my bychom se byli setkali se Slováky. Proto neměli naši poslanci na říšské radě tak horovati pro samostatnost Uherska a práva koruny uherské. Domnívali se, že za pomoc svou v Maďarech najdou spojence a pomáhali jim oderyat se od Rakouska, čímž Slované uherští propadli Maďarům. Čechům se Maďaři špatně odměnili; oni však také nikdy nic jim neslíbili.

Mnozí z poslanců říšských ochotni byli vyhověti. Ale nešlo to snadno. Poslanci čeští tvořili se čtyřmi Moravany a s poslanci slovinskými, jihoslovanskými a bukovinskými jeden klub na říšské radě. Hlasů těch mělo se snad dbáti při rozhodování tak velice důležité otázky, jakou bylo zahájení abstinence proti říšské radě. Avšak vůdcové čeští vycházeli ze zásady, že to otázka pouze národa českého a tak pozváni do Prahy kromě českých jen moravští poslanci národní. Dlouhé bylo rokování a hlavně Palacký naléhal na opuštění říšské rady. Na vzdor tomu návrh na opuštění zůstal v *menšině*. Moravané hlasovali pro setrvání. Na to vstal Palacký rozhorlen a prohlásil, že to otázka Českého království a že Moravanům hlasovat — nepřísluší. Moravané skutečně opustili poradu se spravedlivou trpkostí v srdci nad takovým důkazem bratrství a jednoty Čechův a Moravanů a nad tak podivnou illustrací *vzájemnosti slovanské. Již tenkráte v politice rozhodujících mužů našich znatelny byly stopy, že více počítají na mimoparlamentární prostředky a spojení s kruhy šlechtickými, nežli na součinnost*

přátel politických a zástupcův ostatních národů slovanských ve sněmovně. Stopy ty tak se množily, až daly celé české politice *určitý ráz*, aniž můžeme pohříchu říci, že k prospěchu jejímu i národa. Neboť naposled musila česká politika po dlouhém bloudění a doufání vrátiti se k spojení s parlamentárními stranami.

Není třeba teprve povídati, že konservativní šlechta a hr. Jindřich Clam-Martinic rozněcovali odpor proti radě říšské. Hlasovalo se tedy o důležité otázce té bez Moravanův a většinou jednoho hlasu, a to byl hlas člena *panské* sněmovny, rozhodnuto *opustiti říšskou radu*.

Snad ani čin sám nebyl o sobě tak chybou, jako ta okolnost, že nebyl proveden jednomyslně od všech českých poslanců. *Někteří totiž na říšské radě zůstali* nepočítaje dra. Čupra, okresního soudce Vokouna a dra. Krásu, jeden z nejčelnějších českých poslanců, *biskup Jirsík a všichni čtyři poslanci moravští!* Z ostatních 16 českých poslanců složilo prostě bez udání důvodů mandáty pět (Havelka, Žák, Tomek, Grünwald a Dvořák) ostatních jedenáct (z nichž ještě dr. Rieger, Klaudy a Prachenský jsou na živu) podepsalo obšírné právní ohrazení ze dne 18. dubna. V tom žaluje se, že užší říšská rada překročuje meze své působnosti; že vstoupil únorovými patenty dualismus v život; že znamená říšská rada hegemonii jednoho národního kmene. Český sněm že nechtěl vzdáti se svých výsad a práv, zejména povolování daně na prospěch takové užší říšské rady, nýbrž ve prospěch celé říše; dokud pak není společného zastupitelstva říšského, že nemají poslanci českého sněmu ani práva súčastnit se jakékoli říšské rady, tím méně když není záruky, že šetřiti bude ústavy.

Tím byl *trpný odpor poprvé* uveden do politiky české. Způsob, jakým se to stalo, nesvědčil zrovna *o svornosti* samých poslanců českých; k tomu *porušena solidárnost* s moravskými a slovanskými poslanci.

Navzdor tomu nemohl by se *sám o sobě* pokládat za osudný. Skutek sám neučinil na kruhy, na něž byl namířen, dojem *žádný*. Nemyslíme také, že mohlo se za Schmerlinga dalším účastenstvím Čechů něco na říšské radě vyzískat. Spojenců nových nabyti nemohli; a Maďaři, ač proti národnímu a slovanskému zájmu je naši poslanci podporovali, nedali se tím nakloniti, oni počítali na spojenství *přirozené*, na spojenství s *Němci*, a také se ho dočkali. Exodus nepřispěl urychlit pád Schmerlinga, jenž přes dvě léta potom ještě mořil nás a hubil Rakousko; ale exodus ten *nezkazil* a nezadržel *příznivější situaci*, jež za Belcrediho národu našemu nastala.

Šlo jen o to, aby poslanci čeští sami neklamali se *o účinku* a *významu* svého exodu, aby pokládali jej zrovna tak za pouhou episodu, za intermezzo, jako již jednou s Poláky a svými spojenci z jednoho sezení odešli, aniž překáželo jim, aby se vrátili; *zkrátka, aby trpný odpor nestal se jim účelem, a z nesvornosti vyšlý* a špatně se presentující exodus ten nebyl počátkem *zásadné taktiky* a z tak-

tiky zásadné *politickým systémem. Avšak buď bohu žalováno, že se tak stalo.* Národ český jásal, nevěda, že jásá k počátku dvacetiletého bezvýsledného politického boje. Neboť již za krátkou dobu potom za Belcrediho stal se onen exodus balvanem, jenž překá el českým politikům, aby vstoupili tam, kam volal je prospěch věci české. Ne sám sebou, ale tím, co uvedl, stal se *exodus ten opravdu osudným.* Tím osudnějším, že souhlas obecný donutil také *Moravany,* aby dali se na trnitou dráhu trpného odporu a došli až po jedenácti letech na konec, kde nebylo jiného východu nežli zcela všedního, smutného, bezvýsledného obratu!

A *po šestnácti letech* teprve přišli Čechové k poznání svého omylu a musili politickou práci svou započíti od samého kraje, ale za jak nesmírně zhoršených, částečně neupravitelných poměrů. Mnohé, po čem toužíme a co před rokem 1871 mohlo být získáno, je na dlouho, snad na vždy ztraceno! Nostra culpa, nostra maxima culpa!!

VI.

Trpným odporem k prosincovce!

Následkův opuštění říšské rady po samém skutku nikdo nepředvídal, jako mimo kruh národa českého vůbec nikdo mu zvláštní důležitosti nepřikládal. Způsob, kterým se stal, nemohl ani u přátel učiniti dobrý dojem, u nepřátel minul se zcela s účinkem. Český lid sám neměl tenkráte jasného pojmu o státním právu a obáváme se, že ani jeho vůdcové; neviděl v účastenství na říšské radě tak porušování práv státoprávních, která, *kdyby se vůbec mohla takto zadati, dávno by byla ztracena.* Neboť poslanci čeští na říšské radě fakticky *byli.* Nejenom zrovna nyní, ale již r. 1848, kdy sdělali ke všemu ústavu, která je v mnohých kusech pravou negací českého státního práva, aspoň toho, jak největšího, třeba ne ohraničeného rozsahu nalezlo v pozdější deklaraci ze srpna r. 1868. Český lid, tuším, hlavně proto schvaloval opuštění říšské rady, že se tam s jeho četnými zástupci a předními muži nehodně nakládalo, že symbol jeho dějinné minulosti, koruna česká byla nectně snižována a on sám tupen, jakoby nebyl čelným, poplatným státním občanstvem, ale nahou rotou vetřelých cikánů bez domova a bez práva. Nejméně překážela nepřítomnost českých poslanců *vládě.* Ona se nezalekla, spíše ještě přitáhla šroub na svěráku, do něhož český národní život spínala. Časopisectvo vlastenecké, tyto *plíce* národa, množilo se počtem i významem utěšeně. Schmerling v něm poznával vlastní sílu českou, ku kterémuž úsudku pohříchu mnozí čeští politikové ani dnes ještě nedospěli, ač je zjevno, že daleko, daleko největší část politické práce vykonaly české noviny, nejen za národ, ale také za ně a pro ně. Na tisk český vrhl se Schmer-

ling s celou svou energií; konfiskoval, pokutoval, zavíral a žalářovaní redaktoři nosili — okovy a přidržováni k nejnižším a k nejnečestnějším trestnickým prácem. Schmerling pronásledoval redaktory české až do samé sněmovny, ba lačnost jeho po ztrestání zločinců neobmezovala se jen na živé — on rozmetal i hroby a neušetřil nejdražšího našemu národu rovu; ještě po smrti konfiskoval spisy Havlíčkovy a dal vyhledati v nich celé legiony zločinů. Zrovna v té době úřady a soudy jinak s občanstvem českým nechtěly jednati nežli po německu. Ani přísahati nebylo po česku dovoleno — tenkráte také přípisy vládní a soudní *přibíjeny na dvéře* těch zpupných Čechů, kteří zpěčovali se přijímati spisy německé. »Špiclovství« bylo v nádherném rozkvětu a všude se šeptalo o »tajných spiknutích«. »Právo českého telegrafování« bylo důležitostí národní z Vídně stále zamítanou, což hr. Belcredi, politický přítel české historické šlechty, jenž tenkráte seděl v místodržitelském paláci malostranském, shledával v pořádku. Zuřivé stíhání českého života trvalo na samý konec vlády Schmerlingovy a zejména konfiskace časopisectva tak se množily, že Lienbacher jako nový dr. Guillotin vynalezl zvláštní stroj pro pohodlnou a krátkou manipulaci, stroj, kterýž od Schmerlinga dědí se s ministra na ministra a který ještě dnes je v plné veselé činnosti: objektivní řízení totiž. »Národním Listům« dostalo se cti, že byly na několik měsíců zastaveny a vyhouply se do života zrovna v čas, aby viděti mohly — Schmerlingův pád. Než marné bylo úsilí vlády: národ český již byl silný a sebevědomý a na tlak odpovídal protitlakem, ač v této opravdu *trpné* politice byl *sám* — beze všech spojenců. Šlechtu českou sotva bylo vidět. Za to statečnost, jakož i neméně obětavost obdivuhodná českého lidu nedaly se odstrašiti ani odžalářovati ani ušlapati. Ba v zlých těchto dobách *války* povstávaly spolky s účely čistě kulturními, jimž Mars nepřává, jako Umělecká beseda, spolky vědecké a trvám i »Svatobor«. Pořádány velké národní slavnosti a na jednu z největších slavností pěveckých v Brně dostavili se i poslanci čeští, čím bohudíky smazána trpkost, jež v duších Moravanů zůstala pro bezohledné *majorisování majority*, s jakým vyřízena otázka neobeslání říšské rady.

Tenkráte také propukla první *velká různost mínění* v národě našem a protože často ještě užívá se jí proti listům svobodomyslným, nelze pominouti ji mlčením. Povstání *polské*, jež tenkráte vyšlehlo, strhlo sympatie českého národa na svou stranu proti Rusům. Je to přirozeno a jakkoli zkušenost nedávno nabytá ještě všem nám s celou silou je na očích — kdo ví, zdali by nebylo při nové vzpouře zase dnes tomu tak. Slovanské vzájemnosti český národ nerozuměl tak, že má lhostejně přihlížeti nebo dobré rady udělovati, kdy Slovan je dušen od Slovana. Lid český jest a vždycky byl rozhodně svobodomyslného smýšlení a polské povstání vykládal si za boj za *svobodu* a všecky mysli letěly mu vstříc. Vůdcové národa zazlívali sympatie ty; oni klonili se k Rusku a z toho vznikl spor prudký, ve kterém vůdcové dostali se s ohromnou

většinou lidu do příkré protivy. Barákova práce utrpěla tenkráte zlé pohromy a výtečníci Farského s tak mnohé stěny lítali oknem na dvůr. Obyčejně se připisuje hnutí to »Nár. Listům« a věru ono bylo snad nestátnické, ale tak šlechetné, že by listy ty nemusily dílo ono pokládat za nejhorší část své činnosti. Připisuje se jim však zásluha, jejíž daleko nejmenší díl náleží jim. Hnutí to přišlo z lidu samého a z listů venkovských a teprve když stalo se lavinou a všechno strhovalo, před sebou kácelo, poddaly se mu »Národní Listy« a zřekly se ohledů na vůdce, kteří dosud autoritou svou, ale nikoli svým měšcem za nimi stáli. Nastala »roztržka«, aspoň se tak křičelo, a prý osudná, jako by štěstí nebo neštěstí národa na tom záviselo. Zatím naopak: národ obdržel o jeden český a vlastenecký list více, o »Národ«, jenž vyšel 15. prosince 1863, ale pohříchu dlouho pro nedostatek odběratelstva nezůstal na živě. Pravíme pohříchu, protože čím více novin vlasteneckých, tím větší podnět k rozvoji sil národních. Byl v zaniknutí orgánu národní strany pokyn, že národní strana přece není národem.

Na sporu pro polskou revoluci dnes dávno roste tráva. Obě různá mínění měla vážné důvody pro sebe a celou pravdu žádné. Obě strany popravily svůj soud.

V dnešní konstellaci politické by, trváme, měly listy druhé strany národní ne vyčítati, ale spíše záviděti »Nár. Listům« tuto jejich minulost, která dnes u polských spojenců je zajisté mnohem více zásluhou nežli zločinem, ač to více zásluha nebo zločin širokých vrstev národních, nežli časopisů.

Nehoda se národu našemu z toho nezrodila žádná, jako patrné tenkráte již různění a třídění se dvou směrů v národě, svobodomyslnějšího a konservativnějšího, zejména na sněmu českém dobré konalo národu služby. Ještě jiná »hrozná« roztržka rozbouřila neklidnou beztoho hladinu národní svornosti. Nebudeme se o ní šířiti, aby nezdálo se, že píšeme hymnus na počátky svobodomyslné strany, a dotkneme se jí jenom zběžně. Veřejné mínění bylo se stalo netrpělivým ku málo zdárnému prospívání sbírek na velké Národní divadlo a ve valné hromadě odstoupil dr. Rieger od předsednictví sboru divadelního a zvolen Sladkovský, který zatím přestoupil do »Národních Listů« s »Hlasem« splynuvších. Zdali tato roztržka byla národu a velkému jeho dílu škodliva, je nám všem známo.

Přihlédněme již k důležitějším, třeba méně hlučným politickým příběhům.

Sněm český sešel se zase počátkem března r. 1864. Persekuce současně ovšem zostřily tón českých poslanců, ačkoli vládu zastupoval nový místodržitel hr. *Belcredi*. Zákon obecní a okresních zastupitelstev se týkající, který v Čechách byl vítán jako veliká vymoženost, *nedošly* schválení. Vládě zdálo se, že meze samosprávy příliš široce jsou položeny, a když měly zákony ty vůbec vejíti v platnost, musilo se třeba hněvně vládě povoliti a změny

žádané schváliti. Tu také definitivně *naproti* vládní předloze rozhodnut boj připojení velkostatků k obcím. Obce zvítězily a velkostatkářští poslanci na to odpověděli odepřením subvence zemské rolnickým školám. Tento sněm to byl, kterýž přes odpor Němcův učinil vyučování oběma zemským jazykům obligátním předmětem na školách středních. Pokládáno to za veliký úspěch český a Belcredimu, který taktéž seděl mezi velkostatkáři a hlasoval pro obligátnost, uspořádalo radostně rozechvěné občanstvo pochodňový průvod, zapomínajíc zcela, že je místodržitelem nenáviděného Schmerlinga. Sněm vykonal záhy volbu za ty poslance české, kteří mandátu se vzdali nebo z říšské rady vystoupili a proto mandátu zbaveni byli. Národní poslanci čeští nevolili, *šlechta volila*, hrabata Clam a Thun s protestem. V měsíci listopadu začalo nové období říšské rady, kterého nesúčastnili se již Moravané. Národ byl zase svorný.

Hned na počátku říšské rady vypukl boj Němců proti Schmerlingovi. Nebyl jim dosti svobodomyslným a příliš malý vliv popřával vůdcům německým na věci veřejné. Kaiserfeld a Herbst vedli oposici. Adresa i adresní debata byly řízným výrazem opositního smýšlení, které by v jiných poměrech vládu bylo donutilo k odstoupení. Ale Schmerling vládnul klidně dále a ani to nebylo by ho přivedlo k žádosti za propuštěnou, že finančnímu jeho ministru říšská rada nepovolovala žádané úvěry, kdyby Maďaři nebyli mu podrazili nohu. Dne 25. června 1865 zadal za propuštěnou, a s Belcredim jednalo se o převzetí vlády. Naděje v Čechách obživly.

Nebyla to však *česká* otázka, která způsobila změnu; to ukázalo se hned v týž den (27. července), ve který jmenován byl Belcredi. On totiž a celé ministerstvo jmenováno bylo jenom pro *země neuherské*. Dualismus tu byl, neboť současně byl jmenován baron Majláth kancléřem *pro Uhry*, kdežto *pro Sedmihradsko* již *nejmenován žádný kancléř*. Belcredi obětoval ještě před svým nastoupením Sedmihradsko Uhrám a nesvolal sněmu sedmihradského. *Důležitý tento skutek dával celé vládě Belcrediho ráz* a čeští politikové mohli z této povolnosti Belcrediho, jejž přece znali, poznati, *jaký panuje v nejširších kruzích proud*, a měli podle toho se říditi, jestli doba patrně české věci příznivější neměla odejíti bez úspěchu. Ne státní právo *české*, ale státní právo *uherské* bylo hlavní starostí koruny. Mělo se pohříchu ukázati, že čeští politikové nerozuměli době a že síly své daleko přeceňovali. Zejména šlechta historická klamala se, vidouc svého muže u vesla, a s větším ještě vlivem, nežli jakého požíval Schmerling. Nescházelo jistě na dobré vůli Belcrediho, aby povolal hrab. Clam-Martinice do svého kabinetu. Pro českou otázku — a ta nabývala čím dále tím více rázu *státoprávního* na úkor národního — byla to nepopíratelná škoda. Tu je také první známka nemilosti, v jakéž hrabě Jindřich Clam dlouho a snad až do doby nejnovější se nalézal, kterážto osobní záležitost hr. J. Clama působila na osudy české

politiky nevalně příznivě a která okolnost vysvětluje, jak muž, který nepopíratelně schopnostmi daleko převyšuje všechny ty sourodé politické aristokraty, z nichž rekrutují se u nás ministři, tak dlouho vyloučen zůstal z aktivních služeb vládních. Schmerling tedy padl, ale na pomazanou stranu; dostalo se mu důležitého úřadu předsedy nejvyššího soudu, ve kterém do dnes jej vidíme. Dočkal se vysokého věku a dříve tupen a snižován od vůdců německých, dnes je důvěrným politickým jejich stoupencem a stálou jejich nadějí.

Nedávno slavena byla působnost jeho jako nějakého spasitele Rakouska. Zatím on větším byl jeho neštěstím, nežli sám r. 1866, kterýž ostatně Schmerling výpravou holštýnskou sám připravil. Jediný cíl jeho politiky byl správný, zachovat aspoň do jisté míry jednotu říše a nedopustit naprosté její rozštěpení na dvě polovice. Ale prostředky k cíli tomu volil špatné.

Nejen že v únorových patentech sám užší říšskou radou uherský sněm fakticky povýšil na uherský říšský, ale on německou politikou svou nejen zahraniční, ale mnohem více vnitřní urazil a odpudil od sebe Slovany, kteří pro volební řády právem pokládají ho za smělého zkracovatele práva a falšovatele skutečných poměrův a tím za neblahého původce všech potomních ústavních zmatků Rakouska.

Belcredi našel pevné odhodlání koruny, vyrovnati se s Uherskem a hned na počátku Uhrům — *ustupoval,* čímž přibývalo jim síly. Ještě větší brali z hrozivých zahraničních poměrů, jež ukazovaly na válku. Belcredi sám byl přítelem vojenské strany a místo, co měl odvracovati Rakousko od války, hnal k ní celou silou. Nalézal se také on v osudném klamu, že Rakousko musí mít vedoucí postavení, t. j. primát v Německu. Chtěl z císaře rakouského učiniti císaře německého a přece doma hledal oporu *u Slovanů.* Křiklavý tento rozpor mezi vnitřní a zahraniční politikou musel mu připraviti katastrofu.

Prvním jeho skutkem bylo zastavení *ústavy únorové* v patentu ze dne 20. září 1865, z něhož slovo: »volná je dráha« zůstalo až na naše dny okřídleným. Oznamoval národům rakouským, že vyjednává se o vyrovnání s Uhry a sliboval, že výsledky jednání oznámeny budou k schválení *sněmům.* To bylo přísné a správné dle říjnového diplomu, jenž byl jaksi základem vnitřní politiky Belcrediho, ale bylo to pozdě a proto chybou. Maďaři od »neodvolatelného« říjnového diplomu, jejž zmařili, učinili zatím hodný krok ku předu k celé neodvislosti nejen za Schmerlinga, ale i za samého Belcrediho a nedalc se mysliti, že připustí, aby *všechny* sněmy a sněmíky zemí neuherských schvalovaly teprve ujednání uherského sněmu s korunou. Belcredi neměl dle našeho mínění zastavovati celou únorovku, nýbrž jenom *volební řády* sněmovní, jež byly falešným základem ústavy, a *měl oktrojovati nové, ke slovanským většinám spravedlivé volební řády.* Měl moci k tomu dost u panovníka samého a styky jeho s konservativní šlechtou

zabezpečovaly, že za cenu spravedlivých volebních řádů všechny strany obešlou *říšskou radu* a tu rozhodnou především o sestrojení neuherského Rakouska, o postavení zemí českých a také uherskou neodvislost obmezí aspoň *jedním společným zastupitelstvem říšským.* Avšak Belcredi pohříchu *s uspořádáním poměrů neuherských odkládal.* Staral se výhradně o Uhry, jejichž sněm svolán byl v prosinci 1865 a kde operoval opatrný ve formě, ale ve věci velmi rozhodný Deák, kterýž Belcrediho převyšoval v politickém umění a diplomatické zručnosti o několik hlav. Uhrům šlo především o markantní nějakou *hotovou událost;* principy nekladli tak do první řady; věděli, že ty z událostí vyplynou samy. Žádali totiž jmenování *kompletního uherského ministerstva.* Císařský reskript, jenž 3. března k adresní žádosti té odpovídal, trval na zásadách *trůnní řeči* uherské ze dne 10. prosince, totiž na říjnovém diplomu, čemuž Uhři zdánlivě vyhovovali.

Sněmy český a moravský sestoupily se na konec listopadu (1865). Měly staré složení, ale na českém byla většina *vládní*, proto že většina šlechtických poslanců šla s vládou, což Schmerlinga a Karlosa Auersperga donutilo ke složení mandátu pro český sněm. Adresa českého sněmu ze dne 12. prosince t. r. vyslovila souhlas se zastavením únorovky, vítala návrat k říjnovému diplomu, kladla důraz na zachování jednoty říše, na rozvoj ústavnosti *v celé* monarchii na pragmatické sankci a libovala si, že budou výsledky vyrovnání uherského předloženy sněmům jako *stejně závažnému činiteli.* Zároveň žádala se *korunovace* česká. Když vrátila se deputace, jež adresu odevzdala císaři, přinesla *soukromou* zvěst, že císař s korunovací vyslovil souhlas. *Odpověď úřadní nepřicházela*, ač sněmovní zasedání trvalo od listopadu roku 1865 až do května roku 1866, tedy po samý kraj válečných událostí. Nejhlučnější událostí sněmování toho byl návrh na rovnoprávnost universitní, Riegrem odůvodňovaný.

Atmosféra v celé říši byla naplněna elektřinou, a byly časté bouřlivé výstupy nejen na universitě, ale také mezi lidem. Tenkráte odkryly se krádeže v dolech příbramských a volání »stříbro! uvedlo židovské nepokoje do krajů českých, jež zbraní byly potlačeny.

Vojsko do Čech za tím účelem posýlané urychlilo válku. Prusko, vidouc v tom válečné přípravy, stahovalo vojsko na hranicích českých; vyměnily se noty, žádající odzbrojení, ale marně — *válka byla zde.* V Čechách podivno dost, vzbudila veliké nadšení, ačkoli zrovna pro národ náš byla velice nebezpečnou, ačkoli Belcredi, český historický šlechtic, v manifestu válečném poznamenal ji za válku Němců s Němci, ačkoli za pomoc saskou *Čechy* určeny za bojiště.

Průběh války je znám. Byla s báječnou rychlostí rozhodnuta. Pět dní po Králové Hradci obsazena byla Praha. Zeměpanské úřady s ohromným spěchem ji opustily; Čechy byly zanechány vítězům a *sobě samým.* Prušáci slibovali v známých plakátech staroslavnému

království, že skončí-li válka příznivě pro ně, Čechy a Morava budou moci své osudy rozhodnouti svobodně.

Dnes je nemožno vysloviti o tehdejší české politice upřímný a otevřený úsudek. Je-li však pravda, že podle úspěchu soudí se o ceně politiky, pronášejí události pozdější zdrcující její odsouzení. Česká politika od jakživa měla slabost, že očekávala, že ze zahraničných zápletek dostaví se šťastný pro ni deus ex machina. Kdykoli však skutečná krise přišla, byla bez hlavy a bez rady; praktických politikův a vůdců nebylo v takových chvílích nebezpečí nikde hrubě vidět a když, neuměli jednati anebo jednali — *nešťastně*.

Maďaři, ač již před válkou byli u samého cíle a měli téměř všechny záruky splněny, byli smělými dost, že pustili se v transakce s Bismarkem, jichžto následek byla Klapkova legie.

Byla to hra odvážná, ale Maďaři jednali podle hráčského pravidla: kdo nevsadí, nevyhraje.

Čechové v r. 1866 osvědčili příkladnou, neobyčejnou věrnost k trůnu. Sobě samým ponecháni, byli nadšenými Rakušany a nikdy neslavily se narozeniny císařské s tak velikou okázalostí jako za okupace pruské.

Válka přeletěla jako zhoubná bouře — zbouba v Čechách zůstala. *Válka ta a její následek, obrovsky rychlé vzrůstání Německa byly události tak ohromného dosahu, že neměly zůstat bez rozhodujícího vlivu na českou politiku.* Avšak tato přijala je jako řízení prozřetelnosti s fatalismem tureckým, aniž v nejmenším uzpůsobila k nim svůj program a svou taktiku.

Řídící ministr státní utrpěl nešťastným výsledkem války hroznou ránu. Procitl z nešťastného klamu, že Rakousko musí chtíti stůj co stůj primát v Německu. Belcredi nebyl z historické šlechty jediným, jenž za tím cílem se nesl. Kardinál vídeňský Rauscher byl zjevným representantem těchto snah a přísný katolicismus vysoké šlechty vytvořil jakési sdružení politických ideí s kardinálem, jež dost dlouho trvalo. Ostatně se již na sněmu moravském, jenž zasedal po březnových událostech r. 1848 ukázalo, že veliká část historické šlechty horuje pro veliké, ovšem katolické Německo s Rakouskem v čele, a bratr státního ministra, Egbert Belcredi, nyní jeden z hlavních representantů české šlechty, jako celá státoprávní šlechta, zamítal sice rozhodně všeliké spojení s královstvím Českým a posílal ostré protičeské adresy císaři, ale stejně horoucně zasazoval se o volby na sněm frankfurtský, protože prý »jsme byli *tisíc* let ve spojení s Německem, stojícím v čele civilisace, a protože neradno zamítat bratrskou jeho ruku«. Jasných politických hlav a skutečných českých vlastenců na tehdejších obou sněmech moravských, posledním stavovském a pak selském, vlastenců, jakými osvědčili se kněz hr. Bedřich Sylva-Taroucca (ve svém »slovu k stavům moravským« de dato 7. března 1848), Petr Chlumecký (otec nynějšího ryt. Chlumetzkiho) a rolník z Klobouk Josef Wurm, bylo tenkráte na Moravě pořídku, vždyť sám pozdější vůdce Mo-

ravanů a státoprávní politik katexochen, dnešní ministr baron Alois Pražák, byl českému národnímu stanovisku tenkráte vzdálenější, nežli tehdejší poslanec stavovský na sněmu brněnském a dnešní předseda víd. vrchního soudu bar. Streit.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis!

Ministr Belcredi viděl, že je nyní čas, aby kromě uherské otázky rozřešiti hleděl také českou. Císař vydal se na Moravu a do Čech, aby vlastníma očima viděl zpousty války. V Praze prodlel celý týden, ale nehrubě zanášel se tu politikou; celá jeho péče zdála se být věnována náhradám válečných škod. Důkazův upřímné oddanosti dostalo se mu od českého obyvatelstva skvělých, aniž mohl zastříti je domnělý pokus krejčího Půsta, zastřeliti císaře, když vracel se z českého divadla. Věc ta zůstala záhadnou a nevysvětlitelnou; Půstovi nic nemohlo se dokázat a bezpochyby, že byla celá věc smyšlenkou udavače cizince, o jehožto duševní příčetnosti se pochybovalo. Císař se v Praze o příštím politickém směru *nevysloviI*. Příčinou byl snad Beust, bývalý saský ministr, urputný odpůrce Pruska, jenž povolán místo Mensdorfa k správě zahraničných záležitostí. Beust odporučen byl přítelem císařovým, králem saským Albertem, a šla o schopnostech nejnovějšího Rakušana pověst zrovna báječná, jenže ovšem Sasku zrovna požehnání nepřinesly. Beust brzo měl v kruzích rozhodujících vrchní vodu. Vedle Belcrediho začal vzmáhati se nový, patrně ještě uherštější proud. V listopadu sešel se sněm český z nových voleb, jež vypadly rozhodně pro šlechtu historickou, s níž byli jsme spojeni.

Nyní bylo státi na stráži a napnouti vesla české politiky tak, aby, buď co buď, vplula do bezpečného přístavu.

Vůdcové čeští však nezdáli se míti o změněných politických poměrech jasného vědomí. Přijali adresu, která nebyla nežli opakováním oné z předešlého roku. Jaké však ohromné změny sběhly se v tom roce! Adresa děkuje císaři za uznání české věrnosti, za návštěvu císařskou, ale trvá na starém stanovisku: žádá císaře, aby ve smyslu říjnového diplomu vyřídil státoprávní zmatky, aby zachována byla *jednota říše*, aby předloženo bylo uherské vyrovnání sněmům; vyslovuje přesvědčení, že země koruny České nebudou sloučeny se žádným novým státoprávním útvarem. Tolikéž připomíná se korunovační slib císařský.

Když čeští vůdcové dosud neznali směr, jenž ve Vídni vrchu nabýval, mohli z laskavé, ale vyhýbavé odpovědi, již dal císař adresní deputaci českého sněmu, poznati, kolik uhodilo. Zatím se totiž ve Vídni situace celá změnila a Beust měl vrchní vodu.

Již mezi válečnou vřavou v červenci minulého roku (1866) objevil se Deák ve Vídni a nalehal *na jmenování zodpovědného uherského ministerstva, které opravdu císařským reskriptem ze dne 19. listopadu 1866 bylo povoleno*. Uhři rychle využitkovali této dalekosáhající události: sněm zvolil 67členný výbor, jenž vyrovnání vzal do rukou a brzo svůj elaborát jako ultimatum předložil. Beust za zády Belcrediho podal Maďarům ruku; dojeť dne 20. prosince 1866 do

Pešti a tu mezi Deákem a uherskými ministry s jedné a Beustem s druhé strany ujednalo se vyrovnání tak, jak dnes je zákonem. Beustovi bylo vše jedno, co se povoluje; vždyť hodnověrní svědci dokazovali, že elaborát 67členného výboru ani nečetl, a četl-li, jistě mu nerozuměl, neboť při vší své lehkokrevnosti nebyl by mohl snadno připustiti k dalekosáhajícímu, ani armádu nevyjímajícímu *roztržení říše*.

Belcredi se asi o situaci neklamal, ale nepodával se ještě; pro jednotu říše dalo se ještě ledacos zachrániti; pro země neuherské, zejména české — všechno.

Dne 2. ledna 1867 vyšel pojednou patent císařský, kterým nařizují se bezodkladné, nové volby sněmovní a svolávají sněmy, aby obeslaly *mimořádnou říšskou radu*.

Neměly tedy již sněmy, jak zářijový patent z r. 1865 určoval, nýbrž říšská rada rozhodnouti o vyrovnání uherském. Nový patent podepsán byl od *Belcrediho* a proti zvyku také od — *Beusta*, který byl pořád ještě ministrem věcí *zahraničních*.

Patrně byl patent výsledkem kompromisu mezi Belcredim a Beustem, — jisté znamení to, že Belcrediho postavení jest otřeseno, že on povoluje, aby zachránil sebe i naděje, které na něm spočívaly. Jinak by sotva byl ustoupil od zářijového patentu a přivolil, aby ne sněmy, ale *říšská rada* zkoušela uherské vyrovnání. Nazval ji *mimořádnou*, patrně z ohledu na český a moravský sněm a své konservativní přátele, jimž chtěl obeslání ulehčiti. Tím vyvolal veliké nepřátelství v řadách Němců; tito chtěli řádnou (užší, Schmerlingovu) říšskou radu. Myslíme, že Belcredi pro pouhé *jméno* — věc byla patrně tatáž — neměl v kritické chvíli rozmnožovati své nepřátele, ke kterým *zjevně* přidati se Beust byl na skoku. Čekal jen na vhodnou příležitost.

Belcredi věděl, že podporu může dostati jenom v Čechách a na Moravě a proto staral se o nové (druhé v tom roce) volby české a ještě více o moravské. Udělil také všeobecnou amnestii. Volby nařízeny s velikou rychlostí, neboť říšská rada mimořádná sejíti se měla již 25 února. *Výsledek mu svědčil: oba sněmy český i moravský obdržely většinu složenou z poslanců národních a konservativní šlechty*. Nyní bylo na těchto, aby nepřeceňovali svou sílu a smířili se s nutností očividně neodčinitelnou: obeslati říšskou radu a tam vyrovnání uherské možno-li s některou větší změnou na prospěch jednoty říše schváliti. Čeští politikové přece ze všeho, co předcházelo, musili věděti, *jaká je situace*, a mohli ještě od Belcrediho slyšeti, že *koruna chce vyrovnání s Uhry za každou cenu*. Jmenování uherských ministrův a elaborát komise uherského sněmu nebyly přece tajemstvím.

Čeští vůdcové měli před sebou hotové události, které nemohli zvrátiti.

Beust líčil rozhodujícím kruhům nebezpečí z Německa za tak imminentní, že dovedl korunu přesvědčiti, *že musí se elaborát uherský šmahem a rychle přijmouti, aby konec byl všem zmatkům*, a že říšská

rada musí postavena být před hotovou událost. Belcredi odpíral a vyhrazoval mimořádné říšské radě *právo zkoumání* uherských návrhů, Beust poukazoval na to, že by tím způsobem nedošlo ještě dlouho na vyrovnání uherské, poněvadž mimořádná říšská rada jinak asi souditi bude o návrzích těch nežli Deák. Spor mezi oběma ministry vypukl a celý vídenský tisk postavil se na stranu Beusta. Nastala divoká honba, až Beust podrazil Belcedimu nohu. *Belcredi v únoru padl. Beust uvázal se v řízení záležitostí vnitřních* a byl několikeronásobným ministrem.

Tento pád měl všemu váhání a kolísání českých vůdců učiniti konec. Čemu nedovedl *Belcredi* zabrániti, to věru nemohl zmařiti *český a moravský sněm*. Jakkoli blízci byli vůdcové padlému ministru, tož přece nemohli jenom z osobní této náklonnosti chtít sdíleti s ním jeho osud.

Nesmírné důležitosti zemí českých, Rakouska a co nejvyššího, důležitosti národnosti české byly v sázce.

Belcredi sice padl, ale *Čechové měli na obou nejdůležitějších sněmích většinu*. To byla silná posice, již děkovali sice Belcredimu, ale jíž se neměli pro Belcrediho vzdáti. Považme pak, jak ohromnou důležitost mělo pro národ český, *aby obě zemská zastupitelstva trvale zůstala v rukou našich*. Na většinu *českého* sněmu Němci již resignovali, třikrát po sobě byla již česká; moravskou jsme měli poprvé. Tuto posici držeti za každou cenu bylo příkazem nejen politické moudrosti, ale národního prospěchu. A dále. Bylo patrno, že *příští říšská rada bude ústavodárná*. Vůči tomuto, útvar vnitřních poměrů na dlouhá léta ustanovujícímu jejímu významu nemohl žádný politik praktický zastaviti se u slovíčkářského, úzkoprsého rozdílu mezi mimořádnou a řádnou říšskou radou, do jaké nyní Beustova vláda volala sněmy. Kromě toho dověděli se čeští vůdcové na kongresu všech autonomistických stran ve Vídni odbývaném, že *Poláci*, tito staří političtí přátelé Maďarů, *v každém případě říšskou radu obešlou*. Nemohlo dojíti na kongresu *k žádnému svornému usnesení;* musili tedy čeští vůdcové věděti, že budou *osamoceni*.

Tu věru jen jedno zbývalo: odložiti aristokratickou pýchu k »saskému vetřelci«, jenž byl tak všemocným, zapříti se a hleděti se s ním srovnati. Beust byl by *musil* příjmouti ruku smírnou, protože nemohl věděti, zda *v nových volbách sněmovních* by zvítězil. Jemu i Maďarům jednalo se o rychlé, rychlé schválení uherského vyrovnání, neboť *Maďaři začali již s přípravami k uherské korunovaci*, aby šlo vše ráz na ráz. Rádi by se byli proto vyhnuli novému zdržení rozepsáním nových voleb.

Ta pilulka musila se pozříti, že uherské vyrovnání přijde tak k místu, jak bylo od uherského sněmu sděláno. Po pádu Belcrediho všechna naděje na změnu byla marnou. *Sněm český i moravský vpraviti se měly do situace, měly uznati hotové události*, neklamati se »zásadami«, »důsledností« a podobnými krásnými sice, ale v *akutní krisi* — a takovou byla situace — málo vhod-

nými a málomocnými slovy. Za toto sebezapření kynula *dvoutřetinová většina na radě říšské* — s tou pak mohlo se něco pořídit a po schváleném vyrovnání uherském mohl se i Beust aspoň z *vnitřní* situace vytlačiti, jistě pak mohla se taková ústava sdělati, že by ji *všichni autonomisté s vděkem byli přijali.*

Bylo v rukou říšské rady, *jíž Čechové a Moravané byli by dali ráz,* aby provedla důslednosti a závěrky vyloučení Rakouska z Německa a založila vládu v této polovině říše na — *Slovanech.*

Pohříchu se všechno to nestalo. Sněmy český a moravský sešly se 15. února 1867 a návrhy adres, jež vypracovaly a přijaly, *byly polemikou proti hotovým událostem*, polemikou proti hotovým aktům koruny, polemikou proti vyrovnání uherskému.

Důsledny a věrny byly si ovšem. Česká litovala nového stavu věcí, ukazovala k tomu, že působnost užší říšské rady není nějakým základním zákonem obmezena a že tato vůbec nemá práva řešit tak důležité ústavní otázky, ona že nezaručuje ani práva koruny, ani práva zemí, ani jednotu říše. Sněm že vidí v užší říšské radě ohrožení práv panovníka, životních podmínek říše a že nemůže proto dopustit, aby zahynulo státní právo české v západní polovici říše.

Každé slovo je pravdou, ale aby nestalo se pravdou, neměl sněm český jen adresu uzavírat, nýbrž *měl jednat, volit a říšskou radu obeslat* a hledět zachránit všechny ty ohrožené zájmy, jež se zachránit daly. Ovšem musil adresu tak sestavit, aby vláda nebyla nucena k rozpuštění. Vždycky opatrnější politikové moravští vykonali sice volby, doufajíce, že ujdou rozpuštění sněmu, avšak téhož dne, co český sněm, 27. února 1867, zlý to den v dějinách politiky české, přijali adresu, v níž popírali *právo* příští říšské rady, aby projednávala otázky ústavní, t. j. schválila vyrovnání uherské. To bylo pěšky jako za vozem. Slovinci jednali věrně s námi na sněmu krajinském a s námi se překotili.

Kostky byly vrženy a padly zle pro státoprávní a hůře pro českou národní věc. Sněmy český, moravský a krajinský ihned rozpuštěny a tak rychle provedeny byly volby, že *německé* nyní většiny volily dne 10. (moravský) a 13. (český) na *říšskou radu.* Naši protestovali. V Čechách i na Moravě totiž prohrála historická šlechta; v Čechách užil Beust celého nátlaku vládního, ale na to naříkati, bylo naivností. To se musilo předvídat. Nadšené, vlastenecké řeči českých zástupců nemohly tu nic již napraviti, jakož ještě úchvatnější řeči v sněmu předešlém jenom situaci zhoršily.

Protesty pak v Rakousku nikdy neměly jiné ceny nežli archivální. Byli jsme vrženi zpět; šlo se *bez nás* ku předu.

Dvanáctého května zahájena říšská rada, a vyrovnání koruny s uherským sněmem letmo *schváleno.* V odměnu za to obdrželi od Beusta Němci prý liberální celou zvůli proti ostatním národům. Beust sám prohlásil se pro theorii tlačení Slovanů ke zdi, — rozhodující kruhy byly roztrpčeny, že nevolením českého sněmu byly

samy vydány v postavení, ve kterém liberálním Němcům musilo se povolovat *všechno*.

Uherská korunovace byla zároveň korunováním vítězství dualismu, a ještě před koncem téhož roku 21. prosince 1867 publikovány patenty s novou prosincovou ústavou, v níž ovšem nebylo místa pro státní práva a do níž přešly staré volební řády Schmerlingovy. Tím Němci stali se přirozenými spojenci Maďarů.

Hořký pocit musí buditi vzpomínka na tyto zápasy u politických vůdců českých, zejména proto, že síla poměrů donutila je, aby již r. 1870 *uznali dualismus v plném obsahu*. Přišli s uznáním pozdě, ba samo toto výslovné uznání bylo jednou z příčin rozhořčení maďarského v pozdější a důležité pro nás situaci. Kdyby byli uznali dualismus o čtyři léta dříve, kdy byli tázáni a kdy toto uznání by se bylo *zaplatilo*, nemusilo nikdy dojít na prosincovku, aspoň ne na *tuto* prosincovku. Ani tu omluvu nemají, že cizinec Beust už byl vyhozen, on r. 1871 ještě byl kancléřem říšským!

Dá se pravděpodobně souditi, že kdybychom nebyli r. 1863 říšskou radu opustili, bychom za Belcrediho a Beusta nebyli se proti obeslání jejímu tak zpěčovali. Státní právo české nebylo by stálo nám v cestě — ku státnímu právu. Jestli horšili se naši vůdcové, že koruně uherské dává se jakási přednost a výminečné postavení, přišli s hněvem svým příliš pozdě. Čtyři léta před tím práva uherské koruny ohnivě hájili a k tomu ke všemu *jásali nad říjnovým diplomem*, v osvědčení svém výslovně uznali svůj souhlas s politickými a státoprávními zásadami, a v diplomu tom přece zcela určitě a zjevně staví se uherské země a jejich právo jako něco od ostatního Rakouska — zvláštního, různého a nad jednotlivé země povýšeného. Uherský sněm dohodnul se s korunou a nechtěl žádné revisi jiných sněmů dohodnutí toto předložit. Naši politikové pokládali to za ohrožení panovníka, říše a práv české koruny — stejné právo reklamovali jsme však rok potom *ve své deklaraci pro český sněm*; či co bylo právem r. 1868, bylo bezprávím r. 1867? Ejhle, jak při vší té důslednosti byli jsme ve vlastních zásadách, a těch nejhlavnějších, nedůslednými!

Odepření voleb na říšskou radu ústavodárnou bylo velikou, dosud nenapravenou chybou české politiky a že by vykonané volby opravdu byly přivedly českou otázku blíže k rozřešení, nejpádněji dokazuje to faktum, že císař již za krátko na to pokusil se skrze Beusta o dohodnutí s národem českým; a po zmaru toho skrze Giskru a že potom již r. 1870 povolal k veslu ministerstvo za tím účelem, aby uzavřelo mír s národy. Dávno by mír ten byl uzavřen, kdyby čeští politikové nebyli lpěli na nešťastné a zcela bezdůvodné fixní myšlence, že obeslati říšskou radu znamená zadání českého státního práva a nějakou hanbu pro poslance. *I této fixní idey musili se zříci*, ale pohříchu zřekli se jí až potom, když mimo tuto vypsanou ještě dvojí skvělou příležitost zamítli — skrze říšskou radu a na říšské radě zjednati národu svobodu, zemi právo a sobě vítězství!

VII.

Trpný odpor na celé čáře.

Události, kterými schváleno bylo vyrovnání uherské, sledovaly se rychle a každá byla těžkou ranou pro českou politiku. Vůdcové naši viděli, jak osudné bylo přeceňování sil. Dualismus nedal se trpným jejich odporem zadržeti; on stál tu jako silný nedobytný hrad a naše politika měla jej pohříchu vždycky míti na cestě ke svým cílům. Korunovace uherská s velikou slávou odbyla se již 8. června 1867 a český národ s povzdechem slyšel triumfální bulletiny z maďarské metropole.

Zástupcové šlechty historické byli majorisováni a skrovný počet poslanců českých nemohl arci po takových porážkách pospíšiti do Vídně se svým křížkem, když už bylo po funuse. Proto i ti, kdo tušili celou osudnost chyby, jež stala se, uznávali trpný odpor vůči říšské radě za jediný možný způsob *taktiky*, ale oni přáli si, aby nestal se na dlouhé časy *neporušitelným zákonem*.

Bezprostředně po takových vítězstvích německých nedalo se nic jiného dělat, nežli položiti těžiště odporu do *lidu českého*, který v zlých dnech, jež nastávaly, osvědčil se tak znamenitě i slavně, že doba ta navždy zůstane pomníkem statečnosti a nepoddajnosti české.

Zrovna nyní nabyl trpný odpor náš povahu skutečného, důrazného *odporu*. Trpěli jsme sice, ale vídeňské vlády pocítily také mocnost *odporu*. Leta 1867, 1868 a 1869 může passivní politika počítati za vrchol své síly a své účinlivosti. Ona zavolala celý národ na bojiště a v národu zpěnila se bojovná krev; české lebky ještě více ztvrdly a mysli české opanovány byly železným, nezlomitelným vzdorem. Takový národ v boji musil dobýti úspěchu, v tom čeští vůdcové mohli najíti útěchu; následky jejich chyb daly se napraviti.

Boj národa českého za svobodu a práva musil míti výsledek, jestli vůdcové nedopustí, aby vyčerpali, vyplýtvali a unavili síly národní a když válku dobře od národa vedenou skončí v pravý čas čestným příměřím. Dalo se to doufati.

Jednou již přesvědčili se, že luk příliš napjatý se láme. Po druhé snad budou s chladnou vypočítavostí měřiti sílu národa i svou a dbáti, aby *v pravou chvíli* jí využitkovali, jakož i aby nekladli jí *větší* úkol a cíl, nežli pro síly národní bylo dosažitelno. Uvidíme, jestli to dovedli.

Především musíme psáti *chválu* tříletého boje národního, která jest i chválou trpného odporu. Jako kárali jsme, že trpný odpor stal se jaksi účelem a politickým zákonem českých vůdců, tak sami bychom upadli v chybu, kdybychom snad *činnou politiku*, tedy účastenství v parlamentárních zápasech pokládali za *účel* české

politiky a prohlašovali je za neporušitelnou zásadu. Ne, činnost i trpný odpor je pouhou *formou* zápasu, pouhou taktikou a musí posuzovat se toliko podle své vhodnosti.

Dokonce tedy nejsme proti trpnému odporu zásadně zaujati a co dobrého způsobil, rádi uznáváme. Lid byl vlastně teprve nyní k němu volán, a rádi připouštíme, že trpný odpor zburcoval poslední českou dědinu k národnímu praporu. Odpor ten zorganisoval, zdisciplinoval řady naše, on rozplamenil národní cit, on vštípil do myslí českých vědomí práva českého, národního i státoprávního a utvrdil, zocelil věrnost a lásku k tomu právu, on zkypřil v národě našem smysl pro *obecnost a vzájemnost* české věci; on naučil nás vydržeti strasti a nepohodu a přinášeti oběti na jmění i svobodě ve prospěch národa. A toto poslední je věc důležitá.

Národové musí svobodu a právo své si *vybojovati a zasloužiti*, jinak nepoznají jejich ceny, a když snadno jich nabývají, zase snadno jich pozbývají.

Národ tedy vrhl se s celým nadšením a rekovností našich předků do boje, kterýž vláda *Karlose Auersperga* vypověděla s celou bezohledností. Bylo tenkráte zle v našem bohatém království; země úpěla ještě pod ranami, kterými válka ji proklála. Vláda, aby ztrestala české odbojníky, nařídila nejpřísnější vybírání daní, a zchudlí usedlíci opouštěli houfně vlast. Avšak tím odpor český nebyl seslaben a jak málo dbal český národ nové ústavy, jež popírala jeho státní právo, ukázalo se při návratu českých korunovačních skvostů z Vídně, kam před válkou byly odvezeny. Lid vítal symbol svých práv všude s nadšením a zbožnou úctou a nedbaje noční tmy, na všech nádražích v tisících očekával vlak, jenž korunu českou vezl z ciziny. Praha pak jásala, jakoby vracela se národu spása. Demonstrace ta nemohla zůstati bez povšimnutí v kruzích nejvyšších. Vláda nerada viděla toto zbožňování a její listy odškodňovaly se potupnými paškvily a obrazy na českou korunu.

Ale více ještě hryzla ji *pouť moskevská*. Cesta čelných mužů na Rus k moskevské výstavě ethnografické pokládána byla všude za významnou politickou demonstraci a národ český sám ji tak pojímal. Doma odstrčen, nalézal útěchu a posilu v tom, že veliký národ sbratřený a jeho car tak skvělým způsobem osvědčovali city a svazek vzájemnosti slovanské. Snad nebylo politické, že zrovna vůdcové takto demonstrovali, ale tenkráte nebyl opportunismus na místě a národ chtěl viděti ty, kteří ho vedli, při demonstraci této, jíž nepopíratelně okřál a vzpružil se k domácím zápasům. Ovšem se dosah cesty té velice přeceňoval, a snad i od praktických politiků samých.

Dnes jistě nemůže se nikdo střízlivý ubránit úsměvu, když čte naivňoučký výklad zvěčnělého Jakuba Malého, který v knize od »českého klubu« vydané píše: »národ zbaven byl (poutí do Moskvy) *trapné obavy o svou budoucnost positivními sliby, učiněnými*

jeho vůdcům od nejvýše rozhodujících kruhů ruských. Sliby tyto zaplašily obavy před další hrabivostí pruskou. A při potomním vyjednávání o alliance Ruska a Pruska naléhala prý (aha!) *ruská diplomacie, aby Prusko vypustilo z programu svého země koruny české. Prusko podmínku tu přijalo.*« Jakub Malý ve své dobromyslnosti jistě z celé víry a přesvědčení srdce tyto ohromující zprávy napsal. Proto nelze k nim říci, než: »bohdejž se pravda jich v pravou chvíli osvědčila!«

Kromě osvědčení a utužení slovanské vzájemnosti měla pouť moskevská jenom *demonstrativní* ráz a mohla počítati na účinek jenom ve — Vídni. A toho asi dosáhla, když lid v demonstraci té súčastnil se i grammatikami, ruskými hymnami a všelikým jiným způsobem. Mystikové, a těch je v národě našem hojně, mohli ovšem pouštěti volný let své fantasii, která již jednou pokřtěním syna velkoknížete Konstantina na jméno Václava tak neobyčejně byla podrážděna a oplozena.

Nezmiňovali bychom se o takových slabostech, kdyby skutečně v dobách pozdějších nebyla politika česká hleděla těšiti se v neúspěších a zakrývati chyby podobným mysticismem a fantastickými nadějemi, že pomoc nám přijde odněkud z *cizíny*. Vždyť i prototyp politického komika, červený princ Napoleon, který roku 1868 do Prahy zavítal a tu přijal návštěvu Riegra a Palackého, stal se střediskem celého politického mythu, jakých národ tak zdravý, jako je český, měl by vždycky býti prost.

Vláda mstila se, kde mohla, na českém národě. Ona zrušila kliniku vnitřního lékařství při universitě pražské, ba i císařský dar, hradby pražské, prohlásila za majetek vojenského eráru, od něhož Praha musila je koupiti. Ani mužové, kteří těšili se osvědčené důvěře panovníka, neušli její zlobě, a jakož purkmistři pražští obyčejně bývají hromosvodem pro hněvné blesky vídeňských ministrů, tak nezapomenutelný Bělský donucen ke složení svého úřadu neslýchaným způsobem, jakým volán byl k zodpovědnosti, že ozbrojení měšťanští sborové pražští usnesli se na zavedení českého komanda. Nahrazen byl drem. Klaudym, kterého v brzku stihnouti měl stejný osud.

Jak veliké bylo rozhořčení v českém národě a jak hluboko sáhalo, ukazovaly demonstrace, jež v lednu 1868 udály se v Praze ve dvou po sobě následujících dnech, kdy ministr Herbst se loučil se svými přáteli v německém kasině.

Jenom z této rozhořčenosti, která kalila střízlivý úsudek, lze si vysvětliti, jak mohlo se před českou veřejnost předstoupiti s myšlénkou, která v sobě skrývala veliké nebezpečí, aby totiž trpný odpor rozšířen byl také na sněm zemský. V časopisech vůdcům blízkých, »Politik« a »Národním Pokroku«, jejž na konci r. 1867 Skrejšovský začal vydávati, propagovala se myšlénka neobeslání zemského sněmu. »Národní Listy« marně varovaly, marně líčily nevyvratitelnými důvody nebezpečí i škodu, které z neobeslání českého sněmu musí českému národu nastati. Zdálo se, jakoby

sami vůdcové ohlušeni byli politickými demonstracemi a přeceňujíce jejich význam domýšleli se, že jimi bude rozhodnut politický náš zápas. Již sám zájem účinlivosti trpného odporu vyžadoval, aby neopouštělo se poslední kolbiště parlamentární, a v době, kdy svobodné slovo nikde nemělo útulku, český národ nepřišel o jedinou tribunu, ve které mohla hlásati se pravda.

Polemiky, k nimž proto došlo, přerušeny byly velkolepou slavností při kladení základního kamene k Národnímu divadlu, kterou sami nepřátelé poznamenali za pyšnou přehlídku české bojovné armády. Krátce potom dne 21. června přijel císař ke slavnosti otevření nového železného mostu pražského.

Tenkráte vydáno bylo od Skrejšovského heslo — mlčet! Navzdor demonstracím, jimiž český lid zrovna za pobytu mocnářova dával své rozhořčení proti vládě na jevo, učinil císař osobně pokus o sjednání míru s národem českým. Po rozmluvě s hr. Jindřichem Clamem, Palackým a Riegrem zavolal telegraficky Beusta, kterýž také 22. června do Prahy přijel. Vyjednávání nevedlo k cíli; Beust žádal nejen uznání uherského vyrovnání, ale obeslání říšské rady. V době, kdy pomýšlelo se i na opuštění zemského sněmu, nemohli býti arci správcové české politiky ke transakcím na půdě »cislajtánského parlamentu« ochotnými. Hrabě Jindřich Clam pokládal pod svou důstojností vyjednávati s ministrem, jenž nejen byl »cizinský vetřelec«, ale ke všemu protestant — v katolickém Rakousku jistě úžasný a snad do té doby jediný případ. *Beust* odejel týž den s nepořízenou.

Pokus mocnářův pokládal se dojista s některým právem za výsledek trpného odporu lidu a proto začaly se demonstrace pořádati s novou horlivostí. Český lid zkoušel, zdali zákony shromažďovací a jiné platí také pro něj. Přišly veliké tábory lidu na řadu, které staly se mocným měchem na rozdmychání opositního ducha lidu. Tábor stíhal tábor a vláda vídeňská na každém od tisícův a tisíců lidu odsuzována. Hleděla pomoci si zapovídáním a rozpouštěním táborův, ale tím jen přilévala oleje do plamenův odporu. Český tisk tím časem šel za Herbsta novou dlouhou a trapnou cestou křížovou. Beust neuspokojený a rozmrzelý nad svým pražským nezdarem podporoval v kruzích nejvyšších zásadu občanského ministerstva, že odpor český musí býti zlomen a že násilnými prostředky zjednati se musí pořádek. České národní časopisectvo především lámáno na kole; konfiskace byly pravou hračkou na tu, jíž Schmerling a Belcredi nás přivykli, ale za Herbsta provozováno vyměřování peněžních pokut a žalařování redaktorů ve velkém. Při tom rozpouštěna okresní, někdy i obecní zastupitelstva, nepotvrzováni nejlepší a nejvěrnější občané státní okresními a obecními starosty, — zkrátka celý národ nalézal se ve výminečném stavu, jemuž scházelo jenom formální prohlášení.

Za dob těch, myslíme, bylo velice povážlivo, *neobesýlati sněm český*. Jakkoli hrdinsky počínal si český lid, bylo zrovna na udržení bojovné jeho mysli vhodno, aby zástupci jeho plamenným slovem

tváří v tvář zástupcům vlády a odpůrcům hájili české právo a posilňovali tak lid. Vážnější byly důvody jiné. Nebylo jistě politické uvésti poslední zbytek samobytnosti země české před vlastním národem a před Němci v lehkost; ukazovati Němcům cestu ze zemské sněmovny, jejížto úplné zavření všichni Němci čeští byli by pokládali za štěstí, jakož bylo zrušení sněmu skutečně jejich zjevným, třeba nepřiznaným programem. Snadno bylo pak vyjíti ze sněmu, ale jak se čestně vrátiti, když se nejen složení, ale sám základ sněmu prohlásil za nemožný a nepřípustný pro další účastenství českého národa? Jestli říkalo se, že ani čtrnáct dní nemůže trvati sněm český bez Čechův, ukázala zkušenost, že »shromáždění na pětikostelním plácku« mnohý rok nyní i později dávalo národu českému bez národa českého zákony. Až by přišla doba nám příznivější, ať změna ve smýšlení mocnářově, nebo ty zahraničné poměry, od nichž se tolik doufalo, nemohlo jí přece překážeti naše účastenství na sněmu? A obrat takový nemohl býti neobesláním sněmu urychlen. K čemu tedy zbavovati se nejmocnějšího prostředku na povalení systému nám nepřátelského, k čemu zbytečně vydávati národ mnohým citelným škodám, jež v záležitostech veřejných tím musily jej stihnouti, že se bojiště přenechalo úplně nepříteli?! Bez současného neobeslání sněmu moravského neměla by česká abstinence sněmovní žádného významu a zdali nekázaly ohledy na probouzející se teprve národní vědomí na Moravě, aby moravští poslanci zůstali na sněmu, k němuž Moravané vždycky hleděli se zvláštní důvěrou? Když obeslal se *první* únorový sněm za Schmerlinga, kázala důslednost obesýlati jej stále.

»Národním Listům« na vždy zůstane zásluha, že správné toto stanovisko hájily a že pro toto přesvědčení neváhaly stavěti se proti všeobecnému proudu; jejich redaktoři, kteří tím časem hojně byli mezi zemskými poslanci zastoupeni (dr. Sladkovský, V. Vávra, Ferd. Schulz, Fr. Kořínek, dr. Kodym) a blízcí jejich přátelé (jako dr. Čížek, Fink, Tonner, Edv. Grégr a jiní) horlivě v klubu poslaneckém stanovisko činnosti sněmovní bránili, ale byli přehlasováni. Podrobili se však, poněvadž ve chvíli zápasu na život a smrt a v době, kdy nebyla vyloučena naděje, že silný trpný odpor přece způsobí obrat, nemohlo se pomýšleti na rozštěpení.

A tak všichni poslanci čeští, pokud nebyli v úředních postaveních, podepsali známou *deklaraci* ze dne 22. srpna, ve které nejen uvedli příčiny svého opuštění sněmu domácího, aby pokusili se v desíti článcích vysloviti »státoprávní program našeho národa«, první positivnější jeho formulování, ač ovšem *forma* státního práva zůstala přece jen velice neurčitá. Palacký, Frant. Pštross a Václav Kratochvíl odevzdali 22. srpna v presidiální kanceláři sněmovní pamětihodnou onu deklaraci, kterou tenkráte všichni věrní Čechové pokládali za evangelium národní. Poslanci naši zvali se od té doby deklaranty.

Jako *program válečný* byla deklarace spisem znamenitým. Ona postavila se na stanovisko téměř čistě osobní unie a neuznávala

pranijakého spojení s monarchií, nežli ono, o kterém se koruna oboustrannou smlouvou s »politickým národem českým« dohodne. Nezapomnělo se ani na passus, který po vídeňských zkušenostech nynější poslanci, třeba staří deklaranti, čtou asi se zvláštním pocitem, passus, kterým slavně vyhrazovalo se národu českému právo, aby po vymření panujícího domu zvolil si svobodně a samostatně svého krále.

Protože se politické programy nedělají na staletí napřed, — byla snad starostlivost tato přílišnou, protože jasná habsbursko-lotrinská dynastická rodina je v mužských i ženských potomcích tak četná, že případ vymření její nenáleží do výpočtu a kombinací praktické politiky.

Ale deklarace stála na stanovisku: *všechno, všechno;* proto prohlásila, že i patent říjnový druhdy tak vítaný, i únorový, nevíží dále národ český; upírala každému mimočeskému zastupitelstvu, ba i každé vídeňské vládě právo, vypisovati v Čechách daně a dávati zákony a prostě tvrdila, že celá prosincovka, základní zákony, vídeňská říšská rada pro království a politický národ český fakticky neexistují.

Moravští poslanci vedli sice opatrnější řeč a drželi se více kritiky systému a nepřátelských skutků vládních, jakož i křivd a nepoměrností volebního řádu, ale strženi všeobecným proudem přece určitě ve své deklaraci z téhož data prohlásili, že země koruny české reklamují totéž právo a tentýž význam jako země koruny uherské. Že jenom neradi a proti lepšímu svému přesvědčení opouštěli Moravané sněm, vyslovili zcela jasně na konci své deklarace, kde praví, že neúčastenstvím svým na sněmu zemském chtějí jen svému odporu proti vládě dáti výraz; tytýž projevují ochotu zase vstoupiti, jak koruna učinila by opatření, jež vedla by ke smíru. Při tom opatrným jinak Moravanům vyklouzlo velice nepolitické »nikdy« — jež týkalo se říšské rady, jíž *nikdy* se nesúčastní.

Silná řeč byla tedy v deklaracích a ony byly jistě velice vhodným základem rázné a silné oposice a bojovným programem pro poslance samé. Jenom neměly se pokládati za *cíl* národních zápasů, nýbrž za pouhou jich fási a ve chvíli vhodné neměla deklarace a státní právo v ní obsažené zatemňovati zrak správců české politiky, ve chvíli totiž, kdy jednalo se, utrhnouti *výsledek* zápasů. Zejména neměli oddávati se klamu, že po tom, když císař složil uherskou korunovační přísahu, je možná ještě jakákoli změna poměru Uherska k ostatním zemím anebo že Uhři snesou, aby český národ a český sněm teprv zvláště schvalovali vyrovnání uherské. Politická opatrnost kázala respektovati, co bylo hotovou, císařskou přísahou zpečetěnou událostí, která k českým politikům volala: noli me tangere! Již deklarace, nemohouc ovšem brániti Uhrům, co sama žádala, trváme, zcela zbytečně prohlašovala, že smlouva Uherska s panovníkem nemůže rozhodovati o právech koruny české, — protože uherské vyrovnání jen tolik ustanovilo, že uherský

sněm a říšská rada rakouská vysýlají za účelem společných záležitostí delegace.

Jaká to *»říšská rada«* je, do toho Uhersku nic není, a věru dá se mysliti *veliká* samostatnost zemí českých v rámci slova »říšská rada«. Tato byla jednou faktem, nezvratným faktem a bylo zjevno, že *o poměru zemí koruny české k ostatnímu Rakousku na říšské radě nedá se nikdy jinde rozhodnouti, nežli na říšské radě.* Jednou již přinesl zásadný odpor proti obeslání říšské rady české věci záhubu. Nebylo by došlo nikdy k prosincovce. Škoda utrpěná mohla otevříti nám oči, a cokoli jsme psali a hlásali, aspoň vůdcové naši musili pro foro interno věděti, že sice možná dosáhnouti *nejširšího uznání* práv české koruny, ale jenom v rámci dualismu, a proto jenom na říšské radě a skrze říšskou radu. Na této říšské radě dostati většinu, a sice většinu *dvoutřetinovou,* aby mohla změnit se ústava a upraviti poměr zemí českých k říši, to mělo býti rozumným cílem české politiky, a kdybychom toho se byli drželi, dávno byli jsme v pevném a pro duševní i hmotný rozvoj našeho národa, pro politickou jeho moc dost širokém držení českého státního práva.

Naštěstí naše byl příklad Maďarů. Protože se Maďarům podařilo učiniti úmluvu s korunou a tuto úmluvu předložiti jako fait accompli zastupitelstvu ostatních zemí, domýšleli jsme se, ač sami nedávno proti tomuto snažení maďarskému, jako neprávnému, jsme se bránili, *že podaří se nám to také.* A přece rozdíl našeho postavení a maďarského bil do očí. Nejen že Maďaři jednali za *všechny země koruny uherské,* kdežto my v zemích českých máme celou třetinu *Němců,* rozhodných to odpůrců státního práva, kteřížto Němci měli ke všemu na všech třech sněmích zemí českých skutečnou většinu; nejen že uherské státní právo až do 1848 fakticky trvalo a prakticky se provádělo, že tedy bylo snáze najíti pro ně formu, *kdežto u nás ani vzájemný poměr všech tří zemí českých* nikde nebyl sformulován, jako skutečně samy fundamentálky, nejobšírnější formulář českého státního práva, zcela se tomu vyhnuly; nejen tedy tato různost poměrův, ale se stanoviska úplné rovnosti vnitřní hodnoty a ceny práv koruny české a uherské a ve případě stejných poměrův a stejné možnosti jich provedení a uskutečnění bylo zcela zřetelno a jasno, že české státní právo může sice k svému uznání jíti stejnou cestou, jakou šlo uherské, tedy majestátním reskriptem, ale nikde ne ku svému praktickému provedení. Když provedeno bylo uherské vyrovnání, *byla zcela volná dráha.* Únorové patenty byly zastaveny a v *celé říši nebylo žádné jiné ústavnosti, nežli právě ústavnosti uherské!* Smlouva s panovníkem neměla mimo Uhersko žádnou *překážku*; svolána teprve ad hoc říšská rada a ad hoc zase odvolán zrušující patent, aby schváliti a vlastně na vědomost vzíti se mohlo ujednání. České státní právo, kdykoli bude mít se prováděti, musí respektovati *uherskou ústavnost* a tedy také tu část, která jedná o společných záležitostech, a tyto podmiňují *říšskou radu.*

Bylo to skutečné neštěstí, že jsme tomu nerozuměli a na říšskou radu ani nešli, když císař dal nám možnost, změniti tam ústavu a zříditi tam české státní právo. Bylo to mateni účelu a prostředků politických zápasův a ten byl špatným Čechem, kdo nepřísahal s deklarací, že státní právo jest účelem bojů našich a říšská rada zničením státního práva českého a záhubou naší. Zrovna *opak* ukázal se pravdou: toto dogma o záhubnosti říšské rady, dogma o její neobeslatelnosti ani za cenu nejvyšší, stalo se záhubou pro českou politiku; ono zmařilo všechny výsledky heroického napnutí sil národních. Těm pak čím dále tím více se ukládalo. Točili jsme se jednou ve státoprávních theoriích a slepi, hluši i němi byli jsme ku praktickým potřebám. Zásada, zásada nade vše. A byly to zásady namnoze falešné, které sami jsme si dali do hlavy a pak pořád a pořád je opakovali, až sami jsme uvěřili. Před rokem 1848 a před r. 1860 nikdy nikomu nenapadlo, že obeslání říšské rady znamená, v šanc vydati a zadati státní právo české. Roku 1863 jsme si to pomalu brali do hlavy, až stala se zásada ta článkem víry národní. Před rokem 1868 nikdo nepomyslil, že obesýlati únorový sněm je vražda na státním právu; až roku 1868 jsme napsali nad vchod sněmovní: Jen zrádci státního práva vstupují!

Ale nezastavili jsme se u sněmu. Strašlivá, nebezpečná je snaha a honba po důslednosti takové zásadářské politiky. S pýchou odešli jsme »ze zásady« ze zemského sněmu a nechali správu země Němcům; a když sněm zemský za naší nepřítomnosti udělal zákon nesmírně důležitý, zákon školský, s lehkou myslí, ba lehkomyslně vydalo se heslo: »trpný odpor proti školním radám« a Němci smáli se škodolibě a na naše útraty znamenitě obstarávali své školy; ani vojenská asistence nemohla nás donutit k volbám, jichžto vykonání bylo v našem prospěchu. Kdybychom byli řekli »volme!« — nikdo by nebyl vzpomněl si, že důslednost státního práva žádá hrozné a citelné oběti trpného odporu v této věci. Ba my začali jsme totéž heslo: nevolit — prováděti v důležité *hmotné* otázce: při upravování pozemkové daně, což bylo odvážné vydávání rolnických zájmův a blahobytu českého lidu — zkrátka, trpný odpor nabýval povahu sebevražedného šílenství. Málem bylo by došlo i k houfným abstinencím v obecních zastupitelstvech a k úplnému rozrušení celého národního života.

Velikých ztrát musil český lid utrpěti, nežli sám začínal přemýšleti o trpném odporu a nežli připouštěje, že »Nár. Listy«, které proti trpnému odporu ve školních radách vystoupily s celou rozhodností, v otázkách těchto správnější, národu prospěšnější zaujaly stanovisko. Nebylo snadno postaviti se proti všeobecnému proudu v národě — tím více sluší ceniti odhodlanost a pevnost, která neustoupila terrorismu a kaceřování, jež samo Kainovo znamení »zrády« užívalo jako obvyklé pečeti české domácí politiky.

Tu také začíná úpadek trpného odporu a vůdcové čeští měli přispíšiti si, aby sklízeli jeho ovoce. Rok 1869 začal sice tak, jako starý skončil — s výminečným stavem totiž. Ještě r. 1868 odstoupil

kníže Karlos Auersperg, nikoli následkem naší opposice, ale neshod s vlastní stranou. Hrabě Taaffe, dnešní náš premier, napřed prozatímně a potom definitivně uvázal se v předsednictví »cislajtánského«, jak tenkráte jsme říkali, ministerstva. Hned na samém počátku vlády udály se na táborech srážky vojska s občanstvem, zejména na pankráckém táboru u Prahy, načež hrabě Taaffe dne 11. října pro Prahu a okresy okolní prohlásil *výminečný stav*. Ten vlastně beztoho existoval, jen že nám hr. Taaffe poslal nyní ostřejšího místodržitele, generála Kollera. Ten měl zlomit odpor český násilím. Nastala doba tužší ještě persekuce, nežli krátce před tím, ač již tenkráte listy české *zastavovány*, tak že musily zakládati se nové; tak z »Národních Listů« staly se »Národní Noviny« a když ty byly zastaveny, »Naše Hlasy«; a podobně »Politik« změnila dvakráte své jméno. Nyní musely noviny — mlčeti anebo se stěhovati. Tak »Koruna« vydávána v Chrudimi mimo obvod výminečného stavu. Český tisk měl tedy špejl. Generál Koller bral lámání české opposice od podlahy a novinářstvo české a jejich majitelé přinesli zase nyní národní věci oběti nejtěžší.

V dubnu 1869 stal se Taaffe definitivně předsedou ministerstva a ač zrušil brzy na to výminečný stav, poměry národa českého byly stále velice neutěšené. Doufalo se však, že zahraniční poměry vynutí si obrat. Válka mezi Francií a Německem se pomalu, ale jistě připravovala a čeští politikové mnoho od ní doufali. Dr. Rieger zrovna v ten čas podal Napoleonovi pověstné memorandum, ve kterém vykládal vnitřní poměry rakouské a důležitost národa českého v případě války francouzsko-pruské. Úmysl Riegrův byl jistě vlastenecký a upřímně rakouský, jen že cesta byla neobyčejná. Nebývá totiž zvykem politiků, aby cizím mocnářům bez prostřednictví vyslanectva vlastního státu předkládali jakékoli spisy, zejména nemají-li jistotu, jak budou přijaty. Jestli memorandum dostalo se do rukou Napoleona cestou mimořádnou, postaral se tento lhář a šibal na trůně, jehož dny slávy byly už spočítány, aby aspoň *zpáteční* jeho cesta byla řádná. Odevzdal je svému ministrovi, ten zase rakouskému vyslanci a ten — Beustovi a Beust císaři s příslušnou kritikou a potom do svých novin, v nichž Riegrův jistě upřímný rakouský patriotismus brán v pochybnost. Jiných následků toto politické nedopatření nemělo. Vždyť pak ani petarda, jež poplašila v noci na 11. červen pražskou policii, nemohla zadržeti obrat ve vnitřní politice Rakouska. Nebyl ještě blízký, ale nad Rýnem blýskalo se — pro nás na časy.

Aby osvěžil se opositční duch, chtěl Sladkovský obnoviti organisaci Slovanských lip, z let osmačtyřicátých tak populárních, ale vláda brzo nepříjemné spolky ty rozpustila; lidu místo zapovídaných táborů pořádány slavnosti, loni již veliká husinecká a loni i letos pouť do Kostnice a sbíralo se na pomníky Žižkův i Prokopův, pražská ulice Dominikánská nazvána Husovou, zkrátka, tenkráte nebyl dán husitský duch do klatby. Naopak, on volal se do boje, kdy o působení šlechty, *úplně dvora se vzdalující*, nebylo

nikde stopy ani známky. V tom pohříchu šlechta česká nenásledovala maďarských magnátů, aby v dobách pro národ zlých kupila se kol trůnu, hleděla nejhorší rány zadržet a budoucnost připravovat. Samo kněžstvo bylo zachváceno národním tímto duchem a o neomylnosti, jež prohlášena býti měla na koncilu římském, na příští rok svolaném, nesmýšlelo příznivě, aniž se tím tajilo.

V srpnu 1869 odbývaly se doplňovací volby sněmovní v nezastoupených okresích českých. Marné byly snahy vlády prosaditi aspoň jediného poslance. Vláda spekulovala hlavně na Prahu a baron Koller domýšlel se, že musí dokázati své schopnosti v »opravování« volebních listin; z čehož vyvinul se mezi ním a purkmistrem pražským konflikt, v němž Klaudy resignoval na svou hodnost.

Mnohem obtížnější postavení měla národní strana na Moravě, kde se zlé následky trpného odporu proti sněmu záhy počaly jeviti. Na štěstí se zdálo, že vykoupení je nedaleké.

Vláda měšťanského ministerstva připravila se znenáhla o celou důvěru panovníka. Na Moravě i v Čechách opakovaly se dělnické nepokoje ve velikých rozměrech a povstání v Boce Kotorské, jež potom skončiti musilo řádným mírem, jakýž uzavírá se jen mezi dvěma *rovnými* nepřáteli, odkrylo celou slabost Rakouska.

Ministerstvo Taaffovo vždy určitěji rozstupovalo se na dvě sporné strany. Menšina (Taaffe, Potocki, Berger) žádala, aby upustilo se od násilí prováděného proti celým národům a aby smírnou cestou hledělo se získati účastenství Čechů v parlamentárních pracech. Většina však (Giskra, Herbst, Hasner, Brestel, Plener) stála na tom, aby vytrvalo se na dráze dosavadní a pokračovalo se v násilném lámání českého odporu. Obě strany vyložily císaři své stanovisko ve zvláštních memorandech.

Sympatie císaře byly na straně menšiny, ale tato nemohla dáti císaři záruky, že podaří se jí uzavříti s Čechy vyrovnání. Proto císař v lednu 1870 propustil menšinu, ale ač začal Hasner, druhdy český poslanec, starým způsobem vládnouti, nevěřilo se v dlouhé trvání ministerstva, jež bylo císaři proti mysli. Bezpochyby na přímý rozkaz císaře učinil Giskra, ministr vnitra, pokus o vyrovnání s Čechy. Ale jenom formální. V březnu totiž pozváni byli z čista jasna dr. Rieger a dr. Sladkovský ke Kollerovi. Nadáli se spíše nějakého vyšetřování (byť i Palacký nedávno volán ku výslechu), nežli pozvání ministra Giskry k jednání o smír. Oba právem tento krok ministrův vykládali si za známku jeho slabosti. Nicméně neodepřeli zhola, nýbrž žádali, aby k jednání pozváni byli také důvěrníci Čechů moravských a konservativní šlechty. Na to arci občanské ministerstvo nemohlo přistoupiti a Giskra sám Moravu pokládal za německou doménu. Nezdar ten zlomil mu vaz; ještě v témž měsíci odstoupil.

Opoziční strana na říšské radě znala dobře situaci a uměla ji výborně využitkovati k pádu nepřátelské vlády. Bezodkladně dne

31. března vyšli Poláci, Slovinci a Bukovinci ze říšské rady a dne 4. dubna skončil zbytek občanského ministerstva zlopověstnou svou vládní činnost. Odročena říšská rada — a císař uložil Potockému, aby sestavil ministerstvo a uzavřel »smír mezi národy«.

Balvan, všechen rozvoj národa našeho umačkávající, byl svalen, na všech českých vrších zaplály ohně na znamení radosti nad překonaným nepřítelem. Ano, mocný nepřítel byl překonán, ne však jenom naší silou, ač poctivě jsme k tomu přispěli. Nyní bylo na vůdcích vykořistiti situaci a ohlédnouti se po *skutečných poměrech*, aby *podruhé*, sáhajíce po ovoci, zase neklopýtli. Každá chyba musila být osudnou. Nikdo nevěděl, jak válka francouzsko-německá skončí, — ona přinésti mohla takou situaci zahraniční, která by vnitřní poměry říše zase k horšímu zvrtla. Veliké bylo utrpení našeho národa, on toužil po oddechu a raději nežli nejskvělejší naděje v zlatou, ale nejistou budoucnost byl by přijal důstojné a slušné vyrovnání, třebas ovšem deklaraci a nejsmělejší ideály národní nenaplnilo. Avšak mělo-li se zdařiti, bylo především potřeba, abychom smířili se s myšlénkou, schválení smluveného rajchsrátu přijmouti a způsobiti si většinu na *říšské radě*.

Národní poslanci byli k tomu ochotni a již blízké zdálo se vyrovnání, — v tom vystoupila šlechta s celým státoprávním programem a — s deklarací a vyrovnání bylo zmařeno, druhá příležitost, a dle našeho mínění *nejvhodnější*, nám unikla. Než to hodno širšího poněkud vypsání.

VIII.

Druhý veliký zmar.

Potockého i Hohenwartova doba je dnes za námi a jistě obecnější je lítost nad zmarem vyrovnání za hr. Hohenwarta a větší je nářek na chyby, jichž tu u samého cíle horoucích svých snah jsme se dopustili. Avšak kdo kriticky zkoumá pragmatický i empirický průběh této doby, přidá se snad k mínění, jež tu vyslovujeme. *Osudnější byl pro nás zmar pokusů hrab. Potockého*; neboť vyrovnání hrab. Hohenwarta přišlo především pozdě, kdy bylo již vítězství německé nad Francií rozhodnuto a kdy Rakousko nemělo celou svou volnost a ono neslo také známku nezdaru jasně ve svém čele. Jakmile byl komplikovaný obsah, nad to ještě celý zaklausurovaný a podmíněný znám, tou chvílí bylo vyrovnání v této své povaze povaleno a mohlo se pak již jenom získati, co bezpečněji a jistěji dalo se dosáhnouti za Potockého.

Podle pravdy musí se říci, že poslanci národní za Potockého lépe viděli nežli šlechta a kdyby oni sami byli rozhodovali, shoda s Potockým nezastavila se na poloviční cestě.

Bůh sám ví, který zlý démon oslepil hr. Jindřicha Clama a jeho přátele, že místo úkolu, který jim příslušel, aby přílišnou snad expansivnost českých poslanců, již necelá dvě léta před tím přijali deklaraci, mírnili, sami hnali je na *zásadní* stanovisko theoretického státního práva!

Již za Beusta před vyrovnáním uherským hlavně *působením šlechty* stalo se, že neužili jsme dvoutřetinové většiny na říšské radě a přenechali Němcům, aby udělali pro nás a bez nás centralistickou a protinárodní ústavu. Toto působení šlechty přísný jeden vlastenecký politik takto odsoudil:

»*Jediné* stanovisko bylo, se kterého tehdejší obeslání říšské rady bylo naprosto záhubné a se kterého ž ne rychlé ukončení, ale největší prodloužení ústavního boje bylo žádoucí. Bylo to stanovisko těch, kdo nemohli snésti, že »saský parvenu« Beust vytlačil hraběte Belcrediho, jednoho z těch, kteří cítí v sobě dědičné, historické povolání k vládě říšské, kteří jenom od vyjednávání koruny přímo se sněmem, nikdy však od ústředního parlamentu s »nahodilými jeho většinami hlav« očekávati mohli znovuzřízení svých *stavovských práv* a kteří proto raději dohnati chtěli věci *na čirý absolutismus*, nežli zříci se svých výsad; neboť v absolutismu byli by zaujali důstojnější a mocnější postavení nežli uherští magnáti — bylo to stanovisko *české šlechty*. Tato přijala proto z národního programu státní právo, jež nebylo hlavním jádrem národních požadavků, protože zrovna toto státní právo ve své podstatné části znamená šlechtické výsady.«

Nechceme přidati se bezvýjimečně k tomuto úsudku, ačkoli je jisto, že nechuť k Beustovi, cizinci a protestantu, a sympatie s Belcredim, jenž byl z krve a těla české šlechty, mnoho přispěly k osudnému zameškání, ba zúmyslnému pominutí první výhodné příležitosti, kde český národ mohl s celým svým národním programem a dobrým dílem státoprávního programu dostati se pod střechu. Než proč za Potockého stejná snaha, zmařiti vyrovnání za každou cenu? Slyšme.

Potocki tedy nastoupil a na horách českých plály ohně slavnostní. Potocki započal jako Belcredi: s amnestií pro odsouzené redaktory. Hned odvolal gen. Kollera z Prahy a dosadil bývalého ministra věcí zahraničních, Mensdorfa, na místodržitelský stolec pražský. Pozval neprodleně důvěrníky české do Vídně a započal s nimi vážné a opravdové jednání. Úmysly jeho byly *nejlepší;* on povoliti chtěl *všechno, co na základě poměrů bylo možné*, a arci nemožným bylo: *svrhnutí dualismu* nebo *zničení říšské rady*. Ve Vídni nemohlo být vyrovnání skončeno, a Potocki jako Mohamed k hoře sám vydal se do Prahy. Ministr Petrino jej provázel a Smolku, dobrého a v každý čas věrného přítele Čechů, vzal na pomoc, aby pomohl mu přesvědčiti vůdce české o síle některých neodčinitelných poměrů. Vyrovnání se dařilo; dr. Rieger, Bělský, Sladkovský, Klaudy, dr. Pražák, všichni byli plni nadějí a plni ochoty. Zástupcové šlechty, hrabě Jindřich Clam a kníže Karel Schwarzenberg, chovali

se zdrželivě a brzo k nim přidružil se — — Skrejšovský. Jim nezdálo se, co nabízeno, dostatečným a zejména proti obeslání říšské rady se bránili jakožto nějakému zadání českého státního práva. Několikráte, a minule hned při deklaraci ukázali jsme, jak falešná, nesprávná, svévolná byla tato theorie. Potocki i Smolka dokazovali, že *není* jiná cesta ani *možná k vyrovnání českému*, nežli skrze říšskou radu.

Že měli pravdu, dokázaly až příliš skvěle události. Císař chtěl míti *rychlé* obeslání říšské rady, aby říše před nastávající válkou byla spořádána, neboť Beust hnal Rakousko do války.

Míra nabízeného vyrovnání byla asi podobná, ba větší, nežli jakou podle *písmeny* mají Chorvaté a kdyby dnes někdo jen polovinu toho nabídl, hrabě Jindřich Clam by potom oběma rukama sáhl a celý národ by mu žehnal. Tenkráte však postavil se na stanovisko čistého státního práva a aby nemožným učinil českým vůdcům přijetí podmínek Potockého, přiměl šlechtu, že *ještě za pobytu Potockého v Praze přistoupila šmahem k deklaraci.* Dobrý, šlechetný náš národ jásal nad tímto hrdinstvím české šlechty a nikdo se netázal, proč šlechta česká k deklaraci ze dne 22. srpna 1868 přistupuje až r. 1870, tedy *po* výminečném stavu a *po* persekucích, a proč zrovna v *máji* mezi vyjednáváním Potockého?

Vyjednávání bylo přerušeno, se slzami v očích odejel Potocki. Byl vlastně na konci svého poslání. Dne 21. května rozpuštěny sněmy zemské; jediný český nerozpuštěn, tu vypsány jen *doplňovací volby* za deklaranty mandátu zbavené. Proto obviňován byl Potocki z *neupřímnosti* k Čechům.

Ale mohl-li jinak jednati? Záležitosti říšské zrovna před válkou nedaly se odkládati a Potocki věděl už, že Čechové volby na říšskou radu odeprou, ba více, pro přistoupení šlechty české k deklaraci muselo se myslíti, že třeba měli Čechové většinu, *ani oni, ani šlechta podle zásad deklarace do »nepravého« zastupitelstva s nepravým základem nevstoupí.*

Jenom zmaru pražských vyjednávání s Potockým musí se přičísti, že moravské volby přinesly zase německou většinu sněmovní. Vždyť pak již před volbami byl Potocki »hotov«, vědělo se, že nepovedlo se mu provésti smír s Čechy a proto ovšem neměl ani mravní váhy, ani autority, aby na Moravě zjednal obrat. Zcela jinak byly by věci dopadly, kdyby byl Potocki pořídil; potom většiny na obou zemských sněmech byly nepochybně *české*. Jakou důležitostí je zejména pro Moravu český sněm, dnes všichni oceňujeme, kdy víme, že za šest let věrné služby nedovedli jsme vládu hr. Taaffa k tomu pohnouti, aby na Moravě nedělal kompromisy pro Němce!!

Poctivé úmysly hr. Potockého osvědčily se nejlépe v tom, že nežli došlo ke svolání sněmů, přece rozpustil také český sněm, doufaje pevně ve známé *rakouské* vlastenectví vysoké šlechty; domníval se, že ve chvíli pro říši kritické odstoupí od svého předsudku. Kdyby byla šlechta vyhověla, jistě že by byl rozpustil znova sněm

moravský, aby na říšské radě byla k opravám ústavy a ke státoprávnímu postavení Čech potřebná většina dvoutřetinová.

Dne 29. července rozpuštěn sněm český a volby vypadly ovšem pro historickou šlechtu příznivě. Dne 30. srpna sešel se sněm.

Čechové i šlechta historická stáli na půdě deklarace. Jestliže svatou a neporušitelnou byla jim čistá theorie státního práva a nedotknutelny jeho zásady — potom ovšem *na sněm český vůbec vstupovati nemohli.* Kázala to důslednost jejich odporu k říšské radě; do této jíti odpírali a sami pravili, že ona má týž nepravý základ jako sněm. Tenkráte pak *též ohled na bratry moravské, kteří slepě šli za českými poslanci, kázal, aby,* když již platit má zásada a theorie státoprávní, *na sněm se nechodilo.*

Avšak šlechta i poslanci národní sněm obeslali, po Moravě se málo ohlížejíce a jen moravští poslanci národní zůstali — *doma.* Tak před celým světem bylo zjevno, že přísná věrnost k zásadám a neodvratitelná důslednost české státoprávní strany je pouhý klam: že Čechové do sněmu chodí, kdy mají většinu, a nechodí, kdy mají menšinu, že rozhodují otázku tu toliko podle vhodnosti a nevhodnosti a vždycky tak, *jak chce šlechta;* t. j. má-li šlechta většinu, obesílají sněm, nemá-li, zůstávají doma. Také to je politika a má mnohý dobrý důvod pro sebe. Dobře, ale provádíte-li ji vzhledem ke sněmu, proč, tážeme se, neprovádíte ji také proti *říšské radě,* proč tam, kde o všech důležitostech, také nás se týkajících, se rozhoduje, nejdete, *když máte většinu?*

Sněm zahájen byl císařským reskriptem, jenž dovolával se vlastenectví sněmu a žádal obeslání říšské rady v zájmu říše. Zároveň ujišťoval, »že se o přáních a žádostech českého národa pilně uvažuje«.

K reskriptu odpověděl sněm adresou ze dne 14. září, ve které odpíraly se volby na říšskou radu, ale zároveň vyslovila se ochota vyslati do *společné delegace* určitý počet členů, jakož i vyslati zvláštní delegáty, kteří by smlouvali se s delegacemi ostatních sněmů.

I tu je líc: zásada a rub: její zašlapávání. Což pak je *delegace* něco jiného nežli orgán říšské rady? Zasedá tam někdo jiný nežli poslanci říšské rady? Volí delegáty někdo jiný nežli říšská rada? A chtěli-li delegáti *českého sněmu* raditi se s delegovanými a *členy říšské rady,* není-li to nedůstojná, nemužná hra se zásadami, když s jinými poslanci téže říšské rady nechtěli seděti, aby rozhodli o záležitostech sobě bližších?

Jak vidno, nedůslednost na nedůsledností a chyba na chybě. Pro tyto chyby odešla prvn příležitost bez užitku; pro ně opomenuta druhá a jimi — tak stálo v knize osudů — zhynouti mělo i *třetí* vyrovnání české! Chyba to ne ze ctihodné zásady, ale z *umíněného* vrtochu. Vyjednávání delegátů *rozličných sněmů* nemohlo ani nyní ani za Hohenwarta vésti k cíli, kdyby vůbec k němu bylo došlo, protože sněm sněmu nemůže diktovati a ukládati a *celá řada sněmů za každé vlády byla by zůstala německa a opoziční.* Bylo

by musilo nasfati tolik konfliktů, že by už zmatek donutil buď ke zmaru vyrovnání nebo k — říšské radě.

Odpověď císařská na adresu sněmovní mohla hůře dopadnouti nežli dopadla; nový důkaz, že i panovník i Potocki měli opravdovou a upřímnou vůli způsobiti vyrovnání. Avšak sněm 5. října setrval na svém stanovisku. Sněm odročen a vláda, aby vůbec mohla vyříditi neodkladné záležitosti říšské, sáhnouti musila *k prozatímním přímým volbám* — vážné, seriosní to pokynutí českým poslancům, aby prohlédli. Zdali v těchto prozatímních volbách neviděli jasně příští udalosti, zdali nepředvídali, *že další odpírání voleb na říšskou radu* musí nezbytně a silou elementární způsobiti říšské *přímé volby*, tuto nejhorší katastrofu pro všechny státoprávní programy?

Také ve přímých volbách obdržela šlechta historická v kurii velkostatkářské většinu, ale ani oni, ani poslanci národní na říšskou radu nešli.

Hrálo se vůbec va banque! Vždyť pak byli jsme bláhovi dost, *že na sněmu po adresní debatě vůbec zastavili jsme všechnu činnost a práci* — ze státoprávních prý ohledův, a nevyřídili ani nejnutkavější potřeby, po kterých trpným odporem vyhladovělá země volala. Na takové »hlouposti« a »nepatrnosti«, říkalo se, je dost času. Zrovna tak stalo se za sněmu Hohenwartova, po kterém *desetiletá většina* sněmovní!!! O deset let odloženo tím lehkomyslně upravení poměru Národního divadla a musejní společnosti k zemi. Tomu říkalo se důsledná, zásadná politika. *Ostatně navzdor vší zásadě o nějakém přistoupení šlechty k deklaraci ze dne 22. srpna nebylo řeči.* Jen čeští poslanci podali protest, odvolávajíce se k deklaraci, šlechta své vlastní ohražení, jež učinilo o spisu tom zmínku. Účel byl dosažen, vyrovnání bylo zmařeno, — k čemu tedy ještě splniti slib, za který národ už napřed byl vděčen.

Úsudek ten je klamný. Především *zmařilo se* vyrovnání Hohenwartovo a to proto, že Hohenwart sice k tomu, co Potocki zamítl, svolil, ale *neměl moci provésti, co slíbil.* Hohenwart právě neznal situaci, tak jako Potocki a sám vyslovil se po náhlém svém pádu, že byl »*veden na led*«. Avšak kdyby byl Hohenwart nepadl, *nikdy nedaly se provésti fundamentální články* a čeští vůdcové by s nich byli musili zrovna tolik sleviti, co nepovoloval Potocki.

Ale k tomu není pravda, že po Potockém *musil* přijíti Hohenwart. Mnohem více nežli důslednost a statečnost českého sněmu způsobil to výsledek války francouzsko-německé, který od sněmu českého nezávisel. A skutečně po zmaru vyrovnání Potockého byly chvíle, kdy měl Schmerling mnohem blíže k vládě nežli Hohenwart.

Než jiná ještě věc se přehlíží. Co bychom byli za Potockého vybojovali, mělo všechny chance *trvalosti* pro sebe. Potocki byl Polák a Poláci byli by se již k vůli němu zasazovali o vyrovnání české. On měl také u *Maďarů* důvěru a jemu, Polákovi, byli by věřili, že českým vyrovnáním neobstarává zájmy — ruské. *Za Potockého byla německá strana v rozkladu* a jenom naše chyby dodávaly jí zmu-

žilosti, že vše zase k dobrému se obrátí. Proto chladným zůstalo srdce koryfeů pražského kasina, když v den před zahájením sněmu vstoupili do kasina dr. Rieger, Klaudy a Bělský, aby *nabídli Němcům vyrovnání*. Episoda ta svědčí jistě o ušlechtilosti národní naší povahy, která v první hezký den na bouře a krupobití zapomíná. Ale také o božské naší naivnosti! — sami jsme ještě nic neměli a již jsme velkomyslně chtěli rozdávat. Či bylo v interesu našem národním a politickém, přinésti kasinu útěchu v hořkém žalu, *že mu dvacet kandidátů sněmovních propadlo?* Neměly se spíše s »novými muži« těmi nežli se starými vášnivci kasina hledati styky?

V státoprávních českých snahách jsou Němci důležitým činitelem a snad zrovna tenkráte byla doba, Němce hledět nakloniti si. Bylo dost intensivní hnutí v obou národních kmenech po smíření; na jednom velkém táboře od Němců a Čechův obeslaném (u Bělé) stalo se také svorné osvědčení ve prospěch státoprávního programu. Nit tato neměla se snad pouštět z rukou, ale potom bylo potřeba přijmouti tolik, co Potocki dával a co mohl provésti, a nehnáti theorie státoprávní do krajnosti, což v praktické politice vždycky přineslo neštěstí. Radikální program ten ovšem nemusil, nemohl a nesměl vyjíti ze srdce národa; však tu bylo mimo poslance a ty, kteří politiku dělají, dost živlů, které by o to byly pečovaly — hlavně pak literatura a žurnalistika národní; vůdcové a politikové, kteří za národ jednali, měli v době tak velice příznivé získati a zajistiti, co se dalo. Dejme tomu, že ne výsledek francouzské války, ne obavy před hrabivostí vítězného Německa, ale pevnost a rozhodnost českého sněmu a větší jeho požadavky způsobily zahájení nového, lepšího vyrovnání; zdaliž budeme chváliti toho, kdo pro holuba na střeše pustí vrabce z ruky? Nikdo nemohl odměřiti poměry budoucí a na kolik se mohlo tušit, ukazovalo se, že budou *nepříznivější*. Tak se potom objevilo, že ani vláda, ba ani císař nebyl mocnější nežli síla nepříznivých poměrů, které viděl celý svět, jenom ne my a proto poddali jsme se hněvu a citům uražené hrdosti a místo co bychom hleděli zachrániti se na spasné skále, skočili jsme pyšně do rozpoutaných vod nepříznivých poměrů — nazí a ubozí!

Ale Bůh ví, někdy se nám zdá, že naše bída politická nikdy české politické vůdce netísnila a že starali se vždy více o Evropu a vysokou politiku, nežli o sebe. Nečiní-li to dojem tragikomický, když po zmařeném vyrovnání Potockého sestoupili se naši poslanci, aby sepsali fulminantní promemoria *o zahraniční* politice, o válce franzouzsko-pruské, o našich sympatiích pro Francii a pro Rusko, nota bene promemoria, která zaslali nejupřímnějšímu příteli Čechů Beustovi, jenž nedávno před tím presentoval světu memorandum dra. Riegra na Napoleona? Rozumí se, že Beust promemoria poslancům českým za tepla vrátil s perfidní poznámkou o zemězrádné pouti moskevské a s vyzváním: abychom s moudrými radami svými přišli — na říšskou radu. Když již ve všem jsme napodobili Maďary, mohli jsme také v tom je následovati, abychom

Rakousku, které nechtělo uznati stát český, a vládě, jež nechtěla slyšeti o vyrovnání mezi korunou a sněmem, a kancléři, který vynalezl theorii tlačení Slovanů ke zdi, nežádáni nedávali své rozumy a dobré rady. Byli bychom se ledajakého posměchu vyvarovali.

Posuzovali jsme politiku českou za Potockého jenom podle událostí všeobecně *známých*, které náležejí dějepisu veřejnému. Avšak doba ta má také své *tajné* a nesmírně zajímavé dějiny, které ve mnohých kusech jsou pisateli těchto řádků známy od nejednoho ze žijících i již zvěčnělých očitých svědkův a účastníků. Protože hrají však v nich *osobní* poměry, touhy, žádosti a slabosti některých současníků, jež máme ve vší úctě, nechceme strhovati s nich závoj. Tolikéž pomlčíme o naivnosti, která ve světě sotva by našla rovné, naivnosti, která Rakousku chtěla zjednati Bosnu a smířiti císaře s carem ruským, což vzbuzuje dnes nanejvýš úsměv. Avšak jednu *zamlčenou* událost *nesmírného významu*, jež i za hr. Potockého i později za Hohenwarta měla býti *směrodatnou* pro politiku českou, událost, *o které, pokud sáhá naše vědomí, nikde ještě nebylo zmínky*, přece zde položíme, protože ona, jako snad žádná jiná, osvětluje povahu české politiky i celé otázky české.

Český sněm usnesl se, jak již nahoře pověděno, 14. září 1870 o adrese ku králi, v níž *odepírá se* volba na říšskou radu a obhajuje se státní právo české, které kromě toho šíře vyloženo v přidaném obšírném spise pamětním.

Adresa ta podle usnesení sněmu odevzdána byla císaři skrze zvláštní třicetičlennou deputaci, v níž nebylo Němců, kteří již před tím po našem příkladu ze sněmu vystoupili, protože neměli většinu. Byli tedy v deputaci jenom Čechové a členové historické šlechty. Deputaci vedli nejvyšší maršálek království Českého hr. Vojtěch Nostic a jeho náměstek dr. Václav Bělský.

Když deputace adresu císaři odevzdala, přečetl císař odpověď úřadní, od ministra sepsanou, načež ji odložil.

Hned potom udála se tato dosud pečlivě tajená, ale historická scéna:

Císař, odloživ odpověď úřadní, postoupil živě ku předu blíže k deputaci a mluvil důtklivě, skoro měkce v tomto smyslu:

»*Nyní, pánové, promluví k Vám císař Váš s důvěrou a důvěrně sám. Neodcházejteť, prosím, pánové, z Vídně, aniž jste se dříve s Mojí vládou srovnali a dohodli. Víte, pánové, že na říšské radě jsou strany, které oprávněnost Vašeho státoprávního stanoviska uznávají — nuže, pánové, prosím snažně, vstupte na říšskou radu, dohodněte se s nimi a budete mít většinu. Na mně pak a mém svolení scházeti nemá, aby dostalo se Vám, co slušno a spravedlivo. Avšak tolik, pánové, vždy mějte na mysli: oktroyovat nemohu a nikdy více nebudu!! To praví Vám Váš císař, ne jeho vláda!*«

S tím císař milostivě deputaci propustil. Ačkoli tedy vyrovnávací úmysly Potockého byly zmařeny, *učinil císař z vlastní iniciativy* nový krok a nové vyzvání k českým deputantům, aby obnovili s vládou jednání, a řekl jim zcela určitě: Všechno obdržíte, ale

na říšské radě — přijďte a neodcházejte z Vídně, dokud jste se neshodli.

A deputace sněmovní, jíž tak důležitý a tak pilný úkol od císaře byl uložen — co učinila ona?

Členové její pozváni byli do Schwarzenbergského paláce ku poradě. Tu nejvyšší maršálek hr. Vojtěch Nostic prohlásil: »*Pánové, slyšeli jste důtklivé vyzvání císaře. Avšak, pokud mne se týče, mám za to: že my nemáme od sněmu žádného jiného mandátu, nežli odevzdati císaři a králi adresu. To jsme učinili. K jinému, podle mého mínění, rozhodně nemáme práva a nemůžeme se pouštěti do žádného jednání.*«

Tak veliký měla vliv šlechta historická, že poslanci národní, poslanci obou stran (byl tu i Rieger, Zeithammer i Sladkovský, Trojan se svými nejbližšími přáteli) toto prohlášení přijali za výrok neomylnosti *a na císařovo osobní vyzvání, na jeho iniciativu nestal se žádný krok se strany deputace.*

Tato neslyšela hlasu císaře a — — odjela.

Před tím uloženo všem členům, aby o této historické události zcela mlčeli; ba jeden obzvláště důmyslný státník poznamenal, že dobře bude na lepší uchování tajemství zmásti veřejné mínění a dáti žurnálům informace, že deputace česká přijetím císařským nebyla valně uspokojena. Tak se také stalo.

Ani v Praze ruka se nehnula, aby císařovo vyzvání bylo splněno. Čekán novýreskript císařský a sněm vůbec nerokoval, dokud nepřišel.

Přišel konečně a císař v něm znova opakoval: *Přijďte na říšskou radu!*

Český sněm 5. října v odpověď na to usnesl adresu, v níž volby zase odpírá, ale žádá generální sněm pro země české.

To byla zároveň jediná odpověď na osobní zakročení císaře.

O celé události té zachováno před národem mlčení; jistě také z té příčiny, aby národ nad takovou politikou zásad a formálností se nekřižoval.

Dnes už je doba, kdy může strhnouti se rouška aspoň částečně. Navzdor tomu posuzovali jsme českou politiku za doby Potockého a budeme ji posuzovati také za doby Hohenwartha tak, *jako bychom o této historické episodě* nevěděli. Neboť kdybychom ji byli položili za základ politické situace, byl by musil úsudek náš sáhnouti k výrazům, které by způsobiti musily hořkost a zdály by se plynouti z vášně a ne z přesvědčení.

IX.

Fundamentálky.

Přistupuji k době, ve které státoprávní politika vyšinuje se k svému vrcholu, k nejsilnějšímu sebevědomí a největší pýše. A hned za pýchou přišel nejhlubší pád. Doba ta jako paprsky v čočce zrcadla soustřeďuje a *láme* se ve — fundamentálkách.

Fundamentálky! Není u nás o žádném aktu a dějství naší politické minulosti tak mylných představ jako o nich. I mezi těmi, kdo zabývají se politikou se zalíbením, nebývá o fundamentálkách úplné jasno. Není divu. Jsou fundamentálky velice komplikovaný projekt ústavodárný a již tato okolnost je nedoporučuje za květ státnické moudrosti, již v této složitosti jejich bylo nesmírné nebezpečí pro jich zdar. Že hr. Jindřich Clam a druzí autoři fundamentálek toho neviděli, je přirozeno. Každý autor pokládá své dílo za nejlepší. Ale když dnes celý obsah jejich a způsob, jakým byly uvedeny, uvažujeme, žasneme a ustrnuti tážeme se, jak mohlo tolik osvícených, moudrých, rozvážných mužů, jak mohlo více nežli půldruhého sta poslanců sněmovních jediný jen okamžik míti za to, že fundamentálky ty mohly býti provedeny. Vysvětlení je v době samé a v ideách státoprávních, které všechny naše mohutnosti rozumové vyplňovaly a obestíraly. Neviděli jsme, že fundamentálky musily vybouřiti celé moře odporu, že musily vyvolati nekonečnou řadu konfliktů. Při tom nechávaly celý řetěz záhad nerozřešených, kdežto mnohé tuze předčasně rušily a mařily. Jak bylo možná i jen chvíli domýšleti se, že dá se z Prahy a to ze sněmu, jenž sám své základy popíral a svou nekompetentnost a nepříslušnost ujišťoval, vyvrátiti z kořene celá prosincová ústava, že dá smazati se poslanecká i panská sněmovna říšské rady a že hned na místo těchto de lege existujících sborů parlamentárních dají se na témž »nekompetentním« sněmu třeba v neurčitých konturách stanoviti zcela nová parlamentární tělesa, ne snad jen pro království České, ale pro všechny země rakouské, které před tím ani tázány ani slyšeny nebyly a jimžto se přece přiznávalo celé právo? Což pak vyšel nějaký nový zářijový patent, jenž učinil volnou dráhu, jenž zastavil ústavu — neexistovala platně prosincová ústava? Fundamentálky určovaly celý vnitřní převrat Rakouska a v převratu tom bylo mnoho tmy a — kus divokého chaosu. A předloženy byly sněmu, jenž pravil se být *nekompetentním*, jenž přijal je — *prozatímně* a prosil, aby teprve jako vládní předloha podány byly korunovačnímu sněmu a tento korunovační sněm sám vyjíti měl *z prozatímního*, od císaře ještě trvale nesankcionovaného volebního řádu!! Věru, ne jako vážné politické dějství, ale jako sen noci svatojanské, kde lidé, zlomyslnou vílou očarováni, nosí cizí hlavy a přívlastky nelidské, vypadá celá tato vyrovnávací akce. Její střed a jádro, fundamentálky, jsou velice nešťastný experiment státnické koncepce a kdyby jen z něho souditi se mělo na politickou zdatnost, diplomatickou obratnost — hr. Jindřich Clam smutně stál by tu před Rakouskem. K tomu ke všemu byly celé fundamentálky věcí nejen předčasnou, ale naprosto *zbytečnou*. Co by se asi řeklo hráči, jenž s jinými vrhá kostky o hromadu zlata, kdyby už napřed spoluhráčům vykládal, co všechno sobě *z výhry* koupí? Ještě hr. Jindřich Clam nevyhrál, ještě neměl ani pravé karty v ruce, ještě nebyl v určené herně a *u stolu*, jejž sám za hrací určil, a již rozděloval výhru, již pořádal Rakousko, pardon, toho jména ve fundamen-

tálkách ani není, nýbrž neuherské země a určoval jim ústavu. Uhersku pak řekl: Nu dostalo jsi *více*, než ti *patřilo*, ale s pánembohem, měj si to. Čechy ti to dodatkem *pravomocně* přiznávají, abys mělo záruku *všestranného* uznání!

Není větší chyby v politice nežli povědět i dělati více, než káže *prospěch* k sobě samému a *povinnost* k cizímu. Povinnost takového dělení Rakouska pak ani hr. Jindřich Clam, ani český sněm neměl! Ale právo prý měl! Inu, na právo *škoditi* si, myslíme, je snadná resignace. Nikdo od českého sněmu nežádal, aby vůbec a nad to pak v onom prvním stadiu vyrovnání vydal dlouhý paragrafovaný řád státoprávní pro celý »nehotový státní útvar zemí rakouských« a opakoval v něm pravoplatné články vyrovnání *uherského*. Tato přílišná sebedůvěra a předčasná povídavost hrozně se vymstila! Jestli fundamentálky nic nevěděly o únorovce a zákonech prosincových, jestli je ani nejmenovaly a prostě před nimi zavíraly oči, zákony ty zde pro každého vidomého *byly* a existovaly v tisících a tisících styků života veřejného a soukromého!

Než vidím, že tlum událostí podrobných tísnivě mne obstupuje, a musím již čtenářstvo, které shovívavě provází mě při této z mezí kratších žurnalistických rozprav vybočující vycházce do minulosti české, prositi o chvíli trpělivosti; potřeba začít od počátku celé akce, má-li se podařiti mně aspoň poněkud plasticky ji reprodukovati a vylíčiti její zmar, od prvního okamžiku prozatímního života fundamentálek předpověditelný, v příčině a následku. Snad přijde tím aspoň trochu světla v některou temnou stránku zajímavé této doby, jež započala s tak zlatými nadějemi a skončila s tak nuznou malomocí. Znova připomínám, že píšu několik pohledů do minulosti, tedy se stanoviska historického a že *vinu* za chyby nekladu na bedra *jedněch; všichni* byli jsme chybujícími!

Tichá vláda Potockého umírala při houkajících puškách, jež posýlaly zkázné střely do srocených houfů nespokojených dělníků; zejména ve Svárově sveden celý boj, v němž arci dělníci podlehli. Více však zajímal se politický svět velikým tajemstvím, jež stálo *za* ministerskou smrtí Potockého. Mužové *vyvolení* měsíce napřed to věděli, scházeli se pro lepší uchování tajnosti za Vídní v Dornbachu v odlehlém hostinci, kamž v létě Vídeňáci po stech zapadají, na »Bieglerhütte«. Tam se rodil program *»pravého, upřímného Rakušanství«*, tam sedali příští ministři a několik málo zasvěcených. Vídeňská universita dala sama dva *ministry*, prof. *Schaeffle*, Jihoněmce z říše, a prof. *Habětínka*, jenž býval na universitě pražské, aniž byl v pověsti nějakého ultravlastence. K nim družil se Josef *Jireček*, odborní rada v ministerstvě vyučování. Počátkem února padla rouška — »Wiener Ztg.« přinesla celou ministerskou listinu. Hrabě Karel *Hohenwart*, jejž Giskra dosadil na místodržitelství linecké, jinak zcela homo novus, byl hlavou ministerstva — vlastní duší Schäffle. Polským ministrem-krajanem byl dnešní předseda polského klubu dr. Grocholski. Ministra financí, Holzgethana převzal

Hohenwart jako beneficium inventarii minulého ministerstva a tak přepodivně hraje náhoda, že Holzgethan inventář vyrovnávacího ministerstva odevzdal — Auerspergovi II.

Ministerstvo začalo zase s amnestií; tenkráte byla úplná. To byla jediná známka, jež napovídala, že Čechům něco nese v brašně. Schäffle odjel tajně do Prahy a jednal tu s českými důvěrníky, odjel zase a jako když kámen padne do vody; kruh, ještě kruh a hladina klidná. Hohenwart prohlásil ve sněmovně, většinou ústavověrné, že vláda chce státi nad stranami a že je čistě rakouská. Němci nedůvěřovali, hlavně pro jména Jireček a Habětínek, z nichž každý otrapa činil si posměch a na které skládali vídeňští strizziové pilně vídeňské »vierzeilige«, ale nedůvěra německá neměla rukojeti a skutečně povolili ústavověrní rozpočet. Tím byl hrabě Hohenwart v suchu a začal mluvit znenáhla určitěji. Ministerstvo upadlo u Němců u velikou nenávist a jak ministra Jirečka studenti na universitě vypískali a vybubnovali, je v živé ještě paměti; Beust studentům odměňoval se sladkým úsměvem. On totiž kancléřem ještě byl, černá silhouetta v zeleně slibném pro nás obraze.

Zatím v létě začalo vyjednávání s českými a moravskými důvěrníky. Nesmí se říci, že vedlo je ministerstvo, nýbrž dvojice ministrů, Schaeffle a hr. Hohenwart. Že zejména Polák Grocholski a Holzgethan nebyli zasvěceni, pomstilo se.

Němci, jak říká se v našich pohádkách, »čili člověčinu« a bouřili. Hohenwart přiznal, že jedná se o smíření české státoprávní opposice. Většina německá odhlasovala vládě *nedůvěru*. Císař však odpověděl, že *má* ve vládu důvěru a říšská rada nejprve dne 11. července odročena, za měsíc na to rozpuštěna a zároveň vypsány volby. Před tím již poslal císař svého jediného syna, korunního prince do Čech a do Prahy — jistá známka to příznivého smýšlení dvora.

Vše osvědčilo, že Hohenwartovi se vyrovnání daří. Ani ne tak jemu, jako císaři, kterýž sám vše vedl a rozhodoval. Dobrá, ba nejlepší jeho vůle je nade vši pochybnost povýšena; císař zajímal se jako nikdy před tím, aby říše přišla konečně ke klidu. Německo bylo vítězem nad Francií, německá jednota hotova a obě severní císařství, německé a ruské, pořád v nejtužším přátelství. Nyní i největší sanguinikové, kteří pořád ještě doufali v zázračný obrat dějin a návrat rakouského primátu v Německu, vzdali se těchto klamných nadějí, ale buď bohu žalováno, ne na vždy. Tenkráte však ovládal dvorní a dvoru blízké kruhy jediný pocit: nedůvěra a obava před Německem. Císař, jako druhdy chvátal s vyrovnáním uherským, pospíchal nyní s českým. Situace u *dvora* byla zkrátka Čechům nesmírně příznivá. *Ne tak situace v říši;* Maďaři byli mocnými pány, ústava jejich slavnou přísahou stvrzena, spojenství jejich s liberálními Němci nepochybné; prosincová ústava ne sice odpřísahnuta, ale slibem a podpisem císařským garantována; ústavověrná strana byla mocna, ještě daleko mocnější nežli

před prosincovkou; velká část vysoké šlechty a celá plutokracie na její straně; vojenská strana vší decentralisaci odporna; byrokracie rozhodně ústavákům přátelská a kromě toho vděkem zavázána za rozdělení administrace od soudnictví, jehož plán Giskra po Belcredim zdědil a opsal. Zahraniční situace se pro Rakousko od Potockého silně zakabonila. Německo opírajíc se o Rusko, mělo ohromnou převahu v Evropě a reflex této moci jistě padal na kolébku *českého státu*. Postavení císaře bylo velice obtížné a bylo mužné, pevné odhodlanosti zapotřebí, aby vůbec mohl upřímné vyrovnání zahájit. Císař znamenitě se osvědčil.

Všechny tyto poměry měli čeští vůdcové znáti a jestli už dvakráte nedovedli využitkovati situace, tenkráte spočívala na nich tím větší zodpovědnost. Vždyť snadno mohla to být *poslední chvíle, ve které vůbec bylo možná zříditi český stát*. Na výčitku zameškaného vyrovnání za Beusta mohli říci: Aj vždyť přišel Potocki; zamítnuté vyrovnání Potockého mohli omluviti příchodem Hohenwarta. Avšak zdali přijde něco po Hohenwartovi? Co mohlo *ještě* přijíti? Nic, aspoň dlouho nic — proto nic, *že císař sám jednal, a že jednal podle rady hr. Jindřicha Clama*, může se říci zcela, poněvadž Hohenwart českých věcí tenkráte naprosto neznalý, úplně dal se vésti od Jindřicha Clama. Tenkráte měli hru čeští důvěrníci ve vlastní ruce. Musili kart klásti tak, aby výhra byla jistá. Zdánlivě byl *celý* úspěch jejich. V tom právě osvědčuje se mistr v politické hře, že zastaví se na baště úspěchu — krok dál a pád v nedohlednou hloubi! Jako ve známé hře jeden a dvacet, je patnáct více nežli dvaadvacet — tak musili čeští důvěrníci bedlivě počítat a kombinovat, aby *nepřetáhli*. Oni měli sice slovo a slib a císaře, ale měli uvažovati, že oktrojírka v záležitosti tak obrovského dosahu je nemožná — dnes popírají možnost i v nepatrnostech — a že moc císaře *konstitučního* má své meze, přes které ani slovo ani slib se nepřenese. Ne oni žalovati mohli na císaře, ale císař na ně, jestli se zase nezdaří. Čím větší byla důvěra císaře, tím opatrnějšími měli být při každém kroku a zejména, když postavili si dosažení *celého* cíle, *celého* státoprávního programu. Uvidíme hned, zda jednali — opatrně a politicky.

Vyjednávání vídeňské bylo skončeno. S císařem i vyjednávajícími ministry docílena shoda úplná.

Sněmy zvolány na září; český, jenž jediný zůstal nerozpuštěn, sestoupil se 14. září. Ve volbách osvědčil se Hohenwart výborně; moravský a krajinský sněm měly přátelské většiny. Situace byla výborná.

Český sněm, jak praveno, zahájen 14. září. Místodržitel hr. Bohuslav Chotek, nynější vyslanec, politický přítel hr. Jindřicha Clama, předčítal slavný od té doby reskript císařský ze dne 12. září. *Reskriptem tím uznána byla práva české koruny*. Císař sliboval korunovací; pravil, že je *především jiným* jeho přáním, aby poměry království Českého k celé říši byly podle *všeobecné spravedlivosti a k spokojenosti* upraveny. O říšské radě se císař ani nezmiňoval, —

veliký to triumf politiky státoprávní; on nežádal obeslání říšské rady; avšak on výslovně prohlašoval: »*Naproti tomu nemůžeme se vybaviti ze slavných závazků, ve které Jsme vešli vůči Našim jiným královstvím a zemím skrze Náš diplom ze dne 20. října, základní zákony ze dne 26. února 1861 a ze dne 21. prosince 1867. Vyzýváme sněm, aby v duchu umírněnosti a smířlivosti* radil se o státoprávních poměrech Našeho království Českého a poskytl Nám možnost, abychom *bez porušení práv Našich druhých království a zemí ukončiti mohli smír ústavní.*«

Císař předložil zároveň *návrh volebního řádu a zákon zaručující stejné právo jazykové.*

Veliká, vážná chvíle nastala sněmu. Slovo císařské bylo zřetelné a jasné; státní právo české bylo uznáno a bylo nyní na sněmu, aby uvedl je v souhlas *s říjnovým diplomem, únorovkou a prosincovkou**) a státní právo na vždy zabezpečil. V té chvíli měl míti sněm český nějakého Deáka neb aspoň třeba *pětkrát menšího* státníka. Anebo jen mysli české neměly být opojeny tím, co přijde, a přirozený rozum byl by dostačil najíti cestu šťastnou.

S císařem byly ovšem smluveny *punktace* vymožeností a při nich *pohříchu setrvali důvěrníci čeští na tom, neobesýlati říšskou radu.* Císař svolil sice, ale nemohl tušiti, že tím octlo se vyrovnání na šikmé ploše.

Než postavmež se zcela na stanovisko hrab. Jindřicha Clama a posuzujme podle toho akci jeho — a on fakticky vedl český sněm — tedy se stanoviska i že *český* sněm říšskou radu neobešle i že musí vymoci najednou *úplnou* restituci státního práva českého bez ohledu na prosincovku a pouze s ohledem na uherské vyrovnání; zkrátka pokládejme tento cíl za zcela správný a dosažitelný, jako jej pokládal hr. Clam.

Jak musilo se pokračovati?

Sněm český měl především rychle *projednati a přijati* zákon národnostní a zákon o volební opravě a oba *předložiti hned* k sankci. Přidati musil ovšem adressu; v té však *pečlivě* musilo se *prozatím* skrývati, co předčasně prozrazeno mohlo, ba snad musilo celé vyrovnání zlomiti a odváti jako vítr láme klas před časem uzrálý.

Adresa nemusila stanovisku celého státního práva v ničem zadati, aniž v nejmenším ubrati z úmluv s vládou a panovníkem. Ona měla vysloviti radost a díky země nad uznáním císařským; měla říci, že tím splněno právo nezadatelné. Sněm že uvažuje závazky, v něž panovník k Uhrám vešel a přísahou stvrdil a ty, v nichž stojí k ostatním zemím neuherským. Ony *naprosto* že respektuje, o těchto, *které potřebují změny*, že stane se ve smyslu

---

*) V Jakuba Malého dějepisu »našeho znovuzrození« vynecháno je *zcela* místo, kde dovolává se reskript zákonů ze dne 21. prosince, — což stalo se buď úmyslně, ale na hrubé porušení pravdy a klamání českého obecenstva, nebo — z přehlednutí, ve kterém případě spolehlivost takového dějepisce ukazuje se ovšem ve světle prapodivném.

umírněnosti a časovosti, jak císař si přeje, dohodnutí se zástupci zemí těch. Království České že je ochotno ve prospěchu síly a moci říše, její jednoty, jakož ke vzájemnému dohodnutí přinésti ze svých práv těžké oběti. Že však sněm (jakož skutečně činil) nepokládá se podle svého základu a složení za oprávněný, aby o těch věcech jednal, dokud není spravedlivého volebního řádu a dokud oběma zemským kmenům úplná bezpečnost není dána a záruka jich národnosti nebude splněna a Němci neuvidí černé na bílém, že nikdo jim nechce křivdit. *Proto sněm že prosí za rychlou sankci obou zákonův, o bezodkladné vypsání voleb*, svolání sněmu a přiřknutí mu vlastnosti, aby základy a fundamenty vyrovnání zformuloval, korunovační statut vypracoval, aby po schválení *fundamentálních článků* v majestátním listu císařském následovala hned korunovace a přísaha na tyto fundamentální články jako základní zákony zemské. Stejně moravský sněm, jenž taktéž stejně jednal o volebním řádu, především žádati měl za jeho sankci.

Takové jednání bylo by stálo zcela na stanovisku úmluv, a ono by snad nebylo zachránilo *celé* vyrovnání, ale jistě jeho *část — především volební opravu a zákon o rovnoprávnosti.*

Volební oprava však byla jako vždy pořád nejprvnějším základem celého českého postavení, vší české politiky, to byl hlavní — fundamentální článek, který stokrát větší měl cenu, nežli celé fundamentálky dohromady, on by se byl též stokrát snadněji provedl.

Protože by stejně byl jednal moravský sněm, mají Čechové v Čechách a na Moravě na dlouhý čas pojištěné dominující postavení.

A ještě něco: co pak, pro umučení boží, *nikdo z českých důvěrníků nevěděl, jak pokračovali při vyrovnání Maďaři?* Nevšimnul si nikdo, že především bažili po tom, aby byla tu nějaká *hotová událost*, že naléhali a prosadili, aby *jmenováno bylo jejich vlastní ministerstvo.*

Nuže, panovník a vláda *svolili* (a fundamentální články poněděly), že za zemskou vládu českou zodpovědným, tedy nejvyšším její správcem měl býti *český dvorní kancléř*, jenž seděti měl ve Vídni a býti členem (společné neuherským zemím) ministerské rady.

Zdali nebylo radno a potřebno, aby český kancléř dvorní *co nejdříve byl jmenován* a aby hned ona adresa česká a souhlasně moravská byly panovníka prosily, *aby jmenoval neodkladně dvorního kancléře českého? Jistě* by byl císař svolil a kancléř ten byl by novou velikou zárukou zdaru vyrovnání. On by byl viděl a slyšel, co se ve Vídni děje, a byl by podle *toho řídil český sněm, aby šel zrovna až tam, kam bylo radno* A protože by to byl býval důvěrník české šlechty (jak určeno bylo) hr. Jindřich Clam, byl by sněm a šlechta na jeho rady více dala nežli na napomínání hrab. Hohenwarta a Moravana Pražáka.

Nový sněm, pevně a navždy náš, mohl pak vydati na světlo boží slavný koncept hr. Jindřicha Clama a podle příkladu maďarského pokusiti se o způsobení »*fait accompli*«, tedy přijmouti fundamentálky, předložiti je jiným sněmům jako *hotovou událost* a dáti je stvrditi přísahou korunovační.

Ani z adresy, ani z fundamentálních článků nevysvítá, jestli hr. Jindřich Clam stál na stanovisku, že musí dohodnutí s ostatními zeměmi předcházeti korunovaci; z toho mlčení souditi lze, že nikoli. Dalo se mysliti, že sněm dolnorakouský, korutanský, štýrský, terstský, slezský a snad jiné *jistě nedají* se za žádnou cenu pro takovou shodu získati, z čehož je jasno, že by se v boji ústavním bylo pokračovalo, ale naposled korunovační přísaha byla by závorou, za níž bylo státní právo české v bezpečnosti. Avšak jiná je věc, byl by císař ke korunovací přistoupil přes odpor sněmův a bez dohodnutí?

Čím hloub o věci soudíme, tím více vidíme, že právě onen úmysl, učiniti pro ostatní země »fait accompli«, musil v každém případě zmařit *smluvené vyrovnání*, jak obsaženo je ve fundamentálkách a naposled by se bylo ukázalo, *že o poměru české koruny k jiným zemím dá docíliti se shoda jen na říšské radě* a sice z té jednoduché příčiny, že sněm sněmu se nemusí nikdy podrobit.

Než zůstaňme při hypothesi své, že *cíl* hr. Clama i jeho prostředek, jak fundamentálky jej vyznačují, je správný. Posuďme pak, zdali hrabě Jindřich Clam zvolil onu svrchu vypsanou cestu, jež přirozenému nestátnickému rozumu se ukazovala, a jakou zvolil cestu? *Tu teprve užasneme nad strašnou neopatrností,* s jakou hr. Jindřich Clam pokračoval. Bohužel, že celý sněm, šlechta, Staročeši i Mladočeši šli slepě za ním.

Odbudeme především obě, jak zdálo se »menší« věci, jež však byly *základem*, kdežto fundamentálky byly *střechou* a od střechy se nestaví.

Tedy sněm podle návrhů hrab. Clama za nepřítomnosti Němců (Němci se od nás naučili opouštěti sněm, když byli v menšině, nepříjemný následek to naší sněmovní abstinence) — schválil národnostní zákon. Výborně. Ale myslíte, že žádal také o jeho potvrzení? Dokonce ne. Řekl: Prosíme, aby Vaše Veličenstvo podalo tento od nás usnesený zákon jako vládní předlohu *tomu druhému* sněmu, tomu, co přijde po nás, ten bude lepší nežli my. Strašní, pravili jsme, jsou v politice praktické mužové zásadné důslednosti za každou cenu.

Ale budiž. Jestli však sněm ten byl nehoden a nezpůsobilý, *aby zákon národnostní vyřídil a k sankci předložil*, — proč pak se vůbec jím zabýval? Proč pak se plašili jím Němci, proč se živil jím odpor proti celému vyrovnání hned na začátku? Proč pak se celý zákon nenechal až k tomu *pořádnému* sněmu? Tak táže se přirozený rozum, který myslí, že sněm mohl býti nanejvýše v pochybnostech o své kompetenci ve *státoprávním* postavení české koruny.

Jděme dále *k opravě volební*. Sněm s některými změnami přijal *volební opravu* řádnými dvěma třetinami hlasů.

Přirozený rozum pravil: Nyní za každou cenu *rychlou* sankci.

Ale důslednost státnická řekla: »To by bylo uznání *únorovky*. Vždyť my jsme sněm *únorový!* Musíme na to zchytra. *My tuto volební opravu odevzdáme Jeho Veličenstvu*, poprosíme jej, aby prozatímně vypsal na její základě volby *pro sněm korunovační* a tomu sněmu korunovačnímu aby pak dal naši volební opravu, z níž tento sám byl prozatímně zvolen, aby usnesl se o ní a předložil ji *k sankci panovníkově*. Rcete, není-li to komedie plná omylů? Dejme pozor: fundamentální sněm jest únorový; ten sdělá volební řád a sněm korunovační z tohoto volebního řádu únorového sněmu vyšlý není únorový? Abraham byl žid: Abraham měl synka Isaka; Isak splodil Jakuba. Otázka je: Byl Jakub žid či nebyl?

Kdyby nebyly následky tak k pláči, chechtati by se musil ještě sto let celý národ nad takovýmito harlekýnadami, kterým říkalo se státoprávní důslednost, jakoby celé dějiny a každodenní svět neukazoval, že abstraktní právo šlapáno je platným právem, že *jus* mocnější je nežli *rectum!* Při tom se ani nepozorovalo, že *korunovační sněm* by byl volen na základě *prozatímního* volebního řádu a že tedy celý byl by měl ráz *prozatímnosti*. Jaká to zbraň do budoucna pro nepřátele státního práva! Ovšem se napovídá v adresse, jež fundamentálky provázela, že sněm korunovační zjedná *»právní kontinuitu státního práva«*, což patrně nemohlo by se jinak státi, nežli kdyby se byl současně sešel *stavovský sněm* z r. 1847 a byl prohlásil korunovační sněm za svého dědice, kteréž veselé divadlo mohli pánové národu ukázat i potom, kdyby korunovační sněm byl býval zvolen na sankcionovaném a ne prozatímním volebním řádu. Věc byla by stejně cenná a stejně — komická.

Ale větší nežli volební řád důležitosti měli v hlavě důvěrníci českého národa — fundamentální články a adresu, kteréž obě jsou v nerozlučné spojitosti. Adresa obsahuje důvody a motivy pro fundamentální články. Obě jsou jedno a to jedno mrtvo bylo v témž okamžiku, jak na svět se zrodilo.

Řekněmež, co fundamentálky a adresa obsahují, a řekněme to tak, aby to jasně každý chápal.

V Uhrách nemohlo a nesmělo se měniti nic. Musely tedy zůstati také *delegace* neuherských zemí se společnými ministry. *Neměla se však voliti na říšské radě*, nýbrž z jednotlivých *sněmův* »in konstitutioneller Weise«. Český sněm sám, aniž ptal se sněmů druhých, vzal si z obmezeného zákonem počtu 15 členů a 8 náhradníků. *Říšská rada, poslanecká i panská sněmovna měly zmizeti docela.*

Hlavní část kompetencí říšské rady převzíti měly *sněmy:* ve fundamentálkách mluví se ovšem jen *o českém* sněmu. Vše, co nenáleží do společných s Uhrami záležitostí, *zásadně a virtuelně připadnouti mělo do zákonodárství sněmu a spravovati to měla zodpovědná sněmu vláda zemská.* Byli by podle kompetence sněmu

tito *správcové odborů* zemské vlády (jaksi zemští ministři, 1. správce odboru pro vnitřní správu; 2. správce vyučování a osvěty; 3. spravedlnosti; 4. financí (hlavně pro přímé daně); 5. správce orby; 6. správce některých záležitostí zemské obrany.

Všechny tyto obory zákonodárství náležejí totiž sněmu.

Vládu zemskou zastupoval by ve Vídni *dvorní kancléř český*.

Vedle *sněmu Českého* jakožto *hlavního* zastupitelského sboru království českého měl pro záležitosti všem *neuherským* zemím společné zříditi se *nový zákonodárný sbor: »shromáždění (kongres) delegátův zemí neuherských«*. To je tedy vedle delegace a sněmu *třetí* sbor zastupitelský, asi jako nynější *říšská rada*, jen že v pravomoci *omezena a o jedné komoře*.

Tento kongres delegátů byl by rozhodoval o obchodních, celních, směnečných záležitostech, míře a váze, patentech, ochranných markách, ochraně duševní práce, cedulových bankách; dále o záležitostech nepřímých daní, monopolech, mýtech, kolcích a poplatcích; o záležitostech měny a mince, o záležitostech komunikačních, když prostředky dopravní týkají se celé říše nebo více zemí, o záležitostech poštovních, telegrafních, o branném zákonu, zejména každoročním povolování kontingentu pro stálé vojsko a zálohu, o všech ustanoveních týkajících se přípřeže, ubytování a stravování vojska, jakož i o všech těch zákonech, které potřebny jsou na zachování jednoty a hybnosti vojska. (Sněmu však ve věcech vojenských vyhrazeno svolení o každé změně rozdělení počtu nováčků, a *pozdějšímu dohodnutí* zanecháno, které záležitosti správy a zákonodárství o zemské obraně mají ponechati se sněmu.) Kongres delegátů sněmovních byl by také rozhodoval o těchto věcech finančních: o státním dluhu a dozoru nad ním, o státních půjčkách na společné záležitosti, o půjčkách nezaložených na uhrazení *mimořádných* výdajů, které však nesměly přesahovati čtvrtý díl výdajů *řádných*; o nemovitém státním jmění a konečně zákonodárství o státním občanství.

Podle toho byly by společné záležitosti zemí neuherských spravovány od *ministerstva*, ve kterém by byl zasedal ministr obchodu a komunikací, ministr finanční a ministr zeměbranství. V ministerstvu tomto zasedal by také český kancléř dvorní a *ostatní dvorní kancléři i ministři jiných zemí*. Byli bychom tedy pro České království měli trojí vládu: 1. ministry společné širší kategorie pro záležitosti celé monarchie; 2. správce či ministry zemské s kancléřem dvorním ve Vídni; 3. ministry společné *druhé* kategorie, pro země neuherské. V této vládě byli by zasedali dvorní kancléři a ministři zemští, tedy 15—17 ministrů. Nejen složitý, ale také velice drahý to apparát!!

Kromě kongresu delegovaných měl jaksi náhradou za zrušenou panskou sněmovnu zříditi se se svolením českého království ještě zvláštní čtvrtý sbor zastupitelský, *senát*, který by skládal se na půl z dědičných, na půl z doživotních členů. Doživotní jmenovati měl císař, a sice na návrh sněmů, které pro každé místo navrhnouti

měly ternu. Patrně hodně konservativní to sbor, a »terna« připomíná na dobu diplomu říjnového. Jednotlivé země zastoupeny býti měly ve sboru tomto podle své důležitosti. V senátu hlas míti měli též princové císařského domu, arcibiskupové a knížecí biskupové. Působnost senátu měla se vztahovati ke schválení státních smluv, pokud říši nebo jednotlivé země obtěžují, nebo pokud mají za následek změny území. Senát měl býti také rozhodčím mezi vzájemnými povinnostmi a poměry jednotlivých zemí mezi sebou; on měl rozhodovati o sporech mezi jednotlivými zeměmi, jakož i o sporech, které by vznikly mezi kongresem delegovaných a jednotlivými zeměmi, o kompetenci a o obor jich pravomoci a působnosti, a konečně o změnách fundamentálních článků. Senát také měl míti *soudní moc* v ministerských obžalobách a podávati na žádost císařovu dobrozdání o záležitostech neuherským zemím společných.

Kromě delegací se společnými ministry, kromě kongresu delegátů sněmovních s ministry neuherským zemím společnými a dvorními kancléři, kromě sněmů se zemskou vládou a kromě senátu měl býti ještě pátý parlamentární sbor, »*sněmovní deputace*«, které měly ustanoviti *podíl* jednotlivých zemí na společných výdajích.

Mělo se to státi *jenom* cestou dohodnutí, a kdyby k takovému dobrovolně nedošlo, skrze císaře po vyslechnutí senátu, ale jen na jeden rok! Zajisté se přizná, že nejdůležitější otázka, totiž *finanční*, a vyměřování podílu na společných výdajích, není přesně, určitě a pevně rozhodnuta a že z tohoto rozhodnutí prýštiti se musilo stálé zřídlo prudkých sporův a konfliktů, jež by naposled rozhodoval vždy císař, což jest od konstituční zásady krok nazpět!

Kromě toho fundamentálky, a sice od článku 1.—9, vyslovují přistoupení království Českého k uherskému vyrovnání, jež se v plném znění podle společného s Uhry zákona opakuje.

To jest podstatný obsah fundamentálek a nemůže býti pochybnosti, že jest státoprávně důsledné, že vrací království Českému velikou míru práv, větší, nežli nabízel Potocki, a větší, nežli má chorvatský sněm.

O Moravě a Slezsku ve fundamentálkách není řeči; avšak v adrese vyslovuje se prosba, aby císař sám učinil kroky na upravení vzájemného poměru zemí českých k sobě a aby pozvány byly podle starého způsobu k účastenství na korunovaci. Z moravské adresy jen tolik vychází, že *dvorní kancléř* český měl býti zemím českým společný. Že ve mnohém bližší a důležitější potřebě upravení vzájemného poměru českých zemí neučiněn žádný *určitý návrh*, je zajisté citelná mezera fundamentálek.

I když odpočítáme neobyčejnou složitost a těžkopádnost, jakáž by ve stroji státním, podle fundamentálek zorganisovaném, nastati musela, dále *nákladnost* a drahotu jeho, a kdybychom vše, co fundamentálky obsahují, pokládali za výtečné, vhodné, praktické, nemůžeme potlačiti své podivení, jak mohl se celý tento obsah

ujednání českých důvěrníků s vládou a císařem připojiti *hned* ku *prvnímu* kroku českého vyrovnání. Bylo přece zjevno, jak ohromný poplach a odpor publikace ta musí způsobiti. Takové požadavky činiti se mohly teprve z *pevné a nezvratné posice*, nikoli však z toho únorového sněmu, který tolikrát byl nám vyrván a jejž zachrániti jsme nemohli ani obětmi těžkými. Odpovídati hned ku prvnímu reskriptu *fundamentálkami*, bylo mimo to předčasné a zbytečné a to se stanoviska samých autorů. Vždyť pak praví hr. J. Clam v motivech přidaných: »že fundamentálky jsou *jenom rámec, jehož bližší vyplnění teprve státi se mělo cestou dohodnutí se všemi sněmy.*« A zvláště se upozorňuje: »*aby nezapomínalo se, že musí ponechati se zemím, aby také své právní stanovisko a své nároky ku platnosti přivedly.*«

Podle toho se sněmům předkládalo něco, co bylo *zcela nehotové*, co záviselo v mnohých kusech na cizích sněmích, a o čem ani nebyli tázáni ti, kterýchž se věc týkala, a pro které se přece v usnesených fundamentálkách stavěl v tak důležitých věcech značný praejudic.

Císař ovšem v reskriptu svém žádal, aby sněm radil se o tom, jak by »*daly se upraviti státoprávní poměry království Českého podle času doby a v duchu mírnosti*«. Základní své stanovisko mohl dobře sněm v odpověď na císařské vyzvání vysloviti, aniž by hned sám, bez srozumění s ostatními zeměmi vypracoval dlouhý, paragrafovaný státoprávní řád pro celou polovinu říše. To byla po našem mínění velice předčasná práce. A nejen předčasná, také nebezpečná. K čemu pak pojímaly se hned do fundamentálek všechny paragrafy uherského vyrovnání? Což pak nestačilo pouhé konstatování, že sněm respektuje všechno, nač císař složil korunovační přísahu? Bylo potřebí hned paragrafovati všechny podrobnosti, jako o všeobecném státním dluhu smlouvách obchodních, státních atd.? A když se již tak stalo, proč se *bez hořkosti a bez kritiky* nepřijalo uherské vyrovnání za hotovou událost? Ona hořkost a kritika nic nemohly změniti a zlepšiti! Proč vyličovalo se s patrnou trpkostí, že český sněm »v zájmu míru a bezpečnosti práva« zapomněl na to, že uherské vyrovnání přišlo k místu způsobem, který ani svou formou nevyhovoval důležitosti a důstojnosti Českého království, i na to, že hranice společných s Uhry záležitostí *nikterak neobsahuje kruh těch záležitostí, které podle své povahy a podstaty společnými jsou a společnými by také býti měly?* Nezní-li toto místo jako hrozba pro Maďary, že jednou bude tomu jinak? A nemuselo Maďary podrážditi, když v adresse se pravilo, *že Čechy přistupují konečně k uherskému vyrovnání pravomocně a že teprve tímto přistoupením, do základních zákonů českých vloženým*, společné záležitosti Uherska s celou říší *nabývají záruky všestranného uznání?* Tím se dala jen Maďarům příležitost ke vmísení se a Maďaři měli se také zač chytiti, poněvadž delegace cislajtánská na příště jinak měla se skládati, nežli jak v zákonech *společných* bylo ustanoveno. Ukázalo se, že Maďaři uměli dáti odpověď.

Fundamentálky neměly pak nikde přátel a spojenců kromě sněmu moravského, protože je naši nejbližší političtí spojenci *neznali* a přece se jim v nich napřed předpisovalo.

Jakmile vyšel veliký konvolut fundamentálních článků, celý svět strhl pokřik odporu, vzteku neb i posměchu. A v srdcích rozvážných a upřímných vlastenců zahostovala se obava, *jaký konec vezme takové pořádání a rozdělování celého Rakouska — z Prahy.*

Jestli měly se prosaditi články ty, neměly se dáti na veřejnost dříve nežli v ten čas a tam, kdy a kde se mělo o nich rozhodovati. A to nebyl přece ani český sněm *samojediný*, jak učí motivy, dokonce ne *ten* český sněm, jemuž byly předloženy a jenž je přijal.

Praví se slavně v adresse, *že sněm ten ani podle svého základu ani podle svého složení nemůže pokládati se za povolána, aby státoprávní vyrovnání mohl provésti; to že jen může učiniti plně oprávněný sněm a tomu aby císař předložil fundamentálky od sněmu usnesené.* Zdaliž nekázala politická opatrnost vyčkati s nimi a předložiti je buď jako návrh vlády korunovačnímu sněmu nebo postaviti je jako vlastní jeho elaborát vypracovaný až na nový reskript císařský? Po tom snad byl již český dvorní kancléř stále na blízku císaře a mohl bdíti nad učiněnými úmluvami, získávati přátele a přemáhati nepřátele.

Toho všeho nebylo, a tak předčasně a zbytečně odhalil se plán vyrovnání celému světu; prozradilo se, že ostatní sněmy, ani přátelské nevyjímaje, ničeho nevědí, ba že ani mezi zeměmi českými není ještě shody. K tomu majestátnímu listu a k té ochraně královské korunovační přísahy, o kteréž adressa panovníka prosí, nemělo vůbec dojíti.

I tato žádost měla se vysloviti z opatrnosti, až vyrovnání bylo ukončeno neb aspoň státoprávní postavení království Českého *pravoplatným usnesením sněmu*, bezpečně založeného, určitě vytčeno.

Také tenkráte podceňována byla síla poměrů a hotových událostí a přeceňována síla vlastní. Kdyby obojí se bylo uvažovalo, kdyby se bylo *hledělo k dovolávání se císaře na únorovku a prosincovku*, byla by se překonala hrůza před *říšskou radou* a po novém reskriptu, zajišťujícím práva české koruny, bylo by se šlo na radu říšskou. Vždyť pak — upřímně řečeno — zbavily se fundamentálky jenom *jména* říšské rady, ne však její podstaty. Senát je jistě jakýmsi surogátem za panskou sněmovnu a má-li jinou kompetenci, má za to kongres delegátů sněmovních kompetenci obou domů říšské rady. »*Kongres delegovaných*« se to jmenuje a »*říšská rada*« — ovšem na prospěch samobytnosti a české samosprávy sněmu ořezaná — to je. *Tyto obřízky mohly se věru mnohem pohodlněji a rychleji odbýti na říšské radě samé*, tváří v tvář nepřátel a ve spolku s přáteli.

Ovšem mluví adressa pořád o této polovině říše jen jako o nově uděláném státním útvaru, avšak o tři léta byl starší přece nežli

ten útvar, jejž fundamentálky chtěly z »kongresu delegovaných« utvořit, a rozsah útvaru byl tentýž.

Co nepřátel pro pouhá *jména* si fundamentálky utvořily! Již všichni členové panské sněmovny — takto z Prahy kasírovaní — mužové dvoru blízcí a vlivuplní, musili opříti se tomu, že aniž byli tázáni, zkrátka byli v Praze justifikováni, ačkoli měli všichni v ruce dekrety císařské, *doživotní* pairství zaručující. Vždyť pak podle slavného reskriptu ze dne 12. září prosincovka nejen *trvala*, *ale císař prohlásil*, *že nemůže se ze slavných závazků jejích vybaviti*. Tu bylo přece jasno, že *jinde* nedá se toho vybavení dosíci, nežli na říšské radě samé. Zde, jenom zde dala se prosincovka nejen obmezit, ale pravoplatně a ústavně zabiti. Dvě třetiny hlasů k tomu jsme měli a proto je naprosto nepochopitelno, jak důvěrníci čeští nemohli se přidati k *moravským*, když císař ty i ony zavolal a tak důtklivě žádal, aby říšskou radu obeslali a tam o poměru zemí českých k říši rozhodli. Bylo ovšem trpko zástupcům přísného státního práva upravovati poměr svůj také k *polovině* říše a ne jenom k říši *celé*. *Avšak Uhersko bylo jednou již odloučeno a neúprosně odděleno*, a fundamentálky, třeba vyhýbaly se slovu Rakousko a »Cislajtánie«, přece jen uznáním společných záležitostí neuherských zemí státní svazek *rakouské poloviny říše* uznaly.

Ostatně důvěrný přítel hrab. Clama, baron Helfert, dobře v jednom spise svém praví, že »tak mladou Cislajtánie přece není, jak se obyčejně říkává. Zasahujeť do 17. století, za Marie Terezie nabyla pevných obrysův a trvala až do r. 1849«. A návrh *kroměřížské ústavy*, na němž čeští politikové pracovali, měl za podklad *jenom* země na říšské radě zastoupené, kterážto nomenklatura do prosincové ústavy z kroměřížské se dostala. Aby pak v Cislajtánii nebo této polovině říše České království nezmizelo, ale naopak aby po dlouhé a dlouhé době z něho bylo vyloveno a na vlastní základ postaveno, to právě bylo úkolem a cílem vyrovnání. Když se cíle toho nedosáhlo na kongresu delegátů sněmovních, stál věru za *pokus na říšské radě!!*

Důvěrníci čeští mohli právem o sobě říci, že odpor svůj proti říšské radě dovedli až k hranici lidské možnosti; sám císař a vláda uznali důvodnost tohoto odporu; *cti a důslednosti* bylo věru více nežli zadost učiněno. Když pak síla poměrův ukázala, že státní právo české, *před* obesláním říšské rady a *mimo* říšskou radu od císaře *slavně uznané* nedá se v praktický život uvésti jinak, nežli na říšské radě: tu věru důvěrníci do Vídně k císaři povolaní neměli déle odporovati a výše nežli prospěch státního práva samého, výše nežli vyrovnání klásti *důslednost* neobeslání říšské rady.

Oni věděli, že jenom povolnost v této otázce a některé změny fundamentálek mohou dílo smíru zachrániti, nepovolnost že musí anebo aspoň může *všechno*, *všechno* v šanc hoditi a zmařiti. Bylo již po radě korunní, v níž ministr Hohenwartův Holzgethan dokazoval, že při fundamentálkách *Rakousko* nemůže finančně existovat, protože země nejaktivnější se z něho vylučují a země passivní zů-

stávají. Čeští důvěrníci věděli, že Maďaři a jejich zástupce, »král« Andrássy, celou silou ničili vyrovnání české; věděli, že Giskra obnovil a utužil spolek maďarsko-německý, slyšeli hřímání Němců na všech sněmích zemských, demonstrace sídelního města; jim bylo známo, že Poláci a ostatní spojenci ztrnuli nad fundamentálními články a že krajanský ministr polský proti nim se vyslovil; oni věděli, jak generálové a vysocí hodnostové vojenští tlačili se v audienční síni císařské, aby varovali panovníka před zničením armády skrze fundamentálky; musili tušiti, že kde který *tajný* rada, od českého sněmu s hodnosti lorda sesazený, užíval svého práva a vnucoval své rady panovníkovi; jim pravilo se, že kníže Novikov, vyslanec ruský, nepříznivý soud svůj o fundamentálkách netajil; oni viděli *černou* silhouettu zřejmého nepřítele *barona Beusta* na křesle nejvyšší důstojnosti říšské, aniž učinili dříve pokus, aby cti a snad ještě jiných věcí žádostivého Beusta — což nebylo nesnadno — získali a naklonili; oni věděli, že Bismark poslal nejmilejšího přítele císařova, krále saského Alberta s nepřátelským Čechům posláním do Vídně; a v této vřavě všeobecného nepřátelství, v těchto rozkacených vlnách *stál tu sám a sám císař* pevně a věrně; on volá důvěrníky české k sobě a praví: Máte mé slovo, ale umožněte jeho dodržení; neporušujte dílo míru, nepřetrhnětež nit smíření; učiňte několik změn a přijďte, přijďte do rady říšské, tu se shodněte se zástupci Mých ostatních národův a právo vaše vejde v život a ústavní spory budou šťastně ukončeny — —

Zdaliž nebylo tu moudré, přiskočiti panovníkovi na pomoc, splniti jeho žádost — jakou to medle žádost? Žádost, aby zachráněno bylo *naše* vyrovnání!

Což pak bylo vůbec možná jinak jednati? *Co musilo následovati*, když panovníkovi stále jenom odpovídalo se: my máme slovo Vašeho Veličenstva — nemůžeme a nepovolíme!? Což nepředstavili si důvěrníci čeští, co bude *potom?* Neobjevil se před rozčileným jejich zrakem obraz Bankův, obraz umořeného, desetiletou hrůzovládou zmořeného, do nedávna žalařovaného lidu českého, kterýž zmítán bázní i nadějí, věšel se na jejich rty? Což pak *Morava*, zbědovaná, ubohá, na půl již poněmčená Morava, což pak její záchrana a spása nic v té dějinné chvíli neváží la? Zdali teskný pohled, naléhání důvěrníků moravských, aby císaři se povolilo, nebyly přímluvčími, aby zachránila se sotva zase nabytá většina sněmu moravského, jenž chystal se k vybavení národního živlu na Moravě? Státní právo — což pak jest *ono* účelem zápasu českého národa, není-li jenom prostředkem? — A *národní* důležitosti, nejsou ony vůči státnímu právu ničím? Nebylo-li nebezpečno v českém národě a zejména na Moravě dáti vzniku myšlénce, že státní právo je nepřítelem národnosti? Národnost pak sty jazyky volala: nevrhejtež mne znova do propastí pekelných! A Benjamin náš český — Slezsko? Zdali myšlénka, že na říšské radě sejdeme se nejen s Moravou, ale s tím »jediným kozákem« českým ze Slezska, nepomáhala porážeti odpor proti »cislajtánskému parlamentu«? Což ohled na

ostatní Slovany, s nimiž jsme na říšské radě uzavříti a utužiti měli pevný svazek skutečné slovanské většiny? Zdali Slované budou míti tolik pochopení a ocenění pro státoprávní české důvody, aby uznali, že stály za to, aby zadala se *živá většina slovanská*, aby nešetřilo se tak naléhavých interesů *vzájemnosti slovanské?* Či nevěděli jsme, že přerušením vyrovnání odsoudíme Slovany rakouské zase na dlouho k živoření pod tlakem německé a potom jistě ještě zpupnější a bezohlednější většiny? Vážnost pak, autorita a prestiž českých politiků, zdaliž nemusila i se státním právem utrpěti v očích slovanských bratří a těch, kdo pevně čekali na naše spojenství a důvěřovali v naši pomoc, hroznou ránu? A *panovník*, jediná naděje českého sněmu v přítomném okamžiku a jediná útěcha státního práva v budoucnosti — zdali v něm samém nemusila vznikati pochybnost, že *vůbec* nemožno uvésti státní právo české v souhlas s časovými potřebami, se skutečnými poměry právními a s potřebami ostatních národů? A zdali chladné odmítání jeho žádosti nemusilo odciziti mu naše důležitosti? Jak jen mohla býti tak těžkou volba mezi — částečnou záchranou a úplnou záhubou? Jak mohla se proto, že ztečen byl *první* zákop, opustiti *celá* pevnost a otevřená zanechati jásajícímu nepříteli? Sněm by byl musil usnesení své částečně změniti a to prý proti jeho důstojnosti. Jdětež, jdětež, kdo pak vpálil sněmu tomu znamení nekompetence a *nepravého zastupitelstva?* Nechcete kompromitovati se *tříletou* ústavou — aj, když nebudete s ní dnes počítati — nenajdete-li ji po deseti a více letech o právě tolik *starší*, proti novým útokům lépe pancéřovanou, do života národův i jednotlivců hloub vžilou? Proč odvažovati se skoku do *neznámé* hloubky, do záhubných snad, temných vod, kdy nevíte, *kudy* a *jak* dostanete se ven, kde budete vy a s vámi státní právo, a co více národ český ve všech zemích *tonouti* a s vlnami snad o život zápasiti, až konečně smiluje se některý ministr, aby s cimbuří prosincovky hodil vám lano na zachránění holého života, a kdy pud sebezachování, mocnější nežli každá zásada a důslednost, na laně křečovitě sevře ruku vaši a vy, zmořeni a nazi, ocitnete se u nohou ministra?! Zdaliž nebylo jisto, že nevrátíte se jako diktátoři, ale jako prosebníci?

Takové úvahy a myšlénky musila přinášeti dějinná chvíle, kdy z úst českých důvěrníků mělo padnouti rozhodující slovo. Dosah a následky jeho musily býti ohromné.

Zastavme se, nežli bude promluveno, pohovme, odpočiňmež a sebeřme sílu, abychom tíhu jeho unesli, zodpovědnost jeho zvážili a následkům mužně čelili!!

X.

Katastrofa.

J. S. Skrejšovský, tehda již velmi mocný, byl první z Čechů, jemuž zaslána z Vídně po drátu zpráva: *Nepovolili.*

A nežli oba důvěrníci čeští se vrátili, věděla celá Praha a hned potom celý národ český, že *vyrovnání je zmařeno.* V první chvíli nikdo nepřehlížel dosah a následky toho zmaru. Skvělé naděje, jež obecně braly se za hotovou skutečnost, zklamány a první pocit byl všeobecný hněv proti nepřátelům českého národa a s ním dostavilo se pevné odhodlání, jednati jako oba čeští důvěrníci: *nepovoliti a vytrvati.* Obdivuhodná, ušlechtilá vlastnost to našeho národa! Rána dopadla na celý národ, zničeno očekávání *všech — svorné a jednomyslné* bylo cítění i smýšlení národa našeho tou chvílí. J. S. Skrejšovský oznámil hodinu příjezdu dra. Riegra, jenž so byl na Malči zastavil; zvěst letěla po všech spolcích, a Rieger očekáván byl od velikých zástupů lidu, který ve vítězoslávě vezl jej přes Václavské náměstí do jeho domu, kde Rieger se schodů krátce a vřele oznámil, že úsilí nepřátel zmařilo české naděje, ale státní právo že je celé a neporušitelné, aniž něco zadáno. Upozornil, že hr. Jindř. Clamovi náleží dobrý a hlavní díl zásluhy. Lid provolával nadšeně Riegrovi »Sláva!« a táhl kolem policie k bytu hr. Clama. Ale policie rozuměla již obratu a bodáky rozehnala zástupy.

Český sněm zatím odpočíval. Přijal fundamentálky šmahem a nechtěl ničím jiným se zabývati, dokud vše nebude rozhodnuto; hned po fundamentálních článcích přišly totiž do sněmu telegramy z Vídně, oznamující prudký orkán proti elaborátu českého sněmu. Sněm zastavil další práce; moravský chvatně pracoval a přijal mimo jiné statut, kterým pro úřadování v zemském výboru moravském nařízena rovnoprávnost.

Brzo po návratu českých důvěrníků, dne 30. května přinesla »Wiener Zeitung« propuštění ministrů Hohenwarta, Schaeffla a Habětínka v milosti a císařským díkem za jich úřadování. *Holzgethan*, dosud ministr financí, jeden ze zabiječů fundamentálek, převzal prozatímně — předsednictví ministerstva. Obrat byl tedy značný, ale na nás záleželo, měl-li býti úplný.

Schůze českého sněmu oznámena až na 4. listopad. Napnutí bylo nesmírné, ale truchlivé. Vědělo se o změně ministerstva; vědělo se, že nový reskript císařský již byl došel, ale ne onen, jejž čeští důvěrníci znali a s panovníkem smluvili.

Situace pojímala se však mnohem hůře, nežli jakou skutečně byla, hlavně následkem prudkého a vášnivého J. S. Skrejšovského. Neobyčejný vliv tohoto muže na rozhodující kruhy české byl v této situaci velice škodlivým. Co Jindřich Clam a dr. Rieger poslání své ve Vídni skončili, uchopil se vlastního vedení politiky — Skrejšovský; jeho heslem stalo se: »Nešlo to po dobrém, půjde to po zlém!«

Nevíme, jestli mezi poslanci národními nebyli muži, kteří radili k rozvaze. Nebylo patrně ještě všechno ztraceno a dalo se ledacos zachrániti. Nebylo také pravda, že druhý, dne 4. listopadu sněmu oznámený reskript *zrušoval* onen ze dne 12. září, a přece všeobecně se to tvrdilo. Jestli byla *jedna* bašta ztracena — *druhé mohly se ještě udržeti.* Ačkoli císař asi byl roztrpčen, že nechtělo se ani ve *formě* povoliti, jistě rád by byl přijal každý smírný krok českého sněmu. My nenáležíme mezi *hyper*-loyální přepínače a svíčkáře, ale podle pravdy a poctivosti musíme uznati, že císaři nemohla se činiti žádná výčitka. Císař již v zářijovém reskriptu ukazoval ku *prosincovce* — fundamentálky ji zcela popíraly a císař — chtěl-li dostáti svým závazkům a také konstitučním povinnostem — nemohl jinak, nežli žádati, aby se státní právo české, jež uznal, srovnalo s prosincovými a únorovými patenty; totiž *aby se mu cestou ústavní zjednala platnost.* Zajisté doufal jednu dobu císař, že bude možná i *bez říšské rady* k této platnosti dojíti, a v tom zcela spoléhal se na radu a soud hr. Jindřicha Clama a hr. Hohenwarta, ale výsledek ukázal, že nebyla to *správná* rada. Kromě Čechů samých celá říše byla proti takovéto cestě a tu přece měli jsme spravedlivě uvažovat tíseň postavení císaře, stojícího mezi dvěma stejně slavnými sliby, a neměli jsme sliby ty stavěti *proti* sobě. Po přerušení vyrovnávací akce důvěrníky českého sněmu nemohl druhý reskript císařský pro sněm vypadnouti lépe, cvšem pak mnohem hůře. V Čechách bude se zdáti tento úsudek bizarním a „nečeským«, ale on je pravdivým, a nejen moravští Čechové dávno jeho pravdu uznali, ale co je hlavní věc: události a čeští poslanci vstoupením na říšskou radu sami. Když mohli za Taaffa jíti do pouhé nejisté většiny pro *nic,* mohli na prosbu císaře a jeho reskriptu jíti do dvoutřetinové většiny pro — srovnání českého státního práva s ústavou, t. j. pro změnu ústavy.

Strašně v Čechách tupený a ponižovaný reskript ze dne 30. října nezasluhoval nenávisti obecné a musí se říci, že »černý« a »měkký« papír, na kterém byl od Skrejšovského tištěn, byl pustá, divoká orgie. Byla to nespravedlivost a nevděk k císaři, který nejdéle věrně vytrval, bylo to nepolitické, směle vyzývavé urážení nejen kruhů mocných a nejmocnějších, ale i vší slušnosti a dobrého mravu, jakož i poškozování nejen důležitých zájmů národa, ale také dobrého jména českého. A všechno můžeme ztratit — jenom čest a dobré jméno své třebas i v záhubě musíme zachovat!

Reskript sám nestavěl se na stanovisko národu českému nepřátelské a není pravda, že znamená odvolání císařského slibu korunovačního nebo že zrušuje uznání státního práva. Ne on přinášel *katastrofu* — tu způsobili jsme si sami.

Slyšme jen jeho obsah.

Císař praví asi:

I. V minulém reskriptu vyzvali jsme sněm, aby v duchu umírněnosti a smířlivosti radil se o časové upravení státoprávních poměrů království Českého. Sněm předložil nám 10. t. m. adresu,

jako výsledek svých porad a my *nezneuznáváme, že se svého stanoviska tomuto Našemu přání hleděl vyhověti.* — To ještě není naprosté odmítnutí *obsahu fundamentálek.*

II. Avšak My musíme důrazně vysloviti, že vzájemný poměr Uherska a Rakouska je zákony *na říšských sněmech obou částí* monarchie trvale ustanoven a *že jenom na této cestě může býti změněn aneb obnoven.*

Tím císař konstatoval pravdu, kterou fundamentálky vzhledem k Uhrám uznávaly, ač zbytečně uherské vyrovnání do svého rámce vtlačovaly. Nebylo vinou císaře, že proti prosincovce dělali politiku pštrosí.

III. Státoprávní poměry našich neuherských království a zemí jsou upraveny v státních základních zákonech a *mohou se měniti jenom souhlasem obou sněmoven. My tedy vyzýváme sněm, aby vyslal své zástupce na říšskou radu a tu přispěl k velkému dílu smíření a ochotně podal důkaz batrského smýšlení pro všechny národy říše, úctyhodného ohledu pro každý právní nárok a vlasteneckého uvažování nezbytných potřeb monarchie.* Očekáváme tím spíše, že tomuto našemu vyzvání vyhoví, poněvadž by těžká zodpovědnost před říší a vlastními spoluobčany padla na ty, kteří by svým vzdalováním se zmařili dílo *všebecného smíření.*

Císař tedy volal zástupce českého národa k dílu *smíření* — na říšskou radu. Volání to zcela jinak by bylo dopadlo, kdyby byl mohl doufati, že český sněm opravdu své zástupce vyšle. Císař výslovně připomíná *změnu základních zákonů*, připouští tedy jejich možnost, ovšem dle platné ústavy jen na říšské radě.

Kdyby dnes došel takový reskript ke sněmu — nikomu by nenapadlo, že popírá státní právo, naopak on by byl důkazem pro státní právo, a kdybychom dnes mohli míti ještě dvě třetiny na říšské radě ze sněmů, každého bychom prohlásili za nepříčetného, jenž by na volání císařské odpověděl: *ne.* Tenkráte však němí a slepí viseli jsme všichni na předsudku, že říšská rada je záhubou a zkázou státního práva a pohříchu ani tím jsme nevystřízlivěli, že od r. 1868—1870 jsme totéž prohlašovali o sněmu a r. 1870 a 1871 zcela na to vzhledem k sněmu zapomněli a jej obeslali, jakmile jsme měli většinu. Proč stejně nejednali jsme proti říšské radě, *kdy měli jsme většinu více nežli dvoutřetinovou?*

Aspoň na důtklivý hlas reskriptu měli jsme procitnouti z nešťastné očarovanosti té, jíž nějaký zlomyslný černokněžník nás mámil a do záhuby vedl.

Císař připomenul, že ústavní zákony pravoplatně existují, a nemohlo se říci, že jsme byli v omyl uvedeni, neboť i slavený, všechny příbytky české zdobící reskript připomínal to výslovně — ale my jsme nevěřili a jednali, jakoby za hranicemi českými byl velký oceán a naše království jako osamocený ostrov na něm plovalo.

Dějepisec příští, vzdálenější doby marně bude snažiti se, aby v divokých skocích naší politiky našel nějakou *důslednost* nebo *zásadu.*

Vzpomeňmež rychle, jaké změny jsme již v krátkém tom desetiletí, jež jsme dosud vylíčili, v zásadě i taktice prodělali:

Roku 1861. Obeslání únorového sněmu. *Obeslání říšské rady.*
Roku 1862. *Obeslání říšské rady;* obeslání sněmu.
Roku 1863. Obeslání sněmu. *Vystoupení ze říšské rady.*
Roku 1865. Obeslání sněmu.
Roku 1866. Obeslání sněmu.
Roku 1867. Obeslání sněmu.
Roku 1868. *Neobeslání* sněmu. Deklarace.
Roku 1869. *Neobeslání* sněmu.
Roku 1870. *Obeslání sněmu.*
Roku 1871. Obeslání sněmu.

A před tím jsme byli r. 1848 na říšské radě ve Vídni a potom v Kroměříži a před říjnovým diplomem účastnily se hlavy pozdější politiky neobesýlání sesílené říšské rady a připravovaly říjnový diplom.

Protože pak pozdější doba je stejně rozmanitá, nenajde budoucí dějepisec ani *vysvětlení* a pro zhoubné následky taktiky naší *ještě méně ospravedlnění takového kolísání.*

Většina českého a moravského sněmu, třeba vyrovnání české, třeba méně rozsáhlé, národnostní zákon, spravedlivé volební řády, důkladná změna ústavy a korunovace jistě na mnohem širších základech než každá po dvě stě let předcházejících — — věru tato Paříž stála — za mši a *nějaký ten protest* by se nám byl propustil; vždyť bez protestu nebo ohrazení nás nikdy politická aréna neviděla. Když postačil jindy, kdy jsme nic nezískali, na uspání státoprávního svědomí, — mohl i tenkráte výčitky »čisté zásady« přikrýti.

Po zmařených fundamentálkách bylo přece patrno, že stará naděje, jako bychom *za zády* parlamentu, mimo konstituční půdu, něco mohli obdržeti, je jen starým klamem. Za kulisami mohlo a může se jen připravovati — dějství odehráti se musí na divadle a tím jest a již r. 1871 byla neúprosně říšská rada — Potocki lépe viděl nežli hr. Jindřich Clam a hr. Hohenwart a proto ušel tak strašnému ztroskotání. Ať sebe hlasitěji a pyšněji jsme volali: státní právo české jest otázkou *dvou* toliko činitelů, českého krále a českého národa — události silnějšími poměry dokázaly, že není tomu tak. Theorie je krásná a pravdivá, ale skutečnost ji porazila. Zřízení českého státu ukázalo se také otázkou celé monarchie, otázkou rakousko-uherskou, a více nežli to, otázkou mezinárodní. S tím muselo se počítat a abychom český stát zřídili, od čehož ovšem nikdy nemůžeme upustiti, nechceme-li býti pouhou národnostní třískou, nikoli národem — museli jsme v tehdejších poměrech zřizovati jej s ostatními zeměmi monarchie a na půdě de lege právní: na říšské radě.

Vždyť jsme se na konferencích se zástupci jiných oposičních národů mohli přesvědčiti, že *jednotná* akce nedá se nikde jinde docílit, nežli na říšské radě. Naši spojenci klerikální obyčejně naši

passivní politiku chválili jako statečnou, obdivuhodnou, ale sami z říšské rady se nehýbali. Poláci pak moudře nám radili — přijďte, přijďte. A když to nic nepomáhalo, přestali obesílati společné konference, které se obyčejně odbývaly post festum.

Deset a dvacet let putování palčivou písečnou půdou mohli jsme si uspořiti, lid svůj v Čechách a na Moravě mohli jsme uchrániti před hroznými ztrátami, obětmi a ranami, kdybychom na reskript ze dne 30. října byli dali jinou odpověď.

Ta, již jsme dali, letěla arci po celém národě jako vzněcující elektřina a národ applaudoval, volaje Sláva! a vyhazuje na všechny strany čestná měšťanství.

Bylo to také pyšné, silné, sebevědomé slovo, pronesené od kavalíra nejen velice mocného, ale z celé šlechty nejpopulárnějšího a snad duchem nejznamenitějšího, knížete Karla Schwarzenberga.

On jako zpravodaj komise sněmovní navrhl dne 8. listopadu, aby sněm vzhledem k tomu, že uznané státní právo koruny české nemůže jinak upraveno býti, nežli úmluvou mezi sněmem a legitimním králem, odepřel volby do říšské rady neuherských zemí, a přidal známé: »Až do těch hrdel a statků!!«

Sněm ovšem s jásáním schválil návrh ten; klub podal hraběti Jindřichu Clamovi a dru. Riegrovi adresu díků, místodržel hrabě Chotek se poděkoval a sněm — uzavřen.

Zrovna tak stalo se na Moravě.

Vyrovnání bylo přerušeno, *katastrofa se odbyla*, brzo dostavily se následky. Nyní, kdy vše bylo *ztraceno,* sezvána konference federalistů do Prahy a měla obyčejný výsledek — žádný. Poláci nepřišli, viděli, do jaké slepé ulice jsme veběhli. Ostatní autonomisté nás chválili, ale — nikdo se podle příkladu našeho neřídil.

Ještě v listopadu (25.) postaven byl v čelo vlády kn. Adolf Auersperg a oznámil se jako muž »nové éry« a zástupce »regimu síly«. Po boku měly barona *Lassera*, nejnebezpečnějšího, proto že velice obratného byrokrata a zarputilého centralistu. *Centralisovat a poněmčovat* po zlém i po dobrém — to byl program vlády a na obzoru vystupovala hrozivá vlasatice, která sraziti se měla se státoprávními zásadami a přinésti jim novou katastrofu — přímé volby.

Abychom my Čechové hned rozuměli, kolik uhodilo, vrácen nám hned baron Koller, jenž poprvé se při správě země tak skvěle osvědčil. Všechny sněmy rozpuštěny, vyjímaje český, proti kterému sbírala vláda síly. Moravský ztratili jsme pojednou a z Moravy zazníval srdcelomný nářek.

Ještě jedno malé vítězství mělo po katastrofě na chvíli galvanisovati staré naděje: vláda vypsala v Čechách přímé volby dle prozatímního zákona na říšskou radu a *česká šlechta historická obdržela většinu.* Neméně nežli 58 poslanců státoprávních mohly vyslati Čechy, tedy více, nežli jich máme dnes po šestiletí éry smiřovací. Tyto hlasy byly by postačily ne-li na svržení Auersperga, aspoň na zabránění přímých voleb. Ovšem nebylo na obeslání

říšské rady pomyšlení a kdo ukazoval k hrozivé kometě na politickém nebi — ku přímým volbám, tomu se odpovídalo: »Přímé volby ve skutek nevejdou *nikdy!* Naše právo je nezdolným hradem, a ten stojí na historické šlechtě a její většině!!«

Chatrný, málo spolehlivý to základ! Již rozpoutal bar. Koller malinké ručeje do základu toho a ty hlodaly a hlodaly a ve chvíli rozhodné měli z Vídně bursovní baroni přivézti berana na jeho rozbití, na rozbití poslední trosky státoprávní posice, kterou arci dosud spravoval náš zemský výbor. Avšak ukazovaly se známky, že vláda ničeho nebude šetřiti, ani nejstaršího a nejváženějšího, a již 27. březen přinesl rozpuštění vlastenecko-hospodářské společnosti, tohoto semeniště styků hrdé šlechty s lidem. Útok svědčil prvnímu českému kavalíru, vláda cítila se — mocnou a troufala si sáhnouti po šlechtických posicích! To neprorokovalo české zemské správě dlouhý věk.

Zatím do pevnosti, kterou jsme sami s vlajícími prapory, s hudbou opustili, po prvním ztečeném zákopu dobrovolně přivedli Auersperg-Lasser ústavověrnou gardu, aby spravila natrženou ústavu, oblažila a uspokojila národy.

Trpný odpor zase rozhostil se po Čechách — lid zase trpěl jako Prometheus na skálu passivity přikován, neboť orli a krkavci nové persekuce, strastnější nežli všechny předešlé, požíraly hltavě jeho nitro. A politice praktické, čím dále tím více směrodatným byl jeden muž a ten dělal politiku svým způsobem. Tím časem tiskl a po tisících rozhazoval po celých Čechách a místech nejosamělejších reskript na měkkém papíru. Jen zdali tyto petardy z kalu a bláta pevnost námi opuštěnou Němcům vyrvou a zdali státního práva obhájí?

XI.

Trpným odporem k nové katastrofě.

Nová éra nebyla pro národ český novou. Vždyť mimo tři krátké episody podle jediné maximy byli jsme spravováni: *Ohnout* anebo *zlomit!* V první možnost přestalo se doufati, tedy jenom lámat. Také nový místodržitel byl starým naším známým. Podruhé přišel ještě s určitějšími rozkazy. Tanul jemu, muži meče a příkrého slova, snad na mysli obraz Alby, krotícího vzpouru zpupných Nizozemčanův a snad litoval, že není století šestnácté, aby mohl několik tuctů zpupných hlav sraziti jak makovice, a že musil pomáhati si jenom kriminálem, vojenskými posádkami, rozpouštěním spolků, konfiskacemi a jinými drobnými prostředečky. Navzdor tomu druhý jeho regime zasloužil si v ústavním státě moderním jméno hrůzovlády. Účel řádění jeho či vlastně společné firmy Auersperg-Lasser, v níž onen byl pouze zodpovědným, tento sku-

tečným redaktorem, byl patrně ten, přivésti národ český do záhuby — hmotné i mravní. Nejen na státoprávní program, ale také na českou národnost uvalena velká kletba. Proti národu českému jednalo se tak, jakoby byl ve svých vlastech bezprávným pariou. Všichni Čechové byli »státu nebezpeční«, všichni »rušitelé veřejného pořádku« buřiči. Zdálo se, že Koller by nejraději nad všemi českými kraji překlenul kriminál. Český tisk byl zase první na ráně. Konfiskace byly každodenním jeho údělem. Ale pomýšlelo se také na citlivější jeho trestání. Objektivní řízení nezdálo se dost vydatným; ono postihovalo jenom *majetek*. A Koller by rád byl měl zase několik nepokojných redaktorů v kamenných klecích. K tomu posloužiti mělo delegování porot a předvádění českých redaktorů před poroty německé. Místo pražského soudu zemského delegovány tiskové soudy s německými porotami v České Lípě, Chebu, Litoměřicích, Liberci a Mostu. Sami Němci se lekali. Potrestání českého tisku si arci přáli, ale zdali se tím nerozněcovala nenávist mezi oběma národnostmi, když jedna podávala se za nástroj k potlačování druhé? Advokátní komora pražská sestoupila se 23. února a po tříhodinném prudkém rokování přijala k návrhu dra. Černého resoluci, ve které se nezákonnost a nepřípustnost takového opatření nezvratně dokazuje. Ale účinek neměla žádný. Delegovalo se o překot a poroty německé někdy osvobozovaly, někdy odsuzovaly. Ale nedosti na tom.

Aby nikdo nepochyboval, že je vláda pouhým odnožem pražského kasina, delegoval soud k žádosti *německého* redaktora »Bohemie« za pražskou českou — porotu německou v Mostě, a to ve věci zcela soukromé. Konfiskace tedy dávno již barona Kollera neuspokojovaly; ony polypovými svými rameny zachvátily celý *poštovní* náklad časopisův, ale nemohly zabrániti, aby dříve, nežli konfiskace byla provedena, místní roznašeči závadná čísla neodnesli. Pořádaly se pak na ubohé roznašeče celé honby a postižení citelně pokutováni nebo trestáni. To vše byla jenom předehra ke mnohem pádnější ráně — k zatknutí majitelů hlavních oposičních listů, dra. Julia Grégra a J. S. Skrejšovského pro neplacení kolkův insertních v době dávno předcházející. Ačkoli patrno, že jednalo se jen o porušení důchodkového zákona, odevzdána věc trestn mu soudu a po dlouhé vyšetřovací vazbě odsouzen Skrejšovský — dr. Julius Grégr neuznán vinným. Jednalo se patrně o zkrocení obou mužů těch — u Skrejšovského snad také o trest za známou ošklivou aféru reskriptu na měkkém papíru.

Dříve ještě, nežli sáhl bar. Koller po dvou representantech *národní* oposice, sáhl na *šlechtu*. Místodržitel vyzval v únoru r. 1872 nejvyššího maršálka knížete z Lobkovic, aby postavil se v čelo pražské komise pro světovou výstavu, jež v roce příštím odbývala se ve Vídni. Maršálek odepřel, poněvadž na výstavě nemělo být království České jako samostatný celek zastoupeno. Z téže příčiny došlo v komisi samé mezi Kollerem a hr. Jindřichem Clamem i knížetem Schwarzenbergem ke sporům. Místodržitel dopsal si do

Vídně pro instrukce, a ministr obchodu rozhodl, že Čechy samostatně zastoupeny nebudou a že budou roztříděny dle obvodů obchodních komor. Ve vlastenecko-hospodářské společnosti neposuzováno toto rozhodnutí příznivě, a kníže Karel Schwarzenberg srazil se tu se zástupcem vlády, který ze schůze společnosti odešel. V osmi dnech na to (27. března) byla společnost rozpuštěna, jmění její, archiv, knihovna odevzdati se musily zvláštní komisi, která se později ustavila v kuratorium. Společnost ta založena byla r. 1767, působila tedy 105 let a byla považována za hlavní středisko vzájemných styků šlechty a občanstva. Vláda společnost tu jistě pokládala za hlavní sloup — šlechty. Proto asi poslán na ni blesk Joviše-Kollera, chystajícího se podvrátiti celé postavení pyšné šlechty historické, či jak se říkalo: feudální. Všechny protesty byly marny; maršálek kníže Lobkovic odepřel vstoupiti do kuratoria, a zemský výbor, dosud většinou český, prohlásil rozpuštění společnosti za nezákonné. Dávno již mezi zemským výborem a místodržitelstvím panovaly třenice; tak odepřel zemský výbor vyplatiti veliké sumy, jež žádala zemská školní rada na uhrazení útrat ze školního zákona vzešlých; místodržitel na to zastavil vyplácení zemských přirážek zemi — konfliktů přibývalo, a každou chvíli musila očekávati se hlavní rána: rozpuštění českého sněmu. Vláda proto jen tak dlouho otálela, že neměla jistotu vítězství; vždyť před tím při volbách »přímých« na říšskou radu šlechta historická obdržela vrch. Koller však pracoval mezi kobylkáři o překot, a rozpuštění vlastenecko-hospodářské společnosti bylo důkazem, že se cítí. Opravdu v témž měsíci vypsány volby na duben.

Volby ty budou navždy nejtemnější skvrnou nemravnosti, násilí, ba zlotřilosti ústavověrné vlády tehdejší; ony jméno gen. Kollera, jakož i obou jeho pánů, Adolfa Auersperga a Lassera, před každým spravedlivým soudcem pokrývají hanbou. O volbách těch psáti by se dala celá kniha; my však nepíšeme dějiny hříchů vládních, nýbrž stručný jen přehled politických a národních našich zápasů. Můžeme tu několika jenom kvapnými rysy volby ty charakterisovati.

Šlechta historická věděla, oč při volbách těch šlo; o zničení té hrdosti, která odepřela tolikrát prosbám panovníkovým povolnost; o zlomení jejího politického postavení v zemi i v říši; o pokoření její ve sboru nejbližších kastovních přátel, o vyrvání zemského sněmu a zemského výboru navždy z jejích rukou. A lid český věděl, že v boji tom rozhoduje se také o dobrý kus jeho vlastního osudu, připoutaného pohříchu na vratkosti přesvědčení držitelů několika *deskových* statků. Lid sám hleděl mařiti nátlak vlády a bar. Kollera. Rolnictvo české učinilo první krok. Několik občanů z Miskovic a okolních míst na Kolínsku odebralo se k baronce Cecinkarové, držitelce Radboře, s prosbou, aby nehlasovala ve volbách nastávajících proti lidu, mezi kterým žije, nýbrž se šlechtou historickou. Řečníkem byl *František Bělina*, starosta kořenický. Příklad byl dán, a po celé zemi chystaly se deputace podobné. Již druhý den několik obecních starších kolínských odebralo se za

týmž účelem na Radboř a když zde nepořídili, do Kbel k jinému velkostatkáři. Rozumí se, že okresní hejtman vyšetřil celou věc a oznámil bar. Kollerovi, ten zase do Vídně. Auersperg nebyl jist vítězstvím a aktivní zasahování českého lidu zdálo se mu velice nebezpečným. Hned nesl drát do Prahy rozkaz k nejpřísnějšímu zakročení. Kolínští občané zatím učinili podobnou návštěvu u rytíře Horského z Horkysfeldu. Pátý den na to byla do Kolína položena posádka, celý prapor pěchoty, který po 30, 20 a 15 mužích rozdělen po bytech měšťanů, kteří súčastnili se deputace. Jim připadlo nejen vydržování mužstva, ale celý náklad »vojenské« asistence té měli, »až bude vina dokázána« — uhraditi. Taktéž do Miskovic odeslána posádka. Vojáci zůstali v soukromých bytech měšťanů do 4. května a od toho dne do 24. června v kasárnách kolínských. — Měšťané kolínští se ovšem bránili, vyslali hned deputaci k baronu Kollerovi, ale ten přivítal ji prazvláštním způsobem: jak že, vy se ke všemu opovažujete vésti ještě stížnost? Nepořídili nic. Vyslali deputaci k císařskému dvoru, nebyli však připuštěni; až v září na to jel císař přes Kolín a tu přijal na stanici stížnost, odeslal ji ministerstvu vnitra a to — neshledalo příčinu k zakročení. Členové deputace byli obžalováni nejprve z veřejného násilí, potom pro pobuřování, potom slevilo státní zástupnictví až na pouhý přestupek shromažďovacího zákona, ale soud řekl — *nevinni*. Navzdor tomu ztráty kolínským nikdo nevynahradil. Kolín nemá samojediný slávu vojenské posádky v té době. Z téže příčiny položena do Hořic, Vysokého Mýta vojenská posádka; několik měšťanů soběslavských bylo za podobnou návštěvu u majitele Přehořova pokutováno.

Z násilných těchto skutkův ukazuje se, jak vládě nesmírně záleželo na výsledku voleb v kurii velkostatkářské.

V tomto sboru hledí sice každá vláda užiti svého vlivu, ale hejtmani Kollerovi počínali si způsobem neslýchaným. Ani nejrozhodnější přívrženci historické šlechty, ba ani známí vlastenci, již měli hlas v této skupině, neušli úřadním »námluvám«.

Prelátům a opatům slibováno, že vláda nebude opírati se neomylnosti papežské: důrazné listy rozesílány všem voličům jménem vlády; slibovány řády, tituly i jiné výhody; jiným slibováno odepsání daní; jak získán býti měl nynější poslanec říšský Gustav Pabstman (Malešov), je známo ještě z listu *Matěje Rotkyho*, chefa presidiální kanceláře Kollerovy. Hejtman jičínský měl aspoň tolik od Pabstmana dosáhnouti, aby se zdržel volby a za to slíbiti splnění každé možné žádosti; pro podvod ku ztrátě šlechtictví odsouzenému K. Bergrovi vráceno za hlas — šlechtictví, ale nikoli důstojnická hodnost. To jen ukázky řádění Kollerova.

Historická šlechta se bránila. Protože volební právo nelpí na osobě, nýbrž na deskovém statku a mnohý šlechtic takových má několik, přikročeno k rozdělování majetku, aby se tak rozmnožily hlasy. Podle pravdy se musí říci, že historická šlechta udělala počátek. Ona uchopila se jiného ještě prostředku na rozmnožení hlasů — sestoupil se komitét — do něhož také J. S. Skrejšovský

povolán — složeny sumy potřebné a vysláni agenti, aby od »ústaváckých velkostatkářů« kupovali — statky a s těmi arciť i hlasy.

Nová tato taktika druhé straně nezůstala tajna, ba ona pomohla jí zjednati vítězství a založiti posici německo-ústavácké šlechty pevněji, nežli kdykoli před tím. Byla to právě nebezpečná cesta, na kterou se šlechta historická vydala, a nežli tak učinila, měla dobře změřiti své finanční síly a svou — obětovnost. Nechceme býti nespravedlivými ku šlechtě historické, ale souditi zcela spravedlivě. Jisto je, že šlechta česká dávno měla se o to postarati, aby většina deskových statků byla v rukou spolehlivých jejích přátel, když již voličské právo spočívati mělo na tak nemoderním, zastaralém základu. Prostředky zajisté k tomu má, ony k tomu užity, nebyly by ztraceny a byly by šlechtě historické zjednaly pevnou oporu v zápase za státní právo. To se však mělo státi v čas, před lety, pomalu a jistě. Měsíc před volbami nebylo to snad *vůbec* možná a jistě ne, jakmile vláda mobilisovala *kapitál velkých vídeňských bank a bursy vídeňské* proti kapitálu šlechty české. Jakmile byla otázka vržena do proudu finančního: byla pro historickou šlechtu navzdor jejím nepopíratelným obětem ztracena. Boj ten poznamenán byl vtipně a případně jménem *chabrus*, a byly chabrusy dva, německé i historické šlechty. Tenkráte prodávaly se i nepatrné statky deskové za troj- i čtyrnásobnou cenu a mnohý kobylkář si při tom pomohl do sedla.

Byly ovšem také čestné výjimky, kdy držitelé statků, třeba dost hmotně stísnění, odolali všemu lákání a neprodali za žádnou cenu. Bezmála sto velkostatků změnilo své držitele, a šlechta historická byla napřed už poražena. Bursovní baroni vídeňští rozhodli a později potom ukázalo se, že mnohé koupě staly se jen na oko, jiné nebyly provedeny, a nikdo nechtěl nésti ztráty, až vláda povolila zřízení zvláštního finančního ústavu: »credit foncier« pro království České, jenž provésti měl koupi a uhraditi škodu. Začal s velkým ažiem svých akcií a skončil — bankrotem.

Práce byla téměř hotova, ale místodržitel Koller přece ještě nelenil a pustil se do korektury volebních listin a počínal si při tom asi jako pašové při pokusu známé turecké konstituce nebo jako nadžupani maďarští na Slovensku. Sedmnáct hlasů »historických« škrtl, kdežto do listin zanesl beze všeho celou řadu *cizinců*, kteří nebyli státními občany, a šest »zámeckých lén«, t. j. rytířských statečků v Chebsku, jež nebyly před tím v deskách zemských. Celkem bylo 97 nových ústaváckých hlasů přiděláno.

Historická šlechta viděla, že je poražena, a usnesla se — — *nevoliti*, protože i ve *sboru statků nesvěřenských kynula jí porážka.* Podala ihned protest a kníže Lobkovic složil úřad nejvyššího maršálka.

Hrdá šlechta česká byla poražena ještě před bojem. Před celým světem podán důkaz, že přeceňovala své síly. Avšak ještě něco jiného se ukázalo: *že základ volebního řádu je naprosto protivný vší ústavnosti.* Šlechta historická měla po této chabrusové porážce,

kdežto volební právo velkostatkáře hozeno bylo na trh, stalo se předmětem ošklivé ažiotáže a bursovní spekulace, vzmoci se na jedině pravou a jí důstojnou odvetu: postaviti se na stanovisko *rovnosti ve volbách*, odříci se neoprávněného, nespravedlivého a při tom všem nespolehlivého a snad také nepříliš vzácného privileje, když za několik na burse vydělaných tisíc zjednati si je mohl nejmizernější bursovní gallopin, jemuž přálo štěstí. Tenkráte mělo historické šlechtě zasvitnouti, že nadešel čas, kde význam šlechty a základ její posice ve státu a národě nemá hledati se na onom vratkém privileji, ale v *důvěře* národa, — tenkráte měla pochopiti, že nejen lepší politická budoucnost národa českého, ale také šlechty samé je v *rovném* hlasovacím právu a tedy ve *zrušení* zastupitelstva dle zájmů nebo dle — stavů.

Volby odbývaly se koncem dubna — vláda a ústavácká šlechta zvítězila na celé čáře. Český národ volil statečně a věrně staré deklaranty; jeho důvěra nebyla zviklána a pro tuto obdivuhodnou, úžasnou věrnost zasluhuje lid český hluboké úcty. Co do národa, jenž jest a třeba v důvěře třtinou větrem se klátící?

Mezi poslanci národními však vřelo. Nejen že do nebe volající utiskování vlády hnalo jim krev do tváře, ale chabrusové volby samy zasluhovaly, aby před celým světem postaveny byly na pranýř, a tím aby odkryla se vlastní povaha *vlády* a jejího správce. Český lid trpěl, ale pořád doufal. Porážku šlechty historické pokládal za svou vlastní a jistě s mnohým právem. Začal nyní chápati, že daleko vržen je zpět a že dlouhé ještě nastává mu utrpení. Vždyť pak sáhalo se i na hmotné jeho zájmy; nebylo pro něho práva spolčovacího, — spolky rozpouštěny napořád, jiné maltretovány všemožným způsobem. Záložny pak, důležitá berle našeho rolníka a malého živnostníka, byly pod přísnou kontrolou a z Moravy ozývala se obava bolestnější, že hrozí jim rozpuštění.

Hmotná bída byla veliká a brzo mělo jí ještě přibýti, neboť r. 1872 měl přinésti zhoubu nesmírnou, známou živelní pohromu povodněmi, zejména na Berounce a Vltavě. Již pak před tím vymáhal baron Koller daně s bezohlednou přísností — také to byl způsob lámání odporu českého.

Exekuce prováděly se za vojenských asistencí. Zkoušeli jsme sice napodobiti Maďary a k několika dražbám nedostavili se kupci, ale v zemi naší tak lidnaté, tak obchodem a průmyslem oživené, tak německým a židovským živlem prosáknuté, tento způsob odporu nemohl se provésti.

Baron Koller nastupoval s celou libovůlí *nepřátelského* generála na měšce našich měst; Praze hrozil sekvestrací obecních důchodův a Praha nebyla jedinou.

Mělo se přihlížeti k tomu *beztrestně?* Neměli jsme se ani ozvati? Tisk byl spoután na rukou a nohou, *nemělo se v mimořádných dobách těch upustiti na chvíli od zásady neobcslání, beztoho za Potockého a Hohenwarta porušené*, nemělo vstoupiti se na sněm

český a vésti tu boj proti vládě a pozvednouti klesající mysli českého lidu?

Tato otázka stála před poslanci národními právě zvolenými a po dlouhém rokování rozhodli poslanci národní řádně a závazně, že se do sněmu českého vstoupiti má. To bylo na konci dubna r. 1872. Kolika bojův a zápasův byl by národ český *unikl*, co hněvu, vášně, ba zvířecí vzteklosti nebylo by se nikdy zrodilo, *kdyby se bylo šetřilo tohoto řádného od většiny poslancův učiněného usnesení?* Bylo to usnesení *většiny* a byli všichni poslanci v *jednom* klubu a *dokud* v něm byli, *nikdo*, pravíme nikdo, neměl práva toto usnesení zvrtnouti a nešetřiti.

A přece se tak stalo. Palacký, jehož pokládáme za jednoho z *největších* Čechů všech dob, měl při svých vzácných přednostech ovšem i své chyby a z nich nejmenší nebyla umíněnost. On vzal si do hlavy, že nečestno jíti na sněm jako menšina, a uslyšev o onom usnesení poslanců, prohlásil, že živého nikdo ho tam nedostane, že to zrada na státoprávním progamu, že složí mandát a odstoupí od vedení národa. Dr. Rieger, kterýž ochoten byl respektovati většinu, nalézal se ovšem v tak těsném svazku s Palackým, že nechtěl *jinak* jednati nežli on, a tak *svolána nová schůze* na druhý den, v týž, ve který sněm byl zahájen. O této schůzi se ani všichni poslanci čeští nedověděli, a tak se stalo, že někteří naši poslanci přišli v určitý čas do sněmovny a zaujali před tváří Němců svá místa, netušíce, že zatím se radí český klub *znova* a že rozhodne podruhé k naléhání a hrozbám Palackého — *jinak*. Palackému k vůli usnesli se poslanci čeští ve druhé schůzi *nejíti* a poslali jen písemné ohrazení. Podle pravdy musí se konstatovati, že schůze předcházející byla *četněji* navštívena nežli druhá. Protože se musilo jít o několik let později na sněm, a sice jako menšina, je patrno, že nejnovější tato fáse trpného odporu byla novou chybou. Vůdcové pak sami nerespektovali zřejmé *usnesení celého klubu* a tím sami dali příklad k následování; neboť svornost a její zákony platí snad pro *všechny*.

Navzdor tomu, že sněm zůstal neobeslán, *jest ono hlasování důležitým milníkem na cestě trpného odporu.* Ukázalo se tu, že nevěřila v jeho spasitelnost ani většina poslanců, jíž od Palackého a Riegra byli vybráni a národu doporučeni. Usnesení to znamená *velkou mravní porážku trpného odporu.*

Nebyla samojediná. Odpor proti novému zákonu školskému způsobil *národní* věci české hrozných ztrát ve školství samém a v této době naší trpnosti učinilo německé školství na naše útraty ohromný krok ku předu a do dneška jsme je nedohonili; nemyslíme tím arci statečné naše učitelstvo, tyto znamenité poddůstojníky armády národní (a často poddůstojníci zachraňují bitvu od generála ztracenou), ale *počet* českých škol, jejich zařízení a jakost budov školských. Ano, učitelstvo vehnal trpný odpor zcela zbytečně do opposice k zákonu, který mu přinášel kýžené polepšení a navzdor tomu volalo se učitelstvo se zavřenýma očima proti svému přesvědčení do boje s představenými a školními radami. Nespravedliv

byl by národ náš, kdyby na nepočetné oběti českého učitelstva, v tomto boji přinesené, zapomněl! *Nevděčně* by jednali zejména původci komanda: »nevolit« — kdyby, nepravím učitelstvu jeho odvahu a mužnost z té doby odměnili a odplatili, ale *kdyby někdy přispěli k jakémukoli zkrácení nabyté jeho větší samostatnosti!!*

Nemoudrý, lehkomyslně započatý odpor trpný byl u konce. *Poslanci sami* viděli se nucenými prohlásiti, co »Národní Listy« tak dávno před tím tvrdily, že státoprávní program nevztahuje se ke školním radám a volbám do nich!! Oběti přinesené pro klamné heslo: »nevolit« byly promarněny a síly tu spotřebované vyplýtvány!!

Také tato porážka trpného odporu nezůstala v lidu bez povšimnutí a jižjiž po celém národě začalo se mluviti, že přece není jen dobře vzdalovati se sněmu. A lid nejen mluvil, ale on jednal. Poslanci čeští musili viděti a trpěti, že jejich vlastní voličové se obraceli ke sněmu s přečetnými žádostmi a často dobře vlastenecká města nebo korporace žádaly i německé poslance, aby žádosti jejich se zastali.

Ještě r. 1872 učinili poslanci krok, *který sám nasvědčoval, že páli jim půda passivity pod nohama.* Oni pociťovali, že není dobře, když násilí, které se páše na národu, zůstane ve světě neznámo. Hlas českých listů nepronikne do ciziny a německé listy nekonaly nám officium boni viri. Když pak sněm toho roku ještě k novému druhému zasedání se sestoupil, usnesli se poslanci čeští na velmi důkladném a vážném spisu, v němž dokazují, že národ český postaven je mimo práva ústavní a že všeliké svobody v Čechách se porušují a stupou. Dne 27. listopadu odevzdali poslanci Sladkovský a Zeithammer maršálkovi onen spis od 82 poslanců podepsaný, žádajíce, aby ve sněmu byl přečten. Když však Auersperg v něj nahlédl a viděl, že je tam mnohá, pro ministerského jeho bratra nepříjemná věc, položil spis klidně do šuplíku, aniž mu napadlo jej ve sněmu publikovati.

Poslanci čeští byli jako na trní Jak z této kličky? Jak donutit Auersperga, aby spis ten přečetl a svět o utrpení českém se dověděl? Jak? *Pošleme dva z nás, a ne ty nejhorší, na sněm*, aby tam maršálka interpelovali, proč osvědčení zástupců českého národa nepřivedl na vědomost sněmu. Opravdu! Vymyšleno, usneseno, vykonáno a nikomu z tolika ctihodných, moudrých, vlasteneckých mužů nenapadlo, že vlastně není zrovna důstojno a hrdinsky mužno, takovými zadními dvířkami dostati do sněmu hlas zástupců celého národa! A zdali nepomyslí si národ, že když smějí tam *dva*, mohou do hrozných těch katakomb únorové ústavověrnosti — všichni?

Dr. Čížek, Percy klubu, vždycky hotov k smělým husarským kouskům, a s ním poetický, nadšený Frant. Jeřábek přišli a usedli směle, trvám hned do první řady centra. Na německých lavicích veliké podivení a pohnutí, proč tak vzácní ptáci vrátili se do únorové klece. Ochotní poslíčkové běželi k Jeho Výsosti jasnému panu

knížeti Karlosovi a odbyla se porada, Němci měli to hned: ať chtějí co chtějí — především *ať složí slib poslanecký!*

Dobrá, toť maličkost! Vždyť slibovali jste všichni i sám Palacký na ústavu — prosincovou. Či nebyli jste za Potockého a Hohenwarta na sněmu? Ale dr Čížek a prof. Jeřábek slib složiti nechtěli. Auersperg žádal jej hned, dr. Čížek pravil, že podal *písemní interpelaci* panu maršálkovi, a žádal, aby byla čtena. Ale maršálek žádal složení slibu, jinak že pokládati musí oba poslance za *hosti* a že dříve interpelaci nepřipustí. Na to ani vynalézavý p. dr. Čížek nevěděl cesty k dosažení účelu, pro nějž byl poslán. Zvolal: Vím dobře, že neposloucháte vlastních zákonů, a — odešel a s ním Frant. Jeřábek, oba s *nepořízenou.*

Kdyby byli složili slib, mohli v nejhorším případě spis sami přečísti, ale to bylo by znamenalo *obeslání* sněmu, porušení čisté, svaté zásady deklarace, která směla se porušovat jenom — *ve většině.*

Sněm zase zůstal pustý a prázdný a věru že mimoděk mně připadá, že tito dva poslanci čeští, již přišli bez ostatních, byli jaksi předchůdci těch, kteří brzo přijdou také sami, ale také bez svolení ostatních. Dosud však panovala svornost, pohříchu svornost v neštěstí, ranách a utrpení. Svornosti té dán byl výraz novoročním společným osvědčením všech českých listů, v němž ubezpečovala se obnovená a utužená jednota všech stran a četných osobností. Na lid český přišla zmíněná již pohroma živelní a všechny listy předstihují se ve šlechetném rozplameňování obětovnosti a dobročinnosti národa. Samy »Národní Listy« sumu nepoměrně vysokou, trvám přes 100.000 zl., v krátce sebraly. Ale Kollerova tvrdá mysl nezměknula v pustošících těch vodách, srdcem jeho nehnuly slzy českého lidu. Prováděl na prospěch německého a centralistického systému dále svůj násilný systém. Jazyk český všude vyhošťován; baron Koller vydal oběžník důstojníkům pražské posádky, aby ani mimo službu nemluvili česky a vyhýbali se českým hostincům; učená společnost pražská zbavena práva, aby její členové směli přednášeti na universitě Karlově; v úřady zaváděli všude samospasitelnou němčinu, konfiskace kvetly; J. S. Skrejšovský a dr. Julius Grégr v novoměstské radnici, Praha a obecní zastupitelstva snášela místodržitelské sekatury; okresní starostové nepotvrzováni; šlechta všude na hlavu poražena na svých zámcích, sotva že v zimní sesóně na krátko se v Praze ukazovala. Tak přešli jsme do roku 1873, o jednoho Čecha chudší, živého sice, ale z národa vyvrženého Sabinu.

Hůře ještě bylo na Moravě, — tam nejpevnější hráze národní strany proti německo-židovskému přívalu bořena — rozpouštěny záložny.

Zatím se na říšské radě dávno již stavěla šibenice — pro státoprávní program, — *přímé volby* totiž.

Ty měly způsobiti úplný obrat v celé vnitřní politice Rakouska a železná jejich sekera utnouti měla trpnému odporu hlavu. Ony

znamenají *hlavní katastrofu státoprávní opposice*, její úplný zmar a fiasko. Passivnímu odporu nedostávalo se okolnosti, jež teprv dodá každému politickému aktu životnosti a posvěcuje jej jako výron *prospěchu* národního: nedostávalo se mu politického a národního *úspěchu*.

Což divu, že výbuch nespokojenosti v národě přímo nutil k ústupu troufalé jeho obhájce. Historické události rychle se vyvíjely.

XII.

Přímé volby.

Rána pro politiku státoprávní nejzhoubnější již koncem r. 1872 vystoupila na obzoru a byla na spadnutí. Vůdcové nemohli se o její významu klamati. Byly to *přímé volby*. Ony stavěly celou ústavnost zemí rakouských na *zcela jiný základ*, na základ přísně centralistický. Únorovka i prosincovka stály na *sněmech* a proto bylo v obou hodný kus federalismu a také státního práva.

Sněmy dosud *skládaly říšskou radu*. Hned v čele všech 17 zemských řádů bylo ustanoveno, že sněmy povolány jsou ku spolupůsobení na zákonodárství a že mají vysílati své *členy* jako poslance na říšskou radu. Říšská rada byla podle toho užším výborem sněmů.

Toto ustanovení bylo výslovně únorovou ústavou uznáno za **základní** *zákon státní*, *jakož kromě toho zemské a volební řády prohlášeny byly za základní zákony dotyčných zemí a všechny dohromady* tvořily jako »*celý souhrn základních zákonův — ústavu*«. *Zemské řády pak, jakož i volební neměly se nijak jinak měniti*, *nežli* **od sněmů zemských samých** a sice *dvěma třetinami* hlasů za přítomnosti *tří čtvrtin* všech poslanců zemských.

Zdálo se, že toto právo *sněmů*, tedy právo *zemské* je nezničitelné. Ono by jím bylo asi zůstalo, kdybychom nebyli nastoupili politiku trpného odporu. Sama prosincovka nedotkla se tohoto základního kamene do únorovky ze říjnového diplomu přeneseného, a také prosincová říšská rada skládala se ze sněmů.

Nepřítomnost naše na říšské radě vedla záhy k vydání *prozatímního zákona o přímých volbách*; tam, kde sněmy odepřely volbu do říšské rady, měla vláda právo výminečně vypsati volbu *přímo*. Sám Potocki byl nucen užiti tohoto zákona a po něm Auersperg. To nás nepoučilo.

Po pádu hr. Hohenwarta ozývalo se jednomyslné volání našich nepřátel, *že musí se učiniti konec všelikému ohrožování ústavy ze sněmů*; že říšská rada nesmí býti déle závislou na *sněmech*, že musí se voliti *přímo*. Bylo na snadě, že neobešleme li říšskou radu v poslední důležité chvíli: federalistický základ říšské rady bude podvrácen. Tím pak že nastanou zcela nové poměry. Proto již

z lásky ku státnímu právu, ku právům zemským a k federaci měli jsme v poslední chvíli procitnouti z opojení a obeslati říšskou radu na vzdor reskriptu Holzgethanem signovanému. Když nelákala nás většina více nežli *dvoutřetinová*, a tolik hlasů odpůrci prosincovky a centralisace tam fakticky měli, — záchrana zásady státoprávní měla vésti nás k tomu. Neboť přímé volby byly patrným programem příštích vítězů. Tvrdilo se ovšem, že císař nikdy nesvolí ku přímým volbám, protože ony porušily by slavně zaručené a dobře ohrázené právo sněmův, — ale tážeme se, jednala česká politika tak, aby počítati mohla na císařskou ochranu?

Dnes jest spor mezi trůnem a českými politiky, aspoň pokud týče se jich *osob*, vyrovnán. *Věcný* spor, spor o státní právo, je nerozřešen, ale osoby přijaty jsou na milost a mnohé vyznamenány řády a hodnostmi. Dnes proto spor ten náleží minulosti a dějepisu i můžeme o něm psáti volně a svobodně, aniž mohl by se nám přičítati nízký úmysl osočování, které by bylo opovržlivé. Dnes není více nebezpečno, učiniti zadost *pravdě*.

Na jakou dráhu strhována byla česká politika, ukázaly reskripty na měkkém papíru. Nechceme tvrditi, co dokazují jiní, méně nepředpojatí, třeba upřímně vlastenečtí vykladači, že již *ve dřívějších* vyjednáváních s korunou byla patrna snaha, dáti koruně ucítiti a poznati sílu, moc a hrdost urozených státoprávních politikův. *O národních* poslancích tvrditi se to nemůže; šlechta ovšem demonstrativně stranila se atmosféry *dvorské*, ale jistě nepřipouštěla její loyalnost, aby pepřila svou politiku odporu vyzývavostí a vzdorem ke koruně. Ve šlechtě historické, trváme, starý zpurný, odbojný duch, s nímž bojovali oba první Ferdinandové a kterýž ještě v pozdější době volal na trůn český — cizího vládce, na dobro vymizel. Vykouřil se s krví na popravišti prolitou a silou moderních poměrů, které koruně daly k ruce — stálé vojsko, tedy moc téměř nezdolnou. V letech 1866, jež přece příznivou byla příležitostí k nějakému smělému protidynastickému činu, nejen národ český, ale také historická šlechta osvědčila skvělou věrnost a loyalnost.

Nicméně je pravda, že po zmaru fundamentálních článků dražděn byl lid proti koruně. Reskripty na měkkém papíru to ukazovaly. Je také známo, že po pádu fundamentálních článků J. S. Skrejšovský v klubu poslanců českých důtklivě žádal, aby o druhém reskriptu rozpředlo se rokování a aby vedeno bylo s celou bezohledností proti — koruně. Čeští poslanci byli politiky dost, aby nedali se strhnouti od muže, jehožto energie, vášnivost a neobyčejné politické schopnosti již tenkráte zrovna démonicky působily na vůdce národní. Český klub nepovolil rokování a zabránil tak velice prudké řeči, kterou Skrejšovský sepsanou a připravenou měl pro sněmovnu a jejíž obsah neznáme my samojediní. Byla příkře *protidynastická* a byla by české národní a také státoprávní věci prokázala mnohem horší ještě službu, nežli ona demonstrace s reskripty.

J. S. Skrejšovský nabyl v době persekuce za nové doby trpného odporu téměř všemohoucího vlivu; on vyměřoval politice české směr a má jistě velkou zásluhu, že také za druhé vlády Kollera vláda cítila hněv českého národa. Značný jeho organisační talent a zvláštní samorostlý, originální způsob jeho žurnalistických, dokonce ne každodenních schopností prokázaly národu v době trpného odporu služby nepopíratelné. Avšak vůdcové národa klamali se, že důrazný boj Skrejšovského změní nebo zadrží události. Vůdcové sami od pádu fundamentálek stáli v pozadí a — trpnosti.

Vláda nepovolovala a smělá mysl *skutečného* tenkráte vůdce národního víc a více hnala českou politiku do proudu nejnebezpečnějšího — proti dvoru a císaři. Ona rozpoutala se a neukládala si mezí rozumu a očividného prospěchu národního, když vláda sáhla na osobní svobodu J. S. Skrejšovského.

V prosinci 1872 objevil se v „Politik« článek »vyrovnávací břečky« (Ausgleichsmaiereien) podepsaný od »deklaranta z venkova«, v němž posmíval se pisatel bláhovým nadějím ve vyrovnání, jímž lid už netrpělivý se konejšil, a v němž se českému světu hlásalo, že *nenalézáme se na pravé cestě*. Přemnozí dávno to věděli, ale vůči terrorismu všeobecnému a příkazu svornosti netroufali si přiznati se. Většina poslanců samých, ba sama většina národa poznávala, že nejsme na pravé cestě. Ale za falešnou cestu pokládán *trpný odpor* a samovražedná *nečinnost*, jež vedla k rozrušení sil národních, k malomoci a konečně k marasmu. *Takové* slovo čekalo se od Skrejšovského a zejména mladší pokolení, které vedle státního práva drželo také na národnost, svobodu, dávno přálo *politice* **činného** *odporu*.

Avšak J. S. Skrejšovský *nerozuměl* veřejnému mínění. On rozhořčen svým žalařováním, — nevěřiltě nikdy, že by si vláda troufala sáhnouti po — Skrejšovském — hnáti chtěl národ do ještě krajnějšího odporu trpného, k velikým demonstracím, k srážkám, jaké udály se při Herbstových demonstracích a na táboře pankrácském, zkrátka do těch nebezpečných krajů odporu, kde často a snadno odpor stává se vzpourou. Není to praveno na újmu jména Skrejšovského. On nejvíce pociťoval nedostatečnost a nevydatnost odporu trpného a nechtěje *obrátiti*, chtěl provésti jej do *posledních*, nebezpečných konsekvencí.

Tři dny před novým rokem přinesla »Politik« od téhož deklaranta z venkova, za kterým arci skrýval se J. S. Skrejšovský, v žaláři články ty píšící, — »*dodatečné slovo*«. V tomto žádalo se především, *aby celý národ srazil se v šiky a pak aby mocně pozvedl hlas proti přímým volbám*.

Nuže, v tom neviděli prohlédaví vlastenci spásu. Ale čekalo se, co přijde potom. Dobře, srazme se. A Staro a Mladočeši se »smířili«; všecky listy české přinesly společné osvědčení svornosti — v trpném odporu. Národ měl pokračovati v politice protestu a on byl na místě. Ani měsíc to netrvalo a na 300.000 Čechů podepsalo protest proti přímým volbám. Kníže Jiří *Lobkovic* odevzdal

jej dne 20. února císaři v audienci — — *veřejné*. Již tato okolnost pravila, že manifestace ta je *marnou*.

Český lid neklamal se, jak bude o jeho petici »of right« rozhodnuto; český občan řekl si: když dal císař svolení, aby *vláda směla vůbec předložiti zákon o přímých volbách* — potvrdí jej asi a naše protesty sotva co vydají. A přinášeti snad pro zjevně *ztracenou* věc oběti — k tomu nejevil lid český, tolikerým zklamáním zchlazený, přílišnou ochotu.

A lze-liž se diviti? Vždyť pak i prostý občan kalkuloval takto: »Jak že, *přímé volby líčíte nám za strašlivé neštěstí;* burcujete celý národ k novým obětem a *sami mohli jste snadno a hravě přímé volby zrušit a neučinili jste to?* Přímé volby — pravíte — jsou hrobem státoprávního programu, nu což horšího nežli smrt a hrob? Pravíte »hanba«? Ne, národové nesmějí umírat, a třebas jednotlivci musili vstoupiti do pekel *hanby! Kdyby byli poslanci čeští přímo zvolení na říšskou radu vstoupili, a sice jen ad hoc, jenom k tomu účelu vstoupili, aby zmařili přímé volby — nikdy nestaly se zákonem*«. Tak soudil lid.

Ačkoli se národu o cislajtánském parlamentu málo v listech českých povídalo, tolik věděl přece, že vláda jenom s největším úsilím a prostředky mnohdy i nekalými (za železnice a jiné presenty) stlouká dvoutřetinovou většinu, ano přímé volby a *že by vstoupení českých a moravských říšských poslanců bylo přímé volby zmařilo!!* Jenom za nepřítomnosti Čechů byla dvoutřetinová většina možnou. Proč se tedy této těžké ráně nezabránilo? Ostří přímých voleb nebylo namířeno na český národní život, ale na státní právo a hle, obránci státního práva vedou toto samo na jatky — a proč? Aby zachovali — »poslaneckou důstojnost« a »zásadu neobesílání« říšské rady!! To nikomu více neimponovalo!

Vůdcové tedy žádali skrze ústa Skrejšovského *svornost*. Stalo se. Lid čekal, co přijde dále. Žádána hromadná petice proti přímým volbám; vykonáno. Skrejšovský žádal *tábory* proti přímým volbám. Věrně poslušný lid je oznamoval — vláda je zakazovala a na tom se přestalo. Skrejšovský si přál sice, aby se zase navzdor zákazům lid na táborech scházel, ale nikdo se nehnul. Ba neprotestovalo se ani *proti zákazům táborů*. Národ čekal na *nové* heslo, žádal lepší radu a spolehlivější cestu.

Skrejšovský se klamal. On byl výsledkem petičního ruchu opojen a nyní přispíšil si, aby vlastně národu pověděl, *která je cesta pravá*. »Deklarant z venkova« volal: »*Jsme na pravé cestě!*« a dokazoval národu, *že nyní ví, na čem je, poměr jeho ke koruně že jasný. Národ český že od koruny nic více nemá k očekávání. Lid musí spoléhati se nyní jen na vlastní síly a musí postaviti se do pole. Lid musí vynutit si na vládě stav obležení, — nejkrutší pronásledování a dragonády, aby vláda, naši nepřátelé byli odsouzeni od veřejného mínění evropského!*

Ač nevysloveno, bylo zřejmo, kam namířeno. Národ český již vyčerpal všechny *možné* prostředky odporu — nyní hnán býti měl

k *nemožným*. Skrejšovský byl příliš jasnou hlavou, než aby nevěděl, kam by dragonády takové vésti musily — k odpírání daně, ke srážkám s vojskem, ke zjevné vzpouře. Ovšem »v doslovu« odmítal, že by pomýšlel na barikády a násilí, avšak když lidu praví se: ty musíš způsobiti výminečný stav, dostupuje rozhořčení a roztrpčení často do fase, ve které žádný vůdce nemá více vášeň lidu a zplozené jí skutky v ruce.

Lid český má však zdravý instinkt; on již asi trojí bezohlednou persekuci prodělal; on poznal výminečný stav, pokuty, žalář, ohromné demonstrace, srážky s vojskem, vojenské posádky a viděl, že ze všeho toho *nic* mu nevykvetlo V posledních dvou letech nevěděli mu vůdcové, když vyrovnání neprovedli, nic jiného říci, nežli staré už: »trp, kozáče — budeš atamanem«. Lid sice nezdráhal se a nastavil šíj nové persekuci, ale nebylo více v něm důvěry a starého nadšení. Jeho víra v samospasitelnost trpného odporu byla podlomena — vůdcům však důvěřoval; očekával jen, že sami přijdou s novými zbraněmi. Avšak vůdcové byli v koncích. Neměli jinou volbu, nežli přiznati se, že utrpěli úplnou porážku, že trpný odpor skončí úplně bez výsledku, ba s fiaskem; že celá dosavadní politika nejen nezlepšila postavení českého národa, ale že ani nedovedla udržeti *staré* a zabrániti snadnému jeho zhoršení — přiznati se a buď odstoupiti, a kdyby, jako by jistě se bylo stalo, národ jim dále byl dal svou důvěru, zcela obrátiti a zabočiti do činné politiky a přijmouti boj na parlamentním kolbišti s horší situací a s nepříznivějšími poměry. Mužové »*strany práva*« (se kterou už před tím vešli v styk, strana klerikálů a konservativců ze zemí alpských a se kterou dokonce chtěli v prvním pocitu utrpěné porážky splynouti, čemuž však pevná energie dra. Sladkovského a dra. Čížka zabránila) jim usilovně radili k vstoupení!

Avšak přiznání to bylo tak *těžké a nepříjemné!* Jak neměli držeti se ruky Skrejšovského? Ten chtěl tedy trpný odpor do krajnosti, výminečný stav, dragonády za každou cenu.

Ale lid, jak již napověděno, *neposlechl* a v klidu, ale s rozmrzelostí čekal, co bude se díti. A dělo se to nejhorší — *nic*.

Císař opravdu potvrdil *volby přímé* dne 2. dubna 1873 a tím padlo víko rakve, v níž odpočíval starý státoprávní program, deklarace i fundamentálky. Současně zhynula poslední jiskra života *v trpném* odporu — nadál byl jenom *mrtvolou*, jejížto otravné výpary hubiti a ničiti musily národní náš život. Navzdor tomu naložili vůdcové mrtvolu tu na lodici národní a vozili ji ke škodě národa, ke škodolibé radosti nepřátel ještě dlouhých šest let s sebou. A když z lidu samého a potom ze strany svobodomyslné, jež se později konstituovala, ozvalo se důrazné volání: Pryč s hnilobou, pryč s mrtvolou! postavila se proti jedině rozumnému a jedině spasnému prostředku celá autorita Palackého a ostatního areopagu českých vůdcův a zabíjeli se obránci zjevného prospěchu národního jako zrádci a Milotové z Dědic. — —

Než nepředbíhejme událostem. V největších nesnázích a úzkostech přišla »trpným« vůdcům jedna nenadálá pomoc: *vídeňský krach.* Znova oživovaly se odumřelé naděje a dokazovalo se, hospodářská potupa že celý ten ústavověrný krám odplaví; že sřítí se celý systém a že koruna chtěj nechtěj musí zavolati po pomoci naší. Zapomínalo se, že od drahné doby byl hrot české politiky také proti koruně namířen a že nejsou věci tak, jako za prvního Auersperga, kdy koruna nestála proti nám a císař neustále bažil a snažil se po vyrovnání české státoprávní otázky. A pak »krach« dokonce neporazil ani systém, ani ministerstvo, ani většinu. Přikládána mu povaha *živelního neštěstí* a český národ sám těžce jeho následky pocítil. Jako loni živelní pohroma, tak finanční tato rána uvrhla sta a snad tisíce českých existencí do nouze a bídy. Když naděje v krach skládané se nesplnily, uznávali vůdcové potřebu udržovati ducha statečnosti a nepoddajnosti lidu a k tomu sloužiti měla nejen Žižkova slavnost u Hořic, kdež na vrchu Gotthardu postaven vítěznému vždy vůdci českému pomník, ale hlavně slavnost *Jungmannova,* kde dr. Rieger jako slavnostní řečník mluvil nadšená, ale nepřesvědčující slova pro mužné setrvání v trpném odporu. Slavnost skvěle vypadla navzdor tomu, že byla *předčasná,* protože pomník Jungmannův nebyl ani hotov ani postaven. Avšak šlo o stálé zaměstnání lidu, aby nepřišel ke chladné rozvaze svého postavení a ku poznání spáchaných chyb. Tato snaha vůdců vzbudila v národě našem nezdravou a často komickou touhu po slavnostech, praporech a jubilejích a jiných, často zcela bezúčelných demonstracích, čemuž s jistým pohrdáním říká se dnes »fangličkářství«.

Také všemi prostředky podpírána *autorita* předních vůdců, aby vystačila na udušení pochybností a nedůvěry; tak slavena památka 50letého jubilea příchodu Palackého do Čech a rozněcovány znova city vděčnosti k tomuto nejznamenitějšímu vrstevníku, ač, trváme, dost silně plály, jak při nedávné slavnosti 70letých jeho narozenin se ukázalo.

Navzdor těmto snahám šly události železným krokem ku předu. Morava, česká Morava celá zvedla prapor vzpoury proti trpnému odporu a v Čechách dávno již »Národní Listy« a listy neodvislejší prohlašovaly passivitu za hlavní zdroj neštěstí a nezdarů národních.

Vláda vypsala *první všeobecné přímé volby na říjen.* Všechny strany chystaly se k zápasu a také důvěrníci českého národa *publikovali svou kandidátní listinu,* avšak nestalo se to bez velice vážné a nesmírně výmluvné okolnosti. Kandidátní listině nebyl přidán *žádný manifest ani obvyklé provolání; patrně vůdcové neměli a nevěděli národu co říci. A přece stáli před zcela novým obratem vnitřních dějin říše a ústavních zápasův, a národ, již nedůvěřivý, čekal zaplašení svých pochybností.*

Ale co měli říci důvěrníci čeští, když bylo veřejným tajemstvím, že *většina* jich dávno o neúspěšnosti trpného odporu je přesvědčena, že jedni jsou pro bezpodmínečné obeslání říšské rady, druzí

pro podmíněné obeslání říšské rady, třetí pro neobeslání říšské rady, ale obeslání sněmu, a konečně jiní, ale rozhodující pro setrvání v trpném odporu?! Jenom váha autority Palackého, pořád ještě velký vliv konservativní šlechty, jejížto tři nejčelnější representanti, Jindřich hr. Clam, Karel kn. Schwarzenberg a Jiří kníže Lobkovic, sami byli navrženi v okresích národních, a konečně obavy před bezohledností Skrejšovského způsobily, že trpný odpor v témž okamžiku neopuštěn. Před volbami a ještě po nich panovala ostatně veliká nejistota o příští taktice, a orgány klubovní několikráte v té době změnily hesla a mínění o prospěšnosti činné a trpné politiky. To vysvětluje se z usnesení »strany práva« na nedávno před tím odbývaném sjezdu, podle kteréhož poslanci *přímo* od lidu a ne ze sněmu zvolení mohou bez škody a porušení zásad státoprávních říšskou radu obeslati. Je zřejmo, že usnesení to mělo být zlatým mostem pro české politiky.

Lid český sám nic jiného nemohl činiti nežli *mlčet a volit*. Odkud vzíti nových mužů — nebylo jich; nikdo s určitým a jasným programem před národ nepředstoupil, leda že některý publicista na svou pěst a svou škodu vykládal lidu potřebu obeslání říšské rady — vedle Lukešova německého týdeníku »Nation« byly, trvám, svobodomyslné listy *roudnické* první, které žádaly obeslání říšské rady; v těchto mé skromné péro pod záštitou anonymity, neboť dříve než se člověk nadál a jak na J. Lukešovi se provádělo, byl již na »zrádce« pasován.

Zvolení čeští poslanci na říšskou radu nešli, ale význam abstinence jejich nemohl býti téměř žádný. Bylo něco zcela jiného, když *celé sněmy* odpíraly volbu na říšskou radu, když tedy celé *země* nebyly zastoupeny. Nyní zůstaly nezastoupeny jen *jednotlivé okresy*. Některý čas jsme mohli aspoň tvrdit, že *celý český národ* je nezastoupen, ale i této radosti se na Moravě již zvonilo umíráčkem.

Čeští poslanci a zejména ti, kteří účastni byli fundamentálek, nebyli v posuzování situace politické nepředpojati; jim hněv a obava před domnělou »hanbou« a »nedůsledností« zakalovaly zrak. Kdo viděl jasně, musel poznati, že přímé volby vytvořily zcela novou situaci, v níž starý státoprávní program byl antikvovaný a trpný odpor naprosto bezvýsledný.

Na koho mohlo se ještě doufati? Všichni ostatní Slované vstoupili na říškou radu a někteří smiřovali se s přímými volbami; živel německý a ústavověrný nesmírně sesílil, neboť přímé volby k jeho užitku a k naší škodě i v podrobnostech byly sdělány.

A císař? Jak ten musil soudit po zmařeném pokusu fundamentálních článků a po *nejnovější* naší politice?

Ve trůnní řeči ze dne 5. listopadu 1873 pravil dost zřetelně: *Nové období* našeho ústavního života započalo. Sněmovna poslanců složena je z přímých voleb a tím *nabyla samostatnosti* a stala se půdou, na které všechny strany své nároky a svá přání mohou přivésti k plnému výrazu. Na získaném takto *novém základu* bu-

dete stavěti dále a pečovati *o utužení a rozvoj* ústavních zařízení a nezkracujíce práv zemských, budete pečovati o *jednotu* říše a potřeby státu. Tímto způsobem na *klidné* cestě založíte *vnitřní mír*. Po *měnlivých osudech a těžkých bojích* stojí tu Rakousko *uvnitř* omlazené, na venek mocné. *Odstraněny jsou hráze, které volnému rozvoji překážely* a nastoupena je *cesta ku sjednocení národů k jednotnému mocnému státu*.«

Návrh (Herbstův) adresy pak ještě blíže *nový obrat* vysvětlil. Pravilo se v něm mimo jiné: Pro říšskou radu nastal *úplný obrat*. Ona nezávisí více na *většinách sněmů* a je zabezpečena proti překvapením a *přerušování*. Rakouská myšlenka je sesílena a říšská rada i panovník mají jeden cíl: *sjednocení národů rakouských k jednomu mocnému a svobodnému státu*.

Přísný centralistický systém tím opovězen a on trvá až do dnes. *Zemětřesení* zničilo sloupy státoprávní opposice a nový program, na přímých volbách založený, stál tu vítězně. Sami Slované jej uznávali; Rusíni zcela, Poláci ostýchavě a jen částečně; jeden díl Slovinců (Razlag) přijímal přímé volby — a »strana práva«, kterou vedl Hohenwart, vzdala se slova, mlčela a — hlasovala jen proti novému stavu. *Ale on zde byl a neúprosně byl*, s ním *musí* počítati také čeští politikové a jakkoli byla málo vábná činnost na říšské radě, jakkoli sporé a *pozdní* mohla přinésti ovoce: neskonale lepší, výhodnější a národu prospěšnější byla přece nežli *pasivní mizerie*, která až do důslednosti provedena byla, by národ zničila. *Prozatím měla bídný a zhoubný život svůj udržovati a krmiti zabíjením věrných a upřímných vlastenců českých* a všeobecné roztrpčení lidu svésti a uvaliti na »rozkolníky« a »rušitele míru« — na obránce sněmovní činnosti. Zhoubné dílo to v Čechách se dost dlouho mělo ještě dařiti, ale přes hranice moravské odvážit se nesmělo; jednou jen tam zabloudilo a postrkem poslali je zpět s vyřízením: na Moravě více nežli svornost a autorita platí zjevný prospěch národa.

Ve své malomoci nevěděl trpný odpor lepší druh politiky, nežli — demonstrace proti koruně. V prosinci 1873 slaven výroční den pětadvacítiletého nastoupení vlády císaře — a vůdce Skrejšovský dal rozkaz: neoslavovat, neosvěcovat. Národ poslouchal a také městská rada pražská stržena do tohoto proudu. V ten čas také vznikla myšlenka, demonstrovati při pojmenování *kamenného mostu*, jenž spojovati měl břeh podskalský se Smíchovem, a nazván opravdu později místo, jak dříve bylo pomýšleno, mostem Rudolfovým — mostem Palackého.

Ale vládě a systému takové demonstrace neškodily a Němci znamenitě si je libovali. Ba Auersperg mohl oznámiti příštího roku císaři, že Čechy jsou klidny a spokojeny a na doklad toho generál Koller po skončeném díle odvolán z Prahy a dosazen do panské sněmovny a později přidružen k osobní družině císaře jako kapitán tělesné gardy, Čechy obdržely »občanského« místodržitele, ale znamenitě vybraného, barona Webra.

Císař chtěl přesvědčiti se o *převratu* smýšlení v Čechách a v Praze. Nebyl tu od té doby, co svěcen železený most Františka Josefa. Tenkráte dobře pozoroval demonstrativní mlčení a činění pražského obyvatelstva. Šest let zatím přešlo, šest krátkých let a jaké ohromné to převraty! Kolik ministerstev padlo, kolik českých nadějí povadlo!!

Národ český byl dnes na samém dně politické bídy. Vůdcové neměli pro něho rady, ani útěchy. Odpor jeho byl zlomen — pasivita stala se pouhou mrtvou, neúčinlivou abstinencí. Nikdy prosincovka a její manové nebyli silnějšími.

Vládě měla býti cesta císařova *posílněním*; císař měl se přesvědčiti, že navzdor vůdcům, navzdor demonstracím od všeho lidu českého je milován. Vláda dobře zpravila císaře — ani Skrejšovský neodvážil se postaviti proti všeobecnému proudu. Lid český poznával svou politickou bídu. City a doufání jeho zjednaly si průchod při hlučném, slavném přijetí císaře.

Byl to *triumf*, který císař slavil po celých Čechách a hlavně v Praze — triumf po přímých volbách — cítili vůdcové, že triumf ten je porážkou trpného odporu, porážkou malomocného vzdoru a nejapných, ba hloupých demonstrací protidynastických??

Císařův příjezd mohl navzdor tomu navázati novou nitku, aby vyveden byl český lid z temného labyrintu, v němž bloudil bez nadějí. Vůdcové byli by však museli rozuměti nové době! Tomu nebylo tak; oni se zalíbením přihlíželi, jak J. S Skrejšovský napichoval »zrádce národní« a odštěpence a pekl je na rožni národní svornosti při shasínajícím uhlíčku trpného odporu.

Kde měla se tu zroditi spasná myšlénka? Zdaliž divu, že stalo se to nejnešťastnější? Český lid laskavostí císařskou pojal novou naději a zasypal panovníka — *peticemi o obnovení vyrovnání na základě reskriptu ze dne 12. září!?*

Tak špatně rozuměl době trpný odpor — byl to ostatně poslední jeho politický čin, výsledkem svým předchůdcům rovný. Avšak pro národ měl přece za nedlouho nastati počátek nové doby — mrtvola trpného odporu se navzdor všem balšámům rozpadala — ještě čtyři léta, ovšem marně ztracená čtyři léta a vůdcové národní odpustí »provinění« a »zločiny« obhájců činné politiky, hodí sami trpný odpor do vody a vstoupí do — sněmu!

XIII.

Roztržka.

Nejsmutnější období české politiky je nám nyní vypsati. Ach, máme odhrnouti přikrývku s ran sotva zacelených a víme, že jízvy ty bolí při sebe lehčím ovanutí zevnějším vzduchem. Chtěli bychom jen při pevně zavřených oknech a spuštěných záclonách, jen v polosvětle je odhaliti a ukázati, aby nedávno uspalé rozhořčení se nevzbudilo a vášně sotva utišené znova nevzplály. Bůh ví — není to náš úmysl. Zrovna naopak, přáli bychom si, aby pohled na tuto epochu vzájemného vraždění byl všem nám odstrašujícím příkladem pro budoucnost a naučil nás shovívavosti i vzájemné lásce. Zrovna doba ta ukazuje, že *vítězství* neprovází vždycky jenom *pravdu* a že nejsprávnější a nejlepší politické mínění může býti od veliké většiny odsuzováno jako zločin, jako odštěpenství a zráda.

Právě, že sami v období tom byli jsme *stranou*, chceme býti opatrnými v úsudku; ani úmyslně neubližovati druhým, ani chrániti své: nýbrž umenšovati příkrost slova při *křivdách a chybách*, jichž povaha jest dnes zjevna celému českému vrstevnictvu. Chceme držeti se také co možná stručně, jako rychle a spěšně přechází se cesta hřbitovem.

Víte všichni, že jsme u doby národní *roztržky*, doby divokých vášní, doby zločinů, doby mravního vraždění. Chceme jen nejhlavnější její milní kameny zaznamenati, ne abychom volali pomstu na vinníky, posměch pro chybující obou stran anebo soucit pro oběti. Jde jen o obraz doby předchozí, aby rozumělo se přítomné.

Tak veliký, obrovský strašný klam, jakým znenáhla stal se trpný odpor, nemohl skončiti a zhynouti, aniž by jako onen obr písma zjeveného nezahubil před tím tisíce. Kdykoli přemýšlíme o tomto trpném odporu, jenž byl napřed omylem vůdců, potom heroickým zápasem českého lidu, potom hněvným odporem jeho i vůdců, znenáhla pak umdlenostÍ lidu, malomocným vzdorem, ba později jistě uraženou marnivostí, politickou rozpačitostí a přece zase zarputilou, bezohlednou umíněností vůdců, vždy vstupují nám na mysl fantastické nestvůry, šelmy a draci apokalypsy, jež posílány jsou na svět pro pláč, zhoubu a vraždění. A když — jak Jan theolog v 13 kapitole líčí — a když »hlava *jedna* šelmy té ubita na smrt, rána smrtelná uzdravena jest« a — »divící se celá země šla za tou šelmou; a klaněli se draku, řkouce: kdo podobný je této šelmě, kdo bude moci bojovati s ní? I dána jsou jí velká ústa, mluvící veliké věci a rouhání a dána jí moc vládnouti. A svodí ty, kdo přebývají na zemi. A dáno jí, aby kteříkoli neklaněli by se obrazu šelmy té, byli zmordováni; a rozkazuje všechněm, malým i velikým, bohatým i chudým, svobodným i v službu podrobeným,

aby měli znamení na pravé ruce své nebo na čelích svých. Dána jí pak moc vládnouti nad všelikým pokolením, nad jazykem a nad celým národem za čtyřiceti a dva měsíce . . .«

Národ český déle, mnohem déle — šestnáct plných let byl mořen a žádalo se, aby ani brvou nehnul, ani slova nevyrazil a jako onen nordický hrdina němě a bez hnutí trpěl. On nevěřil více v úspěšnost trpnosti, ale on zbožňoval své vůdce. *Pieta* snad byla předpjatá a nezdravá, protože každý národ nejvíce má milovati *sebe sama*, ale *láska* byla přirozená a jistě také zasloužená. Kdo by říci mohl, že lid dvacet a třicet let v úctě může míti někoho bez ctnosti a bez zásluhy, sám svůj národ ponižuje. I v záhubných svých následcích je důvěra českého lidu ve vůdce jeho důkazem veliké mravní síly a jeho naprostá poslušnost důkazem jeho věrnosti, vytrvalosti a houževnatosti. Tato láska a tato důvěra lidu postavena jako předprsní hradba, jako neprolomný štít — před politickou *chybu*, před onoho draka se *šestnácti* hlavami, a když jedna po druhé jí politickým neúspěchem utínána a když přímé volby uťaly poslední, zacloněn jest trpný odpor štítem důvěry a vážnosti lidu k politickým vůdcům. A horšího ještě něco stalo se. Vůdcové čeští místo aby posilněni touto důvěrou, položili si ruku na srdce a tázali se svého svědomí, zdali za *politické* skutky své jí zasluhují a zdali není radno ve prospěch národa důvěry té užiti *k obratu*, nejen slavnými přísahami zaručovali se za *samospasitelnost* trpného odporu, ale sebe samy i poslušné a věrné klamali zprávami, že »už zase se něco hýbe«, že »vyrovnání se blíží«, »že přece přijde«. A když vystoupila řada mužův odhodlaných a postavila se proti šelmě, aby ji zahubili: tu zklamání a trpkosti, která v národě panovala, a nezlomené důvěry jeho užívali k povalení oněch odvážlivců. Samostatný soud byl neposlušností k vůdcům, neposlušnost zločinem na svornosti, rušení svornosti zradou národní. Jménem svornosti spoután býti měl rozum, duch, samočinnost, ruka i vůle národa. Pravilo se: Bez podřízení se není vítězství, není spásy. Samo *zkoumání* politického dobra a zla je hříchem proti duchu svatému. Věřiti musíte, ne zkoumati.

Ne jako moudří otcové, žádající poslušnost i *přesvědčenost* dítěte, žádáno na lidu *slepé podrobení se*. A to ne snad v cílech a účelech; ne v *programu* politickém, ne v *zásadě*, ale v pouhé *otázce* taktické, při pouhém *prostředku!!* A kdo troufali si přece odporovat a ne pro zisk a slávu, ale pro zájem a prospěch národní odpírat — na ty puštěny všechny vzteklice lidských vášní a zlomyslných úkladů. Jaká to doba! Zdali ten krásný český lid, když hledí dnes zpět a vzpomene, jak hněvem plál proti nejlepším mužům svého národa, jak na povel ve jménu svornosti je kamenoval, zdali netlačí se do jeho mozku vážné varování: *aby nikdy více politickou různost nešlapal a nedrtil* — a když vzpomene, že pronásledovaná ukřižovaná idea byla *pravdiva*, samo dostaví se poznání, že tam, kde je většina, a tam, kde je důvěra, nebývá vždycky právo a pravda!! —

Víme, že *přímé volby* byly hotovou událostí, a dnes oceňuje poslední český čtenář jejich ohromný dosah a význam. *Kdyby se mu byl vysvětlil již* r. 1873, nemuseli jsme se dnes rdíti nad událostmi let následujících a mohli jsme dávno již vstoupiti na novou dráhu politického života.

Po přímých volbách nebylo možná více pochybovati, *že cesta trpného odporu je falešná.* Vždyť, jak je nám známo, již před přímými volbami většina poslanců českých rozhodla se pro obeslání sněmu českého a jen z úcty a piety k Palackému se usnesení to odvolalo.

Nyní byly však přímé volby zde; vidno bylo, že Němci a jejich vláda jimi strašně sesílili; že političtí spojenci, ve které jsme doufali, nás nejen nechávají stále osamocenými, ale volají nás k sobě — (dříve nás aspoň chválili) — že umožňují nám cestu k návratu.

Politický přítel hr. Jindřicha Clama a do nedávna obdivovatel trpné politiky, dobrovolný Čech bar. Helfert již s plným jménem radil nám *opustiti cestu dosavadní,* proto že je chybnou a protože z hrdosti, umíněnosti nebo ze strachu před zahanbením vytrvati v chybě je povážlivo a nebezpečno.

Než důležitější, mocnější ještě důvod nutil k obratu.

I po přímých volbách mohli jsme ještě říkati: ne sice už země české, ale aspoň *celý národ český* stojí proti říšské radě. Nuže, tomu mělo býti nyní jinak.

Moravané dávno se netajili, že s trpným odporem nesouhlasí, že je pro ně a českou národnost na Moravě záhubný; že lid žádá činnou politiku, že jinak odvrátí se od věci české a národní a přilne — k ústaváckým licoměrníkům, kteří v učitelích, nesmyslně do trpného odporu proti školským radám hnaných a proto od národní věci se odvracejících, a v úřadnictvu mají velice nebezpečné přátele.

Zdali neměli vůdcové čeští odhoditi se skrání nešťastné klapky státoprávních theorií a uvolniti očím, aby nejen přímo před sebe ale na všechny strany viděli, když muži jako dr. Pražák, kterýž od počátku divého reje trpných duchův úzkostlivě tančil podle státoprávní píšťaly, dr. Mezník, Fandrlík a *všichni* poslanci moravští najednou důrazně žádali změnu taktiky? Odhodlání Moravanů bylo *nezvratné.*

Oni viděli, že »kus pole v Middlesexu je lepší nežli celé knížectví v Utopii«. Nejmenší skutečný prospěch je více, nežli nejskvělejší hrady slibovaných nemožností.

V památné schůzi poslancův u dra. Riegra Moravané takový podali obraz poměrů moravských, že málokterý poslanec český ubrániti se mohl slzám; oni žádali aktivní politiku, vstoupení do všech sborů zastupitelských jako jediný prostředek záchrany. A když Palacký rozhorleně zvolal: »Nevíte, co počínáte; kdybyste se odvážili, já od té chvíle nechci býti a nebudu Moravanem; ženete se do své hanby!« — ani to Moravany nezviklalo a pozvedl se dr. Mildschuh a rozechvěným hlasem, se slzami v očích, ale

s důrazem řekl: »Krásné slovo padlo před časem na sněmu vašem. Až do hrdel a statků — pro vlast a národ! Nuže, vy slibujete nám hanbu, ale naše heslo jest: až do té — *hanby* pro náš ubohý národ! My neznáme na Moravě jména váženějšího a slavnějšího nad Palackého, ale i kdyby splnil svou hrozbu a odříkal se nás, my bychom nemohli a nesměli jinak. Spása vlasti nade vše!«

Ano: salus rei publicae *prima* lex, jako pravil (podle evangelisty Marka) „Ježíš k nim (učenníkům): Sobota pro *člověka* učiněna jest a ne *člověk* pro sobotu!"

Státní právo a váš program státoprávní je tu pro národ český a ne národ český pro váš státoprávní program.

Moravští poslanci skutečně v listopadu r. 1873 vstoupili na sněm a zároveň vyžádali si od říšské rady *dovolenou*. Ohradili řádné své vstoupení na sněm, ale tak sesílili Němci za jejich nepřítomnosti, že ohrazení nepřipustili ani k známosti sněmu. Ale tím vydatněji bránili se národní poslanci a Morava okřívala slyšíc statečná jejich slova, jejich obžaloby pro rozpouštění založen moravských (do té doby již pět založen: v Prostějově, Výškově, Kroměříži, Třebíči. Lošticích rozpuštěno a tak podtínána hmotná opora národní strany) — a r. 1874 *vstoupili Moravané na říšskou radu*, ovšem s novým ohrazením.

Trpný odpor byl tedy jen na národní poslance *z království* obmezen, neboť *historická šlechta ve své kurii vůbec ani nevolila, tak že ovšem z kurie té žádného zástupce neměla*. Poslanci čeští byli úplně osamoceni. K tomu ke všemu dobře viděli, jak lid český upadá v malátnost a lhostejnost; jak snáší sice utrpení a nátlak vlády, ale nejeví více onoho ducha *bojovného* odporu jako druhdy. Což nevěděli poslanci čeští, že hlavními prameny této *bojovnosti* jsou a věčně budou jenom dva: sněmovní tribuna a časopisectvo? Jaké účinky musily znenáhla, ale jistě se dostaviti, když *tisk* národní byl v úplné porobě a když oni sami sněmovních tribun se vzdávali? A proč se vzdávali? Pro pouhou fixi, pro nepravou ideu a pomalu z pouhé umíněnosti vůdců, kteří nechtěli viděti ani slyšeti, ba kteří nejbližších přátel nedbali; vždyť pak z hlasování českého r. 1872 a ze stykův osobních dobře věděli, že *většina českých poslanců je pro činnou politiku a že jenom z ohledu na vůdce toto své přesvědčení potlačuje!* Zdali nebyla tím větší zodpovědnost na vůdcích samých? Neměli se vymaniti ze svého bludu, neměli konečně vzdáti se fantastických nadějí na vyrovnání, když jeden z nich, »nejzdárnější syn národa«, jak Palacký Skrejšovského nazval, sám veřejně ve svém listu z »vyrovnávacích břeček« posměch si tropil?

Hlasu lidu mělo se také dbáti a je nezvratná pravda, že lid pociťoval potřebu změny a že poslance vyzýval k obeslání sněmu. On ovšem nepovažoval politickou situaci za tak nepříznivou a beznadějnou, jakou skutečně byla, on pořád ještě věřil ve fundamentálky a deklaraci, ale nemohl srovnati ve svém rozumu, co

by oběma překáželo účastenství aspoň na sněmu, když z trpného odporu měl tak citelné škody.

Kromě velkých politických příčin, hlavně *úplného zmaru* státoprávního programu, a kromě *přímých voleb,* sta menších důvodů mluvilo, aby se aspoň nevydávala domácí půda v šanc nepříteli Vždyť pak Palacký již r. 1866, kdy mluvil proti obeslání říšské rady, řekl nezapomenuté slovo: »Říšská rada a sněm, to různé jsou věci. První nemáme obeslat, druhý, sněm český, ten *musíme* obeslat a kdyby měl být to *jediný* Čech — toť naše půda domácí!« Jistě pozdějším trpným odporem na celé čáře uvedena byla »domácí půda« v lehkost před samým národem a zároveň ukázala se Němcům, když octnou se v menšině, cesta k vycházení ze sněmu; nebylo-liž politické a moudré podati Němcům důkaz, že my přirozená většina dovedeme vcházeti do sněmu i co *menšina*, aby sněm, tento representant celistvosti země, byl celý a úplný?

Než kdo by chtěl dnes všechny důvody pro sněmovní činnost vypočítati!? Po přímých volbách, kde sáhlo se tak směle na důležité, snad *největší* právo země, bylo se nadáti, že troufalost nepřátel přistoupí i ke *zrušení sněmů.* Jednu velikou akci Němci již chystali, akci, kteráž, provedena, celou národní organisaci trefiti musila do samého srdce, *zrušení okresních zastupitelstev!* A což pak *správa země* — nebyl tento zřetel ničím? Zdaliž není zemský výbor nejvyšší instancí samosprávnou země, nerozhodoval on denně a stále o přečetných drobných zájmech českého lidu: záležitostech obecních, stavebních, silničních, policejních a — — *školských?* Nevědělo se, jak německé školství prospívá, jak sněm ročně 300.000 zl. jen na subvence školních stavení povoluje z *našich* kapes — *Němcům?* Proč bylo třeba vydati tyto zájmy lidu na pospasy? Proč? Pro pouhý fantóm! Pro pouhou smyšlenku vůdců nebo pro jejich osobní nechuť přiznati se k chybě a pro tu »hanbu«, kterou moravští poslanci stejné chybovavší zmužile vzali na sebe, aniž tím u přátel i nepřátel na dobrém svém jméně pozbyli — kdežto »důslednost« českých poslanců byla zabijákem na samu jejich osobní politickou vážnost u nepřátel, kdežto důslednost ta politický význam našeho národa stlačovala na pouhé *nic. Trpko,* že to pravda, a *pravda,* že to trpko.

V této situaci sešli se poslanci čeští v listopadu r. 1873 ku poradě, mají-li vstoupiti do sněmu čili nic. Všechno, co jsme vypsali, stálo před nimi. Oni věděli o úmyslu Moravanů, jenž zejtra měl býti skutkem, znali potřeby a smýšlení národa a byli se přesvědčili, že *národ nechce jíti za dobrodružnou, smělou politikou nemožného odporu,* jak chtěl jej uvězněný Skrejšovský.

Avšak vůdcové ničím nedali se přesvědčiti; oni stáli pevně na svém a viděli jedinou spásu — v trpném odporu. Autorita jejich rozhodla a z 82 poslanců hlasovalo 47 proti obeslání sněmu, 35 pro obeslání. Při tom některé hlasy, položené proti činné politice, odevzdány byly jen mandatario nomine, jen písemným

prohlášením. Někteří poslanci se k poradě tak nesmírně důležité ani — nedostavili!! Ale hlasovali *proti* — obeslání.

V ty dny stala se *roztržka* — ale *vinou* a přičiněním *obou stran*, nikoli jediné.

Poslanci, kteří hlasovali pro obeslání sněmu, odebrali se *hned* po schůzi klubovní do své vlastní porady. Ještě rozčilení a rozplamenění a prý také podráždění hrozbou, že *nebudou* více kandidováni, usnesli se: *složiti mandáty*, vysvětliti *voličům*, že hlasovali pro sněmovní činnost a, — zároveň *vystoupiti z klubu*.

Tím prý způsobili roztržku, — tímto hříchem byli potom zabíjeni. Nuže, myslíme, *že jenom tenkráte by se byli dopustili roztržky, kdyby se byli nepodrobili* (a svodný příklad měli z minulého roku, kdy *jiní* nepodrobili se většině), *kdyby byli na sněm vstoupili*. Toho oni neučinili; složení mandátu, odvolání se k voličům a vystoupení z klubu spravedlivě nemůže se pokládati za *roztržku*. Toto obviňování bylo bezdůvodné a *kdyby bylo vůdcům druhé strany na svornosti tak velice záleželo, byli by snadno ji mohli zachovat a poslance vystouplé zase získat a — kandidovat*. Tomu se však nechtělo. Ovšem pak dopustili se poslanci sněmovní činnosti veliké politické *chyby*. Ze všeho, co mohli učinit, zvolili to nejhorší, protože nejnepolitičtější.

Politickými byla jen dvě rozhodnutí v té chvíli.

První rozhodnutí, a to po našem úsudku nejvíce se doporučovalo, je, *že neměli mandáty skládati;* neměli *v prvním rozkvašení* z klubu vystupovati, nýbrž naopak zrovna vytrvati, ať to druhým vhod či nevhod. V tom případě obránci neobeslání by je buď byli v klubu vytrpěli a *pak bylo vítězství myšlénky činnosti brzké, neodvratné a jisté*. Anebo by se byla zarputilá umíněnost odhodlala vyloučiti všechny poslance »činnosti« z klubu a nekandidovati je více, a potom *celá* vina roztržky byla na *druhé* straně. Pro toto rozhodnutí bylo by se dalo získat *všech* 35 poslanců, kteří měli zmužilost hlasovati: *ano*.

Druhé rozhodnutí, odvážné, ale také slibné bylo: učiniti v této důležitosti *roztržku* a vstoupiti na sněm. Aspoň *dvacet* poslanců bylo by vytrvalo, tedy tolik, mnoholi třeba k podávání návrhů a samostatnému jednání. Kdyby snad několik hlasů ke dvaceti bylo scházelo, v doplňovacích volbách, *v nichž musili jenom odpůrci hájiti svých mandátů*, byli by je přívrženci činnosti získali. Přesvědčení vlastenecké bylo by je také *obrnilo* proti adresám nedůvěry, jimiž by snad volební jich okresy na počátku byly protestovaly — než uběhla šestiletá perioda, *musilo býti vítězství činnosti úplné*.

Oni však vzdali se svých posic i v klubu i v okresích a pustili se v boj velice nerovný. Rozum a pravda stály při nich, ale není větší a všednější lži, nežli že pravda a rozum vždycky vítězí. Spíš opak by se dal dokazovat. Proti »odštěpencům« stála především autorita vážených, dlouholetých vůdců, jimž pořád ještě lid důvěřoval; domnění, že *přece snad* by se »něco pokazilo«; ideální po-

vaha našeho lidu, jenž pro blízké, malé prospěchy nechce zadati *velké*. Lid pak musil za to míti, že je dosažení *velkých* trpným odporem možné, a sice proto, že mu nikdo nedokázal bezdůvodnost této víry, že mu neodhalil klidně, věcně, kriticky *minulost* české politiky a její *nový* beznadějný stav. Neboť všechny listy a obě strany pořád smály se »ústavě«, »prosincovce«, »Cislajtánii« a všechy živily ony fantastické naděje; všechny prohlašovaly pořád deklaraci a fundamentálky za plod nejvyšší státní moudrosti a za jedině spasný politický cíl, — nikdo neřekl lidu — celou pravdu, že programy ty jsou na holičkách a že naděje ty nic neodůvodňuje. Ovšem mnozí v národě to věděli, ale jak chtěli jste je získat, *když jste pořád ještě zatracovali říšskou radu a činnost na říšské radě prohlašovali za záhubu a zločin národní?*

Bylo patrno, že sněmovní činnost je jen polovice, a menší *polovice* potřebného obratu. Nebylo jistě potřeba, jíti jako menšina, bez ohledu na většinu, na říšskou radu a tak na cizí půdě rozštěpovati *jednotu,* proti nepřátelům nezbytnou, ale měla se zmužile vyznati *celá* pravda, mělo se důrazně žádati a dokazovati pilnost *úplné* aktivní politiky. V tom však přívrženci činnosti sami nebyli svorni a pohříchu, že zrovna ti, kteří měli u svých přátel pro osobní zásluhy nejvíce vážnosti, vzpírali se poznání skutečných poměrův, aniž vzdáti se chtěli naděje, že na staré cestě lze ještě něčeho dosáhnouti. Tak přinesli polovinu staré chyby, a sice větší polovinu do nové své akce a polovičatost ta nemohla nakloniti si *rozum a přesvědčení* národa.

Odpoví se: »Již pro myšlénku sněmovní činnosti byli jsme zrádcům na roveň stavěni, — jak by se bylo jednalo proti nám, kdybychom žádali činnost na nenáviděné říšské radě?«

Vážné, veliké odhodlání to arci bylo, roztrhnouti jednou ranou tisíce těch svazků, kterýmiž sami spoutáni byli a s nimi národ k politické minulosti, vystoupiti pevnou nohou z čarovného kruhu a snésti odpor a nenávist, jež šla činu tomu v zápětí. Ale jen mužný a odhodlaný čin mohl rozžehnouti pochodeň v českých tmách. Nic není horšího, nežli nerozhodnost a polovičatost při skutku. Dost bylo slov o nešťastných theoriích, dost vytrpěl lid pro přeludy zásad, — byla doba, aby pověděla se celá pravda, a jenom ta mohla přesvědčit intelligenci národa. Snad vůbec měla se vysloviti a hledati většina pro ni nejdříve mezi *zástupci národa.* Byla by spíše zde ji nalezla, neboť nová pravda pomalu vniká do širších vrstev, pomalu si podmaňuje veřejné mínění, s kterým teprve přichází k moci.

Proto byl zápas za pravdu tak obtížný, zdlouhavý, proto národ odvrhoval od sebe a zapíral svůj vlastní instinkt a chtěl udržeti a zachovati svornost pro hesla a naděje, kterýchž přímluvčí činnosti sami nedovedli se zříci.

Z toho umínění obhájci trpného odporu uměli vytěžiti. Avšak oni se více odvážili, nežli se srovnávalo se svědomím a prospěchem národním. Oni odhodlali se na zvráceném oltáři politiky obětovati

čest, dobré jmeno a jiné drahé statky svých odpůrcův, ač věru upír trpné politiky dost již české krve, českého potu vypil a zmrhal!

Již dříve vedl se tento *věcný* spor o taktiku *osobními* zbraněmi a Sladkovskému, jemuž v nezištnosti jistě málo kdo byl rovným, již před léty vytýkáno, že proto hájí činný odpor, aby měl — živobytí ze služného jako zemský výbor. Sladkovský okamžitě celý plat svůj věnoval — Národnímu divadlu. Nyní bojovati se mělo ještě horším, nectnějším způsobem. Ještě nic jiného se nestalo, nežli že složil značný počet dlouholetých zástupců národa mandáty a již padlo slovo: že ta strana zvítězí, která bude *bezohlednější.* Nepronesl je Skrejšovský, který tou dobou byl ve vězení a když po čase vrátil se, sám v první chvíli lekl se všeobecného zabijáctví a chtěl nový smír. Avšak, jak bylo možná dvě tak odpírající si zásady smířiti a srovnati?

Nebylo pomluvy dost nízké, nebylo podezření dost bídného, aby nevrhaly se mezi lid a lid, aby jim nebyl věřil. Napovídalo se, že »Mladočeši«, t. j. obhájci činnosti, koupeni jsou od Bismarka »pruskými tolary«, ač přece bylo zjevno, že Bismark, kdyby platiti chtěl, co národ český *zabíjí,* mohl jenom odměňovati rozdmychovače vražedného *trpného odporu;* dokazovalo se, že přátelé činnosti zaprodali se Auerspergovi a vládě, že baží po úřadech a zisku; osobní jejich poměry vynášeny na ulici a zlomyslně zkrucovány a falšovány; podrýváno štěstí rodinné hanebnými nařknutími, podlamován úvěr, ničeny podmínky hmotných existencí, ba samy tělesné vady a nedostatky staly se předmětem veřejného pošklebku. Surovost a sprostáctví nabyly domovského práva a mužům jako Sladkovský, Trojan a jiným přezdíváno i psův od zfanatisovaných ztřeštilců, ba ubohý, tichý a mírný Barák od dvou ničemů v noci přepaden a železnou holí se slovy: »Scípni, mladočeský pse!« do hlavy udeřen, od kteréž doby nikdy více nebyl zcela zdráv. Na ohnivého, vysoce nadaného dra. Čížka a jeho utrpení pro hoře ani nechceme si vzpomenout. Spory, hádky, rvačky přeneseny do okresův, obcí, do hospod, do rodin, všechen lid byl jako v šíleném opojení. Nebyl to boj, ale zabíjení, ne zápas, ale vraždění.

Nechceme snad uvalovati vinu jen na jednu stranu; byla by to obmezenost a nespravedlivost. I červ se brání a sebeobrana je zákonem přirozeným; kde vášeň s vášní se tře, nemůže býti plod nežli jedový — a národ jej hltal. V něm dávno vřelo pro zmařené naděje — nyní konečně ukázán mu někdo, koho mohl zmoci, nad kým měl zvítěziti. Praví se, že neštěstí mírní trpkost a hněv srdce, — u nás opak se objevil. Čím zjevnější bylo společné naše politické neštěstí tím zatvrzelejšími a vzdorovitějšími byli, kdo je způsobili, a to byly obě strany, tedy i ti, kteří nechtěli je přiznati a jménem svornosti žádali znenáhlé umírání národa, i ti, kteří chtěli novou cestu. Ale jistě bylo povinností těch, kdo měli u většiny národa důvěru, aby mírnili vášně, ale oni sami byli schváceni a buď bohu žalováno, co nedostávalo se jim na pravdě a důvodech, nahražovali prudkostí a osobně mísili se do děsné té vřavy. Političtí

vůdcové ukázali tu obecnou křehkost člověka, který vždy je nejsilnější, kdy jedná se o jeho slabost.*)

Další a další kruhy zasahovala epidemie vzájemného se dávení; již nešetřeno ani duchovních statků národa a literární plody posuzovaly se ne dle své hodnoty, ale podle svého strannictví. Nejlepší spisovatelé *docela umlčováni*, neoznamovány ani tituly jejich děl a když tyto, nesmělo se přidati jméno autora! Brzo sáhlo se také na *divadlo*, do kterého beztoho scvrkla se činnost všech nás, velkých i malých politiků, generálův i prostých, vůdcův i vedených. Byly mladočeské a staročeské hry, mladočeská a staročeská muzika, mladočeští a staročeští herci, ředitelové, družstva a konečně i dvoje divadla — »trucaréna« byla klassickým důkazem naší české Abdery! Konečně neušetřeno nejdražšího klenotu, z krejcarů lidu sebraného, Národního divadla, a buď nepovzbuzovalo se ke sbírkám anebo se přímo od nich zrazovalo. Hanebné a bezdůvodné pověsti se roztrušovaly, jakoby výbor mladočeský, před jehož úžasnou znamenitou činností a vynalézavostí lze jenom uctivě smekati, — zpronevěřoval sbírky, a veřejně se tvrdilo, že špatně hospodaří. Když pak od sněmu většinou německého vymožen příspěvek země v obnosu 300.000 zl., prohlašováno to za zločinné zadávání národní věci Němcům a Skrejšovský nerozmýšlel se napsati: »Raději ať zůstane divadlo to *rozvalinou*, nežli abychom pohaněni byli proklatým oním příspěvkem!« Když Sladkovský a Trojan vymohli půjčku 200.000 zl. od spořitelny, ujišťovalo se, že to nepočestný šachr na škodu národní, a když Sladkovský přivezl z Vídně povolení Auerspergovo k věcné loterii, byla to nová zrada na národě, bráti od nenáviděného ministra takové — »presenty«; potom ovšem ironie osudu postavila zrovna ty, kdo loterii nejvíce zatracovali, k otáčení kola, jež zvedalo výhry téže vlastizrádné loterie...

Dlouhý, nekonečný žalm by se o smutné zaslepenosti těch dob, zejména od r. 1873—1877 musil napsati; avšak my nechceme ani pyšniti se jízvami ani se jim posmívati — i shrňmež závoj nad hanbami doby té neblahé, která stála tolik slz matek i dětí, která zmařila tolik jmění národa i jednotlivců, která v prach drze šlapala čest, zdraví i životy vlastenců. Bylo nám jako židům bloudícím v poušti; zabloudili jsme, hlad a žízeň jsme snášeli a ulili jsme si zlaté tele, které nazvali jsme »svornost v trpném odporu«, a k jeho poctě jsme se zabíjeli. Zola, tento znamenitý pozorovatel a mistr v líčení, vypisuje, trvám, ve svém »Germinalu« houfec horníkův od světa nepřestupnými dolními vodami odříznutých a ke zdlouhavé smrti v temnotách odsouzených.

---

*) Na potvrzení spravedlivosti tohoto úsudku kladu sem co praví moravský, »Mladočechům« zcela vzdálený pozorovatel v jedné své brožuře: »Také Staročeši těžce se prohřešili; oni měli všechno nasaditi, aby zabránili propuknutí dávno obávaného tohoto boje a zrovna oni jej vyvolali. Oni měli zápas stran mírniti a zrovna jejich listy vyznamenávaly se zvláštní zuřivostí a bezohledností. Téměř pět let trval tento bratrovražedný boj a mezi tím nebylo žádné české politiky v Rakousku.« — —

Ke hrůzám, utrpením, beznadějnosti, hladu a zoufalství přidružuje se svár, hněv, vztek a nepřátelství, a místo co by všichni svorně pomýšleli na záchranu, uškrcuje a vraždí druh druha.

Jednali jsme jako oni počestní měšťané za krále Hladoleta; všichni hynuli hladem; všechen tuk v letech lepších nastřádaný spadal jim s těla; i nejzámožnější sotva před smrtí hladem se uchránili; jeden prostý občan toliko a žena jeho s desíti dětmi měl plnou červenou líc.

A když tázali se počestní občané, odkud to? přinesl veliký koš raků — a pravil: »z toho žijeme já i moji. Čiňte totéž — raků je více nežli s dostatek.« Ale rak byl opovržený tvor, z něhož počestní občané měli ošklivost — — nežli by k této potravě sáhli, raději mučili se hladem, a aby na hlad snáze zapomínali, upekli na hranici den po dni všech deset dětí, ženu a naposled občana, jenž jim onu dobrou radu dal, jako čarodějníka a vyhubili celé zlé jeho plemeno, jemuž pojídání raků neškodí.

Měli jsme v nenávisti politiku činnou a že trpná byla poražena, utloukali jsme ty, kdo radili k činnosti. Ale zabíjení to musilo najíti konce a ono jej našlo ve známé tajemné události v ulici Jindřišské, kdež utlučen anebo se schodů svržen byl plnomocník družstva »Politik«. Neboť J. S. Skrejšovský, který ustanoven jaksi za nejvyššího »krevního písaře« trpného odporu, který vybíral oběti a ustanovoval mistry popravčí, znenáhla obracel se proti slavnému soudcovskému kolegiu a zkoušel hoditi oprátku kolem ledakterého posvátného krku. Po krvavé katastrofě té, kteráž ukázala nejen celou hnusnost všeobecného vraždění pod auspiciemi národního areopagu, ale také prohnilost a ničemnost celého trpného odporu, nastal konečně utěšenější obrat, a strany blížily se, aby pokusily se spolu nebo vedle sebe žíti. Beztoho již před tím ztráta Palackého, od celého národa a jistě neméně upřímně od »Mladočechův« oplakávaného, způsobila, že jsme se káli a přemýšleli o uplynulých letech a zhrozili jsme se všichni nad stavem, ve kterém se národ český nalézal. Deset let bloudění, šest let zabíjení — jaký mohl býti konec, jestli neprohledneme, jestli vůdcové národa pořád klásti budou místo důvodů rozumu svou vůli! Stat pro ratione voluntas — s tím rozkazem nelze věčně řídit osudy národa! Obhájcové činnosti zase nabyli přesvědčení, že není pravým způsob léčení: po kapkách dávati národu k užívání pravdu a sebepoznání, a čím dále, tím rozhodněji ozývaly se hlasy, aby k všeobecnému dobru odpraven byl hlavní škůdce národa — trpný odpor! Také vůči lidu bylo to potřebou; on znenáhla protíral si oči a viděl, že co měl za jasný blankyt, jsou jenom dusné výpary, a mnohého, jenž zdával se mu na duchu a rozumu tlustým, poznával za *nadšeného* a stával se skoupějším ve svém modlářství. On důvěřoval a ctil i po tak strašných výstupcích své čelné muže, ale hleděl na ně střízlivěji, jako na vynikající sice lidi, ale přece jen lidi s křehkostmi. To pak je *první* cesta ku štěstí, jak učí starý Horác: Nil admirari — prope res est una, Numici, solaque, quae possit facere et servare beatum.

Nechceme více vraceti se bez nezbytnosti ku smutné kapitole o roztržce a proto již tu položili jsme její tragické zakončení — nyní prosíme laskavého čtenáře, aby vrátil se na několik kroků s námi a rychle pohledl na činnost sedmi »Makkabejců« čili »švábů« na sněmu českém a pospíšil pak přes marastické pařeniště trpného odporu až k zahájení činnosti na sněmu i na říšské radě. Neboť k *oběma došlo*, tak že před celým světem je zjevno: že bratrovražedný boj byl *marný!*

XIV.

Skrze „sedm Makkabejců" k všeobecné sněmovní činnosti.

Poslanci sněmovní činnosti dopustili se, jak již víme, chyby že vystoupili z klubu, aniž provedli *přirozený následek* tohoto, skutku, a tím bylo: *bezodkladné vstoupení na sněm český*. Neměli *celou* odvahu jako poslanci moravští a zle se to na nich vymstilo, Obránci passivní politiky měli téměř celý rok času, aby zbraněmi vypsanými nejen podryli důvěru v zastance činnosti, nýbrž aby lidu znova vštípili, že především třeba svornosti a že rušení jednoty národní je jistou záhubou. Užívalo se silných slov a nasazována celá vážnost autorit, že napřed mohlo se předvídat, že trpný odpor — zvítězí. Ale nebylo to vítězství nad nepřítelem, nýbrž nad *prospěchem národním*. Moravští poslanci byli zatím již také na říšské radě a ve svém zlém postavení začali boj zmužile od začátku. Český národ to viděl, ale k radě vůdců ve většině své zůstal při trpném odporu, kterýž prováděn s důsledností — středověku.

V červenci 1874 odvážili se přívrženci sněmovní činnosti poprvé na samostatnou, vlastní kandidaturu. Byli slabí a málo troufalí, na druhé straně byla agitace v rukou posl. Zeithammra; Skrejšovský byl dosud v žaláři. Jenom v sedmi volebních okresích zvoleni přívrženci sněmovní činnosti. Venkovský okres vysokomýtský, skutečský a hlinecký dal nově zvolenému svému poslanci dru. Edv. Grégrovi určitý mandát, že třeba samojediný na sněm vstoupiti *musí*. Dobře, že tak voliči učinili, jinak by se snad bylo stalo, že by zvolených sedm poslanců nebylo *ani na sněm vstoupilo*.

Vřava proti »odštěpencům« byla totiž tak děsná, že bylo zapotřebí celé zmužilosti a statečnosti postaviti se proti ní a někteří ze zvolených poslanců klonili se k tomu, *nejíti na sněm*, dokud by *většina* okresů českých nevolila poslance sněmovní činnosti. Kdyby se tato nešťastná myšlénka, podporovaná propadnutím dra. K. Sladkovského (v okresu kolínském), byla provedla, bylo úplné vítězství passivity na dlouhá léta zabezpečeno. Avšak voliči vysoko-

mýtští sami tomu zabránili — když vstoupil dr. Edv. Grégr, vstoupilo také ostatních šest, mezi nimi dr. Prav. Trojan, tedy muž, jehož měla chrániti minulost před nízkým podezříváním.

Vstoupiti na sněm znamenalo přinésti pravdě a poctivému přesvědčení těžkou a hořkou oběť; příští doba jednou s vděkem uzná, že »sedm Makkabejských« či »sedm švábů« neodmítlo tento kalich trpkosti a že vynesli národní kříž na Golgathu. Na jejich *osobách* splnila se pravdivá slova: bývá někdy neštěstím míti pravdu. Nežli Moravané vstoupili na sněm a říšskou radu, řekl dr. Rieger: »Nuž, někdo ujde, aniž by se schvátil, najednou deset hodin, jiný pět; bylo by nemoudré, aby silnější, jenž ujde deset, slabšího nutil držeti, s ním krok a tak přepjati a zničiti své síly.« A když poslanci sněmovní činnosti hájili v klubu politiku obeslání, poznamenal dr. Brauner: »Myslím, že nemáme na otázku tu hleděti s vášní. Kdo mají chuť jíti na sněm, ať s pánembohem jdou: povede-li se jim dobře, půjdeme za nimi my; pakli se jim nebude dařiti, přijdou za námi oni.« Tak kdyby se bylo jednalo, mohli jsme ujíti nejsmutnějšímu období české politiky: boji bratrovražednému, a mohlí jsme býti dříve všichni u politické činnosti. Nesnášenlivost a pranýřování »sedmi švábů« odstrašilo jednotlivce i celé kruhy voličské, aby přiznali se k lepšímu přesvědčení, tak že *pomalu* jen klestila si myšlénka činnosti dráhu. V roku příštím (1875) rozmnožil se počet sedmi českých sněmovníků na devět a na tom prozatím uvázl.

Jakých mohla dobýti tak malá hrstka poslancův úspěchů, je na jevě. Kdykoli důrazně žádali něco od Němců jménem národa, musili být připraveni, že odpoví se jim: »Jak jen smíte odvážiti se hráti si na zástupce národa, který vás kamenuje a za zrádce pokládá?« Listy trpného odporu přímo zakazovaly jménem důstojnosti a cti národní, aby »mladočeská sedmička« něčeho od Němců žádala; za to mhouřily obě oči, když rozeštvaní občané »staročeští« podávali své petice ke sněmu skrze poslance — *německé*. Obava před novým nařknutím ze zištnosti zdržela poslance na českém sněmu, aby nežádali *účastenství ve správě zemské* jako přísedící zemského výboru. Tak daleko dospěla zášť, že neušli podezření ani Sladkovský, ba ani Trojan, jenž přece v dobách dávno předchozích tak skvěle osvědčil svou nezištnost, an nejen své úřadní postavení vydal v šanc, ale i svou rodinu, aniž přijal náhrady, když skvělá mu z míst nejvyšších byla nabízena.

Němci sami nebyli ochotni ku značným nějakým ústupkům. Jediný kníže Karlos Auersperg — na čest pravdy buď to přiznáno — snažil se učiniti poslancům českým vytrvání ve sněmovní činnosti možným a snesitelným. Ale jeho ochota kladena českým sněmovníkům za hřích, ačkoli jí se děkuje, že *Němci upustili od úmyslu zrušiti okresní zastupitelstva a okresní školní rady*. Byl to naposled slušný úspěch »sedmičky«, ale protože byl negativní, nepřiznávala se jeho cena. O tom, že subvence zemská na školy od vystoupení sedmi poslanců na sněm rozdělovala se spravedlivěji,

psalo a mluvilo se jen s pohrdáním; takové »hromádky« národ český nespasí — tak říkalo se. Když pak v druhém roce sněmovní činnosti vymohl Sladkovský od sněmu 200.000 zl. na Národní divadlo, která suma vyplatiti se měla ve čtyřech lhůtách, vykládáno to za zrádu. Říkalo se, že mladočeští poslanci za žebráckou almužnu prodávají národ, a přece bylo na jevě, že *devět* poslanců nemohlo pokračovati v politice pouhého vzdoru hlavně proto, že byli vyhlašování za »odpadlíky« a »odřezance« národní.

Oni také věděli, že veliká, smělá a pyšná politika »státoprávní« je na hromadě a že po přímých volbách v ní pokračovati bylo bláhové. Přece však se národu neukázaly skutečné poměry politické v zrcadle pravdy a lid souditi musil, že se zase brzy započne — vyrovnávati o státní právo, jakož skutečně (jak již dříve uvedeno) český lid sám ještě v týž čas — za pobytu císařova roku 1874 — žádal za obnovení vyrovnání. Poslanci činnosti ohradili své vstoupení osvědčením, *že stojí věrně při státním právu českém*, jako činili před nimi *všichni* poslanci čeští, ale na vzdor tomu říkalo se, že zadávají *státní právo*. Jak a čím, platně doložiti se nemohlo. Ale kdo ptal se po důkazech? Nebylo na tom dost, že mladočeští poslanci hledali — jak vstupujíce do sněmu pravili — »svornou shodou svobodomyslných živlů bez rozdílu národnosti zabezpečiti pravou a trvalou shodu národů«? Neznamenalo to, spojovati se s Němci — úhlavními našimi nepřátely? Kdo pak by byl uvěřil, že po přímých volbách je to nejkratší, nejpřirozenější a nejbezpečnější cesta z bídy národní — cesta, kterou po nějakém čase (1880) v týchž politických poměrech hledal dr. Riegr až v — Emersdorfu?!

Jeden velký politický význam mělo odhodlání se sedmi českých poslancův — oni ukázali, že, ač jsou členy a zástupci národa, majícího přirozenou většinu v zemi, dovedou jíti do sněmu jako *menšina* a k tomu ještě kaceřováni od vlastních krajanů. I to důrazně položili do svého ohrazení, s nímž do sněmu vkročili, a toto všemi hořkostmi zaplacené uznání vážnosti a důstojnosti sněmu jakožto representanta *celistvosti země má jistě velikou váhu*. Této celistvosti, dnes ohrožované, prokázána tím platná služba a protože hrstka poslanců, ač z národa dostávalo se jí místo posily jen zatracování, navzdor všemu tak dlouho vytrvala, *až ostatní poslanci našli taktéž jako menšina a za nezměněných politických poměrů cestu za nimi, odpykána tím chyba na jednotě zemského sněmu spáchaná a snad pro budoucnost smazány její následky*. Od té doby octli se totiž Němci zase v menšině a — nevystoupili.

Sněmovní činnost sedmi a pak devíti poslanců na sněmu českém provázena byla tak m ořádnými poměry, že spravedlivě nemůže se souditi o ní podle *vymožeností*, jež národní věci přinesla, ač nebyly zcela bezcenné, jakož je z vytčených viděti. Sněmovní činnost jejich tedy *nic nepokazila, mnohému zabránila* a přece nějaký positivní úspěch národu přinesla. Poslanci na sněmu nespláceli druhým přátelům svým nenávist a zášť, s jakou byli pronásledováni.

Kdekoliv udála se příležitost, hleděli osvědčiti a dokázati, že přes různost v taktice přece víží je s nepřítomnými poslanci nejtěsnější svazky. Tak když r. 1875 kníže Karlos Auersperg nechtěl ohrazení *ostatních* nepřítomných českých poslanců přivésti na vědomost sněmu, poslanci čeští na sněmu přítomní učinili návrh, aby odkázalo se ohrazení to zvláštnímu patnáctičlennému výboru. Ovšem Němci tak neučinili, neboť ač bylo jen devět poslanců českých na sněmu, *začínala jim překážeti jejich kontrola*, a Němci stávali se čím dále tím nepřátelštějšími. Měli tedy poslanci sněmovní nesmírně těžké poměry a byli opravdu odkázáni na dobrou vůli většiny, *protože neměli ani počet k samostatnější akci potřebný* — dvacet hlasů. Jistě nikdo moudrý nemohl činiti a nečinil moravským poslancům, majícím podporu všeho svého lidu, výčitku, že mnoho svým sněmováním nedosáhli — tím méně mohla se činiti poslancům »národní strany svobodomyslné«.

Přívrženci politické činnosti byli se zatím formálně ve stranu skupili a to na valném sjezdu strany, dne 27. prosince 1874 v Praze za velikého účastenství občanstva odbývaného. Přijatá zde resoluce obsahovala hlavní *zásady* nové strany, podle kterých právem mohla se nazvati — *národní stranou svobodomyslnou.* Ten program mohl podepsati každý věrný Čech. On nezadával státnímu právu českému a kladl veliký důraz na stanovisko *národní, slovanské a svobodomyslné.* Snad trochu idealističtí, ale věru jen *poctivi a upřímní vlastenci* mohli tak vznešený cíl prohlašovati za svůj a bez ideálu — není-li národ Ikarem, jenž s nalepenýma orlíma křídloma vznésti se chce ke slunci?

Kdyby byli vůdcové národní rozuměli prospěchu národnímu, neměli utloukati, ale spíše podporovati rozvoj takové strany, v níž rozhodnější živlové a smělejší čeští duchové měli seřaďovati, cvičiti a tužiti se k zápolení za cíl *společný!*

Avšak my jsme nikde nerozuměli základnímu pravidlu moderní válečné taktiky: *rozdělení postupovat — sjednocení porážeti*, ačkoli kolem sebe všude viděli jsme příklady, jak prospěšno, když jsou v národě strany a když moudře hrají si do ruky. Na organisující se stranu svobodomyslnou spouštěl se nový liják podezřívání, tupení, zrádcování a posměchu! Měl býti za každou cenu jeden pastýř a jeden ovčinec! To prohlašovalo se za záruku nejvyššího blaha národního, ač zrovna uplynulých patnáct svorných let ukončilo s tak smutnou bilancí. Byla to hra odvážná, při níž vůdcové dávali celou svou popularitu, celou svou reputaci v sázku. Jednou musil přece trpný odpor ten skončiti a jestli skončí zase s novým zmarem, *musí* se vůdcové přiznati, že se mýlili, a jak potom musil souditi lid o hekatombách k oslavě jejich neomylnosti sporážených? Avšak »člověk líp a snáze srovná se s nenáviděným: *musiti* nežli by sáhl *k trpké* volbě«. Toto *musiti* s neodvratností *fata* víc a více se blížilo. Již rozhostovalo se mrtvo hrobky po českém národě, rok mizel za rokem a český národ nevtiskoval žádnému nejmenší svou stopu. Poslanci čeští ke sněmu i k říšské radě zasí-

lali s pravidelností neživého stroje protesty a se stejnou pravidelností zbavováni byli mandátu.

Protesty znenáhla unavovaly české obecenstvo více nežli diecesální a pastýřské listy věřící. Ani vzletných slov a úchvatných frasí neměl již trpný odpor; on dopracoval se k jakési bohorovnosti a chtěl býti pokládán za vyšší, prostým mozkům nepochopitelné státnické umění a politickou prozřetelnost a kdokoli směle se blížil, aby svatokrádežnou rukou odhrnul závoj s tohoto tajemství saidského, pokládán za bezbožného rouhače. Za záclonou nebylo však *nic* a fetiš trpného odporu byl pouhým kusem dřeva — ale fetiš pořád ctěn jako bůžek a přikládána mu moc zázračná. Cti a miluj boha pro *boha* samého — tento příkaz náboženský přenesl se do politiky české a rozkazovalo se národu: koř se trpnému odporu pro odpor sám. Pozornost lidu odvracována na události zahraniční a podivno, že s trpným odporem zahnizďoval se v mladém, demokraticky založeném národě — konservatismus a s ním sympatie pro každou zpátečnickou snahu, jež vystrkovala růžky pod závojem reakce, v nichž bílé strašidlo hr. Chamborda děsilo samu Francii, kdežto jiný čistokrevný Bourbon zneužíval krátkozraké důvěry Baskův, aby z mrtvol jejich vystavil se most od Pyrenejí až ke trůnu madridskému. Snad že národ náš pokládán byl za takové Basky, aspoň líčily se mu tu a tam takové boje za legitimní a věčné právo dost vznětlivě. Tím nepříjemnější byla nová strana, bijící občas na staré husitské zvony (jako slavností Žižkovou v Přibyslavi dne 2. září 1874), které přátelům a spojencům našim nezněly příjemně — vždyť pak znenáhla celé hnutí husitské vykládáno za veliké poblouznění, za neštěstí našeho národa a slovo jedné národní koryfey: že kdykoli pomyslí na Bílou Horu, prolévá slzy — radostí nad štěstím, jež tu pro národ český se zrodilo, začalo se po malých dávkách přimichovati v denní poučování národa. Nový místodržitel baron Weber jistě shledával ospalost a umdlenost našeho národa zcela v pořádku a dynastické projevy lidu sloužily mu za důkaz rychlého a jistého umírání starého českého vzdoru. Po smrti císaře Ferdinanda V. (29. června) vzpomněl si sice lid, že to korunovaný král český, ale teskně tázal se, zdali ne *poslední* korunovaný král český? Příležitosti té užito k osvěžení historických upomínek na bývalou slávu českou, ale to nemohlo postačiti na vzpružení českých myslí. Národ český nežil, ale živořil a nezburcovalo ho ani smělé vtírání se němčiny do života veřejného, zcela bezohledné poněmčování a vnucování německých škol obcím českým. Trpný odpor neměl žádné síly více. Zadrženo sice v Čechách další mohutnění myšlénky činnosti, ale český národ hleděl za hranice k Moravě, která probouzela se z dlouhé otrlosti k životu — poslanci národní na sněmu i říšské radě hájili právo národní a lid je slyšel. Učiněn pokus vytlačiti je a posíláni emisaři na Moravu, ale jestli český lid uvěřil v podezřívání a kaceřování přívrženců činnosti — na Moravě podobné křižácké tažení špatně skončilo a hr. Egbert Belcredi, který vrhl

se na stranu trpných křižákův, odpykal to ztrátou svého mandátu.

Devítka na sněmu českém navzdor všemu posměchu vytrvala jako r. 1874, tak i r. 1875 a 1876 a neodešla ani r. 1877, kdy štvanice začaly býti národu z duše protivnými. V samém lůně trpných politiků zahnízdil se svár, jenž veden byl zatím za kulisami a jejž jenom vážnost Palackého dovedla utlumiti. Navzdor tomu nechtěli vůdcové národní vzdáti se strašného svého klamu. Viděli přece, že svět netočí se kolem nich, ba že se ani nezastavuje pro jejich trpný odpor.

Nikdo si ho nevšímal — jakoby národa českého v Rakousku nebylo. Auersperg dal listům vídeňským pokyn, *aby vůbec o českou otázku se nestaraly;* ona že neexistuje, a nechtějí-li Čechové přijíti do říšské rady, ať s pánem bohem zůstanou venku. Od té doby zmizela česká politika i z rozpravy veřejné. Trpný odpor pozbyl i zajímavosti a na říšské radě by se zcela bylo na nás zapomnělo, kdyby jednou, dvakrát za rok některý opoziční poslanec nebyl okázal na prázdné české lavice. Úpadek náš politický byl zcela patrný a devět poslanců na sněmu českém nemohlo jej ovšem zadržeti. Zdali tu zejména Palackému někdy nestáhlo se vlastenecké, velké srdce jeho obavou, co bude, až lid procitne a ohlédne se kolem? Hrozným stává se někdy i holubičí lid, když pozná, že byl klamán.

Lidu českému se pořád všechno odpíralo, čeho potřeboval, a vystavovaly se mu směnky na veliký zisk, jejž vyplatiti měla budoucnost. Splatné jsou dávno, ale pohříchu sotva dobytné.

Bylo to zjevné mrhání sil národních a lid přece věřil, neboť mužové, kteří jej vedli, neměli sice politických úspěchův, ale oni jinými svými zásluhami uměli udržovat víru, že přece splní své sliby a že naposled přece něco velikého dokážou. Ale čas přináší neúprosné zákony nutnosti a běda národu, který se jim zavírá — před nohama jeho rozstupuje se šklebivá propast záhuby.

Klam mívá prý krátké nohy — u nás, běda, měl předlouhé. Snad trval už tak dlouho, že myslilo se, že bude trvat na věky.

Palacký dožil se všeobecné malátnosti národa a někdy se ozýval i jeho hlas. Byl to hlas známý, a navzdor vášnivosti posledního období vážený, ba milovaný: ale jako děcko stižené těžkým snem v zlé nemoci znává sice volající hlas otcův, ale nemůže posuňkem ani pohnutím dáti na jevo, že slyší a rozumí — tak vedlo se národu českému.

Tím časem J. S. Skrejšovský pozoroval, že nepřátelský mu proud v samém staročeském táboře nebezpečně mohutní, a že sám Rieger kolísá mezi ním a jeho odpůrci. V Palackém měl J. S. Skrejšovský velikou oporu, protože železné jeho odhodlání nedopustiti, aby národ český vstoupil do cislajtánských zastupitelstev, Skrejšovský prováděl.

Palacký byl duše, Skrejšovský ruka trpného odporu, ale oba nemohli zadržeti události. Talleyrand, tuším, praví někde duchaplně a trefně: Je někdo, kdo má více ducha nežli Voltaire a všichni filosofové a více energie nežli Bonaparte a všichni politikové přítomnosti i budoucnosti — a ten někdo je: *každý*.«

Na tomto *každém*, na *českém každém* měl se úmysl Palackého i Skrejšovského ztroskotati. *Všeobecnost* silnější a moudřejší je nežli nejduchaplnější a nejmocnější jednotlivec; o její zájmy se hrálo a ona jim brzo už musila zjednati platnost. Dobře snad, že Palacký nedočkal se obratu, jenž by byl velkou duši jeho naplnil hněvem a hořkostí také proti Čechům. Byl by dožil se na nich stejného sklamání jako na Moravanech. Skrejšovský více snad na posilnění své ohrožené posice v národě nežli k oslavě a radosti Palackého uspořádal v sadech žofinských dne 23. dubna 1876 velký banket ku poctě Palackého a vzal podnět dosti neobyčejný: ukončení nesmrtelného dějepisu, kterým Palacký sobě postavil věčný pomník, »aere perennius« nejen v našem národě, ale v celém vzdělaném světě viditelný.

Stařičkého a již churavého Palackého taková slavnost arci rozechvěla a opravdu bylo to posledně, kdy ukázal se mezi vděčným svým národem. Již za měsíc na to, dne 23. května, zavřel na vždy oči a pochován byl od národa českého se slávou, kterou záviděti by mohli králové. Celý národ byl v Praze, — a ztráta tak hluboko zasáhla nám k srdci, že zášť a hněv strannický musil se stlačiti na mnohem *skromnější* prostor. Tím ovšem důležitost a význam J. S Skrejšovského ve straně druhé musely klesnouti. Zdá se, že on sám předvídal, že nastává mu boj rozhodný. Již při pohřbu demonstroval; kdežto bezčetné věnce od spolkův a nejčelnějších osobností českých věnované nesli akademikové a na rakev samu jen věnce od členů rodiny Palackého se položily — Skrejšovský věnec svůj na rakev tak dal připevniti, aby celý ohromný průvod a statisíce diváků čísti mohli věnování »vděčného Skrejšovského vždy věrnému ochránci Palackému«. Sotva odbyla se pohřební slavnost, již J. S. Skrejšovský v »Politik« prohlásil ze své vůle, aniž koho se tázal, aniž sám byl tázán, dra. Riegra za dědice Palackého, za nyní jediného vůdce celého národa. Bylo to velmi s jeho strany politicky jednáno, ale jen o krátkou píď času prodloužiti to mělo moc J. S. Skrejšovského. Dr. Rieger sám, trvám, publikoval na ochranu J. S. Skrejšovského proti nepřátelskému veřejnému mínění článek, ale nemohl zadržeti všeobecný téměř proud ve staročeských kruzích proti Skrejšovskému. Snad právě že pociťovala se již hrozná osudnost chyby trpného odporu, hledala se *oběť*, neboť *beztrestně* nikdy neplýtvalo se silami národními. Ne v kruzích strany svobodomyslné, jíž tak nesmírně a nespravedlivě křivdil a ublížil, ale mezi těmi, jež zorganisoval a k vítězství nad politikou činnosti vodil, povstala proti J. S. Skrejšovskému veliká *hořkost*, která, zdá se nám, někdy byla až přílišná a nezasloužená. Ovšem Skrejšovský často dovolával se

hmotné pomoci a obětí politických přátel,*) ale jistě ne tak pro sebe a svou osobu, jako pro rozsáhlé politické agitice, které pořádal pro stranu. Byl v podezření, že činí tak nejen pro stranu, ale také pro sebe, jakož opravdu i v době nejtužších styků svých s Palackým a Riegrem hleděl samostatně se postaviti a často zkoušel, zdali by led nad českými vodami jeho království unesl. Domýšleno se od mnohých, že sám postaviti se chce v čelo národa; smělosti k tomu měl dost, ale nebyl by pořídil u národa, který Palackého zbožňoval a po způsobu patriarchálním na jeho zetě vůdcovství bez Skrejšovského i proti Skrejšovskému by byl přenesl...

Zatím již strana svobodomyslná byla se odhodlala z vlastní iniciativy ke kroku vysoce vlasteneckému, který stranu tu ctí a nejen o jejím vlastenectví, ale též o jejím smyslu pro čas a dobu dává skvělé svědectví.

Vidouc se kaceřováno a pozorujíc, že valná část národa věří podezříváním, odhodlala se strana ta vložiti další vedení největšího díla národního, velkého divadla, do rukou druhé strany. Nedávno teprve povolena a jen částečně dosud byla vyplacena zemská pomoc a kdyby stavební výbor mladočeský byl chtěl loudavě ve stavbě pokračovati, mohl ji udržeti ve svých rukou až do chvíle, kdy před celým národem osvědčena bude nejen bezúhonná čistota její politických úmyslův, ale až také oprávněnost činnosti sněmovní vítězstvím bude korunována. Avšak mužové ti byli si vědomi neobyčejných, nehynoucích svých zásluh o zdar díla, přes polovici hotového, nežli aby zatemniti a zmenšiti je chtěli pro nějaký ohled strannický.

Stal se smír mezi oběma stranami; dr. Rieger postaven v čelo stavby, která od té doby ve vyměřených kolejích měla jíti ukončení svému vstříc. Nyní teprve druhá strana uznala Národní divadlo zase za věc národní a protože strana svobodomyslná mu stejně přála, pokračovaly sbírky utěšeně. Je známo, jak na samém cíli, po ukočení stavby oheň obrátil nádherný pomník ten v ssutiny a jak z »Národních Listů« padlo současně slovo: »Národní divadlo bylo — Národní divadlo bude«, jak se strany svobodomyslné vyšel šťastný návrh na sbírku zlatkovou a jak obě strany národní ve šlechetném závodění celý národ volaly k nové oběře a jak navzdor všem nehodám národ náš skvěle, k úžasu celé Evropy v málo měsících složil celý téměř million! Toť jeden z nejkrásnějších a nejslavnějších listů našich posledních dějin a jistě omluvíte, že mezi tolika černými listy rychle jsem ku předu k němu obrátil, aby oko i srdce se potěšilo a v době strastné přivedeno bylo na mysl heslo Jablonského: Nikdy slunce nezašlo, aby opět nevyšlo...

Za nějaký čas následoval po dlouhých, zuřivých zápasech, ve kterých vlastenecké listy vyháněly z českého divadla české obecenstvo, také smír ve správě zemského divadla a obě strany utvo-

*) Kolovalo slovo, nevím jestli pravdivé, ale aspoň pro smýšlení v kruzích staročeských charakteristické, slovo prý Skrejšovského: »Znám jen dvojí druh vlastenců: jedni sloužit musí národu hlavou, druzí kapsou.

řily společné družstvo. Byli tedy mužové obou stran již ve styku. Házelo se sice pořád ještě blátem po sněmovnících mladočeských, ale tito právem jednati mohli jako slavný onen anglický ministr, jejž poházeli odpůrci blátem a jenž klidně pravil: »To se vykartáčuje!« Dnes zášť, špinění, bláto, zejtra — prach, pouhý prach.

Jako v dobách nejhorších vášní nedali se zastrašiti, tak v dobách smířlivějších nedali se odvésti a odlichotiti poslanci činnosti ze sněmu. Oni vytrvali. Viděli dobře, že v politickém světě dříve zase nebudeme něco platiti, dokud sami do něho nevstoupíme. Mrtví a nepřítomní mají vždycky nepravdu. Národ český věru málem nic neplatil, a rok co rok méně. Jenom pouhá náhoda zdržela, že Němci neučinili novou, horší ještě »opravu« volebního řádu, ač poslanci činnosti hájili ve výboru věc svého národa pevně a houževnatě. A rovnoprávnost? Již r. 1876 oznámeno bylo brevi manu sněmu, že dřívější jeho usnesení v příčině rovnoprávnosti na universitě pražské (k návrhu Riegrově zrovna před 10 [!!] lety učiněnému) je podle uznání university samé vyhověno (!) a rovnoprávnost provedena. Dr. Trojan dovolával se spravedlnosti německé, ale — každé české volání bylo marné!

Národ octnul se pomalu ale jistě nad propastí politické mizíny, osamocenosti, opuštěnosti a malomoci české. Co ještě mohlo zdržovati vůdce české, aby vstoupili do sněmu a na říšskou radu? Politická situace k tomu vybízela!!

Vždyť již celá řada nových nadějí trpných politiků byla zklamána. Rok 1875 přinesl počátek nového aktu východní otázky, jenž měl zakončiti r. 1878. Povstání v Hercegovině vypuklo, Východ byl v plamenech. Srbsko chystalo se k válce a český národ ovšem jako na povstání, tak na celé akci sbratřeného národa měl nejživější účastenství, jež také platnými skutky a značnými obětmi doložil. Tehdáž váženo bylo velice jmeno české na jihu slovanském a hrnulo se tam na sta českých junův, aby pomáhali v boji. Skrejšovský sám, tuším již r. 1876 jel do Bělehradu a vítán tu jako poloviční král český. Smělá jeho mysl zanášela se plánem, opatřiti Srbsku milionovou *půjčkou* v Čechách sehnanou (!!) prostředky peněžné k vedení války. Ministerstvo srbské jednu chvíli mu zcela důvěřovalo a vojenské stráže srbské obdržely rozkaz volati do zbraně a presentovati, když Skrejšovský vjížděl do knížecího konaku. Srbsko potřebovalo jistě peněz a také Skrejšovský tou dobou také silně již s hmotnými svízeli zápasil, neboť političtí jeho přátelé odpírali mu pomalu úvěr. Fantastický plán jeho se nepovedl. Ale tím jen soukromé naděje J. S. Skrejšovského byly zmařeny — nemělo se však vésti vážnějším nadějím trpných politiků v otázku východní lépe.

Neblahé ty naděje! Sladké to dřevo na osvěžení vypráhlých úst, ale nesytící! Bez nich by dříve bylo veřejné mínění donutilo trpné politiky, aby buď — což bylo snad logické a přirozené — odstoupili a vedení politiky činné přenechali jiným, aneb aby se zapřeli.

Válka srbská a blížící se ruskoturecká snad mohla nám z bídy pomoci, ale musili jsme býti na místě, kde se o nás bez nás rozhodovalo a kde nejsouce přítomni *nic, pranic jsme neplatili.* Nedošlo a nemohlo dojíti na nás a když po Plevně na sklonku r. 1877 celý národ náš jásal nad vítězstvím ruským, dr. Rieger nemoha citům národa i svým vlastním dáti jinde výraz, sepsal onen list na vůdce moskevských slavjanofilů *Aksakova*, na který nedostalo se mu od ruského vlastence zrovna povzbuzující odpovědi, kdežto zde v Rakousku způsobil list ten mnoho zlé krve. Naříknutí Beusta dávno již odstouplého (Beust hned po pádu Hohenwarta nahražen byl, jak známo, hr. Andrassym), že Čechové jsou zemězrádci, opakovalo se zase, ba sám orgán hr. Jindřicha Clama a našich ušlechtilých přátel, vídeňský »Vaterland«, odsuzoval list na Aksakova jako — zemězrádný!

Ale pořád ještě nepřestávalo se doufati a jistě nebyla situace pro nás zlá, — arci jenom v tom případě, kdybychom byli vstoupili na — říšskou radu. To pak vůdcové obou stran stále zamítali. *Auerspergovo ministerstvo dostalo se do příkrých zápasů s vlastní svou stranou.* Nemohlo uherské vyrovnání provésti. Dvakrát je většina ústavověrná zamítla a *teprve po třetí a sice pomocí hlasů oposice bylo schváleno. Tenkráte byl by Auersperg velikou cenu za naše vstoupení na říšskou radu zaplatil,* ale vůdcové vzali si do hlavy zcela nepolitické umínění: *S Auerspergem Čechové nevyjednávají!!* Politikové nemají říditi se osobními důvody a je zcela jisto, že bychom ve chvíli vyrovnání uherského a když *jednalo se o berlínskou smlouvu a okupaci, poměrně dost skvělé podmínky vyrovnání od Auersperga byli obdrželi.* Dr. Rieger sám často ujišťoval, že nové vyrovnání uherské přinese novou dobu, že potom jistě budeme voláni a že nastane obrat. Nuže, voláni jsme nebyli, protože Auersperg nemohl bez jistoty s naší strany zbaviti se posledního zbytku podpory své strany, ale kdybychom byli přišli, byl by nás přijal s otevřenou náručí.

Zatím měl nastati náhlý obrat u nás samých.

Bylo souzeno, že trpný odpor neměl zahynouti následkem politického nějakého obratu nebo jenom počátku nějakého jednání. Dějiny mají někdy svou odvetu a odplatu. Události měly přinésti mladočeským poslancům zadostučinění; všichni poslanci měli uznat potřebu politické činnosti *ve starých, nezměněných politických poměrech — tedy v celé naší beznadějnosti a politické mizině* a měli za nimi vejíti do sněmu za téhož nenáviděného Auersperga a taktéž jako menšina. Ještě doutnaly smolné sloupy, ku kterým přivázáni byli poslanci a obhájci sněmovní činnosti a poslední jiskry hranice té posvítiti měly na bídu a mravní nicotu trpného odporu a na koberec jedovatých hub, jenž na jeho mrvě vybujil.

Ve staročeském táboru propuknul zjevně spor mezi J. S. Skrejšovským a ostatními vůdci. J. S. Skrejšovský ve finanční své tísni ať na oko (jak tvrdil ve sporech civilních potom on), ať skutečně a platně (jak tvrdila strana druhá) prodal a odstoupil svůj list

zvláštnímu družstvu z mužů staročeských, vyhradil si právo *nesesaditelného* chefredaktorství a právo zpáteční koupě »Politik«. Avšak nepřestal pokládati se za jeho skutečného majitele, ačkoli neopatrně dal položiti do kupní smlouvy, že zbytek sumy kupní (družstvo převzalo hlavně jeho dluhy ve značné výši a zbytek, něco tuším přes 100.000 zl., mělo složit hotově) má se J. S. Skrejšovskému zaplatiti až po *umoření všech převzatých dluhů*. V této kličce měl zchytralý jinak Skrejšovský zachytiti se, uváznouti a připraviti sebe o všechen vliv a rodinu o — trosky bývalého velkého jmění; byl druhdy aspoň knihovním majitelem tří velkostatků, to z dob chabrusu. On tedy nepřestával pokládati se za skutečného majitele listu o činil v něm útoky — na dra. Riegra a jiné členy družstva. Toto cítíc se majitelem, bránilo mu a chtělo nad jeho články provozovati censuru.

K jedné takové události dostavili se plnomocník architekt Thierhier a jiný člen družstva. Ti vešli do sazárny; zakázali vysázený již článek proti dru. Riegrovi; Skrejšovský vyšel ze svého bytu a tu nahoře na schodech druhého poschodí udála se tajemná scéna, jejíž pravý průběh je dosud nevysvětlen. Jisto jen tolik, že Thierhier vyběhl nahoru ke Skrejšovskému a tu strhla se rvačka, při níž, jak Skrejšovský tvrdil, Thierhier překotil se přes nízké zábradlí a spadl s druhého poschodí dolů na kamennou podlahu předsíně. Zůstal v tratolišti krve bez vědomí a dlouho nebyl mocen smyslů. Později tvrdíval, že byl udeřen železnou tyčí, jakéž užívá se v sazárnách, do hlavy (17. ledna 1878). Skrejšovský druhý den v lokálce zcela lakonické vypravoval průběh události. Zavedeno vyšetřování, Skrejšovský zatčen a — družstvo nyní mohlo v nepřítomnosti Skrejšovského dosaditi sobě oddaného redaktora. Strana trpného odporu zbavena aspoň na nějaký čas velice nebezpečného nepřítele. Abychom se více k této tragické události nevraceli, dodáváme zcela stručně, že Skrejšovský v prvních instancích uznán vinným z těžkého poranění, u nejvyššího soudu však byl uznán nevinným, protože skutek onen spáchal v *sebeobraně*. Později soudil se, aby zase vrácena mu byla smlouvou zaručená redakce, žaloval na navrácení listu a vedl celou řadu pří s družstvem. Asi rok před smrtí svou ve Vídni smířil se s Thierhierem, který přepustil mu svá práva na »Politik«, chystal se již k návratu do Prahy — ale soudní nález zmařil tuto nejpevnější jeho naději. Nedočkal se konečného výsledku svých ještě dnes neukončených pří a zemřel v říjnu r. 1883 po krátké chorobě žurnalistickou nemocí — srdeční vadou.

Než vraťme se k tajemné oné události. Lze si pomysliti, jaký poplach a vzrušení způsobila v celých Čechách a ve všech kruzích politických. Mínění byla rozdělena. Skrejšovský byl velice nenáviděn, ale událost sama činila dojem také pro druhou stranu nevalně příznivý. Hlavní sloup trpného odporu byl k zemi sražen — na něm měla se splniti stará truchlivá pravda, že od Kapitolu k tarpejské skále není daleko. Pád ten zničil a rozdrtil v prach

poslední zbytky trpného odporu. Strana druhá ještě nebyla bez obav, co očekává ji »od nejzdárnějšího syna národa«, jehož schopnosti s celým právem nejen vysoce byly ceněny, ale ještě více obávány. Při tom byl Skrejšovský do nejtajnějších útrob české politiky uveden a zasvěcen a dalo se jistě očekávati, že nepromluvil poslední své slovo.

Dr. Rieger ve srozumění se svou stranou vstoupil v jednání s drem. Sladkovským a stranou svobodomyslnou a hlavním předmětem shody byla ochotnost přátel dra. Riegra *k obeslání sněmu českého.* Jinak byl by celý smír bezvýznamným a nesmyslným.

Devítka poslanců sněmovní činnosti slavila mravní triumf, aniž však chtěla tím pokořiti své odpůrce. Ona ráda zapomněla na kaceřování a podala ochotně ruku ke smíru, jenž rozrazil okovy trpného odporu, prozatím jen vzhledem ke sněmu, ale národ i poměry brzo střásly jich *zbytek.* Bylo rozhodnuto. Ještě maličko a národ celý bude na nové dráze.

Poslanci sněmovní činnosti vytrvali tedy na vzdor všem příkořím pevně a věrně a tím otevřeli národu cestu k lepší budoucnosti. Neboť cokoli měla pro nás ve svém lůně, — národ nestál proti tomu spoutaný, nehybný, nečinný, němý.

Oni vykonali svou povinnost k národu, tu povinnost, kterou ukládal jim čas a doba, a kdyby nic jiného nebyli učinili, nežli že nastoupili pravou cestu z národních běd a že tak dlouho vytrvali, až celý národ přišel za nimi, je politický čin jejich veliký. Jeho cena nemůže se *spravedlivě* zkracovati; kdyby Sladkovský a strana svobodomyslná nic jiného nebyli pro národ vykonali, nežli že zahubili ten trpný odpor, jenž byl jednu dobu sice silným *strážcem* národa, ale potom zvrhl se na *tyrana* a hubitele národa, dost vykonali, a vlast, jež na pomníku geniálního Myslbeka zakrývá palmou obličej trpitele Sladkovského, jistě *vždy* a čím dále tím více bude uznávati, že palma ta je *zasloužena.*

XV.

Jak přišlo s Auersperga na Taaffa.

V *krvi* skončiti musily bratrovražedné štvanice. Bayard trpného odporu, Skrejšovský, musel hrozebně vzepnouti se proti svým politickým přátelům, nežli obě strany národní se sblížily. Stalo se to v březnu r. 1878. Kompromis záležel v tom, že »Staročeši« měli nejen trpěti, ale sami obeslati sněm a »Mladočeši« za to svorně s nimi postaviti se *k potírání snah na obeslání říšské rady.* Smíření mělo tedy především učiniti J. S. Skrejšovského malomocným a pak položiti vysoký jez proti veřejnému mínění, jež vždy hloub pociťovalo nerozum němé passivnosti. Podle pravdy musíme přiznati, že oba vůdcové stran, dr. Rieger i dr. Sladkovský, stejně

hluboko zaryli se v klamnou naději, že před vstoupením na říšskou radu *musí přijíti vyrovnání* české a uznání hlavní podstaty státoprávního programu.

Nač tyto naděje asi opíraly? Vnitřní i zahraniční politika r. 1878 byla v divokém klokotu a oni viděli, že navzdor tomu *nikdo* stranou stojící Čechy *nevolá*. A přece v manifestu obou čelných mužů národa ze dne 30. března pravili zrovna s mohamedánským fatalismem: my právem *čekáme*, že všichni ti, jimž záleží na zachování říše, vezmou v ochranu naše požadavky, spočívající na spravedlivosti a pravoplatných státních aktech, a o ně opřeni zůstáváme ochotni k smíru se všemi rozhodujícími činiti eli a jsme při tom přesvědčeni, že jakkoli se (činitelé oni) k nám zachovají, nikdy není a nebude třeba, abychom *s obavami* hleděli na budoucnost my, synové velké *slovanské* rodiny, která žádnému ze svých členů nedá zahynouti.

Ze slov tohoto asi smyslu bylo patrno, že se oba vůdcové neklamou ani tak o politické situaci *vnitřní;* věděli, že pro státoprávní naše stanovisko není ani v pohnuté době té situace příznivá, ale doufali ve spásu myšlenky *slovanské*.

My vysoce klademe slovanskou myšlenku, ona je nám útěchou i posilou v dobách zlých, a nesmí odstupovati od nás ve dnech lepších; ale nespoléháme a nesmíme spoléhati *jenom* na ni a na její spasnost. Především a hlavně musíme počítat na *vlastní* síly, musíme zachovati sebe samy pro tu chvíli, kdy slovanská myšlenka **a její hlavní nositel budou bráti nás do výpočtů aktuelní politiky.** Tomu tenkráte nebylo a není tomu ani dnes, jak na svém místě poctivě dle pravdy a také přece *slovansky* vyložíme.

Musíme však na omluvu vůdců, že na tak dalekou spásu odkazovali hynoucí svůj národ, vzpomenouti si, v jaké době byl manifest ten vydán. Zrovna čtyři neděle před tím uzavřelo Rusko s Tureckem *smlouvu svatoštěpánskou*, která dávala úplnou samostatnost Srbsku a Černé Hoře a celý jeden národ slovanský, Bulhary, osvobozovala. Bulharsko sáhati mělo od Dunaje k Egejskému moři a od Středce k moři Černému. Národ sta let v otroctví hnětený znovuzrodil se po krvavém křtu slovanské myšlénky. Účinek tohoto osvobození byl arci po celém Slovanstvě nesmírný, ač trochu zkalený tím, že lord Beaconsfield vplouti dal loďstvu anglickému do Bosporu a donutil Rusy, aby zastavili se před samým Cařihradem. Evropa chytala rameno Ruska — Rakousko bylo již vystoupilo s návrhem mezinárodní konference, protestovalo proti všeliké samostatné smlouvě mezi Ruskem a Tureckem a Bismarck patrně stál za tímto smělým krokem Andrássyho. Ale obratnost generála Ignatěva navzdor tomu roztrhla Turecko ve dva nesouvislé kusy a Turecko tlačilo se k Rusku jako jediné své spáse. V té chvíli nebylo se diviti vůdcům českým, že rozvíjeli trikoloru *slovanskou*.

Avšak oni chybovali, že ji zarazili nad slovanskou Prahou a nešli s ní do — *Vídně*. Doba byla ohromně důležitá a každý den mohl přinésti válku Ruska s Anglií a — Rakouskem. Anglie

usilovně zbrojila a celý národ zdál se žádati válku. D'Israeli Beaconsfield neměl oposice ani u liberálů, s jásotem povolen mu válečný úvěr 60 millionů liber šterlinkův a Rakousko bylo již *začalo velkou akci diplomatickou*, neboť dne 3. února zval Andrássy k evropskému kongresu a aby hlas Rakouska měl důraz, usnesla se veliká korunní rada ze všech společných, uherských a rakouských ministrů složená, aby na delegacích a říšských sněmech vyžádati směl Andrássy mobilisační úvěr 60 millionův a obě delegace ještě v měsíci březnu (uherská dne 19., rakouská 21.) jej povolily. Ovšem se veřejné mínění proti tomu stavělo a bylo pochybno, jestli uherský sněm bude tak ochotný jako delegace. Vídeňská říšská rada byla ještě *pochybnější*. Již v delegacích byl veliký zápas a jen 11 proti 9 hlasům povolen úvěr, a sice jen pomocí hlasů *polských a slovanských*, tedy vládě nepřátelských.

Ústavácká strana byla se totiž utkala v boj proti všemocnému Andrássymu a nejen proti němu, také proti Auerspergovi. *Dvě celá léta vleklo se již uherské vyrovnání*, a ač starý, do roku 1877 platný zákon již uběhl, nemohl Auersperg dosáhnouti schválení nových proposic, jež dvakráte byly mu vráceny. Tisza totiž stáhnouti chtěl »ostatním zemím Jeho Veličenstva« kůži s těla a ústaváci — dějepis jim zásluhu tu nemůže upříti — odpírali vší mocí. Vedlo by daleko, kdyby se tu všechny jednotlivé fáse tuhého zápasu toho měly vypsati; my v zápase tom stáli stranou, ani Maďaři ani Auersperg nevolali nás na pomoc.

Ve chvíli smíru obou českých stran ostatně (30. března) byla již hlavní obtíž vyrovnání přemožena. Auersperg, aby skrotil nepovolnost dra. Herbsta a ústavověrných vůdců, zadal dne 22. ledna formálně za propuštěnou, císař nesvolil k žádosti té a 7. března po neobyčejně velikých *sedmnáctidenních debatách* schválena také ve vídeňské sněmovně obchodní a celní smlouva s Uhry. Devět dní před tím učinil usnesení to uherský sněm. Byly ovšem rozdíly v obou usneseních, ale hlavní obtíž byla přemožena. Zbývaly však ještě zápasy o kvotu, t. j. podíl, v jakém přispívati se má na společné záležitosti. Uhři žádali praecipuum 2 millionů při restituci daně ze spotřeby hlavně cukerní. Říšská rada nechtěla svoliti.

Než mnohem důležitější nežli tato vnitřní otázka byla zahraniční. Auersperg ztotožňoval se s politikou Andrássyho, která byla zároveň politikou císařského domu. Rakousko nechtělo dopustiti rozdělení Turecka, aniž by *samo* nezaujalo pevnou posici na Balkáně. Ono potřebovalo pro Dalmacii pozadí — Hercegovinu a Bosnu a bude-li možná i moře u Soluně. Maďaři nechtěli z počátku ani slyšeti. Báli se rozmnožení *slovanského* živlu, proti němuž jsou beztoho v menšině. Berlínský kongres, k němuž Rusko svolilo, měl přinésti vyrovnání s nenáviděným Ruskem, a Maďaři z plemenné zášti nechtěli kongres, ale — válku. Němci rakouští zase poznávali, že okupace Bosny a Hercegoviny státi bude ohromný náklad, jehož ponese Rakousko 70 procent. Proto Herbst, Sturm, Giskra a celé

hlavní jádro levice vstoupilo do rozhodné opposice proti všem okupačním úvěrům a také proti ostatku uherského vyrovnání. Ještě v této poslední věci si jedna část Němců dala říci. Když ministři v konferenci ústavověrné strany (jež dělila se na klub velkostatkářů, klub pokroku a klub Herbstův) předložili výsledek nového jednání s uherskou vládou o neshodách a prohlásili, že nepodaří-li se tento výsledek prosaditi, je po *veškerém* dalším jednání, zamítla sice navzdor tomu většina výboru toto vyrovnání (dne 15. května), ale za deset dní na to výbor se jinak rozmyslil a přijal všechny návrhy vlády až na ono praecipuum z potravní daně. Andrássy nesmírně naléhal; ukazoval k tomu, že za málo dní zahájen bude kongres a on že nejen nemá povolený úvěr 60 millionův od *sněmů* říšských, nýbrž že ani vyrovnání není hotovo, tak že bude zástupcem říše uvnitř rozervané. *Na nás Čechy se nemyslilo* a my se také nehlásili, ač bylo patrno, že hlasy v této velice důležité chvíli *mnoho by byly vážily*, kdyby byly na místě. Ony by byly rozhodovaly, ať již pro Andrássyho nebo *pro ústavověrnou stranu*.

Avšak Auersperg i Andrássy pomohli si bez nás. Pomocí *Poláků* byl dne 1. června přijat konečně v plenu vídeňské sněmovny zbytek uherského vyrovnání, tedy vyrovnány difference mezi Uhry a říšskou radou ve clech, přijat zákon o dluhu 80 millionů u banky. Uherský sněm stejné votum učinil až dne 25. června; nebyli Maďaři spokojeni, že nedosáhli praecipua 2 millionů zl., které měly se jim z výnosu *společných* cel počítati napřed k jejich prospěchu.

Auersperg tedy zvítězil, a sice pomocí *hlasů polských*. *Ústavověrnou* většinu již neměl. A když hlasovalo se dne 7. června ve sněmovně o úvěr 60 millionů na mobilisaci, zvítězil Andrássy, ale zase pomocí hlasů polských, slovanských a klerikálních.

Vláda a ústavověrná strana byly tedy na štíru a Rakousko na počátku velké zahraniční akce.

Dne 13. června započal totiž berlínský kongres a Andrássy odcházel tam s vědomím, že má 60 millionů na mobilisaci povoleno a on také v delegaci prohlásil, že *Rakousko užije zbraně — nebude-li zájmům jeho na kongresu vyhověno. Rakousko také již mobilisovalo* (dalmatský a sedmihradský armádní sbor) — tu přece bylo na jevě, *že politika česká nemá déle státi stranou, ale že má vrhnouti se do proudu událostí. Vždyť bylo jisto, že Němci neupustí od své opposice a že budou Rakousku brániti akci na Východě.* Tato akce byla již hotovou událostí. Berlínský kongres k návrhu anglickému přenesl v témž měsíci (28. června 1878) na Rakousko mandát, zjednati pořádek v Bosně a Hercegovině a obsaditi obě země. Generál Filippovič jmenován vrchním velitelem a 100 000 mužů hnulo se už den na to (29. června) do Bosny. Rakousko doufalo *v nekrvavé* obsazení země; ale sklamalo se. Vypuklo mocné povstání a Rakousko honem provedlo druhou mobilisaci, tenkráte 50.000 mužů, jichž bylo třeba, neboť dne 8. srpna byl generál Szapary od povstalců na hlavu poražen; ovšem

přemoc pravidelného vojska zvítězila a brzy obsazena hlavní města obou zemí, dne 24. srpna Sarajevo a 19. září Mostar.

V těch dobách stal se s Tiszou, protože jeho strana ve volbách právě (v srpnu) odbývaných obdržela většinu, také v uherském sněmu *veliký* obrat, který neměl ujíti našim politickým vůdcům. Tisza *zcela* poddal se zahraniční politice Andrássyho a za tuto podporu vymohl Andrássy Tiszovi od krále uherského *zcela volnou ruku ve vší vnitřní politice*. Tento vzájemný poměr trvá do dnes a on vysvětluje nejen dominující postavení Tiszovo v Uhrách, ale také jeho zamlklý a někdy nepřítomný (kroměřížská entrevue) souhlas se zahraniční politikou Rakouska, na kterou, jak snad také v Čechách obecně známo, sám císař vyhrazuje si rozhodující vliv — odtud prý slovo Bismarckovo, že jediným zahraničným ministrem Rakouska je císař František Josef.

Uhersko měla tedy koruna pro východní politiku zajištěno. Nyní potřebovala — Rakousko, totiž *vídeňskou říšskou radu*. Němci od své opposice nechtěli na žádnou cenu upustiti a proto Auerspergovo ministerstvo zadalo (6. července) za propuštěnou. Neposlední příčinou tohoto odhodlání byla těžká nemoc ministra vnitra, Lassera, výstředního centralisty a našeho rozhodného odpůrce, kterýž opravdu nesmírně přispěl k devalvaci a stlačení vlivu a účinlivosti české opposice, Lasser byl tedy propuštěn a do panské komory povolán; nemohl již dávno konati službu. Zatím Auersperg jmenován ministrem vnitra a *nyní bylo na něm, aby pokusil se o rekonstrukci ministerstva*.

Čeští vůdcové měli jednati. Minulé dny podaly důkaz, že nepřítomní *nebyli* pohřešováni a že chtějí-li něco platit, *musí přijíti*, buď po předchozím vyjednávání s Auespergem anebo bez vyjednávání. Přicházela doba nových velkých konfliktův a ta strana, *která zachytila se nové akce rakouské na Východě, musila skrze ni posazena býti do křesla*.

Ale bohužel, »smíření« obou českých stran a utvoření tak zvaného *státoprávního klubu* mělo posloužiti za *galvanický proud ke zdánlivému oživení trpného odporu*.

Protože celá země byla jednoho mínění: na sněm, na sněm, — šli čeští vůdcové na sněm, ale zároveň prohlašovali, *že bez vyrovnání na říšskou radu nepůjdou*. Vlny veřejného mínění, nepokojně a hrozivě se zvedající, ukonejšeny, a vítr důvěry opřel se zase do plachet české politiky.

Celý svět byl pouze jedné mysli, že za krátký čas Čechové přece do Vídně přijdou; vůdcové dávali také znát, že by šli, kdyby se něco dalo, ale za *žádnou cenu za Auersperga!!* Tím se způsobilo, že musil Auersperg ze svých kombinací nás zcela vypustit a zničila se také důležitost obeslání sněmu; viděn v obeslání tom jen poslední prostředek zadržeti na krátkou chvíli ještě vítězství myšlénky úplné aktivity. Tak jsme Auerspergových těžkostí neuměli využitkovati a stále opodál jsme marně čekali.

Ve Vídni dávno přestali míti z nás a naší oposice respekt. Nejen divoké řádění za roztržky ukázalo povahu trpného našeho odporu, ale J. S. Skrejšovský, nedávno major domus národních vůdců, házel na dno temné studně naší passivity planoucí věnce, — které pobourané její stěny celému světu ukazovaly!

Povahy takové, jako byl Skrejšovský, upadají z extremu do extremu, protože nejvyšším zřetelem jejich je vlastní jich já. On nedávno ještě věšel ty, kteří o několik let dříve hlásali pravdu, kteří před čtyřmi lety obeslali jenom sněm zemský — nyní obrátil se v pravý opak a celému světu vykládal, že trpný odpor je pouhé strašidlo na zajíce a že lid český košťaty poslance do Vídně požene. Založil v Praze nový žurnál »Epochu«, napřed z pomoci a podpory několika vlasteneckých přátel činnosti (jako dra. Klaudyho, JUDra. Daška a j.), potom z podpory — — Adolfa a snad také Karlosa Auersperga. Ještě v lednu 1878 uspořádal velkou novoroční hostinu pro své redaktory a připíjel tu na »úplnou samostatnost a neodvislost koruny české«, a za půl leta na to byl ve službách vlády a hlásal nezbytnost naprostého pokoření politiky české. Protože pak obě strany, jež hlavně on až k šílenému vzteku rozeštval, se smířily, bil do obou, a jako »Epoche« proti »Politik« — založil proti »Národním Listům« zcela ve formátu těchto »Slovanské Listy«, s kterýmžto championem tiskové kanceláře Auerspergovy chtěl provozovat pravou *slovanskou* politiku. Našlo se opravdu několik idealistických mládenců, nadšených Slovanů, kteří v dojímavé naivnosti věnovali péra svá — »*slovanské*« politice, jež komando i semenec dostávala od počestného Floriana Zapletala, famula v tiskové kanceláři vídeňské. Kukle byla příliš nejapná, nežli aby český lid neviděl pod čertovu přikrývku a »Slovanské Listy« brzy zašly jako dávno před nimi i za Skrejšovského *druhé* vyšetřovací vazby, tedy r. 1878, s obětavostí několika jeho věrných přátel vydržovaný »Brousek«, lístek to, který dějinám českého časopisectva není ozdobou.

Tedy všichni čeští poslanci dne 23. září vstoupili na sněm — ovšem bez šlechty, jež ve volbách předcházejících propadla. Volby ty byly proto zajímavé, že obě strany národní rozdělily se v okresy volební, asi jako dělili se ve středověku králové a potentáti o země, t. j. netážíce se po vůli voličstva; nejlepší to důkaz, jak posloužil trpný odpor politickému *pokroku a konstitučnímu smyslu* lidu. Ten dokonce neprotestoval, nýbrž volil, jak bylo mu předepsáno: 68 poslanců »velké strany národní« a 14 poslanců »národní strany svobodomyslné«. Obě strany měly své klubovní svazky, ale scházely se společně do jednoho klubu — *státoprávního* — ke všem poradám. Už jméno »státoprávní klub« nebylo vůči novým poměrům šťastné Především by ve státoprávním klubu musili být zastoupeni moravští poslanci a potom konservativní šlechta z obou zemí, a ani onoho, ani toho nebylo. A pak, *což pak nevidělo se, že dávno již měl změnit se nejbližší cíl zápasů politických, že bylo chybnou zastaralostí, jíti skrze státoprávní program k národnímu*

a že bylo třeba zrovna opačně skrze národní program jíti ne ke starému státoprávnímu programu, ale ke státnímu právu na poměry doby nové přizpůsobenému? Než k čemu tážeme se, když skutky poslanců dokazují, že neviděli jasně. Ale síla poměrů skutečných a duch času přece nezůstaly bez vlivu na poslance české. Tenkráte uloženo dru. Braunerovi, aby sepsal *ohrazení* českých poslanců, s kterým vstoupili do sněmu. Odvoláváno se ke všem dřívějším ohrazením; stálo se na státním právu, avšak nejhlavnější váha kladla se na *opravu volebního řádu*, tedy na otázku, *s kterou Čechové vůbec měli vždycky začínati* a která by potom jistě dávno byla hotovou událostí. A ještě jiný, nový moment byl ve spisu Braunerově: *kladl se důraz na svornost a smíření s Němci.*

Tedy nejen ve skutku vstoupení staročeských poslanců na sněm dožila se strana svobodomyslná *vítězství*, ale také v té *snaze*, pro kterou od politických marodérů po tři léta byla křižována: ve snaze po smíření s Němci.

Panovala r. 1878 vůbec v českém sněmu zvláštní smířlivá nálada. Proč se chtěli Čechové s Němci smířiti, je na bíle dni. Byli od celého světa opuštěni; v rozhodujících kruzích vídeňských se na ně zcela zapomnělo; o Auerspergovi nechtěli čeští poslanci vědět, ač tuším tato nechuť neměla jen pramen v počátečných pronásledováních Auerspergových, nýbrž v odporu historické šlechty k rodu Auerspergů, odporu to, jenž mnoho zlého českému království a Čechům přinesl; spojenci naši na říšské radě byli nevrlými, že nepřišli jsme ani v tak důležitých dobách, kdy nejen vláda, ale koruna potřebovala náhrady za stranu ústaváckou, že ani tenkráte nevstoupili jsme v akci a nepřipravovali novou dobu.

Tedy Čechové doufali tenkráte jenom od spravedlnosti Němců. Zcela jinak by byly věci stály, kdyby se byli čeští poslanci rozhodli v pravou chvíli zasáhnouti do parlamentárních poměrů — ale oni nechtěli. Němci pak byli smířlivými, poněvadž hlavní jejich armáda byla v oposici *proti* vládě a chystala se k novým zápasům. Čechové byli by jistě znamenitými spojenci proti vládě (vždyť v ohrazení Braunerově žádalo se výslovně, aby »Jeho Vel. konečně povolal do rady koruny muže, kteří by způsobili mír«) a snad i proti okupační politice. A nedá-li se dosíci jejich spolučinnost s Němci, *aspoň zdržeti je, aby nešli Polákům, Čechům moravským a hraběti Hohenwartovi na pomoc proti — Němcům; to jistě stálo za smířlivost.*

Zrovna v té chvíli a ještě určitěji později ukázalo se, jak nesmírná škoda byla pro národ tak naprostá svornost ve všech prostředcích. Kdybychom byli rozstouplí na dvě samostatné strany, a sice strany ne vášnivě se potírající a ničící, mohla *jedna* blížiti se k Němcům oposičním a *druhá* k vládě a koruně a které by byl kynul větší zisk pro národ, té měla přenechat se akce. Ale nám byla *svornost* více, nežli dobrá a prospěšná politika — raději špatnou politiku, jen když netknuta je svornost.

Tedy ve smírné atmosféře českého sněmu učinili Čechové dne 26. září návrh na podání adresy. Byla opravdu doba k takovému kroku vhodná; že je vhodná, věděli naši vůdcové, ale jen že jí neuměli využitkovati.

Zrovna totiž mezi zasedáním sněmů dne 2. října kníže Adolf Auersperg žádal, aby císař konečně rozhodl se o jeho propuštění. Auersperg nedoufal více v rekonstrukci svého ministerstva. Byl by ovšem za veliký čin pokládal si, smířiti se s českou národní stranou (ne s »feudály«, kteří nenáviděli jej a kterým on stejně splácel), ale nebylo k tomu naděje — protože Čechové první jeho podmínku: vstoupiti především na říšskou radu, napřed ještě, nežli byla činěna, rozhodně odmítli. Tak vypukla ve vídeňském ministerstvě krise. V uherském již byla dva dny před tím nastala. Tisza, aby učinil nátlak na veřejné mínění uherské, proti okupaci zaujaté, taktéž zadal za propuštěnou. Chtěl se tím zbaviti též ministra financí Kol. Széll, který byl z finančních důvodů nesmířivý odpůrce okupační politiky. Císař propustil Széll a Tiszovi uložil, aby vedl prozatímně vládu.

Auerspergovu žádost kabinetním listem ze dne 6. října *přijal*, ale taktéž uložil Auerspergovi, aby prozatímně vedl dále vládu, *což mělo trvati ještě hodných několik měsíců*, nejlepší to důkaz, jak stál Auersperg — nahoře.

V týž den, ve který Auersperg naléhal na své propuštění, odůvodňoval dr. Rieger svůj návrh, aby císaři podala se adresa. Mluvil k Němcům velmi smířlivě a proti *Maďarům* velmi ostře. Ve své jinak velice působivé řeči odůvodňovací dokazoval, že Němci a Čechové mají se proti »tureckým choutkám« Maďarů spojiti a že se převaze maďarské má učiniti konec.

Jestli dr. Rieger doufal ve smířlivost Němců, jestli chtěl s nimi pracovati proti — okupační politice Andrássyho, byla řeč jeho politická, ač politika ta neměla zdaru, jak se brzo ukázalo. Jestli však dr. Rieger nedůvěřoval Němcům, měl rozhodně jednati ve smyslu politických spojenců svých a hlavně Čechů moravských na říšské radě a býti k německé smířlivosti ne-li chladným, aspoň vyhýbavým. Úkol proti maďarské a třeba také okupační politice náležel — *druhé* straně, kdyby totiž u nás vedla se politika, jako jinde ji vedou.

Ostatně Němci byli chytří dost, že přikázali návrh na adresu výboru, což stalo se — jednohlasně, nevídaný to zjev v českém sněmu. Už dne 19. října zamítli však Němci v plném sněmu návrh Riegrův a ut aliquid fecisse videantur, přijali resoluci, jež vyzývá zemský výbor, *aby vypracoval nový volební řád*. Také ten návrh byl přijat jednohlasně, ale zdali se mohlo doufat, že z něho něco pro národ náš vykvete? Na Moravě se Němci nepřetvařovali — Čechové moravští také podali návrh adresy, ale Němci jej hned na poprvé zamítli. Zamítnutí adresy způsobilo navzdor vší zdánlivé smířlivosti v klubu českém dojem trapný a z něho zrodila se myšlenka, sepsati zvláštní *pamětní spis* a odevzdati jej císaři.

Pamětní spisy a vůbec podobná *popíravá* politika byly od jakživa naší záhubou, ač jsme s ní málokdy co, a snad nikdy nic nepořídili. Zdá se nám, že *o hodně méně* takových memorand bylo by pro nás o hodně *více*. Dr. Rieger zavezl adresu do *Vídně*, avšak musil ji odevzdati jen v kabinetní kanceláři, aniž spatřil císaře. Poměry politické byly takové, že císař tou dobou na nějaké české vyrovnání neměl času. Čeští vůdcové zcela jinak představovali si poměry politické ve Vídni u dvora, nežli jakými byly.

Na císaře nastupovala nezbytnost *zříditi nové ministerstvo*. Že by se Čechové měli vzíti do politické kombinace, nikomu ani na mysl nepřipadlo té chvíle, kdy sami pověděli, že vstoupení jejich na sněm neznamená konec trpného odporu. Oni se sami vylučovali a nikdo na ně nemyslil.

Císař nucen přijati Auerspergovo propuštění, *zavolal — dra. Herbsta.*

Mohu ujistiti, že jsem o této části zákulisních dějin politických *zevrubně a věrně* zpraven a že rozličné verse, jež vyvolaly tolik sporů, mohu uvésti na míru pravdy.

Tedy císař hned jak přijal propuštění ministerstva Auerspergova, zavolal si dra. Herbsta a *nabídnul mu, aby sestavil své ministerstvo*. Herbst nepřijal a doložil, že přijati již proto nemůže, poněvadž má tak málo většinu, jako Auersperg. *Na to císař žádal, aby mu dr. Herbst podal zprávu o parlamentární situaci a aby vyslovil se, jaká by se dle jeho (Herbstova) mínění mohla zříditi vláda.*

Herbst odpověděl, že dle jeho mínění nebude míti žádná *parlamentární* vláda většinu a sice proto, že není ve sněmovně jiné strany nežli ústavověrné, která by disponovala nad většinou. Tato strana že však v převalné své většině je a za každé vlády bude *proti* okupaci a že za každé vlády žádati bude ne sice zmenšení počtu vojska, ale rozhodně snížení vojenského rozpočtu, protože beztoho nelze dostati se z věčných schodků. Avšak *mimoparlamentární* vláda, která přísně stála by na ústavě, *že pro branný zákon na jeden rok a okupační kredity dostane většinu* z jedné (konservativní) části ústavověrné strany a *z opposice. Ve všech jiných otázkách že pak bude ji podporovati celá levice, tedy také on sám.*

Císař vyslechnuv, tázal se, *kdo by podle mínění Herbstova byl asi nejzpůsobilejším k utvoření takového ministerstva?*

A tu dopustil se Herbst osudné chyby — která vynesla mu císařovu nemilost, ve které po dnes se nalézá, která ústavověrnou stranu tak velice poškodila a kterou Němci Herbstovi kladou za hlavní jeho politický hřích.

Herbst měl přece věděti, že jakmile bude *jmenovati určitou osobu, již tím samým se zavazuje ji podporovati*, kdyby císař k ministerstvu ji povolal. Větší ochoty a sklonnosti nemohl přece panovník dru. Herbstovi prokázati, nežli když pravil mu: Jmenuj mně ministra, kterého si přeješ ty a tvoji političtí přátelé, a já ho

povolám. — Když pak Herbst určitou osobu jmenuje, rozumí se samo sebou, že císař musí očekávati, že Herbst a jeho strana budou ministra, jehož si sami přáli, podporovati. To Herbst nerozvážil a ačkoli neměl v úmyslu ve všech otázkách nového ministra podporovati, *chválil císaři zrovna nadšenými slovy tehdejšího ministra financí, Pretisa.* Upozorňoval císaře, že Pretis neosvědčil se jen jako znamenitý odborný ministr, ale že v uherském vyjednávání i proti uherským ministrům i proti sněmovně dokázal neobyčejnou zručnost a diplomatickou obratnost. K tomu ke všemu že v posledních svých řečech ve sněmovně ukázal veliké schopnosti řečnické; že je na straně ústavověrné persona gratissima a pravice že nepokládá ho za odpůrce. Pretis proto že by dle jeho mínění byl v této situaci nejvhodnějším ministrem.

Tak skončila audience, která měla býti první příčinou k pozdějšímu pádu celé strany. Avšak nelze na Herbsta celou vinu klásti, neboť k chybě jeho přičinila strana ústavověrná ještě mnoho, mnoho jiných, neméně osudných.

Císař zavolal na to Pretisa a uložil mu, aby sestavil *ministerstvo* a oznámil mu, že Herbst bude vládu jeho podporovati.

Pretis byl však dost opatrný, a nežli k sestavení ministerstva přikročil, požádal všechny tři kluby ústavověrné, aby vyslechly jeho program a on sám ubezpečil se jich souhlasem.

Pretis vykládal svůj program, s jehož hlavními věcmi ústavověrní souhlasili: opravu berní, pokračování v dosavadní centralistické politice; povolení branného zákona na *rok* a povolení nákladu na *okupaci*, avšak ujišťoval, že okupace ta je jenom dočasná; ona že trvati bude tak dlouho, dokud nebude zjednán úplný pokoj v obou zemích a dokud nebudou vráceny říši sumy, jež tam investovala a — zakopala.

Když Pretis skončil, *zvedl se Herbst a začal hřímati proti okupaci*, ba šel ještě o krok dále: *nazval celou politiku zahraniční osudnou; politika ta že musí se zastaviti, Andrássy že musí odstoupiti.* Pretis že jest ovšem nejvhodnější osoba pro utvoření nového kabinetu, ale žádá-li za podporu strany, že musí rozhodně odříci se politiky Andrássyho. Také tázal se Pretisa, *byl-li zmocněn, aby stranu ústavověrnou ujistil, že se v okupaci aspoň nepůjde dále?* (Pretis prohlásil, *že takového zmocnění nemá*, že však myslí, že se dále v okupaci *nepůjde*.)

Kluby německé oznámily, že na druhý den dají Pretisovi odpověď. Usnesení znělo, že by sice ústavověrná strana *ráda a ochotně uvítala* Pretise v čele vlády, *ale že by jen pod tou podmínkou jej podporovala, kdyby se v bosenské politice ustalo* Menšina vedená Plenerem, Süssem, Scharschmidem radila k povolnosti, ale *Herbst* zvítězil. *Poslání Pretilovo bylo zmařeno a dne 29. října vrátil Pretis od císaře svěřený mu mandát.*

Lze si mysliti, jaký dojem na císaře učinilo, že zrovna Herbst, k jehož návrhu Pretise povolal, byl příčinou zmaru. Herbst sice

ujišťuje, že bylo to nedorozumění, že nechtěl císaře oklamati, ale nepoliticky, neopatrně, zkrátka nemoudře jednal jistě.

Vavříny Miltiada-Herbsta nedaly spáti Themistoklu-Sturmovi. Hned za tepla, ještě na konci října učinil Sturm, vůdce »pokrokářů«, na říšské radě návrh, aby sněmovna poslanců podala císaři adresu proti *východní politice Rakouska*. Ústavověrná, nota bene pořád ještě vládní strana dobře věděla, že tím demonstruje a oponuje proti politice dvora císařského, ale proto přece hlasovala pro návrh a přijala jej.

Hrabě Jindřichu Clame a vy ostatní vůdcové konservativní a národní — kde jste? Což jedli jste ze zapovězeného stromu, že v tak důležité chvíli nejste na místě? Neslyšíte výstřel, kterýž oznamuje novou prudkou válku? Na jednu stranu hoďte svou váhu a v této chvíli bylo možná jenom *jedním* směrem jíti pro politiky konservativní a také *politické* vůdce *české!!*

A hned druhý den na to, jako by zápolili vůdcové ústavověrní v ničení své vlastní strany a v demonstracích proti Andrássymu a koruně, hned druhý den na to Giskra činí návrh, aby nevstupovalo se ani v poradu o předloze Andrássyho (25 millionů na bosenskou okupaci) a žádá důrazně, *aby předložila vláda především berlínskou smlouvu k ústavnímu vyřízení!* Rozumí se, že *oba* návrhy se přijímají.

Ta rána platila nejen Andrássymu, ale také Auerspergovi. Ten navzdor svým urgencím a žádostem pořád setrvává v úřadě a je to opravdu, jak Unger brzo ve sněmovně řekl, pro něho samého i vládu ostatní pravá *mučennická lavice;* neboť ústavověrní vůdcové jsou nevyčerpatelní ve vymýšlení nových a nových trýzní pro své ministry a tito vzdychají po osvobození. Císař nechtěl předložiti smlouvu; jakožto akt mezinárodní, mezi velmocemi uzavřený měla podle jeho a celého ministerstva mínění plnou platnost, aniž třeba bylo schválení od parlamentu. Ústava arci praví, že mezinárodní smlouvy, ukládající *břemena* obyvatelstvu, *musí se* předložiti ke schválení. Ministři tvrdili, že berlínská smlouva o mír do této kategorie nespadá, ale marný odpor, neboť ústavověrní mají silnějšího spolubojovníka, nežli jsou sami — Maďary. Andrássy musí povoliti, Auersperg je blamován: napřed Tisza v uherském sněmu (2. listopadu), potom Auersperg na říšské radě (4. listopadu) *předkládá berlínskou smlouvu.*

Ale jak smýšlí se u dvora o tomto vynuceném aktu, poznati je z řeči Tiszovy v uherské sněmovně. On prohlašuje slavně a důtklivě, že sněm uherský nemá práva ani berlínskou smlouvu teprve schvalovati nebo zamítati a tolikéž ani rušiti okupační mandát od Evropy na Rakousko vložený. To znamenalo: Měnit nemůžete: der Bien' muss! Vezměte prostě na vědomost!

Těžké měl chvíle Tisza, ale on přemohl pych sněmovny. V debatě adresní přijata jenom většinou 22 hlasů (dne 17. listopadu) adresa, která nezatracovala okupaci. Těžké vítězství, ale ne Pyrrhovo. — 4. prosince svěřeno bylo Tiszovi znovuzřízení ministerstva,

uherská krise jest u konce a nové vládě podařilo se v libánkách, že dne 9. prosince zamítl uherský sněm *zkoušení berlínské smlouvy*. Tisza vyhrál — ale těžší cestu měl před sebou Auersperg; on sebral však celou svou energii a slíbil císaři slavně, že dříve neodstoupí, *dokud nebude smlouva berlínská v přístavu bezpečném*.

Berlínská smlouva byla přirozeně hlavní na ten čas starostí Andrássyho u dvora. Co by se bylo řeklo v Evropě, kdyby Rakousko vymoženost na zástupcích mocí evropských dobytou a závazek převzatý nemohlo pro odpor vnitřní splniti? Každá sebe mocnější strana, která stavěla se proti — Evropě, musila se ruinovati a zničiti.

Maďaři tomu rozuměli a — povolili; ústavověrná strana své síly přeceňovala a slepě hnala se v záhubu. Nemůže se říci, že nebyla varována.

Na počátku listopadu dostala se do sněmovny ona od Sturma navržená *adresa proti mandátu*, od Rakouska na berlínském kongresu převzatém. Adresa vedla ostrou řeč. Vyčítala vládě, že jedná proti zásadám konstitučním, ba přímo absolutisticky; konečný osud obou zemí obsazených že jest nejistý; že ohromné oběti, jež se na státu rakouském vyžadují, jsou v povětří, ba že jsou přímo ztraceny, poněvadž není v zájmu Rakouska, aby země ty byly trvale zabrány. Zkrátka celé politice vlády i dvora vypovězen boj na nůž.

Bylo zjevno, že ústavověrná strana hraje o svou existenci o své panství, a dalo se při pestré smíšenině politických stran i národů snadno předvídati, že naposled zvítězí — *koruna*. Ovšem ústavověrná strana své panství silně opevnila a zabarikádovala; v Čechách a na Moravě zdálo se její panství ve velkostatcích naprosto nezlomné, ale na druhé straně stál vliv a moc koruny, jež proti *jedné* straně může seskupiti celou řadu ostatních a tak přemoci ne všecky (jak viděti bylo při fundamentálkách), ale *veliké* překážky.

Nyní bylo na dosavadní oposici, aby vykročila ku předu, aby zvedla rukavici od ústavověrné strany vládě a koruně hozenou, vytasila meč a štítem svým kryla — *politiku vládní a dvora*. V té chvíli dokázal hrabě Hohenwart svůj politický talent, v tom okamžiku založil si *novou* parlamentární budoucnost. Dne 4. listopadu dostal se k slovu — rozumí se, *proti* adrese a mluvil památnou, tak slavenou řeč, která mohla stranu ústavověrnou přivésti k rozumu a otevříti jí oči, aby viděla nebezpečný sráz, u něhož se octla. Hohenwartova řeč musila zníti jí jako Kassandřino proroctví blízkého *pádu* ústavověrné slávy. Ještě byl čas, ještě mohla zachrániti všechno.

Hrabě *Hohenwart* ukazoval na nedostatečnost strany ústavověrné v důležité pro stát chvíli; armáda započala slavně velikou státní akci Rakouska na Východě a ústavověrná strana v takové chvíli že nesvorna, rozštěpena a nevidoma; že nestačí na velký okamžik ten, ba že akci odmítá. Vláda té strany jak že tak vysoko klade strannictví, až zapomíná hájiti stát a jeho akci. Události že povalí se přes stranu i vládu, která tak špatně rozumí povolání — Rakouska.

Turecko že navždy z řady států vyškrtnuto. Okupace Bosny a Hercegoviny že je a zůstati musí trvalou. Vládnoucí strana že nechápe dobu a tím že ukazuje se *celá vnitřní* politika říše ničemnou a bídnou, a zájem státu že *vynucuje úplný obrat!* — Tak mluvil vůdce oposice.

Z řeči té mohli slyšeti vůdcové hrany — *našim měla zníti jako ranní klekání.* Aspoň konservativní *vedoucí* naši politikové měli přispíšiti a jako hr. Hohenwart, Poláci a Čechové moravští činili, štíty svými chrániti ne vládu, ale korunu a její politiku. Byla to nejen povinnost k věci české, tak odstrčené, jejich chybami odstrčené, ale sama důslednost staročeské a konservativní politiky, která Rakousku a císaři — v nečas slibovala Bosnu. — Nyní byla chvíle rozhodná, každého hlasu bylo třeba — po tolika klamech aspoň nyní konečně měli se vůdcové čeští vysvléknouti ze scholastického mudrování středověku a aspoň pro chvíli na hřebík pověsiti beztoho v celém národě již zabitou theorii o nepřípustnosti obeslání říšské rady, theorii, kterou sami chtěli v šanc vydati, jakmile přijde *vyrovnání.* Nikoli, vy měli jste jíti pro ně *sami*, měli jste postaviti se po bok Hohenwartovi, doplniti a rozmnožiti jeho řady a dáti tak koruně možnost, aby *mohla* ústavověrnou stranu někým jiným nahraditi. Hohenwartův klub a Poláci nestačili na většinu. Ale kde byli vůdcové čeští tou chvíli? Bylo v listopadu, tedy haute saison *honební* — jistě že kavalírští politikové naši honili po českých lesích. Než buďme spravedlivými — jeden muž přece dělal politiku s celou horlivostí ohnivé své povahy a živé měnivé své letory; byl to dr. Rieger, jenž byl na politických cestách, ale v okamžiku tuším nedobře voleném — v Emersdorfu. Hned k tomu dojdeme.

Jak ostatně i jiná politická hlava a sice znamenitá hlava, nechápala situaci, toho důkaz podal polský poslanec Otto *Hausner.* Ani on nerozuměl době, snad proto, že je — Polák.

Dal strhnouti se záštím a předsudkem svým proti Rusku a mluvil (po Hohenwartovi a vlastně *proti* němu) onu řeč, kteráž udělala jej slavným — mezi Němci, Hausner proti svým krajanům postavil se na stranu Sturma a Herbsta; s plamennou výmluvností líčil okupaci Bosny a Hercegoviny jako loupež na *Turecku* spáchanou; prorokoval, že za tři léta veškerá ústavnost v Rakousku bude zničena; okupace nebyla mu nic nežli četnickou službou Rakouska — Rusku (!! Hausner ani nevěděl, kdo vedl krvavý odpor povstalců bosenských a hercegovských proti vojskům rakouským); proto (Hausner) jako občan rakouský, jako Polák a člověk hlasovati musí pro adresu německou, neboť Rusko je hrobem svobody a osvěty!

To byla pečínka pro ústavověrné pány, pečínka, kterou jim poslanec dosud neznámý z *polských* lavic presentoval! Němci jásali, celá sněmovna žasla nad novým řečnickým talentem. Den ten založil slávu *řečníka* Hausnera, která *politika* Hausnera často měla mrzet; stalať se bičem, kterým mrskají jej šest let bývalí jeho obdivovatelé, pokládajíce jej za zrádce na svých zásadách a jejich přátelství.

Ministerský Achilles — kníže Adolf Auersperg, a jeho vláda hráli smutnou úlohu; jako skety chvěli se ministři bázlivě před svou stranou a jako onen historický čtyrnožec mezi dvěma otýpkami sena nevěděli, kam se mají vrhnout a — utekli při hlasování. Sturm a ústavověrná strana slavili skvělé vítězství — ale tenkráte skutečné vítězství Pyrrhovo, a hr. Hohenwart a přátelé jeho mohli těšiti se na — Philippi! Adresa přijata byla 160 proti 70 hlasům polským, slovanským a klerikálním.

Jaký účinek měla adresa ta v kruzích nejvyšších, ukázalo se již za pět dní. Dne 10. listopadu zahájeny byly slavně delegace od císaře a u té příležitosti četl císař zahajovací řeč neobyčejné důležitosti a důraznosti. Řeč měla veliký politický význam a na vzdor lesklému, uhlazenému svému povrchu byla pro ústavověrnou stranu zřetelným: quousque tandem abutere patientia nostra!

Císař prohlašuje, že Rakousko mandát berlínského kongresu provésti *musí*, a žádá, aby v dějinné veliké té chvíli delegace osvědčily vlastenectví a obětovnost!

Andrássy nepokládal dokonce partii pro sebe za prohranou. Ačkoli Tisza měl pro okupaci v uherském sněmu jen nepatrnou většinu, dostačila, protože volí se *většinou*, aby uherská delegace byla vládě oddaná. Říšská rada vídeňská byla sice velikou většinou *proti* politice východní, avšak delegace rakouská nevolila se z většiny říšské rady jako v Uhrách, nýbrž od zástupců *jednotlivých zemí* a proto mohla míti delegace jinou většinu nežli říšská rada. Andrássy byl pln dobré mysli a žádal okupační úvěr 76 milionů (na rok 1878 ještě dodatečně 42 mil., jež patrně byly už vydány a tytam, a na rok příští 34 mil.). Herbst, Sturm, Giskra a celá ústavověrná strana byli ohromností sumy omráčeni! Herbst vystoupil z reservy, v jaké držel se při adresní debatě, odšoupnul Sturma a postavil se sám v čelo opposice. Myslil, že *nahoře* nemůže nic více ztratiti, že tam od aféry s Pretisem nenáviděn je více nežli Belzebub a tak pustil se do boje. Nemeškal prohlásiti, že Rakousko svou okupační politikou *jde jistému bankrotu vstříc* a kursy rent a všech státních papírů letěly dolů.

Ještě nezoufal Andrássy. Dne 22. listop. hlasovalo se v rakouské delegaci o nákladu na přeměnu werndlovek a hle, ústavověrná strana 30 hlasy proti 23 poražena. To je *má* většina — počítal Andrássy. Ale měl se na první chvíli, ale jen na tu přepočítati; 76 mil. zaráželo delegáty — co by tak ohromnému nákladu řekli voliči? Dr. Herbst učinil proto (dne 24. listopadu) návrh ve výboru delegace, *aby se přešlo o celém požadavku Andrássyho k dennímu pořádku.* Na to nezbývalo hraběti Andrássymu nic, nežli vzíti celou předlohu *zpět.* Situace se přiostřovala; levice umínila si hnáti věci do krajnosti. Herbst navrhl, aby se na okupaci povolilo toliko 15 milionů, a aby se nezdálo, že to snad *povolnost* ke správci zahraniční politiky, sepsal poslanec Schaup o zahraničním rozpočtu takový referát, že Andrássy jako hadem uštknut vyskočil a prohlásil, že referát ten pokládati musí za *obžalobu a votum nedůvěry.*

Zdali pak »interessantnímu Gyulovi« nešeptalo svědomí, že tento bič sám na sebe upletl; on to byl, který pomáhal poraziti fundamentálky, který pádem české politiky pozvedl se na křeslo zahraničného ministerstva, kteryž ústavověrné straně v zlé chvíli podal ruku a posadil ji zase k vládě. Nyní takto nevděkem mu splácela. Poláci, Slované a Hohenwart pomáhali Andrássymu ze všech sil. V plné delegaci zamítnula se kritika Schaupova a více stalo se. Herbst navrhoval jen 15 milionův, plenum povolilo 20 milionů. Ústavověrná strana byla *rozštěpena;* t. zv. »bosenská levice« podporovala Andrássyho — Herbst a Sturm hnali se do příkřejší stále opposice.

Ačkoliv uherský sněm zamítl (dne 9. prosince) návrh na zkoušení berlínské smlouvy — ve vídeňské říšské radě téhož dne stejný návrh odevzdán zvláštnímu výboru. Herbst chtěl zkusiti, je-li v Rakousku konstituce čili nic a má-li sněmovna právo zkoušeti, schvalovati a zamítati mezinárodní smlouvy čili nic. Svobodomyslné, konstituční, mužné, energické jednání jeho bylo na všechen způsob, ale ono nebylo politické a vedlo k jisté porážce, snad pádu jeho strany. Herbst navrhl ve výboru *schválení* berlínské smlouvy (13. pros.), ale připojil *rozhodné odsouzení bosenské politiky;* avšak *Sturm* se od něho odloučil a navrhl: *aby delegace rakouská berlínskou smlouvu zamítla.* Herbst a Sturm propadli — tedy nejen ve výboru a plenu delegací byla většina ústavověrná tatam, ale také v samých výborech sněmovny!

Dlouho, celého půl druhého měsíce nepřišla věc ta do sněmovny a zatím se za kulisami usilovně pracovalo. Němci jednu chvíli doufali, že získají *Čechy* a že mohou proto směle jíti ku předu, v pádu že je po volbách zachytí *beznadějnost česká.* Herbst a Sturm klížili svou stranu a dovedli skutečně tolik, že dne 27. listopadu hlasovalo 112 ústavověrných poslanců svorně *proti* prostému schválení berlínské smlouvy. Bosenská levice (44 ústavověrných poslanců), Poláci, hr. Hohenwart, Slovinci, čeští Moravané, klerikálové a Jihozemci byli všichni *pro vládu* a měli *většinu.* Ústavověrní podlehli, opposice zvítězila! Dr. Sturm se proto ne zcela neprávem čepejřil; zříkal se ministerstva a prohlašoval, že strana vlády je *pravice!!* Již od drahné doby vedli ústavověrní zjevný boj proti vládě, který došel tak daleko, že se ministrům z poslaneckých lavic vytýkali i hříchy proti — šestému přikázání a že zabaleně ovšem, ale pro vídeňský skandáluchtivý svět dost srozumitelně i soukromé poměry ministrů, jejich domácnosti a — dámy špičkovány. Hlavně Auersperg a Unger byli mučenníky, oběma spadl se srdce kámen, když berlínská smlouva byla v suchu; Auersperg slovo své císaři dané splnil a žádal nyní za propuštění. Bylo jisto, že on a Unger odstoupí.

Mohli říci, že jsou obětí své strany, k níž věrnost nijak neporušili, oba chtěli odstoupiti, jakmile pozbyli její důvěry.

Než nyní musíme se o krátkou píď času vrátiti, abychom vyhledali naši českou politiku. *Ona dělala v důležité té době ve smí-*

ření Čechův a Němců, tedy v otázce jistě nesmírně pro nás důležité, ale — také *vzdálené.*

U strany *svobodomysné*, která se slovanského stanoviska velmi rozhodně brojila proti okupaci Bosny, bylo to důsledné a přirozené. Ona nerozhodovala, nevedla a mohla podle srdce říci:

»Okupace zadržuje volný rozvoj Jihoslovanstva. V Rakousku je nás Slovanů dost — nepotřebujeme nových, zejména když jsme tu v Rakousku my Slované odkázáni na tak sporou stravu. Rakousko (jakým bylo tenkrát a jakým je i dnes) bude poněmčovat a maďařit ve slovanských zemích; a na to máme my Slované připlácet? Nikoliv, ať Bosna a Hercegovina ponechají se svému osudu; on bude jistě snesitelný, ať již se obě země spojí, či ať má každá svou vlastní samosprávu, neb ať Bosna připadne Turecku a Hercegovina Černé Hoře; všechny tyto osudy posunou otázku *sjednocení Jihoslovanstva* ku předu — rakouská okupace je *jediný* los Bosny a Hercegoviny, který sjednocení to o dlouhou dobu může odročit a v nedozírnou dálku posunouti. Co máme hledati my v Bosně? Nic. Co tam získáme? Nic! Avšak nejen sta milionů tam zahrabeme, ale Bosna může státi se příčinou a předmětem obrovského zápasu na život a na smrt s Ruskem. Bismarck nadarmo tam Rakousko neposlal; hleďme daru toho danajského se zbavit, vždyť beztoho v hrdle nám uvázl a nemůžeme jej pozřít. Nuže zvraťme jej.«

Tak soudilo se na straně svobodomyslné a s jejího stanoviska bylo to pochopitelné, správné raisonnement — strana ta dobře viděla, že *politická akce* v této chvíli nepřináleží straně *těchto* idejí.

Toto stanovisko přirozeně sbližovalo stranu svobodomyslnou s Němci, kteří proti politice bosenské činili opposici a *svrhnouti chtěli* — *Andrássyho.*

Hledati smír s Němci bylo úkolem strany svobodomyslné a sice úkolem, jehož splnění patrně *neleželo v přítomnosti.*

Jiné dvě ještě vzpruhy vztyčovaly vzdorně mysli *německé.* První: odpor proti Maďarům. Vyrovnání před půl letem po tolika bolestech narozené ukázalo, že Maďaři, ač platí 30, váží za 70. Nedosáhli sice všeho, co si diktovali, ale vídeňská rada říšská *všude* musila naposled aspoň *něco* a *ne* málo z požadavků uherských, *povolit.* A byla tenkráte *silná většina* na říšské radě a měla vládu ve které seděl ministr, jenž byl neobyčejně obratný, houževnatý a znamenitý odborný znalec, Pretis, jenž nedal se přelstíti. A v čele vlády stál ministr, kterýž i *rodem* svým i důvěrou císařovou pyšně nesl hlavu, často až příliš pyšně, neboť v některých chvílích křičel na parlament jako když druhdy jakožto důstojník komandoval nováčky. *Navzdor tomu Rakousko při vyrovnání nejen naproti bývalému stavu nezískalo*, jakož skutečně získati *mělo*, ale ono přinésti musilo *nové*, *těžké* oběti proti spravedlnosti a slušnosti. Krev se v Němcích bouřila a v nás také. I to nás sbližovalo s Němci a myslím, v této věci také šlechta i »velká národní strana« stejně smýšlela — *ten kráte.* Dnes je tomu arci jinak, jak ukazují prosebné pouti a procesí

do Uher, při nichž Maďaři Čechy častují, aby při nastávajícím vyrovnání draze si to dali zaplatit.

Druhá vzpruha odporu německého byla konstituční a svobodomyslná. Němci, toho uznání nelze jejich nepolitickým jinak zápasům s Auerspergem a Andrássym spravedlivě upříti, chtěli, aby ministři respektovali vůli *parlamentu především;* aby v případu konfliktu a různosti mínění s korunou ministři parlamentární postavili se na stranu většiny parlamentu; aby ústava byla skutečnou ústavností a zahraniční politika dělala se podle vůle parlamentu. Konstitučně správné a krásné to zajisté jest, ačkoliv i Maďaři dělali v době té koncese, jistě na úkor práv parlamentu, tedy na samovolné obmezování práv lidu.

Ani v tom nelze — s čistě theoretického stanoviska mluveno — Němce kárati, že žádali, aby berlínská smlouva byla zkoušena od — parlamentu. Kam by to dospělo, aby kdykoliv a kdekoli sešli se zástupcové velmocí a bez *svolení a vědomí občanstva* rozdělovali se o jeho měšce a ustanovovali zemím hranice, pána atd. atd. Berlínská smlouva *měnila rozsah Rakouska*, ona uvalovala na jeho občanstvo břemeno několika set milionův, ona stála mnoho krve jeho synů — — tu přece je nejen slušno, ale spravedlivo, aby aspoň *ex post*, aspoň po událostech částečně již nezměnitelných, parlament říci směl: my chceme to a to zkoušet! Padne-li strana ústavověrná pro tyto zásady, zemře lépe, nežli byla živa!

Také v tom všem svobodomyslní Čechové s Němci mohli a musili sympatisovati — zajisté soudila zcela jinak šlechta historická, která, skrz na skrz rakouská, neměla smyslu pro slovanské stanovisko a jistě přála okupační politice, ona zajisté nepodporovala by snahu po rozšíření ústavnosti a práv parlamentu, nebo vlastně snahu po *přesném* jejich vykládání.

Jak *vůdcové čeští se šlechtou spojení* v této chvíli měli souditi a jednati — o tom nechceme souditi, ale tolik jen víme, a sice na základě nejlepších, ponejvíce authentických pramenů víme, že *dr. Rieger nesoudil tak jako šlechta,* nýbrž že v těch věcech smýšlel jako strana svobodomyslná, a proto není to pouhý žert, nýbrž spočívá hodný kus pravdy ve slově, jež často dru. Riegrovi samému bylo praveno, že je *často* Mladočech a že nejednou k vůli hraběti Jindřichu Clamovi a jeho vlastní politice svou vlastní bytost a svou vlastní politiku zapírá. Nebylo by nevděčno, ani nezajímavo provésti z celé minulosti Riegrovy tento důkaz. Snad se jednou o něj pokusíme. V dru. Riegrovi opravdu dvě duše bydlí pospolu — jedna drží se myšlenkového a politického světa hr. Jindřicha Clama, druhá mocně zvedá se k »nivám předků« *kroměřížských,* k nivám *demokratických, svobodomyslných a slovanských* politiků.

V této periodě zápasův ústavověrné strany s Auerspergem, Andrássym, Maďary a politikou koruny byl dr. Rieger na všechen způsob sit venia verbo »Mladočechem«.

Celé stanovisko strany svobodomyslné sdílel, ba *on přikročil k jeho provádění* — a tu jsme u pověstných *konferencí emersdorfských.*

Je na snadě, že čeští vůdcové mohli jíti po obeslání sněmu a při bojích na říšské radě jenom dvojí cestou:

buď postaviti se na stanovisko svobodomyslné strany, tedy proti Maďarům, proti vládě Auerspergově, proti okupaci Bosny, proti Andrássymu a proti východní politice koruny *a hleděti současně srozumět a smířit se s Němci,* kteří ve všech těch otázkách *stejně* stáli;

anebo muselo se jít ne sice s vládou Auerspergovou, *ale s Andrássym, musela se schvalovat akce Rakouska na Východě, tedy okupace Bosny a Hercegoviny, zkrátka, muselo se jít za praporem, který rozvinul hr. Hohenwart ve zmíněné již řeči své na říšské radě a za kterým postupovali Poláci, Moravané a ostatní Slované.* Za tím účelem mělo se vstoupiti s ohrazením v čas, tedy před *adresou* Sturmovou a před návrhem na zkoumání berlínské smlouvy na říšskou radu.

Jiné cesty nebylo, leda — nešťastné passivity Není pochybnosti, že sympatie *české šlechty,* tedy *nejbližšího spojence* českých vůdců, byly na druhé alternativě, ale sympatie bez *skutku* málo vydaly. Šlechta dělala tou chvíli *nejhorší* politiku, ani jako Hohenwart pro přítomnost, ani jako národní strana svobodomyslná a neočekávaný její spojenec pro — budoucnost. Ona nedělala *praxi.*

Dr. Rieger však na této cestě nebyl. On patrně pozbyl úplně důvěru, že by šlechta a spojenství s ní mohly národu našemu přinésti vytoužený mír, a vstoupil ve vyjednávání s Němci, o kterém šlechta česká nevěděla, nebo které se aspoň dělo *naproti* ní.

Jen budou-li Němci ochotnými. Někteří se tak tvářili, oni viděli, že spojenství Čechů zachovalo by jim většinu, že by svrhnouti mohli *Andrássyho* že by aspoň zastaviti se daly další kroky výbojné na Balkáně, že by se mohla pomocí Čechů zavésti pravá ústavnost a svoboda. Není také pochybnosti, že mezi německými poslanci ve — *Vídni* se na spojenství s Čechy pomýšlelo, ale od *aktivních* politiků, t. j. poslanců, *nestala se iniciativa.* Dokládáme, že píšeme na základě *oboustranných* pramenův, a sice authentických listů hlavních účastníkův obou stran a je nám proto snadno souditi *spravedlivě i spolehlivě.*

Iniciativa vyšla od — *Fischhofa,* tohoto krásného idealisty, nadšeného obhájce svobody, muže ideí roku osmačtyřicátého, upřímného a věrného Rakušana, kterýž od dlouhých, dlouhých dob, co choroba donutila jej utéci se v soukromí do alpské vísky Emersdorfu u Celovce, věnuje se studiu otázek státoprávních. Fischhof byl ve stálém, třebas dlouhými přestávkami přerývaném spojení s drem. Riegrem a oba s Alexandrem Schafrem, známým vydavatelem týdenníku vídeňského »Sonn- und Montagszeitung«. S tímto zase známý byl chefredaktor »Neue freie Presse«, *Michael Etienne.* Etienne sám byl taktéž šlechetný idealista; on zabýval se hlavně

politikou *zahraniční* — vnitřní poměry politické znal jen nedokonale, a tudíž i cíle politikův ústavověrných a snahy českých Němců. »Neue freie Presse« jest a ještě více byla *důležitým* politickým činitelem; ona vedla boj proti Auerspergovi, proti uherskému vyrovnání a hlavně proti Andrássymu. Etienne, původem Francouz, byl zelotický liberál a daleko nad národnost anebo politické formy kladl — svobodu. S tímto mužem stýkal se Fischhof, kterýž ob čas psával do »Neue freie Presse« a tu s Etiennem se seznámil. Fischhof vložil do mysli Etiennovy ideu — smíření Němců a Čechů; zaručoval se za Riegra, jejž znal z let 1848, že je vlastně smýšlení ryze svobodomyslného a demokratického. Etienne zahořel pro ideu: *utvoření veliké svobodomyslné strany ze všech národů rakouských bez ohledu na národnost* — jistě myšlenka to vznešená, kterou také svobodomyslní Slované chovají a která bohdá přece jednou zvítězí; ovšem může zvítěziti, až uznají Němci nejen rovnoprávnost, ale rovnost národní.

Fischhof a Etienne shodli se na tom, aby svolala se konference *českých a německých* důvěrníků. Aby však měla nějaký substrát, měli nejprve sestoupiti se *Fischhof,* ochotný dr. *Rieger* a Michael *Etienne* a vypracovati *základní program*, jenž by tvořil základ příští konference poslanců *českých a německých.* Herbst byl od Etienna ovšem zpraven, ale on byl opatrný, ač postavení jeho strany nebylo utěšené, ač po audienci Herbsta u císaře, již jsme už vypsali, viděl, že pozbyl v rozhodujících kruzích důvěry a že strana jeho zápasí na život a smrt. Nouze naučila Dalibora housti a Herbst ve svých nesnázích snad jeden čas opravdu pomýšlel na možnost smíru česko-německého, ale přece rozhodně odpíral s drem. Riegrem se osobně sejíti, ač Rieger v listech na Etienna, Fischhofa i Scharfa byl ochoten ku *předběžné* konferenci s ním.

Herbst nedal se však pohnouti a tak zůstalo jen při tom, že *předběžná* konference odbývati se má v Emersdorfu jen mezi Fischhofem, Etiennem a Riegrem. Scharf přibrán byl jako prostředník anebo jakýsi tajemník.

Všechny strany už o hlavních zásadách konference se dohodly a sice na základě návrhu Fischhofova. Etienne i Rieger odjeli do Celovce a *dne 31. října* odbývala se v Emersdorfu konference, jež trvala celý den. Rieger tu roztál; starý, nercemež Husita, ale demokrat z kroměřížského sněmu v něm obživl a ovládnul — jakoby na světě nebylo — žádného hr. Jindř. Clama a šlechty historické, Rieger jednal samostatně, bez šlechty, a musí se říci, také *proti* ní. Sliboval si zajisté od konference mnoho. Nemyslíme, že právem. Fischhofa pokládají Němci sice za *svatého,* ale pohříchu nevěří v něj, jako se tak mnohému svatému stává. Ale Etienne! »Neue freie Presse« jistě něco znamenala, ale žurnál, třeba tak výtečně vedený a tak rozšířený — žurnál *samostatný* — politiku jenom *píše,* ale *neprovozuje.* Kdo stál za Etiennem? Rieger předpokládal, že jest Etienne s Herbstem shodnut a že má napřed jeho souhlas. Ale Etienne byl příliš neodvislý žurnalista a nepřítel autorit, on i na

samého Herbsta hleděl s vrchu. S ohněm opravdu francouzským hnal se do celé věci a domýšlel se již, že věc je jako hotova. Nalézal odpor u svých redaktorů, zejména těch, kteří zanášeli se *vnitřní* politikou a znali *osoby* — a osobnosti jsou v politice věc nesmírně důležitá! Etienne ničeho nedbal a byl nadšen z otevřené přímosti dra. Riegra a ujišťoval, že dr. Rieger je zcela jiný muž nežli kasuistický Herbst. »Rieger je maso a krev, povaha, síla, temperament.« Rieger Etiennovi pravil, že ve svobodomyslnosti Herbstovi nic nezadá a že jen největší politická nouze zatlačila nás Čechy do náruče *feudálů*. Aspoň Etienne to ve svých listech tvrdí a nelze o tom pochybovati, když sezná se obsah instrumentu, který v Emersdorfu byl sepsán a ode všech tří účastníků podepsán. Snad je zajímavo, položiti jej sem, protože ukazuje dra. Riegra ve světle čistě — mladočeském:

»Emersdorfská zaznamenání ze dne 31. října 1878.

My podepsaní prohlašujeme svůj souhlas v následujících základních zásadách, kterým — s výhradou schválení našich politických přátel — přejeme si ve veřejném životě zjednati platnost, aby umožnilo se svorné společné působení národů rakouských pro spásu celé říše:

1. Mír mezi národy zabezpečiti se má skrze národnostní zákon, který ve všech zemích monarchie chrání národní menšiny proti zkracování jejich národních práv a národního pokoje.

2. Volební řády, zejména v zemích českých, mají se ve smyslu spravedlnosti opraviti a pokud tyto reformy nemohly by se dosáhnoui bezprostředně a najednou podle zásady rovnoprávnosti, má se pokračování volebních oprav až k úplné platnosti dotčené zásady na cestě opravy a změny pouhou prostou menšinou umožniti. *Odstranění politického nadpráví velkostatků bude s našeho stanoviska schváleno.*

3. Samospráva (Selfgouvernement) zemí má býti společnou snahou a nemá se v tomto směru jíti *pod* míru, v říjnovém diplomu ustanovenou. Také má se zachovati na mysli možnost *dobrovolného vstoupení Uhrů do společného zastupitelstva rakouské unie.*

4. Čechům má se zajistiti možnost, aby před svým vstoupením na říšskou radu dostatečně mohli právní své stanovisko ohraditi.

5. *Čechové, vstoupivše jednou na říšskou radu, působiti tam budou pro svobodomyslné zásady naší doby s vyloučením ultramontanních a feudálních snah, zachovávajíce právo svobodného sebeurčování a samosprávy.*

6. Aby se tyto zásady přivedly k platnosti, má se působiti co možná k nejrychlejšímu sestoupení se vůdců těch politických stran, které jim chtějí zjednati platnost, aby se především docílilo srozumění s Čechy, aby se umožnilo *vstoupení Čechů na říšskou radu* a připravila revise ústavy.

7. Aby se tato akce podporovala, budou již nyní souhlasící německé a české publicistické orgány působiti k vyjasnění veřejného mínění v hořejším smyslu.

Dr. *Ad. Fischhof*, m. p.

Dr. *L. Rieger*, m. p. *Mich. Etienne*, m. p.

Takový byl výsledek konference emersdorfské — to měl býti *základ* příštího jednání poslanců. Kdyby vedle Riegra podepsán byl: Herbst, Schmeykal, Plener — potom ovšem mohl se bráti instrument tento vážně. Rieger mohl být jist, že tyto zásady podepíšou všichni politikové čeští — vyjímaje ovšem *šlechtu*, jejíž privileje měly býti zrušeny a která by sotva podala ruku ku protifeudálnímu a protiklerikálnímu působení. Že dr. Rieger, věrný přítel politický české šlechty, r. 1878 takový spis podepsal, ba u vynikající míře na jeho utvoření se súčastnil, je zajisté velice významno, jak sám soudil o vydatnosti, o politické váze a součinnosti šlechty české. Naskytuje se však otázka, *zdali by dr. Rieger byl vytrval*, kdyby hr. Jindřich Clam a jeho přátelé o celé věci byli věděli a Riegra k odstoupení nutili. Tvrdilo se obecně, že *Rieger* ze svých závazků emersdorfských se vyzul následkem vlivu a zakročení *šlechty*. Tomu není tak. My aspoň — a měli jsme velký materiál před rukama — nenašli nikde známky, že by *tou dobou* šlechta historická o tom byla věděla nebo zbraňovala. *Kníže Karlos Auersperg a tedy asi také císař o tom věděl* a Auersperg přikládal konferencím větší váhu, nežli ve skutečných poměrech měly, a dal tuším skrze poslance moravské pokynutí, že *ona vláda za německými vyjednávači nestojí*, čímž naznačiti chtěl, že by vláda takovému smíření se Čechův a Němců nepřála Myslíme, že o tom soudil Auersperg jako dnes Taaffe a jako pohříchu dlouho ještě budou souditi státníci, kteří zakládají své umění na Macchiavelliho radě: rozděl a panuj! Auersperg měl ještě tu příčinu, že bylo smíření namířeno proti — němu.

Herbstovi nelíbil se výsledek konferencí, zdálo se mu vše neurčité a nejasné; z mnohých slov koukalo: státní právo a federace. On žádal na Etiennovi *určitější* stylisaci stanoviska Riegrova. Rieger také krátce a stručně o takovou se pokusil a v čele její stálo jako první podmínka: *návrat k říjnovému diplomu*.

To bylo ovšem trochu zastaralé stanovisko, neboť zatím byla únorovka, dualismus, prosincovka a přímé volby.

Rieger neustal důtklivě dopisovati Fischhofovi, Etiennovi a Scharfovi; *ba on pomýšlel zcela vážně samému Andrássymu* předložiti své úmysly a zdálo se mu nemožno, aby Andrássy tak znamenité urovnání vnitřních poměrů a tedy sesílení říše nepodporoval. Při tom zapomínal, že *Etiennovi* a pokud za ním stál, také *Herbstovi* nejvíce šlo o — pád Andrássyho.

Tomuto účelu by snad Herbst byl přinesl mnohou oběť, ač prý nad požadavkem Riegrovým: návrat k říjnovému diplomu, spráskl

ruce, což Etienna tak rozhněvalo, že Herbsta začal opravdově nenávidět a za nepřítele smíru a svobody pokládat. Zatím neměl Herbst ani dostatečného vlivu, zejména na muže pražského kasina, kterým bylo »farcimen« jako »farcimentum«, kdo vede zahraniční politiku, a kterým jednalo se hlavně *o udržení nadvlády v zemi.* Té pak při *každém smíru* musili pozbýti.

Schmeykal asi v tom smyslu referoval Herbstovi a tento k novému naléhání Etienna poslal mu z čista jasna list, ve kterém *dost příkře* další účastenství v té věci odpírá a Etiennovi radí, aby záležitost tu *skončil.**) Zajímavá a jistě *neupřímná* a také nemužná je záminka, pro kterou se Herbst z dalšího jednání vymyká, a to je, že dne *1. prosince* v Praze usneseno, aby nový podskalský most nazván byl mostem Palackého a ne mostem korunního prince Rudolfa, což by snad mohlo býti vážnou příčinou pro dvorského nějakého hodnostu, ale ne pro *vůdce lidu*, třebas byl tajným radou.

Ne tedy dr. Rieger, ale dr. Herbst přerušil jednání.

Etienne zuřil, neboť v listu z téhož data dr. Rieger v plné víře, že dojde ke konferencím, naléhal, aby Fischhof urychlil vypracování návrhu národnostního zákona, kteréž mu bylo uloženo; Rieger neočekával takového odmítnutí a snad mu Etienne *aspoň hned* celou pravdu neoznámil, jakož on sám nezamýšlel couvnouti před Herbstem, nýbrž těšil se pevnou nadějí, že přes hlavu Herbstovu a proti Herbstovi bude vyrovnání dosaženo.

V článku vánočním »N. Fr Presse« dne 25. prosince 1878 přinesl onen sensační článek, jemuž někteří sangvinikové přikládali váhu podobnou jako nesmrtelnému velikonočnímu článku Deákovu před vyrovnáním uherským.

Až do své smrti, jež v prvních měsících roku 1879 přetrhla nit jeho života, pokládal odmítnutí Herbstovo za zločin politický, ačkoli již z odporu svých nejbližších přátel mohl poznati, že naděje jeho byly marny. Rieger, jak známo, na rakev Etienna položil věnec se stuhou: »Poctivému politickému odpůrci.« Žádá-li se od nás úsudek o emersdorfských pokusech smíru s Němci, nechceme ukázati jen k jejich bezvýslednosti a zmaru. I dobře založená politická akce může se *zmařit.*

Emersdorfské konference jenom za dvou výminek mohly by se chválit. Jednou té, kdyby Rieger byl býval odhodlán odepnouti sebe a stranu svou, tedy většinu národa, na *dobro od šlechty české* anebo aspoň od konservativního směru šlechty české. Kdyby si byl

---

*) Psaní Herbstovo je snad hodno, aby tu bylo položeno: Delegace, Budapešť, 3. prosince 1878 Panu Michalu Etiennovi, redaktoru »Neue freie Presse«. »Vážený pane! Co se v Praze zrovna nyní stalo, činí mně nemožno, súčastniti se rozmluvy (s Riegrem), o které často jsme mluvili, nyní nebo v nejbližším čase. Také by se zajisté žádný *z mých pražských* přátel k tomu nepodal, a to tím méně, že by předměty, jež měly tvořiti základ rozmluvy, *najisto musili odmítnouti.* Prosím tedy, abyste způsobem, který Vám samému zdá se vhodným, přičinil se k tomu, *aby tím časem od celé té záležitosti se upustilo.* Vám v úctě oddaný *Edvard Herbst.*«

býval vědom, že po konferencích těch není více návratu k starým spojencům a kdyby byl národ český vedl od té chvíle cestou rozhodné svobodomyslnosti. Druhá podmínka prospěšnosti konferencí těch byla — aby osoby, *se kterými se děly, poskytovaly záruku, že co bude smluveno, ne-li u všech, aspoň u valné části aktuelních politiků, tedy poslanců a vůdců stran bude přijato, a tuto záruku dle našeho mínění Etienne neposkytoval.* Proto jsou konference ty se stanoviska dra. Riegra pochybením. Zcela jinak by se to mělo, kdyby na příklad Etienne, se kterým jistě *většina aktualného* politického světa německého nesouhlasila, byl sešel se se Sladkovským nebo Juliem Grégrem a oba byli usnesli se, že budou *na smluvených základech* listy svými a svým vlivem připravovati *budoucnost.* Neboť tak hrozná propast, jakou je spor česko-německý, dá se jen *dlouhou prací překlenouti*, nikoliv *jedním rázem přeskočiti.* To pak chtěli Etienne i Rieger — Etienne chtěl míti Čechy hned na říšské radě, aby svrhli Andrássyho a stavěli dále svobodu; Rieger chtěl míti — *hotové podmínky* vyrovnání českého, t. j. aspoň slíbené a zaručené vyrovnání české »co možná nejdříve«. Tak sešel se tu Etienne, muž jistě výtečný a vlivu plný, ale nikoliv aktualní politik se skutečným zástupcem aktualní politiky a z toho nemohlo se zrodit nic dobrého, zvláště když oba byli idealisty.

Herbst tomu rozuměl a proto byl od počátku opatrným a záhy — utekl; Rieger však vytrval, i když byl zmar patrný, a nemyslíme, že mu političtí spojenci z konservativní šlechty náhlé a neškodné pro ně odbočení z dráhy dlouho zazlívali.

Úspěch byl by měl takový (na místě Riegrově stojící) politik, který by této chvíle nebyl šel ani s bláhovou passivitou konservativní šlechty, ani s politikou ideální, jejíž ovoce mohlo uzrát teprve v budoucnosti, nýbrž cestou, kterouž šel — hr. Hohenwart.

Rieger nevzdal se myšlenky smíření s Němci ani později, jak brzo v nových pokusech uvidíme, ba on pokouší se stále a stále o ně, jakoby měl na očích slavný příklad Wilberforcea, který, jak známo, návrh svůj na emancipaci otroků tolikrát a tak dlouho ve sněmovně anglické opakoval, až konečně zvítězil. Obáváme se pohříchu, že Riegrovi nebude stejný osud přán. Poměry se zhoršily, národní protivy se přiostřily a kromě toho Rieger nastoupenou cestu opustil, neboť ve svazku se šlechtou je smíření to bez jejího svolení téměř nemožným. Budou-li se pak Němci chtít smířiti s námi na jiném základě nežli svobodomyslném? Na feudálním a konservativním programu mohli by se ještě smířiti sami se šlechtou — *bez nás!* Budou vůbec chtíti se smířiti? A kteří? Abychom pravdu řekli, která snad vzbudí v Čechách poděšení, nám zdá se, že němečtí nacionálové za jistých poměrů a výhrad by ke smíru tomu byli ochotnější než — stará Herbstova garda.

Kdybychom měli dvě silné, řádně organisované strany, z nichž jedna by stála ke šlechtě a druhá hledala srozumění s Němci, snad by dosažení tohoto důležitého cíle bylo možnější. To mimochodem a také prozatím.

Ale vraťme se již k událostem, jež předcházely hraběte Taaffa, aby poznalo se, že je vláda Taaffova jen následkem chyb německé strany, nikoli však výsledkem našeho trpného odporu.

Pověsti o emersdorfských konferencích, časté jízdy dra. Riegra do Vídně způsobily v Čechách hejno pověstí o vyrovnání, které zadržovaly mocné vzplanutí myšlénky činnosti, jež národem nepopíratelně prochvívala. Nejlepší důkaz dva protivné póly: Rieger v Emersdorfu — Skrejšovský ve službách Auersperga.

Ke všemu již před tím v *srpnu* usídlil se v Praze *korunní princ* a to ovšem vykládalo se za počátek obratu. Jistě tenkráte neprávem. Bylo jen na Němcích, aby udrželi se u vlády; vždyť jsme viděli, že v *říjnu* císař Herbstovi a pak Pretisovi nabídl sestavení ministerstva. Po přijaté berlínské smlouvě Adolf Auersperg prosil, jak víme, znova císaře o propuštění. Císař, nežli vyhověl, zavolal hr. *Taaffa*, tenkráte místodržitele tyrolského, a uložil mu — *utvořiti ministerstva ústavověrného.* Auersperg, jenž pořád ještě chodil do sněmovny, s úsměvem vyprávěl to poslancům pravice, kteří byli nyní jeho hradba, a ukazuje na silně prořídlé lavice na levo sarkasticky poznamenal: výtečníci této strany jsou všichni *doma,* aby neminul je Taaffe; čekají *všichni,* že budou povoláni do jeho kabinetu. Taaffe vyjednával opravdu s Plenerem, Süssem, Coroninim, radou Vierlingrem a jinými o sestavení ústavověrného ministerstva.

Poznal však, že *ústavověrné* ministerstvo je nemožné a oznámil to císaři. Auerspergovi konečně post tot discrimina rerum uděleno propuštění (16. února 1879). Málokterý ministr tak rád odcházel jak Adolf Auersperg — kynul mu ostatně znamenitý odpočinek, předsednický úřad nejvyššího účetního dvoru, jenž v hodnosti i platu rovná se ministerskému, ale ani se zodpovědností, ani s prací tohoto. Auersperg neměl užívati ho dlouho; zemřel šest let na to a nástupcem jeho stal se ten, jehož on sám byl následníkem v předsednictví ministerstva — hrabě Karel Hohenwart.

Zmarem Taaffovým byl podán důkaz, *že čistě ústavověrná vláda je nemožna*, a císař pojal myšlénku utvořiti *ministerstvo koaliční,* ministerstvo z obou stran, jež by vládlo přísně *na ústavě prosincové.* Hrabě *Taaffe* jmenován ministrem vnitra a Stremayer převzal předsednictví v prozatímném ministerstvě. Taaffe měl říditi volby a připraviti příští parlamentární situaci. Uloženo mu, aby přivedl Čechy na říšskou radu, což pokládalo se po očividném zmaru trpné politiky za věc dosti *snadnou.*

Nová ministerská listina publikována dne 18. února.

Taaffe tu seděl vedle rozhodných ústaváků Stremayera, Chlumeckého, Mansfelda, Pretisa a jistě podle své celé minulosti *nebyl* živel ostatním členům kabinetu cizorodý. Vždyť on byl tolikrát již členem ústavověrných vlád, jednou dokonce předsedou.

A zajímavo je, že zrovna ministr, jenž v Čechách prohlásil výminečný stav, měl do parlamentu přivésti Čechy! Toho se pak hr. Taaffe ani ve snách nenadál, že by vládnouti měl *bez* ústavákův a že by *celá* strana ústavověrná měla se za jeho vlády ze tří dosavadních klubů v *jeden* sraziti — v jeden opoziční proti němu — *centralistovi* a ústavověrnému, ovšem mírně konservativnímu *Němci*.

XVI.

Čechové — na říšskou radu.

Hrabě Taaffe byl tedy ministrem *vnitra* v ministerstvu ústavověrném. Avšak zasedl tam jako předzvěst nové budoucnosti. Němci ho znali; on náležel vždycky k nim. Na sněmě českém zasedal v řadách jejich, s nimi hlasoval v dobách nejkritičtějších. Vlna, která naše státní právo a jeho šlechtické i národní obhájce strhla dolů, vynesla pravidelně Taaffa na vrch. Důvěrný poměr jeho k císaři, kterému býval soudruhem v mládí, činil hr Taaffa nebezpečným odpůrcem. Už za Belcrediho byl poslancem na sněmu českém a pokládán byl za nepřítele snah klerikálních, za šlechtického *liberála*, ač vždycky především jiným byl a také dnes je: *dvořeninem*. Vůle císařská je mu nejvyšším zákonem. V boji mezi Beustem a historickou šlechtou stál při Beustovi, sám byl v březnu roku 1867 zvolen od sněmu českého zvolen na říšskou radu. Před tím již dne 22. února byl jmenován správcem a dne 7. března skutečným ministrem vnitra. Ještě výše stoupl; když Beust stal se kancléřem státním, jmenován hr. Taaffe zástupcem předsedy ministerského. Když zrodilo se v lednu občanské ministerstvo, seděl v něm Taaffe jako minister zemské obrany a ministr policie — on hlasoval pro zrušení konkordátu, zadržel svýma prsoma šípy arcibiskupa vídeňského Rauschera, jimiž zviklati chtěl odhodlání císaře; Taaffe byl dokonce *nástupcem* Karlosa Auersperga v témž občanském ministerstvu a sice na *prosbu* obou nejčelnějších ministrů Herbsta a Giskry, z nichž každý sám chtěl býti předsedou a druhému nepřál; on podepsal výminečný stav pro Čechy. Ale on na druhé straně platil za spiklence a spojence Beustova proti Auerspergovi I. a byl ministrem vnitra ve vyrovnávacím kabinetu Potockého. Jeho minulost byla sice ústavověrná a německá, ale Němci přece mu nedůvěřovali, proto že když zrovna nedávno vyjednával o ústavověrný kabinet, jenom na muže bosenské levice se obracel, ne však na vlastní jádro *ústavověrné*, proti Andrásymu opponující. Jenom bosenská levice cítila k Taaffovi náklonnost, která, tuším, měla příčinu v *naději*, že její hlavy dostanou se do ministerstva. Němcům ani ve snách nenapadlo, že by mohli dostati se do menšiny.

Také Čechové museli věděti, kdo hrabě Taaffe je a že nebude chtít ani krok učiniti — z půdy ústavní. Než — s říšskou radou

se čeští vůdcové v duši smiřovali, zrovna stálé, hlasité jejich varování českého lidu před »novými hesly« to prozrazovalo.

Hrabě Taaffe pokládal českou passivitu za přemoženou. V březnu pozváni byli dr. Rieger a hr. Jindřich Clam do Vídně k hr. Taaffovi. Avšak nebyli s tím, co slyšeli, valně spokojeni. Již 15. dubna publikovali vůdcové manifest, ve kterém napomínají, aby nikdo netvořil strany na svou pěst a nevydával nová hesla, jinak že je škůdcem národní jednoty. Poslanci že nemají za *vhodné*, aby se vstupovalo na říšskou radu, *pokud politické poměry se nezmění*.

Na radikální nějakou změnu, *na vyrovnání české*, nebylo však naděje žádné. Rakousko tou chvílí zaměstnáno bylo důležitostmi, které již z předu vylučovaly ony pokusy vyrovnávací, jež by všechny poměry ústavní zvracely neb aspoň vratkými učinily.

Poměr Rakouska k Německu, dosud nevalně přátelský, stával se znenáhla důvěrným. Již 4. února toho roku (1879) úřadně oznámena důležitá změna pražského míru. Článek V., který ustanovoval osud severního Šlesvicka a obyvatelstvu jeho vyhrazoval volnost rozhodnutí, zdali chce náležeti k Dánsku nebo Německu, byl zrušen, a Beust, který v Londýně proti Německu pletichy kul, odvolán do Paříže, kde brzo vykvalifikoval se za starousedlého habitué pařížského baletu.

Intimita německo-rakouská v témž roce ještě více měla se osvědčiti. V srpnu sejíti se měli v Gastýně oba císařové a dva měsíce na to učiniti měl Bismark historickou návštěvu svou — ve Vídni. K tomu vrátíme se později.

Zatím jsme v měsíci dubnu. Hrabě Andrássy zdál se býti na vrcholu své moci, protože v Pešti i ve Vídni východní politika zvítězila. Dne 21. dubna byl první její akt jaksi zakončen. Andrássy uzavřel tu smutně pověstnou svou *konvenci* s Tureckem, která uznává souverenitu sultána v zemích Rakouskem okupovaných. Třebas bylo to jen *zdání* souverenity — sultán bral je opravdově a ještě nyní nejednou se jí dovolává, ba on až u papeže protestoval proti samovolnému rozhodování Rakouska ve věcech církevních v Bosně.

V týchž dnech celá říše a v čele sídelní město Vídeň slavily s velikolepými okázalostmi pětadvacetileté výročí sňatku císařských manželů. Vídeň a umělecké síly její, zejména nedávno zemřelý Makart, samy sebe překonaly. Slavnosti podobné Vídeň dlouho neviděla. Sem přibyli zástupcové všech národův, zemí a deputace všech čelných korporací. Při této příležitosti, trváme, ponejprv po dlouhé, dlouhé době objevili se členové vysoké slechty české zase u dvora. Stařičký kníže Josef Adolf Schwarzenberg vedl celou rakouskou šlechtu k holdování císařským manželům. *Tu se císař poprvé zase setkal s pyšnými českými torryy a tu nepochybně navázána první nitka k vyjednávání se šlechtou českou.*

Nepíšeme dějiny; kreslíme jenom obraz vývoje české politiky, ale i při tom pociťujeme při každém kroku k našim dnům rostoucí obtíže a překážky. Již o minulých dobách málo co je vůbec se-

psáno — o pádu Auersperga ani v německé literatuře není *žádného* souhrnného vylíčení událostí vnitřních a to málo, co existuje o době předchozích ústavních zápasů, je neúplné, nespolehlivé a k nám urputně nepřátelské a nespravedlivé. K tomu pohříchu národní naši vůdcové nevedli politický denník, aniž mají nějaké vlastní záznamy. Korrespondence dra. Riegra je zajisté velmi obsáhlá, ale dosud *nesrovnaná*, a paní Marie Červinková při vší své pili bude k uspořádání míti zapotřebí — léta. Ke všemu tomu za hr. Taaffa přistupuje *nová* obtíž, že ministr je sám ještě u vesla vládního a že z důvodů politických i osobních tají se mnohé zákulisní události a jednání; co pak vešlo ve známost trochu širší ústním podáním, jen po několikerém řešetě radno dát na veřejnost. Napřed už proto omlouváme se i pro neúplnost, mezery a snad i omyly v líčení nastávajícího jednání s vládou. Je to právě *první* pokus onoho a těžkým je počátek každý.

Koruně bylo jen příjemno, aby rody, jež jí dodávají lesku, zase přiblížily se ke trůnu, a hr. Taaffe pokládal za mnohem obtížnější úkol, smířiti Schwarzenbergy, Clamy, Lobkovice se skutečným stavem věcí a získati jich účastenství při politické práci, nežli přivésti na říšskou radu — české národní zástupce. Snad také na onen kladl větší váhu, protože byl od J. S. Skrejšovského výborně o našich národních poměrech, o přednostech a tuším ještě lépe o chybách a slabostech osobních našich vůdcův informován. Nemyslíme, že bylo zrovna záslužným a vlasteneckým skutkem, stavěti se ve chvíli tak důležité mezi zástupce národa a hraběte Taaffa na poučení tohoto a na škodu — oněch, ale také věci české. Na druhé straně nesmí se zapomínati, v jakém postavení se Skrejšovský nalézal. Byl »vyvržen« z národa; žádná strana nechtěla míti s ním spojení, a jako u nás vždy z krajnosti do krajnosti se upadá, pronásledován Skrejšovský ve svém pádu přes míru spravedlnosti. Lid pokládal jej dlouho za nejznamenitějšího muže českého a hněv, že se klamal a že byl klamán, jevil se v záští tisíců a tisíců jednotlivců. Po pádu Auersperga byl Skrejšovský se svými listy v povětří. A časopis passivní je nenasytný moloch, jenž za měsíc stráví tisíce. Ale nám sluší ne omlouvati, nýbrž nezatušovati.

Jsou svědci, že když hrabě Taaffe za účelem jednání přibyl do Prahy, první, kdo objevil se »u černého koně«, byl J. S. Skrejšovský a ačkoli hr. Taaffe nechtěl býti vytrhován — tuto návštěvu přijal přece a trvala neobyčejně dlouho. Hrabě Taaffe dověděl se vše, co jen srdce si přálo a tak uměl mu Skrejšovský vyjasniti situaci, že hrabě Taaffe ještě léta potom chválil »znamenitý, obdivuhodný jeho dar výkladu« a ob čas ještě se Skrejšovským se stýkal, ač národní vůdcové, tuše ve Skrejšovském nebezpečného nepřítele, nad stykem tím se horšili. Skrejšovský totiž pomalu meškal více ve Vídni nežli v Praze, ponechav »Epoche« i »Slovanské Listy« starosti jich jistě poctivých redaktorů. »Slovanské Listy« »*daroval*« i s kaucí jich redaktoru, jen že když redaktor bral present do opravdy a bušil do vlády, ukázalo se, že z nařízení vlády »present«

vyletěl komínem. Redaktoři Skrejšovského listů neměli jistě tušení, odkud se listy vzaly a kdo je živil. Na ně nemůže padnouti nejmenší úhona.

Brzo přestěhoval se Skrejšovský do Vídně a listy zmíraly, až zemřely. Skrejšovský učinil přímý pokus, a sice v čekárně u samého hraběte Taaffa, aby srovnal se s Riegrem, což bylo by české věci mohlo jen posloužiti, ale nepodařilo se to; Rieger odpovídal: že osobního nepřátelství nemá, což bylo tuze málo, zejména když šlechta česká chodila kolem dřívějšího svého miláčka, aniž jenom naň pohlédla. Šlechta pak dávno již rozhodovala, jak Skrejšovský věděl a hraběti Taaffovi pověděl.

Ministr vnitra a důvěrník císaře, Taaffe, dobře byl zpraven, že jsme z říšské rady a sněmu vycházeli a zase do nich vcházeli podle přání a dobrozdání šlechty, a že získá-li šlechtu, že je tím rozhodnuto a že za šlechtou přijdou Čechové, a tím spíše, že nedočkavý »národ je tam požene košťaty«.

Získati šlechtu českou bylo hlavním jeho úkolem a první příležitost k tomu udála se při oné jubilejní slavnosti. Také zástupcové českého národa v rozličných deputacích byli přítomni. Dr. Rieger byl v deputaci města Prahy, Sladkovský tuším v deputaci zemského výboru. Císař v úřadní odpovědi své k poselstvím z Čech pravil: »že stejná věrnost obou kmenů zemských ukáže se spojovací páskou k zavedení pokoje a míru ve všech oborech státního života; *ona že připoutá všechny síly ku společnému působení pro blaho vlasti*«. Císař vyslovil tím vlastní i své vlády naděje v opětné vstoupení Čechů na říšskou radu. Ale jako byl hr Taaffe ochoten *šlechtě* překlenouti zlatý most, neboť »Schwarzenbergové, Lobkovicové a Clamové nedají se pro nic za nic odvésti od svých odhodlání« (ipsissima verba), tak na vstoupení českých národních poslanců hleděl s úplnou duševní rovnováhou a tou závidění hodnou lehkokrevností, která řídícího ministra neopouští ani ve chvílích zlých a vážných. Jak k českým vůdcům mluví, to pověděl národu českému dne 30. dubna v klubu strany svobodomyslné roztrpčený dr. *Sladkovský*, a po celém národě zburcoval se pocit uraženého sebevědomí a pýchy a také přívrženci myšlénky činnosti opakovali po Sladkovském novou přísahu: »Nikdy!«

Národu nelze se diviti: on jen tušil, ale neviděl úplný zmar trpného odporu. Že však vůdcové svou vlastní situaci ani nyní ještě neprozírali a že úplné své fiasko nepoznávali, je zrovna nepochopitelno.

Strana *svobodomyslná* ostatně dobrým instinktem byla v této chvíli vedena: ona (dne 14. května) ve svém klubu prohlásila se *pro vyrovnání s Němci* a přeje si zdárný výsledek vyrovnání »národa od národa« ve jmenu humanity a svobody občanské. To znamenalo jistě nadháněti aktuelní politice české vodu na mlýn, v němž houževnatost Taaffovu drtili.

Na stejných cestách byl dr. Rieger, patrně velice nespokojen s výsledky dosavadního jednání s hr. Taaffem. On nechtěl o obe-

slání říšské rady ani slyšeti a opravdu dne 19. května usnesl se klub český o resoluci: že *není na čase odvolati nebo měniti usnesení a neobeslání říšské rady*; že »souhlasí sice s důvěrníky, kteří vyjednávají s »korunou i Němci« o smír, ale *že nesmí se žádati ani svéprávnost ani historická individualita českého království. Proto ať lid neztrácí mysli, ať dále bojuje a odmítne všechny, kdo by chtěli obeslati říšskou radu bez garancií.*«

To byla snad moudrá politika, ale ona spočívala na špatném, protože *cizím* fundamentu — *neboť šlechta byla v ten čas již s hr. Taaffem jako dohodnuta a — poctivě řečeno — ta přece rozhodovala a nebylo ani myslitelno, že kdyby šlechta na říšskou radu šla, poslanci národní by zůstali doma.* Že pak byla šlechta česká dohodnuta nebo že bylo dohodnutí blízko, prozradil starý Lev Thun, v němž feudální duch zaschnul, při budžetní debatě panské sněmovny již 31. dubna; on vítězně volal naproti hradbě většiny: spása Rakouska očekávati se může a musí jenom od návratu k zásadám *křesťanského* práva a ušlechtilého mravu a návrat ten musí býti *velmi brzký!*

Ačkoli čeští vůdcové slavně prohlašovali, že nevstoupí bez garancií na říšskou radu, ani hr. Taaffe ani Němci nepochybovali, že se tak přece stane, a Herbst při uzavírce říšské rady v poděkovací řeči Rechbaurovi prohlásil: že se všeobecně vzmáhá poznání, že je říšská rada jediná a neporušitelná půda, na které všechny zájmy mohou nalézti svého zastoupení, tak že se může doufati, *že už na příště zjedná si toto poznání platnosti u toho kmene, jejž z jedné země ještě Němci bolestně pohřešují* a jejž s nimi tolik společných zájmů kulturního i národního blaha víže«.

Hrabě Taaffe neprozrazoval své naděje. Aspoň v trůnní řeči (17. května) nebylo ani zmínky o tom, co bude.

V Čechách s napjetím očekávalo se, že napoví se v ní něco národu českému o »*garanciích*«, t. j. o zárukách, se kterými jedině poslanci chtěli říšskou radu obeslat, ale marně. Nevrlost a zklamání nabývaly vrchu a odpor proti obeslání říšské rady zase rostl. Toho obávali se mnozí vlastenci, kteří viděli, že trpný odpor na dobro prohrál, že nemůže proto sáhati po výhře a že ze všeho nejhorší bylo by pokračování v trpném odporu. Proto vypověděli boj — »garanciím«. Poslanci dr. Evd. Grégr a dr. Klaudy pak se nyní zrovna tak přenáhlili, jako kdysi poslanci sněmovní činnosti a dopustili se (20. května) téže chyby — *vystoupením z českého klubu před samým vítězstvím ideji*, jež oba zastávali. Dr. Edvard Grégr celý hořel a ve hněvu usedl a napsal proti trpnému odporu a pro obeslání rady říšské plamennou brošuru (7. června), v níž je mnoho, velmi mnoho pravdy, ale která byla zbytečná, protože pravda ta nebyla zaříkáním se českých poslanců ohrožena.

Jedno moudré naučení z brožury dr. Edv. Grégra plynulo přece: Jestli vůdcům opravdu záleželo na státním právu českém, musili *obrátiti* a zanechati trpného odporu, který by byl u národa českého samo *státní právo* uvedl v lehkost a ošklivost a které po-

malu začalo se pokládat za neštěstí národa; vždyť hlava tah bystrá jako Edv. Grégra tak daleko se hněvem zmátla, že deklarant Edv. Grégr ve své brožůře prohlásil, že celé státní právo nestojí ani »za šňupec tabáku«. To byl jenom následek umořujících státoprávních theorií a neblahého matení prostředku i cíle vůdců národních.

Ani dr. Edv. Grégr ani Klaudy nejednali tedy politicky; oni měli *vyčkati* a dr. Klaudy by tím byl české delegaci zachránil výtečnou parlamentární sílu a jasnou politickou hlavu, kterou že vůdcové nechají při chudobě naší státi stranou, bylo by pochopitelno a omluvitelno jenom v Kocourkově, kde ten, kdo »nepozdravil u vrbiček«, vylučuje se ze svazku obecného. Tenkráte neměl dr. Klaudy dbáti na rady Skrejšovského, který proti celému národu neb aspoň oběma jeho stranám musil prohrát a jehožto »Reformklub« přišel aspoň o pět let — pozdě.

Čeští poslanci sami hořeli touhou, aby dostali se do politické akce a že se tvářili, jakoby nechtěli, že volali »garancie«, bylo při započatém už jednání s vládou politické; neboť neprospěje-li to, aspoň nemůže uškodit. Na říšskou radu čeští poslanci, ať s garanciemi, ať bez garancií — *půjdou!*

Vždyť šlechta byla za kulisami již u díla. Hr. Hohenwart zajel za zvláštním povoláním na Smečno, navazovaly se nové nitě mezi Vídní a českou šlechtou. Velikou obtíží bylo, *jak* šlechtu dostat zase do říšské rady, rozumí se jako *šlechtu,* ne jako — národní poslance.

Kníže Karlos Auersperg držel velkostatky české pevně ve své ruce.

Kdyby se byl chtěl hr. Taaffe pustiti v zápas s ním — byla porážka jistá. V Praze seděl místodržitel baron Weber, Karlu Auerspergovi a mužům německého kasina naprosto oddaný, ba finančně na nich závislý. Také čas byl krátký. Až ve druhé polovině května uzavřena říšská rada a patent ze dne 22. května ustanovoval volby již na konec *června* a počátek července.

Tu byla veliká obtíž. Ale Němci sami hraběti Taaffovi ukázali cestu; oni v minulé říšské radě vedli s poslanci velkostatkářskými stálé zápasy a když tito přidali se k bosenské levici, vypukla zjevná zášť proti velkostatkářům a došlo ve sněmovních couloirech mezi ústavověrnými a velkostatkářskými zástupci zrovna ke srážkám a násilnostem. »*Zrušit anebo obmezit výsadu*« — tato část *emersdorfského* programu přešla do programu německého a na valných sjezdech strany ve Sv. Hippolytu, ve Štyrském Hradci justifikovaly se kuriální volby s takovým důrazem, že velkostatkáři začali nedůvěřovati. Kníže Karlos Auersperg ještě ne. On má přílišné zkušenosti, nežli aby byl nebezpečí takové pokládal za blízké, vážné, imminentní. Němci jsou v Rakousku v ohromné menšině a bez velkostatkářů nemohou míti vůbec nikdy většinu a proto v pravou chvíli by si byli věc rozmyslili.

Avšak kníže měl své osobní příčiny ke hněvu na ústavověrné Němce. Adolf Auersperg byl jeho bratrem a Karlos dobře věděl,

že Němci bojujíce proti Adolfovi, míří proti Karlosovi. Toho využitkoval hrabě Taaffe. Nebyl v nepříjemném osobním poměru k prvnímu kavalíru říše, ale na vzdor tomu *sám* by sotva byl pořídil; propast mezi Auerspergem a šlechtou historickou byla se rozstoupila během let až k nedozírnosti! Vždyť kardinál pražský — sám Schwarzenberg — nesloužil nikdy mši při zahájení sněmu, když Auerspergové byli nejvyššími maršálky. Tu pomoci mohla jenom váha — *císařského slova.*

Dějiny mají svou mstu! Před osmi lety týž panovník důtklivě žádal a prosil devěrníky české a šlechtu českou, *aby šli na říšskou radu do dvoutřetinové většiny,* a sice *pro provedení uznaného státního práva* a slovo jeho — oslyšeno!

Po osmi letech musí pyšná šlechta prositi císaře, ne aby dal jí vyrovnání a provedení státního práva, *ale aby umožnil jí uzounkou cestičku do téže říšské rady!* Jak — do téže? Ne, ne — do říšské rady *dubnové,* mnohem zhoršené, z *přímých* voleb vyšlé, v níž sněmy nic a šlechta mnohem méně platila nežli v říšské radě *prosincové!*

Bez pomoci a protekce císařovy by se šlechta nebyla do této říšské rady ani dostala a byla by se musila obmeziti na tu panskou sněmovnu, již druhdy hrabě Jindřich Clam jedním črtem péra ničil. Hrozně měl býti pych z roku 1871 potrestán. Hrabě Taaffe, který vždy stál a hlasoval *proti* historické šlechtě, muž sice rodem jí rovný, ale politickými zásadami i svou minulostí cizí, hodil tonoucím spasné lano a sám císař přiskočiti musil na pomoc a vyžádati si od knížete Karlosa Auersperga, od historické šlechty tak *nenáviděného,* aby *blahosklonně daroval pyšné šlechtě české několik mandátů za velkostatky!* Můžeme se představiti pocity, s jakými hrdá šíje Karla Schwarzenberga sklonila se pod tímto caudinským jhem! Ale jho to bylo jediným řebříkem do prosincové a aprilové tvrze ústavověrné a šlechta přesvědčila se v posledních osmi letech, že v passivitě není ničím, kdyby za ní nestál dr. Rieger a s Riegrem většina českého národa. Ona musila třebas jehelným ouškem se protáhnouti do říšské rady, jinak celá politická váha její byla ta tam a nemohla, jak Emersdorf ukázal, na nikoho jiného zcela bezpečně počítati nežli na své lesníky a šafáře.

Vždyť v stejném čase čeští poslanci pořád se kolísali mezi hr. Taaffem — a Němci. Oni vyjednávali na *obě* strany, což nevíme, bezděčný-li či promyšlený, ale jistě byl dobrý trumf na dvojakou, obojetnou politiku hraběte Taaffa. Tento tvářil se dobrým přítelem Němcův — a jistě v ten čas pokládal za možné, vládnouti s *oběma* stranami — a chtěl zároveň získati Čechy. Na to nejpřípadnější byla odpověď s naší strany, vyjednávati s ním i s Němci. Ale jen s *jednou* stranou, buď s Taaffem neb Herbstem mohl uzavříti se mír — což dr. Rieger a snad ani ostatní poslanci čeští dlouho neviděli. Sladkovský přál si smír s Němci. Tito slyšíce z poctivých, falši nepřístupných úst hřímavé ono »nikdy!«, jímž odpovídal na odmítavé stanovisko Taaffovo, začínali nakloňovati se myšlénce smíru, ač Plener a bosenská levice varovali. Plener radil: Raději

Taaffa nežli Čechy. Herbst odpovídal: Raději Čechy nežli Taaffa! Ale brzo měl Plener obdržeti vrch.

Čeští poslanci oznámili (2. června) německým požadavky, na jichž základě by se měl uzavříti mír. Byl to brouillon emersdorfského ujednání. Podmínky byly tři: 1. rovnoprávnost ve škole i v úřadě, 2. oprava volebního řádu, 3. shoda mezi platnou ústavou a historickou individualitou země české.

Němci však již zaslechli, že za kulisami jsou v plné činnosti »feudálové«, kteréž z daleka vycítí jako rudoši »bledou pleť«, a opatrně řekli: Uvidíme až *po volbách!*

Tímto odkladem vyrovnání s Němci vlastně bylo zničeno. Konservativní šlechta jistě si toho přála, nebo jakmile by se Čechové a Němci smířili — připadla by jí přirozeně velice skromná úloha politická.

Kompromis ve skupině velkostatkářské stal se za podmínkou, že zvolených *deset kandidátů strany historické šlechty říšskou radu obešle.* S *obou* stran je tato podmínka přiznána a bylo tedy v čase, *kdy poslanci národní hádali se ještě, mají-li vstoupiti čili nic, a kdy národu zapovídalo se přidržovati se hesla obeslání, de facto rozhodnuto.*

Formu zachovati obratný hr. Jindřich Clam ovšem dovedl a do poslední chvíle ujišťoval, že nečiní nijakého nátlaku na poslance národní, ba že nepůjdou-li oni na radu říšskou, zůstane doma také sám. Ale diplomatické takové formy nemohly zakrýti věc samu a ta byla, že šlechta historická přijala kompromis za podmínku obeslati říšskou radu. Kníže Karlos Auersperg, jenž jednal jen s Taaffem, v plenu panské sněmovny tvrdil, že svolil ke kompromisu ještě za jiných dvou podmínek: 1. že nebude měněna ústava, 2. že česká šlechta nevstoupí do klubu českého, a obviňoval hr. Taaffa, že nedostál svému slovu. Hrabě Taaffe zase tvrdil, že takový závazek nepřevzal, a stojí tu slovo kavalíra proti slovu kavalíra, tedy těžký soud, kde je pravda. Bezpochyby že se hr. Taaffe *nezavázal*, nýbrž jenom *slíbil*, že k oběma požadavkům knížete Karlose Auersperga bude pracovat. Tomu dostál: o změně ústavy nic nebylo slyšet a jenom tak zavilé strannictví, jakým ovládán je Karlos Auersperg, mohlo v částečné změně volebního řádu viděti změnu ústavy; co pak se týče vstoupení české šlechty do klubu českého, tím věru není vinen hr. Taaffe; on učinil vše, aby tomu zabránil, on konstruoval *stranu střední* s velikým úsilím, ale hr. Jindřich Clam měl tu určité a pevné své stanovisko a nedal se ničím pohnouti, aby vstoupil do jiného klubu nežli českého. Měl důležitou příčinu, neboť je patrno, že teprve tím, když více nežli čtyřicet poslanců národních z Čech a Moravy stálo věrně za hr. Jindřichem Clamem a jeho devítkou, šlechta historická stala se na říšské radě mocným politickým činitelem.

Zatím se již všechny strany šikovaly k zápasu volebnímu a vydávaly své manifesty. Nejdůležitějším a nejzajímavějším bylo provolání šlechty historické. Je to spis velmi obšírný a památný. Pro-

hlašuje se v něm, že šlechta historická zachovává staré své zásady a své právní přesvědčení; *ona nepopírá sice veliké změny, jež ve veřejných poměrech právních nastaly*, ale změnami těmi nemohly se zničiti požadavky plynoucí z historického práva a *národní existence*. Obě práva ta jsou v kolisi; spor jich vyříditi lze jen vyrovnaním mezi platným zákonem a právem, jak v říjnovém diplomu se naznačilo. *Šlechta historická prohlašuje, že kandidáti její chtějí vstoupiti na říšskou radu*, ale jenom tak, když své přesvědčení a státoprávní stanovisko budou moci obhájiti a když podána bude záruka, že jejich parlamentární činnosti nebude užíváno k pomíjivým účelům; ona že má sice ducha smířlivosti, *ale i vytrvalost k svým zásadám*.

Manifestace ta je jednou z nejklidnějších a nejjasnějších, jež kdy sepsal hrabě Jindřich Clam. V obtížné situaci této dovedl zachovati důstojnost své strany a zahalil ji v okamžiku, kdy zadními dvířkami kompromisu prchala z nešťastného trpného odporu, věrností ke starému přesvědčení a vážností ke starému právu

Provolání národních poslanců nestojí na stejné výši; je sice také obšírné, ale není v obsahu tak srovnalé a ve formě tak moderní, jako historické šlechty. Musí se litovati, že v také vážné, historické chvíli nenalezli zástupcové národní myšlének a slov, aby drželi šlechtě aspoň rovnováhu. Na první přečtení obou těch spisů musil souditi politický svět: »Tam je deset jen poslanců, deset darovaných mandátů, ale je tam převaha politického ducha, tam bude vedení.«

Také poslanci národní uznávali v provolání svém potřebu, aby historické právo české uvedeno bylo v souhlas s potřebami a zájmy říše, aniž však, jak právem se vytýkalo, naznačena k tomu cesta. Protože národní poslanci pořád nevzdávali se nadějí, že docíleno bude s Němci smíření, přičiňovali se umírněností a žádali, aby vláda i Němci umožnili českým poslancům vstoupení na říšskou radu. Otázku obeslání a neobeslání nechávali otevřenou.

V této chvíli bylo moudré a politické nehnati poslance do Vídně. I největší přívrženci politické činnosti vidouce své stanovisko před samým vítězstvím, neměli stěžovati důvěrníkům poslaneckým vyjednávání s vládou a hr. Taaffem. Přívrženci nepodmíněného obeslání mohli být pro foro interno přesvědčeni, že nebudou vůči naprostému zmaru trpné politiky dány *skutečné a platné* garancie, ale neměli aspoň zdánlivě posilňovat vládu v odporu proti českým požadavkům. Že hr. Taaffe odpíral, vidělo se ze Sladkovského rozmluvy s ním; na nějaké »vyrovnání« a »rozřešení české otázky« nedalo se doufat, ale aspoň značné ústupky daly se za *vstoupení* očekávat.

Volby dopadly pro stranu ústavověrnou bídně. Bezmála padesáti mandátů pozbyla. Neboť jako v Čechách docílil hr. Taaffe ústavověrcům nepříznivý kompromis také na Moravě; v dolnorakouských statcích pak získal pro stranu konservativní dva mandáty a ze všech zemí přicházely pro stranu ústavověrnou citelné

porážky. Nejpřednější jejich koryfei, jako: Chlumecký, Glaser, Stremayer propadli. Navzdor tomu nebylo zcela jisto, že jsou rozhodní ústavověrci v menšině. Počítali svých 174 mandátů. To byla strana, jak zdálo se, kompaktní, neboť zatím hleděli se centralisté sbírati v jeden šik. Ostatních mandátů bylo 179, ale zdali podaří se zceliti je *v jednu* stranu? To byl jistě veliký problém, který hrabě Taaffe šťastně rozřešil — pro sebe. Ale myslíme, že nikoli pro *nás,* jakmile my zahrnuti jsme byli do této většiny a *národní* program náš zůstal — *venku* mimo většinu. Pravíme národní. Neboť ten se stal od první chvíle obnovené naší politické činnosti aktuelním. Státoprávní stál v druhé řadě, ale nesmělo se pomýšlet na jeho *odložení.*

Výsledek voleb měl za následek — propuštění ministerstva Stremayrova (3. srpna); Taaffe cítil se pánem situace; nepochyboval, že podaří se mu zjednati většinu a pomýšlel pořád ještě na většinu, ve které by aspoň část levice měla účastenství.

Clam a Rieger odjeli do Vídně (6 srpna) a nyní nastalo hlavní vyjednávání s hrab. Taaffem. Dosaženo málo a to málo pohříchu nemělo valné ceny *praktické.* Šlechtě ovšem záleželo na tom, aby nějakým způsobem uznáno bylo *státoprávní* její stanovisko a tím řeklo se něco na omluvu její minulosti. Také čeští poslanci národní pokládali za povinnost k své minulosti podobné uznání a zrovna tu hr. Taaffe — největší dělal obtíže, protože obával se levice. Konečně svolil, že položí se příslušné místo do trůnní řeči a že poslancům českým i deseti velkostatkářským bude dovoleno podati »ohražení«. Přikládala se tomu veliká důležitost a cena, ale zkušenost ukázala, že neprávem. Místo trůnní řeči bylo předloženo poslancům českým ještě v Praze pod pečetí největší tajemnosti. Proto je sem již klademe. Zní: »*Když pak nyní také poslanci Mého milovaného království českého k Našemu volání přicházejí a beze škody svého právního přesvědčení a bez ohledu na různost svého mínění v plném počtu na půdu společného jednání vstupují, stal se tím důležitý krok k tomu všeobecnému smíření a srozumění, které bylo vždycky cílem Našich přání* a My oddáváme se bezpečné naději, že při všestranné umírněnosti a vzájemné úctě před právem podaří se Vašim poradám onen v zájmu velmocenského postavení říše neodčinitelný cíl skutečně dosáhnouti a tak ústavě zajistiti stejně potěšitelné uznání všech národů.«

Poslancům českým a také národu dokazovalo se, že obsahuje toto místo v ohledu státoprávním všechno, totiž aspoň theoreticky všechno, že se jím nic na státoprávním právu nebéře; hr. Taaffe zase dokazoval Němcům neméně určitě, že místo ono neobsahuje *nic.*

Obáváme se, že hr. Taaffe měl *pravdu.* Nám zdá se místo to býti jen zlatým můstkem pro státoprávní poslance, jakýmsi theoretickým připuštěním, že vstoupením na říšskou radu nezadává se »právním přesvědčením a míněním« českých poslanců, — ale o státním právu, o právech českého království není ani zmínky

a jako nemohli Němci nic podstatného namítnouti, tak neměli jsme my z ničeho radovati se. Místo ono zdá se nám býti spíše pláštěm, kterým se milosrdně zakrýti mělo naše šestnáctileté bloudění. Na to místo nebude se žádný příští důkaz o kontinuitě a souvislosti českého státního práva odvolávati.

Ohrazení pak bylo jenom *naše;* takových nadělali jsme mnoho a nové nemohlo znamenati nějaký pokrok. Ohrazení podobného smyslu podali Moravané na říšské radě za Auersperga a nynější nebylo tedy žádným ústupkem hraběte Taaffa českým poslancům. Také jeho obsah byl v Praze českým poslancům oznámen a nepředbíháme proto událostem, když je zde již položíme. Poslanci (a také noví členové panské sněmovny z řad státoprávních) prohlašovali, *že vstupujíce na říšskou radu mají za povinnost nepopouštěti ze zásad známých z jich veřejných prohlášení, zejména ve volebních manifestech znova osvědčených; že nechtějí praejudikovati státoprávnímu postavení království Českého tolika akty uznanému a že také příště zásad těch se budou držeti.*

Jistě setkáme se s odporem, řekneme-li upřímně, že takovému formálnímu ohrazení valného významu nepřisuzujeme. Zkušenost dává nám za pravdu. Praktických následků nemělo žádných a skutečně brzy na to přestali poslanci nově vstupující k němu se odvolávati, *až konečně letos z usnesení klubu vůbec od něho upuštěno.*

To byla jen *naše* theorie, jenom naše samovolné a nesprávné učení, že vstoupením na říšskou radu zadává se státní právo. Kdyby theorie tato byla pravdiva, bylo zadáno *navzdor* ohrazení, neboť *toto ohrazení bylo podáno až ve schůzi po třinní řeči, dne 9. října, kdežto dva dny před tím všichni poslanci čeští slibovali na — ústavu!!* Kdyby ohražení mělo míti aspoň nějakou theoretickou platnost, musilo podati se před slibem a slib se musil skládati *s touto výhradou.* Ve sněmu českém sedm poslanců mladočeských správně tak učinilo.

Mnohem vydatnějším a pádnějším přihlášením se ke státoprávnímu programu bylo by dle našeho mínění bývalo, kdyby poslanci čeští byli zmohli, aby vloženo bylo jejich státoprávní stanovisko do *adresy* většiny, a když toho nemohli dosíci, aby byli podali svou adresu, ve kteréž i svou věrnost ke státnímu právu a neméně *národní* svůj program měli rozvinouti, neohlížejíce se po tom, má-li souhlas vlády čili nic.

Ale vůdcům českým šlo především, aby byli — ve většině, ve většině po bitvě ztracené.

Platnější byl ten ústupek hr. Taaffa, že slíbil jmenovati Čecha ministrem. Říkalo se, že to bude krajanský ministr, jakého mají Poláci, a zatím byl to jen ministr nejen bez portefeuillu, ale také bez odboru, bez úřadnictva, zkrátka takový ministr, před jakým již Helfert r. 1873 varoval, volaje: Pro bůh, jen žádného ministra bez portefeuillu! Veliké naděje kladly se tenkráte na tento ústupek, než, víme všichni, jak byly splněny — snad také vinou zvoleného ministra, ale ne jeho *jedinou.* Český klub jednomyslně přál si, aby

k úřadu tomu povolán byl dr. *Rieger,* ale hr. Taaffe odmítl, poukazuje na nepopíratelné právo koruny, dle kterého sama ustanovuje své rádce, a povolal barona Pražáka. I v tom měl trpný odpor utrpěti citelnou porážku — císař zvolil poslance *činného* odporu, Moravana, který již od r. 1874 na říšské radě zasedal — vůdce moravského, dra. Aloise Pražáka. Jmenování to stalo se dne 12. srpna 1879. Hrabě Taaffe jmenován současně předsedou ministerské rady, Stremayr ministrem spravedlnosti, Horst zemské obrany, Falkenhayn orby, Korb obchodu, Pražák ministrem spravedlnosti. Ne méně nežli tři ministerstva zůstala neobsazena: vnitra, vyučování a — financí. Správa prvního odboru svěřena hr. Taaffovi, druhého Stremayrovi, třetího odbornímu chefovi Chertkovi. Ústaváci mohli počítati za své: Stremayra, Horsta a Korba. Tři ministerstva nechal hr. Taaffe v záloze pro stranu, která bude nejhodnější. On sám spíše náležel straně ústavověrné.

Ústavověrnou stranu nejen ona ministerstva lákala, ale nebylo dosud rozhodnuto, *která* strana bude mít většinu, a proto na lineckém valném sjezdu strany *málo scházelo, že by se byla většinou vyslovila důvěra hraběti Taaffovi a slíbila mu podpora.* Plener, Russ, Süss, Chlumecký a jiní tomu chtěli a *škoda, že se tak nestalo, neboť potom bychom byli viděli hned na počátku* jasně a nebyli bychom vstoupili do strany *vládní* a byli bychom dělali svou vlastní, samostatnou politiku.

Strana svobodomyslná tak představovala si *činnost* a valný sjezd této strany, dne 14. září v Praze odbývaný, vyslovil se sice pro parlamentární činnost, ale dal tento program jako vademecum poslancům své strany na cestu do Vídně: rovnoprávnost jazykovou, větší samosprávu zemskou, souvislost zemí českých, všeobecné hlasovací právo, svobodu tisku a vůbec ústavní svobody; v bosenské otázce pak: nic více proti samostatnosti jihoslovanské nepodnikati.

Program ten nebyl jenom ideální, ale také (až na souvislost zemí českých, tedy státní právo české) dost aktuelní. Ale zlý osud tomu chtěl, že za málo dní měl býti program takový posunut do daleké budoucnosti.

Za dva dny na to odbývala se ve Vídni konference českých důvěrníků. Hr. Jindřich Clam, dr. Rieger, Zeithammer, kníže Lobkovic a dr. Jul. Grégr s důvěrníky ostatních stran pozdější pravice byli u hr. Hohenwarta (16. září) a tu konstruována *většina* a smlouvána společná akce pravice. Tím samým zřekli se poslanci vesměs té samostatnosti a vstupovali v cizorodou stranu, *nemajíce nižádných záruk, že tato nová strana přijme jejich program.* Nebylo vůbec, jako ani dnes není, společného programu; jediná spojka vázala různé ty živly, *aby Němci nepřišli k většině a vládě.* Na této straně museli poslanci čeští dostati se do příkrého odporu proti *Němcům,* s nimiž nedávno se mířili a ještě nyní smiřovati se chtěli; a celá tato strana dostati se musela dříve nebo později *ve službnost hraběte Taaffa,* který před vstoupením na říšskou radu

Čechům nic nedal a s upřímným svým centralismem a svou ústavověrností se *netajil!*

Ačkoliv již císař hned na počátku srpna v Gastýně radostně oznámil starému knížeti Schwarzenbergovi, *že obeslání říšské rady ode všech stran je zabezpečeno*, český klub k usnesení tomu došel až 23. září.

Odůvodnil vstoupení tím, *že vláda J. V. v souhlasu s panovníkem položila si za cíl stejné právo a smíření všech národů!*

Konečně tedy zpečetěna dávno zasloužená smrt *trpného odporu*, který národní náš život tolik dlouhých let olupoval, aby národní naše odpůrce obohacoval. Zapomeňme jeho trýzeň a strasti, ale nikdy — pro celou budoucnost naši národní —, čemu jsme se z nich naučili.

Vůdcové národní, všechny strany politické, ba ohromná většina národa nalézala se v osudném a zhoubném klamu. Všichni chtěli vlasti a národu prokázati velikou, někdy již blízko a snadno splnitelnou, ale od pádu Hohenwartova nemožnou službu a nevědouce, vlast i národ vedli ke škodě a záhubě. Výsledek trpného odporu bylo *holé nic.* Odpočtěmež od neštěstí vinu, tuto zapomeňme a zbytek nesme s mužností a odhodlaností!!

PŘED PĚTADVACETI LÉTY.

I.

Cesta pravá a nepravá.

Schmerling slavil první sylvestrový večer v nádherných komnatách bývalé stavovské kanceláře *české*, když *první* číslo *prvního* ročníku »Národních Listů« položeno bylo do tiskacího stroje. Ale ne on zahájil novou dobu rakouských vnitřních dějin. Prudký vichr zalomcovati musil celým vazivem staré habsburské monarchie, aby vytrhla se z mrákotného, vražedného absolutismu, aby střásla jho policejního byrokratismu a aspoň jednu mříž prolomila do dusného žaláře konkordátu.

Magenta a Solferino — zde sklízel systém Bachův, co tak dlouho sil. Ještě neoschl podpis císařův na smlouvě o mír ve Villafrance uzavřené a již ministr zahraničních záležitostí, Rechberg, vyzval Bacha, aby zadal za propuštěnou. Na místě jeho povolán do ministerstva polský magnát hrabě Goluchowski 22. srpna 1859. V kabinetu zůstal, jak se zdálo, neodstranitelný Lev Thun.

Rána, která Rakousko porážkou u Solferina stihla, neznamenala jen ztrátu Lombardie. Slovo Napoleona o hnijící mrtvole, pronesené o Novém roce před tím, nabylo ještě jiných, strašlivých dokladův.

Finanční stav Rakouska byl zoufalý. Komise od císaře zvláště sestavené ukázaly, že finanční ministr o *sta milionů* se mýlil ve vypočítání rakouského dluhu a že klamal svého císaře, Rakousko i cizinu. Ve válce zrovna smutně skončené odkryly se zločinné podvody; všemohoucí ředitelé bank a finanční prostředníci Bruckovi vzati do vyšetřování, generálové (Eynatten), usvědčeni jako podvodníci, se vraždili a naposled sám ministr Bruck (v noci ze dne 22. na 23. dubna 1860) podřezal si krk. Maďaři se bouřili; slabost říše podněcovala naděje na lepší úspěch nové vzpoury. Kvasu přidáno do roznícených myslí smrtí, jež náhle stihla nejpopulárnějšího Maďara, barona Josiku, dne 23. března ve — Vídni, a když důvěrný přítel nebožtíka, hrabě Szechényi, jenž na polo ze zdravotních, na polo z politických příčin zavřen byl ve vídeňském blázinci, na to čtrnáct dní se — zastřelil (odkud v blázinci vzal

zbraň? — tázáno se), Maďaři obě smrti prohlašovali za politické vraždy a demonstrace stíhala demonstraci. Úvěr Rakouska byl zcela podkopán, jak ukázalo se při půjčce 200 milionů, při níž upsána sotva třetina.

Poměry tyto vynucovaly si *změnu* a koruna se jí nevzpírala. Navzdor zkušenostem z let revolučních nestál císař František Josef na zachování absolutismu, jakož rádcové jeho předpokládali. Není politickým dogmatem rakouské dynastie, jak zní běžné mínění, zásada *absolutistická,* nýbrž zásada *rozmnožení a ustálení moci rakouského rodu.* Pohříchu nerozuměli tomu rádci císařovi a místo co by byli přistoupili ke zbudování *poctivě ústavního* Rakouska, tedy na základech širokého práva volebního, odporučovali císaři zřízení Rakouska na *šlechtických a stavovských výsadách.*

Rakousko — tak soudili — je taková směsice různých národností, že není možná jinde hledati život pro založení a obnovení moci Rakouska, nežli v té společenské vrstvě, která povýšena je nad pocity národnostní a která nepřístupna je nebezpečným svobodomyslným doktrinám, jež naposled vždycky ohrožují práva panovníka. Tato stejnorodá vrstva společenská — národně bez pohlaví — měla státi se tmelem Rakouska a požehnání k tomu měla dáti římská kurie a její rakouská hierarchie. Zastaralost, nerozum, nepřirozenost tohoto plánu ve století idey národnosti dávno již před tím poznal jeden z nejduchaplnějších a nejznamenitějších zástupců šlechty samé, kníže Felix Schwarzenberg, vůdčí ministr rakouský.

Svědek v této věci naprosto nepředpojatý, baron Helfert, ve vydaném právě díle dějin roku 1848 přivedl to ke všeobecné známosti. Svak Felixe Schwarzenberga, pacifikator odbojných Čech a Uher, kníže Windischgrätz, který při vojenském řemesle svém času měl dost, aby pletl se také do vnitřní organisace říše, byl zcela opačného mínění, kteréž ústně i písemně ministrovi často dost předkládal a jež při vlivu jeho nezůstalo zcela bez účinku. Zejména roku 1848 a 1849, kdy jednalo se o tom, aby na místo svobodomyslné kroměřížské oktroyována byla nová ústava (3. března 1849), již Stadion, F. Schwarzenberg a Bruck pracovali, přicházel Windischgrätz se svými radami a naléhal na zřízení stavovského státu. On viděl ve šlechtě hlavní sloup říše. Kdyby se v ústavě šlechta pominula a nevykázalo se jí důležité místo, spáchala by říše na sobě sebevraždu. Říše může jen na šlechtu při důležitých politických otázkách počítat; aristokratické formy jsou zárukou budoucnosti říše.*) Proto naléhal, aby ústava založila se hlavně na stavovských zřízeních zemských sněmů; říše měla najíti zastoupení jen v nečetném, obmezeném *říšském senátu***) atd. Hrabě Jindřich Clam proniknut byl těmito názory kníž. Windischgrätze a možná, že v Budíně, kde oba současně byli v úřadech, sám je

*) Helfert, Ungarischer Winterfeldzug I. 182; II. 424, 568 a sl.

**) »Říšský senát« Windischgrätzův objevil se za dvacet let potom v Clamových — fundamentálkách a byl jednou z mnohých příčin jich pádu Pozn. spisovatele.

podněcoval. Felix kníže Schwarzenberg, jistě nemenší nepřítel revoluce, smýšlel o říšském zastupitelstvu, o ústavním zřízení, hlavně však o úkolu šlechty ve státu zcela jinak. On nechtěl o šlechtě hrubě ani věděti: nepřikládal jí žádnou důležitost, »protože až na malé výjimky celá za nic nestojí«, a »protože dosud pražádných schopností k veřejné činnosti neobjevuje«.*)

Felix Schwarzenberg znal jistě své Pappenheimské a knížecí rod i povaha osobní chrání jej před podezřením, že byl demokrat. Jak mohli mnohá léta po tom zástupcové šlechty rakouské vrátiti se ku plánu tomu a strhnouti těžce nemocné Rakousko do experimentu, jehožto nezdar napřed byl patrný a na jehož následcích Rakousko dosud stůně?! Dávno minuly doby, kdy demokratické snahy mohly ortelovati se slovem císaře Františka, jenž poznamenal je za »šílenství našeho věku«. Naopak, nejprostší rozum a jednoduchá přirozená chytrost nezvratně ukazovaly, že má-li povstati *jedno jednotné* Rakousko, musí kořeny své položiti do nejširších vrstev lidu a že Rakousku spása nevzejde, nebude-li pomazáno demokratickým olejem!

Jednotné, mocné Rakousko — to chtěl nyní císař a to chtěli všichni národové říše, vyjímaje jediné Maďary. Cesta k němu zbývala potom, když absolutismus a byrokracie cíle toho nedosáhly, jenom jedna: cesta upřímné, na *demokratických volebních řádech* založené ústavnosti *s jedním centrálním parlamentem*. Na této cestě nalézala se kroměřížská ústava, kteráž usnesena za souhlasu *všech* neuherských národů. Revoluce přerušila na neštěstí Rakouska toto dílo — nyní, kdy císař sám učiniti chtěl konec absolutismu, mělo se připnouti na Kroměříž.

Nyní mohla se ústava kroměřížská rozšířiti také na všechny země uherské koruny. Uherská revoluce byla povalena a ústava uherská byla zrovna tak, ba hůře, mnohem hůře ještě utracena, nežli naše po Bílé Hoře. Absolutismus smetl všechny zbytky ústavnosti. On učinil ve směru rozmnožení moci císařského rodu ještě více. Onť velkovévodství sedmihradské, kteréž uherský sněm r. 1848 přivtělil jako konglomerát několika komitátů v království uherské, obnovil, on zřídil Banát a Vojvodinu jako samostatnou provincii, on troufal si na prešpurském sněmu připojiti též Horvatsko a jen meč Jelačičův rozťal nepřirozené toto shnětení. Dalo se bezpečně očekávati, že staré Horvatsko a Sedmihrady a tím více nový Banát s Voj-

*) Takto píše F. Schwarzenberg 11 února 1849 kníž. Windischgrätzovi: Podle mého mínění nejsou aristokratické formy nižádnou hrází proti návalu nepřátel, zejména demokracie a socialismu. Do ústavy dala by se snadno vložit aristokratická barva, ale přivésti do naší šlechty skutečný život a potřebnou sílu odporu, pokládám za nemožné, poněvadž bylo by k tomu potřebí nejen *slušných lidí*, ale také politicky vzdělané, dobře organisované a zmužilé vrstvy, které naprosto nemáme. *Neznám v celé říši ani dvanáct lidí našeho stavu, kteří by za nynějších časů s prospěchem zasednouti mohli v panské sněmovně* a proto zřizovati institut, který by konservativní zásady zastupovati nebyl schopen, pokládám za prostředek vhodný seslabiti vládu a stěžovati její úkoly. — Felix Schwarzenberg sám chtěl tedy *jednu* sněmovnu bez kasty šlechtické.

vodinou rády přijaly by *všeobecnou rakouskou ústavu na základě demokratickém,* kdyby neobmezovala samosprávu zemskou. K tomu absolutismus rozdělil Uhersko v *pět* místodržitelských obvodů. Roku 1860 byl také na Slovensku odpor proti Maďarům velice mocným a protože *úřadnictvo* od Bacha zavedené mělo soudní i administrační správu země, bylo jisto, že by *všeobecná ústava* rakouská a centrální parlament na základě demokratickém byly s jásotem přijaty od veliké většiny Uherska. Svobodomyslným ustanovením kroměřížské ústavy nebyla ovšem doba příznivá. Nedalo se mysliti na nějaké obmezení moci koruny. Ale toho nebylo třeba. Absolutismus naučil národy této říše skromnosti; oni by s nadšením byli přijali též ústavu, jež by císaři byla ponechala práva, která mu ústava kroměřížská zkrátila. *Jeden ústřední parlament pro celou monarchii* a sice na základě *přímého demokratického volebního řádu,* kde voličské právo bylo co možná široké a volič roven voliči: to bylo Kolumbovo vejce, měla-li se objeviti Amerika jednotného Rakouska.

Proti takovému centrálnímu parlamentu jediný národ byl by učinil oposici — Maďaři. Všichni ostatní byli by v něm viděli ochranu své *národnosti.*

Maďarský odpor trpný proti *říšskému* parlamentu na základě demokratickém byl by mnohem dříve musil skončiti neúspěchem, nežli náš český trpný odpor proti parlamentu *cislajtánskému;* také náš odpor podťat byl v kořenech, jakmile zavedeny byly *přímé volby,* a jsou to přímé volby — — s kuriemi, s výsadou velkostatkářů!

Dnes, kdy pětadvacet let celý národ náš vázne v programu státoprávním, snad zdáti se bude směloství, že s takovou určitostí tvrdím, že *všichni* národové byli by přijali centrální parlament *s radostí.* Avšak r. 1860 byla doba jiná.

Tenkráte státoprávní program náš byl nejasný, ani hr. Jindřich Clam neměl o něm ponětí, jakž brzo uvidíme. Kroměřížská ústava s centrálním parlamentem sdělána za přítomnosti našich poslanců a měl dr Rieger na ní hlavní účastenství. Tenkráte my Čechové neviděli jsme mezi sněmem, jehož obnovení jsme čekali, a mezi centrálním parlamentem nesrovnatelnou protivu, jakož vůbec centralismus ne Bachův, ne absolutistický, ale *tehdejší* ústavní, konstituční centralismus nepomýšlel snad smazati samosprávu zemí. Vždyť nejčelnější centralista sesílené říšské rady, baron Lichtenfels, prohlásil i celý *obor školství* za věc samosprávy zemské. *Centralisace* nikdy nemohla býti královstvím a zemím nebezpečnou, protože proti tuhému, nezdravému centralismu bylo především království *uherské* samo svou váhou největší překážkou a byly by je našly vždycky království české, chorvatské a jiné země při tom ve stejném šiku jako spojence.

Co pak se týče *národa českého* a Slovanů, tož by centrální parlament na základě demokratického volebního řádu musil zrovna Slovanům býti *nejvítanějším.* V říši habsburské je nejméně *22 mi-*

lionů Slovanů, tedy ohromná většina obyvatelstva. Může býti něco samozřejmějšího, nežli že by bylo nesmírným prospěchem těchto 22 milionův, aby v některém zastupitelství objevili se *všichni*, zda nemusili si Slované přáti, aby na *ústřední říšské radě* se našli? Vždyť by měli *téměř dvě celé třetiny* této říšské rady ve svých rukou a byli by dali celé říši směr i ráz a byli by rozhodovali o největších důležitostech státu! Otažme se Angličanů, proč oni nejsou federalisty jako Irčané, i odpovědí, protože jsme *většina*, a rceme jim, že v Rakousku je 22 milionů Slovanův a oni nebudou moci chápati, že centralistický prapor zvedla — hrstka Němců.

Z těchto zřetelů již pracovali Slované o kroměřížské ústavě, jež platiti měla jen pro země neuherské; — s jakým větším účastenstvím byli by přijali říšskou radu pro *celou* říši. Najmě my Čechové: pro nás byl centrální takový parlament, tedy říšská rada pro celou monarchii *nejdůležitějším zájmem národním*. Považme pak, že bychom se tam byli shledali nejen s Moravany, Slezany, ale i se zástupci *tří milionů Slováků!*

My Čechoslované byli bychom ve hlavním zastupitelském sboru říše národem osmimilionovým, tedy *nejčetnějším*, prvním a rozhodujícím celé říše. Nikoli Němci měli příčinu volati po centralistickém parlamentu, ale my Slované a hlavně my *Čechové* jako národ v celé monarchii početně *nejsilnější*, neboť osm milionů Čechů a čtrnáct milionův ostatních Slovanů věru mohlo odvážiti se aspoň tolik, co troufalo si sedm milionů Němců: *skrze centrální parlament ovládati říši.*

Ovšem, kdo sám červem se činí, nemůže se diviti, že je šlapán. My měli jsme říci: Ne vážit, ale *počítat* se budou hlasy! ne autorita, ale majorita platiž!!

Ústřední parlament dokonce nesmazává a nezničí *historické právo* — to se jen národu našemu po mnoha let namlouvalo. Historické samobytnosti země mohlo se vyhověti po způsobu kroměřížské ústavy druhou komorou, sněmovnou *zemí*, do které po případě odkázati se mohly také pretense šlechtické. A kdyby opravdu na jedné straně stála *živá*, *skutečná moc*, rozhodování ve *státu* rakouském a při tom *jednotný neroztržený* národ československý — a na druhé straně roztržený, o 3 miliony (s 8 na 5) stlačený národ a *historické* právo, jistě by se žádný rozumný nemohl rozpakovati; on by si řekl: budeme-li míti *moc* ve Vídni, v celé *říši* — zjednáme si, co z historického práva na uznání naší velké dějinné minulosti v Praze, v zemi máme zapotřebí. Tak nesmí se rozuměti historickému právu, aby mezi ně a národní potřeby stavěl se jakýkoli pergament!

Stejně souditi by se musilo i bez té žalostné zkušenosti dějin, že šli jsme *jen* za historickým právem a že dnes — po pětadvaceti letech — do dálky nedozírné nám uniklo!

Ne většina slovanská, ale menšina německá měla příčinu přihlásiti se ku programu *federalistickému*, jako opravdu dnes vidíme, že jakmile vstoupení naše na říšskou radu učinilo konec německé

většině, Němci v severních Čechách i Štýrsku mají choutky *federalistické*. Před nastávajícím ústavním obdobím byla tedy jedině národní, jedině slovanská politika českého národa ta, kterou jeho poslanci národní dělali v Kroměříži a která po smazání uherské ústavnosti měla se rozšířiti na *celou říši*. Sněmům, co je sněmů, říši, co je říše a říšskou radu na základě přímých, co možno *nejvšeobecnějších* voleb. V této politice bychom byli měli nejen Slovany celé říše za sebou, ale také Němce konservativní i liberální, Rumuny a sedmihradské Sasíky; byli bychom zabránili dualismu a roztržení říše, rozdvojení a seslabení našeho národa. O německém a němčícím centralismu nemohlo býti v ústředním sněmu říšském řeči a Maďaři byli by museli hledati *naše* spojenství, aby pro svou dějinnou minulost a své historické právo domohli se aspoň těch úspěchův, jež snášejí se s jednotou říše, a *my bychom byli mohli pečovati a provésti, aby současně všechny ty přídatky uherské samosprávy a historického práva dostaly se také zemi české,* a sice ne, jak roku 1860 hr. Jindřich Clam chtěl, *jen pro království České* — Morava byla mu cizinou —, nýbrž *pro všecky země české*.

To dle nejhlubšího a nezvratného přesvědčení našeho, čerpaného z bedlivého zkoumání ústavních bojů rakouských, měl býti směr politiky naší národní od počátku nového vývoje konstitučního. Kdo s plným srdcem, celou myslí utkvěli na politice státoprávní, kdo jednotu říše, ústřední parlament a všelikou formu centralismu zamítají a naprosto k federalismu přísahají — snad aspoň shovívavě vyslechnou toto opačné mínění. Máme práva žádati toho, protože zrovna ve státoprávním směru na cestě *opačné* nedosáhlo se *pranic!* Ale kdyby ani události *pro nás nemluvily*, kdyby proti nám stála vítězná neb aspoň neporažená autorita státoprávní: vždyť pak v samém conclave svatých otců připouští se při prohlašování nového světce advocatus diaboli, který má povinnost vytýkati všechny hříchy, viny i nedostatky nového světce.

Tolik svobody musí se přáti i nám. Jen že obáváme se, že pětadvacet minulých let až příliš bolestně pro náš národ dokazují, že náš politický program a politika na jeho základě provozovaná do nebeského království jako světci se nedostanou.

Pokusíme se o stručné vylíčení počátků ústavního rozvoje a příčin, kteréž uvedly náš národ v proud zcela opačný, nežli jaký určovaly mu jeho zájmy *národní*, potřeby *slovanské pospolitosti*, ba jeho vlastní *poslední politická minulost* na sněmu kroměřížském.

Z úst Palackého vyšlo slovo, že Vídeň je politickým středem rakouského Slovanstva. Tím mysliti mohl centrální parlament slovanský. Chybná naše politika přivedla to tak daleko, že nikdo ani nepomýšlí, že centralistický parlament musel býti *slovanským*, a nová generace vidí již tu část našeho národa, ve které ještě Havlíček prorokoval největší a nejnadanější sílu české budoucnosti, — vidí již Slováky — v cizím státu hubené a mořené od hrstky Maďarův a z českého národa málo kdo vzpomíná, že naše chyby k tomu pomáhaly.

II.

Z úhoru měkkota.

Sesílená říšská rada! Jaký to rej vyhaslých upomínek a pochovaných nadějí, okoralých steskův a uspalých sklamání obsahuje jméno to!

Je-li v paměti českých vrstevníků tato karikatura zastupitelstva říše, z níž misera contribuens plebs, t. j. rolnický stav naprosto a měšťanstvo skoro zhola — vyloučeny?! Dělnictva jestě dnes bezprávného nelze tu ani vzpomínati.

Sesílená rada říšská — toť anarchismus k posměchu nepřátel, k zármutku přátel Rakouska. Knihy by se daly napsati o tomto smutném surrogátu centrálního parlamentu — veliké pokušení to pro nás, kteří ve hlubinách její stenografických protokolů našli jsme bezčetných dokladů pro zvrácenost politiky historických vůdců českého národa, hr. Jindřicha Clama a jeho šlechtických přátel.

Nežli ústava březnová, dávno již de facto neplatná, také formálně byla odvolána, což stalo se císařským listem ze dne 31. prosince 1851 — zřízena ministrem Fel. Schwarzenbergem tak zvaná *stálá říšská rada*, která právem mnohem větším měla slouti *státní* nebo *tajnou radou* císařskou. Měla míti jen čistě *poradní* hlas; sama podle zřizujícího patentu (13. dubna 1851) neměla ani iniciativy zákonodárné; vláda jí předkládala zákony k poradě, aniž musila se vázati její dobrozdáním. Císař ustanoviti mohl libovolný počet říšských radů, kteří byli placenými úřadníky s hodností místodržitele. Císař jmenoval prozatím devět říšských radů, mezi nimi knížete Hugona Salma, hr. Fr. Zichyho, bar. Szögönyiho, bar. Buola, býv. finančního ministra Krausze.

Byl to úhor!

O poradním sboru tom veřejnost hrubě nic nevěděla — jednal tajně; právem se jen soudilo, že má neblahý vliv na vnitřní osudy říše, jež hloub a hlouběji vrhala se do propasti čirého absolutismu a nadvlády církevní, tedy libovůle byrokratismu a klerikalismu.

Když po necelém desetiletí tohoto nenáviděného systému, jenž stal se předmětem ošklivosti a pohrdání v celém světě, octla se říše na kraji záhuby a Rakousko mělo býti zachráněno — ohlížel se císař po spasných návrzích.

U dvora požívali tenkráte největšího vlivu starokonservativci uherští a feudální šlechta, také česká. K radám této uzavřené, pyšné kasty nenastoupena pohříchu jedině pravá cesta k obrození Rakouska: *svolání všeobecné konstituanty*, která byla by skutečným obrazem říše. Na místo aby koruna hledala pomoc proti nebezpečím u neslyšených *mass lidu a národů*, rozšířena pouze říšská rada *mimořádnými členy*. Takto *sesílená říšská rada* ustavena patentem ze dne 5. března 1860.

Říšská rada měla tou dobou kromě předsedy, arcivévody Rainera, 11 členů. K těmto bylo jmenováno z čelných osobností 9 doživotně a 38 na šest let *mimořádnými* členy sesílené říšské rady, jež měla tedy celkem 59 členů. Jaký to výraz 36 milionův obyvatelstva říše, váží-li se, že 12 řádných radů říšských bylo státními úřadníky, že 10 doživotních byli církevní hodnostáři, generálové a tajní radové, mezi nimi kardinál vídeňský Rauscher, Carlos Auersperg, Jan Adolf Schwarzenberg, hrabě Apponyi, generálové Degenfeld, Liechtenstein a Sokčevič. Osmatřicet na šest let tenkráte prostě jmenovaných radů mělo později býti voleno na *návrh sněmu,* a sice měla se pro každé místo navrhnouti terna, z níž císař by byl vybíral.

Uhry měly 6, Čechy, Halič a Sedmihrady po 3, Morava, Benátky, Chorvatsko, Dolní Rakousy, Vojvodina s Banátem po 2, ostatní země po jednom mimořádném říšském radovi. Protože sněmů dosud nebylo — byly jen v dubnu tohoto roku slíbeny — jmenovati musel ovšem císař sám také zástupce zemí, kteří jaksi měli představovati důvěrníky lidu a národův.

Jen že mezi 38 těmito rady bylo 13 magnátů, nepočítaje biskupy a barony. Živel *občanský* byl tedy v sesílené říšské radě stlačen v úplnou nicotu a malomoc.

Větší ještě křivdou bylo, *že národ český a tolikéž slovinský neměli ani jediného zástupce* — a »naše« šlechta radila koruně!

Chorvaté měli aspoň jednoho a to Iva, biskupa Strossmayera. I Srbové, Rumuni a Rusíni více u uherských starokonservativcův a českých aristokratů platili, majíce aspoň po jednom národovci v sesílené říšské radě; český národ neměl nikoho. Ani Palacký nebyl uznán hodným. Rieger z kroměřížského sněmování pokládán za červeného radikála.

Za království České jmenováni hrabě J. Clam-Martinic, hrabě Albert Nostic-Rhineck a Němec Trenkler, předseda liberecké obchodní komory. Za Moravu jmenován hrabě Stockau a továrník Schöller.

Jak z úhoru sdělána *měkkota,* tak přikrojen záhon, z něhož vyjíti měla — setba nové ústavnosti Rakouska. Český národ neměl tedy ani jediného mluvčího, a když z cizí nám strany (Mocsony) litováno toho, protestoval hr. Jindřich Clam velmi energicky: »my nejsme zde ani zástupci zemí a *»už nejméně«* (am allerwenigsten) zástupci národností; já sám nepokládám se dokonce zástupcem Čechů, nýbrž své vlastní osoby!«

Bohužel, že tomu tak bylo. Když padlo pravdivé slovo o zanedbaném českém národě, povstal starý kn. Schwarzenberg a promluvil: »Zastáváno se tu Čechů, nuže já prohlašuji, *že Čechové nejsou dokonce utlačováni*, protože mají české obecné školy, proto: že se i na jiných školách učí jejich jazyku a protože — *úřadní listek pražský vychází také v českém jazyku.* Proto tento *»kmen«* nemůže naříkati na potlačování...«

Národe český, co's mohl přáti si více, když jsi měl již r. 1860 *nekolkované* české noviny!

Ba pravdu děli tito mocní a urození pánové z Českého království: oni všichni tři (Schwarzenberg, J. Clam a Nostic) zástupci českého národa *nebyli* a když hned do prvních schůzí sesílené říšské rady vedrala se otázka národnostní; když Maďaři zastávali pro celý obvod uherské koruny *státní řeč maďarskou* a surovými útoky vlastního krajana, ministra Nadasdyho, kárali, že gruntovní knihy pro Slováky zakládají se v jazyku národním; — když s německé strany poprvé přisuzovala se řeči německé povaha řeči státní; když šlechetný a výmluvný biskup Strossmayer žaloval na germanisaci v Chorvatsku; když národnost i jazyk prohlásil za immanentní, od boha propůjčený dar, jenž vylučuje, aby Rakousko bylo německým anebo maďarským; když sibiňský biskup Šaguna hlásal, že žádný národ k vůli Maďarům a Němcům svou národnost neodloží; když srbský biskup Korizmič, Maširevič, když národním vědomím přetékající zastánce Čechů Mocsonyi (z Banátu), když Polák Krajinski, Rusín Polanski, sedmihradský Sasík Maager hájili jazyková práva svých národů, když Italové prosadili, aby směli rokovati vlastním jazykem: — náš český národ zůstal bez obrany; nebylo Čechů v říšské radě a zásada národnosti byla feudálním kavalírům *garibaldismem*, hříšným, zločinným učením, kteréžto stanovisko těžce padá na váhu při oceňování státnických i politických schopností hr. Jindřicha Clama. On v dobách, kdy Italie již téměř byla hotovou, ještě ani nevěděl, že vůdčí a rozhodující myšlénkou devatenáctého století jest idea národnostní, že ona v sebe vssává nebo zatlačuje všechny jiné idey, že ona určuje přání nebo skutky národův a že dětinský, nesmyslný, groteskní je pokus, pomocí trochu zmodernisovaných stavovských zřízení a pomocí katolického kosmopolitismu udržeti národní cit v těsných olověných komorách a vypěstovati *na újmu živých* národností — jakousi *utopickou všerakouskou národnost.*

Maďarům arci bylo toto stanovisko vítáno, oni soudili zcela jinak pro *svou* maďarskou národnost, pro ni reklamovali úplné panství, ale pro ostatní národnosti uherské souhlasili s hrabětem J. Clamem, pro ty byla ovšem národní uvědomělost vynálezem ďábla, zlým duchem od Napoleona na podvrácení společenského řádu rozpoutaným, mazzinismem, nebezpečným dogmatem, *jež musí býti potlačeno.* Hrabě J. Clam neviděl anebo nechtěl viděti, že Szecsen a Apponyi ve své převaze duševní a ve své větší a starší zkušenosti učinili si z něho již v této otázce vítaného pomahače a bezděký nástroj pro své odnárodňující cíle, pro maďarské národní násilí, a přece slyšel obavy a stesky z řad uherských Slovanů, Rumunův a Sasíků.

Pomoc Clamova byla Maďarům nesmírně vítanou a cennou; vždyť Clam, ač tenkráte sotva 33letý, styky svými s mocným rodem Schwarzenbergův a jinými feudály měl veliký vliv nepřímo na samá rozhodnutí koruny, on byl na skoku do ministerského

křesla a jestli vůbec někdy sobě i věci, již zastupoval, mohl platně posloužiti, bylo to v době této. Nebyl sice spiritus rector, ale motor sesílené říšské rady — vůdcem a ředitelem byl Szecsen. Tak mocným, jako tenkráte, nikdy již hr. Jindřich Clam nebyl, ani za Belcrediho, protože Belcredi má svou samostatnou hlavu. V ostatní šlechtě feudální, jež později eufemisticky nazývala se a částečně zasloužila si jméno *historické,* platil hr. J. Clam za skutečný osmý zázrak.

Vzpomeneme-li na úsudek F. Schwarzenberga, jímž charakterisoval šlechtu českou, nebude to divno. Hr. Jindřich Clam již s prvním chmýřím dokázal svou obratnost při pověstné práci generála Haunaua v Budíně a zrovna před sesílenou říšskou radou osvědčil se při správě krakovského zemského presidia jako výborný, ovšem od Poláků nenáviděný a z poněmčování obviňovaný administrátor; on nepopíratelně byl muž velice nadaný, nad obyčejné normale vzdělaný, povahy smělé, energické, naplněný pýchou svého rodu, přesvědčený o zvláštním postavení šlechty; politicky byl dospělý, s celou tíhou lpěl na ideách konservativního, na šlechtě založeného státu — duševní bliženeč Windischgrätzův. Vynikal tedy nad velikou většinu ostatních svých urozených vrstevníků, jako praděd jeho s okna hradčanského hradu svržený nad katolické své druhy.

Tím více je nepochopitelno, jak mohl dáti se klamati a obelstiti od maďarských aristokratů, že zrovna se zavřenýma očima vrhal se pro ně do boje s celým mladistvým svým ohněm, s elementární silou své energické letory, se svými vědomostmi i svou hbitou výmluvností. Byl skutečným Percym sesílené říšské rady, pohříchu Percym, jenž mluvil a jednal pro věc — maďarskou, která byla různorodá, ba přímo odporná s tím, po čem snažil se on sám.

Musíme aspoň zběžně přihlédnouti k sesílené říšské radě.

Zahájena byla 31. května. Může se říci: post tot discrimina rerum. Maďaři, ač byli jejími strůjci, nechtěli kousnouti do tohoto zapovězeného jablka, jež zdálo se jejich krajanům — jakýmsi centrálním parlamentem, tedy zločinem na koruně uherské. Skutečně také nejpopulárnější osobnosti maďarské vzdaly se hodnosti jim udělené, tak Eötvös, Vay, Somsich a Banffy — a jen s těží podařilo se najíti za ně náhradníky v Jiřím hr. Andrássym, hr. Ant. Szecsenym, bisk. Korizmiči a Mašireviči. Z jiných koryfejí starokonservativních byl tu Apponyi, Maylath ml. a hr. Barkocsy, kterýžto poslední počínal si na říšské radě jako tajný Košutovec, snad aby zakryl podivné své finanční spekulace. Sesílená říšská rada stála na statutu staré říšské rady, měla taktéž hlas jen poradný, byla bez iniciativy a podávati měla jen dobrá zdání. Patrně obmezený to obor působnosti. Také její jednání bylo tajné; jen předseda měl právo oznamovati v úřadním listu vídeňském příběh jednání; jednotliví říšští radové zavázáni byli k mlčelivosti. Zpravodajové i obecenstvo zásadně nepřipouštěni. Ba listy samostatné nesměly přinášeti o jednání říšské rady žádných samostatných zpráv — jinak úřadně zakročováno proti nim jako rušitelům úřadního tajemství.

O politických událostech na Kubě a Cejloně, o ústavě republik jihoamerických dovídalo se obecenstvo obšírně, — však o nejpilnějších vlastních záležitostech nesmělo zvěděti ničeho a přece čekalo se od říšské rady světlo, je-li Rakousko nad finančním bankrotem a neméně dychtilo se po zprávách o příští ústavnosti rakouské. Ale starý cop byrokratický svázán také na hlavě sesílené říšské rady. Jen ze suchých, střízlivých zpráv úřadních dovídal se svět, že říšská rada vůbec žije.

K tomu byl jednací řád oktroyován a úzkoprsým až k takým směšnostem, jakou na př. bylo ustanovení, že říšští radové seděti musili v řadách podle abecedního pořadu; jenom dvorní a státní hodnostáři seděli *napřed*.

V tomto shromáždění stála kolébka nové konstituce rakouské, tu byl stav, na němž utkati se měl stan pro svobodu rakouských národů, pro samosprávu zemí a pro silnou, jednotnou říši; to byla měkkota, do níž hoditi se měla setba, která lačným národům zroditi měla živný chléb.

Takový vanul ve shromáždění tom duch, že mimo jediného sedmihradského Sasíka Maagera nikdo netroufal si vysloviti slovo konstituce, representativní systém, ba když hr. J. Clam, hr. Szecsen a jiní obviňovali menšinu, že pomýšlí na moderně revoluční tento vynález, — řečník menšiny, purkmistr opavský, pozdější předseda sněmu a ministr dr. Hein odmítal toto »podezření« jako urážku! Čeho mohli národové rakouští, čeho mohla říše za takých poměrův a od těchto mužů doufati? Zdali nebude celá sesílená říšská rada pouhou mumrají beze všeho účinku? Kéž by se bylo stalo tak! Ale pohříchu na této říšské radě měl na desetiletí, snad na vždy *zkaziti* neb aspoň k nevymotání zadrhnouti se ústavní vývoj Rakouska.

Více mělo se státi: tkanina ústavní z tohoto stavu měla v samé půli své obdržeti od obratných tkalců maďarských za vydatné součinnosti hr. J. Clama, jeho přátel a také slovanských členů říšské rady širokou rýhu jemného, chatrného vlákna a první silnější škubnutí na maďarské straně musilo roztrhnouti celé dílo ve *dvě* polovice — na seslabení rozdvojené říše, na nezměrnou škodu národů slovanských a zejména našeho těžce zkoušeného národa, jenž zároveň s říší měl býti snad na věky roztržen, aby na jedné straně hynul v otroctví maďarském, na druhé vedl o sám vzduch občanských, politických a národních práv až do úpadu boj na život a smrt, boj do dnes nevybojovaný . . .

III.

Setba.

Nejjasněji, co chtějí, z celého tajného shromáždění, jež nazváno sesílenou říšskou radou, věděli Maďaři. Bylo nesmírné obratnosti politické potřebí, aby při její složení provedli své úmysly — obnovení uherské ústavy totiž. Snad někteří starokonservativci chvíli pomýšleli na jeden společný parlament. Vždyť i praví »osmačtyřicátníci« možnost tu uvažovali. Jeden z nejčelnějších, baron Eötvös, důvěrný přítel Deáka, vydal roku 1859 politickou brožuru, v níž prohlásil ústřední všerakouský parlament za nezbytnou záruku moci a jednoty Rakouska. Avšak když rok na to císařem volán byl do sesílené říšské rady, jež byla jen *poradní* — odmítnul toto volání a na sklonku roku 1860 vydal nový spis, v němž hájí stanovisko zcela opačné prvního, žádaje naprosté zřízení samostatného státu uherského. Starokonservativci uznávali sice realní unii, jistý obor *společných* záležitostí, ale kde a jak mělo se potřebě té vyhověti, skrývali a závažně nepověděli.

Že baron Vay, celebrita maďarská, taktéž nepřijal úřad mimořádného člena říšské rady, bylo jistě významno. Když pak po dlouhém zákulisním jednání šest Maďarů dalo se pohnouti, aby vstoupilo do sesílené říšské rady, učinili ještě před složením slibu *ohrazení*; nechtěli přísahati na oktrojovaný volební řád a slavně skrze ústa hr Apponyiho a potom hr. Jiřího Andrássyho osvědčili, že drží se historických práv království uherského a že přišli proti mínění země do sesílené říšské rady, aby tu hájili právní přesvědčení národa a práva uherské koruny; jejich účastenství že nemůže býti na újmu jejich budoucím právům při uherském zákonodárství.

Maďarští členové ani později na říšské radě nikdy neosvědčili, že by ochotni byli přijati jeden společný parlament a to byla přece první a hlavní otázka. Oni úzkostlivě vyhýbali se slovu říšská rada nebo centrální parlament. Mluvili neurčitě o »*pravé*« jednotě říše, o »*vedlejších*« zemích uherské koruny, t. j. Chorvatsku a Sedmihradsku. Banát pokládali za kraj násilně Bachem odtržený. Upravení státoprávního poměru Uher k říši že je věcí legitimního krále a uherského sněmu, prohlašovali, že co na říšské radě mluví, jsou jen soukromé osobní jich náhledy, které vlastně nemají žádné váhy a platnosti, protože v zemi sotva najdou ozvěny. Szecsen při jednání o gruntovních knihách, tedy na samém počátku, zcela rozhodně žádal, aby se říšské radě vůbec *žádné* předlohy nepodávaly. Pro Uhry beztoho by neplatily, neboť v Uhrách (Majláth), jak každé dítě ví, je zákonem jenom to, co sněm přijal a legitimní král potvrdil. Při tom mluvili všichni o státní řeči maďarské, o nezadatelné a nezudané ústavě uherské, o připojení Banátu a Vojvodiny — zkrátka až na zákony z revolučního roku 1848 (a také

o těch vyslovovali se neurčitě a někdy se zdálo, že pokládají je za platné) — stáli na *celé* ústavě uherské, jako kdyby nebyla zrušena, tedy na samostatnosti Uherska, která podmiňuje nanejméně *dualismus*. Nebylo potřebí zvláštního bystrozraku, aby se tento cíl maďarský poznal; on také byl na radě samé *mnohonásobně* z různých stran konstatován, i zdálo se, že Maďaři nemohou najíti žádných spojenců.

Dualismus pak neměl kromě Maďarů nikoho pro sebe a pokládán na všech stranách za nebezpečný.

Též koruna stála proti dualismu se vší rozhodností. Předseda říšské rady, *arcivévoda* Rainer, pozdravil sesílenou říšskou radu slovem: »Jedná se o sesílení říše a upevnění moci trůnu.« *Císař* zahajuje trůnní řečí říšskou radu 1. června pravil důrazně: »Právé zájmy jednotlivých zemí spleteny jsou tisícerými nitmi *v silnou pásku*, jež ovinuje *celou monarchii — každý pokus, uvolniti tuto pásku, musel by vésti ke škodě celku i částí a nemohl by býti trpěn.* Stejnou ochranu všem *kmenům a zemím!* Stejně oprávněny a stejně zavázány ať v bratrské lásce tvoří — *jednotný, mocný celek!*«

To neznělo, jakoby koruna byla ochotna roztrhnouti říši, jakoby chtěla připustiti dualismus a samostatnost Uherska. Vláda byla rozhodně nepřátelská dualismu, a Goluchowski, ač feudál tělem a duší, od maďarských magnátů nesmírně byl nenáviděn; bezmála jako ministr spravedlnosti Nadasdy, jehož měli za renegáta. Ministra vyučování Lva Thuna pokládali Maďaři za původce probouzejících se snah protimaďarských mezi národy uherskými; zejména jeho reformační patent z r. 1859 považovali za nebezpečnější ohrožení národnosti maďarské, nežli jakým bylo Bachovo rozdělení Uherska na pět místodržitelství. Lev Thun sám netajil se svým centralismem a odporem proti samostatnosti Uher, a mohlo li jablko s tohoto stromu, hrabě J. Clam, zakutáleti se daleko? Protestantismus je hlavní síla maďarského chauvinismu a právě protestantismus Thuň patentem svým národně roztrhl, zřídiv konventy evangelických církví podle *národností* — čím zejména Slovači dostalo se národního kvasu, tak že Maďaři pro reformační patent více bouřili, nežli pro samo zrušení ústavy uherské. Vídeňský kardinál Rauscher, vlivem svým u dvora velice mocný, byl rozhodný centralista; Němci občanští i mnozí šlechtici smýšleli jako on a mluvili i jednali ještě určitěji; nemaďarští členové ze Sedmihradska, z Banátu s Vojvodinou a z Chorvatska nedůvěřovali Maďarům, obávali se obnovení samostatnosti koruny uherské a potlačení samobytnosti svých zemí i své národnosti; feudální šlechta rakouská, dnes nazývaná buď historickou, buď konservativní, byla v srdcích i myslech svých taktéž proti dualismu a zrovna tak smýšlel asi v srdci hr. J. Clam.

Maďaři se svými snahami po samostatnosti uherské zdáli se být *osamocení*.

Ale oni v zápas nevstupovali bez mocných zbraní. Především stálo při nich přání koruny, aby uherská otázka byla vyrovnána; starokonservativci pak byli jediným spojítkem mezi korunou a Uhry. Zkušenost a obratnost parlamentární, jejich vysoký rod, který sbližoval je se šlechtou feudální, konservativní jejich snahy a snad i poněkud stavovské, veřejně ovšem *zapírané* aspirace; konečně jejich upřímné nebo strojené katolictví, ve kterém mužům a zásadám konkordátu hladili podbradek — to byly jejich zbraně a oni jimi — zvítězili, zvítězili proti přesvědčení celé ostatní sesílené říšské rady a pohříchu na škodu Rakouska.

Poznáme hned, jak se to státi mohlo.

Sesílená rada říšská měla celkem dvacet schůzí poradních. Na svých počátcích od 31. května do 21. června neměla pevného těžiště, protože nebylo pravého a učitého působiště pro ni a protože Maďaři byli na skoku ze dveří. Císař byl slíbil rozhodnutím ze dne 21. dubna 1860 zřízení zemských sněmův a zejména obnovení *municipálního zřízení* v Uhrách, pro Maďary tak nesmírně důležitého. *Uherský sněm, samostatnost a neodvislost městské a župní samosprávy,* to bylo samo jádro celé uherské otázky; tento neocenitelný úspěch musel zjednati Maďarům silnou operační basis. Byl to ovšem jen slib a patrně cena, za kterou Maďaři sklonili se k účastenství na sesílené říšské radě. Oni přišli, ale nemohli dočkat se splnění slibu a proto snažili se, aby sesílená říšská rada co možná nejdříve skončila. Rychle přistoupeno k hlavnímu předmětu: rozpočtu na rok příští. Hrabě J. Clam ustanoven za hlavního zpravodaje. Rozpočet přikázán jedenadvacetičlenné komisi.

Od 21. června až do 19. července říšská rada vůbec neseděla a pessimisté tvrdili již, že už vůbec se nesejde. Dne posledně jmenovaného oznámen byl toliko nový přípis císařský z téhož dne. Císař rozhodl se, že na příště všeliké nové daně a dávky, jakož i zvýšení starých a konečně nové půjčky vypisovati bude *jenom* se souhlasem sesílené říšské rady. Patrně *idea* ústavnosti vítězně pokračovala.

Nyní teprve pracovala komise usilovněji o rozpočtu. Při tom současně jednalo se stále za kulisami mezi dvorem a uherskými konservativci. Feudálové rakouští byli prostředníky a pomahači. Komise skončila práce své a 10. září mohlo se o nich v plné sněmovně jednati. Referent hr. J. Clam předčítal svou zprávu o finančním stavu říše a probíral kriticky jednotlivé obory zprávy, při čemž říšští radové pronášeli svá mínění. J. Clam dokazoval důsledně, že hlavní příčinou přetížení financí je byrokratický aparát, proti němuž jevil hlubokou nenávist, a přílišná centralisace; doporučoval decentralisaci ve správě školství i spravedlnosti. Centralisté namnoze odpírali.

To, co jmenujeme nyní *hlavním rokováním* rozpočtovým, odbývalo se v sesílené říšské radě až na konec, až po věcném a podrobném projednání a schválení rozpočtu.

Komise ustanovila se podati zároveň s rozpočtem *dobrozdání o stavu říše*, jakož i o způsobu, jakým by se měl poměr říše k ostat-

ním zemím ustanoviti. Dobrozdání toto položila komise až na konec jako závěrek své zprávy.

V závěrečných návrzích svých rozstoupila se na většinu a menšinu, každá podávala a činila svůj návrh. Ale oba byly neurčité a mlhavé, aniž přesně naznačovaly, co chtěly. Pro závěrek většiny ustanoven jeho původce, hr. Szecsen, zpravodajem.

Naznačme, co obsahovaly oba závěrky, závěrek uherský (většiny) a závěrek menšiny. Většina zavírala takto:

»Síla a zdárný rozvoj říše vyžadují: 1. *uznání historicko-politické individuality* jednotlivých zemí; 2. (jenom) *v obvodu zemí* má dojíti k platnosti přirozený rozvoj a podpora různých národností; 3. uznání historicko-politických individualit má připojiti se k potřebám a požadavkům všestátního svazku, proto při *zásadní rovnosti všech zemí monarchie* — má *a*) uznati a založiti se *autonomie zemí ve správě i zákonodárství, b*) definitivně (určitě a konečně) ustanoven, zajištěn a zastoupen býti jejich společný státoprávní svazek.

Státoprávní »upravení« může doplněno býti jen *oživením a založením municipálních institucí* ve smyslu *vážné, opravdové* samosprávy. Při tom má se co možná nejtěsněji připnouti na *dřívější instituce i právní poměry* a má docíliti se mezi těmito a mezi politickými i společenskými činiteli, které zatím nabyly platnosti, srovnání, aby se obojím tím způsobem vyhovělo právním zásadám a přesvědčením jednotlivých zemí. Jen tak bude možná konečně v zájmu celé monarchie docíliti *těch změn a odůvodniti ony veliké potřeby, jichžto uznání žádná země nemůže se vymknouti.*«

Klassický byl dodatek: »O způsobu, jakým by se vše to státi mohlo, *neuznává* komise za vhodné se *vyslovit*« ...

»Dunkel ist der Rede Sinn!« Je-li vůbec možno, toť aspoň je velice nesnadno, rozuměti, co vlastně chtělo se říci. Patrně spočívá v této složitosti stylisace (kterou jsem aspoň poněkud hleděl zjednodušiti a srozumitelnější učiniti) *úmysl*. Stylisace zakrýti měla zcela různé směry a opačné politické názory; Maďaři musili snažiti se, aby závěrek od nich (Szecsena) vypracovaný byl *co možná všeobecný a různě vykladatelný;* vždyť Maďaři musili v něm ukrýti *státní své právo*, ostatní většina pak svůj *odpor proti dualismu* a smysl pro jednotu říše. Obsahoval tedy návrh většiny protivy nesrovnatelné. Slovu »*říšská rada*, *ústřední parlament*«, slovu »*říše*« nebo »*Rakousko*« se závěrek *pečlivě vyhýbá*. Je to právě závěrek *maďarský*.

Závěrek menšiny byl o něco málo jasnější, ale ne s potřebu.

Menšina prohlašovala, že nemůže přistoupiti k závěrku většiny z těchto důvodů:

1. Poněvadž většina účastenství korunních zemí u veřejných záležitostech *činí závislým* na připojení k bývalým historickým institucím, tyto jsou však v různých zemích různé, tak že *zásadní rovnost všech zemí vyloučena je už touto růzností,* any některé země (Uhry) užívaly příliš rozsáhlou autonomii;

2. poněvadž následkem toho v jedné polovině říše nastaly by jiné vládní formy nežli ve druhé — a dualismus takový odporoval by jednotě říše;

3. poněvadž, kdyby se dala též ostatním zemím stejně rozšířená autonomie v zákonodárství i administraci (jako Uhrám), státi by se to musilo na škodu silné, jednotné říšské moci.

Proto žádala menšina, »aby císař v život uvedl takové instituce, které šetříce co možná nejvíce *svobodného práva a samosprávy všech korunních zemí* a které zcela pečujíce *o jednotu říše, jednotu zákonodárství,* jakož i jednotu *výkonné moci vlády,* které konečně umožňujíce účinlivou a neodvislou kontrolu státního hospodářství, poskytnou všem zájmům obyvatelstva zastoupení v *obci,* na *sněmu zemském* a na *říšské radě*«.

Oba závěrky zdánlivě si neodporovaly a dokazovalo se, že návrh menšiny je vlastně obsažen v závěrku většiny, nanejvýše že klade menšina větší váhu na *jednotu říše,* že méně přeje samosprávě, — kdežto většina že nechtějíc zkrátiti říši, hlavní váhu klade na *historicko-politickou samobytnost* a samosprávu zemí.

Přece bylo rokování prudké, místy až vášnivé; zejména hrabě J. Clam mladistvým svým ohněm byl pohoršením menšině a Hein, zástupce menšiny, prudce, ba urážlivě mu odpovídal.

Hrabě J. Clam k neštěstí našeho národa získán totiž obratností maďarských starokonservativců pro návrhy uherské. Hrabě Szecsen se úzce s ním spřátelil a vstoupil v politické spojenství, které stalo se osudnou a snad největší politickou jeho chybou. Združení to rozhodilo zlé zrno, z něhož vzejíti měl pro říši a království České, pro Slovany a národ český jedovatý plod. Hrabě Clam nechtěl viděti, co bylo všem patrno, že návrh maďarský povede k *dualismu* a samostatnosti uherského státu, ne pouhé samosprávy zemské. *On přijal heslo historicko-politické individuality za své* a domýšlel se, že bude současně s uherskou historicko-politickou individualitou uznána historicko-politická individualita *Českého království.* V tomto strašném klamu byl podporován slovem, na jeho návrh vloženým a od Maďarů přijatým, slovem: *zásadná rovnost zemí.*

Jaká lehkověrnost víru dáti, že Maďaři pouhým tímto slovem svolují a zavazují se spolupůsobiti, aby Uhry postaveny byly na roveň — *Vorarlberku,* že nebudou žádati užší samosprávu v »zákonodárství« i administraci, nežli sněmík poslední zemičky; jaká to krátkozrakost neviděti, že když bude obnoven *uherský sněm* na základě historickém — je po vší rovnosti, že v ten den sněmu uherskému nic v zemích rakouských nebude rovného a že bude chtíti tolik vážiti, jako *celá* ostatní říše, aniž připustí, aby České království staveno bylo po boku k Uhersku jako rovnoprávné!

Maďarům byla zásada rovnoprávnosti zemí jen udicí na přátele zemské samosprávy, bez nichž nemohli míti většinu. Nešťastné to slovo »historicko-politické individuality« oslepilo hraběte Jindřicha Clama. Maďaři však do slova *historicko-politické individuality* kladli něco zcela jiného nežli on. Jim znamenalo *obnovení uherského státu,*

ne tedy jen zrušení Vojvodiny, širokou samosprávu země uherské, obnovení komitátův i sněmu v duchu tisícileté ústavy, nýbrž historicko-politickou individualitu *uherské koruny,* tedy ne-li přivtělení, aspoň »nejužší spojení« s trojjediným královstvím a Sedmihradskem.

Kdyby hr. Jindř. Clam byl býval *vědomým* a Maďarům *rovným* obhajcem historicko-politických individualit, musil patrně stejně pomýšleti na historicko politickou individualitu *koruny české,* tedy *státu* českého a ne jen království Českého, a byl by musil zajistiti si podporu pro *současné* uznání koruny české a uherské. Potom by ne s národního a slovanského, ale s čistě státoprávního stanoviska byl spolek historické šlechty s maďarskými starokonservativci měl smysl a rozum, ač i potom — *zdárný* úspěch spolku toho byl velice pochybný. Vždyť poslední sněmy moravské roku 1848 (stavovský i selský) zamítly ohromnou většinou všeliké spojení s královstvím Českým a od sněmu slezského nemohlo se příště očekávati přátelštější stanovisko.

Hrabě Jindř. Clam dokonce však nepomýšlel na *korunu českou,* nýbrž jen na historicko-politickou individualitu *země* české, jak docela je zřejmo ze mnohých jeho řečí v sesílené říšské radě; on bez nejmenších rozpaků souřadně mluvil o Čechu, Uhru a Moravanu — a Morava byla mu zrovna tím, čím Štýrsko — zemí *cizí.*

Či byly za těchto poměrů historicko-politická individualita Uherska a Čech pojmy *stejné,* totožné, nebo jen přibližné? Zdali se odporučovalo i se stanoviska království Českého, aby jeho zástupci přimlouvali se za připojení k minulosti? Co byla minulost u *nás?* Před více než dvěma sty lety obnovené zřízení české, před revolucí pak bídný, bezmocný stavovský *sněm.* Co v Uhrách? Ústava, jež včera ještě trvala, vštípená se všemi svými formami v živé paměti a v horoucím srdci každého Maďara, župní a municipální zřízení, tedy samospráva nejširší a s velikou mocí *výkonnou* spojená, konečně sněm z r. 1848, t. j. sněm z *demokratického volebního řádu pošlý* — výsady stavovské a šlechtické již týž rok revoluční ruch v Uhrách de lege odstranil.

To nebyly jistě stejné mocnosti na politické šachovnici. Kde byla záruka, že tento uherský sněm zemský nebude hráti si hned na sněm *říšský,* jakým r. 1848 býval, na sněm státu uherského? Kde byla potom jednota říšská? Pro tu přece hr. Jindřich Clam horoval — a kde, když už z úst hraběte J. Clama nevyšlo slovo: říšská rada, kde pak bylo to »zastoupení *společné*«, kde Clamovy »žádoucí změny« a veliké potřeby na dobro společného svazku státního«, »jimž žádná země *nemohla se vymknouti*«? Zdali nebylo patrno, že jakmile budou míti Maďaři svůj uherský sněm *o dvou komorách,* žádná lidská ani božská moc po dobrém, cestou vyjednávání nedostane je na cizí, nenáviděnou říšskou radu!

I když zcela pomíjíme, že hrabě J. Clam nemaje citu národního, nemohl viděti nic povážlivého ve druhé dalekosáhlé zásadě maďarské: obmeziti práva národností a národních jazyků na zákonodárství zemské, což by každého Čecha a Slovana vybouřilo, —

celá propast rozvírala se i mezi samým stanoviskem hr. J. Clama a státoprávními snahami — maďarských starokonservativců. Či o tom hrabě J. Clam ničeho nevěděl? Což nebyl přítomen rokování o obou závěrečných návrzích? Vždyť je on sám, ovšem pod auspiciemi výmluvnějších a obratnějších Szecsenyho, Apponyiho, Majlatha vedl.

Litujeme, že pro obmezenost prostoru nemůžeme setrvati déle nežli po několik málo okamžiků při tomto rokování. Již proto bylo velice zajímavým, že jako v mikrokosmu se tu objevila všechna politická hesla, paroly, programy, zásady a dogmata, jimiž po celých uplynulých pětadvacet let zabývají se politické rozpravy, novinářské i sněmovní. Centralisace, decentralisace, dualismus, federalismus, autonomie, rovnoprávnost, státní řeč, korunovace, germanisace, odnárodňování et tutti quanti.

Po sesílené říšské radě bylo pravdou slovo Ben Akiby — nic nového nebylo již pod politickým sluncem Rakouska, vždyť i embryo fundamentálek i příčiny jejich zmaru lze ve stenografických protokolech mezi řádky vyčísti. Chceme jen některou drobnou ukázku podati.

Rokování trvalo po pět dní, od 22—27. září, a obsahuje celou třetinu všeho rokování sesílené říšské rady. Daleko nejlepšími řečníky byli Maďaři, ač v tísni své bděli úzkostlivě nad každým slovem. Szecsen jako zpravodaj odůvodňoval závěrek většiny. Vířivý slap krásných slov, bohatý vodotrysk křišťálových peřejí myšlenkových, lahodný zurkot jemně do myslí kanoucích praménků rhetorických obratův, ale samá voda a za vodní tříští rozčeřených třpytných paprsků státní právo uherské. Orace stejného *státoprávního* stylu, ba obsahu slyšeli jsme na našich sněmích, více či méně podařené kopie, ale pohříchu ne tak draho odbyté, jako svůj originál prodal Szecsen. Jindřich Clam onu školu státoprávních dedukcí přenesl mezi nás — ona tu bujně zelenala a kvetla, ale neuzrála pod českým sluncem, pod nímž vínu a státnímu právu patrně tak se nedaří, jako pod sluncem uherským...

Jestli závěrek většiny neučinil žádných *určitých* návrhů, jak by se měla rozřešiti otázka společné ústavy: Szecsen s větší ještě bravurou vyhnul se všem hmatavým, určitým pojmům. »Rakousko« — volal — »není státem jednotným v moderním smyslu — nebezpečný sebeklam to zapírati. Historicko-politické individuality jsou jádrem Rakouska; země a individuality jsou sobě rovny — *ale v různých stupních*. pro všecky platí totéž, co pro Uhry — *v různých stupních*. Sesílená říšská rada nemá nežli *moralní* kompetenci; *realní* kompetenci budou míti teprve *sněmy*. Proto třeba rychle zřídit sněmy, hlavně uherský.«

Již řeč Szecsenova měla přátelům jednoty říše otevříti oči, že hraje se s nimi hra neupřímná. A nejen těm, také *Slovanům*, kteří — nepochopitelno dost — taktéž šli s Maďary. Neboť Szecsen vysvětlil, co znamená druhá věta závěrku většiny: *národnost má domáhati se platnosti v obvodu zemí*. Podle něho značilo to: maďarský jazyk je částí historicko-politické individuality — on je

nedotknutelný a němčina se přes hranice Uherska nepouští: ale za to jazyky *nemaďarské* v Uhersku, ty ochranu nesmí hledati nikde jinde, nežli v uherském sněmu, t. j. jsou *bez ochrany*.

Kdyby nebyl hr. J. Clam s tak souverenním pohrdáním hleděl na plemenné, nízké a nebezpečné snahy *národnostní*, snad by při těch slovech byl poznal, že nejde jen o historicko-politickou individualitu Uherska, ale — o národní stát maďarský! Ale hr. Clam, jenž hned po Szecsenovi jako druhý zpravodaj dostal se ke slovu, ploval v uherských vodách se smělostí, svižností a obratností úžasnou, tak že strhl starého lišáka Apponyiho k nadšenému výkřiku: »Slova hr. J. Clama jsou dávno postrádanou útěchou, dávno kýženým paprskem naděje, ona přinesou do mnohých srdcí spásu.« Tato mnohá srdce byla ovšem — maďarská, neboť J. Clam vítězství maďarské rozhodl.

Zajímavo je, že Clam tak proniknut byl náhledy maďarskými, že sám už jako nejzarputilejší dualista rozděloval občany habsburské monarchie na *Uhry a Neuhry!* To bylo léta Páně 1860! Za sedm let na to pokládal dualismus za zkázu říše a ruinu dynastie. Kdož by si tu nevzpomněl na moudrost Římana: Principiis obsta, sero medicina paratur?

S velikou zálibou a jako na posilu národnostem uváděl hrabě Clam, že se má národním jazykům dostati práva jen *uvnitř* historických individualit zemí, což patrně pro naše Moravany a Slezany bylo špatnou útěchou. Pro Slováky byl to ortel smrti. Snad z ohledu na Maďary, snad z vlastního přesvědčení vyhnul se také Clam slovu: říšská rada a na výčitku, že doporučuje většina dualismus, odpověděl: nikoli *dualismus*, ale — *pluralismus*. Slova federalismu neužil, snad proto, že od Palackého pocházelo; u Palackého též něco zcela jiného znamenalo.

»Dualismus« — pravil Clam — *»byl by škodlivým* a proto jsme uznali *zásadnou rovnost* zemí a přiznáváme, že jsou záležitosti, které *musí z oboru zemských kompetencí se vymknouti*; že musí býti svazek společný, avšak jednota říše spočívající na svazku všech zemí, nesmí býti *mechanická*, *nesmí* jeviti se *pouhým meškáním při hromadě*, nýbrž *v pocitu* (!) společnosti a vzájemnosti.«

Pro realního politika je *tento* pocit matematickým bodem, který nemá žádného rozměru v prostoru. V otázce konstitucionalismu byl Clam na mnohem zastaralejším stanovisku nežli Maďaři; on netajil se odporem proti konstitučnímu systému, »kde parlament *spoluvládne*« a rozhořčeně odmítal takový demokratický postulát s »válečným« pokřikem: »Sláva Jeho Veličenstvu!«

Nuže, Jeho Veličenstvo stálo na straně těch, *proti* kterým užil Jeho jména za válečný pokřik. Sotva čtyři neděle potom zřídil císař říšskou radu a za pět měsíců na to formálně zaveden — *representativní systém!* Hr. J. Clam patrně nerozuměl době a on zatlačil většinu ve směr, který byl přežilý, neudržitelný. Byla to romantika konservatismu, don Quixotiáda v rozbřeskujícím se jitru nové ústavnosti. V třiatřiceti letech, tak stár byl Clam, takové re-

akcionářské názory byly jistě malým divem a je zcela přirozeno, když usychající, mechem a lišejníky pokryté kmeny feudální aristokracie se zalíbením hleděly na tento nadějný dorost a když daly se tímto Hektorem feudálního Ilia strhnouti, aby pomohly Maďarům k repraesentativnímu systému, jejž prohlašovali za Babel!

Tím bylo vítězství Maďarů zabezpečeno. Jejich mluvčí ani stébla z práv uherských *nezadali*, oni nic neslibili, k ničemu se nezavázali a získaným *souhlasem* mocných *neuherských* živlů, zejména feudální šlechty, mnoho dosáhli. Tak působilo kouzlo hesla: »historicko-politické individuality«. Když však zmámilo beznárodní aristokracii rakouskou, — zdali blyskný jeho třpyt oslnil také muže, kteří svá srdce již otevřeli idei našeho věku — myšlénce národní? Proti této hrozivě vytyčovala se maďarská expansivnost v nebezpečné zásadě: národní práva jenom v mezích historicko-politických individualit! Pozlacená pasť to, o jejížto železné stěny malomocně musily se tříštit životní potřeby národností nemaďarských.

Rumuni, Srbové, Sasíci a Rusíni poznávali toto nebezpečí a Šaguna, Moczony, Polański varovali, vzpírali, bránili se — ale nejpovolanější štítonoš národnosti, věhlasný zřec svého národa, jenž jako maják zářným jasem své výmluvné duše ve tmách osvítiti měl vlastnímu národu i sbratřeným nebezpečná úskalí této zásady, běda ostražitý Ulysses chorvatský dal zrádnou světluškou »rovnosti historicko-politických individualit« vevábiti se do Polyfémova brlohu. Zrak jeho vzhůru obrácen k zelenavému blankytu nadějí utkvěl na hvězdě *jednoty a samosprávy trojjediného království* a noha jeho zachytila se v léčce maďarské. Ke sluchu jeho dorážel skřek odporu proti Bachovým pokusům *germanisace* — on zapomněl pro hrozící *poněmčení* na záruky proti nebezpečím *madarským*. A tak duchaplný, národní ideou zanícený a při vysoké své hodnosti církevní moderní tento muž, olbřím svého národa a brzo jako nejslavnější řečník vatikánského koncilu obdivovaná znamenitost celého západního i východního křesťanstva, tak nesmrtelný Strossmayer dal se svrci do jámy Danielovy. Proti vlastním svým slovům i proti svému přesvědčení! Aj, jak výmluvně zrovna Strossmayer v celé řadě svých řečí dokazoval, že »jednota říše jest rozkazem prozřetelnosti, protože Rakousko chránit musí silnou rukou celý tlum menších národů; že musí býti jednotné a mocné, aby mohlo býti neprolomnou záštitou národních institucí; že Maďaři nesmějí býti jedině oprávněným národem a nižší stupeň vzdělanosti že není příčinou, aby Rumuni a Slováci byli tísněni a šlapáni, nýbrž naopak novým důvodem, aby vláda starala se o jejich mravní i národní povznesení. Jen jednotné a mocné Rakousko že může národům svým poskytnouti ochranu a prostředky k vyššímu vzdělání. A jen tenkráte že zakotví se jednota rakouská do srdcí národů, když jim Rakousko dá záruky jich národnosti. Při jednotě říše že může trvati široká autonomie zemí a čím vydatnější bude ochrana národností, tím silnější bude moc jednoty«. Strossmayer si přál, aby byla ve všech zemích *stejná* samospráva, *korunou* pak

této autonomie zemí aby byl neméně samosprávný centrální parlament, říšská rada.

Tak mluvil Strossmayer a aby stál na výši situace politické a na cimbuří národních zájmů scházelo jen, aby vyslovil ještě, že nemá říšská rada, tato ochrana všech národů proti panovačnosti maďarské a německé, záviseti na sněmech, nýbrž přímo na národnostech podle spravedlivého počtu hlav.

A hle, místo aby důsledně k těmto slovům svým zaujal stanovisko *proti* maďarským závěrkům, postavil se on, který hájil dvanáctiletou samostatnost srbské Vojvodiny jakožto právo potoky drahocenné krve vykoupené, on, první tlumočník idey jihoslovanské jednoty, postavil se s praporem historicko-politických individualit, veden ideou trojjediného království, na stranu arcivrahů svého národa! Tak druhdy katoličtí stavové čeští, domýšlejíce se bojovati za samostatnost českého státu, stavěli se do řad těch, kteří přišli stát ten utratit.

Proč jen nedržel se toho, co sám vyslovil, ústředního parlamentu, jenž by bděl nad stejným právem všech?

To byla jediná záruka, bez níž musilo to dojíti tam, že jen *nejsilnější* historicko-politická individualita uherská stane se skutečností; bez záruky té státi se musila historicko-politická idea Chorvatům mučivým, nesnesitelným umíráním, — nám Čechům pak snem, z něhož ztěžka prociťujeme. Centrální parlament byl tajemstvím sfinginým. Zdaliž rozumějí mu dnes Čechové tak jako Strossmayer? Och, což se nalitoval, že pozdě stal se Oidipem, že dal svésti se klamem, jehož neposlední příčinou byl osobní vliv a přátelský styk hr. Clama! A přece bylo tak snadno najíti pravou cestu. Vedla uprostřed mezi dualistickým návrhem většiny a centralistickým návrhem menšiny. Proč stejně důrazně a silně nežádána *silná říšská rada* pro jednotu říše a *silné sněmy* pro samosprávu a historicko-politickou individualitu zemí? *Státo*právním svým přesvědčením byl nejen Strossmayer, ale i hr. Clam stejně dalek od návrhu maďarského i návrhu německého, — ba hr. Clam byl tomuto *blíže*. Neznamenalť na sesílené říšské radě centralismus to, co před tím za vlády Bachovy a potom za vlád ústavověrných. Tenkráte mezi Němci byli Štýřané rozhodnými autonomisty a výtečná řeč Antonína hraběte Auersperga (Anastasia Grüna) stejný důraz kladla na širokou samosprávu zemí jako na jednotu říše, a parádní gladiator centralismu, bar. Lichtenfels, jakož předpovídal, že povede návrh většiny k dualismu, ba k osobní unii s Uhry a obé že bude seslabením Rakouska, tak chtěl přiznati zemím samosprávu i pro vnitřní správu i *školství;* jenom *spravedlnost* chtěl, aby byla jedna, jedny občanské, jedny trestní zákony pro celou říši. Když pak Maďar Barkoczy neustálými výčitkami, že Maďaři nepraví, co vlastně pokládají za společné záležitosti, popuzen, prohlásil, že při nejmenším osvěta s vyučováním, vnitřní správa a spravedlnost *musí* se přikázati *zemím* — kdežto záležitosti zahraniční, finance, obchod, válka mohou náležeti *říšské správě:* nebylo vlastně

mezi centralistickým stanoviskem barona Lichtenfelse a maďarským Barkoczyho jiné různosti, nežli kam spadá kompetence *spravedlnosti*. Rozumí se, *zdánlivě* nebylo tohoto rozdílu; neboť Barkoczy jistě ani sám ani Maďaři nebyli by se dobrovolně spokojili s touto mírou samosprávy, — jako asi Rauscher, dr. Hein a jiní v srdcích svých přáli si míti centralisaci tužší. Ale na slunce boží neodvážil se ani bezohledný centralismus ani sobecký dualismus.

Tu daly se získati pro hr. J. Clama vavříny! Tu mohl dokázati, že je státníkem, a zaujati pevné a poctivé *stanovisko smíru mezi jednotou říše a rovnými historicko-politickými individualitami*, mezi působností říšské rady a mezi pravomocí zemských sněmů. *Takový návrh z jeho úst byl by* našel většinu, protože nejen feudální šlechta, ale také Slované, ba mírní centralisté byli by jej přijali a hr. Clam byl by tak sobě získal nejen slávu, ale byl by zjednal si nesmrtelnou zásluhu o říši i svou vlast, staroslavné království, které by bylo pochopilo, že obnovovati samostatnost po staletí ztracenou je dílo těžší nežli obnovovat nedávno zničenou ústavu Uherska a bylo by spokojilo se, že našla se pevná basis a silný základ pro *dostavění a dobudování českého státu v budoucnosti*. Maďaři pak nebyli by mohli provozovati hru na schovávanou a musili přiznati barvu, jak vlastně smýšlejí o »pravé jednotě říše« a jsou-li ochotni z historických práv svých, tím časem neplatných, postoupiti říši, čeho má potřebí, čili nic, a zdali volni jsou uznati jeden říšský ústřední sněm čili nic. Oni by se byli jistě rozhodli *pro neuznání*. Avšak kdyby hr. J. Clam a šlechta feudální nebyli stáli s nimi, všechny ostatní země *uherské* byly by říšskou radu obeslaly a naposled by Maďarům nic nezbývalo, nežli smířiti se s elementární silou událostí. Kdyby bylo na sesílené říšské radě zvítězilo velikou většinou *střední stanovisko* a ne maďarské, vzaly dějiny rakouské jiný obrat a říjnový diplom byl by prost osudné stopy převahy maďarské.

Nebylo ani zvláštního státnického důvtipu k tomuto stanovisku třeba; ono samo se vnucovalo. Ba ono bylo proneseno. Jako často v životě velké a nové pravdy vyslovují lidé prostředního ducha a tytýž někdy i děti, stalo se i tenkráte. Trpaslík, který stojí na vrchu, vidí dále a stojí výše, nežli obr v rovině. Starý hrabě Hartig vida nejasnost návrhu většiny i menšiny, v nichž jako v bibli vše stálo, co se tam chtělo vložit, válka a smír, centralisace i dualismus i pluralismus, učinil střední, jasný a určitý návrh, jemuž nic nescházelo, nežli aby pronesl jej — některý z orlů sněmovny.

Hartig zcela moudře, jasně a určitě chtěl:

historicko-politické individuality zemí, aby volný prostor měly národní zvláštnosti, národní jazyky, konfese a vnitřní samospráva; ale zároveň

jednotu říše pro velmocenské její postavení a pro jednotu ústřední sbor ze sněmů zvolený (tedy říšskou radu), jenž by byl strážcem práv zemí a zároveň forum zákonodárství říšského, financí říšských, vojska a společných záležitostí říše.

Hartig žádal dále:

Zemská samospráva připojena buď na historickou minulost a kde této není, zavedena budiž dle *stejných zásad*, třeba v různé formě;

na sněmech najdětež patřičného zastoupení všechny zájmy moderní společnosti, tedy především stavu městského a rolnického;

obor působnosti všech zemských sněmů budiž *stejný*.

Návrh přijat — nebyl. Příčina asi ta, z jaké ve známé bajce ptactvo k bitvě sešikované nevšimlo si, když houser zvolal: Mužně bojujte, rekové! — když pak orel *týmiž slovy* dal znamení k útoku, všechno bojovně vrhlo se na nepřítele.

Ale říjnový diplom zrovna těmto zásadám je nejbližší. Kéž by byl přijal je zcela! Hrabě Clam zůstal Maďarům věrným, ač jistě hr. Hartig *vyslovil*, co rozum také jemu pravil.

Chceme pokusiti se jen o slabé vysvětlení této věrnosti Clamovy k zásadám tak nebezpečným, o nichž, jak praveno, dělila jej celá propast. On chtěl míti *jednotný stát* a maďarští starokonservativci pravili, že chtějí totéž, ale smáli se pod kůží. O nich nedá se souditi, že by nebyli znali smýšlení svého národa; oni také ujišťovali, že přejí svobodě a že chtějí nejen v Uhrách, ale také v rakouských zemích svobodnou ústavu

Věděli dobře, že tak mluviti musili. Nestál za nimi nikdo nežli jejich — lokajové, jak vzdálili se od *moderních zásad* politických; oni věděli to a brzy sami dali iniciativu k obnovení demokratického volebního řádu z r. 1848. Jindřich Clam jistě nechtěl robotu, aniž soudní pravomoc pro panská dominia a se spravedlivým hněvem mohl nařknutí to v sesílené říšské radě odmítnouti. Naproti tomu byl pln piety k stavovskému zřízení a k tomu sčlánkování společnosti na třídy a kasty, jež je cílem všech přísně konservativních, recte reakcionářských stran. Názory ty ve zvláštní brožuře složil. On byl každým atomem své bytosti aristokrat a šlechtu pokládal za vlastní kostru každé společnosti. On neměl smyslu pro moderní společnost a pro rozmanité, do škatulek jakéhokoli systému neroztříditelné její zjevy.

On byl také horlivým katolíkem,*) ctitelem konkordátu a vlivu klerikálního na věci veřejné. Také to sbližovalo jej se starokonservativci, mezi nimiž přísně katolický živel měl převahu — evangelíci maďarští stáli valem na straně radikální. Brutální násilnosti samolibé byrokracie z celé duše se Clamovi protivily. Byrokratismus, jejž občanský Bach ztrivialisoval, a centralismus byly mu pojmy totožné. Centralistický systém byl rozbujnil se jako bejlí a zanařádil všechen volný prostor soukromého i veřejného života. Jindř. Clamovi, který jako pravý torry chce doma býti pánem (My house is my castle) zhnusilo se, když viděl policajtskou byrokracii ne-

*) Maďaři vypravovali si, že jeden z nich omylem ve sněmovně oblékl jeho svrchník a v kapse nalezl — modlicí knížku Nezaznamenali bychom toto »on dit«, kdyby táž příhoda nebyla stala se po letech jednomu českému poslanci na českém sněmu.

japnýma rukama sáhati do záležitostí zemských i soukromých; on nenáviděl nivelisující tuto moc, která z kanceláře vídeňské chtěla ovládati zemi, církev, obec i rodinu. Nenávist ta učinila svazky s uherskými aristokraty, stejně smýšlejícími, ještě pevnějšími, nežli urozený stav a šlechtický původ.

Do žil J. Clama po matce ze starého pyšného rodu Martiniců přešla značná síla zemského vědomí českého a bývalá neodvislost vlasti, na stavech založená, byla a jest mu i nyní v stáří mocnou pružinou politického smýšlení a jednání. Zahořel ušlechtilou touhou obnoviti ji; snad poznání, že šlechta zavinila její pád, položilo ten osten do ctižádostivé jeho duše. Pohříchu obmezoval touhu tu dlouho jen na zemi českou a když spojením s národními živly českými ji rozšířil — bylo pozdě.

Obcování jeho a styky s maďarskými starokonservativci svedly jej k napodobení jich; oni vynikali zkušenostmi a stářím, někteří také schopnostmi nad něho. Neviděl, že historická individualita Čech a české právo státní musí hledati jiných cest ke svému uznání, nežli po jakých šli Uhři. Jistě byly nejen J. Clamovi, nýbrž také národu českému a nejvíce vlastními cíli snažení Clamova: obnovení historické samobytnosti české země. On sám ještě několikráte měl hráti vynikající úlohu, ale ne již vlastní silou, nýbrž na ramenou českého národa.

Když Maďaři sklízeli bohatou žeň setby sesílené říšské rady, důvěřoval Clam, slepým jsa pro události, pořád svým uherským přátelům a podporoval dále snahy po samostatnosti uherské. Také náš národ k tomu sveden a my bláhoví, nevidomí svého prospěchu, každého beťára pokládali jsme za hrdinu a každého csikoše za vzor následování hodný. Domýšleli jsme se, že uznání práv *uherských* je předchůdcem uznání *našich* historických práv a že musíme k oněm pomáhati. Zrovna opak se ukázal. Uherská práva stala se největší překážkou naší samostatnosti, Maďaři nejurputnějšími nepřáteli české koruny.

Snad by jinak bylo přišlo, kdyby na sesílené radě říšské náš osmimilionový národ aspoň několika občanskými, národními Čechy býval zastoupen. Sám Rieger r. 1860 ještě neprošel školou politiky Clamovy a nebyl by se snadno poddal jeho vedení. Národní cit byl příliš mocný, nežli aby skuteční Čechové mohli chladně přihlížeti na roztržení národa, oni byli by a s nimi ostatní Slované prohlédli, co znamená pro český národ, co pro Slovany zásada: rozvoj národnosti v obvodu historických individualit; srdce bylo by jim povědělo, že to poroba většiny českého národa, poroba Slovanů pod nadvládou německou a maďarskou.

Oni byli by hledali proti ní ochrany ve *smírném středu mezi centralismem a pluralismem.*

»*Národnost a samospráva*« byly by přirozeně jejich heslem. Národnost nevedla jen k zemskému sněmu pražskému, ale k ústřednímu parlamentu, kde by našly ochrany české a také slovanské menšiny v zemích, v nichž Němci a Maďaři měli většinu. V mužích

národních jistě tradice ústavy kroměřížské tenkráte zcela ještě nevyhasla. Vědomí důstojnosti lidu, jenž nese všechna břemena na statku i krvi, bylo by se hlásilo o občanskou a politickou rovnost a bylo by postavilo postulát demokratických volebních řádů. Občanští Čechové byli by hr. Jindřichu Clamovi připamatovali, že moravští stavové vzdali se již části svých privilejí a že ještě před revolucí přijali dosti široké zastoupení stavu městského a rolnického. Nemohli zapomenouti, že také pro sněm český, arci bez účasti stavů českých, sdělán r. 1848 svobodomyslnější řád volební a demokratičtější složení sněmu.

Nic nebylo bližšího, než aby žádali také pro *říšskou radu* demokratický řád volební, a politický rozum i zdravé politické sobectví byly by je učily, že Čechům a Slovanům jsou *přímé* volby, mnohem příznivější než volby skrze sněmy. Jenom přímé volby že zjednají jistou, velikou slovanskou většinu na říšské radě. Volby skrze sněmy že olupují české a slovanské menšiny v četných zemích o zastoupení spravedlivé, že jednota říše proti Maďarům a pretensím uherského sněmu může býti ochráněna jenom přímými, bezprostředními volbami lidu. Národní občanští Čechové byli by zůstali důslednými té politice, kterou čeští poslanci hájili na říšském sněmu r. 1848, politice protimaďarské, která kladla jim do úst plamenná slova proti předpuštění uherské delegace! V odporu proti Maďarům byli Němci přirozenými jich spojenci. Nic nebylo pro Čechy, národ i zemi škodlivějšího nežli politické spojenství hr J. Clama s Maďary. Národní poslanci nemohli uzavříti je z ohledu na Slováky. Neboť ničemný, opovržlivý je národ, jenž dá si beztrestně odervati jedinou vesnici. Dá-li si vzíti bez odporu jednu — poberou se mu dříve nebo později ostatní. Tot Nemesis dějin.

Za žádnou cenu a tedy ani za historicko-politickou individualitu nebyli by proto zástupci *národní* zakoupili politické přátelství s Maďary. Na toto bylo by musilo dojíti bez této oběti. My nechtěli roztrhati a zničiti uherské království, náš interes národní kázal jen ochranu našeho kmene na Tatrách a slovanských národův uherských skrze všeobecný říšský zákon národnostní. Na ústřední říšské radě u Čechů, kteří by nikdy nešlapali v prach historicko-politickou individualitu, byla přirozeně ochrana proti nivelisujícímu centralismu, tedy také ochrana — Uherska. Neboť *při všem uznání pro potřeby císařství, pro jednotu státu nikdo z národa českého nemůže chtíti, aby stará slavná naše koruna václavská roztavena byla a přelita na císařskou korunu.* Z korun jsou nejstarší nejcennějšími.

Odpor mezi národními poslanci a hr. Clamem byl tenkráte nepřeklenutelný jako mezi národem českým a beznárodním feudalismem. Ne národ by byl přešel ke stanovisku hr. Clama, ale hrabě J. Clam k němu.

Než marno žalovat, co *mělo* být, když toho nebylo! Národ náš na sesílenou říšskou radu volán nebyl a hr. Jindř. Clam mohl od-

mítati od sebe i systém repraesentativní i národní ideu a s nimi i vlastní politické — úspěchy.

Také na Rakousku se vymstilo, že národ český ve chvíli té, kdy zasévala se ústavnost a příští forma Rakouska, nebyl přítomen. Jednota říše ztratila ohradu osmi milionů prsou, ký div, že se rozštěpila? Kdo měli ji chránit, dali zvábit se těmi, kteří vyšli v noci, aby v pole naseli koukole.

Co mohlo, co bude se sklízeti?

ÚVAHA JUBILEJNÍ.

(JINOU CESTOU!)

V okamžiku, ve kterém svítá první den nového období působnosti třeba mnohem všednější, nežli je *veřejná služba národní*, zvedá se mysl nad malé hořkosti a pružnost rozechvěné duše odráží od sebe všelikou vášeň a jako v krásné jarní jitro mlhy k zemi, tak padají všechny chmury, jež včera ještě zastíraly mysl. Srdce se rozšiřuje a otvírá pohostinně, — sta tisíce rukou bychom chtěli míti dnes, abychom všem věrným Čechům mohli pravici stisknouti. A je nám jako v přátelském besedování, jako v poradě rodinné, kde sdílejí se radosti, naděje, těchy, starosti a obavy s celou upřímností.

Ani slovo *umělé* se nehledá, nýbrž duše bezstarostně svěřuje se jazyku a on prostě a nelíčeně vypravuje.

Za pětadvacet let, v nichž tento *denník českého národa* stopuje každý krok českého života, česká politika veliké změny prodělala.*) Ale již před tím, na jaře národů evropských, r. 1848 měnila svou povahu.

Národové jsou jako jednotlivci: jakmile nabudou jasného vědomí své bytosti, baží po samostatnosti. Tato snaha je přirozená a nezbytná a ničím nedá se potlačit. Co možná největší samostatnost, vlastní český stát, ovšem pod žezlem habsburským, to stalo se *ideálem celého našeho národa* a to bohdá zůstane mu cílem pro budoucnost.

Hned na počátku vtěloval se ideál ten různým způsobem. Palacký chtěl stát čistě *národní* a jedním rázem rozstřihl království české. Také celé Rakousko rozkrájel na *etnografické* skupiny a z nich utvořiti chtěl spolek samostatných států, jež dohromady tvořiti měly Rakousko.

Tak elementárně pociťoval ideu národní první český dějepisec, že svedla ho k programu, jenž byl v odporu s českou minulostí. Palacký sám to cítil a *jiné* vtělení ideálu českého státu prosáklo celou jeho duší: Ideál zeměpisného a historického státu české koruny, Čech, Moravy a Slezska. Tím zaujal mysl a srdce celého národa — kterýž o státu českém pěl, snil a jím se povzbuzoval.

*) Úvaha »Jinou cestou« otištěna v »Národních Listech« 1. ledna 1886 u příležitosti jubilea 25letého jejich trvání. *Pozn. red.*

Na kroměřížském sněmu poznali čeští poslanci, že ideál národa o státu českém nemůže býti hned základem a programem *aktuální politiky* a když návrh Palackého na sčlánkování Rakouska na několik skupin byl zamítnut, — začali k ideálu státu českého hledati cestu skrze *program národní*. Rakousko i český národ dnes zcela jinak by tu stály, kdyby kroměřížská ústava byla vstoupila v život a české historické právo by jistě bylo bližší svému uznání.

Absolutismus ideály státní nemohl umořit a na sesílené říšské radě objevily se opět, avšak v dálce slabounké a ve způsobu skromnějším. Nebylo tam Čechů — proto nebylo tam českého *národního* programu — ale zástupcové historické šlechty české *samostatnost země české* učinili ihned svým aktuálním programem, tak že proti *národnímu* programu poslanců českých v Kroměříži objevil se tu *státoprávní*.

Myslíme, že pro národ náš i jeho státní ideál bylo toto vkročení historické šlechty do politiky české neštěstím.

Náš *historický* stát smazala doba a násilí, ne z existence *právní*, ale ze *života*. Jistě tím světější povinnost pro nás, vším úsilím v život jej uvést, *až bude na čase* smířiti jej se skutečnými poměry státními a pak s celou duševní i hmotnou mohutností jej udržovat a k rozkvětu vypěstit. Ale protože ani český stát sám, ba ani skuteční jeho představitelové již neexistovali, musili jsme stát český *tvořit*. Musí-li, jak Palacký praví, společnost, jež *udržeti* chce stát, míti k tomu potřebnou sílu, což teprve měla jí zapotřebí naše národní společnost, aby stát český — *znova utvořila!* A síly té jsme my tenkráte neměli a již proto nebylo radno, vyměňovati *národní program za státoprávní*.

Ale pro jiné ještě příčiny. Naši politikové neměli pro státoprávní program *jednu* určitou, pevnou, nezměnitelnou formu.

Státoprávní program český na *sesílené radě* hájený obmezoval se jen na pouhé království České. Bližšího nic nenaznačoval, nežli že připnouti se mělo na historickou minulost. Co však byl historický stát český, na nějž se měl připojiti nový stát český — zda stát vladislavský, či obnovené zřízení Ferdinandovo, či konečně scvrklý stavovský sněm z r. 1847? Myslíme, že když čeští politikové otázku tu si kladli, každý jinak na ni odpovídal.

Český národ o tom nepřemýšlel, on měl v srdci *svůj vlastní ideál*, a tomu aby přiblížila se jednou skutečnost co možná nejtěsněji, bylo horoucím jeho přáním. To mu stačilo.

Státoprávní program z roku 1860 *naprosto* byl *změněn za »deklaraci«*, kteráž po zřízení uherského státu chtěla stát český, při nejmenším s touže svrchovaností, jaké dosáhly Uhry. Byl to *radikální* program státoprávní, který zase zcela *přeměněný* objevil se ve fundamentálních článcích, jež stát český vystavěly jaksi o třech poschodích s trojími kompetencemi a s trojími vládami a otázku souvislosti všech tří zemí českých nechaly zcela nerozhodnutou.

Všechny tyto měnlivé státoprávní programy ztroskotaly se. Nemohlo tomu býti jinak. My sami byli jsme o hranicích pravomoci,

jakož i o formách českého státu v nejistotě. Živého nějakého zjevu a zbytku po něm nebylo a trvající poměry mu nepřátelsky odpíraly.

Za 25 let neučinil program státoprávní, ačkoli podporován byl hrdinným úsilím pětimilionového národa, ani krůček ku předu, ba on zatlačen zpět. *Národně* získali jsme něco, *státoprávně* pranic. Centralisaci spíše půdy přibylo a sněmy jsou do bezvýznamnosti stlačeny. Tu přece žádá blaho národa, abychom si *pravdu déle neskrývali*, abychom přiznali se k chybě a hledali k svým národním ideálům — *jinou cestu.*

Na dosavadní cestě k státu českému, ba ani k pouhému jeho stínu a prázdné nějaké formě nedojdeme.

Nemáme ani dnes ještě k provedení státoprávního programu *dostatečných sil* a proto jich nemáme, že jsme je v marném zápase státoprávním vyplýtvali.

Síly rozmnožovati můžeme jenom *z programu národního,* k němuž musíme se vrátiti, a zdržuj si nás kdo zdržuj — *národ se k němu co nevidět vrátí.*

Sama činná politika česká vstupuje bezděky na půdu *národnosti.* Až stane tam docela, musí nikoliv odvrci státní ideály národa, nýbrž vypustiti je z *aktuálního* svého programu a přiznati se ke všem důslednostem programu *národního.*

Snahy po samostatném státu českém rozněcovati, živiti a udržovati bude úkolem literatury a národního časopisectva; politice nastává úkol, zjednati *české národnosti* úplnou platnost a rovnost v říši.

Rovnost ta neobsahuje snad jen pouhou rovnoprávnost jazyka v úřadech i školství. O té nesmí se ani diskutovati a nemůže se rozumně proti ní nic namítati. Důvody německosti a jednoty říše, jež se uvádějí, nejsou nežli lží a klamem, jenž tu chvíli rozpadne se v prach a popel, jakmile *národní naše rovnost* bude vybojována. Potom také nebude se o německé státní řeči ani mluviti.

Povaha dnešní české politiky musí se změniti. Ona musí zanechati kolísání a říci: my bráníme jenom další centralisaci a *chráníme jednotu země a její samosprávu proti novým úkladům.* Jinak stavíme se na půdě nynějších poměrů a nechceme trhati jednotu říše. Za to však žádáme, aby se *národnosti naší zjednalo poměrné a spravedlivé zastoupení v zákonodárství, správě i vojenství říše.*

Národnost česká musí býti *spravedlivě a stejně* zastoupena na sněmech, v poslanecké i *v panské* sněmovně, i v delegacích. Ale to nestačí. Ona musí míti ve všech úřadech a sice v úřadech ústředních, tedy *tam, kde se vládne a rozhoduje*, své repraesentanty a ne snad jen *obojetné* Čechy, — nýbrž muže nadšené národní ideou českou. Pokud bude výkonná moc a exekutiva této říše jako nyní přenechána téměř zcela *Němcům,* bude se moci Rakousko vyhlašovati a v cizině platiti za stát německý.

Proto *v každém* ministerstvu, nejen cislajtánském, nýbrž i ve společném ministerstvu, musíme míti své zástupce. Čechové chtějí

býti *všem* ostatním národům, tedy také Němcům, *ve všem* všudy rovni. Čechové nesou zajisté více nežli stejná *břemena*, proto vykonávati chtějí stejná *práva;* oni mají nejen podřizovati se zákonům, ale také zákony dělati, vykládati a sami je *prováděti*. Nedobytná dosud bašta *vysoké* byrokracie německé musí býti ztečena a brány její otevříti se musí stejně synům českým. Tím bude rozhodnuta otázka národní rovnoprávnosti, protože u všech nejvyšších úřadů budou Čechové. To vše jsou požadavky a důslednosti *programu národního,* aniž plynou z programu státoprávního

Vítězné proniknuti národního programu je však podmíněno zvětšením a zmnohonásobením českých sil. Politika česká najíti je může na jednom toliko místě: *v širokých vrstvách národa.*

Valná část národa českého posud neúčastní se u veřejném a národním životě — kdo by se chtěl o tom klamati? Tyto dosud trpné živly však nezavinily svou neúrodnost. V národním zápase ony nebyly *poznány* a když se samy přihlásily — byly *odstrčeny, vyloučeny.*

Národ tak malý, v tak nebezpečném postavení zeměpisném, nesmí však *svou bytnost zakládati na hořejších deseti tisících. My šířkou svého základu národního nahraditi musíme, co schází nám na čísle statistickém.*

My přivolati musíme vše, co nositi může meč národní politiky, do bojovných řad, my musíme způsobem nejhloub a nejšíře pronikajícím národně povznésti, politicky vzdělati — svůj lid.

Zkušenost i věda státní jeden pouze zná k tomu prostředek a ten je nejlepší školou politickou: *nejširší volební právo a politickou rovnost.*

Obojí musí státi *v čele našeho národního programu* a konservativní živly nesmějí se proto zaleknouti, že nejširší volební právo je požadavkem zároveň *svobodomyslným.* S konservativními a stavovskými prostředky zkoušeli jsme to tři desetiletí a zbraně zásad těch změnily se v rukou našich uprostřed zápasu ve věchtoví a povřísla. Musíme sáhnouti *k tvrdším* zbraním, těm, které všude kolem nás již zvítězily a také zde bezpečně zvítězí. *Nedopusťme, aby zvítězily proti nám, nýbrž pro nás!* Nepřehlední tisícové valí se ku branám ústavnosti; neprolomíte-li širší přístup, ohrožujete sebe i s budovou! Šlechetný anglický státník, jemuž právě nyní opět národ anglický tak skvělým způsobem projevil důvěru, ví zajisté, co činí, zvětšuje-li krok za krokem a důsledně podstavec slavné ústavnosti anglické; oť ji tím *zajišťuje* proti náhlým, nebezpečným bouřím, jež by statný dub ten mohly vyvrátiti. A větší jeho sok založil jednotu říše německé na *širokých vrstvách lidu* a vystavěl *z lidu* hráz proti separatismu vrstev vyšších, zejména — malých německých dynastů. *Tak užívají prozíraví politikové velkých národů moderní idey rovnosti politické ke spáse vlasti a velikosti národní.* Máme, smíme my, národ *malý*, jednati jinak?

Naše národní armáda nemůže se s lehkou myslí vzdáti pomoci tisícův a tisícův. *Jak můžeme žádat, aby množství těch, kterýmž*

nedáváme právo raditi a rozhodovati při záležitostech národních pro ně přinášelo oběti? Jak má celé toto množství věřiti, že také ono je národem? A přijde-li k vědomí své váhy a pozná-li, že s ním nakládáno jako s pariou, zdali neodvrátí se nejen od nás, nýbrž i od věci, která nám všem je tak drahá, od věci národní? Praví-li Victor Hugo, že volební právo béře pušku z ruky dělníka a že klade do ní hlasovací lístek — platí u nás, že volební právo dá s hlasovacím lístkem do rukou tisíců — pušku národní. Učiníme šiky své nepřemožitelnými, když přidruží se k praporům našim tak veliké, všude uznané a živoucí právo. Není-li pošetilostí, domýšleti se, že proud, jenž po většině Evropy se rozlil, u jejího středu se zastaví? Zastavte a vysušte veletok, když nemůžete ucpati a odvésti prameny! Proč bychom se nepostavili v čelo tohoto mocného proudění, proč nechtěli bychom je vésti do pravé strouhy, proč bychom odmítali vznešenou úlohu, státi se učiteli neuvědomělých, krotiteli divokých, proč bychom dali národní své věci odciziti *veliké*, *nadějné*, *povznesení schopné vrstvy*, jež od nás opuštěny upadají v osidla anarchistických a komunistických demagogův? A nechcete-li již *všeobecné* hlasovací právo, rozšiřte je aspoň na všechny, kdo znají číst a psát, a posloužíte současně všeobecné vzdělanosti, kterou všude za *spásu* národní prohlašujete.

Především však odstraňte *nerovnost voličů samých.* At neplatí jeden stokrát, druhý desetkráte tolik, co volič venkovský. Volební právo nevyměřujte podle *censu*, ten již od Aristotela prohlášen byl za snižující a — *sprostý*. On nezakládá se na zásadě vyvýšenosti rodové šlechty, která mohla odvolávati se aspoň k zásluhám předků, ale na — jmění a bohatství. Není-li takovýto rozdíl stálým nebezpečím pro posvátnost a nedotknutelnost majetku?

Když Schmerling a jeho německá bourgeoisie nešetřili výsad staré šlechty rodové, které měly na své straně ctihodnost starého práva, měla by šetřiti šlechta dnes křiklavého bezpráví, jež stalo se na prospěch německých měst a *bohatých velkostatkářův?* Již vnikl do velkostatkářstva živel cizí a rozkladný a šlechta sama několikráte zkusila, jak se kurie velkostatkářské užilo proti — ní a proti vlasti, která je přece také jí drahou! Není pravda, že svobodomyslní Čechové jsou nepřáteli *šlechty,* nikoliv, jenom politických *výsad* její a *národního obojživelnictví*, jež v této třídě má své plemeniště.

Nechať šlechta přijme *program národní* a nechráněna výsadou, jen na svých darech duševních a hmotných hledá půdu v národě — a jistě že ji najde u národa, jenž má tak velikou úctu a lásku k minulosti! Zkušenost učí, že rozšířené volební právo všeobecně konservativním zájmům spíše *prospívá* než ubližuje.

Ne interes strannický přimlouvá se za tuto změnu českého programu, nýbrž interes *národní*, který z voleb rovných vytěžiti může *všechno*, i to, co zdánlivě na vždy národu našemu uniklo.

Zanícena-li historická šlechta pro práva země, — nemá k nim jiné cesty nežli skrze massy lidu. Kdyby v řadách její byl muž,

který by aspoň na desítiletí pronikal budoucnost, — on by musil raditi, aby velkostatkářstvo samo zřeklo se své volební výhody a takové šlechetné odhodlání by jako *duha míru* překlenulo se nad všemi vrstvami našeho národa. Ten den byla by rovnost voličů vítězna a s ní nejdůležitější část národního českého programu. Proč dnes nedarovati, co zejtra bude beztoho odňato? Proč nepovolit v čas, dokud bude svolení s jásotem a vděčností přijato, a co později vzbudilo by jen pohrdavou lhostejnost?

Nelze popříti, že *hlavně omylem a chybami historické šlechty* národ náš tak dlouho bloudil pouští, že národnost naše tolik musila strádati a že dnes ještě trpí následky osudných těch chyb. Nebylo by spravedlivě a moudře jednáno, kdyby tatáž šlechta prolomila národu českému nepřátelskou baštu na cestě k jeho národním cílům a postavila se v čelo snah pro zrušení kuriálních voleb, pro politickou rovnost a nejširší právo volební?

Byl by to nejlepší čin a skutečná zásluha šlechty historické o český národ a její jméno v Evropě, dnes tak málo vážené, pokrylo by se ctí a uznáním.

Ona by snad také císaři, Rakousku a jeho jednotě prokázala tím službu nesmírnou.

Politickým hlavám všech stran, také *konservativních* — mohli bychom z těchto uvésti autority — dávno je jasno, *že jediným východištěm z ústavních zmatků této říše, jediným vydatným hasidlem jedových vášní*, jež otravují celou ústavnost, *jsou umělé volební řády*. Tímto dílem Schmerling hodil do vnitřního ústrojí Rakouska věčně doutnající pochodeň, jejížto dusný kouř jako morová rána kazí a ničí nejzdravější mízu, nejjařejší sílu tohoto státu.

Proto, jakkoliv mluví naše srdce pro samostatnost země české, pro znovuzřízení státu českého nadšená, — naše *práce politická* má bližší úkoly. Ona celá soustřediti se musí prozatím na otázky *národnosti*, program náš musí býti *národním*.

Hříchem na národě i na samostatnosti vlasti bylo by to zapírat a každý příští den dokazovati bude, že této změny je nejen potřeba, ale že se již stala a že přece nemá politika česká volné ruce, protože svázány zůstanou ať upřímným ať předstíraným programem státoprávním a nedůvěrou těch, kdo by jinak k opravě volební podati chtěli aneb musili nám ruku. Neváhejme tedy a postavme *jasný a určitý program národní!!*

Jeho počátek a jádro je rozšíření volebního práva, je zrušení všelikého kuriálního systému.

Jenom tak *Slované* rakouští mohou dostati se *k trvalé*, bezpečné, od cizích nezávislé *většině na říšské radě*.

A taková většina pro vši budoucnost zjedná národu českému nejen ve školství, úřadech a celém životě rovné právo a stejnou platnost, ale ona položí do rukou českých a slovanských patřičný podíl na *vládě*, *moci a exekutivě*. Potom bude čas doplniti program národní na všechny strany *spravedlivým kompromissem mezi jednotlivými národnostmi této říše*, aby žádná neměla důvodnou

příčinu k žalobám — a potom uhodí též ona toužebně čekaná hodina, kdy národ český bude míti síly a platnosti dost, aby mohl postaviti na **aktuální** *program svůj politický: vyrovnání mezi potřebami říše a mezi samosprávou, samobytností a neodvislostí trojjediných zemí českých; aby připojiti mohl korunovaci českého krále na minulost, aby z rozvalin zhoubných tří věků mohl v poměrech nových zříditi a k říši habsburské v organický svazek uvésti stát český.*

Snad je souzeno, že oči *nynější generace* tento vrchol snažení českého národa neuvidí, avšak ona musí tuto budoucnost zakládati a připravovati. Tato budoucnost není zaručena tak starými sebe ctihodnějšími pergameny, jako živými srdci českými, v nichž paměť na starou slávu českou, na velkou minulost naši zapsána je písmem nezahladitelným. Astronomové dokazují, že svítí světlo hvězd dávno uhaslých ještě dnes, a tato hvězda třeba neviditelná, *neshasla!* Ona osvěcuje *duševní dílnu* našeho národa a každé české srdce je archivem státního práva.

A třeba z programu *aktuálního* na čas zmizela otázka státoprávní: ideál českého státu nezmizí, dokud nezastaví se tlukot srdcí českých. Aby pak byly *svobodné* miliony věrných srdcí *českých,* to je úkolem aktivní politiky české, která v tom směru upraviti má svůj program.

Ne skrze státoprávní program k rozkvětu a zajištění české národnosti, ale skrze národně český program k státnímu právu! Nejdůležitějším požadavkem tohoto programu je zdemokratisování ústavy, t. j. největší *rozšíření volebního řádu a postavení všech voličů na roveň odstraněním kuriálního systému.*

Pohříchu, že ne vždycky, co samozřejmo a pravdivo, je vodítkem české politiky.

My však této pravdě zůstaneme věrni stůj co stůj podle slova: vitam impendere vero!! Máme pak nezvratné přesvědčení, že *jinak* nelze vyhojiti rány, odstraniti škody politických chyb. Ne skrze paláce mocných, ale skrze *nepřístupné řady celého k volebního osudí volaného národa vede cesta ke splnění ideálů národních.* My také neuvěříme dříve v opravdovost a upřímnost spojenství šlechty historické, dokud neuvidíme ji skládati k nohám národa volební onu výsadu a státi v jednom šiku s národem aspoň za *rovnost* všech voličů!!

Nečekejtež — až národ *jinou cestu si vynutí! Padla* by při tom tak mnohá modla v prach!!

STUDIE ŽIVOTOPISNÉ
A
MONOGRAFIE.

BISMARK.

I.

Muž nadlidské velikosti, nejznamenitější, nejvýznačnější, nejmocnější státník zmizel z areopagu činných ministrů; rozlomena jest osa, kolem níž točila se politika zeměkoule.

Pius IX. rozezlen bojem kulturním věštil kdysi: »Kamének ve výši nad ním odloupne se a roztříští nohu obra.« Proroctví papeže neomylnosti nesklamalo. Veškerý politický svět trne, — věřiltě s Francouzy, že Bismarkovi dovoleno je zemříti, nikoliv odstoupiti.

Sloletí naše mělo jediného toliko muže, jenž s Bismarkem dá se srovnávati: Napoleona I., který ještě o hlavu byl větší. Státník a vojevůdce zároveň, a pročež osnovatel i vykonavatel světových dějin jak u zeleného stolu, tak na polích válečných. Při své velikosti se nenadál, že pádu svého se dožije. Také Bismark domníval se, že smrt zastihne ho »v práci«.

Na vrcholu moci, kdy státy kácel a stavěl podle své libovůle, k vlastní své otázce, co řekne se o něm, až bude mrtev, dal naproti lichotkám a nadsazování svých generálů Napoleon tuto suchou odpověď: »vous n'y êtes pas; on dira: oûf!« Na Sv. Heleně přikovanému požírala správnost úsudku toho útroby. Stejně slyší bystrý sluch Bismarkův polevující »uf!«, kterým oddechli si císař, Německo, státy sousední a vzdálené, přátelé i nepřátelé jeho po čtyřech úhlech všehomíru, když »železný kancléř« zmizel v stínech saského lesa v Zadních Pomořanech.

Ohromná autorita, titanská bytost, přemocná individualita, báječné úspěchy jeho ubíraly celému vrstevnictvu volného vzduchu, dusily ohně vlastního národního a státního rozvoje. Ponořil se náhle jako v rovníkovém moři sopečný ostrov s bujnou tropickou vegetací. Moře zašumělo; pak nastalo teskné ztišení a záhadné mlčení. Teprve při odjezdu Bismarkově vzchopil se Berlín ku projevu lítosti nad loučením. Kdyby hlasovati měl, zda Bismark má se vrátiti, nevolal by ho zpět. Oslavy a průvody kolem zámku ve Friedrichsruhe jsou zaslouženým holdem. Ale pochodně pohasnou jako svíce po pohřbu. Činnost *prvního* Němce je skončena.

Přiznává se mu všude velikost a nesmrtelnost. Za celá tři desítiletí nejhoroucnější nadšenec se jich nabažil. U tří císařů měl Bismark bezpříkladné za našich dnů postavení. Byl imperatorem v ministerském křesle. Než on skvěle naplnil úkol svůj historický. Dějiny jsou zajisté výsledkem všech internacionálních poměrů a sil národních; přes to veliký jednotlivec u vesla moci může jim vtisknouti svůj ráz a postup jejich zrychliti nebo zvolniti. Bismark je jedním z těch málo posvěcených, jimž přáno bylo seřadit a shromážditi rozprášený národ, spojiti roztrhanou vlast k jednotě a povznést oba, vlast i národ, z úpadku ponižujícího k moci a slávě. Pro dějinný ten cíl měl Bismark pravou sílu a pravou oddanost, tedy obě vlastnosti, jichž žádá se od velikého genia. Činnost muže toho jako v ráji nad vyvolenými páně kůže leviathana rozeklenula nad kmeny německými druhdy povrženými pyšný stan ochranný, kde spočinouti mohou v bezpečnosti a pokoji.

Tři války za tím účelem vedl. První vzala Dánsku dvě bohaté země Šlesvicko a Holštýn, které po *druhé* připadly Prusku. Druhá vytlačila Rakousko z Německa a táhlé, protrhané tělo pruského království zaokrouhlila a zcelila obojím Hessenskem, Hanoveránskem a Frankfurtem. Prusko stalo se tím první mocí v Německu a získalo pobřeží a přístavy pro marinu, která za dob německého »buntu« skončila v prodeji licitačním na bubnu. Nejkrvavější a nejslavnější byla válka třetí. V té sražena k zemi Francie a zloupeny jí Elsasy a Lotrinky, které Ludvík XIV. v minulém věku byl sic odcizil, avšak které zatím jazykově, duchovně i hospodářsky splynuly s Francií. Nová epocha nastala. Bismark jest její tvůrcem; nalezl klíč ke Kyffhäusru, německému to Blaníku, otevřel a vyprostil německého císaře. Postavil ho v čelo znovuzrozené říše německé jako pána dědičného. Zakončil dílo Bedřicha II. a přidal k pruské koruně císařský diadem.

Jednotu německého národa založil na říšském sněmu ze všeobecného hlasovacího práva voleném, na společnosti vojska, zahraniční politiky, cla, pošt a komunikací. Když stanul tak u cíle, muž železa a krve odložil meč, umyl ruce a vzal do ruky olivovou ratolest Elihu-Burrita a stal se apoštolem a strážcem světového míru. Míru těžce ozbrojeného, který Evropu stál milliardy a za něž koupila nadvládu a preponderanci Německa jakožto první válečné moci. Pokusil se zjednati Německu též kolonie, s výsledkem však dosud pochybným. Nové světovládné postavení »římské říše německé národnosti« založil na *trojspolku* Německa, Rakouska, Italie, který na jedenáctý rok je řetězem přes Evropu napjatým.

Tyto výsledky, kteréž označují šlepěje historických činů Bismarkových, celé a nezkrácené přecházejí na jeho nástupce. Jsou jeho zástavou. Dědictví to vzato mu proti vůli za živa.

Malou a málo ceněnou náhradou za ztrátu moci jsou mu klobouk vévodský a hůl maršálská. Nesmiřují ho s politickou popravou, kterou vykonal na něm mladý císař Vilém po stanném právu, bez

ohledu na díla, bez nichž bylo by Prusko do dnes protrhaným pláštěm žebráckým a pruští králové králíky kapesního formátu.

Bismarkovo jméno zdomácnělo na obou hemisférách; při dnešních prostředcích komunikačních je nepochybně známější ještě než samého velkého císaře Francouzů. Proniklo na břehy nově odkrytých vnitrozemních jezer černého dílu světa, letělo přes ruské pláně na Urál a přes stepy sibiřské až k údolím himalajským. Ono vyslovuje se v obou Indiích, Číně, Americe, ba snad i v samotách křoviskových lesů australských.

Němci sami porovnávají ho s Lutherem a praví, že nemají větší a originálnější postavy ve svých dějinách. Život jeho veřejný a soukromý prozkoumán tisícerými drobnohledy, opakuje se tisíckráte každá nepatrnost, každé téměř slovo; již od mládí, kdy byl rvavým buršákem v Göttinkách, pak auskultatorem při berlínském magistrátu a referendářem při vládě postupimské, potom dobrovolníkem u gardových myslivců, necítil v sobě krev úřadnickou, nechal všeho a stal se venkovským junkerem.

Měl zálibu na venkovském životě a těšilo ho vždy zemědělství; přece dal zatáhnouti se do života politického. Zvolen byl r. 1847 pro krajně konservativní své smýšlení na sněm pruský a tu brzo proslul jako nejčernější a nejsmělejší arcijunkr, a pravý Percy reakce. Za pohnutých dob revolučních celou šířkou svých prsou postavil se proti lidu a demokracii a připínal si okázale barvy royalistické. Tím obrátil na sebe pozornost a brzo přízeň královské rodiny, jíž samorostlý jeho duch, svérázné sebevědomí velice se zalíbilo. Již Bedřich Vilém IV. si ho vážil a jmenoval ho legačním radou při vyslanectví pruském ve Frankfurtě. Odtud byla karriera jeho úžasně rychlá. Snad proto, že všemi formami staré diplomacie pohrdal a mluvil a jednal bez ohledu na pravidla, školy, tradice a zvyky podle své hlavy. Ve Frankfurtě uzrály v něm plány roztříštiti starý bunt a rozřešit otázku německou zničením neb aspoň ponížením Rakouska. Mladý vyslanec ve Frankfurtě byl v nejvážnějších okamžicích voláván do Berlína ke králi, jenž podle jeho rady rozhodoval. Platil obecně za ministra války proti Rakousku a od roku 1859 byl stálým kandidátem pro nejvyšší hodnost v pruské říši. Napřed ještě poslán do Petrohradu jako vyslanec, zde uzavřel ono přátelství s Gorčakovem a ruskými kruhy dvorskými, jež tak vydatně měly přispěti k jeho ohromným úspěchům a jež tak zklamal.

Když vypuklo šílenství u panujícího krále a princ Vilém ujal se vlády, blížil se čas Bismarka, který byl jeho intimem.

Nastal ještě nějaký odklad a Bismark po tři měsíce mohl jako vyslanec v Paříži prohlédnouti prohnilost systému Napoleonova. Také to mu mělo býti jednou k užitku.

Dne 24. září 1862 zkojena žádostivost jeho po moci a cti. Jmenován byl státním ministrem pruským a svěřeno mu prozatímně, později definitivně předsednictvo.

Bismarkova působnost v úřadě předsedy pruského ministerstva i zahraničního ministra, později spolkového kancléře dotýká se tak dlouhé řady let, a v těch nerozlučně spojena jest s tolika převraty, událostmi německými a evropskými, že postihnouti jí nemůže pouhé, třeba sebe rozsáhlejší politické essay, tím méně pro čtenářstvo denního listu chvatně psaný historicko-politický feuilleton, čím chce býti náš náčrtek. O Bismarkovi v Německu a jinde existuje celá literatura. Také z moře této tiskařské černi nelze vyvážiti čistou pravdu. Doba současná je Bismarkovi příliš blízkou, aby mohla a chtěla býti k němu spravedlivou. Čím vyšší horský velikán, tím křivější a nesprávnější je z blízka obraz jeho. Na samé patě, nebo na své hrudi je nejfalešnější a s každé strany jiný. Přejíti musí nynější generace se svými sympatiemi, svým zbožňováním a také se svými hněvy a svým záštím, by v pravé podobě zjevil se člověk, jenž v pravém slova smyslu celá desetiletí ve svých rukou držel osudy Evropy.

V posledních nedělích všude tolik psáno a mluveno o něm a na mnoze tak účinně, že jen s úzkostí a ostýchavostí ze své chudé palety přidáváme několik barev a stínů. —

II.

Na pestrém a pohnutém obraze *historické* činnosti knížete Bismarka jeden základní, prosycený tón se všude vnucuje. On provází jeho úspěchy, barví jeho význam, hrání jeho ráz. Tón *křiklavé bezohlednosti.* Nelze jinak říci, nežli že Bismark byl po Richelieuovi a Napoleonovi I. nejbrutálnější radikál mezi státníky. »Tak chci, poroučím a tak musí se stát.« Vůle vlastní byla mu nad všechno právo, nad přirozené a zděděné poměry, nad mravnost a potřebu. Všem třem událo se, že při radikalismu svém na *venek* ulpěli *doma* na nejtužším konservatismu. Napoleon *osobní* vládu a nejdrsnější *autokracii* pokládal za slučitelnou s myšlénkou revoluční. Ve Francii byl tyranem, v dobytých zemích zřizoval republiky nebo monarchie plné svobody. Richelieu a dle něho též Mazarin ve své říši dragonádami pronásledovali protestantské a každé samostatnější hnutí duchů, na venek se s ním spojovali a je podněcovali. Z našich dějin známo, že Richelieu sliboval za třicetileté války podporu českým stavům odbojným.

Bismark za svůj hlavní úkol vydával *obranu váhy koruny* proti vzrůstu moci parlamentarismu. Psal to hned, jak nastoupil správu vlády pruské, svému tehdejšímu sokovi Beustovi. Rozšiřoval jako Richelieu a Mazarin rozhodčí moc koruny. Tito na škodu stavů a provincií, onen na škodu zastupitelstva lidu. Za hranicemi pruskými proti svaté své zásadě ponižoval legitimní knížata a hubil je jako škodné bejlí. Líbal sice ruku cara Alexandra, než také revolučního povýšence Louisa Napoleona. Dynastické právo bylo

mu původu božského; nesmí přijímati se z rukou lidských ani císařská koruna. Volal ve sněmovně na krále pruského, jemuž sněm frankfurtský nabídnul císařský znak: »Myslíš, že orel ten byl by Ti darován?« Tím slovem z »Čarostřelce« vzatým děsil krále, že přijetím danajského daru toho zapisuje se pekelným mocem. Odvěká legitimní koruna pruská byla mu příliš ctnou, než aby »přeliti ji dal na novou císařskou« z vůle lidu. »Monarchie nesmí se žádné většině podrobit, jinak není monarchií více.« Nemohl snésti myšlénky, že by většina sněmovny měla určovati směr politiky, neřku zahraniční, ale jen vnitřní. Nenáviděl »konstituční Dalilu, jež chce monarchickému Samsonu vlasy přistřihnout a vydati jej demokratickým filištínům«. Ztrácel rozvahu a sebeovládání, když parlament domáhal se vlivu na moc vojenskou, a volal výhrůžně: Vojsko je královo a nesmí být *»vojskem parlamentu«*.

Bohatýrský paladin pruské legitimnosti, který smích si tropil z ústavy a vládl celá léta bez budžetu, ba který dvě války vedl proti parlamentu a proti všemu veřejnému mínění, nerozpakoval se ve stejný čas ukládati despotickému kurfirstovi hessenskému, aby zachovával — ústavu. Tři legitimní panovníky německé střásl s trůnu jako přezralá jablka se stromu; čtvrtého sám dle legitimního práva dosadil a zase shodil, aby v duchu politiky Bedřicha Velikého (corriger la figure de la Prusse) ztučněl hubený trup Pruska. Úcta před legitimností nepřekážela mu šetřit i jen občanským zákonem kázaného rozdílu mezi mým a tvým při soukromém majetku legitimních panovníků. Zaručil svrženým vlastní jejich jmění a zase jim je vzal a učinil z něho reptilní fond, známý pod jménem welfský, aby pronásledovati mohl deposedované nápadníky »až do jejich skrýší«.

Francouzskou republiku nepřímo pomáhal založit a zachovávati, poněvadž od ní čekal menší nebezpečí pro sjednocené Německo. Věděl, že republika v monarchické Evropě, jestli vůbec, jen těžko najde spojence. V notách hr. Arnimovi, který z důslednosti monarchické podporoval restauraci francouzskou, přímo nařizoval, aby nejevil nijaké přízně k monarchistickým snahám *ciziny*. Příšerná komuna sama na hranicích Německa nebyla mu nevítanou. Zmatek a vraždění u souseda prý monarchii domácí jenom posilní.

Nejhůře jednal s Rakouskem, nejstarším představitelem legitimity. Také tu jako by Napoleon, a hlavně Richelieu byli mu neodolatelným vzorem. Boj proti Habsburgům to byla část duše Napoleonovy a hlavní vzpružina Richelieua. Bismark byl tím idealem proniknut. Snil o trojspolku zcela jiném, nežli který naposled zřídil. Začal budovat *allianci Pruska s Francií a Ruskem na zničení Rakouska.*

Nemůžeť ani nejmocnější točiti vždy koleso dějin podle svého směru. Rusko a Francie ve větší polovině Bismarkovy vlády staly se nepřáteli Pruska.

Bismark povaliti chtěl dualismus v Německu a svedl skutečně, že malé, v celém Německu nenáviděné Prusko silnějšího rakou-

ského soka, jenž tři sta let nosil německou korunu, naposled vystrčilo z Německa. S úkolem: »Rakousko roztříštit,« vyhoupl se ve svůj úřad. Nenávist k Habsburgům byla mu třemenem do pruského sedla. Nikdy nemělo Rakousko tak velkého a tak nebezpečného nepřítele. Nalézalo ho na všech svých cestách ještě za dob, kdy nikdo hrubě o něm ve Vídni nevěděl. V Olomúci r. 1850, kde car Mikuláš v starém sporu o primát německý postavil se rozhodně na stranu Rakouska, Prusko bezbranné že svolilo, je následkem rad Bismarka. Přimlouval se za dobrovolné pokoření; však jako Hannibal pokořeného Hamilkara přísahal pomstiti Prusko; za šestnáct let potom mstu vykonal.

Octnul se v rozporu pro Rakousko s politikou Radowitze. Jen z lepšího poznání slabosti Pruska, poněvadž mu ministr války svěřil, že hotové Rakousko beze všeho nebezpečí opakovati může coup de main obsazení Berlína, kterým maršál Hadík za sedmileté války velkokříž Teresianský vyzískal.

Ve věci samé byla Radowitzova politika jeho. Vilém I. to nejlépe věděl a když poslal Bismarka s vlastnoručním svým listem k císaři Františku Josefovi a odporučoval tohoto jako *přítele* Rakouska a nepřítele revoluce; byla to jednak celá, jinak poloviční lež, pro kterouž omluvou jest jen »velká státní morálka«.

Ve Frankfurtě bez obalu pravil hned na počátku diplomatické své činnosti rakouskému vyslanci Thunovi, že »pruská fregata musí měřiti se s rakouskou lodí orlogní«. Byl to jeho politický program, který zvěčnil ve známém výroku, že uzdraviti se musí poměr Pruska k buntu a Rakousku »*ohněm a železem*«.

Všecky nitě nepřátel Rakouska sbíhaly na jeho tkalcovský stav, kde splétány byly v provaz, jenž stáhnouti se měl na hrdle rakouském. S omračující upřímností vyslovoval se o habsburské říši a její budoucnosti způsobem, který jenom ještě v ústech a péru Košuta nalézá blížence. Nevíme, zda obrazu světoběžného: »l'ombre vivante« jest otcem Košut či Bismark. Nepřátelství obou k živoucímu prý tomu stínu bylo stejně žhoucí.

Rakouským státníkům bylo to známo a příštím věkům nepochopitelnou zůstane hádanka, jak tomu navzdor mohli mu věřit a svábiti se dát k jakýmkoliv společným podnikům. On všechny kroky Rakouska vyčíhal a ničil, vždycky postavil se na stranu, na které toto nebylo. Sjezd knížat německých ve Frankfurtě, jenž obnoviti měl jednotu Německa pod primátem Habsburgů, zmařil a kolísajícího svého krále donutil k zjevnému odporu. Za polské revoluce čekal, až jak postaví se Rakousko, a potom pomáhal Rusku.

Nejen hranice hermeticky uzavíral každé pomoci Polákům, nýbrž dovolil, aby ruská vojska prošla pruským územím a chopila revoluci v zádech. Pokračoval tu v politice, k níž ještě jako vyslanec radil za krymské války. Nedopustil tehdáž, aby Prusko přidalo se k Rakousku, které v úžasné krátkozrakosti obsadilo Multansko.

Bismark tlačil svou vládu na stranu Ruska, aby měla v kartách svých proti Rakousku trumf přátelství ruského. Nechtěl mstíti se za Olomouc na Mikuláši, nýbrž na Rakousku.

Hned po frankfurtském sjezdu dali se odlákati rakouští státníci od německého buntu, kdež přece udržeti chtěli primát a spojili se s Pruskem v otázce šlesvicko-holštýnské k válce proti malému Dánsku. Tento spolek zle vytrestal Rakousko. Dalo vláčeti se Bismarkem po cestách, které skončily u Králové Hradce. Nesvědomitost Bismarkova slavila v šlesvicko-holštýnských zápletkách orgie ďábelské. Všechny mistry macchiavellismu překonal. Učitelem byli mu Thugové, kteří přidružují se k pocestnému, přátelství s ním uzavírají a v nestřeženém okamžiku jedem jej omamují neb na lassu zardusují, aby ho mohli vydrancovati. Bismark klamati dal na kongresu v Londýně a ve svých notách Evropu; podváděl bunt, zrazoval obyvatelstvo obou přímořských zemí; jako s myší kocour hrál si s princem Augustenburským, kterého na trůn posadil a pak o legitimní dědictví oloupil. Nejhanebněji jednal však proti svému spojenci rakouskému, který na pláních a ostrovech dánských krvácel — »pro krále pruského«. Když Dánové byli poraženi, zřídil v obou zemích kondominium prusko-rakouské. Společná vláda dvou soků, z nichž jeden byl zákeřným nepřítelem, nemohla míti trvání, a válka mezi oběma účastníky šlesvicko-holštýnské kompagnie vystoupila hrozivě nad obzor. Byla nezbytná, však Bismark ji zadržoval, poněvadž nebylo Prusko připraveno. Přiměl skutečně rakouský kabinet k tomu, že uzavřel s ním r. 1865 v Gastýně smlouvu, jež je v dějinách také rakouské diplomacie unikum. Když ji hr. Blome podepsal, nezdržel se Bismark, aby v oči mu neřekl: »Toho jsem se přece nedomýšlel, že by mně nějaký rakouský státník takovou smouvu mohl podepsati.« Navzdor smlouvě té, jež Prusku dávala všechny výhody a Rakousko vojensky exponovala a mravně kompromitovala, činil Bismark chvatné přípravy k válce. Aby je zakryl, navrhl v *lednu* r. 1866 ve Vídni, aby Rakousko spojilo se s ním proti — revoluci. V *dubnu* téhož roku pak šlechetný tento Bayard legitimismu spojil se s vlaskou a uherskou revolucí proti Rakousku. Gastýnská smlouva nebyla ještě uzavřena a již vědělo se také ve Vídni, proč italský generál Govone meškal v Berlíně. Bismark měl smlouvu s Italií na výboj a odboj v kapse, ale zapíral do poslední chvíle zatvrzele, že také Italie chystá válku.

Učinil tuto nezbytnou, ale hlavním uměním jeho bylo vždy, příčinu a zjevnou výpověď strčiti na druhou válčící stranu. Dosáhl toho i na Rakousku i na Francii. Tím sympatie, jež vždycky jsou spíše na straně napadeného než útočníka, odvracel od těch, jimž válku vyvolal, ale nevypověděl.

Válka s Rakouskem rozhodovala nejen o budoucnosti Pruska, nýbrž též o osudu politiky a snad o samém životě Bismarka. Vedl ji proti smýšlení německého národa, ba samého Pruska. Německé státy rozstoupily se ve dva tábory, z nichž jeden ne počtem, však

vojenskou silou silnější, stál k Rakousku. Jenom Sasko s pomocí svou bylo poctivé, poněvadž bylo první na ráně. Bavorsko ještě v poli dělalo politiku, vyčkávajíc opatrně, kdo zvítězí. Mělo pro každý případ svou zištnou spekulaci a vykrojiti chtělo po katastrofě kus alpských zemí z Rakouska. Prusko mělo výborně vycvičenou a novými zadovkami ozbrojenou armádu; však rakouská byla četnější Současná výpověď války s Italií ji rozpoltila. To bylo neštěstím Rakouska. Navzdor tomu všeobecné mínění Evropy soudilo, že vítězem bude Rakousko. Francouzský vyslanec pravil Bismarkovi ubírajícímu se s králem na bojiště, že vede Prusko k nové Jeně. Bismark na to odpověděl: Proč ne k novému Waterlo-u? Snad chvěla se duše jeho nejistotou a není báchorkou, že pevnou rukou nabil revolver, který měl v případě nezdaru potrestat odvážlivého hráče.

Úspěch se dostavil, díky chybám odpůrce. Bismark tak mnohý skvělý úspěch děkuje hrubým nejapnostem svých soupeřů. Tak i Králové Hradec chyby Rakouska mu přinesly.

Rakousko dělalo tehdy trojnásobnou velmocenskou politiku najednou. Německou, vlaskou a slovanskou. Je to tradice habsburského domu, zděděná po španělské větvi. Trojí svět ovládati chtěli Habsburgové španělští. Karel V. chtěl býti vládcem ve světě romanském, německém a tureckém. Po Tunisu s obrozeným tímto programem Ferdinanda II, pod jehož žezlem slunce nezapadalo, troskotal. Po míru pařížském sáhlo Rakousko k témuž programu. Síly jeho stačily sotva na jeden. Chtělo býti přední mocí německou, majíc jen hrstku vlastních Němců. Chtělo býti též dědicem Turecka, majíc přirozené těžiště ve středu, ne na Východě Evropy. Panství v Italii bylo po vzkříšení národní idey neudržitelným archaismem, který Rakousku síly nepřidával, leč odnímal. Po ztrátě Lombardska Rakousko samo pomýšlelo vzdáti se Benátska. Cavour je chtěl vykoupit a před rokem 1866 uzavřelo Rakousko tajnou smlouvu s Napoleonem, podle níž, v případu vítězství nad Pruskem, připadnouti mu mělo Slezsko, jež Bedřich II. z koruny české vyloupil. Za to postoupiti chtělo Napoleonovi pro Italii Benátsko. Arcivévoda Albrecht vyslán se 100.000 nejlepšího vojska rakouského, jež scházelo v Čechách, na jih, aby bránilo Benátek, ne pro ně samé, nýbrž jen pro čest vojenského praporu. Čest ta zachráněna, Benátky ztraceny. Však ne to byla nejtěžší rána pro Rakousko. Neštěstím byl Králové Hradec. Nikoliv proto, že navždy skončena byla italská a německá politika Rakouska, to bylo ziskem; ale že odvěký nepřítel Prusko po třetím červenci vyhoupl se na skutečnou velmoc a na pána v Německu.

Král Vilém za každou cenu chtěl podržeti Čechy. Bismark aspoň zbytek Slezska. Však Napoleon nedopustil toho ni onoho. Tehdy pokládán byl za mocného a Bismark bál se, že hrabivost jeho pána zničí ovoce sedmidenní války.

Věděl, že Napoleon zaručil Rakousku v tajné smlouvě nedotknutelnost severních jeho hranic a znal příčiny, proč císař rakouský

Benátky navzdor Custozze Napoleonovi postoupil po telegrafu. Bismark setkal se u Viléma a jeho generálů s umíněným odporem. Marně kázal umírněnost a ze vzteku pláče vzdáti se chtěl svého úřadu. Jen pomocí korunního prince Bedřicha Viléma zvítězil. Tato moudrost jeho vynáší se od jeho chvalořečníků do nebes. Nevedl prý Bismark válku pro válku, nýbrž pro mír a uzavřel jej za čestných pro poražené Rakousko podmínek. Nechceme zmenšovati zásluhy knížete Bismarka, avšak domnívati se, že již v Mikulově viděl na třináct let do budoucnosti a že již tehdy kladl základy pro spolek svůj s Rakouskem, je holá, naivní fantasie. Bismark byl státník ve všem všudy realistický. Chtěl vždy jenom to, co bylo možné a nebil se nikdy najednou s dvěma nepřátely. Zabrati Čechy znamenalo válku s Francií. Té se musil vyhnouti. Avšak v témž okamžiku, co krále svého uprosil, rozhodl se Napoleonovi splatiti záchranu rakouské celistvosti. Neboť nepřestal Rakousko u Králové Hradce nenáviděti a stará legitimnost tohoto mu neimponovala. Hrabě Witzthum vypravuje, že měl kníže Bismark v Uhrách, ba také v Čechách a na Moravě draze placené důvěrníky. Pokud Čech se týče, nevíme, zda německý diplomat informován je správně. V Uhrách zřídil Klapka u Blumenavy z pruských peněz sbor legionářů a Bismark podněcoval také Jihoslovany ke vzpouře. To nesvědčí o pohasnutí zášti k Rakousku. A což pak proklamace k obyvatelstvu staroslavného království Českého, se kterou generál Rosenberg překvapil českou Prahu, jakmile ji obsadil? Skvěla se ještě na všech rozích, když Bismark s vítězným Vilémem a korunním princem zavítali do Prahy. Vilém sídlel v královském hradu pražském a snad v noci zjevil se mu praděd jeho Bedřich II., aby posilnil ho v dvoustaleté snaze Zollerův uchvátiti českou korunu; tu korunu, která podle knížete Bismarka byla první královskou v Německu a kterou nosili první kurfirstové. Lucemburský Zikmund jako *král český* dal Branibory Zollerům v léno koruny české.

Čechové proklamaci pruskou četli, však nechtěli jí rozuměti. Nejvykřičenější radikál mezi nimi, nebožtík Barák, uvázal se dokonce v část *rakouské* správy, když policie i politické úřady daly se před Prušáky na útěk. U Maďarů Bismarkovy svody lépe pochodily a také Maďarům potom vedlo se lépe.

III.

Při samém podpisu pražského míru Bismark Rakousko znova podvedl. Ve smlouvě vyhradila se výslovně jižním státům celá a naprostá neodvislost od severního spolku, který nebyl než rozšířeným královstvím pruským. Avšak Bismark neprozradil, že již před tím uzavřel tajné konvence vojenské se všemi jižními státy a podepsal s chladnou rukou pražský mír, tedy vědomou nepravdu. Vědomé nepravdě říká se všude lež. —

Úklady své proti Rakousku provedl Bismark důkladněji nežli Richelieu. Avšak musil radikální své politice zahraniční přinésti v obět několik balvanů ze skály autoritativní vlády uvnitř. Na sklonění souverenních pretensí malých panovníků německých potřeboval národního citu lidu a dal tomuto lidu všeobecné hlasovací právo, aby získal jej pro jednotu národního státu. Také koketoval s ideály socialistickými a dával se viděti pod Lipami na procházce ruku v ruce s Ferdinandem Lassallem.

Služba na život a smrt, kterou věnoval koruně a přesvědčení legitimistické bylo mu prostředkem *k vlastní* vládě a moci. Jako Richelieu a Mazarin rozšiřujíce omnipotenci koruny, množili svou vlastní moc, protože ovládali úplně své krále: právě tak Bismark pracoval pro vlastní všemohoucnost; neboť Vilém měl jméno krále, Bismark královskou exekutivu. Jen na oko byl tento služebníkem.

Ve skutečnosti dal se starý Vilém zcela do jeho rukou. Naprostá oddanost Bismarkova k trůnu nešla tak daleko, aby trpěl královu vůli nad svou vlastní, ba jenom vedle své vlastní. Jím přenesen do rodu Hohenzollerů »major domus« franckých Merovingů. V něm ožil »Hausmeier« nad Pipina absolutnější. Vilém čím více stářím scházel, v tím tužším byl u Bismarka zajetí. Tělesní literární, nerceme lokaj, nýbrž důvěrník císaře Viléma, bývalý herec, pozdější dvorní rada Schneider, který strachy zmíral před hněvem Joviše Bismarka, vypravuje ve svých memoirech ledajakou rozkošnou drobnost, kteráž na hrůzovládu Bismarkovu nad císařským kmetem vrhá pronikavé světlo. Jenom jednu tu položíme: Bismark se kdysi tři dny na svého pána hněval a neukázal se u něho. Vilém rozhodl sám nějakou státní záležitost bez Bismarka. Náhodou šťastně a s výsledkem. Rozradostněn oddechl si: »Chvála Bohu, aspoň tenkrát nebude moci Bismark dokazovati, že on to učinil a že je zásluha jeho!«

Vilém I. své okovy nesl až k hrobu; uvykl jim a je to veliká, ctná vlastnost tohoto panovníka, které děkuje Německo své výsledky. Horlili sice nespokojenci, že chtějí býti poddanými Hohenzollerů a ne Bismarků; než Prusku a Německu bylo zdrávo, že muž tak geniální, živá inkarnace politického rozumu, osmadvacet let měl veslo státní lodi.

Větším právem stěžovati si mohli Hohenzollerové sami na tuto samovládu. Neboť Bismark je bůh žárlivý. Ve své panovačnosti nesmírně citlivý a předrážděný. Měl těžké zápasy se dvorem, než sám více si jich způsoboval. Nenáviděl a pohrdal parlamentem a přece v zápasech s kamarilou veřejně si stěžoval: »Snáze je srozuměti se s parlamentárními stranami nežli s hromadou královských komoří a pobočníků.«

Proti zemřelému Bedřichu III., když byl tento korunním princem, vedl stálý boj; nepřál mu nejmenší účasti na věcech státních. Skrývaje se za Hohenzollerský zákon domácí, jenž odpírá korunnímu princi všeliký vliv na vládu, do ničeho Bismark nezasvěcoval Bedřicha, který přece již dávno zenit mužného věku přestoupil.

Ke korunní princezně, dceři anglické královny Viktorie, choval se Bismark se zjevnou nepřízní. »Anglická krev zkazí naši Hohenzollerskou.« Na sklonku vlády starého Viléma, kdy prvorozený jeho syn smrt měl již v jícnu, spory ty vypukly na veřejnost, ne bez přičinění, ba s vůlí Bismarka. Nedbal pohoršení a těžké úhony, jež odnese při tom dynastický zájem. Bismark konfiskovati dal *soukromé* listy korunní princezny a protože psány byly *Polákům francouzsky*, vyčítati jí dal neněmeckou bytost, ba nepřátelství k Německu.

Když Bismark začal vykupovati Poláky poznaňské, demonstrovala pozdější císařovna Viktorie cestou svou po zavodněných před tím krajích polských. Byla vítána jako anděl spásy. Národové tak snadno se klamou. Bismark div že neobvinil korunní princeznu ze zemězrády a nařídil, aby s krajským presidentem, jenž oficielně přijal ji na nádraží, zavedlo se vyšetřování. Když císař Vilém skonal, byl Bedřich III. těžce nemocen na jižním svahu Alp. Bismark činil pokusy, by nemocný zřekl se nástupnictví ve prospěch syna svého Viléma. Věděl, že po Bedřichovu boku není proň místa. Počítal na jeho smrt s ukrutnou vypočítavostí a blesky jeho bily do anglického lékaře Mackenzieho, že skrýval neúprosnou pravdu a nevzal nemocnému poslední naději. Na loži smrtelném netroufal si Bedřich III. odstraniti modlu národa. Bismark žádnou trpkostí ho neušetřil. Věděl, že celý lpí na své choti, a přece když přišel k úřadnímu přednesu, měl odvahu žádati, aby přítomná císařovna se vzdálila, poněvadž státní ministři Hohenzollerů nepodávají ve věcech státních své zprávy před ženami.

Stejně bezohledně jednal v otázce zamýšleného sňatku princezny Viktorie s knížetem Alexandrem Battenbergem. Roztrhal něžnou tu lásku a vymlouval se na Rusko. Té doby byl již Alexander Battenberg pro cara jen soukromník. Devětadevadesát dní vládl jen »jarní císař«. Putkammer, důvěrník Bismarka, svržen byl a k tomuto byl jenom krok.

Proto Mortimer-Bedřich umřel Bismarkovi v čas. Za hrobem ještě ho pronásledoval. Deník Bedřicha III. publikovaný tajným radou Geffckenem rozzuřil Bismarka, poněvadž ubíral ze slávy jeho a založení německého císařství připisoval nátlaku korunního prince Bedřicha. Tohoto trestal v Geffckenovi, jejž vrhl do vězení. Neváhal nejen před mladým císařem roztrhati skvělou představu o vítězi u Král. Hradce a Wörthu, nébrž dal na veřejnost, že ideál národního hrdiny byl pouhým přeludem, neostýchal se podezřívati ho, že zrazoval vojenská tajemství za války francouzsko-německé anglickému, frankomilstvím nasáklému dvoru. První spisovatel německý Gustav Freytag, kteréhož zesnulý Bedřich III. zahrnoval svou milostí, dopustil se nízkosti, že propůjčil péro své k pokálení světlé postavy zesnulého trpitele. Nepochybně, že o osobních jeho vlastnostech, jeho marnivosti, naprosté podřízenosti pod vůli choti, o jeho nechuti k práci pověděl pravdu. Však že učinil to favorit nebožtíka, by získal přízeň Bismarka nebo

syna, je podlost. Vykonal mravní pytvu a rozkrájel studeným ocelem mrtvého hrdinu. Jeho vítězství připsal na účet chefa jeho generálního štábu Blumenthala.

Prozradil, že císař Bedřich jako korunní princ chtěl porušiti rovnost knížat německých, a že nerozpakoval se na samostatnost Bavorska sáhnouti třeba násilím. Bismarkovi bylo to vítáno a jeho listy nejen Freytaga chválily, nýbrž předstihly. Však odplata zrála. V synu Bedřicha III., který vychován byl v duchu svého děda. tedy knížete Bismarka. Bezděky měl pomstiti svého otce, ač dokonce nechtěl hráti Hamleta; vždyť všude mluví o svém *dědu* toliko, jako by neměl otce. Z hlubších příčin zrál pád Bismarkův, ne z viny jeho na Bedřichu III. Samovláda jeho ocitla se ve sporu se *sebevědomým* nositelem koruny a rozhodnouti se musilo, kdo je císařem, zda Bismark či Vilém II. Richelieu byl kancléřem krále slabocha, Mazarin krále dítěte. Bismark nyní kancléřem mladého, po činu, zásluze a slávě toužícího panovníka. Vavříny Bismarkovy nedaly Vilémovi spáti. Chce dobýti vlastních sám, ne skrze Bismarka a pro Bismarka.

Neslučitelnost na venek radikální, uvnitř autokratické vlády, naposled také žulovou skálu, jako je Bismark, ohlodala. Ve volbách posledních postavila se většina národu proti Bismarkovi. Toho užil císař Vilém a osmělil se, k čemu otec neměl odvahy. Vynutil a přijal demisi knížete Bismarka.

Muž železa a krve hloub a bolestněji nemohl býti trefen. Železný prsten, který stále nosí na rukou a na němž vyryto je slovo často ze rtů Bismarkových plynoucí, ruské »*ničevo*«, nedal mu síly, aby pád svůj nesl s pyšnou lhostejností. Tvrdý a pyšný Bismark zase plakal. Zajisté opět z hněvu, že jeho, zakladatele německé říše, troufal si odvrci potomek těch, jež na *císařský* trůn posadil.

Je drama »Bismark« tím skončeno? Je-li, není to tragedie, neboť hrdina neumírá vzpřímen v ruce se svým vlajícím praporem, nýbrž na výměnku, kdy vzaty mu prapor a žezlo.

IV.

Olověné kostky na českém severu dopadly, Prusko vyhrálo. Zázračnou změnu v postavení, síle, velikosti a váze jeho i Hohenzollerů způsobil Králové Hradec. Z loupežnických svých výprav odnesl Bedřich Veliký tučnou kořist; avšak ony vedeny byly se střídavým štěstím a několikráte hrozilo potomstvu norimberských purkrabí, již byli zakoupili se v Braniborsku, záhubou. Bedřich II. pyšniti se mohl, že bez jeho vůle nesmí se vypálit ani jediné dělo v Evropě. Jednu dobu bylo tomu tak, ale vážnost a přízeň Prusko nemělo, a filosofický krásnílek ve svém Sanssouci pokládán byl za mravní i fysickou příšeru. Napoleon jedním trhnutím péra mohl

po Jeně smazati Prusko z mapy Evropy. Opominutí na jediném nástupci z jeho dynastie se pomstilo. První polovice tohoto století vyplněna je služebníčkováním králů pruských buď dvoru petrohradskému nebo vídeňskému. Tak nízko bylo ceněno, že nejbližší přítel Bismarkův, universitní jeho komiliton Motley, slavný americký dějepisec, mohl napsati: Prusko nemá žádné historie; panující rodina je stará; stát je nový; uměle záplatované dílo bez vnitřní souvislosti; mosaiková sebranka zakoupených, pokradených a vydrancovaných provincií, které násilí a tlak drží pohromadě.«

Motley zajisté slýchal z úst Bismarkových o smělých snech tohoto podivného státečku. Pokládal je za blouznění. Než blouznění bývá často předčasnou pravdou. Bismark nejsmělejší sny země a ctichtivého panovnického rodu pruského splnil. Nezničil, jako zamýšlel, Rakousko. Úmysl měl zcela seriósní. Nota, kterou pruský vyslanec Usedom podal ve Florencii, tehdy hlavním městě Italie, vykládala nepokrytě, že Rakousku vraziti se musí dýka do srdce, a navrhovala plán, jak italské vojsko pruskému ve Vídni podati má ruku. Plán ten, kterýž odhaluje dno duše Bismarkovy, zmařily české pluky na stráních kustozzských a slovanští mariňáři u Visu. Rakousko nebylo k smrti trefeno. Naopak. Amputace benátská a přestřižení pupečné šňůry, kterou svázáno bylo s Německem, vrátily mu větší samostatnost a sjednaly mu poměrné zdraví. Za to byl na poloviční cestě ke svému hlavnímu dílu, kterým je zbudování jednoty Německa.

Začal jako pruský partikularista a s celou vášní a všemi mohutnostmi ducha boural velkoněmeckou ideu, jež oživnouti měla pod žezlem Habsburgů. Dlouho ještě po Králové Hradci nerad slýchal a sám nemluvíval o národních citech německých. Dokazoval, že Prusko především a vždycky zůstati musí Pruskem; ale šel neodvratně svou cestou k jiné jednotě Německa. V r. 1867 stál již v čele jeho větší poloviny a Jihoněmecko připoutal k celku novou kotvicí: vojenskými smluvami. Stará kotvice, celní jednota totiž, pevně dosud držela a znamenitě usnadnila Bismarkovi práci. Dosaženým úspěchem nezpýchal; věděl, že dovršení jednoty Německa a zajištění pruské jeho hlavy státi bude ještě řeky krve. Poznával nezbytnost války s Francií a všechna jeho snaha k tomu čelila, aby zůstala *soubojem*. Stalo se jakýmsi mezinárodním právem, že každý spor vyřizoval se před válkou nebo po válce před tribunálem Evropy na kongresu velmocí.

Bismark po svém vítězství nad Rakouskem vymknul se tomu právu. Nedopustil předložiti pražský mír k sankci kongresu. Staral se, aby při budoucí jeho válce s Francií nebylo Evropy, a přátelství Ruska, zejména důvěrný poměr Gorčakova k Bismarkovi, mu to usnadnil, ba umožnil. Ve Vídni seděl k veliké jeho roztrpčenosti starý jeho sok, Beust. Avšak již obnovena byla samostatnost Uherska a ji střehl Andrássy, jehož měl na svém drátku. Andrássy staral se, aby Beustovy a Napoleonovy snahy po spolku francouzsko-rakouském neuzrály, a když bylo k nim nejblíže, ob-

jevil se v pravou hodinu v Salcburku i ve Vídni maďarský Pseudo-Bismark.

Zbývalo tiše vyzbrojiti a připraviti se a pak ustanoviti výhodnou chvíli k vypuknutí války. Bylo k tomu třeba klamat a ošálit Napoleona III, který sám byl mistrem lsti, šalby a lži. Před Králové Hradcem bylo to snáze. Napoleon byl příliš ležérním a sebevědomým, než aby byl Bismarka hned prohlédl. Pokládal ho za žvastavého fantasta a renomujícího dobrodruha, jehož netřeba si všímati. Procitl z klamu toho, kdy Bismark byl už silnějším nežli napoleonská Francie. Nebezpečí pro sebe císař francouzský dlouho neviděl. Když výstražná jeho nedůvěřivost probouzela ho k ostražitosti, překonávala ji tělesná choroba a vliv španělské sedmikrásy, kterou na své neštěstí z obskurní hraběnky povýšil na císařovnu francouzskou. Eugenie obetkána byla hustou sítí vatikánských pletich a s horlivostí sloužila politice ne francouzské, ba ani napoleonské, nýbrž papežské.

Rychlý postup jednoty italské přičítán byl a souvisel se vzrůstem Německa. Propast, která ve středověku rozvírala se mezi německým císařstvím a Římem, vynořila se z minulosti na povrch přítomnosti. Hohenzollerové převzali dědictví Hohenstauffů a papež Pius IX. věděl, že světské jeho panství dokonává.

Patrimonium Petri bylo přešlo až na Řím do rukou italského »antikrista« Victora Emanuela a v Římě houpala se půda pod trůnem papežským. Svrci Prusko ve starou malomoc bylo životní otázkou papežství. Jenom silným Německem kryta, mohla se Italie odvážit konfiskovati církvi město sv. Petra. Diplomacie papežská pracovala se zimničným úsilím. Sv. Otec obdržeti měl nadzemskou gloriolu neomylnosti a s ní štít nedotknutelnosti. Císařovna Eugenie byla nejvhodnějším nástrojem při pokusu o povalení Pruska. Napoleon nejprve neslyšel svodů luzné Sirény.

Bismark druhdy mu sliboval, že Francii odškodní na Rýně, a Napoleon bláhovým byl dost, že bludičkám těm věřil. Bismark pevně odhodlán byl nevydati jediné německé vesnice, ani francouzské, pokud náležívala bývalému německému spolku.

Malý synovec velkého Korsikána naučil se skromnosti; neměl již odvahy, jako když byl vysmívaným v Evropě Badinguetem. Byl by se spokojil s pouhým Lucemburskem. Bismark ani touto krůpějí nezvlažil muka očistce francouzského. Neprosadil, co chtěl, aby Lucembursko přidělilo se Německu, avšak zemička ta, jež dala českému národu »Otce vlasti«, nezmizela také v Napoleonově kapsáři. Přiřknuta králi nizozemskému a postavena pod záruku Evropy. Napoleon ještě nyní nebyl vyléčen a vyslanec jeho hrabě Benedetti byl velice plodným a vynalézavým v návrzích na odškodnění Francie. Bismark mezi čtyřma očima nezamítal zhola a vylákal tak Napoleonova vyslance, až padl v jeho osidla. Napoleon mu předložiti dal Benedettiho rukou psaný návrh smlouvy na spolek prusko-francouzský, ve které Francii přiděluje se — Belgie, jejíž samostatnost chrání Prusko, jako svou zřítelnici. Až do toho

okamžiku byl Bismark-Mefistofeles v kabátu a černé kápi Faustově a dilatoricky hrál se žákem — Benedettim. Nyní poznal, že mnoho času promarněno a řekl si: »Teď mám té suchoparné řeči dost, musím zas trochu čertem hnouti.« Vyžádal si od Benedettiho, aby mu přenechal prvopis na několik hodin k pečlivé úvaze. Nešťastný diplomat francouzský — svolil!! Bismarkovi nestačilo zavolat anglického vyslance, jemuž dal přečíst návrh Napoleonův, nýbrž opatřil opis, který krátce před válkou v plném znění otisknouti dal v »Times«, čímž anglické veřejné mínění strhl v nečinné přihlížení k válce německo-francouzské. Kvačila rychlým krokem a Bismark hlučně bičem práskal, aby si přispíšila.

Španělská kandidatura Hohenzollera Sigmarinského znamenitě mu posloužila. Byl připraven. Ne tak Napoleon. Císařovna chtěla míti však stůj co stůj svou malou válku a Bismark jí k ní pomohl. Užil k tomu s neslýchanou smělostí vymyšlené bajky, kterou zvěstoval telegram »Nordd. Allg. Ztg.«, že Benedetti ve Wiesbadenu krále Viléma urazil. Byla to čirá zlomyslná nepravda, ale celá Evropa jí věřila, naposled král Vilém sám Celé Německo vzplanulo pomstychtivou bojovností a ve Francii nejchladnější mužové ztratili rozvahu. Císařovna prosbami a pláčem nutila pořád váhajícího Napoleona; zákonodárný sbor dal se již strhnout, jediný Thiers varoval a vlastenci francouzští vytloukli za to »prušáckému dědkovi« okna.

Válku vypověděla *Francie*. To zrovna chtěl Bismark, aby odium útočníka, jako ve válce s Rakouskem, nepadlo na něho. Celá bída cotillonového systému Napoleonova se nyní ukázala. Nastal nesmírný zmatek. Válečná hotovost byla toliko na papíře. Nebylo mužstva, nebylo koňstva a nebylo střeliva, nebylo zbraní, nebylo nijakých zásob. Všechny výpočty Napoleonovy, že jižní státy německé svrhnou nenáviděné jho pruské, sklamaly. Poslední čáka bylo Rakousko a snad byl by zvítězil Beust naposled nad Andrássym, kdyby první porážky francouzské nebyly následovaly s tak strašidelnou rychlostí. S opičí hbitostí přestoupili Němci francouzskou hranici. Nastala nejslavnější kampaň válečných dějin Německa.

Nejhlavnější momenty její jsou vítězství u Wörthu, Sedan, Mety, Gambettova zoufalá obrana à l'outrance, obléhání, bombardování a konečně kapitulování Paříže. Pruský jeden generál žádal později Beusta za vysvětlení, proč Rakousko nevpadlo Prusku do zad. Odpověď: že Rusko bylo by případ ten bralo za casus belli, nebyla dostatečným vysvětlením. Marně objížděl Thiers dvory evropské. »Nebylo Evropy.« Bismark byl k francouzským vyjednavatelům neúprosný a smál se slzám Julia Favra. Položil tvrdé své podmínky a když Francouzi dovolávali se všeho, co lidstvu je posvátné, mluvil s nimi — německy. Schválně, ač věděl, že Thiers i Favre jazyka toho jsou neznalí.

Válka tato je vrchol slávy Bismarka, tu zrodilo se jeho knížectví a jeho kancléřství celé německé říše. On sám války súčastnil se

jako generál. Všude viděn byl jako voják v plném zbroji na koni a projednával také všechny čistě vojenské kapitulace. Jen jedinkrát byl dle vlastního vyznání pohnut, ač na venek zůstal tvrdým, nepřístupným Teutonem, jací Řím obrátili v rozvaliny a ssutiny: v zahrádce před domem dělnickým v Donchery, kde byla první rozmluva jeho po válce se zajatým Napoleonem. Na vítězném sloupě »Viktoria« v Berlíně, ulitém z francouzských děl, jsou obrazy triumfálního tohoto tažení válečného zvěčněny a Bismark všude je centrum obrazu, také při proklamaci císařství německého, jež stalo se ve Versaillesu, sídle »slunečného krále« Ludvíka XIV., 18. ledna 1871. On skutečně byl hybnou silou také *válečného* tohoto dějství. On proti humanním přímluvám korunního prince prosadil bombardování Paříže a vítězný vjezd německých vojsk do srdce moderního světa. On setrval též na odkrojení dvou provincií od Francie a jestliže vzpíral se marně naproti generálům, vítězstvím opojeným, zabrání Met, ukázal se prozíravým strategem i poznal, že vzíti Francii Mety znamená vzíti vojenskou krytbu Paříži a vyvolávat u Francouzů věčné prahnutí po odvetě.

Vyššího temene úspěchu, slávy a štěstí Bismark již nedostoupil. I to přespříliš mělo býti spravedlivým bohům, kteří na Bismarka proti svému zvyku nežárlili. Berlínský kongres, který slavívá se jako zenit Bismarkovy moci, byl jenom zevním divadlem, které představovalo následky vítězství na zkrvavené půdě francouzské.

Ba zvláště ostrý zrak nalezl by na Bismarkově kongresní slávě pukliny. »Kulturní boj« byl již vypukl a Bismark nabýval zkušenosti, že žádná byrokratická, ni vojenská, ni diplomatická moc nepřemůže bezbranného papeže. Také poměr k Rusku nebyl již pevný jako věž a v nové říši mnohé věci vyvíjely se proti vůli knížete Bismarka. Měl nepopíratelnou převahu a byl pánem kongresu, avšak musil někdy svou vůli podřizovati, a že vůbec svolal kongres, nejlíp dokázalo, že diktatura jeho nad Evropou má meze. Nešloť arci o věc Německa a Bismark mohl dáti si líbit soud Evropy: chtěl býti tu »poctivým makléřem«, ale odnesl s kongresu zášť a nepřátelství Ruska.

Přízeň tohoto jedině umožnila, že Evropa ponechala Rakousko i Francii bez ochrany. Snad tím Rusko mstilo se za nevděk, kterým Felix Schwarzenberg překvapiti chtěl Evropu, i za krimskou svévoli Napoleonovu; avšak bez Ruska kníže Bismark v tak chvatném letu nebyl by zřídil jednotu německou Rusko nenadálo se, že Německu připadne *světovláda*. Pozdě poznalo politickou svou chybu. Zavinil ji kníže Gorčakov, jejž omámily plebejské dýmy lichocení z kadidelnice Bismarkovy. Oba kancléřové po ruském zvyku vyměnili na důkaz bratrství pravoslavný kříž. Gorčakov po berlínském kongresu tvrdil, že ho Bismark na tentýž kříž přibil. Pokoření jeho v Berlíně bylo nepopíratelné.

Bismark jednal s ním jako s vyšeptalým bláhovcem. Nepočítal Gorčakova mezi zástupce Ruska; pokládal ho za marnivého starce a chlubil se, že z dobré vůle zastupoval se Šuvalovem Rusko sám.

Byl vždycky přímluvčím dobrého poměru mezi Berlínem a Petrohradem a za největší svou nehodu pokládal ztrátu důvěry Ruska. V úřadních stycích zachoval se vždy k Rusku korektně; neměl odvahy zjevně proti němu vystoupiti. Avšak r. 1875, kdy car a kníže Gorčakov za berlínského pobytu svého zmařili zámysly na nové přepadnutí Francie, tajně a oklikami mstil se. Zapřel sice plán takový a dokazoval, chorobná fantasie Gorčakova že viděla pouhou fata morganu: avšak memoiry generála Le Flô, vyslance francouzského v Petrohradě, dokázaly, že Gorčakov dobře viděl.

Tento byl ovšem roztrpčen, neboť za krátkých sedm let (1864 až 1871) Prusko daleko předstihlo ve vlivu nad Evropou Rusko a toto sotva zbavilo se pout, jež pařížská smlouva ukládala mu na Černém moři. Gorčakov byl právě proti Bismarkovi trpaslík, který pro své osobní rozmary neviděl zájmů velříše sobě svěřené.

Však také Bismarkovou Achillovou patou zůstalo Rusko. Národní Rusové mu nikdy nezapomněli, že vlekl po vítězné válce jejich vlast před sanhedrin evropský a že nechal je odtud odejíti s prázdnou. Také za zločin se mu pokládalo, že zastavil carovy gardy před Cařihradem Bismark to popíral a dovolával se noty, ve které prý Gorčakovu radil, aby nedbal hrozeb anglické velryby a klidně obsaditi dal Cařihrad; Gorčakov tvrdil, že mu o existenci noty takové není nic povědomo. Možná, že Bismark ji psal, ale když Anglie postavila své loďstvo do Bosporu, byl diplomaticky po její boku — hr. Andrássy. Skutky toho počítal celý svět na vrub knížete Bismarka.

Diplomatičtí pomahači tohoto rozhlašovali, že Bismark Rusko po Plevnu spasil. Když Osman paša zastavil u tohoto v historii Slovanů nejčernějšími literami zapsaného města ruskou armádu a tato po marných pokusech dobyti jeho opevněného tábora vrátiti se musila ku pravidelnému obléhání, chtěl prý hr. Andrássy vpadnouti Rusku do zad a zajati celou ruskou armádu i s nynějším carem. Jenom na Bismarkovo mocné slovo vzdalo se prý Rakousko této smělé, husara Andrássyho hodné výpravy. Na Rusi se tomu nikdy nevěřilo. Vždyť pak v Zákupech uzavřena mezi carem a císařem rakouským smlouva, ve které Rakousku napřed již zabezpečovala se Bosna a Hercegovina. Či měl trojspolek Bismarkem r. 1872 zbudovaný tak chatrné základy, že by Rakousko ho bylo nedbalo?

Rusové nenabyli k Bismarkovi po berlínském traktátu nikdy již důvěry. Gorčakov poznamenal jej za nejčernější stránku své služební činnosti. Car Alexandr II. připsal k tomu: »Také mojí.« Vlastenci ruští pokládali jej za nesmazatelnou skvrnu na národní cti. Bouřlivá slova Aksakova letěla po nekonečné Rusi jako hromový hlas obrovského zvonu a car jen stěží udržeti mohl rozechvění ruských mass. Traktát ten způsobil radikální změnu v politice Ruska a Katkov radil k pravé odvetě: *k politice volné ruky*, která pro krále evropské politiky byla výhrůžným: šach!

Přestalo směšné přeceňování záliby Bismarkovy v ruském jazyku a literatuře. Rusko vracelo se k sobě samu. Neprospělo Bismarkovi ani, že obětoval Battenberga. Na Rusi dobře řekli, že Battenberg je pryč a Battenbergiáda zůstala, a poznali tajnou nit, jež drží z Berlína Koburga ve Srědci. V poslední rozmluvě cara s Bismarkem 18. října 1887 v Berlíně napnul tento všechnu svou výmluvnost a všechen svůj obdivuhodný rozum, aby získal zase důvěru carovu.

Vyvrátil intriku orleánskou, která z domnělých dopisů Ferdinanda Koburga na hrab. Flanderskou dokazovala dvojjazyčnost Bismarkovu. Car vzal na vědomí, že jsou to padělky, avšak jeho politika k Bismarkově ani o krok se nepřiblížila.

To pak nejosudnější jest odkaz knížete Bismarka, že Německu zanechal nedůvěru a roztrpčenost Ruska a bližší možnost alliance rusko-francouzské.

V.

Ztráta přátelství Ruska jako blesk osvítila duševnímu zraku knížete Bismarka děsný jícen hluboké propasti, kterou rozevřelo by pod nohama světovládné »germánské Rómy« *spojenství* nebo jenom vojenská *kooperace rusko-francouzská.* Poznal náhle, na jaký sráz ho neupřímnost ke knížeti Gorčakovu přivedla. Tento pro své osobní přátelství k Bismarkovi zanedbal zájmy svého cara. Ne omluvou, však polehčující okolností jsou synovské skoro pocity cara Alexandra II. k bratrovi milované matky. Carovi puma zločinných úkladníků popřála ještě tolik života, že dokázati mohl, jak své příbuzenství dovede v oběť přinésti rozkazům státního prospěchu.

Povinností Gorčakova bylo vidět ostřeji a *varovati.* Car byl by jako pozdě, také v čas poslechl. Marnivosti Alexandra Michajloviče však lichotilo, že mohl hráti si na protektora exotického Berserkera, který v diplomacii a politice evropské řádil jako vlk v ovčinci.

Gorčakov a Bismark spřátelili se ve Frankfurtě, kde oba byli vyslanci při německém buntu a starší, zkušený již Gorčakov, mladého Bismarka, »excellenci a lajtnanta« takřka zasvětil v tajemství diplomatické kuchyně. Ruský bojar, v jehož žilách byla krev Ruriků, znamenitě znalý v tlustém zákonníku dvorské obratnosti a společenské konvenience, zalíbení nalezl na nehlazeném divochu, který bořil nebesa, všechno haněl, všemu se posmíval, s každým se rval, vyjímaje ovšem Gorčakova, před nímž se pokořoval.

Gorčakov náležel mezi ty přečetné Rusy, kteří svatou allianci pokládali za Rusku škodlivou. Nebyl nadšen šlechetnou nezištností Mikulášovou, která zašlápla maďarskou revoluci a v Olomúci Prusko donutila ke kapitulaci před Rakouskem. Car splnil skvěle

svou přísahu císaři Františku I. danou na kolenou, že »poskytne jeho churavému nástupci pomoc veškerou«.

Bismarkova bezuzdná zášť k říši Habsburků Gorčakova poutala. Prohlížela slabosti Rakouska v samém ledví. Gorčakov věděl, že určen je za velvyslance do Vídně, kde pak prožil trapné chvíle za krimské války. Přeplněn hněvem trapnějším než Bismarkův, ale neméně hlubokým, hned po černé této kapitole politiky rakouské volán byl do Petrohradu jako ministr zahraničních věcí. Bismark začal toužiti po »kaviáru« a »medvědích kožešinách« a šťasten byl, když jako vyslanec pruský mohl v Petrohradě svého přítele z Frankfurtu pozdraviti. Svou upřímností a jovialností okouzlil ruskou aristokratickou společnost a uměl vlichotiti se do přízně cara a dvora. Hrál Rusa. Tvářil se nadšencem pro ruské zvyky a zvláštnosti; vedl ruský dům a sám za krátko mluvil po rusku.

Poznal sílu dřímajícího obra. Realismus ruského lidu byl vlastní jeho povaze příbuzný a Bismark lépe nežli kterýkoli jiný cizinec poznal, že tento realismus, obestřený náboženským přesvědčením síly mystické, schopen je k positivnímu rozmachu a že dovede ohromné ruské massy sloučiti v jedno neodolatelné těleso. Gorčakov a Bismark pracovali svorně na Solferinu. Gorčakov chtěl mít odvetu za Sebastopol; Bismark zadržoval Prusko, by neplnilo spojenecké povinnosti spolkové ústavy. Gorčakov tleskal úspěchům Bismarkovým u Králové Hradce a nedal Rakousku vstoupiti ve válku francouzsko-německou. Nečinně přihlížel, že klíč Baltu, přístav Kiel, padl do rukou Pruska, že vlast carevny Dagmary přišla o své obě nohy, jimiž stála na evropském kontinentu. Nepřekážela mu revoluční politika jeho přítele aniž oloupení nebo ponížení starých legitimistických trůnů, které za Mikuláše bývaly téměř manskými státy Ruska a na nichž seděli příbuzní nebo členové carského domu. Až po Sedanu, kdy povstalo veliké vojenské Německo na hranicích Ruska, začal pociťovati, že Bismark ho přerostl a Německo Rusku je nebezpečným. Důvěřoval však, že na Východě splatí služby, které sám jemu prokázal. Po berlínském kongressu nemohl se již klamati. Bismark šetřil zevně citů *Ruska; Gorčakova* však ukrutná surovost Bismarkova činila terčem špatně skrývaného posměchu.

Vetchý kancléř ruský nepadl, avšak hanebně zrazen, rychle otočil politiku svou podle vichru, jenž na Rusi burácel. Proti Německu. Najednou hájil, že Francie musí být silna a že vrátiti se jí musí důstojné postavení v evropském koncertu. Sotva rok uplynul od berlínského míru, když Gorčakov ve světoznámé své rozmluvě s redaktorem »Soleilu« Peyramontem v Badenu zvolal do Francie: »Sesilujte se, nic neomeškejte, abyste byli co možná nejsilnějšími!«

Německo stálo mezi dvěma nepřátelskými velmocmi. Tou byla zase již Francie. Psotník komunismu minul; ona se sbírala s úžasnou rychlostí. Thiers zaplatil pět milliard válečné kontribuce dřív, nežli byl povinen a nežli Německu bylo zdrávo. Armáda chvatem se znovu zřizovala. Nežli reorganisace byla skončena, chtěl Bismark

Francii přepadnouti. Nepovedlo se mu. Od té doby tísnil ho *povrchivý zrovna strach* před novou válkou francouzsko-německou.

Nyní pak stál před možností, že *zrazené Rusko podá přes novou říši německou Francii ruku.*

Po míru francouzském dlouhá léta pracoval, aby pro případ francouzského útoku zajistil si neutrálnost Ruska a Rakouska. Dařilo se mu to nad očekávání. Sám Beust změkl, snad zastrašen Bismarkovým zdrcujícím soudem, že je neštěstím pro vnitřní i za hraniční politiku rakouskou. Brzo zmizel v propadlišti. S Andrássym lépe se dalo pracovati. Po dobrém rozmyslu sblížil Bismark oba soky na Východě: Rakousko a Rusko. Trojspolek, který byl méně spolkem, jako spíše přátelským poměrem tří severních velmocí, udržel se v nebezpečích bosenského a hercegovského povstání, za srbské a ruské války. Smlouvy zákupské, v nichž *zásadně shodli* se císař František Josef a car Alexander, že Bosna a Hercegovina připadnouti mají Rakousku, jsou podle všeobecného přesvědčení dílem knížete Bismarka. Samo nemísilo se Německo ve východní otázku, ta neobsahuje prý žádný interes, který by stál za »zdravé kosti jediného pomořanského mušketýra«. Bismark na prospěch německý tlačil Rakousko na Východ *Musilo* tam najíti *válku* s Ruskem. Chytilo se na bosenské vnadidlo. Rusko v Zákupech nabídlo země ty upřímně; mohlo dojíti k poctivé shodě mezi Ruskem a Rakouskem. Proto Bismark *zrazoval* Rakousko smlouvu provésti; Andrássy neobsadil skutečně obě země a když uzavřen svatoštěpánský předběžný mír rusko-turecký, hrozil s Anglií Rusku *válkou,* Bismark nedupnul si na Andrássyho jako na Beusta r. 1870 Gorčakov. Nekryl tohoto německým mečem. Najednou si vzpomněl, že tu je Evropa.

Na berlínském kongresu tvářil se jako advokát Ruska. V obojetnosti a hypokrisi pustil se až tam, že když okupace Bosny a Hercegoviny byla již smluvena, poslal v noci přede dnem, kdy Anglie měla *veřejně* činiti formální návrh, aby Rakousko vzalo ve správu svou obě ty země, svého syna Herberta k Disraelimu, aby si věc ještě jednou rozmyslil. Na druhý den s touto lstí Rusům se chlubil. Nevěřilo se mu již; Rusko bylo s ním hotovo.

Chyba Bismarkova oddělila Rusko od Německa, *toto bylo zcela osamoceno.*

Bismarkův zrak v nejvyšší nouzi padl na — nenáviděné Rakousko. Také zde válka, jež musela se vésti pro pouhou okupaci Bosny, vzbudila mnoho trpkostí. Andrássy byl blamován; musil uzavříti s Tureckem konvenci, kteráž uznává svrchovanost sultánovu nad obsazenými zeměmi. V konvenci té je zárodek příštího konfliktu s Tureckem. Rakousko při definitivním zabrání obou zemí může míti válku nejen s Ruskem a rozumí se též Srbskem a Černou Horou, nýbrž i — s Tureckem. Zjevné následky Bismarkových rad nebyly Rakousku výstrahou. Padlo do sítě křížového pavouka podruhé. Zkušenost z holštýnského spojenství je ničemu nenaučila. Sotva slova Gorčakova Peyramontovi rozlétla se po světě,

již objevil se Bismark v Gastýně. Dne 26. srpna započaly konference jeho s Andrássym, na kterých zrodil se německo-rakouský spolek.

Bismark nikdy ve prospěšnost spolku prusko-rakouského nevěřil. V politických dopisech jeho dočísti se lze důvodů. Mnohý, ne-li každý, je pravdivý ještě dnes Pokládal spolek s Rakouskem za »nebezpečný, za opak všeho, čím spolek býti má«. Nyní Rakouska potřeboval. Bez něho bylo po světovládě Německa. Neuzavřel jej rád.

Rakousko mělo blíže k Rusku nežli on, přece ne Rakousko, nýbrž on hledal Rusko ještě nyní a také později. Smlouva byla již hotova, když Bismark poslal starého císaře do akce. Každému dítěti znám byl poměr Viléma I. k neúprosnému jeho žalářníku. Přes to líčil Bismark, že nalézá u svého vězně odpor proti spolku německo-rakouskému. Císař německý prý proti jeho vůli vyslal Manteuffela k carovi, ve Varšavě meškajícímu, aby dojednal schůzi jeho s carem. Odbývala se v Alexandrovu dne 3. září. Alexander II. zvěděl celý text smlouvy, která výslovně stanovila společnou obranu *proti* Rusku. Jediné slovo z jeho úst a Vilém byl by smlouvu roztrhal. Car zůstal pevným a Vilém vrátil se s nepořízenou. Nyní teprve (21. září) vydal se Bismark do Vídně k císaři. Byl obyvatelstvem vítán, jako žádný *rakouský* ministr. Vídeňáci patrně v něm viděli spasitele Rakouska. Obsah smlouvy je znám. Byla publikována jako hrozba proti Rusku v kritické chvíli. Ne v Berlíně, nýbrž ve Vídni pro Berlín.*)

Z úřadního textu každý laik ví, že hlavní prospěch z ní je na straně Německa. Ona zavazuje oba státy k pomoci celou silou vojenskou proti útoku Ruska na jeden z nich. Není pravdě podobno, že by Rakousku Rusko vypovědělo válku; na Balkáně má sto nepřímých cest, aby přinutilo k útoku Rakousko. V tomto případě bude Rakousko bojovati bez Německa. Tak se skutečně věci měly, když v bulharské krisi obsaditi chtělo Rusko Bulhary. Rakousku to byl casus belli, ne Německu. K válce s Německem nemůže Rusko dostati se *oklikou* přes Černou Horu nebo přes Srbsko. Musilo by ji *vypovědět* a Rakousko by pak bojovati musilo pro Německo.

V druhém článku smlouva německo-rakouská stanoví, že v případu napadení od jiné moci povinni jsou si kontrahenti při nejmenším blahovolnou neutrálností. Kdyby však tuto jinou moc podporovalo Rusko, ať přímou pomocí, af opatřeními vojenskými, zavázáni jsou na vzájem zrovna tak jako při útoku Ruska celou brannou silou ku pomoci. Zde je Německo proti Rakousku ještě ve větší výhodě. Německo nalézá se ve *stálém* nebezpečí, že bude od Francie napadeno. Rusko krýti ho nebude a při nejmenším demonstrovati bude na svých hranicích. Již v tom případě musí Rakousko pomáhati jak proti Francii, tak proti Rusku. Naproti

*) Tu se vloudil malý omyl. Smlouva uveřejněna současně ve vídeňské »Abendpost« a berlínském »Reichsanzeiger«.

tomu Rakousku nehrozí, že by od *dvou* velmocí bylo najednou napadeno. Ze smlouvy není zjevno, zdali platí také v tom případě, kdyby některý z malých států, který není *mocí*, vypověděl Rakousku válku a Rusko jej demonstracemi podporovalo.

Ani akademický výklad smlouvy nerozděluje její výhody spravedlivě. Jak bude ve skutečnosti, kde *slabší* Rakousko nemá donucovacího prostředku, by *silnější* Německo přijalo jeho výklad? Prospěchů ze smlouvy za uplynulých 11 let Rakousko nemělo žádných.

Bismark necítil se spolkem tak vázána, aby aspoň nyní postavil se v otázce východní na stranu Rakouska. Nepřestal klamati se nadějí, že přátelství ruské se zase k němu vrátí, a hleděl se mu zavděčovati. Pouhá myšlenka války rusko-německé ho lekala. Nepodceňoval hmotnou sílu Ruska. Z blízka ji seznal a neušly mu pokroky ve vojsku i komunikacích. Rakousko z jeho nátlaku vyždímalo všechno branné mužstvo pro válečnou svou moc. Navzdor tomu nezdálo se Bismarkovi býti dostatečnou náhradou za ztrátu Ruska. Samo o sobě je Rusko nepřítelem nebezpečným. Ve válce s ním je levé německé křídlo ohroženo Dánskem, snad i Švédskem. A co by nesnadné vítězství nad Ruskem Německu vyneslo? Rozvaha podobná vedla ho vždy a vždy zase na cesty ruské.

Co nepovedlo se mu za nebožtíka cara, zkoušel u jeho syna. Alexander II. nikdy se netajil s odporem svým proti Němcům, ruským i mimoruským. Demonstroval při každé příležitosti s těmito svými pocity. Carové odkládávají careviče jako korunní princové pravidelně po svém nastolení bývají opačně smýšlejícími panovníky. Kníže Gorčakov klesal pod tíhou osmdesátky. Přidán mu příručí v osobě Gierse, který má pověst polovičního Němce. Bismark začal doufati. Vypravil se dne 9. září 1881 se starým Vilémem do Gdánska k návštěvě cara. Nasadil všechny své svody, by cara Německu naklonil. Na chvíli se to zdařilo. Napnutí se zmenšilo. V dubnu následujícího roku propuštěn byl Gorčakov. Bismarkovi zmizel v něm zrazený a proto nesmířitelný nepřítel. V září r. 1884 sjeli se na loveckém zámku v Skierněwicích tři císařové se svými vedoucími ministry. Však starý trojspolek se neobnovil. Bismark proto vynutil prodloužení zatím prošlého spolku německo-rakouského na dobu neurčitou a *rozšířil jej v trojspolek s Italií*. Netázal se, zdali Rakousku, nejstarší katolické moci, jest Italie vítána. Venkoncem byla nepřirozenost spolku Rakouska s Německem dovršena spojenstvím s polorepublikánskou mocí, jejíž občanstvo v Terstu, Trentinu, Přímoří a — Dalmacii vidí *neosvobozenou, pod cizím jařmem* stenající Italii.

Rakouskému císaři car splatil v roce návštěvu. Kroměřížská tato schůze ze dne 24. srpna 1885 nezlepšila mimo nadání poměr obou říší. Tři neděle po ní odehrál se totiž převrat plovdivský. Alexander Battenberg proklamován byl za knížete obojího Bulharska. Car domníval se, že jest oklamán a že Battenberg jedná v souhlasu s Rakouskem a Bismarkem. Zvláštní divadlo, že v každé

fási bulharské a srbské otázky Německo stavělo se na opačnou stranu, než jeho rakouský spojenec, a že bylo pobočníkem Ruska jako Francie, nezaplašovalo nedůvěru Ruska v knížete Bismarka. Rakousko zase domnívalo se, že Rusko hraje s falešnými kartami a jemu přičítalo spojení obojího Bulharska, které na kongresu marně snažil se Gorčakov prosaditi. Vlivu rakouskému, nechť právem, či neprávem, podkládala se též lekomyslná válka, kterou Milan, rakouský náměstek v Bělehradě, vypověděl Bulharsku. Domněnka potvrzena tím, že z rozkazu císaře rakouského hr. Khevenhüller vítězný postup bulharského knížete zastavil. Tehdy již byla válka rakousko-ruská na spadnutí, neboť Rusko nechtělo snésti, že Rakousko na Balkáně dává rozkazy. Konference velmocenských vyslanců v Cařihradě na chvíli zmenšila nebezpečí. Avšak všude se zbrojilo. V srpnu sesazen, zatknut a odvezen byl Alexander Battenberg na Rus. Německý císař vymohl od cara svobodu sesazeného knížete, který vrátil se do Bulharska. Battenberg byl pevně odhodlán, složiti svou důstojnost, jestli car nepřijme ho na milost. Tento však přísně a krátce žádal, aby zřekl se trůnu. Maďaři a Poláci v Rakousku a veřejné mínění v Německu žádali válku. Když generál Kaulbars jako ruský jednatel objevil se v Bulharsku, vedl hr. Kalnoky před delegacemi v Pešti proti Rusku ostrou, skoro nepřátelskou řeč. Válka zdála se neodvratnou. Bismark snažil se za každou cenu ji zameziti. Neboť ve Francii již vedl správu ministeria války generál Boulanger, který zjevně ucházel se o spojenství s Ruskem. Katkov, důvěrník carův, snahy ty podporoval. Bismark byl si vědom, že první výstřel děla ruského s alliancí a bez alliance Francouzy postaví do pole.

Bismark, a podle toho musí posuzovati se politika jeho v posledních patnácti letech, jako hypnotisován upíral zraky na Francii. Řekl veřejně, že zápas třebas i s osamocenou Francií je vykrvácení do běla; »saigner à blanc!« Patnáctiletou úzkostí splácel své úspěchy nad Francií. Marně předcházel si ji; ona nechce zapomenout. Nabádal ji, aby pod pláštěm protektorátu zabrala Tunis. Tím podařilo se mu mezi Francií a Anglií vyvolati roztrpčenost. Anglie v odpověď na okupaci Tunisu vytlačila Francii ze společné dosud vlády nad Egyptem. Ale horká krev francouzská nedá svésti se k jiné zášti, dokud na Německu nezjedná si odvetu. Bismark nemá ve Francii štěstí a jeho přízeň je nejlepším Francouzům smrtonosnou. Sám Gambetta neodvážil se k přiznání, že pokoušel se ve Vaříně o rozmluvu s Birmarkem. Cesta jeho do Vařína a Friedrichsruhe je zjištěna. Záhadou zůstalo, zdali s Bismarkem mluvil, čili nic. Ferryho skutečné výsledky svrhly s ministerské lavice, protože jich nabyl pomocí Bismarkovou.

Francie nesmířena. Rusko nedůvěřivo a často rozhněváno. Taková byla situace Německa za krise bulharské. Bismark nerozpakoval se desavouovati Kalnokyho. Postavil se přímo proti němu a prohlásil, že »Německa osud knížete Alexandra se netýká« a že »Rusko podle berlínské smlouvy má právo na vykonávání vlivu

v Bulharsku«. Zabránil zase válce, však v Petrohradě půdy nezískal. Politický obzor nad Evropou se stále temněji zakaloval. Dne 7. července 1887 zvolen byl princ Ferdinand Koburský, švakr rakouského korunního prince, národním sobráním za knížete bulharského. Také v tom viděl car novou intriku knížete Bismarka a nařídil postup pluků na hranice rakouské a německé. K Bismarkovi dojeli Kalnoky a Crispi a po rozmluvách jejich také Rakousko rychle sesilovalo své posádky v Haliči. Car pořád neoplácel návštěvu skierněwickou císaři Vilémovi. Bismark snažil se mu to usnadniti a poslal stařického Viléma do Štětína k vojenskému cvičení. Car meškal v Dánsku a měl do Štětína jen několik málo hodin po lodi. Vilém čekal několik dní; marně. Car byl by nepřijel vůbec, kdyby nemoc dítek jeho nebyla ho zdržela dlouho do podzimu v Kodani. Po moři v ten čas nemohl se již vrátiti a dráha vede Pruskem. Dvanáct toliko hodin meškal v Berlíně.

Bismark marně se snažil získati ho. Rusko shrnovalo dál vojska na hranicích. Tu spustil také Bismark notu válečnou. Dal povoliti si 278 millionů m. na výzbroj a rozmnožil brannou moc Německa na tři miliony bojovníků. Francie zrovna před tím v případu zatknutí francouzského komisaře Schnäbela Bismarkovi připomněla, že je na skoku. O vánocích r. 1887 čekala vojenská komanda rakouská i německá povel: ku předu! Rusko, připraveno na věci příští, halilo se ve strašnou němotu. Žádná z ostatních tří mocí nechtěla vydati válečné heslo.

Bismark v tomto dusnu a napjetí rozsvítil pochodeň. Dne 6. února 1888 mluvil na říšském sněmu jednu z největších a nejznamenitějších svých řečí, ve které vyložil vzájemný poměr mocí. Francii hleděl zastrašiti, Rusko otevřenou loyálností skonejšiti. Dokazoval, že Prusko a zejména on sám vždycky šetřili zájmů Ruska. Prusko že bylo Rusku vždy nejmocnějším a nejspolehlivějším přítelem. Rusové že »vystrčili ho za dvéře«. »On že za nikým nebude běhati«, na »nikoho dolézati«. O lásku že více se neuchází »ani ve Francii ani v Rusku«. Že však ochoten jest každý den na vyzvání Ruska diplomaticky zakročiti v otázce bulharské. Německo že »brániti se může na *tři* fronty«; že armáda jeho je nejmocnější a že »Němci bojí se jen boha a nikoho více na světě«. Řeč ta byla evropskou událostí. Nebyla bez hrozeb a přece zmírnila všeobecný tlak. Na Rusi byli s ní dokonce spokojeni. Jen ve Vídni lámali si hlavu, na koho že Bismark chystá *třetí* frontu.

Více však, než dojem řeči té, způsobily uvolnění napnutosti tragické události v rodině císaře německého. Vilém sám byl těžce nemocen a dožiti se musil, že na korunním princi na záchranu před zadušením předsevzíti se musila tracheotomie.

Dne 9. března r. 1888 skonal Vilém I. Bismark v této pro něho sama veliké chvíli nezapomněl na nový pokus, napraviti největší svou chybu: nakloniti Německu zase Rusko. Císař již v posledních dnech nebyl při vědomí, ale zprávy úřadní vložily mu v ústa jako slovo poslední, příkaz princi Vilémovi, aby hleděl si vždy přátelství ru-

ského, které že Hohenzollerům bylo tak k dobrému. Netřeba dokládati, že Bismark dal tak oznamovati a že císař Vilém nic o tom nevěděl.

Dne 15. června na to zemřel již císař Bedřich III. a v druhé polovici nejbližšího měsíce plulo silné válečné loďstvo německé s novým císařem Vilémem II. k návštěvě Alexandra III. Potom až přišli spojenci Německa na řadu. Car oplatil návštěvu nejposlednější. Teprve v říjnu 1889. Car zůstal dva celé dny. Zdálo se, že setkání obou panovníků je srdečnější, však na avance Viléma II. v přípitcích při hostinách zachoval car ledovou chladnost. Vilém připíjel »dalšímu trvání více nežli století trvajícího přátelství« a vzpomínal »spolubojovnictví vojsk ruských a pruských«. Car nikoli německým, nýbrž francouzským jazykem obmezil se na holé poděkování za přátelské smýšlení Viléma II. a pronesl krátkou zdravici na *svůj* pruský granátnický pluk. Bismarkovi stačilo také toto málo. Válka prozatím zmizela s obzoru, hlavní jeho účel: zachování míru, byl prozatím zase dosažen.

Dařilo se mu to skoro po dvě desítiletí. To je skutečná a veliká jeho zásluha o Evropu. Měl ovšem vážné příčiny, proč bránil válce. Trojspolek je vojensky slabší, nežli válečná společnost francouzsko-ruská. Při největším štěstí nemohly by se pro Německo úspěchy z r. 1870—71 opakovati. Bismark zná zákon novověkých dějin, podle něhož proti příliš silné moci povstává koalice sousedů. Zákon ten oškubal věnec slávy Ludvíka XIV. a porazil Napoleona I. Po berlínském kongresu, nežli ještě Rusko vypovědělo Německu své přátelství, prohodil Bismark: »Neměl bych nic proti tomu, kdyby dějiny na nějakou dobu se zastavily.« Slo mu to snad ze srdce neboť ve štěstí neradno pokoušeti bohy. Bismarkovi však nevěřilo se vůbec. Proto jeho zachovávání míru přineslo jen půl požehnání. Bismark ve svém bezohledném sobectví způsoboval často válečný hřmot, aby přemohl skoupost a šetrnost říšského sněmu. Tím rušil klidný rozvoj hospodářský a srážel neuzralé ovoce míru. Sám ukládal Německu nová a stále těžší břemena vojenská, a soky i spojence donucoval tím k nákladným, nesnesitelným závodům, jež jsou hlavní příčinou všeobecné evropské nouze v letech nejúrodnějších. Bismark od první chvíle, co řídil osudy Pruska, byl arciknězem železného molocha militarismu a není přehnáno tvrzení, že on tuto modlu povýšil na prvního boha malých i velkých států evropských. Právě tím dal Evropě nový ráz: proměnil ji v obrovské kasárny. Národové na kontinentu trčí proti sobě ve zbraních, chudnou a styky jejich proniklo drsné vojáctví s celou neušlechtilou svou družinou. Do Anglie stěhuje se zlato a Spojené Státy americké netísněné těžkým břemenem předstihují ve všem lidském tvoření Evropu a nestřese-li tato vojácké své řetězy, Americe neujde a náležeti bude palma prvního státu kulturního. Také nejbohatšího.

VI.

Dějinnou postavu od dějin, jichž byla účastna, odloučiti zhola nelze. Povstal by pouhý portrét, ne historický obraz. Bismark více nežli který jiný státník byl tvůrčím elementem, často středem světových událostí. Při všem, co v posledních dvou desítiletích a déle ještě se stalo, přátelé i nepřátelé tušili neb i hledali Bismarka. Jeho jméno budilo všude v Evropě naděje i obavy malých i velkých národů. Na říši, s níž osud národa našeho je spoután, měla činnost jeho dalekosáhlé následky a v posledním desítiletí byl tu vliv jeho tak citelný, že čtenářstvo také *denního* listu právo má na podrobnější rysy osobnosti a na širší rozbor převratné činnosti jeho. Znenáhlá proměna poměrů Ruska k Německu a následkem toho Bismarkem vybudovaný trojspolek má pro nedalekou budoucnost směrodatný význam. Proto nebylo snad zbytečno, že sledovali jsme rodící se vývoj podle jednotlivých fasí a koho jsme snad nudili, prosíme za prominutí ještě pro tuto část obrazu.

Aspoň letmo dotknouti se musíme mocného hnutí myslí, které způsobil Bismarkův »boj kulturní«.

Na katedrách i v učebnicích dějepisných pruské říše bitva královéhradecká mladé intelligenci německé vykládá se jako *revanche i odveta za Bílou Horu*. Zde podlehl protestantismus. Německý katolicismus s Ferdinandem II. dospěl ku převaze v Německu a střední Evropě. Mír westfalský moc jeho jenom obmezil. U Sadové vytlačen byl týž katolický rod z Německa a protestantismus zaujal v Německu jeho místo. Sedan dovršil vítězství protestantismu nad druhou katolickou mocí a logickým jeho následkem byla ztráta Říma pro papežskou stolici.

Na Bílé Hoře poražena také samostatnost českého státu a povalen národ český. Pro ně logika dějin se nenaplnila. Protestantští Hohenzollerové naopak znovuzřízení českého státu překážejí. Za to Bismark proti papežství a katolicismu hleděl provésti konsekvence šťastné odvety za Bílou Horu. Nejprve pokusil se nakloniti papeže, aby sídlo své položil do katolického Kolína nad Rýnem, kde chtěl mu zabezpečiti všechny podmínky plné neodvislosti. Kardinál Ledochowski byl prostředníkem. Idea byla smělá jako všechny koncepce Bismarkovy. Pád světského panství papežského způsobil zejména mezi katolickými Němci mocné rozčilení. Papež pod ochranou pruského orla — znamenalo překlenutí hluboké a nebezpečné propasti, kterou rozvírá rozdíl víry v jednotě Německa. Papež Pius IX. nechtěl a nemohl vyměniti Řím za Kolín. Na to Bismark pokoušel se o *jiný* most přes trhlinu v lůně německého národa. Celou svou mocí pěstil a podporoval *starokatolické hnutí*. Zdálo se mu nadějným, avšak ze 17 milionů katolických Němců nedovedlo trvale udržeti víc, než několik málo tisíc.

Co nešlo po dobrém ani schismatem, vynutiti chtěl násilím. Němečtí liberálové jásali, domnívajíce se, že Bismarkovi jde o boj za svobodu a volnost duchů. Virchow vynášel jméno »boj kulturní«. Podle povahy své politiky začal Bismark rozhodně a násilně. Povýšil dra. Falka na ministra kultu a učinil chefem generálního štábu pro válečné tažení proti Římu. Nařízení a zákony rychle se sledovaly. Říšský i pruský sněm sotva stačily zpracovati hromadnou zásobu zákonů, jež vyráběly se ve Falkově továrně a z nichžto nejdůležitější známy jsou pod jménem »*zákony májové*«. Potvrzení došly r. 1873.

Před tím již Bismark odňal církvi katolické dozor nad školou a vypověděl jesuity a řády jim blízké. Májové zákony stanovily státní dozor na vychování a vliv na dosazování kněžstva; obmezovaly biskupskou disciplinární moc a církevní tresty. Ony zřídily *speciální soudní dvůr pro církevní záležitosti*, který souditi měl neshody mezi vyšším a nižším duchovenstvem. Tribunálu tomu dána též moc trestati biskupy a těmto uložena povinnost oznamovati vrchnímu správci každé provincie pruské nově jmenované kněze.

Biskupové němečtí sešli se ve Fuldě ke společnému protestu. Papež uvalil na zákony a jejich prováděče velikou církevní klatbu. Bismark se nezalekl a r. 1874 předložil novou serii zákonů, dle nichž biskupové odbojní propadali trestům, pokutám, sesazení, vězení a vypovězení. Biskupové houfně opouštěli svá sídla a prchali do ciziny. Návrat se jim zákonně zapovídal. Maličko, a v Německu vyjímaje jediného, nebylo vůbec církevních knížat. Bismark zavedl na to v celé říši povinné manželství občanské. Katolické Německo bylo do nejhlubších útrob rozkvašeno a nejen mužové věřící, nýbrž také svobodomyslní zatracovali brutálnost, se kterou Bismark sáhal na svobodu svědomí katolického obyvatelstva. Též orthodoxní evangelíci bouřili se proti občanskému sňatku, a Bismark měl velkou většinu národa proti sobě. Papež osobně zakročil u císaře a ve známém vlastnoručním listu vyslovil mínění, že křest každého schismatika v jistém způsobu spojuje s papežem a poháněl císaře Viléma k poslušnosti. Bismark napsal pro císaře odpověď, která mezi evangelickými křesťany a Bohem všechno prostřednictví *papežské* zamítá.

V celých krajích německých panovalo jítření, jež hrozilo přejíti v revoluci. Bismark zavíral a pokutoval kněze; kostely pustly, protože kněží prchali a noví nebyli jmenováni. V Chyžicích fanatický tovaryš bednářský Kullmann střelil r. 1874 po Bismarkovi a ranil ho zcela lehce na ruce. Bismark se pro to nezastavil. Předložil r. 1875 novou serii zákonů. Tyto žádaly od kněží slavný slib, že podrobí se proticírkevním zákonům. Odporující zbavovaly platů. Jak vidno, prostá kopie zákonů z první francouzské revoluce.

Všechny katolické kláštery zrušeny. Jednotlivým církvím odňata samospráva a zřízeny z moci úřadní jiné církevní rady. Těm svěřena správa církevního jmění. Nechtěl ani na tom přestati, nýbrž

prohlásil, že povede boj *aggressivně* dále. Biskupové obávali se, že toto »dále« značí konfiskaci církevního *majetku*, a zastrašeni radili věřícím, aby správy jmění se ujali. Při penězích tedy svou opposici zanechali. Jinak setrvali však ve svém odporu. Diplomatické styky Německa s Vatikánem ovšem přerušeny na samém počátku boje.

Rozhodná bezohlednost knížete Bismarka ničeho nedosáhla, leda že miliony byly bez duchovní správy a že tak brzo po svých triumfech stal se předmětem hluboké nenávisti lidu. Začínal poznávati, že v boji prohraje. Tento zrodil mu silnou, rozhodně opposiční katolickou stranu na sněmu, která za dob konfliktu zcela zmizela a nyní měla 86, později na 100 poslanců. Sebevědomé jeho slovo: »*Nepůjdeme do Canossy*« mělo za nedlouho býti vyvráceno. Nebylo Bismarkovi přáno, aby se Canosse vyhnul a podle subtilní distinkce jistého preláta dostal se do Říma jinudy nežli přes Canossu. Couval pozpátku, ale krok za krokem a za 15 let šťastně v Canosse se octnul.

Již r. 1876 nemohl dočkati se, až po papeži bojovném přijde papež mírumilovný. Celý obsah zákonů z předchozích let znenáhla odvolal a toto zrušení prosadil jenom — s pomocí papeže. Neboť centrum, katoličtější nežli papež, chystalo se všechny úlevy jako nedostatečné zamítnouti.

Ministra Falka učinil svým hromosvodem a na něho svalil vinu a celou zodpovědnost za veškerý boj kulturní. Odhodil ho jako slupku ořechu, když jádro vybral. R. 1882 přijal mírumilovný papež Lev XIII. zase nově jmenovaného německého vyslance Schlözera poprvé. Rok po tom korunní princ německý Bedřich Vilém poklonil se papeži, avšak až r. 1887 odklizeny poslední zbytky bojovných náboženských zákonů. Jediný kus zdi zbyl na těchto ssutinách: závazné občanské manželství, a ten padnouti může přes noc.

Lev XIII. překonal vítěze nad třemi státy a Evropou. Bismark našel svého mistra: jeho autorita naklonila se jako věž pisanská, jenže těžiště její ocitlo se *mimo* její základy. Kancléř dobře to věděl a hleděl úhonu zakrýti bílou papežskou soutanou ve sporu svém se Španělskem o Karolinské ostrovy. On, protestant, vojevoda boje kulturního, křisitel stauffovských ideí, učinil papeže rozhodčím, a ten dal za právo — katolickému státu a na Bismarkovu ránu připnul »Kristův řád«.

Tato kapitulace před Římem odcizila Bismarkovi evangelické puritány »Kreuz-Ztgu.« a všechny, kdo za ní stojí a kdo na boj kulturní hleděli jako na pokračování díla wittenberského mnicha. Neúspěch Bismarkův v kulturním boji je sice největší, ne však jediný.

Hrubá stavba jednoty říše se mu povedla, avšak vnitřní její zařízení nemohl provésti svým způsobem. Elsasy a Lotrinky dostaly se v bezprostřední svazek s říší, ale tato navzdor penězům a germanisaci kořeny tam nezapustila.

Zahraniční nepřátele přemohl, strany parlamentární nedovedl ovládat; která propůjčila se mu ke službám, tu množil, ale jak

síla její stávala se mu nebezpečnou, roztříštil ji zas. Měnil strany, s nimiž vládl, jako rukavice, hra ta však zničila důvěru lidu v parlamentarismus německý. Voličstvo s nadšením kladlo hlasy své v osudí volební a s nevolí a ustrnutím vidělo, že nerozhoduje jeho vůle, nýbrž zvůle kancléře, který strany do většiny pozdvihoval a zase do menšiny svrhoval, podle okamžité potřeby.

Jaký to parlamentarismus, kde poslanci jsou hračkou v rukou vlády a voličstvo hračkou v rukou poslanců?

Zápasy s Římem přibily kn. Bismarka navzdor jeho krajnímu konservatismu na stranu národně-liberální. Zjednati jí uměl až 182 ze 393 poslaneckých míst. Skončený boj papežský ho zase od nich odtrhl. Rozštěpila se a zbytek její čítá nyní několik málo desítek. Volby porušoval nejen nátlakem na úřadníky, nýbrž i válečnými hrozbami. Jen tak zjednal si většinu pro své septenáty a pro rozmnožování vojenské síly.

V hospodářských otázkách ještě méně nežli v politice dal se vázati theoriemi. Začal jako přívrženec volné tržby a když 3 léta po frankfurtském míru »krach« hospodářský zničil tisíce existencí, sáhl po systému ochranářském. Zvyšoval několikrát po sobě sazby na obilí, moučné výrobky a dříví až — *zejména proti Rakousku* — zvýšil je na cla v pravém smyslu *válečná*. Když královskými dary z malostatkáře stal se majitelem velikých latifundií, víc a více zabředal v jednostrannou politiku agrární. Francouzy poraziti mohl olovem, železem a mečem, ne však na poli hospodářském. Nepochopil poslední příčinu, z které Thiers zaplatil všech pět miliard válečné kontribuce tak rychle. Nevěděl, co s penězi počíti, a zaplatil státní dluh, v jehož obligacích složeno mělo občanstvo své úspory. Tyto obrátily se bez rozmyslu a s úprkem ke spekulaci a nastal podobný akcionářský a zakladatelský švindl, jaký také v Rakousku skončil katastrofou. Francouzi se smáli, vidouce, že Bismark ze 5 miliard 120 milionů ve zlatě složil v známé Juliově věži špandavské jakožto říšský poklad válečný. Od té doby mohl míti Bismark více než dvakráte tolik.

Šťastnější byl, že zavedl jako v právu vůbec také jednotu obchodního soudnictví, jednotu banky a mince. Sáhl po měně zlaté, ne však z úplna ji provedl, a byly doby, kdy rozvažoval, zdali nemá vrátiti se k bimetalismu. Postátnil všechny pruské železnice a za 156 milionů vystavěl obchodně i vojensky důležitý průplav mezi Severním a Východním mořem. S monopolem líhovým a také tabákovým nepochodil, ale zvýšil velmi značně nepřímé daně a rozmnožil tím příjmy říše tak, že tato není již odkázána na matrikulární příjmy zemí.

S otázkou *sociální* vážně se zabýval a učení socialistův učinilo naň hluboký dojem. Nezavíral očí před nebezpečím, jež duní z olověných kroků praporů dělnických. Chtěl mu předejíti zaopatřením dělníka v úrazu, v nemoci a stáří. Svobodomyslné živly, prosáknuté manchesterskými theoriemi, obviňovaly ho ze státního

socialismu. On zapíral rozhodně, ale připouštěl, že každý zákon chudinský je kus socialismu státního. Svůj sociální program shrnul v památné slovo: »Dejte dělníku, dokud je zdráv, práci; když je nemocen, ošetření; když sestárnul, zaopatření!« Přiblížil se však ještě těsněji k socialistickým ideám, až tam, že uznal právo dělníka na práci; dokazoval, že pruské zemské právo slovem i duchem ono právo vždy uznávalo. Jeho zásluhou má dnes Prusko od r. 1881 svůj zákon o pojišťování dělníků v úrazu, od r. 1883 v nemoci. Roku 1886 pojišťování obě rozšířil na osoby vojenské a *venkovské* dělnictvo. Korunoval pak toto dílo osnovou zákona o pojišťování dělníků invalidních, pro který nestačila však již jeho autorita a který jen zakročením císaře Viléma dostal 24. května r. 1889 většinu. Předběžné práce ku provedení tohoto zákona, který vstoupiti má v život 1. lednem 1891, působí tolik obtíží, že dnes ještě není jisto, zda budou překonány.

Co jednou rukou dělníkům Bismark dával, druhou jim bral. Po atentátu Hödlově 11. května 1878 a Nobilingově dvě neděle po tom na císaře Viléma podal socialistický zákon, který zkracoval všechny občanské a politické svobody dělnictva. Výminečný tento zákon dal mu mnoho lopoty a starostí. Sněm nebyl vždy povolný k žádanému prodlužování a Bismark musil jej i rozpouštěti. V nejposlednějších dobách chtěl proto míti zákon bez určitého terminu a přiostřený krutým právem vyobcovacím, jež vydávalo by dělnictvo zcela v libovůli politických úřadů. Tu byla jedna z příčin, nepravíme jeho pádu, ale těch škodlivostí, které ocel jeho postavení měnily v měkké olovo. Dělníci nebyli mu proto vděčni, a jejich strana stála proti němu v nejpříkřejší opposici. Rostla rychle. Začala s dvěma a je dnes na 36, byla však kromě toho ještě v 46 okresích v užší volbě.

V koloniální politiku vkročil velice nesměle. Bál se, že Německo více ztratí nežli získá. Snad na dně srdce měl naději, že Nizozemsko beztoho jednou padne do klínu Německa jako zralé jablko, a s ním že nabude císařství bohatých kolonií. Národnímu citu a přepjatému sebevědomí německému je bolestná myšlenka, že ročně tisíce a tisíce Němců stěhují se do jiných dílů světa a všichni ti že jsou německému národu ztraceni. Pomalu byl proti své vůli strhován Bismark k novému a novému zabírání zámořských krajin. Obrátil se hlavně na Afriku, jejíž černý šat trhají mezi sebou lačné moci evropské. Na jihozápadě Afriky zabrati dal Angru-Pequenu. Na konferenci berlínské roku 1883 stěží ubránil Bismark svobodu zálivu a toku Konga. Na Východě Afriky se Německo zachytilo Zanzibaru, odtud zříditi chce velkou kolonii v aequatoriální Africe. Také *v jižním moři* (Tichém Oceanu) vztyčily válečné lodi německé prapory. Též na Karolinách, což bylo by Německo bezmála zaplatilo válkou se Španěly. Světovládná moc nemohla ztrestati pych, který strhl orla s německého vyslanectví v Madridě. V náhradu za to obsadili Němci ostrovy maršalské. Také *Samoa* přinesla Bismarkovi nebezpečný konflikt s Amerikou. Spor srovnán

na konferenci Anglie, Ameriky a Německa, kteráž odbývala se v Berlíně pod předsednictvím Herberta Bismarka; paškvil to na slávu berlínského kongresu pod předsednictvím Bismarka I. Konference skončila úplnou porážkou Německa, které musilo Jeho černý a nahý Majestát, krále Malietou, svého zajatce na obrněné lodi, v plné slávě zpět vrátiti jeho poddaným.

Celkem stály kolonie Německo více životů a peněz, nežli zač žhavé ty kraje stojí. Musilo potlačiti několikerou vzpouru Kruppovými děly. Bismark poslal tam cestovatele Wissmanna jako guvernera a nejnověji přijalo Německo Emina pašu ve své služby, aby v Africe zřídil dependenci Německa.

Po smrti Viléma I. neúspěchy u Bismarka domácněly. Nedovedl ani malé Švýcarsko, jež chvěje se o život, přiměti k ústupu a musil ve známé aféře Wohlgemutově couvnout a jeho »lock-špiclové« slávy mu nedodali.

VII.

»Hrozným v pravdě je plemeno vítězův od Sadové a Sedanu. Duch dobývačný a loupežný, který je ovládá, přečkal všecky historické jejich proměny. Skrýval se za všemi škraboškami. Němec, pokorný a nadutý zároveň, střízlivý, rychle plemenivý, stěhovavý a usedlý — při praktickém užívání starého přísloví »ubi bene ibi patria« přece ku své domovině lnoucí — loudí se do všech zemí, dere se do všech dílů světa, nepohrdá nižádným obyvatelným koutkem země. Němci mají členy své rodiny a krevní své příbuzné na všech trůnech a ve všech komptoirech světa; oni zalidňují průmyslová střediska Evropy a pralesy na západě americkém. Rozhodují o volbě presidenta ve Spojených Státech, staví nejsilnější kontingent k vrchním správním úřadům říše carovy a není tomu dávno, co podle spolehlivé statistiky ruské armády z každého sta vyšších důstojníků bylo 80 Germanů. Takovým *bylo* postavení Němce již před velikými rozhodnutími osudu l. 1866 a 1870, před érou železa a krve, nežli mu Bismark zjevil tajemství jeho sílu magickým slovem: Tu rege imperio populos! Máme-li vzpomenouti zášti, kterou Němci proti slovanskému jménu v každý čas zjevovali, na zuřivost, se kterou druhdy na Odře a Labi je vyhladili, a neleká se duše naše při myšlence na novou srážku obou plemen, jež dnes více nežli jindy je pravděpodobnější?«

Tak vzdychá a děsí se nikoli horkokrevný panslavista, nýbrž střízlivý polský diplomat, francouzskou akademií korunovaný, uvažuje následky vstoupení nejstrašlivějšího boha německé mythologie Thora v osobě Bismarkově do dějin světových.

Jaké žalostné zblouzení, že slovanská Rus a ten její kancléř, který slaven byl po celou generaci za nejnárodnějšího a nejslovanštějšího její ministra, neuvěřitelný vzrůst tohoto plemene umož-

nili a zajistili? Ba více. Rus pokládala jej za úspěch svůj vlastní. Ona v maršálkovi Moltkem viděla pokračovatele generála Kutusova (!) a vítězství Němců r. 1870 nad Napoleonem III. stavěla na roveň *Ruskem* způsobené porážce Napoleona I. u Borodina. Ve Slavíně bílého Kremlu ve zlatých písmenech stkví se jméno Moltke, Roon a jiných německých vojevůdců z německo-francouzské války.

Máť Rus ovšem zásluhu o povalení Paříže a nelhal nový císař německý Vilém I., když 26. února 1871 psal z Versaillesu carovi: »S nevyslovitelnými pocity a pozvedaje srdce vděčně k Bohu, oznamuju Vám, že podmínky míru právě byly podepsány. Nikdy nezapomene Prusko, že Vám děkuje, jestli válka nenabyla nejkrajnějších rozměrů. Bůh Vám za to žehnej! Pro *celý* život Váš *vděčný* přítel.« A když dvě léta na to císař Vilém s Bismarkem a Moltkem navštívili Petrohrad, mohli domýšleti se, že ve Versaillesu připadla jim též vláda nad celou Rusí, neboť cesta ta byla od samých hranic až do města Petrova triumfem a oslavou. Všude vítězné brány, čestné stráže vojenské a civilní, na všech stanicích slovanské kapely hrály »Heil dir im Siegerkranz«. Petrohrad změnil se uprostřed zimy v kvetoucí ráj. Na základě zpráv ruských novin a očitých svědků líčí se, jak všechny skleníky hlavního města a císařských zahrad byly zpustošeny, aby v zimě improvisovalo se jaro. Dvanáct dní vyplnily slavnosti, bankety, koncerty, illuminace, čepobití, parády a plesy. Před zimním palácem uspořádán monstre-koncert, při němž účinkovalo více nežli půldruhého tisíce hudebníků. Hrály se *pruská* národní hymna, pochod Bedřicha Viléma »Wacht am Rhein«, pochod při vítězném vjezdu do Paříže a válečná modlitba »Wie gross ist Gott in Zion«. Balety dávaly se dva. Názvy nechtěly být satyrou: »Král Candaules a Don Quichote« . . .

Vilém I. vším tím tak byl pohnut, že při loučení musil rychlým krokem a se schýlenou hlavou odejíti. Vstoupil do vozu, aniž se víc obrátil.

Neobrátil se, tušíme, by nesmál se naivní nadšenosti Slovanů, která pět let později na berlínském kongresu byla tak odměněna.

Bismark druhdy uznával, že »*Rusko jest oprávněno v duševní rozvoj Slovanstva přivésti jakousi ideální jednotu*«. Později dobrodinci a přátelé jeho čpěli mu »jako juchta« a opakoval slovo Napoleona: »Škrábněte Rusa a ukáže se Tatar!« Pokládal Slovany, jako všichni Němci, za pouhý hnůj pro setbu německou. V témž smyslu, ve kterém historiograf Pruska H. Treitschke nazval Prušáky »Slovany severovýchodu«, Bismark v rozmluvě s Bunsenem debutoval asi s touto fysiologií kmenovou: »Prusko má hlavně proto takový význam v Německu, poněvadž není čistokrevným státem germánským. Jako v přírodě a v samém bylinstvu potřebí jest ženského a mužského živlu ke květu a k ovoci, tak ve fysiologii národů potřebí jest obou těch elementů. Duše německého Siegfrieda je ženská; posilniti ji musí smíšení s mužskou krví slo-

vanskou. Tak povstalo Prusko a ono *jedině* mohlo stvořiti Německo.«

Žádoucí tuto transfusi prováděl s krevní mrhavostí středověkého lazebníka kníže Bismark na pruských Slovanech. Poznaň a Východní Prusko podle smluv z r. 1815 měly *zvláštní* své postavení; pro polské své obyvatelstvo nenáležely do německého buntu a měly zachovány býti při své národnosti. R. 1867 přidělil je Bismark navzdor jich protestu k severnímu spolku německému a po r. 1870 k říši. Nedbal výhrad státoprávních a jazykových, jež Polákům garantovala celá Evropa, řídil se vzorem od tureckých rozšiřovatelů kultury na Balkáně.

V prvních dobách koketoval s Poláky a mezi těmito jsou o tom celé legendy. Historicky zjištěno je, že na počátku revoluce polské r. 1863, nežli rozhodl se podporovat Rusko, vysílal mezi Poláky své emisary. Chtěl býti takovým jejich dobrodincem, že v případu porážky ruské zamýšlel Varšavu a království polské obsadit. Přál si, aby Poláci ve zvláštních podáních za to Prusko žádali! Těšil se: »Za tři leta potom bude celá kongresovka poněmčena.« Domníval se býti svolením Ruska jist. Car za jeho vyslancování v Petrohradě pravil mu, že ho Poláci již »omrzeli«. Vláda ruská několikráte před tím i po tom dala na jevo, že odstoupení polských krajů až k Visle mohlo by se státi předmětem jednání. Prusku měly připadnouti všechny země po pravé, Rakousku hubený díl po levém břehu Visly, kterým bylo by obdrželo druhou — Prahu.

Prusko již při prvním dělení Polsky utrhlo značný kus polského hermelínu. Přiřknuto mu Západní Prusko; Východní Prusy, tehda již jeho, nabyly tím souvislosti s říší ostatní. Při druhém dělení Polsky obdrželo Gdánsko, Toruň a celou Velkopolsku, již nazvalo Jihopruskem. Varšava byla tedy městem pruským, kterým zůstala také po třetím dělení. Po Jeně a pozdějších vítězstvích Napoleonských ztratilo v míru tilžském celou kořist druhého a třetího dělení. Jenom část této vrácena mu na vídeňském kongresu. Co však pruský orel měl jednou v zobanu, po tom nikdy lačnit nepřestal. Bismark byl příliš Prušákem, než aby této chtivosti byl zcela prost.

Poláci jednu dobu domýšleli se, že zanáší se úmyslem znovuzříditi Polsku. »Czas«, obyčejně dobře zpravený, přinesl nezapomenuté dosud odhalení o té věci. Bismarkovi při pozdějším jeho poměru k Rusku byla indiskrece velice nepříjemnou. Dal do ní bouchati z nejhrubších hmoždířů. Hluk a surovost vyvracování toho spíše potvrdily než rozplašily podezření, že »Czas« neprozradil pouhou smyšlenku. V kruzích polských do dnes tvrdí, že sličná, elegantní jedna jejich emigrantka v Drážďanech měla s Bismarkem o krásném snu polského národa důvěrné rozmluvy. Je to táž hraběnka, která je příčinou světoznámého nepřátelství Bismarkova k Beustovi. Tento ne v politice, však u dam vůbec šťastnější — měl menší nohu než Bismark — zvítězil nad svým sokem v milosti krásky.

Busch vypravuje, že Bismark korunnímu princi Bedřichu Vilémovi důtklivě odporučoval, by své syny učiti dal polskému jazyku. Je to věrohodno. Mívalť Bismark vždycky dvě železka najednou v ohni. Kdyby se mu nebylo podařilo zbudovati jednotu Německa, chtěl pokusiti se o znovunabytí toho, co Prusko v Polsku ztratilo, a zříditi veliké prusko-polské království od Baltu až k Černému moři.

Polska nebyla by tím dočkala se svého z mrtvých vstání. Nejsilnější stát slovanský zapřáhl Bismark ku svému vozu. Ostatní Slovanstvo pokládal za propadlé kultuře německé. Stal se nejurputnějším pronásledovatelem Poláků doma i za hranicemi. Lučavkou svého žíravého sarkasmu poléval německé blouznění pro polské hrdiny. Germanisace byla mu dobrodiním pro »zanedbané a nepořádné« Poláky. Litoval, že nemůže zapovídati úřadníkům ženiti se s Polkami a roku 1885 zahájil systematické vyhlazování Poláků. Prý z péče o bezpečnost státu a o německou národnost. V říšském sněmu setkal se s odporem. Obratem ruky stal se federalistou: podal předlohy na vykoupení polských statků na sněmu pruském a prohlásil, že takové lidokupectví »je suverenním právem pruským, po kterém říši nic není«. Sto millionů marek na poprvé dal si povoliti. K tomu celou řadu jiných zákonů, zejména školských na odnárodnění učitelů, kněží až k očkujícím lékařům. Výsledky posledních voleb nesvědčí, že by dílo to se dařilo. Leč úřadní zprávy si libují, že polská propaganda je podlomena a že německý živel není již polským — zatlačován. Divno by to nebylo, neboť přemoc je veliká. Bismark pak neštítil se brutálních prostředků, jakým bylo na př. vypovídání haličských a ruských dělníků z Poznaně. Nepřeje též krajům velkovévodství poznaňského té samosprávy, kterou mají jiné kraje Pruska. Jak bylo by Polákům v Kongresovce, kdyby byla zůstala při Prusku? Nechť se rozpomenou. Osvětové poslání Němců mezi Slovany má vždy jeden konec.

Spár Bismarkův zavadil též o novou historii *českého národa*. Proklamace pruské k obyvatelstvu »staroslavného království Českého« jsme již vzpomněli. Vypovězený jeden Čech byl její překladatel, Bismark autor.

Beustova »zemězrada« o českých snahách pošla z noty vídeňského vyslance Bismarkova. Nedlouho před válkou německo-francouzskou dr. Rieger odevzdati dal vévodovi Grammontovi memorandum adresované Napoleonovi. Radilo se v něm ke spolku francouzsko-rakouskému. Bismark již tehdy pečoval, aby Rakousko neblížilo se Francii; memorandum ho pohoršilo. Dal Beustovi čísti svým vyslancem notu, ve kteréž upozorňoval na frankomilské snahy Čechů. Táhnou prý z Paříže do Moskvy a tak nedaleky jsou zemězrady. Beustovi, který ze všech sil tlačil Slovany ke zdi, bylo toto zakročení vítaným, ač memorandum zahraniční jeho politiku jen upřímně přiznávalo. »Wiener Abendpost« a po ní sám Beust učinili Bismarkovi po vůli. Před tím již za moskevské pouti Bismark

v Petrohradě dal očerňovati Čechy za revoluční. Polákům příbuzný živel, který nezasluhuje morální podpory konservativního Ruska. Hr. Hohenwartovi za schůze císaře rakouského s Vilémem r. 1871 před fundamentálními články přál mnoho štěstí (»bonne chance!«), ale za málo neděl poslal důvěrného přítele císaře rakouského, nynějšího krále saského, aby upozornil na nebezpečí, jaké by pro dobré sousedství s Německem přinésti musilo znovuzřízení státu českého.

Přišly však doby, kdy měl všemohoucí Bismark Slovanů rakouských a Čechů zapotřebí. Když pozbyl přátelství ruského, vzpomněl si na starší slovo, že Rakousko je státem po veliké většině obyvatelstva slovanským. Bylo mu, ne podle *své* povahy, nýbrž podle *jeho* potřeby brzo slovanským, brzo německým, jako jednou prohlašoval »Německo bez Rakouska za nemožné«, podruhé toto z onoho vystrkoval. Po Králové Hradci radil mu, by těžiště své přeložilo na Východ; sotva v severním spolku se zahřál, viděl zase Rakousko v barvách německých. Je prý štěstí, že Němci v Rakousku *vládnou* nad Slovany«. Císař Vilém, rozumí se na jeho pokyn, v Gastýně v r. 1871 nerozpakoval se Beustovi vysloviti přání, aby »Rakousko se svými Němci tak nakládalo, by s losem svým se spokojili a nemusili hledět za hranice«.

Přirozený výsledek voleb na sněm český a moravský v téže době komentoval poznámkou: »*My* (!!) Němci jsme špatně pochodili.« Po berlínském kongresu a zejména Gorčakově zjevném zabočení k Francii pych Bismarkův poněkud zkrotl. Měl nezbytně zapotřebí Rakouska a oblažil je německo-rakouským spolkem. Nenapsaným, však smluveným článkem této smlouvy je, že Rakousko udržovati musí válečnou svou míru nejméně ve výši 800.000 mužů. Německá většina říšské rady tehdy za každou cenu prosaditi chtěla snížení na 600.000 mužů. Neschvalovala také bosenskou politiku, kterou Bismark Andrássymu předpisoval. Ba dr. Sturm nemohl přemoci touhu, aby Evropě dokázal, že berlínská smlouva potřebuje také jeho sankce. Bismark pochopil, že Němci jsou a vždy zůstanou spolehlivým sice sloupem spolku německo-rakouského, ale příliš slabým, než aby unesli tíhu slovanské opposice proti tomuto. Ze Slovanů rakouských musily státi se podpory nové mezinárodní situace, měl-li spolek zejména v počátcích, než překoná se nedůvěřivost starorakouská, býti založen na silných základech. Za cenu účastenství ve většině na říšské radě měli býti získáni. Beusta prohlašoval za neštěstí pro vnitřní i zahraniční politiku Rakouska, pro onu, že neuměl jednati s Čechy. Odporučoval rakouskému dvoru, aby popřál Slovanům, zvláště Čechům, větší volnosti k vývoji kulturnímu a smířil je se státní myšlénkou rakouskou.

Z toho zrodil se systém hr. Taaffa, který v berlínském spojenci Rakouska našel napřed kmotra i protektora. Bolestné výkřiky »utlačovaných« Němců odkopával Bismark jako dotěrné žebrání. Hodil po nich slovo »Herbstzeitlose«. Kopnutí to vzbudilo nevoli německých listů, na kterou »la feuille de msr. Bismark« odpověděla

znova opatkem, že »hněvy ty nedosáhnou výše Bismarkova opovržení«. Tehdy Bismark jednomu členu ústavověrné německé strany řekl v Berlíně, že »národ český je čilý, osvícený, dělný; že nelze jíti přes něj k dennímu pořádku; s mírnými živly jeho že musí Němci se srovnati«. Je to netištěná jinde, však zcela spolehlivá informace.

Jinému, jehož rozmluva také v českých listech byla reprodukována, pravil, že v Rakousku by se »mezi Němci a Slovany neměla stavěti dělící stěna«. »Slované že mají mnoho nepříjemného«; »že je vždycky ošklivá příchuť při nich«: Bismark že »ani jejich juchtové boty, ani jejich touhu po měsíčním svitu nemiluje«; »oni že také sotva svět polepší«; »avšak jsou plemenem ve vzrůstu a intelligentním k tomu«, »Němci že si to zbytečně nemají se Slovany kaziti«. »Je prý dosti místa pro Němce i Slovany na zemi«. »Rakousko že nemůže germanisovati své Slovany. Má jich 14, Němců toliko 7 milionů. Bylo to snad možná před sto lety: dnes, kdy národní pocit je tak živý, nepodařilo by se to ani absolutismu«.

Avšak tato Bismarkova protekce pochybné ceny nad Slovany rakouskými a nynějším systémem vládním neměla dlouhého trvání. Poctivě míněna ke Slovanům nebyla nikdy; neboť kdo přeje Slovanům, nemohl podporovati zřízení dualismu a schvalovati převahu Maďarů nad Rakouskem. Kdo ví, zdaž nemají pravdu Knotzové a Schönererové, kteří v podpoře Slovanů rakouských neviděli nic jiného, nežli pod štítem loyality spojence bezpečný prostředek k podnícení národně německého, Rakousku nepřátelského chauvinismu mezi Němci tuzemskými. Bismark výslovně pravil jednomu z těchto, »že je zcela v pořádku, když národní cit německý se probudí«. Snad že Slované ve většině a vláda Taaffova nejevili dost ochoty k pevnějšímu ještě připoutání Rakouska k Německu; snad z jiných příčin: buď jak buď, Bismark začal mluvit najednou o Slovanech rakouských jinak. G. Freytag, jehož jsme již jednou se dovolali, zná zajisté smýšlení v rozhodujících kruzích berlínských. Ten uklouznouti si dal kdysi zajímavé vyznání. »Sen o slovanské světové říši může jen nám (Němcům) mnohonásobně prospěti.« Bismark začal rozhodující kruhy rakouské strašiti *panslavismem.* Slavismus rakouský zdál se mu najednou »velmi nespolehlivým nositelem spolku s Německem«. »Slované jsou prý živel odstředivý, který splnění svých tužeb hledá v cizině«. »Vláda, kterou vedou (!!) Čechové a Poláci, nemůže prý býti Německu přátelskou«.

Při nastolení nacionálního císaře Viléma II. Bismarkem sepsaná trůnní řeč naznačovala za cíl německé politiky »vybudování německo-rakouského spolku v duchu historie a vzpomínala bývalého buntu«. Císař Vilém při první návštěvě vídeňské řádovou demonstrací projevil svůj odpor proti »slovanskému« systému. Hr. Taaffe těšil se, že okaté pominutí osoby jeho nestalo se na radu knížete Bismarka. Syn tohoto, Herbert, z bludu ho vyvedl. Vraceje se z Cařihradu, zastavil se v Pešti a Vídni a pozval k sobě na hostinu ministry maďarské i společné, v paláci rakouského ministr-

presidenta neodevzdal ani — navštívenku. Princ Reusz a také Bismark všechny možné a při dobrém poměru rakousko-německém sotva přípustné prostředky vyčerpali, aby systém nynější a hraběte Taaffa osobně přivedli k pádu. Avšak účinek byl *zatím* opačný. Císař rakouský mohl zapomenouti, že je potomkem třiceti císařů německých, mohl snésti vliv Bismarkův na zahraniční politiku rakouskou, jejíž správcové zdáli se býti pomalu odbornými chefy německého kancléře; však ministry své volit a vnitřní politiku určovati chce sám. Bismark porozuměl, co po vídeňském pobytu císaře Viléma značilo povolání hraběte Schönborna do kabinetu Taaffova. Z rodu rakouské dynastie mezi německými nejbližšího vyvstal na to nepovolaný napomínatel, aby Rakousko vrátilo se k německé své minulosti. Bavorský princ!

Gutta cavat lapidem. Stálé ukazování na nespokojenost a muka »Němců v Čechách« měla v následek snahu koruny, aby tito byli za každou cenu smířeni. Tak povstaly vídeňské konference, jež sám dr. Rieger rozpoznal jako následek vlivů berlínských.

Dosud šťastně odvrátilo Rakousko všechny pokusy, aby spolek německo-rakouský — prý věčný — se rozšířil anebo do ústavy rakouské, uherské i německé se vložil. Bismark chtěl tomu již za Andrássyho a Maďaři jsou též dnes horlivými přímluvčími. Němci nacionální se k programu tomu hlásí a mírnější jen z ohledu na známý odpor kruhů rozhodujících se k tomu nepřiznávají. Zasvěcenějších není tajno, že Bismark, když všechny pikle jeho selhaly, snažil se skrze osobní vyjednávání nynějšího císaře Viléma s nebožtíkem korunním princem Rudolfem dospěti k lepšímu výsledku. Vilém napřed r. 1885 a potom r. 1887 v tom směru hleděl svého přítele nakloniti. Marně. Korunní princ Rudolf chtěl býti novým Josefem II. a odtud zkalilo se bratrství obou následníků. Rakousko pro tak dalekosáhlé cíle knížete Bismarka není ještě dost — zralým. Tím míň ochotno je přistoupiti na vojenskou konvenci, kterou kn. Bismark již jednou Rakousku skrze bavorského hraběte Taufkirchena dal nabídnouti, téhož diplomata, který za zády Rakouska proti pražskému míru jako nástroj Bismarkův spoutal vojensky jižní státy německé s Pruskem.

Beust vyslovil se v depeši své na berlínského vyslance hraběte Wimpffena o konvencích těch takto: »Aliance mezi dvěma státy, z nichžto jeden je sláb, druhý silen, aliance, která nemá určitý obsah, nýbrž zachovati se musí v každý čas pro všechny případy války, nemůže buditi víru, že slabší mezi spolčenými státy má mezinárodně *nezávislou* existenci.«

Nesmíme zkoušeti s celou volností, zdali Beustův soud neplatí též o nynějším spolku rakousko-německém, ale jako národní Čechové, vědomí Slované, upřímní přátelé rakouské říše těšíme se, že zabránilo se dosud dalšímu jeho »dobudování« a »prohloubení«. Vliv Německa na rakouské poměry je beztoho přílišný. Slyšeli jsme z velmi vážných úst v důležité chvíli: »Dusíme se, nemůžeme dýchati.« Kníže Bismark představuje si patrně poměr Německa

k Rakousku takovým, jaký měli vítězní Gothové ku přemoženým césarům; trpěli tyto na trůnech a dovolili, by prokazovati se jim směly královské pocty, kdežto sami měli všechnu skutečnou moc — než brzo provedli její důsledky.

V Rakousku věří se pořáde v upřímnost kn. Bismarka. Prohlásil jednou skutečně, že jest »úkolem Německa hájiti dnešní državu rakouskou jako vůbec dnešní stav evropské mapy«. V duchu a povinnostech spolku, kterýž utvořil, je tomu zajisté tak. Není to povinnost Prusku neužitečná, neboť spolkem tím splněn vrchovatou měrou program Radowitzův, který mohl by uspokojiti nejžádostivější Prušáky.

Čas, tento tichý, ale nejlepší lékař, zacelil mnohou krvácející ránu, již zasadila Rakousku ruka kn. Bismarka. Vzpomíná se v Rakousku více na *nejprvnější* periodu jeho života, dobu mládí, kdy royalistické jeho vychování ukazovalo mu Rakousko ve světle nepřemožitelné bašty konservatismu a pořádku. Byl tak vášnivým nepřítelem revoluce, že v Metternichově vládním systému viděl spolubojovníka za vlastní své idey. Obdivoval se caru Mikuláši, že rozšlapal hlavu hydry maďarské revoluce. Litoval, že neučinilo to samo Prusko.

Avšak tyto ideály brzo absorbovány byly mocným jeho pruským vědomím a Bismark dal tyto výlevy svých citů v pozdějších vydáních svých řečí škrtnouti. Celý jeho život dokazuje, že byl více Prušákem nežli kontra-revolucionářem. Hluboké pokoření Pruska v Olomúci r. 1850 pohasilo jeho nadšení pro konservativní Rakousko. Chlubil se také později, že »rakouské sympatie jeho, když nastoupil úřad, byly ještě v *pancnském* květu«. Nevěříme to: byl to květ umělý, v parném skleníku nezkojené pomstychtivosti vytrysklý. Pravda je sice, že r. 1850 Bismark jediný z pruských poslanců hájil podřízení se Pruska pod Rakousko, avšak on toto podřízení poznamenal za »poslední slovo *dobré pruské politiky*«. Nebyl to tedy cit pospolnosti *národní*. Tu již nemluvil idealista, nýbrž politik. Hájil *politiku* krále a vlády, politiku, kterou král i vláda proti svému srdci, proti své pýše v okamžiku tehdejší své slabosti pozorovati *musili*. Však král i vláda věděli, že horlivost v obraně této Rakousku přátelské, Prusku nepříznivé politiky je *pouhá maska*. Tu složil Bismark státnickou svou zkoušku a po této řeči ujal se úřadu svého ve Frankfurtě jako — zapřisáhlý nepřítel Rakouska.

Toto nepřátelství má každý Prušák v krvi. Velký kurfiřt je svému národu vštěpoval a Bedřich II. ze štěpu česal příští velikost Pruska, které rozmohlo se jenom na škodu Rakouska. Protirakouský program knížete Bismarka není jeho vynálezem. Již důvěrník Bedřicha II. generál Winterfeld prohlásil veřejně za úkol Pruska *dobýti celého Německa a spojiti toto v jednu říši*. Bismark po 110 letech tento program přijal za svůj. Nejen program, také jeho methodu: spojence bráti proti Rakousku, kdekoli je nalezl, v cizině, třeba v odvěkém nepříteli Německa: Francii, ba v samém Rakousku a jeho nespokojených živlech.

Také Klapkové a maďarští revolucionáři jako pomahači politiky Bismarkovy nejsou v dějinách Pruska noví. Než i *vojenské konvence* s jižními státy za zády Rakouska jsou pouhou kopií Bedřichových vojenských konvencí se 14 knížaty německými; tehdy se 14 mezi 300, v čemž Napoleon I. Bismarkovi práci ušetřil, odklidiv ze 300 knížat 270. Bismark ještě těchto 30 značně zmenšil a z ostatních udělal pouhé loutky versailleského císaře. Jenom síla vášně a zášti k Rakousku vysvětluje titanskou tu smělost, s jakou přikročil k válce r. 1866, k válce, ve které pruští vojáci odpírali poslušnost, které sněm se příčil, kterou celá země zatracovala a kterou nejmírnější pokládali za frivolní bujnost a zločinnou bratrovraždu. Nadšení velebitelé Bismarka přiznávají se, jak před Král. Hradcem litovali, že ni jedna z pěti ran revolveru fanatického studenta Ferdinanda Cohna-Blinda 7. května 1866 nezasáhla prsa jeho.

Bismark pokládal se za nástroj tradicionelní politiky Hohenzollerů, kteráž ode dvou set let nebyla jiná nežli: zničení Rakouska a které Bismark vlastní rukou tak pregnantní dal výraz v dotčené již depeši Uzedomově, kde žádal na Italii »vedení války s posledními silami« (guere à fond), aby dosáhla se »nejúplnější porážka Rakouska«, aby »*toto především trefeno bylo do sama srdce*«! Táž tradicionelní politika to byla, která Rakousko lišácky zvábila do spolku proti Dánsku: pak celé Evropě donucovala Rakousko za moc revolucionářskou a nábožného šosáka hr. Mensdorfa — to je humor dějin — za zakukleného Jakobína, a která troufala si Prusko líčit jako nevinnou obět úkladů rakouských!!

Dílo své kníže Bismark nemohl skončiti. Před pěti lety, když holdovaly mu nepřehledné zástupy při sedmdesátých narozeninách, poslal k nebesům prosbu: »Jenom ještě deset let při moci!« Nedočkal se jich a neskončil on. Popíral rozhodně, že Německo pomýšlí zabrati dědičné země Rakouska. Beustovi řekl, že spíše by přišlo na řadu Holandsko. Jenom že holandskému vyslanci řekl, že dříve nežli na Holand sáhl by na země německo-rakouské. Co na rtech knížete Bismarka byl *med* o Rakousku, literární a političtí jeho důvěrníci rozhazovali *jed* proti Rakousku. Vzpomínáme na nedávné drama Wildenbrucha, úřadníka německého říšského kancléřství a osobního poety kancléře Bismarka, kde ukládá se králi pruskému *povinnost zabrati země české*. Němečtí diplomati tyto země vyhlašují za německé — Benátky. Bismark sám v plném sněmu přiznal se, že on, dřívější »Maloněmec«, hlásí se k *velkoněmeckému* programu frankfurtskému a jindy dnešní říši německou nazval »*polovinou*« Německa.

My Čechové v první řadě jsme ohroženi a nebezpečí bystří dalekohlednost našeho zraku a citlivost našeho sluchu. Bismark odešel, tradice pruská zůstala. Pořád ještě je v Německu jednota všech Němců hluboce zakotvena ve všech srdcích. Všechny mysli se jí zabývají. Všechno ostatní: svoboda, humanita, hospodářství se tomuto vrcholu ideálů německých podřizuje. Více nežli před r. 1866 a jistě neméně nežli po r. 1870 celá intelligence německá

sní a touží po jednotě německé, všude při vlasteneckých slavnostech hlaholí píseň: »Das Vaterland muss *grösser* sein!« Heslo to psáno je pořád v síních říšského sněmu berlínského. Lev před velkými kasárnami na kopci u Drážďan do Francie zavřenou, do Čech rozevřenou obrací tlamu. Lid obecný vysvětluje to tak: »chce jíst; není syt.«

Všeobecné cítění, jednomyslná vůle národa německého chce vtěliti se v čin. Také rok 1866 se zrodil ze *spojenství*, ba ze *spolubojovnictví* Pruska s Rakouskem. Dovolena smí býti vlasteneckým srdcím obava, by podobné ovoce nenesl podobný spolek, až pro dědičnou politiku přijde pravá chvíle, kdy nikdo nebude moci bránit, buď ať Francie znova je povalena, buď ať Rusko s Německem je srozuměno.

Nás slovanský dolní Dunaj neodolatelnou silou láká Německo, které má jen horní. *Od Baltu po Adrii* — o tom vypravuje se mládeži německé ve venkovské škole a také s universitní stolice. Dospěti by se k tomu mohlo bezprávím a zločinem. Však zdali povstala jinak nynější jednota německá? Národ sní, myslí, touží, mluví o *naplněné* jednotě. Národ ten má tři milliony bodáků. Může-li mu scházeti sebevědomí a odvaha, by tento poklad Nibelungů z proudů dějinných vynesl?

Minulost varuje a děsí. Bděte, abyste nebyli překvapeni. Buďte pamětlivi pravdy: že státy, čím povstávají, tím se také zachovávají. Prusko ve svém původu, ve své povaze, v celé své minulosti je moc výhradně *dobývavá*.

VIII.

Dějinám a době současné kníže Bismark vtiskoval ráz své osobitosti, kterou prosáklá je také povaha jeho politiky. V slunce, dokud je na obzoru, nemůže hledět oko neozbrojené. V červáncích západu snesitelny zraku a též přístupnější představě jsou jeho světlo i zář. Tak po západu Bismarka lze upříti zrak na jeho postavu, ponořiti do duševní jeho dílny delší a spolehlivější pohled. Chceme se dívat objektivně.

U hrobu velkého nepřítele, jakým kníže Bismark byl všem Slovanům, dostavuje se smiřující spravedlnost. Nechceme ho zmenšovat, ale též nikoli zveličovati. Kde mnoho světla, tam mnoho stínu. V činech, schopnostech, ale také v chybách byl veliký. V osobnosti jeho bylo cos absolutního, velitelského, neomylnického. Však nic poutavého, vábného, nic romantického. Napoleon I. přední básníky také německého národa nadchnul. Bismark nenašel svého Götha; o něm nijaký Heine nenapíše tklivé »Tři granátníky«. Bismark nezanechává dojem plné uspokojenosti v cizině a v samém Německu budí nejvýš obdiv, ne nadšení. Proto, že pohřešuje se v něm člověk. Srdce měl jenom pathologické, ne co lid i vzdě-

lanci srdcem míní. Byl silný, však i násilný. Tvrdý a nemilosrdný až k sveřeposti. »Nepřítele, jejž máme v moci« — pravil k Beustovi — »musíme zničit, ale vyprovodit až k prahu popraviště se zdvořilostí.« Než zdvořilost opouštěla ho mnohem dříve. Geffcken, císař Bedřich III., Kraszewski, hlavně však Arnim jsou živé pochodně tohoto německého Nerona. Bismark k Arnimovi připomíná Napoleona k princi Enghienovi. Pronásledoval, odsoudil, vypověděl ho Když Arnim na duši i těle zlomený za milost návratu prosil, zamítnul příkře Bismark a přece zbědovaný obraz fysického a mravního zničení Arnimova byl by pohnul kamenem. Neúprosný kancléř chtěl postaviti příklad, jaký osud čeká ty, kdo vzeprou se jeho rozkazu, nebo za jeho zády u krále kouti by chtěli pletichy. »Někdy zapomínám, nikdy neodpouštím,« napsal. Chválí se na něm tato »neodvislost srdce«. My zoveme ji nepřístupností citu spravedlnosti, smilování. Byl drsný zevně i vnitř bez jemného lýka mezi korou a dřevem. S Cromwellem měl mimo jiné hlavně tu příbuznost. Cromwell značí: všechno vyhubit a nic neživit. Stejně přísnou, silnou, nezvratnou zlovůli měl proti odpůrcům svým Bismark. Též on chodil po mrtvolách jako po měkkém koberci; že nebyly to vždy mrtvoly jen mravní, není vinen nedostatek krutosti, nýbrž náhoda. Nežil ve věku sedmnáctém, nýbrž až devatenáctém. Posmíval se citu jako plačtivé sentimentálnosti a samu lásku neznal z něžných její stránek. Ženy byly mu jako Napoleonovi *ženskými*. Prostředkem požitku a kratochvíle. Nepohrdnul, co do rukou mu vběhlo, však žádné nepodléhal, na žádné nelpěl. Manželství pokládal za povinnost společenského pořádku, již plnil z chladné reflexe; v choti vlastní viděl kamaráda, ne milenku. Nejvíce lnul k sestře své Malvíně; také láska ta je více psychické přátelství, než útlocit bratrský. Světoznámá podobizna, kde zachycen je s Luccou na jedné plotně, není důkazem trvalejšího, arcit blízkého poměru k této druhdy tak mnoho a od tak mocných milované zpěvačce, nýbrž následek chvilkového rozmaru svůdné židovky. Z poháru rozkoší života neodepřel si od mládí až do vysokého věku ničeho. Pil rád a hodně, kterémuž umění a zlozvyku zároveň naučil se jako göttingský burš; dvacet soubojů čestně přestálých podle buršáckého práva dovolovalo stejný počet džbánků piva. Za dob nejtužšího kulturního boje, kdy vše katolické a kněžské na smrt nenáviděl, nedovedl odříci se temnohnědého moku z várek mnichovských velebných otcův Augustiniánů, »svých milých přátel«. Vlastenecké víno rýnské dobře uměl pít a s Branderem jako pravý německý muž nepřál Francouzům, »jich vína však pil s libostí«. V posledních letech ve sněmovně mohl mluvit a státi jenom, když posilňoval se smíšeninou koňaku a vody selterské. Kuřák byl náruživý; nejvíce mu dýmka chutnala, když mu jí zapaloval — císař. Co byl venkovským junkerem na svém Kniephofu, neříkalo se mu jinak nežli »*trhlý* Bismark«. Toho kolečka, o které s každým nevšedním člověkem měl víc, nezbavil se ni ve věku mužném. Benedetti nazval ho šílencem mezi diplomaty. Napoleon III. bez

obalu bláznem. Zůstal genialním Skočdopolem, ať na svém poplužním dvorci Kniephofu lišky, nebo ve vyslaneckém paláci v Petrohradě medvědy ochočené jako psy vodil do salonu a plašil dámskou návštěvu. Dovedl býti výborným společníkem. Sršel bleskými nápady a jiskrnými myšlénkami. Však pravé noblessy neměl, ani když z pouhého »von« Bismarka stal se knížetem. Zůstalo množství červených krevních tělisek v jeho žilách po nejstarším autentickém předku, který byl přednostou počestného cechu krejčovského v Stendalu. Býval dobrovolníkem u zemské obrany; výše než na lajtnanta to nepřivedl, jako vůbec v pravidelné činnosti neměl štěstí. Nedotáhl to ve službě státní než na auskultatora a civilní tak se mu zošklivila, že i v diplomatických začátcích raději nosil uniformu poručíka, než kabát vyslanecký. Sadová zjednala mu avancement »mimo touru«: stal se generálem. Vůbec rád vojačil; v důvěrných listech na krále litoval, že nemohl sloužiti jako vojevůdce. Nerad odkládal svůj bílý kyrysnický plášť, ve kterém imposantní jeho postava připomínala německé reky z časů Barbarosy. Byl Herkules tělem; příroda lidem k velikým úkolům povolaným dává také neobyčejné fysické vlastnosti; k nim pevné zdraví a dlouhý věk. Přeplněn byl nezlomnou důvěrou v sebe sama. Navzdor výstřednosti své nebyl dobrodružným, jako byl smělý, ne pak odvážlivý. Podle Richelieua nic nepředsevzal, co nerozmyslil. Ale když se na něčem rozhodl, šel za svým cílem a zporážel vše, co bylo na cestě. Chvála mu lahodila, pro hanu byl citlivý. Chválen či haněn, cestu nastoupenou neopustil, dokud sám o její chybnosti se nepřesvědčil. Žádnou překážkou nedal se zmást a co si umínil, toho z cizího nátlaku se nevzdával. Sám o sobě vypravuje: »Mým vzorem je Robert Bruce, jenž pozoruje trvalé vylézání pavouka posilňoval svou trpělivost a zmužilost.« Tato vytrvalost vzrůstala ve tvrdošijnost, které nescházela zmužilost. »Rána je nejlepší paráda«, bylo jeho heslem. Měl-li po Richelieuovi rozhodnost, zdědil po Mazarinu lest. Podřizoval osobní své city, když šlo o veliké cíle. Byl lstivý, zavilý, všechny klamal, slibu nedržel a lhal. Omlouval se, že nemůže zneuctiti muže, co státníku prospívá. Nedůvěru pokládal za nezbytnou vlastnost dobrého politika a nikdy neostýchal se zneužiti šlechetné důvěřivosti jiných. Není nejmenší slabostí Gorčakova, že Bismark mu důvěřovati mohl »skalopevně«. Byl mnohem víc, než čemu Angličané říkají »unscrupulous«. Po česku řečeno, byl nesvědomitý. Znamenitě znal člověka a nemýlil se ve výběru svých lidí a pomocníků. Tak mnohému neznámému děkuje četné listy svého vavřínu.

Sir Bacon učí: v člověku je více bláhovosti nežli moudrosti; proto nejvíce pořídí ten, kdo dovede zmocniti se bláhové částky lidského ducha. Bismark byl v tom virtuosem. Člověka méně cenil než plevu. Činil z okolí svého samé otroky a divil se pak neřestem jejich otrockým.

Ministerští kolegové jeho chvěli se před ním jako listy osykové: »poddůstojníci, kteří na jeho pohled musili zabočit«. Spotřeboval

jich celou setninu. Pro ně král neexistoval; pánem jejich nejvyšším byl Bismark. Nesnesl odporu; v ministerské radě usedl zamračen, kladl obě ruce jako štít na čele nad oči a málo co, jen z milosti promluvil. Skláněli se před ním, jako před vyšší bytostí.

Nebyl upřímný. Dosáhl triumfu přetvářky: zdál se otevřeným a přímým. Tato upřímnost jeho přiváděla nejstarší diplomaty k zoufalství. Thiers horlil, že upřímnost jeho jest atentát na poctivé lidi. Nevěřilo se upřímnosti té; právě to bylo jejím účelem. Ona nejzkušenější mistry diplomatických kejklů měla mást a mátla. Byl sdílným bez míry. Benedetti lamentuje nad »strašlivou« jeho indiskretností, se kterou odhaloval nejintimnější své zámysly. Úkladná otevřenost a nebezpečná důvěrnost byla mu nejoblíbenějším prostředkem k dosažení temných piklů Dovedl býti falešným, zlomyslným, vysmívavým. Mstil se rád a zjednával si třeba po letech odvetu. Přívaly záští se na něho valily; plaval na nich jako žralok v rozbouřeném moři. Pyšnil se, že je *nejlépe* nenáviděným člověkem. Jedním z *nejvíce* nenáviděných byl zajisté. Však nedbal toho: »v pocitu zívající nevinnosti ovládá ve mně nálada naprosté lhostejnosti (allerhöchste Wurstigkeit)«. Celý svět byl mu jako Choiseulovi pouhým mumrajem: »Neníť na této zemi, než licoměrnost a komedie.« Byl komediantem a licoměrníkem sotva dostižitelným a dovedlo ho to daleko.

Hlavní rys jeho povahy je nezměrný egoismus. Samu korunu a její vážnost obětoval svému sobectví. »Jsem mužem krále.« Životním úkolem svým pravil být obranu důstojnosti koruny. K Vilémovi I. líčil lásku otcovna synovskou. Snižoval se před ním potají a důvěrně neslýchaným způsobem. Jenom proto, že tento podroboval se jeho vůli. Nikdo dynastické myšlénce tak neuškodil. Na smýšlení lidu nedbal, avšak uměl jím hýbati, jako režisér komparsy. Znal di adelní prostředečky, kterými lze massy ovládati. Byl zásadný nepřítel svobody vůbec. Feudál nejkrajnějšího křídla. Samy národní cíle podřizoval své zášti k svobodě. Černo-červeno-zlatý prapor konstitučního demokratického Německa nazval praporem »povalovačů barrikádních« a zvolil za základní barvy říšského znaku sjednoceného Německa barvy *pruské*. Postřehl, že v Německu nejvíce realní síly má cit dynastický a proto *z království* — ne z demokracie vyšel k budování Německa. Byl tyranem, nejvíce důvěřoval v násilí, konfiskace, žalářování, — zbůjně nedbal vůle lidu i parlamentu, až korunní princ Bedřich Vilém protestoval s důvodem, že Bismarkova hrůzovládu ohrožuje korunu. V dobách konfliktu klidní pozorovatelé soudili, že Bismark i chladnou krev pruskou rozpění k revoluci. Užíval někdy stran svobodomyslných, ale ne z lásky k svobodě, nýbrž z odporu k ní a ze svého vlastního prospěchu. Byl nicméně člověkem moderním a rozuměl době své jako málo kdo. Zasvěcoval se v myšlénky socialismu a komunismu, než jako všichni Němci měl zvláštní náklonnost pro *přežitky* minulé kultury: středověk se svou nevážností jednotlivého individua a se svou náplní manské moci lákal vrozený mu chtíč.

Za jeho vlády pářily se všechny zlořády ancien régimu v divokém manželství s výstřelky a prohnanostmi nejmodernějšího despotismu. Pryč od civilisace! bylo jeho heslem. Přiznal se, že »náleží k massám, jež jsou proti vrstvám intelligentnějším«.

Neměl sám pravého vyškoleného formálního vzdělání; je pochybno, zda vůbec státní zkoušky skládal; nebyl muž vážné vědy, však byl velice sečtělý. Bible, Shakespeare, zejména Goethův Faust byly zbrojnicí, z níž vynášel své duševní pušky. Měl neobyčejnou jednotu bytosti a řídkou přesnost logického smýšlení.

Jako diplomat psal, jako ministrpresident mluvil mnoho. V soukromé rozmluvě živý, joviální, někdy zrovna skvělý causeur, neměl jako Richelieu a Washington a jiní znamenití státníci dar řečnický. Jazyk nepovolný vyhrkával slova, ba někdy koktal. Přece byly jednotvárné řeči jeho někdy velmi jadrné a v šarvátce oplývaly kousavou ironií, sarkasmem, satirou a nejcennějším darem bůžka vtipu a žertu: humorem. Jako spisovatel není akademicky broušený, pročež aristarchové tvrdí, že vůbec nemá nijakého stylu. Jeho periody jsou veliké, ne vždy dost prohledné; jindy však je ku podivu jasný, stručný, ostrý. Nalézají se u něho slova, jež osvěcují, věty, které plasticky situaci shrnují, a nápady, které jako citáty rozletěly se po celém vzdělaném světě. Při tom talent vše pochopiti a skoro zázračně jasný názor. Rozum pronikavý jako vzduch, však dusíkem sobectví přesycený.

Nebyl prost marnivosti. Na stěnách duševní jeho dílny visely obrazy jenom vlastní jeho velikosti. Byl by chtěl, aby se s ním i se vším, co na něm viselo, dokonce i s Tyrasem, »říšským« jeho psem, modlařilo.

Přespřílišné jeho sebevědomí vychovaly úspěchy a bezpříkladné štěstí. Vše se mu dařilo; slabší odpůrce přemáhal hravě, silné zmámil, nebezpečné kosila mu smrt. Zemřeli mu Gambetta, Skobelev a Katkov — Katkov, který dovedl, co nikdo před ním a nikdo po něm, ovládati veřejné mínění tak různorodé říše ruské a sjednocovati je; doufejme, že neumřel dříve, než proti Německu usjednotil je trvale.

Bismark byl individualita originální, vzácná tvůrčí síla. V každém člověku je něco z boha, něco z ďábla. By velké věci vykonal, musí prý člověk míti *celého* ďábla v těle. V Bismarkovi božskou byla jenom geniálnost. Ostatní bylo z pekla. Slučoval v sobě všechny chyby a přednosti německého národa a byl jeho nacionálního ducha skvělým výrazem. Kdyby Wotan hledal svého Buddhu, lepší vtělení nemohl nalézti. Až do těch jelit a bachořin, jež sestra z Němec musila zasílati mu do Petrohradu.

Při tom býval Bismark mnohem méně Němec nežli Prušák. Věděl, že ze silného partikularistického citu vzroste budoucího Německa zdravé jádro. Pro nás Slovany je v tom vážné poučení, že jenom silné národní individuality jsou krystalisačním bodem pro velikost Slovanstva. Vše opačné jest hudba budoucnosti tuze daleké. Bismark je pravý »representativeman« Němců. Germánská

furie byla v něm; přiznával, že »zapsán je teutonskému ďáblu«; furor teutonicus byl mu v těžkých chvílích Samielem pomocným. Při tom není národně úzkoprsým; sám myslí francouzsky; má znamenitou znalost poměrů francouzských i ruských; zdomácnělým je v literaturách obou národův, jichž jazyky nebyly mu španělskou vesnicí.

Činnost muže toho jest úžasna. Byl všechno v jednom: voják, vojevůdce, diplomat, král, statkář, lihovarník, továrník, kupec a každý odbor detailně sledoval; pro něho neplatilo: minima non curat praetor. Byl jako Laurin králem obrův i trpaslíků zároveň. Snad plyne to z jeho panovačnosti, ale neméně z jeho silou překypující subjektivnosti. Ničeho se nelekal. Nejhroznější myšlénka ho nestrašila, protože znal jediného boha: moc; jedinou spásu výsledek. Od nich dostal absolutorium za každý zločin. Morálka byla mu jen pro hloupější a zákony pro nižší. Náboženství, ba bůh sám byl mu nástrojem. Což teprve král! Ten smáti se a plakati musil, jak onen toho potřeboval.

Zásad si Bismark nevážil. Tradicím se pošklebował. Činil opak všech zásad a tradicí. Důslednost nebyla v jeho slovníku. Neníť odporu, kterého by se byl štítil. Němci právem ctí ho jako svého Messiáše a přece nebývalo mu Německo ničím; býval zmenšovatel národní jednoty; ba zošklivila se mu píseň: »Was ist des Deutschen Vaterland?« Zdála se mu hnusnou u porovnání s dessavským maršem. Vynášel se pruským svým partikularismem ve všem všudy a později žaloval na bunt jako semeniště partikularismu; již r. 1861 chtěl míti společnou brannou moc Německa. Osvobození Šlesvicka a Holštýnska byl nepřítelem. Krále dánského prohlásil za legitimního panovníka. Válka pro Holštýn byla mu nespravedlivým, neblahým, frivolním, revolučním počínáním, ba hloupým dobrodružstvím. Uherskou revoluci zatracoval a pak s Mazzinim, Kossuthem a Garibaldim udržoval stálé spojenství. Klapku s revoluční legií postavil do pole a maďarské vůdce si tak zavázal, že též po vyrovnání uhersko-rakouském vykonávati musili vliv na rakouskou politiku zahraniční v jeho smyslu. Ex cathedra hlásal, že v Německu vždycky budou moci *dvě*, které si držeti budou rovnováhu, Prusko a Rakousko. Později toto z Německa vystrčil. Do války šel se slavným úmyslem nepoškodit malé suverény; zapomněl na to, když jim brzo nejen země, ale také soukromé jmění pobral. Mohan chtěl míti přirozenou hranicí mezi Jižním a Severním Německem a pak severní i jižní Německo bez Rakouska bylo mu jenom polovinou Německa. »Všeobecné právo volební« — dokazoval — »je sociálním nebezpečím a útokem na zdravý rozum«; civilní manželství nazval »ponižujícím zařízením, které církev snižuje na děvku podřízené byrokracie«. Oboje zavedl, obé ho přetrvalo. Býval antisemitou, bojoval proti emancipaci židů a pak bankéř Bleichröder a židé stali se pravou jeho rukou. Podřizoval všude své přesvědčení státnímu prospěchu a pyšnil se tím: »Kdybych se dostal jednou sám s sebou v odpor, litoval bych

toho velice pro svou vážnost osobní; kdyby však třeba bylo ve službě země, neváhal bych se přiznati k chybě. Největší hloupostí je, setrvati při mylném přesvědčení.« Doktrinářství se mu protivilo. Byl znamenitý empirik ve věcech veřejných. Co mu vlastní rozum dal, nejvíce mu platilo; zkušenost byla prvním ministrem jeho rozumu.

Utvořil svou samostatnou školu státnickou. Žádoucí nebylo mu zároveň možným; chtěl vždy nejlepší dobro mezi možným a nejmenší zlo mezi nezbytným. V tom však rozvinul nevyčerpatelnou rozhodnost a neumdlévající pevnost. Zjevoval se tam, kde nejméně byl očekáván.

Věděl, že idea má ku provedení zapotřebí moci. Čin byl mu víc než všechna psaná práva a smlouvy. Věrnost konal jen jednu: punickou. Liberalismus byl mu dětinstvím, revoluce mocí. V prostředcích byl nekonečně rozmanitý, nikdy vybíravý, vždycky zchytralý. V chybě uměl vymknout se zlým její následkům. Nedoceněná jeho velikost spočívá v tom, že zastavil se vždy na cimbuří úspěchu. Opatrnost převyšovala jeho chytrost. Válku podle učení Clausewitzova pokládal toliko za prostředek politiky, které musí se ona podříditi. »Gloriosi milites« mu neimponovali a nechtěl vést útočnou válku, by válce zabránil; proto míval nejčastější spory s vojenskými kruhy. Starý to zápas mezi mečem a pérem. Bismark zejména za Viléma II. cítil se v něm slabším. Proto Clausewitzovo učení, ač jedině správné, bagatelisovati musil za pouhou »doktorskou otázku«. Každý záhyb politických pletich prohlížel. Obyčejně předvídal s providencí nadpřirozenou budoucnost, ale klamal se také nejednou ve svých výpočtech. Nejtrapněji v otázce východní. »Ein bischen Herzegovina« zbavilo ho v posledních důsledcích přátelství Ruska. Sousedy chtěl míti slabé, vnitřními sváry rozervané.

Stavěl si pyšné hnízdo na nejvyšších temenech a jak orel skalní dolétal až k oblakům. Dvořanem nebyl; vzdoroval hromným mrakům a vítězné své čelo směle vystavoval nepříznivým větrům dvorským. Měly ho zlomiti jako třtinu. V lidu, ni v parlamentu, ba skoro ani v časopisectvu při katastrofě té nenalezl posily. Byl to trest, že těmito činiteli politického života pohrdal a tak jich zneužíval.

Poměr svůj k parlamentu zařizoval podle Ludvíka XIV., jenž v dobách konfliktu do parlamentu vstupoval s pokrytou hlavou a s bičem v ruce.

U Bismarka byl to nevděk, neboť kdy již úřadní i vojenská karriera jeho selhaly a hrozilo mu sesedlačení, byl zvolen do sněmu. Tu jen mohl proslaviti se svým feudalismem a vzbuditi pozornost koruny. Navzdor tomu měl k parlamentarismu velikou nechuť. »Ministři nestojí pod kontrolou presidenta a nepodléhají disciplině sněmovny.« Kárán, že při nejdůležitějších debatách odchází do vedlejší síně, prohodil posměšně: »Je venku více než dost slyšeti, co se zde mezi panstvem děje.« Poslanci byli mu žvástaly, kteří

nedovedou vládnouti. »Jako soukromé osoby jsou rozumní, však o politice nic nevědí.« Řeči sněmovní poznamenal za všední ničemnosti z úst dětí a rozčilených politiků.

Při tom jednal podle svého slova, »že komora a tisk mohou státi se nejmocnějšími prostředky zahraniční politiky«. Zvláště s veřejným míněním uměl zacházeti lépe než kdokoli před ním. Předstihl zde učitele svého Ludvíka Napoleona. Svobodu tisku neuznával a pronásledoval. »Knihtiskařské umění jest antichrista nejkrásnější brnění. Vzácnější než střelný prach. Přál bych si, jak Khalif Osman spáliti všechny knihy kromě křesťanského koranu.« Žurnalisty nazval lidmi, »kteří se minuli svého povolání«. Sám však byl horlivým přispívatelem do politických časopisů, ba kreslil pro »Kladderadatsch« karrikatury rakouských diplomatů. Řekl o Beustovi, že je zkažený redaktor. Beust byl proti němu jen hudlařem, dbalým o reklamu osobní. Též Bismark staral se o svou slávu a nejen v časopisech, ale v celých knihách všemi jazyky zvětšovati dal svou velikost — na útraty tajných fondů. Poznal, že tisk je silnější než bodáky a zákonodárné sbory. »Kdyby dnes sv. Petr vrátil se na zemi, zajisté by redigoval noviny.« Nikdo, též Napoleon III. nikoli, nedovedl na uzdě držeti a zase jako smečku pouštět oficiosní tisk. S armádou tou dobýval svých diplomatických vítězství. Pověděli jsme, jak lživým telegramem do »Nordd. Allg. Ztg.« o vylhané urážce Viléma I. dohnal Francii k válce. Rozkazoval oceanu veřejného mínění; rozšlehával a konejšil vlny jeho jako Neptun. Trojzub dřív z ruky nedal, nežli se svým úřadem. Samu svou demisi dříve svým novinám oznámil a pak teprve císaři. Měl větší vliv na francouzské, italské, anglické a rakouské časopisy nežli státníci dotyčných zemí. Současně jinou politiku dělati dal v listech francouzských, jinou v ruských a tak strategicky připravoval půdu pro politické své podniky. Řídil skoro v každý čas úsudek a veřejné mínění Evropy. Prospěl tím Německu nesmírně, které velikou ztrátu v tomto směru již dnes pociťuje a budoucně tíže ponese. Službami, jež mu tisk konal, nedal překážeti si v jeho týrání a nejkrajnějších vexacích.

Nepodával politiku svou nikdy čistou, ni v žurnálech, ani v parlamentu, ni v diplomatických notách. Jako státy se solním monopolem pro dobytek denaturují sůl ošklivými přísadami, tak politiku svou Bismark znetvořoval a zakrýval přísadou mamu a šalby. Neměl vážnosti ke svému řemeslu; nenáviděl politiku jako »kramář fíky« a litoval, že je stále nucen s ní se zabývati. Diplomacie byla mu hokynářstvím. »Diplomatické listiny pouhým poinkoustovaným papírem.« »Ani nejzlomyslnější posměváček netuší, jaké šarlatánství a prázdné důležitářství v celé té diplomacii věží.«

Diplomaté byli mu »mnohem směšnější než sami poslanci«. Řadil je mezi hokynáře a koňaře. Nejprohnanější diplomatické kumštýře vodil za nos. Běhali za jeho píšťalou jako myši za krysařem hammelnským. Snad proto, že byl diplomat v piklhaubně a uniformě jenerála. Strhl evropské diplomatické formy o století

nazpět; z hladkého, jemného, vzdělaného taktu do kasárnictví a válečnické drsnosti.

Byl, shrňte všechno, zvláštním ojedinělým zjevem mezi státníky a politiky evropskými. Nenáviděli ho, nebo kořili se mu, však všichni se ho báli. Tento strach byl vydatným jeho spolupracovníkem. Vedl k chybám jeho soků. Nevyznali se v něm, ač měl vlastně jednu methodu: *Z pomocníků činil své oběti.*

Napřed spojil se s Rakouskem a s ním přepadl Dánsko; potom tajně se splichtil s Francií a za jejího souhlasu sám vrhl se na Rakousko. Jist přátelstvím Ruska a neutralitou Anglie, zmatené nešťastnou smlouvou, ve které Napoleon za Belgii nabídnuv Prusku spojenství, k souboji vylákal Francii. Na berlínském kongresu konečně spojen s Anglií a Rakouskem, přemohl Rusko. Jednu léčku a touž jámu měl pro Rakousko, pro Francii, pro Rusko.

Síly Pruska měřil střízlivě a měl žně, protože odpůrci síly vlastní přeceňovali a Pruska podceňovali. Rakousko rozptýlilo se na několik světových úkolů zároveň a rozdělilo svou brannou moc ve chvíli osudné. Napoleon v domnělé duševní své převaze dal se přelstit; byl r. 1866 nepřipraven. Nemohl třebas pouhou demonstrací na Rýně zmařit náhlý vzrůst Pruska. Nevarován a sveden lakotou po cizích zemích dal se zaplésti v komplot a zmařil po r. 1866 evropský kongres; v pozdějších dvou letech, mámen nadějí na allianci s Bismarkem, zanedbal proti němu zjednat řádnou hotovost. Nejhůře zklamán byl však kníže Gorčakov. Láska jeho k Bismarkovi, jaké není příkladu v historii, a důvěra, že Pollux bude věrnému Castorovi vděčen na Východě, oslepily ho docela. R. 1866 kořistil Bismark z nepolitické pomstychtivosti Ruska proti Rakousku. Válkou francouzskou Gorčakova překvapil. Rusko nebylo ještě vyzbrojeno. Gorčakov neprocitl, ale shraboval žhavé uhlí svých dobrodiní na lysinu Bismarkovu. Hned po výpovědi války francouzsko německé dal ve Vídni velice kategorickou výstrahu, že Rusko nedovolí, aby Rakousko Francii podporovalo. Podobným nátlakem donutil oloupený dvůr kodaňský k neutralitě. Ani po prvních vítězstvích Německa nepozoroval, že Bismark ho chce předhonit, aby Rusko nebylo v Cařihradě dřív nežli Německo v Terstu. Když německá vojska blížila se již k Paříži, zřídil ligu neutrálů jenom proto, aby Evropu k nečinnosti donutil. Naposled zmařil ještě kongres, který zkoušeti měl versaillské preliminarie míru.

Vděčnost je pouto malých duchů. Bismark buď sám zastavil anebo trpěl zadržení postupu ruské armády na Cařihrad. Na berlínském kongresu padly Gorčakovi šupiny s očí. Nyní prohlédl. Bismark sliboval Rakousku před r. 1866 rozdělení se o moc v Německu, Francii před r. 1866 Belgii a levý Rýn a stejně lživa byla přípověď, že Rusku dovolí vzíti Cařihrad. Po kongresu nastala jasnost poměru mezi Německem a Ruskem. Rusko přesvědčilo se, že Německo má na východě své zájmy, že je mnohem silnější než Italie a Francie. Pochopilo, že Bismark za sebe posunoval Rakousko na Dunaj a na Balkán, aby z Dunaje učinil také v dolním

toku řeku německou a z Balkánu bližší a výnosnější než Angra-Pequenna kolonii Německa. Rusko pozbylo v Bismarka důvěry. Jako Rakousko a Francie před ním ke své škodě zkusily, že couval ze slibu, jakmile byl u cíle, ba dřív, jakmile k cíli se jen blížil.

Bismark převrátil radikálně všechny poměry v Evropě. Sílu Dánska zničil. Rakousko ponížil. Prusko učinil velmocí. Francii povalil a zkomolil. Německo sjednotil. Z velikého Německa učinil soka a soupeře Ruska a první moc vojenskou na světě.

Musí se podepsat úsudek odborného diplomata: »Realismus knížete Bismarka vždycky vodil ideology nejrůznějšího druhu a stupně na provázku bláznů. Byl Fortimbrasem — silným ramenem — který jednal a vítězil, kde doktrinářští, melancholičtí nebo krasomluvní Hamletové v chlapeckých nebo mlhavých projektech ubíjeli svůj čas a vůči volajícímu do nebe vraždění na nic jiného se nezmohli, nežli na výkřik: »čas vymknut z dráhy!« —

Kdo a kdy čas uvede zase v koleje?

IX.

Nebylo dáno knížeti Bismarkovi, by jako velký jeho vzor Richelieu v držení svého úřadu zemřel. Také Mazarin na krátko padl a den náhlého jeho pádu v dějinách znám a v literatuře intrikovou hrou staršího nežli Scribeova období zvěčněn je jako »le jour des dupes«. Kdo však oklamán jest při pádu knížete Bismarka? Dožije-li se jako milenec královny Anny rakouské nového povznesení?

Bismark nenadál se takového neslavného konce. Historické »nikdy«, které připsal starý Vilém in margine k jeho žádosti za propuštěnou, nestalo se proti všemu nadání příkazem vnuka. Syn mu zemřel a s ním nesmířitelný Bismarkův nepřítel. Ve třech měsících vlády Bedřicha III. třikrát se Bismark viklal: hned po nastoupení trůnu, při Battenbergových námluvách a při pádu Puttkamera, jenž propuštěn byl bez jeho vědomí. Smrt Bedřicha III. vítal jako spasné osvobození. Vilém II. prosycen byl ideami a zbožňováním největšího Němce. Prohlašoval tohoto za »praporečníka« rodu Hohenzollerů a říše německé a v zápase Bismarkově s Bedřichem III. stavěl se Vilém II., nesynovsky dost, proti vlastnímu otci. V této spoluvině klíčila první nechuť ke knížeti Bismarkovi. Je to psychologicky vysvětlitelný a pravidelný zjev, že rádi se zbavujeme účastníků svých provinění.

Umysl propustiti knížete Bismarka zrál v duši Viléma II. dávno. Císař navštěvoval svého kancléře; jedl u něho, přenocoval pod jeho střechou. Jistil, že nechce pracovati bez něho. Maskoval tak své zámysly. Bismark z počátku je netušil. Vždyť zakládal svou dynastii! Syna svého Herberta sotva sedmatřicetiletého k nevoli

všeobecné povýšil na státního sekretáře, tedy na zahraničního ministra Německa. Herbert nemá k diplomacii lásky, ni povolání. Zdědil po svém otci vousy, ne genia; má jeho hrubost, ne sílu. Vídeň poznala jeho temperament při nočních rvačkách u Sachra. Kníže Bismark měl patrně na mysli oba Pitty; jen že když mladší Pitt vstoupil do poslanecké sněmovny, byl lord Chatam již mrtev. Nemohla se mu vyčítat otcova protekce. Mladší Pitt na první ráz rozpoznán byl též od opposice jako státník narozený, Burke zvolal po první jeho řeči: »To není jen tříska ze starého kmene, to je kmen sám;« Fox prorokoval: »Pitt bude prvním mužem parlamentu,« jiný poslanec podotkl k tomu: »Vždyť jím už je!« Na Herbertovi nikdo talent neviděl. Vyjma vlastního otce. Ten hrál si na nevidomého a horšil se, že syna jeho nikdo nechtěl pokládati za přirozeného a povolaného jeho dědice. Klamal se, že Vilém si dá Herberta vnutit. Materielní sobectví, které je skvrnou povahy Bismarkovy, rozšířil na Herberta. Vynutil na sněmu pro něho roční plat 50.000 marek. O 14 tisíc více nežli nejstarší ministři a jen o 4 méně, nežli měl sám. Nepotism tento značně seslabil mravní jeho váhu. Povážlivěji pobořila ji brutálnost, s jakou choval se k nemocnému Bedřichu III. Také z toho vysvětluje se podivná ta lhostejnost, se kterou německý národ přijal jeho propuštění. Nebylo tu již oněch lipských měšťanů, kteří druhdy krále Viléma I. žádali, by knížete Bismarka nepropouštěl. Jako by kámen byl padl do vody; lehké zakroužení vln a rovnou byla zase hladina veřejného mínění v Německu.

Při odjezdu Bismarkově Berlín na rozloučenou se vzrušil. Pouze na okamžik. Chvilkové rozechvění, o němž Bismark sám řekl, že bylo »hezkým pohřbem«. Lásku lidu nikdy nehledal; ten byl mu vždy canaille; najednou bylo mu bolestno, že týž lid zůstal při jeho pádu lhostejným. V pruské sněmovně a na říšském sněmu nezpůsobilo jeho propuštění větší zevní dojem než odstoupení nejposlednějšího z ministrů. Nikdo nezdál se býti překvapen; rázem celý svět pochopil, že mladý, samočinný, svéhlavý král nemohl vedle sebe strpěti starého mrzouta.

Rozdíl stáří císaře a kancléře musil nezbytně zroditi mezi nimi neshody. Je to zákon biologický. Nová generace s neúprosností přirozeného vývoje zatlačuje starou. Císař Vilém přinesl princip zmlazení do celé vlády jak správy tak armády. Hinzpeter, ve všem všudy německý »stubengelehrter«, znal příliš dobře svého chovance, když líčil ho jako samostatnou individualitu, která zevních vlivů nejen nehledá, nýbrž odpuzuje. Vilém chce býti králem a císařem ne dle jména toliko. Je žárliv na svou samostatnost a jíti chce svou vlastní cestou. Musil sraziti se s panovačností Bismarka, který zvykl býti v Německu císařem sám. Dva císaři v jednom státu je nemožnost. Kancléři nebyla neznáma samostatná povaha zamilovaného sobě prince; řekl o něm, »že bude svým vlastním kancléřem«. Počítal však na ctnost, které sám vždy byl prázden: na vděčnost. Věděl, že »nedá si Vilém imponovat ani jím«, ale

na to nepomyslil, že by odvážil se vztáhnouti ruku na něho. Domníval se býti nepřemožitelným jako Goliáš a v něm nalezl svého Davida. Bránil se. Neútočil sice přímo na císaře Viléma, což dovolil si v tak pohoršlivé míře a na škodu dynastických zájmů proti Bedřichovi, však rány, které padaly na Stöckera, Walderseea a Hinzpetera, platily Vilémovi II. Příliš volné řeči Vilémovy, napřed již publikované v »Reichsanzeigru«, opravoval. Bismark nechtěl snésti, že císař obklopoval se jinými, samovolně vybranými milostníky. Oficiósní tisk vedl stálý boj proti důvěrníkům císaře. Tito byli silnější. U dvora se Bismarkově válce začali smáti. Rozhněvaný Achilles uzavřel se ve svém zátiší ve Friedrichsruhe, neobjevoval se celé neděle a měsíce v Berlíně a rozhazoval po svých odpůrcích blesky a hromy. Nezraňovaly již nikoho smrtelně. Zapomněl, že nepřítomní mají vždy nepravdu a tak usnadnil nepřátelům svým práci. Přátelé, také ti, kteří všechno mu děkují, jako Bötticher, zradili ho a přidali se k odpůrcům. Pomalu šířily se pověsti, že tito u císaře mají vrch. V brožurách a listech, jejichžto poslední původ hledati se musil poblíže samého císaře, pravilo se Bismarkovi, že by měl stejně jednati jako Moltke, který na své místo resignoval. Za Bedřicha III. že mohl se Bismark smířiti s myšlénkou odstoupení. Jiná věc že je býti rádcem devadesátiletého chabého kmeta, jiná mladistvého, smělého, po cti a slávě toužícího muže; ten že chce skupiti mladé síly kolem sebe.

Systém samovlády Bismarkovy nedal se držeti. Nijaká otázka nemohla se v Německu rozhodnouti bez něho. Stáří a opatrnost činily Bismarka váhavým. Netoužil po nové slávě. Příliš mnoho získal, než aby lehce to dal v šanc. Znal nepřátele Německa i dílo svého života, jednotu říše nechtěl vsadit na jednu kartu. Nepředstihoval již události, nýbrž nechával přistupovati je k sobě. Vyhýbal se iniciativě; oddával se oportunismu, který vyhovovati chtěl jenom chvilkové potřebě. Ta mírnost, která v zahraniční politice v posledních letech činí Bismarka velikým, nemohla líbiti se Vilémově neukojené lačnosti po vavřínech a slávě. Tak nejskvělejší stránka Bismarkova dějinného významu jest jednou z příčin jeho pádu. Ejhle, jak lhou filosofové, kteří nám chtějí namluviti, že žijeme v nejlepším všech světů!

Z voleb posledních, kde německý národ velikou většinou hlasů vyslovil se proti Bismarkovi, čerpal císař odvahu k propuštění knížete Bismarka. Záminek měl více než dost na výběr. Bismark nesouhlasil s kabinetními listy o dělnické otázce; jemu nezdála se též užitečnou mezinárodní konference, kterou Vilém svolal. Císař obsadil obchodní ministerium proti radě svého kancléře. Stál vůbec na tom, aby ministři, ne jako to posud bylo, knížeti Bismarkovi, nýbrž jemu samému činili své přednesy a návrhy. Bismark zadal za propuštěnou; však domníval se, že bude žádán, aby setrval. Císař však kul železo, dokud bylo žhavým, a demisi přijal. Nyní bylo zjevno, jaký smysl měl telegram, kterým pozdravil Bismarka z Athén a v němž pravil, že přišel na moři na »jiné myšlénky«.

Nikomu než Bismarkovi nesvědčila císařova hrozba: »kdo se mi vstříc postaví, toho rozdrtím«. Tak se i na Bismarkovi splnilo, že od Kapitolu není daleko k Tarpejské skále. Věru o nic dále než od katafalku v Pantheonu ke kloace a od westminsterského opatství k Toweru.

Francouzské listy psaly: »Co byl by dnes tento mladý Hohenzoller, kdyby nebylo bývalo Bismarka? Malý král malého Pruska.« Socialisté pruští tento soud francouzský horlivě propagují v Německu a dokazují, že monarchie nešetří ni talentův ani zásluh.

Nevděk Hohenzollerů nezakryjou a nevyváží pocty, kterými císař odstupujícího Bismarka zahrnul. Ještěr v růžích. Tak nedočkavým byl mladý Vilém, aby zbavil se Bismarkova dozoru, že neposhověl ani několik dní, by tvůrce velikosti a slávy Hohenzollerů slaviti mohl 75leté narozeniny v úřadě. Při sedmdesátých Bismark blažen nad všeobecným holdováním celého národa horoval: »Jenom ještě deset let!« Necelou polovici té doby zůstal při moci. Jako Napoleon je Bismark pověrčivým. V Uhrách před mnoha lety cikánka jakási hádala mu z ruky, že zemře roku 1891. Častěji vypravoval tuto sudbu. Mladý císař nechtěl málo těch let čekati. Bismark pak nemá, co nejvíce šlechtí muže: resignaci a zříkání. Je v nejhlubší duši roztrpčen, uražen a rozhněván. Mladý Vilém ani sobě, ni mladší říši své neprospěl energií, se kterou dovedl zkušeného rádce svého rodu zapudit a pohaněného Hagena přikovati k osudu Cincinnatovu.

Není Vilém bez talentu. Má říznost, energii a bezměrnou ctižádostivost. Však všechno v něm dosud kvasí a kypí. Nic není stálého a zralého. Přeceňuje své schopnosti a své povolání. Pojímá úkol císaře jako řecký »basileus«, jako jedině rozhodující nositel moci. Ty tam navždy jsou doby, kdy král zrakem svým mohl rozplašovati nebezpečí a překážky. Vilém II. domýšlí se býti velikým vojevůdcem a sní, že je stejně Muratem, geniálním generálem jízdy, jako Nelsonem, vítězným komandantem námořních kolosů. Praví o sobě, že je »důstojníkem, jenž má stráž na lodi německé«. Mísí se v politický rej stran a vstupuje v osobní styky s jejich vůdci. Chce býti *císařem dělníků* a přece povaliti socialismus. Nedávno sám sobě ponechán a již pro socialismus tolik učinil, jako nikdo před ním. Dělnické jeho výnosy socialismu nesmírně prospěly, jak dokázaly poslední volby. Nejnebezpečnějšího nepřítele socialismu, knížete Bismarka, odstranil, ba socialismus přímo za jediného důstojného soupeře svého povýšil. Tomuto musí jen prospěti jeho výrok: »Jsou jenom dvě moci. Já a socialism; já pak jsem silnější.« Což jestli se klame, jako Ludvík XVI., jenž také shromáždění notáblů pokládal za slabší? Zdali nerozpoutá hrůzy nejstrašnější revoluce? zdali obstojí v boji, kde jde o celý řád společenský, v boji, kdež »expropriováni mají býti expropriatéři?«

Hohenzollerové dovedli dosud z každého velkého evropského hnutí pro sebe kořistiti. Tak z protestantismu, tak z válek za svo-

bodu proti Napoleonovi, tak za našich dnů z německé národní jednoty. Podobně Vilém II. v hlavě nosí snahu posilnit autoritu královskou socialismem, jehož otěže chce sám uchvátit. Jeho zbožňovatelé porovnávají ho s Konstantinem, jenž s křesťanstvím padající cesarismus zpevnil. Císař domnívá se v armádě míti větší moc, než jaká je v socialistické idei, dává lichotiti si, že socialismus padne před ním v prach »jako k nohám Siegfrida přemožený drak«. Však s realismem našeho století neshoduje se ideál korunovaného demagoga, který Vilémovi vytknul spis slavící ho jako nového Caesara, Augusta a Savanarolu. Bismark nebyl tak důvěřivý.

Též intelligence německého národa s úzkostí hledí v budoucnost. Císař má přesvědčení, že parlamentarismus je záhuba monarchie; on je více než Bismark absolutistou. Cílem jeho je smír mezi socialistickými ideami nové doby a mezi tradicemi Bedřicha II., smír na půdě silné samovlády. Jako tento jeho praděd chce býti v jedné osobě nejvyšším vojevůdcem a správcem státu do všech maličkostí. Dokud Bismark řídil říši německou, věděla Evropa, koho má před sebou, a Němci rádi nechali mysliti největší rozum svůj za sebe. Po Bismarkovi stojí svět před záhadou. Prohlašuje sice císař, že »kurs lodi německé zůstane týž«. Ale zda je kompas spolehlivý? Je veslo v ruce stejně zkušené? Nastoupení Viléma II. všude bralo se za nebezpečí pro mír evropský. Panovník, který tak mnoho, tak hlučně mluví, neubrání se naposled čelným a rýčným skutkům. Cokoliv opačného se mluvilo: císař je zrovna tak protiliberálním jako Bismark, jenom míň ostražitým. Potuchly pověsti o novém proudění, o snížení doby vojenské; již nyní jsou vnitřní poměry Německa v prudším varu. Dojde k velikým konfliktům a také klidní mužové mají předtuchu, že císař s tísní hledati bude spásu v komplikacích zahraničních.

Je mnoho shnilého ve státu německém. Nejkrásnější naděje k jednotě říše připínané se nesplnily. Miliardy francouzské nebyly manou, nýbrž spalující lávou. Bídy neubylo. V stranách hroznější ještě zmatek. Přepínaná vděčnost a přílišný monarchický cit zvrhly se v byzantinismus, lokajství a nízké snažilství. Předrážděný chauvinismus rozdmýchal otravu. Nimbus nabytých vítězství se rozprchl Ke všemu přistupuje nebezpečí Bismarkova *vzdoru*, který bojí se jen boha a nikoho jiného. Také ne císaře. Bismark není smířen čestnou setninou, kterou jako mocnáři postavil mu Vilém na nádraží při odjezdu z Berlína. Tedy naposled. Povýšení na maršála, jež by jindy Bismark byl přijal jako vrchol svých tužeb, vyvolalo jenom zdrcující jeho kritiku, »že císař činí nejlepšího svého generála kancléřem a svého — rozumí se též nejlepšího — kancléře generálem«. Hrozbami toliko dal se Bismark přinutit, aby zřejmě nezamítnul titul vévody lauenburského. Ironie dějin Bismarka tímto titulem trestá. Nebylo nikde o tom zmínky. Proto na samém konci svých úvah dovolujeme si malou zacházku.

Vévodství Lauenburské koupil v Gastýně Bismark za šest milionů od Rakouska, které prodalo, co mu nenáleželo. Bismark za zvláštní koupi tu obdržel hraběcí korunu. Když r. 1876 jednalo se o přivtělení Lauenburku do Pruska, svobodomyslná strana německá nerozumně dost s rozhodností oponovala. Bismark tehdy pravil s úsměškem, že odporu tomu se diví; on že je nenavrhuje rád; zbavuje se prý vtělením tím mety, by jednou na stará kolena, kdy nebude míti již síly ku kancléřování, jako *ministr* lauenburský na výměnku si pohověl. Potom by prý jednání o mediatisaci vévodství odročoval, poněvadž jako ministr lauenburský nemohl by míti zvláštní interes zbaviti vévodství lauenburské samostatnosti. Lauenburk je dnes pouhou provincií Pruska, Bismark nemohl se stát na stará kolena státním ministrem, ale stal se — vévodou lauenburským.

Pohrdá touto hodností a chce jména toho užiti jen, když »cestovati bude — inkognito«.

Bismark octl se v nesmířitelném odporu ku svému císaři. Posilniti moc koruny, tomu cíli celý se věnoval a naposled sám proti němu pracuje. Žádost za propuštěnou napsal na šestnácti nebo dvaceti listech a naléhal, aby tento pamětní spis byl uveřejněn, což je první a jediný případ v dějinách. Vilém hroziti musil Bismarkovi osudem — *Arnima*, než Bismark povolil. Velikolepá odveta to za hnusný zločin tohoto. Však pamětní spis zůstane pro císaře Viléma stálým nebezpečím, o jehož dosahu nemá tušení. Bismark v příhodný čas nebude váhati nesmírně zajímavý spis ten dáti na veřejnost. Není zastrašen. Třebas nesplnily se hrozby, že v panské pruské sněmovně, anebo jako poslanec na říšském sněmu německém postaví se v opposici, nevydrží dlouho býti passivním divákem na světovém dějišti; již nyní neskrývá své mínění. Věříme, že splní své a nevíme čí před ním slovo: »le roi me reverra«. Dnes již stojí Bismark v celé své historické velikosti proti císaři Vilémovi; dovedl svému odchodu dáti povahu, že kladl odpor, aby zásluh prostý císař vládnul v osvíceném národě osobně bez odpovědnosti ministra. Démonická bojovnost jeho nevyhasla. Je-li pak Vilém skutečně Siegfriedem, má mnoho zranitelných míst. Vedle smělých, sympatických činů viděla Evropa již mnohé komické. Jako nařízení o dvorském kroji z minulého století, o šarlatovém plášti, jehož řasy dle zvláštních předpisů rovnati mají pážata, o zákazu, aby na císaře v modlitebně nikdo »nečuměl«. Plíží se v diplomatickém světě pověsti, že ušní choroba Viléma II. má vliv na pathologický stav jeho mozku a tím i na psychické jeho mohutnosti.

Jest nevypočítatelný. Malí němečtí panovníci děsí se, že neuniknou osudu mediatisování. Rakousko ví, že Vilémovi byl sám Bismark málo nacionálním a že císař jednotu německou pokládá jen za »*poloviční*« práci národní. Vypočítával Bismarkovi, že se studeným srdcem vydává Němce v Rakousku a Rusku slovanské zátopě. Chce z příma celní spolky s Rakouskem a vybudování

rakousko-německé alliance ve směru těsnější ještě jednoty. Kurii je známo, že Vilém II. je nepřítelem papežské stolice a že Bismarkovy porady s Windthorstem pokládal za zločin. Francie zpravena je, že Vilém více ji nenávidí nežli Bismark.

Anglii Vilém vyhledává; avšak také k Rusku se blíží. Bude car více věřiti jemu nežli Bismarkovi? Bylo by to neštěstí, ne snad pro Rusko, ale jistě pro Rakousko a jeho Slovany. Caprivi není vlastním lodivodem Německa. Je slaboch a Bismarkovi velice trapným je nepochybně vtip, že ne na skále svatého Petra, nýbrž na »Cap Rivi« troskotal. Státník, který hned v první své řeči celé Evropě vyznává, že politice — nerozumí, nemá práva, by brán byl vážně. Zahraničním ministrem Německa je mladý císař. V jeho rukou jsou tři miliony bodáků a tedy pokoj a snad i osudy Evropy. Po skvělých činech baží, zdržet a varovati se nedá nikým. Mnohého se odváží; může tedy snadno vyhráti, ale také *všechno* prohráti. Sázka je větší nežli výhra, neboť mezi sousedy Německa je mnoho těch, kteří za existenční svou otázku pokládati musí rozbití Německa. Císařské Německo samo sousedům klidu nepopřeje. Stojí na meči. Železo a krev říši tu zbudovalo a jen železo a krev udržeti ji mohou pohromadě. Též příští dějiny národa českého závisejí na vzrůstu či seslabení arcivrahů Slovanstva!!

KNÍŽE CARLOS AUERSPERG.

Zemřel hrdý, pohněvaný, roztrpčený muž, který dlouhá léta stál na jevišti i za kulisami u těch stavů, kde spřádaly se osudy říše, Českého království a národa. Muž o půl hlavy nad prostřednost vynikající, však leskem svého rodu, výší svého postavení a velikostí svého majetku k znamenitostem říše a k prvním koryfeům země české náležející. Němci mají příčinu k opravdovému zármutku — zavřelo se jim dvé ledových, pronikavých oči, bez nichž by nebyli mohli nikdy uchvátit správu země a veslo vlády říšské.

V otevřenou hrobku stele se nesmířitelnému nepříteli českého národa. Strašlivá opravdovost smrti nesmiřuje sice, neboť žádávaná pieta k mrtvým — je běžnou všedností, nemístnou při mrtvolách, které zanechaly hluboké stopy v životě veřejném. Však spravedlivý hněv a důvodná zlost zmirňují se ze šlehajících plamenů na klidné světlo voskové svíce, jež svítí v hlavách i nohách posledního lože. Ne víc k odplatě a pomstě, než k dobře rozváženému soudu vyzývá žlutavé čelo, pod nímž mozek ztrnul v led a krev stanula. Jako rozestřený vějíř leží minulost jeho před námi; a co na něm psáno a kresleno, vzbuzuje city, vzpomínky a reflekse, které divokými víry valí se duší Jak rej a tlum jich zastaviti, sebrat a z nich vybrati nejmarkantnější rysy a skutky, aby pravá povaha vynikajícího strůjce minulých událostí vystoupla jako plastický, ni zlobou, ni lichotným nadsazováním nikoli znetvořený relief?

Pražanům pohřební vyzvánění v těchto dnech povědělo, že mezi nimi vydechl život kníže Carlos Auersperg. Také v celém národě se ví, že o něm mluvíme. V Praze a v přečetných svých zámcích mezi slovanským lidem ztrávil největší část svého života — navzdor tomu cítil se tam vždy vídeňským Rakušanem, jakož i byl čestným občanem sídelního města — mezi Slovany cítil se cizincem bez soucitu a bez souvislostí s nenáviděným okolím. To jest jeho vina a hřích, že když nemohl milovat Prahu a slovanský lid, kterýž pro něho za bídnou mzdu pracoval — musil je nenávidět. A přec počátky veřejné činnosti jeho náležely zemi; byly slibné, neboť talent jeho váhou rodu musil se dodělati účinlivosti scháze-

jícího mu genia. Ještě více spravedlivostí a dějinnou oprávněností věci Českého království a národa českého. Jeho dnešní oslavovatelé marně zatajují, že Carlos Auersperg započal jako nadšený federalista a obránce historického práva!

Když v polovici let čtyřicátých česká šlechta vytrhla se ze spánku zrovna stoletého servilismu a započala zápas o zemskou ústavu s korunou, byl kníže Auersperg mezi nejvýmluvnějšími buditeli citu historické šlechty pro staré řády zemské. Protestoval proti královské výhradě, že koruně přísluší měniti, rozmnožovati a zlepšovati zemské řády a vůbec jus legis ferendae, volaje za hlasitého souhlasu stavovského sněmu: »Stavy nevědí víc, zdali jestě existují. Dokud trapná tato výhrada nebude odvolána, bylo by nespravedlivo, abychom na přání vlády povolovali vládě nějaké peníze!« Tehdejší stavové čeští byli si vědomi, že jejich předkové, jak ukázalo se v boji proti josefinskému centralismu, nikdy nevzdali se správní jednoty. politické svébytnosti a historické samostatnosti slavného království Českého. A kníže Carlos nebyl poslední mezi nimi. Roku 1846 povolán byl do stálé komise, kteráž zvolena byla sněmem k ochraně práv stavů zemských. Na elaborátech, jež rok na to z komise vyšly, stkví se v čele podpisů i jméno *Karla* Viléma knížete *Auersperga!* A tak tento s ostatními stavy reklamoval roku toho v mužných adressách a státoprávních dedukcích mimo jiné *právo volby krále českého,* kdyby panující rod vymřel, *právo povolování, vypisování, vybírání zeměpanských daní v Čechách, právo součinnosti při zemském zákonodárství a správě českého království.* Taktéž dokazoval, že obnovené zemské zřízení nezrušilo, nýbrž zachovalo bývalou ústavnost království Českého, a že zemský řád není samojediným ani vlastním základem práv zemských, kteráž spočívají na fundamentálních zákonech a majestátních listech. Když pak královský reskript na toto podání stavů káral; že sněm odepřel část žádaných daní, odporovali stavové velmi rozhodně a *první* — kníže Carlos, mluvě o velice zarmucujících momentech reskriptu královského. On také s ohromnou většinou ostatních hlasoval, aby podala se králi *žádost nová a také na té podepsán jest kníže Carlos Auersperg.*

A ještě jednou a naposled shledáváme téhož knížete Carlosa v čele celé šlechty české. Připojil se s ní zcela rozhodným způsobem k oběma známým peticím občanstva pražského v deklaraci, ve které projevuje ochotu, *změniti stavovskou ústavu podle potřeb doby* a vyhrazuje stavovskému sněmu, aby zkoušel tyto časové změny své ústavy. Toto osvědčení stavů č ských, datované ze dne 3. dubna 1848 zase podepsáno je nejprve knížetem Carlosem Auerspergem a za ním následují skoro všechny rody české, Thunové, Kinští, Nosticové, Kolovrat, Ledebourové, Šternbergové a řada jiných, které anebo jich potomky vidíme v řadách historické šlechty.

Shrnovati závoj s tajemství tohoto obratu, kterýž učinil z knížete Carlose *sběha* od starého historického praporu, není dosud na čase.

Tolik možná povědíti, že shluklo se příčin několik. Dávné sokovství mezi občma nejmocnějšími rody českými, Schwarzenbergů a Auerspergů, objevení se jasně zářivé vlasatice na politickém obzoru rakouském, a to na blízku slunce přízně císařské, hr. Jindřicha Clama z Martinic, obejití knížete Carlosa a vyznamenání Jindřicha Bořity vokací do sesílené říšské rady, nepopíratelně větší státnická schopnost, důkladnější vědomosti mladého smečenského pána, osobní nechuť obou ctižádostivých mužů těch k sobě a snad také výbuch vzpoury utiskovaných českých poddaných vlašimského pána, před nimiž ukryt a zachrániti se musil způsobem málo rytířským — — vše to a delikátní jiné příčiny — cherchez la femme — tu spolupůsobilo. Již byl kníže Carlos vybarvený protičeský Josefinista; než té odvahy neměl, aby nepřidal se k návrhu primasa království Českého, knížete Bedřicha Schwarzenberga, by slavná deputace českého sněmu odevzdala císaři Františku Josefovi korunovační adressu. Ba, Carlos Auersperg sám adressu korunovační vypracoval a snad proto vypadla tak chudě, že žádala za pouhý ceremonielní akt bez restaurace české ústavy, zmodernisované na základech historických. I tento tenký a křehký svazek s historickým národem a státem českým kníže Carlos za nedlouho přerval a *dal strhnouti se v bezohledné odpovědnictví k národu českému.* Snad vyneslo mu to nadšenou přízeň falšovatele říjnového diplomu, rytíře Antonína Schmerlinga. Postavil jej v čelo panské sněmovny a pasoval ho zároveň na »prvního kavalíra« rakouského. Směšnosti té mohl dopustiti se jen taký mělký parvenu, jakým ve veškeré ministerské své činnosti osvědčil se protektor pražských šorfsiců.

Tehdy bylo Rakousko ještě *jedním* státem a vyvyšování knížete Carlosa při bohatém věnci kavalírův uherských Eötvöse, Szécsena, Szechenyiho, Majlatha a vedle hr. *Jindř. Clama*, knížete *Karla Schwarzenberga*, *Bedřicha a Lva Thuna* nedalo by se ani naivností a neznalostí Schmerlingovou ve sférách velké aristokracie rodové vysvětliti, kdyby nebyl v něm zjevný politický úmysl, v knížeti Carlosu, kterýž ani politickým svým talentem, ani svými zkušenostmi a tím méně svou državou nemohl stavit se ani po bok, neřku-li v čelo současné šlechty rodové, získali surogát za nepřátelskou sobě všemocnou tehdy feudální aristokracii. Platí-li ještě dnes slovo, že »Rakousko je špatná oligarchie, jejíž osudy vnitřní určuje hněvuplné závodění rodů Schwarzenbergův a Auerspergů«, platilo to ve větší míře tehdy, kdy přemožené snahy demokratické z r. 1848 trpkostí naplňovaly srdce kruhů rozhodujících. Auersperg na udidle byl Schmerlingovi příliš vzácná kořist, než aby byl šetřil kadidla. Bez Auersperga nejen Schmerling, nýbrž i jeho pokračovatelé ve svařování Rakouska v litinu centralistickou nikdy nebyli by pochodili, a tvářnost Rakouska byla by dnes naprosto jiná: *nebylo by dualistické, mělo by sice jeden centrální parlament pro celou říši, ale historické individuality měly by dostatečnou samosprávu.*

Zasáhnutí Auersperga ve vývoj ústavní jest osudné. Rakousko pořád jím churaví a kdo ví, zdaž a kdy se vystůně. Dějiny země české budou nad Carlosem Auerspergem souditi jednou jako nad ztraceným, proradným synem. On vlákal a svedl celou řadu starých rodů českých, zejména Waldsteiny, většinu Kinských a Thunů, Coloredo-Mansfeldy a jiné od červenobílého praporu a zřídil z nich kohortu, se kterou jedině Němci na sněmu českém nabyti mohli většiny a na této pevné půdě udržeti únorovku a vybudovat prosincovku. Ne láska k Němcům, ne přesvědčení centralistické a *nejméně slavený jeho liberalismus* zatlačil knížete Carlosa v bezuzdnou zášť proti zemi a národnosti české; neboť z lásky nebyl by se propůjčil k tak křiklavému rušení zemských práv, jakým jsou přímé volby na říšskou radu. *Byl to vzdor a hněv* proti urozeným členům kasty, jejížto duchem víc byl prosycen, nežli kterýkoli historický feudál: byla to zášť k národu českému. Ta z něco udělala pomahače občanského lžiliberalismu německého, pomahače bez svědomí a bez vážnosti k zákonům. Dostoupil sice kníže Carlos vrcholu moci, než na krátko jen se udržel a v době té poznal, jak hořké je přátelství německého liberalismu, kterým na hloubí duše své pohrdal. *Není ve šlechtě této ani oné polovice říše takového grand seigneura, jakým byl kníže Carlos.* On v mladistvém ještě věku přidal ke knížecímu svému titulu důstojnost vévody kočevského a *knížecího hraběte* welsského. Byl proniknut středověkou majestátností své modré krve a mluvil a jednal vždycky jako souverain. Jestli o někom, platí o něm, který nikdy občanskému poslanci, ba ni ministerskému kolegovi občanskému ruky *bez chránící rukavice nepodal*, Horacovo: Odi profanum vulgus et arceo! Pýcha hidalga nedosahovala kotníků hrdopychu jeho a několik hlav převyšovala pych *španělského granda.* Je to karakteristická známka, že všeobecně mezi přátely i nepřátely nazýval se »Carlosem«. Ba kníže Karel zval se »Carlosem« po *španělsku sám.*

Když 30. prosince r. 1867 *vstoupil v čelo ministerstva občanského*, napřed bylo jisto, že pýcha a nesnášelivost jeho za krátko jej učiní nemožným. Vydržel to zrovna plných devět měsíců a pak sám portefeuille zahodil. Celé tajné jeho nitro bylo v příkrém odporu s liberalisujícím směrem jeho kabinetu a největší jeho čin, *zrušení konkordátu a náboženské zákony,* vynesl mu sice mnoho slávy, avšak *nezasloužené.* Zrušení konkordátu bylo potřebou doby: žádalo ho veškeré týrané jím občanstvo. Ze sněmovny poslanecké zmohl se hlavně slovem a působností dra. Mühlfelda takový tlak a v panské sněmovně hlavně *Anton hrabě Auersperg* (známý jako básník s pseudonymem *Anastasius Grün*) a Lichtenfels s takým důrazem poslaneckou sněmovnu podporovali, že Carlos stal se jenom *pouhým vykonavatelem* toho, co jiní učinili. Upřímnost jeho se zákony konfesionálními jest illustrována historickým faktem: císař žádal od Beusta, aby v panské sněmovně prosadil dva, ostří konfesionálních zákonů velice mírnící dodatky. Beust schoval se za nemožnost a kníže Carlos nabídl se panovníku

sám. Byl by také svému slovu dostál, kdyby lehkověrná jeho grandezza nebyla mu způsobila šibalství. Starohrabě Salm, kterému svěřil oba návrhy, známý svou zapomnělivostí, přišel *pozdě* a nechal oba návrhy v kapse. Císaři nebylo ovšem lhostejno nedodržení slova a někdy valná přízeň a důvěra jeho v knížete Carlosa byla tím pomarněna.

Ve státu, který má jen ústavní formu a podstat *vlády samého panovníka*, vedoucí ministr musí býti dvořan. Tím Auersperg nikdy nebyl. On neměl potřebnější ještě vlastnosti každému ministrovi: diplomatické pružnosti. Zakládal si na tom, že skráň jeho neposkvrněna zůstala i nejmenší krůpějí diplomatismu. Protože je politika věc kompromisu. Carlos nikdy neměl vstoupiti do její cechu. Se svým jménem a fideikomisem zdědil pýchu svému okolí nesnesitelnou. Slovo jeho k nižším a rovným měl vždycky timbre *rozkazu*, k vyšším *poučování*. Tento poslední zlozvyk, nikoliv nečestný, ale nemoudrý, sdílel s Jindř. hr. Clamem, kterýž jinak byl ohebnost a pružnost sama. Kdekoliv Carlos měl vůdčí postavení, nemohl se zhostit, ač někdy se snažíval, příkrosti a panovačnosti. Byl narozený diktator a despota. Krátce jen byl v ministerském úřadě a nejen podřízení úředníci, nýbrž i jeho vlastní kolegové žehnali dnu, ve kterém se loučil. Drsnost jeho byla hlavní příčinou jeho pádu. Sama řídká jeho časem laskavost podávala se s takové výše, že neusmiřovala a nepovyšovala, nýbrž roztrpčovala a snižovala ty, k nimž chtěl být blahosklonným a milostivým. Odporu nesnesl a též členy panské sněmovny, které ve dvou turnech předsedal po čtrnácte let, mentoroval jak učitel školáky.

Došlo nejednou, zejména se členy, na které byl žárliv, k trapným výstupům. Zvláště s hrab. Lvem Thunem, o němž věděl, že je jedním z nejznamenitějších členů panské sněmovny. Osopoval se na něho tak neurvale a nešlechticky, že vlastní straně způsoboval trapné rozpaky. Najednou zakřikl jeho řeč: »Nemáte slova, sedněte si!« Že hrabě Lev Thun nezúčastňoval se po drahný čas schůzí peerské komory, zavinila tato tvrdá bezohlednost Auerspergova. Při tom byl Auersperg často svéhlavý a vzdorovitý. Neušetřil ani svého císaře, a bylo jeho ministrování neustálý zápas s panovníkem. Musil se prudkostí svou spotřebovati. Tím spíše, že za devět měsíců popudil proti sobě celé národy. Stavěl se mezi ně a mezi laskavého panovníka jako *neúprosný krutý místokrál*. Chodil se vztýčenou hlavou a nepovolil císaři někdy ani v maličkostech. Měl se za neomylného a hromadil chybu na chybu. Nemaje ani zvlášť vynikajícího státnického nadání, ani předběžných administrativních známostí ni odborných vědomostí, vedl *stálou válku proti všem*. A český národ pronásledoval s bezuzdností a vznítil plameny, ve kterých zahynul. Čechy zachvátilo nadšení, jakéž zmocňuje se národa jen ve chvílích, kdy rozhoduje se o jeho životu a smrti. Nepřímým původcem *slavných českých táborů* jest stálý princip Auerspergův, že českým národním snahám nesmí se v ničem povolit, poněvadž neslučitelny jsou s existencí říše. Dohnal

svými persekucemi český národ v poloviční zoufalství, kteréž zrodilo tak odhodlaný boj, že zraky Evropy obracely se k vnitřním zmatkům Rakouska. Nejen císař, ba též všichni ministři Auerspergovi nesouhlasili s dávením nejdůležitějšího národa říše. Ni cizák Beust nemohl neviděti škodlivé účinky hrůzovlády Auerspergovy na velmocenské postavení říše. Všechny služby, kteréž *Auersperg prokázal Beustovi při volbách českých*, nemohly postačit, aby Beust neupozornil panovníka, že Auerspergův systém způsobil poloviční revoluci v celých národech. Bez vědomí ministra-presidenta rozkázal císař Beustovi a hrab. Taaffovi, aby za ním, který odjel do Prahy k slavnosti otevření Eliščina mostu, vydali se do hlavního města českého a pokusili se s Riegrem a Palackým o smír. Tento nemohl míti výsledku, ale *Auersperg byl uražen.* Nebylo-li jednání Beustovo s oběma českými vůdci *příčinou,* bylo aspoň *záminkou*, že Auersperg zadal za propuštěnou. Za důvod uvedl výslovně *ztracenou důvěru císaře.* Byla přijata, neboť říše nemohla déle Auersperga snésti. Sami ministři-kollegové byli povděčni, že konečně odchází. Stal se formální pokus, aby *prozatím* řídil správu státu, Auersperg nemohl nesvoliti, ale *ve vzdorné pýše odjel z Vídně na své statky a naproti svému slibu o své povinnosti se nestaral.* Nevědělo se, kde meškal. Bral svou *domnělou nezbytnost* tak opravdově, že čekal kapitulaci Beustovu a ještě vyšší. Však schopnosti jeho byly za krátké období jeho úřadování prohlédnuty. V neopatrné chvíli stejně domýšlivému Beustovi ponížil se ke slovu: »Vy jste náš *otec*, my ministři jsme Vaše děti.« Posilnil sebevědomí říšského kancléře, a tento dle toho jednal. On i Andrássy vměšovali se do činnosti Auerspergovy, jež všude vyvolávala zmatky. Vlašimský pán se cítil příliš tyranem padovanským, než aby toho snesl. Nepochybně poznával, že jest nástrojem cizího sobě liberalismu, a hrdost magnáta v něm procitla. Viděl všude nevděk, a žádný z jeho ministrů nedržel k němu, každý tvořil si vlastní stranu a šel za svými vlastními zájmy. Historie Offenheimova procesu ukázala, že někdy za špinavými. Giskra a Offenheim byli společenstvem vyděračským.

Nahoře neměl opory, setkával se tu jenom s lhostejností a s napolo tajenou nedůvěrou. Právem. Celá říše byla rozchvácena, a navzdor bankrotu Brestlově, který Auersperg nazval »válečnou daní k zjednání rovnováhy«, byly finance státní v děsném stavu. Co mu zbývalo, nežli aby šel a svůj pořád ještě mocný vliv podepřel zase *křeslem předsedy panské sněmovny a nejvyššího maršálka českého?* Nežli však odešel, učinil přípravné kroky ku *násilnému pacifikování Čech.* Dne 26. září odstoupil, ale zanechal pro ministerstvo závěť, aby z Čech odvolán byl místodržitel Kellersberg a na místo jeho postaven *generál Koller.* Ten také již 11. října *s výminečným stavem v kapse ujal se správy českého království.* Zásluha o tohoto dobrodince království Českého náleží Carlosovi Auerspergovi. *Koller byl muž jeho srdce*, a když se po třech letech podařilo Carlosovi znova svou *zvůli* dosaditi ke kormidlu

říše v osobě svého bratra, *Adolfa Auersperga*, který v konírnách erárních konal k tomu úřadu předběžné studie, dal skrze zaopatřovaného svého bratra povolati Kollera k místodržitelství českému *podruhé*. Rodinná starost o tohoto nezcela podařeného bratra překonala i španělskou pýchu knížete Carlose. Vyznáváme se, že tuto nejvíce ctíme a že je nám sympatická zmužilost, se kterou také proti koruně dovedl hájit své přesvědčení. Možno-li však věřit, že pramenila se *z hlubokosti mravní povahy*, když od svědka věrohodného, který mluvil ještě za živobytí Carlose, *bez odmluvy tohoto čteme, že, když zadal Carlos za propuštěnou, staral se, aby nástupcem jeho byl jeho bratr, dragounský nadporučík, kníže Adolf Auersperg*. Ignoroval Beusta před tím po celé měsíce, pokládal ho za hlavního spiklence proti sobě a v tomto pohrdavém nepřátelství neváhal vyhledati ho s otázkou: »Slyším, že odporučujete panovníku za mého nástupce mého bratra Adolfa!« Beust *o ničem* takém nevěděl, ale byl ochoten učinit císaři v tom smyslu návrh. Tento ničeho nenamítal, ba v ministerské radě sám uvedl jej k řeči. Ministři však měli na *jednom* Auerspergovi dosti a starý Plener spustil bez odmluvy ostatních ministrů takový panegyrikus na hraběte Taaffa, že tento dosavadní náměstek ministr-presidenta byl jmenován. Nové to pokoření pyšného rodu Auerspergů; neboť chéf tohoto rodu ve všech salonech šlechtických vykřičel, že hrabě Taaffe je »homo nemo«, který svůj portefeuille zeměbrany a *policie* děkuje jen okamžitému rozmaru císařovu. Známo, že hrabě Taaffe je v soukromém obcování šťastný vtipkář, šťastný napodobovatel zvířecích hlasů, výborný mimik, jenž svůj obličej přetvoří v každý jiný karakteristický a že na stěně při dobré tabuli a lepším víně dovede kouzlit komické obrazy *stínové*.

Tak na něho kníže Auersperg hleděl. Kdyby jiného nebylo, již to praví, jak špatným byl znatelem lidí. Znalost pak člověka je první podmínka každého politika. V Taaffovi se Auersperg, jak všichni dnes víme, strašlivě klamal. Nebyl proti němu obrem ve stárnickém umění. Kdyby Auersperg byl takovým státníkem, jak se sám domníval, měl věděti, že všeobecný běh lidských udalostí všeobecně tam tíhne, povyšovati prostřednost jako nejvhodnější ku vládě. Taaffe stal se v kabinetu následovníkem nejen Auersperga *prvního*, nýbrž také *druhého*, a bylo souzeno, že zahraje si později s knížetem Auerspergem tak, že tento veřejně bude přiznávati se, že byl Taaffem přelstěn.

Carlos, když Taaffe v ministerské radě se svým votem menšiny ministerstva, *která chtěla smír českého národa*, proti většině Giskrou a Herbstem vedené propadl, zadal za propuštěnou. *A zase vidíme knížete Carlosa putovati k nenáviděnému Beustovi*: chce vládnout skrze svého bratra, a proto má býti tento ministr-presidentem. Touží však po pomstě a žádá, aby Plener senior, který s nadšením byl žádal Taaffa, byl propuštěn. Občanští ministři se vzpírají a správa ministerstva padá do klína Hasnerovi. Krátké bylo jeho panování a s ním ústavácké většiny. Carlos Auersperg musil

dožiti se ministeria Potockého a Hohenwarta. Milovaný bratr jeho stěhovati se musil z úřadu nejvyššího českého maršálka do Solnohradu a skromnější zaopatření zemského presidenta zemičky této děkoval zase milosti Beustově. Však po zmaru fundamentálek obnovila se éra Auerspergova v Adolfovi. Ten byl alter ego Carlosa, a oba tito křisitele pobělohorských dragonád srostli v mysli národa českého v jedno.

Sedm let trvala nová auerspergovská éra, ve kteréž slyšeni byli jen jedni, ve které moc měli jen Němci, kdežto slovanské národy byly sveřepým násilím šlapány. Byl to boj nemravný, boj proti přírodě, boj proti základům Rakouska! Musil proto skončit *porážkou*. Čechové zvítězili *pozdě*. Teprve tenkrát, když pro německou nadvládu sdělán široký taras přímými volbami. Čechové v nouzi největší na něj vstoupili. Do dnes nemohli taras roztrhat. Podřídili se vítězi nad Auerspergy — hraběti Taaffovi. Ten první se na taras vyšinul kompromisem, jejž zesnulý Carlos později prohlásil za *nekavalírskou šalbu*. Carlos svolil ke kompromisu, domnívaje se, že věc českého národa i historické šlechty je nadobro prohrána. Chtěl tu odtrhnouti od českého národa a připnouti ji ku šlechtě německé jako menšinu. Hrabě *Jindřich Clam nyní poprvé s úspěchem mohl dokázati větší svou statnickou schopnost*. Hrabě Taaffe podle tvrzení Auersperga zaručil mu, že historická šlechta vstoupí do *společného šlechtického klubu*. Clam tento závazek Taaffův, byl-li taký, nesplnil a *vymohl známé místo trůnní řeči*, které uznává právní přesvědčení českého národa. Je to málo, skoro nic a posledními událostmi na sněmu českém, zejména princem Schwarzenbergem, i to málo devalvováno. Před desíti lety viděl však kníže Carlos Auersperg v tomto místě trůnní řeči svou porážku a své ošálení. On nechtěl, aby státoprávní minulost českého národa byla v ní uznána a rozdrážděn kál se před celou panskou sněmovnou: Byl jsem osobně napálen. *Pater Peccavi*. Tuto trůnní řeč dělala *řecká* (prolhaná) vláda, která opravou volebního řádu pro říšskou radu dává ze 23 mandátů ústavověrné šlechtě jenom 4. Má podmínka byla: *žádné koncesse před vstoupením, žádné po vstoupení Čechů na říšskou radu*. Hrabě Taaffe odmlouval, že podmínky tak nezněly, Carlos bránil se kavalírským slovem před celou veřejností, ale Taaffe a volební oprava Clamova *zvítězili*.

Od toho dne Carlos Auersperg uznával svou porážku. Dal se ve Vídni jen zřídka vidět a žil v ústranném soukromí. Jenom však zdánlivě. Výheň jeho ctižádosti nevyhasla. Byl měchem německé šlechty v Čechách. Kdykoli jednalo se v panské sněmovně o nějaké svaté právo národa českého, zjevil se jako by z mrtvých vstal a mluvil a hlasoval i proti universitě české i proti Pražákovu nařízení, kterým ustanoveno, že *porady* vrchního senátu mají se díti také jazykem *českým*.

Zášť k Taaffovi a Čechům přikovala ho k straně německé *na vždy*. Co dobrodruhu Beustovi nerozpakoval se největším úsilím způsobit, *uchystal* také svému bratrovi *nejhnusnějším násilím*:

většinu v českém sněmu. Nikdo jiný není tvůrcem *pověstného chabrusu*, který pomocí vídeňských *židovských* bank skupoval houfně za předražený peníz deskové statky zemské. *Bratr pak jeho návodem pouhým črtem péra zapsal dva tucty chebských sedláků do zemských desk.* Kdo by se na tato priora divil, že arcitory Carlos vystupoval jako *kazatel protiv antisemitismu?* Šlechetný kníže chabrusovými volbami zjednal si teplé místečko pensisty v dvacetitisícové prebendě nejvyššího maršálka českého a pour honneur du drapeau zase křeslo předsedy panské sněmovny. První výnosné místo držel tedy celkem 12 let, taktéž v dvojím turnu. Popíráno mu nebudiž, že byl pilným a že tu hleděl ukrocovati svůj hrdopych. Avšak troufáme, že sám intimus a přítel jeho, dr. Schmeykal, měl z jeho neústupnosti mnohou těžkou chvíli. Neboť Carlos nebyl v ničem *mužem srdce* a někdy ne mužem rozumu, nýbrž vášně. Posu dělat uměl vždycky. Příroda dala mu zevnějšek imponující. Předčasně zešedivělý vlas a stříbrný vous dodával výrazné, skutečně aristokratické jeho hlavě zvláštního kouzla. Oko jeho bylo malé, však neobyčejnou modrostí a pronikavostí zrovna mrazivou imponující. Byl zjev třeba jednou viděný již nezapomenutelný, kterýž navzdor ne vždy plynné mluvě presentoval se jako nevšední postava znamenitého muže. Češtinou mluvil jenom kuchyňskou a to nectí ho, poněvadž většina statků jeho je v dědinách českých, jimž nebyl vždy pánem milostivým. Čechové byli mu vůbec tím, čím jsou Slovinci kočevského jeho vévodství. Na českém sněmu nebyla nikdy na něm zvláštní duchaplnost pozorována. Němci dělají z něho Talleyranda a rozházeli nejeden jeho bon mot do lidu a zpopularisovali je na okřídlené slovo. Skorem ostýcháme se nejhlavnější opakovat, poněvadž ovšem ne dle pramenů, nýbrž dle známé knihy Kohnovy opakují je všechny vídeňské listy. Mohli bychom je doplnit, avšak raději je obmezujeme.

Tak pravil Auersperg: »*Při větší štědrosti k autonomii mohla by se státi Austrie příliš záhy automatem*« »Federalismus je ponížením trůnu.« »Panská sněmovna jest ukazováčkem hodin a poslanecká ručičkou minut na časoměru vnitřní politiky.« »Dualismus neslouží-li *jednotě*, služiž aspoň *svornosti*.« »Rakouský vlastenec (po uherském vyrovnání) musí míti na budoucnost *rozdělené srdce*.« Tento poslední výrok ukazuje, jak původní federalista, metamorfosovaný centralista stává se dualistou. Není největší chválou Auersperga, že Maďarům pomáhal do třemenů. *Absurdní jest* (dle výtečného politického spisovatele) *muž, který nikdy se nezměnil.* Každý může chybovati a nikdo nemá rozum a politickou zkušenost ve vínku. Zajisté lze měniti politické přesvědčení. *Avšak ne* jako Auersperg *v základních zásadách, nýbrž jen v taktice.* On však měnil své fundamentální zásady a to z lepších k horším a nejhorším. Z federalismu v centralismus a z tohoto v dualismus, tuto málomoc říše. Macaulay tvrdí apodikticky, že ta říše je nemožná, která má dva stejně mocné parlamenty a dvě stejně neodvislé vlády. Tomu rozumějí také Čechové *neodvisli* a hříšná

podezřívavost, která sama zamítá české státní právo, je obviňuje z centralismu. Blahoslavení chudí duchem . . .

Tak malým nebyl kníže Auersperg, aby tomu nerozuměl. On *proti* svému rozumu, veden panovačností, nechutí k českému národu a odporem k urozeným své kasty dal se na cesty falešné. V politické chybě té důsledně setrval. Posuzujeme ho mírně, poněvadž ne v politice, nýbrž v salonu a v krásnilství poznáváme pravé jeho povolání. *Byl hlavně mužem umění*, zvláště divadelního. Na prknech, která znamenají svět, byl doma, a zásluhy jeho o *německé* divadlo pražské nedají se podceňovat. Tu nešetřil peněz svých ani zemských. Láska jeho k divadlu tam až šla, že hlavně jeho působením jinak nenáviděnému národu českému vymohl od německých poslanců na stavbu Národního divadla 300 000 zl. Byl obětí své divadelní vášně. Zapřel politika tak v sobě, že již za účastenství Čechů ve většině říšské rady, kdy německý sněm pražský byl anachronismem, chtěl mezi dveřmi v poslední době prosadit usnesení, kterým povolovalo se druhému německému divadlu 800.000 zl. Jenom *divadelní intendant*, ne maršálek kníže Carlos směl klamati se, že Čechové při vší své odvislosti nemají vlivu tolik, aby tomu zabránili Sněm byl *náhle* uzavřen, než mohlo se stát vyzývavé to usnesení. Kníže Carlos tak byl tím překvapen a roztrpčen, že opominul pravidla kavalírské slušnosti. Vydralo se mu z prsou jako umírajícímu: »S bohem, žijte blaze, pánové,« a prchal ze sněmovny, kde tak dlouho třímal trojzub. Místodržitel český pospíchá za ním a v heroickém sebezapírání podává mu ruku, »španělský« grand ho neviděl — vždyť místodržitelem byl jenom *baron* Kraus! Však vévoda, kníže a hrabě zapomněl, že baron, třebas z pokřtěné rodiny, je náměstkem císaře! Následek dostavil se hned: korunní princ Rudolf, jenž na druhý den odjeti chtěl jako host k honům na Auerspergovu Vlašim — z nádraží císařovým telegramem byl vrácen!

To byl poslední výstřelek pychu Auerspergova proti císaři. Konečně odhodlal se hrabě Taaffe rozpustiti sněm český a s českou většinou kníže Auersperg byl osobou soukromou. Srostl se správou a výborem země; tu bude odhadnuta nejprospěšnější jeho činnost; avšak nemýlíme-li se, že *jemnější* dobu knížete Lobkovice, nového maršálka, sami dnes strikující členové českého sněmu, zvláště však zemští *úředníci* pociťují jako polepšení proti samodržectví Carlosa Auersperga.

Ten zemřel v politickém svém úpadku. Či něco jiného je, když on, všemožný kníže Carlos, ruku v ruce s Milanem chodí po promenádách karlovarských a demonstruje v divadle se znamením Schulvereinu na kabátě? *Dokud však byl živ, mohl každý den vzkříšen býti z politické své smrti.* Ne proto, co učinil, nýbrž pro veliké jméno rodové, které v Rakousku platiti bude dlouho po něm mnohem víc než vlastní zásluha.

Malá a nejmenší kolečka ženou v Rakousku vývoj národů, a nevíme, zda, co je dnes nemožné, zejtra nebude skutkem. U rakve

stojíme a nevíme, zdali bude kolébkou naší nebo německé moci. Doby ordalií a božských soudů řekly by, že spor Carlosa Auersperga s Taaffem, kde beze svědků jiných stojí kavalír proti kavalíru, rozhodnut byl božským řízením pro hraběte Taaffa. *Carlos odvolán byl v týž den, kdy sestoupily se porady česko-německé za předsednictví hraběte Taaffa.* On, kterýž shodu tu musil pokládati za svou politickou smrt. My nevěříme proroctvím augurů. Jsme racionalisté a pro konference nevidíme ve smrti Auerspergově žádné šťastné omen. Pán bůh má jiné starosti, než aby staral se, co kníže Auersperg a hrabě Taaffe vymýšlejí ne na spásu národů, nýbrž na uchvácení moci. My soudíme podle minulosti, podle toho, co bylo, a počítáme, co nám hrozí. Hrabě Taaffe v konferencích česko-německých mluvil jako pohnutý ctitel knížete Auersperga. Je-li to víc, než salut vojenský na počest zemřelého, chce-li on, aby po desíti letech znova triumfoval systém knížete Carlosa? Zvedne-li porážku jeho k vítězství; *nás ten azur a laur nepřesvědčí.* Svítiti bude jako hvězda na nebi, ale bude to ne hvězda, nýbrž *meteor z rozžhaveného kamene, který tučnou prstí českou, kam brzo spadne, bude udušen v mrtvý, bludný kámen!*

TAAFFE.

V nádherné síni, jejíž rokokové, zlatem zdobené klenutí nesou mramorové sloupy, shromážděna je skvělá společnost prvních representantů církve, úřadnictva, vojska, šlechty jakož i pairové druhé komory a skromně v pozadí, v kabátech po většině prostých, hvězdami neozářených, poslanci všech národův a stran říše.

Na nízké galerii na pravo ve skvoucích toilettách září věnec dam z předních rodů, a na levo v ložích vyslanci a legační radové, zástupci evropských i zámořských mocí.

V průčelí zvedá se prostorné podium s trůnem. Před ním stojí císař, v pravo na patnáct arcivévodů v běloskvoucích uniformách, na levo rakouští ministři.

Z jich středu vystupuje nevysoká, pružná, skoro útlá postava; s pergamenovým závitkem v pravici, v levé ruce úřadnický dvojšpičák, blíží se k trůnu a s čelem téměř k zemi skloněným podává panovníkovi trůnní řeč.

Když císař ji přijal a rozvinul, postava se vzpřimuje, stane poblíže císaře a s usměvavým čelem nad velikým binoklem s černým kostěným vroubením prohlíží vznešenou společnost.

Muž ještě v nejlepší síle, s jiskrným černým okem, s havraním, skoro modrolesklým, uprostřed rozděleným, hladce sčesaným vlasem.

Tak presentoval se většině českých poslanců a také většině novinářských zpravodajů českých dne 8. října 1879 poprvé — hrabě *Taaffe*. Celkový dojem vídeňského, trochu přezralého bonvivanta, jemuž z očí i koutků tenkých rtů zíral šprým a čertovina

Je zase říjen. O půl druhého desítiletí později.

Ve starém rozlehlém parku na prahu naší Šumavy zvedá se čtyřhranné, nevysoké, šindelem kryté stavení.

Tu v nárožním pokoji prvního poschodí na prosté dubové posteli leží vyschlá postavička, již by výrostek v náruči odnesl.

Ubožák to, jemuž každé hnutí neduživého těla způsobuje nesmírné bolesti. Noha až po koleno zachvácena je snětí. Ale ne tu pouze je pramen bolesti a jediná příčina blízkého konce. Trýzeň tělesní a stálé nabezpečí jde od zmoženého, chorého srdce.

Všecka sláva polní tráva.

Malomocný tento muž, s nímž neměnil by nejposlednější, stářím zvetšelý jeho ovčák, je týž hr. Taaffe z mramorového sálu císařského.

Na dřívějšího Taaffa upomíná jen oko, jež neztratilo svůj oheň a vlas, jediná marnivost hr. Taaffa, vlas, jemuž ani v nemoci nedal zběleti.

Za to vous je šedý, skoro sněhobílý. Vroubí celý obličej a dává mu podstatně jiný výraz.

Na okna tiché, opuštěné skoro síně padají žloutnoucí listy javorův a bukův, obmykajících »Nalžovský zámek«.

Dech smrti vane komnatou. V nemocném dvě duše žijí, jedna umělá, morfiem a jinými stimulancemi násilně drážděná, druhá bezvládná, jižjiž prchající.

Dlouhý to byl zápas se smrtí. Všechny předpovědi nejosvědčenějších lékařů zklamaly.

Hr. Taaffe vždycky ještě ubránil se a samu neúprosnou smrt o nějaký týden ošidil.

Dotrpěl.

Hojně sjeli se přátelé a hodnostové do Nalžov, aby vynesli nebožtíka do kaple sv. Antonína, na blizoučkém vršku v mlází poeticky se bělající.

Zde pod oltářem bylo mu ustláno vedle předků z české větve.

Ještě týden zabývati se bude veřejné mínění význačnou osobností jeho. Pak náležeti bude minulosti. Ale teprve po letech bude možný spravedlivý o něm soud. Výšku hory nelze posuzovat na samém úpatí. Tak lze vynikající muže posuzovat až z větší dálky, kdy vášně se oslabily. Potom mnohé, co zdá se veliké, se scvrká, a co dnes sotva se pozoruje, roste do výše.

Moderní historická škola hledí vysvětliti každého znamenitějšího muže a jeho skutky z jeho ústředí. Je to správná methoda, nepřestupuje-li hranice, za kterými je říše směšnosti. Napoleon byl by vyhrál bitvu u Jeny a prohrál u Waterloa zrovna tak, kdyby nebyl na Korsice vyrostl při skopových řízkách a uzené kůzlečině.

Nepopíratelno je však, že původ, okolí, výchova a první dojmy mají podstatný vliv na průběh života každého jedince.

Hr. Taaffe byl zrozen takřka bez určité národnosti. Rod je irský. Předkové jeho v 16. a 17. století vystěhovali se ze zeleného ostrova, by nemusili podrobiti se anglickému podmaniteli. Hr. Taaffe měl titul Viscount of Coran (či jak nehistoricky sám se psal Coren) and Baron of Ballymote, byl tedy pair irský a *neměl* právo, jak se obyčejně za to má, zasedati v *anglické* komoře lordů. Ale hr. Taaffe byl Irčanem. On neznal ani irsky, ba ani anglicky. Podivno, že neví se, zda zrozen je v Praze či ve Vídni. Jisto je, že nebyl ani Čechem, ani Němcem, třebas vychován byl německy. Otec jeho Ludvík hr. Taaffe byl r. 1848 několik měsíců ministrem spravedlnosti a později presidentem nejvyššího soudního dvoru. Němcem ve smyslu dnešním ani otec hr. Edvarda nebyl. A tato beznárod-

nost vysvětluje leckterou přednost, ale též mnohou chybu jeho politiky.

Kdo slepcem se narodil, nemůže rozeznávati barvy; kdo žádnému národu nenáleží, nemůže býti přístupen národním pocitům a vášním. Proto hr. Taaffe do jisté míry byl k národním snažením objektivní a nepředpojatý. Než tato výhoda měla také svou stinnou stránku a stala se říši z tolika národů složené, říši, kde otázka národní nejdůležitější má úlohu, vážným nebezpečím.

Snad tím vysvětlovati se musí tak mnohý omyl, jehož hr. Taaffe nemohl se zbaviti. A možná, že budoucnost hříchy a chyby jeho v otázkách národních nebude tak příkře odsuzovati, jako my současníci, neboť hříchy ty staly se tam, kam duševním okem svým nikdy nemohl dohlédnouti; neměl orgánu pro národní smysl.

Ale jinak byl muž neobyčejného intellektu, třebas i ve svém životě mnoho knih nepřečetl. Již ta okolnost, že dvakráte měl nejvyšší hodnost v říši a že byl ministrpresidentem po více než polovinu trvání dualismu, samo sebou dokazuje, že byl mužem nevšedním. Čeho nedostávalo se mu na hlubším, formálním vzdělání, dosazoval neobyčejnou znalostí světa a lidí a úžasnou skoro silou vůle. Činnost jeho zanechává v celém veřejném životě států a národův rakouských v dobrém i zlém smyslu hluboké rýhy, které nikdy nebudou moci býti zcela vyhlazeny. Přiznati to musí také politický odpůrce, a při rozmilých osobních vlastnostech, jaké měl hrabě Taaffe, přizná to rád.

Že jedna část vídeňského tisku nad otevřeným hrobem hraběte Taaffa blátem a kalem pohazovala, urazilo také politické nepřátele nebožtíkovy, a osobní přítel, jakým byl císař, káral to veřejně na dvorní hostině baronu Chlumeckému do očí.

Sláva hr. Taaffa je však jenom jednostranná. Největší poeta italský našeho století Alessandro Manzoni postavil ve slavné básni, psané za mocného dojmu smrti velikého Napoleona, záhadnou otázku: byla-li to sláva pravá?

Ani duch tak velký netroufal si nad čerstvým rovem dáti odpověď a soud zůstavil budoucnosti, která může býti mírnější a přísnější zároveň nežli současníci.

Také ku hr. Taaffovi teprve vzdálenější budoucnost bude moci býti zcela spravedliva. Nám samým pro blízký a přečastý osobní styk je přísné a příkré slovo dvojnásob nesnadným

Za doby druhého jeho ministr-prezidentství, kterou pozorovali jsme z blízka v parlamentu i v zákulisí jako svědkové očití, rozeznávali bychom periody tři.

První odhodlaného, třebas vždy cíle si nevědomého rozmachu, druhá — perioda stagnace a váhání, a třetí — perioda pokusův a experimentů, z nichž poslední byl ohňostroj, který zapálil střechu nad jeho hlavou.

Klademe-li dnes, v den po jeho pohřbu, otázku, která že byla vládnoucí idea hr. Taaffa, ta, které říkají Francouzi »idée maitresse«, a probíráme-li se na niti této myšlénky dějinami od r. 1879

do r. 1893, vystupuje ráz oněch tří period dosti srostitě před duševní zrak. Nelze arci hledati zcela přesné demarkační čáry, — takových v politice, která není geometrií, vůbec není. Všichni, kdo zabývají se veřejným životem — a na to upozorniti bychom si dovolili české politiky ve všech táborech — neměli by ani na okamžik zapomínati, že v politice žádná fáse nekončí najednou a že také žádná náhle nezačíná.

Věci politické přecházejí z období v období jen sotva znatelnými přechody, mezníky, které jejich cestu určují, neznačívají leč obrat, znenáhla dospěvší.

Vedoucí svoji myšlénku hr. Taaffe sám v jediném slově shrnul, ve slově, kteréž vzbudilo mnoho posměchu, aniž je směšno, ve slovu »smíření národů«.

Poznal záhy dávno před tím, nežli podruhé vstoupil v čelo vlády, že nejnebezpečnější nemocí Rakouska jsou spory národní, a snad domýšlel se, že on, jsa bez národnosti, je predestinován k jejich urovnání. Pochopoval, že zápas národa proti národu Rakousko seslabuje, že to stav nepřirozený a záhubný, když atom práva, kterého jeden národ se domáhá, druhý národ pokládá za útok proti sobě, za rušení své državy.

Nejvíce pohlcuje ovšem moc Rakouska a vyssává mízu jeho síly spor česko-německý. Hr. Taaffe — to svědectví vzdáti jsme povinni jeho popelu — poznával nespravedlivost křivd na českém národě páchaných.

Ale nebyl to snad jenom cit pro spravedlnost, který přiměl jej, otázkou českou se zabývati. Stejně mocně působily pro tohoto realního politika důvody praktické, zřetel na sílu Rakouska. On poznal, že bez uspokojení národa českého není pro Rakousko budoucnosti. Toť věc tak samozřejmá, že úžasem naplňovat musí, jak ministři před hr. Taaffem a po hr. Taaffovi tento základ mocenského postavení Rakouska mohli popírati a jak jeden z opravdově myslících kavalírů z království, kn. Alfred Windischgrätz, mohl axioma to výslovně ignorovati.

Jakmile Rakousko vytlačeno bylo z Německa, bylo přece veta po jeho německém poslání, krom toho bylo dualismem ve dví roztrženo. Nezbyla mu leč jediná spása: uspokojení národů slovanských. Slované pak činí velikou většinu občanstva státního. Němci sami uznali tuto nezbytnost smíření Slovanů vzhledem k Polákům. Vláda Auerspergova-Lasserova nesplnila sice všecky národní a hospodářské požadavky polské, ale zjednala mezi vládou a říšským zastupitelstvem s jedné a mezi Poláky s druhé strany jakýsi modus vivendi. Němci chtěj nechtěj naučili se s Poláky se snášeti.

Hr. Taaffe uznal potřebu a měl osobní ctižádost najíti ne-li mír, aspoň příměří s národem českým. A tak ovládán byl v prvních letech vlády myšlénkou, přivésti Čechy do parlamentu a zjednati tu mezi vládou a Čechy a také mezi nimi a Němci poměry snesitelnější.

Upokojení jihoslovanských kmenů nezdálo se mu tak nutkavým, ale ani této vzdálenější potřebě se zcela nevyhýbal, hledě znenáhla pomáhati národní jejich organisaci, by ubránili se návalu německému a vlašskému.

Snad největší okamžik celého života hr. Taaffa byl, když Čechové objevili se ve Vídni na říšské radě a když u stupňů trůnu shromážditi mohl po 16leté nepřítomnosti zástupce národa českého. Byl by přinesl tomuto úmyslu svému větší oběti, než bylo hubené uznání »právního přesvědčení« národa českého v trůnní řeči, jmenovaní ministra krajana a od Auersperga císařem vyžádaných deset mandátů pro český konservativní velkostatek! Ale sotva hr. Taaffe slunil se v tomto svém historickém a skutečně velkém úspěchu, již vymykal se jeho přirozeným následkům.

Je v živé paměti, jak dlouhá léta sloužiti musili čeští poslanci v jeho vládní většině, než se odhodlal zatlačiti se stolce místodržitelského urputného odpovědníka národa českého, bar. Webra, nežli přikročil ke zřízení české university a než odstranil německý sněm království Českého...

Kdo srovnávají výsledky opposiční politiky české s tehdejší vládní, neměli by na první jalová tři léta služebnosti české politiky zapomínati. Nový to důkaz, že jako v přírodě, ani v politice není skoků.

Zajisté fanatický vztek německé levice hr. Taaffovi překážel a mátl koncept. Ale na »fakciosní opposici« této zbujnělé strany měl zrovna hr. Taaffe býti připraven. Nikdo levici neznal lépe než on, který seděl v jejím občanském ministerstvu a který sám byl jejím ministr-presidentem.

Jak mohl on světa zkušený, někdy až k cynismu otrlý skeptik domnívati se, že *nasycené* kmeny, strany a třídy bez bojů a zápasů vzdají se svých privilejí?! Což mohl on, jenž znal každou cévu těchto privilegovaných, snít o nějaké rakouské »noci 4. srpna«?

Leopold Ranke napsal o politice Ludvíka XIV.: »Není v povaze preponderance mocí, by kladly samým sobě hranice; meze takové položiti musí *jiní*.«

To platí o každém státě, o každé straně, která má větší moc, než jí náleží. Dějiny poskytují jen málo příkladů, jako byl 4. srpen, kdy velkodušná francouzská aristokracie vzdala se svých výsad, a jako jsou skutky šlechetného vlastimilství anglické šlechty rozšiřující politická práva lidu. Obecné je pravidlo, že privilegovaným od *jiných* položiti se musí hráze.

Hr. Taaffe činiti tak měl s větší rozhodností a s lepší methodou. Jeho smiřování pohybovalo se takřka na aristokratické půdě. Ono neopustilo parkety dvorské, šlechtické salony a parlamentní kluby. Téměř nikdy se neodhodlal sestoupiti dolů v nejširší vrstvy lidu a proto neměla jeho smiřovací politika ve velkých massách účinků, jichž pro sílu Rakouska si žádal. *Nedostatek porozumění hr. Taaffa pro lidovost* byl příčinou nezdaru jedné z nejdůležitějších a snad nejlépe míněných jeho akcí, při smiřování Čechův a Němců. Ona

vraceti se bude vždy s novou a novou silou a je hodna skutečného státníka. Ale hr. Taaffe k velikému tomu dílu zavolal několik šlechticů se zástupci odumírajících stran a domýšlel se, že lze u zeleného stolu pro dva velké národy zparagrafovati věčný mír. Výsledek byl podle toho, a když po tak dlouhém jednání a po tolikeru měnících se vyhlídkách zdaru a nezdaru punktace byly podepsány, a nebožtík s vítězným sebevědomím tázal se pisatele důvěrně: »Nu, co říkáte, je to více štěstí nebo zásluha?« — odpověděli jsme: »Ať štěstí nebo zásluha, tento mír je jenom *papírový*.« A hr. Taaffe, jakoby měl předtuchu, že tato smlouva značí zároveň jeho odsouzení k politické smrti, pronesl s opravdovostí proroka vážná slova: »Já smíru českoněmeckému nyní teprve *nevěřím*.« Slova ta brzo se splnila. Velký ten podnik hr. Taaffe skončil úplným fiaskem, poněvadž opominul obrátiti se na živly lidové, které jedině mohly dílu jeho zjednati delší a čestnější trvání.

Stejná kletba nedostatku lidovosti zničila a ztroskotala mnohou jinou správnou a velikou ideu jeho.

Skutečné úspěchy měl vlastně jenom v oboru, kterémuž osobně byl nejvzdálenějším: ve státních financích. Po nešťastných pokusech s Chertkem a Kriegsauem žalostné paměti nalezl v polském poslanci, professoru národní ekonomie Julianu Dunajewském svého Sellu, který železnou rukou státní finance upravil.

Byla to kura drastická a také tu účet zaplatil obecný lid, jemuž zdraženy nejnutnější potřeby života.

Než oběti tak krutě vyžádané nebyly aspoň marny. Hr. Taaffe neměl při tom jiné zásluhy, nežli že věrně stál při Dunajewském a veliký útok na něj odmítal. Měl pak štěstí, že po Dunajewském ve Steinbachovi nalezl méně ocelového, ale za to ještě obratnějšího nástupce, který způsobil, že éra Taaffova kromě rovnováhy státního hospodářství také upravení valuty počítati může mezi svá díla záslužná.

Sociální zákonodárství, jakkoli chvályhodná byla tu snaha, zůstalo neúrodno svojí polovičatostí a nelidovostí. Hrabě Taaffe také tu lepší své poznání obětoval politickým potřebám a svému poměru k velkostatkářům a Polákům.

Skutečná oprava sociálně-politická byla by musila nožem hluboce zajeti do zájmů velkostatku a velkoprůmyslu, ale hr. Taaffe bál se pozbýti podpory mocných těchto obou živlů.

S levicí vedl boj urputný. Snad proto, že mu byl vnucen. Nikdy ho nehledal, naopak on sám vyšel z levice a při všech různostech, jež ho již od počátku od ní dělily, přece nikdy, ani za nejprudšího boje, nepřestal pomýšleti na většinu, ve které by byla také levice jeho. Chtěl ji k lásce donutit a domníval se, že se mu poddá, když ji — seslabí. Proto z malých kořínků vypěstil mocný strom antisemitismu a snad na jeho pokyn dr. Lueger přidružil se k hrstce doktrinářův antisemitských a učinil z ní velikou lidovou stranu, která pohříchu víc a více splývá s čirým klerikalismem.

Stálý jeho zřetel na levici to byl, jenž také v otázce české donucoval ho nejen k volnějšímu tempu, nýbrž naposled *k obratu* a ústupu. Obrat ten již roku 1883 se ukázal. Tehdy šlo o to, zlomiti nadvládu německou nad naší Moravou. Moc k tomu hrabě Taaffe měl, ale *neměl vůle*, protože zdálo se mu, že většina česká na Moravě znamená *přílišné posilnění* Čechův a začátek nových státoprávních zápasův. Tu rozděliti se musily cesty všech prozíravých politiků národních od klikaté silnice hraběte Taaffa. Udržeti vedlejší vládu německou na Moravě značilo vyházeti mezi národem českým a vládou Taaffovou propast, kterou žádné malé drobty nemohly později vyplnit a kterou hr. Taaffe marně snažil se uzavříti železným příklopem výminečného stavu pražského. Na české straně se tato peripetie české politiky hr. Taaffa nepostřehovala, ale instinkt lidu českého od té doby byl víc a více opposiční. Vývoj událostí nedůvěru tu více než oprávnil.

Když na podzim roku 1885 vrátila se tak zvaná autonomistická většina značně sesílená na říšskou radu, nedovedla ani sama, ani Čechové v ní z tohoto zmohutnění opposičního ducha v národě českém těžiti. Nevěděla, co se potom ukázalo, že je silnější nežli hr. Taaffe a tento zneužil její *slabomyslnosti* tak, že zatočil *k levici*.

Tato byla ve volbách silně decimována. Nezdálo se hr. Taaffovi, býti na příště nebezpečnou, ba pokládal její zachování za příkaz státní moudrosti.

Skrze Chlumeckého, navzdor vší opposici, udržovány byly mezi levicí a hrabětem Taaffem zákulisní styky a láska ministr-presidenta nebyla jenom platonickou. Téhož roku povolal v čelo správy vyučování odchovance levice dra. Gautsche a několik měsíců na to markýze Bacquehema. Tak početně sesílená pravice, mající více než 30 hlasů většiny, obdržela dva *levičácké* ministry! V šestiletí předchozím bylo ministerstvo na půl parlamentní a pravice, nyní sesílená, místo aby žádala poctivě parlamentní ministerstvo ze své většiny, snesla mlčky, že *vláda Taaffova* čím dál tím více se stávala *byrokratickou a centralistickou*.

Byla to *druhá* perioda Taaffova, perioda váhání a nerozhodnosti. Gautsch měl ostatně brzo celým kabinetem silně otřásti, když v nedobře rozvážené chvíli ministerská rada, nevyjímaje ani bar. Pražáka, svolila k jeho pověstným ordonancím. Pražákovi odňat portefeuille spravedlnosti a dán hr. Schönbornovi. Rytíř Zaleski, upřímný přítel levice, vystřídal Ziemialkowského.

Punktace lednové měly nejenom zjednati jakousi shodu mezi oběma národy v zemi, ale státi se také *stupněm*, po kterém by se *levice vyhoupla do majority*. Ministr Dunajewski dobře tomu rozuměl a proto viděl, že třebas i ještě v ministerské radě míval pro sebe většinu, je postavení jeho neudržitelné. Jeho pádem protržen byl závoj, kterým hrabě Taaffe skrýval své tajné spojení s levicí. Říšská rada byla rozpuštěna, nová nepřinesla hr. Taaffovi žádoucího rozřešení. On zůstal hluchým ke všem výstrahám, odpudil si novou českou stranu ještě nezvolenou a když přišla, stála tu

jeho zaviněním v plné zbroji proti němu. Levice důvěry k němu nenabyla a hr. Taaffe musil se spokojiti směšným pokusem trojnohé většiny. Experiment se nepovedl a povolání Kuenburga nemohlo míti nižádného účinku na chování levice, když hr. Taaffovi nepodařilo se Plenera odstaviti již tenkrát, na totéž místo, kde jako padlý ministr našel svůj výměnek.

V parlamentu i v Čechách se situace proň stále horšila a všechna obratnost jeho ducha nestačila přizpůsobovati se každodenním změnám situace. Jako jindy od úspěchu k úspěchu, kráčel nyní od porážky k porážce a každý nápad plodné jeho vymýšlivosti přinesl mu nový nezdar.

Dobře poznával, že jeho postavení stalo se tak obtížným, že jenom nějaký nenadálý čin by ho mohl spasit. Státní stroj jen těžce pracoval a hr. Taaffe chtěl namazati váznoucí jeko kolečka — demokratickým olejem.

Ministr Steinbach, muž neobyčejně bystrého ducha, dovedl hraběte Taaffa získati pro ideu všeobecného volebního práva. Dokázal hr. Taaffovi, že levice nikdy se s ním nesmíří a že je zájmem státním, aby ještě více byla seslabena, nežli dokázalo to rozšíření volebního práva na pětizlatové muže a rozdělení volebního sboru českých velkostatků. Dodal hr. Taaffovi zmužilosti, by po této cestě šel o několik kroků dále.

Myšlénka Steinbachova je nepopíratelně správnou. V našem demokratickém století jsou volební řády rakouské pravým anachronismem. Všude v Evropě jsou lidovější řády volební, a je nejvyšší čas, aby také v Rakousku »les nouvelles couches sociales« měly své zastoupení v parlamentu. Hr. Taaffe se domníval, že to také cesta, umírniti národní spory a zmenšiti společenské protivy. Ale pravého přesvědčení u něho nebylo. Snad proto opustilo ho staré znamenité jeho umění, zacházeti s parlamentními stranami; nezasvětil vůdce vládních stran ve svůj smělý plán; marnivost jejich byla uražena a k té přistoupil strach o výsady privilegovaných.

Hr. Taaffe omeškal také zjednati si v širokých vrstvách lidu a v dělnictvu resonanční půdu a podporu proti parlamentu. Ten vzchopil se s nebývalou rozhodností k odporu. Nejbližší jeho přátelé mezi Poláky a konservativci byli mezi spiklenci a hr. Hohenwart převzal úlohu Bruta. Tolik důvěry hr. Taaffe u císaře ještě měl, že by byl mohl vzdorovat. Ale nedostávalo se mu především jednoho, čeho v politice nezbytně je zapotřebí: zdraví. Čtrnáctiletá vláda musila jeho tělesné síly stráviti, zvláště ana životospráva jeho nebyla nejpořádnější. Měl svolení k rozpuštění říšské rady, viděl však, že by volby nemohl říditi sám. Raděno mu bylo ve chvílích kritických, aby svůj volební řád oktrojoval, ale k tomu třeba bylo svolení Uherska. Hr. Taaffe nemiloval Uhry a nebyl milován od nich a svolení takového by nedosáhl *on*.

A tak přistoupila na něj nezbytnost, aby s usměvavou tváří předstoupil před císaře a dokázal mu, že není jiného východiště z krise, nežli propuštění celého kabinetu. Rozloučil se s úřadníky

svými v nejvyšší blahovolnosti a se zdánlivým klidem, ale jeho rodina a nejbližší přátelé vědí, jak strašně těžce nesl svůj pád. Není to jen anekdota, že byl celý zdrcen a že snad po prvé ve svém životě plakal.

Politika a moc srostla s jeho celým životem; on oběma věnoval se každým svým dechem, ve dne i v noci, že byla jeho druhou přirozeností a když ztratil moc, pozbyl větší polovinu svého bytí. Bylo zřejmo, že pád svůj dlouho nepřežije.

V pádu tom je nejen kus tragiky, ale skutečné velikosti a to proto, že padl pro věc spravedlivou, s velikou myšlénkou a že tato myšlénka udupána byla vzpourou privilegovaných a pletichami šlechtických a parlamentních klik. Vítězem pak byla nemorální a nepřirozená koalice stran, nejhnusnější zjev v parlamentních dějinách tohoto století. Proto osobní přátelé hr. Taaffa nikdy nemohli rozuměti, že aspoň v pádu svém nerozťal předivo pletich rozpuštěním říšské rady a tak pod ssutinami své vlastní moci i své nepřátele nepochoval.

Ale, jak praveno, neměl fysické moci a také ne mravní odvahy vésti silnou ránu. Myšlénka appellovati na široké vrstvy lidu byla mu děsnou a jakkoliv byl politikem moderním a předsudků dost prostým, jeden předsudek mu zbyl: že žádný *rakouský ministr nesmí vésti boj se šlechtou a kněžstvem*, ani boj za pravdu a právo!!

Daleko nepostihli jsme touto zběžnou črtou celý obsah bohatého politického života hr. Taaffa. Vždyť v rukou jeho sbíhaly se nitě celé politiky vnitrorakouské po tak drahnou řadu let. My sami nemluvíme o něm tuto naposled a v blízkých dnech se k němu ještě vrátíme.

Ale již z toho mála, co jsme mohli říci, je zřejmo, že hr. Taaffe není zjevem dokonalého mistra politického. Bylo v něm ledacos velkého, v mozku jeho rodily se správné myšlénky, dovedl moudře jednati, diplomatem byl velice zchytralým, ale schází mu, co by podmaňovalo a imponovalo. Sáhl na některé hlavní problémy státu rakouského, ale zrovna nejdůležitější zanechal nerozřešeny.

Neuměl vyřídit otázku národnostní, o sociální reformy jen ledabylo zavadil, otázku volební reformy rozpoutal, ale dráhu jí nevykázal.

Nicméně uznati se musí, že s velikým talentem, s neobyčejnou bodrostí a s úžasnou vytrvalostí a houževnatostí uměl jíti za svými cíli.

A co málo neváží: žádný rakouský státník tohoto století a při nejmenším žádný ministr nynějšího císaře nebyl Rakousku a jeho panovnickému domu tak oddán, žádný nesloužil mu s takovou věrností a tolikerou obětavostí, žádný neměl tak málo národních a politických předsudků jako hr. Taaffe. On také jedné věci skutečně dosáhl: zvýšil neobyčejně moc a autoritu koruny v této polovině říše, tedy v týž čas, co v Uhrách parlament a vláda z něho vyšlá na úkor koruny stále rozšiřují svoji državu.

Pochopitelno tudíž, že císaři Františku Josefovi, s nímž hrabě Taaffe v mládí byl vychováván, bude památka hraběte Taaffa vždy drahou. V té míře jako hrabě Taaffe neměl a snad již nebude míti žádný ministr důvěry císaře a domníváme se, že se stanoviska konstitučního nebude to svobodě a národům na škodu.

Koruna byla mocným štítem, který hraběte Taaffa ve všech krisích chránil. Proto svítila mu hvězda štěstí. S lehkostí přemáhal překážky, přes které by jiný dvacetkráte upadl. Hrabě Taaffe učinil mnoho, by zasloužil úspěchu, a úspěch skutečně ho často neminul. Kdyby byl měl s volební reformou zdar, stál by tu jako politik skutečně veliký. Gloriola ta mu nyní schází. Nebyl by pouhou volební reformou rozřešil také druhý, důležitější ještě problém Rakouska: *otázku českou, ale každá spravedlivá volební reforma je zároveň krokem ku vyřízení otázky české.*

Hrabě Taaffe s touto započal a tu je porážka jeho nejkřiklavější. Vždyť skončil s hrabětem Thunem a s výminečným stavem. Vedlo se mu jako leckterému vítěznému vojevůdci, jenž naposled skončil porážkou.

Arcivévoda Karel měl svůj Wagram a sám Napoleon své Waterloo. Taková veliká porážka nesmazává sice vítězství předešlá, ale zničuje jich účinky. V politice ještě více než ve válce rozhoduje úspěch *poslední.*

Do řady velkých státníků historie hraběte Taaffa *nepostaví*, ale ona mu čestného místa neodepře. Ona potomkům vypravovati bude, že on to byl, jenž první utvořil rakouský parlament, že on to byl, jenž pětizlatovým mužům dal volební právo, že on to byl, jenž zničil hegemonii jediné německé strany a že otázky slovanské a také českou postavil trvale na denní pořádek. Jeho je zásluhou, že Rakousko nikdy již nebude státem německým. Skvrn a stínů není prosta jeho postava, ale celkem je přece zjev světelný. A co velice váží: v dobách nynějšího materialismu on nezneužil úřadu svého k obohacení; ruce jeho zůstaly čisty.

Nám Čechům ledackde prospěl, však *ještě více vůči nám hřešil.* Ale ne ze zlé vůle, nýbrž *z nedostatečného porozumění*, a proto v českém lidu památka jeho nebude stíhána kletbou. Byl lepší než ti, co byli před ním, a než mnozí snad, kteří přijdou po něm! Budiž mu země lehka.

ANDRÁSSY GYULA.

Hrobka terebešská zavřela se nad vysoce zajímavým mužem, jehož jméno naplňovalo drahný čas Evropu. Po dlouhém bolestném zápasu posledním ve Volosce, poblíž Rjece, kterou bezprávně k Uhrám připojil, skonal nejskvělejší mužný representant živlu maďarského, hrabě Andrássy Gyula. Smělou svou duši vydechl vzdálen domova na prahu toho Východu, ve který zaťal spár dvojhlavého orla. Zemřel v soukromí, před tím celé desítiletí politické moci prázden, a hle! přece jako na její vrcholu. Jenom souverénům a mužům, kteří hluboko zasáhli do koles dějin aneb do srdcí národů, svítí tak všeobecná účast do hrobu. Divokou křivkou byla dráha maďarského Siria, nežli kolmo vzhůru vstoupala a pak ohnivě zářic, po boku slunce stanula. Mlhami ztajený byl její kvapnější západ a samy mlhy západu zlaceny byly slunnými paprsky milosti majestátu. Než v tak jasném lesku, v tak třpytné nádheře neplamenil se nikdy *živý*, jako na katafalku v uherské akademii věd a umění *mrtvý* Andrássy. Tlum mocných a nejmocnějších tísnil se tu v holdování. Císařové a císařovny, králové a královny, vyslanci několika velmocí, vlády celých států, především uherského, jehož samostatnost pomáhal tvořiti, pak rakouského dvojčete, jehož dědičné nemoci převráceným léčením v nezhojitelnost zhoršil, konečně společný, jejž do hercegovských hor a bosenských skal zatlačil, ministři velcí a malí, ze sousedství a ciziny, starešinové a výtečníci maďarského národa všech sborů a stran, a ten, jenž neměl být vzpomenut naposledy, Atlas nesoucí Evropu, kníže *Bismark*, všichni přišli s palmami, věnci, soustrastnými přípisy. Otevřený rov stal se skutečně Andrássymu triumfální branou k nevídané, skoro bezpříkladné slávě.

Vlastní jeho král, proti němuž stál druhdy ve zbraních, pro Rhadamanta zasvětí, jímž je soudce dějinný, položil do široké, zkřehlé ruky Andrássyovy vysvědčení »nejvěrnějšího přítele« a vděčné uznání a chválu »rytířské povahy«. Královna pak vonnými a vždy čerstvými bílými květy zdobila tlející ostatky a v modlitbách samotna ledové skráně »nejvěrnějšího svého přítele« skrápěla horkými slzami. Kde tak mocní truchlí a uznávají, často těšívají se a klnou národy. Andrássy je výjimkou; nad ním pláče, jej velebí

také jeho národ. Kdo s větším tedy než on právem mohl by říci po Augustu Caesaru: »Dobře jsem hrál, nuže, tleskejte!?«

Čechové chválit, applaudovat nemohou. Rušiti chvalozpěvy, nešetřiti hoře, jsme presente cadavere nechtěli; proto přicházíme z úmyslu se svým křížkem až po funuse. Již spravedlivost chce po tolikeré oslavě slyšeti kus nepříjemnější pravdy; čekali jsme s ní, však nesmíme ji potlačit. Nesvádí nás k následování příklad *afektovaného* zanícení a *strojené* mnohdy chvály. Povíme, jak jsme jednak vlastníma českýma očima viděli a co z událostí jsme vyčetli. V čem pravdu mineme, nezavinila schválnost ani zlomyslnost.

Přívaly nejrůznějších, obyčejně opačných úsudků vyhrnuly se v posledních dnech. Po kterém se pustit, aby dostihla se zelená louka skutečné pravdy?

U málokterého muže nesnadnější je odpověď. Andrássy byl složen z protiv zrovna se vylučujících. Strom, na němž příroda i život vočkovala větve různých štěpů a ještě četnějších pláňat a vlků. Již zevnějškem byl krasavec i zároveň ošklivec. Větší byly nesnody v mohutnostech a slabostech jeho duše, srdce i povahy. Proteus z mythologie se v něm obrodil, proto zasvěcení, rozšafní a nepředpojatí mužové *rozcházeli* se v mínění o něm, jako symetricky, však do nekonečna rozcházejí se obě části hyperboly. My vynasnažíme se zůstati, kde různosti jsou si nejbližší, na ose, jež vrcholy jejich spojuje; proto v část i nadšení zazní naše diakrise neharmonicky.

Andrássy byl skutečně muž nevšední, zvláštní, znamenitý. Především však šťastný. Ten pestrý, však plachý motýl, jenž zove se štěstím, v každý čas sedal na jeho náprsníku. Paris věrnost Věnušinu si zasloužil — Andrássy Fortunou pohrdal, za vlasy smýkal jí v blatě, prchal jí, ona ho navzdor tomu neopustila a zasypávala ho přemírou lásky žen, přízně mužů, důvěry národa, milostí hlav korunovaných. Neodepřela mu ničeho z darů přírody. Kolébku s hraběcí korunou postavila v jednom z nejstarších a nejbohatších rodů země a vložila vínkem pevné zdraví, dobrou mysl, bohaté nadání, vnímavé čacké srdce, lehkou krev, mužnou odvahu a co zvláštní dar, jenž nedá se zakoupit ani naučit, *půvab*, který jako čarovná magnetická síla proniká, přitahuje a okouzluje každého, kdo v okruh atmosféry jeho zabloudí.

U Andrássyho bylo neodolatelností, jíž podlehaly též individuálnosti nepřístupné, drsné. V jistém smyslu byla to přitažlivost Göthovy »věčné ženskosti«. Skutečně v plné centifolii Andrássyových vlastností ducha, povahy i letory *byl* tak mnohý růžný lístek *čistě ženský*.

Převzácný dar onen mnoho vysvětluje; on odzbrojoval mu nepřátele, smiřoval těžce uražené, měnil odpůrce v oddané přátele, lhostejné ponižoval na jeho služebníky; on šeptal Andrássymu s luzných rtů pyšných dam: miluj, jen okamžik miluj a třebas pak zamítni! Ze srdcí mužů volal: využitkuj a zahoď mne! V zavržených málo kdy zanechal více než krůpěj trpkosti. Náklonnost, přá-

telství, lásku Andrássy přijímal, avšak k vzájemnosti necítil se povinným. Tolikrát byl milován; a na stezkách i silnicích svého pohnutého, zrovna dobrodružného života trhal a odhazoval, co kvetlo a již odkvetlo; sám však jen jednou opětoval milování »silné jako smrt, tvrdé jako hrob, palčivé jako žhavý uhel«. A také tu Štěstěna, sama žena, nežárlila, neboť jediná láska jeho byla vlastní choť. Žila jenom v něm a rodinný krb proměnila v ráj manželských i oteckých radostí. Snad také proto přátel nehledal. Měl jich, jako všichni šťastní, bez počtu, sám však nikomu nebyl přítelem. V životě soukromém i politice chtěl se líbiti; proto snažil se být příjemným a líbil se. Byl, ač zapíral, marnivý, ba v některých věcech mužská koketa. Popularita byla jedním z hlavních pružin všech jeho snah; on přikazoval jejím vlnám a ony vysoko ho vynesly. Maďaři vidouce v něm nejdokonalejší typ vlastních svých ctností a chyb, byli do něho v pravém slova smyslu zbláznění. Byl Andrássy Maďar každou krůpějí své krve, každým hnutím své duše. Maďaři byli v očích jeho jediným, nejdokonalejším národem, májovým výkvětem lidstva a Uhry nevyrovnatelným edenem Evropy. A přece přišly doby, v nichž musil jednati proti citům maďarským, doby, kdy přišel o vši oblibu, kdy na ulicích div nebyl od rozlícených mas lynchován. Za této neoblíbenosti, kdy dělal »slovanskou« politiku, hleděl na vlastní národ jako panovník na revolucionáře a pokládal jej za nevděčný, zaslepený. Že by sám chyboval nebo měl se podříditi, ani mu nepřipadlo. Dočkal se též pokání hříšníka. Neboť Andrássy, cokoliv ztratil, zase nabyl, a popularita v staré, ba svěžejší ještě síle k němu se vrátila.

Kouzlu své osoby hlavní úspěchy své děkuje. Proto přece nebyl vždy laskavý, blahovolný gentilhomme. Zejména *pánem* nebyl shovívavým. Často byl příkrý, bezohledný, svéhlavý. Své kollegy v ministerstvu pokládal za podřízence; k sobě rovným, také diplomatům cizích mocí, byl někdy nezdvořilým; k svým úředníkům, hlavně vyšším přímo bezsrdcím a ukrutným. Jindy zas, obyčejně v nečas a na nepravém místě, pln uznalosti, sklonnosti, důvěrnosti. Byl samý rozmar a vrtoch jako kapriciósní žena. Povyšoval a preteroval ne dle zásluhy, nýbrž dle své záliby. Dovedl býti ne přítelem, ale příznivcem a protektorem. Ale jest málo těch, komu přízeň jeho prospěla. Nesrovnalosti v povaze, rychlé změny v náladě, převraty v úsudku byly následkem *nedostatečného a nikdy nedokončeného* jeho *vychování.*

Ještě dnes, nadtož před půl věkem, maďarská mládež, také šlechtická, ponechávána je skoro sobě sama. Neukládají se jí těžká pouta poslušnosti; nedonucuje se k časné duševní námaze; vyrůstá v plné volnosti a svobodě. Volnost bez dozoru stává se často zvůlí, jež bezuzdná jest jak oř v pustách uherských a bezmezná jako tyto. Snad tu jest jedna z příčin bujné nezdolnosti maďarského národa, která je základem politické jeho moci. Na práci hmotné a duševní nebyla by se mohla tak pevně založiti.

Andrássy nikdy ničemu se neučil opravdově a proto také ničemu se řádně nenaučil. Kniha zůstala vždy nenáviděným a zbytečným proň předmětem. Studia právnická byla mu jen příležitostí k honbám po rozkoších velkoměstského života. Zkoušek nikdy neskládal. Revoluce chopila se ho, sotva dospěl v jinocha a málem více než dvacetiletý skočil Andrássy rovnýma nohama do politiky. Skvělé jméno učinilo z něho rázem majora revoluční armády a obliba, již věnoval mu Kossuth, zvolila ho za vyslance revolučního Uherska při vysoké Portě. K vážnějším studiím od té doby neměl ani času. Byl a zůstal čirým samoukem. Co zažil, bylo jediným pramenem jeho vzdělání a zkušeností.

Nejvíce pochytil po pádu revoluce jako emigrant v Londýně a v Paříži. Revoluční vyslanec, jenž jmenuje se *hrabě Andrássy*, snadno nalezl přístup v politické, diplomatické a šlechtické kruhy. Tu mnoho viděl a slyšel, neboť měl bystrou hlavu, přirozený rozum, břitký vtip a to je v politice ne-li hlavní věc, aspoň mnoho. Andrássy není jediným příkladem, že toto mnoho dostačuje druhdy na stupeň k nejvyšším úřadům státním, ba také k úspěchům a slávě. Vrátil se na prosbu mladé žínky či matky amnestován ještě za dob Bachových.

Polepšený přívrženec Kossuthův stal se záhy miláčkem mudrce národa. Odpřisáhl učení revoluční a přisahal na slova Deákova.

»Starý pán« zamiloval se do něho, učinil ho nejbližším svým důvěrníkem a prohlásil ho za *providencielního* muže Uherska. Deák byl hlavou, Andrássy rukou vyrovnacích pokusů. Deák sám odporučil ho císaři za sebe jakožto nevhodnějšího ministrapresidenta uherského. Císař velkomyslně zapomněl na minulost, a tak Andrássy, jenž in effigie byl věšen, stal se prvním vládcem znovuzrozeného Uherska. Odtud rychlá byla cesta k ministeriu zahraničních záležitostí a císařského domu a brzo ten, jehož jméno přibito bylo na šibenici, povýšen na španělského granda, rytíře zlatého rouna a tím strýce císařova.

Zajisté jsou mezi rytíři zlatého rouna mužové méně důstojní, a Rakousko a samo Uhersko mělo již horší ministry. Však tím není dokázáno, že byl Andrássy *dobrým*, neřkuli nejlepším. Čtyři léta toliko vládl v Uhrách a zlých, do dnes nezhojených zanechala správa jeho stop. Korrupci a nepotismus, v nichž se Uhry topí, prolomil on hráze v uherskou nížinu a Deák, jenž jeho přičiněním přežil svou stranu, po čtyřech letech neměl ho za prozřetelnost Uherska více. Andrássy první zavedl násilnický systém proti Sasíkům, Rumunům, Slovákům a Srbům uherským. On nejdříve popsal historický Deákův bílý list vyrovnáním s Horvaty. Tyto rány Uherska jsou sešity, ne zaceleny, neboť krvácejí. Rozuměl Andrássy liberalismu tak, jak Němci této poloviny říše. Svoboda pro Němce, svoboda pro Maďary; otroctví všech ostatních. Proto se různorodé tyto živly přitahovaly a Němci Andrássymu mnoho děkují. Rozešli se v nepřátelství jako vždycky dva, již oloupili třetího. Tento třetí byl pohříchu především český národ. Jemu byl Andrássy roz-

hodným nepřítelem. Shazoval přátelská nám ministerstva a dosazoval nepřátelská. Že fundamentální články padly, je Andrássy ne první, ale také ne poslední příčinou.

V zahraniční politice slaven jest jako tvůrce nové doby Rakouska. Tu připisuje se mu rozhodující na dlouhá desítiletí vliv na situaci evropskou. Jen z půli to přiznáváme, poněvadž také tu prováděl idey ne své, nýbrž cizí. Byl ne původcem, nýbrž nástrojem toho směru. V soud všeobecný o markantní osobnosti Gyuly Andrássyho náleží také stručná charakteristika jeho zahraniční politiky.

My Čechové soudíme takto:

Politiku *expanse rakouské na Východ* započal Beust, který dal odstraniti tureckou posádku v Bělehradě a Srbsku zjednal větší samostatnost. Byla to politika ne Beustova, nikoliv Andrássyho, nýbrž rakouského domu, již v minulém století prováděná, Metternichem opuštěná, pak v padesátých letech zas obnovená. Připravovali ji missionáři římské církve, která vidouc nezbytný úpadek Turecka, rozšířiti chtěla svou moc na škodu mohamedánského a také pravoslavného světa. Rakousko jako nejstarší katolická moc politiku tu podporovalo cestami členů císařské rodiny po Východě. Na radu knížete Bismarka přijalo ji konečně za svou. Andrássy navzdor uherským zájmům a svému nepopíratelnému talentu politickému stal se její vykonavatelem. Ona nezbytně musila Rakousko přivésti v odpor k Rusku. Andrássy nepochybně domníval se, že podrobuje se této tradicionelní politice rakouského domu, prospěje svému národu a své vlasti, a že veliká ta idea najde v Evropě přátel dost, aby zvítězila a svým vítězstvím současně rozřešila z minulosti i z odporu krve plynoucí neshodu mezi globem maďarským a světem slovanským, zejména ruským.

Uvazuje se v úřad zahraničního ministra, přijal tuto politiku rakouskou na slovanském Východě a doplnil ji přirozenými a logickými její oběma důsledky.

Jednak podporou Poláků, jakožto pionýrů římsko-katolických snah a odvěkých nepřátel Ruska. Je chtěl chrániti proti každému zkrácení v Rakousku. Skutečně pokud na něm bylo, zadržel všechno, co Polákům bylo nepříznivo. Nikdo jiný nezmařil poslání tuhého centralisty Kellersperga. Pomohl do sedla Adolfovi knížeti Auerspergovi, když tento se zavázal šetřiti Poláky.

Jinak s celou svou váhou podporoval politiku poněmčení českých a dědičných zemí této poloviny říše.

Politiku na Východě zahájil Andrássy nejprve s tak zvanou reformní notou, kteráž obracela se pro povstání v Bosně a Hercegovině *proti* Turecku. Na jeho neprospěch využitkoval otázku hercegovských uprchlíků. Tlačen Německem nastoupil přátelské na oko jednání s Ruskem, jež vedlo k *trojspolku* a zákupské smlouvě. Spojenství s Ruskem mělo býti prostředkem zasaditi tomuto naposled smrtící ránu. V Zákupech smluveno zabrání Bosny a Hercegoviny, kteréž obě země i na základě starých historických práv-

ních titulů měly se souhlasem Ruska inkorporovat se k *Uhersku*, když bylo *Rakousko* zaplatilo náklad. Maďaři báli se vzrůstu Slovanů pod žezlem svatého Štěpána. Andrássy byl příliš Maďarem, než aby nebyl váhal. Rád uchopil se rady Bismarkovy, který zrazoval, aby Rakousko *provedlo* přijaté již nabídnutí Ruska. Na chvíli poznával, že Bosna a Hercegovina jest dar danajský. Tím jest, však nikoliv toliko z rukou Ruska, ba z těchto nejméně nebezpečným.

Starorakouské kruhy přály si, aby říše, která v posledních dvou stoletích tolik ztratila, jednou také získala. Andrássy doufal, že naposled události zmaří toto přání, jehož splnění mu Rusko slíbilo. Proto zapíral všude, že již byl se smluvil s Ruskem o zabrání obou zemí. Mohl *snadno* získati poslance ústavověrné strany, kdyby *tajně* jim byl svěřil hotové dojednání. On toho nikdy neučinil a protože *musil* prováděti politiku císařského domu, mluvil v delegacích opak pravdy a vytáčkami vymlouval své skutky. Proto nemohl jinak nežli setrvati v neutralitě při válce rusko-turecké. Smlouvu, kterou Rusko dávalo mu Bosnu a Hercegovinu, maje v kapse, nemohl přijati nabídnutí lorda Elliota, kterým Anglie při hrozícím obsazení Cařihradu skrze Rusy nabídla Rakousku spolek na výboj a odboj proti Rusku.

Navzdor tomu, veden knížetem Bismarkem, zahájil Andrássy na kongresu zjevně *protiruskou* politiku, tak že sám oprávnil historické slovo lorda Elliota: »Andrássy mění každý den svou politiku, ale vždycky je zrádcem. Jednou klame svého císaře a podruhé Maďary.« Co váhal podle smluv zákupských se souhlasem Ruska provésti, přijal na návrh Anglie a radu Bismarka od berlínského kongresu jako evropský mandát. Ba mnohem méně nežli to: Rusko svolilo v Zákupech k *zabrání* Bosny, Evropa jenom k *obsazení*. Ostatní činnost Andrássyho na kongresu odsoudily události. Pomáhal rozbiti Bulharsko, a pak sám podporoval jeho samovolné spojení.

Bosny a Hercegoviny dobyti chtěl jedním praporem a vojenskou kapelou. Zatím musil vésti pro pouhou *okupaci* těch zemí celou válku. Nesplnilo se pyšné jeho slovo při návratu z Berlína: »Rakousko ztrácelo po každé válce jednu provincii; já bez války získal provincie dvě.« *Válku* měl, dvou provincii vydobyl, avšak *nezískal* jich; neboť uzavříti musil konvenci, ve kteréž uznal *sultána* za *suveréna* obou.

Těsný spolek s Německem byl přirozeným důsledkem protiruské politiky Andrássyho na berlínském kongresu. Nedošlo k němu dřív, než až Bismark od Ruska dostal z přátelství výpověď. Spolek pak uzavřel se ve formě jiné, nežli jaké domáhal se Beust a jaká lépe svědčila samostatnosti Rakouska. Beust chtěl *skutečnou* allianci od případu k případu, ne spolek bezpodmínečný a věčný. Sám plitký *cizinec* Beust rozuměl životnímu zájmu Rakouska lépe nežli Andrássy. Ba jeho politika zahraniční byla by správnou, kdyby též on nebyl hledal vavříny výboje na Východu. Jakmile obsazena byla Bosna a Hercegovina, nemělo Rakousko více možnost, spolek s Ně-

meckem *nepřijmouti*. Měli jsme již nepřátelství Ruska; okupace znamenala pro Rakousko prohranou bitvu. Bez Bosny a Hercegoviny měli bychom bývali nejen nedotknutou armádu, nýbrž i skvělé finance. Také co jest víc než obé, *volbu* mezi spojenstvím Ruska či Německa. *Maďar* Andrássy však v allianci *věčnou* vešel rád. Je to spolek, kterýž byl ideálem Pruska, kdy bylo ještě nejposlednější velmocí. Již r. 1849 vytknul si ministr Radowitz, Jan Zvěstovatel Messiáše Bismarka plán: »Prusko vládne nad Německem a Rakousko je pevně k němu *přikováno*.« Stejný plán, jen že obrácený, měl Felix kníže Schwarzenberg. Rusko Schwarzenberga tehdy podporovalo. To dokázala Olomúc, kde car Mikuláš velel bezbrannému Prusku podrobiti se Rakousku. Chyba státníků rakouských z roku 1854 za krimské války zbavila nás přátelství Ruska a způsobila nám Solferino a Králové Hradec. Po dánské výpravě a po r. 1866 zdál se jakýkoliv rakouský spolek na vždy nemožným. Všichni rakouští státníci jednomyslně soudili, že zrovna tak špatně, jako pochodili jsme po spolku s Pruskem r. 1864, vedlo by se nám při každém spolku *příštím*. Ba hůře, tím hůře, čím Německo bylo po r. 1871 silnějším. Navzdor tomu máme »*věčný*« spolek německo-rakouský již po jedenáct let. Podnět k němu dalo *Německo*, když samo přátelství s Ruskem dalo v šanc. Účinek a prospěch spolku toho musí se teprv osvědčit. Ať tak, ať onak, není otcem jeho Andrássy, nýbrž kníže Bismark. Tomuto přísluší zásluha, co přinese Rakousku dobrého či zlého.

Zatím jen tolik je zjevno, že *politika hraběte Andrássyho* vynesla Rakousku: *dočasné* obsazení ve dvou zemích, jichž souverénem je podle mezinárodních smluv sultán, *nepřátelství Ruska a věčné spojení s Německem*. Jako Maďaru bylo Andrássymu vítáno, že samostatnost své vlasti postaviti mohl pod garancii *silnějšího* činitele moci nežli je Rakousko, Německa totiž. V interesu *Maďarů* tedy jednal a kdyby nebyl odstoupil v čas, zajisté že by byl okovy spolku německo-rakouského učinil nezlomnými. Byl by *obchodní a celní jednotou a naposled vojenskou smlouvou* doplnil ideál *pruského* ministra Radowitze a exekutora jeho závěti, železného kancléře sjednoceného Německa knížete Bismarka.

Takové je obecné přesvědčení českého národa bez rozdílu stran o východní politice hr. Andrássyho. Spolek s Německem je skutečně její vrcholem. On jest i hrotem pyramidy, na které stojí evropská sláva Andrássyho za živa. Pomalu věřiti se bude, že tvůrcem spolku je skutečně Andrássy. Zrak *umělcův* lépe viděl, než stranničtí nebo nadšení zbožňovatelé. Oficielní malíř vší pruské slávy, prof. Werner, maloval též výjevy z berlínského kongresu. Světoznámý a také v panoptiku berlínském v plastiku voskovou provedený je ten obraz, který zvěčňuje všechny účastníky kongresu kolem zeleného stolu v Radziwillově paláci. Množství je tu diplomatů a řídících ministrů států evropských. Malíř však zvolil moment, kterýž jako z božského vnuknutí zachycuje též *politický* význam světodějné události. Středem obrazu, kterýž poutá a za-

držuje zraky pozorovatele, jsou čtyři osoby. Na židli pohodlně rozložen hoví si starý bonvivant a mimoděk rodí se v pozorovateli domněnka, že právě o něm na kongresu jednají. Je to kníže Gorčakov, státní kancléř Ruska. K němu obrácena, s úlisným úsměvem nakloněna je štíhlá postava s tváří výrazně židovskou. Je to Disraeli. V samém prostředku pak o hlavu přesahující postava knížete Bismarka. Z ruky, kterou na uvítání podává hr. Šuvalovu, je znáti, že je pánem domácím, z tváře a posy, ze jest pánem kongresu. Těsně za jeho zády s kalpakem v ruce, v pestré uniformě maďarského honvéda, stojí hr. Andrássy. Kolena jeho jsou prohnuta a ve tváři jeví se cos odvislého, jakoby očekával rozkaz od pána před sebou.

Všechny ostatní osoby obrazu buď jsou zastoupeny, nebo mizejí v pozadí a po stranách. Umělec měl na očích snad jen malířský pohled, avšak on znamenitě trefil politickou situaci. Tak tomu opravdu bylo. Při berlínském kongresu *čtyři* mužové dělali dějiny. *Ošizený* Rus, *smlouvající* žid, *dominující* Němec a *pokorný* jeho protežé Maďar. Obraz ten mluví lepší řečí než nejučenější kniha.

Bismark patronisoval vždycky snahy maďarské. Nedal si překážeti bohabojností, tuhým konservatismem a legitimistickými tradicemi Viléma I., aby s revolucí maďarskou nevstoupil v řádné spojenství. Maďaři zvou ho svým velikým ochráncem a věrným přítelem. Již to nakloňovalo Andrássyho německému kancléři. Poznával v něm mocnějšího ducha a silnější vůli. Táhlo ho to k této skále z ocele. Měl před ním úctu jako před vyšším zjevem. Po boku toho heroa cítil se sám silnějším a bezpečným. Nebyl Andrássy bez sebevědomí, ba měl této státníku nezbytné vlastnosti přes pravou míru. Dával se všude jako grand-seigneur od paty do hlavy, též proti hlavám korunovaným. Z revolucionáře stal se dvořan, ale dvořan nikdy nezapíral revoluční svou minulost. I když hrdé čelo jeho se před králem sklánělo, četlo se na něm: sám sobě jsem pánem nejvyšším. Věděl a dával znát, že Uhry jsou v jeho ruce a že má ještě jinou než dvorskou půdu pod sebou. Jen Bismark byl jeho modlou, před níž skláněl se v naprosté pokoře. Byl vedle obra toho ne trpaslíkem, ale děckem. Bismark četl v něm jako v knize. Ledacos příbuzného v povaze obou je k sobě pudilo. Andrássy koketoval se svou originálností. Měl se za genia, protože všichni kolem něho stále mu to namlouvali. Genius nenapodobuje, ale Bismarka napodobovati bylo mu tolik, co křesťanu přibližovati se k Bohu.

Proto že Bismark nechal se povýšiti na generála, neustal Andrássy, až jmenován byl generálem honvédů. Bismark súčastnil se vojenských manévrů, hned na to Andrássyho viděti bylo u Brandýsa na arabském hřebci při velkých polních cvičeních. Ba, po příkladu Bismarkově ochutnal i zapovězeného v Uhrách ovoce, kulturního boje. Nešlo to, však bez Andrássyho by ústavověrná strana a Auerspergové od císaře nebyli nikdy vymohli sankci interkonfesionálních zákonů. Bismark určil jednoho syna svého pro

dráhu politickou, Andrássy po něm stejně jednal se synem svým, nynějším poslancem uherského sněmu. Tehdy zrodilo se kousavé slovo Štěpána Karolyiho: »Dnes nejen každý hraje si na Bismarka, nýbrž každý chce mít i svého Herberta « Též v přímosti a v otevřené upřímnosti řídil se vzorem svého mistra. Ctnosti tyto vytryskují z geniálnosti, jsou-li totiž ctnostmi. Však jak u Bismarka tak u Andrássyho upřímnost a přímost přečasto jsou pouhou škraboškou. Bismark jest Macchiavelli se srdcem na jazyku. Nepochybně Andrássy nikdy nečetl florentinského učitele státního umění, které neváže se zákony, právem ani morálkou. Nemohl jako Bedřich II. sepsati Anti-Macchiavella, avšak jako Bedřich II. a Bismark jsou vědomými jeho žáky, tak Andrássy z přirozeného svého nadání byl v slově i skutku jeho školákem.

Nebylo práva historického, přirozeného, ani psaného, kterým by si dal imponovat anebo z úmyslů svých se zvrátit. Státní zájem byl mu nad všechny zákony. Byl horlivý maçon, však účel mu vždycky posvěcoval prostředky. Důslednost byla mu privilejem hlupáků a nevděk výhradou illuminátů. Turecko zachránilo mu život, nevydavši Rakousku vyslance přemožené revoluce. Andrássy nerozpakoval se, a to proti maďarskému citu, bourati jeho trosky. Ve Francii nalezl hostinné přístřeší, hrával s červeným princem karty a přece on rozhodl neutralitu Rakouska a přispěl tím k svržení Napoleonovců s trůnu a Francie v malomoc. Kossuth byl prvním stupněm k jeho pozdější výši. Andrássy počítal ho dost brzo za bláhového umíněnce. Deák před zasloužilejšími dal mu přednost, učinil ho svým dílovedoucím a postoupil mu své místo. Leč Andrássy ještě za živobytí Deákova rozbil jeho stranu a po smrti Deákově strávníci disposičních fondů připisovali Andrássymu hlavní zásluhu o vyrovnání uherské. Beust, kterého prohlašoval za otce Uherska, bez něhož Uhry nikdy by nebyly dodělaly se svobody, byl od něho povalen. Srbsku jedinému skutečně na berlínském kongresu prospěl, zachrániv zvětšení jeho hranic. Ne však z vděku za intimní přátelství Michala Obrenoviče k sobě, nýbrž v interesu své východní politiky. Tento zatlačil sám maďarský jeho cit národní. Všechny Maďary proniká nezřízená pomstychtivost za Világos. Andrássy v Petrohradě neváhal položiti na rakev Mikuláše, k jehož nohám položil Paskiewič odzbrojené Uhersko, smiřující vavřínový věnec. Byl při tom v attile a úzkých premovaných maďarských kalhotách, kterouž odvahu chvalořečníci jeho prohlásili »za revanche za Világos«.

Žil a zemřel slaven jako velikán. Uherský sněm inartikuloval zákon na čestnou jeho paměť. Učinil se o vlast zasloužilým, avšak velikým člověkem nebyl. Velikého muže dělají veliké činy, nebo velké vlastnosti duše a srdce. Kde jsou činy a vlastnosti takové? Cokoli světodějného pomáhal způsobiti, nevyšlo z jeho popudu. Velikému muži nesmí jedno scházeti — velké přesvědčení. Kteréž bylo přesvědčení Andrássyho a kterému se nezpronevěřil? Byl geniální, tak se jednomyslně praví. Velký talent bylo by slovo

případnější, kdyby k talentu nenáležela píle a práce, kterých Andrássy neznal. Budiž tedy. Také my neodpíráme mu geniálnost. Její stíny byly však znatelnější nežli její světlo. Tradicemi a formami diplomatickými pohrdal. Skutečně formálnosti a kamaše mnoho zlého v Rakousku způsobily. Také diplomati a státnici rakouští měli svůj »Hofkriegsrath«. Adrássy vymetal jako Mefistův mseták v kuchyni čarodějnice. Jest to skutečná zásluha. Však Andrássy nedbání všech pravidel, šlapání všech forem prováděl do výstřednosti.

Lehkokrevnost, excentričnost, indiskrece, s jakou spravoval svůj úřad, působily také jinde než na Míčovém náměstí pravé zděšení. Jako jsa generálem neznal ani nejběžnější pravidla reglementu a zevního adjustování, tak jako ministrpresident uherský na sta zákonů vydal a žádného neznal. V úřadě zahraničního ministeria na tisíce not svým jménem rozeslal a žádnou sám nesepsal. Na sta novin podplácel a inspiroval, ale jen výminečně a tu zběžně noviny prohlížel. Někdy nerozpakoval se holedbati se, že třicet let žádnou knihu nedočetl. Avšak minimum předběžného vzdělání nejednou mu zle překáželo. Myslil bleskurychle, každá situace a každá událost okamžikem vyvolala v hlavě jeho určitý úsudek. Avšak on nedůvěřoval sobě sám. Byl si vědom své nedostatečné informace. Jasná jeho hlava nedovedla proniknout otázky, které předpokládají priora nebo podrobnou odbornou znalost. Bystrý jeho rozum všude se vyznal, kam smysly otevírají bránu. Pro každou však nejsou klíčem; u důležitých je vrátnicí věda. Hleděl si pomáhat obyčejným způsobem nevědomých přednostů. Dal si vykládat soud jiných, lépe zasvěcených podřízenců a *vždycky* pouštěl se s nimi do polemik, aby svůj úsudek na jejich vědomostech zkusil a obrousil. Proto pravidelně dlouho nedostal se k rozhodnutí, a kolísával mezi různými míněními, nejsa si jist, které je správnější. Rád pokládával za nejlepší rozhodnutí, neučiniti vůbec žádné. Vtipný, duchaplný byl, ale stylu nerozuměl a přece nejlepší stylisty zahraničního úřadu týrával.

Nedovedl pověděti, jak se má co říci, a horšil se, že jiný neuměl to tak, jak jemu bylo vhod. Větší štěstí měl ve slově mluveném. Skoro všichni východní národové jsou výmluvnými; také Maďaři. Systematickým řečníkem však nebyl. Šlo mu více o zevní lesk a brillantní nějakou kudrlinku.

Mozek jeho nebyl obtěžkán známostmi, a snad proto byl vnímavější pro hlavní jádro každé věci. Toto držel pevně a proto snad méně zkazil, než vyškolení a mnohopsaví diplomaté. Viděl v politice životní svůj úkol, ale nedal si jí kaliti pohodlí a milé zvyky, tak že se zdálo, že je mu politika věcí vedlejší. Založiti nebo zcela zapomenouti důležité diplomatické noty nepokládal hrubě za provinění. Nežli s diplomaty, zvláště menších států, mluvil raději o politice se žurnalisty. S těmi pouštěl se do dlouhých výkladů, ve kterých překvapoval desorientací svou, ale také frapantními

myšlénkami. Fantasie jeho byla nevyčerpatelnou. Případné obrazy v jeho řeči připomínaly bibli a orientální básníky. Neznal zajisté těchto ani oné. Vlastních ideí a nápadů tolik hlavou mu vířilo, že bál se, aby nezešílel.

Hlavní příčinou úspěchů jeho byla přízeň největšího muže našeho věku. Sám také mnohý si připravil. Byl ve vyšších kruzích, kde rozhodují se osudy národů, zjevem novým, zvláštním, různorodým. Přinesl v tuhou etiketu a formálnost těchto sfér moderní proudění a cítění, kteréž ulpělo na něm ze vlastní zkušenosti životní. Byl demokratickým aristokratem z nejlepší modré krve. Konsul i tribun zároveň, a to zjednávalo mu respekt. Jmenoval každou věc pravým jménem a nešetřil vetchých předsudků. Smělost taková přinesla mu mnohé vítězství a z ní zrál také jeho pád.

Lví jeho skok byla smlouva německo-rakouská. Byl to čin jeho poslední. Jeden den byla podepsána a na druhý den obdržel své propuštění. Zdánlivě v plné milosti císařské. V tom snad největší důkaz pro pronikavost jeho rozumu, že poznal svou chvíli. Neztratil důvěru císaře, ale pochopil, že navzdor tomu na Míčovém náměstí další činnost jeho nepokládá se za říši prospěšnou. Šel zmužile sám a nečekal, až proti své vůli by jíti musil. Bismark nerad ho ztrácel; vždyť Andrássy byl groomem na kozlíku *jeho* politiky. Musil převzíti vůči Bismarkovi záruku, že smlouva německo-rakouská také po něm bude dodržena. Byl ještě v soukromí jaksi její garant a na jeho odporučení jmenován byl bar. Haymerle. Domníval se proto míti ještě v pozdějších letech jakýsi vrchní dozor nad rakouskou zahraniční politikou. Doufal, že v pravý čas zase bude povolán. Také ve vážných kruzích jako v dogma se věřilo, že Andrássy zase povede říši, až padne hodina války s Ruskem. Byl to klam. Zatím jiné živly s hr. Taaffem opanovaly Olymp rakouských činitelů moci. Feudální šlechta domohla se konečně dlouho postrádaného vlivu. Mezi Andrassym a ní byla hluboká, nepřeklenutelná propast. V posledních letech poznal Andrássy, jak se věci mají. Míval vliv větší snad než Metternich a Felix Schwarzenberg, avšak vliv nezemřel s ním, Andrássy vliv svůj přežil. Vědomí to trápilo ho a z rozmrzelosti činil nejeden pokus, aby svrhl hr. Kalnokyho. Nikoli nahoře, v olympických výšinách, kde věděl, že marno, nýbrž dole v delegacích. Opposiční výpady ty vrátily mu zase celou popularitu.

Byla však doba nová a přesvědčil se, že ani Koloman Tisza, jehož posadil k veslu vládnímu, nechtěl podati se k podniku, jehož bezvýslednost zasvěcenému jeho zraku byla patrnou. Nemoc zničila též nadějnost Andrássyovu.

Dvě léta rozhlodávala jeho ústrojí. Tušil, že je ztracen. Naposled své vlasti i svému králi prokázati chtěl službu obranou společné armády rakousko-uherské. Odměnou za to byla rozluka *a*, která z armády rakousko-uherské učinila rakouskou *a* uherskou.

Zemřel v náručí své ženy a svých dítek v strašných bolestech. Smrt byla mu vítaným vykoupením. Přinesla chorému tělu jeho

sladký mír. Se světem mohl rozlouč iti se rád, poněvadž nic mu neodepřeno, čeho může dostati se nejšťastnějšímu smrtelníku, a sama smrt dovršila jeho triumf.

Porovnáván býval často s Alcibiadem. Pro podobnost netřeba jíti, tušíme, tak daleko. Již nevídané štěstí Andrássyho přivolává vzpomínku na štěstí Taaffovo. Andrássy sám kdysi pravil, že je nebezpečno býti nepřítelem hr. Taaffovi. Byl jeho příznivcem, jak na rakev položený věnec Taaffův pověděl. Předce nové povolání Taaffa bylo současné s pádem Andrássyho a směr Taaffův zamezoval návrat Andrássyho. Zajímavou je též analogie, že Andrássy a ne Sennyey, že Taaffe a ne Jindřich Clam povoláni byli k důležitým úkolům ve státu. Sennyey a Clam byli nesrovnatelně většími státníky, avšak měli dobu proti sobě. Tak stalo se, že slabší státníci, ale větší charmeurové oba zcela zastínili.

Rozdíl mezi Andrássym a Taaffem je hlavně ten: Taaffovi schází revoluční minulost Andrássyho a proto naposled byl silnější u koruny než Andrássy. Schází mu však též Andrássyho podklad v některém národě a proto s takou slávou neskončí.

Ve svém národě platiti bude Andrássy za Siria maďarského nebe. V politickém světě jmín bude za státníka bez diplomatické školy sic, ale se znamenitou zručností a s pravým politickým okem. Teprve vzdálenější budoucnost uvěří, *že byl toliko geniální dilettant*; pak se též ukáže, zda jeho štěstí bylo též štěstím pro říši.

KOLOMAN TISZA.

Koloman Tisza přestal býti dalailamou zemí koruny uherské. Pád jeho jest hotovou, oficielně dovršenou událostí. Vlastnoruční list královský s osvědčením císařských díků a důvěry jest v jeho rukou. Věčně opakuje se Othellovo: »Cassio! já Tě miluji, leč mým zástupníkem nejsi víc!«

Patnáct let nemohlo zvrátiti maďarský ten jehlanec, jak žula tvrdý a studený. Dvakráte v prodlení své proklínané vlády zadal za propuštěnou, neodešel však. I třetí demise dlouho nebyla finalisována.

Jako co den stále opakující se bulletiny o těžce nemocném naposled vzbuzují mýšlénku, že k smrti pracující ještě vyvázne, tak vznikala domněnka, že nenadálým obratem Tisza přec opět zůstane. Domněnce šly obava s hrůzou v zápětí.

Uhry a Rakousko volněji oddechly, když nevývratný jehlanec konečně svezl se k zemi, Tantae molis erat! Ležel celé říši jako můra na prsou a chmurnými jeho mlhami nemohly proniknout ani paprsky záře koruny. Mlha padla k zemi, můra zmizela; teprve nyní říci smíme upřímněji pravdu, která se o přemocném tomto ministru státu *cizího* ni zde netrpěla.

Není zjevem každodenním, aby muž, tak prostý, jednoduchý, mrazivý nabyl nepřemožitelného vlivu a nepřekonatelné moci nad osudy své vlasti. Maďaři jsou národem, jejž vábí nádhera, jejž obluzuje zevní lesk. V Tiszovi nebylo nic třpytného, nic okouzlujícího, nic romantického. Pošel ze starousedlé gentry; milliony stály u jeho narození a neztratily se mu. Tisza však zůstal plebejec v zevnějšku i požitku. Byl pravý typ orthodoxního Calvina, který komfortem pohrdá, luxus za zplozence pekel pokládá a sám hřích rozkošnického kouření zmenšuje špatnou jakostí čpavého cigara. Šatil se obyčejně v dlouhý, černý kabát staromodního střihu a hleděl si dát umělou pósu skromnosti. Byl vysoké, pružné postavy a krčil se jako nahrblý; scvrkal se tím a zdál se menším. Než byl plný pýchy a na magnáty hleděl z vysoka. Předky své odvozoval od spolubojovníků Arpáda: proto domníval se býti lepší krve nežli každý pozdější kníže a hrabě.

Kdo jednou z blízka ho viděl a s ním mluvil, nikdy nezapomněl prazvláštního a přec všedně presentujícího se muže. Nevcházel s novináři rád ve styk; mezi výjimkami, u cizokrajných velmi vzácnými, doporučením dvou čelných poslanců jeho strany byl pisatel. Přijímal v malém pokojíku budínského paláce ministerského praesidia. Nic v síni nebylo imponujícího. Několik židlí, salonní stolek, rokoková pohovka z bílého zlaceného dřeva a s červeným potahem. Pichlavé oko zakrývaly veliké modré okuláry. Hlava podlouhlá s vysokým, skoro šišatým čelem. Dlouhý řídký vlas, již za plné mužnosti stříbrný. Vous téže barvy, klínovitě přistřižený, padal až na prsa. Od čela vystupoval obloukovitě silný rázovitý nos. Z fysiognomie a postavy soudilo by se spíš na pravotářského pastora, nebo zchytralého arménského kupčíka, než na pána a vládce říše. Byly však chvíle, kdy rostl do výše a ukázal tvář velitele a burácel hlasem hřímatele. Pravidlem uměl rozkazovati svému srdci a svému citu Naučil se umění zachovati zevní klid a k nejprudším útokům jeviti pohrdání. Vybuchl jen zřídka, třeba nitro vášní bylo zmítáno. Zlověstný sardonický úsměv prozrazoval sopku pod ledovcem. Ne hned, ale vždycky a strašně splácel svým nepřátelům a pomsta chutnala mu jen vychladlá. Též za dob branného zákona, kdy ulice i parlament revoltovaly, a kdy jen rakouské bodáky zabránily, že revolta nevzrostla v revoluci, chodil s tváří lhostejnou a ničím neprozradil své rozčilení. Ujel z parlamentu v dešti kamení, však večer zasedl bezstarostně a pokojně v liberálním klubu ku své partii taroků a ničím neprozradil, jaké námahy stojí takové udržení duševní rovnováhy.

Stejně hrál partii politickou, a klid a jistota, s jakou ji stopoval, dávala mu také v nebezpečných hrách převahu. Každodenní taroková partie stala se u posledního csikose proslulou, a na pustách vypravují pasáci, jak Tisza s jejich králem hraje taroky; tomuto dává vyhrát krejcary a sám zastrkuje zlatníky. Jinotaj nebyl bez pravdy, jenže naposled přece král měl škyse i pagat ultimo . . .

Sebeopanování i rozvaha jsou hlavní silou státníka. V Uhrách je to hřivna řídká, neboť Maďaři mají všichni varem klokotající se krev. Tisza nejprv pečlivě hřivnu skrýval, neboť mládí a přesvědčení postavily ho na stranu nesmířitelných. Byl s Ghyczym vůdcem radikální strany lnoucí ke tradicím Košutovým. Od počátku doby ústavní a s ní zrodivších se pokusů vídeňského dvora o smír s Uhry třímal Tisza prapor opposiční v čele tak zvané resoluční strany, která svým odporem hnala vodu na Deakův mlýn. Strana známější je dle jména »tygrů«. Jméno nepochází od dravého krále bengalských pouští, nýbrž — mají jména své osudy — se štítu hospody, kde resolucionisté k poradám se scházeli. Když Deakovo dílo zrálo, tygři příšerným řvaním burcovali národ a nemilosrdnými spáry drali tělo Deaka i přátel jeho. Tisza byl zuřivějším nežli všichni ostatní. Věděl, že v ústavním Uhersku od vůdce opposičního k ministerskému křeslu je jenom jeden skok. Ovšem přes propast mezi oběma skočiti musí *lev*. Když pak vyrovnání

schváleno v uherském sněmu, Tisza oslavovati se dal pochodňovými průvody a demonstroval proti Deakovi, vyhlašovanému zkracovateli práv koruny sv. Štěpána. Korunovačním slavnostem nechtěl být přítomen a s okázalostí odjel se svými politickými přátely z Pešti. S Košutem udržoval také potom zjevné styky. Sotva sedm let uplynulo a politický výpočet Tiszův se naplnil. Deakova strana intrikami, nevražením, nesvorností stala se malomocným chorobincem. Tisza po ní dědil. Celá neodvislost Uherska byla první jeho žena, kterou bral si z mladistvé lásky. Nevěrně dal se rozvésti, aby mohl oženiti se po druhé, ne z lásky, však pro *moc a důstojnost nevěsty.* Převedl hlavní šiky své strany ve zbytky Deakovců a zřídil novou stranu, již pokřtil *liberální.* Levé křídlo osmačtyřicátníků odsoudilo ho jako věrolomce a zrádce. On však pevnou nohou zaujal místo ministra vnitra v kabinetu Wenkheimově a v této hodnosti řídil volby. V nejdůležitějším tom pro uherského ministra řemesle ukázal se hned na poprvé mistrem a vykonal v něm pravé zázraky. Víte, jak. Po volbách zatřepal jeho praporec na stěžni státní lodi maďarské a patnáct let tu vytrval v pohodě i bouřích.

Tisza měl znamenité schopnosti pro chefa *kabinetu,* nedostižitelné však pro *uherského* ministrpresidenta.

Uhry jsou také za našich dnů, kdy parlamentarismus skoro všude upadá, státem skutečně konstitučním, kde politika dělá se v parlamentu. Ve státech takových nejlepší řečník je přirozeným dauphinem moci. Zrovna tuto přednost neměl Tisza v míře zvláště vynikající. Nerovná se daleko hr. Albertu Apponyimu, a parlament uherský má ještě jiné, lepší řečníky. Tiszovi odepřen dar slovem vzněcovati. Samo nadšení jest u něho ledovým; nejde z krve a srdce, nýbrž z rozumu a reflexe. Veliký pathos, unášející apostrofa nerodí se s tonem přesvědčivosti v hloubi prsou Tiszových.

Za to jest Tisza skvělý debattér. Vytrhne obrat, slovo z výkladu odpůrce a přibrousí z něho kord, dýku, nebo jen jehlu do břitkosti, jež proniká nejhutnější ocelí. Proto jeho řeči nesmiřovaly, nýbrž zraňovaly; z nepřátel mu činily úkladníky a z přátel rozhněvané odpůrce. Byl by mnohem dříve zůstal opuštěn, kdyby jiná vlastnost jeho nebyla mnohou ránu zacelila. Byl mrazivě slizký jako ještěr, ale neobyčejně obratný v obcování s lidmi. Bral člověka za nádobu křehkosti a dovedl všude najíti slabost, skrze niž ovládal. Neštítil se prostředků nekalých a drobnými nejraději pracoval. Jimi udržoval při hromadě a pevně poutal k sobě svou stranu. Nedělal nikdy politiku uherskou, nýbrž jen maďarskou a také tu s malými výjimkami jenom *politiku své strany.* Jako Jupiter k Danae, tak blížil se k své straně Tisza v zlatém dešti. Čist zůstal sám, avšak, protože s korrupcí pracoval, sám se poskvrnil. Nepřekáželo mu, že jeho strana honila se za ziskem. Podporoval snahu po obohacování se a tím vydal parolu: enrichez vous! Každého jednotlivého poslance své strany měl na udici materielního prospěchu. Tím dostal se do mnohé špíny a pak nahá

na světlo denní odvažovala se nečistá ambice a nízké zájmy porušenosti. Všude zavládla strašná depravace a korrupce. Interes soukromý zcela opanoval a to je nejhnusnější mrzkost jeho politiky. Tisza chlubil se, že nese jméno jako specielně vlastenecká řeka maďarského domova. Dvojsečná to chlouba, poněvadž řeka Tisza má kalnou vodu a často vystupujíc z břehu, daleké míle půdy maďarské bahnem zanáší. Bezpříkladná nevázanost a neslýchané sobectví slavily pod jeho žezlem orgie, nad nimiž v ošklivosti trnula Evropa. Defraudace a krádeže v úřadech veřejných k Tiszově správě náležely jako sůl k polévce. Úřadnictvo dobře postřehlo, že systém Tiszův je stálý obchod výměny mezi vládními poslanci a ministerstvem, a nekladli své lakotě a svévoli nijakých mezí. Tisza kryl je svým pláštěm a trpěl jejich řádění. Z dobré příčiny; neboť u voleb úřadnictvo, zejména ve spoutaných krajích nemaďarských, bylo rozhodujícím činitelem. Ono Tiszovi dělalo *většinu* parlamentu, o níž vědělo, že je pramenem moci a sloupem vlády Tiszovy. Při volbách rozlily se veletoky vína, kořalky, hodností, malých i výnosnějších služeb po celé zemi. Každá stála miliony a každá pozdější byla dražší a přec obtížnější. Ačkoliv znal Tisza bohaté doly korrupčního zlata, vyčerpal je znenáhla a viděl se nucena prodloužit období parlamentární ze tří na pět let, aby volby tak rychle se neopakovaly. Po kvalifikaci zvolených se netázal, chtěl mít oddané stvůry a tak není divno, že poslanecké služné bylo věřiteli více než polovici členů sněmovny zabaveno. Ten zázrak však způsobil, že kromě Chorvatů, nepřímo *ze sněmu* volených, v půl pátu stu členů říšského sněmu pešťského byli skoro naskrze Maďaři neb Maďaroni. Tisza sám dal příklad nepotismu. Bratra svého Ludvíka dal povýšiti na hraběte a jmenoval ho státním komisařem při regulačních stavbách. Ludvík Tisza stavěl pak hráze v bahně szegedinském. Řeka málo měla vážnosti k svému jmenovci a stavitelovy hráze šmahem odplavila. Svého sestřence hr. Khuen-Hedervaryho, muže bezohledného, však neschopného, posadil ve správu Chorvatska a Tisza sobě samému tím způsobil obtíže veliké; neboť mladicky prchlý bán vyvolal známou bouři pro maďarské znaky, která v zoufalý vzdor uvrhla celý národ chorvatský. Neodstrašen chtěl Tisza v Khuen-Hedervarym vychovati svého nástupce, až by vlastní jeho syn, jejž uvedl do politiky a do sněmu, dospěl k založení *ministerské dynastie Tiszů* v Uhrách.

Zločiny hrozné jako smrt, strašné jako peklo páchal Tisza na Nemaďarech uherských. Je to martyrium, kterého sotva dostihuje utrpení Irů a slovanské ráje v Turecku. Je vypsati, nestačila by kniha.

Slované jsou heloty Maďarů. Nemají práv, nýbrž jenom povinnosti. Nalézají se jako v tělesném poddanství. Proti Slovanům dovoleno je každé věrolomství, každé násilí, klam všeliký. Hůř nemohl by řádit Attila, ni Čingischan. Souzeni jsou dvory soudními, kteréž za vzor mají popravčí anglické hvězdové komory.

Nejhůře ze Slovanů mučeni jsou slovenští bratří naši na Tatrách a Karpatech Jim pozavírána gymnasia, zrušena slovenská matice, oni od matriky do školy, ze školy do života a kdekoli se sejdou s úřadem obecním nebo zemským, až do samého hrobu pronásledováni jsou zběsilým odnárodňováním.

Srbům samostatné církevní zřízení rozházel. Národně cítící patriarchy vyhnal a dosadil své loutky, které za úřad prodaly svůj národ. Když omladinistický ruch k novému životu vzkřísil Banát a Vojvodinu srbskou a vyslal Miletiče, Politya Dimitrijeviče na sněm pešťský a tu neslyšené ozvaly se hlasy, zahnal Tisza strach maďarský nejkřiklavějším násilím. Na jeho návrh prohlásili ministři, že immunita pro Miletiče neplatí, a nařídil brevi manu vrchnímu žalobníku Kosmovi, aby Miletiče vrhl do žaláře. Proti všemu právu a zákonu Miletič odsouzen a ve vězení na duši zavražděn. Podobným způsobem uškrcen celý ruch mladého Srbstva.

Kalvarie Horvatska má dlouhou řadu ukřižovaných a pořád nejde vykoupení. Andrássy urval Rjeku a politicky finančně učinil ze samostatné říše vydobytou provincii a s pomocí Maďaronů první vyrovnání. Celá země se vzbouřila; unionistický bán Rauch musil být obětován nevoli národa: Szlávy šťastnější našel národní stranu, jež podala mu ruku k druhému vyrovnání. Něco málo, zejména finančně se napravilo, státoprávně zůstalo »regnum socium« v poníženosti »partis anexae». Tisza takto na půl zkrocené nalezl Horvatsko. Také druhé vyrovnání — toto slovo bude míti brzo v celé monarchii nejosudnější zvuk — nepřineslo Horvatům mír, klidný rozvoj, pořádek, ani slibovaný hospodářský blahobyt. Lid reptaje, toužil po starých Bachovských husarech; neboť po vyrovnání stal se bezbrannou kořistí vydíračských úředníků. Tisza ve svém sestřenci Hedervarym poslal do Záhřeba svého Albu. Maďarské nápisy objevily se na znacích říšských; duch i písmena vyrovnacího zákona s drzým výsměchem křiveny a v opak obracovány. Po celé zemi rozestřena síť maďaronských železničních, poštovních a telegrafních zřízenců, naskrz apoštolů odnárodňování.

Národ horvatský se vzmužil a protestoval volbou národních poslanců *strany práva*. Oba Starčeviči stali se duševními vládci všech národních Horvatů. Ban ztratil hlavu a dojel si k Tiszovi pro rozum. Vrátil se s persekucemi, které do dnes o pomstu volají do nebes. Z nicotných příčin postavil Davida Starčeviče, o němž sám pisateli řekl, že není v zemi muže poctivějšího, před své vybrané soudce jako zločince a pro tři sta (!) zlatých, na něž scházela *dnes již nalezená* kvitance, oblekl modlu národa v šat trestnický a na práh smrti vlekl svou oběť v káznici v Lepoglavě. Stejně jednal s jinými nebezpečnými poslanci strany práva. Jiné vystrčila vládní jeho většina, která nestydí se sobě samé přezdívati strana národní, na deset, padesát a více schůzí sněmu a tak umlčena, rozprášena, zničena horvatská strana práva.

Příšerné toto exemplum šťastné pacifikace země a očištění její od lidové strany láká, tak se zdá, k následování také jinde.

Málem lépe jednalo se s Rumuny, však ti národně silnější jsou než Maďaři. To vše mohlo se dít, aniž osvícená Evropa brvou hnula, ba prodejná péra líčila blaženství a zkvět Slovanstva, které přece řítí se v mravní i hmotnou zkázu. Avšak Uhry mají také dva a půl milionu Němců. Vlastně měly. Neboť veliká většina Němců, ti, kteří sedí v Bačce mezi Dunajem, Tiszou a Marošem, v spížském komitátu, pak na západě kolem Prešpurku a komitátech pešťském a ostřihomském, zpívají píseň maďarskou. Zahazují svou národnost a intelligence jejich pomaďařuje se až do dětí a jmen. Jenom *sedmihradští Sasíci* věrně hlásili se k svému původu a evangelické své víře. Měli své výsady slavně zpečetěné, svou samosprávu, své zastupitelské sbory a vrchní centrum všech saských krajů ve své universitě. Měli své jmění, první instance soudní a svůj vrchní soud ve věcech trestních i civilních. Na pěti gymnasiích, reálce, hospodářské škole a dostatečném počtu obecných škol pečováno o zachování národnosti jejich mládeže. To vše je totam. Tisza roztrhal municipální jednotu Sasů, rozbil uměle saské kraje, tak zvanou »královskou půdu«. Saskou universitu, t. j. centrální sněm stlačil na pouhou správkyni jmění a také tuto správu brzo jí odňal a jmění rozdělil; školy pozavíral, zkrátka, Sasové sedmihradští vytrženi z knihy živých národů. Podobnou horší ještě strázeň Slovanů Evropa neviděla. Nad utrpením Němců povstal nářek a lání. Najednou slyšelo se o maďarské nespravedlnosti a brutálnosti. Tisza však uchýlil se v chrám sv. Bismarka a zůstalo, jak nařídil. Provedla se ve jménu *státní nezbytnosti zásada,* že Uhry náležejí Maďarům. Nemaďaři jsou trpěnými cizinci. Tisza jest duší tohoto systému; na doklad toho jenom trojlístek vlastních jeho výroků: »Nemaďaři nejsou hodni dobrodiní národnostního zákona; — petiční právo Nemaďarů k říšskému sněmu má se soudně stíhati; — Nemaďaři, zůstanou-li sobě věrni, musí býti vyhubeni.«

Tisza tedy zapovídal prosby, protestům se smál, až nastoupil klid hřbitova na Tatrách, v Karpatech, Banátě i trojjediném království. V Uhrách, kteréž etnograficky jsou obrazem této poloviny říše, jako v témž ohledu jsou Sedmihrady malým Uherskem. Nemaďaři nemají svých škol, nemají svých soudců a úředníků, nemají svých zástupců. Navzdor národnostnímu zákonu stal se z nenáhla práh soukromého bytu hranicí národního práva. Tak v Uhrách se zase dokázalo, že tam, kde svoboda je monopolem jedněch, státi se musí porobou všech ostatních. Tisza v jedné ruce držel pytel s ovsem pro své, v druhé bič na cizí. Zlato přátelům, násilí odpůrcům. Toť božská *dvojice* jeho politiky. Střízlivá jeho hlava zmámena jest maďarským fantomem, že chřadnoucí a mizící Maďarstvo musí sesilovati se transfusí slovanské krve a rozmnožovati se pomaďařováním až do kradení slováckých dětí, když se byl pokus s Čangomaďary, z Bukoviny přivezenými, doděl tak truchlivých výsledků. Ovšem Tisza tento systém maďarisace tolikrát převzal, ale on jej zdokonalil a nástupcům svým odkázal. Bude

v něm pokračováno až do velkého súčtování, pohříchu ještě dalekého budoucna. Než nevzdáváme se víry, že *ještě před tím* umlčené tyto miliony procitnou a začnou mluviti.

Tak je Tisza vtělením maďarského chauvinismu. Všude ve světě za pravdu nepochybnou platí, že jeho politika specielně Maďarům nesmírně prospěla. Podle *dnešních* vnitřních poměrů zajisté. Zničeni však národové slovanští nejsou a kdo ví, zdali setba Tiszova uzraje.

Na jiné straně maďarský národní zájem politikou Tiszovou je povážlivě ohrožen. Tam, kde rozhodují se osudové národů naposled: v politice zahraniční. Tisza byl tu rukou Andrássyho, snížil se na krotitele maďarských vlků hladových po tlapách ruského medvěda. Ve vnitřní politice Tisza všechno učinil, aby maďarskou převahu a samovládu v širém obvodu koruny svatoštěpánské zpevnil a zajistil. Historické a přirozené právo sklonil pod brutální rozkaz svéřepého sobectví: zničit většinu, by panovati mohla menšina.

Nastojte, proti raisoně tohoto systému Tisza pomáhal rozmnožiti počet Slovanů a v horší ještě nepoměr uvedl číselnou minoritu Maďarů. On postupně a pomalu naklonil svůj národ bosenské politice; neštítil se pletich, aby klamal a svedl veřejné jeho mínění, až převrátil je docela. Vzpouzelo se, zdravým instinktem vedeno, okupaci Bosny, kteráž po konečném zabrání, podle historických práv Chorvatska, jež konfiskována jsou pro korunu svatoštěpánskou, připadne k Uhrám. S Bosnou vzrostou ještě massy Jihoslovanů, odpovědných nepřátel Maďarstva. Jednou pak tyto massy rozhodnou. Proto není zcela bez podstaty výčitka, že v mezinárodní velké politice Tisza stal se bezděkým pomahačem idey slovanské.

U mnohého Maďara velikášství a slavomam silnějšími byly nežli strach a proto se smířil s politikou výboje na slovanský východ. Tisza byl tuze bystrozrakým a znal sílu monarchie a svého státu, než aby byly zamlkly obavy jeho zcela. Avšak on je prodal, aby mohl provésti v Uhrách zásadu: »král panuje, však nevládne«.

Cena byla: resignace ve věcech podstatných na vliv v zahraniční politice a přijímání její rozkazů. Podroboval se jí s útěchou, že Bismark má hybné dráty její v rukou. K Bismarkovi měl naprostou důvěru. Byl spolehlivým jeho jednatelem. Spolek německo-rakouský bývalému frankomilu Tiszovi stal se spasnou ochranou před nebezpečími, jež jeho národ čeká z Ruska. Měl intimní styky s Berlínem; propagoval obchodní jednotu s Německem ještě potom, když pádem Andrássyho ve vídeňském hradu proti ní se demonstrovalo. Bismark tehdy ještě přeceňoval vliv Tiszův. Tak rozuměti se musí cestě pruského ministra *Lucia* k pešťské zemské výstavě. Bismark nerad viděl, ale trpěl ničení sedmihradských Sasíků. Za to Tisza netroufal si zapovědíti v Uhrách německý Schulverein a když rada hlavního města zapověděla německé divadlo

budínské, Tisza, jakmile nastal odliv bouřných vln maďarských, zase je povolil.

Železný kancléř užíval ho jako své figurky tam, kde *jinak* ve Vídni mluvil a radil a jinak si přál míti ve Vídni jednáno. Když v zimě r. 1887—88 válka mezi Rakouskem a Ruskem byla na spadnutí, když na haličských hranicích s obou stran shrnovala se vojska a čekal se jen povel: pochod! — Tisza na pokyn Bismarka, který sám mluvil válečně, objevil se ve Vídni a rozhodl ve prospěch míru. Kdyby se tím bylo zabránilo válce rakousko-ruské, říše díkem byla by mu povinna. Však *válka ta bude* a Rusko každým dnem je připravenější.

Byl-li Andrássy groomem na kozlíku vozu Bismarkova, Tisza spokojil se zadním sedadlem služebníka. Kníže Bismark nedal svým Němcům obeslati světovou výstavu pařížskou. Rakousko necítilo se povinným v této podružné věci říditi se přáním knížete Bismarka. Jinak Tisza. Tvoří sice na útraty vlastního poplatnictva a také ke škodě Rakouska exotický průmysl uherský, na vzdor tomu však zrazoval veřejně uherskému průmyslu obeslati výstavu. Byla nouze o slušný důvod. Tisza se nerozpakoval uvésti ve sněmu neslušný a komický. Nejsou prý ve Francii *poměry ustálené a bezpečnost jmění a osob* uherských a vystavovatelů nedala by se prý *zajistiti*. Události zjednaly Francii skvělou satisfakci.

Hned potom vypukly bouře v Pešti a Tisza byl atakován a kamenován na ulicích. Chevalereskní národ francouzský vzal jemnou odvetu, která jako pytevní nožík projela samo srdce maďarského lokajství. Němci nezabili esprit francouzský, jenž také po Sedanu hoden obdivu a žárlivosti světa. Ten esprit *zval* za dnů pouličních bouří pešťských uherského ministra-presidenta do Paříže na výstavu, tam že bude pan Tisza *lépe než v Uhrách životem jist.*

Obchod a průmysl uherský mu tuto chybu prominul. Získal si Tisza oň tolik zásluh! Dupal jej z orné půdy uherské a sílil jej premiemi. Kde mohl, dal platiti jej od Rakouska. Podle prospěchu svého průmyslu zařídil obchodní a tarifní politiku, která zničila naše mlynářství a tísní naše zemědělství. Rjeku povznesl na útraty Terstu. Lihovarnictvu v Uhrách zjednal zdejší trh a vymohl mu nepoměrný úděl na vývozné premii. Cukrovarství s horečnatým úsilím vychovává na konkurenta českého cukru. Dnes již odňal tomuto uherský trh, a žijeme z vývozu. Maličko a tlačiti se bude cukr uherský na naše trhy, aby rakouští konsumenti platili daň ze spotřeby uherskému finančnímu ministru.

Ministr Bárosz, kterého Tisza vynášel, má tak dalekosáhlé plány, že jednou volati budeme všichni po tom, čím Tisza nás strašíval: *po celních šrancích na Litavě.*

Vavřínový věnec klade se mu na hlavu za zlepšení financí. Byly v stavu hrozném, když nastoupil. On je *zhoršil* a bankrot zdál se neodvratný. Jižjiž oživovala stará vzpomínka, že císař rakouský zaplatí, co dlužen zůstal král uherský. Když začalo se pomýšleti na přenesení Brestlova snížení úroku, převzal Tisza sám správu

financí. Fesérem nebyl však on, nýbrž *Němec* Weckerle. Rány zhojil konversí. Vypůjčil si najednou pět set milionů zlatých a sjednotil velikou část uherských dluhů. Protekce, kterou vždycky popřával židům v míře přespřílišné, až zchudla šlechta, druhdy tak bohatá, až na mizinu přišel sedlák a celé kraje se svou půdou octly se v rukou židů, pro chvíli byla odměněna. Rothschild, kterýž byl po léta vlastním kasírem Uherska, půjčil půl miliardy, neprodělal, však Uhersko platiti bude sumu vyšší v menších ratách, ale déle. Kromě výdělku obdržel Rothschild, po čem ve Vídni marně toužil, přípustnost ke dvoru. Weckerle, když tento velkolepý obchod byl proveden, stal se finančním ministrem a *první* zamítl v kritických dobách nedávných solidárnost svou s Tiszou!

Čím déle byl v konvenienčním manželství s mocí vládní, tím živěji vzpomínal Tisza na *první* své manželství. Stará láska ke Košutovým ideám se mu vracela. Nehleděl dokonce, jak neprávem opposice mu vytýkala, na věc Uherska jen brejlemi královského ministra. Viděl též okem lidu. Jen obmezený rozum postřehuje jednu toliko stránku každého předmětu. Tisza viděl též rub, jenže neuměl spojit rub a líc v harmonický obraz. Někdy nadržoval v nečas dvoru, jindy lidu. Nebyl pevným a poddával se obojímu nátlaku, až ztratil důvěru dvoru i národa. Nikdo nemohl znáti lépe zlořády asiatské správy Uherska. Hr. Apponyi mu v oči vrhl slovo: »anarchistický stav administrace, kteráž prý nejen umožňuje, nýbrž podporuje defraudace a krádeže«.

Však Tiszovi drahým bylo avitické komitátní zřízení. Z něho vyrostl k důležitosti; věděl, že tu je síla samostatnosti a škola parlamentární a politické vycvičenosti národa. Když administrace stala se mezinárodním skandálem, tvářil se, jakoby chtěl opravu župního zřízení, to jest jeho zbyrokratisování. Nechtěl upřímně; proto začal několikrát a teprve cizím tlakem dostal se do proudu. Že sám reformu neprovedl, zajisté nelituje. Postřehuje, že císař zbyrokratisováním správy Uherska dosáhne v Uhrách, třeba v jiných formách, *obsah habsburské tradice* ve vládě nad zemí. Opravdu tomu tak. Při samostatnosti Uherska nebude byrokratismus ten nebezpečný. V Čechách je tradice rakouského domu dávno vítěznou a česko-německý smír toto vítězství *zpečetí*, avšak bez samostatnosti a korunovace české . . .

Starý Košutovec propukal v Tiszovi také jinde. Který ministr-president ignorovati by si troufal oficielně čtyřicátou ročnici císařovy intronisace? C. k. armáda nebyla jeho miláčkem. Není nepatrným jeho triumfem rozluka titulu na c. *a* k. armádu. Brannou moc říše nezkracoval. Věděl, že tím prospívá své vlasti, která platí třicet procent a požívá ochrany *celé* armády. *Mezinárodní konstellace* za celé skoro doby jeho vlády určovala armádě úkoly, které ležely na silnici zájmův Uherska. Nekřižoval ochotu tuto poslední branný zákon a kdyby Tisza byl rozuměl vůbec detailu, nebyl by cyklonem obecné nevůle vymrštěn do vzduchu z pevné půdy vlastenecké. Dal se ministrem uherské zeměbrany Fejer-

varym přelstit a nepostřehl, jaké prohlubně nalezne v čl. 14. ústavní doktrinářství maďarské. Toto větřilo v článku tom útok na svrchovanost uherského sněmu. Zdvihl se prudký vichr; všechny atmosféry, jež patnáctiletá Tiszova vláda zhustila, vybuchly. Sami nejbližší přátelé byli v pochybnostech, zdaliž hlasem božím není hlas lidu, jenž obviňoval ho ze zrády. Tisza kopršěl. On, který zastiňoval popularitou svou Deaka, najednou koncentroval na sebe všechnu zášť lidovou. Umění sváděti zlatem, lichotkami a záludnostmi lid, troskotalo se na článku tom, prozradilo svého mistra a vydalo ho rozlícenému veřejnému mínění na pospas. Parlament změnil se v bursu za nejvášnivější a nejsmělejší ažiotáže. Tisza byl od opposice uražen, vysmíván, mravně políčkován, od přátel nejbližších podezříván. Což pak teprve lid! V maďarském národě, jako v každém s minulostí bojovnou, je v povaze touha po frondě, odporu, demonstracích a výtržnostech. Ona se uvolnila. Opposiční strany ji rozdmychovaly. Vyhrkla v scény, divokou vášní a námahou zrovna úmornou závratné. Tisza stal se antichristem a beliálem.

Jenom skrze vojenský špalír mohl přijíždět a odjíždět do sněmu. Kočár jeho byl kamenován a nezbední kluci věšeli se na kolesech. Posléze musil zadními dvířky ze sněmovny prchati. Před palácem jeho v Budíně tisícové dávali si dostaveníčko k vytloukání oken a kocovinám. Opposice jásala; domnívala se, že úspěch jí nemine. Nepřipustila Tiszu v samém sněmu k slovu. Přerušovala ho hřmotem, nadávkami, posměšným voláním: eljen! Tiszova většina dala se terrorisovati, a předseda sněmu, bývalý ministr Pechy, z nějaké staré zášti proti Tiszovi stranil opposici a kde měl jednati, podvoloval se dlouhým disputacím. Tisza byl ve svém národě i ve své straně ztracen. Celé své těžisko posunul do přízně koruny. Nic jiného mu nezbývalo. Opposice dobyla jádro maďarského národa a Tisza stál jenom na poslancích z krajů *slovanských a nemaďarských*. Horvaté do poslední chvíle drželi nad ním ochranný svůj štít. Slovanské toto ponížení mohlo by sebevědomého Slovana zblázniti. Vždyť dotloukán byl arcivrah Slovanstva.

Tisza klamal se, že koruna dávno ho neprohledla. Dobře znala, na čem s ním je.

Před čtyřmi lety přijel do Išlu. Bylo po demonstracích, jimiž maďarský lid trestal ovace generála Janského u pomníku Hentziho. Tisza užil celého svého vlivu, aby na císaři vynutil v historii bezpříkladný vlastnoruční list, který staví se nepřímo proti oslavě bojovníků *antirevolučních*. Tisza namlouval císaři, že získáni a smířeni budou tímto listem Maďaři s armádou.

Klamal sebe nebo svého krále. V den, ve který podal žádost za propuštěnou, potupena, zbita byla kapela vojenská v pešťském jednom plesu.

Maďaři se s armádou nesmířili. Císař nikdy ničeho jiného se nedomýšlel a list po aféře Janského nezůstal Tiszovi zapomenut.

Pakat i škys byl v kartách císařových; Tiszovi bouře lidu vzaly všechny vysoké taroky.

Lid Tiszu tupil a král zahrnoval ho důkazy přízně. Každé tušené přání zmírajícího se splňuje a důkazy lásky před skonáním se stupňují a přepínají.

Tisza dozrál a musil odpadnout. Příčin bylo krom uvedených mnoho.

Církevní knížata nerada nesla, že patnáct let říši apoštolského krále spravuje Kalvín. Magnátům odporná byla korrupce a troufalost židů, kteří vyssavše je, vzrostli na velmoc. Sám Tisza nemohl se židům víc ubránit. Podal nerad sněmu zákon o smíšeném manželství, který zjevně bohatým semitům a semitkám měl otevřít šlechtické hrady. Pýcha třeba většinou zchudlých aristokratů vzkypěla. První jméno, ale poslední jeho nositel, Štěpán Karolyi, vyburcoval také aristokracii rakouskou. Schwarzenbergové vzpomněli si, že jsou pairy Uherska. Tisza propadl se svým zákonem. Mstil se po čase a znova zřídil komoru magnátů. Ztěží reformu prosadil a musil Štěpánu Karolyimi dělati velké koncese.

Tak měl poslední léta Tisza stálý válečný tábor. Vedl boj nahoru a dolů, boj, který pomalu se stal osobním. Pryč s Tiszou! pokládalo se za spásu. Za tím účelem aristokracie spojovala se s revolucí. Jediná osobnost, třeba sebe znamenitější, nemůže proti celému parlamentu a velkému národu být udržována korunou. Král uherský přece tak činil a do posledního dne zůstal záštitou Tiszovou. To je pagat ultimo.

Tisza skoro za celou dobu své vlády obklopoval se lidmi nicotnými. Hominibus nihilo minoribus. Hospodařil sám. Jako padišah se svými paši. Strana jeho byla na udidle zlata a prospěchu.

Délka doby vlády Tiszovy nejen nanášela hory zášti nepřátel, nýbrž také porušenosti přátel. Musila vychovati těchto slabost a hříšné vědomí. Tisza postřehl to. Neodstoupil však. V baživosti udržeti se sáhl *k cizím* sobě osobám, ba do nepřátelských stran. Za dob své síly měl *mameluky* kolem sebe, za dob své *slabosti* muže *silné* protivných ideí a jiných směrů. V takové situaci nové živly se spojují ve společnou intriku, aby vyvrhly starý živel ze sebe. Strana Tiszova byla tím, čím praetoriáni u římských císařů. Placeni Tiszou, vzbouřili se proti němu, jakmile poznali, že je slabším. Dobrodiní, které po léta přijímali, začalo je tížiti. Poslanec po poslanci odpadal tajně, třebas uctivě klonil se před bývalým dobrodincem. Kus po kuse rvána Tiszovi moc z ruky Těžký a dlouhý to byl zápas. Tisza pracoval k smrti Připravoval se na ni jako herec a vytknul její podrobnosti až do funusu.

Tolik vlivu mu zbylo u koruny, aby umříti směl podle svého plánu. Chtěl urvati cár ztracené popularity. Měl k tomu chytrost, u diplomatů zvanou *malou chytrostí*. Ztráceje ženu pro moc snoubenou, vrhl se v náruč první lásce. Tvářil se, jako by vracel se rád, kdyby *druhá* radost se neurazila. Nechtěl, aby Košut zbaven byl uherského státního občanství. Z úmyslu slíbil Iranyimu bez

vědomí své strany a svých ministrů, že Košuta Uhrám zachová. Na tom vytrval ne ve věci, nýbrž ve formě. On, který tolik rád couval. Byl již zlomený. Rozumíme-li mu dobře, neklamal se, že za Štěpánem Karolyim, hr. Apponyim a zuřící ulicí stojí mocnější živly. Pozdní zápal pro Košuta, který ho kopl, byl krupější do hořícího pekla záští a hněvu lidu i sněmu. Všechno se spojilo, aby konečně byl sražen. Tomuto molochu s větší horlivostí uvazovaly oka kolem krku a tahaly na provazech všechny strany, nežli revolucionáři pařížští, když strhovali sloup vendomský. Neskácel se rázem však, nýbrž sklouzl po piedestalu maďaronství, na nějž vyhoupl se po něm hr. Szapary.

Osmačtyřicátníci vyčerpali svůj triumf před vítězstvím a odcházejí s prázdnem do doby, ve které bude ještě méně vzduchu pro jejich autoritářství a fanatismus. Horší čáky mají Slované. Jim nekyne naděje žádná.

Tisza zůstal prostým vojákem většiny uherského sněmu. Slibuje, že bude beránkem. Ale *bude chtít* překážet a mstít se a snad hlavu mu třeští záměry návratu k moci. V politice nemá nikdy říci se: ne! Však Tisza vleče za sebou centový řetěz záští lidu. Samo Košutovo jméno ho nezachránilo u lidu. Víc než devadesátiletý Košut není mu vděčen. Většina Tiszova kupna je pro každého. Každý ministr, který má měšec, bude s ní disponovati. Nebude lepší nežli Tisza, který stál za sto Szaparyů. Rychle budou přicházet a odcházet slabá ministerstva. Žádné nebude mu rovno. Doba slávy a síly maďarského parlamentarismu je na nedozírnou dobu tatam. Po mnohých změnách přijde hr. Apponyi a také tento silný opposičník podrobí se, co dávno v této polovici říše psáno je na parlamentu i ministerských budovách: »Omnia serviliter pro dominatione.«

GENERÁLNÍ PROKURATOR GLASER.

Poslední den hodů vánočních přinesl bývalé straně ústavácké ztrátu citelnou a tím bolestnější, čím méně očekávanou: jeden z hlavních její sloupů, na nichž spočívala zdánlivě zlatoskvoucí střecha éry *německo-liberální* vlády, generální prokurator dr. Julius Glaser odešel se svými kollegy Auerspergova ministerstva Lasserem, Mansfeldem a Auerspergem. Ozvěnu neutěšenou zanechal zvuk jeho jména na českých luzích: přes to však dnes, kdy nachází se na onom prahu, odkudž není návratu, věnujmež životní cestě jeho a působení nestrannou vzpomínku.

Také kolébka tohoto vynikajícího muže rakouského Němectva stála na české půdě: dr. Glaser narodil se v městečku Postoloprtech, kdež zdatná česká menšina zápasí dnes o práva svojí existence. Skutky jeho života rovnoměrně rozděleny byly mezi přísnou vědu a politiku.

Dr. Julius Glaser náležel k nejlepším současným znalcům a interpretům trestního práva a tato znalost jeho obohatila literaturu právnickou důležitou, leč žel že nedokončenou knihou *o trestním řádu*. Jako muž ještě velmi mladý stal se skutečným professorem trestního práva na universitě vídeňské a nevšední vědomosti jeho upozornily naň vládu měšťanského ministeria, která povolala jej do ministerstva vyučování, kdež veliký měl vliv na utvoření *nových školských zákonů*. Po brzkém pádu »ministerstva poctivců« zazářila šťastná hvězda jeho ještě intensivnější: zároveň s důvěrným přítelem svým Ungrem, rodilým Pražanem, povolán do ministerstva Lasser-Auerspergova k portefeuillu spravedlnosti. Placení i neplacení přátelé jeho nestačili vychvalovati jeho svobodomyslnost; ani my nemůžeme a nechceme upříti, že Glaser stal se zakladatelem moderního směru v trestním zákonodárství rakouském, že zavedl a rozšířil činnost porot i na zločiny mimotiskové a že způsobil, aby trest smrti, jehož v theorii i praxi nejrozhodnějším byl odpůrcem, co možná byl uskrovňován.

Ale také svobodomyslnost Glaserova jako celé strany, k níž náležel, nesáhala o nic dále nežli k hranicím české národnosti: jak přešla tyto, zmizela a svobodomyslný ministr dovedl krutě a reakcionářskými prostředky stíhati a potlačovati českou opposici a její orgány. Poroty, jež byly mazánkem jeho právnického přesvědčení, platily jen pro Němce; v Čechách suspendovány a čeští redaktoři šmahem odsuzováni zákonem o delegaci porot, jehož byl Glaser původcem. Veškeré veřejnosti české dosud v živé paměti tkví, s kterakou bezohledností prováděno objektivní řízení vůči českým

novinám: tehda, kdy před vydáním každého nového čísla stála před redakcemi pověstná drožka, která čekala na čerstvé číslo, aby prve bylo dodáno na censurní úřad, jenž po sluhovi milostivě vzkázal, že už se smí list vydávat, dosáhly sekatury vládní vůči českému tisku míry nejvyšší.

Jedna z nejsmutnějších upomínek, která ulpěla na vychvalovaném kmentu Glaserovy svobodomyslnosti, pojí se k procesování a žalařování náčelníků českého tisku opositního, dra. Julia Grégra a J. S. Skrejšovského ve při inserátní povahy pouze čistě *důchodkového* přestupku, ale která vyšroubována až k výši podvodu. Druhá Kollerovská persekuce, která pohltila tolik přetěžkých obětí na statku i svobodě zejména českého novinářstva, má na čele vypáleno jméno Glaserovo a z té příčiny nemůže nad čerstvým jeho hrobem český národ ani v nejmenším žehnati jednostranné jeho svobodomyslnosti. Glaser náleží k mužům, kteří k potlačení českého živlu nejvydatněji přispěli — a přece malého dočkal se vděku od vlastní strany své, které naposled stal se jedním z nejnenáviděnějších mužů.

Věren ministerským kollegům svým, odešel s nimi, když Auersperg z lavice umučení, jakou stala se ministerská křesla, odstoupil, odnášeje více trpkosti, ba nenávisti ústaváků, nežli si byl zasloužil jejich vděčnosti a přízně. Když pak za Taaffa odhodlán k nové činnosti v parlamentu, ucházel se o mandát vnitřního města Vídně, tohoto sídla »pravého, umírněného Němectva rakouského«, *propadl* a místo něho zvolen nacionální dr. Hofer, osmačtyřicátník, jenž mimo smutně pověstný výrok svůj o české škole vídeňské (»phylloxera«) nikterak nedokázal politickou svoji velikost. Kavalírštěji ovšem zachoval se k němu sám Taaffe, když jmenoval jej generálním prokuratorem. Padl přízni jeho také tento ministr na stranu pomazanou, rovněž jako kollegové jeho Stremayer, jenž je předsedou nejvyššího soudu, a Pretis, jenž hoví sobě v měkkém křesle terstského místodržitele.

Málo upřímného žalu provázelo Glasera ke hrobu od jeho vlastní strany; žádný pak a jenom trpké upomínky od národů říše rakouské, kterou chtěl zmustrovati podle vzoru říše německé jednolitým státním jazykem a německou kulturou. Až do své smrti náležel k upřímným přátelům a spojencům ústaváků, kteří v zápětí svých přeludných nadějí viděli postavu jeho ještě jednou vstupovati ku kormidlu státnímu, aby ve jménu jich i svém uskutečnil ideál *německého* Rakouska. Nestalo se tak, a bohdá, má-li tato říše naplniti své poslání, že ani žádnému epigonu jeho nebude přáno kráčeti v bezohlednosti vůči slovanským národům šlepějemi Glaserovými.

JUBILEUM SCHMERLINGOVO

Národové rakouští a politické strany zdejší pozváni jsou zdvořile k slavným bohoslužbám. V dobách svobody vyznání nemůže se překážeti, aby každá církevní společnost ve svém chrámu po svém způsobě ctila své svaté. Nezvyklo však, aby vyznavači jiné víry zváni byli k oslavě cizích bůžků. Hlavní sakrystan německo-rakouské synagogy politické připravuje neněmeckým národům a stranám vzácné potěšení, že otvírá jim brány k slavnosti šedesátileté úřednické činnosti Antonína ryt. Schmerlinga a doufá, že nebudou mu odpírány sympatie, uznalost a vděčnost také od nich. Neboť Schmerling jest otcem ústavy, po kteréž všechny strany, také národní pnou své snahy do výše; on je původcem zařízení, kteráž prý všem národům a všem stranám prospívají; jeho působnost náleží prý všem stranám a národům a nikdo nemusí vymiňovati se, kde holduje se Schmerlingovi, tomuto vtělení oddanosti ke státu.

Zdvořile a slušně, jak se vyslovilo, pozvání to zamítáme. Nereklamujem ani okraj nehtu šedesátileté úřední činnosti Ant. ryt. Schmerlinga. Přejeme ho Němcům celého. Jim jedině náleží; jim věnován byl celý jeho život. Nevděčili mu to vždycky. Popularita jeho, kteráž po únorovce mezi nimi byla bezmezná, za krátko zcela vybledla a místo její vyplnila plamennější ještě nenávist. Avšak Němcem a stranníkem Schmerling zůstal. Němci a stranníci zapomněli jeho hříchy a odpustili mu. Nekáráme, že »Neue freie Presse«, kreslíc obraz působnosti jeho, následuje příkladu Lucianova, malíře, jenž jednookého knížete maloval s jedné strany, aby chybu nebylo vidět. »Neue fr. Presse« ukazuje jenom líc Schmerlingova významu a pokrývá jej svítivými a lichotivými barvami. Nevytýkáme to, však my vidíme rub a temné stíny chyb, hříchů a nespravedlivosti. Hlavně k národům slovanským.

Politická nouze bourgeoisie německé jest krutá. Nejen proto, že unikla jí většina a vláda nad Slovany, nýbrž že pozbyla souvislosti se širokými vrstvami německého lidu. Marně ukazuje se tomuto na maršálský chochol Plenera. Sotva též pohrne se lid německý do chrámu, v němž k uctivé adoraci vystavuje se Antonín rytíř Schmerling jako sanctissimum. Neuvěří lid časopisectvu bohaté

»tiers-parti«, že jest Schmerling delicium humani generis. Příliš často z týchž úst slyšel žaloby na jeho marnivost, malichernost a tvrdošijnost; na jeho nedostatek iniciativy, na jeho neúrodnou pohodlnost, na pánovité pohrdání jeho se zástupci lidu; na byrokratickou jeho tvrdost a reakcionářské jeho záletnictví. Zrovna on to byl, jenž ve své únorovce ohromnou většinu obyvatelstva odsoudil k politické bezprávnosti. Sám německý lid v Rakousku nemůže býti mu vděčen, neboť umělá stavba nadvlády živlu německého nachýlena je k pádu. Křivda a bezpráví však ji přetrvají. Přežilá, nemožná byla idea Goluchovského, zjednati zemím a národům rakouským zastoupení *dle stavů*. Navzdor tomu bylo v ní více jádra a historické pravdy nežli v Schmerlingových přihrádkách, jež nazývají se zastoupení *podle zájmů*. Nespravedlivá to zásada, vybudovaná na vratkém základě čistě *materiálních* interesů a vymyšlená proto jen, aby hrstka německé liberalisující bourgeoisie v malomoc na věky zatlačila skutečné většiny. Nejširší vrstvy pracujícího lidu městského i venkovského zpupně Schmerling pominul. Ony nesou největší část břemen státních na statku a krvi; ony stát vydržují a brání a přece jsou politickými heloty. Tím křiklavější jest privilej, která průmyslu, za Schmerlinga výhradně německému, dává dvojí zastoupení; jedno v městských skupinách, druhé v průmyslových komorách. Dělníci zůstali bez ochrany a celý venkov obdržel navzdor statistické své převaze jenom tolik zástupců jako skupina průmyslových míst. Ba, hledí-li se hloub pod hladinu velkostatkářské skupiny, postřehuje se snadno, že Schmerling jenom proto stavovskou šlechtu vyměnil za velkostatky, poněvadž *kapitalistický živel německý* víc a více strhuje tyto na sebe, tak že ve všech zemích finanční hautevolée má ve velkostatcích již nyní mocný vliv a někde celé panství.

Kdyby Schmerling dosáhl věku Methusalema, zlou setbu tohoto svého *smrtelného hříchu* neodčiní. Tady je příčina choroby rakouského státního organismu, vysvětlení nehotových ústavních poměrů a původ vnitřních zmatků. Zaň není očišťujícího pokání.

Což pak máme říci teprve my Slované! Odpustit-li můžeme umělé skládání okresů na prospěch německého živlu a násilné předělávání zemí slovanských na německé? Schmerling měl poctivě provést říjnový diplom a místo toho zfalšoval jej a zárodek dualismu v říjnovém diplomu vypěstoval na mocný strom, jenž roztrhl jednotu říše.

Schmerling byl vždy: *politikem německých interesů*. Ústava byla mu jenom jejich nástrojem. Vložil do ní čl. 13., kterýmž celá ústava může být a jednou také byla abrogována a zrušena. Schmerling věděl, co činí, a nazval článek ten synem, který může pohltiti celou matku, ústavu. Svoboda byla mu vždycky jenom škraboškou, jež zakrývá věc zbytečnou a nebezpečnou. V jeho ústavě nebylo nijakých práv svobody občanské a Němci teprve do prosincovky položiti mohli základní práva svobody. Co mu »Neue fr. Presse« připisuje, zavedení listovního tajemství, kontroly nad správou a nad

finančním hospodářstvím, musilo mu býti vyrváno. Odpor jeho proti porotám, proti ministerské zodpovědnosti, proti rovnému právu jazyků byl tak hlučný, že i po čtvrt století zní v duševním uchu vrstevnictva. Objektivní řízení, jež zplodil jeho vrchní zástupce Lienbacher, mělo za kmotra jeho. S tiskem, zejména slovanským zacházel bezohledně a mnohý český redaktor léta chodil s želízky v trestnických šatech. Ústavnost nebyla mu ničím, nežli formou, kterou pohodlněji prováděti se daly choutky centralisujícího absolutismu. Práva sněmům nechtěl poskytnouti žádná. Sami poslanci lidu nesměli voliti ani svého předsedu a místopředsedu. O shromažďovacím a spolkovém zákoně nechtěl ani slyšeti. Stavěl se proti přepychu klerikalismu, ale na konkordát si netroufal. Co v náboženských směrech podnikl svobodomyslného, jako protestantský patent z 8. dubna, činil po vlastním přiznání jenom, aby získal sympatie Němců v říši. Rakousko nemohl si mysliti bez Německa. Chtěl ovšem primát pro ně a hnal je v zápas s Pruskem. Velkoněmecká idea měla v něm vždycky zelotického kněze. První ministerstvo, jež měl, bylo *říšské německé* za frankfurtského sněmu. Potom teprve stal se ministrem *rakouské* spravedlnosti a seděl mezi Bachem a Thunem. Frankfurtský sjezd německých panovníků jest jeho dílem. On Slovany rakouské pokládal jenom za materiál a živel obrozovací pro sedmdesáti-millionovou říši německou. V zaslepenosti úžasné nedbaje varování samých Giskrů a Herbstů vlezl do pasti společné výpravy Rakouska s Pruskem do Holštýna a Šlesviku. V této jámě zrodil se Králové Hradec. Širší i užší říšská rada byly smutným úkazem jeho státnického umění. Uhři, Horvati, Vlaši nepřišli vůbec a Čechové, Poláci a Tyrolané přišli, aby odešli. Všichni Neněmci viděli v něm nesmířitelného nepřítele, protože z nich násilně a všemi donucovacími prostředky exekutivy nadělati chtěl Němců. Maďarům lichotil a veliké koncesse povolil. Vzali, co se jim hodilo, a pak se mu vysmáli. Měl skalopevnou důvěru koruny a pyšně mohl říci: můžeme čekati. Nedočkal se však než porážky svých politických úkladů. Padl nikým nelitován a ode všech, ne nejmíň od Němců nenáviděn.

»Neue fr. Presse« zastírá *politickou* minulost jeho pláštěm zapomenutí. Nemůže prý v dnešním buranu strannických vln býti nepředpojatě ceněna. Velebí činnost jeho *soudcovskou*. S německého stanoviska má k tomu dobré důvody. Rytíř Schmerling také na prestolu nejvyššího soudce říše nepřestal býti Němcem. Hájí výlučnost německého jednání tohoto soudu a vedl boj proti ministru Pražákovi a jeho nařízením, jež v nižších instancích zavádějí rovnoprávnost. Stal se protektorem výhradnosti němčiny a nadpráví německého. Světlo, jež z něho září, nezahřívá, nýbrž pálí jako mráz nahost Neněmců. Má-li jaké zásluhy, jeho nespravedlnost k Slovanům slávu jejich drancuje. Kdyby on měl býti vzorem rakouského vlastence, Slované rakouští by s tímto rakušanstvím se nikdy nesmířili. Nerozumí dějinám a nechápe významu Králové

Hradce a Sedanu. Chce míti také nyní ještě Rakousko německým. Omyl ten bystrý jeho rozum musí postihovat, avšak on v něm setrvává. Nechce odsouditi celou svou minulost jako dobromyslné poblouzení, a z úmyslu dále chybuje. Nemá velkodušnosti a zmužilosti dost, aby nedbaje liché popularity mezi tou bourgeoisií, kteréž do rukou dal politickou moc, odkázal Rakousko na přirozené jeho základy. Proto, je-li ostře ohraničeným typem a rázovitou hlavou, představuje jenom historický anachronismus němčícího a německého Rakouska. V takovémto typu národové slovanští nebudou nikdy vidět idol rakouského vlastenectví a oddanosti ve státní ideu. Oni s rukama založenýma hleděti budou na povyšování Schmerlinga na poloboha. Pro ně jest jenom zlovolnou modlou nepřátel. Za pozvání k jubileu děkujou, však nepřijdou, aby nesmířené jejich city a utrpěné křivdy neporušily harmonii domácí slavnosti politické církve německé.

PO KALNOKYM

GOLUCHOWSKI.

S plnou gloriolou císařské milosti, od přátel v tuzemsku i za hranicemi upřímně želen, od nepřátel ctěn, opustil společný ministr zahraničných věcí svůj nesnadný úřad. Držel jej, vyjímaje Kounice a Metternicha, déle než kterýkoli z jeho předchůdců, plných 14 let totiž. K četným řádům, jež zdobí jeho prsa, na samém odchodu přidány *brillanty* velkokříže sv. Štěpána. I kdo jako my nepřikládají takým vyznamenáním zvláštní důležitosti, nemohou popříti, že jsou zjevným znakem a měřičem politických proudů. Jenom nepatrňoučký počet — tušíme ne více nežli pět — vysoce postavených osobností, jako je sultán, anebo znamenitých mužů, jako Bismark, jsou tu druhy hr. Kalnokyho. Ani hr. Taaffe, ani žádný jiný ze žijících domácích státníků nebyl takou přízní od panovníka vyznamenán. Velkokříž tohoto nejvyššího habsburského, Marií Terezií založeného řádu má nejeden; brillanty k němu nikdo a proto taková bezpříkladná blahosklonnost je politickým jevem; Kalnoky politickou svou úlohu dohrál, ale sympatie suveréna provázejí ho v klid soukromého života.

Celá diplomatická Evropa před ním se uklání. Sami jeho ubijcové kladou mu vavřín na hlavu a dí, že má nárok na »uznání monarchie«.

K tomu slovanští národové přidružiti se nemohou. Ve chvíli politické rozluky také oni, a my s nimi, uznáváme ctnosti gentlemana a bezúhonného kavalíra hr. Kalnokyho; neupíráme mu, že měl poctivou snahu, urbanní mrav a křišťálově čistou povahu, ale proti *státníkovi a ministrovi* máme my Slované vážné své námitky.

Když veliký William Pitt ležel na marách a kdosi u přítomnosti velikého jeho soka Foxe mrtvému zlořečil, pravil Fox: »On byl tak znamenitým mužem, že na všechny chyby jeho jsem zapomněl.« Před politickými marami osoby hr. Kalnokyho skláníme na pozdrav kord. Ale jako politikové již pro soud budoucnosti nemáme práva zapomínati, čím byl a co učinil. *O státníkovi* musíme souditi spravedlivě, třeba přísně, také ve chvíli jeho porážky, kdy upřímně *muži a člověku* dáváme, co je muže a člověka.

Nedávno v Berlíně a v Paříži, v Římě i Petrohradě vzbudil císařský vlastnoruční list datovaný ze dne 6. t. m., list, kterým Kal-

nokymu tak okázalým způsobem na novo osvědčena důvěra, souhlasnou ozvěnu. Rozuměli jsme jí; mezi vůdčími státníky nejrůznějších zemí panuje jakási zednářská pospolitost. I když stojí v nepřátelských táborech, jsou v jistých otázkách a směrech za jedno. Kromě toho byl hrabě Kalnoky tak dlouho při vesle, že ne věkem, ale délkou své vlády byl jaksi doyenem mezi zahraničními ministry. Není muž sekulární, nemá neobyčejného nadání; pěkně a uhlazeně psal, třebas byl jen velmi prostředním a velmi úzkostlivým řečníkem. Než on nebyl dobrodružným, nevykročil nikde ze svých kruhů, a tato pevnost a stálost jeho nahrazovala, co nedostávalo se mu na kromobyčejných darech ducha. Tak se stal autoritou a důležitou politickou osobností v Evropě. Giers zemřel, Bismark baví se jako říšský pensista s turisty v saském lese, Crispi je zostuzen a ne již ministrem věcí zahraničních, Salisbury je dnes toliko vůdcem »Jejího Veličenstva nejvěrnější opposice«. Nejen vedle diletanta, jakým byl Caprivi, též vedle starce Hohenloha Kalnoky o několik hlav je vyšší. Hanotaux a hr. Kimberley jsou nováčky, vedle nichž Kalnoky je pravým politickým veteránem, zkušeným politickým vojákem, který dlouhou řadu politických tažení prodělal a v mnohé prudké seči stál a obstál. Není divu, že mladší generálové političtí měli před ním respekt a chytali jeho slova. Zmizí-li taký muž, přirozeně zanechává velikou mezeru. Každý nový ministr a třeba sebe nadanější bude musit autoritu podobnou teprve si zjednati, dovede-li toho, a zkušenosti takové nabýti, bude-li míti k tomu — čas.

V »Macbethu« praví se o jednom šlechtici, že nic v jeho životě nebylo tak čestné, jako způsob, kterým život opustil. Jsme v pokušení, abychom slova toho neužili o hr. Kalnokym. Brání nám však příkrá, málo ušlechtilá forma, v jaké sepsal svou důvěrnou notu o papežském nunciovi Agliardim a nezvyklá u něho obhrublost, s jakou tak nediplomaticky vypráskal v »Politische Correspondenz« hřbet bar. Bánffyho. Ale věc a vlastní příčina, proč takovýmto drsným způsobem odchod svůj hledal a vynutil, je pro něho čestná. Ne pro bliknavý třpyt brillantové hvězdy štěpánského velkokříže, nýbrž proto, že *odstupuje pro vážnou opravdovou příčinu*, protože padá pro otázku, kterou každý státník císaři věrný položiti mohl, snad položiti musil. Nejde o nic menšího než o to, *zdali jediná, ústřední, společná správa zahraničních záležitostí za dualismu jest vůbec možnou čili nic.*

Císař je si toho vědom; proto zasypává hr. Kalnokyho svou milostí; proto nedávno tak lichotivý list mu napsal; proto nebývalý hold posledního vyznamenání. Propouští ho nerad. A že přece pod nátlakem okolností *musil*, tak *náhle* musil, zaráží starorakouské a dynastické kruhy, úžasem naplňuje vzdálenější Evropu. Ale *proto také najde vítěz Bánffy svoje Filippi.* Jsou jisté člověčské city a jisté příkazy dynastické a státní nezbytnosti, které nepřemožitelny jsou také na trůnech.

Původ a průběh krise v těchto listech jsme v posledních dvou týdnech věrně a podrobně zaznamenávali. Nezbývá čeho dodati. Nebyl to jen osobní duel, jenž tu vybojován mezi hr. Kalnokym a bar. Bánffym. Dvakráte vystřídaly se koule; při prvním výstřelu oba soupeři zraněni; ale po dementim v »Politische Correspondenz«, publikaci důvěrné noty Kalnokyho v uherském sněmu a vlastnoručním listu císařském ze dne 6. května postavil se navzdor usilovnému přání koruny Bánffy proti Kalnokymu znova. Liberální strana maďarská, přímo řečeno Koloman Tisza, poznal, že hrabě Kalnoky silně krvácí, a že pokračování v souboji ho v písek srazí. Proto nová indiskretnost a nové vydávání zámyslů za hotovou událost, proto Maďaři bez svolení papeže vystrčili jeho nuncia za dvéře, a hr. Kalnoky po tomto novém brutálním porušení všeho diplomatického mravu s důtklivým naléháním žádal po druhé za propuštěnou. Maďaři cítili se silnějšími. Poznali, že koruna za každou cenu vyhnouti se chce nyní před delegacemi a před obnovou rakousko-uherského vyrovnání konfliktu s Maďary, který díky pominutím a chybám minulosti a následkem zašlapání národů nemaďarských je pohříchu pořád ještě konfliktem s celým královstvím uherským. Konflikt takový znamenal by chaos, ne-li zjevnou vzpouru.

Nešlo Maďarům jen o Kalnokyho osobnost, ale o to, aby ukázali, že *oni* jsou pány, že třebas ku společným potřebám přispívali jenom 30 procenty, chtějí určovati zahraniční politiku *sami*. Zajisté slíbil hr. Kalnoky Bánffymu, že v Římě učiní kroky, aby papežský nuncius byl odvolán. Ale toho se nenadál, že maďarští velikáši podruhé svévolně a zúmyslně nejen osobně jeho, nýbrž celou zahraniční politiku říše budou kompromitovati. Cítil dýku ve svých žebrech a proto odmítnul zodpovědnost za politiku tak surově egoistickou. Jednal jako sebevědomý muž a seriósní státník; tak rušivého zasahování do vlastní kompetence nemůže snésti žádný ministr, který chce býti skutečně společným. Tu bylo vlastní punktum litis. Kalnoky nechtěl jménem svým krýti politiku, kterou neurčuje on a ne císař, nýbrž včera Wekerle, dnes Bánffy a zítra jiný posluha Kolomana Tiszy.

Čirým to nechutenstvím pád Kalnokyho uváděti v příčinnou souvislost s jeho klerikalismem. Tento klerikalismus hr. Kalnokyho jest jenom výmyslem Israele. Klerikál by nikdy nebyl sepsal onu notu na bar. Bánffyho, v níž mluví se o »beztaktnosti« papežského nuncia. Hr. Kalnoky chtěl také žádati odvolání nuncia; on lhostejně přihlížel k boji s církví, který obě poslední maďarské vlády vedou. Konservativním hr. Kalnoky jest, ale feudálem a klerikálem nikdy nebyl. On naopak vždycky podporoval *maďarské liberály v Uhrách a německé liberály zde*. Také jeho ruka osnovala prosebnou pouť kardinála Schönborna o pomoc proti antisemitům k papežské stolici. Nikdy nefavorisoval klerikální předáky. *Hrabě Taaffe za celou dobu své vlády v něm poznával a přiznával svého hlavního odpůrce.* Byl hr. Kalnokymu vždy příliš »slovanským« a příliš feudálním. Ve všech kritických okamžicích byl Kalnoky přímluvčím německých

liberálův a odpůrcem konservativní pravice u stupňů trůnu. Nikdy nebylo slýchati, že by Maďarům jeho katolické přesvědčení překáželo. Klerikálové seskupili se kolem něho, až když utvořila se koalice, *mezi jejíž strůjce vždy právem byl počítán*: koalice liberálům pomáhala k vládě a hrabě Kalnoky vždycky přimlouval se na nejvyšších místech, aby němečtí liberálové, jakožto zástupcové *německého centralismu*, měli aspoň spoluvedení vnitřních věcí rakouských. Jen pro přízeň maďarskou liberálové nyní Kalnokyho zapírají a zrazují. A klerikálové z krátké lásky dali mu v téže chvíli výpověď, kdy odsoudil okružní cestu Agliardiho. Též oni by jásali nad jeho pádem, kdyby vítězem nebyl nepřítel církve, protestant Bánffy. A zajisté nejsou feudálové rakouští na jeho pádu zcela bez viny.

Ne a ne! Nejednalo se o klerikalismus hr. Kalnokyho, nýbrž o to, že nechtěl státi se vykonavatelem *specificky maďarské* politiky. Tomu se opřel a na to zemřel. A proto padl jako obránce správné zásady a proto užili jsme Shakespearova slova: že v celém jeho politickém životě nic nebylo čestnějšího nad jeho smrt. A podle lidského domyslu smrt tato bude pomstěna blízkým pádem Bánffyho, na to, kdyby nebylo jiného, sami klerikálové a feudálové vystačí.

Čtrnáctiletá vláda Kalnokyho znamená zahraničné dějiny Rakouska. Byla to doba míru. Nelze odhadnouti, kolik je na tom zásluhy jeho. Nejen že archivy státní tajemství to dosud skrývají, ale v Rakousku je vlastním zahraničním ministrem císař sám a také hrabě Kalnoky byl vlastně jenom prvním sekčním šéfem, stylistou a zodpovědným redaktorem Míčového náměstí.

Bismarkovského v hr. Kalnokym nebylo nic. On nebyl ani Kounicem ani Metternichem. Ale třebas byl diplomatem staré školy, potud byl přece moderním, že byl střízlivým realistou, prost romantismu a starých zděděných předsudků, že Rakousko je první mocí evropskou. On znal pravou povahu státu, jejž řídil, nepřeceňoval jeho síly a nepouštěl se v dobrodružství. Neztratil klid ani, když byl r. 1886—87 hnán do válečných kreditů. Nebyl silným v lásce a ne silným v zášti; neměl daleký a pronikavý zrak, ale viděl, co leželo nejblíže. Měl přirozený rozum pro naléhavé úkoly, byl více praktickým než geniálním, ale při tom vzdělaný dost, aby přežvykoval triviální hantýrku maďarských a vídeňských Rusožroutů.

Andrássy odstoupil s myšlénkou, že brzo se zase vrátí. Vyhledal si v bar. Haymerlovi dočasného zástupce; ale ten zemřel náhle — dříve než Andrássyho časy zase se vrátily. Vedlo se Andrássymu bezmála tak jako Caesarovi Borgiovi při smrti papeže Alexandra VIII. Všechno — podle Gregorovia — tento strašný muž chytře připravil, aby vynutil volbu svou za papeže; všechno předvídal a napřed vypočítal, jen jedno ne, to, že v okamžiku, kdy conclave se sestoupilo, zachvátí ho nebezpečná nemoc a zmaří všechny jeho naděje. Když Haymerle předčasně zemřel, byl Andrássy sice tělesně zdráv, ale politicky těžce nemocen a než se uzdravil, byl v křesle již

Kalnoky. Snad nejvíce tento sám byl překvapen, když z Petrohradu volán byl do Vídně, volán proto, aby nepřišel Andrássy . . .

Smlouvu říjnovou s Německem již nalezl. Za něho přistoupila Italie ku spolku. Nebudeme se tu šířit o výhodách a zlotách trojspolku. Jeho zbožňovatelé tvrdí podle zásady: post hoc, ergo propter hoc, že trojspolek zachoval světu nejdrahocennější statek — mír. Ale nám zdá se, že mír byl zachován *navzdor* trojspolku a ne *pro* trojspolek. Kolikráte jižjiž měla vzplanout válka, a jen chladnokrevnosti Ruska musí se přičísti, že Berlín nedal znamení k válce do níž proti svému prospěchu byla by stržena bývala také tato monarchie. Ne za zásluhu, ale za chybu počítáme Kalnokymu, že dopustil, aby se situace Rakouska stížila a skomplikovala trojspolkem s Italií. Naproti tomu chválíme, že vedle Bismarka a Crispiho ve sdružení tom byl mírnícím živlem. Byl rozmyslný jak v době srbsko-bulharské války, tak v různých peripetiích bulharské a srbské otázky. Poněkud příliš trpělivým byl k vyzývavostem vlašských irredentistů. Pokud jsme ho seznali osobně, měli jsme dojem, že by leckde jinak a šťastněji byl si počínal, kdyby ruce jeho nebyly poutány řetězem, jehož konec byl v pěsti Bismarkově. Měl však i proti Bismarkovi přece jen větší samostatnost nežli hr. Andrássy, a kdyby tento byl seděl na jeho místě v dobách kritických, Rakousku nebylo by se dobře dařilo.

Do vnitřních záležitostí říše aspoň *znatelně* se Kalnoky nemíchal. Dvakrát přece vliv jeho tu zjevně a určitě zasáhl. Poprvé v říjnu a listopadu r. 1893. *Je veřejným tajemstvím, že hrabě Kalnoky řídil na dvakrát celé spiknutí proti hr. Taaffovi*, jež povstalo za příčinou Steinbachovy volební reformy. Také tu odstouplý chét zahraničního úřadu chránil levici; nechtěl dopustiti, *aby pro delegace její država byla rušena a zkracována.* Jistá ironie osudu v tom spočívá, že padá v témž okamžiku, ve kterém dolnorakouská država levice v delegacích je velmi povážlivě ohrožena, ne-li ztracena. *Pod auspiciemi hr. Kalnokyho tedy zmařen pokus, aby podle úmyslu koruny političtí vyděděnci obdrželi volební právo.* Toho ani nyní, kdy hr. Kalnoky náleží minulosti, nelze zapomenout a prominout. To kalí památku tohoto muže. A také tu přihlašuje se Nemesis. Johannes Müller, historiograf Švýcarů, právem dí: že ve světodějstvu vládne bůh a spravedlnost.

Nepovolané a neoprávněné mísení se hr. Kalnokyho do vnitřních poměrů Rakouska zmařilo velikou a palčivou opravu; jemu samému však ani osobně ani politicky nepřineslo to škody. Ale když v uherské vnitřní otázce, kde právo a chyba mezi ním a jeho odpůrci celkem stejně jsou rozděleny, zaujal postavení, které jako společný ministr zaujati musil, padnul! Jeho pád je čestný, ale on připomíná slovo, které pronesl mladý Napoleon Bonaparte, když před ním vynášen slavný ústup generála Moreaua z r. 1796: »Krásný to ústup, ale přece jen — ústup.« Také odstup hr. Kalnokyho je krásný a čestný, ale odstup je to přece. Všechny pocty a nejvýznačnější chvála nic na tom nezmění. Ani bezpečná vyhlídka nikoli, že vítěz z dneška,

že bar. Bánffy na svém Pyrrhovu vítězství zahyne, a že brzo následovati bude Kalnokyho v politický hrob.

Hrabě Kalnoky, který ve *špatné* věci zvítězil, odchází nyní jako poražený ve věci *dobré*. Baron Bánffy mimoděk a proti své vůli pomstil demokracii království a zemí rakouských na muži, který byl hrobařem demokratické volební reformy Taaffovy! — —

O novém ministru zahraničních věcí nedá se prozatím úsudek bezpečný pronésti. Hr. Agenor *Goluchowski* je mlád věkem a poměrně chud zkušenostmi, neboť nebyl ani jednou velevyslancem u dvora velkého státu. Kariéra jeho jest úžasně rychlá a vysvětluje se jen, že je synem svého otce, který býval státním ministrem rakouským a místodržitelem haličským. O schopnostech Agenora Goluchowského mínění se tuze různí. Je málo znám. Praví se, že je opatrný, zdrželivý a obratný diplomat. Je Polák a to mnohé proti němu zaujímá. Však před ním již dva Poláci byli ministry zahraničních věcí velkých nepolských států a oba — Czartoryjski, ministr Alexandra I., a Florian Walewski, ministr Napoleona III., se proslavili. *V Rusku jmenování Poláka neučiní dojem příznivý*, neboť přítelem Ruska Goluchowski jistě není.

Také pro Maďary je jmenování to hořkou pilulkou a mnozí vidí v tom, že zrovna sáhlo se k němu, zaslouženou odvetu. Maďaři sotva zapomněli, že oni to byli, kteří vytlačili ho z vyslanectví bukurešťského. Nechtěl tam dělati maďarskou politiku. Musí se ukázati, zdali v nynějším velikém svém postavení bude — povolnější. Goluchowskému otci němečtí liberálové nezapomněli říjnový diplom a strašlivě zpátečnické zemské řády pro vnitrorakouské země. Kalnoky byl rozhodným jejich přítelem. Jeho nástupce je ještě rozhodnější feudál a klerikál. Nebude míti německé liberály ve zvláštní lásce. Také čeští feudálové rádi nevidí, že Goluchowski, který byl sotva půldruhého roku vyslanečkem daleko na turecké hranici, obdržel přednost před *jejich* velevyslanci hr. Deymem a hr. Wolkensteinem. Mohou se těšit aspoň tím, že ve věcech náboženských, politických a společenských soudí jak oni.

V delikátním postavení nalézati se bude Goluchowski proti republikánské Francii a savojské Italii. To tím, že jeho choť je Francouzka z rodiny s Napoleonem zpříznění, která druhdy vládla v jednom italském státu. Arci není to dnes otázkou »aktuální«; neboť kdo dnes vzpomíná ještě na kralování Joachima Murata v Neapoli?

Celkem je Goluchowski knihou sedmi pečetmi zavřenou; znají se jen desky a ořízka. Jinak ví se příliš málo, nežli aby mohla se předvídati povaha jeho vlády. Nebude míti ostatně, jako hr. Kalnoky, volné ruce. Trojspolek trvá dosud a hr. Goluchowski sotva bude chtít jej rozpoutat. Nepochybně bude přísti dále nit, kde hr. Kalnoky přestal.

Na venek mnoho se nezjinačí. Poplujeme dále v německých vodách. Kurs dříve se nezmění, dokud Maďaři a Němci zůstanou rozhodujícími činiteli dualistické monarchie.

Nejdůležitější okolností při změně v zahraničním úřadě je, že Uhry stanou se také formálně *rozhodující mocí* celé politiky monarchie; dosud aspoň na venek a pro forma panovala rovnost. Hr. Kalnoky ji chtěl zachránit. Maďaři vydali heslo: »*Maďarská politika zahraniční.*« Hr. Kalnoky řekl: »ne« a padl. Dostal modrý arch. Hraběti Goluchowskému nezbude nic jiného, nežli podrobiti se maďarským přáním anebo konflikt, který dnes skončil vítězstvím maďarského partikularismu nad všeobecným zájmem Rakouska, zejtra s novou prudkostí vzplane. To nepravíme jenom my, to uznává sám »Fremdenblatt«, který přiznává, že pramen sporů není ucpán, že rozsedlina, do které hr. Kalnoky jako nový Curtius se vrhl, je stejně zhoubně a strašidelně rozšklebena!

Bůh chraniž národy rakouské před nebezpečím, jež ze sirných plamenů této rozsedliny se valí!

PADLÉ MINISTERSTVO.

Psáno po propuštění kabinetu Windischgrätzova (19. června 1895).

Jak bláznivý to svět a jak osud nás má za blázna!« tak psal nejduchaplnější státník anglický minulého století, učitel Voltairův a nepřímo též Goetheův, lord Bolingbroke, když náhle svržen byl s vrcholu moci. Na počátku téhodne královna jmenovala ho svým premierem, na konci téhodne padl, hluboko padl mezi velezrádce a za několik neděl na to byl v klatbu daným uprchlíkem! Tak osud s člověkem hrá.

Jak bláznivý to svět, jak osud má za blázna všechny, kdo stavěti chtějí politiku moderních dob na jiných základech nežli širokých fundamentech zájmů a sympatií národů, to vidíme na kabinetu kníž. Windischgrätze!

Ministerstvo koaliční náleží minulosti a kdo při jeho zrození jásali, že vzešla spása říši, jako zfanatisovaní divoši tančí radostně na jeho hrobu.

Jak my soudíme o této nešťastné episodě ústavních vývojů, všichni po devatenáct měsíců ve všech sloupcích našeho listu jsme vykládali. Je to v živé paměti a nechceme sebe ani své kollegy opakovati. Po vládě koaliční nezbylo *pranic*, co zasluhovalo by vážnosti a co smělo by doufati v mírnější úsudek dějin. Nanejvýše chváliti se může dobrá vůle, ne všech, nýbrž jen některých členů kabinetu; jen té platiti mohou řády a plášť milosrdenství, kterým s hůry jsou osoby ministrů proti všeobecné nevoli chráněni. Ale hněv ten přece dopadá na hlavy ministrů a *osobní* jejich bezúhonnost a čestnost nemůže přikrýti hříchy a chyby veřejné jejich působnosti. Bezohledný egoismus byl otcem této vlády a ona jako vděčné dítě pokládala za hlavní svůj úkol, sloužiti sobectví hrstky privilegovaných. Taine, jakkoli všude ve svých dějinách revoluční Francie straní konservatismu, nemůže zatajiti, že rozhodující známkou francouzských vlád před r. 1789 bylo, že chtěly býti jen vládou privilegovaných pro ochranu privilegovaných. Nic jiného pak nebylo povahou vlády kníž. Windischgrätze. Privilegovaní povolali ji k životu a jí bylo nejvyšší státní moudrostí sloužiti privilegovaným. Nezavděčila se jim a táž »N. freie Presse«, která nedávno vyčetla kníž. Windischgrätzovi, že ona a její patroni zavolali ho z lesů tachovských k vrcholu státní moci, témuž kníž. Windisch-

grätzovi a jeho satellitům s nedočkavou chtivostí — nevděčně dost! — zazvonila umíráčkem.

Kníže Windischgrätz vrací se v ticho a klid svého soukromého a rodinného štěstí. V posledních měsících zdálo se, že nalezl v moci, jejíž příchuť dlouho byla mu odporna, zalíbení; za krátko bude děkovati osudu, že panování jeho ukrátil. Míval vždy zvláštní slabost pro německo-liberální stranu; zkušenostmi bohdá vystří zlivěl a nebude snad nikdy již v mysli své tkáti luzný sen o smíření konservativních feudálů s německými liberály.

Opposiční Čechové nikdy netajili, že osobnost kníž. Windischgrätze jest jim sympatickou. Oni litovali, že snížil své jméno a svou skutečně ušlechtilou povahu k tak nepěknému dílu. Scházejí mu sice dary státníka, ale žádná z vlastností gentlemana. Pro práci, která na něho vložena, byl příliš poctivým a šlechetným. Nejen *píseň* politická je píseň ošklivá. Politika není sněhobílé řemeslo a při něm je nesnadno vyhnouti se všemu potřísnění. Kdyby kníže Windischgrätz byl méně loyálním, méně přímým, méně chevalereskním, snad by byl dovedl ovládati různorodou a divokou armádu, která ho ve své čelo postavila. Obě léta poslední byla pro něho pravým utrpením a kníže jenom získal, že tato trnová koruna byla s hlavy jeho sňata.

Také markýz *Bacquehem* nemá snad nikde nepřátel *osobních*, a přece dělníci zovou ho markýzem z Ostravy a Falknova a Čechové markýzem výminečného stavu. Je to zlý osud, poněvadž se všeobecně ví, že Bacquehem zrovna jako Taaffe za politickou chybu a nesmazatelnou vinu pokládá všeliké prolévání krve a že, lepší než Taaffe, byl vždy nepřítelem výminečného stavu. On bezpočtukráte v ministerské radě i v důvěrných rozmluvách s knížetem Windischgrätzem a hrab. Fr. Thunem dokazoval nerozum a škodlivost pražského výminečného stavu, ale neměl zmužilosti dost, aby přehlasován a oslyšen z ministerstva výstoupil.

Ač ministrem vnitra, byl slabší nez český místodržitel a přece zůstal, přece, jak vtipně říkal, vesele »sloužil *pod* hrab. Thunem« dále. Při vší své obratnosti neprospěl ani sobě ani vládě, protože neměl autority a rozhodnosti, aby své idey provedl. On také celou akci ve volební opravě dávno, snad od počátku, poznal za chybnou; a přece vším svým ostrovtipem odstraňoval podkopy a rozplétal uzly, které volební oprava vládě chystala. Též on si oddechne; dán byl do příkaznosti a zajisté za krátko bude sídleti ve štýrské Pensionopoli jako místodržitel; s vrchu zámeckého vyhlížeti bude k Vídni, kdy vyletí raketa, jako znamení pro něho, že konečně přišel toužený čas jeho ministr-presidia. Je nahoře persona grata a pokládán je za Taaffa II. a proto možná dost, že se dočká.

Veliké zklamání způsobil všem přátelům polským a zvláště svým protektorům na levici ministr *Madeyski*. Levice a její vliv naklonily vážku na jeho stranu, když jednalo se, zda Madeyski či Bobrzyński mají vésti správu vyučování Madeyski platil po Dunajewském za nejschopnější hlavu mezi Poláky. Jako ministr zůstal

o několik honů za Dunajewským. Na něm splnil se verš Boileauův, že mnohý na *druhém* místě září, jehož lesk na prvním místě zaniká. Nebezpečnými nepřáteli stali se mu antisemité, zejména od cesty kardinála Schönborna do Říma, odkud přinésti se měla papežská pomoc liberálům proti křesťanským sociálům. Madeyski vzdáleného nějakého příbuzného vzal k sobě do presidia jako svého tajemníka. To bylo a bude vždy, ale Madeyski tuto slabost draho zaplatil a podle starého: »semper aliquid haeret« nezbavil se příhany nepotismu. Snad nyní vstoupí zase v kolo polské, aby získal starý lesk, který na Minoritském náměstí tak rychle pohasl.

Hrabě *Wurmbrand* byl šprýmovnou osobou kabinetu. Sta veselých a neveselých anekdot koluje po Vídni o jeho úřadování. Není bez nadání; u srovnání s průměrným vzděláním našich šlechticů jsou vědomosti štyrského hraběte nad normálem Jako zemský hejtman zanechal mnohou stopu blahodějné činnosti; má energii a iniciativu, která v padlém kabinetu byla tak vzácnou květinou, ale postaven byl k správě železnic, na místo, kde jeho nezkušenost a naivnost musila způsobiti neuvěřitelné zmatky, z nichž mnohé dobře by se hodily do drastických frašek. Jeho úmysly jako jeho ruce byly čisté a přece bursa a železniční a finanční baroni měli v něm neocenitelného pomocníka. Protože je sám poctivým a nezištným, věřil v poctivost a nezištnost nejdrbanějších jednatelů velkého finančního světa. Zrovna porážející je naivnost jeho, s jakou ke svým velikolepým až dobrodružným postátňovacím plánům za chéfa generálního štábu zvolil si rytíře Taussiga, nejchytřejší semitskou hlavu vídeňského Jerusaléma. Skončil fiaskem, ve kterém stal se neuvěřitelně směšným. I tak dobrácké duši, jako je kníže Windischgrätz, se tato nehoda zprotivila; na chvíli kolísal hrabě Wurmbrand a jižjiž myslilo se, že směšnou chybu zaplatí životem tím spíše, že sama levice okázale vyslovila důvěru jenom Plenerovi, ne jemu; však koalice pomohla mu v těchto úzkostech votem důvěry plné sněmovny.

Hrabě *Falkenhayn* byl nejstarším ministrem; je klerikální konservativec plného jádra; ne přílišné světlo, ale povaha ctná, příjemná; jen tak mohl se udržeti ve všech pletichách šestnácti let, ba v poslední chvíli se zdálo, že dokonce převezme prozatímní správu nového ministerstva. Jen rozhodně klerikální jeho barva ten úmysl zkazila. Hrabě Falkenhayn dávno sám toužil po odpočinku. Ministerium, jež spravoval, je přísně vzato protiústavní a pravomoc jeho tak nevalná, že nemůže ani tuze prospět ani hrubě škoditi. Čeští poslanci toho sobě nejvzdálenějšího ministra osobně neobviňovali ze spousty zla, kterým koaliční a před tím Taaffova vláda národ jejich zasypávala Jest jim známo, že větší vinu mají jiní.

Od ministra Čechům nejvzdálenějšího k tomu, jenž býval jim nejbližší a nejdále od nich se vzdálil, ke hraběti Bedřichu *Schönbornovi*; — ačkoli nám Čechům nejvíce ublížil, nechceme mu ani dnes, kdy politicky náleží minulosti, křivditi. Nepopíratelné je hrabě

Schönborn výborný odborník, který mohl míti zcela jiné postavení, kdyby byl dovedl zůstati *svým*. Ale on se jako ministr *práva* stal politikem *opportunismu*; přihlásil se dokonce k národu německému, aby s menšími výčitkami svědomí mohl zkracovati právo českého jazyka, jak učinil v únorovém svém punktačním nařízení. Zasadil rovnoprávnosti těžké rány, které po něm dlouho musí býti hojeny. Od něho nejméně se to mohlo čekati, neboť on zná, co je právo. Od Glasera nebyla justice v tak znalých rukou; snad že hrabě Bedřich Schönborn Glasera dosahuje vědomostmi. Tím hůře pro něho, že v soudnictví nic velkého po něm nezbude. Levice nedopřála mu slávy, aby nový trestní zákon nesl jeho jméno a náhlý pád vlády překazil, aby aspoň občanské řízení dokončil on. Měl silný vliv na knížete Windischgrätze, ale ani ty tři nebo čtyři dny, jichž následkem zvláštního zkráceného jednání je k finalisaci toho zákona zapotřebí, nemohl na parlamentu vynutiti; ničím lépe není prokázána jalovost koalice, kterou sama »N. f. Presse« nazývá nyní »systémem nepoctivosti«.

Glaser při všech svých neodpustitelných politických chybách zanechal aspoň *poroty* — co zůstalo po hr. Schönbornovi? Jenom obmezená immunita parlamentního slova a nebývalé výsledky konfiskační praxe, pronásledování a žalařování tisku a — — Bory přeplněné »velezrádci« z české omladiny. Než ještě něco zbývá: *Weckelsdorf-Teplice* jako důkaz jeho věrnosti k autonomickým zásadám, jimž celý svůj život chtěl posvětiti. Takový je konec politické dráhy vynikajícího muže, nad něhož dnešní konservativní šlechta nemá učenějšího a jemuž se *před* punktacemi, ba ještě před koalicí předpovídalo, že vínek ministrpresidenta ho nemine. Zdá se, že hrabě Schönborn je rozmrzelý a že na dobro rozloučil se s karierou politickou. Čeká ho nějaké vysoké místo soudcovské; ujišťuje se, že určen je za nástupce hraběte Richarda Belcrediho v předsednictví správního soudního dvoru. Kéž aspoň tu vrátí se k lepší své minulosti a v soudu tom, jehož dobrá polovina při je česká, zjedná jazyku českého národa plnou a poctivou rovnoprávnost.

Nejhloub a tuším také nejbolestněji padnul šlechtic *Plener*. Tajným radou je; odnáší kromě zajištěné existence hmotné vysoký řád. Ale moc je tatam a kdo ví, zdali mu zas tak hned kyne. Dobrou pro něho předzvěstí není, že nejmladší z jeho sekčních chéfů Böhm-Bawerk jmenován ne jako jeho druhové správcem, nýbrž *skutečným ministrem financí*. Jaké naděje Plener sám do budoucna si činí, pozná se podle toho, zdali zas usedne v parlamentu a *zdali chopí se vedení levice*. Parlamentnímu *vůdci* vždycky svítí naděje na portefeuille. Možná, že Plener pomýšlí na návrat k diplomacii a potom bychom ho za nedlouho viděli někde vyslancem. Také se praví, že vyhlédnut je za nástupce hraběte Hohenwarta při nejvyšším účetním dvoru.

V parlamentu jako chéf opposice hrál Plener velikou úlohu, jako ministr velice skromnou, ba smutnou. Též on tuze zklamal

své přátele i nepřátele. Hrabě Taaffe sám míval o Plenerovi veliké mínění; nejen nám, také jiným říkával, že muž Plenerových schopností má oprávněný nárok na chéfa kabinetu. Žádné ministerium že nemůže mít hlavy dvě a jen proto že v Taaffově kabinetu nemůže seděti Plener. Ten omyl Taaffovi byl osudným a Plenerovi nepřinesl štěstí! V kabinetu Taaffově byl by měl mocnější postavení a delší ministerský život. Oba dnes uznávají, jakou bylo chybou, že se druh druha — báli. Plener octnul se snad v politických svých koncích — rceme upřímně — předčasných. Pozbyl hodné míry důvěry ve své vlastní straně. Odcizil se levici a vyčítá se mu, že lpěl příliš na svém křesle. Bismarkovo nedávné slovo »Klebebedürfniss«, na Böttichera míněné, je neobyčejně případné též o Plenerovi.

Hrabě Taaffe říkává, že politický vůdce největších dvou chyb se tím dopouští, když portefeuille nabízený zamítne a když portefeuille, který má, za každou cenu hledí udržet. Obou těch chyb Plener se dopustil a dnes nemá portefeuille a ne již stranu, aspoň ne v bývalé míře. Svou vinou. Též k politickému protivníku třeba býti *spravedlivým a spravedlivý* soud nemůže k Plenerovi býti šetrným. Strana jeho právem vyčítá mu, že na ni zapomínal, že ji opouštěl. Ale hůře je, že zrazoval také zásady, za jejichž obránce se vždy vydával.

Když hrabě Taaffe podal svůj návrh na podstatné rozšíření volebního práva, tedy návrh *svobodomyslný*, Plener, jako činili čeští poslanci, měl, protože chtěl býti svobodomyslným, nabídnutí to přijati jako *první splátku* na všeobecné *rovné* hlasovací právo. Ale v tom okamžiku spojil se s hrabětem Hohenwartem, princem Schwarzenbergem a všemi reakcionáři a privilegovanými a porazil s těmito spojenci hrab. Taaffa. Od té chvíle byl *reakcionářem* a od reakce vzal své povýšení. Byl od té chvíle jí zavázán, byl její člověkem a musil snésti výminečný stav hrab. Frant. Thuna. To nemůže se mu nikdy zapomenout ani odpustit. Jako ministr ničím nepřekvapil; byl finančním správcem obyčejného průměru; nikde oživující nebo reformní myšlenky. Sama berní oprava je Steinbachova a Plener ji dokonce nezlepšil, nýbrž zhoršil a naposled díky neunavným snahám českých poslanců — neprovedl. To je veliká porážka, která bude velikou překážkou, kdyby zase chtěl státi se — ministrem. Plener si toho byl vědom a proto, když již koalice na všech stranách hořela, stavěl a stavěl v plných plamenech berní reformu. Sám budžet neslýchaným a neomluvitelným způsobem odkládal, a on to byl, jenž vzdorem svým, aby vyřídil se ještě nyní rozpočet, zmařil úmysl koruny, aby padlé ministerstvo vedlo jako kabinet na odchodu věci státní do podzimu.

A tak nelze jinak souditi, nežli že též on utonul v sobectví koalice: ústupky a presenty boháčům a zároveň zkracování volebního práva v berní reformě, politické ústupky a presenty zpátečnickým a klerikálním protektorům — to je začátek a konec jeho moudrosti. Když pak celý tento nemravný a nepoctivý systém

klesl, poranil jeho kollegy těžce, jeho sama málem zabil a kdo ví, zda politicky zůstane na živu. Příklad jeho je výstrahou pro všechny, kdo za každou cenu šplhají se nahoru a třeba pro místa kýžená domnívají se míti talent i povolání . . .

Důslednost a věrnost k zásadám jsou obyčejně těžkým rancem pro ty, kdo vystupují do vrchu, ale bez rance nahoře mrou hladem a žízní. Plener ranec svůj složil v téže chvíli, kdy chopil se praporce hrab. Hohenwarta. »Ten orel nebyl mu darován!« Mužové jeho rázu jsou vzácní a také rozhodní nepřátelé litují, když pod srází jdou kolem takových roztříštěných mrtvol!

O nových mužích bude ještě často řeč. Nevěříme, že by nechtěli přes léto se ohřát a do podzima ve svých hodnostech zůstati. Welsersheimb je beneficium inventarii, jež každé nové ministerstvo najde. Je to anomalie, ale vídeňský parlament je tuze malomocným, než aby takové nepolitické ministry netrpěl, zvláště když mají zlatý límec a — šavli. Jaworski není »novým mužem« a je zcela nepochopitelno, že on, jeden z hlavních tvůrců koalice, mohl zůstati. Praví se, že Poláci musí míti svého krajanského ministra, že to jejich právem. Čechové jsou národem dvojnásob četným a několikeronásob poplatným — kde je jejich, třeba nepolitický ministr krajan? A Poláci i v nynějším kabinetu prozatímním mají v sekčním chéfu Rittnerovi, správci ministeria vyučování, spolehlivého a osvědčeného vlastence!

Ze sekčních chéfů, kteří sedí dnes na ministerské lavici, jest osobitou, význačnou figurou rytíř Wittek, který pokládán je za nejschopnějšího úředníka celého ministerstva obchodu. On je vlastní duší železnictví rakouského; je skutečným znalcem toho odboru a praví se, že zjevné chyby a zlé nedostatky nejsou proviněním jeho, nýbrž různých ministrů obchodu. Wittek dávno mohl býti ministrem skutečným, ale on nikdy nechtěl, a nepochybně také nyní na podzim z prvního poschodí kláštera sv. Barbory vystěhuje se zase do druhého.

Skutečnými ministry jsou jmenovaný již Böhm-Bawerk a hrabě Kielmannsegg. Dr. Böhm je tušíme Moravan, ale o nějakých jeho sympatiích k této české zemi nic nevíme. Snad neměl k jich osvědčení dosud příležitosti — vyčkejme tedy! Vědecky počítáván je k téže škole, k jaké náleží bývalý ministr financí dr. Steinbach, byl by tedy mírným socialistou kathedry. Nemá nic imponujícího a je-li pravda, že zůstane na svém místě také v příštím definitivním kabinetu, jsme zvědavi, jak se politicky postaví. Levice počítá ho již ku svým adeptům.

Hrabě Kielmannsegg náleží k jejím *prorokům*. Jeho barva je zcela určitá a bylo by to povážlivou známkou vzrůstu vlivu levice a poklesnutí vlivu české konservativní šlechty, kdyby stal se presidentem budoucího kabinetu. Prozatím tomu nevěříme; ba je nemyslitelno, že by byl hrabě Thun nebo hrabě Badeni či kterýkoli jiný ministrpresident z nehod knížete Windischgrätze tolik se nenaučil, aby nechtěl být svým vlastním ministrem vnitra.

Soudíme proto, že hrabě Kielmannsegg ani ministrem vnitra nezůstane a že se vrátí na místodržitelský stolec. Je také protestantem a cizozemcem, Hanoveránem a obé není posilou, nýbrž překážkou. Antisemité v něm vidí odpovědného svého nepřítele. On s nimi nekřesťansky točil a jeho — sit venia verbo — sláva má hlavní původ v šarvátkách s nimi. Hrabě Kielmannsegg je také tvůrcem Velko-Vídně a dnes i mezi liberály o tomto zázraku, který tisíce jiter polí, luk, lesů a holých strání učiniti měl velkoměstem, soudí se velice skepticky. Dr. Lueger má nyní Kielmannsegga také v poslanecké sněmovně a bude zajisté do něho bíti zrovna tak nemilosrdně jako na dolnorakouském sněmu. Navzdor hustým mrakům kaditelnic levičáckých necenili jsme dolnorakouského místodržitele nikdy výše než jako slušnou prostřednost — brzo se pozná, vězí-li v něm nějaký rakouský Cavour! Potřebí by ho Rakousko mělo, ale Cavour rakouský by sotva, jako činí hrabě Kielmannsegg, pro attickou sůl a politickou munici chodil do sloupců — »Neue fr. Presse«.

Prozatímní, k tomu úřadnické ministerstvo je na všechen způsob vysvědčením chudoby pro parlamentarismus cislajtánský. Také tento surrogát je známkou, do jakého bahna padlé ministerstvo koaliční státní káru zatáhlo. Rozřešením jakýmsi ovšem jest. Zatím má sněmovna tři, čtyři měsíce času, aby utvořila *novou* většinu a podle té pak zřídí se nový kabinet.

Za provisoria velké práce reformní, hlavně: volební oprava, budou sladce dřímat. Aby docela neusnula, zvoniti musí veškeré obyvatelstvo království a zemí na poplach!

Řeči.

1.

Z řeči promluvené za všeobecné rozpravy o předlohách valutních hájených ministrem financí drem Steinbachem v poslanecké sněmovně 11. července 1892.

Slavná sněmovno!

V pokročilé roční době, na konci zasedání přes obvyklou míru daleko prodlouženého, vstupujeme, povolujíce nátlaku a nátisku, do posledního stadia parlamentárního projednávání akce pro celá pokolení epochální.

V momentu tak významném musíme si však položit otázku:

»Nalézáme se, slavná sněmovno, na výši tak velikého a tak obtížného úkolu?

Je tento stát tak pevně složen a srovnán, je tato vláda nesena onou důvěrou veškerého obyvatelstva, která je nezbytnou podmínkou tak dalekosáhlého, ve svých následcích skoro nedozírného podniku?«

Odpověď na tyto otázky může býti jen záporna.

Nám zástupcům lidu českého činěna výčitka, že naše opposice proti valutním předlohám má svůj původ toliko v motivech politických.

Tomu dokonce není tak, ačkoli dalek jsem toho popírati také politickou a státoprávní stránku našeho odporu.

Nám historický tento okamžik jinak tanul na mysli: my vždycky doufali, že zástupci jednoho z nejdělnějších a nejzdatnějších národů této říše budou moci vůči reformě valutové zaujati zcela jinou posici.

Neboť národ náš nikdy neuzavíral se poznání, že nespořádané peněžnictví této monarchie musí býti konečně napraveno, jelikož nynější neutěšené poměry měnné jsou výrobním i konsumním silám českého národa k největší škodě.

Avšak úprava valuty, jak tu byla podniknuta, způsobila nám veliké zklamání.

Je to podnik, jehož všeobecné podmínky a premisse jsou nedostatečny, jehožto cíle jsou nejasny, jehožto prostředky jsou kolísavy a vratky.

Kýžené požehnání předlohy ty sotva přinesou. Jisto je toliko, že značné rozmnožení břemen berních.

Kdo může ručiti za to, že bůh války nepohltí všechny těžké oběti a že také v té příčině neosvědčí se hlas lidu býti hlasem božím?

Sami zástupcové stran zjevně a tajně protežovaných a s nynějším systémem na půl a na čtvrt spokojených — neboť docela spokojených stran nesmí podle nynější maximy vládní vůbec býti — také poslanci těchto stran chovají se vůči předlohám valutním vlažně a nedůvěřivě.

Co lze potom čekat od nás, zástupců štvaného, krutě utiskovaného národa, který za této vlády vésti musí ve své rodné pravlasti tuhý a přiostřený zápas o základní podmínky své národní existence, o jednotu a autonomii vlasti, o politický svůj význam v této monarchii?

Národ náš, pánové, má dobrou paměť a drží se pořekadla: Spálený bojí se ohně.

Zkušeností, kterých nabyl v této rakouské celistvé vlasti, jsou mu poučením, aby vůči všem finančním plánům, v dalekou budoucnost čelícím, zachoval velikou opatrnost.

Tradice, které v rakouské státní a finanční správě po staletí nikdy nepřestaly panovati, tyto tradice politického, násilného a despotického centralismu jsou to, které národ náš nejen v jeho politické samostatnosti povalily, které jej surově v jeho národním vývoji zadržely, nýbrž jej také v jeho finančním mohutnění, v jeho hospodářském rozmachu ochromovaly.

Je to věru zázrak, vysvětlitelný pouze nezlomnou a nepřemožitelnou houževnatostí, vytrvalostí a nepoddajností našeho národa, může-li se dnes ještě pustiti v soutěž se silným sousedem.

Člověk nemá prý své rány stavěti na odiv. My jsme svoje dostali v poctivém zápolení a ony pálí pořád nevýslovně.

Co jsme zejména přetrpěli ve věku XVII., kdy zásada »novus rex, nova lex« vnucena byla našim zemím ohněm a mečem, neslýchanými konfiskacemi národního i soukromého jmění, nebývalým hromadným vyobcováním a krvavými dragonádami, tedy nejbrutálnějším násilím, co nám v ohledu tom tenkrát a také později bylo v každém ohledu snášeti, nechci tu vyličovati. Nejkřiklavější obraz nevystihl by daleko skutečnost a pravdu.

A třebas i nedovolovalo se tuto pravdu povědět ani v našich vědeckých dílech — poslední muž v národě našem zná ji zcela důkladně. Děti naše ji vssávají s mlékem mateřským a nás všech žal nad tím je hluboký a veliký, jak hluboké a velké je také moře krve a slz, které v minulosti rozlilo se mezi námi a vídeňskými držiteli moci.

Obávám se i jen nejjemnějšího dotknutí těchto nejsmutnějších dob v našich vlasteneckých dějinách, neboť nechci starý bol zas obnovovati.

Je to martyrium, jakého nebylo vytrpěti žádnému druhému národu modernímu a že jsme jím docela nezahynuli, dodává nám nejpevnější naděje v lepší budoucnost.

Tento absolutistický centralismus, vroubený centralistickými choutkami, zplodil také nesmrtelná skorem dvojčata: stálý schodek a papírové hospodářství.

Ono prokleté zaplavení království a zemí této monarchie papíry zjevně i tajně vydávanými, zviklalo nejen úvěr Rakouska, ono zničilo také — co je mnohem větší pohroma — blahobyt lidu.

Nikdy nebyla by mohla tato zátopa způsobiti zpustošení všech hospodářských poměrů, kdyby duch despotismu nebyl porušil stará práva zemská.

Tehdejší vládní systém zdráhal se svolati stavy a přece nemohl bez zemských sněmů zvyšovati berní břemena. Proto kupil přirážky na přirážky, přirážky k přirážkám, a přirážky k přirážkám na přirážky a to vše jen za tím účelem, aby ani postulátní sněmy nemohly vstoupiti v působnost.

A když vše to nespomohlo, sáhlo se po tiskacím lisu pro bankonoty a tím pracováno s neslýchanou lehkomyslností, s úžasným nerozumem, ale s horlivostí, že chrlil z jícnu svého milliardy papírových cárů.

Ať si bankovní cedule, ať si výkupní »šajny«, ať si anticipační »šajny«, — ať si sledujeme dějiny bankrotu z r. 1811 či pochybené sanační plány či pokusy zříditi národní banku — vždy byla to tatáž úzkoprsost, táž směšná neobratnost, táž omezenost, tatáž věrolomnost, tentýž zbabělý strach před oprávněnými zástupci zemskými, totéž troufalé nešetření platných práv!

K tomu ke všemu byl finanční účel opatření těch zcela pochybený a stálý výsledek všech těchto machinací bylo vždycky naprosté fiasko.

A přece byla účinná a vydatná náprava na snadě, kdyby se byly vyslechly hlasy království a zemí. Tomu bylo v Rakousku pohříchu vždycky tak: hlasů zemí a vůle národů báli se ve Vídni po všechny časy více nežli hanby a bankrotu.

Třikráte v tomto století pokusilo se Rakousko zmatky svého rozervaného peněžnictví odstraniti nákladnou nápravou měny. Třikráte při tom stroskotalo: neboť vždy byl směr vysoké jeho politiky takový, že by byl zmařil i genialní finanční plány, neřku-li matenice, při kterých družila se pracně byrokratická routina s naprostou bezohledností ke všem zájmům národa a k veškeré poctivosti.

Však také státní bankrot z r. 1811 nebyl vlastně ničím leč úpravou měny, ovšem — jak mi pánové na všech stranách přisvědčí — úpravou měny na základě poněkud tuze vysoké relace.

Za čtvrt století nezkaleného míru, jaký následoval po válkách napoleonských, nemohl ani ortodoxní byrokratismus působiti na nové vydání cedulového zlořádu prošlých desetiletí. Přestal na tom rozkazovati svým deficitům: Rostěte a množte se!

Když však po revolučním roce ústava všude zase prohlášena byla za »promlčenou« — neboť theorie promlčovací byla praktikována již Lichtensteiny a Dietrichsteinem jakož i Windischgrätzy a Haynauy, není tedy vynálezem bývalé strany ústavověrné, nýbrž jen její dědičným hříchem, — když tedy ústavy byly promlčeny a nové centralistické Rakousko slunilo se opět v plné slávě, tu zářilo také staré absolustické finanční umění v obnovené nádheře.

Velmocenské postavení Rakouska ztrávilo dobrou polovinu všech státních důchodů.

Nerušen všetečnou a dotěrnou moudrostí lidu mohl genialní finanční ministr jednotného Rakouska (Bruck) vydati za 111 millionů tajných obligací národní půjčky. A výsledek veškeré této státnické zchytralosti?

Vám všem, pánové, je znám.

Solferino, sensační process Eynatten-Richtrův, afféra Revoltellova, úpadek Arnstein-Eskelesův, potom v noci z 22. na 23. dubna bitva Bruckova a pak při celé té hrůzné tragice přece komický ale v pravdě rakouský konec této finanční bartolomějské noci: pověstná a osudná tisková chyba úřadního hlásníka »Wiener Zeit.« o »spoluobviněných« ministra financí, jenž skonal na dobrovolné puštění žilou!

A považte, pánové, z tohoto švindlu, korupce, krádeží, podvodův a smiřujících podřízek krkův a žil vynořila se opět úprava měny!

Stalo se legendou, že tato úprava měny vyvržená takou sopkou bahna a kalu úkladně zavražděna byla známou novoroční řeči Napoleonovou a rakouští státníci myli ruce své v nevině.

Ale tento projev a válka mu v patách jdoucí byly samy jen plodem tohoto centralistického systému.

Válka byla vyvolána osudnou onou politikou, která krásné heslo »Viribus unitis«, heslo, které nalézá se také v nynějších předlohách valutních, tlumočila nikoli dle úmyslů panovnických: »Spojenými silami«, nýbrž »Všemožným násilím« a donutiti chtěla vzpírající se národy bodákem k lásce a poslušnosti.

Náprava měny v letech šedesátých konečně byla prací Danaidek, podnikajících marný pokus, naplniti bezedný sud absolutismu.

Tenkráte však dělila se o práci s ministerstvem zastavovacím též éra ústavní.

Rakouští národové byli dostali totiž ústavu. Ale jakou ústavu!

Ústavu, která pozdvihla na štít zastoupení dle zájmů, která skutečnou vůli národa zfalšovala a která nebyla ničím jiným leč novou pohodlnější formou starého absolutismu.

A přistoupila-li k tomu nová pohroma válečná, která opět zničila pracně zahájený pokus nápravy měny, tedy byla to katastrofa,

která byla toliko přirozeným a nezbytným důsledkem tehdejšího klatého systému.

»Bratrskou válku Němců s Němci«, vedenou neněmeckými penězi a neněmeckou krví, válku o hegemonii v Německu nebylo by nikdy vedlo Rakousko slovansko-německo-maďarské. Takovou válku mohlo vésti jenom němčourské, absolutistické Rakousko, Rakousko, které zapírá v neuvěřitelné zaslepenosti nejmakavější pravdy národopisné a statistické.

Tak skončily dosavadní tyto nápravy měny a to, co jsem tu nastínil, nejsou daleko ještě úplné nedbalky intimní jejich historie.

Ony se rozbily navzdor všem obětem na blahobytu národním, částečně též na cti státu; ony jsou kovovými památníky obrácené pravdy slavného výroku, že dobrá politika dělá nejlepší ministry financí.

Hlavní vinu měly však velmocenské choutky na venek, které měly svůj původ v těsném myšlénkovém kruhu krátkozrakého absolutismu, který neměl nižádných styků se skutečnými potřebami lidovými, který neuměl budíti schopnosti, dřímající v národech rakouských, tak bohatě nadaných, a proto byl odsouzen k neplodné jalovosti.

Vídeňští státníci povrhovali zlatou naukou Mirabeauovou o mlčení národův a pokládali olověnou ztrnulost vysílených zemí, němý vzdor otročených národů za znamení síly a blahobytu státu, a běda jim, běda nám, jestliže tutéž domněnku chovají ještě dnes!

Namítnete mi, pánové, v jaké souvislosti jsou tyto upomínky na tuto politiku převahy v Německu a v Italii s nynějšími otázkami valutními?

Ano, pánové, tato souvislost není tak nahodilá, jak by se zdálo. Duch této zhoubné temnoty vznáší se ještě dnes nad politickými vodami.

Zahajujeme tu velikou likvidaci, likvidaci finanční ssedliny celé této státní epochy.

Jako ten, kdo ke konci bouřlivého života činí rozvahu, ze suchých cifer, representujících zbytky jeho majetku, v duchu svém shrnuje soubor všech dobrých zámyslů, které neuskutečnil, vší životní síly, kterou promrhal, všech příležitostí, při kterých propásl přízeň okamžiku, — tak nemohu rozloučiti se s papírovou zlatkou, aniž bych na mysli měl veliký politický a mravní schodek, který představuje tato zlatka v dějinách rakouských.

Veliký národní hospodář, přející papírovým penězům, vyslovil se, že státní papírové peníze představují náklad na výstavbu moderního státu.

Ve slovech těch spočívá hluboká pravda.

Ale tážu se, pánové, je výstavba tohoto státu již dobudována? Je stát ten aspoň tak ustrojen, aby mohl sám ze sebe organicky dále se vyvíjeti?

Není-li tomu — jak očividno — tak, vidíme-li nespokojené národy, které netrpělivě doléhají na státní správu, by s nimi uza-

vřela závěrečné účty, když veliké historické státní a zemské skupiny nechtějí se nijak vpraviti v tento rakouský novotvar, bude-li stát, třeba sebe více se zpěčoval, dříve či později nucen, provésti dokonalou přestavbu, přestavbu, ve které by historické svébytnosti zemí a národů viděti mohly svůj domov, — nemůže nikdo oproti této nejisté budoucnosti na určito věděti, zdali dáváme papírové ceduli »s bohem« navždy.

Tato politická nouze bude silnější nežli všechno státnické umění, nežli — buďsi vysoká či nízká — relace a nežli všechny záruky pro placení hotovými.

Neboť na křeslech ministerských jsou novými jen muži, kteří nám vládnou. Oni sami jsou však ovládáni oním starým duchem státní politiky, politiky centralistického a byrokratického Rakouska, Rakouska, které ke všemu ještě chce býti německým, jakkoli v pravdě německého Rakouska ve světě hmatavých skutečností nikdy nebylo a nikdy býti nemůže.

Nechci se šířiti o tom, že navzdor všem naučením dějinným, navzdor všem přehmatům a hříchům, jichžto následky národové této říše tak těžce musí zakoušet, opět provozuje se taková vnitřní a zahraniční politika, která z Rakouska učiniti chce předvoj Německa na Východě.

Je to zoufalé počínání, neboť Rakousko východní mocí naprosto není, na nejméně však může býti ve slovanském světě předvojem pod vlajkou německo-maďarského centralismu.

Vestigia terrent — šlepěje děsí — a my nemůžeme zhostiti se obavy, že tato pochybená politika způsobí také nynějšímu pokusu nápravy měny strašlivý konec.

Nepůsobí tu tedy pouze fakta a motivy mincovně-politické a hospodářské: a pokud o tyto samy jde, nemá nikdo z nás záruku, že jsou to hospodářské zájmy této poloviny říše, které tento podnik vyvolaly.

Účinkují tu pohnutky a ohledy, které nevycházejí dokonce z lidu a při kterých nesleduje se snad výhradně jeho prospěch, tak že se věru podobá, jako by náprava měny nebyla přišla z dola, z potřeby lidu, ale s hůry s oblak, válečný oheň sálajících.

Požadavky trojspolkové politiky, rok od roku rostoucí jejich vojenské výdaje a mimořádné úvěry, jakož i mezinárodní situace tím způsobená měly, dle mého soudu, na vznik velikého tohoto podniku podstatný vliv.

Přál bych si, by obavy ty, nejširšími vrstvami sdílené, se nesplnily, a Rakousko uchráněno bylo nového nebezpečí a nových pohrom.

V Italii a Německu mnoho ztratilo. Ale tato ztráta byla spasné odříznutí chorých, pasořitních údů.

Opakováním téže hazardní politiky na Východě, na slovanské půdě mohlo by všechno, t. j. sebe samo ztratiti, tím spíše ztratiti, že po celá staletí nechtělo a nedovedlo uspokojiti své vlastní národy slovanské.

Praví se, tyto předlohy že znamenají pro hospodářství Rakouska spásu. Tedy nová spása rakouské měny.

Národ náš naučil se lekati a chvěti se, kdykoli páni ve Vídni podnikají novou spásu. Úděs zmocňuje se všech myslí, je tomu jako v Schillerově »Písni o zvonu«: vše pádí, pílí, prchá!!

Při tom dokonce nepodceňujeme výhody spořádaného peněžnictví. Avšak i výlučně hospodářská stránka tohoto podniku budí v nás jakousi tíseň a nevolnost, která je přes příliš pochopitelnou vzhledem na nynější zdánlivě ústavní systém, systém, který ni jediným kořenem netkví v lidu a je úplně osamocen.

Který národ, ba kterou stranu představuje tato vláda? Ona sice hrdě nazývá se vládou nad stranami, avšak ona klátí se ve vzduchu a také na našich pohodlných parlamentárních parketách může pohybovati se s těží jen o nohách třech.

Ona zhrdá pevnou většinou a spokojuje se sklíženou většinou, jak ji dají okamžik a rozpaky, většinou, která při nejbližší příležitosti se opět rozpadá.

Odtud ta hlasitá nedůvěra a strašidelné obavy všech národů.

A neklamte se, pánové: třebas i pokus, který se tu podniká, potkal se s oním šťastným úspěchem, jaký snad líbezný sen noci svatojanské kouzlí před duševní zrak pana ministra financí, dra. Steinbacha, a jakého bych sám si přál ku blahu našeho národa — vavříny a uznání vám zákonná tato činnost nepřinese.

Vaše snaha spočívá dojista na dobrých úmyslech, však ani její zdar nevypleje dračí setbu, která byla po staletí centralistickým absolutismem rozseta. Nemůžeť býti v té příčině poučnějšího zjevu, nežli ten, že lid po celá desítiletí špatným penízem šizený této rozkladné nemoci naposled zvykl a nyní lékaře, kteří chtějí jej pozdraviti, pokládá za své nepřátele, protože snáší nyní již snáze chorobu nežli jejich operace.

Tomuto odporu lidu nelze se ani diviti, když i sami mincovní odborníci plni jsou teskných pochyb.

Jsouť u nás nejen politické, nýbrž také hospodářské poměry velice nevyjasněné, nezralé a nevykvašené.

Obtíže nezpůsobuje tak ta okolnost, že naše peníze, ačkoli jsou papírové, mají vyšší cenu nežli stříbro, které představují. Je to jediný případ v mincovnictví vůbec. Nemám tu také na mysli okolnost zajisté pozoruhodnou, že Rakousko provádí přechod k novému systému měnnému ve chvíli, kdy otázka kovových peněz hýbe celým světem. Neboť oba ty zřetele ustupují daleko do pozadí oproti jinému zjevu, mnohem význačnějšímu.

Podnikáme velevážnou hospodářskou opravu v době, kdy v celém společenském řádě ukazuje se mocné spodní proudění, které nás všechny — více nebo méně — zachvátilo.

Míním tu sociálně-politické hnutí, pánové.

Když Německo provedlo záměnu své měny od stříbra ke zlatu, ba ještě když Italie zahájila placení hotovými, nikdo skoro na to

nemyslil, že by taková oprava měny sáhati mohla za meze finančních otázek.

Dnes však rozlišuje se finanční a sociální stránka opravy měny a my přece podnikáme věci dvě: jednou přechod ke zlatu, podruhé vyplácení v hotovosti.

Na sociální stránku kladli v naší anketě valutové, jinak jednomyslné, důraz jednotliví professoři a také theoretikové.

Tento důraz však nevyzněl harmonicky a v souladu. Ovšem je sociální politika dnes ještě hudbou budoucnosti a hudba budoucnosti pracuje s dissonancemi.

K takovému hrdinnému odhodlání třeba především důvěry k vládě. Tato důvěra musí býti získána a zachována.

My, poslanci národa českého, takové důvěry nemáme.

Nynější vláda jako všechny předešlé učinila vše, by zmařila poslední naděje jeho. Proniknut je český národ nejhlubší nedůvěrou, odhodlán k nejrozhodnější opposici a v naprostém odporu proti vládě a její politice.

My také v této otázce musíme dostáti tomuto smýšlení národa českého, jedině vinou vlády způsobenému.

Můžeme to učiniti s dobrým svědomím, chovajíce přesvědčení, že za nynějších neutěšených poměrů politických nelze veliké dílo dovésti ke šťastným koncům.

Věci politické a finanční narážejí na sebe prudce v prostoru

Až jednou přáno bude také dělnému a pilnému národu českému a všem pokrevným kmenům slovanským sprostiti se stálých trampot o svůj národní a politický byt, aby věnovati se mohly pokojnému zvelebování svých hospodářských poměrů: zdaž by pak nemohlo se bezpečně očekávati, že monarchie bude moci potom vejíti v konkurenční zápas se státy nejbohatšími?

Potom také chladní finančníci — troufám — kterým politický osud národa je pouhou studenou cifrou, kladli by vládě mnohem výhodnější podmínky, kdyby tato mohla se opírat o skutečně lidový podklad!

Ba osměluji se tvrditi, že bychom v tomto případě, v době, kdy 3proc. francouzská renta je na pari, valutní půjčky vůbec nepotřebovali, že by naše společná papírová renta dosáhla kursu, při kterém by zisk z konverse uhradil všechen náklad na úpravu měny.

Pohleďte jenom za Litavu, kde se náklad ten uhradí konversemi; od nás však žádá se, bychom k účelu tomu povolili velikou půjčku.

Nemohu se tu zhostiti pocitu hlubokého studu, který mě jímá, pomýšlím-li na to, jak je náklad na úpravu valuty mezi obě poloviny říše rozdělen.

Starý klíč byl nespravedlivý již roku 1867 a tenkráte jenom výrazem politické převahy Uherska. Nyní, kdy Uhersko, druhdy hospodářsky slabé, se povzneslo netušenou měrou, jest ještě nespravedlivějším.

Starý klíč, on je vlastně pravý klíč k poznání celé naší mizerie. My přispíváme na společná břemena 70 proc. a za to splácí nám

Uhersko 70 procenty svého vlivu politického. My platíme finančně 70, ale platíme politicky sotva 30. A tento zcela nespravedlivý a falešný podíl nešťastného dělení z roku 1867 musíme vléci jako železný řetěz při nápravě měny. Slabé ruce tohoto parlamentu řetěz ten neroztrhnou.

My však nemůžeme leč jménem našeho silného národa, který svými berněmi přispěje velikou měrou na tento náklad, proti tak zjevně nespravedlivému rozdělení s celou rozhodností protestovati.

Zní to, pánové, jako výsměch, když mluví se v důvodové zprávě uherské o repudiačním klíči 23procentovém jak o spravedlivém!

Víte, pánové, však, kde původ, že musíme dnes zapraviti společný dluh v poměru 70 : 30?

Příčina je ta, že vy, kteří jste směle převzali theorii promlčování práva národů, neměli jste odvahy theorii promlčení práva prohlásiti také naproti věřitelům státním, že neodepřeli jste absolutismu prostředků k uhrazení dluhů; že neuměli jste absolutism zasáhnouti tam, kde vždycky byly jeho slabiny, na pytlíku s penězi, že jste přestali na tom, určiti mu směr několika mnohovýznamnými zákony, kterých dbal anebo nedbal, jak mu právě bylo vhod.

Namítne se mi, že kdyby tolikéž Rakousko bylo roku 1867 zaujalo stanovisko uherské, redukce u nás nebyla by činila 16, ale 50 procent.

Nuže a kdyby?

Táži se: bylo sum absolutismem vyplýtvaných užito ku blahu nebo zotročení rakouských národů?

Dobře učinili Uhři, že neměli chuti, dodatečně ještě honorovat účty za sumy, na roztříštění jejich samostatnosti vyházené.

Uhry daly tím finančníkům důtklivou a blahodějnou lekci, by si na příště dvakrát rozmyslili, dát absolutismu do rukou prostředky na potlačení národů.

Nebudiž vám divno, pánové, že vracím se k těmto vzpomínkám. Neboť nejsou to pouze vzpomínky — je to pohříchu smutná, zhoubná přítomnost.

V těchto předlohách, ve kterých předstupuje staré Rakousko před nás s výmětem svých hnisajících ran, se svými papírovými penězi — v těchto předlohách zjevují se dodatečně učinky bolestných pohrom, jaké nám stará doba nadělila.

Kdo z vás, pánové, čta zprávy o jednání valutového výboru, mohl ubrániti se dojmu, že se tam rakousky mluvilo, ale uhersky hlasovalo?

Příčinu zjevu toho nehledám zajisté v nedostatku dobré vůle ministra financí: ona spočívá prostě v té okolnosti, že síla vlády uvnitř, vlády, která zakládá se na zdánlivé ústavnosti, vždycky dosud byla zároveň její slabostí na venek.

Nemůže-li uherský ministr v parlamentě něco prosaditi, musí povoliti rakouský ministr. Že by rakouský ministr něco, co chtějí

Uhři, v rakouském parlamentě nemohl prosaditi, toho dávno jsme již neviděli.

Než pro našeho ministra úspěch v parlamentě není žádnou ctí, neúspěch však znamená proň největší hanbu.

Rakouský ministr musí býti slabým na venek, neboť on smí býti silným uvnitř. Člověku tu bezděky napadá anekdota o rozkazu generálů z absolutistické doby: »Hrubě a řízně proti civilu, konciliantně vůči nepříteli!« a tu se těšíte, pánové, a pravíte s tajeplným posuňkem nahoru: Inu, hr. Taaffe je silným!

Ale, kde je silným?

Ve své neproniknutelné škrabošce sfingině byl jím snad. Tato ještě sice nespadla, ale ona jest opotřebována. Již viděti je skrz.

Než tady dole v parlamentě je hrabě Taaffe pořáde ještě silným, velmi silným. Netoliko svým macchiavellistickým uměním, kterým stranu stranou přemáhá, nýbrž také naší vlastní slabostí, pro vaši ústavu, kterou jste sdělali, stvořivše parlament, který není zastupitelstvem národův, ale zhoršeným zastupitelstvem stavovským.

Pyšná druhdy slova »zastoupení dle zájmův« a »strana ústavověrná«, — ona v této slavné sněmovně dávno, dávno zanikla. Vy bojíte se je i jen vysloviti, jako se v domě oběšencově nerado mluví o provaze.

Zrušte census, dejte všeobecné právo hlasovací a budeme míti sněmovnu lidovou, jejížto poslanci neseni mocným proudem veřejného mínění a utkáni v živý svazek s národem, budou silnou mocí.

Tento parlament není žádným skutečným činitelem moci a jeho síla jest jenom domnělá.

Nechať si páni z velectěné, ach tak nejednotné trojjednotné majority položí otázku, zdali by dovedli říci rozhodné »Ne!« tam, kde by koruna a vláda velitelsky kázaly: »Ano!«

Kdybychom byli skutečné zastupitelstvo lidu, byli bychom také mocí, budící respekt, a pak mohli byste žádat, aby podle pojmu ústavnosti, která znamená rozdělení vlády, se s vámi zrovna tak moc rozdělila, jako je tomu v Uhrách.

Dokud v té příčině nestane se změna, vyhovující moderní svobodě, dotud jsme odloučeni od lidu, který právem odmítá všechno účastenství ve zodpovědnosti za věci, při kterých nepřáno mu žádného spolupůsobení; dotud zůstaneme ubohým parlamentem, pouhým apparátem k povolování daní, jedině k tomu povoláni, abychom byli hlasovacím materiálem pro plány vládní a beránkem, který snímá hříchy držitelů moci.

Dotud nestanou se také vzájemné zápasy národů rakouských za platnost ve státě důstojnými a čestnými zápasy, zápasy, které končí důstojným a čestným mírem, nýbrž budou to pořád malicherné hašteření a závody v dolézavosti pro okamžité výhody, pro jmenování nějakého ministra nebo dokonce obyčejného dvorního rady, nicotné šantročnictví a penězokazství, při kterém každý

tak zvaný ústupek vládní platí se okrajováním a oškrabováním beztoho devalvované a znehodnocené mince parlamentární, tedy ztrátou vážnosti konstituce, zkrátka — abych tak řekl — hnusnou, žebráckou konkurencí o drobty spadlé se stolu vládního.

V těchto pletichách a zápasech zvětšuje se při strannické drebeti komár velbloudem, při velikých, životních otázkách svobody a života národů stlačují se hory krtinami.

Při tom všechny společné zájmy lidové bere čert, jenom slavná vláda při tom tloustne a tuční. Myslím v obrazném smyslu tloustne a tuční a nikoli v osobním.

Dáte mi v odvět, že rozhodující osoby v národě českém jsou to, které vyvolávají válku.

Ale, pánové, v Čechách po staletí pěstován jen bodlák a pelyněk a tu nemůžete čekati sladký plod.

My však máme za to, že žádáme jen, co je naše, a že vy nám, co je naše, odpíráte nebo ještě ubíráte.

My nenáviděli despotismus nikoli hlavně proto, že byl německým, neboť německému jménu a zájmu byl na velikou škodu.

On právě proto, že byl německým, oloupil Němce o sympatie národů neněmeckých, a bylo by věru šlechetným posláním, dobýti těchto sympatií nazpět.

Vy však navzdor tomu, že máte na bedrách togu ústavy, jste se v domě despotismu pohodlně uvelebili a pokračovali jste v jeho germanisačních a centralisačních tendencích a proto nemůžete se diviti, že ona toga v nepředpojatých očích podobá se — livreji.

Nezapomínejte, že zjevný despotismus, jakkoli tak skalopevným se zdál, za jediný den shroutil se v prach! Jiný los nečeká zakuklený absolutismus, až jednou politicky dnes bezprávní jako Samson, když nabyl opět svých sil, zalomcují zpuchřelými sloupy této talmové konstituce.

Vy osvojili jste si také methodu vychování absolutistického a jako absolutismus jednali jste s námi podle latinského verše o výprasku: Vy jste nás mrskali nikoli proto, že jste nás nenáviděli, nýbrž proto, že jste nás prý milovali.

To jest povaha vaší staré nadvlády ve vnitřní politice.

Vy jste tuto politiku provozovali proti Uhrám a když rozřešení ukázalo se pořadem zákona nemožným, spoléháno — smutná to, ale holá pravda — na katastrofy. Snad mají býti též ostatní národové zatlačeni na tutéž povážlivou cestu a proto nakládá se s námi a s našimi státoprávními požadavky jako druhdy s oněmi Uherska. Vládnouti chcete nad Slovany a jejich historickými skupinami zemskými jako nad vybojovaným územím a proto skončíte naposledy zrovna jako v Uhrách.

Není pravda, že bojujeme proti německému národu a o svoji nadvládu. My chceme jen spravedlivou rovnost. Nechceme činiti Němcům nižádnou křivdu, ale nechceme také od nich žádnou

křivdu snášeti. Náš národ přeje Němcům, co Němců jest, a má pro jich význam pravou míru.

Co však jste učinili vy a vláda vaše víc anebo méně pro význam našeho národa, pro volný rozvoj národních jeho sil, pro povznesení jeho duševní mohutnosti, pro zvelebení hospodářských jeho sil?

Cizím a neznámým je vám vše, co nás plní nadšením, co nás povznáší, po čem dychtíme a čeho jsme již — vlastní silou — dosáhli.

Všechny naše výkony a pokroky v oboru literatury, vědy a umění pro vás tu nejsou. Vy nechcete je znáti. Vaše nepřátelství nepotuchlo ani proti skvělému obrazu našeho hospodářského pokroku, který skýtala naše zemská jubilejní výstava.

Uškoditi jste nám chtěli, ale protivenství vaše nám prospělo, a tím vy sami učinili jste tuto výstavu teprve v pravém slova smyslu daleko viditelným a zářícím památníkem naší národní síly.

Z tohoto našeho vlastního velkolepého díla mohli jste se přesvědčiti, že také bez vás prospíváme a pokračujeme, že naše národní emancipace z dobrodiní německého vlivu nám velmi dobře svědčí a jde k duhu a že ušetřiti si můžete své soustrasti, kterou nám v tomto směru tak přehojnou měrou uštědřujete.

A podivno! Když před nedávnem příležitostné pohostinské hry na vídeňském mezinárodním divadle vám ukázaly jenom část toho, s co jsme v umění, co zveme svým a co umíme, tu působilo to ve Vídni jako zjevení.

Jsme vídeňskému obyvatelstvu a vídeňskému tisku za nepředpojaté sympatie — jsou tak vzácny! — upřímně povděčni.

Umíme tuto nepředpojatost oceniti, se kterou jste výkvět umění českého přijali. Avšak v tomto náhlém úžasu, že pět hodin od Vídně vyvinulo se v nejmodernějším směru umění, které musila odkrýti teprve náhoda, v tomto úžasu je něco hluboce zahanbujícího, zahanbujícího pro poměry celé této monarchie, že perla říše, Čechy, a její zlatá Praha jsou zde cizejšími nežli — — Kamerun.

Kamerun jest ovšem německým říšským územím, Čechy jím ještě nejsou, aspoň dlouho ještě nejsou a doufám, že jím nebudou na věky věků, ačkoli Čechy — jak pruský politický dějepisec tak chytrácky vynašel — leží mezi Slezskem a Lužicí.

A snad proto Čechy nejsou tak zajímavými.

A jak snažili se němečtí naši rodáci z Čech, pokud mají slovo v časopisech, tyto naše úspěchy zlehčit a jak při této příležitosti mistrovali samu Vídeň!

Arciť, kdo vidí jen své vlastní přednosti a vůči výkonům jiným schovává hlavu do písku, ten stane se v hrdopyšném sebenadsazování posléze hluchým a slepým vůči všemu, co se kol něho děje.

Vytřete si však písek z očí a budete jasně viděti, že jsme vám v ohledu kulturním i materielním rovni a rovnocenni, a učiníte-li z toho rozumný závěr, pochopíte, že také politicky chceme býti

tím, čím jsme. Na to máme zděděné i přirozené právo a toto právo na politické bytí je zároveň také nejsvětější naší povinností.

A právě od německých politiků jsme se naučili: Není politické existence, není politického myšlení a jednání bez historického základu.

Vy však, jakmile zaslechnete i jen slovo o našem státním právu, kryjete kontrabandu svého politického i národního panství vlajkou státní myšlénky, deklamujete hned o hrozícím ztroskotání jednoty říše a předstíráte, že český stát lze vzbudovati jen na ssutinách Rakouska.

Nuže, pánové, to je zrovna tak pravda, jako pořád opakované vámi tvrzení, že vy jste založili Rakousko.

Z českého státu vzniklo Rakousko. Český stát byl vždycky a je nyní ještě až po dnešní den stežejním sloupem této říše a nebylo by zajisté žádnou nadsázkou, kdyby se řeklo, že dnešní dvojdílné Rakousko není leč rozšířený český stát!

A přece měl býti nyní z mincí vyhlazen dokonce i titul krále českého! A proč by ne, když vláda den co den podává důkazy, že chce dovésti starou centralistickou tradici ke konečnému vítězství a skoncovati definitivně třistaleté období, období mediatisování českého státu a zprovincialisování, rozloučení a dokonce roztrhání jeho korunních zemí.

Vždyť byli jsme toho za poslední doby svědky, jak tato vláda k rozhořčení celého národa českého ještě hůře si vede nežli nejvykřičenější vlády strannické německé. Neboť toho jsme v zemích českých ani za Auerspergů nezažili, by znak země české, kterým Čechové brněnští pozdraviti chtěli pobyt svého krále, policejně byl zabaven!

Opustí-li však vláda žulový podklad zákonův a spustí-li se po šikmé ploše zvůle, nemůže již zastaviti.

A tak odvažuje se vláda ještě dále. Její komisaři rozhánějí české voliče, jakmile loyálně provolávají: »Sláva českému králi!«

Český národ také na Moravě udělí na to — bohdá — patřičnou odpověď a vládě podaří se zasaditi svým trpělivým moravským holubicím poslední ránu.

A přece, jak často slyšeli jsme ujištění, že Rakousko musí práva sebeurčování národů balkánských šetřiti, je podporovat a chránit a že je tato politika pravou politikou rakouskou.

Nuže, zastává-li vláda tuto politiku jako jedině možnou a prospěšnou na venek, proč má se vlastním starým, historickým národům a individualitám zemí — bez ujmy jednoty říše — odpírati všechno to, co monarchie cizím přislibuje? Či jsou jí snad Albanci a Rumuni bližší nežli Čechové, Poláci, Rusíni, Slovinci a Chorvaté?

Jak nemůžete to pochopiti, vy, které jeden z vašich největších myslitelů vyburcoval k důstojné politické existenci? Míním Fichteho, jenž učinil nesmrtelný výrok: »Národ, který sám sobě vládnouti nemůže, je povinen, sříci se svého jazyka!«

Jak nemůžete jen pochopiti, že domáháme se pro svůj národ práva sebeurčování a obnovení svého starého státního práva, které má tak slavnou minulost, které je nazadatelně zaručeno a kteréž uznáno bylo slavně a nejednou také nynějším panovníkem?!

Neodvrátíte nás od něho nikdy; neboť my jsme skalopevní ve sledování tohoto cíle a neunavní ve snaze po jeho dosažení.

Desetkrát, stokrát můžete nás vrhnouti nazpět — my vždycky a vždycky touže cestou poženeme se ku předu.

Dokud jediný z nás dýše, bude každý atom našeho národního smýšlení proniknut přesvědčením, že právě tu jedná se o život a smrt.

Proto rozplamenêna jsou srdce nás všech neúmornou, věčně jarou rozhodností, rozhodností, která vyčerpané síly vždy znova zase nahrazuje. My nerozpakujeme se ani okamžik příkop mezi námi a státním právem vyházený vyplniti svými těly; my radostně je obětujeme na fašíny, by následníci mohli přes naše mrtvoly postupovati k novým a novým útokům.

Od svých předků jsme zdědili a svým dětem v odkaz zůstavíme: svaté, přísahou stvrzené, věčně vížící odhodlání, které vyrvati nemůže nám žádné lidské násilí: buď slavně zvítězit anebo čestně a věrně zahynout.

Jako řeky nezadržitelně spějí k moři, tak jistě zvítězíme.

Musí jednou dojíti k vyrovnání mezi rakouským ústavním právem a českým státním právem, neboť nejsou udržitelny poměry, ve kterých šest milionů lidí paličské znamení nepřátel ústavy nese s hrdým čelem.

Miliony velezrádců! takový stav značil by, uvažte, propast, zhoubu, zkázu.

A vaše ústava, kterou vždy stavíte jako barieru proti našemu tisíciletému státnímu právu, ona — bych užil obrazu Bismarkova — překročila sotva hranici, let nevěsty, a nemá dokonce věk ctihodného, imponujícího, nezměnitelného státního řádu.

Rozhledněte se, kam jste Rakousko s touto svojí ústavou přivedli! Otažte se všech národů rakouských a dají vám v odvět, že je to kapitalistický hrad zvolnický, Slované však vidí v něm Danteovo peklo, na jehož prahu zmírají všechny národní naděje.

A co se týká našeho vlastního lidu — netřeba mi předem podotýkati, že jsem zapřisáhlý nepřítel všeho udavačství a podezřívání a konstatuji jenom faktum: vy sami zažili jste v prošlých dnech, jak pensionovaný státník, jehožto celý život naplněn byl záští a bojem proti tomuto státu, na ulicích říšského hlavního města, v samém poblíží císařského hradu, v městě, které tomuto císaři děkuje velkolepý svůj rozvoj, pozdravován byl bouřlivým, plesným a jásavým provoláváním »Heil!« a »Hoch!«, tak že sám na zpáteční cestě musil přehorlivým svým obdivovatelům dáti otcovské — nebo chcete-li tchánovské napomenutí, by Němci rakouští nevelebili ho jako tvůrce jednoty Německa (kterážto jednota zjednána přece nezměrnými obětmi národů rakouských na

statcích a krvi), nýbrž jako zakladatele německo-rakouského spolku. Ukážete-li mi na slavnost gymnastů v Nancy, pravím vám: tato slavnost gymnastů v Nancy nebyla žádnou protirakouskou demonstrací a bylo-li tam voláno »Vive la Russie!«, tož byl zde, ve středu říše, slaven jako polobůh státník, jenž v hradbách tohoto města provolal mnohem zvučnější »Vive la Russie!«, státník nesrovnatelné autority, který týmž dechem, jímž velebil spolek německo-rakouský, prohlásil přátelství Ruska především za hlavní cíl a za samospasitelnou záchranu německé říše.

Nedomníváte se, pánové, že to, co Německu prospívá, nemůže přece spolčenému s ním Rakousku škoditi?

Proto přejeme-li Rakousku přátelských styků s mocnou říší ruskou, nejsme věru horšími vlastenci nežli ti, kdo holdují velikému muži, jenž pro budoucnost Německa po celý svůj život ucházel se o přízeň Ruska.

My jsme se — nezatajuji to — z přátelského přijetí, kterého dostalo se našim Sokolům ve Francii, tím více těšili, že jsme zde, od obyvatelů této říše a země, trvale zneuznáváni, politicky zlehčováni a národně poškozováni.

Takové chování je na ujmu nejen nám, ale také vám.

Mně se často zdá, jakobyste protivenstvím vůči našemu národu jenom zastříti chtěli své vlastní politické neúspěchy. A kdo ví, zdali se na vás nesplní týž osud, kterým postižena byla k úžasu všech krátkozrakých politických jepic jiná velká strana této slavné sněmovny.

Mějte se dobře na pozoru, byste v obojetné úloze, jakou nyní hrajete: na půl opposice, na půl vládní strana, ani ryba, ani ráček, naposledy neztratili půdu na obou stranách: v lidu i u vlády.

Politika, kterou vy — stará zkušená strana — nyní provozujete, je taková, že by člověk odpustte vídeňský výraz, dostal mladé (»zum Junge kriegen«). Poslechněte skromné rady muže, jenž o vás lépe smýšlí, nežli se domníváte. Nespusťte se tuze daleko s hr. Taaffem, mohli byste ocitnouti se v naději, podlehnouti a slehnouti.

Je to nebezpečné. Stará strana, která v pozdních letech přijde do kouta, snadno zmírá nemocí šestinedělek. Exempla docent.

Jakým by mohlo Rakousko býti státem, kdyby se národové jeho dorozuměli, kdyby jeho vlády prováděly stejné právo a kdyby přes to, co dějiny mnohých věků vybudovaly, nepřecházely planým slovem a papírovou ústavou, která nikdy nevedla v život a vědomí národů.

Potom by nadešla pravá »éra smiřovací« a »vídeňský mír«, který bychom my přijali. Mluvím-li o vídeňském míru, nemám ovšem na mysli onen z roku 1890. To není poctivý mír, jakož skutečně zove se slovem mezi obchodníky nelibě zavánějícím: »vyrovnáním«, t. j. asi tolik jako stydlivý bankrot.

Vyrovnání to týká se jen těch, kdo je uzavřeli. Nás nemůžete obviňovati ze žádné věrolomnosti, neboť my jsme vůči vám nepřevzali žádné závaznosti.

My jsme jen pokládali za svoji povinnost vlasteneckou, zabrániti důsledkům tohoto díla pro národ i zem. My bychom takový traktát nikdy nebyli podepsali.

Vy s dobrou byste se potázali, kdybyste toto vyrovnání nevnucovali ještě nyní našemu národu, když jej tak nepokrytě a takovým jednomyslným ortelem odsoudil jako rušení domácího pokoje, jako attentát na svá národní a politická práva.

Neoktrojujte mu tuto smlouvu, která hoví jen vašim přáním a vašemu stanovisku, byste na celá desetiletí nezmařili jiný, spravedlivější mír.

Kdyby však jednou došlo k míru, při kterém bychom my byli smluvná strana, my bychom, co jsme podepsali, také rozhodně bránili a poctivě dodrželi.

Ovšem musil by to býti mír uzavřený nikoli důvěrníky vládou libovolně vybranými, nýbrž mír od národa k národu. Musil by to býti mír, vyhovující našemu státoprávnímu stanovisku a plné rovnoprávnosti našeho národa ve všech třech zemích českých.

Takový mír uzavříti jsme ochotni v každý čas. Ve vašich je rukou.

Vysvobodili byste se tak ze své dnešní svízelné, trapné, na dlouho neudržitelné situace, ve které netlačíte, nýbrž tlačeni jste vy.

Vždyť je to táž vláda, kterou jste nedávno prohlásili za kaziče říše. Vy jste to byli, kteří jste hlasně volali, že se v Rakousku nikdy ještě tak špatně nevládlo, jako za ministerstva hrab. Taaffa.

Hleďte, většina národů rakouských počíná ponenáhlu smýšleti v té příčině zrovna tak a že také vy jste se ještě úplně nepolepšili, dosvědčuje vaše měnivé chování vůči těmto předlohám.

Své vlastní důstojnosti a zájmům svého národa, ba Rakousku samému byste prospěli, kdybyste hledali poctivý mír se slovanskými národy a nepachtili se po tom, aby vám »donna mobile« na ministerské lavici věnovala svoji přízeň.

Co by mohlo na božím světě býti silnějším nad sjednocené a spokojené národy rakouské?

To byla by pravá spása monarchie a nerozrušitelné štěstí zemí.

Tyto předlohy, ni to ni ono nepřinesou. Neboť ony počaly za všeobecné nedůvěry obyvatelstva, za jedva tlumené nespokojenosti všech Slovanů, jakož i za nejhlubšího roztrpčení veškerého národa českého.

Proto nebudou tyto předlohy korunou velikosti a moci Rakouska.

Jeho valuta, t. j. platnost tohoto státu, se nezlepší. Měna vnitřního míru bude jako dosud rozhárána. Relace mezi vládou a ovládanými zůstane velice vratkou. Kurant všeobecného blahobytu bude znehodnocen a také drobná mince vlídnějších styků mezi stranami a národy jenom s těží dostane se v oběh.

Vše zůstane, jak bylo. Boj všech proti všem potrvá dál, ba on se nebezpečně přiostří.

Stanou-li se tyto předlohy zákonem, nejásejte nad uzdravením Rakouska. Při hostině na oslavu této události usedne v čele stolu šklebivá kostra, domácí rakouská kostra. Vy ji dobře znáte: je to nezkonejšená nespokojenost hněvných národů!

Půda, na které vláda onu hostinu vystrojí, povážlivě kolísá a z hloubi duní zemětřesení sociálního nebezpečí. Zachvívají se samy základy nejpyšnějších a nejsilnějších států a jen k životu nejschopnější a nejzdravější vyvzdorují blížícím se otřesům.

Rakousko však je velice chorobno, stůně přemírou sjednocovacího fanatismu, který zjednati může jen mechanickou, mrtvou jednotu. Jednotu, která není, leč jednotvárnost v útisku národů. Ona nebyla nikdy zdrojem síly, vážnosti monarchie a dějiny nevyvracejí výrok arcinepřítele tohoto státu: »Čím větší byla jednota Rakouska, tím častěji a snáze bylo poraženo.«

Tato mechanická jednota nevykouzlila vzruch rakouského vlastenectví a Rakousko pořád ještě postrádá morální moci vespolného smýšlení státního!

Takové jsou výsledky tuhého centralismu.

Ustaňte konečně od zhoubného tohoto systému, který již povalil mocnější říše! Ani nejnásilnější a nejbezuzdnější tyranie za staletí nemohla zničiti historické skupiny zemské a národní svébytnosti a nezmůže je také nikdy budoucně. Dříve země obrátiti by se musily v poušť a národům krev a duše zloupiti!

Národové rakouští však chtějí býti svobodnými národy! Mají k tomu všichni přirozené právo. Naše není proto horší, že jsme po dlouhá století zachovali si svůj samostatný stát v samém srdci Evropy.

Také my chceme býti národem v pravém slova smyslu, národem s vlastní vládou.

Ukliďte zvůli, nabraďte ji věčnými zákony spravedlnosti a vnuknete vyprahlým myslem novou zmužilost, proměníte hněvy v lásku, zoufalost v nadějnost!

Národové a země rozepnou se k plné, netušené síle a z té vykvitne mocná, organická, živoucí jednota říše.

Potom v páru se rozplyne otravná, zlá pověst, že Rakousko není žádným státem, nýbrž pouhou správou, že je to Rakousko bez Rakušanů, že je to pouhá rmutná směs národův a živoucí stín!

Rakousko založeno bylo jako spolek národův a států a státy zachovávají se touže zásadou, ze které vznikly.

Vraťte se opět ke přirozeným a dějinným základům říše a vy vrátíte jí i nejzarputilejší srdce.

Duch příštího věku budí novou dobu a již dnes s lidovými vojsky naučily se bodáky mysliti!

Strážcové dynastických zájmů nechať bdí, by Rakousko se zas o ideu neomeškalo. Tentokráte mohlo by »Pozdě!« znamenati »Konec!«

Stát — to musil sám Gentz, přítel Metternichův doznati — může od svých občanů žádat oběti jen tak dlouho, dokud občané tento

stát nazývají svým. Tento výrok je dnes vyznáním všech uvědomělých a svobodných mužů.

Budiž vám výstrahou, když vám z hloubi duše své pravím: Zjednejte opravdový mír s rakouskými národy.

Nedohánějte český národ k tomu, by si musil říci: Nejsme tomuto státu povinni žádnou obětí, neboť tento stát, který pokládá nás za cizince a nepřátele, je pro nás cizincem.

Především jsmeť my Čechy a Čechy zůstaneme na věky věkův!

Zdali s Rakouskem a v Rakousku, závisí jen na Rakousku!

My hlasujeme proti valutním předlohám.

2.

Řeč pronesená v rakouské delegaci 17. srpna roku 1892. v Budapešti za povšechné rozpravy o rozpočtu ministeria zahraničního.

Obraz mezinárodní situace, který J. E. pan ministr zahraničních záležitostí *) rozvinul v rozpočtovém výboru delegačním, v tomto výboru z výborů, v tomto třikráte prosívaném odboru, rumění se v nejrůžovějším světle.

Na obraze tom jeví se nám obzor evropský bezmračně blankytným, Rakousko samo pak dvojstrannou hradbou trojspolku proti všemu nebezpečí vnějšímu tak chráněno, že mohlo by — jako málokdy jindy — do budoucna hleděti s bezpečností a sebedůvěrou.

Podobné vylíčení situace, oplývající jasem a nadějností, staví se ovšem co rok před zraky národů této monarchie, také v okamžicích, o kterých zvěděti musily teprve v pozdějších dobách, že nebezpečí bylo hrozivé a že říše a celá pevnina jedva a jenjen unikly všeobecného válečného požáru.

Tyto dodatečné retuše na obraze původně plain air malovaném, mluva pana ministra vojenství, naprosto se různící od toniny pana ministra zahraničných záležitostí, jakož i výmluvnost společného rozpočtu sama jsou spolu příčinou, že národové ujišťování o míru poslouchají jen s velikou nedůvěrou a skepsí.

Konstatuji toto faktum. Jen o fakta se mi jedná: všeho jiného úmyslu jsem dalek. Situace je vážnou dost, než aby nesnáze její mohly se s lehkým srdcem ještě rozmnožovati.

Tak vnáším snad disharmonisující element do navyklé harmonie tohoto slavného shromáždění, ve kterém neozval se dávno již nižádný opposiční ruch. Než já i moji političtí přátelé pokládáme za svou povinnost, třeba se tím vydáváme v nebezpečí, že rušíme krásnou svornost slavné delegace, také na tomto místě — podle

*) † hr. Kalnoky.

trpké pravdy — smýšlení a cítění národa, jejž tu zastupovati jsme povoláni, poprvé snad v tomto veleslavném sboru bez falše a klamu tlumočiti a dáti jim bezohledný výraz.

Byliť sice zástupcové národa českého po desítiletí členy slavné delegace; jsouce však vládní stranou, domnívali se, že se musí podrobiti tak zvané státní moudrosti, a nemohli tudíž — při nejlepší vůli — se svého opportunistického stanoviska dáti při posuzování vládní politiky přesvědčení a smýšlení národa českého pravý a dokonalý projev.

Nespjati takovými ohledy a prosti jsouce takových pout, uhoditi musíme na jinou strunu.

Jsme a cítíme se úplně nezávislými na vládních křeslech. Láska k naší vlasti a našemu národu, poctivá oddanost k monarchii a věrnost osobního přesvědčení jsou nám nejvyšším příkazem a pravou raisonou státní. Stojíme věrně ke svým zásadám s onou trpělivostí a vytrvalostí, které jsou zárukami budoucnosti malého národa.

Zkušenosti předchůdců našich vštěpily nám naučení, že kdybychom i na krásně zastřeli vidmo svého politického myšlení a cítění, víry bychom nedošli. Tento osud postihl bývalé delegáty českého národa.

Národ měl je v podezření takořka jako poloviční apostaty a smetl je. Našimi národními odpůrci byli přes to pokládáni za zakuklené nepřátele rakouské politiky a podezříváni jako panslavističtí diplomaté.

Sebezapírání, jimi osvědčované, nedoznalo vládou ni díků ni uznání. My proto neváháme, jíti svojí cestou a nezastraší nás ani podezřívání, ani sočení, ani nespravedlivá výčitka, že svou pravděmluvností poškozujeme zájmy monarchie.

Smýšlení, kterým proniknut a prodchnut je celý národ náš, nechať vnikne také do tohoto dosud uzavřeného mu shromáždění! Nedůstojnoť celého národa, by se přetvářel k politickým sympatiím. Takové pokrytectví neprospívá ni národu ni monarchii, se kterou vlastní osudy jeho jsou spjaty.

Jakkoli tedy klademe na to důraz a váhu, by také zde mluveno a slyšeno bylo volné slovo české, nenadceňujeme s druhé strany úspěch věrného konání své povinnosti.

Nespouštíme s mysli, že toto slavné shromáždění je toliko výborem rakouské rady říšské, a tytéž státoprávní výhrady, za kterých účastníme se prací poslanecké sněmovny, provázejí nás také sem.

Národ český a tolikéž většina Slovanů rakouských — myslíme — daleci jsou toho, by považovali říšskou radu za pravou svoji representaci. Ještě méně mohou za takovou uznati tuto užší říšskou radu, jako vůbec nepokládají dualismus nikterak za závěrek ústavních evolucí a za poslední a trvalou formu státoprávních poměrů.

Jsem příliš pamětliv povinnosti hostě, než abych tu kriticky přetřásal dualismus. Není k tomu zde také pravé místo.

Netajíme dokonce, jak o něm smýšlíme a jaké zaujímáme stanovisko naproti jednostrannému a jen částečnému rozřešení ústavních konfliktů.

Zásada, instituce delegací sama nezdá se nám býti nevhodnou ku projednávání a vyřizování společných záležitostí; avšak zvolená forma, zejména pak ta okolnost, že nynější delegace jsou úplně odděleny, navzájem sobě zcela cizí, nevyhovuje zcela našim představám o žádoucím a náležitém utváření zastupitelstva habsburských království a zemí a — jak domníváme se — také nikoli historickému vývoji a životním podmínkám monarchie.

Také politicky vzdělané kruhy osvědčují pro důležitost a práce slavné delegace vůbec zájem poměrně jenom skrovný.

Jest to s dostatek vysvětlitelno. Neboť, má-li již říšská rada vůči vládní moci autoritu velice problematickou, jest autorita delegace její ještě pochybnější, delegace, kterou lidový vtip — nikoli zcela neprávem — nazval »němým parlamentem« a která se ve skutečnosti presentuje pouze jako nějaká anketní komise s poradním hlasem pro společné záležitosti, jako anketní komise, které se řekne, co se chce, a která říci může, co ona chce. Vývoj věcí politických neoddálí se tím ani na píď od vyznačené čáry.

Je-li vláda naše již v malých otázkách vnitropolitických všemohoucí, jakž teprve ve velikých problémech vysoké politiky, do jejíž svatyně profanní zástupce lidu by ani vkročiti neměl?!

Vždyť viděli jsme, kterak staly a zjednaly se hotové události, jež byly rozhodujícími pro postavení a budoucnost monarchie, nejen bez parlamentův a delegací obou polovin, nýbrž přímo proti nim.

Podle našeho mínění musí však také k politice zahraniční, kde jde o nejvyšší statky národů, duch národní býti brán na potaz, vyslyšen a chován ve vážnosti. Neboť žádný národ nemůže nikterakým způsobem schvalovati politiku, která je v přímém odporu s jeho city a historickými zkušenostmi.

Musíme mluviti, co mluví národ — k tomu nás sem vyslal.

Jinaké chování bylo by nepřirozené, neupřímné — nevlastenecké.

Předem podotýkám, že jsme s vládou za jedno, pokud je cílem její politiky, zachovati mír. Různosti počínají však při volbě prostředků k dosažení cíle toho. Tu nalézáme se k politice J. E. v odporu, který dosud žádnými jeho výklady nemohl býti překlenut.

Posuzování politické situace musí ovšem vycházet od onoho spolku, kterému po celé desetiletí pálí se tolik kadidla, že vystupující dým zahaluje pravý ráz, výhody a škody této aliance.

Každý spolek oceňovati třeba s těchto stanovisek:

se stanoviska historického vývoje a citův a existenčních zájmů národů;

se stanoviska prospěšnosti, t. j. s hlediska otázky, zdali je spolek výhodným a zdali by se v kritickém, válečném okamžiku osvědčil; konečně

se stanoviska obchodních zájmů.

Pojednejme napřed o stanovisku posledně jmenovaném. A tu položme si otázku: Jak chráněny a podporovány jsou spolkem německým obchodně-politické zájmy Rakouska? Z odpovědi vyjde na jevo, že Rakousko, jsouc položeno mezi obě spojené moci, musí býti takořka tmelem aliance a že spolek udržuje se vlastně obchodně-politicky na újmu, úkor a útraty jeho.

Rakousko učiniti musilo při nových obchodních smlouvách veliké ústupky ke škodě své výroby (na př. vinařství v zemích jižních a lnářství a plátennictví v zemích severních), jen aby Italie přilnula ke trojspolku: tyto koncese hledí Italie — ne zrovna přátelsky, jak by se na spojence slušelo, — rozšířiti a na zmar rakouského vinařství bezohledně vykořistiti.

Německo navzdor intimnímu přátelství k rakouskému spojenci svému vedlo proti tomuto říznou a svěží hospodářskou vojnu a když konečně po těžkém porodu objevila se nová obchodní smlouva německo-rakouská, nevzbudila ani v kruzích zemědělských valného nadšení. Neboť výhody na rakouské straně jsou velmi problematické. Již v prvním pololetí po zavedení nových obchodních smluv vykazuje obchodní bilance, jak je všem pánům zajisté dobře povědomo, velmi značný úbytek vývozu všemi směry.

Nová německo-rakouská smlouva obchodní, kterou kníže Bismark zcela neprávem nazval tributem Německa Rakousku, není pro toto velikým ziskem a již Německo, které povolilo Rumunsku stejné slevy na clech zemědělských, domáhá se obchodního dohodnutí s Ruskem, které by zničiti musilo také praskrovné výhody, jež nová smlouva poskytuje rakouskému zemědělství — a jenom tomuto poskytuje — kdežto nesmírné škody, novými smluvnými poměry způsobené našemu železářskému, strojnickému a papírnickému průmyslu, by zůstaly.

Zda nevnucuje se tu především otázka: Proč pak nedomáhá se také Rakousko lepšího obchodně-politického poměru k Rusku? Nedá-li si Německo překážet ohledy na Rakousko, by hledalo dobré obchodně politické styky se svým východním sousedem, co pak brání Rakousku, hleděti si svých zájmův a následovati příkladu Německa?

Všaktě beztoho rakouský průmysl koňařský, vinařství, pivovarnictví a koželužství, jakož i vídeňský a pražský průmysl umělecký, výroba zboží galanterního nesou těžce dost ztrátu ruských trhův.

Také Rakousko mělo by se konečně říditi praktickým pravidlem, podle něhož všechna rozumná politická láska k bližnímu počíná u vlastního »já«. Potom by obchodně-politicky a také jinak bylo v tom lépe.

Déle deseti let velebí se trojspolek, zejména spolek německo-rakouský národům Rakouska všemožným způsobem jako jediná panacea a zástava jeho budoucnosti, jako by smlouva z 9. října 1879 byla poslední kotvou jeho záchrany.

Kdybyste však, velectění pánové slavné delegace, dbali hlasu národů neněmeckých, zaslechli byste velmi vážné pochybnosti o divotvorných vlastnostech, které se spolku tomu přikládají.

Tu platí věru známé slovo slavného Burkea: »Mluví se nám pořád o důvěře v ministry a spojence Jeho Veličenstva. Ó kéž bych opět slyšeti mohl dobré, staré anglické slovo »nedůvěra«!

Kdyby skutečná popularita trojspolku byla zkušebním kamenem jeho, s prospěchem jeho by věru vypadalo to bledě.

Ignorovati docela by se sympatie a antipatie slovanských národů neměly. Národ ve zbrani není jiný leč ten, který kráčí za pluhem. Sympatie a antipatie jsou sice imponderabilie, osvědčují však velikou účinnost. V srdcích spočívá nejmocnější páka politiky a právě proto, že trojspolek se nesnáší se skutečnou většinou veřejného mínění, musí se dostaviti pochybnosti o jeho prospěších a trvanlivosti.

Historické zkušenosti vepsány jsou krvavými literami do srdcí obyvatelstva této říše a poslední desetiletí nebylo takové, by je vymazalo z jeho paměti.

Když veliký starověký mudrc mocného panovníka svého mnemotechnice chtěl naučiti, pravil tento: »Nauč mě zapomínat a nebudu ti nevděčníkem.«

Zapomenutí, pánové, je velikým dobrodiním. Avšak národům tohoto daru božského přáno není. Hluboká nedůvěra národa českého proti jakémukoli spojenství s Německem je výsledkem celých věků.

Mějte, pánové, přece na paměti, že jsme Slovany. Daleci jsme toho, bychom to zapírali: hrdi a pyšni jsme tím, že jsme větví velikého slovanského kmene, který také po násilných amputacích, jež na něm prováděli Germáni a Vlachové, dnes ještě rozprostírá se nad půl Evropou; my radujeme se z toho, že slovanské vědomí probudilo se ve všech oudech a zmohutnělo v době, kdy Slované jsou četní a mocní, a my jsme proniknuti poznáním pokrevenství a společnosti snah duševních.

Strašák politické jednoty Slovanů v budoucnosti, kterým má býti Rakousku nahnán strach, je pouze vynálezem professorů. Každý národ slovanský chce býti především národem pro sebe a pokud možno, státem být a zůstat a nezaniknout nijakým způsobem v jiném. Tím je bubák politického panslavismu odbyt.

Mnohem spíše mohlo by pro Rakousko spočívati vážné nebezpečí v německo-nacionálním ruchu. Tentýž jazyk, tatáž literatura, totéž písmo, namnoze příbuzné politické dějiny, společná kultura, táž národnost a nikoli pouze týž původ kmenový, — vše to jsou elementy, které za jistých okolností mohou jevit účinky své způsobem velmi citelným.

Všeněmecko má své reální dějiny, svoji římskou říši německé národnosti, své živoucí ideály a mohlo by býti snadno nebezpečím v budoucnosti.

Zajisté, Slované jsou si navzájem povinni podporou a my dokonce nechceme se jí zříkati. Neboť tak naivními nemůže nás nikdo pokládati, že bychom se vzdávali morální síly sympatií slovanských národů, mezi nimiž ruský svojí fysickou a státní mohutností zaujímá nejčelnější místo.

Slovanské city své, ku kterým veřejně se hlásíme, umíme dobře srovnati s povinnostmi k této monarchii a se vrozenou láskou k vlastnímu národu a vlasti.

Nemůžete také změniti národopisné faktum, že absolutně i relativně nejen v Rakousku, v užším slova smyslu, ale také v celé monarchii slovanské obyvatelstvo má většinu a slovanskému obyvatelstvu tomu nemůžete zazlívati, je-li mu před jistým přátelstvím někdy úzko a teskno.

Nemůžete zazlívati Čechám, které příliš dlouho nosily trnovou korunu marky na východě Německa, děsí-li se jakéhokoliv objetí také Novo-Německem.

Nemůžete činiti národu českému žádnou výčitku, je-li pamětliv toho, že němečtí vladaři, zejména pruští králové stali se mocnými a velkými v první řadě na újmu krále českého. Míšeň, Lužice, Kladsko a Slezy jsou milníky tohoto vzrůstu na úkor českého státu a jen odhodlanému jednání našeho císaře a krále, jakož i zakročení Francie dlužno děkovati, že Bismarkův politický rozmysl neproléval slzy nadarmo a že houževnatě králem Vilémem žádané zabrání několika částí Čech aneb aspoň pohraničního pásma Moravy a Slezska nestalo se skutkem.

Carlyle, nadšený zbožňovatel Hohenzollerů, právem se vyslovil, že pruští králové neobjevují se v cizích zemích jako tažní ptáci.

Skutečně bylo také v alianční smlouvě prusko-italské stanoveno, že Italie nesmí svolit ani ku příměří ani k míru, dokud Prusko nebude míti zajištěno rakouské území, rovnající se počtem obyvatelstva lombardsko-benátskému království.

Tento spolek na výboj a odboj byl dávno již uzavřen, nežli válka vypukla, v rozhodné chvíli byla však královským slovem popřena a navzdor tomu uměli ještě Rakousku vnutiti roli zlého útočníka.

Nechceme býti hlasateli k novému zápasu. Nechceme burcovati vášně minulosti, nýbrž jen přítomnost zkoušeti ve světle minulosti a napomínati k opatrnosti do budoucna.

Národ náš nemůže oddati se víře, že na vždy bylo upuštěno od ideí, kteréž obecně slují odkazem Bedřicha II.; on si zapamatoval, že císař Bedřich III. krátce, nežli nastoupil na trůn, při slavné příležitosti se vyslovil: »Úkolem Hohenzollerů jest, pokračovati v programu Karla Velikého a jej provésti!«

Velectění pánové! Jde o bytí a nebytí našeho národa. Jeho smysly zostřeny jsou nebezpečím a on praví si: »Prohlásil-li jeden

z nejčelnějších mužů Německa čáru mohanskou veřejně za pouhou zastávku na cestě pokroku Německa, za stanici, kde se béře voda a uhlí, tož možno domysliti se — než, nedopovím. Víť každý z vás, pánové, že stát, který vznikl mečem a výbojem, může jen mečem a výbojem se zas udržet.

Vzdávají přece němečtí dějepisci plnou chválu pruskému umění státnímu a velebí jako velkodušnost, že v takových věcech je »prosto všech předsudků«, že čerta dbá »ošumělých předsudků«, jako jsou: legitimní práva, dynastické a konservativní zájmy, přísahy, státní smlouvy a právo mezinárodní! Vždyť dvorní historiograf velebí dokonce nájezd, jejž Bedřich II., autor Antimacchiavellu, tohoto rozhořčeného protestu proti jakékoli nevěře a všem nespravedlivým válkám, hned po tom, co pragmatická sankce dána byla pod ochranu cti a zaručeného slova Evropy a také Pruska, podnikl na poslední ratolest habsburského kmene, osiřelou královnu českou, císařovnu Marii Terezii, předstíraje k ní přátelství a války jí nevypověděv, jako — geniální improvisaci!!

Kníže Bismark sám — tento Filip, pečlivý o příští činy svého syna Alexandra, chtěl jsem říci Herberta, r. 1874, tedy v době, kdy sjednocení Němců mimo Rakousko bylo již provedeno, těšil své přátely, kteří mu vyčítali, že Německo je rozděleno, že třeba zůstaviti také dětem nějaký úkol, aby neměly dlouhou chvíli, což by se prý jistě stalo, kdyby neměly co — dokončovati! A dvorní a státní historiograf Jindřich šlechtic Treitschke poučuje nás, že všude v Prusku bezpečně myslí, že evoluce Německa má tři oddíly, jichžto první odehrává se v Králové Hradci, druhý ve Versaillesu, třetí ve — Vídni.

Jeho kollega v povolání Sybel potvrzuje, že predestinovaný státník Německa, třebas provedl pouze část německo-nacionálního programu, přece neupustil od nižádného cíle mužů z chrámu Pavlanského, oněch mužů, kteří dekretovali zaniknutí Rakouska v Německu.

Nezazlívejte tedy národu našemu, který Německem a zvláště Pruskem tolik trpěl, zkoumá-li a posuzuje-li slova smluv podle skutků a dospívá-li ku přesvědčení, že bezpečnost užší, jakož i širší vlasti nespočívá ve smlouvách, ale v nejhorlivější ostražitosti a bdělosti, v pěstování a sdružování elementů vlastních sil mravních i hmotných.

Slibů činilo Prusko také národu českému ovšem s dostatek.

Nezapomenutelnou zůstane mu pověstná ona proklamace, kterou Prusko, takořka z krvavého bojiště královéhradeckého, dalo pod vojenskou ochranou tisknouti 5. července r. 1866 v Chrudimi a vyvěsiti všude v Čechách, zejména v Praze 10. července na všech nárožích, proklamace »obyvatelstvu slavného království Českého«, ve které se praví:

»Vstupujeme na Vaši rodnou půdu, chovajíce plnou úctu k Vašim historickým a národním právům.« — »Dalek je nás úplně jakýkoliv úmysl, odporovati Vašemu spravedlivému přání po samo-

statnosti a svobodném vývoji národním.« — »Kdyby naše spravedlivá věc zvítězila, nadejde také pro Čechy a Moravany okamžik, aby — jak Uhři — uskutečnili své národní tužby.«

Vidíte, pánové: v těchto slibech pruských schází k Čechům a Moravanům do úplnosti koruny České jenom neuloupený zbytek Slezanů!

Celý svět ví, jakou nalezly tyto sliby v národě našem odezvu.

Království České a jeho metropole zůstaly studeny jako led a české žurnály mohly býti — navzdor své tehdejší prudké opposici proti vídeňské vládě — Prušáky jenom násilím donuceny k publikaci tohoto vyzvání k věrolomnosti, kdežto tytéž noviny hned po oné pruské proklamaci, opravdovému to vládnímu pronunciamentu, z vlastního popudu uveřejnily manifest našeho císaře a krále ze dne 11. července 1866, kteréžto provolání vyzývalo všechny národy, by pokračovaly v boji do krajnosti a které — prapodivným způsobem nebylo uveřejněno zrovna v úřadní c. k., nyní ještě německé »Prager Zeitung«.

Připomeňte si, pánové, tehdejší situaci v Čechách!

Nejen vojenská, též úřadní moc opustila zemi. Nejvyšší úřadník její prchl a obviňoval z bezpečného úkrytu město Prahu ze zrady na králi českém, tutéž královskou Prahu, která před pruskými bodáky okázale oslavila narozeniny panovníkovy. Veškerá správa vzala do zaječích. Prusy ustanoven dozorcem časopisův a divadel zesnulý můj žurnalistický kollega Barák, svým domnělým radikalismem pravý postrach c. k. policie, který spravoval úřad svůj v duchu eminentně vlasteneckém.

Budoucnost státu byla tenkráte nejistější nežli jindy.

Českému národu jako by byla nadešla hodina, ve které lze opět jedním rázem odčiniti ztráty celých věkův a našeptáváno mu: »Králové Hradec — toť odveta za Bílou Horu!«

Navzdor tomu však národ náš věren zůstal dynastii, ba on nabídl své služby, hodlaje zříditi národní domobranu. To byla jeho odpověď na pruské svody!

Nechci vykládati, jak velkodušné toto odhodlání bylo národu českému splaceno. — —

Ale nehledě ke vlastenectví a loyalitě můžete ze způsobu, jakým národ náš zachoval se k oněm slibům pruským, posouditi, kterakou nevyplenitelnou, nepřekonatelnou nedůvěrou musí býti naplněn proti nynějšímu spojenství s pruským Německem.

Snad budoucí časy oslabí tuto elementární protivu mezi Čechy a Prusy. Každý šlechetný člověk musí si toho přát. Avšak nedůvěra ta trvá po věky a tato protiva — ona trvá nyní v příkrosti ještě větší nežli jindy a jako jednotlivce, tak třeba národy bráti, jakými jsou, nikoli jakými by je míti chtěli — — —

Táži se vás, pánové, nyní dále: Je nynější spolek s Německem se stanoviska všeobecných, vnitrorakouských dějin důsledným a přirozeným?

Celá historická tradice počínaje Kounicem po Thuguta, Metternicha a Schwarzenberga až ke sklonku let sedmdesátých svědčí hlasitě proti takové alianci. Horování Rechberga pro spojenství s Pruskem doznalo u Králové Hradce strašlivého vystřízlivění.

Ne rodem sice Rakušan, ale prarakouský vlastenec par excellence princ Eugen Savojský udělil ve vší opravdovosti svému panovníku, po meči poslednímu Habsburkovi, radu, aby dal své ministry jako velezrádce oběsiti, protože svého souveraina k tomu přiměli, že povýšil kurfiřta braniborského na krále pruského. Zkušenosti, kterých nabyli všichni nástupci Karla VI. s Pruskem, neusvědčily věru tento příkrý soud ze lži.

Přátelství a spolky s Pruskem šly Rakousku vždycky špatně k duhu. Vzpomeňte si na mír basilejský z r. 1795, kde pruská legitimní monarchie bázně boží, kázně a zbožného mravu zradila Německo a Rakousko a s Jakobiny uzavřela zvláštní svoji smlouvu.

Jestiť také nynější století celé naplněno neustálými politickými, hospodářskými a naposledy také válečnými zápasy Pruska proti Rakousku! Připomeňte si, pánové, Haugwitze a Lombarda, připomeňte si, jak Prusko nechalo Rakousko r. 1805 a 1809 vykrvácet, aniž by samo prstem hnulo!

Jak zcela jinak zachovalo se Rakousko vůči sousedu hohenzollernskému! Když císař František r. 1813 zahájil velikou svoji akci, která vésti měla spojence do Paříže, bylo prvním požadavkem, jejž položil Napoleonovi, jehož vojska stála tenkráte ještě v Sasích, ba až k Visle, obnova Pruska v celém starém jeho rozsahu. Prusko se za to Rakousku odvděčilo — r. 1849, 1850 a což teprve r. 1864! Spolek, jejž Bismark k »avanturování« (dobrodružstvím) v Šlesvicku a Holštýně s Rakouskem podle úsudku pruského tak »lišácky zchytrale« uzavřel, nemá sobě rovna. Správné dějiny spolku toho s dědičnými právy Zollernskými, korunním juristou z brusu nově vynalezenými, s basiliščím vejcem condominia a s famosní smlouvou gastýnskou — tyto dějiny musí býti s rakouského stanoviska teprve sepsány.

Za tímto přátelským spolkem, za tímto spolubojovnictvím následoval v zápětí r. 1866.

Ve příčině tohoto roku připomínám jen dvě fakta. Předně pověstnou depeši hr. Usedoma (Stoss-ins-Herz-Depesche), ve které Prusko vyzývá Italii, by vedlo útok »na samo srdce« Rakouska a zahájilo proti němu válku vyhlazovací, depeši, ve které činí se slib, že oba spojenci budou především se snažiti, aby »učinili vítězství rozhodujícím, úplným a neodvolatelným« a že musí svého odpůrce zahnati zpět až k jeho posledním hradbám a k posledním jeho zdrojům pomocným« a ve které ku konci nalézají se nezapomenutelná slova: »Rány, potom na Rakousko vedené, zasáhly by nikoli jeho údy, ale jeho srdce!«

Druhé faktum jest organisování Klapkovy legie Pruskem ze zajatých císařských vojínů rakouských — způsob to boje, který je

posměchem všemu právu mezinárodnímu. Víc o této věci zde z delikatesy říci nechci.

Připomeňte si prosím, pánové, také, že ještě nemohl uschnouti ani inkoust na preliminární smlouvě mikulovské, když Prusko již tajnou vojenskou smlouvou s jižním Německem v nejpodstatnějších kusech ji porušilo.

Všechno to jsou fakta z nejnovější minulosti, která žijí ještě ve svěží paměti národův a vrhají na smlouvu alianční zvláštní světelný odraz.

My dávno věděli, co již hlásal starý Dahlmann, že Rakousko jako stát různonárodní není stvořeno pro německonacionální politiku a že nemůže v Německu vystupovati tvořivě, a co již císař František II. tak dobře postihl: »Že provozovati německou politiku je pro Rakousko nemožností a že naopak politika neněmecká je pro tuto říši, v zájmu jejího sebezachování, povinností a nezbytností.«

Heslo pro Německo Pfitzerem již r. 1831 vydané »Pryč od Rakouska!« bylo nám ode dávna velmi sympatickým. My odepřeli jsme také r. 1848 volbu do frankfurtského parlamentu, jak dosvědčuje do Frankfurtu poslaný list Palackého, Nestora a zakladatele novější politiky české.

Rakousko nechť jako evropská moc — tak prohlašovaly také německé politické koryfey — dá se novou cestou, která vyhovuje potřebám neněmeckých národů: Rakousko v Německu že nemá co pohledávati.

Nuže, my ničeho si nepřejeme toužebněji, než aby také Německo v Rakousku ničeho již nehledalo. Německo zůstaniž Rakousku navždy uzavřeno, budiž pokládáno za cizinu a jako s cizinou s ním také nakládáno. To bylo dávnou naší tužbou; po roce 1866 měli by to věděti a chtíti všichni rakouští vlastenci, nanejméně pak všichni rakouští ministři.

Daleci jsme dokonce jakéhokoli nepřátelství proti Německu. Nechováme proti němu nižádné záští. Zášť je nejhorším plýtváním sil a my všech svých sil potřebujeme k národní naší obraně a k národnímu našemu sebezachování.

Přejeme Německu ze srdce jeho sjednocení a byli jsme a zůstaneme povždy odpůrci jakékoli rakouské politiky odvetné, protože by tato, kdyby se zdařila, byla jen obnovou velkoněmecké mocenské politiky, která se příčí nejen našim národním, ale také všem skutečným rakouským zájmům; kdyby se nezdařila, musili bychom útraty politiky té zaplatiti my, snad i dokonce svojí národní existencí. Rozvod je přirozený a my jen jedno chováme přání: by se v příčině té nic nezměnilo.

Přespříliš často krváceli jsme za zájmy Německa a vždycky jsme nabyli zkušenosti, že to nebylo pro nás, ne pro naši domovinu, ne pro Rakousko, nýbrž proti nám, na újmu vlasti a dynastie.

To nepravíme pouze my: takové doznání musil učiniti dokonce sám c. a kr. generální štáb rakouský v díle svém o bojích Rakouska roku 1866, ve kterém se praví:

»Rakousko bylo ode dávna přední a vytrvalý bojovník za čest Německa a právo německé. Dějiny světové plny jsou ustavičných zápasů, které bojovalo Rakousko pro vzrůst nikoli své vlastní, ale německé bytnosti.«

Když nejvyšší intelligence a výkvět rakouské armády viděl se nucena pronésti takový úsudek, tož nemůže klamat instinkt našeho národa, který leká se eventuality, ve které viděl by syny své ve Vogesách prolévati svoji krev za cizí zájmy, snad i za državy Německa.

Než přese vše to, co v dějinách předcházelo, Rakousko nevolilo vůči Německu dobrý sousedský poměr, který také my pokládáme za prospěšný, nýbrž vstoupilo s ním v těsné, příliš těsné spojenství, na posici příliš intimní a blízkou, než aby člověku na mysl nepřišla výstražná zkušenost v občanském i politickém životě osvědčená, že nic tak snadno nevede k nepřátelství jako přemíra přátelství.

Slyšeli jsme také zde v Rakousku výrok, že spolek Rakouska s Německem je »věčným a nerozlučným«. Slovo »věčná aliance« připomíná bezděky stereotypní počátečnou formuli všech smluv míru, ve kterých se také mluví o věčnosti pokojných styků, věčnosti, která začasto vezme náhle za své vzplanutím nejbližší srážky mezi oběma smluvnými stranami.

Béřeme-li tedy tuto nadsázku o věčné, nedílné a nerozlučné alianci cum grano salis, nezdá se nám přece zbytečno uvésti na pamět, že takové věčné a nezměnitelné spolky nic jiného neznamenají, leč že slabší strana vzdává se vlastní své suverenity a neodvislosti.

Velmoc nemůže se na všecky časy zříkati spolčovacího svého práva. Věčných aliancí není!! Neodvolatelným a nezrušitelným mohl by nanejvýše býti jen poměr státoprávní: tomuto však čelíme a vzpíráme se z hloubi své duše nejen z ohledu na své národní zájmy, ale také s čistě vlasteneckého stanoviska, práva existence, budoucnosti a samostatnosti monarchie a dynastie.

Takový poměr nebyl by leč snížením celého Rakouska na nějaké Novoprusko a habsburské dynastie, která dala Německu tak dlouhou, dlouhou řadu císařů, na vasaly Hohenzollerů.

Německý kancléř přes to učinil svým časem návrh k tomu směřující, který bohudíky byl zamítnut. Avšak jeho publicistické orgány daly marné jeho námluvy na veřejnost a hned potom vyslovovány skutečně v rakouském parlamentě a na schůzích lidových přání a požadavky: aby spolek s Německem povýšen byl na poměr státoprávní a vtělen do státních základních zákonů.

Za dnů nedávno minulých teprve slyšel politický svět u příležitosti oslavy Sedanu v presumtivní metropoli provincie »Deutschböhmen« řeč, ve které bylo přímo proklamováno právo souvislosti

starých zemí buntovních s Německem a žádáno vybudování a doplnění německo-rakouské smlouvy společným vojenským zřízením »východní marky« s německou říší, ba dokonce společným zákonodárstvím v otázkách sociálních, politických a — považte, pánové, — také národních. Tak mluvil pan náměstek purkmistra libereckého a hlučná pochvala jeho přátel jej odměnila.

Na jednom německém místě v Čechách ani toho neměli dosti. Tam žádalo se dokonce, by dědičná smlouva, jaká byla mezi Lucemburky a Habsburky, nyní se uzavřela také mezi Habsburky a Hohenzollery, a bylo takovým způsobem dosti zjevně dáno na srozuměnou, že jako Habsburkové byli dědici trůnu po Lucemburcích, měli by také po případě Hohenzollerové býti následníky Habsburků.

Takový jest účinek výroků o věčnosti a nerozlučnosti spolku s Německem: takové bezmezné naděje budí v oněch »rakouských« kruzích, kterým jedině je po srdci.

Že jako ozvěna ozývají se v Německu podobná hesla, nemůže býti divno ve státě, v jehožto školách Rakousko, předlitavská polovina říše, prostě se ztrácí a zaniká v Německu jako zvětšené Bavory — zatím jenom obrazně na mapách. Jak bych tu potom žasnouti mohl, když nalezl jsem ve vážném díle významný názor, že rakousko-německé provincie, mezi nimi ovšem také země koruny České, dostaly se vůči Německu ve stejný poměr, v jakém nalézalo se po smlouvě curyšské Benátsko vůči Italii!

Snad také některý z pánů četl nedávno, jak pruský politik s francouzským jménem Lagarde v zářijovém sešitu lipských »Blätter für nationales Leben« otevřeně doznal: »Vojenská břemena k ochraně našich hranic stávají se téměř nesnesitelnými. Proč? Protože Německo je příliš malé. Německo od Emže až k ústí Dunaje, od Memelu až po Terst, od Met až po Bug — zkrátka Německo o Rakousko zvětšené bylo by jedině s to, by v Evropě vynutilo mír.«

Tak silné a tak důtklivé jsou hlasy ty a tak mocná jest ozvěna jejich, že rakouský officiosní tisk ani se neodvažuje takové skutečné zemězradě vpáliti podle zásluhy znamení na čelo a že jen ostýchavým jazykem blábolí »ohrazení« s rakouského a »dobře německého« stanoviska.

Ba ano: slovo o vyhořelém františku, jehož popel zmrviti má pole Německa, by fénix Německo mladý a zářící se povznesl, způsobilo v Rakousku veliké spousty a není málo těch, kteří nevěří hr. Vitzthumovi, že okamžiku toho se nedožijí.

Jak se smýšlí zde v Uhrách, v této obilnici Německa, o této lomozné hudbě budoucnosti, nevíme; ale domníváme se, že se mínění Maďarů v této věci neodchyluje daleko od stanoviska Čechů, neboť ústí dunajské leží také daleko za Budapeští — a Temešvárem.

Vzhledem na tato fakta podobá se, že formule pro Velkoněmecko, která jmenovala se pro Prusko r. 1850 »rozšířený bunt«, v roce 1870 »německá říše«, roku 1879 »spolek s Rakouskem«,

v nedaleké budoucnosti znamená Velkoněmecko až po Terst a k ústí dunajskému.

Kde pak je vlastně vznik a původ německo-rakouského spolku, pro který vyrábí se nadšení ve velkém officiosně a dobrovolně?

O genesi aliance vyslovil se kníže Bismark sám s úžasnou, sobě vlastní otevřeností: »Hrozbami Ruska po berlínské smlouvě byli jsme donuceni k rozhodnutí se mezi Ruskem a Rakouskem, k rozhodnutí, kterému jsem se po desetiletí vyhýbal.«

Tedy hrozbami a z donucení!

Tentýž muž, který je zakladatelem spolku toho, psal jednou, stejně otevřeně: Naplnilo by mě uzkostí, kdybychom, hledajíce ochrany před možnou bouří, musili svou lepou a v námořních bitvách osvědčenou fregatu připoutati k červotočivé staré orlogové lodi »Rakousko«.

Podruhé dodal: »Duše prusko-rakouského spolku byla by také v době největšího společného nebezpečí opak všeho toho, co činí spolek pevným. Nedůvěřivost jednoho donutiti by musila druhého, by zvláštními smlouvami s odpůrcem při zdaru zabránil sesílení svého spojence, při nezdaru zajistil vlastní své bydlo: vše to bylo by nyní mezi námi silnější nežli v jakékoli za špatnou uznané smlouvě minulosti.«

V Německu pokládáno vždy za všeobecné dogma — uvádím německé vyjádření — že »Prusko jíti může s Rakouskem, jen pokud se to Prusku hodí«. To jest jen konkretní forma staré pravdy, že smlouvy mezi státy mají trvání a účel, pokud toho vyžaduje prospěch států těch.

Vidíme kromě toho, že přátelství Německa je velmi porosní a promokavé; propouští na jedné straně veliké množství bezohledností proti spojenci a příteli a na druhé straně námluvy, nadcházení si a avance vůči Rusku.

Nehledě ani k tomu, že staré hříchy Pruska na této monarchii nebyly dosud ničím odčiněny a usmířeny, chceme si jednou položit otázku: Kde že jsou výhody tohoto spolku za třináctileté jeho platnosti pro Rakousko?

Trojspolkem uložena Rakousku ohromná břemena vojenská. Než všechny tyto oběti, pod jichž tíhou obyvatelstvo téměř klesá, na Sprévě ještě nedostačují. Tam žádalo se v poslední době, ne zrovna způsobem laskavým, ale neurvalým a kategorickým, aby Rakousko své vojenské síly rozmnožilo o půl milionu mužů!

Skromným spojencem Prusko nebylo nikdy.

Mír byl — pravda — zachován, ale militarismus zadupává jeho setbu a ničí jeho požehnání: trojspolek, který býti měl spolkem míru, má takto v následek tytéž pohromy a ztráty jako krutá válka.

Kdyby Rakousko provozovalo svoji vlastní, dobře pochopenou politiku, nebylo by se mu báti žádné války; nenalézat se v situaci Německa a nelze věru se domysliti, proč Rakousko při své neútočné povaze sdíleti by mělo nebezpečí, které se světovým po-

stavením velmocenským vždy je spojeno, a které při Německu, s jedné strany s Ruskem, s druhé Francií sevřeném je dvojnásobné?

Proč by mělo Rakousko uvalovati si antipatie Ruska, které Německo si způsobilo svým chováním na berlínském kongresu?

Nic dobrého nemůže pojíti pro Rakousko z pojímání věcí, které v Rakousku vidí toliko hromosvod pro bouři, německé říši s ruské strany hrozící, a které by rádo přikázalo Rakousku úkol markrabího německé říše naproti bojechtivému prý pořád Rusku. Jak smí býti na Rakousku žádáno, by vymoženosti svého bývalého soka, kterých po velké části na úkor tohoto státu nabyl, nezměrnými obětmi na statcích a krvi, bez míry a konce, hájilo a tak zaručovalo!

Proti silným státům tvoří se vždycky mocné koalice. To je zákonem světodějstva. Bývalý kancléř německý sám doznal, že Německo může se ocitnouti v takové situaci, a přičítal si jako hlavní zásluhu, že dovedl tomu po desítiletí zabrániti.

Ale ani geniální státnické umění tohoto velikána a olbříma nebylo s to, by trojspolek rozšířilo a marny byly dosud v té příčině ustavičné cesty německého císaře. Připojení se Anglie ke trojspolku, které bylo ještě pravdě nejpodobnější, posunuto bylo posledním obratem v Anglii zase do veliké dálky.

Rakousko je ve spolku s Německem slabší stranou a spolek slabšího se silnějším ukládá vždycky slabšímu politiku odvislosti a povolnosti. Nás nedovedou zvábit a zmámit ony hlasy sirén, které bájí o domnělé nynější diplomatické převaze Rakouska ve trojspolku. Naopak.

Cizina navyká si ponenáhlu Rakousko stotožňovati s Německem. Naše vlastní síly nejsou skoro již ani viděny a oceňovány: počítají se již za podstatnou část Německa, a Evropa, která má na zachování a trvání Rakouska pořád ještě zájem, vidouc Rakousko úplně ve vleku Německa, musí zajisté si říci: »Spolek Rakouska s Německem či jednotné Německo od moře německého až po jaderské — pro mne je totéž.«

Nalezl jsem časopisy, které záležitosti Rakouska řadí jaksi jako »záležitosti provinční« do rubriky — »Německo«.

My všichni pociťujeme přemocný vliv Německa a J. Exc. p. ministr zahraničních záležitostí nebude as ani sám o sobě tvrditi, že má ve všem všudy ruce volné. Co pak týče se naší vojenské správy, slyšeti přespříliš často vyslovovati mínění v Německu, jako by Rakousko v ohledu tom nalézalo se k německé vojenské správě v poměru jen málo jiném, nežli na př. Bavorsko.

Nedávno teprve oznamovaly noviny, že general hr. Waldersee vyhlédnut je za německého velevyslance ve Vídni, protože, inu protože důkladně studoval rakouské poměry vojenské. Tedy jakýsi pruský generální dozorce pro armádu Dauna a Laudona?

Ale, nehledě ani k morálnímu tlaku, rakouské suverénitě nesnesitelnému, jeví spolek s Německem také na vniterní politiku rakouskou zhoubné účinky.

V libánkách tohoto nerovného konvenienčního manželství kníže Bismark zaujímal správné a logické stanovisko, že Rakousko není německou mocí a že přivésti musí svoje Slovany k větší platnosti. Zajisté, důslednost spolku s Německem vyžaduje, by Slované, tito přirození a věrní strážcové této říše, byli k ní ještě těsněji upoutáváni spravedlivou a láskyplnou politikou. Rakouská politika neměla by se podobat oné ovci v bajce, kteráž uzavřela s vlky mír, ale bdělé psy ze smlouvy vyloučila.

Čím němečtěji se v Rakousku vládne, tím více růsti musí přirozeným způsobem nedůvěra a odpor Slovanů této monarchie proti spolku s Německem a musí upevňovati se důminka, že tento spolek ve skutečnosti není leč obě semknuté poloviny Německa, leč dávno vytoužený a konečně také dosažený širší bunt jednotného Německa.

Logické stanovisko, které v Berlíně po r. 1879 zaujímáno vůči vnitřní politice rakouské, bylo záhy opuštěno.

V prosinci roku 1884, před obnovou spolku s Rakouskem, počala v německých listech officiosních řáditi bouře. Ozývaly se hlasy, že slavismus v této monarchii neposkytuje spolku s Německem žádné spolehlivé opory. Od oné doby tato tonina nikdy neustala a »Herbstzeilosy« (ocúny) schnou v herbariu okřídlených slov Bismarkových.

Tenkráte dala se loď vnitrorakouské politiky jiným směrem a od těch časů pluje se v německých vodách. A teprve v posledních dnech jsme zažili, že Německo umí tento kajicný obrat rakouské vlády blahosklonně oceniti.

Uhrám, polským a Vlachy obydleným zemím, které a protože nenáležely k německému buntu, za důvěrného spolku s Německem se nadržuje, kdežto s ostatními královstvími a zeměmi a jejich obyvateli, protože byli dříve vtěsnáni do buntu, nakládá se, jako by patřily k Německu a poněmčují se dále.

Těmito proudy hnána a nesena dospěla vnitřní politika rakouská roku 1890 k oněm neblahým punktacím vídeňským, kterými mělo království České býti roztrženo: v německé a německo-české Čechy, kterými stvořiti se mělo na samých hranicích uměle irredentické území, severočeské Trentino.

Rakousko pořáde ještě není varováno dost oním německým dějepiscem, který svým přáním dal tento nelíčený a netajený projev: »V Čechách je převahy německého vlivu pro vzrůst moci Německa třeba za všech časů vůbec, jako je pro Německo věcí nejdůležitější, by Čechy nikdy a nikdy nedostaly se z oboru moci německé.«

Vůči takovým okolnostem je zajisté důvodným naše přesvědčení, že v kaceřované opposici celého českého národa proti vídeňskému vyrovnání spočívá vysoce konservativní zájem celého státu i dynastie.

Sanguinické naděje bývalé delegace českého národa, že Rakousko právě následkem spolku s Německem a ve vlastním svém pro-

spěchu dopřeje svým Slovanům volnějšího ruchu a že bude a musí podporovati národní jejich vývoj, ukázaly se tedy — klamnými. Vládloť se tenkráte již v Rakousku jako ve státě čistě německém a také v Uhrách napjetí k Rusku nepřineslo Slovanům žádného zlepšení jejich situace, tlak je tísnící spíše stal se ještě těžším.

Spolek s Italií neumenšuje nikterak námitky a pochyby proti příliš důvěrnému přátelství s Německem, ba on je značně ještě rozmnožuje a sesiluje. K tomu přistupuje, že se smlouva s Italií chová pečlivě v tajnosti. V Římě zdráhají se ji uveřejniti. Depretis, Crispi, Rudini, Giolitti jsou si v tom důsledni.

Hrabě Kalnoky je stejně mlčelivým. Ve smlouvě té — tak se ujišťuje — chráněny jsou zájmy italské ve Středním moři. Má tedy krev synů našeho národa téci, aby Francie nezabrala definitivně Tunis nebo neobsadila Tripolis?

Také Italie — jako Německo — je do jisté míry přirozeným odpůrcem Rakouska. Trojspolek, posouzen s rakouského stanoviska, je tedy spolkem s dvěma odpůrci, spolkem nad to ještě, ve kterém má Rakousko centrální posici jako mezi dvěma mlýnskými kameny.

Přirozeným spojencem Rakouska — za poměru dnešní Evropy — byla by Francie, historickým spojencem je Rusko.

Mám-li vám tu ještě připomínati Kounice? Sám kn. Bismark doznal přirozenost spolku rakousko-francouzského; Rakousko a Francii že nejen nerozdvojuje žádné protivenství, nýbrž ani protiva zájmů. Dokládám, že naopak četné společné interesy je slučují.

Rakousko však odcizilo se jak Francii tak Rusku a nalézá se v alianci se státy, které stvořeny a zvětšeny byly národní myšlénkou na jeho újmu.

Daleko ještě není u konce dráha této myšlénky. Ona trůny již pokácela a staré říše pobořila a žádná psaná smlouva není s to, by ji zadržela na jejím postupu. Národně-německé jako národně-vlaské snahy po sjednocení učiní přirozenou měrou dříve či později opět pokus, nalézti ukojení a nasycení na půdě rakouské.

Při vší úctě, jakou chováme k nynější loyalnosti Italie, při veškerých sympatiích svých pro skvělou kulturu tohoto národa, nepopíráme, že nespoléháme na trvalost aliance s Italií. Ruch irredentistický roste a vybuchuje někdy nemilým způsobem také na rakouském území. V Římě samém nebývá druhdy minulost irredentistická překážkou, dostati se do ministerstva na Kvirinale. Netřeba přikládati ani zvláštního významu Francouzům přátelským projevům v Janově, a přece nesmí se vypustiti zcela z kalkulu nejen obchodně-politické, ale také politické dorozumění Italie s Francii kmenovým příbuzenstvím jí blízké.

Daleci jsme toho — netřeba snad ani to zvláště podotýkati — bychom nepřáli italskému národu jeho sjednocení. Toto jest odůvodněno jak právem přirozeným, tak právem mezinárodním.

My nehorujeme také pro obnovu světské moci papežské. Nenabyl' věru žádný druhý národ na světě tak bolestných jako my zkušeností, že kurie — podle výroku Napoleonova — jako milý pán bůh drží vždy se silnými bataillony. Papežský Řím byl vždy na straně mocných a velkých národů. V poslední době stal se sice bullou »Grande munus« také vůči menším národům slovanským slibný počátek, od těch dob však v záležitosti slovanské liturgie — vyjímaje katolicko-albanské území k Černé Hoře přičleněné — nastalo opět úplné stišení. Ve velkých massách katolických ozývá se podezření, že Vatikán dal se od pokračování v novém směru zadržeti diplomacií trojspolkovou. Ostatně také na Velehradě, kde věrozvěstci Cyrill a Metoděj již před tisíci lety pocítili nedůvěru Vatikánu proti Slovanům, usadili se nikoli přátelé českého národa, jezovité.

Přes to nezapomínáme, že Rakousko je přední moc katolická a že jako taková má jisté neodbytné moralní závaznosti. Ale právě tato okolnost nedá v Italii vzniknouti důvěře ve spolehlivost severního spojence. Kdož by také nevěděl, že jsou v Rakousku-Uhersku silné katolické horní i spodní proudy, které někdy byly mocnější a mohou opět mocnějšími se státi, nežli všichni ministři a parlamenty?

Vážíme si míru a přátelství s Italií, ale nemůžeme se dopátrati žádného prospěchu aliance s ní pro Rakousko.

Ještě méně pochopiti můžeme směr, kterým vniterní politika k vůli tomuto slabšímu spojenci trvale se béře na jihu monarchie. Ve stínu rakousko-italské aliance protežuje se v zemích přímořských živel vlaský na újmu Slovanů.

Zahraniční politika účinkuje tu stejně jako na severu říše. Živly, ze kterých vystaviti by se mohly a měly přirozené hráze proti národnímu příboji vnějšímu, oslabují se, tlačí ke zdi a vydávají se v oběť favorisované menšině.

Tak zrovna připravují se objekty pro cizí hrabivost, posunují se jí blíž a činí se pro ni dosažitelnějšími.

Takovou politiku pochop si, kdo můžeš. My pro ni porozumění nemáme. Nám jest při pohledu na pokusy, rakouské pobřeží jen hodně povlaštit, ba dokonce Dalmacii s jejími, sotva 30.000 duší čítajícími Vlachy vylíčiti jako území vlaské, teskno u srdce a my pravíme si: Ó ty mé rozmilé Rakousko!

Víme dobře, ze kterých táborů sbírají se v Rakousko-Uhersku přátelé trojspolku. Vedle oněch zajisté úcty hodných živlů, které spatřují v alianci té skutečné posilnění Rakouska, jsou to z velké části, ba snad v převaze takové živly, kteréž od aliance té čekají posilnění své vlastní posice v Rakousku. Ale právě to, co těmto elementům činí alianci cennou, nám ji činí povážlivou.

J. E. pan ministr zahraničních záležitostí namítl mi, že prý aliance nemohou se posuzovati podle lokalních hledisek a národních zájmů jednotlivých kmenů. Přijímám toto stanovisko: myslím však, že nikoli my jsme to, kteří činí, co on vytýkal, nýbrž ti, kdo troj-

spolek hájí a brání, nadějíce se do něho, že zlepší jejich postavení ve státě, nebo že poskytne jim příležitost k odvetě.

My však jsme proti této alianci nejen pro národní své cítění, ale také v zájmu rakouském a chováme nezvratné přesvědčení, že naše národní city jsou tu se zájmy dynastie a říše úplně souběžné.

Reklamujeme také pro sebe přirozené a nedotknutelné právo každého národa, by provozoval politiku podle svých sympatií a podmínek své existence: my čelíme každému osočování a prohlašujeme, že pokládáme — nepravím alianci — ale přátelský poměr Rakouska k Rusku žádoucím v zájmu říše, jejích národů i dynastie.

Mámeť nezdolnou víru, že válka s Ruskem uvalila by na tuto monarchii jenom neštěstí a že trojspolek sloužiti má, nikoliv našim, ale cizím plánům.

Co by také mohlo Rakousko válkou s Ruskem vyzískati?

Nejvynalezavější diplomaté neumějí udati cenu vítězství a nejpovolanější vojenské autority vyslovují mínění své v ten rozum, že možno proti Rusku vyhráti snadno bitvu, těžko již výpravu, ale sotva celou válku. Jedinou válkou se však proti Rusku nic nepořídí, tak že bychom vydati se musili snad v novou válku třicetiletou.

Faktum německo-rakouské smlouvy samo nemůžem ovšem odčinit; ale touto nemožností nezviklává a nemění se nikterak náš odpor proti spolku tomu. Setrváváme li v něm, nesmíte spatřovati v odporu tom vyzvání k věrolomnosti. Kdo žádá loyalní zrušení aliančních poměrů, nedopouští se žádné věrolomnosti.

Avšak lpí-li se na alianci s Německem, proč nenásleduje se příkladu Německa, které za každé doby, také za přátelství s Rakouskem, jako věž vysokého, vyhledávalo Rusko a také nyní je vyhledává?

Beust, vyškolený zajisté a zkušený diplomat, ve kterém sám Bismark spatřoval svého soka, zastával dlouho tuto politiku, nyní v Rakousku tak zavrhovanou. Musil ovšem sám se dementovat a tak poslal, on, jenž povolán byl do Rakouska jako antidotum (protijed) roku 1866, onu slavnou notu prosincovou do Berlína, ve které se nabídlo rakouské přátelství.

Odpykal tuto notu svým pádem, což jeho šťastný nástupce předpověděl památnými slovy: »Tuto smutnou povinnost ještě si odbude a potom zemře.«

Jeho Veličenstvo císař pozván do Berlína Hr. Andrássy byl již veselým dědicem Beustovým. Dva dni před odjezdem panovníka stihla zvěst, že také car přibude do hlavního města nové německé říše. Pronesen tenkráte karakteristický úsudek: »Hraběti Andrássymu vyměnili cestou dítě.«

Jako tenkráte tak hledělo si Německo vždycky, bez ohledu na spolek s Rakouskem, zachovati dobrou vůli a vřelou přízeň Ruska. Si hic, cur tu non Augustine?

To není žádná politická romantika, žádné slavistické horování. Dějiny mluví tu hlasně a jasně samy.

Nechci, zejména ne v tomto městě, podrobně uváděti na paměť zachránění Rakouska Ruskem r. 1849, pro Uhry bolestné. Dnové olomoučtí sami jsou výmluvnými dost, oni dnové, kdy Prusko založilo unii s dvaceti malostáty a zahájilo v Šlesviku a Kurhessensku to, co později se provedlo, a kdy Prusko na velitelské slovo carovo dalo se před Rakouskem na ústup a utrpělo druhou, nekrvavou »Jenu«.

Nebýti této lehkokrevné politiky opravdu úžasného nevděku, jaký zračí se ve smlouvě, uzavřené 2. prosince 1854 se světovými mocmi, smlouvě, která stanovila program uzavření míru po válce krymské, Ruska tak citelně se dotýkajícího, snad nebylo by pohrom ani roku 1859 ani 1866.

Zisk z napjatých styků rakousko-ruských mělo vždy Německo. Jakož kn. Bismark zjevně prohlásil, že bylo vždy největší jeho obavou, že by Prusko vývojem věcí mohlo býti dohnáno k válce s Ruskem v zájmu rakouském, vítal také radostně, že »Rakousko položilo se Rusku do cesty jako nepřekročitelná bariera«, a častokráte vyslovil svůj povděk nad tím, že »tím získalo jen Prusko« a že »jest úspěšným výsledkem jeho politiky, že antagonismus mezi Ruskem a Rakouskem se přiostřil a nabyl trvalé povahy«.

Německé vedení, jehož slasti zakusili jsme po válce dánské a které zůstavilo v dějinách ohnivou stopu, tlačí a žene nás v antagonismu tom vždy dále — věru nikoli ku prospěchu a blahu této monarchie.

Kdykoli přimlouváme se za přátelství Rakouska s Ruskem a vykládáme důvody, ze kterých pokládáme je žádoucím cílem snažení politického, jsme obviňováni z panslávských záludných zámyslův.

Ale právě se stanoviska čistě slovanského — prosím, přemýšlejte o tom — byl by napjatý poměr mezi Rakouskem a Ruskem žádoucím.

Nikoli slovanský, ba ani užší národní, nýbrž právě rakouský a dynastický zájem je to, který vnuká nám poznání, že trvá-li již spolek německo-rakouský, spolek, jejž v nynější jeho formě pokládáme za nebezpečný nejen pro národ náš, ale pro celý stát a jeho dynastii, rakouští státníci měli by pokládati za jeden z hlavních úkolů svých, zjednati mezi Rakouskem a Ruskem přátelský poměr.

Trojcarský spolek není žádným fantómem, on po léta trval, působil blahodárně, a my dali bychom mu přednost před nynějšími kombinacemi. Nemožným není — to dosvědčují schůze císařské v Berlíně, Skěrněvicích a Kroměříži.

Sblížení s Ruskem bylo by neocenitelnou protiváhou proti pruské převaze a více nežli dostatečnou náhradou za spolek s Italií.

Od poloviny minulého století utkali jsme se s Pruskem válečně pětkrát, s Ruskem vlastně nikdy. Dvě vojenské procházky za Napoleonského tohu-va-bohu se nepočítají.

Širošíré prostory důležitých zemí rakouských jsou dnes pruské neb italské. Rusko nic nám nevzalo a nestává mezi ním a námi takové protichůdnosti zájmův, by nedala se překlenouti.

To není pouze naše mínění. Připomínám tu stanovisko, které hájil starý maršál Hess v polovině let padesátých, když působeno bylo se všech stran k rozkolu s Ruskem; připomínám, že v lůně tohoto sboru samého mnohem autoritativnější hlas nežli můj, zesnulého hraběte Hübnera, vyjádřil se pro loyální dorozumění s Ruskem. Sám Maďar hr. Andrássy musil uznati výhody trojcarského spolku a dovedl z něho těžiti. Dnes najednou má býti zločinem, protestovati proti příliš pevnému, jednostrannému objetí Německem a žádati dobré styky s Ruskem?!

Namítne se nám: Rakouským zájmům na Balkáně, zejména v Bosně a Hercegovině, dobře se daří pod ochrannými křídly trojspolku.

Především zastáváme my stanovisko, že Rakousko má na Balkáně sledovati zvláště zájmy obchodně-politické. K dobývavosti není tam pro Rakousko žádné půdy! Prostě proto ne, že by nemohlo dobytých posicí také vůbec udržeti, anebo jen s nepoměrnými obětmi. Postrádáť ono národní a náboženské kvalifikace moci východní.

Za posledních sedmi let přesunulo se těžisko t. zv. morálního vlivu Rakouska na Balkánském poloostrově úplně. Z Bělehradu do Sofie.

Co je tím dokázáno? Nic jiného, nežli že není tam pro rakouské zájmy politické ani pro jakékoli politické kombinace žádného stálého a přirozeného podkladu.

Methoda, s jakou hledělo se těmto zájmům zjednati platnosti a opory, zdá se nám úplně pochybenou.

Politika, kteráž favorisuje určité osobnosti a systémy, jež pádem svým pochovají celý rakouský prestige, místo aby váhu svoji postavila na široký a pevný podklad přízně národa, hraje na jednu, a to ještě velmi pochybnou kartu.

Zvláštním způsobem upadá Rakousko, nedosti ještě varováno zkušenostmi od pádu Milanova v Srbsku učiněnými, nyní v Bulharsku v tutéž chybu osobní politiky.

Aby pak shoda byla úplnou, je nyní — jako bylo dříve království, balkánské toto knížectví jistým finančním skupinám rakouským pokusným polem pro »nejvyšší fruktifikaci«, která je pro súčastněné a podělované velmi výhodnou, Rakousku však způsobuje nenapravitelné morální a politické škody.

V Rumunsku mělo nadržování jednostranným zájmům v následek obchodně-politické nepřátelství, které vyvrátilo naprosto všechny předpovědi, že bude jen krátkou episodou.

Učiňme rozvahu a dospějeme k těmto výsledkům: V Srbsku bývalé posice ztraceny, Rumunsko, obchodně-politicky odvráceno, posledním prohlášením J. E. hr. Kalnokyho sotva bude nakloněno, Bulharsko úřadně a tou dobou v příznivějším smýšlení, nežli před r. 1877, ale protože žádný národ ještě nebyl šibenicemi donucen k lásce a protože krví jen málokdy se mladý trůn upevňuje, do budoucnosti — hádankou.

Úřadní motto a vůdčí motiv rakouské politiky balkánské: »Balkán balkánským národům« možno zajisté samy o sobě schvalovati. Je to krásná a veliká idea. Jen že musí se též osvědčovati snaha, ji úplně, cele a důsledně provésti.

Zásada tato měla se vytknouti mnohem dřív a také — — zachovávat, ale nikoli — je to již údělem Rakouska — trochu pozdě.

Želeti by Rakousko nemusilo ničeho. Dosud nepřinesly mu obě zabrané země ani materielní, ani morální výhody. Jeho zahraniční situaci věru dokonce nepolepšily.

Ve vnitru monarchie způsobují státoprávní rozpaky: neboť velice obtížnou, ba přímo nerozřešitelnou jest otázka, co se má s nimi státi, kdyby tak zv. okupace proměnila se jednou ve skutečnou annexi, jelikož pro takový případ ve vyrovnání ukerském není žádného opatření.

Naše postavení v Bosně připomíná poněkud poměr americké unie k instituci otroctví černochův, o kteréž jeden z nejgeniálnějších presidentů této republiky se vyslovil: »Popadli jsme vlka za uši, ale nemůžeme ho ani držet ani pustit.«

Co se od zabrání těchto zemí čekalo, nesplnilo se; rakouské posto v Bosně neoslabilo vliv ruský na Východě. A právě proto, že Rakousko stojí v Bosně a Hercegovině, má tím víc příčinu, aby se k Rusku dobře postavilo. Přátelství Ruska by mu tam prospělo nekonečně více nežli přátelství Německa. V Zákupech Rusko Rakousku državu těchto zemí nabídlo: ono z této ruky je zamítlo a přijalo z jiné ruky mandát, k pouhému vojenskému obsazení, mandát, který navzdor podpisu Evropy neposkytuje pro budoucnost žádných upokojivých záruk.

Čte a slyší se mnoho o domnělých výbojných choutkách Ruska. Není dokonce mým úkolem, být obhájcem Ruska, ale nemám také nižádné příčiny, abych nespravedlivě ignoroval fakta.

Rusko neudělalo žádné říšské území z oněch teritorií, která vyrvalo jhu půlměsíce. Ono osvobodilo celou řadu balkánských národův a zorganisovalo je ve státy.

Jemu vděčí Řecko svoji samostatnost, dunajská knížectví svoji jednotu, Srbsko své povznesení. Jeho vlivem Černá Hora osvobozena a zachována. Z ruské krve vyvstalo Bulharsko.

Rusko chce volnou cestu do Středního moře.

Tento veliký chobot jest jaksi uzlem cest námořního obchodu světového, zejména těch, které spojují Evropu s Východem v nejširším slova smyslu. Jeho državy znamenala kdysi panství nad

Evropou a ještě dnes je předním objektem politiky skoro všech evropských států.

Všechny velmoci chtějí míti k němu volný přístup. Rusko nechce býti vyloučeno.

V závodění o balkánský poloostrov, který Rusku má hájiti volný přístup ke Střednímu moři, který má však Rakousku zprostředkovati náhradu za ztráty v Německu a v Italii a zjednati cesty po suchu k vodám jihovýchodním a asijskému Východu — v tomto závodění staly se obě moci soky.

Než je nezbytně třeba, by tato rivalita rozhodnuta byla válkou?

Podivný to zjev, že od zabrání Bosny a od uzavření spolku německého tato pochmurná myšlénka stala se takořka fable convenue evropské politiky.

Zda není také mezi jinými mocmi stejná rivalita, aniž by kdo na to přemýšlel, že musí býti proto sáhnuto ke zbraním?

Zda není Egypt, který nikoli neprávem pokládán je za klíč světové moci námořní, předmětem stálého závodění a zápolení mezi Francií a Anglií? Avšak tato anglicko-francouzská rivalita nenabyla nikde otravných forem: ona vede se zbraněmi míru a diplomatického umění a nikdo v Evropě nemyslí a nemluví o neodvratnosti války mezi oběma. To jest opětným důkazem, že také mezi Rakouskem a Ruskem kvas nespočívá v poměrech obou říší samých, nýbrž že se do poměrů těch z venku vnáší.

Zda není tu motorem nějaký tertius gaudens?

Tato rivalita není — podle mého soudu — sama sebou žádnou nepřekonatelnou překážkou dorozumění.

Nemyslím tu na utopii rozdělení Balkánu mezi Rusko a Rakousko — neboť ten náleží, také podle rakouské oficielní politiky, národům balkánským — nýbrž na vzájemné pěstování oněch interessů obou říší, které je možným také bez annexe území a které je dosažitelno, provede-li se s obou stran poctivé neutralisování balkánského poloostrova a budou-li zachovávány dobré obchodněpolitické styky obou velmocí.

Mohu zajisté u nynějšího pana ministra zahraničních záležitostí se zřetelem na jeho minulost předpokládati nejlepší vůli ke zmírnění protiv. Všichni pokoje a míru milovní byli by mu povděčni, kdyby tyto tužby vtělil ve skutky. Co však je hlavní věcí: sprostil by monarchii můry otázky východní.

Nynější poměr je pohříchu příkrým dost. Nejen na Balkáně, této šachovnici evropské politiky, kde partie stojí pořád ještě remis, nýbrž také vzhledem na všeobecné položení.

Buď nalezne se, jak pořád ještě doufáme, způsob klidného spolubytí, potom není třeba spolku, jehož hrot jest obrácen proti Rusku; pakli se však takový modus vivendi nenajde: potom neposkytuje spolek ten ochrany a zajištění.

Přihlédněme nyní, jak Německorakouskou politiku balkánskou spojenecky a přátelsky podporuje.

Dokud kníže Bismark byl u vesla, prohlásil bez obalu, že by nedopustil, aby se obětovaly pro rakouskou politiku na Východě hnáty byť i jediného pomořanského mušketýra.

»Prusko a Rakousko« — tak vykládal — »obě mají v zájmu Germanstva své vlastní poslání: Prusko sjednocení Německa, Rakousku pak, jako spojenci Pruska, přísluší hájiti zájmy Germanstva na Východě a zbraňovati srážce Slovanův a Germanstva.« Rakousku je tedy přidělen trapný úkol býti bořícím beranem pro zájmy germanské.

V té příčině smýšlení Německa se nic nezměnilo a my slyšeli od J. Exc., že zájmy Rakouska dodatečnou klausulí říjnové smlouvy s Německem výslovně chráněny nejsou. Nedůvěra proti spolku s Němectvem je tím již dostatečně odůvodněna.

Fakta mnou uvedená sotva budou popírána, ale namítne se mi, že nedůvěra proti Prusku není dnes již zcela případnou. Kníže Bismark ovšem — to se přiznává, nebyl žádným přítelem Rakouska: od něho musilo se co den čekati nějaké překvapení od něho, který prohlásil, že germanský Řím musí odhodlati se několika násilností na Sabinech, ale kn. Bismark — řekne se — není již kancléřem, v Německu k tomu panuje císař, který se vyjádřil, že chce býti přece především panovníkem míru.

Nuže nechci císařské takové slovo točit a převracet a uznávám také přímost vojína-kancléře hr. Capriviho.

Nepodceňuji též význam posledních slavnostních dnů vídeňských s jejich císařskými schůzkami, festivitami, distančními jízdami, sbratřováním, přípitky a řádovým deštěm. Podobných, ještě hlučnějších a okázalejších projevů tu bylo již s dostatek. Pokud Pruska se týče, před, mezi a po napoleonských válkách, před, mezi a po dánské válce.

Sotva se asi mýlím, že také tenkráte vznášel se černý orel na těchto přátelských blankytech. Ale vždycky následovalo po takovém přátelském opojení nejbolestnější zklamání, po takovém sbratření nejpříkřejší znesváření se. Proto nedáme se zmýliti denní náladou zlomku, na všechen způsob menšiny obyvatelstva monarchie. My ostatní hledíme na to s očima střízlivýma a s myslí studenou.

Politika starých říší a dynastií neurčuje se vnějšími citlivůstkami, nýbrž tradicemi a prospěchy.

Co my chceme, není nikterak nepřátelství s Německem anebo s Italií. My chceme, abychom tak řekli, odstranění politicko-diplomatického monopolu, kterýž obě tyto dvě moci dnes oproti nám mají.

My chceme dobré, ano nejlepší styky s nimi, nejupřímnější mír, ale my nechceme míti to jenom s nimi. Nechceme také dopustiti, aby na naše vnitřní poměry měly třeba jen nepřímo jakýkoli vliv.

My nechceme býti vázáni, pomáhati jim válečně také v cizích záležitostech. Krev synů této monarchie má obětovati se jenom právům a zájmům národů rakouských.

Koalice vedou naposled vždycky k válce.

Nedoporučujeme též rakousko-ruskou koalici, tím méně s určitou maršrutou: také ne pevnou alianci s vlivem na vnitřní naše poměry, jako tomu bývalo druhdy. Nepřekáží-li ruský absolutismus americké republice v přátelských stycích s Ruskem; nedá-li starý, dávný, osvědčený zákopník svobody, jakým je Francie, se zadržovat, aby hledala s Ruskem dokonce spolek, nehrozí také nám z přiblížení k Rusku posunutí přirozených, vnitřních sil ani větší ještě zkomolení našich, beztoho málo závidění hodných pokrokových řádů.

My chceme zároveň i přátelské přiblížení se k Francii, aby od atlantického moře až k Urálu, od Adrie až k moři polárnímu položila se dvojnásobná bariera míru skrze celou Evropu, bariera, kterou by žádný kazimír nepokusil se snadno překročiti.

Naše přání, aby Rakousko přidružilo se přátelsky k Rusku, vykládá se nám za nesvobodomyslnost. Přinesl nám trojspolek větší svobodu?

Každý, kdo zná duchovní proudy evropské, postřehne, že trojspolek jako protisvobodomyslný činitel mocí zdržuje svobodomyslný rozvoj našeho kontinentu. Je to věru více nežli náhodou, že demokratické strany v Italii, Belgii, Španělsku, Srbsku a skandinavských státech jsou plny nedůvěry ke trojspolku; je to více nežli náhodou, že muž, jako nynější britský premier (Gladstone), dal obavám svým v tomto směru nepokrytý výraz. Nechci nadsazovat, ale trochu připomíná trojspolek nebožku svatou alianci. Hlavní rozdíl je snad ten, že nenalezli ještě obhájce talentu Bedřicha z Gentzů.

My Čechové zpronevěřili bychom se celé své minulosti, kdybychom zapomněli, že naše minulost a naše přítomné zájmy ukládají nám za povinnost, abychom byli vždy obhájci svobodomyslného a lidového směru, který naši svébytnost v nejkrutších dobách proti křižáckým výpravám poloviny Evropy skvěle zachránil a bohdá také pro budoucnost zajišťuje.

My přejeme si zmenšení převahy Německa, aby znova vyvstala Evropa. My toužíme po obnově evropské rovnováhy.

To může státi se teprve v ten den, kdy uměle vytvořený rakousko-ruský antagonismus loyální shodou bude vyrovnán, shodou, která nikoho nemá ohrozit a také z nás věru nemá učiniti zpátečníky.

Přejíce si toho, jednáme jako čeští vlastenci a Rakušané. Po našem zdání je Rakousko veliké, mocné a silné dost, aby co jest jeho, dovedlo ubrániti.

Proto vznášíme z hloubi srdce přicházející hlas: Rakousko nechť vrátí se k sobě samu a rozohní své vlastní národy spravedlivostí a svobodou k radostnému účastenství na úkolech monarchie.

Nechť naše volání nyní zanikne neoslyšeno; ale to nemůže zloupiti nám naši víru. Český národ náš nezná nijaké malomyslnosti, my důvěru skládáme v boha, ve spravedlivost své věci, na význam

naší země, na velkodušnost našeho císaře a krále, na důležitost naší země a našeho národa pro kontinentální rovnováhu. Tato byla by navždy porušena, kdyby veliká, přirozená pevnost, srdce Evropy — a tím je naše země, jejížto důležitost Prusko již v minulém století poznalo — vydána byla v pospasy cizí vojenské velmoci.

Proto věříme pevně, že nikdy a nikdy nedopustí se, aby náš malý, ale slávy plný národ, který vždy stál za právo, osvětu a svobodu, který nejednou celou svojí bytností zasadil se za nejvyšší statky člověčenstva, zanikl v moři německém.

Neposkvrněnost a poctivost našich důvodů beř v pochybnost, kdo máš k tomu zmužilosti dost; jejich správnost a podstatnost dokážou dějiny.

To není nám pouze nadějí, to je naší nezvratnou důvěrou.

Podle toho také se zachováme a jednáme. Ne sice jako diplomaté, jakými právě nejsme a býti nechceme, nýbrž jako poctiví zástupcové svého národa.

Končím prohlášením:

Abychom proti zahraniční politice, která podle našeho nejvnitřnějšího přesvědčení je plna nebezpečí, před celým světem osvědčili svůj odpor, odpor, ve kterémž — nechť se o tom projevují plané pochybnosti — jsme za jedno s veškerým českým naším národem, jakož abychom své výstrahy a své varování parlamentárně ztělesnili, prohlašujeme se, moji političtí přátelé a já, jako Jeho Veličenstva, našeho císaře a krále nejvěrnější opposice také v delegaci říšské rady a proti společné vládě; dáváme pak tomuto prohlášení tím jedině možný konstituční výraz, že hlasujeme proti společnému rozpočtu.

3.

Řeč pronesená v poslanecké sněmovně 13. října r. 1893 za prvního čtení výnosů celé vlády hraběte Taaffa ze dne 12. září 1893, kterými v Praze a okolí zaveden byl výjimečný stav a zrušeny na rok v obvodu zemského soudu pražského poroty.

Slavná sněmovno!

Kdyby nějaký rakouský Epimenides byl před několika lety ulehl a usnul, řekněme tenkráte, když J. E. p. předseda ministerstva slavil nejkrásnější den svého života, den, ve který skoncovány byly vídeňské punktace, jak by se asi muž ten tvářil, kdyby náhle procitl a dnešní poměry v Čechách a v Rakousku přirovnal k tehdejším.

Tehdy v úřadním světě a v táboře německém bylo plno radosti a samé nadšení. Bylo jakoby neprodleně nadejíti mělo tisícileté království míru. Člověk potřeboval se dáti jen inspirovati nebožtíkem Kasererem a problém rakouského státního umění, česká otázka, byla rozřešena a sfinga zřítila se v propast.

Prozíraví lidé ovšem předpovídali nezdar politiky, která chtěla prý uspokojiti jak Němce tak Čechy, která však ve skutečnosti měla vytrumfnouti jedny proti druhým.

Dnes vidíme, že Němci nejsou uspokojeni a že v ohnisku slovanského života, v Čechách vyhlášen výjimečný stav, a to výjimečný stav, o kterém neplatí známá hra ve slovech: »Výjimečný stav není vidět, protože je zaveden«.*) Třeba bych hr. Thunovi nahoru tím prospěl, musím říci: »Pro Prahu to dokonce neplatí; tam je ‚zavedený' vidět až příliš dobře.«

Při veškerém odporu našeho národa vůči hr. Taaffovi a zejména vůči nejnovějšímu výjimečnému místodržiteli hr. Thunovi možno ze stanoviska všeobecně lidského jen litovati, že oba tito státníci

*) Hra slovy (»verhängt«, zastřen), který nelze v češtině vystihnouti.

dovedli srovnati se svojí minulostí, aby dali souhlas svůj s opatřením, které představuje se jako bilance veškeré vnitřní nepravdivosti smiřovací éry, jako vrchol pověstné politiky vyrovnávací, která je však v pravdě politikou utlačování sans phrase.

Pořád ještě je pravdivým slovo, které v této sl. sněmovně pronesl hněvivě nikoli krajní opposičník, nikoli radikál, nýbrž úřadník sešedivělý ve službě justiční, ctěný poslanec Solnohradský: »Rakousko jest státem policejním!«

Nikdo v této monarchii nepoznal to bolestněji, nežli národ český.

Než nechci tu žalostnit nad věcmi minulými. Všechna strážeň přehnala se nad námi jako ona krupobití, která dovedou klas sice skloniti, nikoli však zlomiti.

Velectění pánové! Historia magistra. Učitelkou hr. Taaffa však historie věru nebyla. Jeho vlastní zkušenosti měly mu velitelsky kázati »Ne bis in idem!« Byl' přece sám toho svědkem, kterak sebevědomý národ násilím ani nátlakem nedá se zviklati; vždyť přece sám toho se dožil, jak minuly se veškerého účinku na český národ výjimečné zákony, na kterých jeho jméno se nalézá.

A přece odvažuje se užívati týchž domácích prostředků z čarodějnické kuchyně prošlých desetiletí a doporučuje touž methodu, před jejíž prováděním varovati císaře již před 25 lety pokládal za svoji vlasteneckou povinnost.

Nevím, zdali J. E. pan předseda ministerstva, který jest uvyklým dělati politiku à la minute, opravdově přemýšlel o dosahu, jaký má výjimečný stav v metropoli království českého pro jeho vlastní osobu, pro jeho vlastní poslání a pro jeho vlastní politiku.

Je-li přístupen sebe menšímu hnutí poznání, musí sám sobě přisvědčiti: Toto opatření jest otevřeným doznáním malomocnosti k řešení české otázky, ono jest prohlášením úpadku smiřovací politiky, ono jest bankrotem vyrovnávaček, fiaskem celé vládní soustavy.

Věru, není příkřejší protivy nežli jest ta, která nakupila se mezi sliby Nejvyšší trůnní řeči ze dne 9 října 1879 a výjimečnými nařízeními ze dne 12. září 1893.

Proměnila-li se dřívější obětavá důvěra českého národa v úmysly hr. Taaffa v nejhlubší nedůvěru, zvrátila-li se oddanost v odpor a v nejrozhodnější opposici — náš národ touto změnou není vinen nikterak. Změnou smýšlení národa českého, veškerým jeho rozhořčením a roztrpčením vinna, za všecky jeho výbuchy zodpovědna jest jedině a výhradně vláda.

Chci býti spravedliv a nechci v hr. Taaffovi a jeho vládě spatřovati jediného vinníka. Odcizení našeho národa od říše, hluboká všeobecná nedůvěra jeho — ony jsou výsledkem také minulých dob, ve kterých politika nátlaku a násilí byla téměř pravidelným poměrem českých zemí k říši a ve kterých národ každé tak zvané »dobrodiní« musil na vládách vídeňských vyvzdorovati, každé splnění nejzřejmějších povinností vynutiti, proto že vídeňští státníci pokládali za hlavní svůj úkol, český národ potlačovati a ponižovati.

A nyní, když vyvolali takovou náladu, chtějí ztrestati vlnobití, jež vzpíná se a kypí, avšak zapomínají na vichřici podněcovanou neustále vládou, jež tyto vlny nespokojenosti rozšlehává.

Byl čas, kdy hr. Taaffe osoboval si jiné poslání, kdy chtěl smířiti český národ. Ale on domníval se, že odbude velký národ za milostivě poskytnuté účastenství v malomocné většině této sněmovny čočovicí, a když národ nespokojil se a dožadoval se rovného práva — svého práva prvorozenství — stíhají jej znovu všemi prostředky moci policejní a vládní.

Politika výjimečných opatření byla vždy politikou rozpaků. Tou je též u hr. Taaffa. Více než kterýkoli jiný měl se politiky té vyvarovati právě tento kabinet, protože politika ta musí způsobiti mu výčitku, že je to Capua jeho přesvědčení.

Výjimečný stav zvěstuje hlasitě a slyšitelně veškerému politickému světu, že také kabinet hraběte Taaffa, který se vypravil uspokojit český národ, utrpěl porážku na osudném bojišti českém.

Každá jiná vláda směla spíše proud rakouské politiky uvésti nazpět do poměrů odbytého už umění vládního — jenom hr. Taaffe nikoli. On, původce minoritního vota proti politice Giskrově a Herbstově; on, hlasatel poslání Rakouska jako stánku svobody všech národů; on, který pověstné slovo kancléře Beusta opravil v ten smysl, že v Rakousku nesmí býti tlačena ke zdi žádná národnost, on nesměl nikdy a nikdy vydávati v šanc nejsilnější svou zbraň, že nebyl dosud národním a politickým pronásledovatelem.

J. E. p. předseda ministerstva roku 1884 po vyhlášení výjimečného stavu ve Vídni odmítl zde, v této slavné sněmovně, s veškerým morálním rozhořčením domněnku, jako by zamýšlel pomocí výjimečných zákonů pronásledovat určitou stranu a nějaké politické smýšlení; ba prohlásil takovou domněnku za osobní urážku.

Mimo tuto slavnou sněmovnu se pan předseda ministerstva pronesl o věci té ještě přesněji: Pravil 3. února 1884, tedy čtyři dni po vyhlášení výjimečného stavu ve Vídni, v rozmluvě s anglickým dopisovatelem: Pokládal bych takovéto užívání výjimečných zákonů jako prostředku vládní moci za ošklivé zneužívání, kterého nedopouštěti se povinen jsem veškeré své minulosti a svému jménu.

Pánové! Přírodozpytec jakýsi prohlásil zásadu, že se bytost každého člověka průběhem sedmi let úplně změňuje. Opravdu mohlo by se snadno uvěřiti této nauce, vidíme-li, jak hr. Taaffe vykonává nyní právě to, co byl před 10 lety odsoudil jako ošklivé zneužití, totiž politické a národní pronásledování.

Pánové! »Praga caput regni« — Praha je národní, politické a kulturní středisko našeho celého národa.

Z něho proudí bezčetnými žilami krev do těla národního a cokoli Praze se stane, celý národ sdílně pociťuje. Proto také národ má stejný dojem, jakoby výjimečný stav byl zaveden ve veškerých krajích zemí koruny české.

Ve skutečnosti se také ve všech Čechy obydlených krajích zemí českých výjimečný stav provádí, i tam, kde formálně nebyl

dekretován, anebo ještě nebyl dekretován. Svobody tisku, práva spolkového a shromažďovacího není už vůbec dnes v Čechách, ba i důvěrné porady poslanců lidových rozhánějí se mocí policejní.

S otevřeností, která jest jedinou světlou stránkou této věci, doznáno zjevně: je to proti české opposici, je to proti svobodomyslné straně národní namířeno.

Bylo praveno ve vládních listech: Výjimečný stav z r. 1893 různí se velmi podstatně od výjimečného stavu z r. 1884: vídeňský byl opatřením administrativním, pražský je národním a strannicko-politickým.

Naše strana těšila se vždy veliké pozornosti se strany vlády. Tato potírala naše snahy veškerou vládní mocí. Avšak dosud alespoň forma ústavnosti zachována. Nyní španělská stěna odstrčena a zavedena proti nám nepokrytá protiústava.

České místodržitelství ostří opatření toho ještě více odhalilo. Kdo pak o tom byl snad ještě v pochybnostech, toho poučil hned první den, jakým duchem proniknuto je nejnovější dílo smiřovací vlády a korunovačního místodržitele.

Povím to zkrátka: Ve výjimečném stavu pro Prahu zaveden ještě zvláštní výjimečný stav pro naši stranu, pro naše spolky, naše časopisy a naše stoupence. A tento dvojnásobný výjimečný stav provádí se způsobem, který připomíná nejsmutnější doby libovůle, policejní vlády, udavačství, bezzákonnosti a osobního despotismu.

Vše je vratké, nic není pevné. Co se nyní povoluje, v nejbližší chvíli se zakáže. Jsme vydáni bez ochrany bezuzdnému pronásledování.

Podnikají se honby po velezrádcích, aby se opatřily dodatečně materiály, odůvodňující výjimečná opatření a aby potom teprve opentlil se naprostý nedostatek důvodů zákonných zdánlivými, pracně sehnanými udavačskými báchorkami z krčem. Nikdo není jist, že nestane se obětí denunciace. Jako po dešti houby vyrůstají ze země zatýkání. Národ český najednou vidí na všech koncích a koutech ve svém středu povstávati velezrádce a urážce Veličenstva. V Čechách jsou poměry, které jsou mnohem horší, nežli jaké byly za Kollera a které lze srovnati jen se stavem věcí, jaký byl za nebožtíka Kempena a neblahého Bacha. Jakás inkvisice vniká do domův a staví každého, kdo se zdá podezřelým, před výjimečný soud. Zákon tiskový jest ne v některých částech, nýbrž vůbec a celý zrušen.

Víte, pánové, že jsme musili svůj manifest dáti tisknout mimo tuto polovinu říše, protože jsme věděli, že by naše provolání bylo zabaveno i tenkráte, kdyby nic jiného neobsahovalo nežli — verše z bible.

Podle toho pochopíte zajisté, že jsme zvědavými, bude-li tolik odvahy porušiti zákon až tak daleko, aby překazili otisk immunitních tady promluvených řečí — v Praze.

Opposiční časopisectvo podrobeno jest censuře. Veliká část jeho potlačena, nad ostatními vznáší se meč Damoklův — zastavení.

Volné slovo je spoutáno, ba i sebe krotší kritika veřejných poměrů jest odstraněna. Státní zastupitelstva vyhledávají před měsíci, dávno před zavedením výjimečného stavu konfiskované, k tomu již objektivně odsouzené články listův a zavádějí o tiskových deliktech, již jednou souzených, nové, tenkráte subjektivní vyšetřování a stíhání. Právníci lepší mne ať rozhodnou, není-li to zrovna do očí bijícím, flagrantním porušením práva.

A tu přicházejí officiósní a vládě přátelské listy a s nimi ve spolku pohříchu také některé české listy a tváří se velice udivenými, že hlavní orgán české opposice, na nohou a rukou spoutaný, neodráží jak se patří ránu mu zasazenou a nevzchopuje se s veškerou silou k odrážení skutků vlády proti českému národu.

Věru, pánové, netřeba k tomu valné odvahy, škodolibě spílati bezbrannému, odzbrojenému odpůrci, když tupič sám nejen v dobách normálních, nýbrž také nyní za výjimečného stavu těší se plné svobodě a leckterým ještě výhodám od vlády.

Buďte, pánové, přesvědčeni, že náš klubovní orgán, kterýž o sobě právem může tvrditi, že jest mluvčím celého národa, šel by mužně a neohroženě svojí cestou, kdyby aspoň pravděpodobným bylo, že vůči němu nebudou svévolně porušována i ta práva a ty svobody, které sám výjimečný stav zachoval. Než, jako již před vydáním výjimečného stavu politické orgány omezovaly o své újmě právo shromažďovací a spolčovací a navzdor všemu vyvracování, patrně na pokyn s hůry konfiskační aparát byl hnán parou a pracoval s horlivostí nikdy, pranikdy, ani za Herbsta nebývalou, tak i ve městech, kterým nebylo uštědřeno výjimečného stavu, zavládla místo zákona bezmezná úřadnická a autokratická tyranie, jejíž svrchovaným příkazem je: »Sic volo, sic jubeo«. Jeden případ ukazuje tento stav bezpráva hodně drasticky.

Když byl pražský týdenník »Neodvislost« zastaven, hodlali jeho vydavatelé vydávati jiný list, nikoli v Praze, nýbrž v Kolíně, nikoli s týmž jménem, nýbrž s jiným; pravím v Kolíně, kde tentokráte, aspoň dosud, nebylo potřeba přivolávati dragouny — kde všechny zákony platí v celém rozsahu — na papíře. Ve skutečnosti panuje tam zvůle politického úřadu. A ač majitelé a vydavatelé jmenovaného listu dostáli všem zákonným předpisům, učinili opatření pro všechny eventuality; přece nepočítali s faktem, že také v Kolíně je zákon mrtvou literou a že je přednosta politického úřadu všemohoucím. Vydávání listu bylo zakázáno. Na základě jakého zákonného ustanovení a kompetence? Není žádných!

Vydávání listu prostě nedovoleno proto, že si osobují politické úřady místo dle zákona a práva vládnouti podle své libovůle.

Jsou-li takové věci možny na místě, které nebylo postiženo výjimečným stavem — jakým aktům je člověk vydán tam, kde hustý závoj výjimečného zákona všechno zahaluje, všechno dovoluje, kde každé znásilňování dochází nejen shovívavé šetrnosti než i odměny.

Vláda neměla by aspoň dovolovat, aby její orgány a policie posunovaly ony hranice, které jsou vytčeny výjimečnými opatře-

ními. Nechť dbá se aspoň těch málo svobod a práv, které nebyly zrušeny a nikdo nebude míti příležitosti, aby činil jízlivé poznámky o reservované mluvě orgánu naší strany, která dokonce není nižádnou kleslostí mysli.

Jak všichni víte, bylo formálně slíbeno sl. presidiem, a všeobecně také očekáváno, že sl. sněmovna zahájí podzimní zasedání rozpravou o návrzích výboru pro dávno vytouženou opravu tiskového zákona. Avšak vzhledem k výjimečnému nařízení pro hlavní město království českého pochopuji zcela dobře, proč tato věc vzata raději z denního pořádku. A J. E. Chlumecký *) — Sem a Kathrein **) — Japhet vzali roucha petic a pokryli šestým a sedmým jich seznamem nahotu Noë — Taaffa, aby svět nebyl svědkem smutného divadla debaty o tiskové svobodě v parlamentě, kdežto v království českém neodvislé listy úpí pode jhem nedůstojného, nesnesitelného nevolnictví.

V Prusku koloval kdysi výrok Thadden-Trieglaffa: »Svoboda tisková a vedle ní šibenice.« Slovo to dávno již neplatí pro — — Prusko, ale přes platnost státních základních zákonů platí u nás.

Pánové! V Čechách neplatí právo, zákon, parlament, ani správa, ani ústava — pro Čechy platí opravdu jenom čirá zvůle, doby všemohoucnosti policie, četnictva a nabitých pušek vrátily se a opět je násilí posledním útočištěm a ultima ratio.

Kníže Metternich, starý státní kancléř, pravil kdysi, že revoluce shora je nebezpečnější nežli zdola. Mně, pánové, se všechno zdá, že tento shůry provozovaný praktický nihilism, který popírá všechno platné právo, je nejnebezpečnějším.

Ano, Rakousko je pořád ještě starým státním absolutismem a moderně konstituční nátěr činí absolutismus ten ještě protivnějším. Není to žádná ku předu spějící přímka pokroku, je to koloběh, circulus vitiosus, ve kterém se stát vždy vrací k přežilým stadiím, která mu způsobila tolik pohrom.

Evropa má o těchto poměrech sotva tušení. Ona soudí podle třpytného povrchu. My však pociťujeme tvrdý podklad, který nás tlačí a zde i za Litavou způsobuje nebezpečné kvašení.

Pánové! Kéž nedostaví se jako následek takovýchto poměrů den, kdy nová katastrofa by světu ukázala, že základy jsou prohnilé a že tento stát nespočívá na jediné spolehlivém podkladě, na důvěře svých národů.

Tak tedy hr. Taaffe dospěl šťastně k politickému výjimečnému stavu, ke třetímu výjimečnému, který zavádí. Tímto posledním je česká partie proň definitivně ztracena. Hra je skončena a rozhlédne-li se hr. Taaffe po království českém a dovede-li jeho oko volně a nezkaleně vystihnouti stav věcí, musí poznati, že veřejné a národně politické poměry v tomto nejdůležitějším království monarchie nikdy nebyly tak rozhárány, že česká otázka nikdy nebyla

*) předseda.
**) místopředseda.

tak oddálena od svého rozřešení a upravení, že nikdy nebyla zmatenější, že národní protivy nikdy nebyly příkřejší, nežli ve chvíli nynější, kdy velebené státnické umění chopilo se výjimečných opatření, aby jimi dokázalo českému národu svoji sílu výjimečnými opatřeními, o nichž platí proslavený výrok Herderův: »Bezzákonné násilí je nejstrašnější slabostí!«

Na půdě království českého nemá hr. Taaffe dnes ni jednoho přítele: ani v našem, ani v německém táboře. On dovedl rozvaděné oba národy, Čechy i Němce, sjednotit v nedůvěře ku svému vládnímu umění. Naproti jeho vládě stojí celá země česká jednomyslně v nesmiřitelném odporu a nejen Čechy, nýbrž také jiné veliké a malé země.

Ale vláda, proti které celí národové a země nepřátelsky se vzpírají, neměla by sama ani jediný den zůstati v úřadě, poněvadž je zřejmým nebezpečenstvím pro říši!

Národ český hraběti Taaffovi přišel s vítáním vstříc, on boje nehledal, ale vláda sama spálila poslední trám mostu, vedoucího k českému národu, dne 12. září 1893. Poměr českého národa k mužům této soustavy nemůže býti v budoucnosti jiný, než válečná hotovost.

Pánové! Národ český přečkal mnohé nepřátely a tolik nehod, že nedá se zviklati výjimečnými opatřeními. On ví, že každý ústup byl by jeho vlastní zkázou, že jen nezdolná vytrvalost může přinésti mu osvobození.

Pánové! Jako všichni národové, máme i my své vady, ale bezcharakterní poddajnost k nim nepatří. My jsme jak z ocele a lidové přísloví praví o nás, že jsme — odpusťte mi neparlamentární výraz — »tvrdé palice«. My to také dokážeme v obraně svého práva a své svobody, která jest v tomto případě totožnou s právy a svobodou všech občanů této říše!

Výjimečný stav a Čechy ode dávna po celém skoro světě považují se za pojmy souznačné. Klidně to sneseme, zavedete-li výjimečný stav ve všech zemích českých: politicky nás tím neporazíte. My přečkali již horší věci a na nás hodí se verš Horácův: »Merges profundo, pulchrior evenit!«, srazte nás do hlubiny, tím silnějšími se vynoříme!

Pánové! Bylo-li úmyslem, tato obě nařízení ministerstva datovati zrovna dne 12. září, byla to myšlénka velmi, velmi nešťastná.

Den 12. září jest nám svátkem. Připomíná nám slavný slib, daný sněmu království Českého a českému národu, že upravena budou práva koruny České. Rok co rok obnovujeme tohoto dne svoji víru a svou důvěru, že slavný slib krále a pána našeho stane se skutkem, obnovujeme však spolu rozhodnutí pevné, že tohoto cíle neústupně budeme se domáhati.

Místo co by vítala, že v době, kdy legitimistický princip také na naší pevnině se otřásá, národ ve své podstatě demokratický a svobodomyslný, jakým je národ český, svůj poměr ke koruně a k dynastii chce učiniti upřímnějším, vystupuje vláda Taaffova, jež

nazývá se konservativní, proti všem k tomuto se nesoucím snahám nepřátelsky.

Při takovém chování se vlády naproti projevům, které v podstatě své byly loyální a dynastické, vnucuje se člověku věru otázka: »Ode kdy pak je v Rakousku zakázáno, hlásiti se veřejně a zjevně k víře ve slova panovníkova?«

Nemusil tu celý národ český vyhlášení výjimečného stavu právě v tento historický den pociťovati jako poliček?

Jen ať se vláda o smýšlení národa českého po posledním 12. září nedá klamati!

Jestiť již osudem hraběte Taaffa, že jest o situaci v Čechách vždy mylně zpravován a že na základě takových skutečnosti odporujících relací politických patokářův a galvanisatérů jedná. Proto by nikoho nepřekvapilo, kdyby mu političtí meteorologové z Čech ohlašovali náhlou změnu povětrnosti.

Velectění pánové! Neoddávejte se víře, že zdánlivé, jenom vnější utišení, o kterém se mluví, znamená pacifikaci království českého. Slovo »klid« vyslovováno ve Vídni příliš často, kdy nedlouho potom okázalo se lží. Vzpomeňte si na Lombardsko a Benátky, vzpomeňte si na Uhry a chcete-li, vzpomeňte si ještě dále na Nizozemí, kde posléze nezůstali Albové vítězi. A naše království české — nemluvilo se již častokráte o tom, že je tam podobný »klid«?

Specificky rakouské »arcanum imperii«, výjimečný stav, měl vždy skoro za následek horlivé pokusy k usmíření každého utiskovaného kmene. Nás Čechy pak každý výjimečný stav posilnil národně i politicky. Jsmeť jako vrba: čím více se ořezává, tím bujněji roste.

Ne, ne, pánové, nenastalo v národě českém proti dřívějšku žádné »ochlazení«, žádné t. zv. vystřízlivění, naopak rozechvění na horké půdě ještě stouplo a nedá se udusit.

A věří-li snad hr. Taaffe depeším z observatoře pražské, podobá se onomu muži, který za parního letního dne postaviti dal pod svůj teploměr led, a když rtuť klesla, oddával se klamu, že temperatura se ochladila také venku.

Všichni ti, kdož spekulují na oslabení a zničení české opposice, dožijí se důkladného zklamání.

Jsou arci zaslepenci, kteří usilují o to, by živoucího a vespolného ducha v národě stlačili v truchlivou beznadějnost a kteří velebí tuto špatnou svou práci, jako osvícené, dokonalejší vlastenectví. Avšak národ odvrací se hněvivě od takových zbabělých svůdčích nástrah a není planou naděje, že právě poslední akt vládní způsobí to, čeho si u nás všichni politikové prozíraví nejtoužebněji přejí: seřadění, soustředění a sjednocení všech věrných synů českého národa k nejrozhodnější opposici. Válečná linie sáhati musí od krajního západu Čech až po uherské hranice a po východní cíp Slezska. Všechny barvy stran a praporů se promísí: budeme opět všichni sjednoceni bojovati ve slavné vozové hradbě české.

Bojovat a vítězit! Neboť v našem ústavním věku vítězí naposled vždycky věc lidu, a stará zkušenost učí, že po ukřižování následuje vzkříšení a po každém vzkříšení zkáza nespravedlivých soudců, byť se tito dnes ještě na bezpečnost svou sebe více spoléhali.

Vláda šavle, založená na denunciacích, všude skončila dosud bankrotem.

A proměňuje-li se dnes opět ministerstvo, místodržitelství, ústřední a zemská vláda na vyšší oddělení policie, následky toho se dostaví. Vášně v národě se prohloubí, všeobecné poměry zhorší se ještě více. Národ český bude se cítiti v Rakousku ještě více cizím nežli dosud. Bolestné a dráždivé následky historického zápasu mezi českými zeměmi na jedné a říší a jejími vládci na druhé straně nebudou pohřbeny s výjimečným stavem, nýbrž naopak ony se obrodí a omládnou.

A také my jako strana neustoupíme s kolbiště svého ani o píď a vytrváme všude, kde nám zbývá ještě útočiště svobodného slova, bychom tam jako dosud hájili mužně a neunavně práv svého národa.

Můžete nás zde v této sl. sněmovně tak jako nyní a jako při jiných příležitostech potlačovati a majorisovati, porazit nás nemůžete nikdy.

My jsme stranou spravedlnosti, stranou rovného práva, pokroku a poctivé svobody. Co v této sněmovně, nepřející těmto zásadám, bezohledně zastupujeme a zastáváme, je nepřemožitelno.

Spoléháme se na politickou rozvahu svého národa a doufáme ve vítězství své věci s onou nezvratností, která nedbajíc nepřízně okamžiku spěje k lepší budoucnosti.

Tážeme-li se však, pánové, po motivech této politiky, co slyšíme?

Hrabě Thun, tudíž povolaný mluvčí, vyslovil se o nich, jak známo, v rozmluvě se starostou pražským.

Kde jsou ty naléhavé důvody ke zrušení celé řady ústavních práv? Kde jsou důvody ke stíhání národa nebo dejme tomu strany, o které bez nadsázky říci můžeme, že má za sebou dnes celý národ český?

Pánové! Slyšíme-li tak zvané důvody, uvedené místodržitelem hr. Thunem deputaci pražské obce, musíme jen doznati, že nikdy nebyla špatná věc hájena horšími a chatrnějšími důvody.

Kde jsou ony příznaky, které dle zákona z roku 1869 jsou podmínkou výjimečného stavu? Hrabě Thun nemohl jich uvésti, protože jich ve skutečnosti není.

Hrabě Thun sám bezděky vylíčil výjimečný stav jako docela neoprávněný, učiniv velevážné doznání, že obyvatelstvo pražské chovalo se vždy klidně, že nelze ho tudíž odpovědným činiti za výtržnosti, které se staly, které záležely v několika šrumech, prý »spáchaných nevyspělými mladíky, kteří v té příčině — cituji doslovně — sami mají zodpovědnost.«

Mluvil-li hr. Thun dále o vyspělých intelligentních mužích jako vůdcích mladíků, troufáme, že aspoň pp. ministři opustí půdu všeobecnosti a vysloví se výrazy určitějšími. Jenom ať jmenují ony

domnělé vůdce a ředitele. Paušálními obžalobami nedá se žádný výjimečný stav odůvodniti.

Vím, jaký se děje pokus jej zastříti. Strká se do popředí moment dynastický, aby tak zvané strany státní nakloněny byly výjimečným opatřením, a ukazuje se na jisté projevy, které staly se jednak v uzavřené místnosti, jednak na ulici.

Dovolte mi, prosím, o věci té několik poznámek.

Hlavní chybou při posuzování takových událostí je, že se příliš pozornost věnuje osobní stránce a příliš malá věcné stránce těchto zjevů. Kdyby se s tohoto stanoviska na ně hlédělo, poznalo by se, že dostavují se všude tam, kde poměry mezi mocí vladařskou a lidem nejsou upraveny způsobem uspokojivým.

Demonstrace uvedeného způsobu v Praze jsou právě výsledkem dlouhého zápasu mezi naším národem a vídeňskou mocí centrální.

Odměňují-li vídeňští vládcové po celé generace a po celé věky věrnost českého národa trvalým odpíráním práva; odrážejí-li se pohnutlivé důkazy pietou proniknuté loyality o mramorová srdce; jsou-li všechny prostředky zákonného zápasu mařeny tradicionelní zatvrzelostí, — zda není lidsky pochopitelno, že mladistvé mysli a prudké vášnivé povahy, zachváceny zoufalostí v konečný úspěch, dávají se strhnouti ke smělým, politování hodným výtržnostem a vrhají se v tuto nerozvážlivou a povážlivou politiku jako jedinou, která slibuje zdar. Zda nepoučují nás dějiny na nesčetných stranách, že největší nerozmyslnost osvědčila se často nejvyšším rozumem a nejsmělejší troufalost vlastní moudrostí?

Než proč zabíhati do dálky?

Vy, pánové, byli jste svědky, jak zde v této sněmovně sloup bývalé vládní majority, konservativec od kosti, náměstek zem. hejtmana a k tomu ke všemu — té ironie náhody! — zpravodaj pro výjimečný stav z r. 1884 — vysoce vážený poslanec dr. rytíř Tonkli na hr. Taaffa zavolal: »V Rakousku to k něčemu přivedou jen velezrádci!«

Tyto průvodní zjevy zápasu krajního odporu zaplašiti je věru věcí snadnou. Třeba zasypat a překlenout propast spravedlivým vyrovnáním s českým národem a upevniti svazky jeho styků s korunou a říší. Či snad mají býti vynuceny loyalita strachem před žalářem a rakouské vlastenectví bodáky?

To byla by pochybná cesta. Pravá láska, pravá víra, pravá loyalita musí prýštiti z vnitra srdce, jinak stává se láska nenavistí, víra pověrou a loyalita pokrytectvím.

Velectění pánove! My »neděláme« v loyalité a zůstavujeme rádi jiným, aby v ní pořádali dostihy; nám není toho třeba; neboť my podali důkazy o ní bezpočtukráte svými statky a svojí krví, a francouzský dějepisec professor Denis teprve nedávno rozpoznal jako příčinu nezdaru české politiky náš — hyperloyalismus.

Ale prapodivným se nám zdá pokus, opatřovati důvody pro výjimečná opatření nyní teprve dodatečně, ex post hromadnými

procesy a hromadným zatýkáním pro domnělou velezrádu a domnělé urážky Jeho Veličenstva.

Což pak nevidí strůjcové všeho toho, že takovými motivy budují plamennou obžalobu proti vládnímu systému?

Jsou tomu právě dvě léta. Český národ odsoudil tenkráte s jednomyslnou svorností tento systém, zvoliv při říšských volbách poslance opoziční; avšak tentýž český národ projevil svému králi na jeho cestě Čechami a při jeho návštěvě na jubilejní výstavě svoji dynastickou věrnost způsobem nejnadšenějším.

A kterak na onom výstavišti, kde podán tak skvělý důkaz o kulturní a hospodářské síle našeho národa, oslaven u přítomnosti tisícův a tisícův našich rodáků 18. srpen a 4. říjen — místodržitel hr. Thun sám byl toho svědkem.

A to že se ve dvou letech změnilo tak důkladně, že člověk, soudě podle jednání úřadů, musí se skoro domnívati, že Praha proměnila se ve veliký tábor velezrádců?

Kdyby tomu tak bylo, jak ohromnou měli by zodpovědnost ti, kteří by jedině a výhradně sami byli vinni takovou změnou — vídeňská vláda a nejvyšší úřad zemský?

Pánové! My nemůžeme býti činěni zodpovědnými za vzrůst ruchu sociálně-demokratického. My jsme stranou poctivě dělnictvu přející, stranou sociálních oprav, ale my nejsme stranou dělnickou ani sociálně demokratickou a nemáme s touto — můžete to slyšeti z bezprávných a bezdůvodných útoků proti nám na každé schůzi socialistické — nijakých styků.

Příslušná výčitka J. E. českého místodržitele nemohla býti důkladněji vyvrácena a jako neudržitelná fikce prokázána, nežli tím faktem, že vládní motivy o této dříve s takovým důrazem pronášené obžalobě — nyní co nejdůkladněji mlčí.

Socialistický ruch vzmáhá se v Praze stejně jako ve Vídni; — částečnou o to zásluhu má také vláda, protože obmezuje snahy zákonné. Zde ve Vídni navzdor šestiletému výjimečnému stavu objeveny zase, jak dosvědčují poslední zatýkání, rejdy anarchistické. Takového důvodu pro výjimečný stav v Praze nestává.

Též s oněmi protidynastickými demonstracemi my jako strana a jednotlivci nemáme nic společného. Neboť my jsme stranou nejráznějšího a nejbezohlednějšího, ale vždy a vždycky zákonného odporu.

My vidíme však původ těchto politování hodných zjevů a vláda neměla by zapomínati na starou pravdu, že v dobách velikého politického hnutí bývá lidem politického života se súčastňujícím těžko zůstati před zákonem zcela nevinnými; a nikdy nebude možno s právnickou přesností stanovit, kde hranice dovoleného odporu přestávají. A vláda měla by především uvážiti, že nejdražší statky, nejnedotknutelnější práva našeho národa šlapou se v prach ne jednou, nýbrž milionkráte, a že se odepírají ne rok a 10 let, nýbrž po celá staletí.

Vládní důvody opatření tak pronikavého, kterým odnímá se právo čtvrt milionu lidí, jsou bez obsahu, jalové, prázdné, chabé, zkrátka nicotné. Těch 43 řádek, které vyplňují motivy obou předloh, dohromady, obsahují toliko všeobecnosti, neurčité fráse bez udajů konkretních. To je věru i pro chudobný parlament zahanbující, a slyšel jsem také od takových pp. kollegů, kteří jindy věrně stojí k vládě, stručný, ale trefný soud: »Skandál!«

Velice bych litoval, kdyby také v této věci, kde nejedná se o žádnou otázku odbornou, nýbrž o záležitost politické zásady, přeložilo se těžisko parlamentární akce a vládních prohlášení do — výboru a k tomu ještě snad tajného.

My nejen neděsíme se jasného dne veřejnosti, my si naopak přejeme úplného světla. My žádáme veřejný proces. Máte-li důkazy, ven s nimi! Proto již dnes protestuji proti tomu, aby se tu od nás v plenu žádalo, abychom na základě nějakých důvěrných sdělení ministrů ve výboru prohlásili velikou část národa za politicky bezprávnou a odsoudili ji k němotě.

Nižádným způsobem nemůžeme pak v tom, co jsme dosud slyšeli, spatřovati skutečné odůvodnění výjimečného stavu. Jsou to naopak důvody tak chatrné, že vzbuditi musí v každém nepředpojatém člověku jenom pocit zklamání a úžasu. Chrániti by se měla vláda vyličovati tyto demonstrace, jakými jsou pomazané skříně poštovní a pomazané orly, za důkazy rozvětvených rejdů, revolucionářů anebo za hrůzostrašné příznaky spiknutí neobjevených ještě dynamitardů a zbojníků. Co by se mělo potom říci o slavnostech svatého Sedanu, při kterých všeliké obrazy a poprsí hrají roli velmi výmluvnou a kde — čtěte jen příslušné časopisy — nemluví se jen řeči limonádové?

U nás se hned čenichá po velezrádě, vyslovujeme-li svůj odpor proti trojspolku, bráníme-li se proti tomu, aby česká a rakouská krev prolévána byla kdys za německou, cizineckou vládu v Elsasích a Lotrinsku.

Nekroutíme pokrytecky a licoměrně zraků k nebi s díkem Bohu za to, že nejsme tak nevlastenečkými jako ti »celníci a publikáni« — konstatujeme pouze, aniž bychom koho obviňovali: podobné výtržnosti stejného nebo ještě horšího druhu staly se také v Brně a v Celji, v Terstu a v Tridentu, ve Vídni a v Liberci.

Trvalost takových zjevů je právě specialitou našeho milého Rakouska. V zájmu říše a dynastie neměly by se takové události uměle zveličovat a nemělo by se na vrabce stříleti z děl.

A co říci mám, velectění pánové, teprv o zastavení porotních soudů?

Toto nastoupiti smí jenom tenkráte, když porotní soudy odpírají službu. Ale takový případ neudál se ani jediný. Nekonaly poroty svoji povinnost? Čím medle může odůvodniti vláda urážlivé obvinění, že od pražských porotců, kterým teprve nedávno officiosové vydali skvělé vysvědčení zachovalosti, nemůže očekávati se nestranný, bázně a strachu prostý rozsudek?

Vláda za posledních měsíců nepřišla před porotu se žádnou žalobou pro velezrádu a podobný přečin.

»Unusquisque praesumiter bonus, donec non probatur malus«, každý je pokládán dotud dobrým, dokud naň nedokázáno, že je špatným.

Jakým právem možno prohlásiti, že jsou rozsudky pražské poroty strannické, předpojaté a nikoli vlivu prosté, že občané pražští nezasluhují důvěry býti soudci?

Tato justice podle mého soudu nezasluhuje méně důvěry, než ona, která zařizuje zvláštní světnice pro svědky šlechtické a zvláštní pro občanské.

Na všechen způsob občané pražští podléhají mnohem méně vlivům, nežli ona sorta soudců, jichžto nepředpojatost za dřívějších výjimečných stavů vydobyla si tak odstrašující nesmrtelnosti!

Pražští občané urážejí se a trestají se napřed zrušením poroty, protože by snad mohli se státi v budoucnosti nějakým osvobozujícím nálezem vládě nepříjemnými. To mně připomíná onoho morousovitého vojenského auditora, jenž delikventovi, chtějícímu prokázati svoji nevinu podáním rekursu, odsekl: »Napřed vás zastřelíme — potom můžete rekurovat.«

Velectění pánové! To není již politika, to není již justice, to je jakési juridicko-politické stanné právo, které nemá sobě rovna.

Za takových okolností není věru divu, že kasační soud musil podati své votum o zrušení porot v Praze za dvě hodiny, a bylo by skutečně zajímavo zvěděti, co při této příležitosti nejvyšší soud vlastně pověděl?

Velectění pánové! Obor, kterého se tu dotýkám, sahá daleko za meze politiky strannické. Tu jde o mravné základy státu. Třeba si jenom přáti, aby tam, kde stojí nejvyšší chrám práva, politická opportunita nikdy nerozhodovala. A bylo-li praveno, že kasační soud, podav rychle své dobrozdání, prokázal státu službu, mohu vám připomenouti onoho francouzského soudce, který vůči povolanému zástupci státní moci pravil: »La cour rend des arrêts et pas des services — soudní dvůr činí nálezy, nekoná však služby.«

Není v Evropě ústavní vlády, která by měla tolik a takové moci, jako rakouská a mohla ústavu v pravdě a skutku třebas i ne formálně zrušiti.

V Anglii nemůže habeas corpus-act býti zrušen, leč za skutečné války občanské a to jenom za souhlasu parlamentu.

V Prusku mohou býti ústavní práva podle čl. 111 zastavena jenom pro případ války anebo vzbouření. Podobně mají se věci ve většině jiných státův.

Než nechci přetřásat teoretickou otázku výminečného práva. Dnes je to beztoho marné. Vláda nechť si zodpoví, proč že nemůže vystačiti s tak velikou pravomocí a tolikerými prostředky, jaké uděluje jí ústava, a proč že zavádí opatření, jako by hrozilo násilné podvrácení státu a trůnu.

Vláda ať zodpoví nepříznivý dojem, jaký tento výjimečný stav způsobil všude v Evropě, o čemž měla by býti s dostatek poučena z časopisů francouzských, ruských, srbských, chorvátských, italských a také jiných.

Či domnívají se, že prospěli morálnímu postavení říše na venek a vážnosti její ti, kdo vzbuzují v cizině víru, že musilo se v Českém království užiti mimořádných opatření, by existence státu byla zachována?

Já jako skromný pozorovatel obracím se k jiné stránce této záležitosti.

V letošní druhé schůzi rakouské delegace J. E. pan ministr zahraničních záležitostí, odpovídaje českým delegátům na výklady jejich o důležitosti české otázky pro veškerou politiku říše na venek, i — vystihnuv pravdu výroku Foxova, že nespokojení národové ve vnitru jsou neméně povážliví, nežli nepřítel zahraniční — dal na konec své řeči v odpověď tato pozoruhodná slova: »Chci své výklady shrnouti v ten smysl, že je mým nejvřelejším přáním, ba řekl bych, mojí největší tužbou, aby tento vnitřní mír, na jehož potřebu vzhledem na zahraniční politiku pp. delegáti z Čech kladli důraz, aby tento vnitřní mír, až se opět sejdeme, byl fedrován a položen k němu základ, aby také ministr zahraničních záležitostí s větší ještě rozhodností a ještě větší určitostí mohl hájiti vážnost a velmocenské postavení monarchie.«

Tak mluvil hrabě Kalnoky v prvých dnech červnových tohoto roku a — tři měsíce potom fedruje vláda hraběte Taaffe vnitřní mír v Čechách, od kterého ministr zahraničních záležitostí doufá posilnění váhy Rakouska na venek tím, že podniká — válku proti českému národu. Hrabě Kalnoky má tedy smysl a porozumění pro důležitost českého národa jako činitele moci v říši a přeje si v zájmu svého resortu a monarchie, by s národem tím byl uzavřen mír.

Vláda hrab. Taaffa však, místo aby zahájila vyrovnání, dává se cestou persekuce a nového znepokojování a znásilňování tohoto národa. Ona zapomíná na zlaté naučení, které kdysi specielní přítel hrab. Taaffa úřadně zde ve sněmovně přátelům vlády kladl na srdce: »Violenta imperia nemo continuit diu.« Násilné panování nikdo dlouho neudržel.

Myslí-li to první ministr Jeho Veličenstva opravdově se svým moudrým výkladem, trvá-li navzdor všem, kteří šíří bludnou nauku, že zahraniční politika říše vyžaduje zatlačování Slovanů, zejména Čechů, na tom, že zájmy této říše naproti Evropě bez míru v Čechách nemohou býti náležitě chráněny — nechať vykoná, co mu káže přísaha, povinnost a monarchie: Ať podá na místech rozhodujících s celou váhou své autority protest proti politice, která v Čechách příčí se jeho intencím a životním zájmům říše, nechať přeje si a žádá, by se přítrž učinila vládě, která v království Českém vzbuzuje vzpouru.

Dovodil jsem — troufám, že opatření ministerstva proti Praze, nejsou zákonně odůvodněna, že jsou zbytečna a škodliva, že míru v zemi a říši jsou na úkor, zkrátka že jsou politickou chybou.

Tak vždycky bývá. Politika, která chce jen odstraniti malé překážky a provozuje prodej v malém s tím, co je pro lid nezbytno, musí naposledy způsobit veliké nebezpečí a zmatky.

Toužebný effekt — tím vláda a všichni, jichžto souhlas najde, mohou býti bezpečni — se najisto nedostaví.

Velectění pánové! Není šlechetnou a vznešenou politika, která se dává do vleku moci; neboť vždycky je lépe býti despotismem utlačovánu, nežli ponižovánu.

Velectění pánové ze »spojené německé levice«! Nechci činiti k vám žádný apell. Byl by snad zbytečným. Bohu budiž žalováno — a to jest největší nás všech neštěstí — vy nejste strana opravdu liberální a demokratická; vám znamená svoboda — stranickou nadvládu, rovnost — německou hegemonii, a bratrství — bezprávnost širokých vrstev lidových. Vždyť právě nyní vidíme, kterak vzpíráte se, aby massám přiřklo se právo politické dospělosti. Strach vjel vám do všech údů. Nerozvážili jste ani, zdali hrabě Taaffe, kterému jindy vždycky vyčítali jste nejhorší frivolnost, tentokrát opravdově smýšlí s volební opravou! A jestli předpokládáte, že vláda o tak vysoce vážných, nejvnitřnějšího jádra státu a duše lidu dotýkajících se věcech nemůže a nesmí žertovati, měli jste přece vyčkati, zdali hr. Taaffe tak tuze pospíchá na převrat parlamentárních poměrův.

Ale vy již nyní nemůžete zatajiti svoji rozmrzelost. Což je to tak nemožné, že by hrabě Taaffe užiti chtěl volební opravy jen jako hříčky k odvrácení pozornosti veřejného mínění a jakožto biče na vás, pánové? Čeho se lekáte, není snad ani žádný pravý ďábel, nýbrž jen pouhý papírový čertík mikulášského večera. A budete-li tuze hodní, pěkně způsobní a trochu uznalí, bude chtíti hrabě Taaffe čertíka snad zastrčiti do kapsy; pravím, že bude chtít. Vždyť ho znáte. Hrabě Taaffe jest muž velikých slibův a malých skutkův. Moudřeji byste jednali, kdybyste poloviční slib vlády chtěli doplniti a ke všeobecnému hlasovacímu právu, jak je chce vláda, přidali přímé a všeobecné rovné hlasovací právo, jehožto vítězství v dohledném čase je beztoho neodvratné. To byl by opatrný tah šachovní s vaší strany. A ani ne odvážný; neboť rovné a přímé volební právo, tato poslední naděje Rakouska, má také pro vás větší výhody nežli návrh vládní!

Ale vy nechcete, vy obáváte se lidu! Ale kdyby opravdová strana lidu seděla tu přede mnou, mluvil bych k ní takto:

Dnes naskytá se vám příležitost dokázati před přátely i nepřátely, že jste stranou pokroku, dáti na jevo, že váš vůdce ve vašem duchu a smyslu mluvil onoho dne únorového, když tady v této slavné sněmovně prohlásil, že on a jeho přátelé náležejí k druhé vrstvě veřejného života, a že by tito mužové druhé vrstvy, kdyby nabyli v parlamentu vlivu, nikdy nedali svůj souhlas k oné

donucovací a persekuční politice let sedmdesátých proti českému národu.

Takové slovo, jako pronesl poslanec Plener 24. února tohoto roku, podle mého soudu poutá a víže na všechny časy a pro všechny situace.

Velectění pánové! Také vy děsiti se musíte v nitru svého srdce výjimečného stavu a veškeré zpátečnické povahy nynější soustavy vládní. Neoddáváte se — tuším — pošetilému bludu, že výjimečný zákon nás porazí jako stranu. Ve vašich rukou spočívá rozhodnutí. Chopte se příležitosti, jíž rovná tak záhy se nevrátí.

Osvědčte svým votem, že nechať vás od národa českého dělí cokoli, chcete nicméně bojovati proti němu zbraněmi loyálními. Odmítněte ty, kdož žádají na vás, abyste dělali pomahače národně-politické persekuce! Neobětujte poslední zbytky své popularity k vůli systému, který ve slabosti všech hledá vlastní svoji sílu!

Tři léta sloužíte hr. Taaffovi a tato tři léta nezůstala bez újmy pro vás ve vašem voličstvu. A kdybyste čtrnáct let sloužili jako Jakub o Leu a Rachel a kdybyste při tom pomáhali metlou výjimečného stavu hlídati české — vlky, odměny se vám — nedostane. Hrabě Taaffe je náramně nevděčný pán. Umí vás pro sebe využitkovati a vaše hlasy pro výjimečný stav budou míti jen jeden veliký význam — učiníte se jimi pro vládu zbytečnými.

Ne my, vy budete poraženými. Vítěz hrabě Taaffe bude na všechnu budoucnost věděti, že nejsou mu vaše hrozby pranic nebezpečny, že vaše heslo není jiné, než onoho nešťastného krále českého, kterýž za cizí zájmy moc a bohatství své říše zmrhal a naposled též vlastní život ztratil, heslo totiž: »Já sloužím.«

Bude to pro vás špatnou útěchou, že tím tenouninká nit této sněmovny bude dále předena, neboť je to strašlivý osud, mnohem strašlivější nežli počestná smrt: žíti z milosti a trpění vlády, zlo třikrát tak strašné, když je to vláda, jak váš duchaplný vůdce již před čtyřmi lety nás poučil: »nejhorší ze všech vlád« — vláda hr. Taaffa totiž.

Pravou protimyslností zdá se mi, když odpírá se parlamentu dokonce právo výjimečná opatření schváliti nebo zamítnouti. Pociťujeme sice všichni, že na celé pevnině zastupitelstva lidová jsou zařízena tak, že jako chroust ve škatuli dovedou jen bzučet, ale nikoliv kousat. Přes to nemohu věřiti, že byste chtěli parlamentarismus ještě více oslabiti přistoupením na intence vlády, která se ani v této důležité otázce svobody nechce dáti votem parlamentu vázat.

Vláda, která nepřikládá váhy votu parlamentu, nebude se též rozpakovati jindy, znásilňovati zákony, kdykoli toho potřebuje.

Než to je rakouská móda a povaha vlád vídeňských. Či snad všech vlád povaha vůbec. Mají vlády při převratu státním tak málo výčitek svědomí, jako jistí kupci, když oznamují úpadek. Konkursy a státní převraty množí se. Pánové si chtějí tím právě pomoci. V takovém čase je zrovna pohnutliva naivní svědomitost

nebožtíka Alexandra Battenberga, jehož pochybnosti o zastavení ústavy politický jeho rádce takto zažehnával: Výsosti, ústavy jsou jako ženy: chtějí, aby se jim učinilo násilí.

Parlament však, který by klidně snesl takovýto nekonstituční výklad zákona z roku 1869, sám by se ponížil a poklesl by k tomu, čím ministr dr. Berger nazval Schmerlingův Reichsrath: »Konstituční kancelář absolutismu«.

Než vy, pánové ze spojené levice, myslíte, že musíte tak jednat; jinak bychom tu vůbec o výjimečném stavu nemusili rokovat, protože by vláda potom si prostě netroufala sáhati bez nejmenšího vážného důvodu k takovým nenávistným prostředkům.

Jenom ještě o jedné věci dovolte mi promluvit.

Vykládám zde sám jako špatný politický obchodník, ale poctivý muž. Nechci vám připomínati: »dnes mně, zejtra tobě«, nechci vám připomínati, jak těžko v Rakousku každá svoboda zapouští kořeny, jak soudy a úřady závodí v nejúzkoprsejším výkladu každého zákona, jak každé právo lidové tlumočí se ve smyslu nejužším a každé omezování práva ve smyslu nejširším.

Kdyby nadešel jednou den, kterého by se stal pokus provésti na svobodu attentát, nikoliv na nás, nýbrž na vás a jiné národy této říše, toť slavně slibuji — zástupcové národa českého zde nikdy nebudou v řadách utiskovatelů svobody. My aspoň nikdy nebudeme hlasovati pro potlačení a kontumacování práv lidových.

Máte na vybranou. Také Vám, myslím, platí appell, se kterým r. 1884 váš generální řečník obrátil se v debatě o výjimečných nařízeních pro Vídeň k tehdejší pravici:

»Ve vašich rukách je rozhodnutí,« pravil poslanec Suess, »ale prosím vás, zpytujte své svědomí, nežli dáte souhlas k nařízení, které tak nekonečně sáhá nad své odůvodnění. Buďtež pamětlivi sterých zkušeností dějinných a pomněte: Vlády odcházejí, ale strany a národy zůstávají a výčitka lpí a utkví. My však vstupujeme sebevědomě v tuto smutnou dobu smutné vlády, my také ji přežijeme, neboť srdce lidu jest a zůstane zdrávo.«

A vy, pánové z polské delegace, vy, kteří jste hrdi na svůj prapor s heslem: »Za naši a vaši volnost«, vzpomeňte si na utrpení svého vlastního národa před nedávnem, nežli dáte souhlas k nařízení, které je namířeno na jiný, vám nejbližší, bratrský národ. Nezapomeňte ve své nynější, velice výhodné situaci v zemi a říši, že také vám bylo snášeti los výjimečného stavu a že octnouti se můžete na osudném kole štěstěny zase jednou dole. Nejednejte lehkověrně proti slovům jednoho ze svých nejčelnějších bojovníků za národ a svobodu, svého bývalého ministra-krajana Ziemialkowského, který za porad o výjimečném zákonu r. 1868 pravil: »Podle mého mínění nemělo by se takových výjimečných opatření užívati k tomu, aby jimi trestáni byli nespokojení národové neb odstraňována byla třebas i zákonná opposice proti ústavě. K tomu je třeba jiných opatření.«

Na této upomínce přestávám. Ni slova víc. Bratr může mluviti k srdci svého bratra jenom jedním slovem: ale nalezne-li také to jedno slovo bratrské srdce zavřeno, ni druhé ni další do něho nevnikne.

Milovaní chorvátští, slovinští a ruští bratří tentokráte, — můžeme v to snad doufati, nezadají svým hlasováním slovanskému pokrevenství.

Budiž mi dovoleno ještě několik slov ke ctěným pánům z českého velkostatku.

Ačkoli pohříchu nechcete býti stranou českou ve smyslu národním, za českou stranu ve smyslu zeměpisném chcete přece býti pokládáni.

Hrdě trůníte, pánové, na vysokých hradech naší vlasti, společensky nepřístupní. Domníváte se nejspíše, že silný je nejsilnějším sám. Ale nezapomeňte, pánové, že tato hrdost a že tato odloučenost jsou možny jenom dotud, dokud vám cesty s vaší výše dolů k lidu nejsou docela zahrazeny a dokud nejste odloučeni od lidu.

Jako horolezci stojíte na výši. Údol se zachmuřuje, blíží se hrozivá bouře a ve své osamocenosti záhy se budete ohlížeti po pomoci a nebudete chtět být odkázáni jenom na moci nadoblačné, na neviditelnou ruku s hůry. Pak budete také vyhledávat a oceňovat moci pozemské a budete šťastnými se pokládat, když mozolovitá ruka prostého vůdce z údolí vás vyvede z nebezpečenství.

Tento úděl osamocenosti český velkostatek ještě nezakusil. Až stane se tak, bude mu teskno ve skalních jeho hradech. Neboť odloučen od lidu, jest úplně osamocen a vydán na milost s hůry. A hle! také nahoře kupí se mraky.

Slyšeli jste v poslední schůzi podivnou mluvu volební opravy, která vám ponechává sice vaši výsadu, ale která zároveň širokým massám otevírá brány této sněmovny. Možná, že odvažujete vyhlídky navržené opravy volební s větším klidem a že nemůžete věřiti, že hrabě Taaffe na uskutečnění její zasadí celou svou obratnost. On již ovšem hravě těžší věci dokázal, nežli opatřiti prostou majoritu, která pro takovou předlohu dostačí. Nepopírám přes to, že také my máme závažné pochybnosti; neboť je přímou absurdností, aby s výjimečnými zákony doporučovalo se v stejný čas a zároveň tak pronikavé rozšíření volebního práva, tudíž dvě vniterně tak protichůdné předlohy jedněmi ústy v týž den. Možná, že hrabě Taaffe bude chtít ústoupiti před nepřízní skoro všech stran, také stran sobě nejbližších, ale nebude moci a nebude směti couvnouti.

Prosté faktum, že volební oprava usnesena konservativní vládou rakouskou a že tato dostala nad to ještě zmocnění koruny k její podání, je faktum nesmírné politické důležitosti pro rozvoj veškerých politických poměrův. A nemyslete si, že iniciativa, která stala

se v úterý na křeslech ministerských,*) může býti kdy zpáčena. O takových skutcích platí slovo velikého Mirabeaua: »Jim záštitou jsou veškeří občané!« A buďte přesvědčeni, že lid dobude si neodvratnou silou nyní již úřadně uznaného svého práva. A nejen toho. Proud ten požene se dále. Privilej velkostatku jest velice povážlivě ohrožen, ba ztracen, neboť massy smetou privilegované mandáty, jako drak Apokalypsy třetinu hvězd. Až spadne plášť, padne vévoda za ním. Vy poznáváte již tep nové doby. Budete muset vyjíti mezi lid a jako Koriolán ucházeti se o jeho hlasy, o jeho důvěru. Jenom tenkráte, naleznete-li obé, budete více nežli šlechta dvorská, parádní i služební, bez kořenů dole a bez pevnosti nahoru.

V tom spočívá síla maďarských magnátů, že nikdy a nikdy, ani v otázkách svobody neoddělují se od svého lidu.

Uvažte dobře, můžete-li doložiti hlasy své proti centru vlasti a českého národa, a považte, že vaše »ano« přeruší na dlouho poslední vaše spojení dolů s českým národem.

Než my neucházíme se o ničí přízeň; my žádáme jen spravedlnost pro svůj národ. Odepře-li se nám zde, nuže: my víme, že naše věc nebude rozhodnuta v této sněmovně, nýbrž před jiným tribunálem, tribunálem dějin, který nelze suspendovat, ani delegováním odstranit. Tento soud dějin bude zníti v náš prospěch, ve prospěch národa, jenž nechce ničeho jiného než své dobré právo a jenž háje svoji svobodu, snaží se zachrániti také svobodu všech národů této říše.

Český národ nenáleží k těm, kteří říkají: »Máš-li ty bič, mám já záda.« My nechceme déle býti trpiteli v této říši.

My postavili se na odpor a vzepřeli se proti Macht- a Zwangsausgleichu z r. 1891. Všechny prostředky politiky, která člověkem pohrdá, žalostně se ztroskotaly. Národ náš zůstal si věren, a proto má býti jeho spravedlivý vzdor zlomen mimořádnými prostředky. Marné počínání. Česká otázka měla býti jako lokální z debat této sněmovny vyloučena. Tento blud vedl ke zklamání. Česká otázka volá naléhavěji nežli kdy jindy po rozřešení a hrabě Taaffe odpovídá — výjimečným stavem!

Také tato věž babylonská nepotrvá do věčnosti. A třebas do té doby i léta minula, jaký pohled poskytovati budou Čechy v okamžiku, kdy c. k. homeopathicky rozředěná svoboda bude zase obnovena a výjimečný stav opět zrušen?

Budete míti před sebou hmotně poškozený, mravně hluboko uražený národ; budete míti plné žaláře; země hemžiti se bude propuštěnými tak zvanými »trestanci«, jichžto celým zločinem bylo po většině, že nějaké neopatrné jejich slovo bylo denuncianty zachyceno. Zákonná organisace obyvatelstva bude rozrušena, za to však bude dán pravděpodobně popud ke tajnému spolkářství. Nelekáte se obrazu toho?

---

*) Volební oprava hrab. Taaffem dne 10. října r. 1893. podaná.

Znáte pořekadlo o beránku, jemuž vyrazily tygří zuby? Nuže našemu národu rostou a národ náš je odhodlán užívati jich, až okovy s něho budou sňaty. Dlouho již nosí národ náš trnovou korunu mučenníka; také jemu nebude se moci odepříti vavřínový věnec vítěze. Bez bázně, ale nikoli bez naděje hledíme vstříc budoucnosti.

V této naději posilňuje nás minulost. Po výjimečném stavu z r. 1868 přišla éra Potockého a Hohenwarta; po druhé éře Kollerově s jejím ne sice formálním, ale faktickým stavem výjimečným následovalo smiřovací poslání hr. Taaffa, které nyní končí také výjimečným stavem.

Ten je hrobem politiky hraběte Taaffa. A kdokoli bude povolán, aby odčinil a napravil hříchy jeho, vždy bude musit především domáhati se vyrovnání s českým národem.

Neboť všude, kde vzniká pocit nesnesitelnosti, tam rodí se také s přirozenou nezbytností obrat a novotvar. Národ náš je pohotově, je proniknut nejryzejším přesvědčením o svatosti své věci. Jest skalopevným v ušlechtilé důvěře, že morální síla jeho práva všechny překážky překoná. My neochabneme, my vytrváme!!

Co milionové kulturně silného národa jako odkaz minulosti a jako zástavu budoucnosti věrně chovají v srdci svém, to je chráněno proti všem zlobám vlád i parlamentův.

Končím variací posledních slov Grattana v irském parlamentě: Ústava může býti dočasně ztracena, ale povaha našeho národa na zmar přijíti nemůže. Ministrové koruny naposled dospějí k poznání, že není snadnou věcí, starý a úctyhodný národ sebe většími umělými obraty nebo sebe větší násilností na vždy utlačiti. Svoboda zasvítí opět ve zlatých svých paprscích a oživí naši zemi dvojnásobným teplem. Proti zásadám svobody se hlas loyality dlouho neudrží. Loyalita je ušlechtilý, významný princip, jenž obsahuje svět, ale loyalita bez svobody není loyalitou, nýbrž korrupcí. Nezoufáme nad svou vlastí Vidíme ji ve mdlobě, ale ona není mrtvou; ač bez pomoci je a beze hnutí ve svém hrobě, přece stále na rtech její spočívá duch života a na líci její záblesk krásy.

Nechať dvořenín spouští svou měnlivou plachtu, nechť lehký člunek své víry otáčí po každém vánku: — my tu statečně vytrváme se spuštěnou kotvicí, a dokud ještě drží jediná plaňka lodí, neopustíme ji, věrní osudu své vlasti, věrní její svobodě, věrní až do smrti!«

4.

Reč o koalici, proslovená v poslanecké sněmovně při rozpravě o zatímním rozpočtu 15. března r. 1894.

Slavná sněmovno!

Již druhé rozpočtové provisorium na nás se žádá. Stále se opakující nepořádek v projednávání parlamentárních záležitostí tudíž ani vláda »stran pořádku« neuklidila.

Pět měsíců jest tomu málem, co rozpočet byl podán. Předložil jej v této slavné sněmovně kancléř pokladu jiného ministerstva jenom několik minut po ohlášení oné reformy, která jemu, jako její domněle intelektuelnímu původci, a některým jeho soudruhům ministerským stala se tak osudnou.

V ústavním životě našem tehdy poprvé ohlásilo se před parlamentem rakouským ono hnutí, které je velké dosti, opravdové dosti a odůvodněné dosti, aby hodno bylo nejctihodnějšího, dějinného jména: »Petition of right«.

Ten, jenž vám projev hnutí toho zvěstoval, byl důvěrníkem koruny; a lid, milliony občanů, politicky strádajících, vztahovali ruce prosebně, ba velitelsky po tom.

Mezi korunu a lid vstoupili jste vy.

Nikoli jménem lidu — ten jste zapřeli, nikoli k ochraně koruny — ta jí nežádala, osvědčili jste poprvé svoji moc. Těchto pevně tkvících kořenů všeliké moci v životě státním jste se zřekli, byste vybudovali své panství na všeobecném překvapení; neboť nikoli volební oprava hr. Taaffa, koalice byla pro svět politický překvapením. Dokud jím byly mysli jaty, zdála se koalice spasným činem. Ale jak je tomu dnes?

Hrabě Taaffe stal se obětí spiknutí proti němu sosnovaného a zasluhuje zaznamenána býti na věčnou paměť historická pravda, že nejhorlivěji spiknutí se súčastnili právě ti, kdož neustali národ český zapřísahat, aby nelekal se nižádné oběti, jen aby hr. Taaffe nebyl povalen a levice nedostala se ke vládě.

Český národ na štěstí vždy kladl výše zájmy své nežli zachování nějakého ministerstva při státním vesle, on dobře věděl, že jsou větší důležitosti, nežli jest otázka: zdali je většina na pravici či na levici. Nepokládalť nikdy také za podmínku vlastního vývoje útisk jiných národností a nepovažoval nikdy za životní interes, je-li německý lid v ministerstvu zastoupen konservativci či liberály.

A my s dobrou jsme se potázali. Ukázalo se to, když hraběte Taaffa povalili právě ti, od kterých mohl právem nadíti se vděčnosti daleko větší nežli od našeho národa, a když s levicí, jejíž účastenství ve většině a vládě vždycky vykřikováno za pohromu pro Rakousko a jeho Slovany, nespojil se nikdo jiný, než právě tvůrce fundamentálek a tak zvaná historická šlechta. Takovým způsobem hr. Hohenwart a konservativní šlechta naší vlasti zapřeli své vlastní učení a dosvědčili skutkem, že společný postup s německou levicí naprosto není vždycky zločinem.

A kdyby šťastným řízením osudu se někdy stalo, že by liberální Němci a svobodomyslní Čechové šli pospolu — vy jste nám ukázali cestu a nám nebude třeba potom omluv ani na pravo ani na levo.

Tak sobectvím a strachem a překvapením způsobena nová situace. Sobectví a strach nejsou ušlechtilé popudy a překvapení není dobrým rádcem. Avšak my se neklameme, že právě takové momenty poutají jedny k druhým a že je učí spolužít — důtklivěji nežli motivy ideálnější.

Koalice byla utvořena k zachování politické državy a ku prodloužení starého volebního bezpráví, kterým veškerá rakouská ústavnost se stala lží.

Zachování politické državy! Skvostné obohacení to konstitučního slovníku! Jí rozuměny byly dosud ideje a tradice některé strany; milníky, které vztyčila na dráze vývoje dějinného; velikáni, jež dala lidu; tisícerá pouta, která ji vížou s vědomím jeho. Zeptejte se toryho nebo whiga, co je politickou državou jeho strany? Udá vám jména Pitt a Peel anebo Fox a Gladstone, vypočte vám volební opravu, zrušení obilního cla, zákony sociální, homerule, — vše, čím přispěla jeho strana ke svobodě, moci a bohatství vlasti. Vaší politickou državou jest obchodní komora ve Lvově a Lubnu, je 50 hlasů svěřenského velkostatku v Čechách a 160 hlasů velkostatku dolnorakouského. Vaší politickou državou je umělá volební geometrie — křivda to, která nedosáhla ještě ani 30leté promlčovací lhůty občanského zákonníka.

Proto je koalice vaše jakousi komanditní společností, vzájemnou pojišťovnou na mandáty a zároveň pokusem, ustáliti největší a dědičný hřích rakouských poměrův ústavních. Koalice je vniterní a vnější nepravdou. Nejsouc ani dosti málo s to, aby poskytovala záruku pokoje, je naopak pro něj hrozivým nebezpečím. My aspoň nechováme víru, že s koalicí nadešla éra onoho světového míru, o kterém předpovídá prorok: Pardáli spočinou podle kůzlete, skot, lvi a brav pásti se budou pospolu a chlapec je bude hlídati.

Než, koalice je faktum, kteréž ovládá tou dobou veškeru vnější a vniterní situaci, a my jako politikové musíme s ním počítati. Vy sami pokládáte ji za pomoc v nouzi a za pouhé příměří na základě uti possidetis.

Nepopírám, že nalézají se snad v koalici, ba i v ministerstvu mužové, kteří válku proti žádnému národu vésti nechtějí. Ale budou musit. Jako člověk v bezedném močálu bloudící bořite se při každém kročeji vždy hlouběji v nespravedlnost.

Tendence celého podniku koaličního se již ukázala, když pan předseda ministerstva hned v úvodní své řeči promluvil o rušivých živlech Na Jeho Jasnosti jeví se známky doby právě nejzřejměji. Prozradím vám tajemství. My všichni Čechové snili jsme dlouhý čas o ministerstvu Windischgrätzově, avšak o ministerstvu Windischgrätzově pro dobu, která splniti měla národní naše požadavky. J. Jasnost jmín věrným přítelem našeho národa, jehož jazykem vládne dokonale jako málokdo z jeho stavu. Vám všem je povědomo, že ve své politické minulosti počínal si vždy jako autonomista a jako přítel historicko-politických individualit, jenž dokonce u slavné příležitosti panovníka pozdravil jako císařského vévodu štýrského! Byl také nepokrytým zastancem naprosté rovnoprávnosti českého národa a rozhodným bojovníkem proti snahám a osobám strany ústavověrné, hlavně proti p. Plenerovi.

Vše to se teď ovšem zcela změnilo. Kníže je pravý kavalír, snad přes příliš ryzí a přes příliš čistý pro uhelné doly politické. Obrat v jeho smýšlení je takřka nevysvětlitelný a možno najíti jen jeden výklad; on se obětuje!

Že zasedá v tomže ministerstvu nejen s autonomistichým Štýřanem Wurmbrandem, který v příčině drah lokálních projevuje vůči zájmům zemí jakous ochotu, nýbrž také s vůdcem německých liberálů, s týmže panem Plenerem, bylo by ještě maličkostí. Ale J. J. teprve prohlásila v rozpočtovém výboru, že nezná věc, uprostřed které vyrostl, že pro něho žádné české otázky nestává. Podobá se tedy, že v koalici místo ambrosií uctívají se vodou z Lethe.

Pan předseda ministerstva obdržel, tuším, od Charona, který ho z jeho dřívějšího života politického převezl do říše stínů koaličních — patrně jako náčelník — tuze veliký korbel nápoje, kterýž ukolébává v zapomnění. Jinak musil by on, který pravdu a upřímnost vyhlásil za vůdčí hvězdy svého ministerstva, mít ještě aspoň temné tušení, že v minulosti pokládal zcela něco jiného za pravdu a že zřejmě hájil dokonce české státní právo!

Stejným právem, kterým popíral jsoucnost české otázky, mohl by se popírati 50letý vniterný vývoj Rakouska. Marná snaha: neboť českou otázku, tuším, pánové, pociťujete ve všech kloubech a Čechy stanou se také pro nynější kabinet, jako téměř všechny ostatní, hřbitovem.

Šťastné rozřešení české otázky je nejnaléhavější potřebou vniterního spořádání této říše a odpor proti politické nezbytnosti je nejtěžší chybou státníkovou.

Nejvýznačnějším mužem na křeslech ministerkých je pan ministr financí. Známe tohoto vůdce německé strany jako muže chladných číslic, jako politika s talentem a bezohledností a z českých turnajů jako řízného protivníka našeho národního a politického hnutí. Jednu věc však naučili jsme se u něho ctíti za této 20leté kruté české války; jeho příkrou přímost. Potrvá tato také nyní? Uvedeme svému chefu na pamět, že existuje pořáde ještě česká otázka?

Praví se, že lidé v novém úřadě přicházejí na jiné myšlénky. Vyčkáme toho a uvidíme, zdali pan Plener jako ministr bude mužem, který má smysl pro spravedlnost vůči národům neněmeckým.

Označil ovšem již jako poslanec sebe sama jako muže druhé vrstvy a odmítal zhola jakékoli pronásledování národnosti. Nicméně vidíme, že jakkoli má v ministerstvu velmi čelné postavení, nezdravé poměry v Čechách trvají dále; že nynější vláda převzala »korunovačního« místodržitele i s jeho výminečným stavem, že nová druhá vrstva Plenerova je toliko první Herbstova — zcela jak starý pěvec také pro novou dobu pravil: »Naturam expellas furca, tamen usque recurret.«

Nuže my nejsme mužové bledé bázně a bude-li tenkráte tvrdým, jeho oštěpy odrazí se o tvrdší ještě, ocelový pancéř odhodlanosti našeho národa.

Při změně ve vyučovací správě troufali jsme, že sotva můžeme si pohoršiti. Těšil nás při tom již vnější moment; že zlomen byl předsudek, jakoby ministerium kultu a vyučování bylo výhradným panstvím německé. Ministr osvěty,*) pamětliv zkušeností svého předchůdce, bude se — tuším — míti na pozoru, aby opětoval na našich školách středních vraždu betlehemských mláďat. Nadějeme se od něho, že zejména vůči Slovanům slezským, kteří mu jsou přece blízci, osvědčí ochotu. Ohlášené postátnění malířské akademie v Praze nebylo by špatným počinem.

Pohříchu pospíšil si ministr, aby podstatně pokazil příznivý jeho dojem odepřením státní podpory národopisné výstavě v Praze r. 1895. Právě od Poláka důvodně mohlo se čekati, že bude míti více sympathií a porozumění pro podnik, který zobraziti má plasticky samobytnost velikého a důležitého slovanského národa.

Ještě méně potěšily nás jeho výroky v rozpočtovém výboru, jimiž na jedné straně prohlásil pro vyučovací správu za rozhodující moment zájmy politické a na druhé straně, totiž v příčině propůjčení práva veřejnosti vídeňské škole »Komenského«, povýšil ke všeobecnému úžasu »ohled na okolí« na vůdčí zásadu vyučovací politiky. Ba on učinil splnění pilných požadavků českého školství závislým na souhlasu druhého kmene, tudíž Němců, uznávaje tím takořka německou vedlejší vládu. Taková methoda podle mého soudu je ne-

*) Br. Madejski.

udržitelna, ona je »luogo di traffico« s ministerskou licencí, ona jest obnovené staropolské právo »veta«, které my vůči kategorickému imperativu svých potřeb nejdůvodnějších nepřiznáme nikomu. Nicméně zapamatovali jsme si toto úřadní objasnění, abychom se mohli dle toho případně zechovat, a je na všechen způsob prospěšno, když známe nyní správnou adresu.

Ostatní pp. ministři jsou revenanti staří, třebas i ne vždycky milí známí. Odevzdám pro ně jen mimochodem u doyena pana ministra orby navštívenku. J. E. hr. Falkenhayn je svým politickým smýšlením nám nejvzdálenější, ba činíme proti jeho ressortu dokonce námitky ústavní. Nicméně — protivy se dotýkají — máme s ním v otázkách zemědělských jakési vztahy. Nejnovější důkaz lásky, nepotvrzení volby našeho politického přítele posl. Heřmana Jandy presidentem české sekce zemědělsé rady, neděkujeme jeho přičinění, nýbrž jinému činění (»nicht seinem Zuthun, sondern einem anderen Thun zu verdanken«). Nestranná správa jeho ressortu také v českých kruzích odborných není neuznána. Nevedeme vůbec žádnou osobní, nýbrž jenom věcnou a zásadnou vojnu s Excellencemi na lavici ministerské: dovedli zůstati našemu národu vzdálenými nebo jako pan ministr spavedlnosti — také jedna česká zklamaná naděje — se mu odciziti.

Jsme prosti všelikého sebeklamu a rozpoznali jsme hned v první chvíli, že koalice namířena je nejen proti nemajetným třídám lidovým v Rakousku, nýbrž také proti českému národu a proti jeho historickým, politickým a národním požadavkům.

Leč to nás nezmate. O našem národě platí: »Patiens quia aeternus«. V jiném ovšem smyslu nežli rytíř Schmerling můžeme také my říci: »My můžeme čekati.« Naše síly rostou co den, protože za námi a za těmi, kdož jsou s námi proti koalici spojeni, stojí celí národové a veliké massy lidové.

Vy, pánové, uzavřeli jste koalici, abyste nás vyloučili z politického vlivu; ale vy jste to šťastně dovedli tam, že naše strana dnes je zástupkyní politického patrimonia a politické državy vyděděnců všech národů rakouských.

Jaký však jest váš vývoj? Rozmnožujete svoji většinu na jedné straně pomocí německých nacionálů, na druhé straně pomocí vlašských nacionálů, následkem čehož ovšem spojená levice, pro kterou koalice měla býti vlastně ochrannou chýží, nabývá vůči ostatním stranám převahy. Ukáže se brzy, kdo je černý Petr.

Dnes již levice panuje víc, nežli páni na druhé straně (konservativci), i na této straně (Poláci), ba více nežli páni ze Spojené levice sami jsou si vědomi.

Proto všechno dušování, že koalice zaručuje rovnocennost spolčených stran, je plané. To vycítil svým pronikavým politickým bystrozrakem ihned bývalý polský ministr krajan a dal následkem poznání toho svým obavám nepokrytě projev. Byl on přece sám obětí, když jeho soukmenovci počínali si jako žáby, které jsouce nespokojeny s trpělivým králem Špalkem, na kterém po léta čile

a vesele se honily, na trůn pozdvihly čápa. Prvenství v parlamentární většině, kterou rozmyslní polští vůdcové dlouhá léta dovedli udržeti — o tom se páni zajisté sami neklamou — je to tam. Dědic, německá levice, nechá nyní platonické podpory, Rusínům traditionelně poskytované. Slyšeli jsme přece nedávno, jak místodržitel haličský hrdě prohlásil: »Ať s Rusíny, ať bez Rusínů.« Onino rozmyslní politikové, kteří s tak velkým úsilím odvrátit hleděli rusínské poslance od připojení se k naší slovanské jednotě, vyloží snad J. E., že je v tom přece rozdíl, zdali s Rusíny či bez Rusínů. Také k poražení haličských lesů třeba je nejen sekery, nýbrž i toporu, a není zcela lhostejno, zdali Rusíni také nadále dodávati chtějí k polskému železu proti vlastnímu národu rusínské topory.

Nejsem oprávněn Polákům činiti výčitky; vímť já dobře, že, co svět světem, silnější slabšímu vždy odnímá trofeje. Avšak Rusínům připomínám slovo největšího německého myslitele: »Kdo sám se dělá červem, nemůže žalovat, když je šlapán.«

Nevím, zdali také vůdce konservativců již nyní pociťuje stejnou sklíčenost jako p. Zaleski.

Politika J. E. hr. Hohenwarta upomíná přespříliš na osud onoho koně v bajce, jenž povolal člověka na pomoc proti nepříteli: nepřítele se zhostil, ale člověk s koně již nesestoupil. Také vy, pánové ze pravého centra, až příliš brzy sami na sobě zkusíte, že první houslisté koaličního ministerstva s levicí drží a s pravicí hrají.

Což pak slovinští bratří, kteříž nemohou se odloučit od formace staré strany, což pak páni konservativci z Tyrol nepozorovali, jak vlašský přívěsek spojené levice zbujnil na sněmu dalmatském a istriánském?

O poměrech v Přímoří, kde žezlo třímá Rinaldini, teprve nedávno podán tady pochmurný obraz, který s dostatek vysvětluje, proč Vlachové nosí za čertem vidle.

Také prof. Steinwender, který pykati musí za svou lásku ke koalici novou volbou, bude pro svoji stranu žádat odměnu lásky.

Kdykoli vzpomínám si na minulost a přítomnost této strany, která získala mnohou sympathii, vždy tane mi na mysli náladyplná báseň geniálního Maupassanta: »Divoké husy«. V oblačné výši vzduch šustícím třepotem křídel šlehajíc, s hlavami v před vztyčenými letí střelhbitě hejno divokých hus; dole však zatím batolí se na pusté pláni zimou zkřehlé krotké husy. Slyší shora křik divokého hejna. V temné tužbě po původní svobodě povznášejí žalostně pokřikujíce hlavy k nebi, pozdvihují přistřižená křídla k letu do volného vzduchu. Veselé stádo svobodných divokých hus — to byla německá strana nacionální, ochočené podškubané husy — to jest, tak obávám se, budoucí strana Steinwendrova.

Tomu osudu sotva unikne, třeba si jim sedmibolestný patron Němců zeleného Štýrska*) sliboval velký marcipán za ztracenou vlast volnosti. Tento krajanský ministr alpský, jenž nad neposluš-

*) Hr. Wurmbrand.

nými dětmi tak hořce zaplakal, může se právem těšiti z jich polepšení, avšak Slovinci zaplatí pernikáře a poznají záhy, že krásnými sliby nikdo se nenasytí ani neztuční.

Pan ministr-president mluvil o jednotném přesvědčení ministrů. Snad právem. Dlouholetý zápas mezi konservativci a liberály ministerstva měl závěrek jako klasická vojna záštiplných Amazonek s bohatýrskými junáky, která, jak známo, skončila v milostném objímání. Snad také strany, navzdor posledním událostem, zůstanou zatím svorny. Snad konservativci stali se liberálními a liberálové konservativními. Avšak tato jednota amalgamu různorodých živlů jest jednodenním klamem, a nemá-li jako mýdlová bublina se rozplasknouti, musí v koaliční aréně panovati ticho hrobové jako v jizbě těžce nemocného. Sám přední orgán koaliční musil doznati, že si tam lidé troufají choditi jenom na tlustých, hustých kobercích. Buďme tedy hezky tiši, ať nás nikdo neslyší. Zbožná nota, kterou p. Madeyski spustil o katolické církvi, jež prý jest alma mater všech věd, působila rušivě, a pánové si da capo — zapověděli.

Koaliční strany podobají se opravdu sestře v bajce o sedmi havranech, kteréž odpověděno na její otázku, není-li žádného prostředku k záchraně jejích bratrů: »Jest jenom jeden prostředek, ale ten je velice nesnadný. Musíš býti 7 let němá, nesmíš mluvit a nesmíš se smát, a kdybys jenom jedinké slovo promluvila, vše bude nadarmo « A dejte si, pánové, říci: buď máte morální síly dost a vykonáte pravé zázraky v osvědčování pythagorejské ctnosti, nebo jste slabí lidé, političtí živočichové, a potom ukáže se příroda silnější nežli nejpevnější předsevzetí.

V případě prvním proměníte tento stát z veliké obce, ve které síly, svěže proudící vedou spolu zápas, jenž je jeho vlastním životem, v říši bez světla a tepla, kde vše jest ztrnulé a nic neroste. To jest staré Tacitovo: solitudinem faciunt, pacem appellant. Potom podobati se bude koalice mrtvému moři, v jehož vodách nic nežije a na jehož pustém pobřeží rostou jablka lesklá na pohled, jež ale jsou prach a popel uvnitř.

Aneb koaliční strany nebudou hráti dlouho Papagena, příroda bude silnější nežli politický příkaz a potom koalice se rozpadne vlivy z vlastního svého nitra, a my si proto rozmyslíme, máme-li ji nevčasnými a nevhodnými ranami kladivem z venku upevňovati.

Slovo koalice pochodí od »coalescere«: srůsti. Ukazuje se však již nyní, že společníci v koalici srostou nanejvýše ve smyslu slova »srůsti« dle vídeňského nářečí (z'ammwachsn = dostati se do křížku).

Koalice je právě jenom sňatkem z vypočítavosti. O manželství z lásky říkává se: Hořké dni, sladké noci. V manželství koaličním líbali se před celým světem za bílého dne, v temnu budoirů a couloirů chodilo to méně láskyplně.

Nyní však manželské sváry derou se již i ven mezi lidi. Jsou tu sice ještě pořád tlusté koberce, ale v klubech otevírají se již okna do kořán a coram publico drží se ostrá manželská kázánička.

To je dnes; ale již za prvních libánek bylo škádlení dost. Vzpomeňte si na kampaň sněmů zemských.

Liberálové vídeňští dovolávali se pomoci vlády proti antisemitům, — musili za to snést od hlavního vídeňského orgánu konservativců bezohlednosti, které dokonce nebyly zlaté. Avšak hořká pilulka se spolkla, a mlčelo se.

Klerikálové hornorakouští přijali theoretickou resoluci pro školu konfesionální. Musili za to snésti výčitku neloyálnosti proti koaličnímu programu, který prý nejen nařizuje přísný politický půst, nýbrž zapovídá též, aby se na zamilované jídlo i jen myslilo.

Sílícího, záživného nedostanou z koaliční kuchyně ani katoličtí konservativci ani Slovinci nic. Dovoluje se jim nanejvýš vdechovati vůni jídel, která se tam strojí pro jiné, a také tento požitek nemají od sytých hladoví zadarmo.

Konservativní velkostatkáři moravští navrhli proporcionální zastoupení. Nedoznali ani pro formální projednání svého návrhu podpory německých liberálů. Hořká pilulka se spolkla, a mlčelo se.

Rumuni na bukovinském sněmu nabyli výhodnějšího postavení. Jejich němečtí a polští spojenci z Vídně podali následkem toho na jejich domnělého příznivce bar. Krausa žalobu, žádajíce, aby dostal modrý arch. Hořká pilulka se spolkla, a mlčelo se.

Na sněmu vorarlberském žádali klerikálové, by se vydatným prostředkem učinila přítrž týrání vojska. Chtěli vypleniti dále souboj a žádali nedělní klid pro vojína, — požadavky to, které možno stejně schvalovati se stanoviska rozumu i přirozeného práva, požadavky to skutečně pokrokové a lidové, — tudíž ovšem požadavky přímo protikoaliční. Zemský sněm byl proto zavřen, a klerikálové musili si dáti líbit od liberálů v Inšpruku a jinde posměch a pošklebky. Hořká pilulka se spolkla, a mlčelo se.

Polykání samých pilulek však ještě žádnému organismu neposloužilo.

Tak ve skutečnosti není koalice mírem, nýbrž podzemní válkou a staré historické slovo o ministerstvu občanském platí též o kartelovaných stranách: Jak se mají druh druha zastati, když nemohou se navzájem vystáti!

Takové zjevy věru nejsou s to, aby vzbudily v koaličních stranách veliké naděje. Proto hledají povzbuzení a útěchu v minulosti. Velectěný a učený pan poslanec za Krňov pronesl zde na základě dějin chvalořeč o koalicích. Nuže, pánové, bible, statistika a dějiny mají jednu společnou vlastnost: dá se z nich skoro vše dokázat. Třeba jen věc obratně zaonačit. Protože však politika je odvozená historie, budiž mi dovoleno dějepisný exkurs p. posl. Dra. Mengra provázeti několika slovy.

Zajisté, vůbec a zhola odmítat koalice nelze, avšak ty, které zde byly uvedeny, mají svůj zlý rub, a já dokážu pravý opak toho, co Dr. Menger tvrdil.

Za vzor uváděna slavná či spíše pověstná koalice lorda Northa a Foxa. Byla to koalice t. zv. prvního ministerstva talentů, která

se netěšila dlouhému životu. Nechci se dovolávat odpůrce Foxova Pitta, který tuto koalici nazval politickým odpadlictvím, jež vzbuzuje úžas nejen mladého státníka, nýbrž překvapovati musí také nejstarší znalce lidského srdce; dovoluji si připomenouti, že Stanhope a Macaulay tuto koalici nejpříkřejším způsobem odsuzovali jako nejneslušnější čin nejskvělejšího řečníka anglického. A Macintosh, největší obdivovatel Foxův, nazval tuto koalici skvrnou na lesklém štítě jeho cti. Sám největší státní filosof anglický Burke vyslovil se o této koalici: »Anglie nemiluje koalice,« a tento výrok přešel do politického slovníku anglického a zůstal podnes okřídleným slovem.

Ovšem byla v Anglii ministerstva liberální, ve kterých zasedali jednotliví umírnění toryové, a tolikéž kabinety konservativní, které přibraly umírněné liberály; ale vždy byly to živly nejbližší. Že by však Salisbury a Gladstone byli společně tvořili jeden kabinet — o tom nebylo slechu.

Anglie měla za posledního půlstoletí jenom jeden ještě koaliční kabinet, t. zv. druhé ministerstvo talentů za lorda Aberdeena. Jen nahlédněte, co soudce nikoliv nekompetentní, jako Lothar Bucher, o něm psal: »Posměch dolní sněmovny jej pochoval.« Jak vidno, pánové, příklady z anglické historie nejsou zrovna svůdnými.

Než pan poslanec Dr. Menger dovolával se také příkladů francouzských a velebil koalice za vlády Ludvíka Filipa. Nejvýznamnější byla koalice z roku 1839 a 1840. Dva nejčelnější parlamentáři byli v jejím čele: Thiers a Guizot. Víme však, jak dlouho koalice ta trvala, jakkoli Thiers užil onoho prostředku opatrnosti, jehož užiti zkusil také hrabě Taaffe vůči nejčelnějšímu koaličnímu muži našeho parlamentu — poslal pana Plenera, pardon Guizota, jako diplomatického zástupce do ciziny. Koaliční kabinet Thiersův žil sotva šest měsíců. Můžete se dočísti, jak oba velcí historikové oné doby republikán Louis Blanc a orleanista Thureau Dangin o koalici té jednomyslně soudili: nemravnost, zapření všeliké politické slušnosti, nejkrajnější sobectví — jsou přívlastky, které jí dali.

Jak rozkladně působí, ba znemravňuje nepřirozená koalice stran parlament a tím celý stát, poznáváme nejlépe na jižním spojenci Rakouska. Stará Cavourova pravice utvořila sjednocenou Italii. Její velcí finančníci, Sella a Minghetti, upravili její finance. Potom dostala se k veslu roku 1875 levice. Vládla šest let a slušně. Finance byly spořádané. Konečně přišla koalice z pravice a levice, či jak se ten zmetek jmenoval, transformismus. Stará pravice a levice se spojily. Jejich majorita byla imposantní, neodolatelná a mohla si dovoliti vše. Přihlédněte však, jak užila své moci. Jsouce samy u vesla, pravice a levice působily ku prospěchu státu, ovšem dokud trvaly na svých zásadách. Ve chvíli však, kdy tento element politického života hodily přes palubu, aby nabyly nerušené državy moci, zkazily sebe samy, porušily parlament a celou zem. Pohleďte dnes na výsledky této koalice, pohleďte na zkrachovanou a na půl revoluční Italii.

Vábí vás příklad ten k následování? Nuž, následujte jej! Nás neláká!

Pan ministrpresident, který v úvodní své řeči se obrátil výhradně ke stranám t. zv. velkým, pojednou 14. prosince vyslovil tužbu, kteréž, pokud naší strany se týče, také na jiné straně dán byl výraz, tužbu, aby koaliční myšlénka získala přátele. Kvitujeme vděčně vyzvání to, můžeme však jen říci s republikánem v Uttice: »Chci býti raději ve vězení nežli po tvém boku, Caesare!«

V této koalici není pro zástupce českého národa, není vůbec pro žádný odstrčený a sebevědomý národ místa. Nemáme pro ni prostě způsobilost. Nemůžeme a nechceme splniti první podmínku k vstupu do této koalice; odstaviti své zásady a požadavky. Tu je hranice, která dělí nás od konservativní šlechty.

Velectěný řečník českého velkostatku*) pravil, že prý z druhé strany — tím jsme míněni my — stalo se vše, aby český národ od tohoto velkostatku byl odvrácen. Všichni, kdož události v Čechách bedlivě sledují, souhlasí zajisté se mnou v tom, že naopak stalo se vše, aby se umožnilo spolupůsobení šlechty v boji pro český národ. Není naší vinou, pánové z českého velkostatku, že jste se ustavili vedle národa — ba nad národem jako druhá moc, že jste všeho, co českému národu je draho a posvátno, zůstali dalecí.

Dělí vás od nás program státoprávní? Vy pravíte, že nikoli! Či snad národní program? Ačkoli nechcete býti žádnou stranou národní, prohlašujete se přece pro naprostou rovnoprávnost.

Dělí vás od nás snad moment náboženský? Nikoli! Vám dobře je povědomo, že katolická církev u nás ochrany nepotřebuje. My nikdy nezapřeme svoje dějiny, ale také krajní radikálové naši pokládají proces náboženský v našem národě za ukončený. Národ náš v té příčině dbá O'Connella, jenž posvětil život svůj věci katolické a při svém skonu mrtvé srdce svoje odkázal Římu a který nicméně vydal nesmrtelné heslo: »Náboženství — tolik, co jen chcete, ale žádnou politiku z Říma.«

Co nás odděluje, jest otázka svobody, je poctivá naše oddanost demokratickým ideím. Tu je pentagram, který vám způsobuje trýzeň.

Protože dnešní zástupci liberálních Němců zamítají všeobecné volební právo, pro které by se podle svého programu měli zasazovati, připojili jste se k nim. Tento poměr konservativního velkostatku k levici nezůstal bez následkův a jak to již někdy při děditelnosti bývá, že mladí nezvedou se podle otce, nýbrž podle děda, tož dítě onoho poměru, národní velkostatkáři, přijali cele a úplně onu formu politického vyznání, kterou vaši předchůdcové hájili svorně s naším národem. Třebas i zplozenec, jehož paternitu my dokonce nemůžeme reklamovati, nebyl hned v kolébce Herkulem — jen zvolna, pánové, dítě jest otcem muže, ono poroste a zesílí tím

*) Princ Karel Schwarzenberg.

rychleji, čím postaví se konservativní šlechta ve větší protivu k českému národu.

Ale také pro pány ze spojené levice bude míti tento svazek s dlouho nenáviděným feudálním velkostatkem následky. Vy, pánové z levice, následkem poměru svého s konservativci budete musit obětovat kus po kuse z vlastní, beztoho již skrovné zásoby liberalismu, a naposledy zbudou vám z růže majority jenom trny. Musili jste se de facto zříci již punktací. Ani do Trutnova jste se s nimi nedostali. Ale Teplice zůstane vám ovšem jako poslední stanice pro hrdou upomínku.

Znamenitý znalec lidského srdce klade své nejlépe vytvořené postavě do úst slova: »S nebem se člověk vždycky může vyrovnati.« Jste k tomu na nejlepší cestě. Také váš vyvolenec pro místo vídeňského primátora*) chtěl se s nebem smířit, ale vy jste ještě dále běželi a navzdor interkonfesionálním zákonům, které jsou vaší pýchou, vykonali jste na něm s nábožnou oddaností soudcovský nález (»Richter-Spruch«) nejpřísnější katolické observance. Proto bojíme se, že jednoho dne také svobodnou školu dáte v šanc. Dnes ovšem ještě ne, dnes pouhá myšlénka na to krev vaši zpěňuje, ale čas je divotvorný lékař, on zkonejšuje, a lidé — praví Dingelstedt — mění snadno své názory, dostanou-li se z opposice do — posice. Však vy víte, že v našich poměrech nikdo se nedostane ku předu, vyjma ty, kteří jdou — nazpět. Pročež mužně zpět!

Jak praveno, dnes ještě navzájem jste samá láska. Vy, bývalí liberálové, a vy, bývalí konservativci. Patrně jste si v duchu řekli: »Ta holka je šereda, ale vzíti si ji musím.« Přejeme vám, abyste pohár rozkoší a výhod tohoto, jak Dr. Menger pravil, connubia vyprázdnili až na dno.

Promiňte laskavě, že pořáde mluvím o manželství. Debaty na říšském uherském sněmu stran občanského sňatku a denní prudké sváry vašich koaličních orgánů o ně způsobují takové sdružení myšlének. Dnes již projevy vaší lásky jsou povážlivě zchlazeny a připomínají mrazivé objetí, jimiž panovníci se pozdravují v předvečer války. Nedoufáme, že válka hned vypukne. My nepřejeme si toho ani. Je žádoucno vás vidět při práci a poznati vás podle vašich skutků. Nepochybujeme, že přervaná nit bude zase navázána, ale uzel, pořádný uzel zůstane.

Vy všichni v pravo i v levo nasypali jste sice popel na trosky své bývalé samostatnosti, nicméně však sami jste se odsoudili ku jalovosti, a to v téže chvíli, kdy jste budovali zdání své moci a zdánlivě zajistili sobě její požitky.

Jste četní, příliš četní, tak že oprávněnější nebyl nikdy výrok: »Méně bylo by více.« My nedáme si vaším počtem imponovati Váš veliký válečný tábor nás neleká; víme, že přijde den, kdy

*) Dr. Richter, jenž pojal civilním sňatkem za choť dceru bohatého Israelity z Prešpurku, s celou rodinou přestoupil na víru katolickou, by se mohl státi purkmistrem, ale přes to zamítnut.

Ilion se sřítí, a srovnával-li jeden z našich magnátů na sněmu českém s přímostí vděku hodnou koalici se křižáckým tažením, odpovídáme, že naši otcové neméně než pět zcela jiných křižáckých vojsk zahnali za hranice a že my, dá-li Bůh, s nejnovějším tažením křižáckým zatočíme stejně.

Vy musíte ztroskotat na nemožnosti sloučiti vodu s ohněm. Nepodaří se vám na dlouho držeti závoru před všelikým ruchem a podrývati kořeny všeho národního a politického vývoje. To znamená zbahnění celého veřejného života. Budete moci snad vyřídit rozpočet anebo zákon o rekrutech, ale v okamžiku, kdy přikročíte k velikým organisačním pracím zákonodárným, přesvědčíte se, že jste stejně neproduktivní, jak, bohužel, beztoho říšská rada vídeňská dosud byla, a byl by po nesnázích zákona o splátkových obchodech pravý zázrak, kdybyste skoncovali jen i zákon o podomním obchodě.

Či snad domnívá se i jen 10 členů koalice, že podaří se v nynějším období projednati trestní zákon? Zrak můj rád by spočinul na těch 10 spravedlivých. O novelle k zákonu tiskovému a opravě berní slyšíme zvěst, ale víry není.

Učiňte přece pokus vtěliti výsledky živnostenské ankety, pořádané aparátem tak obrovským, do zákonné formy a užasnete, jak Dr. Ebenhoch bude svorným s dvorním radou Exnerem a kanovník Kljun s panem Neuberem. Učiňte přece pokus s předlohami o důchodových statcích a zemědělských společenstvech a také zápasy z doby zákona o selské posloupnosti budou se opakovati.

Kamkoli se obrátíte, všude samá nemožnost zjednati něco positivního. Mlýn parlamentní sice klepe, ale mouka se nesype. Takové jsou vyhlídky věcné práce a hospodářských reform. Mnoho je v tom pravdy, co pravil ministr financí ve své budžetní řeči, že celá společnost nalézá se ve dvou velkých táborech: v táboře reformy a v táboře revoluce. Koalice v táboře reformy dokonce nestojí. Koalice je stagnace, anticipovaná protirevoluce a tupá, negativní, neplodná jako každá protirevoluce.

A s aparátem, který vám selhává při drobných předlohách, chcete se odvážiti na podnik velikosti a dosahu volební opravy? Ohlásili jste — snad náhodou jen — v předvečer velkých táborů dělnictva úředně, že ministerská rada dohodla se o zásadách volební reformy. Také kabinet Taaffův se o volební opravě shodl. Konec je znám. Byla to zcela jiná volební oprava a dobrou polovinu nynější vaší jednoty — zvláštní to zjev — tvoří ministři i dříve již svorní ve věci té.

Plod této nové jednoty leží před námi. On otrávil velebenou koaliční svornost. Svár a spor šlehá vysokými plameny a saze koaliční vzduch činí hustým a dusným. (Řečník užívá tu hříčky slov se jménem Dr. Russ a Russ = saze, kterou nelze přeložiti.)

Již existence projektu hr. Hohenwarta ukazuje, že koaliční parallelogram je posunut. Těžko rozhodnouti, který z obou návrhů, vládní či Hohenwartův, je horší. Jsou to nedochůdčata a člověku

je bolestno, tyto mrtvé zabíjeti ještě jednou. Vládní návrh je úzkoprsejší a škodlivější, Hohenwartův spletitější a ještě nemožnější.

Před 20 lety bylo by se mohlo snad též o takových projektech jednati. Dnes je to jepice, které nezasluhují kanonády.

Ani vláda ani hr. Hohenwart nemohou býti překvapeni veselostí, která ve velké veřejnosti provází osud jejich plánů k volební opravě. Vládě vede se při tom jen proto lépe, že Hohenwartova osnova jí slouží za folii. Tu měli páni míti raději již odvahu říci rozhodně: ne! Odpověď, kterou dali na elementární hnutí volební, jehož příboj sáhal již k rampě této budovy, zní jako posměch a urážka obyvatelstva.

Nemůže-li tvůrčí síla koalice nic lepšího svésti, pak je souzena. Vláda nemůže nevidět, že volební oprava Taaffova naproti její může býti zrovna zvána ideální. Hrabě Taaffe může si dnes mnouti ruce radostí. Teprve volební osnova dnešní vlády postavila mu piedestal a za noci této volební reformy zářiti musí jeho hvězdy. Vláda při zákonodárném zachraňovacím díle svém vytkla si dvě vznešené zásady: 1. žádné příkoří nenapravit, 2. rozsévati zárodky nového bezpráví. Ona nechává neodčiněny smrtelné hříchy dnešních kurií a volebních okresů. Velkostatkář, také nejmenší, má i na dále míti tolik práva volebního, kolik ho má 46 obyv. městských a 168 rolníků.

Velkostatek má dvě třetiny sněmovny panské, jednu čtvrtinu této sněmovny a zástupců má na sněmech zemských — kolik myslíte? 260. A tomu se říká zastupitelstva lidová! Ba věru, Rakousko je pořád ještě oligarchií.

Můj přítel Dr. Slavík s mravenčí pílí snesl a zaznamenal monstrosnosti našich volebních okresů a vyložil nám je tu. Tážu se: Jsou udržitelny poměry, za kterých vnitřní město Štyrského Hradce s 15.000 obyvateli volí 1 poslance, kdežto Kr. Vinohrady se 34.000 obyv. nevolí ani v kurii městské?, za kterých vídeňské vnitřní město s 65.000 obyv. volí 4 poslance, kdežto městský okres hernalsský — nemluvě o českých městech — čítající 267.000 obyv. volí jednoho?, za kterých venkovský okres karlínský se 264.000 duší volí také jen jednoho poslance jako venkovský okres kotorský, mající 33.000 obyvatelů?

To přímo křičí po nápravě! To jsou choroby, jichžto vyléčení je neodkladné! Vy pociťujete to s námi, ale vy netroufáte si na ně sáhnout. Také koalice je tu málomocna; uzdravení je tu možné jenom s námi, bez nás nikdy.

Považme všichni, že souhrn našeho voličstva je toliko nepatrnou menšinou veškerého obyvatelstva a že my všichni dohromady — díky našim umělým volebním řádům — jsme jen zástupci menšiny této menšiny. Je to přísný, ale věru nikoli nesprávný soud, že celý parlament, není leč nákladná, ale škodlivá komedie, dokud volební řád nestojí za nic. Spravedlivý volební řád je všechno — vše ostatní je vedlejší. Jen on způsobiti může vyléčení a vyhojení.

A jak splnili jste své sliby dané dělnictvu? Zemědělské dělnictvo jste z volebního práva zcela vyloučili. Volební právo pak průmyslového dělnictva omezili jste dvouletým nepřerušeným členstvím v nemocenské pokladně a šestiměsíčním pobytem ve volebním okresu.

A vojenskou medailli v osnově Taaffově parodovali jste udělením volebního práva osobám, k jednoroční dobrovolné službě vojenské kvalifikovaným; štěpovali jste tedy na privilej, beztoho nikoli velice demokratický, ještě privilej jiný. Zábavno je při tom, že dobré vysvědčení vyššího gymnasia má býti zároveň volební legitimací. Veliké massy lidu dnes bezprávného, přes $^2/_3$ mužského obyvatelstva dostati mají všeho všudy 43 mandátů, t. j. zrovna tolik, kolik čeští a haličtí velkostatkáři dohromady.

O jiných nestvůrnostech, jakou je na příklad ta, že jste na soukromé úřadníky zcela zapomněli, pomlčím. K zásadě 5. kurie, tak zvané kurie proletářů se ještě vrátím.

Vaše první volební puma scípla. Doufejme, že beze škody. Přirozeným důsledkem mělo by býti i rozpuštění koalice. Ale společné neštěstí bylo by příliš veliké, a proto se pokusíte o zrobení nové třaskaviny. Vy chcete všeobecné volební právo vyhoditi do povětří. Za tím účelem chcete na prohnilém podkladě zastoupení zájmového zříditi pro malé poplatníky komůrku podkrovní, podstřeší, a pro pracující třídy sklepní byt! Tím hůře. Potom teprve budou jak ti tak oni vidět den co den, jak zbytečně veliké prostory má šlechtic, jaké pohodlné pokoje bohatý bourgeois.

Otázku všeobecného volebního práva takovým způsobem teprve důkladně uvedete na denní pořádek. Myšlénka všeobecného volebního práva nedá se již sprovoditi se světa. Ona zapustila již hluboko své kořeny. Ani rakouský Guizot, kdyby se nalezl, by ji nepotlačil. Třeba by sebe více proti němu se vzpírali bavlnářští peerové a uhelní lordové s historickými kavalíry a se szlachtou spolčení; všeobecné volební právo stane se skutkem. Vy to víte a vy se toho bojíte. Surogáty můžete jeho vítězství o několik let zadržeti, avšak jediný účinek, kterého dosáhnete, bude ten, že také slepci prohlédnou, že chcete dáti nižším třídám místo chleba kámen. Střezte se příkrým odmítáním oprávněných požadavků lidových způsobiti pověst, že nejste tak politickou koalicí jako spíše průmyslnickým kartelem boháčů proti chudým. Pomněte slov Lassallových: »Bude-li pokládati jednou 96 pct. obyvatelstva všeobecné právo volební za otázku žaludku a šířiti je svým teplem žaludečním po celém národním těle, pak je vítězství jisté.« Při všeobecné povinnosti školní a při všeobecné povinnosti branné nemůžete nikdy a nikdy odpírati lidu na dlouho důsledek toho — všeobecné právo volební, ledaže byste se odhodlali obecné školy zavřít a všeobecný odvod rekrutů zrušiti; jinak odchová vám škola buřiče a armáda je vycvičí ve střelbě. Všeobecné volební právo však odnímá jim pušku a zaměňuje ji hlasovacím lístkem.

Dnes ví již lid, že jsou to massy, které platí daň a rozhodují bitvy státu. Právě od konservativců v Německu mohli byste se naučit, že všeobecné právo volební ze všech systémů volebních je nejkonservativnější, jaký lze dnes zavésti. Také u nás je jedině možný. Mluvíte-li o nebezpečích sociálních, tož vyvolávají se tato nikoliv udělením všeobecného volebního práva, nýbrž odpíráním jeho. Uvažte dobře, že žádná politická svoboda, žádné demokratické zařízení a také všeobecné hlasovací právo nemůže změniti poměr mezi kapitálem a prací, a pak pochopíte, proč na lonském švýcarském kongresu neodvislí socialisté — a to jsou enfants terribles — hřímali proti všeobecnému volebnímu právu a proč je obviňovali, že učinilo ze sociálních demokratů v Německu poloviční měšťáky.

Zejména bych vás varoval v době, kdy pocit společnosti zájmů se prohloubil ve vědomí tříd nemajetných, abyste tyto neuzavírali hermeticky v oddělené kurii a jim neodnímali právě moment vychovatelský, školu politického boje.

To není správná cesta. Sám hr. Hohenwart to dotvrzuje. Takým odlučováním nezjednáte v dělnictvu žádný poměr přátelský, nýbrž nepřátelský měšťanským třídám, ke společnosti a ke státu.

Takým odlučováním vychovali byste dělnictvo přímo v revoluční třídu. Způsobili byste, že by ti dělníci, kteří ještě ke straně sociálně demokratické nenáležejí, touto byli neúprosně majorisováni. Dosáhli byste ve 3 letech, čeho nedosaženo ještě v Německu při všeobecném právu 20letou agitací a 12letou platností zákona proti socialistům, totiž že by každý dělník byl sociálním demokratem. Prohlásili byste slavně, že měšťanské třídy v Rakousku naprosto odpírají tomu, hledati politické styky s dělnictvem. Vraťte konečně dělnictvu vlast, učiňte mu národ drahým tím, že ho uznáte rovnoprávným jeho synem. Dejte tomuto starému Rakousku živoucí myšlénku místo nové, křehké berle. Dopřejte těm, kteří spolubojují a spoluplatí, by též spolurokovali a spolupůsobili.

Vzpomeňte si, kam před 100 lety vedla politická bezprávnost třetího stavu. Ona zničila vyšší třídy a převrátila stát nohama vzhůru. Přišel den, kdy třetí stav řekl: »My jsme nejen lid, my jsme také stát!« V době, kdy z otroctví vymanění černoši a jejich synové v Americe chodí k volebnímu osudí, je nemožností naprostou odpírati na dále volební právo občanu rakouskému. Nedomnívejte se, že třídy politicky bezprávné ustoupí před diktátem hrabat Ledeburův a Stadnických.

Velectěný p. hr. Stadnicki, jenž patrně zapomněl, jaké národní a politické výhody poskytuje všeobecné volební právo Polákům pruským, měl odvahu, vypověděti tady upřímně své mínění, a myslil, že prý massy lidu chtějí chléb bez práce. Náleží-li kdo sám k těm, kteří se zovou fruges consumere nati, náleží-li kdo k těm, kteří nepředou a nepracují a kterým milý Pán Bůh udělil milost, že se narodili jako hrabata, neměl by sám užívati takových slov. Způsobila v lidu zlou krev. Ovšem, nemá-li kdo za sebou žádný lid,

jako pp. magnáti haličtí, tu domnívá se, že nemusí míti žádné ohledy směrem dolů. Avšak motýlové nemají nikdy pohrdati housenkami. Ostatní páni Poláci, kteří dívají se na svět jasnýma očima, měli by pamětlivi býti bolestné, často slýchané výčitky, že nemají za sebou žádný lid. Mohli by jej míti za sebou, ale cestou, kterou se ubírají, musili by jej opět ztratiti. Potom by »polský máj« sotva spatřili.

Mluvil-li p. poslanec za haličský velkostatek o zviklání kázně v armádě, tedy patrně zapomněl, že se v Severoněmecku volilo podle všeobecného hlasovacího práva již r. 1867 a že 4 léta později německé pluky u Mars-la-Tour, Gravelotte a Sedanu dokázaly, že přece mají trochu kázně.

Kdo má takové ideje, ten ať hned raději přijde s návrhy na obnovu poddanství a roboty.

Magnáti a majitelé latifundií nesmějí ve svém vlastním zájmu mluviti po způsobě francouzských kavalírů Ludvíka XV. a XVI., kteří svoji zbujnělost tak trpce odpykati musili na guillotině. Neměli by tak se pronášeti, zejména v době, kdy sama věda dokazuje, že slavné slovo »Latifundia perdidere Italiam« neplatí jen o poloostrově apeninském. Nedejte krátkozrace uniknouti době milosti, aniž byste ji využitkovali!

Či chcete snad všeobecné volební právo teprv udělit, až bude Rakousko poskytovat obraz Belgie? My, radikálové, kteří domníváme se býti v dobrém smyslu slova také stranou konservativní a právo zachovávající, nechceme čekat, až rudá zář ohnivých sloupů potáhne zemí. Jsme ochotni dáti každému jeho dobré právo, chceme reformovat, aby nebylo ni nejmenší záminky k něčemu jinému než k reformě. Není také pravda, že chcete zachrániti měšťanstvo a rolnictvo před třídami nemajetnými a tudíž k sociálním převratům náchylnými. Pohledněte přece, jak se utvářily poměry v jiných zemích! Zdaž v Italii při všeobecném skoro hlasovacím právu nemá stav měšťanský a rolnický rozhodnou převahu? A také šlechta tam má ještě svoji váhu.

Slyšeli jste kdy o socialistických poslancích v parlamentu švýcarském a washingtonském? V nově zvoleném německém sněmu říšském je mezi 392 členy neméně než 102 šlechticů; statkářů je tam pěkná suma 145, továrníků, obchodníků a rentierů 49, právníků 109 a sociální demokraté mají jen jednu devítinu všech mandátů. A ve Francii, kde všeobecné volební právo přešlo v krev všeho obyvatelstva a kde stála kolébka socialismu, do nedávna nebyl v komoře ani jediný ryzí socialista. Záplava parlamentů socialisty je tedy jenom přeludem, který zrodil se z horečky.

Při všeobecném právu volebním naopak rozhodnutí je v rukou obyvatelstva venkovského a vliv šlechtice-statkáře, rolníka jakož i duchovního je při všeobecném hlasovacím právu mnohem větší nežli při volebním řádě peněžního měšce, jakým je volební řád rakouský.

Vaše péče o měšťáka, kterého politicky nechcete šlechtici postaviti na roveň, vaše péče o rolníka, jemuž nechcete přiznat ani veskrze přímé volební právo, jako by nebyl schopen a hoden odevzdati svůj hlas bez prostředníka, — tato vaše péče je kočičím zlatem, a nikoli drahým kovem.

Je to počínání velice nemoderní a nerozvážné, mluví-li se v naší době, kde padají všechny umělé šraňky, o živlech stát zachovávajících, a když živly nemajetné, které svojí krví a svými statky stát udržují, odkazují se mimo meze stran stát zachovávajících a státu přátelských. To by neměli nikdy a nikdy činiti ministři zejména monarchistického státu.

Zanechte této nebezpečné hry s onou nomenklaturou. Mohla by roznítiti požár, který by se těžko dal uhasiti. Znáte příčinu, pro kterou dělnictvo rakouské je mnohem prudší — a jak vy se domníváte — mnohem revolučnější nežli německé? Je toho v Německu příčinou všeobecné volební právo, kteréžto pojišťovací záklopky Rakousko nemá. Od evropského západu zaznívají výstražné signály, velice pronikavé. Kancelář sl. sněmovny odpověděla na ně hermetickým uzavřením budovy parlamentní. To jest opatření zcela zvrácené. Dokořán otevřete brány tohoto paláce a zjednejte volný vstup zástupcům nejmenších poplatníků, továrních dělníků, pomocníků, domkářů a služebníků; otevřte vchody pro celou společnost, aby tento dům konečně se stal tím, co by býti mělo jeho povoláním, opravdovým a poctivým parlamentem lidovým.

Právě protože jsme upřímnými demokraty, chceme lidový stát a dokonce nikoli vládu mass. Uvádíte-li proti nám šedou theorii, že všeobecné právo volební naposled vedlo by ke nadvládě tříd nemajetných, toť pravíme vám: Po staletích snad. Jisto to není. A což nemáte horní sněmovnu? Nerovná-li se tato dnes svojí vahou této sněmovně, proveďte opravu sněmovny panské! Zjednejte tam přirozenou konservativní protiváhu. Učiňte z panské sněmovny skutečně říšský a zemský senát, kde vedle členů korunou jmenovaných zasedali by také zvolenci sněmů zemských, velkostatků, obchodních komor, největších poplatníků, universit, umění a vědy, říšský senát, který by representoval jaksi historický význam jednotlivých zemí, tříd a stavů. Potom by první komora byla řádným, třebas i temperujícím parlamentním sborem.

Kromě toho chováme pevné přesvědčení, že také dolní sněmovna ze všeobecných voleb vyšlá byla by v Rakousku ještě po drahný čas konservativnější, nežli je sněmovna nynější.

Jako strana poctivě svobodomyslná vnesli jsme do této sněmovny prapor všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva; rozvinuli jsme jej na sněmu moravském a tolikéž učiníme na sněmu království Českého. Při tom neodpíráme na našich sněmech, kde není horní sněmovny, slušné zastoupení velkostatku, vyhovující skutečné jeho poplatnosti a historickému významu jeho.

Pokládáme všeobecné právo volební za nejsprávnější a nejkratší cestu ku pozdravení Rakouska a ke konečnému spořádání všech jeho státoprávních, politických a národních zmatků.

Povzneste se aspoň na výši stanoviska belgických liberálů a konservativců a dejte massám všeobecné právo volební, nikoli ve způsobě oddělené kurie, nýbrž ve formě plurálního práva, vázaného na majetek a vzdělání. To nebyla by volební oprava formy ideální, ale přece taková, o které dalo by se jednati.

Vyčítá se nám, že všeobecné právo volební je centralistické a že jednáme nedůsledně, zasazujeme-li se jako strana autonomistická a historická pro všeobecné právo hlasovací.

Předem musilo by se, pánové, rozhodnouti, zdali všeobecné volební právo je skutečně centralisujícím. Slyšeli jsme v debatě o volební opravě prohlášení J. E. tehdejšího poslance ryt. Jaworského, že všeobecné hlasovací právo jest opatřením centralistickým a že by autonomii zemí rozrušilo: ale slyšeli jsme zároveň, kterak šl. Plener prohlásil všeobecné právo volební opatřením federalistickým, opatřením, které by rozrušilo jednotu říše. Oba tito páni zasedají nyní v »jednotném« ministerstvu a bylo by věru zajímavo zvěděti, zdali se oba tito páni ministři též o těchto stanoviskách in camera caritatis dohodli.

Ve Francii neslyšelo se nikdy o federalisujících účincích všeobecného volebního práva. V Americe a ve Švýcarech nic o centralisujících. Pravda jest uprostřed. Pravda je ta, že při všeobecném hlasovacím právu projeviti mohou vůli svoji všichni, že nepůsobí ani jednostranně dostředivě ani jednostranně odstředivě, nýbrž jest způsobilým, aby zjednalo živoucím a skutečným silám celku průchod a platnost.

Vždyť měli jsme již v samém Rakousku parlament, který vyšel nikoli ze všeobecného, ale ze širokého — a co je hlavní věcí — z rovného volebního práva; říšský sněm r. 1848 a všechny rakouské strany, nevyjímaje tehdejší vůdce našeho národa, Palackého a Riegra, sjednotili se navrhnouti v kroměřížské osnově ústavní pro volby na říšský sněm rovné právo a to nejen právo rovné, nýbrž, jak dokládám hned, také přímé. Což bychom dnes, ve věku obrovských pokroků, neměli býti aspoň tam, kde Palacký a Rieger byli již před 50 lety?

Zdánlivě důvodnější je tvrzení, že není to všeobecné, nýbrž přímé právo volební na říšskou radu, které působí centralisticky. Také toto mínění však je neuhajitelné. Doporučuje se nám pořád, abychom obnovili volby na říšskou radu ze sněmů zemských. Z důvodů domněle státoprávních. Není však pravda, že přímé volby příčí se českému státnímu právu. České státní právo nezná vůbec žádné říšské rady, nýbrž jenom generální sněm zemí koruny České. Pro státní právo tudíž otázka volebního práva na říšskou radu naprosto neexistuje. Má-li říšská rada býti rozhodně stavovská či demokratická, — to se otázky českého státního práva nikterak nedotýká.

Obě tyto otázky jsou jako dvě souběžné čáry, které podle mathematické fikce křižují se teprve v nekonečné dáli. Nejsou to pojmy na vzájem se vylučující, nýbrž nanejvýše se dotýkající.

Také v tom případě, položí-li se na místo státního práva toliko federace neb autonomie, seznáme záhy, že větší či menší míra federace a samosprávy nezávisí na způsobu volby do říšské rady, na širší či užší pravomoci centrálního parlamentu.

Nejen pro nás, nýbrž pro žádného spravedlivě smýšlejícího člověka nestává nižádné pochyby, že zavedením přímých voleb říšských r. 1873 právo sněmů zemských porušeno bylo. Je jisto, že stalo se tu násilí na právě, flagrantní porušení práva.

Vy, pánové na levici, nikdy je nemůžete ospravedlniti. Můžete nám jen s jakous oprávněností namítnouti: Ipsi fecistis. Neboť toto násilí bylo jen umožněno trvalou abstinencí českých poslanců. Ano, pánové, my Čechové musíme tu říci: Nostra culpa, nostra maxima culpa! Ale naše vina neomlouvá tehdejší majoritu, která jednala podle pravidla: Kde nemáme práva, udělejme zákon! My ovšem nikdy hlásiti se nebudeme k nauce: Právo říšské ruší právo zemské.

Protože zemské řády, vyhrazující volby poslanců na říšskou radu pravomoci sněmu zemského, nepozbyly platnosti a protože fakticky platí volební řád z r. 1873, je tato záležitost nerozřešena, je tudíž — abych užil slova Bismarckova — otázkou doktorskou, při které tou dobou rozechvění nebo rozčilení přichází buď příliš časně nebo příliš pozdě. Právo sněmů zemských, voliti poslance na říšskou radu, nespočívá — což ví každé dítě — na českém státním právu, nýbrž na rakouských zákonech ústavních, na říjnovém diplomu a na patentu únorovém, který v této příčině byl prosincovkou recipován.

Veliká, velmi veliká míra samosprávy a federace, neztenčené právo státní, ba celá státní samostatnost je s přímými volbami do centrálního parlamentu zcela dobře slučitelna. Pohleďte na Švýcary, na Spojené státy americké, na Německo, jehožto státy mají skorem úplnou neodvislost se souverenními panovníky.

Stejně jako jednotlivé státy v Německu, Bavory, Virtembersko a jiné, mohly by také Čechy a Halič za přímých voleb do říšské rady míti právo uzavírati mezinárodní smlouvy a jmenovati své vyslance, a přímé volby, kdyby nebylo jiné závady, nemohly by býti nižádnou překážkou, aby haličský sněm zřídil vyslanectvo v Petrohradě, český v Berlíně, insprucký nunciaturu ve Kvirinále a zemský sněm dolnorakouský aby měl ambassadeura — v Jerusalémě.

Avšak otázku, o kterou jde, třeba uvážiti nejen se stanoviska právního, nýbrž také se stanoviska možnosti a účelnosti. Zrušení zákona o přímých volbách říšských dá se provésti jenom velmi nesnadno a nevím, zdali a jak zjednati by se dala potřebná k tomu dvoutřetinová většina. Naši předchůdcové na těchto místech byli si dobře vědomi této nesnáze; proto jakkoli celých 11 let nalézali se v tak zvané autonomistické většině, otázkou touto ani nehnuli;

činí-li tak nyní mimo sněmovnu, neděje se to z té příčiny, že by cíl byl bližším a dosažitelnějším, nýbrž proto, že páni se domnívají, že proti všeobecnému hlasovacímu právu našli heslo, které více táhne. Je to nový klam, neboť voličové budou sobě samým a své vlastní bezprostřední volbě důvěřovati nejvíce a nebudou ochotni volebního svého práva vzdávati se v číkoli prospěch, také nikoliv ve prospěch skupin několika obyčejně jim nepovědomých zemských poslanců.

J. E. hr. Hohenwart, zajisté autonomista pravého zrna, tyto záludné plány zle pohatil a pocuchal; neboť jeho návrh upouští od úplné restituce volebního práva sněmů zemských a jen takováto restituce úplná mohla by pro autonomisty míti jakousi cenu, protože by tím vzrostla váha sněmů zemských.

Projekt hr. Hohenwarta není ani naprostá autonomie ani únorovka ani prosincovka, ani to není volební oprava z roku 1873 ani volební novella z r. 1882: to jest mixtum compositum. Taková volební reforma vyžadovala by nejen předchozí změnu všech zemských zřízení, ona znamenala by také nový veliký krok nazpět naproti dnešním beztoho neudržitelným poměrům.

Podle návrhu hr. Hohenwarta volební právo velkých a bohatých pánů by se nejen zabezpečilo a bylo by bezprostředním, nýbrž volba poslancův stavu měšťanského a rolnického neměla by záviseti na voličích, nýbrž na nahodile dohromady slátaných nebo zúmyslně v náš neprospěch složených skupinách zemských poslanců. V tom případě by voličové nebyli nikdy bezpečni, že jejich skutečná vůle nabude při volbách říšských průchodu. Ke všemu tomu má býti počet poslanců rolnických a z měst valně zmenšen. To je věru — s odpuštěním — tuze pestrá strakatina!

Návrh hr. Hohenwarta měl by proti sobě velikou většinu také této sněmovny, a to něco znamená! Čechové stejně jej zamítnou jako Němci. V Rakousku po desítiletí mnoho, ba všechno skorem se děje, co Němci chtějí a Čechové nechtějí. Stalo se také již leccos, ne mnoho, ale přece něco, co Čechové chtěli a Němci nechtěli. Ale nikdy žádná vláda, také koaliční nic nesvede, co nechtějí ani Čechové ani Němci.

Se stanoviska účelnosti není dokonce jisto, že by volby skrze sněmy zemské prospěti mohly zájmům národním — ba i jen autonomistickým.

Říšské rady Schmerlingova stejně jako Beustova a též Auerspergova byly přece voleny ze sněmů zemských; nicméně byly stejně centralistické, proti státnímu právu a protislovanské jako říšská rada, vyšlá z voleb přímých, ba ještě více; nebot počet autonomistických a slovanských jejích členů byl — také relativně počítáno — menší, nežli nyní a němečtí centralisté měli často již sami absolutní, ba dvoutřetinovou většinu.

Velebíte-li sněmy zemské jako strážce samosprávy, budeme nanejméně my v tom odporovati. Avšak, pánové, zdaž nemusili jsme my autonomisté často, velmi často provázeti centralisující snahy

únorových sněmů zemských bolestným voláním: Quis custodiet custodes? A zdaž voličstvo, které volí do sněmů zemských i do říšské rady, je horším strážcem autonomie a méně spolehlivou baštou proti centralismu? A což pak není celé volební právo sněmů zemských, což pak není každá změna ve složení volebních skupin, což pak není rozdělení mandátů vázáno zákonem říšským? Což pak nebrání vlastně zastanci volebního práva, nikoliv celého sněmu, nýbrž jednotlivých skupin jeho členů, což pak nebrání vlastně oni sami volební právo únorovky a prosincovky autonomii tak nepřátelské?

Ještě povážlivější je věc po stránce národní. Již nyní nalézáme se v Čechách vůči koalici Němců a šlechty, která sice ještě všude není na dobro hotova, ale může záhy býti upevněna. Páni konservativní šlechticové, odpudivše od sebe příkře národní velkostatek, jsou také ke kompromisu s ústaváckým velkostatkem již dále nežli na půl cestě. Jest tedy po stránce národní celkem lhostejno, zdali český velkostatek volí přímo, jako nyní, či jako dříve jako samostatná skupina sněmu zemského Dostaneme sotva národněji smýšlející poslance této kurie. Spíše naopak. Ale šlechta sama, jak se zdá, neklade na volbu skrze zemský sněm velké váhy, netouží po ní; jinak by hr. Hohenwart pro velkostatek nebyl navrhl zachování přímých voleb.

Na Moravě a ve Slezsku, kde máme v obyvatelstvu převážnou většinu, jsme na sněmu zemském a tímto samým a volebními skupinami majorisováni a máme za přímých voleb do říšské rady četnější zastoupení. Z Čech v době, kdy konaly se volby na říšskou radu skrze sněm zemský, vysíláno národních poslanců českých jenom 14, z Moravy 3 a ze Slezska žádný. Dnes má Morava 12 poslanců českých a v Čechách máme bez obchodních komor ve městech a obcích venkovských 34, podle návrhu Hohenwartova měli bychom v nejlepším případu 21 českých poslanců. Ovšem by připadlo ještě několik poslanců ze živnostenských komor a voleb lidových. Avšak komor živnostenských tu dnes není a nové rozdělení okresů musilo by pro jejich velikost činiti tak veliké obtíže, že se může pochybovati o uskutečnitelnosti dotyčného zákona.

Ve stejné situaci nalézají se také naši slovinští bratři ve Štýrsku, Korutanech a Přímoří a naši rusínští přátelé v Haliči. Ti všichni by vrácením volebního práva říšského sněmům zemským utrpěli jen národní a politické ztráty. Potvrzuje se tu na novo významné naučení dějinné: Kde lidé do zákona vkládají nespravedlnost, vkládá Bůh do něho spravedlnost a tresce ty, kdož jej udělali. Tak se stalo také se zákonem o přímých volbách říšských.

Vidíte, pánové, jak bezdůvodné a liché jest obviňování, jako bychom svým návrhem na všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo poškozovali samosprávu, státní právo a národní zájmy Slovanů. To Němci lépe postihli a my pokládáme za pravé neštěstí pro Rakousko, že také liberální Němci všeobecné volební právo nechtějí. To byl by široký a bezpečný most k dorozumění a míru.

Na koalici chválí se, že vše na ní je veliké: strany, program, cíle, nadšení, pracovitost, — ctěný pan posl. Lupul by mohl jako předseda národohospodářského a branného výboru leccos o tom vypravovati.

Leč buďsi, na všechen způsob však největší věcí na koalici je strach před spravedlivou, poctivou volební reformou. Ten je také pochopitelným, neboť tento strach před rovným volebním právem jest strach — před smrtí.

Návrhy dosud učiněné skonaly nekřtěné ve chvíli, kdy se zrodily. Nesnesly božího světla. Dalším nepovede se lépe.

Řekne se snad: koalice a její ministerstvo trvají teprve krátký čas a nemohly tedy ještě svoji způsobilost prokázati mistrovským kouskem.

Co dosud bylo předloženo, je však až příliš hubená strava. Vaříte, pánové, stejně jako chuďasové nebožky »trojnohé«: vodou.

Jediné aktivum koalice je zákon o zemské obraně a výjimečná nařízení v Praze. Toto největší passivum dřívější vlády vzal koaliční kabinet celé na svůj účet. A podle posledního prohlášení p. ministra vnitra v rozpočtovém výboru podobá se, že vláda na obnovu normálních poměrů v Cechách vůbec nepomýšlí. Je to tak pohodlnější.

Tak vláda nynější při svém prvním kroku do této sněmovny vypověděla národu českému válku a »veliká« koalice konala ji při tom služby hoplitů.

Nuže, jak tato veliká položka odůvodňována?

Napřed produkoval se roztomilý p. ministr vnitra*) jako umělec v mosaice. Pan ministr je znám jako výborný znalec umění a přírody a sestavil z kaménků, které mu dodali český místodržitel a pražský policejní prefekt, pestrý mosaikový obraz.

Avšak to, co jsme žádali, co jedině bylo na místě při opatření tak neslýchaně tísnivém: prostými rysy kreslený a jasný, nekřiklavý obraz domnělého provinění českého národa, nám nepodal. Byl to, jak praveno, měnivý obraz mosaikový. Aby pak člověk dovedl za všech okolností mosaikový obraz oceniti, k tomu je potřebný vkus, jehož já nemám, — vkus byzantinismu.

Ale když účinek obrazu toho se neukázal, bylo nám praveno: »Počkejte jen až do procesu Omladiny, potom už husí kůže naskočí, pak se nezbytnost výjimečných opatření nad slunce jasněji ukáže.«

Nuže, proces počal.

Obžaloba uveřejněna.

Státní žalobce měl slovo.

Co jsme však slyšeli z jeho obžalovacího spisu?

Domněnky, na nich založené vývody, domysly místo dokázaných fakt, výpovědi individua,**) jehož povahopis jest ustálen — ale nikde důkazu, že podmínky zákona byly splněny.

*) Markýz Bacquehem.

**) Mrvy.

O procesu Omladiny bylo v tom okamžiku na soudu neodvislých lidí rozhodnuto, když obžalovaní vypověděli svá generalia. Celá Evropa se usmívala dílem posměšně, dílem soucitně: »V Rakousku pohánějí se školáci jako velezrádci před soud!« A byla to podařená grafická travestie, kterou tuto vidíte ve »Figaru«, kde strážníci nesou do soudní síně děti v plénkách a kojence.

Z dlouhého přelíčení nic nevyšlo na jevo, čím by se dala nade vši pochybu dokázati jsoucnost tajného spolku s velezrádnými snahami a plány podvratnými. Tento tajný spolek jest fikcí.

Bez této fikce nemohl celý politický tento tendenční proces býti vypraven, bez této tendence byla by většina obžalovaných musila být uznána za nevinnou. A to se nechtělo.

Proto tak křiklavé přehmaty proti trestnímu řádu při závěrečném přelíčení. Proto, jakkoli pravý opak se ukázal, brána houževnatě držená domněnka jako faktum, a dle toho jednáno.

Velectění pánové! Je vždy nemilou věcí revidovati nálezy soudu v parlamentě, avšak odkazuji na příklad velkých parlamentů západních, kde taková kontrola není vzácností. Připomínám výrok Millův, že parlament je velkým vyšetřovacím soudem národa, před jehož forum náleží vše, co se ve státě děje. Podotýkám konečně, že povolujeme miliony k účelům justičním a že máme tudíž právo přihlížeti, jak se tato justice koná vůbec a v jednotlivých případech zvláště.

V soudní síni pražské provozována, bych tak děl, politika. Nebezpečné to jednání, když odnímají se Spravedlnosti váhy a zůstavuje se jí, slepé, jenom meč.

Ctění pánové! Nedávno zřízeno mezi pražským místodržitelstvím a trestním soudem telefonické spojení.

To jest jen zjednodušená spojitost, kteráž byla dříve již a jejíž dráty byly celému světu vidomy.

Zda nepojímá člověka tesknota, že tu jde o pravděpodobnost, že prováděn na justici nátlak, jakého není v žádném právním státě, tlak, který by chefa justice přiměti měl k důtklivému vyzvání pana ministra vnitra, by podřízeného sobě místodržitele českého odkázal do náležitých mezí? Již z té příčiny by vyvráceno bylo všeobecné skoro přesvědčení, že tento místodržitel provozuje vlastní svoji politiku a že má v Čechách převahu nad samým celým ministerstvem, jakoby mu krásné naše království v entreprise bylo dáno.

Stejně jako výjimečný stav měl také proces proti t. zv. »Omladině« postihnouti nikoli tak tuto jako spíše naši stranu a opposici českého národa. Nepodařilo se to. Sám veřejný žalobce musil projeviti svoji pochybu stran souvislosti naší strany s obžalovanými, stran souvislosti, kterouž odpůrci naši snažili se dovoditi. Dokázán pravý opak. Za tak chytré bychom přece měli býti pokládáni, abychom věděli, že výtržnosti a tajné spolkářství způsobují rozkoš jenom slavné policii, která také při tom vydatně spolupracovala.

Den po dni míjel a čekaná překvapení a ohlášená odhalení nepřicházela. Když pak se pořadatelům velkého tohoto procesu vedlo jak onomu divadelnímu řediteli, který po propadlém aktu sensačního dramatu těšil obecenstvo na akt nejbližší, tu stali se pánové nervosními. A když u nás páni z politické a justiční správy stanou se nervosními a podrážděnými, potom ade a dobrou noc, rozvaho! potom nadiktují zápovědí, rozpouštěcích příkazů a konfiskací celé hromady.

Tak se také stalo. Nikdy český tisk nebyl tak šikanován, potlačován a týrán jako za vlády hrab. Fr. Thuna. My Čechové přestáli jsme již nejednu éru persekuční, ale nynější na vždy zůstane nezapomenutelnou. Též ona naposledy dospěla k tomu, čím dlouho lišila se od předchozích: ke plnění kriminálů novináři.

Ale nejen tisk, také právo shromažďovací a spolčovací trpí. Páchá se na nich násilí v jedné části zemí na základě výjimečných opatření, ve druhé bez nich. Jeden příklad na doklad a ukázku.

Zcela nevinná, jak beránek nevinná česko-židovská národní jednota zemská náhle rozpuštěna, protože, nu — zapomněla se stejně jako »Omladina« s Mladočechy. Nejen někteří z nás byli přispívajícími členy, ale také poslanec dr. Engel, jako lékař a člověk dobrý anděl, jako politik vtělený ďábel a kromě něho také »černá duše«, ještě nebezpečnější poslanec Schwarz, osmělili se na valné jedné schůzi místního odboru, poslyšte jen tu velezrádu: mluvit o všelidské lásce! A při tom hr. Thun není ani antisemitou.

Tak tlumí se každý ruch veřejného života, tak vyrván odpor českého národa ze sloupců novin, z rozprav spolkův a schůzí, ale přisámbůh, nikoli ze srdcí národa. Ta ještě více ztvrdla.

Když pak dokonána ona truchlohra souvěkých dějin, jež odbyla se ve přítmí porotní síně pražské, kdež i sama pochodeň zákona sotva jenom blikala, tu sbor publicistiky — prosím německé a zahraničné — veřejnosti se tázal: »Kde je vina, kde je spravedlivý poměr mezi vinou a trestem?«

Velký počet obžalovaných odsouzen pro velezrádu. Člověk musil by míti kromobyčejná skla zvětšovací, asi ta, která měl nebohý Hidalgo v Gil Blasu, a musil by v mravenčích hromádkách viděti hory, aby takový zločin nebo přípravu k němu u odsouzence objevil.

Nejhorší věc, která se shledala, bylo několik přepjatých výroků v dennících a cedulky, vyzývající k založení »demokratického státu«. Užilo se veškeré elastičnosti § 58., jakož vůbec se podobá, že velikou roli měla následující pověstná stupnice: kritisovati jest osočovati, osočovati jest napadati, napadati jest vyzývati k zášti a k opovrhování. A tak kde nestačil pružný § 58., vykonal neméně elastický § 65. kýženou službu.

V Praze nebyli pamětlivi anekdoty, kterou Holzendorf se vší vážností doporučuje učencům státního soudu jako praktickou moudrost: Výtečný soudce za Jakuba II. tázal se stařenky, obviněné z pekelného umění létacího: »Umíte lítat?« »Inu arci«, odvětila

mučidly zastrašená baba. »Nuže, leťte tedy domů!« Stejně bylo by lépe bývalo, kdyby se obžalovaným v Praze bylo řeklo: »Nuže, jděte a založte demokratický stát.« Vždyť nežijeme již v době, kde kýchnutí před svatým majestátem panovníka, »roi soleil«, pokládáno za provinění na státu.

Pečeť zločinu vpálena mladým mužům, také zcela mladistvým, kteří sice pobloudili, ale též ve svém poblouzení ničeho jiného se nedomáhali, leč o čem domnívali se, že může to býti ke blahu národa a ke štěstí pracovního lidu.

Než k jedné věci přihlédněte! Obvinění nežádali žádnou shovívavost, žádnou soustrast, žádnou milost, nýbrž jen spravedlivý ortel. Při tom nebudiž zapomenuto, že jsou to vlády, které po většině dělají spiklence a tajné spolkáře, a že valná část zodpovědnosti padá na hlavu právě těch, kteří všelikým způsobem zahrávají s city národa, ba zapovídají mu dokonce vzpomínku na slavný slib císařův a pak hořekují nad smýšlením a cítěním a zviklaným právním citem českého národa. Veliký státník pravil, že směšny jsou a opovržení hodny ony vlády, které s částí svých poddaných špatně nakládají a pak žalují nad nedostatkem vlastenectví a loyality.

A právní cit našeho národa — zdali bude a může býti upevněn takovým soudnictvím a rozsudkem tak tvrdým, jakým byl rozsudek ze dne 21. února, rozsudkem, kterým nezapomenutelný proces byl nezapomenutelným způsobem ukončen!

Otevřenost a pravdu nazval pan ministr-president tady vůdčími hvězdami koalice. Ty zbledly úplně v temnotě tajného procesu proti Omladině, při zavřených dveřích provedeného. Tak tkví mezi pochybnou vinou a přísným ortelem, který činí úhrnem 100 let žaláře, veliká pomlčka!

Pronásledovaná věc jako všude tak i tu najíti musí sympatie, neboť odfoukne-li se slupka mladické nezkušenosti, zbude ušlechtilé jádro. Romantičnost, horování a přepjatost jsou šťastnou výsadou mládí a právě z nadšených mladíků vzrůstají zralí a osvícení mužové pro služby vlasti.

Tak zůstavuje tendenční onen proces ssedlinu trpkosti v myslech a následky se dostaví. Politické procesy jsou jako drastické léky; škodí vždy více, než prospívají. Proto, pánové na křeslech vládních, nespolehejte, že takovéto prostředky způsobují obrat v českém národě. Podobali byste se poutníku, jenž na břehu čeká odtok proudu, by mohl přejíti suchou nohou.

Vývoj věcí v národě českém nebéře se do konce směrem zpětným. Nikde ni potuchy po t. zv. vystřízlivění a obratu. Naopak: opposiční hnutí zasáhlo již také Moravu. Ono s námi sdruží také všechny ostatní syny našeho národa. Jeho proud valí se již do zemí obydlených Slovinci a Chorvaty. Všichni odstrkovaní Slované podají si k odporu proti koaličnímu systému ruce. Čím větší jsou obtíže, tím rázněji vzepře se k odporu a k rozmachu neztenčená síla potlačovaných. My neskloníme hlavu pod nepřízní dne! My

nezápasíme pro slepé vášně, nýbrž pro posvátné city národa; nezápasíme na ukojení panovačných choutek, nýbrž za rovné právo, ne pro fantomy, nýbrž pro vlast. Naše strana jest strana svobody. My jsme národ mužů a jednati budeme tak, jak jednati musíme, abychom hodni se stali, míti svobodnou vlast, svobodnou vlast, ve které by bez újmy moci monarchie, nýbrž naopak v zájmu jejím — zajištěn byl volný rozvoj dějinami oprávněný zvláštností našich v oboru jazyka, mravu a práva, aby zabezpečen byl náš rozvoj duševní a hmotný.

Vládní koalice domnívá se býti pevnou; ale pomněte na kámen, jejž Nebukadnezar viděl ve snách, na kámen, který se utrhl, se střítil a obraz ze čtvera kovů rozdrtil. Máte mocné spojence zde uvnitř říše a v trojspolku. Také pan Wekerle*) vám žehná, nemůžeť věru činiti nic kloudnějšího, neboť dokud tato koalice vládne, dotud jest on, jest Uhersko pánem Rakouska.

Dějiny světové jsou bohaty podivuhodnými hříčkami. Viděli jsme, kterak jednoho dne pan šl. Plener procitl v objetí hraběte Hohenwarta. Protože nedávno teprve Ludvík Košut udělil politice Wekerlově svoji approbaci a protože přátelé našich přátel jsou také našimi přátely, můžete, pánové z vládní koalice, naposledy také bývalého diktátora počítati mezi své přátele. A nebyla to odveta, nýbrž jen významná náhoda, když někteří naši páni ministrové předminulou neděli při velkolepém zabrání země Košutem konali passivní assistenci.

Proč by nemělo světu býti uchystáno divadlo: zástupce maďarské myšlénky revoluční schvaluje politiku vnuka maršála Windischgrätze. Gratulujeme napřed.

Naši spojenci jsou lepší! Po našem boku zápasí dvě nepřemožitelné moci: právo a vůle. Pevná, trvalá, nepoddajná vůle. S námi jsou také veliké mravní a osvětové proudy tohoto věku, výsledky sociální a národohospodářské vědy, jakož i pokračující vzdělání mass.

Demokratická a liberální myšlénka nedají se zastaviti černožlutými sloupy pohraničními. Ony překonaly silnější moci — pomněte na Ludvíka XIV., na Napoleona a Bismarcka.

A proto, že víme, že za námi stojí všichni ti, kterým se od vašich předchůdců stalo příkoří a na kterých také vy, na vzdor opačnému snad úmyslu, se budete musit bezpráví dopustit; protože slovanští a všichni jiní národové, jichžto práva kontumačním vyřízením odmítáte a také dělníci a velké massy lidové, jimž odpíráte rovné volební právo, za námi stojí, právě proto, že víme, že tato v pravdě nepřemožitelná armáda je s námi a pro nás, právě proto jsme o konečném výsledku těchto zápasů uspokojeni. Ale právě proto, že jsme silnější nikoli se stanoviska politiky dne, nýbrž sub specie aeternitatis v tomto zápase, který vedeme my pro své historické a přirozené právo, který vedete vy pro zvěčnění historického a při-

*) T. č. uherský ministr-president.

rozeného bezpráví na národech slovanských a na nemajetných třídách všech národů, právě protože jsme silnější, můžeme v každý čas také uprostřed zápasů nezávadně mluviti o míru. O míru, který vylučovati a zlomiti má všelikou nadvládu. Nadvláda národa nad národem stává se vždy kletbou vládci i ovládanému.

Proto nechceme však mír koalice nynější. Tento mír duchy nesmiřuje, nýbrž oslabuje a zmrtvuje; a jeho nebezpečí jsou větší než utrpení a oběti, kteréž ukládá boj. Přinášíme je rádi, neboť právě strážeň národa je často podmínkou jeho vítězství a vyspělosti.

Koalice poslanců německého národa a konservativních velkostatkářů z Čech neznamená daleko mír a smíření v Čechách. Takový mír — sami jste se toho dožili — nedá se zjednati na vyšší příkaz, takový mír nemůže také v tísni se nalézající přivoditi za tím účelem, aby se udržel při vládě, také nikoliv strana, aby z koutku pohněvané opposice vklouzla na teplou lavici při kamnech vládních stran. Požehnání míru takového nelze zakoupiti za cenu všeho toho, co národnímu životu a životu vůbec hodnoty zjednává.

Mír má-li býti upřímným a trvalým, může a musí vytrysknouti jenom z opravdového cítění, z pudu a potřeby, tedy z hlav a srdcí. Musí to býti mír boží, poctivé vyrovnání od národa k národu.

A kde je vůle, tam se i najde také cesta.

Také my si ho přejeme a den, kdy se tak stane, byl by dnem radosti a štěstí nejen pro naši krásnou vlast, nýbrž i pro celou říši.

To by nebyla žádná koalice oligarchů, žádná koalice privilegovaných kmenů, národů a tříd, nýbrž koalice národů, po které toužil šlechetný Fischhof, koalice národů rakouských ke zřízení monarchického Švýcarska, ke zřízení demokratického svazku svobodných národů. Jenom koalice taková mohla by národní mír způsobiti, k míru sociálnímu raziti cestu, mír ústavoprávní umožniti a mír mezinárodní usnadniti.

Takové přirozené koalice potřebujete vy, pánové z německých stran, mnohem více nežli my. Vaše nynější politika vás odciziti musí vlastnímu národu. Či snad nepočítáte k tomuto všechny nevoliče vašeho jazyka, nepočítáte všechny tyto milliony Němců ke svému národu? Nepočítáte-li, tož neholedbejte se, že zastupujete nejčetnější národnost. My pokládáme každého, kdo z české matky se zrodil, ať si je boháč či chuďas, ať si volič či nevolič, za syna svého národa.

My neuzavíráme se poznání, že veškerá budoucnost Rakouska závisí na dorozumění obou jeho nejčetnějších, nejpokročilejších a nejpoplatnějších jeho národů. Na naší straně nebude se nedostávati vůle k poctivému smíru, ke smíru ve znamení rovného práva a svobody. Ale kde jsou dnes Němci pokroku a svobody? Jejich řady řídnou, ale jen v této sněmovně; venku na široké silnici života čekají legiony jich a ty také tu brzo dostanou se ke slovu. Vaše koalice nemůže býti východem k tomuto velkému cíli. Ona

jest bojovnou organisací na dvě fronty. Ona je kartelem sytých národností proti těm odstrčeným národnostem, jež prahnou po rovnoprávnosti ; ona je zároveň alliancí privilegovaných tříd proti třídám bezprávným. Ona je samovládou několika stran, založenou a zachovávanou strachem o politickou državu. Ona není, jak řekl hrabě Ledebur, pravdivým obrazem Rakouska, nýbrž zpitvořením historického a skutečného Rakouska; ona není výrazem života národů, neboť celé milliony Němcův a více než 10 millionů Slovanův stojí proti ní.

Hlukoká trhlina dělí tuto sněmovnu. Nezeje již toliko mezi Němci a Čechy, ona rozlišuje privilegované a vyděděnce, ona odlučuje novou společnost od staré.

Vy, pánové z koalice, chcete, aby zkameněla nepřirozená, zetlívající přítomnost — my chceme přirozený a organický vývoj. Vy jste minulost, my jsme budoucnost.

Proto mezi touto koalicí a její vládou, která všemi malými a velkými prostředky pokračuje v persekuci proti českému národu, a tímto národem je možný jenom jeden poměr: poměr válečný. Pro nás je dnes jenom jedno heslo: Ministerstvu této koalice ani muže ani haléře!

5.

Řeč promluvená 28. května r. 1894 v poslanecké sněmovně o návrzích výborových na částečnou změnu zákonův o časopisectvu *).

Slavná sněmovno!

Ctění pánové!

Přes třicet let minulo, co v libánkách ústavnosti naší slavná sněmovna poprvé zabývala se otázkou tiskového zákonodárství.

Jednoho momentu z oněch dnů budiž mi dovoleno tady vzpomenouti, který je významným a zajímavým zároveň.

Když tehdejší výbor pro tiskové záležitosti předložil tiskový zákon, kterýž — až na pozdější změny — ještě nyní je v platnosti, byl zpravodajem dr. Herbst, tudíž německý poslanec z Čech.

---

*) Většina výborová navrhla v souhlasu s vládou všeho všudy tyto úlevy tisku: Nadále nepotřebují časopisy skládati kaucí. Avšak byl-li časopis odsouzen k nějaké pokutě, nebo ku náhradě soudního řízení, musí vydavatel do 8 dnů po nastalé právní platnosti rozsudku pokutu zapraviti, jinak se mu časopis až do zaplacení zastaví.

Co se prodeje časopisů týče, musí politický úřad zemský povoliti filiální prodej »všech úřadu oznámených tuzemských časopisů« v určitém krámu každému k provozování svobodné živnosti oprávněnému občanu. — Též pomocí automatů možno noviny prodávati, ale politický zemský úřad má právo vybrati si časopisy, k jichž prodeji tímto způsobem svoliti chce. — Nebyla-li některá konfiskace při odvolacím řízení potvrzena, jest stát povinen vydavateli dokázanou škodu nahraditi.

Státní zástupce nebo policejní úřad jsou povinni udati vydavateli časopisu článek, po případě jednotlivá místa článku, pro něž list byl skonfiskován. Avšak i po tomto sdělení může býti list vždy ještě pro jiné, neoznámené příčiny stíhán.

Oddělitelné části, t. j. přílohy zabaveného čísla, pokud neobsahují nic závadného, nepropadají konfiskaci.

Menšina výboru tiskového (dr. Pacák, G. Eim, dr. Hoffmann, dr. Žáček a Teliševský) naproti tomu navrhuje však nad to ještě následující, pronikavější a poctivější úlevy tisku:

V generální debatě nepřihlásil se žádný řečník proti předloze. Sněmovna chtěla rychlým projednáním osnovy zákona dáti takřka projev všeobecné, naléhavé potřebě po svobodomyslnějším tiskovém řádu. Proto slova se ujal toliko jediný řečník pro předlohu. Byl to konservativní poslanec české národnosti, budějovický biskup Jirsík.

Referenta postavila tedy německá levice, jediného řečníka, pro návrhy výborové slovanská pravice.

Poslanci — odpočtou-li se některé neshody o podrobnostech, byli všichni bez rozdílu strany a kmene jednomyslní ve snaze, vymaniti tisk, pokud možno, nejrychleji ze šraňků preventivního řízení a zjednati mu dobrodiní ochrany přesně vytčených zákonů.

Takový byl počátek svobodnějšího vývoje v oboru tisku. Kdož by se byl nadál, že na konci jeho nalézati se bude nynější osnova reformy.

Faktum samo, že se opět zabýváme tiskem, nikomu by nemohlo býti vítanějším, nežli nám, kteří přejeme tisku již pro jeho důležitost pro duch časový, jen kdyby konkretní podnět byl takový, jakého přátelé pokroku a svobody ve veřejném životě tohoto státu žádají. To jest, kdyby to byla reforma, jejíž účelem jest, neodvislému tisku zaručiti hmotně možnost existence, morálně pak postavení jako nejen trpěného, nýbrž organického činitele veřejnosti.

Takových vlastností postrádá však oprava, která se nalézá na denním pořádku: proto jímá mě tíseň, když ujímám se tu slova na obranu svobody tiskové.

Doba, ba celá epocha jsou takovému poctivému reformnímu dílu velice nepříznivy.

Proč tak nepříznivy? — tážu se. Proč nepříznivy, anať vládne přece dnes tatáž společnost, jejíž první hlasitou tužbou, když ryčnými bouřemi roku 1848 vysvobozena byla z tísnivého jařma, byly: ústavnost a svoboda tisková?

Velectění pánové! Příčina je ve vývoji, kterým se bral vývoj liberálního principu v zemích středoevropských. Tenkráte bylo názorem světovým, co je dnes pouhým okruhem zájmů. Podle výměru svobody tiskové, jaký panující politická strana nebo třída nebo národnost žádala nebo poskytla, možno seznati, zdali a kterou měrou dodává svému programu povahy živoucího principu, či zdali si je vědoma, že jsou to jen malicherné, jednostranné interessy, které vyšnořuje zvučným jménem politického duševního směru.

I. Časopisy nesmějí se na dále konfiskovati nežli pro tyto patery příčiny: 1. Pro urážku Veličenstva; 2. pro zločin rušení náboženství; 3. pro vyzrazení válečných opatření; 4. pro vybízení neb popuzování ku spáchání zločinu neb přečinu, však i to jen tehdá, kdyby bylo nebezpečí v prodlení; 5. pro urážku mravnosti neb stydlivosti.

II. Časopisy neplatí na dále žádného kolku novinářského.

III. Prodej časopisů jest svoboden; každý zachovalý a zdravý 16letý občan má právo prodávati všechny tuzemské časopisy netoliko v krámech, ale i po ulicích, po hostincích a po domech.

Proto spatřovali také nejosvícenější mužové francouzští vždy ve svobodě tiskové panaceu všeliké svobody a červencová revoluce rozněcena byla pověstným oním nařízením, kterým opětně zavedena censura.

Přese všechno poblouzení jak panujících tak potlačených stran zůstalo ve většině národa francouzského živé vědomí, že zásady r. 1789 representují světový názor vítězné síly, která naposledy zdolá všechny protivy.

A byť sebe víc od něho lišila se státní idea britská, vědomím její trvanlivosti a velikosti jest Angličan tak proniknut, že nemůže si svobodu myšlénky a slova představovati jinak leč jako most k úplnému vítězství oné veliké ideje státní.

Netřeba mi zajisté zevrubně vykládati, jak jinak se vyvinul liberalismus středoevropský, zejména rakouský. Je snad karakteristickou známkou veřejného života v celé střední Evropě, že, vyjma mohutný proud citu národního, panující společnost úplně postrádá velikého, jednotného názoru světového.

Odtud ta rozervanost ve všech oborech její života duševního, v politice, v umění, ve vědě; odtud desorientování a všeho ladu prosté sloučení různých směrů v tomže vědomí — loyalita až k byzantinismu stupňovaná a provázená obdivem pro republikánská státní zařízení jiných národů; proto odtud postulát svobodného badání a spolu vážnost ke zbožné oblažující, dětinné víře; odtud horoucí nadšení pro humanitu, ale současně horečná vynalézavost nejrafinovanějších a nejpůsobivějších válečných nástrojů ke hromadnému vraždění a jiných takových známek více.

A v tom dlužno hledati snad původ, proč právě ve střední Evropě navzdor všem námahám pro sociální mír socialistické strany postupují nejprudčeji a jsou dnes opravdovou mocí.

Ale na druhé straně seznání, že jejich politická existence již nespočívá na základě jednotného názoru světového k odporu schopného, činí panující ve střední Evropě společnost bázlivou, zpátečnickou a zejména naproti svobodě duševního hnutí velice citlivou.

Proto pochopíte sklíčenost, se kterou před repraesentanty této společnosti přistupuji k obraně svobody tisku. Avšak tolikéž pochopíte, proč argumenty své nevolím ze zbrojnice onoho ideálního ruchu, který naplňoval generaci let osmačtyřicátých.

»Jiné časy, jiní ptáci,
jiní ptáci, jiné písně,
ty by mi též lahodily,
kdybych měl jen jiné uši ...«

pěje německý básník.

Vy, pánové, máte jiné uši nežli generace let osmačtyřicátých: já pak, jako praktický politik, dalek jsem úmyslu, probouzeti ve vás upomínky na zvuky z mládí polozapomenuté.

Nebylo by snad nesnadnou, ba bylo by vděčnou prací, postaviti před vás vaše mládí: kvitovali byste nepochybně rozmilou vzpomínku na půl radostně na půl teskně se slzou v oku, ale hned

potom byste pošilhávali po zdvižené taktovce svého vůdce nebo ministra, byste podle ní si upravili své hlasy.

Nikoli — nedotknu se filosofické stránky svobody tiskové. Na kamenité půdě politiky zájmů chci vybojovati zápas, chci vám dokázati, že reformy, kterých my žádáme, vyhovují vašim vlastním zájmům, ač-li jim dovedete jen rozuměti; vždyť oprava ta byla usnesena votem vašich vlastních zástupců ve výboru tiskovém a vtlačena jí tedy pečeť nikoli jenom naše, nýbrž také vaše.

Než, proč navzdor změně ve vašem smýšlení, proč navzdor nepřízni poměrův otázka tiskové novely přece dostala se vůbec v proud, je nám, pánové z koalice, zcela jasno.

Porozhledli jste se koncem svého prvního roku závodního na pokusném poli svém, abyste provedli inventuru své politické činnosti a nalezli jste kolkol pustý úhor. A tu pravili jste si: má minouti rok tohoto kabinetu práce, této majority oprav, aniž bychom něco — nikoli vykonali, nýbrž aspoň fecisse videamur.

I odpověděli jste si: ne.

A tak dostal se odkaz dra. Jaquesa*) na jeviště politické, zlomyslný divadelní ředitel znetvoří a zkomolí kus a dá jej hráti na počátku parného léta — jen aby se autora s dobrou manýrou zbavil.

Doba od roku 1862 na vás nikterak neúčinkovala. Nevidíte nebo nechcete viděti, že tisk sám sebou a vlastní svojí silou pokročil tak velkolepě, že zákony proň platné nevyhovují již ani pro čistě technický jeho vývoj.

Tisk bral se v před botami sedmimílovými: spěje a letí s elektřinou a toto vaše tiskové zákonodárství jede s poštovní károu, do které zapřažen je starý byrokratický šiml.

Velectění pánové! Nehodlám promluvit apologii tisku, půltřetího století po Miltonovi a půl věku po dnech, ve kterých národové rakouští prohlášeni zletilými. Platíť slovo mé vznešené a veliké věci. Veliká věc pak nepotřebuje veliké řeči.

Tisk je uznaným životním elementem moderního světa: nikdo, ani odpůrcové jeho, nemohli by ho dnes postrádat. On je podstatnou součásti duševního vzduchu, ve kterém dýšeme.

Rozhledněte se v moderním světě a přesvědčíte se, že jako na počátku stvoření bylo slovo, tak i v genesi, která se před námi děje, má slovo časopisectva předtvůrčí sílu. Všechny veliké instituce — ony vznikly buď v jeho hlavě nebo byl při jich porodu pomocníkem a podporoval vydatně jejich růst, zdar, jich vybudování a zdokonalování. Podobá se věru, jako předním úkolem jeho bylo, dnes psáti, co zejtra všichni myslí a co pozejtří všichni, také nejmocnější, činiti musí.

Nezměrným a neocenitelným jest jeho působení výchovné na lid: on tříbí soud davu a povznáší jej na vyšší stupeň vzdělanosti a mravnosti.

---

*) Původce iniciativních návrhů na reformu zákonů tiskových.

Tím stává se veřejným svědomím, všude přítomnou morálkou, nejvyšším vychovatelem lidstva, velikou universitou národů.

Po čem kdysi geniální učitel národů, veliký náš Komenský ve své pansofii prorockou předtuchou osvícen, jako po nejvyšším svém ideálu toužil — stojí tu jako majestátní stavba až ku krovu vybudovaná: universální, moderní časopisectvo.

Řeknete snad: to jsou běžné fráse. Ano, jsou to běžné fráse: ale to právě je faktem neskonale zarmucujícím, že názor, který se v životě stal již abecedou — pořád ještě musí v zákonodárství našem zápasit o přiměřené vtělení, zápasiti k tomu ještě marně.

Povinné, všeobecné školní návštěvy je svoboda projevu, tedy tisku přirozený a nezbytný důsledek.

Sociální politika, která chce nedělní klid a ve svátek i v neděli pozavírati kořalny a tím odvrátiti dělníka od požívání alkoholu, která však svobodný tisk, tudíž usnadnění požitku duševního nechce, je vniterní nepravdou.

Nalézáme se nyní v době jubileí základních a fundamentálních zákonů.

Před dvěma roky slavili jste, pánové ze spojené německé levice, jubileum své prosincovky ještě v nádherné hudební dvoraně vniterního města vídeňského; letošní ročnice školských zákonů šustla se již jen ve vší tichosti stínem hostinské zahradní pivnice před starou linií.

Ký div potom, že lid jako takový při tomto jubileu zůstal chladným?

Nevím, zdali pátrali jste po příčině této netečnosti, ale je na snadě.

Nalézají-li pětadvacet roků po zavedení školských zákonův a všeobecné branné povinnosti požadavky všeobecného volebního práva a svobody tiskové nejrozhodnější odpůrce v táboře oné strany, která školské zákony počítá ke svým nejskvělejším vymoženostem, pak ať se strana ta nediví, že nová generace nechce se dáti v její vlek a nenalézá příčiny jubilovati s ní.

Vybředněte přece, pánové, z bludu, že v politickém životě je možno, na určitém místě stanout a z pěkného nějakého výkonu učiniti pohodlný výměnek pro stáří nějaké strany: stali byste se tím špitálníky liberalismu.

Liberalismus je v neustálém postupu a nedostačuje ve výměnku se těšiti říkáním: My se jmenujeme liberální strana.

Reforma či revoluce — toť byla třpytná antithese, kterouž ondyno vyslovil tu nejčelnější člen této vlády, na lesklá hesla nikoli chudé.

Nuže, my nechceme dokonce žádnou revoluci v otázce tiskové. Zastáváme se tady jen vašich vlastních návrhů, pánové z většiny, které chcete nechati na holičkách. Ale tisková oprava bez svo-

bodné kolportáže, beze zrušení novinářského kolku, bez naprostého uklizení kauce a ne-li úplného odstranění aspoň podstatného omezení konfiskací — není žádnou nápravou a žádnou opravou. O ní nelze užiti žádného z pěkných hesel nové éry, — ani elastického »Otevřenost a pravda«. Ne, tu třeba zajíti do prosté domácí kuchyně hr. Taaffa: taková tisková reforma patří do systému fortwuřtlování.

Žaloby rakouského tisku na tyranské s ním nakládání jsou dvojího druhu: materiálního a mravního.

Třeba povědětí, že oprávněnost obou stesků uznává se do jisté míry také na samých křeslech ministerských. Ale toto blahovolné smýšlení jest osvědčováno jako na výsměch na nepravém místě a od nepravého ministra. Napřed od pana ministra financí dra. Plenera. Ten by přece mohl zlepšení hmotného stavu tisku náležitou měrou fedrovat. Ale co praví J. E.? »Mně na srdci leží hlavně morální povznesení tisku; novinářského kolku však zříci se nemohu. Pan ministr spravedlnosti hrabě Schönborn opět mohl by rozhodně zlepšiti důstojnost a mravné postavení tisku omezením konfiskací. Co jsme však od něho slyšeli? Je prý milerád ochoten něco pro tisk učinit — ale jen za nic na světě ne tam, do čeho má co mluviti, totiž v konfiskační praxi! A tak dělí se obě Excellence o naši kuži: Konfiskuje-li jeden naši práci, konfiskuje druhý náš majetek. Co platíme, není již žádnou daní: to je konfiskací jmění. Není země na celém světě, ve které by se na ně jakém povolání žádalo, by odvádělo fisku 25 procent, ba někdy 33 procent hrubého výtěžku napřed.

Ba, co pravím hrubého výtěžku? — očekávaného hrubého výtěžku.

Neboť ve chvíli, kdy se kolek platí, není dokonce ještě jisto, že se list vůbec prodá a kupní cena strží. Platí se tedy berně za naději, za možnost. To je zrovna tak, jakoby stát od každého majitele losů loterního žádal, aby napřed zapravil poplatek z výhry.

S celým důrazem a v naprosté shodě prohlásili nejčelnější učitelé státního práva, že novinářský kolek je neslučitelný a nesrovnatelný se základními zásadami národohospodářskými; že kolková daň není žádnou spravedlivou a rovnoměrnou daní ze spotřeby, a že ve své podstatě je druhou daní novinám uloženou, tak že kolkované noviny jsou nejvýše zdaněným objektem.

Nespravedlivost novinářského kolku způsobila proto ve všech státech evropských, vyjímaje v Turecku, jeho zrušení. U nás všichni ministrové financí pečlivě tento mistrovský kus politického fiskalismu zachovávají.

Že pan finanční ministr koaličního kabinetu bude méně ochoten zříci se výnosu daně z kolku, si ovšem netajím; effektivně poskytnouti svobodu tiskovou bylo sice před jeho politickým prvním prohřešením důležitou částí jeho programových zásad: avšak odstaviti tyto principy, toto politické sacrifizio dell' inteletto bylo branou do svatyně koaličního kabinetu. Avšak těchto půl druhého

millionu zlatých, které ročně z kolkové povinnosti plynou do státního fondu, nejsou pouze výnosem daně z duševního konsumu, státní kontribuce z kultury a intelligence, nýbrž také hnusným prostředkem ku drancování politické neodvislosti.

Dlouho dosti již užívá se v Rakousku tohoto nástroje ku potlačování svobody slova. Rakousko těší se až na několik přestávek instituci té již od roku 1789. Již tenkráte »Wiener Zeitung«, Brünner Zeitung« a jiné listy vládě sloužící byly povinného kolku prosty. Toto beneficium nabylo za našich dnů rozměrů, které jak se stanoviska berní mravnosti, kterou nynější ministr financí stejně jako jeho předchůdce zde ve slavné sněmovně proklamoval, jak se stanoviska politické morálky jsou na nejvýše povážlivy.

Neboť odsouzení a zatracení hodny jsou poměry, ve kterých určité žurnály za služby vládě prokazované odměňovány jsou prominutím kolku, který zákonně předepsán je pro všechny noviny bez rozdílu; ve kterých kromě toho favorisovaným těmto listům poskytuje se zcela samovolné a protekční osvobození od poštovního porta a ve kterých konečně obě tyto nedovolené a strannické výhody doplňovány jsou ještě kolportáží cele- a polovládních listů, konanou od orgánů okresních hejtmanství a berních a poštovních úřadů.

Tážu se ministra financí: Na základě kterého zákonného předpisu osvobozují se tyto žurnály od kolku?

Tážu se ministra obchodu: Na základě kterého pravidla nakládá se s nimi jako se zásilkami ex offo?

Tážu se ministra vnitra: Kterým výnosem pověřují se politické úřady službou roznásečskou pro tisk, vládě přátelský?

Tážu se celé vlády: Jak že, pánové na křeslech ministerských? Vy chcete zákonem o výprodejích zabrániti nepoctivé a nečisté konkurenci v obchodech a živnostech a podporujete a udržujete sami špinavou konkurenci, která kramaří s politickým smýšlením a přesvědčením?

Přes tyto otázky, přes tento rozpor se nedostanete! Jinak musili byste doznati, co my všichni, také vy, dobře víme: že novinářský kolek má býti zachován také ze zcela jiných důvodů nežli jen finančních.

V letech padesátých byl po 7 let zrušen, jakkoli tenkráte nebylo ještě účetních závěrek s přebytky 20millionovými, ačkoli finance byly rozervány.

Také Uhry, když roku 1870 tuto dávku zrušily, neměly dokonce ještě zjednánu rovnováhu ve státním hospodářství. Ale tam postihli, dva roky po vyrovnání, že bez svobodného tisku nemůže býti žádného svobodného parlamentu.

Tady u nás vidíme pravý opak. Spoutaný tisk a parlament tak chabý, že jakmile nějaký ministr prohlásí, — jako se nedávno stalo u příležitosti navrženého vyšetření krvavé srážky v našich uhelných revírech, — že práva exekutivy jsou ohrožena, uspořádají poslanci podle všech pravidel turnaj největšího bystrovtipu,

aby se vypátralo, která práva jednacím řádem této slavné sněmovně vyhrazena nejsou.

Ba, byli jsme toho svědky, jak nepopíratelné výsady parlamentu, jakou jest immunita, vydaly se v šanc z ochoty ke vládě.

Velectění pánové! Naše požadavky honosí se jednou smutnou vlastností: že jsou samozřejmé.

Slyšíme tak často stesky, že za našich časů všechny podniky, mají-li se udržeti, musí býti kapitalisticky zorganisovány. Ale nic tak tuto tendenci neposilňuje a nepodporuje tak jako vysoká a tísnivá daň ze spotřeby.

Oněmi půldruhého millionu zlatými z kolku novinářského postaven rakouský tisk po většině v područí kapitálu. A tak máme nejen volební právo, podmíněné vysokým censem, nýbrž máme také census pro právo tiskové!!

Vytýkám-li to, jsem si vědom, že kladu prst na ránu, která všude bolí; nejméně však v národě českém, který na zachování neodvislého tisku radostně přináší oběti. Neděje se tedy pro domo, připomínám-li to.

Materielní stav tisku rakouského se však ještě valně zhoršuje zákazem kolportáže, ze kterého stát nemá nižádného finančního prospěchu.

Novinářský kolek a zápověď kolportáže doplňují se na vzájem k opravdu ingeniosnímu systému ekonomické represse. Zdražuje-li se jedním opatřením takořka výroba novin, působí druhé, že odbyt se ztěžuje a zdražuje.

Námitky vlády proti kolportáži, již v celé Evropě povolené a volné, scvrkají se na jedinou, »že prý by se mohly kolportovati tiskopisy mravně a sociálně povážlivé«.

Když jsem ve výboru tento výrok J. E. ministra Bacquehema slyšel, doufal jsem skutečně na chvilku, že hrabě Schönborn překvapí nás sdělením, že se konfiskační systém zrušuje vůbec. Pak bych byl snad pochopil sklíčenost ministra vnitra; neboť pan markýz musí bdíti nejen nad sociálním pořádkem na příklad v Ostravě a Falknově, nýbrž on musí se také chvěti o mravopočestnost a nevinnost.

Protože však konfiskační apparát bude se také nadále starati o pokoj a mravopočestnost rakouských občanů, mohl by markýz Bacquehem klidně spáti a ani volná kolportáže nemohla by za nejhlubšího jeho spánku učiniti žádnou škodu — neboť konfiskační orgány hraběte Schönborna nespí nikdy!

Avšak panu ministru spravedlnosti nestačí zničení nebezpečného tiskopisu: zaškrcený list nesmí ani uveřejniti úmrtní lístek o svém nedobrovolném skonu. Pouhá ohláška »Zabaveno« zdá se býti ministrovi popuzující; proto vláda nesmí se vydati v nebezpečí, by roznášeči provolávali na ulicích: »Po konfiskaci druhé vydání!«

Komu tento postup myšlének vládních není jasným, ať položí si otázku: »Proč zasazuje se vláda o automaty, když se volné

kolportáže tak bojí?« Nuže prostě proto, že automaty jsou — němy.

Při tom vyhrazuje si vláda pro automaty onen systém licence, který pro trafiky zrušiti se uvoluje. To přece, bez obalu řečeno, nic jiného neznamená, nežli že vláda bude na příště skrze automaty moci provozovati touž differenciální a výsadnou politiku, jako dosud s licencemi.

Svoboda tisková však, pánové, jest neodlučitelná od tiskové rovnosti, od rovnosti právních podmínek, za kterých tisk pracuje.

Živoucí tisk, který život přijímá a život zase vrací, po mrtvém mechanismu automatů nemá žádné zvláštní touhy. On chce živého kolportéra, který noviny prodává a rozšiřuje. Umrtvujících institucí jest v rakouských poměrech tiskových bez toho dost. Entia praeter necessitatem non sunt multiplicanda.

Za hlavní ústupek vlády vydává se domnělé nové ustanovení o licencích. Při jich udělování rozhodovati má jediné zákon živnostenský. Povolení ku prodeji tiskopisů osobě udělené má tuto opravňovati ku prodeji všech tiskopisů, tak že příště nesmí býti žádný list z drobného prodeje vylučován.

To však není žádný ústupek, nýbrž jenom správný výklad platného již zákona; to jest jen opakování a ztvrzení jasného a zřejmého zákonného práva, které bylo dosud jenom výkonnou mocí zastíráno.

Nuže, dvojí hřeb lépe drží. Avšak vyhlašuje-li vláda (dávajíc stanoviti pravidla o licenci, již platným zákonem upravená, zákonem druhým), tento skutek za reformu, za nějaký politický pokrok, podobá se onomu proslavenému ševci, který běhal ulicemi v Bukovci, volaje: »Chceme republiku, chceme republiku!« a když mu bylo praveno: »Ale vždyť už ji máme!«, odpověděl: »Chceme tedy ještě jednu.«

Pan ministr vnitra ovšem tvrdil, že také minule úřady při licencích jednaly po »bedlivém zkoumání«. To znělo jako absolutorium pro minulost i přítomnost.

Proti tomuto tvrzení musím co nejrozhodněji vystoupiti. Pravý opak je pravda.

Ano, jediná věc byla bedlivě, velmi bedlivě zkoumána: tendence a stanovisko strannické.

Ti, kdož připojili se k panujícímu systému vládnímu, dostali v odměnu prodej v trafikách. Ti však, kdo se proti němu postavili, ztratili jej. Jako ve Vídni, tak v Praze, Brně a jinde.

V té příčině zahostily se bezpráví, strannictví a protekce, kterými zvrhlost a nemravnost dosavadní minulosti co nejpřesněji je dokázána.

A to máme nyní, když je to šťastně pro prodej v trafikách uklizeno, obnoviti pro prodej skrze automaty.

Pan ministr spravedlnosti učinil ve výboru výrok, který vyznačuje postavení vlády k otázkám těm, aspoň pokud se upřímnosti týče, žádoucím způsobem: pravil s jakousi emfasí, že vláda ne-

vstoupila do debaty, aby sama činila ústupky, a on prý pro svoji osobu svůj konfiskační výnos neodvolal.

Nepochopuji tuto upejpavou nepřístupnost; nemůžeť býti pro žádného ministra, nejméně však pro člena parlamentárního ministerstva hanbou zrušiti nařízení na nesprávných praemissách spočívající, ještě méně pak může býti hanbou tísnivé poměry zmírniti na podnět z parlamentu.

Státník musí pojati v sebe tlačící pokrok a, má-li stát zůstati zdravým, musí živé veřejné mínění působiti na vládu silou povzbuzující.

Nicméně musím upřímnost J. E. chváliti; ona nám umožňuje tak zvané ústupky vlády posuzovati podle pravé jich hodnoty.

Jednou z nich je zásadné zrušení kauce.

Povinná kauce znamená pro tisk, že stát předpokládá příští zločinnost; po stránce hmotné přispívá k tomu, duševní spolupracovníky listu podříditi finančnímu zakladateli, penězodárci.

Všeobecné žádosti po zrušení tohoto stavu, právního stavu nedůstojného, nemohla ani tato vláda zcela odolati; avšak ona se postarala o to, by tisk zůstal si vědom, že je postaven mimo zákon.

Ona žádá, aby soud nález konfiskační vydávající, ihned, jakmile se vznese žaloba, vyslovil, že musí se složiti suma, kterou soud sám ustanoví, jako jistota a záruka za pokuty a útraty.

Z tohoto rozhodnutí nelze se odvolati. Nesloží-li se tato suma do tří dnů, má býti státní zástupce oprávněn list zastaviti dotud, až se peníze složí.

Věru, to jsou podmínky, vůči kterým zrušení kauce jeví se koncessí velmi pochybnou, koncessí, při které zisk proměniti se může snadno ve ztrátu.

Provaz, kterým dosud svázány byly ruce tisku, stává se nyní oprátkou, kterou možno zaškrtiti každý nepohodlný list.

Neboť jak složiti má chudý list do tří dnů sumu na pokutu a útraty, jejížto výši stanoviti zůstavuje se libovolnému uznání soudů?

Položíme-li nyní otázku: Pro které případy má se dáti takováto jistota, tedy může býti odpověď jenom jedna: pro ony, na kterých vládě záleží, pro politické.

Postiženy býti mají žurnály pro politické delikty, kterých se snad skutečně dopouštějí, nebo které se na ně vybájí a které, jak události v Praze dosvědčuji, ochotným výjimečným soudem se dají odsouditi.

Slyšeli jsme sice útěchu, že složená suma propadne jenom v řídkých případech, avšak minulost je velkou učitelkou a pan ministr spravedlnosti zná snad svato-bartolomějský špitál v Praze a ví, že byl vystavěn ze samých propadlých kaucí a pokut několika málo českých listů. Kde jest rukojemství, že se tato minulost nebude opakovati?

Ve státě, ve kterém neodvislost soudců skloniti se musí před

diktátem z vídeňského Schillerova náměstí*) v zemi, kde hr. Thun si zahrává na presidenta vrchního soudu v zemi, ve které samy berní úřady jsou komandovány politickými, mají-li nějakému listu předepsati daň čili nic, — máme sami umožniti, aby na pokyn politických úřadů, kteréž — ať si to markýz Bacquehem sebe více popírá — nad tiskem panují, státní zástupce ve třech dnech list zabil?

Je právní zásadou našeho trestního práva, že pokuta může býti exekučně vymáhána teprv osm dní po tom, když byl nález nabyl právní platnosti; je zásadou našeho trestního řádu, že při exekucích, jejichž účelem je toliko jistota, nesmí se užívati žádného prostředku, který by se mohl stát exekutovi zdrojem nenahraditelné škody.

V té příčině má býti tisk postaven mimo obecné právo; jen on jediný má býti povinen složiti pokutu a útraty, ještě nežli rozsudek nabyl platnosti; jen u něho jediného má býti k zajištění rozsudku, který ještě platnosti nenabyl, užito prostředku, jenž ohrožuje existenci žurnalistického podniku: totiž zastavení závodu.

Tu může se zcela snadno státi, že když vyšší instance rozsudek nižší změní a napraví, objekt rozsudku, totiž příslušný žurnál, své abonenty a inserenty, tudíž hospodářský podklad své existence, již ztratil.

Každý jiný podnik se při zajišťovacím řízení jenom sekvestruje a není nižádné překážky, pro kterou by se tohoto řízení nemohlo užiti v případě nezbytném při podniku žurnalistickém.

Tisk nežádá pro sebe žádných výhod, žádných beneficí, žádných koncessí. Chce toliko, by se s ním nakládalo podle obecného práva; chce, by také pro něj platily základní zákony, podle kterých všichni občané mají býti před zákonem rovni.

Tisk není. Všude se naráží na šraňky, na chikany a útisky, zvláště proň sestrojené.

Všude je mu policie v patách; v redakční kanceláři, v tiskárně a roznášečům, v trafice, v knihkupectví, v čítárnách, v kavárnách a hostincích.

Již po půlnoci musí výrobky své podrobovati revisi, která rozhoduje, neobsahují-li nic nebezpečného pro blaho občanstva a státu.

Tak zkoumá, vyšetřuje se co nejbedlivěji duševní potrava; při potravinách pro tělo, jak četné processy ve Vídni dosvědčují, byla by nejpřísnější revise, nežli se dostanou do prodeje, spíše na místě, ba nezbytně potřebna.

Schválili jsme zde zákon, podle kterého může býti falšování potravin pokutováno trestem až do tisíců zlatých. Tážu se, je pro tyto tresty stanovena jistota, jaká se žádá na žurnalistech? Není redaktor anebo vydavatel žurnálu hoden stejné důvěry jako uzenář?

Většina výborová zmírnila jistotu vládou žádanou a postavila tisk pod všeobecné pravidlo. Avšak slavná vláda zamítla tuto změnu, ona důvěřuje hokynářům více nežli žurnalistům.

Uváží-li se celý tento systém hospodářské represse: novinářský kolek — zápověď kolportáže — kauce nebo od nynějška povinná

*) Na náměstí tom je ministerium spravedlnosti.

jistota: jaký nezkrotitelný tvor musí asi — pomyslí si každý — tisk býti, když musí býti upoután takovými třemi okovy?! A také tato trojnásobná pouta nepokládají se ještě za dost bezpečná.

Nordické bájesloví vypravuje o vlku zvaném Fenris, že bohové, nemohouce ho zkrotiti ani ocelí ani skalním balvanem, uvázali mu kol krku lehkou stuhu, lehčí než hedváb a pavučina. A hle! ta jej pevně držela a čím více se vzpouzel a vzpíral, tím více ho svírala.

Tak něžně a přece tak pevně držán jest rakouský žurnalista, kterého nemohly zdolati ani železa ani zdi žalářní, stuhou objektivního řízení!

Teprve tímto řízením žurnalistický vlk lapen jak se patří do pasti, a tam možno mu dle libosti vylámati zuby: nyní teprve mohl konfiskační apparát pracovati s celou bezohledností a státní zástupce zabaviti bez obavy třebas »Otčenáš!«

Tiskové úřady hledají ve věcech nejnevinnějších nebezpečný smysl, a kde žádný nenajdou, tam jej vkládají. Proti takovému počínání nezpomůže žurnálům ani sebe větší sebezapírání.

Charaktery takovým způsobem éra »otevřenosti a pravdy« zrovna neodchovává.

Tato praxe tísní veškerý rakouský tisk; na slovanský a zejména český doléhá kromě toho ještě nepříznivě moment jazykový.

Jsmeť tomu po hříchu v samém království Českém zvyklí, býti spravováni od úřadníků a býti souzeni od soudců, kteří nejsou mocni jazyka našeho národa.

Censuru vykonávají často úřadníci, kteří nerozumějí, co čtou.

Žalujeme-li tu na způsob, jakým se konfiskace od politických úřadníků konají, jsme odkazováni na nápravu, abychom hledali právo u soudu.

Nauka o dělení moci, která jindy na vysokých místech není oblíbenou, slouží jako osvědčený prostředek proti všetečným steskům.

Pohledněme však, jak se tato kontrola našich mocí konaná v praxi odehrává a osvědčuje.

Ve velkém jednom městě na Vltavě ne zrovna sto mil od Prahy trestní soud potvrdil za obvyklých paušálních důvodů konfiskaci článku a čísla, která — zdá se to sice neuvěřitelno, ale je to čirá pravda — nikdy nebyla provedena, nikdy nařízena, nikdy navržena. Článek zcela nevinný a nezávadným shledaný byl ve smyslu pověstného kaučukového paragrafu trestního zákona označen za zločin.

Jak se to stalo? Velmi jednoduše. Sluha ve státním návladnictví podal koncipistovi nesprávné, t. j. nezabavené číslo žurnálu, o který v tom případě jde. Konceptní úřadník vzal list, aniž by se byl naň podíval, napsal nadpis úvodního článku, číslo, datum atd. a nota podána zemskému soudu. Tento přijal notu i list, by vyšetřil správnost konfiskace. Referent vzal notu a četl ji; ale list sám, corpus delikti, nečetl. Nač také? Věděl přece, že jest povinností konfiskaci potvrditi. Nač tedy dlouho prohlížeti, kde třeba říci

jenom: ano a amen. Ano a amen však znamenají v tiskovém řízení souditi »objektivně«.

A tak se stalo, že tenor rozsudku a důvody a paragrafy trestního zákona a císařský orel a všechny odznaky soudcovského řízení dostaly se na akt, který měl svůj původ jedině v nedopatření soudcově.

Velectění pánové! Vypravoval jsem vám jenom ojedinělý případ, ale typický. Avšak spočívá v podstatě objektivního řízení, že stlačuje svědomitost súčastněných úřadníků na nižší úroveň a je znemravňuje.

Nestává se snad často, že soudce zabavený článek ani nečte; ale jisto jest, že jej čte s pozorností daleko menší a že si počíná při zahrnování v trestní zákonník méně přesně, nežli možno by bylo vůči živému žurnalistovi. Myslí si bezděky: papír to nebolí. Zapomínáť přespříliš snadno, že také potištěný papír je cenným majetkem a že každá neodůvodněná konfiskace je posměchem proti státnímu základnímu zákonu, jenž emfaticky praví: »vlastnictví je svaté a nedotknutelné«.

Tu není divu, že velectěný pan dvorní rada Lienbacher odmítl paternitu objektivního řízení, ba že podal zápůrčí žalobu z otcovství, přiznávaje se toliko ku kmotrovství. Nechať legitimním otcem jeho je však kdokoliv, alimentační poplatek odváděti musí tisk.

Velice rád bych zvěděl, zdali si vláda je vědoma, jaké následky pro sociálně-politickou výchovu mají konfiskace. Objektivním řízením odchovávají se massy soustavně k porušování zákona. Vážnost politických zločinů, představa o významu provinění tak strašnými tresty stíhaného jako velezráda nabývá přichuti směšnosti, vidí-li dělník, vidí-li národně smýšlející vlastenec, že den co den, číslo za číslem takové zločiny se páchají, aneb aspoň soudně zjišťují, že však ani pes po nich nezaštěká.

Pan ministr spravedlnosti prohlašuje slovo »Zabaveno« nebo přetištění zabaveného místa, protože popouzejí prý k nenávisti proti státu a opovrhování jím; ale ve skutečnosti nejvíce popouzejí a nejpovážlivěji působí stereotypní konfiskační nálezy v čele listu, protože činí státní moc směšnou, která reaguje na těžké zločiny, domněle spáchané objektivním nálezem na papírovém blanketě.

Velectění pánové! Není dokonce mým úmyslem povzbuzovati státní návladní naše ke subjektivnímu stíhání. Není toho také věru nikterak třeba. Stalt se v Čechách neslýchaný případ, že objektivní řízení dodatečně, t. j. po zrušení poroty a po dosazení výjimečného soudu převedeno bylo na subjektivní řízení; případ to, který v samém Rakousku ve své nahé zvůli jest ojedinělým.

Ale co pravím, že jeden případ? U jediného žurnálu »Národních Listů« stalo se případů takových ne méně nežli čtyři. Zodpovědný redaktor tohoto listu, Jos. Anýž, je pro publikace, kteréž uveřejněny byly před výjimečným stavem, dodatečně obžalován před výjimečným soudem pro zločiny a přestupky.

Chci jen ukázati na psychologický moment, který státní zástupce, objektivným řízením listy zabavující, svádí, že s nejstrašnějšími paragrafy trestního zákona pohrávají si jako s nevinnými Amorovými střelami.

Může překvapovati, že nižší úřady počínají si způsobem tak neslýchaným, když sám chef justice je předchází špatným příkladem? Nosí-li opat kostky a karty u sebe, může se klášterníkům zapovídati hazard? Zda nemusí býti státní zástupcové a soudcové nabádáni a svábeni k nejhorším výtržnostem, jsou-li zaplavováni výnosy, které se dostavují vždy tam a tenkráte, kde jde o to, spáchati na zákoně násilí a jichž účel není jiný, než aby tlak, bez toho časopisectvo tísnící, byl ještě zostřen postupem administrativním? Když nejvyšší strážce zákonův immunitu neněmeckých řečí poslaneckých zrušuje a tak zákon ve dvojím směru porušuje?

Ministr namítne, že jeho výnosem immunita poslanců není porušována a bude se tvářiti stejně nevinně při zlém díle svém jako loni při výnosu pana rytíře Stremayra.

Zde však nejedná se o subjekt, o mluvčího, nýbrž o objekt, o to, co se mluví, o českou sněmovní řeč. Také tato je zákonem chráněna nade vši pochybnost. § 28. tiskového zákona stanoví v posledním odstavci jasně a přesně: »Naproti tomu nemůže býti pro pravdivé zprávy o veřejném jednání říšské rady a sněmu zemského nikdo pohnán k zodpovědnosti.« Tedy nikdo, Excellenci, zcela nikdo, ani žádný žurnalista, žádný žurnál. Zákon nečiní žádného rozdílu, zdali řeč je německá či česká; určuje pouze jednu známku: pravdivost. Tato byla dvěma svědky dolíčena. Na vzdor tomu tiskové úřady, jsouce poslušny ukazu svého chefa, české řeči zabavily.

Trpké výčitky musila J. E. vyslechnouti od nás za poslední doby.

Je pro nás všechny na těchto lavicích trapno útočiti na muže, jenž ve své minulosti byl v citových stycích k českému národu. Než stará zkušenost učí, že svár mezi bývalými přátely bývá nejprudčím. Pan ministr spravedlnosti*) má leckterou osobně sympatickou vlastnost, kterou my nepřehlížíme; avšak věc J. E. je slabá a špatná, a my konáme jen neodbytnou svoji povinnost, když úsudek svůj o ní netajíme.

Celá politika J. E., zejména pak jeho politika tisková byla by téměř nepochopitelna, kdyby se nevědělo, že nalézá se v postavení šikmém. Cítí se na náledí koaličního kabinetu nejistým; aby pevněji stál, vystupuje hřmotně, nepozoruje při tom, že čím prudčeji dupe, tím povážlivěji křehká plocha praská pod jeho nohama. Velice pochybuji, zda by kterýkoli jiný ministr vůbec, ministr Slovanům rakouským zcela daleký, byl vydal výnos, zbavující řeči neněmecké immunity.

J. E. jest opět frapantním příkladem, jak v oněch sférách, kde rozhodují se osudy rakouských národů, nejlepší vychování se kazí a nejblahovolnější disposice se obracejí v opak.

*) Hrabě Schönborn.

Počal výnosem, jímž doporučoval státním zástupcům oproti tisku umírněnost a dospěl ponenáhlu k ordonancím a k tiskové praxi, která není již ani — evropskou!!

Netřeba mi připomínati, že v Anglii a Francii urážky na cti, spáchané tiskem, stíhají se s přísností daleko větší než u nás, že však tisk, pokud jedná se o přímé vyzývání ke trestním skutkům, zejména k anarchistickým proviněním, je fakticky úplně neobmezen a svoboden.

Ba samým výjimečným zákonem, který vydán byl za konservativního ministerstva Salisburyho proti Irsku, neobmezuje se jeho svoboda tisková tak, jak se to děje rakouským zákonem tiskovým.

Rakouský tisk, postaven pod irský zákon výjimečný, byl by faticky svobodnějším nežli je za našeho zákona normálního.

Neboť onen výjimečný zákon nezná žádného administrativního odnětí licence prodeje, žádné zápovědi kolportáže, žádného odvádění povinných exemplárů, ba ani objektivního řízení.

Vidíte, pánové, angličtí konservativci mohli by se od rakouských liberálů ještě lecčemus naučiti.

Je sice také podle irského zákona donucovacího konfiskace novin přípustna, ale jen v tom případě, je-li v nich vyzvání, které je s to, by porušilo královský mír, t. j. vyzývají-li přímo proti úřadům anebo k násilnostem na soukromnících. Ale také v tomto případě je zabavení toliko průpravou pro faktickou žalobu před zákonným soudcem.

Aby se však zabavovalo a pak nežádal žádný soudcovský nález proti domnělému vinníku — o tom v irském zákoně výjimečném není potuchy.

Působilo tedy skutečně komicky, když v době vyhlášení tohoto zákona donucovacího četli jsme v officiósním listu naivní výrok, že prý možno se nadíti, že anglická vláda užije mimořádné plné moci, která se jí zákonem tím uděluje, s umírněností.

Velectění pánové! Pro nás bylo by přímo pokrokem, kdyby se irský zákon výjimečný zavedl u nás jako normální. Protože právě anglickému parlamentu podána předloha v příčině jeho zrušení, vyzval bych pana ministra spravedlnosti, by jej zavedl nyní v Rakousku. Co pro Irčany je trestem, bylo by pro nás odměnou.

Byl čas, kdy s jakousi závistí, nevím zdali důvodnou, za hranicemi užívalo se slova: »Svoboda jako v Rakousku«. Dnes může rakouská žurnalistika se stejným pocitem vzdychnouti: »Svoboda jako v Irsku.«

Ve Francii bdí celý národ a parlament očima Argusovýma nad svobodou tisku; každý pokus poškoditi ji, neúprosně se ušlapuje. Šprýmovná historka z doby poslední to lépe ukáže, nežli dlouhý výklad.

Když nebožtík princ Jérôme Napoleon svým časem vydal manifest ke francouzskému národu, domnívali se mnozí, že jest existence republiky ohrožena a tehdejší ministr spravedlnosti neměl

nic rychlejšího na práci než komorám podati osnovu zákona, svobodu tiskovou obmezující.

Avšak francouzská komora poslanecká měla více rozumu než ministr: zákon se vůbec ani neprojednával. Nuže, republika trvá ještě dnes.

Když onen zákon byl podán, napsal jeden z nejčelnějších publicistů dnešní Francie, Magnard, v pařížském »Figaru« toto: Účelem tohoto zákona jest zabrániti, aby se příště bez trestu smělo říci, že mužové naší vlády jsou hlupáci. Nuže, zákon účelu svého nedosáhne. Také, nebude-li se to smět říci, celý svět to bude vidět.

Ani v německé říši, ani v Italii, ani v Uhrách — pokud vím, v žádném konstitučním státě evropském, není rakouskému systému podobného tiskového zákonodárství. Všude zaveden čistý systém repressivní.

Nejvíce pociťujeme to my zde v Rakousku, pohlížíme-li do Uher. Starý Metternich kdysi pravil: »Tři hodiny za linií sv. Marxe začíná Asie.« Nuže, pánové, dnes začíná za linií sv. Marxe tisková svoboda a Evropa.

Co za Litavou je dovoleno, je v Marcheggu zakázáno.

To připomíná pozoruhodný poměr v Tyrolích; severní část země náleží k arcidiecési salcburské, prostřední k diecési brixenské a často hranice obou diecésí jde středem téže vesnice. V Salcburku platí mírná, v Brixenu přísná observance. V Brixenu je tedy mnohem více postních dnů než v Salcpurku. Chtějí-li Brixenští v určitých dnech požiti masa, jdou k sousedu přes ulici, který náleží k Salcpurku. Tam je to dovoleno, tu je to zapověděno. Tak se mají také věci v příčině nás a Uher. Co by ve stanici Marcheggu bylo ještě velezrádou, je sto kroků za stanicí dovoleným projevem mínění.

Jsou rakouští národové skutečně v kultuře a mravnosti, v úctě před zákonem inferiornější nežli Maďaři, že zasluhují, by se s nimi tak rozdílně nakládalo?

Vím zcela dobře, že v Uhrách všechny svobody a také tisková platí jen pro Maďary. Vím, jak neškodným učiněn vůdce Miletič; jak výborný básník a slovácký publicista Hurban-Vajanský byl uvržen do státního vězení. A neslýchaný proces, který právě v Kološi skončen proti celému národu, dokazuje, že také v Uhrách neplatí stará dobrá zásada: »Žít a nechat žít«. Nemaďarský tisk smí sotva hlesnout; naproti tomu Maďarům poskytnuta svoboda tisková, jejíž úžasné úkazy viděli jsme po smrti Košutově.

Nežádáme žádný tisk bezmezný a bezměrný; žádáme jen, aby předchozí konfiskace omezily se na případy taxativně stanovené. Vláda odpověděla stejně jako ve příčině kaucí. Nabízí malý ústupek za velikou cenu, za omezení porot.

Jaká provinění má při tom na mysli, jsme se nedověděli, ale snadno uhodli: ona chce vzíti porotcům politické přestupky a přikázati je svým soudcům. Napověděla také, proč. My tomu porozuměli a odpovídáme zkrátka a stručně: Nikdy.

Neboť víme, že svoboda tisková bez poroty je méně nežli polovičatá svoboda, ba že ve mnohých případech taková svoboda je nebezpečnější nežli censura a že nemůže býti žádné svobody tiskové, není-li chráněna.

Chráněna však může býti jenom prostřednictvím judicium per patriam, prostřednictvím neodvislé jury!

Proto odmítáme každý návrh na omezení poroty.

Třeba také parlamenty našich dnů porovnávají s benátským mostem Rialto, kde leccos je prodajno, porotu prodati nebude v této sněmovně možná.

My alespoň a — troufám — také převážná většina všech stran pro takový politický čachr nedáme se získat nikdy!

Junius, veliký neznámý, právem své krajany napomíná:

»Vnukněte v mysli své, vštěpte dětem svým, že svoboda tisku je nejsvětějším všech občanských, politických a náboženských práv a že právo, býti souzenu porotou, je podstatnou částí ústavy, která nesmí být ani stálými soudci zkrucována ani zákonodárnou mocí ohrožována.«

Podle toho se také zachováme a všechny síly své napneme, by toto právo nebylo ani oklešťováno ani v pochybnost uváděno, ani poškozováno.

V tomto ohledu nemůže býti naprosto žádného kompromissu, žádné transakce.

Nedopustíme prostě, by se na poroty sáhlo, pokud vůbec ještě jsou v platnosti a nejsou zničeny suspendováním a objektivováním.

Neboť instituce porot při všech svých nedostatcích jest jedinou přísadou, která politický vzduch v Rakousko-Uhersku činí dychatelným.

A kdyby stal se pokus, uvésti koaliční majoritu v pohyb také v této věci, pak podstoupíme boj pro toto palladium všude — nejen v této sněmovně; zaneseme jej v lid, jsouce přesvědčeni, že také z jiných národů monarchie ozve se mocný ohlas. V případě tom nelekali bychom se nejostřejších zbraní odporu a pak uslyšíte a uvidíte věci, jaké v Rakousku ještě nebyly slyšány, ani viděny.

Co nám vláda podává ve příčině povinného udání konfiskovaného článku a oznámení míst, kteréž se učiní teprve po zvláštní prosbě, ukazuje, jak záhodno jest býti na stráži. Ano disposice rakouských vlád k tisku jsou vždy stejny, ať jsou vlády liberální neb konservativní, centralistické neb autonomistické, všechny jsou rovnou měrnou naplněny nepřemožitelnou nedůvěrou a spatřují v tisku instituci státu nebezpečnou!!

In cauda venenum. Tak stanoví vláda a bohužel i návrh výboru v posledním odstavci o konfiskacích: »Tato sdělení (konfiskovaných míst) nečiní stíhání pro jiné neoznámené důvody nepřípustným.« Přeložena z úřadního slohu do srozumitelné řeči znamenají slova tato: Zůstavujeme si právo, opět druhé, třetí, čtvrté etc. vydání pro jiná místa zabaviti.

Táži se vás: Smíte a chcete dáti vládě takovouto neobmezenou plnomoc, aby mohla bez konce konfiskovati? Plnomoc, která celý »ústupek« ve příčině udávání konfiskovaných míst mění v beneficium odiosum?

Zabavují-li tiskové úřady, musí přece vědět, proč. Měly by se varovat konfiskovati na prázdno a do větru.

Jsou-li si úrady vědomy důvodů konfiskace, jakž jest jejich povinností, pak, pánové, musí býti absolutně vyloučeno každé dodatečné objektivní stíhání a to bezvýjimečně, pak musí též ihned, aniž byly o to žádány, udati místo, pro něž se zabavují. To uznává sama většina výboru; vláda však odpovídala zatvrzele: nikoli. Setrvá-li při tom, tož chce si jen tropit šašky, raději ať řekne: »neplahočte se nadarmo: všechna vaše rozprava, všechno vaše hlasování jsou samé láry fáry — panská sněmovna nechá vaše usnesení ležet v levo nebo je popraví.«

Co žádáme, jest, aby se přítrž učinila tiskovým poměrům, které Rakousko zadržují na cestě vývoje a zpozďují, kteréž ochromují naše národní cítění, naši samočinnost, naše politické a kulturní povznesení.

Náš národ český pocítil těžce tíhu tohoto tiskového tyranství. Kde samo nedostačovalo, aby zlomilo odpor českého národa, jenž nacházel v listech nejvýznačnější ohlas a výraz, tu se užilo donucovacích prostředkův a výjimečných opatření, aby český národ zasažen byl tam, kde mluvil nejzřetelněji: ve svém tisku.

Pánové! Nemáme sice bohaté, avšak čisté a mohu s hrdostí říci, sobě i národu věrné časopisectvo. Za padesátileté doby pašijové hotovo bylo nasaditi jmění i osobní svobodu každé chvíle pro národní zájmy.

Proto jest tak úzce srostlé s národem a takořka jeho duší. První počátky českého tisku byly vládou fedrovány, ba vláda sama vydávala ve Vídni český denník, což by zajisté dnes bylo vyhlašováno za zločin proti čistě německé Vídni. Když však počal český tisk bojovati za národní a politickou samostatnost českého národa a se vyprostil z opratí vídeňského vlivu, vyrazila proti němu nepřízeň vídeňských držitelů moci; v letech padesátých byly nejen české časopisy zardouseny, ale i náš nedostižitelný publicista, jenž odkryl ty cesty naší národní politiky, po kterých ještě dnes jdeme, Karel Havlíček, byl v exil do Brixenu zavlečen, odkud odnesl zárodek smrti. A když na počátku let šedesátých byla opět udělena první koncesse pro český list — »Národní Listy« — dostavily se brzy obrovské pokuty a redaktor toho listu, dr. Julius Grégr, uvržen do žaláře. Taková byla introdukce a pokračování bylo zcela podle ní.

Schmerling dával české novináře bez porot zkovati do pout; Herbst popravoval je pomocí delegovaných porot.

V průběhu 13 měsíců od r. 1862—63 byli čeští publicisté na 65 měsíců do žaláře a ke ztrátě kauce v obnosu 11.280 zl. odsouzeni; v době od 31. června 1868 do 8. listopadu 1869, tedy za

1½ roku na 73 let žaláře a ke ztrátě kauce a pokutám v obnosu 48.965 zl. Navrženo bylo při 237 rozsudcích 131½ roku žaláře a 30 roků vězení a 104.000 zl. ztráty z kauce.

»Národní Listy« samy zratily na pokutách až do konce r. 1885 obnos 38.061 zl. A takto vedlo se tehdy všem českým novinářům i novinám. Ano v různých výjimečných stavech byly některé i vícekrát zastaveny.

Však nechci vypravovati dějiny útrap českého tisku. Ony časy, jakož i celý regime Thunův za smiřovací éry i za nynější koaliční episody, utkvěji nezapomenutelně na věky v mysli našeho lidu. Zvlášť panu korunovačnímu místodržiteli povedlo se překonati systém Schmerlingův i obou Auerspergův.

Koaliční kabinet převzal smutné dědictví Taaffova kabinetu ve příčině tiskové politiky, avšak bez beneficia inventarii. Kontinuita státní myšlénky jest skvěle zachována! Titíž státní zástupcové, titíž policejní komisaři jako za éry Taaffovy konfiskují tytéž listy, a jestliže se tu učiní o tom zmínka, dá týž ministr tutéž odpověď; konfiskace — praví — byly soudem potvrzeny, byly tedy úplně zákonity.

Tak úpí český opposiční tisk po dva věky v nejnesnesitelnější porobě, a potlačování tisku při stálém nedostatku přízně vídeňských držitelů moci k našemu lidu jest zároveň omezování duševního i hmotného rozvoje českého národa, jenž pronáší přímou obžalobu proti vídeňským vládám, že chtějí touto cestou systematicky zastaviti vzmach jeho nejšlechetnějších národních citův a snah. Soustavně a vytrvale — však marně.

Tisk dělnický v Rakousku jest v pravdě psancem. Proň není tiskového zákona ani tiskové novelly, pro něj platí jednoduše osobivá samovůle místních úřadů. Jak se zatáčí s dělnickým tiskem ve Vídni, víte, pánové Neobjeví se ani jedinké číslo dělnického listu, jehož čelo by nezakrýval blahovolně císařský dvouhlavý orel dvojicí svých perutí.

Kromě vídeňských úřadních novin není snad jediného listu, jenž by se stále těšiti mohl z tohoto vysokého znaku jako české národní a dělnické listy.

Pánové! To jsou poměry, proti nimž by měly všecky strany k odporu jako jeden muž povstati, neboť zde se jedná o zájmy všech stran i všech vrstev.

Jak vidíte, nedovolávám se tak vaší svobodomyslnosti, jako vašich zájmů, žádám-li ochranu tisku!!

Budiž mně dovoleno, vzpomněti tu skvostných slov, jež Beaumarchais klade do úst jedné ze svých nejpodařenějších postav: »Řeklo se mně, že v Madridě panuje taková svoboda, že se smí o všem psáti a vše tisknouti, předpokládaje, že se nebude činiti zmínka o státě o zákonech, o dobrých mravech, o vládnoucích ministrech a o — — baletkách, které jsou právě v lásce.«

Pánové! Připouštím s povděkem, že u nás v Rakousku nepožívají již baletky immunity a v tom zaznamenáváme proti 18. století

přece jakýsi pokrok. Ale jest jediným v tomto oboru, neboť jestliže se odváží tisk a tu zvláště dělnický a český opposiční trochu méně jemně pohladit pány ministry, tu se na ně snese mnou už zmíněný ptáček, nesa v zobáčku konfiskační výměr, v němž se uvádí, že celý článek v čísle tom a tom by mohl popuzovati k nenávisti a opovržení, čímž se jeho zabavení jeví oprávněným. Pod to se dá podpis. Rozumí se, nečitelný, a stát je zachráněn!

Pánové! Já sám sestoupil jsem s novinářské tribuny této slavné sněmovny sem do přízemí a myslím, že nemohu svého lístku vstupního — měl jsem dokonce dva — lépe užiti, než když s tohoto místa zde mluviti budu v zájmu oné tribuny, jíž celý můj život náleží. Neboť jen své činnosti v onom povolání — toho jsem si dobře vědom — děkuji důvěru voličstva, tu tkví celé mé politické postavení. Též ve své skromné politické působnosti nabyl jsem zkušenosti, že jen poctivé objasňování veřejného mínění tvoří vlastní základ vývoje všeho zdravého politického života.

Rakouské vlády jsou bohužel daleky tohoto názoru trčíce dosud ještě v Metternichově policejním systému tiskovém.

Však státníci — což jest zvláštním a smutným zjevem — dovedou tisk oceniti jen tehdy, když stoupají po řebříku k moci buď nahoru, buď dolů. Jsouce však v držení moci, zapomínají příliš rychle, čím jsou tisku povinni.

Na dvou klassických svědcích můžete tuto pravdu poznati. Kníže Bismark dává ve Friedrichsruhe všemu světu věděti, že by se měli jen žurnalisté ustanovovati za vyslance, ježto oni, sloužíce veřejnosti, mají pro zájmy všeobecné nepředpojatější a jasnější zrak než páni byrokraté. Ovšem v době, kdy byl ještě vedoucím ministrem, cenil publicisty vesmi nízko, nazval je lidmi, již se minuli se svým povoláním; tehdy užíval proti nim paragrafů, jež mají nápadnou a smutnou podobnost s oněmi, jež položil hr. Schönborn do svého návrhu trestního zákonníka, týž ministr, jenž se takřka zrodil z lůna tisku.

Pro nás žurnalisty jest to v pravdě zarmucující zjev, že nynější chef spravedlnosti zasazoval se za svobodu tiskovou, když malomocen bojoval v táboře státoprávní opposice, kdežto nyní, dosáhnuv moci, používá této ku spoutání tisku; skrovnou útěchu jenom můžeme najíti v naději, že, až jednou vystoupí z řad svých kollegů a uchýlí se do svého saského lesa, stane se snad opět tak horlivým zastancem tisku, jakým je deposedovaný říšský kancléř a jakým byl on sám ve svém státnickém mládí.

Však nejsou-li vlády tisku nakloněny, lze si to konečně vysvětliti; ale nepochopitelno jest to, pokud se týče parlamentů, jež jsou přece tělem z těla tisku. Zapomíná se tak snadno a tak rádo, čím je kdo povinen tisku. Zapomíná se na jeho zásluhy a práci pro strany a jednotlivce, vidí se jen ojedinělé přehmaty a ty již postačují, aby se na veškerý tisk hledělo s jakousi pohrdavostí.

Nemluvím při tom o oněch, již novin nechválí proto, že sami nejsou jimi dosti chváleni, nýbrž myslím na výčitky, jež tak často slýcháme: že se v tisku jeví nedostatek morálky.

Nuže i slunce má své skvrny a každé světlo má svůj stín; proto připouštím, že snad jsou některé listy a členové našeho stavu, kteří z novinářské tribuny dělají boudu prodavačskou. Však skuteční, mnohem četnější žurnalisté, jádro a sůl publicistiky, upadají v pověst korrupce tak, jako se dostal Pilát do creda; oni jsou to, kteří každou příhanu tisku nejtíže nesou a nejpřísněji odsuzují.

Znám žurnalisty všech stran a shledal jsem mezi nimi mnohé ryzí charaktery a vzdělané muže; nejsou to jen ony světélkující talenty, jichž cechovní nevědomosti Lassalle se posmíval, nýbrž mužové velkého, hlubokého a poctivého vědění, již považuji žurnál za kazatelnu v nejlepším smyslu slova, s níž krví svého srdce nejušlechtilejší statky člověčenstva hájí a v této mozek a nervy rozrušující službě se předčasně umořují. Morbus communis žurnalistů jest, jak vám všem známo, srdeční vada a ochrnutí mozku v nejlepším věku. Tito žurnalisté patří k výkvětu národů.

Časopisectvo nežádá díků, ale nenávisti nezasluhuje. Než někdo všeobecně odsoudí, měl by uvážiti, zdaž naše tiskové poměry, zdaž naše zákonodárství se svými kaucemi a kolky, se svou licenční nemravností, se svou libovůlí konfiskační atd. jsou pramenem, z něhož vniká zkáza do tisku. Systém pronásledovací jest vždycky zároveň systémem korrupčním, co je policajtského, fiskálního, násilného, nezákonného — zkrátka nemravného při našem systému tiskovém, to budí opět nemravnost. To je, co časopisy zatlačuje na scestí a v těžké starosti o existenci hmotnou kazí. Nejsvobodnější tisk v Evropě, anglický, jest proto i nejneporušenější a on skrze svobodu osvítil a povznesl sebe i národ.

Právě tu se ukazuje, že svoboda tisku není toliko deklarované lidové právo a zákon základní, nýbrž i nejdůležitější politická a národní instituce.

Proto tím více jsme zarmouceni, že nemáme ani nyní naděje na polehčení jha nás tížícího. My jsme toužili po příchodu jitra a byli bychom i nejslabší paprsek s radostí pozdravili.

Ale tato předloha není ono ranní světlo, ona není zvěstovatelkou lepší budoucnosti, a uzavřete-li cestu ku pozdravení stávajících tiskových poměrů závorou této předlohy, nebude tento starý dluh, kterým je Rakousko povinováno, duchu doby tak brzo splacen.

My stojíme pevně při svých speciálních návrzích a nepovažujeme návrhy většiny ani za splátky.

Resumujme:

Tak zvaná koncesse týkající se kaucí jest ústupkem zdánlivým, jejíž praktická cena rovná se skorem nule.

V oboru licencí pro drobný prodej a automatů béřete jednou rukou, co druhou dáváte.

V otázce udávání zabavených míst nejste ani jisti, že slavná vláda vám dopřeje i jen té malé almužny, jež má býti vynucena návrhem majoritním.

V otázce objektivního řízení netroufáte si vůbec ani učiniti nějaký návrh, nýbrž utěšujete se budoucností.

Ostatně v příčině té nejste snad tak na omylu: tato otázka bude se řešiti teprve v budoucnosti, v době, v níž pojišťovací společnost, jež právě v Rakousku parlamentárně a politicky rozhoduje, půjde cestou všeho pomíjejícího.

Chcete, pánové z koalice, aby Rakousko, jehož právu tiskovému se i Novikov vysmáti mohl, vstoupilo do řad pokročilých států, tož přijměte naše návrhy. Měli byste si dvakrát rozmysliti, než samy sebe zapřete, svých zásad se vzdáte a toho mála se zřeknete, co jste před rokem v přísném sebezapření uznali jakožto minimum.

Pánové! Troufám si tvrditi, že nejen naše, nýbrž i vašich voličů trpělivost je vyčerpána a my vládu tohoto špatného zákona — nejhoršího v Evropě — a jeho mrzké provádění dále snášeti nehodláme.

Ale zvláště vy, pánové z levice, buďte si vědomi, že vaše hlasování, ať dopadne jakkoli, bude rozhodujícím pro vaši budoucnost. Nechť si jest hranice sebe elastičtější, přece jest jistá hranice, již nelze žádné straně zadavší své tradice překročiti, aniž by podryla kořeny své existence.

Při jisté příležitosti podobného významu, kdy se strana naše postavila dobrovolně po bok vás bez nároku a naděje na odměnu, totiž při rokování o školském návrhu prince Liechtensteina, pravil jeden z vašich nejpřednějších řečníků: Toto hlasování bude demarkační čarou, jež dělí evropský západ od evropského východu . . . Také dnešní hlasování bude takovou demarkační čarou — ale mezi vaší minulostí a budoucností.

Máte-li svědomí, pánové z levice, obětovati této neblahé koalici i onu skrovnou nejnezbytnější opravu tiskovou, jíž my žádáme a již vy sami jste po desítiletí zastávali, pak dnešním dnem zmizí z této sněmovny strana německo-liberální a odtud bude na levici jen jedna strana ještě — kteráž dosud na štěstí neexistovala ani dle jména — totiž strana německých opportunistů.

A vy, páni ministři, za ten drobet, který tuto podáváte, neskliďte žádných díků. Je to, vezme-li se věc kolem a kolem, kamení místo chleba. Naopak vtisknete tím systému, který representujete, nesmazatelné znamení a urychlíte svůj konečný pád, protože se stavíte v protivu k mocnému proudění duchů.

Vy zadržíte sice na čas vývoj věcí, ale nezastavíte ho trvale. Svoboda tisková přijde ne sice hned, ale v době ne tuze daleké, nikoli již proti vám, protože pak již bez vás.

Zde platí prorocké slovo Gladstonovo: Můžete tuto reformu zmařiti, ale ne navždy. Na náhrobku jejím bude psáno »Resurgam«.

My však před ministerským diktátem kapitulovati nebudeme.

Před třemi desítiletími rozpor, jenž dnes dělí sněmovnu v této čistě kulturní otázce, nebyl vůbec možný. Tenkráte bojoval německo liberální Herbst po boku našeho biskupa Jirsíka.

Časy od oněch dob byly ovšem pro liberalismus časem těžké zkoušky. On se stal trnožem jednostranné národní, politicky nivelující, hospodářsky sobecké nadvlády strannické, on porušil rovné právo národů, nedbal sociální spravedlnosti.

Proto pozbyl moci, moci nad státem a nad srdci. Vyznavači jeho kolísají nebo hromadně odpadávají.

Však myšlénka svobody není mrtva, ona je nepomíjející. My jsme v ni neztratili víru, ale ona musí poskytovati prostor a vzduch každé národní individualitě a každé sociální vrstvě.

Možno dnes ještě snad krčiti rameny nad těmi, již chtějí očistu a vytříbení liberalismu: budoucnost nenáleží oněm, kdož ignorují práva národů a celých tříd, nýbrž těm, po jichž boku zápolí spravedlnost.

V tomto šiku stojíme my a nechať o nás jakkoli se smýšlí: dějiny neodeprou nám uznání, že tam, kde jiní odpadli, osočovaný Čech nezištně přispěl na pomoc a věrně vytrval v boji za svobodnou školu, za všeobecné volební právo a za svobodu tisku!!

Budu hlasovati pro návrhy menšiny.

6.

Řeč pronesená v poslanecké sněmovně za rozpravy o zatímném rozpočtu dne 27. března r. 1895 před pádem koalice.

Slavná sněmovno!

Opět jako v roce minulém stojíme také dnes před druhým zatímním rozpočtem.

Jakkoli chronická tato choroba našeho budžetování v zájmu spořádaných poměrů rozpočtových je politování hodna, byl bych ji přece mlčky pominul. Ale dva momenty zrovna vyzývají, bych sáhl na starou tu ránu.

Především neskromné vynášení »pracovní zdatnosti a pracovní horlivosti koalice«.

Nuže, stalo se sice všeobecnou politickou modou, že každý je svým vlastním trubačem, ale příliš časté a příliš hlučné vytrubování vlastních předností kazí hlas a zní přece jen podezřele.

Nad to učí zkušenost, že kde je tuze mnoho kázáníček, almužna uštědřuje se jen skoupě.

Vždyť pak jsou sami páni ministři po stránce té nevěřícími Tomáši. J. Exc. pan ministr obchodu hrabě Wurmbrand hrozně tu naříkal na protahování předloh svého odboru. Tato jeremiáda je velmi důkladným vyvrácením vysoké písně o pilné koalici.

Jeho pp. kollegové z vnitra a justice, markýz Bacquehem a hrabě Schönborn, nemají tu menší hoře, ale oni, jako vyškolenější diplomaté, chytře tam mlčí, kde lamentace beztoho nic nevynese.

Obrovský, ba nestvůrný je počet hlasů vládní většiny; ale jenom hlasy opposice umožňují, že sněmovna je schopna k usnášení.

Všeobecně kárá se pravidelná prázdnota a strašlivá netečnost sněmovny; tak i při politické části trestního zákona, kde jde o skutečně základní a elementární svobody každého občana. Ne-

jinak tomu — svědky jsme toho den co den — při berní »opravě«, i při její nejpronikavějších ustanoveních straší tu horror vacui. Proto měli byste býti, pánové z koalice, opatrnější, se samochválou vždycky poněkud páchnoucí — jinak by se mohlo říci se Shakespearovým Tobiášem: Protože jste tak pracovití a pilní, měla by býti koláčův a piva větší houšť!

Druhý moment, proč vytýkám zlořád zatímních rozpočtů, jest — abych tak děl — historický. Když pánové ze »spojené levice« chrupali ještě kůrku opposice — nebyla dokonce hořkou — tu odpírali nejen rozpočty, nýbrž kárali co nejprudčeji tehdejšího kancléře pokladu také pro dvou- a tříměsíční provisoria. A hle! Veliká koalice, ve všem velkoobchodnice, libuje si v šestiměsíčních.

Prazvláštním osudu řízením přihodilo se náčelníku tehdejších Bořivojů, nynějšímu panu ministru, že hned v prvním roce jeho ministerské činnosti rozpočet s těžkou nouzí schválen byl teprve koncem května; letos pak bude se sněmovna při budžetní debatě smažiti v parnech červnových.

Toť známá stará, věčně nová věc: když se opposiční uniforma i s chocholem vymění za zlatý límec a ministerský dvojšpičák, musí člověk milovati, co druhdy nenáviděl, a musí kárati, co druhdy chválíval a činil.

Tak — mimochodem řečeno, abychom nezapravený jeden dluh splatili — tak pan finanční ministr obviňoval nás pro naše zamítavé hlasování při letošním kontingentu vojenských nováčků takořka z velezrády, — on, chladně uvažující vůdce strany, která svým časem nebe i zemi zburcovala, by celý branný zákon přivedla k pádu, a to v okamžiku nanejvýš kritickém, kdy z Pandořiny schránky orientální otázky hrozila vyskočiti válka světová. Ve všech metamorfosách Ovidových nenajdete příkladu tak dokonalé proměny.

I tenkráte je pan šlechtic z Plenerů ve velmi nepříjemném postavení, když nyní jako ministr musí zrovna opak toho činiti, co jako poslanec obhajoval. Snad má na mysli panáčka z veselé básně, jejíž konec tak často se cituje a jež přece tak málo je známa.

K tomuto šlechtickému panáčku přišel sedláček a ptal se, cože je právem, když jeho, selský pes kousl krávu panskou? »Musíš krávu dvakráte zaplatiti,« zněla odpověď.

Sedlák na to: »To se mi zdá zcela dle práva a spravedlnosti, ale prosím za odpuštění: zmýlil jsem se trochu. Ne můj pes pokousal panskou krávu, ale panský pes moji selskou krávu.«

A pak praví konec básně: Tu prál rytíř z Borotína: »Oh, sedláče! to je jiná!«

Ano, ano — to je jiná! Zatímní rozpočty za Dunajewského a Steinbacha jsou velezrádou, útokem na státní morálku, jsou důkazy lehkomyslnosti, zkrátka sviňota; zatímní rozpočty za Plenera, to, pane, jsou důkazy pracovní horlivosti, zdatnosti a mravní opravdovosti. Ale bůh polituj! šelma sedlák smýšlí jinak.

Tento zlořád je tedy zachován. Tážu se teď: Napravily se jiné zlořády a nepřístojnosti za nové éry?

Stalo se polepšení v parlamentárních poměrech?

Či uklidnily se národní vášně?

Či zkonejšilo se oprávněné rozechvění spodních vrstev?

Aneb umenšila se hospodářská psota?

Po velikém parlamentním spiknutí z října 1893, o kterém se s variací říci může známé Foxovo slovo: Rakouská krev při tomto komplotu netekla, ale rakouská čest, ze všech porů, čekala se tisíciletá říše míru a štěstí.

Nuž, kde od panování nynějšího systému znatelný je nějaký pokrok? ba byl i jen zahájen?

Ne a zase ne?

Koalice je jako mrtvé moře, v jeho kalných vodách žádný život se nehýbe.

Nikdy dosud nebyla práva této sněmovny, nikdy nebyly nejprostší základy parlamentarismu, nikdy nejhlavnější zákony parlamentního mravu tak neváženy a porušovány, jako tomu nyní.

Vydávať se v šanc i svoboda slova a jeho publicita, které jsou přece jedinou velikou ochrannou hrází všech svobod lidových a parlamentárních. To až do té krajnosti, že samo jasné znění řádu jednacího proti všemu rozumu se vykládá, a většina vládní schvaluje bez rozpaku komentár, všechny pojmy jazykové porážející, že pilné »ihned« našeho jednacího řádu neznamená ihned, nýbrž — »později«.

Musila přijíti teprve doba »otevřenosti«, by zavedly se tajné schůze pro záležitosti, které druhdy beze vší závady veřejně se projednávaly.

Se založenýma rukama přihlíží koalice na všechny atentáty na immunitu řečí zde proslovených, nevyjímajíc německé a vystavuje tak censurním úřadům svobodný glejt, aby nedotknutelné projevy zákonodárných sborů potahovaly před svůj soud.

Všechny ochranné prostředky, námi navržené, se uhlasují. Vládní orgány, touto lhostejností parlamentu povzbuzeny, vědí, že mohou se všeho odvážit, a vymýšlejí proto nové a nové a stále smělejší úskoky na spoutání parlamentní immunity.

Nejkřiklavěji okázala však koalice svoji nevážnost vůči parlamentním institucím při opravě volební, tedy v otázce, která v každý čas a ve všech zemích pokládána je za hlavní úkol politiky a zákonodárství.

Vláda sama musila to uznat a díky nátlaku pana finančního ministra slyšeli jsme s vládních lavic kategorické, přísně závazné prohlášení: že volební oprava je prvním a nejdůležitějším politickým úkolem nynější vlády.

Nuže, jak ministerstvo toto své poznání vtělilo ve skutek?

Ono co nejslavněji prohlásilo se za vládu otevřenosti a pravdy a týmž dechem úst slibovalo, že v úctě míti chce parlamentní zřízení.

V přímém opaku k tomuto slavnému slibu nastoupilo křivolakou cestu mimo parlamentní tajné spiklenství.

Nejprve putovali delegáti koaličních stran po měsíce na Židovský plácek,*) do bývalého pověstného »Černého kabinetu«, kde u bývalého ministra obchodu zřízen obchodní závod pro volební opravu. Ale když pánové se tam přece nemohli obchodně shodnouti, vzpomněli si konečně, že je tu ještě výbor pro volební opravu Tomu však nepodala se žádná řádně vypravená předloha a tak proměněn v pouhou besedující hovornu.

Po několika dnech čistě theoretických, naprosto jalových debat sáhlo se konečně k obvyklému prostředku z nouze, a protože vláda neřekla ani A ani B, zvoleno bylo subkomité.

Nemám dost ostrého slova, abych označil nevýslovný coup de main, kterým celá opposice z tohoto subkomitétu byla vyloučena. Toť jedna z věcí, které také v politickém boji jsou odsouzeny a kterých si také rozumná majorita slušným způsobem nepřisuzuje.

Tímto vyloučením jste, pánové, nikoli nás, opposici, ale sebe samy mravně poškodili. Před celým světem podali jste důkaz, že bojíte se veřejnosti. Spravedlivá věc nebojí se světla denního. Vaše nemůže býti spravedlivou; neboť vy, zástupcové systému otevřenosti, nejen uzavřeli jste se před dozorem opposice, nýbrž prohlásili jste nad to svůj komitét ještě za tajný.

Tak není subkomitét ten leč přísně důvěrnou schůzí zvaných důvěrníků vlády, tedy zcela podle § 2. zákona shromažďovacího. A hle! zde zcela opačně ku praxi v naší české vlasti neznepokojovala vás c. k. policie.

V této temné komoře není zastoupeno více nežli 120 členů této sněmovny a těchto 120 zastupuje celé národy: tak český, chorvatský, rusínský, slovinský a velikou část ostatních, ba také německého národa, tudíž velikou většinu obyvatelstva rakouského.

Tomuto subkomitétu upíráme pravomoc, aby radil se jménem parlamentu. Jeho složení je státním násilím, skutkem nahé zvůle, bezohledným vykořisťováním umělé majority, která ve skutečnosti representuje jen menšinu národův; ono je do tváře celého parlamentarismu zasazenou ranou pěstí.

Tento postup nemá na celém světě sobě rovna. Došli jste si do Němec pro jméno »stran pořádku". Ale nechováte se podle nich. Ony tam nikdy neboykotovaly ani nejnenáviděnější socialisty, neřku-li celou menšinu. Ba presidentem komise říšského sněmu německého pro jednací řád byl po nějaký čas sociální demokrat Singer.

Není žádného moderního sboru zastupitelského, kde by menšina byla rdousena jako tady. Pan ministr financí, který jest tak výborným znalcem anglických poměrů, zajisté nejlépe ví, že to v Anglii »tak« nedělají.

*) Zde nalézá se bývalá česká dvorní a státní kancelář, nyní ministerstvo vnitra.

Bylo zůstaveno éře koaliční, zavésti tuto novotu, která na všechny časy zůstane nejtemnější poskvrnou jejího neslavného jména.

Ale kde byla a co činila slavná vláda?

Adame, kde jsi? Ona zmizela v roští subkomitétu! Tatáž vláda, která tu slavně přísahala, že chce míti v úctě parlamentní instituce, schovala se a zůstává němou. Spokojila se rolí statisty a liknavého dodavatele statistických dat. Tato výhybka je pro vládu ovšem pohodlná, ale čestnou — čestnou věru není

Dne 23. listopadu 1893 vyhlášeno: Prvním a nejdůležitějším je úkolem volební reforma; koalice je toliko prostředníkem k tomuto účelu.

Dne 23. listopadu 1894 slyšeli jsme jinou notu Tu se již zpívalo: Prvním a nejdůležitějším úkolem jest — — koalice. To znamená: koalice nad volební opravu.

Dne 23. listopadu 1893 znělo heslo: Bez koalice žádná volební oprava a bez volební opravy žádná koalice.

Po roce však již vydal knížecí řečník z českého velkostatku, (princ K. Schwarzenberg) parolu: Inu, koalice může zcela dobře vládnout také bez volební opravy.

(Obrácen ke K. Schwarzenbergu) »Ty, tuchyplný anděle!« ty's jen vyslovil, co na dně duší mužů vládních dřímalo.

Třikrát, pravím třikrát chef kabinetu s velkým důrazem prohlásil volební opravu za neodkladný a hlavní program koaliční vlády. A 9. března t. r. 16 měsíců po prvním zvěstování, byla volební reforma bez velikých cavikův odložena. Pan ministr financí oznámil nám změnu jako fait accompli. Toužebně očekávaná první novinka byla s repertoiru koaličního jeviště sňata a reforma berní obdržela přednost.

Úkol první a nejdůležitější, jejž sama si postavila, vláda tedy nesplnila.

Když její hlavní zásady od koaličních stran se zničující jednomyslností byly zamítnuty, musil pan předseda ministerstva ve výboru přiznati se ke své malomoci. Poněvadž však vláda sama cestu nevěděla, pobídla výbor volební: »Zkus teď štěstí své ty!« Toť zrovna tak, jako v pohádce o Sedmi Švábech:

»Vojto, jdi ty napřed do té sloty,
největší máš ze všech k tomu boty!«

ale ani výboru ani spiklencům v černém kabinetu nic nenapadlo, co by aspoň z dálky vypadati mohlo jako na půl šťastné rozřešení. Nebylo ani jinak možná, poněvadž zaměnil se prostředek a účel. Nyní totiž nebyla již volební oprava účelem a koalice prostředkem, nýbrž volební oprava snížena na pouhý ochranný prostředek zimomřivé koalice.

Zde, v této sněmovně Jeho Jasnost dne 14. prosince 1893 vykládal s celou autoritou svého úřadu, že působnost každé vlády rakouské založena je na obou konstitučních činitelích: jednak na důvěře panovníka, jednak na podpoře zákonodárných sborů.

Kdyby prohlášení to bylo vyplynulo z vniterní opravdovosti, kdyby vláda vědoma si byla svojí zodpovědnosti nahoru i dolů — co medle byla by musela učinit?

Podle všech ústavních pojmů bylo v takové situaci pro tak zvaný parlamentární kabinet neodbytným příkazem ihned, ne ve smyslu násilného vykladačství, nýbrž ihned dle všeobecného pojímání, předstoupiti před korunu a před parlament a doznati: »My nestačíme na svůj úkol.«

Bylo první a nejvyšší povinností vlády přivoditi bez odkladu rozhodnutí obou konstitučních činitelův.

Vláda tak neučinila. Ona nemohla dostáti svým závazkům v době jejich splatnosti a přece konkurs neohlásila.

Jeť držba moci svůdnou a proto vésti chcete tuto passivní firmu dále. Nalézá se ve stavu kridy, ale navzdor tomu dává nové sliby a vystavuje nové dluhopisy. Vy nesplatíte ani nové závazky, nýbrz vy necháte nové dluhy zastarat a staré — nu, ty neplatíte.

Majíce volbu mezi otevřeností a pravdou nebo mezi udržením politické moci, nechali jste otevřenost a pravdu ležeti stranou v levo a rozhodli jste se pro moc.

Tak učinili jste z pravdy své *πρωτον ψευδος*, svoji první a největší nepravdu.

Tak tedy splnila se naděje p. ministra financí, že ethický moment koalice se již najde. Hle! ethický moment je tu, a tažte se samých sebe, je-li to ethos, je-li to zdravá morálka či není-li to spíše něco jako politická moral insanity?!

Tak musí tomu být u systému, který není v pravdě žádným systémem a který zůstati musí neplodným, jelikož mu schází všeliký mravní moment a tedy všechna mravní síla.

Velikost jeho úkolu kabinet nepovznáší. Ona jej tlačí k zemi, poněvadž je to vláda bez autority, bez vniterní síly, bez kořenů. Ona vzdala se také vší iniciativy. Vládnouti je chtít a jednat. Ale tato vláda neví, co má chtít a co má činit.

Prapodivná to příhoda, která hledati musí podobné. Nikdy na celém světě se nic podobného nestalo.

Tři anglické reformní akty vyplynuly z iniciativy ministerstev, jimž předsedali Grey, Derby a Gladstone; též italskou volební reformu provedl kabinet Depretisův; ve Francii za nynější republiky byl volební systém několikrát změněn anebo změna se chystala — vždycky však počin dali zodpovědní ministři: oni nasadili také svoje portefeuilly pro volební opravu. Tak padl Gambetta s volbou dle listin, tak v Anglii odstoupil r. 1865 ihned kabinet Russel-Gladstone, jakmile parlament jeho volební opravu zkomolil. Zkrátka, jest axiom veškeré politiky, že ve velikých otázkách zásadních náleží iniciativa vládě.

Také J. E. pan ministr financí byl velice horkokrevným obhájcem tohoto stanoviska. V pohnutých dnech opravy daně pozemkové žádal od ministerstva Taaffova, by vedlo parlament k obecnému dobru a odstavilo všechny strannické interessy.

Ještě roku 1891 hartusil Plener velitelsky, »že vláda má povinnost vésti duševně stát. Ne se poddávati — volal — nýbrž otevřeně, přímo a s celou autoritou zástupkyně státní moci vysloviti na veřejnosti určité mínění — to jest úkolem vlády!« Výborně řečeno! ale pan ministr financí neměl by míti zapotřebí odiosního dobrodiní: »Řiďte se podle mých slov a ne podle mých skutků!« To dovoluje křesťanské milosrdenství jenom hříšným kněžím — ředitelové státu nesmějí se nikdy a nikdy spokojit úlohou cestníku, jenž ukazuje na cestu, ale sám po ní nejde.

Také velectěný poslanec za Karlovy Vary (dr. Russ) v tomto českém vřídelním městě, kam z Chebu s jeho nastoupením trůnu přenesena byla delfická trojnožka, prohlásil ještě v minulém měsíci: »Vláda musí sama zahájiti rozhodnější vedení: ona musí ve všech otázkách jasně poznati, co sama chce a co provésti jest odhodlána.«

Tak mluví vůdce největší koaliční strany; ale vláda nechá všechno tápat, jak se pánu bohu ráčí, a pan ministrpresident opakuje pořád své »opravdové zámysly«. Ó, těch opravdových zámyslů! S takovými opravdovými zámysly již mnohý seladon leckterou nevinnou duši vlákal do svých tenat a pak nechal ji — na ocet.

A tak zakrňuje volební oprava v subkomitétu. Rokuje se znova. Veřejnost však nesmí nic o tom zvěděti. Komín subkomitétu nekouří, on stravuje svůj vlastní dým. Nevidět také žádný pohyb ku předu. Snad se ani nechtělo jeti dále. Vždyť pánové potili krev, aby vynašli, jak by se volební reforma dělat — neměla.

Ale již je to uděláno: monarchie je s volební opravou v outěžku. Otec pohříchu je v Pánu. Však víte: zabili ho. Jak se ve zvlášť důležitých případech pohrobních porodů stává, ustanoven curator ventris. Zodpovědný úřad ten vložen na roztomilý subkomitét. Ten postavil postel šestinedělky do kouta temného pokoje. Uzamkl dvéře a zakryl neprodleně okna. Doktoři a báby babicí jsou tam, ale nikdo jiný tam nesmí — ani nejbližší příbuzní nikoli. Každá věc musí míti svůj čas. Ale porodní bolesti trvají přece tuze dlouho. Jsou obavy, že rodička potratí; je podezření, že — co by bylo horší — jí podstrčí cizího zmetka. Neboť ti doktoři a báby nepožívají nikde důvěry; jestiť o nich známo, že straní těm, kdož obávají se silného, zdravého dítěte, těm, kdo jsou plni starosti o svoji državu, a tu poškoditi musí každá zdravá volební reforma.

Tato methoda zúmyslného protahování podle všeho také na místech rozhodujících nemile se dotýká a ministerstvo dostalo as ostrou důtku. Bezprostřední účinek toto memento má. Kotel, do kterého naházena všechna rozmanitá směs volební opravy, od té doby silněji se podtápí. My však hledíme také na tento urychlený experiment jenom s pochybnostmi; vímeť, že kámen mudrců již od staletí by byl nalezen, kdyby se nebyla vždy udála ta osudná příhoda, že zrovna v okamžiku domnělého zdaru kotel, laboratoř i alchymisté vyletěli do povětří.

A třebas i stalo se, co pravdě nepodobno: nedostanete z kotlíku zlato, nýbrž kočičí stříbro, kočičí stříbro bez lesku, bez trvanlivosti a bez ceny. Což pak opravdu se domýšlíte, že někdo na širém světě pozlacený haléř bráti bude za pravou zlatou minci?

Vy, pánové, zřídili jste pro dodatky k berní opravě zvláštní parlamentně nekoncesovanou cejchovní komisi. Ta pracuje ruče, poněvadž jedná se o to, obhájit veliké portmonky. Ale subkomitét pro volební opravu má rozdělovati mezi strany parcely v nových ještě neznámých územích volebních. Jakkoli tato jsou dosud in partibus infidelium, přihlašuje se již nyní politická sobeckost a žárlivost, tito zlí nepřátelé svornosti. A kdyby na krásně vládní komisaři v subkomitétu se shodli o rozřešení této těžké politické rovnice, musí se teprv ukázati, zdali volební výbor vůbec něco a co z toho vydestiluje. Naposled by várka musila zachutnati také většině této sněmovny a to kvalifikované, dvoutřetinové většině. A tak venkoncem máte i ke zdánlivému výsledku ještě tuze, tuze daleko.

My nebohá holátka v této zasedací síni tady nedovídáme se zatím ještě nic makavého ze chambre séparée slavného subkomitétu. Jeť slavná sněmovna v našem parlamentním kalendáři nejposlednější svatý. Vidíme jen temné postavy jako ve stínohře na zavěšených oknech semotam se míhati. Šuská se — prosím pro boha, neříkejte to dál, sic přijede vyvracovací stříkačka, patent Emanuel Singer*) — šuská se něco o páté kurii o dvou skupinách. Domnívá se někdo snad skutečně, že taková byzantinsko-japonsko-čínská nestvůra může se vůbec bráti vážně? Nejen ve Francii směšnost zabíjí. Takové barokní plány zvětší jenom všeobecný zmatek.

Dost již ukrutné té frašky s tajným volebním břidilstvím. Vykročte konečně na denní světlo veřejnosti! Vždyť máte volební opravu zdělati ne pro sebe, ne pro ministerstvo, ne pro koalici, nýbrž pro veškeré národy Rakouska a jakkoli tyto velice a tak dlouho strádají a žízní, otráveným nápojem jednomyslně pohrdnou.

Což neslyšíte, jak třídně uvědomělý proletariát s rostoucí nevolí v bezpočetných shromážděních volá: Sem s naším volebním právem? Je to tisícihlasý a přec jednohlasný výkřik po spravedlnosti! Dokud vyděděncům daní z krve a statků ukládáte těžká břemena, nemůžete jim přirozený důsledek toho, poctivé volební právo slušným způsobem odpírat. Upřímné, poctivé i spravedlivé a proto jedině uspokojivé může býti pouze rovné volební právo. Fiktivní, zdánlivé volební právo střední vrstvy jenom zeslabí a strany podvratné posilní. Poloviční ústupky nejsou ústupky. Nové umělůstky nic nezlepší — všechno pokazí a veliké massy lidu jenom ještě více rozdráždí.

*) Pan Em. Singer je chefem tiskové kanceláře levice, tehdy officiosní, a je typickou, nejznámější figurou mezi parlamentními zpravodaji.

Mějte se na pozoru, by tyto hubené krávy nepohltily vaše tučné. Učte se z dějin: vzpomeňte si na dějinný onen okamžik, kdy Mirabeau, nejgeniálnější muž tehdejší privilegované společnosti, prorocky tuto apostrofoval: »Přál jsem si, aby můj stav byl moudrým dost a dnes dal, co mu zejtra bude vyrváno, aby tak účasten byl zásluhy a slávy, že schválil, čeho celá země tak hlasitě se dovolává.«

Buďte pamětlivi notáblův a střezte se, byste podobně, jako tito proti třetímu, nyní vy nepřátelsky nenastupovali proti čtvrtému stavu! Jinak, jako tehdy třetí, mohl by nyní čtvrtý stav zkusit, aby byl sám vším.

Slyšte burácení mass lidu, který bije na brány této sněmovny! Dbejte smýšlení mladé generace, která v zanícení pro politickou spravedlnost a rovnost staví se proti vám, svým vlastním otcům. To je budoucnost, blízká budoucnost, a ohlédněte se dobře, zdali již dnes váš vlastní lid za vámi nešikuje se proti vám.

Také veškerá věda a literatura, — a to je nepřemožitelná duševní moc — dává vám důtklivou výstrahu: »Vy neslyšíte, co vám pravím! Vy hlasu duchů nedbáte!« Nikdy a nikdy nemůžete však mohutné proudění duchů na hranici staviti: neboť Rakousko není isolovaným ostrovem v okeánu světovém a idea všude vítězná s vámi nebo bez vás bude triumfovati.

Census je chatrná hráze. Náš pak je nejnespravedlivější, poněvadž zkracuje nesmírně měšťana proti velkostatkáři a proti oběma sedláka. Poplatníky daně z krve a spotřeby snižuje na pouhé lidské maso, zostřuje protivenství tříd, zvětšuje strašlivou zášť proletářů, stupňuje jejich rozhořčení, znemožňuje veškeré smírné vyrovnání hospodářských zájmů a připravuje tak duchy pro revoluci.

Nedržte se křečovitě shnilé privileje nejhnusnější aristokracie, aristokracie kapsy. Tato plutokracie nemá pak nižádného práva vyvržencům vyčítati nedostatek citů národních, nedostatek vlastenectví a loyality. Chcete-li zachovati tyto sloupy společnosti, nuže, pak promluvte: »Nejdříve vlast! nejdříve národ!«

Zájmy tříd a kast musí dobrovolně ustoupiti celku. Nepřirozená přesunutí národních sil musí do pravých linií se uvést a ne-li, — budou stranou odstrčeny násilím.

Bude tomu 47 let, co v jiné zemi zatarasili se pytli peněz, odepírajíce volební právo většině národa. Ludvík Filip a jeho ministr Guizot totéž učinili, co vy domníváte se, že učiniti smíte. Též oni nechtěli na državu privilegovaných voličů censu, na svůj pays legal dáti sáhnout. Následky znáte. Více nežli jedno ministerstvo zahynulo touto bláhovou umíněností a dějepis jednomyslně soudí, že Ludvík Filip v bezpříkladné krátkozrakosti obětoval sebe sama a svoji dynastii, by zachoval volební výsady boháčů. Chcete zahráti si na Guizoty rakouského vydání a také vyvolati podobnou katastrofu?

Všechno, co v tomto státě křivdami strádá, ať národními ať sociálními, všechny ty milliony ponížených a uražených vstupují

před vás, teď ještě prosebně, brzo však již hrozebně: »Zjednejte skrze politickou spravedlnost uklidnění a mír!

Proč váháte? proč otálíte? Či chcete vyčkati, až pokojná řeč dělnických bataillonů promění se v ryk válečný a rakouský proletariát s vámi promluví belgicky?!

Či chcete, aby všichni nespokojení národové se k bouřnému tomu útoku připojili a tento mramorový palác jako domek z karet odfoukli?!

To my nechceme. Nechceme to pro monarchii, nechceme to pro náš národ. Nechťsi jiní jdou po úzké stezce obmezeného sobectví — my zůstaneme na široké silnici rovného práva. Náš zrak pevně tkví na tom, co nám je nejbližším a nejdražším, na blahu našeho národa a na velikosti naší vlasti. Ale my zachovali jsme si také smysl a porozumění pro veliké, politicky a sociálně vyrovnávající proudění doby a cokoli na nás můžete kárati, to uznání neodeprou nám vrstevníci, tu zásluhu přiznají nám dějiny, že také v úmorném boji o národní své bytí byli jsme v tomto domě prvními, kteří na národní prapor náš připjali velebné znamení, znamení všeobecné politické spravedlnosti. A tak chceme jej vzhůru držet a třímat věrni demokratickým tradicím a svobodomyslnému přesvědčení našeho národa.

Při tom vytrváme a s námi bezpečná důvěra, že této veliké, spravedlivé, všeobecné věci kyne neodvratné a jistojisté vítězství.

A jak vypadá národně-politická účetní závěrka éry koaliční?

V politických a národních otázkách výslovně povýšili jste absolutní nehybnost na svůj program. Koaliční kruh měl míti na politické strany a celé národy na vlas týž účinek jako na jistého dvounohého opeřence křídou tažená kruhovitá čára, která ho hypnotisuje k bezvládnosti a ztrnulosti. Ale tento ubohý dvounožec je — s dovolením — houser. Politické strany a národové nedají se tímto způsobem o svobodu a volnost pohybu oloupiti. Proto musila vláda také v této věci bídně ztroskotati.

Ano, kdyby jenom jako Josua zvednouti potřebovala ruce, aby zastavilo se slunce: potom neměli bychom za koalice již nižádných politických a národních otázek. Ale síly přírodní nedají si předpisovati, když mají se zastaviti. Tu panuje stále proudění, nepřetržitý vývoj, ustavičné kroužení, nekonečné kolotání, zápasení, vyrovnávání — zkrátka ruch a život.

Politické otázky nedají se prostě odstaviti. To podařiti se může jen ve velkých světodějných okamžicích a toliko lidem sekulárním. Tak dovedl Cavour na jistý čas zastaviti všechny otázky politické a sjednotiti všechny strany. Ale to právě byl Cavour, státnický genius, a to byl také vznešený, vše podmaňující cíl: osvobození a sjednocení celého národa.

Jaký velký cíl však vytkla si koaliční vláda, velký a vznešený dost, aby směla politickým stranám vnutiti sebezapření, by směla spoutati volné síly celých národů?

My neznáme žádného. Než přece nějaký. Podařilo se vám v jedné ovšem důležité věci, sjednotiti všechny strany a dokonce i nejbujnější opposiční skupiny: totiž v otázce žaludkové, k vedení parlamentní kuchyně ve vlastní režii. Tu šťastně provedena je jinak vámi vyobcovaná rovnoprávnost; tu proveden je smír národností a mírumilovni častujete českými vdolky po polské polévce, štyrskou skopovinou s vlašským risottem, vídeňskými řízky vedle tyrolských knedlíků.

Ale pohříchu nejen jídlo dělá člověka a v politické kuchyni všechno přesolíte a přepepříte a naposledy ničeho nesvedete, leč na nejvýše nákyp (Auflauf*).

Pánové! Přemnozí z nás základy svého klasického vycepování čerpali z oněch starých latinských grammatik, ve kterých se pravilo:

Co se skloňovati nedá,
mezi neutry se hledá.

V politické grammatice koaliční vlády stejně se praví:

Na co nestačí tvůj um,
prohlaš za politicum!

a vše, co je politicum, má býti pro nás neutrum. Ano, což pak je parlament gymnasijní třídou? Pro parlamenty a vlády je politika vzduchem, bez něhož nemohou dýchat a žíti.

Proto musila koalice se svým politickým postem dodělati se fiaska.

A zrovna tak se to má s trpností a passivností v otázkách národních, jak přirozeno ve státu, jehož elementárním živlem je závod různých národností. Vláda domnívá se, že jako střed kruhu sebe rychleji se točícího zůstává pevným a nehybným, může také ona ve svém středu oddati se idylickému dolce far niente a že může prostě ignorovati národní otázky, byť na periferii všechno v bouřném vichru se řítilo.

Avšak, pánové, čeho se tím docílilo?

Z toho povstal nikdy nevídaný chaos, všeobecné povstání celých národů, kteří se vzpínají a na vládu volají: »Vy nás nesmíte šlapati v prach, vy to nemáte a vy to také nemůžete!«

Monarchie je z nejhlubších hlubin rozjítřena, jak na severu tak na jihu. Tam drsná a silná, tu drsná a slabá ruka — nikde pravá míra.

V Čechách soustavná, malicherná, provokující persekuce, vláda, která založena je na hromadné výzvě uniformovaných i tajných policajtů, která bezuzdně přemršťuje se také přes nezastavené ústavní právo immunity, kteráž i za nové platnosti zákona porotního české redaktory skrze výjimečné soudy dává žalářovat a to

*) Slovo »Auflauf« jest, jak známo, v němčině dvojsmyslné a znamená nejen moučné jídlo, nýbrž také shluknutí, čímž naráží řečník na shluknutí a demonstrace, které se před parlamentem opakovaly.

pro články, které vyšly před výjimečným soudem a pro něž na určitou osobu žaloba nebyla vznesena: vláda, která též nemocné odsouzence z procesu t. zv. Omladiny nemilosrdným nakládáním v trestnici na Borech trýzní, vláda, která všechno kazí, všecho pobuřuje a v zemi nahromadila spoustu zla, jejíž míra se teprve potom bude moci odhadnout, až nastane povinnost, mysli uklidnit a pravidelné poměry zase zavésti.

V Přímoří pak s rakouského stanoviska naprosto nepochopitelné udržování panství menšiny nad věrnou většinou nemístné a nevčasné couvání před argumenty pouličními, o nichž se druhdy tak velkopansky mluvilo, v šanc vydávání toho, co vláda sama za právo uznala a nařídila.

Pohleďme napřed do Čech.

Metropole království Českého úpí již od půldruhého léta v okovech výjimečného stavu. Žádná vláda neužívala tohoto stejně zavržitelného jako bezúspěšného prostředku v míře tak rozsáhlé. Je to nejdelší výjimečný stav, který jsme dosud měli, a to jest nejvýmluvnější illustrací k ujišťování pana ministra financí, že koaliční vláda není dokonce národu našemu nepřátelskou. Zaveden — to dobře víme — výjimečný stav touto vládou nebyl; ale tato vláda zjednala mu parlamentní schválení, a co je víc, ona podle výslovného prohlášení nejmírnějšího z pp. ministrů J. E. markýze Bacquehema se s ním ztotožnila.

Bylo-li zavedení malého stavu obležení v Praze pro nedostatek veškerého positivního podkladu bezdůvodným a nezákonným, náleží jeho udržování a jeho permanence výhradně na vrub této vlády, ba na ni padá zodpovědnost ještě větší pro svévolné pokračování v tomto porušování práva

Svého účelu jste nedosáhli: právě naopak. Opposiční vzmach zachvátil celý národ. Příliv ještě pořád stoupá a marně čekáte na odliv.

Ale za to trpí vážnost říše, když v nejdůležitějším království nemůže se vládnouti podle zákona, nýbrž když na uzdě může býti drženo jenom mečem.

V první řadě však jste podkopali vlastní postavení a nepředpojatý úsudek musí takto zníti: Tento shnilý systém mohl svou umělou a zdánlivou existenci prodlužovati jenom pod ochranou výjimečného stavu a jenom tak, že český národ vydán na pospas policajtův a žandamerie hr. Thuna.

Ano, hr. Thuna.

Tím, pánové, ocitl jsem se u muže, který svým vlivem celý kabinet přesahuje a který vlastně sám celému kabinetu vtiskuje svůj ráz. Jeho jméno je heslem válečným; ono vyvolává již pouhým zvukem celé moře nejžhoucnějšího nevražení.

Jsem dalek přilévati oleje do těchto plamenů; dle slova velikého dějepisce je nechutenstvím, politického protivníka posuzovati toliko dle špatných jeho vlastností. Chci mluviti klidně a objektivně, ale spravedlivě a upřímně. Ke komplimentům nemáme ovšem ni-

žádné příčiny. Ony by také hr. Thuna ještě více zkazily. Nám pak jest jeho hněv milejší, nežli jeho přízeň, poněvadž jest onen poctivější.

My vůbec v politice nevedeme dosud ještě válku osobní. Je nám sice známo, že té se páni nejvíce obávají; avšak ona je často neblahá a považlivá. Levice zakusila to za Taaffa, my poznali to za Auersperga, Beusta a jindy.

Pánové na ministerské lavici, také ten, který v lepší své minulosti nám nejblíže stál, ale svými protinárodními a protisvobodomyslnými ordonancemi nejdále od nás se vzdálil a jejž jsme chtěli dáti v obžalobu, nemohou nás obviňovati z osobní bezohlednosti a z otravování společenských styků. My vedeme urputnou válku proti neosobnímu jejich systému, proti veřejné jejich činnosti, ne proti jejich osobám.

Ale způsob hr. Thuna, který se dává jako s příkrou pýchou vznešeného pána, je tak skrz na skrz osobním, že také nejklidnějším touž zbraň téměř vnucuje a že je proto neobyčejně nesnadno, jeho lepší vlastnosti neviděti zbarveným vidmem strannického ducha.

Chci se navzdor tomu o to pokusit.

Ačkoli takořka od svých koní a ze svých lesů beze vší byrokratické průpravy a politické zkušenosti povolán byl k nejobtížnějšímu místu ve státní službě, osvědčil nade vši pochybu velikou míru obratnosti a rutiny a vpravil se s lehkostí do úřadu, při čemž ovšem také jemu prospělo zlaté zrno známé průpovědi: »Komu pán bůh úřad nadělí, tomu rozum přidá.«

On je zcela z dřeva, z něhož feudální státníci staré samovlády se řezali; ale doby pro tento druh státního umění starého »ancien régimu« jsou dávno ty tam, »státního« umění, které se domýšlelo, že nejlepší podruh je také nejlepší občan.

Hrabě Thun má bezohlednou, říznou rozhodnost, nepopíratelnou odvahu, úžasnou smělost, abych neřekl opovážlivost, s nimiž nejobtížnější situace lehkokrevně překročuje. Spíše umíněný, než mužně odhodlaný, setrvává také na cestách uznaně falešných.

Jeví dosti živé účastenství pro kulturní a materielní rozvoj země a tu a tam jej podporuje, ale jen tehdy, když předsudkům jeho se nepříčí.

Ve své parlamentární dobrovolnické službě profitoval ne příliš všední parátnost, která se v pražské sněmovně, ovšem jenom v německé řeči velecí, dobře vyexecírovala.

Vynesly-li hraběti Thunovi jeho chyby protivenství českého národa, jeho přednosti nerozmnožily počet jeho přátel a nám tuze ve zlé se vykládá, že mu dáváme příležitost, aby je rozvinul a tak položil si stupínky k budoucímu svému ministr-presidentství.

Protože pořád ještě nemáme zákon o pojišťování ministrů proti úrazu, jest pochopitelno, že poslední steeple-chaseovský úspěch hladce vykartáčované ministr-kandidátské řeči hr. Thuna na vládních lavicích způsobil panický postrach. Nejmírnější následek této

pohromy byla silná rýma Excellencí: panem markýzem Bacquehemem, který přece nejméně musí se obávati zaclonění svého talentu řečnického, lomcovala pod pokrývkou jeho cudného panického lože dokonce po tři dny influence.

Nejlíp jsme pochodili při tom my: neboť nám tato fanfaronáda sice neimponovala, ale velice a tuze doma prospěla. My bychom ostatně hraběti Thunovi ze srdce gratulovali, kdyby se na něm splnilo: promoveatur, ut amoveatur. V Číně každého mandarina, proti kterému vysloví se veřejné mínění, sesazují. Pokládán je za učitele, kterýž otci lásku dítek odcizil. Naši mandarini v takovém případě nejsou sesazováni, nýbrž výše posazováni. Ale pro nás byla by každá změna vykoupením. Proto by nás promovování hraběte Thuna nemrzelo, ale postačilo by nám zatím jeho amovování. Byla by to zasloužená mzda za svízelnou nádeničinu, kterou v Čechách vykonal. Vždyť již ve starověku prokonsulové jako odměnu za ujařmění odbojných zemí strhovali v Římě samém na sebe diktaturu.

My bychom se tedy pranic nedivili.

Co si má také hr. Thun v Praze nyní ještě počíti? Bez nebezpečí pro stát nemůže jíti ku předu a bez vlastního pokoření nemůže jíti zpět. Jedinec, třeba sebe silnější, při jistém stupni rozhořčení je ztracen. Hr. Thun se asi o tom neklame, s jakými pocity celý český národ hledí na něho. Láska lásku rodí, a nepřátelství zas jen nepřátelství plodí.

Přiznávám, ba já sám pro persona věřím, že hr. Thun, ačkoli německé jeho srdce vždycky vřele bilo, nebyl každý čas nepřítelem našeho národa. On nenáviděl jenom naši demokratickou stranu, jakož hrozil, že liberalismus všude, kde jej postihne, bude potírati. Ale naše strana obepíná dnes celý český národ: hrabě Thun nemůže při nejlepší vůli národ oddělit od strany a tak platí dnes jeho nevraživost celému národu. On pokládá jeho opposici za nemoc a ví až příliš dobře, že jeho výjimečný stav nemoc jen zatlačil s povrchu do srdce a do krve.

Nuže, nemocný má býti léčen a nemá býti mrskán, jako hrabě Thun činil a dodnes činí.

Proto vlní celým národem hlasné volání: Zostřete, stupňujte opposici!

Co teď? Má ještě rozmnožit a sesílit nejdrsnější své útisky? Tolik mohl v šesti minulých letech již poznati, že staré argumenty absolutistického násilí, jako jsou: policie, žandarmerie, trestní soudce na národ náš, národ tvrdých lebek, nemají účinku, nýbrž naopak vzbuzuje pronásledování zostřený odpor, tlak protitlak a bezohledný útok stejně bezohlednou obranu.

V Čechách hr. Thunovi, třebas lecjakou růženku si utrhl, — nekvetou růže. Poznává již, že zvěř znenáhla stává se lovcem. Toto poznání je to snad, jež je pramenem jeho touhy po změně vzduchu. V dálce ochlazují se horké vášně. Z dálky by snad hr. Thun posuzoval nepředpojatěji nás a my jeho. Vždyť praví Jean Paul, že duše oddálením těl se blíží. — A rozvedení manželé nejednou jsou

lepšími přáteli, nežli v manželském jhu. My sice v to nedoufáme, ale na všechen způsob bychom mu při rozloučení s radostí přáli: Zdráv dojeď, ale především — odjeď!«

Nad ztrátou důvěry našeho národu může se hr. Thun potěšiti mladou láskou Čecho-Němců. Nalézáť v německých listech v Čechách svůj contrefait s panegyrickou chvalořečí na nezdárného, ale zase navráceného syna »Německého domu«. Ba velký jeden německý list,*) právě ten, který jinak vůči státníkům koalice dovede zachovati svoji samostatnost a chladnější srdce, nazval hr. Thuna přímo »nadějí Němců«. Můj ty pane na nebesích! že přece národové v jistých ohledech zůstávají věčně dětmi. Dávají se velkým pánům, kteří dovedou se udržeti v každém sedle, zas a zas za potah. Nejde-li to s českým spřežením, přichází německé na řadu až zas na podruhé. Ať si německý či český potah — oba dobře táhnou a velcí páni jedou vesele na kozlíku. Říši však se při tom špatně vede nebo — jak Tyroláci praví — koníkové jsou kapitální, ale vozkové jsou nanicovatí.

My, pánové, nikomu nezávidíme a přejeme hr. Thuna německým liberálům. Nemyslíme také, že německý náš soused staví do větru. Hrabě Thun skutečně již několikrát některé malé přání německé splnil, jen že si dává draho platit. Jestli však Čecho-Němci v naší nehodě nalézají svoji výhodu, podobají se muži legendy, který rád si dává líbit, že se mu vypichuje oko jedno, jen když jeho soku vyloupnou — obě.

Při tom všem nelze této náhlé popularitě hr. Thuna u Němců činiti příznivou předpověď. Neníť tomu přece dávno, co »korunovační místodržitel« byl Němcům čertem z horoucího pekla. Nyní říkají: »Doba jeho státoprávního nadšení — ach — co! to byla léta jeho klackovitosti.« My zase spíše máme za to, že to byla doba mladistvého bouření a kvasu; léta klackovitosti — ta přišla později.

Dnešní obdiv pro hr. Thuna, který podle vší pravděpodobnosti hráti má ještě jinou úlohu, zchladí se v dalším jeho rozvoji. Dnes obdivují se u něho ne vlastnostem, které má, nýbrž těm, které se u něho hledají, a zklamání se dostaví. Nejprv měř, potom řež!

Nechvalte si, pánové z levice, den před večerem! Vyčkejte, až obdivovaného lépe a blíže poznáte! Z blízka bude viděti na ruce kouzelníka a zmerčíte, jak to dělá, když meče polykává a oheň vyfrkává.

Nejnovější jeho tak zvané triumfy mají život jepice. Úspěchy ty navzdor lesklé slupce musí míti nebezpečného červa: neboť když někde celý národ cítí se nešťastným, je jisto, že se tomu národu špatně vládne.

Skutečně smutné poměry v Čechách nejsou příčinou, ale následkem kruté vládní methody hr. Thuna. My se jen bráníme a kdo se nedovede brániti, pozbyl práva k životu.

---

*) »Neue freie Presse« vídeňská.

Pánové! Ode dávna smír aneb aspoň snesitelný modus vivendi mezi oběma kmeny v zemi pokládán za zkušební kámen všelikého, v pravdě rakouského umění vládního. Jak medle se hr. Thun tady osvědčil? Koho pak smířil? Zdali zrovna za jeho správy nezhynuly všechny zárodky naděje na smír? Nejsou li dnes všechny poměry v Čechách zoufalejší a zmatenější? Uvedl v chaos nějaký pořádek?

Poněvadž to nesvedl, je podán důkaz, že dále pokračovati v jeho methodě je zhola nemožno.

Z Čech neodnesl vavřínův, a jest jen žádoucno, by bolestný experiment, který na nás podnikl in corpore vili, aspoň pro budoucí jeho státní působnost byl k užitku.

Tolik mohl se věru již naučiti, že žádný státník, třeba ještě výše zrozený a ještě říznější, nemůže přes přirozené city a snahy celých národů přecházeti k dennímu pořádku.

Vidíte, že mluvím bez medisance a nikoliv ab irato, beze zloby a nepředpojatě, a J. E. pan ministr financí, který loni při zatímním rozpočtu s rytířským sebezapřením pro českého místodržitele vstoupil do šraňků, nebude nám moci zase vyčítati nedostatek objektivnosti.

Tehdy nás napomínal, abychom prý považili, co to značí, býti nyní císařským místodržitelem v Čechách.

Pan šlechtic Plener, který nám jako ministr káže o vodě, nebyl ještě před málo lety tak zdrželivý temperenclář. Tehdy ovšem nenáležel ještě k velikému koaličnímu spolku střídmosti — tehdy dopřál si hojně nejsilnějšího vína, ba on nepovrhl ani ještě dravějšími nápoji, ani spiritusem ne, ani petrolejem ne.

Když tady v adresní debattě r. 1885 dr. Knotz do místodržitele bar. Krause sekal jako do jitrnic, povstal šl. Plener, ne aby mírnil, nýbrž aby dotvrdil, že paličská řeč Knotzova vyslovuje jenom mínění a přesvědčení českých Němců, se kterým že musí se počítati. Tehdy ovšem si nepomyslil, že se stane advokátem koaliční »armády spásy«, tehdy potíral kabinet Taaffův jako vládu ze všech nejhorší, která Rakousko snižuje na předmět útrpnosti ciziny. Tehdy pravil o opposičních agitacích proti Krausovi, že nejsou uměle vyvolaným hnutím, nýbrž — — — — vlasteneckým nadšením!

A nyní jako ministr nám vyčítá, že naše opposice ohrožuje stát. Německá opposice svědčila tehdy bar. Krausovi, jako naše dnes hrab. Thunovi. Ale vy, pánové, byli byste jistě na rozpacích, kdybyste měli provésti porovnání činnosti obou těch mužů!

Kde jsou němečtí redaktoři, které Kraus pozavíral? Kde jsou německé korporace, které by byl rozpustil? Kde německé obce, které by byl pronásledoval? Kde jsou výjimečné soudy a celý arsenál sekatur a persekucí?

Ne nás, ale českého místodržitele volejte, pánové z vládních křesel, k objektivitě!

Ale také přesvědčení našeho národa o hr. Thunovi je faktum, se kterým se musí počítati.

Nejmírnější úsudek o něm musí zníti: »On nám nerozumí. On nám nerozumí v konkretním ani v abstraktním smyslu slova.«

On nezná ani jazyk našeho národa, což je přece zákonně stanovenou povinností každého úřadníka v zemi. A tak je nejvyšší správce země takořka jako personifikace a zosobnění stálého porušování práva vůči většině obyvatelstva království Českého.

Ještě nikdy jsme neslyšeli, že by se bylo z vládních lavic zástupcům nepatrňoučké německé menšiny v Krajině, čítající sotva 28.000 duší, odpovídalo slovinsky nebo poslancům 16.000 Italů v dalmatském sněmu chorvatsky.

Když hr. Coudenhove jmenován byl zemským presidentem slezským, pravil jednomu zemskému poslanci českému, že odchází do Opavy s nejlepší vůlí, na každé české oslovení dáti českou odvetu.

Jeho bývalý chef, místodržitel český, domnívá se, že této povinnosti nejprostšího mravu může se vymknout a reaguje na všecky vývody a dotazy jenom německy; to máme si dát beze všeho a bez odporu líbit jako neodvratné faktum? Němci sami nemohli by si nás vážiti, kdybychom energicky proti tomu se neopřeli.

Ale nejen naše řeč, také věc našeho národa je hr. Thunovi cizí. Pro naše cítění a snažení, pro naše touhy a chtění nemá nijakého pochopení. Počíná si v zemi jako nezodpovědný velkomogul a kde to nejde po dobrém, tam užívá násilí.

Svá vlastní provinění zakrývá trestáním beztoho trpícího národa. Jeho správa zasahuje do soudnictví. Politické pře hromadí se a hr. Thun ani nepozoruje, že takové politické processování jenom dokazuje, že svou politiku jinak bránit nedovede.

Špehounství a špiclovství obetkává veškerý veřejný život jeho, ponejvíce noví okresní hejtmani závodí se svým chefem ve vojenské říznosti; jejich ideál jsou kasárny.

Mírný Perikes pokládal za hlavní úkol správce státního nezarmoutiti žádného občana; ale ne muž takového rázu, nýbrž Koller je hr. Thunovi vzorem. Ten nejříznějšího místodržitele výjimečného důkladně překonal. Aby nás pak zbavil prostředků k vlastní obraně, zavedl nejpřísnější výjimečný řád, řád, který meč pokládá za žezlo.

A pak slaví se domnělý klid národa jako jeho zásluha (Posměch): národa, jehožto jazyk násilně byl podvázán! Vždyť pak člověk naposled zvykne si klidně snášet i mor, ale on se s morem nesmíří nikdy.

Proto není v Čechách pokoj, je tam nanejvýše utlumená válka.

Čtěte jenom, pánové, nadšenou oslavu policejních úřadů v jeho poslední absolutistické reči, a hned poznáte, z jakého fládru jest Thunova správa.

Či chcete ji proto zvát dobrou, zdravou, zemi a říši prospěšnou, že u pražského šlechtického kasina koná služby bdělého ponocného? Či proto, že zpěvníky školáků inkvisitorsky prošťourává?

Dobrá správa pracuje jinými prostředky než výhradně konfiskační guillotinou nikdy nelenící. Ona nepřeplňuje žaláře politickými zločinci, nerozprostírá hrůzu a postrach přes celou zemi.

Povolanější nechť tu mluví. Bývalý zemský správce, který v debatě o politické správě v této slavné sněmovně takto se vyslovil: »Slyšeti je stížnosti na vzdor proti orgánům zákona. Musil bych litovati těch, kdo by se domnívali, že mohou zlu tomu odpomoci sebe četnější armádou policejních komisarů.... Kdo sám při volbě svých prostředků neukládá si meze, nemá práva žalovati, když dle stejných zásad jednají také ti, jimž dávati příklad je povolán«. V protokole nalézám zde zaznamenáno: »Hlučná pochvala«.

A od politické správy žádal týž řečník: »Nesmí býti služkou politiky, její vlastní vysoce důležitý účel má jí býti vždy na prvním místě a — jako bůh dává slunci svítiti na dobré i zlé — tak měla by správa, vyhýbajíc se strannické vřavě, své cenné dary všem stejnou měrou rozdělovati. Dobrá správa jest povinností vlády a ne snad odměnou za zvláštní služby.«

Ten, jenž takto mluvil dne 14. listopadu 1876, byl místodržitel Horních Rakous J. Exc. hr. Hohenwart, ministrem Giskrou za nejlepšího ze všech správců zemských vychválený, pozdější tvůrce a nynější ochránce koalice, a jeho slova zasluhují tudíž, aby byla koaliční vládou dvojnásobně uvážena.

My je bezpodmínečně podepisujeme. A nyní odvažte Thuna a také vy naleznete, že dost neváží, též vy řeknete, že před assentní komisí pro dobrou politickou správu musel by seznán býti podle Hohenwartovy míry měřen za neschopna.

Jestliže však pan ministr vnitra mínil, my že vlastně se máme hr. Thunovi ukázati uznalými a dáti mu politickou absoluci za to, že pečuje o hmotné blaho země, tu odpovídáme zkrátka a dobře: Nenáležíme k těm, kteří dávají se zároveň hladiti a mlátiti, kteří pokorně spokojují se ovšem i bičem, nýbrž spíše, kterým, abych tak řekl ve slohu inserátním, nejde tak tuze o plat, jako o přívětivé zacházení

Poměr, jaký dnes panuje mezi většinou obyvatelstva země a správcem země, je záhubou pro zemi a nebezpečím říše.

Je svrchovaný čas těmto hrozebným poměrům učiniti konec.

Vláda praví: Polepšení musí přijíti z národa, tedy z dola. My však díme: Ne zdola, nýbrž s hůry. Odtamtud, odkud znepokojení do národa bylo zaneseno, odtamtud přijíti musí také polepšení — tedy od vlády a její orgánů — především od místodržitele.

Hr. Thun je kvasidlo, chcete-li kvašení zastaviti, musíte ferment odstraniti a potom můžete doufati ve vyčistění a vyjasnění.

Prohlédněte si pak dobře výsledky jeho politiky.

Povolán byl, aby mladočeský příval zatarasil a zpět zatlačil.

Nuž, povedlo se mu to?

On učinil celý národ český mladočeským.

Ubohému bar. Krausovi jste vy, pánové z levice, dali přezdívku, kteráž mnohem větším právem náleží hr. Thunovi, epitheton: čestný Mladočech. On není jenom tím, on je také semper Augustus — povždy množitel — »Omladiny«.

Dlouhý vedl se spor, kdo je otcem falešně tak zvané »Omladiny«, správně řečeno strany pokrokové.

Mně zdá se, že tu platí staré právnické úsloví: pater est, quem nuptiae demonstrant, a podle toho je zákonným otcem hr. Thun. Za něho povstalo toto hnutí.

On je svými násilnými prostředky podpaloval, on svými vexacemi, svým škrcením a svým politickým odsuzováním nadělal mučenníků, a tím tuto stranu takřka vypěstil.

Jakkoli je horečná činnost její vyznavačů, tak neúnavně a s takovou horlivostí přece nikdo pro ni nedělal propagandu jako český místodržitel.

On vzpouru v Čechách hledal a dříve si neoddechl, dokud ji šťastně nenalezl. Najde-li Matěj led, seká ho hned: — nenajde-li led, nadělá ho hned.

Jako totiž hrabě Thun dosahuje všude opaku svého přání, tak utvořil též »Omladinu«.

A teď mluví zrovna on o zdivočilosti českého národa! To věru upomíná zrovna na Gracchy, když proti vzpouře kážou.

Dobrý, trpělivý, snad až příliš trpělivý český národ, který bohudíky obdržel ještě také jiné vychování nežli od různých vídeňských vlád, tento národ není nikterak zdivočilý, pravý opak je pravdou. Lid náš je rozechvěn, ba velmi rozechvěn, ale svou mravní opravdovostí, svou čestností, svým smyslem pro právo, svou vzdělaností a svou pilnou pracovitostí může se zajisté měřiti s nejlepšími kulturními národy. K jeho duševní a morální výši výtka zdivočilosti nedosahuje, ona padá zpět na svého původce.

A také my jako strana nejsme výtkou tou zasaženi. Hr Thun sotva nazval by zdivočilostí dějinné ono násilí, kterého se jeho stavovští druhové na dvou císařských místodržících dopustili; a jestli hradčanský vyhazov z okna, slavnou defenestraci srovná s nakládáním, kterého se dostává od naší strany jemu, jenž přece s oněmi oběma místodrženi má tak leckterou podobnost, uzná náš způsob přece poněkud za — něžnější.

A když mluví o nedostatku loyálnosti v našem národě, je to podle pravdy nejtěžší krvavá obžaloba, kterou tak sám na sebe vznáší. Na loyalitu se jen tam klade zvláštní důraz, kde je v úpadku. My nemluvíme mnoho o své loyalitě. Nám toho není třeba. Padesát válečných polí krví naší skropených jsou svědky naší věrnosti.

Proto neměli jsme nikdy potřebí o loyalitě zvláštních instrukcí; když pak hr. Thun teď, po šestiletém svém působení v zemi vy-

stupuje v plné zbroji svatého Jiří, by draka české neloyalnosti proklál, musí — není-li drak tento pouze drakem papírovým, nemá-li býti jen daleko viditelným poplašným signálem domnělé nezbytnosti výjimečného stavu — musí vina padnouti jen na jeho hlavu.

Jak musili týrati tento věrný, až do morku kosti royalistický národ, který v dobách nejnebezpečnějších hrdlo i statek, život svých dítek pro dynastii obětavě nasadil, — pravím, jak musil hr. Thun tento národ trýzniti, kdyby byl skutečně tyto starodávné, osvědčené tradice dynastické roztříštil, kdyby byl naši mládež do tak dravých vírů srazil!!

Na všechen způsob musila by však se zvoliti jiná methoda zachraňovací nežli je ta, jíž hr. Thun užívá.

V posledních svých výnosech hraje si na našich školách na preceptora loyality.

Pánové! Každý učitelský úřad vyžaduje především lásky. Loyalita však je ve své ušlechtilé bytosti láskou. Proto vymáhal by úřad loyality dvojnásobné, srdce jímající lásky.

Je psáno: »Bys jazyky lidskými mluvil a andělskými a lásky bys neměl, učiněn jsi kov zvučící a železo zvonící.«

To však pravá láska není, co z Thunových zní nařízení!

Z nich slyšeti jenom zvučící kov policejní šavle a zvonící železo žalářních okovů.

Temnoty karcerů nerozžehnou v mladistvých duších plamen lásky a klassifikační noty z loyality pěstěné u mládeže — tyto noty ani hr. Thun nedovede skomponovati na hymnu rakouskou.

Tajně hlídaní učitelé mají zase sami zahoditi se k službám detektivův a změniti se z přátel v udavačské nepřátele svých vlastních žáků. Tím musili by pozbýti poslední špetky svého morálního vlivu na mládež. V tom, Vaše Jasnosti, pane ministr-presidente, spočívá velké nebezpečí.

A tak toto drsné zasáhnutí hrab. Thuna do nejtajnější svatyně svědomí nic jiného nezplodí leč pokrytectví; ono způsobí odcizení, kde domáhá se příchylnosti, a averse, kde hledá sympatie.

Loyalita zapotřebí má milujících a milovaných apoštolův a proto k apoštolátu takovému je nejméně vhodným mužem — výjimečný místodržitel.

Proto bylo by mizení loyality jenom přirozeným následkem Thunova řádění.

Vždyť pak se vydává vždycky za místodržitele císaře, — hraje si na místokrále českého a zakrývá stále a stále své osobní přehmaty velebným štítem koruny.

Na vzdor tomu dovedeme my dobře rozeznávati mezi korunou a služebníkem vlády.

Pánové! Ruské mudrosloví vytvořilo významné pořekadlo. To praví: Car milujet, da psar ně žalujet. To značí: Car pomiluje, psář nešanuje. Německy by se asi řeklo: Der Car ist voller Huld, der Koppler hat alle Schuld. Ale dobře česky bychom musili u nás

říci: císař má k nám přízeň, Thun je naše trýzeň. To by bylo tolik jako: Der Kaiser ist mild, der Graf Thun ist wild!

My jsme totiž poctivý konstituční národ a jako takový známe základ a fundament kostituce: posvátnost, nedotknutelnost a nezodpovědnost Majestátu panovníka.

Také naše strana stojí zcela a bez výhrady na tomto monarchistickém základu a naše opposice neplatí koruně, nýbrž zodpovědné vládě.

Ale právě proto nevidíme v hrab. Thunovi to, zač se v křiklavém porušení ducha i litery ústavy vydává, nevidíme v něm místodržitele císaře a ještě méně místokrále českého, nýbrž jen a jedině ku poslušnosti povinného podřízence vlády, a je neslýchanou troufalostí, když se boj proti této vládě a proti jejímu subalternímu místodržiteli vyhlašuje za nedostatek loyality.

Ale tak slyšíme všude: když ani hr. Thun stranu pokrokovou nezlomil, tak s ní ani vy Mladočeši nebudete hotovi.

Ale, drazí pánové, vždyť my to ani nechceme, my nechceme dokonce ubíjeti silné vzpruhy v národě, my je chceme jen uvésti do pravidelné strouhy a chceme je zúrodniti.

My nepodceňujeme pokrokové živly v naší mládeži a v našem národě a ještě méně se jich bojíme; my se jich nebojíme, protože je známe.

Je to živel radikální, ale dokonce ne velezrádný. Pro správnost tohoto nazírání jsou porotci tarnopolští svým osvobozujícím rozsudkem nad polskou, naší příbuznou Omladinou naprosto věrohodní a vývodní svědkové.

My jsme strana lidová. Jako naší mládeži, také nám je triumf věci lidu cílem nejvyšším.

Osud našich předchůdců je nám dostatečnou výstrahou, a my neuzavíráme se čínskou zdí proti novým proudům. Je v nich mnoho zdravé, třebas ne vždy snadno voditelné síly životní.

My budeme snažiti se, abychom pokrokové živly k sobě připoutali a je disciplinovali, a kde je třeba, jimi se omladili a posílili.

Žádným způsobem však nedáme se s cesty, kterou pokládáme za správnou a rozumnou, zatlačiti a nepomýšlíme dokonce, abychom před nimi kapitulovali. My toho nemáme také potřebí, letošní volby*) skvěle to dokážou.

Buďte ujištěni, že po volbách těch mladí a nejmladší budou jednou a jedinou armádou, a za ní státi bude celý český národ! Toť ona spojená mladočeská strana, o které hr. Thun ironicky na sněmu mluvil, a těch odstínů, po nichž tak horoucně touží, odstínů pro tohoto místodržitele tu nebude.

Takový je konec českého místodržitelování hr. Thuna. Konec ten značí v plném slova smyslu jeho politickou i morální katastrofu.

---

*) Na sněm zemský.

Praví se, jaký pán, taký chám. My nechceme vyšetřovat, kdo je v tomto případě pánem a kdo sluhou. Když dva jedou na témž koni, musí seděti vždycky jeden v zadu. Hrabě Thun beztoho v poslední své řeči na sněmu pověděl srozumitelně dost, kdo sedí v zadu. Nemluvě o skromnosti není to ani opatrné, když se muž budoucnosti vydává již nyní za vlastního pána.

Nemyslím na onu nejvýš zvláštní chválu, kterou ráčil uštědřiti svému finančnímu chefovi, an pravil: Tento pán — pan finanční ministr totiž — že se velice ku svému prospěchu změnil, s takto polepšeným že on, místodržitel, může se dobře snášet. Je to sice kompliment proti subordinaci, ale, můj bože, kdo pak by zazlíval to J. hraběcí milosti, vždyť jeho ministr, třebas by byl nejlepším mužem své strany, je přece jenom — »téměř měšťák«?!

Mnohem více překvapuje sebevědomé vykřikování: Výjimečný stav, to jsem já — já jsem jej navrhl! Takové veřejné prozrazování úředního tajemství je notným kusem suffisance, a jinému místodrženiteli by to tak hladce beze všeho neprošlo.

Ale hr. Thunovi je právě všechno dovoleno. On cíle svého dosáhl: na veřejnosti udělal takový effekt jak u dobrých Athenčíků Alkibiades, když svému zamilovanému pejsku uťal ocas.

Nám ovšem hr. Thun nového nic nepověděl. Cavour byl přece jenom pravá bačkora, když na smrtelném loži pravil, že s výjimečným stavem dovede vládnouti každý hlupák Hrabě Thun rozumí tomu jinak. Jemu je výjimečného stavu potřebí, proto jej navrhl ne jednou, nýbrž několikrát, a konečně jako vše, čemu chce, jej prosadil.

A výjimečný stav nebude také zrušen, když Windischgrätz, Bacquehem, Plener a ostatní ministři toho budou žádat a potřebovat, nýbrž až hrabě Thun toho bude žádat a potřebovat.

A pro něho pravý okamžik nastane teprv pak, až po svém vtáhnutí do Vídně bude pociťovati potřebu, svým českým poddaným následkem svého nastoupení vlády podati důkaz své přízně a své milosti.

To všechno víme, a ještě něco k tomu, totiž, že se slavná vláda proto ukrutně trápí. Nemůžeť býti nemocnému tuze volno u srdce, když veselý dědic vedle jeho lůžka bolesti tak moc hlasitě o pozůstalosti rozhoduje.

Nám je celkem lhostejno, jak tato válka o pantofel a o posloupnost skončí. Říkává se sice, když pánové nahoře se rvou, musí lid dole pustit chlup, ale v tomto případě na tom valně nezáleží, komu naposled zůstane pantofel. Neboť je nepochybno, že obě sporné strany, hrabě Thun i vláda, že celý tento systém všechno učinil, aby český národ zdolal či, jak se říkat zlíbilo, uklidnil.

Jediný výsledek je do nekonečna rostoucí rozechvění. My jsme při tom jen získali. Pocit solidarity, vědomí jednoty nebyly u nás nikdy tak činorodými.

Vy, pánové, můžete někdy popírat státoprávní nedílnost zemí koruny české, nacionální jednota našeho národa v Čechách, na Moravě a ve Slezsku je nepopíratelné ethnografické faktum.

My jsme touto národní jednotou v té míře proniknuti, že se nikdy nepovede ji atomisovat a rozpoutat. Ona přirozeně vytvořila také politickou jednotu. A také tuto nebudete moci zničiti nikdy a nikdy.

Když vy proti nám v každý čas spoluručenství a nedílnost všech Němců v Rakousku s důrazem vytýkáte, když společnost národních zájmů trutnovských Čechoněmců proti Celji a společnost korutanských Němců proti Teplici stavíte do pole: tu my klademe proti této německé jednotě svou českou jednotu.

Také my jsme jedna obec, jeden nerozdílný celek.

Hrabě Taaffe ze strachu, aby neprobudil státoprávní společenství české, kteréž uměl tak zchytrale uspati, zabránil uplatnění přirozené většiny markrabství moravského na sněmu brněnském.

On chtěl zastaviti rozvoj probouzejícího se národního života ve Slezích, a hle — právě tu je peripetie jeho moci.

Od té chvíle, co umělou nadvládu Němců moravských obnovil, co zřízení slovanských středních škol ve Slezích zhola zamítnul, od té chvíle rychle scvrkala se a mizela důvěra našeho národa v jeho úmysly.

A jeho vídeňské vyrovnání právě na tom zhynulo, že obmezovalo se toliko na jediné království české a že zásadně vylučovalo Moravu a Slezsko.

První nepřátelský hlas proti tomuto traktátu také se ozval ze skupiny moravských poslanců českých. My všichni jsme si velmi dobře vědomi, že Morava a Slezsko jsou pro nás nejpřednější existenční otázkou. A každý smír, který v budoucnosti s námi budete chtít uzavřít, musí nezbytně vztahovati se také na Moravu a na Slezsko.

Ale právě v obou těchto zemích jsou pánové z druhé strany pohříchu ještě méně spravedlivosti přístupni a všechno, co tu ze zadržovaného svého práva vydobudeme, pokládají za loupež na svém vlastnictví. Protože jsou v držení, domnívají se, že jsou také v právu.

Ale žádná majorita ani na sněmích ani na říšské radě tomu nezabrání, by náš čacký národ také v obou těchto zemích si neodnesl, nač má přirozený nárok.

Právě bezohlednost, se kterou proti němu bojujete, urychlí jeho vítězství. Nebojuje se tu proti nám nejčistšími prostředky. Vždyť je pořekadlem, že na Moravě je vše možno a dovoleno. Jako v Irsku se říkávalo, že leží na západ od zákona, tak zdá se, že Morava leží severně od ústavy.

Mohl bych vám uvésti tucty důkazů. Jediný postačí.

V Moravském Krumlově měla konati se volba na zemský sněm. Neméně než sedmdesát pět dam z »nóbl« společnosti objevilo se náhle ve volebních listinách jako samostatné živnostnice.

Ženy starých Germánů prodávaly ve chvíli národního nebezpečí své zlato, stříbro a drahokamy. V Moravském Krumlově našla tato starogermánská obětavost prazvláštní následování. Tu chtěla paní advokátová jako hokynářka prodávati lojové svíčky, syrečky a zelí; paní notářová zase chtěla si své bělounké ručinky zamazati při prodeji uhlí. Rozumí se, že ne z hamižné ziskuchtivosti, ale jako milosrdné sestry trpícího Němectva.

Tyto zvláštní živnostnice také volily. Následek byl německé vítězství. Brněnský sněm volbu schválil. Podané stížnosti musilo se vyhověti, a nálezem říšského soudu svedené politické úřady moravské dostaly to, čemu se byrokraticky říká »nos«. Rozsudek praví, že úřady měly a musily poznati, že jde o fikci a šalebné přihlášky.

Zvolený poslanec zůstal přes to ve sněmu. Ať si tam zůstane jakožto illustrace slov, která velectěný poslanec za libereckou komoru (Hallwich) zde promluvil: »Nikdy nemohlo se o politice Němců v Rakousku užiti sprostého přísloví: »Také nejšpinavější cesta je dobrá, když vede k cíli.« Zdali však prostředky, které k tomuto cíli vedly, jsou čistotny, o tom ať pánové z většiny moravského sněmu dohodnou se s říšským soudem, v jehož čele je první jurista jejich strany.

Tatáž většina sněmovní zamítla po některém váhání návrh na skromný příspěvek české národopisné výstavě, kde manifestovati se má svéráznost a kulturní jednota našeho národa. Snad stalo se tak i proto, že je známo, jak hrabě Thun na rozdíl k svému vydatnému podporování jubilejní výstavy nynějšímu krásnému podniku nepřeje.

Příčiny nelze chápat u rakouského státníka, který má oči a který ví, jak nesmírný význam má samostatný český kulturní život na severu pro tuto monarchii.

Než první zlý příklad dal pan rytíř Madeyski, ministr státu, jenž pro »Monumenta historiae Germaniae« připlácí ročně osm tisíc marek. Moravskému sněmu zase je norimberské německogermánské museum bližším a důležitějším; podporujeť německý tento podnik v Říši z peněz českých poplatníků.

Ne hmotná ztráta je to, jež nás mrzí. Tu jsme hned ze svého nahradili; ovšem pak roztrpčuje nás nedostatek blahovolnosti.

Ale také to je k dobrému. Čím více stroj přetápíte, tím rychleji praskne. Od kompresse přichází explose.

Vy nedovedete dnešní svou nadvládu na Moravě udržeti, poněvadž tam český kmen mravními silami je vašemu roveň a hmotnými je silnější. Nadvláda vaše zralá je k pádu a také ve Slezsku je povážlivě zviklána. Nechať si hr. Sedlnitzki sebe více prohlašuje, že slezský zemský výbor také v budoucnosti tak dlouho úřadovati bude německy, pokud Němci budou míti majoritu.

V zemském sněmu ji mají, ale v zemi náleží Slovanům. A s těmito domorodými Slovany jedná se jako s cizinci, nemají jediné střední školy ani paedagogia a školy, pokud nejsou německé,

jsou jenom ústavy pro vtloukání němčiny. Německy mluví k těmto Slovanům úřady; vrchní pastýř duchovní je pruský vlastenec.

To jsou poměry neudržitelné, neboť jejich základem je bezpráví.

Slezští Poláci — troufám — odolají svodům a za čočovici nepostaví na piedestal miniaturní odlitek veliké koalice; oni — tak doufáme — společně s námi Čechy budou pomáhat ztéci základní zdi tohoto zwinguri a slezská otázka nezmizí s denního pořádku, pokud nebude rozřešena ve smyslu rovného práva pro všechny.

V obor české otázky spadá také helotské postavení našich soukmenovců v Dolních Rakousích, jak v četných obcích pohraničních, tak zejména ve Vídni. Obec, stát a církev spojují se tu, aby syny našeho národa, kteří ve Vídni samé čítají přes sto tisíc duší, zbavili všeho práva.

Poslední rozhodnutí p. ministra osvěty odpírá dosti bez obalu nuznému obyvatelstvu právo na vyučování školské jejich jazykem mateřským. Rukou bratra Poláka zasazená rána taková bolí dvojnásob. Toto bezcitné stanovisko dává za pravdu oněm, kdož tvrdí, že koalice není leč válečným táborem boháčů proti chudým.

Za takového systému ovšem, již pro jeho povahu a podstatu, opravdové rozřešení žádné národní otázky není možným a také z nejnepatrnějších vznikají pro systém ten svízele a obtíže neuvěřitelné.

Pohleďte nyní na jih!

Dva ministrové způsobili opatřeními zcela bezvýznamnými a v každém právním státě samozřejmými rej čarodějnic, při kterém nejen celá koalice praská ve svých svazech, nýbrž který řádí také daleko za hranicemi říše.

Dvojjazyčný úřadní štít v Peraně a 2400 zl. na utrakvistické nižší gymnasium v Celji — věru Rakousko je nejen říše pravděnepodobností, ale také směšností.

Je v tom sudba Nemesina, že oba ministrové, když jednali spravedlivě, či spíše protože spravedlivě jednali, prohřešili se na základních principech koalice. Tu je kus tragické viny a tragické pokuty.

Živlům, které v Přímoří argumenty ulice postavily proti akci justičních orgánů, nemůže se činit ani přísná výčitka. Politické ústředí, ve kterém žijí, je podstatný důvod polehčující.

Když káže se s hůry, že egoismus je nejvyšším vrcholem moudrosti, když vydává se zachování trvajících privilejí za mravný postulát a zkamenění starých křivd za největší povinnost státní: ký div pak, když takoví privilegovaní brání se svým způsobem?!

Hlavními vinníky nejsou ti, kdož na ulici pášou výtržnosti, nýbrž ti, kdož surovou theorii pěstního práva povznášejí na státní raisonu, — theorii, že jednomu se děje křivda, když druhému děje se po dobrém jeho právu.

Vláda s emfasí prohlásila, že bude státní autoritu energicky hájiti. Když však nejmenšímu koaličnímu klubu v istrianské štítové bouři hrozilo ztroskotání, musil hr. Schönborn sama sebe contre-

mandovat a zastavil tak své vlastní příkazy.*) Vláda otevřenosti a pravdy dala se donutit, aby v otázce dvojjazyčnosti mluvila obojetným jazykem.

Ale nikoho tím nesmířila.

Když byli Vlaši v Poreči, Rovině a Peraně na ulici velmi důrazně argumentovali, přeložili svoje demonstrace do sněmovní síně porečské. Vládnímu komisaři hned po vlašském jeho proslovu dostalo se od Vlachů posměchu, tak že vládě nezbylo, leč sněm zavřít. Ale ne ve sněmu je pramen zla, nýbrž v terstském místodržitelství. Vtip lidu praví beztoho: Na Velkém náměstí v Terstu stojí věc nejdůležitější a nejškodlivější proti sobě: na jedné straně Lloyd, na druhé místodržitelství.

Z místodržitelství vydává se parola do celého Přímoří. Odtamtud a také odsud, z ministerstva vnitra se jedná se zemí velikou většinou slovanskou a mezinárodně velice exponovanou, jakoby byla čistě vlašským územím.

Starý Oxenstierna právem žaloval, že svět řízen je malinkou moudrostí. Na rakouských mužích vládních nezanechaly ani světoborné události z let 1859, 1866 a 1870 nižádné stopy účinku.

Jsem dalek bráti v pochybnost loyalitu vlašských občanů. Ale všichni vlastenci za trojbarvými sloupy pokládají nejen vlašské kraje, nýbrž i ze dvou třetin slovanské Přímoří za italské dědictví, a aktivní státníci to sice nepovídají, ale smýšlejí zrovna tak.

Nuže, Přímoří není italské, aspoň dosud není. Ale rakouští státníci všechno podnikají, aby je italským učinili. Ale až bude jednou vlaskou zemí, může se státi brzo také italskou provincií.

Což pak jste se ničemu nenaučili ze slavné řeči, kterou Cavour v turinském parlamentě takřka na prahu smrti promluvil a která do dnes v celé Italii jako jeho politická závěť do všech srdcí je vryta: »Čím silnější — pravil — a kompaktnější bude Italie, tím neodolatelnější přitažlivostí působí. Bylo-li tomu dosud tak, platiti to bude na celou budoucnost.«

A v pravdě, city národů jsou naposled vždy silnější nežli páni diplomaté, a nikdy nemohlo se zvolati s větší oprávněností nežli v této věci na rakouské státníky: Caveant consules!

Politika v Přímoří se musí ze základů změniti.

Benátské tradice terstského místodržitelství musí se z kořene vypleniti. Tradice ty znamenají hospodářsky vykořisťování, politicky zotročení, národně pak povlaštění Slovanů, kteří nejen že nemají ani jediné střední školy, nýbrž v jediné Istrii pro sedmnáct tisíc svých dítek ani jedinké školy obecné.

Jazyk úřadů je výhradně vlašský. Slovanskou řeč nechtějí trpět ani ve sněmu, ani v porotní síni.

---

*) Hříčku ve slovích: »Der Justizminister wurde zu seinem eigenen Sistirungs-Minister« nelze přeložiti.

Místodržitel není mocen jazyka národa jím spravovaného a nemůže nebo nechce chránit občanská práva Slovanů, ba ani osobní bezpečnost Slovanů lidových.

To jsou do nebe volající a neuvěřitelné poměry, jakých by stát právní nikdy a nikdy neměl strpěti.

Nikdo zajisté nežádá, by splaceno bylo Vlachům, čím bylo na Slovanech hřešeno. Naopak, státní zájem žádá, by se všem měřilo rovným loktem a Slovanům i Vlachům dostávalo se stejné spravedlivosti a stejné přízně. Všeliká jiná politika je zhoubna. Ale neméně zhoubna je ta, která vytlačila Slovany ze všech tří jižních zastupitelstev zemských.

Slovinští poslanci nevrátí se na štyrský sněm zemský dříve, dokud celjská otázka nebude vyřízena uspokojivě. Zde však hrozí o tento nepatrný pahýl rozbiti se celá koaliční kára. Celé měsíce lámou si pánové hlavy, by nebezpečí to odvrátili.

Tak jediná národní tříska zastavuje koaliční fabriku a přináší pro trvání koalice nebezpečné komplikace.

I samu zevní rovnováhu většiny udržujete, pánové, jenom ztěžka výrobou nových pairů, vyznamenáními a parní pekárnou na dvorní rady. Vniterní rovnováhu, oživující duši, nemůžete vdechnouti této směsici různorodých stran. Pan ministr financí dobře pociťuje, že vláda není plesovým výborem, který s úplnou objektivností může k tanci zváti celý svět, a proto, jako Petr Schlemihl svůj vlastní stín, hledá neustále politický princip pro koalici.

On to byl, jenž nedávno učinil překvapující objevení, že vy všichni jste střední strany. Toto ozdobné epitheton má zakrýti příkré protivy účastníků vaší associace a nemáte býti již ani rozeznáváni podle svých zvláštností.

To připomíná tragikomickou příhodu, jež udála se ondyno v uherském městě venkovském. Tam ze žertu položili k novorozeným trojčatům ještě cizího čtvrtého fakana. Ale běda, ani maminka nemohla pak rozeznati vypůjčeného kojence od svých vlastních.

Tak podobně hr. Hohenwart vložil čtyři koaliční děti do téže kolébky a nyní nelze již rozlišit, které je vlastně liberální a které konservativní. Vidíme, že všechny čtyři bijí kolem sebe velice — reakcionářsky. Není také pro všechny čtyři v kolébce místa dost a při nejmenším jedno musí ven.

Láska a svornost se nedostavily a libánky — jak váš ený předseda Polského kola prozradil — jsou ty tam. Průbní rok vůbec velmi špatně skončil a také ve vašich kruzích svítá pomalu poznání, že čtyřspřež koalice, quadriga tady uvnitř parlamentu je zrovna tak pevně a nehybně přibita, jako quadriga venku na parlamentu.

Kde jsou slibované opravy?

Můžete ukázati jen na kodifikace, jež za vlády Taaffovy byly připraveny nebo začaty, nebo na drobnou práci a začátky, jichžto pokračování schází.

Zde v této slavné sněmovně voláno bylo jednou na jiné ministerstvo: Z čeho žijete? Já se ani netážu, z čeho nynější kabinet žije; vždyť musil, aby své síly pobodřil, vzít útočiště k osvědčenému prostředku dvojnásobné kmínky. On si totiž přilepšil zdvojnásobením disposičního fondu.

Tážu se však: k čemu žijete?

Co jste dosud svojí nesmírnou majoritou vykonali?

Z velkých zákonodárných prací, které jsou v proudu, dostane se jich do říšského zákonníka jen velmi málo. Tomu nemůže býti jinak: neboť tato vláda a tato sněmovna nemají k takovým kodifikacím ani nižádné oprávněnosti.

Vy sami uznali jste, že parlament potřebuje opravy. Z toho následuje, že vám jen jediná povinnost zbývá: sdělati volební opravu a že tyto důležité práce zůstaviti máte nové, opravené říšské radě.

Ale vy užíváte opravy trestní a berní jenom jako fíkového listu, byste přikryli hanbu impotence volební reformy.

Vy nemáte legitimaci k opravě berní: neboť berní oprava může působivě a vydatně teprve potom být usnesena, až malí muži, kterým prý chcete poleviti, budou zde zastoupeni.

Spěch, se kterým fabrikujete berní reformu, nežli malý muž je zde zastoupen, vrhá na celou opravu a její zdánlivé úlevy veliké podezření. Lid je nedůvěřivý a praví: za snížení svobod dostaneme náhradou zvýšení berní a se zvýšením daní zároveň pro pětizlatové muže obřezání volebního práva.

Kodifikace vašeho trestního zákona vyburcovala i nejmírnější v obyvatelstvu. Nelze ani pochopiti, že také liberálové k takovému soit disant polepšení trestního práva mohou pozdvihnout ruku, a všeobecně slyšet otázku: U všech všudy, jsou-li pak ještě v parlamentě vůbec nějací němečtí liberálové?!

To neměli byste, pánové z levice, přeslechnout. Tažte se samých sebe, zdali neobětujete všechen důvod a všechen účel života, když v uzákoňování reakce závodíte se zpátečníky? Když vládě dáváte rozhřešení za všechna svobodu ubíjející opatření.

Není-li to podle starého římského slova: Propter vitam vitae perdere causam? Zdaž neslyšíte repot ve svobodomyslné části svobodomyslného obyvatelstva? Nepozorujete-li, že značný díl vašeho vlastního tisku, tohoto prazdroje vaší vlastní síly, se káravě od vás odvrací?

Koalice je pro vás cestou pašijovou. Ona je smutně znamenána zastaveními, jaká jsou: vaše hlasování pro výjimečný stav, trpná assistence při obmezování nejdůležitějších práv parlamentu — zkrátka, vaše aktivní účastenství na všech policejních a svobodě nepřátelských podnicích vlády.

Vy si tím zahrazujete cestu dolů do lidu. Vy zabíjíte tak jednou ranou svoji minulost i svoji budoucnosť. A za jakou cenu? Jest vaše přítomnost, jest vaše dnešní postavení závisti hodno?

Vy nedosáhli jste horoucně vytoužené moci, nýbrž pouhého jejího stínu.

Svoboda, milí pánové, je tuze žárlivá bohyně: ta nenechá žádnou nevěru bez trestu. Když jste před čtyřmi lety přestoupili do vládního tábora, prohlásili jste slavně, že nebudete následovati těch, kteří před námi na těchto lavicích seděli. Krásné to předsevzetí! Ale též ono bylo jen dlaždičkou na cestě do pekla.

Nezastavíte-li se, nebude ani konec jiný.

Kdo věc svobody zrazuje, toho opouští také národ, on je ztracen.

Lepší vaše bytost musí se vzpínati proti poblouzením, kterých co den musíte se dopouštěti. Vaše svědomí praví vám, že jste od staré víry odpadli, že jinak smýšlíte a jinak musíte jednati. V tomto odporu je vaše záhuba.

Smutnou útěchou je vám, že můžete majority proti nám a slovanským národům užiti. Tato zásluha u nacionálů vašeho národa se nenecení a vy rozmnožujete tak jen nepřátelství a protivenství celých národů, která vás již několikráte shroutila.

Pamatujte na nestálost osudu a na zákon dějinné odvety.

Brzo nebude pro vás žádné zastávky.

Vždyť vidíme, že dochází již na školu. Ta byla vaší pýchou, tu hájili jste vždycky se zmužilostí a houževnatostí a tím zjednali jste si úctu i svých odpůrců.

A jak je tomu dnes?

Vy odpovídáte: »Naše škola triumfuje! Biskupové a klerikálové uznali výbornost našich zákonů.«

Dobrého zažití! My gratulujeme, milí pánové!

Ale zákony jsou hnízda, ze kterých vylétají ptáci podle vajec, jaká se do nich kladou. Zákon sám není všecko. Výklad a provedení rozhodují.

To je také vám známo. A pánům v šarlatu a mitrách ještě lépe. Chytří jako hadi, nechtějí tito již zničení školního zákona, nýbrž doufají, že budou moci do zákona vkládat a zákonu podkládati všecko. Či by tomu bylo skutečně tak, že byste vy, pánové z levice, tímto svým paladiem chtěli zaplatiti protekci biskupů v boji proti křesťanským sociálům?

Koaliční kolos stojí — víme to — jak onen rhodosský v pravo i v levo na obou březích. Ale právě v otázce školské jest úžina mořská, oba břehy dělící, nejširší. Vy na tomto místě nemůžete se dost rozkročit, abyste na obou březích stáli pevně. Provazolezecký výkon nebude moci dlouho trvati — budete musit obě nohy postaviti buď v pravo nebo v levo a vy — tak se obáváme — přestoupíte docela na břeh pravý. Dáte-li ďáblu koneček prstu, schvátí celou ruku. Hrabě Hohenwart není ďábel a také ne naléhavý věřitel, ale za to vytrvalý. On vám nebude hrozit exekucí, ale on vám bude s chladnou zdvořilostí tak dlouho držeti dluhopis před očima, až vy, z brusu nová »střední strana«, úpis vyplatíte.

Proto se nedivte, že moderní škola při »Pochvale a potlesku v pravo«, kterýž její výmluvný obránce prof. Suess ve sněmu dolnorakouském sklidil, jímána úzkostí vzdychá:

»Mámť už dávno z toho žal,
že si's takového společníka vzal!«

Tak nalézáte se, pánové z levice, nad nebezpečným srázem a nic vás nemůže zachránit, leč návrat k zásadám svobody, pravé svobody, která nerozlučna jest od spravedlivosti ke všem ostatním národům říše.

Je to skutečné neštěstí, že tuto spravedlnost také tam s námahou veškeré své snahy odpíráte, kde jde o mikroskopicky nepatrné částečky jazykových práv. Potom, jako Samsonu Dalilou ostříhanému, nedostává se vám síly, byste zpátečnickým chrámem Filištínův otřásli.

Vy nevidíte, že tím urychlujete svůj los a že německo-liberální strana bude prvním mrtvým koaliční armády.

Také váš důvěrník v kabinetě (Plener) nebude moci při nejlepší vůli vás zachrániti; spíše vy sami strhnete ho do záhuby. Nalézáť se beztoho v trudné situaci. Podobá se vyspělému stromu, který pozdě přesazen byl do cizí půdy. Tam s těží jen zapouští kořeny, ovoce nese takový strom jen velmi zřídka.

Je skutečným neštěstím pro něho, je skutečným neštěstím pro vás, že vy, apoštolové zachování državy, nedovedete zachovati a brániti také svoji državu liberálních zásad a svobodomyslných tradicí, nýbrž ji lehkomyslně dáváte v šanc.

Dnes již je postavení vaše takové, že nemůže býti horší. Ctění páni z Haliče zachovali si svoje separátní coupé. Rusíni se vezou s nimi — ovšem jen venku na platformě. Páni z pravého středu jedou pohodlně ve fondu II. třídy, klub Coroniniho na slepo ve III., ale vy stojíte namačkáni na nekrytém voze nákladním, vydáni zlobám povětrnosti a ke všemu tomu směr jízdy jde — nazpět. Česká šlechta je strojvůdcem, ona pořád ještě vede stát.

Ale ani ona není při tomto, pro ni zevšednělém zaměstnání valně dobré mysli. Bojí se, že každou chvíli vlak vyšine se z kolejí. Ještě pořád sice nabývá nejdůležitějších a nejpohodlnějších míst ve státní správě; ještě má sice ve všech sborech zastupitelských rozhodující postavení, ale v této přemíře je nebezpečí pro všecky její výsady. Neboť morální opora, vliv na lid, je ta tam.

Také držitelé hrdých hradů a zámků měli by rozuměti znamením doby a nepovrhnouti několika krůpějemi demokratického oleje.

Nezneuznáváme zásluhy, které šlechta v Čechách za dřívějších dob vlasti naší prokázala; ale již otcové naši splatili jí je s úroky z úroků. Dluh je zapraven, a neshoduje-li se snad účet úplně, je to nejspíše tím, že něco pohledávati máme ještě za vámi my.

Náš poměr ku šlechtě jest jasným. My nejsme jedna strana a nemůžeme býti jednou stranou. Celý svět různých názorů nás odděluje.

Ale v otázkách státního práva a rovnoprávnosti máme leckteré styky. Vy byste musili ovšem napřed, jako šlechta maďarská a polská, sestoupiti mezi lid a spokojiti se, kdybyste v politickém životě stáli vedle českého národa.

Není naší vinou, stojíme-li proti sobě navzájem tak příkře. Vy jste to, kteří dovedete oceniti přátelství národa našeho jenom tenkráte, když celé bytosti se vzdává.

To se však nemůže stát a nikdy již také nestane, ani potom, kdybyste se úplně přidali k našim odpůrcům a zatlačili nás též na sněmu českém do menšiny. Vy si to však dvakráte rozmyslíte; nikdo nespaluje plaňky lodi, na které sám pluje.

Na pověstný kompromiss s ústaváckou šlechtou jsme nikdy do opravdy nevěřili. Jde tu o vaše nejživotnější zájmy. Víte dobře, že by takový kompromiss zničil vaši vlastní stranu, v níž je silný počet živlů národních.

A pak máte v osobě hrab. Thuna, věrného a bdělého strážce. Kdybyste na krásně chtěli se dopustiti této poslední své chyby vy, on nikdy to nepřipustí.

Kdyby vás však toto sebezmrzačení nemělo minouti, on se již o to postará, byste tuto oběť nepřinesli ministerstvu Windischgrätzovu, ale ministerstvu — — Thunovu!! Jen kdo sám jí — tloustne — to platí také v politice.

A kdyby navzdor všemu věc neuvěřitelná stala se přece již nyní skutkem, my bychom také ji snesli s klidnou myslí — tento kompromiss by způsobil újmu jen vám. Promiňte, povím-li vám to upřímně: Český národ může snáze postrádati vás, nežli naopak vy českého národa.

Než, vy tentokráte kompromiss neuzavřete. Je-li zachování politické državy základem koalice, nechtějí-li dopustit liberální velkostatkáři na Moravě, v Dolních Rakousích a jinde, aby jejich državа byla nějakým kompromissem zúžena, proč byste dopustili umenšení državy své právě jediní vy?

Zachování politické državy!

Nešťastnější program ve státě národně, politicky a svobodově tak nehotovém, jako je Rakousko, je nemyslitelný.

Jděte od země k zemi, od národa k národu, od strany ke straně a všude najdete touž nespokojenost, všude uslyšíte tytéž žaloby nad touto programovou zkázonosnou stagnací, která pro velikou většinu není leč pravidelností útisku, zamlklostí ponížení, zvěčněním poroby.

Také v těch kruzích voličstva, ze kterých rekrutuje se koalice, panuje potajmé vzbouření. Ba strany většiny samy pociťují trapnou svízel své situace. Nikdo z nich nemá víry v nynější stav a nikdo nepřeje mu dlouhého trvání. Ani ti šťastnější, ti, kdož politickou državu skutečně mají — což teprve strany, jichžto národy nemají nic anebo ne dost k živobytí!

Co u všech všudy dělají Rusíni v koalici? Jak přichází Lazar mezi hodující hýřily?

Bojí se snad, že by jim mohli s basilianského kláštera jezovité být — ukradeni? Jakou pak državu chtějí zachovat oni? Či snad

svých sedm mandátů na tři milliony svých duší a všechny velké a malé instituce kulturní a právní, kterých nemají? Na jejich lože hoví si jiný — oni leží vedle na holé, tvrdé zemi a ujišťují, že se jim při tom vede znamenitě. Před takovou beránčí pokorou nemůžeme my, kteří jsme z tvrdšího jádra, smeknouti. Navzdor jejich příchylnosti ke koalici je pro Rusíny, stejně jako pro všechny opoziční národy, zachování politické državy jenom živořením bez světla a vzduchu.

Ono znamená pro Slovany zpevnění umělých majorit v jejich zemích, zatlačení jejich jazyka z veřejného života, jejich ponížení ve všech oborech státní správy.

A pro slovanské zlomky a menšiny znamená zachování politické državy naprostou bezprávnost a vydání jich nepříteli na milost a nemilost.

Nejbolestnějším příkladem toho jsou Slovinci korutanští, se kterými se v úřadech a školách často, ve chrámech nezřídka nakládá jako s hluchoněmými. Němečtí učitelé, němečtí úřadníci a pohříchu také němečtí kněží neumějí se s nimi jinak dorozuměti, leč znameními. A tomu se říká národní mír. Solitudinem faciunt, pacem appellant.

Národové rakouští nalézají se po většině v novém věku národního mládí a byli macešským nakládáním vyhladověni. Zachování politické državy je odsuzuje ke chřadnutí nebo dokonce k pomalému zmírání, ono stupňuje jejich rozhořčení k zoufalství a odcizilo by je naposled monarchii.

A jaké důsledky odvozují z tohoto zachování državy političtí a sociální vyděděnci, vyslovují na svých schůzích hlasitě a hrozivě dost.

Život státu musí prouditi čile a ruče, ničím nezdržován a nestaven; zastaví-li se tok, nastane bažina nebo zhoubná záplava. Tak nevede zachování državy k zachování státu, nýbrž k jeho rozervanosti; ono nepřináší zdar a požehnání, ale neštěstí a zkázu.

Jaká je konečně rozvaha koalice po stránce hmotné? Co jste vykonali pro zemědělství na smrt choré?

Zdaž nemusili strádající živnostníci od ministra obchodu, který při svém vstupu počínal si jako patron poctivé práce, slyšeti Jobovu zvěst, že všeobecně žádaná novela živnostenská není věcí pilnou. Pan ministr obchodu odpověděl tu, jak onen dlužník upomínajícímu věřiteli: Proč tak zhurta na mě naléháte? Myslíte snad, že jsem dlužen jen — vám? Také těžce stížená výroba má na něho mnohé pohledávky. Vy dopouštíte, aby náš druhdy kvetoucí průmysl mlynářský násilnou konkurencí uherskou byl nemilosrdně přiveden na mizinu. Či chcete snad krisi cukerní a vše, co s ní souvisí, zapsati do aktivního svého salda? Počítáte snad Ostravu a Falknov ke svým vítězstvím? Kdyby dějiny o tom zachovati

mohly mlčení, nebožtíci, kteří v Karvíně vyneseni z lůna země, svědčili by proti vám!!!

Nevidíme v oboru ekonomickém leč nebývalou zbujnělost bursovní spekulace, agiotáži, umělé vyhánění kursů a švindl.

Nechci vinu toho uvalovati na vás, ale nelze neviděti, že čisté ty věci se rozmohly od prvního dne éry koaliční. V téže chvíli bylo za zvuku trub a bubnů vyhlášeno, že nadejde nová epocha bursovní. Ona také nadešla a také předběžný krach se neomeškal stejně jako se najisto dostaví hlavní velký krach.

Celý svět, kdybyste sebe víc se vzpírali, napíše to na váš vrub. A vy nebudete si moci ani stěžovati, že se vám děje křivda: neboť za každý úbytek politických svobod a národních práv, který způsobilo národům rakouským posledních osmnáct měsíců, stouply kreditky a též akcie dráhy státní o 5 zl. Máme fakticky »koaliční kursy« — to je náš nejnovější kurs.

Tak presentují se výsledky vaší činnosti. Nemohou býti jiné při koalici antagonistických, protichůdných živlů, které jenom sobectví udržuje pohromadě, při koalici, jejíž první podmínkou jest, aby každý všechno, co má na zásadách a tradicích, hodil přes palubu.

Vy tomu ovšem říkáte: odstavení. Avšak není to, leč zadávati přesvědčení za účelem záchrany interesu.

Taková koalice je přímo řečeno atentátem na veřejnou morálku, ona otřásá veřejným míněním právním. Ona otravuje obecný život.

Jste-li pak si vědomi, jakou nesmírnou zodpovědnost na sebe ukládáte, když v době, kdy mravní fundamenty státu bez toho považlivě jsou seslabeny, lidu prakticky demonstrujete učení, že zásady nejsou dražší borůvek, že bohy, u jichž oltářů jste dosud obětovali, lze zapírati? že je dovoleno politickou a národní minulost zároveň se složením charakteru kvitovati, jen když se z toho dá vytlouci politický obchod?

V osmnácti minulých letech strany převratu následkem toho v těchto zemích nezískaly tolik přívrženců, jako v prošlých osmnácti měsících. To je nejvýmluvnější odpověď na antithesi pana ministra financí: Buď reforma nebo revoluce.

Národům koalice nepřinesla míru, nýbrž potlačení.

Nemůže býti tomu jinak, poněvadž dovoláváte se posvátnosti zákona a sami jej hrubě porušujete, poněvadž o spravedlnosti mluvíte a dáváte se vésti politickou záludností.

Vy nejste tou koalicí, které monarchie má zapotřebí.

Ano, v tak rozmanité říši, jako je Rakousko, v parlamentu, kdež — abych tak děl — jsou veskrze minority, kde žádná politická nebo národní strana samojediná nemá stejnorodé majority, — v takovém státu budou vždy parlamentní strany až do jisté míry na sebe odkázány. Nikde na celém světě není politika justamentu tak nemístná jako u nás.

To uznáváme také my a proto zachováme mysli klid, když se nám s liberální strany dí: Cože, vy se chcete spojiti s konservativci a feudály a tak zraditi svoji svobodomyslnost? a současně s konservativní strany: Jakže, vy chcete uzavříti allianci s německými liberály a tak zraditi svoji národnost?

Což pak nevidíme, že němečtí liberálové a konservativci vešli ve spolek?

My nemůžeme dnes říci, zdali jednou tohoto dobrého či špatného příkladu budeme následovati. Na všechen způsob máme k německým liberálům mnohem blíže nežli hr. Hohenwart, a k českým feudálům při nejmenším ne dále nežli p. Auspitz. Ale tolik již víme dnes, že každý poctivý a čestný politický spolek musí mravní zásady klásti nejvýše.

Nesmí to býti kartel mandátový, žádný politický komanditní spolek takové morální hodnoty, jako na př. americký kartel mydlářský nebo trust petrolejový. Spolek takový by musil ke společné práci sjednotiti strany, které navzájem nemají k sobě zuřivou nenávist, nýbrž které pociťují stejné politické potřeby a mají stejná nebo parallelní politická přesvědčení.

Koalice tedy se spravedlivými základy a ušlechtilými účely. Ne bojovná organisace proti majoritě národů, ne spiknutí k odpírání základních podmínek života jednotlivým národům, ne zabránění a zadržení politické a sociální spravedlnosti.

My přejeme si spojení, které z prava na levo klene se jako duha na znamení poctivé úmluvy na udržení a rozšíření svobody, svobody pro všechny, úmluvy, která pokrok uznává za vlastní element života, která rozdělení moci s poctivou konstitučností vykládá, která důstojnosti a pravomoci parlamentu nedává zakrněti, která svobodu tisku a shromažďovacího práva neomezuje, — úmluvy, která všechny ty, jimž stát ukládá povinnosti, volá také k účastenství na zákonodárství a na politickém vlivu a která hospodářské posilnění všech výrobních tříd vážně si klade za svůj úkol.

My přejeme si koalice, kteráž vztyčiti chce úplné provedení poctivé rovnoprávnosti jako vlastní a pravou stanovou žerď státu, která má v úctě práva zemí a pro jednotu státu nežádá více, nežli nezbytně je zapotřebí. Koalici, která by v pravdě a ve skutečnosti byla táborem Rakouska, ne táborem válečným, nýbrž domovinou míru pro všechny jeho národy, domovinou míru, nad jejíž lomenicí vlála by korouhev bílá jakožto symbol pohasnutí starých protivenství, jakožto symbol triumfu pravé vzájemné snášelivosti a upřímného přátelství.

Ani v nejchmurnějších hodinách nejtužšího zápasu nevzdali jsme se naděje, že snad přece přijdou lepší dni, že čas svým hojivým účinkem proklestí dráhu poznání přirozených potřeb obecného

blaha, poznání svých vlastních existenčních podmínek naší všeobecnosti.

A my dosud věříme, že tyto strázně a tyto zmatky konečně musí zmizeti, že tam, kde dnes rozhořčení ducha mate a cit otravuje, mír dá přednostem jednotlivých národů zazářiti v jasném lesku a že způsobí bratrské jejich semknutí.

Této naděje se vzdáti, bylo by nad budoucností Rakouska zoufati.

Vaše koalice je překážkou na cestě k této krásnější budoucnosti.

Ale koalice nebude věčně trvati. Úpadek její je rychlejší, než mohlo se čekati. Také v politice jenom to, co je přirozené a prosté, má naději na trvání a stálost.

Vaše umělůstky, vaše výborová dynamika, vaše tajnůstkářství, vaše volební geometrie, vaše klubovní tyranie nemůže dlouho udržeti sebe a nemůže dlouho udržeti vás, a v ten den, kdy vaše koalice zmizí z obzoru, podiví se celý svět, že vůbec mohla povstati a tak dlouho zůstati, a celý svět bude míti pocit, že jejím pádem dovršen byl akt mravní spravedlnosti.

Na kolik je v našich silách, tento den shroucení urychliti, my nic nechceme opominout, aby konečně zjednána byla volná dráha pro jinou koalici, pro unii lidových živlů všech národností.

Až do tohoto dne však, ve který to bude umožněno, je naše postavení dáno jako strany sice státu věrné, ale proto o nic méně neúprosné opposice, opposice s tvrdou vůlí, nepoddajnou šíjí a přísnou opravdovostí.

Nechť si pan ministr-president nezná českou otázku: ona jest a zůstane bouřeplným mrakem na obloze, ana je mnohem nebezpečnější — smí se tak beze škodlivého sebepřeceňování říci — mnohem nebezpečnější než sama otázka volební opravy.

Pořád ještě platí, co důkladný znalec poměrů, muž, jehožto mínění pro nynější vlivuplnou jeho posici také pan ministr-president musí si vážiti, o české otázce v této slavné sněmovně pověděl:

»Poměry v Čechách nedají se posuzovati ze zorného úhlu podřízeného provinčního sporu, který se dá v rámci malých šarvátek zemského sněmu vyřídit aneb odložit: ale každý v Rakousku má dnes pocit, že na české půdě vede se boj o celou budoucnost a celou povahu Rakouska.

Trefný tento výrok nikdo jiný neučinil nežli J. E. p. šl. Plener, a my nedovedeme říci nic lepšího.

Ano, na české otázce závisí povaha a více než to, všechna budoucnost a celý osud Rakouska.

Vy to všichni víte. Nikdo z vás nepochybuje, že to v Čechách tak dále jíti nemůže; že Rakousko s touto otevřenou ranou nemůže naplniti své poslání, že nemůže zachovati své světomocenské postavení. A proto musí přijíti také naše hodina a ona také přijde.

Až do té doby káže nám povinnost jenom jedno: zachovati české otázce celou její důležitost a celou její břitkost. Na jedné straně zvelebou mravných a hmotných sil našeho národa, prohloubením jeho národní a politické zdatnosti, na druhé straně neunavnou a bezohlednou válkou proti vládě, jejížto chef českou otázku vůbec popírá — proti vládě, která největších svých výsledků dosud dosáhla ve zkracování svobody všech rakouských národů.

Proto také naproti této dnešní předloze, jakož i ke každé jiné, kteráž obsahuje otázku důvěry nebo se jí jenom dotýká, můžeme dáti my toliko jedinou odpověď, stručnou a krátkou: Ne!

7.

Z řeči na schůzi voličské v Litomyšli dne 16. září r. 1896 proslovené, která byla posledním veřejným výkonem Gustava Eima.

Slavné shromáždění!

Stojíme naproti nové vládě hrab. Badena a na sklonku šestiletí parlamentního. A tu třeba, abychom se porozhlédli a poradili, abychom si řekli, jak stojíme, abychom si poctivě přiznali, zda vyplnili jsme úkoly sobě uložené a co nám dále činiti pro budoucnost.

Mluvme hned o tom, co jest středem celé situace. A to jest osoba a vláda hr. Badena. Víte všichni, že je v Čechách zkazka, jako bych já se mu byl upsal krví svého srdce. Ne! Přátelé! Moje celé srdce, můj celý život, moje všechno konání náleží toliko a jedině vám a národu a žádnému ministru. Nikdy jsem nenáležel k baživcům, kteří touží po blahovůli ministrů. Mnoho ministrů jsem přežil, ale nelichotil jsem jim.

Nikdy neklamal jsem se o postavení hraběte Badena; želím jeho chyb a uznávám jeho přednosti jenom s jistými výhradami.

Pravda je: jednu výhodu má v očích každého rozumného a upřímného Čecha: tu, že není hrabětem Thunem, který, jak také vám je známo, byl pevně vyhlédnut za nástupce hr. Kielmansegga. Hrabě Badeni také hraběte Thuna se stolce českého místodržitele a jeho hrůzovládu odstranil, což je výsledek usilovné naší politiky, ale výsledek, který nepokládáme za koncessi, ani za milost, ale za skutek spravedlnosti a státnického rozmyslu a za nezbytnou podmínku poněkud lepšího spolužití s hrabětem Badenim a s každou vládou vídeňskou.

Z toho se samo částečně vysvětluje, proč nejostřejších zbraní proti němu jsme dosud neužili a proč změnila se na chvíli barva naší opposice. Krajní výstřednosti v nové, nevyjasněné situaci byly by hříchem na národě; zvlášť od té chvíle, co hrabě Badeni ve-

řejně ve sněmovně důležitost otázky české uznal. Škodilo by jen věci naší, kdybychom neznali rozdílu mezi vládou koaliční, jež vedla proti nám vyhlazovací boj, a mezi ministrem, kterému korunou uloženo bylo, aby vážně zabýval se rozřešením otázky české, té otázky, kterou, jak víte, veřejně v celé sněmovně jeden kavalír český, který seděl na ministerském křesle, popřel.

K tomu pak, přátelé, považovati musíme za věc samozřejmou a neodčinitelnou, že za nynějších dob všelikého zlepšení politické a parlamentární posice národa českého dosíci lze jedině — nepravím v pevném spolku — ale v dobré shodě s Poláky. Není také nejmenší příčiny, aby nepřeneslo se, co, jak viděli jsme právě minulý týden, vyneslo tak krásné ovoce našemu národu ve Slezsku, totiž kooperace Čechův a Poláků, nebylo svým časem přeneseno do říšské rady.

Poláci jako my mají stejnou dvojí basis: národní a autonomistickou, což nás vzájemně samo sebou přibližuje. Kromě toho oni po kooperaci s námi volají sami.

Mezi námi a Poláky není vážných sporů, a politika spojuje také nepřátele. Vždyť byli jsme svědky, jak car nejmocnější říše světa vítati se dal ve Vídni čtyřmi polskými ministry, jak s dvěma osobně v důvěrné audienci jednal, jim vysoké řády udělil, a jak oni, třebas rakouští ministři, přece jenom Poláci, ruské ty řády přijali. V polských a co více také v ruských listech čteme nyní co den úvahy, které směřují ke sblížení a srovnání sporu národa ruského a polského, sporu, který zdál se propastí nepřeklenutelnou. Tím méně mohou naše upřímné sympatie k velkému národu ruskému, náš obdiv k nejmohutnější moci světové, býti překážkou politického a parlamentárního sblížení našeho s Poláky, kteří jsou a dlouho budou na říšské radě faktorem, o jichž přátelství ucházejí se všechny strany bez výjimky.

Dnes, kdy Němci bez rozdílu stran stojí válečně proti nám, jsou Poláci vedle Slovincův a Chorvatů nám politicky a krevně příbuzensky nejbližšími. Není třeba a já se nepřimlouvám, abychom uzavírali s těmi neb oněmi předčasné formální alliance; ale bláhovo bylo by z Poláků činiti si nepřátele tím, kdybychom na hraběte Badeniho, ve kterém oni především vidí svého rodáka, útočili bezohledně, urputně a dříve, než on se ukáže naším nepřítelem.

Zajisté není v té míře přítelem naším, jak bychom si přáli a jak toho spravedlivost i zájem říše zasluhuje, a já sám, cokoli se o tom lživě psalo, nikdy ho za bezpodmíněného přítele našeho nevydával. Ale jen slepota nebo zlomyslná zavilost mohla by tvrditi, že je ministrem, který pronásledování národa českého učinil si úkolem.

Z toho však, že my vyhlížíme příležitosti, kdy bychom čestně mohli pracovati jednou vedle Poláků, nenásleduje pro nás, abychom hr. Badenovi sloužili. Cokoli se pravilo v listech nepřátelských, my ani píď půdy opposiční jsme neopustili. Nanejvýše lze říci, že jsme ji vedli v parlamentních formách. Snad nejsme již opposicí intransi-

gentní, ale bylo by smělostí a opovážlivostí tvrditi, že jsme před hr. Badenim kapitulovali nebo s ním jakkoli paktýrovali.

My vedeme s ním válku jako regulární armáda podle zákonů mezinárodního práva a podle rytířského mravu. S politickými hrůzovládci, s traviči českých studnic, kteří vůči nám neuznávali žádného mezinárodního práva, kteří, abych tak řekl, nešetřili ani dítek ani žen, nemohli jsme bojovati zbraněmi salonními. Tu byly všechny prostředky dovoleny.

Toho způsobu boje jsme zatím, bohu díky, ušetřeni. Nevíme, na jak dlouho. Ne však boje sama, který také proti hr. Badenimu se vším důrazem vedeme a povedeme, dokud nepodá lepší důkazy své dobré vůle nežli laskavé slovo, vlídné pousmání a přátelské stisknutí ruky. A kdyby někdo po něm neb on sám zahájil opět éru persekuční, kdyby nám byl vnucen zase jiný způsob boje, nebudeme ani chvíli se rozpakovat, vzíti na hrubé poleno také hrubý klín.

My, pánové, nikdy jsme nepřeceňovali laskavost hraběte Badeniho k nám. Ale pravili jsme si, že nemůže býti účelem rozumné národní politiky rovnati zjevnému nepříteli cestu k moci. Nebylo a nemohlo býti naším úkolem posaditi hr. Thuna s drem. Russem a jeho přáteli do křesel vládních a vyvolati nový výjimečný stav.

Ne, že bychom nový výjimečný stav nepřestáli — vždyť my již horší věci přetrpěli, ale na všechen způsob je to špatná politika, která po ne dost spolehlivém a záhadném držiteli moci hází kameny, aby staly se z nich stupínky pro nepřítele zjevného a urputného.

Proto měli jsme na mysli slova, kterýmiž první král italský Viktor Emanuel pozdravil první italský parlament. Děl tehdy neuspokojenému ještě národu: »Druhdy zaznívalo mé slovo odvážlivě, neboť někdy je moudrostí největší, odvážiti se, ale dnes nemá nikdo právo osud národa položiti na jednu kartu.«

To platí i pro nás. Špatní by to byli poslanci, kterým by nejvyšší moudrostí byla rozumem neřízená vášeň!

Nabyli jsme přesvědčení, že jednou z příčin povolání hr. Badeniho byl ohled na český národ a snaha po usmíření české opposice.

Tato monarchie je v situaci tak povážlivé, že je dvanáctá hodina, by na místech rozhodujících nastoupily jiné lepší disposice a úmysly s českým národem. Dílo smíru provésti může po našem soudu snad nejlépe Polák.

Či byl by k němu snad způsobilejším hrab. Frant. Thun nebo kníže Alfred Liechtenstein nebo kníže Auersperg?

Tím nechci říci a nikdy jsem netvrdil, že pokládám hr. Badeniho za povolaného spasitele, který českou otázku přivede ke zdárnému rozřešení. Ale on uznává, že vývoj věcí vnitrorakouských je na jediné cestě možným, na cestě smíru s národem českým. On má dobrou vůli vyrovnati zájmy říše aspoň některými velkými postuláty a důležitostmi českého národa. Ovšem jako ve válce ani v politice dobrá vůle ještě nerozhoduje, aby zjednala vítězství. Generál může míti dobré, nejlepší úmysly — jako na př. Benedek — a přece může

být poražen; jen že se pak z trestu nezastřeluje; nesvěřuje se mu ovšem další vedení armády.

Dobrá vůle hr. Badeniho nestačí; on pak zapomíná, že též o ministerském životu platí: Nevíme dne ani hodiny, a své počínání zařizuje tak, jakoby měl zajištěno, že vládnouti bude celá desetiletí. Takového zajištění ovšem nemá. Veliká je pořád důvěra koruny k němu, ale on podle mého zdání toto své velké postavení snad přeceňuje a vliv a moc přečetných svých nepřátel nahoře i dole podceňuje. Dává si na čas, je neodhodlán, není dost rozhodným.

Proto z toho, co hr. Badeni činí a co opomíjí, nemám radost a zadostiučinění a dokonce nechtěl bych mu vystaviti diplom c. k. nejvyššího státního genia, jak učinila levice — svědectví to, ze kterého se strana ta jen těžko vyvléká.

Mně zdá se, že lesk hvězdy hr. Badeniho jeho vlastní vinou je zacloněn. On pyšně prohlásil, že nedá se vésti, nýbrž že sám povede. Tolik je pravda, že vésti se nikým nedává. Je samostatným, snad až — ke své a Rakouska škodě — příliš samostatným. Není pouhým figurantem, jako leckterý jeho předchůdce, ale on také nikoho nevede. Ani své místodržitele ne, jak ukázala aféra salcpurského hr. Thuna, jak často ukazuje moravský baron Spens a pohříchu někdy také náš hr. Coudenhove, kteroužto volbu pokládati budu pomalu za tuze nešťastnou.

Co u hr. Coudenhova vidím, prozrazuje, že byl by třebas dobrý odborný chef, ale iniciativy, vlastního úsudku, samostatnosti, jakých potřebí je správci prvního království říše, u něho nevidím. V Čechách nemůže se místodržitel obmeziti na mrtvou byrokratickou praxi a informace místodržitelských radů; on má míti živý styk s vůdci obou národních kmenů a vniknouti do smýšlení a cítění duše obou národů.

Toho pohříchu u hr. Coudenhova není a naděje naň kladené se nevalně splňují. Tím se obtíže hr. Badeniho zvětšují, neboť v Čechách rozhoduje se los rakouských ministrů, a on proto buď padne neb zůstane v Čechách.

Dokonce již hr. Badeni nevede parlament. Není ve sněmovně strany, o které by mohl říci, že jest jeho. Nemá nikde přátele, všude vidím jen více méně zjevné nepřátele.

Uznávám, že, je-li vůbec postavení každého rakouského ministr-presidenta svízelné, hr. Badeni má stonásobné a téměř nepřekonatelné obtíže. Vídeňská otázka vzrostla do šířky a hloubky a polovičatost rozřešení, které spočívá v audienci dra. Luegra, postavení jeho nikterak nezlepšila, nýbrž zhoršila. Nezískala mu antisemity a křesťanské sociály a odpudila mu levici.

Zrušením výjimečného stavu a odstraněním hr. Thuna česká opposice jediné ve formě, nikoli ve věci, je zmírněna. Ve velkých otázkách se nic nestalo, proto opposice česká, třebas v hladší formě, ale ve stejné nebezpečnosti zůstává.

Katolická renaissance, která v celé Evropě zvedá hlavu po boku antisemitských lamželezů, hrozebně kupí se kolem a proti hraběti

Badenovi, který nemůže být tak naivním, aby se domýšlel, že by skutečně konservativní majorita, kdyby k ní došlo, snesla na vůdčím místě na dlouho Poláka, nadtož Poláka jeho barvy a nevynutila si ministr-presidenta, který byl by krví z její krve a tělo z jejího těla.

Zajisté měl hr. Badeni úspěchy v prvním zasedání. Je muž nepopíratelně schopný a na všechny strany koniventní. Nasazuje u všech stran neobyčejné kouzlo své vlastní osoby. Jen že zapomíná, že pouhými dvornostmi se veliké otázky neřeší. Zejména ve státu po věky tak na scestí zaváděném je potřeba pevné ruky. Tak úspěchy hr. Badenim získané měly život jepice a přes prázdniny rozplynuly se v niveč. Ve vší neurčitosti a nehotovosti poměrů rakouských hledají všechny zraky pevnost, jasnost a stabilitu. Obracejí se přirozeně ke vládě. Tam je jí nejvíce zapotřebí. Zrovna rakouští ministr-presidenti nesmějí kolísati, nýbrž musí pevně stát.

Hr. Badeni však pevnosti a setrvačnosti dosud neosvědčil a nezdá se, že by měl pevný, určitý plán. Zlý to byl nepřítel, kterýž o něm vymyslil okřídlené slovo, že má železnou ruku. Pravý opak je pravda. Kolísavost, měkkost a váhavost hr. Badeniho jsou velikým zlem, ač přiznáváme, že jsou do jisté míry vysvětlitelny.

Nalézá se na prahu nového parlamentu, který vyjde z podstatně opraveného volebního řádu. Jeho ráz a tvářnost jsou neznámy a může se jen tušiti, že bude mít konservativní převahu navzdor tomu, že dnešní klub konservativního středu, zvaný obecně Hohenwartův, se rozpadne. Ale s pouhou kombinací, která dnes ani přibližně nedá se zjistit, reální politik neoperuje.

Proto hr. Badeni vyčkává, nechce si, po česku řečeno, rozliti ocet se žádnou stranou, aby napřed nezkazil si nejbližší budoucnost. Ale býti na všechny strany hezkým a všem se zavděčiti, je i v soukromém životě špatná politika. U ministrů pak politika nejhorší.

Reserva hr. Badeniho, v nynějších nehotovostech snad vysvětlitelná, nesmí býti stupňována na passivitu, na nečinnost, ve které vláda ztrácí se v mlhách jako stín bez kostí a krve. Nevládne se vlastně, administruje se toliko a také v administraci fouká vítr z různých stran.

Když hr. Badeni prohlásil, že chce vésti, musí ho zrovna před volbami býti vidět, on musí zrovna před volbami projeviti se skutky. Aspoň ve skutcích odporu proti jistým proudům, které také jemu hrozí pohlcením; jinak celý svět uvěří, že je třtina větrem se klátící, z prava na levo.

Postrádáme u něho ten odpor a tu resistenci, které byly tajemstvím dlouhé vlády a úspěchů hr. Taaffa. Já jsem již před rokem, hned po nastoupení hr. Badeniho v »Národních Listech« vyložil, že hr. Badeni, když nerozpustil parlament, podle dočasné situace nemá sice vydati se levici na milost a nemilost, ale že držeti se jí prozatím musí. On tak činil, ale s nevalným zdarem, a levice mu vypovídá — ať upřímně či na oko — na celé čáře válku.

Zdá se, že jest ovládán myšlénkou, že lze v Rakousku vládnouti bez parlamentní majority. To je strašný omyl, který v novém parlamentě ukáže se holou nemožností a hr. Badenimu přinésti musí katastrofu. Čím větší byly úspěchy bez pevné majority v první kampani ve starém parlamentě, tedy za libánek, tím větší budou porážky bez pevné majority v parlamentě novém, ba snad ještě v posledním období staré sněmovny.

Jakákoli to bude majorita, mně tolik zřejmo, že při rozvážné a rozmyslné politice českých poslanců nemůže to býti na dlouho majorita proti Čechům, snad ani ne bez Čechů. V interesu vlády a Rakouska více než v našem. Neboť majorita sama není nejvyšší politický zřetel stran a národů, kteří pamatují na zadní kola.

Potřebu majority poznává snad také hrabě Badeni. Proto musí mu býti také jasno, že národu našemu nestačí, že nebyl dosud jeho nepřítelem a že jeho vláda nebyla ani dobrou ani špatnou. Duše, které nejsou dobré ani špatné, nepřijdou sice do pekla, ale také ne do nebe: ty zůstávají v předpeklí.

My posuzujeme každou vládu podle toho, co skutečně koná, ne co mluví. Chceme skutky a podle nich určíme svoji posici.

Hrabě Badeni byl by na strašném omylu, kdyby domníval se, že je řešením otázky české, když povolí 9 millionů na regulaci Labe a slíbí-li 3 milliony na assanaci Prahy, vypraví-li budžet Čechům příznivěji, povolá-li do ministeria vyučování českého referenta, který vždy tam měl být — a to ne jeden — a rozmnoží-li české ústavy vyučovací.

Nepopíráme, že je v tom jistá benevolence administrativy, a národ náš vidí, že v těchto potřebách za naší opposice není hůře v tom nežli za našich vládních předchůdců.

Ale my v takových akcích nespatřujeme koncesse státu a vlády, za které bychom byli povinováni k úsluhám a k zapírání svých požadavků. My, co za Badeniho stalo se po stránce materiální a kulturní, pokládáme za povinnost každé vlády k našemu poplatnému, vzdělanému a pokročilému národu.

Z nás nikdo nesvolí, by česká věc za takové drobty byla poškozována nevčasnou uznalostí a ústupností. To pravím já, který vykřičen jsem za povolného opportunistu. Hrabě Badeni arci o mé povolnosti má zcela jiné, opačné a myslím mnohem správnější mínění.

Tím však není řečeno, že máme dopouštět, aby česká věc byla znešvařována a poškozována excessy od těch, kteří nemají dostatečného vědomí zodpovědnosti za osudy národa. Nevolíte přece poslance své proto, aby dali chváliti se v žurnálech a abyste jim tleskali, nýbrž proto, aby vaši svatou věc hájili statečně sic, ale také úspěšně a vydatně.

Vám, voličstvu, nejedná se o mandáty a slávu poslanců, nýbrž o prospěch národa, a poslanci musí najíti způsob, jak domoci se tohoto prospěchu. A zajisté neukládáte jim, aby podle zvyku v některých parlamentech jihoamerických republik chodili na tribunu

s revolvery a pistolemi odpůrce a ministry prostě postříleli. Snad jsou v Čechách mozky zanícené, které takto představují si »stupňovanou« opposici, ale vy víte, že byla by to pošetilost, která by měla zrovna opačný účinek.

Vy jste voličové! A voličové a žurnály mohou a mají býti vždy radikálnější nežli poslanci, kteří říditi se musí rozvahou. Poslanci jednají za celý národ a mají za jeho osudy zodpovědnost. Proto pamatovati musí na všechny důsledky svého jednání a odměřovati jeho zdar či nezdar.

Nesmí se zapomínati, že příčiny naší opposice sice byly tu již před hr. Badenim a že nejhlavnější z nich, totiž centralisaci a germanisaci, našel tu po svých předchůdcích. On není jejich původcem a tvůrcem a podle minulosti jeho spíše možno domnívati se, že kloní se k myšlénkám autonomie a třebas byl rakouským ministrem, Poláka se sebe nemůže svléci a Polák nemůže přáti poněmčování ani centralismu.

My však přes to hr. Badenimu se neblížili. On blížil se k nám. Ale osobní styky jsou také mezi slušnými odpůrci možny a jest urážkou naší mužné důstojnosti domnívati se, že by nás z opposičního postavení našeho vylákaly. My víme, na čem stojíme a komu sloužíme. My máme poctivé vědomí, že zjednali jsme věci, nám národem uložené, vážnost a váhu. A to jenom houževnatou sic, ale také důstojnou vytrvalostí a nepromarníme tohoto zisku, pracně nabytého, nějakou nevčasnou slabostí a povolností.

Ti, kdož nám vyčítají, že jsme proti hr. Badenimu nevedli válku stejnými zbraněmi jako proti vládě koaliční, nemohli by zodpovědět otázku, co jsme tím zkazili a co bychom byli vyzískali krajní taktikou.

Pánové! Osudný klam zahostuje se mezi částí českého lidu, jakoby pouhými řečmi dělala se politika. Věřte zkušenému, že někdy z nejprudčích řečí jen nepřátelé mají radost a zisk, a že ministrům bývají lhostejny. Ministři radikálními řečmi nepadají. Vláda počítá s hlasy a nikdo nám nemůže vyčítati, že jsme je někde pro hr. Badeniho položili.

Vždyť on sám ironicky pravil, když Němci mu vyčítali, že má s námi tajné jednání, že daleko s námi nedospěl, když odpíráme mu i rozpočet, tudíž i náklad na české potřeby, což je přece krajně opposiční zbraň. My všichni jsme si vědomi, že život národů nezávisí na žádném ministru a na kterékoli vládě. Přízeň velkých pánů jest pouhé pozlátko aneb křehké sklo. Nevěsíme se žádnému ministru na šosy a žádnému, a také ne hr. Badenimu, nechceme dáti sebe samy a českou věc za podnož.

Nikomu z nás na mysl nepřipadlo zadati i jen nejmenší zásadu strany a zapříti požadavky národa. Bereme své povinnosti vážně, ale naproti tomu stejně nechceme působiti k tomu, aby se posice česká zhoršila. A jako nevcházíme v předčasné alliance bez pevného účelu a cíle, tak věci českého národa nechceme dělat z nerozhodných a chladných elementů odpovědné urputníky a budovati vý-

střednostmi alliance a formace proti českému národu. Ke vládě i ke stranám je naše stanovisko diktováno jedině jejich poměrem ku právním postulátům českého národa.

Takými jsme a takými setrváme.

Ovšem byla na nás vznesena žaloba, že jsme dali svoje hlasy pro volební opravu hr. Badeniho. Dnes, pánové, jest asi mezi všemi klidnými muži českými tato výtka vyvrácena. Nešlo o nějaký osobní úspěch hraběte Badeniho a tím méně o projevení důvěry k němu. Jednalo se o rozmnožení práv lidových, o to, aby skorem 4 millionům dosud bezprávných občanů udělilo se politické právo. To byl náš interess český — to byl zájem spravedlnosti a byl to postulát naší strany a jejího programu.

Pro nás byla věc takto: dá se prosaditi všeobecné rovné hlasovací právo najednou či nedá? A když jsme viděli, že nejvyššího cíle najednou docíliti nelze, volili jsme, jako každý politik má učiniti, mezi dvěma zly menší.

Jednalo se o to: je starý volební řád lepší nežli ten, jejž hrabě Badeni dokonce ne ze své hlavy sněmovně předložil?

Jakmile jsme viděli, co každý nepředpojatý poznati musí, že starý volební řád byl třeba nedokonale polepšen, bylo naše postavení samo sebou dáno.

Počet národních poslanců českých je volební opravou podstatně rozmnožen a tím také morální váha národa. S opposicí proti volební opravě byli bychom zůstali sami. Náš odpor byl by marným, protože celá sněmovna skoro do posledního muže hlasovala v podrobné debattě pro volební opravu. Byli bychom se vydali porážce zbytečné a také nám škodlivé.

Všeobecný hněv by se byl obrátil proti nám; vždyť i strany, jimž volební oprava uškodí, hlasovaly pro ni. Bylo by se na nás volalo: »Ejhle ty demokraty, kteří odpírají millionům aspoň část občanského práva!« Byli bychom tím českého dělníka přímo z české společnosti vyloučili a vrhli ho do mezinárodních proudů.

A táži se vás: mohli jsme tak učiniti v době, kdy budoucnost národa spočívá z tak velké míry na širokých vrstvách? Není náš důležitý národní i sociální interess vrstvám těm co nejdříve umožniti účastenství ve veřejném životě, spřáteliti se s nimi, je politicky vychovávati a je přesvědčiti, že mezi námi a nimi není žádný nepřekonatelný odpor?

Měli jsme těmto vrstvám zabrániti vstup do politické arény jen proto, že bychom měli zadostučinění, že hr. Badeni padl? Ale on by nebyl padl, on byl by klidně vládl dále se starým volebním řádem, klidně a pohodlněji a na nás byl by padl všeobecný posměch.

Konservativcům, pánové, rozumím, když nás pro naše votum napadají, ačkoli z rozmnožení poslanců nejvíce získají oni. Ale oni slyší co den hlásati od listů a vůdců sociální demokracie, že všeobecné hlasovací právo je topor k sekeře, se kterou chce sociální demokracie vysekati a vypleniti celý občanský a měšťácký les.

Proto strach konservativců před všeobecným hlasovacím právem je do jisté míry pochopitelným, jakkoli je krátkozrakým; neboť postup světové myšlénky nedá se zadržeti. Strašáky pak sociální demokracie jsou pouhé straky na vrbě. Jen vy, občané, nesmíte ruce složit do klína a musíte na všeobecné volby se připravovati také vy!

Naprosto nepochopitelno je však, jak mohli radikální stoupenci všeobecného a rovného hlasovacího práva volební opravou tvrditi, že pro budoucnost je všechen vývoj zmařen a zamezen.

Proč zmařen a zamezen? Bude tlak a snaha po všeobecném rovném hlasovacím právu proto menší snad, že přibude do sněmovny 72 poslanců z něho vyšlých a že přibudou čtyři milliony voličů?

Buď mají přívrženci všeobecného hlasovacího práva přesvědčení, že jsou silni dost — a já k nim náležím — aby cíli tomu zjednali vítězství, nebo ho nemají.

Mají-li je, jest situace jejich při nové volební opravě se 4 milliony voličů a s 72 novými poslanci rozhodně příznivější nežli dříve.

Ovšem nesmíme síly své přeceňovati. Je to klam domýšleti se, že hr. Taaffe podal svůj návrh, který přece nebyl lepší než volební oprava hr. Badeniho, jenom z nátlaku mass. Jemu jednalo se hlavně o to, levici, s níž chtěl, ale nemohl dojíti k srozumění a míru, zasaditi ránu smrtící.

Věřte, pánové, že vím, jak se smýšlelo na rozhodných místech a nejen z úst hr. Taaffa, nýbrž také z úst nedávno zemřelého ruského ministra zahraničních věcí knížete Lobanova jsem spolehlivě slyšel, že je přáním koruny, aby se staré základy volebního řádu, moc a váha kruhův občanských, co nejméně otřásly.

Síla rakouské sociální demokracie není daleko tak imponující a vydatnou, jak ona se domýšlí. Tím podivnější je, že s takou pýchou pomoc poctivě demokratických živlů v otázce všeobecného rovného volebního práva podceňuje, v lehkost uvádí a urputným nepřátelstvím jim splácí. Bez živlů poctivě demokratických by se všeobecné a rovné volební právo dlouho, ještě dlouho nevymohlo. K tomu musíme dopomoci my, respective vy.

Také tu moudrá politika musí se smířiti s postupem pomalým — od stanice ke stanici, a my naprosto nemohli jednati jinak, nežli jsme jednali v zájmu politického pokroku, tak v zájmu národa, jehožto zastupitelstvo v nové sněmovně ciferně a bohdá také morálně vzroste.

Předloha byla parlamentem, také naším přičiněním, zlepšena: volební právo uděleno čeledi, t. j. asi 200.000 mužům, kteří ho dle osnovy míti neměli, a zavedeny tajné, písemné, t. j. neodvislé volby poslanců.

Také v tom je pokrok, jenž neměl by býti podceňován těmi, kdož vědí, jak těžko se ve Vídni vymáhá sebe menší náprava.

A kdyby dnes nastala stejná situace, nemohli bychom jednati jinak. Vždyť, pánové, jsme my svobodomyslní Čechové stranou

volební opravy, stranou všeobecného hlasovacího práva, a seriosní strana, která repressentuje celý národ, musí zásady nejen mít, ale je také prováděti. Ona nesmí z pouhého vzdoru a z umíněného trucu zamrznouti na ledě čiré negace, nýbrž, kde principy její to žádají, přiložiti ruku k dílu a súčastniti se positivní práce. Majorita strany jednala podle příkazu svého programu a podle vůle svých důvěrníků.

Ona je si vědoma, že od páté kurie, kterou se zavádí všeobecné a rovné právo, že ke všeobecnému hlasovacímu právu a k odstranění privilegovaných kurií je mnohem blíže a jejím heslem jest: »Od této nedokonalé opravy k opravě lepší a vydatnější.« Stejně směřujeme k tomu, aby následek volební opravy objevil se také na sněmech a tak v zemích českých, které dosud mají cizí většinu, objevila se většina přirozená! Vždyť také nejmodernější rychlíky mají své zastávky, kde berou uhlí a vodu k další jízdě.

Ale volební oprava byla úspěchem vídeňské vlády — namítne se. Nuže, kdyby to byl úspěch, potom by ho hr. Badeni byl dobyl také proti našim hlasům, my bychom byli poraženi, on vítězem.

Ale věřte, že zrovna nejzarputilejší protivníci připínají ke zdaru volební opravy své naděje na poražení hr. Badeniho. On sám dobře ví, že jeho situace a každé vídeňské vlády se po volební opravě nejen nepolepšila, ale zhoršila a s krušnými pocity hledí vstříc novým volbám. Ba nemá ani toho zevního, reálně mnoho neznačícího zadostučinění, aby se mu bylo dostalo za volební opravu viditelného uznání.

Čirou naivností je domýšleti se, že jsme volební opravu, kterou chtěla celá ostatní sněmovna, zmařiti mohli obstrukcí. Je stará zkušenost, že všude lidu hledí demagogové a agitátoři, kde jim scházejí pojmy, učiniti domácím a zběhlým nějaké cizí slovo, kterým lid si představuje něco hrozného a zázračného. Karamzin, tuším, vypravuje, jak za revoluce, cestuje Francií, donucen byl od zbouřených mass, aby volal »Sláva republice«. Když tak učinil, byl zvědav, zdali massy také vědí, co to vlastně republika je, a ke svému podivu poznal, že každý si tím myslil něco jiného.

Řekne-li se dnes v Čechách: obstrukce, domnívají se mnozí, že jest asi 45 poslancům možno zastaviti všechnu práci parlamentního stroje a celé Rakousko zvrátit a zničiti.

Nuže, pánové, není to sice dnes populární, ale je to svatá pravda a byla za všech dob vždy od prvních vlastenců hlásána: že jakákoli byla minulost a jakýchkoli přetěžkých hříchů dopustilo se na nás Rakousko a cokoli nás dělilo od jednotlivců jeho dynastie — dnes nalézáme se všichni na rakouské lodi. Je to smutné pro nás faktum, že stará česká státní loď dílem z dobré vůle naší a pro chyby naše, dílem z násilí byla od rakouské vzata do vleku — že celý náklad její, s mužstvem i zbožím, přenesen na loď rakouskou.

Nepřestáváme se domáhati nápravy, ale ta nemůže spočívati v tom, abychom spodek rakouské lodi, kde sami se nalézáme,

navrtávali. Čeho bychom tím dosáhli? Připravovali bychom tím vlastní své utonutí.

Mezinárodní situace rakouské monarchie aspoň mému oku — nepřeceňuji dokonce význam poslední návštěvy carské a tak zvané sblížení s Ruskem — jeví se dost neutěšenou a je mnoho nepřátel, kdo starají se, aby vnikala do ní voda. Bylo by to smutným zadostučiněním, kdybychom si řekli, že ti, kdo český stát připravili o existenci a nás o samostatnost, zahynuli s námi. My sami — chtě nechtě — musíme se postaviti k pumpám a to z prostého pudu sebezachování. Ale kdyby toho nebylo.

Kdyby skutečně bylo zločinem pro každého Čecha odvraceti nebezpečí od Rakouska — obstrukce není prostředkem k jeho zničení. Podle jednacího řádu vídeňské říšské rady nemůžeme její činnost zastavit pouhým mluvením, poněvadž je možno uzavřít každou debatu a tím tento způsob obstrukce zmařiti.

Dvě možnosti jsou, kterými bychom vážné obstrukční svízele mohli činiti. Jedna spočívá v paragrafu, který 20 poslancům dává možnost, aby před každým hlasováním na 10 minut sněmovna se přerušila. Druhá, abychom 50 hlasy vynutili při každém návrhu hlasování podle jmen, které trvá asi tři čtvrti hodiny a jednání zdržuje.

Ale zdali mohli jsme na to při volební opravě i jen vážně mysliti, kdy všecka ostatní sněmovna byla pro tuto předlohu? Byli bychom jen ostatní strany přiměli spojiti se proti nám a obě tato ustanovení jednacího řádu za několik dní změniti.

Obstrukce, jako každá politická akce, má se prováděti jen, když z ní kyne úspěch. Takového dosáhli jsme poprvé při berní opravě loni.

Byli jsme s jisté strany kaceřováni, že jsme letos proti berní opravě zase stejného prostředku neužili. Ale ti, kdo nám to vytýkají, mají krátkou paměť a neznají skutečný stav věcí. My ani lonskou obstrukci s lehkou myslí nepodnikli. Ona nečelila také vlastně proti vládní předloze, jejíž veliké chyby uznáváme, ale proti omezování svobody slova. Bránili jsme se proti násilí jak se strany praesidia, tak se strany koaliční většiny. A věděli jsme, že tato existovala tehdáž již jenom dle zdání a jména a že byla sama v sobě rozervána a rozpadlá. Kynula nám tedy naděje na výsledek a my ho dosáhli.

Když jednalo se letos o berní předlohu, byl to jen její zbytek, o němž byla jen trojí debatta a trojí hlasování. Uvažovali jsme přece, zdali bychom neměli zas užiti obstrukce, ale upustili jsme od toho, ne k vůli vládě, ale k vůli sobě. To proto, že bychom byli bývali na hlavu poraženi a planou demonstrací jenom sami sebe a svoji politiku uvedli v nevážnost.

Je známo, pánové, že hr. Badeni již za minulé kampaně sněmovní zcela vážně na to pomýšlel a že chtěl vykonati, co bylo také plánem hr. Taaffa, který z ohledu na levici dal se odstrašit a raději celý náš národ vrhl v opposici: Myslím na provedení jazykové rovno-

právnosti. Hr. Badeni totiž vydati chtěl nařízení, by také ve vnitřním úřadování užívalo se českého jazyka.

Ale chybil, že jaksi tázal se poslanců německých o radu a souhlas. Bylo přece na jevě, že vzhledem na rozeštvané mínění Němci souhlas odmítnou.

Horší věcí jest, že hrabě Badeni záležitost úřadní češtiny před rokem spřáhl se záležitostí, se kterou nikterak nesouvisí, totiž s požadavkem Němců po zavedení volebních kurií na sněmu českém. Je-li hrabě Badeni přesvědčen, že je spravedlivo, by Čechové byli souzeni a spravováni svým jazykem jako Němci, Poláci, Vlaši a Chorvaté, musí tuto spravedlnost provésti beze všech podmínek a bez ohledu na libost či nelibost Němců.

Nikdy však neměl mezi oběma věcmi úplně disparatními, z nichž jedna je v moci vlády, druhá v moci sněmu českého, tedy dvou od sebe naprosto neodvislých instancí, konstruovati umělou příčinnou spojitost a trvati na tom, že padne-li věc jedna, padá i druhá.

A protože Rakousku třeba jest aspoň částečného uspokojení českého národa, musí vláda, ať Badeniho či jiná, bez ohledu na ně zjednati Čechům v té věci práva a spravedlnosti platnost.

U větší míře platí totéž pro Moravu. Morava, pánové, je podle mínění mého první a nejdůležitější úkol praktické politiky národní. Je neuvěřitelno, jak malá, nepatrná menšina německá může nejen na sněmu brněnském, ale v celé veřejné správě držeti v podruží ohromnou českou většinu Moravy. Morava je země poměrně mnohem češtější nežli naše království. Ale postavení Čechů tam je žalostné.

Němci tak navykli si pokládati Moravu za svoji vlastní doménu, že Morava byla vždycky největší překážkou jakékoli upřímnější shody mezi Čechy a Němci. Němci nechtějí tu ani vlásek popustiti. Jestli někde, jsou zrovna zde velice krátkozrací. Oni Moravu, kterou neprávem drží, nikdy trvale udržeti nemohou.

Ale je nutkavější povinností vlády, by zaujala v této palčivé otázce rozhodné a určité stanovisko. My podle Moravy soudíme na přízeň či nepřízeň každé vlády k národu českému.

Hraběti Badenovi pravíme zcela upřímně: »Nestačí toliko rozpustiti protizákonné německé zastupitelstvo obecní v Kyjově, nestačí přeložiti okresního hejtmana z Litovle do Dačic, nestačí zapověděti urážlivé a provokační plakáty, jež veřejně vyzývají k loupeži českých dětí, nestačí zřízení některé potřebné české střední školy.

Hrabě Badeni a každý rakouský ministr-president musí uznat a konstatovat reální a neodčinitelné faktum, že Morava je zemí českou, zemí slovanskou.

Nesmí pak přestati na tomto poznání, ale provésti konsekvenci očividné této skutečnosti. Musí v čelo země postaviti muže, kterýž toto faktum cele a zúplna pochopuje a nejen z ohledu na spravedlnost a také ze zřetele pro zájem Rakouska mu vyhovuje. Musí vypleti ze správy moravské toho zastaralého byrokratického ducha, kterýž se domnívá — jak bar. Conrad pravil — že Morava nesmí

býti poslovaněna. Není-li, jak přiznáváme, v jeho moci, by zlomil moc bar. Chlumeckého v nesvěřenském velkostatku a vrátil Čechům již nyní majoritu na sněmu, musí se postarat, aby volby v ostatních kuriích vedeny byly v nejpřísnější objektivnosti, jakož aby ohromné české většiny v městech nebyly pomocí vládních orgánů udržovány v německé porobě.

Beztoho účinek umělého vlivu toho jest jen na čas. Síla statistického čísla a železná logika poměrů skutečných zmaří všechno úsilí, by německá vláda v markrabství byla zachráněna. Dokud na vídeňském hradě vláti bude černožlutý prapor, musí klesati hegemonie 500.000 Němců a 50.000 židů nad $1^1/_2$ millionem Čechů v markrabství.

Morava jest ohnisko a středisko otázky české.

Obrat ve smýšlení národa českého ke hr. Taaffovi měl vznik a původ na Moravě. Lid český ztratil ve hr. Taaffa důvěru, když r. 1884 a 1890 panství německé na sněmě moravském v plné síle obnovil a umožnil.

Nemůže-li hr. Badeni vrátiti Čechům sněm, má moc, aby jim dal, po čem dávno volají, okresní zastupitelstva, zemědělskou radu a zemskou školní radu.

On je také povinen korunovati české školství moravské — universitou, jejíž potřeba je nezvratně dokázána. Prospěje tím nejen českému národu, který naposledy cíle toho se dočiní, ale státu rakouskému, který bez českého národa nemá budoucnosti. Události v lůně obou moravských národních stran tuto moji důvěru ještě víc opodstatňují.

Máme-li dospěti k lepší budoucnosti, musíme dovršit organisaci naši koncentrací celého národa.

Kolem programu českého, který je týž, jakým býval, soustředit se nejen může, ale musí celý národ.

A kdo by se netěšil, že process sjednocení a unifikace veškerého národa českého ve všech zemích koruny Svatováclavské zdárně pokračuje? To je nejutěšenější stránka naší české přítomnosti. Stáváme se také formálně a parlamentně, čím jsme fakticky a čím ještě na dlouho musíme býti, chceme-li se domoci lepšího bytu: jedním, jediným národním celkem a jako takový vážným a důležitým činitelem, se kterým počítati se musí jako s jednou armádou, která má společný povel, společný cíl, ale také společný řád a společnou kázeň.

Složme a spojme všechny síly. Čím rozervanější jeví se jiné elementy v jiných národech, tím nutnější a naléhavější je pro nás potřeba, by zástupcové českého národa byli za jedno a vystupovali všude a vždycky jako jeden celek.

V té věci nám mohou býti Poláci vzorem a příkladem, který zasluhuje následování. Bez závisti, ale nikoli bez zármutku hledíme dnes na veliké vymoženosti Poláků, kteří mají dnes 4 ministry a mají veliký vliv na celé Rakousko, ačkoli jsou o polovinu méně početni a daleko, daleko méně poplatni nežli my. Výsledky ty

všichni poznáváme, ale prostředků, jichž Poláci užívají, nechceme užiti.

Mocné postavení, kterého domohli se Poláci, není toliko resultátem politiky opportunismu, podle kterého pokládají se za císařskou gardu a podle kterého jednají vždy dle přání císaře, opportunismu, který nám vždycky činily a pořád činí vlády vídeňské nemožným, odpírajíce nám sebe menší sousto také ústavně zaručených práv.

Stejnou měrou jako svému opportunismu děkují Poláci veliké své výsledky své jednotě a své disciplině. A netajím se, pánové, že nejméně v opposici doděláme se úspěchů, nebudeme-li jednotnými a nebudeme-li dbáti discipliny jako Poláci.

Drazí přátelé! V živém národě nemůže ani jinak být, nežli že vyskytují se různá mínění; ta se mohou pronášeti v časopisech, ve voličstvu a v klubu a já se dokonce nepřimlouvám za nějaký čelední řád pro klub. Nechť každému poslanci dá se největší volnost, ale jenom volnost, již prospěch celku snese.

Přátelé, český národ bude na příští říšské radě mnohem četněji zastoupen. Ale tato potence číselná a fysická musí býti také proniknuta silou morální. Tuto pak dává hlavně podřizování osobních mínění a citů interessům národním a usnesením většiny. Proto musí prvním paragrafem každé politické korporace v celém světě býti: podčinění vůle jednotlivce vůči celku. Socialisté i antisemité tomu znamenitě rozumějí. Mají pravdu. Jinak zahostí se všeobecná rozháranost a anarchie a s ní malomoc a škoda pro národ.

Zjevy nedostatečného smyslu pro disciplinu, okázalé porušování kázně žádné parlamentní sdružení snésti nemá, nemůže a nesmí. Takovým nešvarům pro stranu zabijáckým a pro národ škodlivým musí se vší rozhodností učiniti se přítrž, káže to nejen vážnost strany a prospěch národa, ale také sebeúcta zástupců národa.

V prostém pojmu honetnosti a slušnosti spočívá, by poslanec, který nesouhlasí se stanoviskem majority svých kolegů, buď se mu podřídil, anebo — nedovoluje-li mu to vlastní jeho přesvědčení — ze strany vystoupil, mandátu a hodností od strany mu propůjčených se vzdal, o mandát u lidu a voličstva jako neodvislý muž znova na vlastní pěst se ucházel a pak mimo klub samostatně se postavil a hleděl spasiti národ.

Jinak nijaká zdárná a úspěšná práce není možna.

Neboť právě my Čechové potřebujeme jednoty a kázně jako soli již nyní a budeme jí ještě více potřebovati v novém parlamentě. Tam bude nás o 15—17 více. Dosáhneme úspěchů jen, budeme-li svorně k sobě stát, budou-li poslanci naši jednomyslní, přitulí-li se k sobě blíž, bude-li to klub pravých českých bratří.

Dají-li se poslanci naši roztřepit a zanesou-li do národa sváry, budou všichni dohromady bez vlivu, bez moci a bez významu. Neboť nesvorný klub je jako poslanec, za kterým nestojí voličí, jako strana, za kterou nestojí lid, je pouhé nic, bez vlivu a bez vážnosti.

Němci mohou dovoliti si luxus mnoha stran. Oni mají všechno, co hrdlo ráčí; oni jsou národ nasycený. Jim pán bůh a všichni svatí. O ně se postaraly historie, zeměpisná poloha, tento nejvážnější politický činitel, století duch administrativy a byrokracie, správa vojenská, všechno, všecinko. A přece sesypou se jako hejno vos na jednu hromadu, jde-li o jedinou školu českou a posledního vesnického varhaníka. Na vzdor tomu ve stranách svých zachovávati hledí kázeň; hleďte jen na dra. Luegra, jak je neúprosný k všelikému odboji ve vlastním táboře.

My nejsme v posici stejně šťastné jako Němci. Stojíme proti přemoci, musíme všechno teprve dobýti. Proto je nám třeba především lásky k sobě samým, harmonie jednoty zástupců národních a k nim vede mužná, národem vyžádaná kázeň.

Prapor, s nímž vstoupili jsme na politické kolbiště, zachovali jsme čistý a neposkvrněný. Kde nedomohli jsme se zisku positivního, ubránili jsme aspoň zájmy české hrozících škod. Máme vědomí a celý svět vydává nám to svědectví, že nepracovali jsme bez obratnosti a bez úspěchu. Pozvedli jsme vážnost a důstojnost národa nepoddajností a také rozmyslností. Zůstali jsme věrni sami sobě, voličstvu a věci české. A můžeme vám říci s klidným svědomím, že vaše záležitosti nalézají se ve stavu příznivějším a slibnějším, nežli když bylo nám vedení jejich odevzdáno.

Není tedy důvodu k roztržkám, ani k nespokojenostem, které vyvolávají se ve straně uměle. Vy nežádáte od nás planý křik, ale dílo a úspěchy. Nic není snadnějšího nežli házeti kolem sebe zvučnými slovy a nazývati to radikalismem.

Ve vašem zájmu jest, abychom pevně čelili nejen horním proudům, nýbrž abychom měli také zmužilost, vzdorovati trhavým dolním proudům. Jen tak osvědčíme se jako strana zralá a vyspělá.

Jednota umožní výběr osob k zastupitelským úřadům nejlépe kvalifikovaných. Nadcházejí doby, kde nestačí pro poslanecký úkol býti jen poctivým Čechem, přívržencem strany, míti k dobrým plícím slovo pohotově.

Kromě počestnosti, jež v životě jak soukromém tak i veřejném jest ovšem nezbytna, je třeba talentu k positivní práci. A zvláště česká zubožená věc má zapotřebí mužů náležitými vědomostmi opatřených a politicky zkušených, arcif také neodvislých a národu věrně oddaných. Čím větší je počet takových mužů v zastupitelstvu národa, tím větší jest vliv tohoto na zákonodárství, tím větší respekt držitelů moci k národu.

Nesprávná je domněnka, že netřeba v národním boji a v parlamentu odborníkův a mužů politicky vzdělaných, nýbrž jen rozhodných opposičníků, kteří ke všemu říkají: ne!

Mám za to, že české poselstvo má býti květem českého národa a obsahovat a soustřeďovati v sobě všechny národní zájmy a interessy.

Naproti tomu škodlivou je snaha, aby každý stav měl své zástupce bráti jen ze sebe. Toť nebezpečné škatulkování národa a kdyby do krajnosti bylo prováděno, mohli by na příklad vším právem žádati svého poslance také ponocní.

Voliti nejpočestnější, nejvlastenečtější a nejschopnější muže, to dodává národu úcty a síly.

Každý poslanec zastupuje celý národ a povinen je starati se o všechny národní důležitosti.

Velectění pánové! Politický obzor je nejasný. Výhled do budoucnosti nedá se dnes určit a záleží do značné míry též na nás, jestli pro národ český utváří se příznivěji.

Tím více třeba, bychom srazili se k sobě a aby české voličstvo, kteréž o statisíce rozmnoženo půjde k osudí, podalo důkaz, že požadavky českých poslanců nejsou ani chvilkovým poblouzením, ani plachým rozmarem, ani projevem vznícených vášní, nýbrž že jsou to požadavky vytříbené, rozmyšlené a vytrvalé vůle všeho lidu českého.

Dojdou a dojíti musí splnění, když bude národ státi za svými poslanci a sám jsa solidární, žádat též od nich solidárnosti.

Při tom volbu taktiky zůstaviti musíte poslancům samým. Oni jsou na blízku dějiště, vidí, jak připravují se události, a oni jedině mohou rozhodnouti, co v který čas národu svědčí.

Pomněte, že vstoupili jsme do vídeňského parlamentu s politikou volné ruky a že do opposice přešli jsme teprve později a to ne lehkomyslně, nýbrž z donucení. Nezahájili jsme ji jenom pro opposici, nýbrž my opposice užíváme k dobytí toho, co se nám odpírá.

Česká otázka, pánové, není snadno rozřešitelna. Není tak jednoducha, jako na příklad krétská. Čechy nejsou ostrovem obklopeným oceánem, nýbrž půdou, kde křižují se četné a veliké interessy, interessy, které zasahují nejednou do otázek zahraničních. Čechy jsou klassickým bojištěm, kde vede se dlouholetý zápas obou velikých principů federalismu a centralismu.

Kdyby rozřešení české otázky bylo snadným, musilo by býti dávno provedeno. Nedostatek rozhodnosti české málokdy scházel, vyjímaje druhou periodu v éře hr. Taaffa, v nových dobách snad nikdy. Spíše by se dalo vyčítati, že žádávali jsme najednou více, nežli dalo se v té chvíli prosaditi.

Cokoli, pánové, vyčítá se našim předchůdcům, na jichž bedrách státoprávně a politicky stojíme, tak nízko již k vůli národu, který je volil, nesmíte je klást, abyste mínili, že vaši zástupci neměli schopnosti nebo poctivosti dost zjednati vám vaše práva.

Oni všechny své síly v zápasu za ně vyčerpali, a když se vyžili, změnili jste vy své zástupce a nahradili je silami svěžejšími.

Naši předchůdci nedosáhli posledních úspěchů pro překážky minulých i přítomných dob a pro setrvačnost státního apparátu rakouského, který sám sebou je hroznou mocí, silnější nežli ministři.

My Čechové nikdy neměli jsme a nemáme mocných, upřímně nám oddaných spojenců; odkázáni jsme hlavně na sebe, na své

síly, a smířiti se musíme s pravdou, že také v životě národů politický pokrok děje se postupně.

Nevěřte, že je největším vlastencem, kdo má největší slova, nejschopnějším politikem, kdo proti skutečnosti zavírá oči, nejstatečnějším bojovníkem, kdo lebkou bije o zeď, nejpovolanějším poslancem, který bouřlivou nespokojeností vymámiti si chce především mandát.

Slavný O'Connell pravil, že je pro svobodu, ale také pro zdravý rozum lidský. I my jsme pro vaši svobodu, ale také pro zdravý rozum lidský.

Nechceme vyloučiti a zahoditi zdravý rozum lidský z politiky jako zbytečné břemeno, nechceme ze Strakonic začíti výpravu pro Kamerun anebo jinou fantastickou otázku.

My staráme se především o českou věc, a pomocníci a přátelé přijdou, budeme-li svorni a pevni a nedáme-li se zaplašiti s čáry svého postupu křikem, který se zvedne v některých koteriích, najdou se přátelé a pomocníci.

Není skvělejšího odůvodnění naší politiky za dob posledních, nežli je rozklad v německém táboře. Nevíme, co naposledy z chaosu toho se vyvine, ale již nyní je zřejmo, že staré svazy organisace hlavní armády německé jsou zpřetrhány. A rozklad děje se směrem tím, který my pokládáme za jedině zdravý směr pro vnitřní vývoj Rakouska: směrem decentralisačním, odstředivým, abych tak řekl, krajinským.

Je skutečně nemyslitelno, by na příště při 425 poslancích udržel se centralismus, který již při 353 měl tak těžký život.

Je na jevě, že, má-li parlament tak početný a tak rozervaný pracovat, musí se mu pracovní úkol zmenšit a že musí se rozšířit kompetence sněmů.

Tak starý ten zápas mezi centralismem a federalismem nachyluje se k vítězství principu federalistického. Po dlouhých dobách a teprv když centralism přivedl říši na pokraj záhuby.

Jen federalism vyhovuje historii a složení této mnohonárodní monarchie.

On jest jedině přirozený útvar Rakouska. A nemá ochromiti jeho jednotu a seslabiti velmocenské jeho postavení. On se sílí v části a tím zmohutní celek.

V Rakousku ovšem nikdy snadno a najednou se nestalo, co bylo logické, zdravé a samozřejmé. Také k federalismu dojdeme po tuhých zápasech a po etapách. Ale i slepci dnes vidí, že centralism dohospodařil, když Němci sami se od něho odvracejí. Při tom nesmíme si však skrývati, že za dob minulých rozřešení sporu mezi velikými zásadami centralismu a federalismu bylo snazším, tehdy nebylo socialismu.

Dnes zasahují do sporu velké problémy sociální, kterým podle možnosti musí se vyhověti. Proto je přítomnost komplikovanější nežli minulost a naše úloha těžší nežli našich předchůdců. Tím těžší, že strany, které jsou nám bližší v principu autonomie, otáz-

kách hospodářských, sociálních a svobodových, jsou nám příkrými protichůdci.

Mě zajisté nikdo nepokládá za klerikála. Ale nebyl bych ani dost upřímným, ani dost českým, kdybych vám zatajoval, že ve stranách konservativních a klerikálních jeví se pro naši autonomii a pro naše rovné právo více porozumění a též — alespoň ve slovech — více ochoty, nežli u strany liberální. Víte, že biskupové zajisté po bedlivé úvaze položili do posledního paštýřského svého listu passus o autonomii zemí. Na sjezdu katolíků v Táboře zástupce českého primasa, který pohříchu nikdy se neukázal Čechem, se vyslovil příznivě o korunovaci české.

Ale zároveň strany ty pronášejí postuláty, se kterými my Čechové smířiti se naprosto nemůžeme. Jsou v odporu s celou minulostí a se vším smýšlením národa.

Také my svobodomyslní Čechové máme úctu před vlasteneckými knězi a nevylučujeme je z národní práce. Chceme rovné právo a spravedlnost pro všechny, tedy také pro české kněze. Ale nic více než rovné právo. Velení a komando v politice jim nesvěříme. Snášíme se s náboženstvím katolickým, ale bojujeme s politikou katolickou.

Kromě toho dějiny naučily nás opatrnosti. Zrovna od živlů konservativních a zpátečnických byli jsme nejednou zklamáni a špatně odměněni. Proto je třeba největší obezřelosti, a na nějakou politickou allianci s klerikály Čechové ani mysliti nemohou.

Nacionální postuláty národů slovanských a klerikální principy zemí alpských daly by se srovnati jenom pořadem autonomie. Nechť každý podle vlastních potřeb, podle vlastních a specifických poměrů, podle historických tradic a podle faktického vývoje národa i země opatří si věc ve své vlastní domácnosti. Mají-li Dolnorakušané v dr. Luegrovi zálibu a chtějí-li býti spaseni dle jeho façony, my jim nebudeme brániti. Chtějí-li Němci v Tyrolech, Dolních Rakousích a Štýrsku míti správu nepokrokovou, konservativní, ať si ji zavedou. Ale nám nesmějí své zásady vnucovati, bychom jich následovali. Chceme býti dle svých potřeb spaseni. S tím musí počítati poslanci konservativního velkostatku a oni budou s tím počítati, bude-li národ jednomyslným a nepodaří-li se pokus rozbiti jeho svobodomyslnou organisaci pomocí antisemitských výprav a klerikálních sjezdů a nepomůže-li výstřední radikalismus k záhubě svobodomyslné strany. Tu pánové vidí, komu pomáhají.

Pochopujeme, že události v Dol. Rakousích lákají klerikály a konservativce k takovým pokusům. Tu není jiné obrany, než aby národ byl na stráži. Bude-li pevným, naučí se, pánové, počítati s naší svobodomyslností jako s neodčinitelným faktem. Tak jako německá šlechta, jistě také konservativní, počítala celá desetiletí s německou stranou liberální, ona si ji vždycky podřizovala a také dnes ještě jest jedinou a snad největší podporou upadajících německých liberálů.

Chce-li konservativní velkostatek upřímně pomoci národu, aby byl pánem osudů svých, chce-li opravdově s námi domáhati se státního práva v rámci jednotné monarchie, bylo by při velikém vlivu těchto živlů bláhovo jeho součinnost zamítati.

Bylo by to tím bláhovější, že tuto součinnost jsme nevyzískali žádným nadbíháním a žádnými koncessemi na útraty našeho demokratického programu a našich svobodomyslných zásad. Dnes právem slaví také největší radikálové krále Jiřího z Poděbrad a zajisté vědí, že byl to král šlechtický.

Naši poslanci již na sněmě osvědčili ochotu k takovému volnému spolupůsobení a na říšské radě od nás tato cesta shody k cílům, pokud jsou společny, opuštěna nebude. Záleží jen na šlechtě samé, aby vzdala se své isolovanosti od národa, ve které její váha musí klesat a to tím rychleji, čím více mohutněti budou proudy sociální.

Skandální výsledky koalice, kde němečtí liberálové se spojili s klerikály k cíli nemravnému, třebas bral liberálům právo, by činili komukoli ze spojení s klerikály výčitky, nás odstrašuje. Tolik může národ náš nám důvěřovati: my víme, že všechna politika spočívá v kompromissech a že také my budeme nuceni s jednotlivými stranami v nových konstellacích uzavírati kompromissy. Ale my vejdeme jen v takové, které naše pokrokové zásady nezkompromittují.

Podstatný vliv na urychlení vítězství autonomistického principu, který jest jen krokem k realisování našeho státního práva, náleží vládě. A tu čekáme dychtivě na trůnní řeč, jak zrovna o otázce autonomistické se pronese.

Hraběte Badeniho není dnes tajno, že nejen na oko příznivější, nýbrž skutečně lepší poměr vídeňské vlády k národu českému je možným jen, když odhodlá se vyhověti jeho dvěma velkým zásadám: zásadě rovnoprávnosti a zásadě autonomie.

Nedejte upadati veřejnému duchu, neochabujte, neumdlévejte, ale nedejte strhovati se každým poplašným heslem a každým hloupým podezříváním. Buďte a zůstaňte svornými a mějte důvěru ke svým poslancům. Nevěřte, že rozhodnost a opposiční zdatnost nedá se spojiti s rozmyslem a s rozvahou.

Kníže Bismark, když dobyl vítězství u Králové Hradce, vítězství to, k němuž bylo třeba veliké odvahy, napsal své ženě: »Doufám, že mnoho vyzískáme, jestli nebudeme se domýšleti, že dobyli jsme celého světa, když dobyli jsme jediné bitvy.« Tak ke statečnosti připojil rozmysl.

My pak bitvu u Králové Hradce teprve chceme a doufáme vyhrát a tím méně již nyní smíme se domýšleti, že dobyli jsme celého světa a že je naléhavě třeba, abychom jej podle svých hlav a dle přání českých jen rozdělovali.

Kdo, přátelé, vyšli jen na dobytí světa, obyčejně špatně pochodili. Od Alexandra Velkého až po Napoleona. Svět je silnější nežli jednotlivec nebo jediný národ.

Nevzdáváme se praničeho, co nám náleží, ale počítáme také s politickou skutečností. Jen tak dojíti můžeme k cílům, jichž si přejete.

Jdeme zajímavým a důležitým událostem vstříc. Jsme na rozhraní dvou parlamentů. Nová říšská rada bude valně jiná a vyjde z jedné šestiny ze všeobecného hlasovacího práva. To jest obrat, jehožto dosahu nelze se dnes i jen domysliti.

Za svou činnost nežádáme žádného pardonu, protože nejsme si vědomi žádné viny. Sneseme každou kritiku, toho jména hodnou, protože naše úmysly, naše ruce, naše svědomí jsou čisty. Celá naše působnost jest otevřenou knihou.

Konali jsme, seč jsme byli. A jestli zvedá se tu a tam proti nám odpor plápolajících hlav, vzpomínáme si, že obyvatelé na úpatí Vesuvu jsou jen tehdy klidni, když ze sopky šlehají blesky a po jejích stráních řítí se žhavá láva. Na této lávě vyrůstá za krátko réva, která dává nejskvostnější víno. Doufáme, že bude tak i s mladým hnutím u nás.

Za všech dob šťastných — a těch bylo málo — a strastných — a ty byly pravidlem — zářily národu našemu v zápasech za jeho existenci dva ohnivé sloupy: Národnost a svoboda!

Národnost a svoboda — toto krásné souhvězdí, nechť září vždycky nám i vám. K nim mějte upjatý zrak a obrácenu mysl. Ony povedou nás vstříc lepší budoucnosti.

Veliký historik Tomáš Carlyle skončil svoji velikou poslední řeč těmito nesmrtelnými slovy: »Buďte svorni a ještě jedno: zapřísáhám nás, nepozbývejte důvěry, neboť kdo důvěřuje, nebude zklamán.«

Drazí spoluobčané! Také já, malý a nepatrný, vám pravím:

Buďte svorni a neztrácejte důvěry!

Budete-li svorni a důvěry plni, nepotřebujete se ničeho báti. Potom marné jsou všechny vzteky! Bůh je s námi, právo je na vaší straně a vítězství nás nemine!

8.

Z řeči proslovené na schůzi voličské v Chotěboři dne 18. dubna r. 1896.

Velectění pánové!

Přicházím sem nevolán, sám, a nepřicházím jako obžalovaný, který by chtěl získati ztracené důvěry, ale proto, že pro člověka v mém postavení jest povinností, aby promluvil slovo mužné a otevřené.

Víte, vysoce ctění pánové, že většina našeho klubu poslaneckého a já stali jsme se terčem útoku se všech stran a to nejen nepřátelských, nýbrž pohříchu také se stran, které praví, že náležejí ke straně naší aneb docela ke straně naší docela upřímně se hlásí. Jsem sám novinářem a nesmím tudíž býti nedůtklivým. Ale jsou jisté hranice, kde jest potřeba mluviti, aby se nezdálo, že ten, kdo mlčí, souhlasí a jest vinen.

Nikdy jsem nepřestal uznávati toliko vás za jedině oprávněnou porotu, která má souditi nade mnou, a prosím proto, abyste odložili veškeru lásku, které těšil jsem se u vás za oněch 6 let, kdy vás zastupuji, a soudili jste nade mnou s veškerou přísností a bezohledností.

Víte, pánové, že nastala na podzim minulého roku malá částečná změna politické situace a do jisté míry také zlepšení — nevalné sice, ale přece zlepšení — povoláním ministerstva Badeniova. Domnívám se, že to není neštěstí; je-li to neštěstím, pak jsem ho nezavinil já, neboť všichni přiznáte, že jsem hr. Badeniho ministr-presidentem neučinil.

Jisto jest, že nynější vláda, jak jste dosud v jejích skutcích a jejích slovech viděli, není nám tak nepřátelská, jako vlády, jež byly před ní, a její chef hr. Badeni ukazuje leckde slovem i skutkem

dobrou vůli. Víte všichni, že v prvním veřejném prohlášení svém uznal českou otázku, kterou jeho předchůdce, kníže Windischgrätz, kavalír, kterého zrodila tato země, naprosto popřel, a že hr. Badeni prohlásil, že přistoupí k jejímu rozřešení.

Víte také, že uprostřed sněmování způsobem zcela neobvyklým propustil místodržitele hr. Thuna, o kterém — a ne neprávem — tvrzeno, že požívá velké moci nahoře a zajisté že ho propustil k vůli nám, že otevřel žaláře na vzdor hr. Thunovi, že zrušil výjimečný stav; jest vám známo, že ustal v onom starém koketování, jako by možno ještě bylo vzkřísiti stranu, na kterou nikterak nechci házeti kamenem a která měla své zásluhy, ale která se vyžila, že přestal experiment, staročeskou stranu přivésti znova k životu a že přišel ministr, který řekl: »Mladočeši jsou legitimní a skuteční zástupcové národa.«

Hr. Badeni vstoupil v přímý styk s našimi poslanci. Na jedné straně vykládali nám to za zločin; avšak my jsme na říšské radě proto, abychom také s ministry mluvili, a ne jen k vůli tomu, abychom pronášeli velké řeči, ale také k vůli tomu, abychom v soukromých rozmluvách poučovali ministry o potřebách našich a o tom, čeho si český národ přeje a jak se mají najíti cesty, aby se odstranilo, co nás tíží a tlačí.

Padla proti nám, straně, kterou jste jednomyslnou volbou prohlásili za svou zástupkyni, též slova »prazvláštní společnost«. Hr. Badeni slova ta smazal a uvedl zástupce českého klubu v přímý styk s korunou.

Víte, že také ve sněmovně byli čeští poslanci boykotováni, že se na nás hledělo, jako bychom byli divá zvířata, také toto zdání hr. Badeni s nás sňal.

Vidíme, že vláda tato neplní ještě svou povinnost k národu českému, jak máme právo žádati, ale pozorujeme, že lepší cestou k tomu kráčí: vzdala se zásady, která panovala, že totiž národ český má býti vyhladověn a že se vám nemá poskytnouti toho, k čemu máte právo, a čeho poskytnouti jest vláda povinna.

Pánové, jest to troufalost, říci, že my dnes dosahujeme týchž malých vymožeností, jež dostávali naši předchůdci; oni byli ve vládních službách, kdežto my co dostáváme, dostáváme jako opposice. Uvedu celou řadu příkladů na důkaz. Dovolte: jak dlouho se volalo, aby Praha dostala přístaviště a Vltava byla v Praze splavněna? Jest vám známo, že za šest let panování Thunova slyšeli jsme sice slova, ale neviděli jsme žádných skutků. Hr. Badeni povolil k účelu tomu hned 6 milionů a když sněm český se usnesl, že to nestačí a že stát musí převzíti dvě třetiny nákladu, projevila vláda ihned ochotu. A skutečně ve výboru rozpočtovém k návrhu našemu prohlásila, že stát dvě třetiny nákladu toho převezme. Také na assanaci Prahy, aby měla dopravní prostředky jako jiná

velkoměsta, slíbeno, že hr. Badeni jest ochoten dáti asi 5—6 milionu zlatých.

Víte, že ve Slezsku Staročeši po 11 let, co byli ve vládní služebnosti, domáhali se, aby jenom ty nejmenší drobečky dostali, by stalo se Čechům slezským po právu, ale že volali marně. Dnes jest veřejným tajemstvím, že hr. Badeni vydal intimát, dle kterého musí se u politických úřadů ve Slezsku česká podání nejen přijímati, ale i česky vyřizovati. A četli jste také všichni v novinách, že ministr spravedlnosti ve své řeči výslovně prohlásil, že také při soudech musí nastati stejná praxe, t. j. že nesmí český jazyk býti úplně vyloučen, že český rolník nemusí přísahati německy. Známo jest, že advokát zaslal do německého okresu český přípis a že tamější soudce jej vrátil. A co se stalo? Že věc hned napravena, ač to byl okres německý. I v tom hr. Badeni byl po vůli.

Ve výboru rozpočtovém prohlásil výslovně, že pokládá za potřebné, že každý úřadník v kterékoli zemi musí znáti zemské jazyky. To jest tak důležitý požadavek, který jsme tolikráte činili a který v této formě nikdy nebyl uznán. Pravda ovšem, že jest to zatím pouhé formální uznání, ale dříve jsme ani tohoto nemohli dosíci.

I v oboru školství leccos pro národ český se děje, aspoň tolik, jako za éry staročeské. Zřízena v Praze státní akademie malířská, na stavbu budov české fakulty medicinské dáno 100.000 zl., víte, že se zřídí vyšší česká průmyslová škola v Brně, Plzni, Prostějově a na Smíchově. Nedávno také vymohli jsme teprve od ministra vyučování, aby postátněna byla matiční reálka v Budějovicích, kterou jste vydržovali ze svých krejcarů, zaručena nová česká reálka v Praze, získali jsme novou střední školu v Žižkově a ve Strážnici.

Všechno, co se týkalo vojska, bylo pro hr. Taaffa netýkavkou; když staročeští poslanci řekli, to a to se stalo, odpověděl: »Do toho se plésti nechci.« Víte, co se stalo se Succovatého zákazem návštěvy besedního domu v Brně. Následkem zakročení vlády byl zákaz ten odvolán a mám pevnou naději, že Succovatý na svém místě dlouho nezůstane.

Zajistili jsme také immunitu českých řečí, tak že nesmí býti konfiskovány. Ve staročeských listech se ovšem praví: »To jest nějaká vymoženost? Dříve také nebyly konfiskovány.« Ovšem že ne, poněvadž žádnému staročeskému poslanci nenapadlo, aby v říšské radě česky mluvil. Naši poslanci nyní na říšské radě česky mluví a stalo se, že řeči ty byly konfiskovány, jelikož se řeklo, že se nemohou kontrolovati. Vláda nynější vyvolala dobrozdání nejvyššího soudu a ten řekl, že české řeči požívají právě tak immunity, jako německé.

Co jsem zde uvedl, jest jenom malá ukázka. Dále vidíme, že se již tak neadministruje, jako se administrovalo za posledních let vlády hr. Taaffa proti národu českému. Jakmile se vyskytla nějaká záležitost, kterou Češi žádali, rozhodlo se vždy proti; dnes rozhoduje se spravedlivěji. Neříkám, že jsme protežováni. Bože, to

budeme dlouho čekati, nežli přijde do Vídně vláda, která by chtěla poctivě dobro českého národa.

Chceme, aby tam, kde máme poctivé právo, neděla se nám křivda a tu musíme říci, že za éry hr. Badeniho nedějí se nám takové křivdy, jako za vlád dřívějších. Administrace jest takový stroj, který ve dne v noci pracuje a pro každý národ jest důležito, aby to vyhovovalo prospěchu národů. A tu vidíte, že leckde se také v administrativě napravuje stará křivda.

Řeknete: »Po téhle chvalořeči jste pro hr. Badeniho.« Nikoli, my vše to pokládáme za drobty. My jsme se nezměnili, díváme se na to klidně. Nám jest příjemno, že vláda hr. Badeniho chová se k nám spravedlivěji, ale ani o píď od svého programu jsme se neuchýlili a pro vládu tuto jsme ani rukou nehnuli. Nikdo nesmí o nás poctivě říci, že jsme hr. Badenimu přisluhovati chtěli. Jsme si vědomi, že jsme strana neodvislá a opposiční a můžeme s oným velkým Francouzem říci slova z r. 1789: »My jsme dnes tím, čím byli jsme včera, a budeme zejtra, čím byli jsme dnes.«

Dokud nebude českému národu dáno za právo, dokud bude pastorkem mezi národy rakouskými, nemůže býti řeči, abychom opustili stanavisko opposiční. Ale, pánové, nechceme zajisté opposici jenom pro opposici a boj jenom pro boj. Znamenitý spisovatel vojenský pravil: »Válka je prostředkem politickým.« Válka není sama sebou účelem, ona je prostředkem, aby uznáno bylo právo, aby po vítězství dosažen byl mír.

Tak jest to také v bojích politických.

My chceme pomocí opposice přivésti vůli národa k platnosti. Proto nechceme věčný boj bez konce, boj jenom pro boj. A vyznávám se, že se budu pokládati šťastným, kdybych dožil se okamžiku, aneb mohl přispěti k tomu, aby český národ za čestných podmínek mohl záhy vstoupiti do většiny.

Strachu nemusíte proto míti žádného, neboť jestli podmínky ty jsou dostatečny čili nic, to předloženo bude k rozhodnutí vám. Dle zásad a stanov naší strany musejí to uznati důvěrníci a vaši poslanci, kdyby k takovému smíru — ať za Badeniho nebo po něm — mělo dojíti, přijdou před vás a předloží vám podmínky a otáží se: »Nuže, občané čeští, uznáváte, že za těchto okolností smíme vstoupiti do většiny?« Řeknete-li ano, vstoupíme do ní. řeknete-li ne, pak tam nevstoupíme. Ale před tím, nežli to schválíte, jest nesmyslno a bláhovo domnívati se, že bychom bez vašeho vědomí anebo dokonce ku vaší škodě zradili právo vaše a vstoupli do nějaké většiny.

Avšak, bohužel, musím říci, že jakkoli jest vláda nynější lepší, nežli byly minulé, tak blízkou chvíli, kdy by nám dána byla možnost, abychom bojovné meče překovali na rádla, ještě nevidím, naopak obávám se, že ještě dlouhý čas budeme nositi opposiční zbraň. Ale my čeští poslanci musíme přece pomalu chvíli tu připravovati, jinak nikdy nebudou nám čestné podmínky nabídnuty.

To máte jako v občanském životě. V tomto nemůže se z největšího nepřátelství náhle státi láska; a právě tak jest v životě politickém. A v takové situaci nalézáme se nyní. Když vláda v nepřátelství proti nám ustala, neuznáváme za dobré, hnáti vás do větší a větší ještě rozvášněnosti a říkáme, setrvejte na tom, na čem stojíte. Jako organismus jednotlivého člověka, tak také organismus národů a zejména národa pracujícího, jako jste vy, nevydrží věčnou a nekonečnou exaltaci, rozčilení. Kdo stále křičí a zuří, na konec ochraptí, klesne. Toho chceme vás vyvarovati. Také u našeho národa musila by nastati přirozeně reakce, což byl by stav nebezpečnější, než ze kterého jsme vás vyburcovali. Chceme houževnatý odpor, ale zároveň hospodaření se silami národními.

A tu přicházejí jiní a činí nám výtky, že ne všichni jsme poctiví a upřímní. Víte, že když poprvé ucházel jsem se zde v této síni o mandát, pronesl jsem o dru. Riegrovi jenom slova pochvalná. A zrovna ta strana a ti mužové a časopisy, kteří seskupeni jsou kolem dra. Riegra, chovají se v této otázce mnohem čestněji a vlastenečtěji. Avšak jiní pánové, kteří nás po 2 leta narkotisovali a uspávali, říkají: »Vaše opposice jest nedostatečná, pášete na ní zradu.« Tážu se, kde? Což povolujeme? V čem? V Evropě opposiční strany povolují vládám rozpočet, my ho nepovolujeme. Kde jest nějaké hlasování pro vládu? Uveďte mi jediný případ, kde bychom byli řekli »ano«, když by to nebylo pro vás.

Arciť neburcujeme, protože nás také nikdo nevyzývá. Kdyby nás hr. Badeni vyzýval, začali bychom burcovati, ale protože tak nečiní, děláme opposici houževnatou, rozhodnou, ale ne křiklavou. Vezměme si maličký obrázek: myslete si, co by řekli páni, kteří hr. Thuna tak dlouho fedrovali a před vámi hájili, kdybychom nebyli čekali a najednou do hr. Badeniho byli se pustili, nevyčkavše, jak otevře ústa a hned vytáhli nejsilnější mlaty. Thun by byl seděl na místě ministrpresidenta a oni by byli lomili rukama nad námi a neustále naříkali: Pět let jsou ti lidé ve Vídni a pořáde ještě nemají žádného rozumu. Vysmívali by se, že účinek naší politiky jest, že po jedné vládě špatné přichází ještě snad horší a že po jedné konfiguraci na říšské radě následuje ještě horší. A oni by byli měli k tomu právo, kdybychom byli hr. Badeniho předčasně napadli urputně tak, jak podle práva napadali jsme hr. Thuna a vládu koaliční.

A jest to jedna část staročeského tisku, který hájil a oplakával hr. Thuna, když odcházel, a vyčítal nám, že hr Badeniho dosti rychle a dosti důrazně nevybízíme, aby rychle uprázdnilo se místo pro hr. Thuna. To jest ta velká bolest, že hr. Thun padl pro nás a skrze nás a že honem chtějí, aby přišel na nás.

Ne, pánové, nevěřte, že někdo z nás chce nějaký opportunismus. Nechceme žádný, chceme ve všem všudy jenom prospěch svého národa.

Nesloužíme hr. Badenimu a nebudeme sloužiti žádné vládě a neučiní to také váš poslanec. Jako nikdy žádné vládě nesloužil, ne-

zahodí se tak, aby sloužil hr. Badenimu. Já, pánové, sloužím toliko českému národu a všechno moje dychtění a cítění, všechno moje snažení a práce náleží toliko vám. Jinak také jednati nemohu, protože jsem členem klubu, který dosud ani o píď neodchýlil se od své opposice.

Ale k vám pronikly zajisté také zprávy, že klub usnesl se hlasovati při 3. čtení pro volební opravu hr. Badeniho, tedy pro předlohu vládní a že tedy poslanci čeští jaksi slevují z opposice, že plují do vládních vod.

Právě proto přišel jsem mezi vás, abych dříve, než debata o předloze té započne, vysvětlil vám své stanovisko. Jsem přesvědčen, že jednáme jako moudří a poctiví vaši zástupcové. Jsme všichni do jednoho proti této předloze, ne tak proto, co v ní jest, ale proto, co v ní není. Ona totiž zanechává všechny nesprávnosti a křivdy starého volebního řádu, který jest vyhotoven proti vám. Křivdy ty znají čeští poslanci dopodrobna a já zejména za 30 let své činnosti mohu říci, že největší část této činnosti platí boji proti těmto křivdám.

Jako vždycky, pociťujeme také nyní nesprávnost, že velkostatkáři mají 240krát větší volební právo, nežli obyčejný občan; pociťujeme křivdu nerovnosti mezi městy a venkovem a pociťujeme také do nebe volající křivdu, že miliony občanů jest bezprávných a že vůbec nejsou připuštěni k volebnímu osudí. Neméně vzpouzí se v nás každá krůpěj krve proti nespravedlivému rozdělení okresů; české jsou ohromně velké a okresy německé náramně malé.

V dalším pojednává o intencích, které měli na mysli Schmerling a Herbst při vyhotovování dosavadních volebních řádů, totiž zkrácení Slovanů a poněmčení jich, poukazuje, že nemáme svého ministra, kdežto Poláci mají čtyři, a pokračuje. že všechna bezpráví starého volebního řádu všichni cítíme, proti němu stojíme a vždycky státi budeme.

Proto členům klubu ve výboru bylo uloženo, aby hlasovali pro přechod k dennímu pořádku o volební opravě a obnoví se v plenu návrh v tomto směru.

Čeští poslanci budou tudíž hlasovati proti podrobné debatě a podlehnou-li, ve třetím čtení chtějí hlasovati pro, jakož i pro články, které rozmnožují počet poslanců.

Usnesli se tak po velmi zralé úvaze a domnívají se, že tím slouží národu.

Důvody jsou jasné a tak překonávající, že jim naprosto nelze při nepředpojatosti, jakou u vás přepokládám, odpírati.

První námitka jest, že se tím jaksi všechno potvrzuje, co Schmerling a Herbst ve volebním řádu učinili. Tomu není tak. Badeniho volební oprava zlořády ty ovšem neodstraňuje, ale ona jich nezavádí. Považte, že také za staročeské éry vynutili Staročeši, resp. hrabě Jindřich Clam-Martinic, roku 1882 také volební opravu, ale jakou.

Oni hlasovali, aby velkostatkáři, kteří volili na říšskou radu v jediném sboru, rozdělili se na několik skupin, čímž zajištěno 14 Čechům přátelských mandátů. Na to přišli klerikálové a řekli, my musíme volební právo dáti pětizlatovým voličům, dříve byl census 10zlatový. Němci se proti tomu zuřivě bránili, ale Staročeši pro to hlasovali a nikomu z nás nenapadlo, abychom obviňovali hr. Clama Martinice nebo Staročechy, že potvrzují Schmerlingův a Herbstův volební řád, nýbrž byli jsme rádi, že v tomto volebním řádu stala se aspoň malá náprava. Tentokráte nebyla žádná řeč ani o odstranění velkostatku, ani o srovnání rozdílu mezi městy a venkovem, anebo aby ti, kteří nevolí, volili, ani o spravedlivém rozdělení okresů a přece jsme nikoho nekaceřovali. Pokládali jsme to za moudrý politický čin a já se ani chvilku nerozpakuji vyznati, že tento úspěch pokládám za jeden z největších, které nepokládám za drobty.

A dnes to samé činíme my.

Volební oprava rozmnoží počet českých, rozumějte národních poslanců, o 16 až 17, (12 z Čech, 5 z Moravy a jednoho ze Slezska). To pokládám za velice značnou posilu a co je hlavní věc, kdežto my získáme nejméně 16 lidových poslanců, úhlavní náš nepřítel, centralistická levice, nezíská pranic. Pravda, že ze 72 nových poslanců přijde asi 28 Němců, ale to nebudou centralisté, nýbrž Němci různých barev, hlavně antisemité, nacionálové a strany nám nikoliv tak nebezpečné. To je prospěch, který nelze podceňovat.

Centralisté budou v novém parlamentu slabší, neboť celý svět je v tom za jedno, že mezi 72 poslanci novými jen málo který bude přítelem centralisace. Nanejvýše snad socialisté a těch nebude více nežli 8 nebo 12. I kdyby centralistická levice zachovala dnešní počet mandátů, jak víte 105, bude těchto 105 mezi 425 menším činitelem nežli mezi 352 poslanci.

Pánové, volební řády, to jest největší překážka postupu českého národa. Je to veliká pevnost obklíčená hradbami, náspy a bastiony. Všechny pokusy povaliti tuto pevnost byly po 35 let marnými. To my jsme dávno postřehli a musí se litovati, že česká politika v minulých desetiletích nebyla si dosti vědoma, že nejdříve musí se ztéci tato pevnost a potom teprve že bude možná mluvit o české samostatnosti.

Dnes na sněmích je změna volebního řádu téměř nedosažitelna a na říšské radě ohromně těžká. Strany a národové, kteří jsou ve výsadách, hájí tyto své privileje a zamítají každou změnu, ku které jest potřebí na sněmu tři čtvrtiny a na říšské radě dvě třetiny většiny.

Proto spojili jsme se s velkou světohybnou ideou všeobecného hlasovacího práva. Jenom ta může přinésti vykoupení slovanským většinám a také českému národu. Když jsme návrh podali, smáli se nám. Řeklo se, že je nedosažitelný a že pracujeme sociálním demokratům do ruky.

Věřili jsme ve vítězící sílu této ideje, a hle, nynější volební oprava vlády princip všeobecnosti a rovnosti volebního práva uznává. Rozhodnutí o přímosti voleb pak ponechává sněmům.

Máme proto zamítnouti volební opravu, že všeobecné a rovné hlasovací právo nezavádí pro všech 425 poslanců, nýbrž jenom pro 72 poslance? Nebylo by to zpozdilé jednání, kdyby nějaký věřitel od tvrdošijného dlužníka, kterého nemůže vůbec nebo jen těžko donutiti, aby platil najednou, nevzal aspoň splátku?

Národům je vláda dlužna všech 425 mandátů na základě všeobecného hlasovacího práva. Ona jich dává 72. Tuť přece moudré vzíti těch 72 a ostatní dále pak vymáhati.

Myslete si vojevůdce, jenž by oblehal veliké opevněné město a že mu v boji vydá nepřítel jeden zevní násep anebo jednu baštu. Rcete, co učiní vojevůdce? Zdaliž honem neobsadí zevně též násep a vydanou baštu a zdali sem nevyveze svá děla a nebude odsud dále dobývati celou pevnost. Nezasluhoval by, aby byl postaven před vojenský soud, kdyby hrdě řekl: já o tu jednu baštu nestojím! Počkám raději 6 anebo 12 let, až vzdá se celá pevnost i s citadelou? Zajisté by byl takový vojevůdce, jako neschopný, zastřelen.

Nuže, takovou pevností proti Čechům a Slovanům jsou volební řády, pevností s mnoha branami a s mnoha baštami a s vysokými tlustými hradbami. Hle, volební oprava jednu bránu otvírá, jednu baštu vydává a na jednom místě činí průlom. Nemáme branou vniknouti, průlomem posunouti své šiky a baštu obsaditi, proto že je to směšně málo?

Zajisté není to celé všeobecné a rovné hlasovací právo, kterého se domáháme a od něhož neustoupíme. To my víme, ale kdo nám radí, abychom takovou maličkost nepřijímali, zapomínají nám při všem svém rozhořčení povědít, jak to máme učinit, jak bychom najednou dobyli celého všeobecného hlasovacího práva. Zázraky, jako tehdy, kdy na pouhý hřmot trub padly brány Jericha, se již nedějí a my jsme nikdy neoddávali se nadějí, že všeobecné a rovné hlasovací právo dobudeme najednou.

Ale namítlo se, že není jisto, zdali těch nových 72 poslanců znamená průlom. A byly hlasy, které pravily, že vlastně se nic nezmění. Změní se velice mnoho! Pomyslete jen: Dnes kdyby hlasovalo se o snížení censu pětizlatového na 3 nebo 2 zl., propadne návrh takový málo hlasy. Ale 72 nových poslanců, kteří zvoleni budou z všeobecného hlasovacího práva, tedy bez censu, rozhodnou ve prospěch snížení censu, tak že budeme rovnosti volebního práva mnohem blíž. Tu máte hned novou volební opravu. A s těmi 72 hlasy bude také snadnějším a dosažitelnějším rozdělení okresů.

Učme se z dějin. Také anglická volební oprava pomalu do dnešního způsobu se vyvinula.

Když v letech šedesátých Gladstone přišel s návrhem na snížení censu, tedy na rozšíření voličů, povstala veliká bouře proti němu, že zanechal v platnosti staré nespravedlivé rozdělení okresů.

Ale tu, pánové, tak slavní radikálové nespokojence poučili a dnes dobyla Anglie na základě Gladstonovy nedostatečné, již mnohem lepší volební opravy.

Volební reforma je, jak právem se řeklo, útokem na matematiku; dává 5 milionům voličů tolik poslanců, co má 5000 velkostatkův. To je pravda. Ale, pánové, návrh Slavíkův podporuje český klub dnes 44 poslanců silný, připočtěte opposičné Jihoslovany a ty, kdo jsou pro rovné a všeobecné hlasovací právo, nedostanete více než 70 poslanců a 70 z 353, to je přece také atentát na matematiku. Přijde-li nových 72 k tomu, bude poslanců těch na 140 a to již je něco. A čím větší obtíže se objeví v provádění volební opravy, tím dříve ukáže se potřeba opravy nové. Potom zajde smích těm, kdo nám se pro návrh na všeobecné, rovné hlasovací právo pošklebovali, neboť půjdeme již do volebního boje a vstoupíme do nové sněmovny s heslem: Všeobecné, rovné volební právo.

Na základě nové volební opravy přijde parlament, v němž myšlénka rovného všeobecného hlasovacího práva nebude míti snad většinu, ale ona bude míti větší, mnohem větší počet přívrženců. Demokratická myšlénka na jisto sesílí a již do voleb půjdou velké strany s heslem: Novou volební opravu! A tak se bude dobývati průlom za průlomem, brána za branou, bašta za baštou, až padne celá ta bastila rakouská, které se říká: volební řád.

Velkostatkáři to velmi dobře vědí a také levičáci. Oni sami tuze neradi budou hlasovati pro volební opravu, ale za to rádi by viděli, kdybychom hlasovali proti ní my. Proto odpor v českých řadách proti našemu usnesení rozděluji na dva hlavní druhy: jedni vědí a druzí nevědí, že tahají reakci kaštany z ohně.

O vlasteneckém přesvědčení svých kollegů v klubu, kteří jsou proti předloze, dokonce nepochybuji. Jenom máme my, poslanci, kteří tvoříme dvoutřetinovou většinu klubu, právo, aby také naše přesvědčení bylo stejně respektováno a nebyly nám přikládány motivy nekalé nebo dokonce nevlastenecké. Nejsme volební opravou tou nadšeni, ale pravda je, že pokud přijímá zásadu všeobecného rovného hlasovacího práva, je úspěchem naším, třebas ovšem necelým a věřte mojí zkušenosti, když vám zde jako poctivý muž pravím, že ani jediná strana ve sněmovně nemá tolik příčin v opravě té viděti svůj úspěch v té míře jako my. Proto odpor s české strany konservativní, která vůbec nechce všeobecného práva hlasovacího, je srozumitelný, odpor se strany svobodomyslné a radikální naprosto nevysvětlitelný a ne přirozený. Naše české národní a liberální stanovisko je tu přibližné se stanoviskem sociálních demokratů, kteří, jak víte, volební opravu naposled přijímají.

Pánové, my jsme národ malý. Budoucnost naše spočívá v masách. Veliký vlastenec maďarský hr. Štěpán Szechenyi pravil jednou: »Nás Maďarů je tak málo, že bychom měli i matkobijcům dáti milost, aby nás neubývalo.« A tu bychom nechtěli my řady své rozmnožiti těmi stotisíci, kteří nabudou práva volebního a kteří teprve potom cítiti se budou s námi za jedno? Žijeme v dobách

vážných; masy přicházejí k uvědomění a žádají své právo. Ferdinand Lassalle pravil, že celá naděje národů spočívá v tom, aby čtvrtý stav k sobě přivinuly a s ním splynuly. Máme lehkomyslně uvaliti na svá bedra zodpovědnost, že z příčin politické taktiky a z ne dobře porozuměné opposice odpíráme dělnictvu, s čím ono samo jako se splátkou se spokojuje? Sjezd pražský dokazuje, že sociální demokraté, jako my, vedou sice boj proti volební opravě, ale že přece jenom naposled ji přijímají.

Chceme býti ještě radikálnějšími, nežli sociální demokraté? Chceme na dlouhá leta zbaviti široké vrstvy volebního práva?

Pánové, vy víte všichni, že volební reforma pokládá se i bez našich hlasů za jistou a zabezpečenou. Ale mysleme si, že by byla ohrožena, že by dokonce našimi hlasy padla. Obávám se, že bychom pak musili říci: »Běda, my jsme vyhráli!« Nyní se to pěkně radikálně mluví: ryc nebo nic, ale až by se ukázalo, že by vláda nepadla, že by nové volby konaly se za starého volebního řádu, že nová říšská rada 6 let seděla, potom by se lístek obrátil.

Ve starých zlořádech, jež Badeniho oprava pohříchu ponechává, nic by se nezměnilo. Ale jedno by se změnilo: českých poslanců by bylo zase jenom asi 47 místo 63 a $3^1/_2$ milionu občanů by z voleb bylo vyloučeno. Rozhodovalo by se dál o nich bez nich a volební reforma by zmizela na dlouho z denního pořádku. Neboť o tom vláda je příliš dobře zpravena, že kromě organisovaného dělnictva na volební opravu nikdo vlastně nenaléhá. A také v dělnictvu, jak slyšeli jsme na sociálně-demokratickém sjezdu, agitace pro volební opravu upadá.

Do parlamentu nepřišla by nová svěží krev, stará mizerie vlékla by se dál. Ústavnost by zase jako nyní nemohla žíti a nemohla by zemříti.

A víte, na koho by se uvalila vina? Na nás Čechy! Po všech národech říše a hlavně v sociální demokracii ozval by se pokřik: »Hleďte na ty Čechy, oni už zase jsou nástrojem reakce a překážkou pokroku!«

Když se jednalo v anglické komoře pairů o emancipaci katolíků a obě strany příkře se potíraly, pravil největší vojevůdce tehdejší doby vévoda Wellington: »Nazvete mne třeba zbabělcem, já nemám zmužilosti, abych s klidem hleděl vstříc následkům, které by mělo v zápětí zamítnutí této předlohy.« Slova ta učinila hluboký dojem a jeden z největších nepřátel rovnoprávnosti katolíků vstal a pravil: »Já jsem nevyhrál bitvu u Waterloo a nemám povinnost býti udatnější než vítěz od Waterloo. Když on se bojí říci ne, bojím se učiniti tak také já.«

Nuže, také já bych nechtěl jako svědomitý zástupce lidu při třetím čtení říci ne, když jde o to, dáti $3^1/_2$ millionu lidí aspoň část volebního práva. Ani potom ne, když by šlo o pád vlády, po níž by beztoho nepřišla lepší, nýbrž horší.

Ale tak věci nestojí. My bychom byli nepochybně isolováni. Zůstali bychom samojediní se svými 44 hlasy. Kdyby se pak odhla-

sovala volební oprava proti nám, považte jak v morálně nemožném, skoro směšném postavení bychom se ocitli! My, jediná poctivě demokratická strana v celé sněmovně, hlasovali bychom proti rozšíření volebního práva a celý svět by právem děl, že hlasovali jsme proti svým zásadám, proti sobě samým, že zradili jsme všeobecné hlasovací právo!

Nikdo by nevěřil, že jsme to učinili jenom proto, že chceme více. Vždyť víte že sociální demokracie beztoho nevěří v upřímnost našeho požadavku po všeobecném hlasovacím právu a všichni ti millionové, jimž bychom volební právo odepřeli, z našich radikálnějších řečí slyšeli by jenom naše poslední: ne!

A jak bychom se směli odvážiti předstoupiti před tyto milliony nových voličů, jimž jsme volební právo odepřeli? Zdali bychom měli naději, že našim občanským kandidátům uvěří, že chceme býti věrnými zástupci jejich? Nedali bychom je v plen a lacinou kořist kandidátům stran podvratných? Nuže, vidíte, že rozhodli jsme správně, když chceme hlasovati ve třetím čtení pro předlohu.

Vážnější zdá se být výčitka, že jsme se rozhodli předčasně. Přítel dr. Sláma mně dosvědčí, že jsem v klubu při usnesení tom nebyl a nijakého vlivu na toto tak zvané předčasné usnesení jsem neměl, ale beru celou zodpovědnost rád na sebe. Pokládám je za správné a nezdá se mi to dokonce taktickou chybou.

My rozhodli ti nejposlednější: vždyť všecky jiné strany již ve výboru hlasovaly pro předlohu. Klub konservativců, Poláci a levice dávno se usnesli hlasovati pro předlohu. Ale my jsme se neusnesli na ničem novém. Vždyť jsme chtěli hlasovati pro volební reformu Taaffovu, která zrovna jako Badeniho, všechny křivdy starých volebních řádů zachovávala a která byla sociálním demokratům mnohem příznivější nežli Badeniho, ne však nám.

V našem volebním provolání, které jsme všichni podepsali a na základě kterého vy jste nás volili, prohlásili jsme se pro každé rozšíření volebního práva.

Zdá se mně, že jsme tu jednali mužně, otevřeně a poctivě. Řekli jsme přímo: tak a tak stojíme a tak budeme hlasovati. Nemáme co skrývati, neboť nechtěli jsme se svým hlasováním šantročiti a kupčiti, ale na druhé straně nechtěli jsme také dopustiti, aby levice otevřela svůj krám a své hlasy hraběti Badenimu prodala a sice tam, kde by nás to nejvíce bolelo, kde je jádro české otázky: na Moravě.

Věděli jsme, že její vyjednavači za každou cenu chtějí udržeti status quo na Moravě.

Hned podotýkám, že nemyslím tím většinu na sněmu moravském, poněvadž má velkostatek nesvěřenský, bohužel, Chlumecký tou dobou zcela ve své ruce. Ale na Moravě musí se zatím aspoň v jiných směrech zlomiti panství německé. Odkládati s hlasováním znamenalo by zavříti dvéře až potom, až byla by kráva z chléva.

Namítlo se, že je to staročeština. Nikdo rozumný nebude tvrditi, že všechno, co činili Staročeši, bylo špatné. Já to nikdy netvrdil.

Já sám za prvních let Taaffových pro staročeskou politiku psal a naši poslanci jako členové společného klubu ji podporovali.

Zadávati práva lidu, zapírati zásady ze strachu před levicí, to je chabá politika; ale nadháněti bez příčiny úhlavním nepřátelům, znamená dělati politiku ne pro Čechy, nýbrž pro nepřátele.

Proto domnívám se, že dobře bylo, že jsme v čas poctivě a upřímně řekli, proti čemu bojujeme a co schvalujeme. Každá národní politika má býti upřímná a ne záludná. Jen upřímná může dojíti v národě ohlasu.

A hle, přece v české novinářské veřejnosti je rozdvojené mínění o našem usnesení. Ale příčina toho není tak v předloze samé, jako v opposičním rozruchu našeho národa. Zdá se na první pohled naše stanovisko býti v odporu s opposicí proti vládě hraběte Badeniho a tím se jedna část našich přátel mate.

Nuže, pánové, já vám pravím upřímně, že bychom stejně jednali za každé vlády, třeba za vlády hr. Fr. Thuna! Vždyť víte, že stejně nedokonalý návrh volební opravy Taaffovy navzdor výjimečnému stavu jsme chtěli přijati.

Není pravda, co nedávno bylo řečeno, že pro vládní předlohy mají hlasovati jenom vládní strany. Není pravda, že opposice musí hlasovati proti všem vládním předlohám. To by byl justament a ne politika. Justament, který připomíná slovo Brinzovo na českém sněmu: »Já sice uznávám ten návrh za dobrý, ale protože vyšel z nepřátelské strany, hlasuji proti němu.«

Takovou falešnou politiku vaši poslanci nedělají. Oni hlasují pro všechno to, co je potřebné a národu prospěšné. Co pak nehlasovali jsme v nejrozhodnější opposici pro vládní předlohu, která 8 milionů dávala na university; pro vládní předlohu proti falšování potravin; pro vládní předlohu proti výprodejům; pro vládní předlohu proti splátkovým ochodům; pro vládní předlohu o báňských inspektorech; pro vládní předlohu o bratrských pokladnách; pro vládní předlohu o živnostech stavebních; pro vládní předlohu o kořalečním moru; pro vládní předlohu o lokálních drahách; pro vládní předlohu o vládních podporách? A ještě v těchto dnech pro vládní předlohu o pensích úřadnických? A tak do nekonečna!!

Což pak jsme za dob nejtužší opposice nehlasovali pro celjskou položku? A to nota bene, ačkoliv hlasujeme proti celému budžetu?

Vy všichni víte, že potíráme ústavní oprávněnost ministerstva orby, ale hlasujeme z národního prospěchu pro jeho předlohy. Tak hlasujeme pro meliorační fond, jakkoliv pro něj nejvíce platíme a poměrně nejméně z něho dostáváme.

Nejpřípadnější analogie s volební opravou je však tisková reforma. My všichni jsme jako pro všeobecné hlasovací právo, tak pro všeobecnou svobodu tiskovou. Když pak předloni koaliční vláda svolila k malinké opravě tiskového zákona, kterou vynutili jsme hlavně my dva poslanci vašeho okresu, dr. Pacák a já, hlasovali jsme a ji jednomyslně schválili, aniž bylo nejmenší námitky.

Proč bychom měli při volební opravě, která staré zlořády nechává, ale přece něco dobrého přináší, jednati jinak? Což pak závisí osud hr. Badeniho na této volební předloze? Mohu vás ujistiti, že hr. Badeniho pád volební opravy by nepovalil. On veřejně přece řekl ve sněmovně, že svůj osud k opravě té neváže. Prostě by rozpustil říšskou radu a dal zvoliti novou podle starého volebního řádu, který je nám ještě neprospěšnější, nežli jeho volební oprava.

Ale řeklo se, že by to byl nevídaný triumf, kdyby celá sněmovna hlasovala pro volební opravu. Pánové, tento triumf, je-li jaký, má velmi trpkou příchuť. Především není to vlastně ani dílo hraběte Badeniho. On jen vzal, co našel a co zrodilo se ve středu poslanců samých.

Já sám již za koaliční vlády veřejně pověděl a napsal, že za nynějšího složení parlamentu je možná zrovna taková volební předloha, jakou hr. Badeni podal. Jenom ta že najde většinu.

A pak, pánové, jde o to, co přijde po volební opravě. S parlamentem, který přijde z této volební opravy, bude každá vídeňská vláda mnohem tíže vládnouti, nežli s nynějším. A věřte mně, že hr. Badeni má z věcí příštích hrůzu.

S parlamentem 425 mužů se mnohem tíž bude vládnout, a přijdou elementy, které možná dokážou neudržitelnost celého vídeňského centralisovaného parlamentu v dnešní podobě.

Nikdo z nás nechce a nebude hlasovati pro volební opravu k vůli hrab. Badenimu. My nevěříme nikomu než sobě a svému právu.

My proti ní proneseme všechny své námitky a budeme teprve ve třetím čtení hlasovati z důvodů národních, z ohledu na miliony politicky bezprávných. My ji ve třetím čtení jako neodvratnost přijmeme, aby ti, kteří na základě její budou zvoleni, volební řád zničili a způsobili opravu jinou.

Naše motivy jsou čistě vlastenecké a politické, a lituji toho, že na naší straně mohl nastati ve věci, jak se mně zdá tak samozřejmé, rozpor. Ze mezi poslanci je různé mínění, je věc přirozená a bylo by smutno, kdyby nebylo tak, a kdybychom šli všichni jako ovce za beranem.

Je to přece prazvláštní věc! V Rakousku je tolik opposičních stran a některé z nich jsou osobně hrab. Badenimu nepřátelské! A hle! Ani v jediném nečeském okresu v celé monarchii nebylo voličské schůze, která by se byla pronesla proti volební opravě. Ani jediný časopis nečeský proti ní nepsal v ten smysl, aby se zamítla, ani jediný poslanec mimočeský neprohlásil ji veřejně za nepřijatelnou. Proč to? Proto, že samo sebou dostavilo a upevnilo se poznání a přesvědčení, že nelze vzpírati se nezbytnosti.

U nás je jinak. Také to není na škodu. Jenom snad neměly by voličové nabádati, aby proti hotovému usnesení klubu přijímaly se resoluce.

Jednota naší strany musí nám býti tisíckráte dražší nežli tato volební oprava.

Podle stanov našeho klubu má v tomto případě každý poslanec právo, hlasovati podle svého přesvědčení; ale jiná otázka jest, je-li správno a prospěšno, proti hotovému usnesení klubu zanášet agitace do voličstva.

Věřte, že politická vážnost strany tím nikterak nezískává.

Mohu vás též ujistititi, že poslanci většiny klubovní by jinak byli jednali. My bychom se byli prostě prodrobili, mlčeli. Dokonce nebyli bychom pak bouřlivě žádali, aby většina abdikovala.

A nyní, pánové, dovolte mi několik slov o sobě: Vy snad víte, jak nezřízených útoků jsem terčem! Lituji toho, ale změnit se nemohu. Ve všem tom, co proti mně proneseno bylo, není ani špetky jádra a pravdy. Jsem sám žurnalistou a nesmím býti nedůtklivým proti útokům. Co však se v poslední době proti mně děje, přesahuje všechny meze slušnosti. Připisuje se mně nějaký nadpřirozený vliv.

Pánové, víte, že jsem byl i nazván zlým démonem klubu, který všechny poslance má jaksi na provázku.

Je to více urážka pro poslance, nežli pro mne. Pan dr. Sláma jest váš rodák, ať vám to poví. Je to směšná bajka!

V našem klubu je řada tak výtečných mužů a k tomu mužů s pravou českou, t. j. tvrdou lebkou, že bych musil býti mužem zázračným, abych požíval nějakého kromobyčejného vlivu. Nemám a při nejmenším neužívám ani toho vlivu, který by mně přináležel.

Já ovšem za klub a pro klub píšu a proto všechny hněvy, ať staročeské, ať radikální, srážejí se na mou hlavu. Mám však vědomí, že ničeho nečiním, co by bylo proti klubu, proti straně, proti národu, nýbrž naopak činím všechno pro klub, pro stranu a pro národ! Mnohem více, nežli je veřejně známo a než všechno poslanci vědí. Já se nevychloubám.

Třicet let stojím ve veřejných službách věci české a nikdy ani jedinou myšlénkou jsem se jí nezpronevěřil.

Jako mně po sedmnáct let dána je příležitost viděti blíže, nežli snad komukoliv z občanských Čechů, jak na stavu vládní tkají se věci politické, tak mohl jsem často a sice čestným způsobem vystoupiti ze služeb, ve kterých stojím.

Já však zůstal věren svaté věci, které celý život svůj jsem věnoval a ani úhlavní nepřátelé netroufají si mně nikdy vyčítati nějaké snažilství.

Já žiju a chci umříti jako poctivý, neodvislý český novinář.

Než dost o sobě! Nechci zneužívat chvíle této k nějaké své obraně, jíž snad, aspoň před vámi, nemám zapotřebí.

Poctivý zástupce lidu a poctivý český novinář — a tím jsem především — vždycky zakoušeti musí nepříjemnosti. On musí míti dvojí zmužilost: zmužilost nahoru proti velkým a mocným, ale také zmužilost dolů, proti předsudkům a nesprávným náhledům veřejného mínění. Vy mne znáte! Víte, že moje slovo, mluvené k vám i v »Nár. Listech« se značkou E, vždycky burcovalo ospalost a upadání veřejného ducha, a k tomu zůstane věrno a ne-

věřte, že někomu jinému sloužím, nežli vám a svému národu! A jestli se mně vytknulo nedávno v jednom z radikálních listů, že Havlíček neodpadl od věci národa jako já, tedy, pánové, jsem příliš malým, nežli abych v čemkoli se chtěl rovnat tomuto velikému národnímu světci, ale v lásce k vlasti a k svobodě spěju vždycky za ním jako světlým svým vzorem!

Také moje barva byla vždy a bude do skonání červená a bílá, také moje služba jediná je národ a jste vy!

Nesouhlasíte-li s mým politickým jednáním, jestli otrava, kteráž hledí rozšířiti nedůvěru ke mně po krajích českých, vnikla také mezi vás, dejte jenom lehký pokyn a já rád vrátím mandát do rukou vašich, čistý a nepoškvrněný, jak jsem jej přijal a ze srdce budu přáti vám, abyste našli poslance schopnějšího, pilnějšího, obratnějšího. Takového najíti můžete, avšak nikdy nemůžete najíti poctivějšího, češtějšího, a jsem-li démonem, jsem-li ďáblem posedlý, pak, věřte, je to ďábel český.

9.

Řeč před voliči v Hlinsku dne 19. dubna r. 1896.

Drazí přátelé!

V posledních nedělích zmítána jedna část veřejného mínění neshodou, tak že rozhodl jsem se jíti mezi vás a vysvětliti vám své stanovisko, jaké zaujímám ve sporné otázce, kterou stalo se naše hlasování o volební reformě.

Byly jakési obtíže, nežli došlo k tomuto ctěnému shromáždění. Mně psalo se s mnohých stran, že mnozí jsou mezi vámi, kteří staví se, nepravím proti mně, ale proti veliké většině českého klubu, se kterou jsem ve všem všudy za jedno. Úcta před jiným přesvědčením je přední známkou politicky vzdělaného a slušného muže.

Neupírám, že mnozí, a to platí zvláště o mých soudruzích v klubu, z upřímného, dobrého vlastenectví a poctivého přesvědčení mohou býti jiného mínění nežli my. Ale, pánové, zrovna ti respektují zase navzájem přesvědčení naše, poněvadž si musí říci, že není na naší straně menší intelligence, menší zkušenosti politické, menšího vlastenectví a menší dobré vůle pro blaho národa.

Ale, pánové, k těmto loyálním odpůrcům přirazila se pestrá družina, které o něco docela jiného se jedná, než o naše hlasování při volební opravě. Jsou to nepřátelé naší strany. Jedni chtějí nás strhnouti do beznadějného radikalismu, v němž by česká věc neušla těžkým pohromám a strana naše přišla na zmar. Má se konečně splniti staré proroctví, že celé hnutí opposiční českého lidu vzíti musí bídně za své.

Druzí zase míní to se svým radikalismem upřímně, věří v jeho samospasitelnost a domýšlejí se, že přišel konečně čas, aby umdlená prý strana mladočeská udělala místo formacím mladším a svěžejším. Domnívají se, že volební oprava poskytuje příležitost ke svrhnutí strany a že musí se kouti železo, dokud je žhavé.

My, pánové, ve většině klubovní jsme přesvědčeni, že rozhodli jsme jak podle zásad strany, tak podle politické situace a co je hlavní, podle prospěchu národa, že jsme si napřed oposice hrubě nevšímali. Nepřikládali jsme agitacím novinářským a osobním valné váhy a ještě dnes máme za to, že ohromná většina všech rozvážných přívržencŭ strany ke svým zástupcům má tak pevnou důvěru, že tato povrchní vřava přejde jako sněhová chumelenice v máji. Stačí snad, abychom vyšli mezi vás a pověděli vám, jaké důvody nás k tomu přiměly, a jsme jisti, že uznáte politiku naši jako rozumnou a takticky prospěšnou.

Proto vytrhl jsem se také já ze svých prací a nedbaje zákazů lékařských pospíšil jsem k vám. Vždyť vede se nyní hlavně boj osobní a ten koncentruje se v takové usilovnosti na mou maličkost, jako bych já byl hlavní příčinou usnesení klubu, usnesení, při kterém jsem ani nehlasoval.

Vy, pánové, nejste dokonce tak naivními, abyste takové báchorky přijímali za bernou minci. Jestli šíří je také někteří poslanci, byli by povinni svoje tvrzení dokázat. Ne, pánové, tu zvítězila naše stará zásada. Zásada všeobecného hlasovacího práva, kterou jsme samojediní přinesli do sněmovny.

Víte, že tato naše zásada prohlašována za beznadějnou; praveno: nemá vyhlídek na přijetí v této sněmovně.

Ale my věřili v sílu ideje, která hýbe celým globem zemským a kolkol zjednala si platnosti. Ta naděje nás nezklamala. Rozumí se, že jako rozvážní mužové připravovali jsme se na to, že v privilegovaném parlamentě a při všemohoucnosti konservativních elementů nemůže idea ta proniknouti najednou a na ráz. Ona však urazila hodný kus cesty ku předu právě v této předloze. Není to ještě stanice poslední, ani snad předposlední, ale jedna z předposledních.

Zatím 72 poslanců, tedy většina parlamentu volena bude ze všeobecného a rovného volebního práva, tudíž podle našeho principu. To ovšem není všechno, ba přiznávám, že je toho málo. Ale nesmí se nám vyčítati za opuštění našeho principu, když toto částečné uznání jeho naposledy po vyčerpání všech prostředků legálního boje schvalujeme. Naopak bylo by nedůsledností a zpronevěrou na zásadě naší, kdybychom tuto splátku na ni nepřijali a další vítězný postup její umožnili.

Tak tomu již v politice bývá, že věci veliké nedosahují se najednou a náhle, než co pomalu se dobývá, je trvalejší. Politický vývoj neděje se skokem.

Děje-li se přece, nemá stálosti a potom je pravidlem process zpětný. Také největší radikalismus musí přiznati, že snáze bude lze prosaditi všeobecné a rovné právo hlasovací 145 poslancům nežli 70.

Nedomnívejte se, pánové, že jsme proto s volební opravou spokojeni. Velmi dobře vidíme veliké její nedostatky a pokládáme ji zvláště proto za špatnou, že starý volební řád zachovává. Tento volební řád je naše neštěstí, hlavní překážkou na cestě k naší po-

litické moci. Ale volební oprava vládní není přece dílo naše. My její vady v plné míře uznáváme. Proto naši členové ve výboru podle usnesení klubu v zásadě i podrobnostech všeobecné hlasovací právo žádali nejen pro 72 poslanců, ale pro celou sněmovnu. Ba oni učinili ve výboru a my učiníme ve sněmovně návrh, aby se přešlo přes vládní osnovu k dennímu pořádku.

My víme, že jako dnes, také podle Badeniovy reformy bude 5400 velkostatkářů voliti 85 poslanců, asi 1,400.000 rolnických voličů 121 poslanců, něco přes 1 million voličů městských 118 poslanců. Kromě toho ještě obchodní komory svých 21 poslanců. Takový volební systém je souzen a odsouzen. Ale ten nezavádí nynější reforma: to je starý systém Schmerlingův a Herbstův. Nikdo nemohl očekávati, že co Taaffe neučinil, učiní Badeni. Bláhová taková důvěra nepatří na lavice poslanecké, ale školní.

Před touto reformou i po ní žádati budeme odstranění velkostatkářské kurie, privileje obchodních komor, rovnost mezi městem a venkovem, volby naskrze přímé a tajné a nepřestaneme žalovati na krvavou křivdu, která trvá od prvních let ústavnosti a kterou Badeniova oprava, bohužel, neodstraňuje, na křivdu zkrácení slovanského, zvláště českého lidu naproti německému. Právě proto pokládáme Badeniovu opravu za kusou, nedostatečnou a špatnou.

Ale po hříchu pro odstranění křivdy té, jako naši předchůdcové ve většině, také my nemáme síly a moci. Avšak zrovna z té příčiny přišli jsme s radikálním návrhem, který všem zlořádům těm učiniti má konec.

Ve 3. čtení hlasovati chceme pro tuto opravu, že naděje na odstranění těchto křivd se polepší.

Stát ve volebních řádech nám Slovanům a Čechům je mnoho dlužen. Volební reforma znamená neúplnou splátku, která neobstojí ani před spravedlností, ani před logikou, ani před přísným principem demokracie. Protože však nevidíme naděje, že bychom na dohlednou dobu vymohli více, bereme malou a nedostatečnou tuto splátku, ale nikde nepravíme, že velikého zbytku dluhu se vzdáváme. Naopak, v debatě a ve hlasování budeme reklamovati celý dluh.

Domníváme se, že v tom jednáme správně. Rozhodli jsme se tak po dlouhém a bedlivém uvažování a těšíme se, že u vaší rozmyslnosti dojdeme souhlasu.

Příklady mluví pro nás. Vzpomeňme si, jak se došlo ke dnešnímu volebnímu řádu v Anglii! Až Badeniova předloha bude uzákoněna, budeme míti poměry mutatis mutandis podobné těm, jež byly v Anglii do konce let šedesátých. Také tam byly nesprávnosti, že města s půl millionem jako Liverpool, Manchestr volila poslance dva, městečka se 4000 také dva.

Bouřlivě žádal anglický lid, aby rozdělily se spravedlivě volební okresy. Ale Gladstone tak neučinil a zcela otevřeně přiznal svůj důvod. Spravedlivé rozdělení okresů bylo by vyburcovalo všechny poslance a skupiny k nejbouřlivějšímu odporu, který by byl zmařil

všelikou reformu vůbec. Proto Gladstone se omezil na to, co bylo bližší a dosažitelno: na rozšíření volebního práva.

Anglický radikál John Bright pravil nespokojencům: »Jakmile rozšířeno bude volební právo, dostanete do rukou páku, kterou všechny nesprávnosti vyvrátíte.« V tomtéž smyslu mluvil John Stuart Mill.

Troufám, že jména Mill a Bright také našemu radikalismu mohou imponovat.

Vždyť my nepřestaneme starati se o odstranění těchto křivd a zlořádův, ale bez posily nových 72 poslanců jsme v tom slabými. S nimi budeme silnějšími. Netřeba býti věru Stuartem a Brightem, ani vyškoleným řečníkem parlamentním anebo politikem, aby se oprávněnost a účelnost tohoto stanoviska poznala.

Nade vším politickým uměním je prostý rozum, a ten takové stanovisko, dobývati volební právo krok za krokem, musí schváliti; z toho důvodu jednáme také my.

Nespravedlnosti nová volební oprava neodklizuje, ale nových hrubě nepřidává. Není v ní sice vše, jak bychom si přáli, ale leccos jsme ve výboru změnili a zlepšili. Počítejte laskavě chvilku se mnou:

Království naše vysílá do Vídně poslanců 92, z nichž je českých jenom 40. V nové páté kurii bude míti království 18 mandátů. Z těch budeme míti my Čechové 11. Morava měla dosud na říšské radě 36 poslanců. Z těch bylo našich jen 11. V nové páté kurii získáme ze sedmi mandátů moravských pět. Ve Slezsku neměli jsme z 10 mandátů ani jediný. Ze dvou, které tato země v nové páté kurii dostane, připadne nám jeden. V nové sněmovně bude Čechů národních 66 nebo 67. Toť počet imponující, budou-li poslanci čeští svorni. A že budou, pevně spoléháme.

Hlavní motiv však pro nás je ten, že Badeniova oprava dává $3^1/_2$ millionu bezprávných občanů volební právo. To je ten silný argument, který všechny poslance bez ohledu na opposiční stanovisko donucuje, aby hlasovali pro ni.

Proto antisemité a němečtí nacionálové hlasují vůbec pro.

Všichni tito a hlavně levičáčtí a konservativní poslanci nemají zmužilosti, odepříti vyděděncům, kteří jsou jejich spoluobčané, lístek hlasovací. Ovšem není to vše, zač tito žádají a nač mají právo. Ale oni vědí, že toho ostatního dobudou. Pamatují na slova Abrahama Lincolna, který pravil krátce před svou smrtí:

»Dáváme černochům bibli a hlasovací lístek — ostatní je věcí jich samých.«

Proto sociální demokracie na vzdor svým námitkám proti volební opravě, které my sdílíme, naposledy ji přijímá.

Tato dává každému občanu do rukou hlasovací lístek, který je za našich dob vydatnější zbraň nežli puška.

Sociální demokracie to ví a podává nový důkaz, že má chytré, obezřelé vedení. Máme my Čechové býti méně obezřelými? Chceme býti ještě radikálnější? Či chceme nechati 4 miliony svých občanů

v politickém helotství? Zdali by se nám zrovna potom nemohla vyčísti zrada na všeobecném hlasovacím právu?

Také koaliční vláda chtěla rozšířiti volební právo, ale tak, že ideu všeobecného a rovného práva na dlouhý čas oddalovala, ne-li zničovala.

Měla učiniti se zvláštní kurie vyděděných voličů.

Ti měli býti nepřestupnou barrierou oddělení od ostatního voličstva. Již proto, aby podal se důkaz, že všeobecné hlasovací právo neznamená poškození usedlého a majetného měšťanstva.

My chceme splynutí všeho voličstva a celého národa.

My všichni, kteří počítáme se ku přesvědčeným přívržencům veliké té zásady, věříme, že rozplynou se obavy v našem měšťanstvu a rolnictvu, jakoby všeobecné hlasovací právo znamenalo záplavu jejich živly socialistickými a v tom ohledu novota volební bude velikou průbou na účinky všeobecného hlasovacího práva.

Ale ještě důležitější pro nás je, že volební oprava je protržením zastupitelstva dle zájmů. To je ta můra, která nás rdousí a která nedopouští, aby národ český užil plných sil k dosažení politické moci.

V této zásadě volební je národ český jako starověký rek Enkelados uzavřen v obrovité hoře: marně se namáhá, aby vzepříti mohl ruce i nohy a svaliti se sebe obrovitou tíži.

Nyní přiměšuje se do tohoto zastaralého a násilného principu princip nový, spravedlivý, princip evropský, světohybný, princip silnější, který zvítězí. Tento princip zastoupení dle zájmu je základem centralismu a již proto bude centralismem otřesen.

Pánové, činí se nám výčitka, že všeobecným hlasovacím právem centralismus posilňujeme. Nikdo nebude tak bláhovým, aby popíral, že by váha sněmů získala, kdyby volily zase na říšskou radu. Avšak původ tohoto práva zemských sněmů není, jak se říká, ve státním právu, které vůbec říšské rady neznalo, nýbrž v kabinetním listě, centralistou Schmerlingem vydaném.

Bylo hrubým porušením zákona i práva, že se právo to sněmům uloupilo, ale vrátiti jim je, jest věcí tou dobou nemožnou, a dokud sněmy moravský a slezský nebudou v rukou českých, také ne valně prospěšnou.

Pravda je, že autonomistické strany se restituce práva toho domáhají.

Ale pravda je také, že žádná strana, také ne kn. B. Schwarzenberg, který hlásí se výslovně ke straně staročeské, nikdy v tom směru neučinila konkretní návrh, ani ne teď ve výboru. Princ Schwarzenberg jako Poláci postřehuje, že za dnešních poměrů věc nedá se provést, a vy všichni, pánové, víte, že druhá strana národní za 12letého účastenství ve vládní většině ani jednou se seriósním podobným návrhem nepřišla.

To faktum dnešní vaše zástupce více než ospravedlňuje. Oni učiní, co jest jejich povinností. Jako učinili při návrhu Slavíkově,

tak vám mohu sděliti, že první český řečník v debatě, která zejtra boj proti volební reformě zahájí, učiní státoprávní ohražení.

Ostatně, pánové, upozorňuji vás, že v celé řadě států, které mají složení federační, jest provedeno přímé hlasovací právo a že nejeví dokonce účinky centralistické

Pohleďte na Spojené státy severoamerické, na Švýcary a zejména na Německo, jehož některé části mají souverenní panovníky, z nichž některé, jako Bavory a Virtembersko, mají své vyslance a právo, vypovídati válku.

Pánové, mně se zdá, že hlasovací právo všeobecné a přímé má ty účinky, jaké vyvolávají na jeho základě volená zastupitelstva, tedy volení poslanci. Kdyby Čechové volili centralisticky, bude všeobecné a přímé hlasovací právo, jako každé jiné volební právo, působiti centralisticky.

Ale zůstanete-li si věrni, bude míti všeobecné a přímé hlasovací právo ten následek, že budete vysílati ještě více poslanců a nepochybně ještě rozhodněji federalistických.

A jako jest nedostatkem volební opravy, který budeme hleděti napravit, okolnost, že se bude voliti nepřímo, donutí přece sněmy zemské, aby zavedly přímé volby ve venkovských obcích.

Na sněmu českém my Čechové a Němci jsme v tom svorni a za jedno, že se má systém volitelů konečně zrušit a také v rolnických okresích zavésti volení přímé.

Jakmile se zavedou přímé volby v páté kurii, jsou tím již eo ipso samy sebou zavedeny přímé volby též v nynější kurii venkovské pro sněm i říšskou radu.

Drazí přátelé! Chovám vůbec naději, že následek volební opravy, která dává volební právo $3^1/_2$ millionu občanů na říšskou radu, bude ten, že také sněmy zemské nebudou moci zůstati dlouho ve své nynější uzavřenosti. Také sněmy budou musit povoliti zastoupení bezprávným dnes občanům. A možná, že pátá kurie je pro zemské sněmy lékem na naši největší ránu, na volební řád do sněmu zemského. Jeho změna je dnes skoro nedosažitelna, protože je podmíněna většinou $^2/_3$ za $^3/_4$ přítomnosti. Jak velkostatkáři tak Němci mají ve své moci, aby všelikou opravu v tom směru zmařili.

O tom pak je soud mezi všemi rozumnými lidmi ustálen, že 72 nových poslanců seslabí centralismus. Z nich nebude ani jediný levičák a snad vyjma socialisty ani jediný centralista.

Na všechen způsob nebude šlechta ani levice v početnějším parlamentě tak platným činitelem jako dosud.

Levice je náš největší nepřítel a když ten je seslaben, je to podle všech pravidel strategie nepochybný zisk náš.

Poslanci páté kurie budou však také poslanci lidoví, po většině radikální a přinesou do parlamentu nový ruch a život. Naskytne se tu možnost vybřednouti ze stagnace a z bahna, ve kterém všechny záležitosti lidové váznou, tak že i na německé straně upevňuje se přesvědčení, že bude nezbytno, mechanickému centralismu dáti vale.

Přes vše to, pánové, nebylo českým poslancům rozhodnutí snadným. Ne tak to, co volební oprava zavádí, jako to, co ponechává, vyvolalo námitky vážné, které nechci nikterak podceňovat a kterých nepřátelé hleděli využitkovati proti naší straně.

My se svým rozhodnutím nepospíchali. Naopak my jsme se jím omeškali a ponechali volné pole těm, kteří nás komandovali, ačkoli ke straně nenáležejí: Vy nesmíte jakkoli přispěti k rozšíření volebního práva!

Pánové! Strany, které od nepřátel přijímají povel, jsou ztraceny. Ale přes to jsme se neusnesli ze žádného vzdoru, přišli jsme poslední se svým rozhodnutím.

Všechny kluby dávno před námi zabývaly se volební opravou a určily taktiku vůči ní a jaká je, dokázaly ve výboru, když hlasovaly pro ni.

My hlasovati budeme proti speciální debatě a přičiníme se o zlepšení předlohy, budeme ve druhém čtení proti ní a jen, nebude-li zhoršena, budeme ve třetím čtení pro ni

Ta část staročeského tisku, která nám to vyčítá za zradu, měla by se obrátiti se svými nájezdy především na bližší šlechtu, která bude, jako ve výboru, pro předlohu i ve 2. čtení v plenu hlasovati pro.

Neměli jsme svědomí, nechati $3^1/_2$ mill. občanů dále bez volebního práva a staviti se také v posledním čtení proti předloze, která — jak se věci mají — ode všech stran bude přijata. Kompromitovali bychom zásadným odporem navždy svoji svobodomyslnost.

Klub český neklamal se o tom, že volební oprava přijata bude. Viděl, že zabrániti jí nemůže a rozpoznal, že dokonce neznamená neštěstí pro národ, nýbrž že řady lidových poslanců se rozmnoží a teprve potom volební oprava přijde do pravého proudu.

Již nyní ukazuje se bystřejšímu zraku na obzoru jako další evoluce ke všeobecnému a rovnému právu odstranění velkostatkářské kurie a politického práva obchodních komor a plurální právo dle vzoru belgického.

Ale český klub nemohl se ani jinak dle minulosti usnésti. Nynější jeho usnesení je toliko formální obnova určitého stanoviska, které jsme v otázce pokroku volebního práva opětně zaujali.

Pomněte, že jsme se vyslovili pro každé rozšíření volebního práva: 1. Ve volebním provolání. 2. V programu strany. 3. Při volební opravě hr. Taaffa. 4. Na sjezdu nymburském. 5. Na sjezdu pražském.

Vidíte, pánové, že jen sobě a právům lidu zůstali jsme věrni a že nehlasujeme nikomu z lásky.

Ale namítne někdo: Jak srovnáte hlasování svoje se zásadní opposicí?

Tato volební oprava není ve vlastním slova smyslu předlohou vládní.

Zásluhou hr. Badeniho nebude, bude-li uzákoněna osnova, jejíž idea zrodila se v hlavách poslanců lidových a jimi také veřejně

byla vyslovena. Předloha tato jest jen výsledkem tlaku spodních tříd, dosud volebního práva zbavených.

Vláda tu musí a je mým pevným přesvědčením, že také hr. Badeni volební opravu do horoucích pekel zažehnává. Ovšem byla mu vnucena a on ji sněmovně předložil. Ale nebylo by mu milo, kdyby padla. Než on by s ní nepadl. Řekl to výslovně a nalezl by snadno útěchu.

Buďte jisti, že by pak volební oprava, kterou nesvedl ani parlament, ani tři vlády, na dlouho, dlouho byla pochována. Hr. Badeni dalek je toho, by hledal v ní a její přijetí nějakou sílu.

Neboť dobře ví, že ani on ani žádný nástupce jeho nebude míti z její resultátu prospěch a radost.

Ty tam budou potom časy, kdy se na parlamentu, v němž rozhodovali privilegované stavy a národy, hrálo vídeňským vládám jako na klavesách. Situace každé centralistické vlády bude ztížena. A co hlavní věcí: práce parlamentu bude hrozně ztížena a zrovna ti radikálové, kteří nechtějí žádný centrální parlament, měli by nohama i rukama pro to pracovat, aby tato předloha prošla

Pánové! Když některý ministr opravu volební pokládá za první svůj úkol, víte co činí? On všechny ostatní předlohy odkládá a již předem je odhodlán, parlament rozpustit a dáti hned po volební opravě zvoliti nový. Tak jednali všichni ministři v Anglii, Italii a Francii, kde ministři volební opravu pokládali za akci vážnou a hlavní.

Ale hr. Badenimu je patrně volební oprava věcí vedlejší. On stále odmítá nátlak, aby — jak by se slušelo — parlament byl po volební opravě rozpuštěn, a chce s nynějším parlamentem ještě v létě a potom na podzim vyříditi celou řadu předloh, neboť se nové sněmovny bojí; ví a má proč. Je to sfinx, která by ho mohla zničiti.

Ale dejme tomu, že by to byla skutečně vládní předloha?

Což pak některá rozumná strana opposiční, byť sebe krajnější, hlasuje proti každé předloze vládní? i takové, která je národu, jí zastupovanému na prospěch? To bylo by, pánové, čirým bláznovstvím, k němuž naše strana se nepropůjčí.

V Nymburce jsme se 4. září 1894 prohlásili pro opposici věcnou Podle toho se chováme a vidíte, že hlasujeme každý týden pro nějakou předlohu vládní. Já, pánové, přímo přicházím od hlasování o vládní předloze stran pensí pro státní úřadníky. Hlasovali jsme pro ni a nebylo v tom mezi námi žádného rozdílu. A za málo dní bude se jednat o snížení daně pozemkové. Povoluje se snížení o $1^1/_2$ millionu, my žádáme $12^1/_2$ millionu. Zdali byste důvodným hněvem proti nám nevzplanuli, kdybychom nehlasovali pro to skrovné snížení?

Víte, pánové, že po volbách r. 1891 jsme vstoupili do parlamentu s vaším souhlasem jako strana volné ruky. Teprve nepřátelství vlády podněcované hr. Thunem, nás donutilo ke zásadné opposici, kterou jsme za koalice stupňovali na opposici krajní.

Za Badeniho jsme v téže opposici jako za Taaffa. Odpíráme budžet, což všude je důkazem nejrozhodnější opposice, a nepovolíme žádnou předlohu, kteráž ukládá nová břemena, a žádnou, která značí vyslovení důvěry vládě. K důvěře ke hr. Badenimu a opuštění opposice nemáme dosud žádné příčiny.

Ale, pánové, poměry se přece změnily a poněkud zlepšily a ke stupňování opposice není důvodu. Žádný vojevůdce bez potřeby a v nečas nevystřílí poslední svoji munici.

My jako vaši zástupcové máme povinnost, ochrániti vaše blaho a nesmíme rozmnožovati řadu vašich odpůrcův a kaziti lepší snad budoucnost.

Pochopoval bych přání, bychom hlasovali proti předloze také ve 3. čtení, kdybychom tím poraziti mohli vládu.

Ale vláda má dvoutřetinovou většinu bez nás a proti nám a my bychom nepochybně zůstali v celé sněmovně samojediní.

To by značilo: vybudovati znova koalici, kterou jsme rozrazili, a donutili hr. Badeniho, aby zahájil — co nyní nečiní — proti nám nepřátelství.

Však při vyrovnání s Uhrami, o kterém se náš pan předseda zmínil, a dani z piva a líhu a jinde a jinde se přesvědčíte, zdali jsme stará nepodajná opposice. A já sám, tolik osočovaný, byl bych první proti tomu, aby zlato této opposice se rozměňovalo na měděnou drobnou minci.

My jsme pořád nejvážnější, nejseriósnější opposice ve vídeňské sněmovně. Ale přestali bychom býti seriósními, kdybychom proti volební opravě malomocně demonstrovali. Neznamenalo by to nic, leč že bychom své vlastní zásady, jichžto částečným vítězstvím volební oprava jest, opustili a tento svůj úspěch od sebe odvrhli.

Chceme, aby opposice přinesla národu užitek, a doufáme v boha a štěstí junácké, že ať za hr. Badeniho, ať po něm, naše rozhodná, ale rozmyslná opposice mu přinese čestné výsledky. Těch se dočiníme však jen, když budou rozhodující činitelové a druhé strany věděti, že stojíte vy voličové jako železná hradba za námi.

Nuže, rozhodněte, schvalujete-li naši politiku. Ať jakkoli rozhodnete, buďte jisti, že mluvíme a jednáme ne pro sebe, ne pro svůj zisk, nýbrž toliko pro vás! A nespouštějte při tom z mysli, že zdárná politika, politika úspěšná není možna bez kázně a pořádku!

10.

Z řeči promluvené na schůzi voličské ve Skutči dne 19. dubna r. 1896.

Velectění pánové!

Uprostřed parlamentní kampaně, na samém prahu debatyo volebni opravě přicházím do milé své Skutče.

Přišel jsem však proto, abych podal vám zprávu o politické situaci, abych bránil klub, ku kterému náležím a na který se dějí útoky, abych bránil sebe, vašeho poslance.

Od půldruhého roku, co jsem zde meškal, leccos se změnilo. Zatím padl Taaffe a přišla koaliční vláda.

Víte, že hr. Taaffe v posledních letech vládl výjimečným stavem a že výjimečným stavem vládla také koaliční vláda a že kn. Windischgrätz všechno napnul, aby nemusil viděti, co celá Evropa vidí, že jest zde nespokojený velký český národ. Naposledy víte, že dodělal. Mnoho příčin bylo, pro které padl, a myslím, že našemu klubu a ne sociální demokracii přísluší tato zásluha.

Vážím si, pánové, organisace sociální demokracie a přál bych si, aby také živly občanské se seřadily a tak pevně k sobě stály, ale dnes na osudy této říše sociální demokracie ještě vlivu velkého a podstatného nemá.

Víte všichni, že koaliční vláda padla k vůli celjské položce, víte, že koalice měla myšlénku, zastaviti všechny národní otázky, nechati všechno tak, jak to v Rakousku dnes jest, aby strany, které jsou nasyceny, vše si podržely, a ostatním aby nedala nic. Přičinili jsme se, aby tato nepřirozená koalice byla otřesena; při berní opravě jest známo, že právě naše obstrukce to byla, která ochromila parlament tak, že nemohl pracovati. Následek toho byl, že při celjské položce, jež měla vyplniti jediný požadavek bratří slovin-

ských a proti které se koalice postavila, tato se rozpadla a ministerstvo koaliční odstoupilo.

Přišlo ministerstvo provisorní, které vlastně nic dobrého neučinilo; co jedině po sobě zanechalo, jest známý ukaz, jímž se úřadníkům a také učitelům zapovídalo, účastniti se veřejného života, výnos, který sám do jisté míry je dnes odčiněn.

Potom přišla vláda nynější, vláda hr. Badeniho. Tato poslední změna není změnou jenom osobní. Tím chci říci, že v systému nepřátelství k národu českému nepokračuje se tím způsobem, jak se pokračovalo za posledních let vlády Taaffovy a za vlády koaliční.

Centralismus ovšem trvá, ale vedení má přece jenom ministr, který býval místodržitelem v zemi, která má největší autonomii, který není Němec a který rozumí jistým otázkám národním, pro něž jiní ministři, kteří narodili se Němci a byli od kosti byrokraté, neměli nižádného porozumění. Chce-li se o hr. Badenim něco říci, to jediné říci se nemůže, že by byl byrokratickým a centralistickým ministr-presidentem. On rozumí tak mnohým otázkám, kterým na příklad hr. Taaffe, jejž jsem velmi dobře a velmi důvěrně znal, nerozuměl. Hrabě Taaffe, aspoň v prvním čase své vlády, jak víte, jevil jakousi přízeň k českému národu a choval se, jako by se chtěl až do jisté meze pustiti do rozřešení české otázky. Nemohl však pochopiti, co nám na tom záleží, aby na př. okresní hejtman vysokomýtský psal místodržiteli pražskému jazykem českým. Pravil mně: »Pro boha vás prosím, co jest vám do toho? Vy se o tom spisu pranic nedovíte; to jest věc, která se týká hejtmana a místodržitele!«

Hrabě Taaffe nikdy nerozuměl, čemu rozumíme všichni, že totiž nechceme býti ovládáni v cizím jazyku, poněvadž ovládání v cizím jazyku znamená, býti ovládán od cizího národa.

Takovým otázkám místodržitel, který úřadoval v zemi, kde není němčina jazykem úřadním, rozumí a má lepší porozumění pro naše otázky nežli hr. Taaffe. Avšak on přišel do situace velmi obtížné a převzal také úkol ten nerad. Již tenkráte, nežli přišel hr. Kielmansegg, zavolal si císař hr. Badeniho a žádal jej, aby převzal sestavení kabinetu. Mluvil jsem tenkráte s hr. Badenim; žádal, abych mu vyložil obraz politické a parlamentní situace. Učinil jsem to a on zamítl. Také když v srpnu povolán byl do Išlu, nechtěl převzíti úkol tento; chtěl, a bylo by to lépe pro nás, aby předcházel Thun. Bylo by to snad bývalo přirozenější, poněvadž před každým ministerstvem, které přicházelo, stálo především vyřízení purkmistrovské otázky vídeňské.

Ostatně nemohlo to věčně trvat a myslím, že bychom byli výjimečný stav ještě déle vydrželi a snad by to byl býval přirozenější vývoj, aby se opposiční ruch našeho národa vybouřil a celé nynější napjetí bylo dostoupilo pravého vrcholu.

Upřímně vám pravím, že z toho velkou radost nemám, že nepřišel hrabě Thun, nýbrž že přišel hr. Badeni, Polák, který aspoň, jak dosud vidíme, nepřátelství k našemu národu neukázal. Ale neštěstí to není, že hr. Badeni přišel.

Příští vývoj politický závisí také na nás a na naší moudrosti, a hr. Badeni jako každý rakouský ministr, který není předpojatý a otráven záští k našemu pracovitému poctivému národu, musí uznati, že jest třeba smířiti národy rakouské nejen k vůli nám, nýbrž k vůli Rakousku.

A, pánové, když situace takto se má, nikomu z vašich zástupců nenapadne, aby snad složil opposiční zbraň. Ne, musíme v rozhodné opposici zůstati. Ale v této opposici musíme býti také moudří a musíme býti rozmyslní.

Musíme viděti, že hr. Badeni dnes, kdy, jak výslovně řekl, pomýšlí na rozřešení otázky české, především má úkol neodvratný, vyříditi vyrovnání s Uhrami. To jest úkol státu, který se týká celé monarchie, t. j. úkol, od kterého za žádnou cenu nemůže ustoupiti. Proto také dnes nemůžeme pomýšleti s ohledem na vyrovnání toto, abychom se snad dostali do nějaké většiny, a nemůže na to pomýšleti ani vláda.

Každý ministr jiný, kdyby byl dnes uchopil se vesla, byl by uzavřel pevnou většinu a byl by ji utvořil nejen bez nás, ale proti nám. Hr. Badeni to neudělal a tím překvapil své nepřátele; do dnes odolal všem svodům a neutvořil většiny žádné a nestal se dokonce otrokem levice.

Ba první jeho krok ve sněmovně byl k zástupcům českého národa. Jakmile přišel do sněmovny a četl prohlášení, řekl zcela upřímně: »Já uznávám a chci rozřešiti otázku českou.« Vstoupil s námi také v osobní styky. Nevěřte však v žádné ujednání mezi námi a hrabětem Badenim, takových není. Hrabě Badeni hledí se od nás jenom dověděti, čeho českému národu jest zapotřebí, a my mu hledíme ukázati cesty, po kterých by se k rozřešení české otázky dostal. Byly to rozhovory nezávazné, které na naší opposici pranic nemění.

Vidíme velmi jasně a nezbývá nám zatím nic jiného nežli opposice.

A poctivě také, pánové, nemůže se ukázati ani na jedinké slovo, ani na jedinký čin, kde by naše česká delegace byla z opposice slevila.

Nikdy jsme nic nezadali ze svých práv. Máme zbraň v ruce a jsme hotovi při prvním nepřátelském výstřelu se strany vlády začíti zase palbu.

Ale vy všichni vidíte, že vláda nevystupuje s bývalým nepřátelstvím proti nám, naopak hledí i dnes, kdy ještě má levice 106 poslanců ve sněmovně a kdy my všichni odpíráme jí rozpočet a vládní předlohu jednu po druhé, jak seznali jste naposledy při severozá-

padní dráze, jejíž sestátnění si všichni přejete a my také, ale za jiných podmínek, leccos ze starých křivd odstraniti.

Dále zmiňuje se o zlepšeném postavení českých poslanců na radě říšské a uvádí, že přece není za těchto poměrů potřebí kaziti možnou naději a možné chance do budoucnosti, neboť i slepý vidí, že česká otázka jest dnes — ať s hr. Badenim, ať bez něho — na denním pořádku. Ona tu stojí v celé síle a začíná se to uznávati i v táboře nepřátelském; také Němci začínají s námi zcela jinak mluviti. Snahy po usamostatnění českých zemí, aby Čechy, Morava a Slezsko samy sobě vládly, dochází dnes u moudrých Němců docela jiného ocenění, nežli ještě do nedávna. Neříkají, jako říkávali: »Nikdy.«

Není to však jenom naší zásluhou, nýbrž také zásluhou vaší, vaší pevnosti a statečnosti.

Že vyrovnání s Uhry má předcházeti řešení otázky české, dlužno litovati, ale změniti to nemůžeme. Znáte stanovisko koruny a stanovisko ministra, který přece především hledí na korunu.

Ve vojně také každý den není bitva a není také třeba, aby se v každém čase opposice hnala do krajnosti. Jest přece docela očividné, že jinak bojuje se proti vládě, která dala hr. Thunovi království České v plen, než proti vládě, která hr. Thuna odstranila.

Nechci vypočítávati drobty, které mladočeská strana vybojovala, neboť váha naší opposice se jimi nikterak nemění. Avšak musíme v nich spatřovati známky jakési dobré vůle a nemůžeme naprosto vylučovati možnost, že vláda splniti chce po etapách hlavní naše postuláty, a doufáme, že naše moudrost a vaše statečnost ji k tomu donutí.

Praví-li se, že hr. Badeni ničeho neslibuje, není to příhana; to není, jak to dělal hr. Taaffe, který sliboval, ale ničeho neučinil.

Když ve volebním výboru sedělo nás asi pět mladočeských poslanců v rozhovoru, přistoupil k nám hr. Badeni a pravil: »Vidíte, pánové, Belcrediho, Potockého a Hohenwarta všechna vaše města udělala čestným měšťanem. Ministři měli čestné měšťanství a váš národ z toho neměl nic. Já to chci naopak: Nechci žádného čestného měšťanství, ale chci, aby něco po mně pro vás zbylo.«

Proto se vašim poslancům, aspoň ohromné většině jich zdá, že jest okamžik velice vážný. Považte, že nejdéle a snad i mnohem déle, ale nejdéle za čtyry měsíce máte nové volby: budete míti novou říšskou radu, docela jiný parlament a zcela jinou kostelaci stran. Uvažte sami prostým rozumem, bylo-li by to moudré, kdybychom jednali tak, abychom se napřed pro příští budoucnost vylučovali a činili nemožnými, abychom dělali krajní výtržnosti, by všechny ostatní strany a koruna řekly: »A Čechové jsou ještě pořáde v době bouřlivého kvasu: musí se nechati, až to v Čechách dohoří. Počkáme. S Čechy ještě nic není.«

Nikoli, myslím, že jest lépe setrvati v opposici, jaká jsme, ale nebouřiti.

Domnívám se, že příští říšská rada bude hrobem centralismu. Tento jest už dnes povážlivě nalomen a ve druhém parlamentu, myslím, že bude doražen, neboť federalistické živly velice značně v něm sesílí.

Dle toho se také chováme: ne že bychom v čemkoli z opposice upouštěli, ale chceme, abychom z ní něco měli a aby vám tato něco vynesla. Opposice neznamená věcně prapory, vítání poslanců, koše kvítí, družičky, radikální řeči, které se dnes čtou a zejtra po nich pes nezaštěká. My chceme opposici, která vede k uplatnění české politické moci a k vítězství národa.

Moudrost nevylučuje přece statečnost. Jest možno, aby člověk byl zmužilý a statečný, ale při tom byl přece rozumný; vždyť nepojímáme boj politický jako nějakou šarvátku, jako theoretický boj s formulemi a lesklými floskulemi, ani jako nějaký scholastický zápas polemický, jako byly hádky náboženské, nýbrž domníváme se, že politika má praktický úkol chrániti živoucí potřeby národa.

Česká delegace musí dle daných poměrů všude zkoušeti, aby jak právům národa tak jeho svobodám zjednala průchod, což, pochopíte, pouhým burácením se nedokáže. Dobře je zpívati: »Hej, Slované, marné vaše proti nám jsou vzteky!«, ale pouhé zpívání a zatínání pěstí nevynese ani litr národních práv.

Poslanci musí se postarati, aby opravdu vzteky vašich nepřátel byly marny. Chvíle nynější před novými volbami a novým volebním řádem je důležita a nesmí nás najíti malými. Nesmíme nic prospat.

Jsem si příliš vědom zodpovědnosti převzaté za vaše osudy, než abych vám podával jen pohár se šumící, ale prázdnou pěnou řečnického bombastu. Národ vyspěl: nechce hladověti jako děti na Štědrý den za pouhý slib, že uvidí večer zlatá prasátka.

Veliké a ušlechtilé cíle, za které bojujeme, každý zná. Jde jen o to, ukázati k nim cestu a dobývati jich krok za krokem. Proto musíme míti porozumění pro potřeby vlasti a strádání národa.

Drazí pánové! Ne ti jsou nejlepší přátelé, kteří říkají: »Národe, tys veliký, tys mocný, všechno rozsekáš, tví poslanci nepotřebují, leč stále odpírat a odpírat!«

Ne, pánové, boj, který vedeme, je těžký, obětí plný. A vaši vůdcové nesmějí vám ukládat oběti nesnesitelné. Nesmějí vás vodit od porážky k porážce a vymlouvati se jako rakouští generálové za válek francouzských, že prohráli neprávem, jelikož odpůrce bojoval prý proti všem strategickým pravidlům.

Také já chci boj, ale boj, který končiti má mírem, čestným mírem. Dokonce zamítám učení těch, kdo hlásají, že mezi námi a Rakouskem není smír možný, naopak já chci jak státoprávní tak národní smír s Rakouskem. Kdo něco jiného hlásá, chce revoluci, kterouž i sociální demokrati v jednotlivých státech prohlašují za bláznovství.

Pánové! Národ český nemá nepřátele jen v Rakousku. Teprve nedávno uveřejněny vojenské dopisy Moltkeho, ve kterých úřadně potvrzeno, co beztoho jsme věděli: Je tradicionální snahou a neustupným úsilím hohenzollernského Pruska po 200 let, zabrati celé království České. Proto máme na zachování Rakouska přímý, národní interes.

Ale neradím vám proto k žádné chabosti, naopak, pravím vám: buďte pevni jako žula, ale také moudří, neboť jen moudrým národům náleží budoucnost.

My chceme národ pro tuto budoucnost připraviti. Proto vzpíráme se tomu, by národ, který se vzňal šlechetným hněvem, když se sáhlo na jeho práva, dal se řečnickými deklamacemi roztrhati na malomocnou směsici, aby povstal boj proti všem a zmatek, který by měl v následek rozklad a zkázu.

Proto jsme s otevřenou náručí přijali bratry moravské do svého klubu. Vytýká se nám to jako slabost, avšak to je naopak důkaz naší síly, když opposiční strana naše attrahuje živly, dříve opportunistické. Věříme v upřímnost a poctivost vstupu toho do naší strany. Který Čech by nehleděl s největšími sympatiemi na Moravu?

Získání Moravy je počátek moci českého národa, v něm spočívá základ pro dosažení státního práva.

Nevěřte, že taková věc se mohla připravovati piklemi jednotlivce. Obviňování se strany radikální bych rád vzal na sebe ve věci té a pokládal bych si je za zásluhu; ale ona mi nenáleží. Je čas, aby se to vysvětlilo a všichni redaktoři »Nár. Listů« to dosvědčí, že toto spojení s Moravany je myšlénkou dra. Julia Grégra.

My se k ní hlásíme a první slovo každého ministra, který vážně pomýšlí na českou otázku, musí býti: Jednota zastoupení Čechů v Čechách i na Moravě a jednota Čechů moravských. To jest přece tak jako jedna a jedna jsou dvě.

Když dřívější Staročeši moravští vstoupili do opposice, přihlásili se ke všeobecnému právu hlasovacímu a potom k celému programu národní strany svobodomyslné, kdo mohl by býti proti spojení s nimi? Kdo může vyčítati Moravanům minulost? Každá strana, musí pracovat, aby měla přívržencův více a ne méně. Každá strana která pracuje od 5 ku 4, jest brzy hotova a takovou nechceme býti. Kdybyste to na nás žádali, odsoudili byste nás k smrti.

Je charakteristické, že pro toto splynutí z prorady nás obviňují elementy radikální, které samy o sobě prohlašují, že k naší straně nenáležejí.

Já mám však důvěru v rozvahu národa a váš rozmysl, že dáte nám za pravdu, že jednali jsme správně.

A druhé provinění prý na opposici je, že usnesli jsme se hlasovati po vyčerpání všech obranných prostředků pro opravu volební. Také tu chci podati vám celou pravdu, ne po kapkách jako medicinu. Je povinností poslance otevřeně mluviti k lidu.

A tu vám dím: musili jsme si položit otázku: co je pro národ lepší a výhodnější: zdali dnešní volební řád bez opravy Badeního, či týž volební řád s opravou Badeniho?

Převalná většina klubu dospěla k poznání, že ze dvou zel voliti se musí menší. Platí tu francouzský žert: Nemůže-li člověk míti, co miluje, musí milovati to, co má.

Vidíme nespravedlivosti nejen platného řádu, ale také nedostatky opravy Badeniho, ale tážeme se: Dá se nyní, v tomto privilegovaném parlamentě dosíci více? Odpověď zní: Nikoli. Namlouvalo se sice, že by mohla koruna lepší řád, t. j. všeobecné a rovné právo oktroyovat. Ale, pánové, to dle ústavy nemožno. Koruna vázána jest vyrovnáním s Uhrami, vládnouti zde ústavně.

Oprava Badeniho při všem, co se jí vyčítá, má přece dvě světlé stránky: prolamuje zásadu zastoupení dle zájmu, kteryžto systém vymyšlen na utlačení Slovanův a na jejich minorisování. Tento princip sice zachován, ale přidán k němu jiný, princip náš, zásada všeobecného práva volebního a ten bude působiti jako lučavka na kov.

Má někdo zmužilost odepříti 3,600.000 bezprávných občanů volební právo? Pánové v Čechách bude podle opravy té 1,332.791 voličů. Nových bude: 975.652, t. j. o 273 proc. více. Na Moravě bude 509.182, přibude nových 365.131, t. j. o 254 proc. více, ve Slezsku bude voličů 120.149, přibude nových 89.172 čili více o 288 proc.

V zemích koruny České přibude tedy 1,320.955 voličů.

Kdo má, pánové z vás, kdo v národě, k němuž náleží z těchto 13 set tisíc občanů na nejméně 900.000, svědomí, kdo má srdce říci: ať zůstanou dále a na léta přede dveřmi volební místnosti a hladoví politicky dál?!

Pánové, těm rozumím, kdo jsou proti všelikému rozšíření volebního práva, že se vzpírají ale nemají to činiti z plitkých důvodů: i nejhorší věc lze hájit. Oni musí předstoupiti před vás a říci: My nechceme volební opravu žádnou.

Zamítnutí této volební opravy znamená však: na 6 let, ne-li na déle, volební opravu žádnou.

Proto by privilegované strany a národy ji rády zamítly.

Ale nemají odvahu, protože se v parlamentě každý stydí přiznati, že je proti rozšíření volebního práva.

Komu však naprosto nerozumím, je tak zv. radikální frakce. Nemíním tím poslance strany, ale frakci, která staví se mimo naši stranu. Ona praví o sobě, že zastupuje široké vrstvy lidu a přece se vzpírá opravě volební, tou dobou jedině možné.

Což chce býti horlivější v zastupování těchto tříd nežli sociální demokraté, kterým oprava nevyhovuje, ale kteří přece ji přijímají?

Sociální demokraté nejsou řízeni, jak se říká židem Adlerem, nýbrž vedou je znamenití muži sociálně-demokratičtí dohromady z celého světa. Tito uvažují všechny momenty pro a proti a nikoliv

bez závažných důvodů radí sociálním demokratům, by opravu naposledy — přijali. Tak učiní i Pernerstorfer, zajisté radikál.

A tak se ukáže, že radikály jsme my, kteří chceme nějakou opravu volební, opportunisty ti, kteří zamítajíce nynější, de facto nechtějí žádnou nebo zmařují každou.

Ale namítá se: zůstanou všechna stará bezpráví? Bohužel. To víme, ale zatím se to změnit nedá. Aby se však zjednala možnost změny, chceme hlasovati pro tuto reformu.

Myslete si, že by vláda Badeniho zrovna tak jako Taaffova r. 1882 učinila s velkostatky českými, naložila s moravskými, že by moravské velkostatky rozložila tak, že by konservativní, nám přátelštější šlechta dva mandáty získala. Byly by to dva mandáty, ne národní, ale šlechtické. Vše ostatní by zůstalo. Směl by se někdo z Čechů odvážit, hlasovati proti, aniž by byl odsouzen jako odpadlík od věci české?

Tak je to právě s reformou Badeniho. Ona rozmnoží počet českých poslanců o 16 až 17, což také něco znamená a seslabí při tom počet našich nepřátel. Centralisté ze 72 nových mandátů obdrží málokterý, snad nanejvýše dva.

Pánové! Víte, že Napoleon nazval Rakousko špatnou oligarchií? Šlechta, které náleží celá panská sněmovna, měla dosud dominující postavení v poslanecké sněmovně. Právě toto postavení bude otřeseno. Měla dosud poslanců 85 mezi 353. Teď bude míti 85 mezi 425. To jest klesne z $^1/_4$ na $^1/_5$.

Účinek se v lecčems ukáže. Uvidíme, bude-li míti položka 60.000 zl. na dostihy ještě většinu. Tak bude i jinde. Lidové potřeby, které jsou dnes v menšině, proniknou a zvítězí. Také výsledek voleb do delegací bude jiný. Vůbec, pánové, v novém parlamentě vláda výhradně centralistická bude na věky nemožna. Lid přijde více ke slovu a platnosti.

A tu máme býti zrovna my jediní zatlačeni na šikmou plochu? Máme být uvedeni v odpor s právy všech těch stotisícův a millionů? Potom by ovšem klerikálové a zpátečníci mohli míti z volebního řádu žeň.

My však nechceme, aby řeklo se o nás, že jsme v srdci nepřátelé práva těchto bezprávných voličů.

Chceme, aby strana svobodomyslná získala, aby její odpůrci nemohli spustiti chorus: Hleď, lide, pěkné to máš přátele, — nepřáli ti volebního práva.

A všimněte si dobře pánové: Šlechta, která rozmnožení volebního práva nepřeje, bude pro volební opravu hlasovat.

A buďte jisti: nejmocnější a nejpopulárnější šlechtici budou se následkem hlasování svého ucházet o mandáty v páté kurii.

Sociálních demokratů se nebojíme, naopak je žádoucno, by přišli, poznali politickou skutečnost a legální cestou domáhali se oprav, neboť jen to je cesta k vyléčení nebezpečných jejich snů.

Než, pánové, mohl bych o volební opravě ještě mnoho povědět. Ale doufám, že i to, co jsem uvedl, vás přesvědčilo. Přijměte jen poctivé toto ujištění: hlasovati budeme pro volební opravu nikoli k vůli vládě, nýbrž k vůli národu českému.

Je dětinstvím mysliti, že můžeme vládu poraziti při volební opravě. Jí daleko více záleží na uherském vyrovnání a berní opravě a při těch ukážeme, zdali jsme s opposice co slevili. Hraběti Badenimu zajisté není lhostejno, jak budeme hlasovat, ale to jistě jen proto, jak veřejně pravil, aby Čechové se ukázali zralými a pro budoucí kombinace možnými. Kdyby na jeho místě seděl Chlumecký nebo Plener, ti by si přáti musili, jako si přeje dnes levice, abychom hlasovali proti. Přes to však hrabě Badeni hlasy mezi námi neverbuje a bylo by to také marné. Viděli jste to na našem chování při severozápadní dráze.

Sta petic přimlouvá se za postátnění. Také vy máte interess, aby přešla do státní správy a národ zbavil se urputného nepřítele, jakým je správa této dráhy. Protože však se postátnění státi mělo na škodu poplatníků a mělo se dát akcionářům zpropitné 17 millionů, řekli jsme: »Ne!« a »Jiné postátnění!« Takovými nás shledáte vždy.

Báj a lež je, jakobychom plovali ve vládních vodách. Útoky jedné části listů staročeských proti většině klubu a hlavně proti mé osobě dají se vysvětliti jen jedním způsobem: ať děláme politiku nejlepší či nejhorší, nikdy se nám nezapomene, že národ svoji důvěru staročeské straně odňal a nám věnoval. Není divu, že původ tohoto nepochopitelného počínání přisuzuje se pádu hr. Thuna a tajné lásce těch, kteří jeho dragonádám assistovali.

To však nás másti nemůže a nesmí. Domníváme se, že vy sami pokládáte své poslance za vůdce a rádce voličů. Že máte ke svým poslancům důvěru, že chtějí vaše dobro.

Strana, jejížto poslanci nedovedou v určité otázce vésti a nakloniti je pro svoje stanovisko přesvědčivými argumenty, nemá nikde váhy a vážnosti; strana, proti které se bouří voličstvo, nemůže ničeho pro národ vyzískat a vymoci.

Nechci vzíti příklad z lékaře, jemuž chorý se svěřuje a kterému zajisté potom léky a způsob léčení nepředpisuje, neboť náš národ není nemocný, je ve všem jarý a zdravý. Ale když si vezme kdokoli z vás v některé při právního zástupce, jistě mu neurčuje, jak má jeho věc vésti a zůstavuje zastání svých zájmů jemu.

Buď, pánové, věříte, že jsem poctivým vlastencem a že rozumím co vám prospívá — pak musíte mi dáti volnost, jak v určité taktické otázce se postavím. Jen to je konstituční způsob. Imperativní mandáty rozumná ústavnost vylučuje. Pakli mi nevěříe, že věrně, a poctivě jenom vašimi zájmy podle nejlepšího svědomí se řídím, potom rcete mi to upřímně, a věru že ani chvíli nebudu se rozpakovati, složiti do vašech rukou vaše zastupování.

Nebeřte nijak ohled na to, že jste mě vyznamenali čestným občanstvím starého tohoto města. Nechci býti jen poslancem jednoho města nebo okresu, ale přijímám povinnost a zodpovědnost jako zástupce celého národa.

Pravda, já s vámi cítím a co mohu, pro vás činím. Ale myslím, že to moje povinnost. Všaktě beztoho málo toho žádáte.

Než mě i vám musí výše státi zájmy národa. Těm hledím všude dostát. A zkoumám-li s největší rigorosností svoje konání, nejsem si vědom ani nejmenší viny. Navzdor tomu vláčen jsem všemi kloakami a není podezřívání, jehož bych byl ušetřen. Věřte, pánové, že je to trpký přídavek veřejné činnosti. Stává se to u nás modou, která pomalu všechny citlivější muže z veřejných služeb musí vytlačiti. Přes to nechci bojovati stejně otrávenými zbraněmi, ač nebylo by to nesnadno. Ale ukládám si sebezapření, že též o původcích hanobení takového píšu a mluvím spravedlivě a jenom pochvalně, nikdy káravě. Kdo může, af předstoupí a uvede jediný skutek, jediné slovo, kde bych se byl jediným slovem na zájmech národa provinil.

Téměř třicetiletá moje práce mluví za mne a já nemusím se proti každému pomlouvači brániti.

Vypravuje-li se o mém neobyčejném vlivu na klub, je to bajka ničím neodůvodněná. Nečiním ani, nač bych jako starý novinář měl právo. To přece není zločinem, když bráním usnesení klubu, usnesení, jehož jsem se vůbec nesúčastnil.

Praví se, že jsem nějaký zvláštní přítel hr. Badeniho. Nevím, má-li důvěru ke mně. Já zajisté s ním mluvívám. Co však mluvím, jest jen na prospěch národa.

Co mluvím, je totéž, co píšu a věřte, že nemluvím mírněji, než co řeční největší radikálové ve sněmovně. Vždyť hr. Badeni sám několika poslancům českým neztajil, o českých věcech že nejhůř a nejtíž je mluviti se mnou.

A pánové, tak milý mi není žádný ministr, abych se dal k vůli němu vláčet den co den na pranýř.

To, pánové, nedělá se k vůli vládě, to pranýřování snáší se jen k vůli prospěchu národa.

Mám vědomí, pánové, že tomuto prospěchu posloužil jsem líp a vydatněji, nežli ti, kteří vykřikují a vyličují mně za škůdce strany a věci národa.

Nechci nikterak svoji působnost nadsazovat, ale buďte přesvědčeni, že nemám jiné myšlénky a starosti a že na sebe nepamatuji nikdy, já myslím všude a vždy jen na národ, takže dnes, kdy tu stojím před vámi jako starý, upracovaný, chorý novinář, nevím a nedbám z čeho bych žil, kdyby péro mi vypadlo z rukou, ač zrovna mně, více nežli komukoli, byla dána možnost zajistiti se skvěle pro každý případ.

Vím, přátelé, že ke mě lnete nevšední láskou a ne dost zaslouženou.

Ale jestli ve vašich srdcích jen nejmenší pochybnost se ozývá o správnosti mého postupu a bezúhonnosti mé a mého vlastenectví, prosím, odvrzte a odhoďte přátelství své daleko od sebe a rozhodněte, jak káže vaše vlastenecké přesvědčení proti mně, neboť proti prospěchu a dobru národa je každá osoba ničím. Já ve vaši důvěru se nijak nevmlouvám. Chci, abyste přísně o mně soudili a řekli, zdali s mými politickými názory a s mým jednáním sousouhlasíte čili nic.

Já jsem domluvil. Nyní je na vás vynésti svůj nález a soud.

Studie situační.

Stati příležitostné.

1.

Na Sylvestra roku 1885.

Svatý Sylvestr je nepopíratelně nejoblíbenější svatý. Je sice poslední v kalendáři, ale jeho den jest zasvěcen veselosti a světským rozkoším. Snad jest to vděčné uznání církve, jíž tento svatý papež vymohl od prvního křesťanského césara, nyní na nebesích svého kollegy v hodnosti světce, patrimonium Petri, světské panství papežské, za našich dob arci od červenokošilatých Garibaldiánů násilně zase církvi vyrvané.

Svatý Sylvestr zakončuje rok a v předvečer nového zvedají se sklenice, ať už umírající byl šťastný či nešťastný. Praví-li mudřec: »Den jde po dni, ale nejsou si podobny« — naše sylvestrovské dni až hrůza sobě se rovnají. Aspoň naše politické sylvestry. Nový nachází celou mizinu, kterou zanechal minulý.

Ani letošní nepřináší nám hvězdu, věštící lepší časy. Podle nedávného proroctví musíme na ni čekat ještě dvacet let! Budou-li však ti, kteří naše hvězdy dnes zpytují, potom vůbec ještě na ni čekat? Nebude jim zatím bajkou pro děti, jakou je dnes židům příchod messiáše? — —

Jedna obava z poslední naší minulosti vystupuje s příšernou určitostí: že ztratí se nám z myslí i srdcí, co nám samým v horších dobách, co našim předkům bylo nejdražším ideálem. Má zajisté praktická politika své nezbytné potřeby, svá opportunistická zapomínání; ona nesmí lítati v povětří za přeludy, ale nesmí také z původní půdy, z níž vyrostla, přesazovati se do cizí písčiny; jinak přestane souvislost mezi ní a národem, z něhož bere mízu i sílu, a první vichr ji sklátí do prachu.

Národní naše politika nemůže zajisté klásti si cíle nemožné. Stonávala na to a dost těžce procítili a přemohli jsme následky choroby. Ale ona rovněž nemá obmezovati a zapírati se přes tu hranici, kteráž obemyká a uzavírá, co jest národu nezbytné.

Snadno bychom se všichni v tom shodli, co pokládáme pro národ svůj za nezbytné. V cílech není snad ani různosti. Ale v tom se rozcházíme, že jedni zakrývají anebo aspoň do dálky posunují, co je nezbytné, a druzí litují, že se to při počátku činné politiky zřejmě

a určitě neřeklo, že se neohraničil a jasně nevytkl nezbytně potřebný náš cíl a nepostavil jako zjevný a pevný program náš národní a politický, že se nevyplnil obsah otázky české. Ze tak se nestalo, zmizel obsah otázky české před rukama nám i ostatním a dnes jej pracně v zkalených vodách lovíme, a zachytíme-li jeho jednu část, celý svět povykuje a láteří nad naší neskromností a hrabivostí, až hlukem zmateni, sami se lekáme a již ani k části české otázky se přiznat si netroufáme.

Tak sami stlačili jsme obsah českého národního programu daleko za tu čáru, kteráž ohraničuje nezbytné k národnímu životu požadavky a velká druhdy otázka česká scvrkla se na růženec malinkých požadavečků. Je to druhý a myslíme, že škodlivější extrém. Druhdy jsme domýšleli se, že Evropa na nás patří; dokud nebudou Čechové uspokojeni, že je v Evropě stav jen prozatímní. Psávali jsme mocným potentátům velkých států pamětní spisy; dokazovali jsme nejen Napoleonu, ale i červenému princi evropskou důležitost naší politiky; stavěli jsme se pyšně v čelo Slovanstva a sami nazývali jsme se prvním slovanským národem a na Rus jsme šli, ne tak, abychom osvědčili vzájemnost bratrskou, ale abychom ujistili Rus své přízně. A jako u vznešeného blízko bývá komika: carovi a Rusům radili jsme, jak mají vyříditi otázku polskou, a Polákům zase ve Varšavě, aby smířili se s Rusy. Tak naplněni jsme byli politickou svou velikostí, že jako poslanci naši appellovali v slavných spisech na Evropu, tak čelní mužové našeho národa za vyrovnání české jednou chtěli Rakousku koupiti za 60 millionů — kanóny, po druhé zase císaři chtěli dáti — Bosnu, ba není snad pouhou bajkou, že padlo jednou pyšné slovo: »Já J. V. císaře rakouského smířím s carem ruským!«

Byly to doby idealismu, jejž všichni jsme procítili, a že dříve nepoznali jsme kategorický imperativ skutečných poměrů, že nedovedli jsme střízlivě odvážiti se odměřiti pravou, skutečnou svou sílu dříve, nežli přistoupila na nás potřeba, do určitých formulí a praktických zákonů uvésti své požadavky a potřeby: proto se loď našich politických ideálů ztroskotala a my před samým přístavem uvrženi byli na holé skalisko . . . Chybu svou zle jsme odpykali, ale zdá se, že pravé naučení jsme z ní nevzali a že jako druhdy jsme se nad míru politické moudrosti přeceňovali, nyní zase nad míru politické moudrosti se podceňujeme. To byl by ještě horší poklesek, on nejen nepřinesl by lepšího úspěchu, ale on brzy vzíti by musil nám to, co národy v nejhorší trýzni udržuje: vědomí vlastní důstojnosti a síly. Politika, založená na podceňování sil národa, byla by mnohem osudnější, nežli politika bývalá, kteráž aspoň povznášela mysli národa a vysoko zvedala neskloněný červeno-bílý prapor cti národní.

Ne ze strannictví aniž z úmyslu, ale z upřímného vyznání pravím tu, že zdá se mně, jako bychom se příliš daleko byli pustili cestou opačnou. Nevím, zdali není to jen subjektivní a osobní můj cit, snad klamný, ale mně připadá, jakoby česká politika praktická za-

ujala stanovisko nižší, nežli i podle nepřízně politických poměrů jí přísluší. Tak bídní snad přece nejsme, tolik přece snad nemáme k ztracení, abychom byli v poměru tak veliké odvislosti od vlády, v jakém celému světu se jevíme. Nemusíme ani volati si na pamět ministra Potockého a Hohenwarta, abychom viděli a slyšeli, že hr. Taaffe váhu české delegace podceňuje; abychom cítili, že vlastně jsme my věčně jenom uctivými prosebníky, že nežádáme, ale prosíme a k tomu marně prosíme, často o věci, kteréž by nám i političtí odpůrci bez zdráhání povolili. Snad kdybychom tolik a tak neprosili, kdybychom rozhodně žádali, kdybychom neklekali, ale pevně stáli, snad by hr. Taaffe jinak o nás a naší síle soudil, a jinak naše požadavky splňoval. Arci na dobro zanechati by se musilo všechno obcházení ministrů, všechny malé i velké protekce, všechno smlouvání a handlování o zlatku subvence na školu.

Najednou, pevně a určitě bychom musili říci: to jsou naše požadavky; ony jsou možné; ony nepříčí se Rakousku ani nedotknutelným zákonům, ale z těch požadavků nic neslevíme a také nic z nich netajíme a neskrýváme.

Druhdy stavěli jsme si cíle nedosažitelné a my jsme je vyslovovali s celou upřímností a otevřeností. A hle, tato otevřenost a upřímnost nepřekážela, že znova a znova přicházela vídeňská vláda k nám, aby o přílišných a za přemrštěné vyhlašovaných našich programech vyjednávala. Ba zrovna otevřenost a upřímnost naše tehdejší byla největší naší silou. Dnes jsou naše požadavky nepoměrně skromnější, ony jsou také reelní, ony odpovídají skutečným poměrům — a tu bychom měli se tak podceňovati a zjevně jich nevysloviti a nežádati jich mužně a pevně? Nám je jich nezbytně zapotřebí a bylo by jenom prospěchem, kdyby se na ně ostatní svět zvykl, jako zvykl konečně a jednal o daleko větší naše požadavky.

Pět let činné politiky nynější způsobilo teprve, že na příklad korunovace česká, kterouž druhdy sami Čechoněmci žádali, kterou císař slavně několikrát slíbil, na které se český sněm několikráte usnesl, kterou celý svět pokládal jaksi za vrchol jakéhokoliv, byť i sebe krotšího vyřízení české otázky, je dnes červeným šatem pro naše odpůrce a postrachem pro naše přátele. Ba tak daleko zabíháme v opportunismu, že sami prohlašujeme, že prozatím korunovaci ani nechceme. Stejné platí o jiných kardinálních našich potřebách. Vše to vzbuzuje mimoděk obavu, že zase nejsme na pravé cestě.

Chtěl bych hodně prostě a populárně vyznačiti obě chyby naší politiky.

První minulá řídila se pravidlem kupeckým:

Hodně mnoho požadovati, aby se co možná nejvíce dostalo.

Tento způsob selhal. Obrátili jsme se a jako Kordelie v zápasu se sestrami o dědictví lásku k svému otci Learu kladla jen nízko na cennost soli, tak my pravíme nyní: My žádáme málo, maloučko, ba pravé nic a myslíme, že tak dostaneme mnoho! Zkušenost však nepotvrzuje pravost toho způsobu politiky.

Což jest-li jiná prostřední cesta pravou, což jest-li ten způsob politiky nejlepší, který nežádá ani více, ani méně, nežli co národ nezbytně potřebuje: ta politika, kteráž praví: »Toto jest náš program s potřebami říše a politickými poměry ve shodu uvedený; nad něj nic nežádáme, ale s něho také ani vlásku nepopustíme!?«

Snad s tímto lépe nežli dosud bychom pochodili? snad bychom na této cestě nemusili čekati — — dvacet let na veselejší nežli zejtřejší nový rok.

Avšak ukončmež píseň politickou, jež dnes zvlášť je oškliva a zvedněme číše: Prosit nový rok! Na lepší budoucnost!! —

2.

Na Sylvestra roku 1886.

Ač živoucí tváře nejlíp zřít« — jen pohled na rok, jenž právě skonal.

Krvavým písmem se zapsal, ne do zlaté, než do černé knihy Slovanstva. A napřed to nejsmutnější položíme: Přinesl válku ze všech nejhnusnější — bratrovražednou. Pátkem začínal, dnem u pravoslavných šťastným a dvěma pravoslavným národům přinesl lítice válečné. Jaké hoře pro srdce slovanské! Jak že? Neuprositelné fatum, jež nová doba sesadila s trůnu, před nímž i bohové klekali, slepý, krutý, nespravedlivý osud, o němž nesmrtelný pěvec Antigony žaluje, že on jediný, jediný on vládne všemocně, marnou že moudrost a opatrnost, malomocen že rek plný zmužilosti, hříčkou že pyšná vlnolomná loď, — jak? Zda toto železné fatum a brutální předurčení jest slovanským již jen národům tvůrcem událostí, kdy u jiných okovy jeho už rozbity? Či pro hříchy otců stiženo Slovanstvo strašným mámením, že odevšad obklopeno vrahy, samo sobě dýky smrtící v srdce vráží? Či pravdou děsná sudba, již jako závěrek z vývoje dějin postavili dějepisci němečtí: že Slovanstvo na věky odsouzeno jest k rozbroji, že jako nemá jednoho jazyka, jedné víry, jednoho písma, ba ani jednoho určení času, na vždy prokleto je k vzájemnému potírání se a nikdy, nikdy nenajde ani jednoty, ani společnosti, ani vzájemnosti? Hříchy naše z věků minulých činí do nebes, ale dračí jejich setba zroditi by měla mezi Slovany obry, aby odehnali dobrodružné Jasony, již ukrásti nám chtějí zlaté rouno vědomí jednoty, poznání společnosti a mysl vzájemnosti slovanské. Což každý slovanský národ probroditi se musí mořem bratrské krve, musí každý pomáhati Němcům, Maďarům a jiným cizincům v ubíjení Slovanů, musí každý ztroskotati aspoň jeden stát slovanský? Ach, jak velká carství, jaké mocné říše, jak silná království, jak pyšné státy již Slované zřídili a jak rychlý byl konec každého! Sotva zazářila jeho hvězda a již Slované v hlínu hrobu ji strhnuli! Má věčně o nás platiti, že nemáme síly státotvorné, že zrozeni jsme k tomu, býti mrvou a hnojem pro cizí národy, a dokud živoříme, že otročiti musíme jiným, slabším pleme-

nům? Zadrž vrahu, toť Abel, na něhož se sápeš! Smrt jeho přinese ti, Kaine, záhubu!

Neblahý rok, jenž zase toto kleté divadlo přinesl k radosti nepřátel, k posměchu vrahů. Srbsko-bulharská válka, to jest Kainovo znamení roku minulého. Ze zlého semene zlý rodí se čin! Bulharům ani vítězství nebylo k dobrému. Kdežto Srbsko před celým světem zahanbeno — nemůže bratrovražedný úmysl přikrýti purpurem výsledku, jemuž svět každý zločin odpouští, — Bulharsko zmatky domácí, zoufalou tíseň nese do roku nového a od nikud, od nikud na zkrvavenou zemi bulharskou nepadá zlatý jas naděje.

A jaké zlé účinky spor ten ve Slovanstvu ostatním vyvolal!? Mezi Ruskem a Bulharskem otevřela se táž sirná propast, jejíž dýmy dusí Polsku, — ještě nenašel se pro první Curtius, jenž by obětí svého života ji uzavřel a již z nové šlehají sirné plameny! A současně v celém ostatním Slovanstvu vyvolala bratrovražedná válka nesváry, — přítel neznal přítele, mužové jednoho kmene nerozumějí si, každý umíněně vykládá a vášnivě hájí různé mínění o tom, co slouží Slovanům. Tak rok nový rozházel zase všechny pruty, jež za dlouhá léta Svatoplukové v jeden svazek pracně sepjali! Roztahány, rozervány jsou zájmy slovanské a nikde není ruka moudrá a silná dost, jež by dovedla je spořádati a urovnati. Smutná to billance světa slovanského? Cos ty? Rus! Ale ne Slovan! Co ty? Polák! Ale ne Slovan! A ty? Bulhar, Srb, ale ne Slovan! Zaslepení! Neslyšíte-li, co praví Evropa? Není Slovanů vůbec! Není slovanské otázky, není slovanské politiky. A tak dlouho bude úsudek ten pravdivý, dokud neporozumíte vlastnímu prospěchu. A zrovna potud budete sloužiti zájmům jiným, a služba ta značí národní otroctví a po něm přijde národní smrt! .

Jak žalostný to pohled: vy počtem i zdatností máte v torbě své žezlo světové a nemáte skoro vlastního přístřeší!

Bláhové fantasie, co s těmi v politice! Jistě je politika uměním možností. Ale válka Slovanů proti Slovanům, zášť bratří proti bratřím by měla na vždy zůstati nemožností. A že tomu tak není, proti tomu smí vzepříti se a za čas také ozvati se srdce, cit, příroda, svědomí a rozum poctivých Slovanů!! Nazvete umíněnými šílenci ty, kdo nechtějí připustit, aby Slované navzájem se potírali, a vy tím z řad lidí příčetných škrtnete nejnadšenější, nejideálnější duchy! Politické citlivůstkářství, ideály! Avšak národové nežijou jenom ze suché kůrky denní politiky; lidskou bytnost nepohlcuje jenom potřeba, všednost! Národové mají ještě jiné důležitosti, nežli parlamenty, úřady, železnice, gruntovní knihy a berní archy. Vezměte člověku srdce, ideál, vezměte mu obdiv krásna a jistě za nedlouho uvidíte, že snad příkré, ale ne zcela bezdůvodné je slovo starého německého pessimisty, že navzdor užitečným vědám bude potom svět jenom pěkně zařízený — svinec, v němž pro Boha, pro nadšení, pro cit, pro obětovnost, pro velikodušnost není nejmenšího koutečku! Ideál, fantasie, politická citlivost snad, než, ó, neničte je nemilosrdně aspoň tam, kde přestávají práva brutální politiky,

přejte je lidu a mládeži. Pravíte, že jsou dýmem, prachem; snad, ale prachem, jenž křídla motýlova pestrým třpytem barví, jenž voní z růže, a dýmem, jenž nebes oponu činí blankytem Sebevědomá blaseovanost, jež pohrdlivě krčí rameny nad slovanským citem, jež směje se božské naivnosti, která sklenout chce nad rozvaděnými Slovany, nad prudce do sebe bijícími zlomky světa slovanského sedmibarevnou duhu míru a úmluvy, sebevědomá ta blaseovanost je jen smutným důkazem, že ledy rozumu udusily oheň srdce. A co je dnes ideál, blouznění, politické šílenství — po letech, snad po půl věku bude slaveno za proroctví.

A pak: v tužbách a nadějích těch jest útěcha pro trudy skutečnosti. Jakou těchu dáte v náhradu za ideály a blouznivé sny utlačeným slovanským větvím, aby snáze unesly své strasti? Jak tesknými bychom byli zejména my Čechové bez takových snů budoucnosti? My roj včeliček v jícnu biblického lva Simsonova? Vezměte naděj v Simsona, a čím nás utěšíte, čím podepřete?

Přítomnost je tak hroziva. Pohleďte na žeň minulého roku! Co jste sklidili? Nové ohnivé snopy zášti německého národa! V žáru její zkován ten obojek ze žhavého železa, jenž sluje návrh Scharschmidtův. A nestrčíte-li v něj hrdlo, hrozí všeobecný odchod Němců z parlamentárního kolbiště. Hrozí nám; neslyšeli jste officiosy, že jen na nás na Čechy svalili celou vinu, všecky následky zamítnutí návrhu Plenerova? A byli Čechové, kteří se již při této Knotziadě — chvěli. Zrovna ti, kteří znají sílu českého postavení ve Vídni. Jak bude, kdyby došlo k veliké retirádě Němců, a kdyby přece měla v následek obrat, nový pád Čechů s většiny do menšiny, kde najít potom sílu, důvěru, kde zálohu a baštu? Přejtež národu slovanské jeho ideály. Skutečnost politická je taký suchopar. Pravá to poušť písečná, nikde ani květinky, sotva zelená travička. Celý rok jsme se do písku shýbali a neutrhli nežli jedinou českou květinku, jež ozdobiti měla soudnictví. Těšili jsme se, že to sedmikráska, že u soudů bude čeština zcela rovna němčině, ale zatím to jenom chudobka a z té rvou nám lístky — milovníci chrpy českou chudobku nesnesou. Víte ještě o jiném kvítku, jež v roce minulém pro nás vyrostlo? Sémě nového vyrovnání rozházeno do parlamentární půdy a Čechové přisadili zrníčka česká, doufajíce, že vzejdou jim aspoň na líze bankovní. Ale zrníčka ještě v podzim zetlela. Praví sice apoštol Pavel: »Co siješ, neobživne, dřív-li to nezemřelo.«

Ale také to je ideální blouznění; dnes rolník ví, že shnilé zrno více nevzejde. Tak česká setba bankovní ani dva skromné lístečky, dvě slůvka česká z politického role nevytlačí. Špatná to sklizeň, ba žádná, a štěstí, že jenom z politické úrody nežijeme; hladem bychom zemřeli.

Byl rok ten i jinak škaredý; zanechal jenom nářky. Rolník poznamenal jej za neúrodný a skutečně byl pro polařství jeden z nejhorších. Také na průmysl a řemesla těžce ulehl. Celní poměry se zhoršily, spotřeby všude ubývá, cukr má špatné naděje; rumunské trhy se zavřely citelně také naší výrobě, a bída všemi skulinami

leze do bohatého našeho království, a vyzáblé strašidlo socialismu plíží se podle hranic českých. Rány jsou hluboké a malá naděje, že brzo budou zaceleny a zhojeny.

Nový rok je tu, mladý a svěží, — ale naděje těžce v srdce vchází. Divoce šumí a bouří to v okeánu vášní mezinárodních; státy ve zbraních trčí proti sobě, a přece ještě zbrojí; nový zákon o všeobecné hotovosti na tisíce a tisíce mužů českých vložil novou brannou povinnost; továrny na zbroj jsou jediné, z jejichž komínů valí se husté chomáče dýmu, nejslavnější vojevoda naší doby prohlašuje válku za nezbytnou. Mír sice vleče se ještě o berlách ku předu, ale kdo ví, zda zejtra, zda za měsíc k zemi neklesne a pak otřásati se bude Evropa v základech. Takový rozhled do budoucnosti otvírá rok nový. Přichází jako archandělé Goethovi v nebeském proslovu ve »Faustu«, hřímaje:

»A rychlej nad vši časnost
točí se skvělé země noc,
hle, střídají se rajská jasnost
a hloubná, hrůzy plná noc.

Pění se moře v širém toku
a paty nebetyčných skal, —
a vrch i moře vyrve z boku
ten věčně rychlý kruhů sval!

O závod divá bouře lítá
od země v moře, z moře v zem,
a vztekle velký řetěz splítá
nejhlubší zkázy vůkol v lem.

Tu žíravá i zhouba zplane
na stezce hromonosných střel — —«

Toč se, čase, pěň se, moře, bouře, bij, — přinesiž rok příští, co přines, my v bouří divém vzteku neklesáme. Vznešený je náš cíl, jasné je právo naše, větší než moře je důvěra naše.

Jako v přírodě tak v životě národů nic zbytečně a marně se neděje; ani nejmenší síla se nezmrhá, a proto nebyli jsme z hrobu zavoláni, abychom zase do něho ulehli.

V mysli smělost, v paži sílu, v srdci věrnost, a zvítězíme na rtech s válečným svým zpěvem:

Skála puká, dub se láme,
země ať se třese —
I nech ať se též nad námi
hrozná bouře vznese.

My stojíme stále pevně
jako mury hradné!
černá zem pohltiž toho,
kdo odstoupí zrádně. —

Velikonoční roku 1888.

Vstalť jest! Aj, anděl páně sestoupiv s nebe odvalil kámen od hrobky a posadil se naň A byl obličej jeho jako blesk a roucho jako sníh.

Divokrásné, lidským rozumem nepostižitelné tajemství vzkříšení, které slaví dnes křesťanský svět, tklivěji než jiné jímá národ náš. který podobnou palingenesi prodělal. Vyletěl z kukle dvě stě let odumřelé a jako zázračný motýl a směle vznesl se k slunci. Národní znovuzrození je vykonáno. Politického nemůžeme se dočkati a divoce zmítána je loď česká v jekotu politických vln. Poděšený zrak národa zvedá se k vůdčí hvězdě, neboť ucho neslyší pevný hlas určitého povelu kapitána, který loď uvésti má do přístavu Srdce národa je nemocno stálým rozechvěním, marným doufáním a nesplněnými sliby. Sklamána je důvěra jeho, že bude moci ve stínu úspěchů spočinouti. Začíná již chápati, že nový nastává mu boj a že vésti jej musí s nezdolnou silou, s opravdovostí odhodlanou. Život jeho je v sázce. Kdo chce za všech podmínek mír a pokoj, státi se musí jistou kořistí útočníků. Právo chce býti vybojováno, jak od jednotlivce tak od národa. Bez boje získané je děckem od čápa přineseným. Co čáp přinesl, sup uchvátí či kuna zdáví. Připravujme se na krušnou práci a trpký zápas. Podle nich měřiti se bude zásluha, zisk a mzda. Běda národu, jehož duch bojovný chabne, zemdlívá a zženšťuje. On na cestě je v zmar své síly, v změknutí svého jádra, v podvrácení svého karakteru a své různosti: genius jeho zmírá. Sílu k boji nalezne jenom v mocném národním citu. Ne básník ale střízlivý pandektista uznal, že jako síla lásky tak i síla práva spočívá v citu. Rozum nedostatek citu nemůže nahraditi. Moc právního citu je zároveň mocí národa.

Ovšem ruka, jež drží meč v boji za práva národní, svírána, zdržována a ochromována je hmotnou bídou a nouzí, jež sám kmen národa našeho jak zákeřný borkovec prožírá. Nejen dělník, nýbrž celý střední a výrobní stav vede zápas o nahý život. Zápas ztěžuje neblahý směr nového zákonodárství berního, celního a obchodního, jež svaluje všechna břemena na nejširší vrstvy lidu. Výnosnost

půdy klesla; plodiny zemědělské zlaciněly skoro pod cenu výroby, a přece drahý je chléb, drahý jest všechen požitek. Slyšeti pláč chudiny, nářek živnostníka, stesk rolníka; ona nemá čím se přikrývati a čím se nasycovati, onen odepříti si musí všechnu zálibu a milé předměty navyklého pohodlí. Jizba selská prázdní se a chlév pustne. Obchody váznou, jen domy zastaváren od sklepů až ku střechám plní se prádlem a cejchou vdovinou, stříbrnou lžicí i snubním prstenem měšťáka. Na jedné straně kupí se bohatství na egyptské pyramidy, na druhé bída v nebetyčné Alpy. Není pak dál od pyramid k Alpám než od chudáka k boháči.

Základy společnosti se zachvívají, sociální otázka lomcuje osvíceným stoletím, které nedovedlo dáti člověku, co příroda neodpírá živočichům: nasycení. Země jsou bohaty, ale lid, jenž v nich obývá, tetelí se zimou a hladoví. Potřeba a nezbytnost pomoci se uznává. Rozkacený proletář vyhrožuje, že jako Samson zboří chrám celého nynějšího společenského pořádku, a přece nebezpečí to nevzpružuje nás všechny, kdož v násilí vidíme hrob staleté kultury, k obraně. Jako při pohledu na Gorgoninu hlavu tuhne krev v žilách a v malomoci klesají údy společnosti. Státy a národy trčí ve zbraních a militarismu dávají posledního muže a poslední groš. Snad na dně mnohé mysli skrývá se hříšná naděje, že veliké mezinárodní války přinesou rozřešení také sociálních neshod.

Jdeme velkým dobám vstříc. Hlasatelé jejich zjevují se jako věštné komety na blankytu. Pro ně chceme připraviti mysli, zoceliti síly svého národa. Jenom národové, již v epochálních okamžicích státi budou na výši svého úkolu, mají budoucnost. Bráti prostředky k poznání tohoto úkolu, zkracovat osvětu, zhloupovati školu v tomto okamžiku jest dáti si dobrovolně loupiti zbraň před bojem. Tomu se bráníme.

Vedeme boj proti tmě, lhostejnosti a hnilobě v národě. Nechceme anarchii a zmatek, nechceme štváti, nýbrž šlechetné syny národa k velkým zápasům budoucnosti spojovati. Heslem naším nejsou troska a ssutiny. Ne bořit a ničit, nýbrž stavěti zkoušíme pevné tvrze národní. Odstraňovati chceme jen duté stromy a zasazovati zdravé mladé lípy. Žádáme nápravy chyb, ne potrestání vinníků. Vočkovati hledíme národu silné sebevědomí, jež křivdy nečiní, ale také nesnese, pýchu, jež se nepovyšuje, ale nedá se tytýž ponížiti. Rozdmychujeme cit a smysl pro čest, jež bezpečnější hrází je mravnosti nežli všechny psané zákony. Učíme lid vážiti si rozšafnosti, ctíti dělnost, milovati ctnosti a vyhýbati se chybám předků. Přejeme si, aby každá duše česká plna byla pravdy, každé srdce české plno víry, nadšení a lásky k vlasti. Na desky českého desatera píšeme příkazy: Národ právo má na bezmeznou oddanost a obětivost až do krve a statků. Hlásáme nezvratnou důvěru ve věc národní. Bez víry a lásky není ani politické snažení ničím. Za nerozlučitelný příznak pravého češství vydáváme karakternost a čistotu přesvědčení. Rozmnožiti chceme semeniště mužného smýšlení a chrabrých skutků. Prosti jsme chtíče po moci a bohatství.

Ušlechtilé snahy nechceme dáti dusit zchytralou vypočítavostí a jiskru nadšení nehasíme chladným sobectvím. Ne panovati chceme národu, nýbrž sloužiti mu jako poslední jeho synové. Službu tu lépe nemůžeme konati, nežli když národ učíme, že všechny ctnosti lidské sdruženy jsou se svobodou. Píšeme na štít český slova tři: Cest, vlast, svoboda.

Hledáme vzrůst pokroku v kolejích pravdy a osvěty. Zvýšiti toužíme duševní majetek národa, jeho zdraví i bohatství. Stavíme se na stranu těch, kteří žádají širší a hlubší účastenství národa na správě státu a kteří demokratické formy vládní pokládají za nejdokonalejší. Věříme, že je dějinným úkolem národů, k těmto formám dokonalosti se vyvinouti. Náležíme k těm, kdož pro vlast chtějí svobodu a ne otroctví; pro národ stálý vzrůst a ne marastické úbytě, účastenství ve vládě, samosprávu a ne cizí poručenství, starou velikost a ne nedávnou nicotu. Chceme býti zveličovateli národnosti české, rozmnožovateli moci českého lidu.

Jednu vidíme k tomu všemu cestu: politickou svobodu, která silné národy zvětšuje a kleslé pozvedá.

Nejsme sami a strana naše není ode dneška. Když hledíme v minulost českého národa, když věky a jejich období jdou kolem nás: v každém vidíme tváře příbuzné, prapory stejné, v každém slyšíme hesla spřízněná. Tváře jizvami zkrášlené, prapory čestnými bitvami rozedrané, hesla nejdrahocennější krví zpečetěná.

Četné tlupy a mohutné zástupy stejně smýšlejících, které často byly poraženy, nikdy udolány. Zástupy ne bez vady, s leckterou vinou a snad i těžkým hříchem; avšak vady, chyba i hřích očištěny a spáleny svatým ohněm, z něhož jiskra roznítila plamen kostnický, svatým ohněm svobody svědomí, volnosti občanské, lásky k vlasti, věrnosti k národnosti. To jsou boží bojovníci. Těch jsme následovníci a — dejž bůh! — i pokračovateli. Toť úkol náš a naše povolání a v nich naše oprávněnost. Můžeme býti poraženi, zatlačeni, ale vítězství nad námi dobyté nemůže míti trvání přes zejtřek a též z každé porážky odneseme novou sílu. To prapor náš, to naše korouhev, to naše zástava, to naše stará, dobrá, česká věc. A dokud jediné vlákno z korouhve té, dokud jediný cár z praporu toho třepati se bude na posvátné žerdi, budeme třímati ji do posledního dechu svého. Aj, kdo smělý zabíjeti chceš bojovníky svobody národní? Minulost i přítomnost dává jim právo k životu a právo to státi bude při nás do posledních dnů našeho národa, jako bylo při něm za počátků a za věků všech. Jsme neusmrtitelni a žíti budeme my a naši per saecula saeculorum!

A je-li tma ještě, my víme, že bude den. Je-li dosud zima, my víme, že přijde Vesna, a jest-li ještě kámen na hrobu české národní svobody, my víme, že přijde vzkříšení. Již vidíme svit zory, již voní k nám prvosenka, již slyšíme třepot bílé peruti blesknéhо anděla, jenž odvalí hrobní kámen. A když naplní se čas, bude tu den, jaro a vzkříšení.

Ano: Přijde jaro, přijde, bude zase máj, rozpuknou se ledy, zzelená se háj!

A zatím trvati budeme na modlitbě velikého našeho Jana Amosa:

»Věříme v boha, že po přejití vichřic správa věcí českých se k tobě zase vrátí, ó lide český . . . Tobě, národe český, vyhlašujeme od Hospodina, abys ty byl a zůstal: ratolestí rostoucí podle studnic, ratolestí rostoucí na zeď. Živ buď, národe, posvěcený v bohu! Muži tvoji ať jsou bez počtu! Požehnej, Hospodine, rytěřování jeho a v práci jeho rukou zalib se tobě . . .«

Celá česká církev doložiž:

Dnes i na věky věkův, amen, amen, amen!

— —

4.

Vánoční roku 1888.

Camille Flammarion — jemu ve dnech, kdy andělé sestupují k Betlémskému chlévu, podáváme ruku k vysoce zajímavé »Cestě nebeské« a radíme čtenářstvu českému, aby ve výtečných našich »Květech« vyhledalo duchaplné její vylíčení — Camille Flammarion vypravuje, že obyvatelé Marsa, kde inženýrské umění dosáhlo od dávných staletí vysokého stupně dokonalosti, provedli obrovské práce, přesahující daleko vše, co v devatenáctém století vykonalo se na zemi naší. Oni přeměnili částečně povrch půdy gigantickými podniky, jež budí již i pozornost hvězdářů na zemi naší.

Tak uznané autoritě astronomické odpírati, bylo by vydávati se hazardně v nebezpečí. Tomu není chvíle, ve kteréž průkop Panamské úžiny jest ohrožen, vhodna k chloubě, že Evropa několikráte vítězně prolomila a přestoupila na železných kolejích centrální své Alpy, že otevřela průplav Suezský a že Livingstonové a Stanleyové pronikli nepřístupné pouště a horstva aequatorialní Afriky a že velestát slovanský Merv a Himalaju přiblížil k samým hranicím Evropy. Avšak jsou-li hvězdáři na Marsu k naší oběžnici tak spravedlivými jako pan Flammarion k inženýrům jejich planety: jedno obrovské dílo evropské dávno musili postřehnout — nebetyčná pohoří sněžky, ledovce a vulkány militarismu. Vždyť pak pan Flammarion na svém putování nekonečnem sto milliard mil od země vidí na zemi tato horstva děl, střeliva a zbraní a v noci a tichu, které jest normálním stavem všehomíra, naříká, jak slušelo řečníkům v generální debatě o branném zákoně: »Celá Evropa vydržuje stálé armády, odnímá všechny muže práci plodné a užitečné a vrhá veškeré své síly a zdroje v propast bezednou. Děti zrovna zrozené učí obdivovati se vojáctví a vychovává je v zášti proti sousedům. Intelligentní to lidstvo, čarovný to svět.«

Na dně tohoto nářku klíčí pak v humanistickém astronomu tato krutá naděje: »Prospívá snad pokroku, že Evropa vrhá se tak slepě ve zkázu? Representuje na zemi starý svět se všemi svými předsudky kastovními a starověkým otročením. Militarism stále rostoucí v krátké době Evropu zničí a zhroutí, kdežto svět americký vzrůstati bude v míru a svobodě. Světlo civilisace zářiti bude tím intensivněji na západě Atlantického oceánu, až uhasne na východě stráveno samo sebou.«

Militarism vyssává také nám krev a morek, ale tak černě jako ingeniésní Francouz přece nevidíme. Ne, Evropa není »želvou a medvědem«, aby nesměla žádati pro sebe křídel vlaštovčích. On sám přiznává, že »zákon evoluce mění dost rychle ráz věcí« a že »sláva Alexandrů, Césarů, Tamerlánů, Napoleonů a Bismarků jako plod pudu, souhlasného s pudem zvěře dravé, nepotrvá déle než hody dravců«. »Slavkov, Waterloo, Sebastopol, Magenta, Sadová, Sedan jsou mikroskopické půtky a hříčky v mraveništi liliputánském, zábava dětí, po krvi a dýmu bitevním lačnících. — Několik roků stačí, aby odvály a smetly to v dějinách zemské planety.«

Stejná je víra naše. Změna přijde a přijíti musí a s ní oprava ztrouchnilého sociálního a politického stroje.

Nevidíme obrat na blízku. Ze všech států ozývá se stejné učení, kterému Crispi ve včerejší schůzi italské komory dal tento výraz: »Zbrojení jest nezbytné, a kdybych nestál na přijetí vojenských předloh, dopustil bych se vlastizrády. Chci zachovat jen svou zemi na mravní výši, kteráž odpovídá její důstojnosti. Nemohu věděti, zdali a kdy vypukne válka; šílenstvím bylo by libovati si v proroctvích; ale na východě a západě jest zápalných látek dost a běda tomu, kdo ne zúplna si toho vědom, jde budoucnosti vstříc. Slabým a osamělým býti jest tolik jako vydati se v posměch a opovržení.«

Podobná řeč vede se ve všech státech evropských a všude povolují se nové a nové milliony a milliardy na silnější a mocnější výzbroj. Branný zákon rakouský není ani u nás slovo poslední. Ještě ani není sankcionován a již odkrylo se, že máme až směšně málo děl. Až budeme slaviti nejbližší Boží hod na příštím jaře. žádati se budou na delegacích veliké sumy na rozmnožení děl, která již nyní se chvatně lijou. —

V také situaci slavíme letošní vánoce. Rostou ledovce a vulkány střeliva a zbraní výš a výše; a zdála-li se loni strž válečné laviny a výbuch vulkánu býti imminentní, tož nebezpečí není odstraněno a i slabý dech mluveného slova může v pohyb uvésti lavinu vojenského materiálu a slabý dnes kouř nad sopkami za den přeměniti se může v déšť žhavé lávy a ohnivého písku. Strach a děs tíží mysli evropských národů, kteří v údolích mezi sopkami a ledovci těmi obstarávají svůj život, nejisti, zda zítra již nestihne je osud Herkulana a Pompejí.

Také národ náš český staví skromnou svou chýžku na úpatí hory, kteráž hrozí zkázou. Avšak slabost a pessimismus nesmí vcházeti v jeho srdce, on nesmí se báti, že oltáře jeho budou zkáceny a krby jeho rozmetány. On hlavu nevěsí a ruce v klín neskládá a věstcové rozplameňují jeho síly:

Vůli přírody-li osud zlý se valí
neúprosně na nás, děsně úchvatný;
jest-li zákonem, že národové malí
padnou v oběť velkým v zánik nezvratný;
obrana-li marně traví naše síly:
černá věštba ta se mýlí!

Že však padl na vždy v mrtvých bledé řady
i ten světovládný, velký, věčný Řím,
když se upil jedem slabosti a zrady
a když chrabrost jeho rozprchla se v dým;
že i malý národ v jistý pád se vžene,
nad sebou-li samým tak se zapomene,
až se zřekne mluvy cti a statečno ti:
o tom nesmí býti žádné pochybnosti.

Kdo z mužů českých směl by míti méně sebedůvěry a víry, nežli básnířka česká? Kdo chtěl by býti sketou a z bázně před katastrofami budoucnosti nečinnou resignací ničiti přítomnost a s ní základ lepší budoucnosti?! A kdyby nebyla nám přána, stačiti nám musí vědomí, že z popela našeho jako fénix zrodí se odveta — exorietur aliquis nostris ex ossibus ultor!

Než lepší meta nám dána; neboť národové nehynou dnes jinak nežli vlastní svou vinou. Nad železo mečů a střel sinějšími jsou národové dělní, stateční, národně uvědomělí a osvícení. Vzdělanost a hospodářská spořádanost odolají každému zemětřesení. Loď, jejíž spodek jest ze shnilého dřeva, utone v klidném zálivu. Silné, pružné vazivo korábu odolá nejprudším bouřím. Neklamte se, vy političtí a žurnalističtí dělníci, těžší, záslužnější a úrodnější úděl v zápasu o zachování národa připadá pracovitému českému občanstvu, a před jeho učitelem: básníky, vědci a spisovateli, máte zrovna vy smekati hluboko, neboť až klidná ruka příštího dějezpytce zkoumati bude bilanci národní práce, literatura, s pýchou a šťastni to pravíme, bude velikými obnosy zapsána v aktivech. Zásluha je tím větší, čím skromnější jest její odměna, ba i jen uznání. Spisovatelé čeští ničím neodstrašeni, jako Spartané sebe ve chvílích nebezpečí, zdobí vonnými květy svůj národ Tam, kam oni věc českou vynesli, dávno ještě nedostala se politika česká.

Tato vyplula jako mladík na oceán svých tužeb s tisíci hrdými stěžni a dnes jako poloviční vrak se surogáty stežňů zlomených a plachet rozedraných potácí se na oceánu. Neobviňujeme nikoho, neboť hříšní jsme všichni, a nesmíme býti ani tak konservativci, ani do té míry neodvislými, abychom zapomenouti mohli, že jsme všichni Čechy, a upřímně si nepřiznali, že chybovali jsme všichni; podnikli jsme tak mnohé, co nikdy neměli jsme začínat, a že nevšímali jsme si lecčeho, co přede vším měli jsme vykonat. Všichni věříme v konečné dosažení národních cílů; jako tyto všem jsou nám společny. Toť jest pravá a nezbytná svornost národní.

Dílo politického znovuzrození každého národa potřebuje i zachovávajícího pořádku i dobývavého pokroku.

Když oba směry plní se opravdově, poctivě a obětovně, oba národu jsou k spáse Jeden řídí se tím, co může být, a druhý, co být má. Jedni z nás drží se praktické možnosti, druzí absolutní pravdy. Tito dělají politiku principu a zásady a oni politiku okamžiku, opportunismu, politiku à propos. Odpor a boj mezi oběma směry jest jen zdánlivý. V ústavním životě jest boj takový nezbytný. Absolutní svornost mohla se žádati jenom v politice pas-

sivního odporu. V ústavním životě a politice činné přirozeně musily se vyskytnouti různosti o tom, co prospívá blahu národa. Z těchto růzností rodí se prospěch věci společné. Toto vědomí musí u vlasteneckých stran překonati trpkosti, jenž má zápas v následek, neboť jenom zápasem dojdeme k politickému vychování a zralosti občanstva a k solidní práci politické. Zápasy ty nejsou hádanicí žamputářů, a výstřednosti na té i oné straně nesmazávají oprávněnost obou. Potlačování opačného mínění, pronásledování stran značí utráceti kapitál sil národních. Potřebný a prospěšný oheň vzniká jen, když trou se dvě dřívka různé jakosti a tvrdosti. Světlo pravdy vzněcuje se jenom třením různých mínění.

Zázrak zachování a moci národa židovského mudrci vysvětlují tak, že má pevnou, nezlomnou víru v příchod Messiáše, ale že, očekávaje Spasitele, s houževnatostí splňuje rozkazy dne

Ne my popíráme oprávněnost druhé strany národní a její politiky, když proti ní vedeme boj; ale oprávněnost strany neodvislé, na vzdor nevalným úspěchům politiky opportunistické, se pořád popírá. Nejčistší víno na spodku nádoby vyměšuje nechutný a škodlivý kvas; nejúspěšnější opportunism je vždy Capua, kde měknou meče a ženství mysli. Je-li tento vlastenecký, musil by si opposici, kdyby ji neměl, utvořiti, neboť opportunism, třeba obohacoval sebe štědřeji národ, způsobuje nezbytně zchladnutí národního nadšení, ochabnutí statečnosti, poddajnost a často servilismus, kteréž jsou plemeništěm nejnebezpečnějších národních nemocí. Opposice, kteráž tyto zárodky hubí, jest pomocníkem opportunismu v politické práci, a jest sebevraždou, když se zabíjí. Chraňte se vy opportunističtí politikové, ostracismu, aby jednou nepsali Atheňané na střepy vlastní váš ortel proto jen, že odsuzovali jste jiné. Vy, kteří stojíte na Kapitolu, nepostřehujete hemžení se lidu, jeho city, jeho myšlénky a tužby. A kdyby nebylo mezi vámi a lidem tím strany, kteráž z tužeb a smýšlení lidu píše na svůj prapor to, co snad tou chvílí je nedosažitelné, ale co jest lidu toho právem, a tak tvoří hráz, abyste klidně dokončiti mohli své opportunistické dílo: poznali byste jednoho dne k svému úžasu, jak blízko je z Kapitolu ku skále Tarpejské. Neodvislá strana má věru úkol nejvděčnější, nejen úkol spojení a smíření myšlénky národní s myšlénkou svobody, nýbrž i ten, aby zdravé jádro povahy národní nechytilo rez poddajné resignace a slabosti, kterýž vždy bude nerozlučitelnou vlastností politiky opportunistické a služeb vládních.

My, ostříhajíce vestalské plameny českého sebevědomí, národních cílů a slovanských ideálů prosti jsme vší nenávisti k Čechům, kteří plní úkoly politiky opportunistické. A dnes ve svátek míru a pokoje křesťanského lidstva přáli bychom si míti šest millionů pravic, abychom všem upřímným Čechům stisknouti mohli ruku na pozdrav »pokoj všem Čechům dobré vůle«!

5.

Na Sylvestra roku 1888.

Pod sluncem palčivým po pustých pláních, kde není stinného zelena ani chladivého pramene, kde noha poutníka boří se v horký písek, vleče se politický život z roku starého k temné bráně roku nového. A ten sloup ohnivý, který sune se před námi, nevede do zaslíbené země mléka a medu. Rok neklidu, starostí, zápasů se skončil, a nikdo nedoufá, že rok nový bude prvním počátkem věku zlatého. Ach, celé století již uplynulo, co ve velkých těch událostech nad Sekvanou v krvavé záři vzešla jitřenka, jak zdálo se, zlatého věku. A hle! století se naplňuje a sklání se již na obzoru, rok střídá se s rokem, zima s vesnou, pokolení vystupují a sestupují po žebříku vývoje člověčenstva a pořád čekáme na dobu spásy, pokoje a svobody. A zatím každý rok, každá hodina, ba každý úder srdce nové bije lidstvu rány. Ne jednotlivci jen, celí národové čekají vykoupení.

V dálku odešla svoboda a pořád ještě se nevrací. Nadšení mizí, nespokojenosti přibývá, zášť vyrůstá v obrovité hory, z nespočetných řad proletářů kolkol hledí bída, nouze a často také zpustlost. Nejistota svírá nás jako olověný plášť zatracence Danteova pekla. Národové a státy úpějí pod atlantem militarismu, jehož tíha i nejbohatším zemím drtí páteř. Větší muka nesnášel na Kavkazu přikovaný Prometheus, jemuž na rozkaz bohů sup útroby užíral, nežli moderní lidstvo, jemuž militarismus vysušuje míchu a jak úpír vyssává krev. Než bolest ta zachvívá každým srdcem a nechceme jí vzpomínati v první den roku nového.

Co nám přinese? Zdali nebude od nás vzat ten kalich pelyňku, jehož hořká vůně již nyní stahuje nám hrdlo? Zda železný ten muž, který, jako staří králové na obrazích zeměkouli, v ruce své drží Evropu, zapálí opravdu všeobecný požár válečný? Válka zvětší ještě chudobu, zmenší výrobu, obmezí práci a dračí semeno těchto egypských ran již nyní násilně zatlačuje společnost lidskou na pokraj propasti anarchismu. Má válka uvrhnouti Evropu v bezedno zoufalosti? A dá se ta říše, k jejíž občanům náležíme, zvábit a

zatlačit na cestu, kde číhá nebezpečí, na dráhy, na nichž, jako zbloudilé planety ve všem míru, srážejí se státy a tříští se v ssutiny?

Liga míru nepřináší Evropě mír, a co dnes slyšíme, činí válku nejen možnou, ale pohříchu pravděpodobnou, válku, kterou nikdo nechce, válku, které se každý bojí, válku, pro kterou není příčiny, válku, kteráž ani s vítězstvím nedává úspěch, válku nejnesmyslnější, kterou kdy viděly dějiny. Což opravdu chtějí bozi Evropu zničiti, že ji smysłu zbavují?

Vyslechli jsme celou řadu vážných mužů různých národů a států, a když svlekneme všechny předsudky, když potlačíme sobectví prospěchu národního, když vroucí české cítění překryjeme ledovou korou objektivnosti, když postavíme se na stanoviska cizí a ptáme se: Co chce Německo, co chce Rusko, co chce Rakousko a zda dosáhnou toho válkou? — nemůžeme zmírniti výrok svůj, že válka byla by nesmyslnou.

Co chce Německo? Ono odstraniti chce nebezpečí, aby popadnuto bylo z dvojí strany, od Rýna a od Visly. A proto přinutiti chce Rusko do spolku středoevropského, aby vystoupilo z nynější své zálohy. Může Německo tohoto cíle dosáhnouti válkou? Zdaliž může vítězství zjednati Německu přátelství poraženého Ruska? Nezůstane Rusko i při vítězstvích německých přece ještě mocným státem a nebude li hněv a zášť jeho k Německu potom ještě větší? A možná-li jinde, nežli ve fantasii Maďarů, seslabiti je tak, aby ve válce s Francouzi nemohlo vpadnouti Německu v týl? Zdaliž má Bismark záruky, že Francie nevyrazí meč z pochvy v tom okamžiku, jak padne první rána v Polsku? Což pak, kdyby bůh válečný tenkráte bojoval proti Německu? Což bude-li Německo poraženo? Nebudou-li kraje jeho pak otevřeny po odvetě prahnoucím Francouzům? Více Německo by vsadilo, nežli by mohlo vyhráti. Nebezpečí, před kterým se leká, nebezpečí dvojího ohně, jest stínem nejen jeho velikosti, ale též násilnosti, se kterou velikému a mocnému národu urvalo dvě provincie. Nebezpečí to jest kletba zlého činu.

Co chce Rusko? Ono chce věrným zůstati zástavě velikého svého syna, kterýž ukázal mu, že silný nejmocnějším je, když je sám. Ono nechce přistoupiti ke trojspolku a chce dále držeti Katkova politiku volné ruky. Zdali k tomu potřebuje válku? Jistě nikoli, poněvadž v lize míru není a je již samo. Proto může se věřit v poctivost a upřímnost Ruska, že válku vésti nechce. Proto Rusko o východní otázce nemluví, ono nečiní ani návrh, jak přeje si míti rozřešenu otázku bulharskou. Větší důležitosti má na mysli, ono skrývá je v hloubí své duše a čeká klidně, až přijde den, kdy Německo bude musit chrániti své krby a kdy nebude mu v cílech jeho překážeti.

A Rakousko, co chce toto? Chce odstraniti snad ruský vliv z Bulharska? Vždyť Ruska dnes v Bulharsku a na celém Balkáně není. Chce obdržeti Bosnu a Hercegovinu? Vždyť obě země má, a Rusko mu je nebere. Aspoň kromě několika žurnalistických platonických přání, Rusko ani jediným slovem nedalo na jevo, že

žádá jejich vyklizení, které by Rusku ani tím časem nic neprospělo. Má snad Rakousko vésti válku, aby v Bulharsku vládl Koburg? Jen šílenci mohli by Rakousku radit, aby pro tak nicotnou příčinu dalo svoji existenci v sázku. Či má Rakousko dál ještě tlačiti se na Východ?

Je krátkozrakým dost některý státník, aby pomýšlel, že dovolí Evropa, že dovolí jeho spojenec německý, aby zabralo Kongresovku? A bylo by Rakousko, úplně posunuté do Polska a do Uher, potom ještě mocí západní? A dovedlo by potom uchrániti své země předlitavské proti lačnosti německé? A což kdyby válka byla nešťastnou? Může býti Rakousko jisto, že po první ztracené bitvě nebude míti proti sobě Rumunsko, Srbsko? A zdaliž v okamžiku neštěstí irredenta nenabude vrchu v tom národě, který dosud vždycky bral, kde sedalo? Ne, nevěříme, že by Rakousko z vlastního odhodlání učinilo skok v tak nejisté temno. Nemůžeme-li pak zhostiti se obavy, že přece válce se nevyvaruje, je příčina v důvěrném jeho poměru k Německu. Strachujeme se, že bude do války zatlačeno a strženo.

Tak na všech stranách poznáváme, že mají moci, o něž jde, jenom důvody pro zachování míru. Válka zájmům jejich jest škodliva, ona nemůže přinésti jim zisk, nýbrž jenom zkázu. Navzdor tomu pak všude mluví se o možnosti, pravděpodobnosti, ba i nezbytí války. Tak černá vyhlídka otvírá se za oponou roku nastávajícího. Je nám opravdu souzeno, probroditi se přes krvavé její potoky, přelézti vrchy její mrtvol?

Národ náš nemůže ničím přispět ani zabránit k rozhodnutí těch, kdo mají osudy států v ruce. Trpký to úděl národa, který nemá los své vlastní existence v rukou. A přece také o nás bude ve vražedné té hře rozhodováno. Horší nám snad doba nastává a zlá již je nynější, ve které vidíme klesati ducha veřejného. Než čím větší nebezpečí na nás číhají, tím těsněji přilnouti musí národ náš k ideálům, na kterých z ničeho se pozvednul. Ony podeprou klesající mysl a vrátí nám víru v nepřemožitelnost ducha českého a v nezlomnost té skály, na které zbudována je církev česká. Jest to ideál národní samobytnosti, je to skála českého vědomí. Daleci jsme cíle a čekají nás tuhé zápasy. Než my nezoufáme. Dějiny jsou věčným bojem mezi světlem a tmou, mezi pravdou a lží, právem a křivdou. Celá minulost a přítomnost našeho národa vyplněna je tímto zápasem, a Čechem býti, značí býti vojínem. Ale my bojujeme na straně světla, pravdy a práva. Na této straně jest a musí býti vítězství. Proto opásejme bedra trojnásobným krunýřem! Triplex aes circa pectus! Budoucnost jest naše, když v boji státi budeme podle starých božích bojovníků českých, kteříž umírali, ale nevzdávali se.

6.

Z novoroční úvahy roku 1889.

Starý rok zmírá a nový se rodí. Jako vše ve světě věčné zkázy a věčného obrozování, ve světě, kde sám život z mrtvol se živí.

Rok uplynulý nepřinesl obávanou zkázu, ale též ani počátek vykoupení. Také v něm neměli národové evropští lepší existence nežli mech na necitelném kameni, jenž potravy nedává, tak že lačný mech skrápí jenom útrpná slza rosy a deště.

V roce minulém mír a pokoj zůstal zachován. Válka, jež o loňském Sylvestru nízko visela nad Evropou, odvanuta byla do vzdálenější výše, ale plove jako zlověstný mrak po obloze. Proto jest mír těžce vyzbrojen a mír ve zbrani nemůže míti soudruhem ani blahobyt, ani svobodu.

Krušná přítomnost a nejistá budoucnost stlačuje Evropu v úzkost a strach. Prodlužuje se ta chvíle trapná, jaké vždy nastávají, když dějiny napřahují obrovitou svou ruku k rozhodné ráně. Střední vrstvy občanstva čekají ji s resignací, nižší a zubožené v zarputilé odhodlanosti. Celá společnost je znavena a třebas hrozila některým její částem katastrofa, nemůže zcela potlačiti frivolní přání, aby rána buď tak či onak padla. Vždyť před tím není naděje, že zemský globus nebude otáčeti libovůle, a že osou přestane mu býti výbojný meč.

Ne-li zeměkoule, aspoň Evropa má své těžiště pořád v Berlíně. Proto tragedie, v níž v roce minulém skáceni dva němečtí císařové do hrobu, aby třetí, v němž Němci domnívají se viděti Barbarossu z Kyffhaüseru se vrátivšího, zasednouti mohl na trůn hohenzollerský. Mladý jest tento trůn a již tři císaře nesl, sám stojí stále na jediné noze — »železném kancléři«. Co s ustrnutím a indignací viděla osvícená prý naše doba odehrávati se při časté změně císařů německých, zastiňuje všechny výtvory romantické a realistické. Bismark předvedl Evropě román, v němž ukázal se mistrem nad romantického Dumasa i realistického Zolu. Kapitoly románu jeho, jako ona o nemoci Bedřicha III., o sňatku princezny Viktorie s Alexandrem battenberským, ani v básni ani ve skutečnosti v tak na-

hém naturalismu, v tak příkré bezohlednosti se nikde neobjevily Doslov pak tragického románu toho zakončen bude až rozsudkem nad zatčeným důvěrníkem Bedřicha III., tajným státním radou Geffckenem. Román ten objevuje jádro duše knížete Bismarka a a tedy, protože podle souhlasného mínění všech Němců jejich národní povaha nikdy ještě, kromě Martina Luthera, nebyla vtělena v tak věrný typ jako v knížeti Bismarkovi — také jádro povahy německého národa a jeho nadvlády nad Evropou...

Nyní nemůže nikdo diviti se, proč se neoceňuje zásluha Německa o zachování míru, proč v trojspolek není důvěry a proč publikace německo-rakouské smlouvy, již přinesl nám počátek minulého roku, nikoho neukonejšila. Mladý císař Vilém vykonal sice návštěvy v Petrohradě, Kodani, Vídni a Římě, ale mír tím nebyl líp zajištěn. Ani v Rakousku, jež spojení své s Německem prohlásilo za nerozlučitelné, nemůžeme zhostiti se skepse, a také ti, kdo přejí si z národních interessů, aby spolek s Německem zasahoval svým vlivem na uspořádání vnitřních poměrů rakouské říše, a kdo proto tleskali řádové demonstraci proti Taaffovu systému, aspoň v ušní zpovědi svým kněžím vyslovují podiv nad zvláštní upjatostí mladého císaře Viléma za pobytu vídeňského. Rakušanům pak pur et simple — a těmi jsme my Slované — jsou klíčem pro šifry berlínské politiky historická slova, s nimiž císař Vilém nastoupil na trůn, slova o »vybudování spolku německo-rakouského v duchu historické tradice«. Veliká řeč knížete Bismarka o zahraničné politice, kteráž byla jakousi politickou ouverturou minulého roku, protkána byla listy palmovými, ale důvěru cara za lichotky nezískala; že pak ji v beznadějnosti hledala, zkalila blankyt vídeňských nadějí a z dřímoty vzbudila opatrnost bruskním prohlášením, že Východ jest Německu Hekubou a že Německo připraveno jest vésti národní válku na tři fronty najednou.

Ani lichocení a přátelské návštěvy, ani hrozby a láteření Německa nesvedly Rusko, by zastavilo ochranu svých hranic aneb před časem své karty odkrylo. Ono připraveno jest, aby v pravý čas meč svůj hodilo na váhu rozhodnutí toliko podle svých vlastních zájmů. Ono přestálo brutální tažení křižácké proti svému úvěru a provedlo skvěle svou půjčku. Prozřetelnost sama z ruin roztříštěného u Borků vlaku dvorního vynesla cara bez úrazu. Velká slovanská velříše nemá býti bez vůdce a hlavy, až padnou železné kostky o nový los Evropy.

S větším potěšením může kníže Bismark stopovati zmatky zarýnského svého soka, kterýž nemůže přijíti ku klidu. Však obavy, že Francie zanedbává svou válečnou hotovost, byly by přílišny. Vlastenectví francouzské na jednom místě víže a poutá veškeru rozháranost: v myšlénce odvety, která silnější je než boulangismus než restaurační snahy monarchistické a než sama republika. Ta, ková svornost nemůže v dějinách zmizeti beze stopy.

Tak všude za míru minulého roku připravovala se válka. Sopka její jest v Berlíně a Bulharsko a Srbsko jsou jenom ve větší vzdá-

lenosti činnými její krátery. Dnes soptí více jícen bělehradský a, jak násilné vypovědění Natalie z Wiesbadenu prozradilo, také tu jest hybnou mocí Německo. Zapáliti by mohly srbské plameny v sousedním Rakousku, neboť jestli král Milan, jenž rozvodem svým podťal poslední kořeny ve vlastním národě, na chvíli zvítězí nad radikální opposicí — následky toho Pyrrhova vítězství nemohou míti trvání; neboť s ústavou, jakou bude míti nyní mladistvé Srbsko, nedovedl by vládnouti ani kníže Bismark.

Všechny státy evropské nejvzácnější díl své práce i největší sumy svých příjmů věnovaly na zvětšení své branné moci. Dlouhá je řada zákonů a opatření v tomto směru, a nový rok zrodí pokračování. Rakousko samo, než branný zákon má v přístavu, chystá se k značnému rozmnožení dělostřelectva a ke zřízení dunajské flotilly.

Militarism a zbrojení přehlušuje a zatlačuje i tak elementární hnutí, jako jest socialismus. Tento duní pod zemí a polekané státní správy na několik vteřin naslouchají ustrašeně k zemi a pospíchají s vydáváním ostrých anarchistických zákonů a slabých zákonů pojišťování dělnictva. V Rakousku v loni v minulém roce publikováno pojišťování proti úrazům a nemocem. Německo dorazilo až k pojištění dělníků sestárlých a k práci neschopných. Ale dokud militarism všechny prostředky státní vystřebává, nebude peněz ani vůle na vyhojení sociální nemoci. Pouhá náplast nepomůže; musí se jíti až ke kořeni — a kořen každé sociální nemoci jest společenské bezpráví.

Kde ani tak životní důležitosti nemohou dovolati se pozornosti, jak přikládati by se směl veliký dosah změnám v ministerstvu Taaffově, z nichž poslední přinesl nám podzim v hr. Schönbornovi a Zaleském a odšoupnutí bar. Pražáka k opuštěnému ministerstvu krajanskému? Sklamáni jsou, kdo změnu tu vítali jako počátek nové doby. Vláda Taaffova jest dnes složena ze živlů pravici bližších, ale ona pro pravici méně bude moci učiniti a snad také chtíti učiniti, nežli v dřívějším svém složení. Neboť ona stojí v berlínském průvanu. V něm nedaří se též samostatná politická práce vídeňského parlamentu. Není jen náhodou, že celý rok minulý zabývala se sněmovna skoro výhradně hospodářskými předlohami. Projednala zákon o zdanění cukru a líhu, některé obchodní smlouvy a zákon o posloupnosti selské. Pro věc národa českého nebyl rok minulý úrodný. Nejpotěšitelnějším zjevem jsou šlechetné dary, jimiž položen základ k české akademii věd a umění. Postup český, pokud spočívá v práci politické, značí jenom přeceňovaná poradní zemská komise pro školy průmyslové a částečné prolomení ordonancí Gaučových, které stvořilo samostatnou českou reálku v Plzni, strojnickou školu v Přerově, rozšíření nižšího gymnasia kroměřížského na vyšší a sjednání subvence matičnému gymnasiu v Uher. Hradišti. Pravé krůpěje to do pekel, a mají-li se uhasiti sirné plameny nespokojenosti české, musila by vláda mnohem výdatnějším deštěm zúrodniti vyprahlé kraje českých kulturních potřeb. Ochoty

k tomu pořád není. Nikde nevidíme, že by city a zásady, které hluboko vštípeny jsou v tužby a srdce českého národa, přecházely ve skutečný a živý program vlády. Proč medle otálí ministr Gauč s vydáním nového nařízení zkušebního pro právnickou fakultu českou? Jest nedostatečné a odkládáním zbavuje se i zbytku své ceny. Zemská banka česká státi bude na účtu aktiv roku nastávajícího — bohdá.

Dobře postřehujeme zisk, jenž by národu českému vykynul, kdyby dosáhnouti mohl s Němci v zemích českých nepravíme smíření, ale klidnějšího vedle sebe bytí. Však Němci dnes ani za sebe větší oběti nedají se k příměří takovému nakloniti a každá naše nabídka rozmnožuje jejich bujný pych a stává se stupněm pro nezřízenější a smělejší jejich požadavky.

Němci, když měli všechno, nechtěli dáti národu českému ani tříštičku a nesmířili se s tím, že národ český desítiletou parlamentární prací tuto tříštičku si zkrvavenými prsty od polena jejich nadvlády odloupl. Posilněni smlouvou rakousko-německou žádali již ve sněmovně inartikulaci spolku toho do zákonů říšských. Z hněvu, že od desíti let Rakousko vzdalo se starého svého programu národy své poněmčiti, chtěli by dáti samostatnost a suverenitu Rakouska v šanc, aby musilo se vrátit pod tlakem Německa k práci sotva zanechané. My Čechové skoro ještě nic nemáme a již Němcům chceme rozdávati. Jich a všech jejich výsad vláda až v přílišné míře šetří, tak že beztoho hluboká nespokojenost roztrpčuje i nejmírnější živly v českém národě.

Tento národ není snad zaslepeným, aby domýšlel se, že veliké dějiny světové říditi může svou vůlí a svou silou. Prošel dlouhou a trpkou školou politických zkušeností a ty tam jsou doby mladického snění, kdy těšil se, že Evropa naň patří a že řešiti bude otázku českou podle povznešených zásad mravnosti. Zrovna před sto léty začala pro Evropu nová epocha. Velká revoluce francouzská na stolce vládní povýšila ideály svobody, sbratření a lidskosti. Celý věk uplynul. Po roce 1789 píšeme rok 1889 — ale zašlapán jest ideál sbratření a rovnosti národů. Také rok nastávající jest jedním z nové éry: »války všech proti všem«. A běda národu, jenž spoléhá na pomoc cizí.

Národ český zakládá své naděje na vlastních silách. To bez přepychu a chvastu, kteréž neimponují, nýbrž toliko zášť a hněv vzbuzují. Národ český také oceňuje dosah a konsekvence jednotného Německa, on ví, že jest programem národním i státním tou dobou nejsilnějšího národa říše v Evropě, aby severní a jižní moře německé splynuly a spojily se přes hlavy jeho. On proto podle nezdolných tím časem poměrů pořizuje své žádosti i skutky. Čechové, ani dnes nejradikálnější, nikdy od počátku ústavnosti rakouské nebyli tak umírněnými, poněvadž jejich vlastní dějiny naučily je opatrnosti. Avšak umírněnost jest jen tenkráte k užitku, když je spojena s pevností a statečností. Kdybychom tyto ponižovati musili až na úkor důstojnosti národní, pozbyla by celá naše

existence národní veškeré ceny. Starý předsudek vídeňský žádá toho na národu českém až příliš často. Tu povoliti národ český nechce, a celý ani nesmí.

Strastné a těžké je postavení národa českého. Nebezpečí germanisace nikdy za celých tisíc let nestálo tak hrozivě u krbů českých. Připravujme se na vše, ale doufejme, že události světodějné blahý a šťastný pro nás vezmou obrat. Hluboko zapustíme skalopevnou víru, že odoláme, i kdyby stalo se to nejhorší a nejstrastnější. Impavidum ferient ruinae! Nepřijde na to jen, jaký osud nás stihne, nýbrž nesmírně záleží na tom, jak jej přijmeme a jak se k němu postavíme. Veliká doba nesmí shledati národ český malým a chabým. Není příčiny k zoufalosti a malátnosti. Malou, ale živými prameny zúrodňovanou oasu nezanese celá Sahara, a třeba úzký, jen když vytrvalý proud vynutí si i vlnami oceánu svou vlastní cestu.

A kdyby stáli proti nám samí Wotanové a Siegfridové, my zmužile držeti budeme hroty svých mečů proti jejich prsům a státi budeme, dokud se sami neopustíme. Starý Horác praví, že sami bozi, již skrývají neproniknutelnou nocí budoucnost, smějí se těm, jejichžto obavy a strachy jsou bezuzdny.

7

Velikonoční roku 1889.

Smrtná neděle po vodách odplula a pučící proutí jehnědou, zeleným listím vtiskuje první polibek jara novým Velkonocem. Radostný hlahol zvonů jásá nad zázrakem vzkříšení, ale národ český je pořád ještě v týdnu pašijovém. Kdy odvalen bude asi kámen s hrobu, kdež ustláno má samostatnost vlasti a sebeurčování národa? Politická palingenese není leč vláda a panství nad vlastními osudy. K tomuto horoucně ždanému cíli jdou odstupující a přicházející generace vstříc. Cesta je dlouhá, neschůdná. Čím dále vede, tím jest užší, bahnitější a ostré trní se nad ní klene. Smí se poutník znavený těšiti, že každý krok poraněné nohy nese ho blíže ke konci jeho tužeb, kde v suchu, teple a bezpečí by mohl spočinouti?

Netrouláme si dát odpověď. Jazykové a literární znovuzrození jako z kukly motýl rychle a bystře vyletělo na světlo sluneční. Nový život nezávisel tu na ničem, než na hloubce a pravosti citů a vlastního nadání, které dřímaly v hlubinách jeho srdce a duše. Vnější svět mohl tu překážet, ale nikoli zabránit. Veta po národě, který by překážky takové nezmohl anebo na cizí pomoc čekal. Ztracená politická moc získává se mnohem nesnadněji a pomaleji. Jeť vázána na poměry, které jsou vedle a kolem povstávajícího národa a které čelí proti němu. Jako z jednotlivců každý může býti poctivým a dělným, ne však proto již mocným, váženým a bohatým, tak je s národy.

Samostatnost vlasti naší a národa našeho byla druhdy pyšnou stavbou. Rozmetaly ji dějinné události, tato pro nás dlouhá řada zaviněných neštěstí a nezaviněných katastrof. Ze samostatnosti naší zbyla ruina. Snášíme stavivo a pomalu obnovujeme, co nepřízeň věků rozkotala. Ve dne v noci při tom brániti se musíme útokům starých nepřátel.

Jsme stále mezi blízkým nebezpečím záhuby a vzdálenou nadějí budoucí spásy, ale víme, bohudíky, že budoucnost zakládati si musíme sami. Jako klas v zrnu, jako kuře ve vejci nese tuto budoucnost naše přítomnost. Nechceme-li bojujíce zemříti, musíme

pracujíce žíti. Politicky nejsme daleko v letech mužských, spíš jako děcko vegetujeme. Však každý den tuto naši nedostatečnost zmenšuje. Ne tou měrou, abychom s klidnou důvěrou složiti mohli ruce do klína. Ne tak málo, abychom klesati musili na mysli a vzdali se naděje na vykoupení. Pro svaté právo máme žhavé srdce, volnou mysl a pronikavého ducha. Cítíme sílu vyšinouti se k výši svých úkolů. Zkoušíme svědomí. Praví nám, že mravnost, pevnost, karakternost činí národ český hodným lepšího losu.

Mocné vlnění hýbe evropskou společností. Ona slyší hukot příštích událostí. Veliké problémy a spletité záhady ženou se k rozřešení a také v náš sluch bijou zvuky, jež volají předtuchu, že rozhodnuto bude též o nás. Nic přirozenějšího, nežli že politická bída spolčuje se s náhodou. Než ať si veliká doba cokoli přinese: my spoléháme především na vlastní síly. Až býti bude hodina, kdy budoucnost Evropy jinak a pevněji se bude usazovati, musíme býti připraveni a hotovi také my. Pěstní právo a diplomatická bezcitnost velmocí rozhoduje v osvíceném století o malých národech jako o lánech bez vlastníka, jako dobývající Césarové o rozpoutaných skupinách barbarů. Neklameme se o tom, ale my nejsme rozbitek korábu na oceánu Evropy. My jsme haluz slovanského stromu. Obklopeni ssutinami a propastmi, uprostřed nebezpečí a zhouby napínáme všechny své mohutnosti a sázíme život i statek na dobytí politické své svobody a na svoji emancipaci. Činorodé nadšení celého národa tvoří zázraky. Asti malým bylo městečkem a chráněno toliko živým plotem, a přece zadrželo vítězný postup cizího obyvatele. Podobné příklady jsou ve vlastní naší minulosti.

Ohlížíme se, zda máme podmínky k samostatné existenci národní. Kdo mohl by upříti, že máme kořeny v tisíciletí? Jenom dějinami zrajou národnosti v národy. Vážíme z pravého porozumění dějin nezlomnou víru. Naučili jsme se jejich výstrahám. Nepřeceňujeme svoji sílu. Jsouce slabi, nebudeme v zápalu přebíhati přes hranice, kteréž i silným jsou položeny. Než nechceme couvnouti též za mezníky, za nimiž národové klesají na pouhé národnosti bez politického významu. Říditi se chceme ve zmužilosti rozvahou, v zápalu zachováme vidomou bdělost, v boji kázeň: ale stejně pevnost v nehodách, pružnost v malomoci, nezdolnost v obleženosti a smělost v nebezpečí. Nechceme ani prchlost nezkušeného mládí ani jalovou ztuhlost praktických hlav. Opportunismus a kompromis jest přísadou každé třeba zásadní a idealistické politiky: ale on nesmí státi se lhostejností k hanbě, ztupělostí k porušenosti národa. Přemoc skutečných poměrů nevyzýváme, ale také zbaběle před ní se nekoříme.

Odvaha je moudrostí slabšího soka. Nechtějte proto zmenšovati prudké touhy. Ztlumili a zhasili byste velkodušné vášně, kterých třeba k velkým činům a ku přemožení velkých obtíží. Mocné vzněty lidu nemají se dusiti, nýbrž vést, ovládat a zúrodnit, aby z nich žeň a sklizeň vzcházela. Jen slabí vůdcové, kteří nemají sílu, vzkypělé city v lidu řídit, bojí se jich a vzpírají se jim: avšak ztrnulost

je předzvěstí smrti. Voda, která neteče, je ztuhlým ledem anebo kalnou bažinou. Lepší je pro národy otroctví, jež usmrcuje, nežli malátná tyranie, která je ponižuje. Nespasí vlast a národ slabá slova, ještě méně pak chabé činy. Dbejme o čacké a rozšafné muže a o nadějnou mládež. Běda mládeži s krví studenou, jejíž nejvyšší touha je zlatý límec. Varujme se blaseovanosti a skepse, těchto souchotin veřejného ducha. Nám potřebí obětovnosti a enthusiasmu. Jen tak proti silnějšímu nepříteli neuvázneme v oslím chomoutu služebnosti. Naše věc žádá celých mužů. Každý v ní musí býti obrem a pro sebe písečným zrnkem.

Nehořekujte nad rozstoupením národa ve vlastenecké strany. Krok všech nemusí a nemůže býti stejný, jen když směr jest jeden. Jedni mají právo hlásati, co je pro národ nejlepší, druzí mají povinnost, prováděti, které nejlepší je možné. Buďte stranníky, ale na všech stranách milujte vlast více, než nenávidíte stranu protivnou. Je nás málo a musíme si býti nejbližšími. Nechť platí o obou českých stranách slovo Voltairovo: »Je pravda, že jsou u nás dvě strany, které stále proti sobě brojí; avšak ony se hned spojují, jakmile jde o to, chopiti se zbraně k obhájení svobody vlasti. Tu strana bdí nad stranou, aby nic z práv nebylo zadáno. Strany naráží na sebe, milují však obě národ, jsou žárlivými milenkami, jež vyvolenému sloužiti závodí.«

Jenom tak můžeme zvítěziti. Těžká jest naše úloha a zeměpisné naše položení jest před jícnem žraloka. Stížena je k tomu sdružením neblahých hmotných poměrů. Péče o výživu jako Atlas tlačí na dychtění národa. Výdělek klesá, výdaje rostou, příjmů ubývá. Dostavují se nezbytně následky falešného směru moderního ekonomického rozvoje. Hrstka jednotlivců hromadí nesmírná bohatství, ohromné množství občanstva a zrovna produktivní upí buď v olověných komorách chudiny, nebo zápasí aspoň na »Mostu vzdechů« s každodenní potřebou. Boháči nedbají hrozivého dunění pod zemí a drze lichvaří na útraty spotřeby. Zvyšují uměle výrobu a obírají velké obecenstvo skrze monopolistické kruhy na zdražení nezbytných předmětů výživy a solidní produkce. Z jiné strany zase stát, jenž pro chudinu má tak málo, plýtvá miliardami na výzbroj. Všude mluví se o nedotknutelnosti a právu majetku a nikde o právu práce. Čteme heroismus našeho lidu, jenž ideální statky v zlé době připíná na žerď svého praporu. Bez jeho součinnosti, co nám nejdražší a nejsvětější, sříti by se musilo v záhubu.

S žalem vidíme, že zatlačuje se také svoboda. Než ona má mocné armády za sebou. Četnější nežli jsme my. Svoboda ve světodějném processu postupuje vždy v čáře vlnité, jež se jednou zvedá a pak zase níží; výslednice je potěšlivé stoupání. Nabývají-li temné moci vrchu na starém kontinentu, na novém světě má svoboda jasně planoucí, neuhasitelný vulkán. Odraz slunečného toho světla svítiti bude Evropě v noci reakce.

V zápasu za svou národnost jsme sami. Musíme jí tím časem

věnovati všechnu činnost, všechny síly do posledního muže a do poslední ženy. Všude, jen ne tu smíme se různiti.

Politická přesvědčení mění se od pokolení k pokolení. Ta zástava musí však přecházeti z minulých na vrstevnictvo a z vrstevnictva na budoucí, zástava tisícileté naší národní samobytnosti. Ona jest první a nejvyšší povinností k národu a také k Slovanstvu. Neboť pokud jsme Čechy, jsme a zůstaneme také Slovany.

Všechny řeky české tekou do Němec. Bradýři němečtí baňkami i pijavicemi odnímají nám krev po kapkách, ale my nevykrvácíme do běla. Nemajíť ji míti, tu zemi českou, děj se co děj, ještě nových tisíc let. Kolosem jest jednotné Německo se svými čtyřmi miliony bodáků a my jsme jen skalou, dělící hltavé moře germánské; ale je to skála z cementu, jejž voda jenom zpevňuje.

Kde stojíme, tam zůstaneme a v dnešní den sváteční slyšme povzbuzující píseň našeho věštce:

»Vzhůru již hlavu, národe,
k nebi své vyzdvihni oči!
Viz: jsou tam i malé hvězdičky,
kol nichž se velké točí!
— — — — — — —
Nuž — buďme tou malou hvězdičkou,
kol níž se velké točí.
Jde to, ach jde! jen každý hleď
k vlastnímu dobře jádru:
bude-li každý z nás z křemene,
je celý národ z kvádru!«

8.

Novoroční roku 1890.

Ještě pohled zpět na rok, jenž se svými dissonancemi kácí se v minulost. Byl to rok míru sic, avšak ozbrojeného, jehož přípravy bojovné dražší byly nežli válka. Nejvíc ohrožená ze států evropských monarchie rakouská vložila si těžké brnění na nových deset let a politicky setrvala před i za Litavou ve starých drahách. Ale tam i tu přiblížila se státní lokomotiva ke prudkým svahům, kde každým okamžikem vysmeknouti se může z kolejí. Systém hr. Taaffa vůči-hledě prodělává těžkou krisi. Ty tam jsou doby, kdy býval silnějším než opposice německá. Dnes tlačena z Berlína hledá vláda s Němci kompromiss a nebudou-li Čechové bdělí nad svými právy, kompromiss vypadne jako kapitulace. Již kabinet, který 1879 respektoval státoprávní přesvědčení Čechů, přešel přes jejich právní výhrady k dennímu pořádku a odkazuje korunovační jejich touhy na půdu prosincovky. Tak odcházející a přicházející česká pokolení vzdychajíce a stenajíce vidí kýžený cíl pořád ještě v šeré dálce. Česká otázka je dosud metou pouhého zachování existence národní. Být či nebýt — o to se dnes, jako dřív, u nás jedná. Národ jenom prudčeji zmítán jest mezi bázní a nadějí. Vlnivý neklid a teskný nepokoj, který zmocnil se všech vrstvev národa českého, je předtuchou, ne-li předzvěstí blížících se bouří Přinesou-liž osvěžení a záchranu? Cítíme palčivý dech příštích událostí ve své líci a krev prudčeji bije nám v žilách.

Vznik a rychlý vzrůst rozhodné strany české nesmí posuzovati se s nízkých a malých stanovisek. Český lid vědom je si své schopnosti k samobytnému státnímu a národnímu životu a trpce nese, že je národem ovládaným a nesamostatným. Celé věky minulé byly mu jediným mořem strastí. Jeho vlast byla vždy bojištěm vzdálených národův i dalekých i blízkých mu snah. Celá století trapných muk zanechala bahnivou ssedlinu jednak nerozhodnosti a nedostatku samočinnosti, jednak netrpělivosti a nedůvěry v jeho duši.

Tři věky zotročení a běd nemohou za jedno neb dvě desítiletí býti ve všech svých zlých stopách smazány. Proto nemá zpřílišnět ani netrpělivost, ani nedůvěra. Avšak na druhé straně rozdíl mezi

tím, co býti má, a tím, co je, nemá ochromovati samočinnost a nerozhodnost stupňovati v tupou resignaci. V světodějných dobách potřebí silné generace: ohebné sic, ale tvrdé jako toledský čepel. Politování hodna je krátkozrakost, která z přirozených poměrů zrodivší se novou stranu zdolati chce proklínáním, persekucí nebo dokonce ignorováním.

Věčně pravdivým zůstává slovo Goethovo: »Nikdo není legitimním, leč kdo dovede se udržeti.« — V kroužení dějin staré zjevy věčně zničovány a nahrazovány jsou novými. Mladé strany mívají svůj způsob, jakým staví se v řady a v službu času. Nebývá způsob ten vždy vítaným, příjemným a srozumitelným a zdává se druhdy též nevysvětlitelným; avšak co nejmoudřejším dnes je bláhovostí, zejtra děcko rozpozná za jedinou vhodnost a možnost. Pestré a někdy divoké kolotání nových elementů politických pravého státníka nemá másti, neboť v temném svém pudu bývají tito pravé cesty si vědomi. Každá strana, která nesena důvěrou národa z menšiny roste na většinu, vykročuje, jakmile této nabyla, ze sfér přání a odvahy na pevnou půdu možnosti a skutečnosti a samo sebou dostavuje se jí poznání, že jiná věc jest uchvátiti vášně a létati na okřídlených ideálech a jiná zdolati stávající okolnosti a živoucí poměry.

Netřeba lekati se přílišnosti rozčilení a hněvu. Je to hněv a zlost tlumu ženoucího se v jiné, lepší časy. Národové neobrozují se z rozumu a z poznání. Těm ve vývoji připadá vždy podřízenější úkol. Hlavní pakou rozmachu a pokroku je cit, nadšení a obětovnost. Teprve vlastní zkušenost přináší zralost a politický úsudek. Šumící víno vykvasí a vyčistí se. Každá mladá strana naslouchá více tlukotu srdce lidu a hledí svá slova a své skutky mu přizpůsobiti. Bez takových mocných hnutí srdcí a myslí nejsou dějiny žádného národa. Horoucí a snad horečnatá nadšenost českého lidu v těchto dnech nezůstane bez užitku a bez požehnání. Není hnutí to vítané vládě a representantům staré společnosti, ale naposled ne vláda, nýbrž národ je hlavní zpružinou veřejného a státního života.

Střezte se proto pronásledování, kterými strany nenáviděné rostou a které jim neškodí, nýbrž jenom je dráždí a zbytečně roztrpčují. Vzdalujete se jimi jenom ještě víc od národa a ztrácíte, co především každá strana má si udržeti: důvěru a lásku lidu. Jenom kdož umějí zachovati si mladé a křepké srdce, mají budoucnost.

Pravda, že málokdy v tisíciletém životě našeho národa tak veliká a blízká nebezpečí hrozila mu záhubou, jak od té doby, co na hranicích našich povstala magnetová hora, jež neodolatelně přitahuje k sobě sourodé organismy této říše, organismy, které nás obklopují a pronikají. Avšak zmužilost Čechů je větší nežli každé nebezpečí. Nezoufáme, nýbrž hledáme sílu a vzmach k dosažení svých ideálů národních v pravém porozumění svých dějin. Zločinem bylo by bráti národu českému jeho dějiny. Bez vážnosti k nim stali bychom se národem bez minulosti, beze cti a víry;

se ztrátou minulosti pozbyli bychom práva na budoucnost. Bez historických svých pamětí stali bychom se galejními otroky k cizímu veslu přikovanými. Nebyli bychom již historickým národem českým, nýbrž jen osadníky této země, náhodou česky ještě mluvícími. Věrnost k minulosti nevylučuje povinnost ku přítomnosti. Bláhovo je domýšleti se do národa českého, že láska k husitským jeho tradicím strhnouti by jej mohla v avitické nějaké hnutí náboženské. Několikerý proces náboženských přeměn jsme prodělali až na dno a všichni příčetní Čechové pokládají jej za definitivně skončený. Chválívá-li se na našem lidu čackost, nadání, píle a vysoký stupeň vzdělanosti, nebude mu scházeti též politická opravdovost. Otcové naši jednali na své blaho a na svou záchranu podle potřeb svých časů, dnešní generace jednati bude podle příkazů přítomnosti. Čechové nynější činiti budou, co jsou povinni; půjdou ku předu, kam až stačí, bez ohledu na trest, odměnu a zisk.

My jsme stará láva, již ostrý pluh věků změnil v tučnou ornici. V ni padá bohaté símě, jež dá mnohonásobnou úrodu. Zmužile hledíme budoucnosti vstříc a čím tíže padají nám balvany na prsa, tím více tato ocelí. Tak palma, na kterou kladou těžké kameny, sílí a mocněji zvedá se do výše. Sklánějí-li se husté mlhy na čela naše, tož těšíme se, že největší tma bývá k ránu. Jsme mladým národem, jenž znova žíti sotva započal, a ňadra naše pnou se mocně odvahou k životu. Nechceme zemřít a katastrofám dovedeme čeliti.

Svorně a jednomyslně, neboť ve chvíli nebezpečí ze zdánlivého chaosu srazíme se všichni v démantový křišťál z nerozbitného jediného šiku. Rozumíme všichni znamením doby a dovedeme rozeznati, které cíle jsou přednější a které zazší. Jeden plane nám jako zářící maják před očima; podle něho stavíme kormidla i cíl: zachování tisíciletého českého národa. V duších našich hraje sílící zpěv:

»Ne, konec není! byť to stokrát znělo
z úst vítězových, konec ještě není —
porážkou skončil jeden zápas denní,
leč na věky se slunce nezatmělo.

I vyjde zas a v prach sražené čelo
ten setře prach a krví potřísnění
se muži zvednou v nové zápolení;
neb duši nezabil, kdo zabil tělo.

A byť i šiky unavené v boji
tu ležely jak trupy v omráčení,
stráž osamělá tady ještě stojí —

Slyš teď, jak volá z plné, volné hrudi:
»Když jeden věří, ještě konec není!«
a viz, jak šeré zástupy se budí — —«

9.

Velikonoční roku 1890.

Jaro tenkráte skutečně přiletělo a bleskurychle halí zemi v zeleň a květ. Čistý lazur klene se nad zmlazenou přírodou a slunce zlato rozhazuje na letošní Velikonoce. Jen národu našemu sníh pořáde leží vysoko a led zakrývá neprohlednou korou okno, kterým vyhlédá ze své tmy po paprsku lepšího dne. Pašijový týden jeho nemá konce a ještě nepřichází boží hod. Nám z mrtvých dosud nevstal Spasitel. V národním našem chrámu černé látky a popelcové závoje nepadají.

Politické právo naše visí ještě na kříži a nemůžeme volati: hosanna! Strážeň naše se stupňuje a utrpení neubývá. Trpkost vedrala se v srdce lidu, hluboká nedůvěra zmocnila se ducha, roztrpčení rozpaluje krev! Dávno tak prudká bouře nezmítala národem. I po té se vyjasní: než ne tak hned, poněvadž spoutány jsou větry, jež by ji mohly rozehnati. Pozavíraly se dvéře a vikýře českého domu. Vzduch volné rozpravy a čistící průvan samostatné kritiky nemá přístupu.

Hvězda smíru a pokoje, po které národ český toužil, přiblížila se k němu a pohled na ni leká a rozechvívá ho. Světlo její nehřeje, ale mrazí, a ti, kdo sňali ji s oblohy, nezahřívají ji teplem vlastního srdce; jen vítězný zpěv německý dolétá k uchu.

Smír a bratrství chcete? Národ náš též. Ale »dřív zotvírejte mříže! Dřív pouta s duší, s rukou!« My čekáme tři věky na vyrovnání. Mělo státi se branou do říše rovnosti a spravedlnosti pro nás. Zatím otevírá se jiným a nám béře se z toho mála, co věky ušetřily.

Národu nemůže se upírati právo, aby směl odporovat a bránit se, co čest a instinkt jeho pokládá za nebezpečí. Je mu dovolena nespokojenost i s usneseními celého parlamentu. Proč měl by skláněti se němě před dojednáním několika jednotlivců?

Národ náš zná svého Palackého, který kdesi napsal, že »dílo sebe lepší, jež dá se provésti bez odporu všelikého, málo kdy bývá

veliké ceny«. Vyčítá se však, že slyšeti jest jenom odpor. Kde zůstala obrana? Proč nekonejší se bázeň a proč nerozplašují se pochybnosti? Počátek všeho politického přemýšlení je skepse. Proč má býti potlačena? Ve vzduchu stlačeném neujme se něžná květinka důvěry. Chybujete, když intensivní a trvalé hnutí duchů pokládáte za pomíjivou vzpouru houfu odbojníků. Z moštu sebe divočejšího vykvasí se jednou víno. Zvykejte politickému rozruchu, který nikde není jiný.

Sestoupili jsme s klidných českých sfér literárního tvoření v hluk, písek a bláto politického tvoření. Cesta k cílům politickým je dlouhá a těžká. Noha v bahně se zabořuje, plíce prachem se dusí. Klesnout a malomyslněti v hlomozu a svízelech putování nesmíme.

Ohledněte se a poznáte, že celá společnost lidská je v přetvořování. V divokém víru zápasí staré a nejstarší, nové a nejnovější snahy. Šlechtic sní o návratu doby, kdy byl patriarchou poddaných, a dělník o státu, jemuž náleží půda a všechno, co bezprostředně a prostředně zplodila; o státu naprosté rovnosti a společnosti majetku.

Čtvrtý stav užívá všech zákonných zbraní, by vymohl celý výnos své práce. Stávky, které pořádá, jsou jenom protestem výrobních tříd, že rychlé bohatnutí jednotlivců má v zápětí kvapnější chudnutí všech. Veliké otázky jako elektrické proudy rozdělují lidstvo. My svou národní nemáme ještě v bezpečnosti.

V blížících se převratech nesmíme národní své ideály ztratiti s očí. Žádná jiná záhada nesmí nám je zakrýti. Těžší nastávají nám doby, v nichž každý jednotlivec musí vstoupiti v činnou službu národa. Naše vrstevnictvo bojuje za lepší budoucnost potomstva a musí býti silným dost unésti tvrdosti dne. Každý nechť přemýšlí, zaujímá-li pravé místo, a kde nestačí, ustup schopnějšímu. Podle starodávného řádu českého povinen byl každý, jak zazněl výkřik: »Nastojte!« zanechati všeho a pomáhati ke spáse vlasti a k pořádku v zemi. Poslední, ale nejjistější spása je v nás samých. Jdeme spěšně do století dvacátého, které vymaní každého jednotlivce. Není možná, aby v služebnosti a podřízenosti nechalo celý národ. Náš je historickým členem evropské národní společnosti a má mocné krevní příbuzenstvo. Jeho legitimní právo je více nežli tisícem let zpečetěno. Nedá se a nemůže být odbyt jako pohrobek nějakým laciným výkupem. Jemu náleží celý otecký podíl, ne od cizích vyměřené paragium. S takovým se nespokojíme. Kdo by nás k tomu chtěl donucovat, učiní z oběti hrdinu. Naprostá poddajnost nikdy nechránila před libovolnou nepřízní měnivých poručníků, kterým oddaná věrnost poctivých přátel není víc nežli farisejská pokora laciných sluhů; věrným bláznům výprask! Je to stará pravda.

My držme se maximy generála Jermolova: »Ne příliš kvapně, ale ne příliš matně!« V kvadratickém poměru s nebezpečím rostiž

naše zmužilost a v krisích, jaká je nynější, staň se nadšeností. Pronikni nás všeckny vědomí svaté povinnosti: všechno pro vlast! Budeme-li nezvratně věřiti v budoucnost národa, víra zrodí čin. Bůh nás neopustí, jinak by prozřetelnost jeho byla dala nám zahynouti v agonii věků minulých. Strážný anděl našeho národa bdí nad jeho cestami a jeho losem. On varovati nás bude před nebezpečím, nedá zblouditi nám v propasti, naučí nás rozeznávati dobré a zlé, abychom vedeni srdcem a rozumem vkročili konečně v zaslíbenou zemi svébytnosti české a samostatnosti národa!!

10.

Vánoční roku 1890.

Když o štědrém večeru kolem zlata, stříbra, různobarvého lesku a syté zeleni vánočního stromku v nezkaleném štěstí září líce a tváře obdarovaných dítek, do myslí otců českých také při pohledu na tuto blaženost vkrádá se temný stín smutného vědomí, že národ náš dosud marně čeká Spasitele. Za Herodesa krále se narodil lidstvu: tři herodesská století nezastavila hvězdu nad českým Betlémem. Nám se dosud nenarodil. Národně obrodili jsme se sami ze svých sil; politický však život náš má pořád v žilách olověné polospaní. Lid probudil se k silnému vědomí národnímu a ždá proroka, jenž by posadil jej mezi evropské národy jako rovného mezi rovné. Marně čekáš, lide český! Na sklonku věku devatenáctého ne prorok, ale lid sám může politicky vzkřísiti národ.

Staletí hromadila křivdy nad hlavami našimi. Jenom naše ruce mohou je zase rozházeti. Proto jsme v stálém boji se vším, co nás obklopuje. Jaká nehoda, že ne pravdou, nýbrž bájí je slovo největšího básníka o moři kolem české země! Obemknuti jsme se všech stran živlem, jenž nad naší politickou a národní smrtí založiti chce přirozenou centrální pevnost své světovlády. Všechny fysické i duševní síly musíme napínat, abychom se ubránili. Nemáme vlastního přístřeší, náš slavný domov je v cizím podnájmu. Příbytek proniknut je duchem německým a němčina otravuje každý náš dech. Věčný zápas ten vysušuje nám míchu, prožírá kosti a vyssává morek. Maří nejlepší díl ušlechtilých našich sil. Jsouce mořem nebo hranicemi vlastního státu odděleni od cizího plemene, kde by dnes stáli Čechové? Pět set let po Karlu IV. a Janu z Husince!

Zázrakem je, že psota věků minulých nás nezdolala. Nikomu, jen sobě samým, svému životnímu pudu to děkujeme. Naše síla sebezachovací je všemohoucí. Proto věříme v záchranu svého národa a spásu své vlasti. Pevna je naše důvěra, jako půda, na které stojíme.

Nechceme sloužit ani rozkazům, což pak rozmarům dobývačného kmene a nevzdáme se ni nejmenšího z práv svého jazyka

a národa. K míru skutečně vánočnímu dojdeme jen skrze válečnou vřavu.

Cizí zloba nás nezdolá, když v nás oživnou a uchovají se ctnosti předků. Neníť politika celým ani věčným obsahem národního života. Nižádný zákon a patent nemůže existenci a samostatnost národa zajistiti: to může jen vlastní zdatnost a vnitřní cena národa.

Spíše sami o sobě musíme věřiti, že jsme rovni jiným, a hledají-li Němci, Angličané a Helléni pramen své velikosti v pohrdání jinými národy, začněmež my svou vlastní národnost aspoň ctít a jí si vážit a očišťujme její ušlechtilý květ všude od kazů kultur cizích. Jeť ona bájnou růží jerišskou; za denních paren vadne a usýchá, ale vlažná rosa noční vrací jí krásnější zdobu. Nepodceňujme životní sílu a pružinu vlastní své národnosti; vždyť v srdci Němectva půldruhého tisíce let vzdoruje a obstála. Ona budiž nejvyšším zřetelem všeho našeho konání. Pro ni pracujž naše věda, ji ať slaví naši pěvcové, na ni nezapomínejž všeliká hospodářská práce. Mnohý její lán je dosud nezorán a náš statek je malý. Úhorem ležeti nesmí ni jediné její jitro.

Jen buďme všichni k sobě samým opravdovi. Každou platnou činností rozmnožujeme majetek a stavíme budoucnost svého národa. Nepřekážejme si proto v práci a politické strannictví nevnášejme do duševního a hospodářského svého snažení. Do základů vyvraťme odpornou tu Capuu malicherného škorpění a vzájemné zášti. Ruce proti sobě vztažené podejme si k bratrskému stisku. Různost stran nemá ničiti svornost nadšení a láska spojovati má nás v jeden národ. »Za vlastním pluhem ať jen každý spěchá, ve své hrudi měj si, jakou sám chceš, víru.« Shovívavi buďme k sobě: či je někdo mezi námi vyvoleným, aby říci mohl, že ze šarvátek domácích vychází bez viny všeliké? Kdo smí tedy první zdvihnouti na pochybujícího druha kámen? Ani domácí války nevedou se flétnou Panovou, nýbrž oružím Martovým. Rány se však lehce hojí, když jed zlomyslnosti do nich nekape. Nabádejte mladou generaci, by měla v úctě a vážnosti živné rádlo rolníka i mozolnou výrobu živnostníka a s dobrodějnou láskou zlepšovala trpký osud dělníka. Nejširším vrstvám vnukněte pevné spoléhání na spasnou moc osvěty a vzdělanosti a celý národ učte holdovati vědám a uměnám, aby tyto na vzájem hlavní své poslání viděly v povznešení vlastního národa.

Nedejte zmírati sebevědomí a naději. Národ na prahu nového svého rozkvětu nesmí klesnouti v bahno pessimismu. On na každém hrobě zasazovati musí slibnou ratolest. Reálnost je veliká moc; století devatenácté učinilo obrovité výzpyty; člověk zmocnil se hmoty a pán nad ní vítězně postupuje. Však této převaze skutečnosti nesmí podati se zcela národ žádný, zejména ne malý do té míry, by zářnou hvězdu svou pokládal za žhavý balon dusných výparů. Jinak by nejlepší synové sáhli k samovraždě a lid odhodil by národnost jako překážku k lepšímu bydlu. Idealismu a realismu nechme jich práva a neodpírejme žádnému patřičné dávky. Ne-

dáme se hnát idalismem na nebezpečná skaliska skutečnosti, ale realismus nebeř nám čáku, že přec opatřeni jeho vědomostmi a zkušenostmi odkryjeme lepší český svět.

Tak povedeme český svůj národ k nejvyššímu rozvoji všech jeho schopností a vyneseme jej na perutech orlích k výši, na jejíž běloskvoucím temeni trůní trojice pravdy, dobra, krásna. Tu zrodí se nejvyšší ctnosti, které národ mohou krášliti, tu nalezne palmu vítězství, na kterou připneme po třistaletém umučení triumfální kokardu politického znovuzrození. Cesta je daleká. Na cíli stanouti nemůže jedna generace. Však každému vrstevnictvu stačí povznášející vědomí, že urazilo hodný kus dráhy. Ono spokojeno odejde k otcům a ctíti bude je epitaf se slovy našeho korunovaného básníka:

»Ne, co jsme mohli, co jsme chtěli,
buď souzeno, až vlna budoucnosti
se přes nás převalí, až vazeb sprostí
se hrdý národ vzletna k výši smělý.

A jestli slunce příštích věků zbělí
jak dědů rovněž naše v poutech kosti,
vnuk šťastnější měj na té vůli dosti,
neb tou se pouze měří člověk celý.

Co chceš, to jsi. Tvá vůle buď tvé žití!
My chtěli velkost, pravdu, dobro, sílu
a velká vůle často skutky předčí.«

11.

Novoroční roku 1891.

Svítá první jitro poslední dekady věku devatenáctého. Lidstvo vstupuje v ni s obecným pocitem blížícího se sřícení. Před stoletím stálo již na rozvalinách. Věštné známky z konce jeho se vrátily a společnost chvěje se, že nenáhlý její vývoj bude přerušen a ona sražena v hlubinu dnes nedozírnou.

K nejbližším sobě nebýváme spravedlivi a tak více žalob nežli chvály snaší se na století naše. Příští pokolení bude k němu spravedlivější. Je to věk, který zrodil a ku vítězství přivedl myšlénku národnostní. Ona je vůdčí jeho ideou a sestárlý pospíchá, by ji zkoncoval, národy ku samostatnosti občanské a k politickým svobodám přivedl a svému následníku zjednal volnost pro rozřešení nejdůležitějšího a nejobtížnějšího problému světového: nového společenského řádu.

Všude v Evropě a v osvíceném Novém světě filetismus kraluje a v samém zbytku Turecka dere se skrze ztrnulost Islamu. Poboural staré historické útvary a stvořil mocné národní státy. Tisícileté balvany, jež tarasily mu cestu, rozdrtil obřím svým krokem. Jako jednotné státy národní stojí v Evropě Italie a Německo. Idea národní devatenáctého saecula samostatnost a svobodu dala Belgii, Řecku, Černé Hoře, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku, a též Uhrám. Celý úkol její není ještě naplněn a proto národové, kteří nejsou u cíle, spěchati musí, neboť socialismus je těsně v zápětí. Ten pak tváří se, jakoby pěst silnějšího povznésti chtěl za nejvyšší právo.

Nelajte svému století proto, že cesta jeho nevedla stále vzhůru k temeni snah lidských. Na horách stezka k vrcholu často níží se a stranou odbočuje, a přece chodec vystupuje.

Nejznamenitější mužové a učenci z konce věku osmnáctého, kdyby procitli, potkávali by při každém kroku nový jim nepochopitelný zázrak. Výzpyty jsou slávou našeho věku. Jest ohromný okeán to a bylo by skořepinou v písečnou jamku moře přelévati, kdybychom zde podati chtěli úplný jeho obraz. Ne článek, ne kniha by k tomu stačily. Potřeba bylo by knihovny. Kde začíti? Kde přestati? Prostý

tkadlec Hargreaves a po něm holič Arkwright vynalezli stroje, jež v přádelnictví učinily revoluční obrat. Poklička na hrnku, ve kterém vařil si čaj, prozradila autodidaktu Jakubu Wattovi tajemství parní síly, jež na ruby obrátila svět. Stephenson položil koleje pro parní stroj. Fulton zbudoval parní loď, jejíž možnost ještě Napoleon prohlásil za šílenství. Čech Ressl — všude, také v nejvyšších sférách tvoření jsou fosforečné jiskry z českých hlav — parní lodi dal šroub.

Prozkoumány zákony pohybu světla, tepla, zvuku a elektřiny. Vysvětlen třpyt hvězd a měsíce; polarisací pronikají se tajemství mořských hlubin a nebeských výšin; polariskopem rozlišuje se, které hvězdy mají své a které cizí světlo a tak rozeznávají se slunce od oběžnic. Spektrální analyse objevila člověku látky, z jakých skládají se slunce a planety.

Přírodní vědy přinesly netušené prostředky technice a tato ruku v ruce s mechanikou a chemií mohla řešiti báječné úkoly. Secí, hoblovací, potom šicí a pletací stroje staly se nářadím malých do mácností. Lidská, koňská a tažná síla nahražena parou. Volta a Galvani odkryli elektromagnetismus; elektřina postavena ve službu člověka a vystřídává páru. Nejen ta, také plyn, jehož užívání co svítiva je duševním majetkem tohoto století. Elektrotechnika i galvanoplastika stejným krokem postupovaly ve vědě jako v praktickém životě a způsobily zcela nové poměry. Dynamické stroje, turbiny, stroje horkým vzduchem a plynem hnané zcela jinak utvářily práci a výrobu. Současně litografie Senefeldra a fotografie zdají se být u srovnání s dalekosáhlými účinky mechanických kouzel pouhou hračkou, ač mají svou důležitost. Globus světový po zemi pevné i po dně mořském obtočen je, jako špagátem děcký míč, kovovými dráty, jež přenášejí na tisíce mil slovo psané a mluvené. Již je telefon vítězným sokem telegrafu a potřeba jeho pociťuje se v každém úřadě a závodě.

S blahodárnými účinky technických a mechanických vynálezů dostavili se také škodlivosti. Složeny nejen děsné stroje na hromadné ničení lidských životů a výtvorů, nýbrž neuvěřitelnou úsporou lidské práce učinily stroje tuto pohrdanou a špatně placenou. To ve století, v němž počet lidstva se proti minulému ztrojnásobnil.

Věda nezůstala pozadu. Virchow odkryl buňku jakožto základní formu nemoci a otevřel tím nové cesty, na nichž bakteriologie vynalezla mikroby. Bakteriologie nepřestává jen na zjištění bacilů, ona je uměle pěstuje a hledá prostředky k jich zničení. Kochův tuberkulin na sklonku roku způsobil pravé vytržení celého vzdělaného světa. Nadšení ochablo a nedůvěra se vzmáhá, poněvadž tuberkulin má se státi jakés arcanum germanicum. Však o pravosti cesty Kochovy, o možnosti, najíti pro zákeřné trpasličí vražedníky člověčenstva působivý protijed, se vážně nepochybuje. Není tu místa zaznamenat i jen nejdůležitější výzkumy vědecké. Máme celé nové vědy: fysiologii, na jejíž zlatých listech psána jsou česká dvě jména Rokytanský a Purkyně, pathologickou anatomii, histologii a jiné a jiné ve všech odborech lidského vědění. Vždyť chemie

vyšinula se k mohutnosti tvůrce: dovede uměle hotoviti tělesa, jež vycházejí jenom z dílny přírody.

Co nemožného je dnes ještě? Prostor je přemožen a cena času se zmnohonásobila. Vše je změněno. Všechno je jiné, nežli před sto léty bývalo. Každý jednotlivec pociťuje to v soukromém životě od spousty denních novin a soukromých listů s moderními poštovními známkami, do doutníku, který zatlačil starousedlou dýmku, do cukru z řepy vyráběného, jímž sladí ranní kávu a do sirky, která zvítězila v nejodlehlejší chýši nad tvrdým křesadlem.

Výroba se zdesateronásobnila a celá organisace hospodářská se převrátila. Vzrůstají strašná centra bohatství, jímž strašidelně čelí bída. Z venkova hrne se lid do měst a hledá, nenalézá však práce. Všechna povolání jsou přeplněna. Potřeby stoupají, luxus se množí a vedle nádhery kráčí v nesmířeném přechodu nahá nouze. Zdá se, jakoby jen kapitalismu náležel svět. Schopnost, střídmost, píle neživí, nemají-li příležitosti se osvědčiti. Všude nářek na nedostatek práce. Ozývají se již pochybnosti, zdali všechny ty úžasné vynálezy vědecké a technické lidstvu vůbec prospěly, zdali oba největší reformátoři lidské společnosti, pára a elektřina, rozmnožily či seslabily životní sílu člověka. Veliké massy ve strojích vidí nebezpečného konkurenta, který béře jim chléb, a hněvu svému nejednou daly výraz v rozbíjení strojův a továren.

Poctivě musí se přiznati, že nynější hospodářská organisace nesmí zůstati posledním článkem kulturního vývoje. Dělnictvo, jež činí asi dvacet percent populace, vyšinulo se k vedení všech, kdo nemají zabezpečenou hmotnou existenci. V Německu počítá se více nežli 75 procent těch, kdož nemají dost, aby žili, a 88 procent ne tolik, co potřebují. Netrpí jen dělník a sociální otázka netýká se jen jeho. Také rolník, maloměšťan a živnostník neméně těžce strádají. Sedlák úpí pod tíží dluhů: sám vydělá sotva tři procenta a musí platiti šest. Není na vlastním gruntu více nežli nádenníkem kapitálu Rolnictvo je pak v pravém slova smyslu živitelem lidstva. Z půdy a ruky jeho všechno žije. Také živočišstvo, které je potravou člověka. Řemeslo nemá již zlaté dno. Velkovýroba tovární je vyrazila. Poměry dnešní nemají zoufalou podobnost s oněmi za římských Gracchův; avšak dnes široké massy jsou si vědomy své síly a chtějí přivésti ji ke slovu a k platnosti. Pokročily a co druhdy snášely trpělivě nebo pokládaly za nebe, dnes zavrhují jako stav nesnesitelný. Bohatství všude na odiv vystavované dráždí je. Podobně rolník na svojí hroudě hladovící se závistí hledí přes hranice sousedních latifundií. Také k němu dolétlo slovo Rousseauovo: »Na místě každého padlého zámku vyrůstá dvacet chýší.«

Nikdo moudrý a spravedlivý neuzavírá se poznání, že nejsou stejnoměrně rozděleny výhody a požitky a že na bídě a utrpení všech má měkké lože hrstka jednotlivců. Věda do značné míry požadavky socialismu opravňuje. Práce je skutečně jediným pramenem jmění a rozmnožování hodnot. Má se zjednati dělníku právo na celý výnos jeho mzdy. Co tak dlouho národohospodářská věda

manchesterská za pravdu vydávala: že volná, svobodná konkurence každou práci dle skutečné ceny její zaplatí — praxe vyvrací.

Železný zákon, dle kterého mzda dělníka nikdy nemůže činiti více nežli co stačí na nejnezbytnější výživu, je tvrdá, srdce prázdná theorie, jež většinu lidské společnosti odsuzuje k osudu otroků, kteří Faraonům stavěli pyramidy a Semiramidě zimní zahrady. Mezi výrobce a konsumenta tlačí se překupní obchod a odnáší jako svou kořist největší část výtěžku z vyrobené práce.

Socialisté tvrdí, že obchod ten pohlcuje až čtyři pětiny veškerého výnosu práce, a množí se mezi nimi zastanci učení: »Nikoli kapitál, ne továrnu a také ne půdu sestátněte, nýbrž jenom obchod a vyřídíte sociální otázku.« Je to jak ohlas z druhého, ne právem podceňovaného dílu Göthova »Fausta«: »Boj, obchod, pirátství, to trojí nelze rozeznat.«

Zcela tak není: neboť malý obchodník sám není více nežli skladníkem velkoobchodníka a ten zas, není-li sám velkokapitalistou, závislým je na kapitálu.

V dnešní hospodářské organisaci jest velkokapitál v jistém smyslu dědicem světovlády papežské. Na nejvyšším prestolu sedí on a určuje výši mzdy a cenu vyrobených hodnot, jakoby měl na obojí monopol.

Středověký feudalismus, jehož všechny pahejly do dnes nejsou vykláceny, nahrazen je feudalismem kapitalismu: jak onen v duševní, tento ve hmotné odvislosti udržuje národy a sobecky je vyssává.

Diagnosa nemoci je správná: však léčení, jež předpisuje sociální demokracie, není správné. Kdyby se majetek zrušil, přestala by bída a nastal by všeobecný blahobyt. Tak učí socialismus. Staly se již různé pokusy, zdali tato theorie se v životě osvědčí. Dosud se žádný nezdařil. Ukázalo se, že po zrušení majetku nebylo blahobytu a ne li bída, aspoň nespokojenost zůstala. Socialistické nauky nepočítají se slabostmi, křehkostmi a vášněmi lidskými. Sociální demokracie nepotlačuje hrozby, že převrat společenský způsobí násilně. Hlásá zjevně válku na zničení a zavazuje se svatými přísahami, že z kořene všechno vyvrátí. Přívržencstvo její roste a protože věda její programy zkouší a v některých částech schvaluje, nebylo socialistické nebezpečí nikdy tak blízko, jako za našich dnů. Zůstane-li stát v dnešním svém strnutí, je neodvratné. Nižádným způsobem nezadrží ho výjimečné zákony a policejní útisky.

Socialistická revoluce neskončila by jinak nežli všechny předcházející. Po prvé zvítězila v konventu, naposledy v pařížské komuně. Žádná orgie světových, národních i jednotlivcových vášní nemůže míti dlouhého trvání. Po konventu přišel Napolen I., po socialistické revoluci r. 1848 Napoleon II., po komuně, mečem a ohněm poražené, přišel sic občanský Thiers, než jenom pod ochranou pruských děl. Vítězství sociální revoluce nezůstalo by na zásadách sociálně-demokratických, nýbrž vybočilo by neodolatelnou mocí ke komunismu a k anarchismu. Bacchanaliemi jeho vystřízli-

vělo by nejen osmdesát procent nedělnické společnosti, nýbrž také většina samého dělnictva. Konec byl by zase césarismus. Do starých řádů by se společnost nevrátila; však opravy, které by samovládce strpěl, nebyly by v poměru k obětem a ztrátám na životech lidských, statcích i výtvorech kulturní práce.

Více dá se dosáhnouti cestou míru a vyrovnání. Dnes socialismus stotožňuje se s osmdesáti díly veškerého lidstva a v této domněnce cítí se tak silným, že zavrhuje každé vyrovnání a nechce sleviti nic ani z nejkrajnějších a nejnemožnějších požadavků. Není vinen jen sám. Svrchovaný čas, aby stát a sloupy dnešního pořádku společenského pomýšlely na svou záchranu: dosažitelna je jenom spravedlivostí a blahovolností k dělnictvu, léčením ran, hubením nešvarů sociálního těla. Práce má býti prostředkem povznesesení a nemá stlačovati se na otroctví. Dělníku náleží slušná existence a slabý nemá býti dále kořistí silného.

Sociální reforma je nejpilnějším úkolem moderních států. Pravda, státy vždy pomaleji jdou za novými ideami nežli jednotlivci. Zejména státy různonárodné. Do nedávna ochromeny byly ankylosou. Francie a Německo začaly konečně všímati si společenské nemoci a zabývají se otázkami dělnickými. Rakousko pomalým tempem následuje. Odhodlati se dosud nemohlo, by dalo dělníku politické právo. Také jemu by zdrávo bylo, kdyby silná jeho dělnická strana měla své zástupce v parlamentu; nebezpečno je v dnešním bezpráví, kdy všechno, co nemá spotřebu, mámeno jejími hesly k ní se přidružuje.

Dělnictvo musí býti přesvědčeno, že ve vývoji lidstva snáze je přestavovati nežli znova stavěti. Musí hledati se rozřešení, jež by nesáhalo na majetek, neobmezovalo samostatnost a svobodu jednotlivce a přece všem lidem umožnilo existenci člověčenskou. Z dnešního individualismu ponechati se má tolik, co ke štěstí jednotlivce náleží, a ze socialismu vzíti, co všeobecnosti prospěje. Bentham jest otcem slova, jež všemu dělnictvu nepřestalo zníti v uších: »Pro největší massy největší štěstí.« K programu tomu přihlásiti se mají státy evropské. Dělnictvu se musí dokázati stará pravda, že ni věda, osvěta, bohatství, pohodlí dohromady nejsou ještě štěstím. Otázka: »co je štěstí?« je ve povšechnosti té stejně nezodpověditelna jako slavná: »co je pravda?«, na niž Pilát ani od syna božího nečekal odpověď.

Nad hmotným blahem pro skutečného člověka je ctnost, mravnost, víra v ideály a ve vyšší povolání člověčenstva.

Nemá poprvé lidstvo tento boj. Povážlivo však, že nebezpečí je zastihuje chabým a celý jeho dosah nepostihujícím. Taková malátnost předcházívá porážku.

Od povolanějších sociologů shledána byla nápadná analogie našich poměrů s oněmi na konci věků římských císařů před příchodem Krista. Společnost propadá materialismu a lakota po bohatství, auri sacra fames, ji otrávila. Jako židé bloudící v poušti zlaté tele činí svým bohem. Nejen víra positivní ztratila působivost,

ale řídkým se stává ušlechtilejší, vyšší, radostnější názor světový. Zdravý realismus a positivismus snaží se vystavěti pevnou hrázi v prudkých zátopách skepse a pessimismu. Mezi nimi a jarým, ve vyšší poslání člověka věřícím idealismem, od chorobného romantismu oklesteným, je žádoucí obapolná shoda. Starší generace má příliš mnoho idealismu a málo realismu: nová příliš málo idealismu a mnoho realismu. Zlatý střed, poctivé juste milieu by uzdravil a spasil.

Čirý materialismus neuspokojuje. Všude vidíte, jak naň sráží se jiní mysticismu. Clairvoyance stává se výnosným řemeslem. Jako za Mesmerových a Cagliostrových dob kvetou magnetismus, hypnotismus a suggesce. Učení profesoři hledají vědecký jejich základ, aby lékařská věda, co nesvede prostředky přirozenými, dovedla transcendentálními. Spiritismus stal se vyznáním millionů vzdělanců. Jako vždy a všude za mizící víru nastupuje surrogát pověry. Po Americe straší »armády spásy« a každou chvíli slyšet o novém proroku. Nejprvnější romancier slovanský hrabě Tolstoj v selském kroji apoštoluje mezi lidem a píše proň postyly svého náboženského učení. Není to zjev nový a v rozpoutanosti našich dnů velice úctyhodný? My jsme fásemi těmi prošli již před staletími a neměli jsme jednoho jen Petra Chelčického!

Také tento proces přijde ke klidu. Tuze radikální bylo přetvoření všelikých poměrů v tomto století, než aby lidstvo ušlo divokému zmítání. Duch světových dějin tíhne k světlu, k svobodě, k pravdě ve všem veřejném i občanském postupu. Pud pokroku jako pud sebezachování nezničitelně vložen do duše člověka. Národové s těchto cest mohou sblouditi, naposledy však vyšší mocí na ně budou zpět uvedeni. Rychle žije člověčenstvo. Pára, telegraf, telefon a ostatní všecko způsobilo takovou přeměnu proti dobám nedávným, že nelze žasnouti, že ochuravělo všeobecnou nervosou. Všechno kolísá: však jako kývadlo mezi dvěma poly kolísá lidstvo našich dnů mezi národností a světoobčanstvím. Socialismus není nic jiného nežli moderní forma tohoto. Přes jistou hranici vytrhnouti se nemůže. Filosofie nemohla najíti dosud bod klidu. Snad i tenkráte básníkům připadne pronésti slovo věštné. Umívajíť praví básníci pověděti, po čem chladnost filosofů marně pátrá.

My věříme pevně, že očistěná myšlénka národní sloučiti se dá s všelidskými úkoly. Prosté beznárodní světoobčanství národům nestačí. Jako v přírodě ani ve vývoji lidstva není nic zbytečného. Proč by tu bylo tolik a tak kulturně vyspělých národů, kdyby cílem vývoje lidského byla uniformita národů?

Nebojme se, že v dnešních prudkých bouřích, kde vlny různých moří se slévají, národní náš ostrov bude podemlet, utržen a odnesen.

Prazvláštní nejednou pozorovány jest úkaz: v dobách, kdy kroj, mrav a zvyk mezinárodní tlačí se do nejvzdálenějších horských údolí, kdy otvírá se sama čínská zeď bramanské a budhistické uzavřenosti, kdy neodolatelna, vše podrobující zdá se býti moc inter-

nacionální nivelisace: v těchto, pravíme, dobách zrovna tam, kudy jdou hlavní a nejživější silnice výměny světových ideí, citův a názorův, nejen nemizí, nýbrž k nebývalé výši zvedá se národní vědomí svébytnosti. Zrovna národové kulturně nejpokročilejší uzavírají si politickou a národnostní svou državu, ba oni žárlivi jsou i na hospodářskou svou samostatnost. Síla národního citu stává se zrovna citlivou až k zášti. Pouhá jména čtyr sousedních národů, jež zovou se samy prvními nositeli všelidské kultury, na doklad dostačí: Angličané, Francouzi, Němci a Vlaši. Který z nich by chtěl obětovati sousedu ze svého národního vědomí, citu a práv i jen nějaký nedůležitý přídatek? Který chtěl by svoji samostatnost a a svébytnost podříditi světoobčanskému soudu jiného národa neb i všech ostatních?

Nové vynálezy a komunikace přivedly v první čtvrti našeho století poprvé národy v bližší styky. Poznávaly se, však zároveň začaly se řevnivýma očima měřit a spolu závodit. Právě v devatenáctém století zrají a dozrály snahy po svobodách občanských, opravách církevních, lidovém zastoupení, politické samostatnosti a národním sjednocení. Samo zničené, vyssáté Irsko z náručí smrti národní vyrváno válečnými fanfárami největšího řečníka tohoto věku O'Connella.

Devatenácté století stvořilo celou legii národních státův a za našich dnů Polska, pokud byla národním státem, nebyla by již rozkrájena noži chtivých sousedů. Naše vrstevnictvo vidělo před nedávnem, že ani státečky, jimž vymřela dynastie, nejsou pohlcovány od mocí příbuzných. Brunšvik zachoval samostatnost, jakou má Sasko, a za nejnovějších dnů malý Lucemburk, kolébka několika našich králův, obdržel vlastního panovníka.

A tu chvěti bychom se měli my o svou národní budoucnost? V dávných věcech, kdy idea národní nebyla ještě motorem lidstva, bezpočtukráte jsme obstáli. Nejednou nebezpečí, že pohlceni budeme Německem, bylo iminentní. Tak když králové naši byli císaři německé říše a milovaný národem Karel učiniti chtěl z Prahy hlavní město německé říše. Tehdy šlechta i bohatá města naše z vlastní vůle začaly se němčit a ty obojí byly jádrem národa. Čím rychleji zkvétala česká země kulturně i hmotně, tím jistější zdála se naše národní záhuba. Aj, tu vyvstal prostý kněz, výmluvný zajisté, ne však geniální muž, a prosycen obranou čisté víry křesťanské, uchvácen mocí národního nebezpečí, vypověděl válku tiaře papežské a podřízené jí koruně císařské. Zemřel za své přesvědčení. A tím sebe povznesl na výši nejslavnějších mužů historických. Smrt jeho zburcovala národ nejen do boje za svobodu svědomí, jejíž cenu Němci poznali až za století, nýbrž i za obhájení národnosti proti vpádu německému, jemuž naši králové zotvírali všechny brány. Bez Husa a válek, po něm nazvaných, nebylo by již českého národa. Češství své uhájili jsme proti paterů křižáckému nájezdu celého světa: ono tak hluboké zapustilo kořeny do půdy zemí našich, že nic, ani pobělohorské umučení, nemohlo je vytrhati.

Po třicetiletých válkách uřezali kmen u samé země. Vyhnáni jsme byli z vlasti jako bezzemci a ti kdo zůstali, byli houfem žebráků, kterým nenáležela stará česká vlast. Žebráci sotva nahé životy ubránili. Staletá česká zemědělská práce roznesena na kopytech vojenských žoldáků; příbytky ve vsích a městech obráceny v popel; rozkradeny a odvlečeny do celého světa všechny předměty řemeslné, průmyslové a umělecké práce; pobořeny chrámy, vytrhány obrazy, popáleno na sta a tisíce knih; víra ze srdcí vytrhána. Pouští a spáleništěm byly kraje české a na všech jejích hranicích a ve středu měst sázeny duby německé.

A hle! z pařezu českého vyháněly nové větve. Začíti musili jsme znova. Od samého počátku a beze vší pomoci. V hospodářském i duševním životě, v řemeslech, průmyslu a literatuře. Ba sám jazyk byl pokažen. Nuž a dnes, po dvou stech letech, jsme na téže půdě četnější nežli jsme byli kdykoli.

A my že bychom byli odsouzeni spadnouti jako uschlá větev se stromu člověčenstva? Naše větev bujně se zelená, mohutní a sílí. Srdce dmou se nám radostnou nadějí, že silnému a sebevědomému národu nemůže dlouho již odpírati se, co mají národové méně četní, méně dělní, méně zdatní, národové bez minulosti. V naší minulosti veliké je nevysýchající zřídlo nadšení, které vítězně nás provede skrze jas a tmu mnohých ještě století.

12.

Velikonoční roku 1891.

Ne vítězné nad smrtelnou křečí poněmčujícího centralismu, vsak hotové k obraně nalézají nás Velkonoce. Celý národ český je vědom si dalekého dosahu odporu, k němuž jednomyslně vstal. Nechceme, aby sevřela se nad námi rovná hladina nepřátelské nám ústavnosti; nechceme tisícileté své státní právo obětovati třicetileté ústavě rakouské. Žádáme, by se nám jako celku národnímu a trojjediným zemím českým jako celku státnímu přiznala v Rakousku důležitost a váha, která jim a nám náleží. Červenobílý prapor náš nesmí zmizeti pod přikrývkou černožlutého. Nejsme ulomená haluz slovanská; nejsme pouhou národností, protože máme slavné dějiny, které z národností dělají národy.

Tři země obýváme, na šest millionů čítáme, jsme národ dělný, schopný, s celou ústrojností vzdělaného a moderního národa od šlechtice ke průmyslníku a kupci, od měšťana k živnostníku, od rolníka k dělníku. Ničeho nemáme, co naše věrnost a ctnost si nezasloužily a čeho naše poctivá práce si těžce nevydobyla.

Po staletí jsme byli šlapáni a seslabováni. Vlast naši pokládali za lom, ve kterém trhali kvádry na cizí stavby, a národ náš za olej, jenž osvěcovati měl cizí příbytky.

Tomu se vzpírati budeme, dokud nezanikne poslední hlahol českého slova. Jest to rys ušlechtilý v povaze našeho lidu, že celá duše jeho se bouří, když postřehuje, že sahá se na sebe menší část staré jeho právní půdy.

Svoboda a samostatnost jsou nezbytné podmínky pro hmotný, jakož i duševní rozvoj každého národa. Chceme slušnou část vlády nad sebou, politické sebeurčování a vlastní počin. Věříme německému mysliteli Fichteovi, že národ, který sobě nevládne, je povinen — pravíme povinen — odložiti svůj rodný jazyk. Statkův i života se raději vzdáme, nežli tohoto nejdrahocennějšího pokladu, jejž uchránili a zachovali jsme přes všechny bouře věků.

Netrpěli jsme dlouhé a dlouhé generace nadarmo. Či bychom proto byli bojovali, bychom sami dobrovolně zpečetili vítězství vídeňských vládních praktik nad sebou? Nezřekneme se sebeurčo-

vání nad námi a samovolně neuznáme právo cizích, aby rozhodovali nad námi. Stará jsme my lípa česká. Škubali z ní nemilosrdně list i květ, oklesťovali košatou její korunu, utínali její větve; kůru její buď strhali nebo cizinská jména a znaky do ní ryli. Přece tu stojí silná, zdravá, nerozštěpena a každý rok přibývá její peň o nový kruh. Pokusili se proto lýko její oloupati, by zahynula. Hněv národa vyrazil pečlivým těm zahradníkům z ruky žabku. Tento hněv není hořící slamou, ale žárem uhlí, který do výše plameny nešlehá, však vytrvá.

Smiřovati, vyrovnávati je moudré, ale poctivě a na základě rovnosti, ne podřízenosti a porobenosti. Nesmí vnucovati se nám smlouva, jaká diktovati se může poraženému, kterému vítěz klečí na prsou. Bojem musí napraviti se, v čem politická slabost v lednu minulého roku pochybila. Chceme smír se samosprávou, chceme vymanění Moravy, zajištění Slezska, smír s korunovací krále českého.

V tom jsou všichni věrní Čechové radikály. Nepodvolí se všem nynějším, proti nám zdělaným řádům jako nezměnitelnému fatu; nepokládají státní právo za promlčené a navždy ztracené. Když bývalí vůdcové sklonili meč, nevzdala se tím národní armáda. Bez boje neobdrží, co po právu jí přísluší. Vídeňské vlády nikdy nám nedaly, co nemusily. Kdyby život našeho národa spočíval v rukou vídeňských držitelů moci, nebylo by dávno již žádných Čechů, neboť po tři století byli jsme my Čechové hlavní překážkou jejich náboženského fanatismu, jejich politického absolutismu a jejich německého přepychu.

O životě národa, který chce býti živ, rozhoduje on sám. Dokud duch jeho je nezlomen, žije také jeho tělo. Mravní síla věčně bude mocnější nežli hmotná.

Nezávisíme na milosti nebo nemilosti kterékoli vlády a budoucnost naše není spjata se žádnou většinou. Slovo Foxovo, že nespokojení občané jsou pro stát nemenším nebezpečím nežli zahraniční nepřátelé, také v Rakousku zjedná si uznání. Na spokojenosti národa českého bude a musí strážcům interesů statních i dynastických záležeti. Proto jednati budou s českými zástupci, jakmile státi bude za nimi národ. Doufáme a důvěřujeme tak pevně, jako spoléháme na stálost svého národa.

Jen láska národů může dáti vládám trvání, trůnům bezpečnost. Láska získává se jen šetřením práv a svobod národních. Nesmíme ztratiti vědomí svých práv, nýbrž vědomí to stále prohlubovat. Potom nebudeme míčem, bázní sem tam házeným.

Cíle národní jsou pevně vytčeny. My dovedeme srovnávati s nimi prostředky. Víme, že horlivost, práce a snaha státi musí ve službách správné ideje, by přinesly ovoce. Rozlišujeme, které zájmy mají důležitosti vyšší, které jsou bližší a které vzdálenější a do první řady postavíme nejbližší. Věnujeme se službě vlasti a nehoníme se po nedosažitelných chimerách. V peci ne dosti roztopené národní

náš chléb za posledního desetiletí se nedopekl: my v příliš rozžhavené ho nespálíme.

Strojí se většina s úhlavními našimi nepřáteli. Tlačiti se do většiny té za nynějších poměrův a bez předchozího smíru s Němci, znamenalo by odsouditi na vždy národ náš k uznání německé převahy a naší podřízenosti, na věčné časy zpevniti německou většinu v markrabství, sankci dáti násilnému odnárodňování ve Slezsku a schváliti nadvládu německou nad ostatními Slovany. Účastenství s Němci ve většině je pro Čechy tou dobou nemožné: ono je více nežli politickou chybou, ono bylo by samovraždou.

Není nebezpečna taková většina a netřeba lekati se persekucí. Levičáckému lvu vypadaly zuby. Když poslanci některého národa vládnouti chtějí nad jiným národem, musí míti za sebou celý svůj vlastní. Toť zákon politické dynamiky. Levice však představuje toliko vrchních deset tisíc Němců rakouských. Má již nyní hlavní massy proti sobě. My ji ještě víc odtrhneme od širokých jejích vrstev a rozbalíme ji svobodomyslnými návrhy.

Jsme strana poctivě svobodomyslná. Zastupujeme veliké principy: národnosti, která přetvořila Evropu, svobody a hmotného i mravního povznesení všech, které jsou tužbou všelidskou. Silné to magnety, silnější, než hanebným osočováním vzbuzené antipatie. Ne osobní příchylnost a nechuť, nýbrž společný interes politický je vzpružina, která přitahuje a odpuzuje strany. Ani hrozba osamocením nemůže nás přimět, abychom vzdali se práv svého národa, k tomu nikdo nemá zmocnění.

Však až nás poznají, najdeme spojence. My nikomu se nevnucujeme a nikoho neodvracujeme. Budeme míti vážnost k právům a šetrnost k potřebám jiných. Když zástupcové spoutaného Nizozemska, malé té zemičky, moři uměle urvané, váhali přikročiti ke vzpouře a k odboji proti Filipu II., pánu nad světovou říší, v níž slunce nezapadalo, a vyslovovali obavy, že nenajdou nikde spojenců a že bez spojenců podlehnouti musí, sílil váhající mysli vévoda Oranien Osvoboditel: »Aj, země naše je dáma, které nebude se nedostávati nápadníků statečných a zmužilých dost, aby obránili ji proti celému světu.«

Stejnou útěchu dáváme si v kritických chvílích nynějších, které nezavinili jsme my. Se stejným právem najdeme spojence a pomocníky, zejména když státi bude za námi celý, bohdá zase sjednocený národ.

Sebevědomě a pevně čekáme věci budoucí. V zimavé nepřízni zahříváme se na slunci národního nadšení a v politických tmách přítomnosti svítí nám jasná půlnoční zář velikých našich dějin. Naše nezdolné prapory s českými bílými lvy vlály po celé Evropě. Časy jsou dnes jiné. Však stejný vedeme boj, jen že jinými zbraněmi nežli naši předkové. Víme, co stojí proti nám. Bouře-li a zkoušky nám nastávají, nejen minulost, nýbrž i houževnatost lidu

našeho svědčí, že je přestojíme a silnější z nich vyjdeme. Tak četný jako je dnes, národ náš nebyl na dlouhá staletí zpět. Je také mocný dost, aby vynutil si slušný, samostatný život. Dokáže zmužilost a vytrvalost hodnou minulosti své a brániti bude svatou svoji věc všemi zbraněmi, kterýmiž moderní národové bojují.

Všech českých sil bude třeba, by roztrhalo se předivo, ze kterého státi se má neroztržitelné pouto pro samostatnost národa a svébytnost zemí českých. Žádný český bojovník nemá se odlučovati z válčícího šiku. Potom znova získáme vlast, aby byla opět naše.

13.

Vánoční roku 1891.

Politických vánocí národ český nemá. Tichnou sice politické a národní vášně, avšak neusínají, když z fora parlamentu a z ulice prchá se ke klidu domácího krbu. Svítí jasno statisíc světel vánočního stromu, ale osvětluje jen hluboké rány, které krvácejí na národním našem těle. Nám slavnostní tento čas nepřináší pokoj a mír, nýbrž na nejvýše malou přestávku ve válečné bouři.

Cítíme mízu mladictví ve svých žilách. Dlouho jsme doufali, že nám v tomto státu vrácena bude důstojná a samostatná bytnost. Ničeho jsme se za dvanáct let nedočkali a proto musíme propast měřit a býti si vědomi — jak básník praví — že bez obětí není žádného zápasu.

Tento boj se nám vnucuje. My ho nevyhledávali a stojíce prostřed něho užíváme slov a výrazů, které nejsou celým projevem duše českého národa. Co nejprudčí a nejostřejší naši mluvčí pověděli, nepostihlo, co každé věrné srdce české cítí; ale my víme, co mohlo by se říci, a nižádným pokřikem nezalekneme se, bychom to pověděli.

Nežádáme od mocných této říše milosrdenství, ale své právo. Za toto své právo, nemáme-li jiných zbraní, aspoň užijeme pravých slov. Dnes je jediná politika národní možnou: politika obrany naší svaté věci. Vzdalovati se jí, je zbabělost, seslabovati ji, je zráda.

Přišla chvíle, kdy měli jsme se rozhodnouti, zdali schváliti chceme, co za staletí stalo se proti nám. Mohli jsme býti ve většině a zpečetiti tak věčné otroctví českého národa. My jsme však zlatými pouty těmi spjati český lid nechtěli. Proto nám vypověděli válku. My však nelekáme se. Věříme ve zdatnost, sílu a statečnost svého lidu a nesklame-li nás lid, neopustí-li nás národ český, vytrvá-li v odboji, tož podle věčné pravdy přijde ne-li k celému svému právu, aspoň ke značné jeho části.

Domníváme se, že smíme mluvit o vlastní ceně. Nejen statistická cifra, ale také skutky národa nás v tom posilňují.

Na všechen způsob nemůžeme si činiti výčitek žádných. Podle učení Kantova na světě bez výhrady není nic dobrého, leč dobrá

vůle. Tu pak my máme a to pevnou. Chceme rozpoutati všechny mravné síly národa a tyto platí více nežli síly hmotné.

Útok na nás činěný je strašný. Zvykli si pokládati nás za pouhou národnost a hrozná jest odpůrcům našim myšlénka, že by národ český ve svých zemích měl býti samosprávným. Žalostno je, že ve chvíli tak vážné také s české strany se na nás útočí a vyčítá se nám, že přeháníme a přepínáme.

Jeden z největších myslitelův učí, že bez přepínání nebyl by ani německý čtyřicetimillionový národ nalezl odvahy, vyrvati se z útisků strašné přesily. To platí tím více o nás. Arci nemáme zbraní, ale za to spoléháme se na smýšlení českého národa, které žádnou zbraní nedá se zdolati. Každý Čech, pamětliv veliké minulosti národa svého, musí míti na mysli: »Spartae natus es, hanc orna.« My nejsme dosud národem, ale byli jsme a chceme zase národem býti.

Vrátiti se musí národu našemu trvalé, stálé, mužné sebevědomí, jehož opět bude třeba k bojům nastávajícím. Toto sebevědomí není totožné s pychem, který na národy velké i malé přivádí neštěstí. My jsme toho několikráte v dějinách vlastních zakusili a budeme opatrni se žárlivostí muže, který již jednou byl podveden.

Ale cokoli národ žádá a jeho zástupcové na říšské radě mluví, není žádnou bujností ni zpupností; vždyť šlechta česká žádala a mluvila totéž. Jen že národ český zůstal si věren a se nezměnil: on ještě houževnatěji lne ke svým právům. Starostí jeho největší musí být, aby nic nebylo z nich zadáno. Ať si nás pronásledují, ať si nás podceňují a tupí, naše pevnost, odhodlanost a neoblomnost nemůže minouti se se zdárným účinkem.

Nečekáme od nejbližší budoucnosti splnění svých práv, ale čeho vroucně si přejeme, je sjednocení všech Čechů. Z nejhlubších útrob dnešních poměrů napsal bohem osvícený básník náš v jednom z posledních svých děl, které by mělo býti brevířem každého Čecha, když tráví na vigiliích národních:

Krok za krokem nám ve tmách jíti
a neptat se, kdo přítel náš,
jen sobě věřit, sebe ctíti,
jen vlastní bytosti být stráž!

— — — — — — — — — — — —

Jen vlastní prospěch zašlapati
a čistou vlasti podat hruď:
a budem pevni zas tam státi,
kde osud řekl: Tady buď!«

14.

Novoroční roku 1892.

Z duchaplné strany praveno nám před několika dny, že jsme děti soumraku. Mnoho jsem přemýšlel a shledávám, že platí to o celé naší době. Staré, co bylo, končí, a nové ještě nezačalo. Teskná to chvíle, kdy nevíme, přijde-li noc anebo zásvit jitra. Zatím sami svých stínů se děsíme. Minulá doba je nám už známa a Gorgonina její tvář nás leká. Novou nevidíme, ale pro starou se jí hrozíme. Známé, ujeté cesty tratí se v mlhovinu a stíny, a ti, kdo hrají si na proroky, ukazují nám kamsi v les, kudy nevede cesta žádná.

Je soumrak, doba přechodních krisí, a ta vynáší vždy prostřední duchy na vrchole — ale když přijde očisťující bouře, bije a shazuje blesk tyto malé lidi. A proto jenom v době soumraku je možno, že desítiletí už vládne hrabě Taaffe. Připomíná obdobně Metternicha. Ale nežli přišel pád — kam povznesl Metternich Rakousko? O hraběti Taaffovi nevíme ani, že by je mohl a chtěl spořádati.

Pilátovo slovo: co je pravda? zase láme hlavy duchům nejlepším. Doba soumraku v umění a vědě vyznamenává se neukojitelným hladem po pravdě. Příliš málo idealismu platí, a bezohlednému realismu narodilo se děcko, které sluje symbolismus — symbolismus, jenž v hypnotismu má své dvojče. Silní duchové Zola, Tolstoj, Ibsen vrhají se na nejdrsnější pravdy — ostatně ani velikému Tolstému realismus nestačil, on se vrátil k zjevené víře a stal se »třináctým apoštolem Krista«. Slabší duchové holdují mysticismu, který vede, jak u Belgičana Maeterlincka vidíme, za hranice lidského vědění a božského zjevení. Německé filosofy strhuje snaha po pravdě k bezednému pessimismu, k potencování Schopenhauera, k theoriím o zničení rodiny, společnosti a k opovrhování vlastním národem. Mysle skutečně reálního lidstva obracejí se k vynálezům technickým, a Edison a Eifel vtiskují svou pečeť této době soumraku.

Své doby tíhu a nejistotu neseme všichni, a nutí to přirozeně mladíky i muže, by v ní budovali nejsmělejší záměry,

Jsme právě v době kvasu a nikde nevidět bodu krystalisačního, jenž se jednou bezpečně najíti musí. Bod ten někde jest. Troufalost byla by říci, zda v neúprosném nacionalismu, zda v socialismu, zda ve volné tržbě a rivalitě starého kontinentu s novým, či zda najde se bohem vyvolený Vykupitel, jenž jako Kristus dá lidstvu nový, uspokojující, dosud netušený povel.

My o tom nehloubáme. Žijeme dnešku, sobě. My vidíme dobře, co nás ohrožuje a s bolnou nedůvěrou čteme básníky české, kteří předpovídají národu našemu v nejbližší době velikou budoucnost. My jsme politikové a pokud vidíme, je v perspektivě na doby dlouhé jenom boj. My jsme zatím kapradinou, bujně zelenou, zdravou, obdiv vzbuzující — ale kapradina nekvete. Až se časy naplní, objeví se heroové, jimž upravují půdu mužové dnešní s celým fondem svého snažení. Krystalisační bod najíti musí národ jiný, veliký — a my se pak v pravý čas o svůj přihlásíme.

Naše srdce i mysli otevřeny jsou dělnictvu. My všichni uznáváme, že mzda má být vyšší a pracovní den kratší a že poměr mezi tím, který práci dává, a tím, jenž práci koná, má býti poměrem člověka k člověku. Proto vřele litujeme, že společnost nedospěla dále, nežli dělníka zaopatřit v nemoci a v úrazu. Také invalidní a starý, k práci neschopný dělník nemá býti odkázán na žebráckou mošnu. Třeba dělníci dnes neměli politických práv, tvoří oni velikou část naší národní armády a naší povinností je nezapomínati jich, aby oni nezapomněli na nás. Chceme s nimi býti v souvislosti a nedílném šiku, protože také oni bojovati chtějí a musí za ztracenou naši svobodu. Bez boje jí nedosáhneme jako žádný národ před námi. A jestli těžký je jim hmotný jejich byt, ať nezapomínají, že historie učí, jak napřed byli národové svobodnými a potom teprve zámožnými.

Víme dobře, že spor mezi národností a internacionalismem je jedním z hlavních charakterů naší doby, ale v tom je mýlka příkrých internacionalistů, že jejich ideám překáží národnost. My si řešení socialistické otázky bez národní samostatnosti mysliti ani nemůžeme. Co jinde dělníci vymohou, připadne také našim, a trpí-li nouzi, nechť nezapomínají, že netrpí sami, že převalná část těch, kterým oni říkají »páni«, strádá obyčejně nepoměrně více, než oni sami. Nechť nezapomínají, že také nouze má své dobro. Ona je pružinou, by člověk pracoval, a kdybychom všichni bez práce měli, čeho potřebujeme, nepracovali bychom buď vůbec nebo ne tak vytrvale.

Nechť nedá nikdo zmámiti se, že přítomnost dá se odtrhnouti od minulosti. Jest to paradoxon, ale přece pravda, že i v době železnic, telefonu a elektřiny jsou nám na př. husitské války často bližší než události předešlého dne. Není právě žádné existence bez historického základu. A na tomto základě stojíme. Počítáme s neobyčejnou nervosností lidstva. Ona jeví se ve statistické cifře

spotřeby tabáku a lihovin. Nikdy nebyla ta cifra tak veliká jako za našich dob a proto je lidstvo mnohem přístupnější okamžitým dojmům. Tu jest asi příčina, že všeobecně očekávaná válka pořád ještě je vzdálenější nežli válka sociální. My nezoufáme. Jenom lehkomyslný člověk mohl by neviděti budoucnost, která nejen jej sama, ale i to, co je mu nejdražší, ohrožuje strašidelnou nejistotou — ale kdybychom radu měli dáti svému národu, řekli bychom: nikdy nezoufat a vždy pracovat!

To byla naše kardinální chyba, že při každém nepatrném zisku strhli jsme veliký jásot. Přejeme si, bychom se z toho vystonali. Národ jako náš není nikdy ztracen. Štvalo se mnoho v národě českém proti řeči, která Rakousku řekla jenom část pravdy. Tážeme se všech věrných vlastenců, zdali obsahuje pravdu celou? Pověděli jsme ji vůbec někdy Rakousku? Odpověď musí zníti: nikdy!

Jednou pak se vysloviti musí, by Rakousko vědělo, na čem je s námi a podle toho se zařídilo.

Víme, že lpí na národu českém lecjaká struska. My všichni ji musíme odstraňovat. Ni zisk, ni slávu, ale ulehat na lože den co den s vědomím, že vykonali jsme něco pro čest a prospěch svého národa.

O císaři Vespasianovi se vypravuje, že řekl: císař má umírati stoje! To jest úmyslem nejšlechetnějších synů našeho národa, těch totiž, kteří obávají se naší záhuby. My toho strachu nemáme. Nám známo je, že i menší národové jsou nepřemožitelnými, když každý na svém místě činí svou povinnost. Nám tato povinnost káže rozhodný boj proti vládě, jež chce jen skoncovati dílo Ferdinandů. Co nám to ukládá, netřeba vzdělanému národu našemu teprve vyprávěti. S vyhlídkou na boj krušný vstupuje národ český v Nový rok!

15.

Velikonoční roku 1892.

Rychleji nežli léta jiná prchly zimní mlhy, černé a mrazivé jako tlak cizinského dobyvatele. Paprsky jarního slunce snou se po radostně rozechvělé zemi, tisknou plamenné polibky na prostydlé haluze ztuhlých stromův, až prolamuje se jehnědí a bobtnají k rozpuku pupence. Ze smrti povstává nový život, ze zeleného drnu zvedá prvosenka svoji korunku, skřivan vysoko v modravém blankytu hude nejsladší svoji píseň prociťující přírodě a vlahé vánky Vesny, ovívající naši hlavu, ve sluch bijí povzbuzující odu vzkříšení: »Vstaň, vlasti! Nový život počni, nechť sterých běd tě zloba rve! Ó, čerpej život, čerpej sílu a z vlastní hrudi nadšení! Jak anděl vzlétni nad mohylu a pevnou ruku přilož k dílu a vstříc jdi svému vzkříšení!«

Vlast vstala již. Národ, nezmaten zlobou nepřátel ani slotou doby, chvatně spěchá ke svému politickému z mrtvých vstání. Jaře proudí jeho krev, čile bije jeho srdce. Té Moraně, kterou z dávných dob zvyk zděděný vrhá do vody, steleme hrob letos na symbol svého vítězství.

Hlíně mocní vdechli život, uměle, násilně udržovali jej běsicí. Bláhovou zdála se čáka, že by proti rozkazům těch, jimž dána moc vázat a rozvazovati ve věcech státních a světských a také proti mnohaletým vůdcům národa nahé, bezbranné ruce lidu mohly zardousiti podložené děcko vynuceného sňatku dvou rozvaděných národů.

Zrál již koukol zlobnou rukou za ospalosti dělníků v českou měkkotu zasetý. Ale čeští ženci v čas se probudili; neznavitelným bylo jejich ráme, neotupitelným jejich srp, posekli, spálili sklizeň, jež měla býti ponížením národa.

Před časem lovci dělili se o hřívu lva. Těžký jeho spár srazil úkladníky v prach. Daleko přes manéže novinářských a parlamentárních turnajů přemrštila se obrana do celého lidu, který zvedl se v plné strašlivosti svého majestátu, jako ten z duchův Eliášových, který žulové skály drtil na padrť.

Na důležitou epochu odvěkých našich zápasů politických i národních hledíme dnes zpět. Ona po dvou letech je skončena — zatím. Voskovice velkonoční žlutým pableskem osvětluje siné líce umrlce; smír vídeňský je mrtev. Lemurům jeho obětují zarmoucení rodiče. Chtějí galvanisovati nebožtíka. Staršina smiřovací zadrugy, hr. Taaffe, nadějně děl v těchto dnech: »Když před dvěma léty ve skoncování míru všichni věřili, já jediný pochyboval; nyní, kdy všichni přestali obrození jeho žádati nebo začali se ho báti, já sám doufám.« Proto v opojení vítězném nesmíme říci ještě s Cavourem: »Tutto è salvo!«, aby zákeřná hra skutečnosti také pro nás nezměnila jásavý výkřik spásy v pověstný od vídeňského divadelního požáru klam: »Alles ist gerettet!«

Nedáme proto usnouti strážcům veřejných důležitostí národa, by žháři v českém ovčíně nezaložili.

Jeden skvost však nám vítězství přineslo. Poznali jsme sami, poznali jiní naši sílu. Nenáviděli nás; naučili jsme je, by se nás báli. Ze zápasu skončeného jsme získali kouzelný prsten Šalomounův, jenž v novém nebezpečí zmnohonásobí výdatnost naší sebeobrany. Nabyl náš lid v nejširších vrstvách vědomí, že prošel sečí historického významu, že byl to boj na život a smrt, hoden nejslavnějších dob naší minulosti, vedený s takým napjetím sil, k jakému při každém světodějném momentu našeho národa pozvedla se nezdolná pružnost demokratických jeho živlů. Na spásu budoucnosti obětovně na hranici položiti třísky úspěchů přítomnosti, bylo krutou zkouškou, v níž že lid český obstál, bude na věky nesmrtelnou jeho zásluhou. Za skleněné korálky a třpytné plíšky zlato svých zděděných a přirozených práv neprodal. Nedali jsme se zvábiti sladkými svody a křehké své Odyssey ve vírech Skylly a Charybdy ke stěžním jsme přivázali. Proto že i potom dbali více na mámení vídeňské Sireny, zvedl se lid při všeobecném hlasování a jako drak Apokalypsy jediným úderem smetl celé dosavadní své vůdčí souhvězdí.

Po takém projevu sebevědomí českého smáti se můžeme hrozbám a zhrdati kletbami. Stužili jsme svoji českost a průba ohněm zjednala nám očistu. V žilách pociťujeme účinek souhrnu práce českých generací celých století. Ne nadarmo v červeném poli máme lva bílého. To je červeň krví našich srdcí. Nové pokolení, jež zásluhou předků neokusilo nejtrpčí ssedliny v kalichu přestálé národní bídy, nezvratné a nezkalené má přesvědčení, že neskloní se k západu slunce zmírajícího století, by nezasvitla v růžovém červánku jitřenka lepší, důstojnější existence českého národa.

Přesvědčení pak má fenomenální, zázračnou mohutnost. Naše mládež, znícena tou básníkovou jiskrou »nadšení, již naši otci nám v horší vzňali době; ona hřeje, sílí v mdlobě a vede nás v zdar, k úspěchu a moci«.

Svébytnost národa a samostatnost vlasti nejsou nám již nedostižným ideálem a nedopustíme, by odkládalo se splnění jich ještě na dlouhá desítiletí. Hlavně na tom nestvůrný padělek smíru zhynul,

že pominul anebo zapomněl na české právo státní. Dnes celý národ zase s vřelostí k tomuto se hlásí. V něm všechny strany — volky nevolky — vidí jako na společné půdě záchranu, jaká hledá se v čarokruhu proti zloduchům svěcenou třikrálovou křídou rýsovaném.

Pošetilostí je, bdícímu národu, svých práv vědomému, vydávati trvající však neudržitelné poměry za nedotknutelné a vratkou, chatrnou, zmatků plnou skutečnost za neposunutelnou budovu veškeré ústavní budoucnosti. Z chaosu rodí se záře a čím větší je politický a ústavní chaos, tím hloub cítíme, že budoucnost musí přinésti národu, co přítomnost nemůž' odpírati jednotlivci: samostatnost svobodu, právo sebeurčování.

»Jen v srdce zápal, chrabrost bohatýrů
a budem' vojskem netušených sil!
Sláb jenom ten, kdo ztratil v sebe víru
a malým ten, kdo zná jen malý cíl.«

Víra uzdravuje. Vřelou touhu po společné, trojjediné a samostatné vlasti ze srdcí nám nevyrvete. Onať démantový krystal, zhutněný dějinami a nepřerušenou trvalostí smýšlení a vůle celého národa. Slávu našich dějin nám pseudohistoriografové zfalšovati již nemohou. Bijete-li pak do státního vědomí národa, Čechy tak málo zlomíte jako moře onen perský tyran, který řetězy je bičoval.

Povalen — buď bohu žalováno — je přes tři věky prestol samostatnosti české: však on jasně zvoní jako sloup Memnonův, kdykoli dotkne se ho uctivý prst věrného syna českého. Makrofonem obrovitým mluví k nám veliká naše minulost a vodiče její nejsou vydány vaší zvůli. Právě v těchto dnech rozzvučela se celým globem sláva jediného heroa Komenského; vesmír mu holdoval, poněvadž naučil jej hlubšímu i vsnešenějšímu názoru světodějstva. Bláhový pokus přehlušiti jásavý kovový její ohlas nevyzněl jinak, leč jako křečovité bušení dřevěných paliček na dětský bubínek.

Nekažte nám o zastaralých právech. Stará jsou, však též ctihodná. Popírání jich má leta stáří, ne jeho důstojnost a nekyne mu lepší osud nežli latinskému barbarismu Filipova Vargase: »Non juramus vestros privilegios!« Zovete po tři věky naše nezadatelná privilegia tlící veteší; ale také syn člověka opustil kryptu z moci vlastní až třetí den. I po našem Velkém Pátku přijde Bílá Sobota. Po dobách cizího tlaku vždycky vracejí se doby vzkvětu a moci.

Hřešíte na těch, kterým sloužiti se domníváte, když samostatnost českou stavíte v odpor se státní myšlénkou rakouskou. Národy a jich práva nelze dnes již zabiti, pokud sobě samým a právům těm jsou věrny. A kdyby možno bylo, nás všech odhodláním jest: Recuperare aut mori!

Od české samostatnosti a samobytnosti nás ani po dobrém neodloudíte, ani po zlém neodstrašíte. Proti vzdělanému národu, proti jeho dějinám a svatým tradicím, protiv osvětové jeho výši nelze

provésti ničí a žádnou zvůli násilnickou. Násilí podléhá ideám a tím spíše a jistěji, když dělá mučenníky. Toť jenom cesta z velkého státu učiniti malý a z malého národa učiniti veliký.

Ničím neztrpčíte nám rozkoš na zápase za českou svézákonnost. Známe obtíže a překážky: než čím větší jsou, tím velebněji vzpruží se naše úsilí. Kéž jen umlknou domácí sýčkové, věštící neúspěch! Není času na sváry, kdy všechna prsa česká dmouti se mají bojovným chorálem a modlitbou za spásu vlasti. Oslabování zmužilosti národa je posilňování pychu jeho vrahů. Jeť život národa jako jednotlivce: vlastních rukou a ducha jeho dílem. Chceme býti svéprávnými, neboť tři věky strádáme, že na Vídni, maceše lásky prázdné, závisí všechen náš pokrok duševní a hmotný, že všechny arterie a veny naše podvazujete centralistickým formalismem a zadržujete volný oběh krvi v českém těle.

Jen pouta chceme strhati, ne sbořiti starou stavbu rakouského státního ústrojí. Vždyť nejpyšnější její pilíře, nejumělejší její architrávy, nejsmělejší klenutí její jsou naše činy a někdy sama naše postať; tmel pak, jenž víže její balvany, je český znoj a česká krev. My za tuto krev našich otců, za mozoly našich dědů, za lopotu, práci a věrnost celých pokolení nežádáme víc nežli spravedlivost a volnost. Němcům nestačí spravedlivost a svoboda: chtějí svoje panství a naše otroctví, a kdykoliv obé nebo jedno z obého vidí ohroženým, naříkají, že jsou bolestíny. My mstíme se šlechetně tím, že příkladu jejich nenásledujeme. Nám hnusným je všechno nadpráví. My neškemráme o vaši pomoc, nežebráme o vaši přízeň — nám toliko dejte stejnou zbraň, jaká neodpírala se ni gladiatoru a otroku, když vstupoval v arénu. Potom nepřátelům svým se ubráníme a kdyby jich v poli proti nám bylo více nežli vojska Sanheribova, které naposled před myšmi dalo se na útěk.

Nejsme nováčkové v bojích a rádi neseme jejich svízele a útrapy. Máť utrpení, jak Dostojevský trefně praví, svá dobra, tím větší dobra, čím důležitější jest ideál, pro nějž se snáší. Trpíme, by našemu potomstvu vedlo se lépe. Mnoho jsme zkusili a také ztratili, ale po každé porážce se zmlazenou odvahou jsme vykročili. V dnech zlých mnohému jsme se naučili. Síly své na barevné ohňostroje a blysknavé rakety nevyčerpáme. Dovedeme je soustřediti k jádru a hlavním tvrzem ztracených posic. Vykasané carmagnoly nemají nikdy naši svatou věc kompromitovati. Nejméně dopustíme, by nová organisace národní, jež hrozící záhubu nedávné doby skácela v trosky, špatnou kázní se rozpadávala. Ona svůj úkol musí dokonat a celý národ v jediný válečný seřaditi šik, který nerozlomí malichernost drobných úspěchů, kdy jde o metu celého bytí. Nechceme býti za skly rakouského ethnografického musea asi tím, čím jsou v zoologických kabinetech kostry ušlechtilé zvířeny, jimž jako někdejším převzácným exemplárům obdivují se majitelé vlastních jejich kožešin!!

Čechám, co je Čechů!

Po cizím ničem nebažíme a každý cíl náš je ve shodě se všeobecně humanními i kulturními snahami. Vždy a všude pravá lidskost jako břečtan pne se kolem kmene silného citu národního a do kosmopolitické říše, jak Neruda duchaplně napsal, přijímají se jenom ti, kdo přicházejí ve své národní kazajce.

Jsme účastníky moderních všelidských citů, k nimž spěje přítomnost, a v tom poznáváme nejbezpečnější zástavu, že i po našich pašijích přijde velkonoční Boží hod. V dnešní den s kvetoucími nadějemi v duši opakujeme si znělku požehnaného našeho básníka:

My chceme s každým v svatém žíti míru,
jen každý, co nám svato je, ať nechá,
za vlastním pluhem ať jen každý spěchá,
v své hrudi měj si, jakou sám chceš, víru.

Chcem' právo v životě, — ne na papíru,
kde naše česká řeč zní sladkodechá,
a píď nedáme z lánů otce Čecha,
v boj za ni obrníme pěst i lýru.

Chcem' jako lidé žít, — ne v boji stálém
své síly věčně namáhané mrhat,
ne v práci Sisyfově zřít svou slávu.

Chcem' v stínu jít, — ne věčným pouště palem,
chcem', kde jsme sázeli, též plody trhat
a klidně, vnuk že jist, v hrob sklonit hlavu.

16.

Z rozhledu po roku 1892.

Pravdou je, že okamžik okamžiku se rovná, že není rozdílu mezi časem a časem a že jedna jeho část není lepší ni horší druhé. A přece, když konce dospěl oddíl jeho lidským umem vyměřený, jímá lidstvo zvláštní ruch: zírá zpět.

Když skonal u starých Egypťanů král a ležel na marách, sestoupili se, než odevzdáno tělo jeho věčnému odpočinku s náboženskými obřady a poctami, posmrtní soudcové, by rozhodli, je-li hoden nebožtík, aby zachováno bylo jméno jeho před zapomenutím a mrtvola jeho před zetlením

Takovému posmrtnému soudci podobá se publicista, když přistupuje se všech stran k loučícímu se roku, by vyhledal, zdali zařaditi se může mezi ony, které znamenají pro člověčenstvo pokrok čili nic.

Úloha taková, má-li vykonána býti s opravdovostí, je svízelnější, nežli byla funkce mužů, již byli v zemi pyramid voláni k hodnosti soudcovské. Jim bylo pozorovati celek: život zesnulého faraona byl dovršen a dokončen jako kruh v sobě uzavřený.

Ne tak sluneční rok. On není událostí, která má svůj vznik, svůj vrch a svůj zánik. Skoro nikdy nejeví rok podobu dramatu nebo povídky a zřídka kdy lze najíti v něm počátek, vývoj i závěrek. Příhody a postup života politického nejsou vázány na určité datum kalendářní. První leden znamená začasté jenom rozhraní v letopočtu, ale nikoli mez ve veřejné činnosti národů. Každý rok přejímá v odkaz po svém předchůdci nesplněné sliby a nerozřešené záhady a každý zůstavuje zase na vzájem svému nástupci nové přípovědi a nové nerozluštěné problémy.

Všechen porod děje se za bolestí, krvácení a slz. Našemu věku a pokolení spravedlivý soudce vydá zajisté svědectví, že ve příčině té nejsou přece tak zlé, ba že snad o něco lepší jsou, nežli minulé.

Nic nesnadnějšího, než uprostřed chomolné tísně faktů, jež na nás doléhají, rozpoznati, co je duchem doby, duchem, jenž ovládá udá-

losti a massy uvádí v pohyb. Nic nesnadnějšího, než aby národ a generace poznaly samy sebe.

Také nyní, kdy naše líce již ovívá dech dvacátého věku, poloskryty a temny jsou nám ještě dráhy, jimiž ubírati se bude lidstvo novým cílům vstříc.

Co dětem našim zdáti se bude rovným a jasným, nám je neurčito a zmateno. Ale jedna věc je očividna: silnou osou doby je princip humanity, soustrast s cizím utrpením, soucit. Vědomí sociální zodpovědnosti naplnilo a proniklo kruhy široké, a běda panujícím třídám, zůstanou-li zaslepenými sobci!

Čtvrtý stav a ty, kdož nalézají se ještě spodněji, mravně a hmotně povznésti, souhrn lidské bídy zmenšiti, souhrn lidské blaženosti zvětšiti, to jest vůdčí myšlénka, kteráž oduševňuje nejlepší muže našeho věku.

Lidskost a pravda!

Tato slova měla by býti heslem naší doby. Soudobá generace snaží se vniknout až k jádru všeho poznání a výsledku svého pátrání a zkoumání chce užiti ke blahu slabých, chudých a bídných.

A onomu národu, který, proniknut touto myšlénkou, žije sám sobě a zachovávaje svoji svébytnost, nejhorlivěji staví se do služeb velikých lidských idejí, onomu národu, který sám sobě nejnezvratněji zůstává věren, slouže při tom lidstvu celému, dějiny podají věnec a pronesou o něm nález, že duch posledního desítiletí devatenáctého věku v něm obrazil se nejvěrněji.

17.

Z novoroční úvahy roku 1893.

Jen ona politika jest oprávněna, která má cíl: vzkříšení vlasti a osvobození národa. Parlamentní boj jest k onomu cíli jenom jedním a to nikoli nejmocnějším prostředkem.

Co je po našich osobách, co po stranách — národ a vlast jsou všechno. Kdo ty má na mysli, tomu prchá z prsou strannictví a osobní nechuti.

Živé vědomí práv a povinností národních musí býti hrází proti bouřím budoucnosti. V dobách trudných, jaké přivál nynější systém, který chce všemohoucnost státu, potlačení veškeré samostatnosti národů, vyplenění historických upomínek na velikou minulost a zanícených nadějí na budoucnost, veřejného ducha nikoliv oslabujte, ale podněcujte, posilňujte!

»V dobách takových každý buď statečným, nezlomným a zmužilým, v příznivé pohodě však nevyvěšuj všechny plachty na své lodi.« To věděli již Římané.

Politické psoty musí se snášeti: mrazí-li nás v nich, sražme a přitulme se k sobě blíž a kolem společného ohně hřejme se v jednom táboře.

Nikdo z nás ať v něm neschází. Mnoho je nepřátel národa českého a silných i nebezpečných. Nebojujeme dávno již pouze proti Vídni; bojujeme proti Berlínu a všem jeho trabantům před i za Litavou. Mnoho je pravdy v známé Riegrově analogii, která situaci národa českého ráda porovnává s onou za válek husitských. Jen zbraň a způsob boje se změnily.

Nebezpečný nával živlu německého tlačí se, hroze mu záhubou, na národ náš jako druhdy. Kolkolem obklopuje nás tento element: on v našem středu z ústavů osvětě posvěcených zdělává si tvrze; on bezpočetnými prameny, jako veřejných komunikací, živějším tělesným i duševním stykem národů prostorně vzdálených,

vniká v náš život pospolitý, rodinný, soukromý. Pára i elektřina podporují jeho rozpínavost a postup. Mohutné sjednocené Německo v pozadí je mu oporou, starý, zděděný, dosud za neomylný pokládaný rakouský systém podporou, skoro třistaletý systém, který právě za Taaffa již již domníval se být u cíle: pokoření a stlačení historického našeho národa na rakouskou národnost.

Proti takovému nepříteli může toliko sebedůvěra postaviti nové vozové hradby, ve kterých otcové naši překonali několikeré křižácké tažení celé Eropy.

Tenkráte bránili předkové naši ohroženou věc národa palcátem, sudlicí, mlatem a houfnicí — dnes vedeme pro ni boj duševní. My pásáme se mečem lásky vlastenecké: brněním je nám vědomí našeho významu pro tuto monarchii a Evropu, morální podpora všeho Slovanstva; štítem idea svobody a rovnosti.

Proti takto vyzbrojeným marné jsou proti nám vzteky. My věříme ve vítězství pravdy a práva a proto věříme v samostatnost vlasti, v sebeurčování a svobodu svého národa. Také nám, překročujícím dnes v plném boji opposičním práh nového roku, k dalším zápasům, musí píseň, při jejíž hlaholu naši předkové celou Evropu několikrát po sobě zahnali za hranice české, ona velebná, nesmrtelná píseň, při níž nepřátelé naši na útěk se dávali, ona, jen ona musí býti zpěvem válečným, píseň slavná, duši každého Čecha pronikající a rozrušující, v níž praví se:

Kdo jste boží bojovníci
a zákona jeho,
proste od Boha pomoci
a doufejtež v něho!

Tenť Pán velí se nebáti
záhubcův tělesných,
velí i život ztratiti
pro lásku bližních svých!
Protož posilňte
zmužile srdcí svých!

Nepřátel se nelekejte,
na množství nehleďte,
Pána svého v srdci mějte,
proň a s ním bojujte
a před nepřáteli
neutíkejte!

Vy pakosty a drabanti
na duše pomněte,
pro lakomství a loupeže
životů netraťte

a na kořistech
se nezastavujte!

Heslo každý pamatujte:
hledíž a drž se
každý šiku svého!
a s tím vesele vzkřikněte,
řkouc: Na ně, hrr na ně!
Braň svou rukama chutnejte!
Bůh náš Pán! vzkřikněte!

Konečně
vždycky zvítězíte!

18.

Vánoční roku 1893.

Pokoj lidem dobré vůle!

Ne pokoj toho druhu, jaký správce hlavního města pruského v den, kdy Napoleon po Jeně obsadil Berlín, červenými plakáty na nárožích přikazoval: »Král prohrál bitvu; teď je pokoj první povinností občana.«

Pokoj v srdci království Českého zavedený není mírem, z něhož jako z role vzdělaného rodí se požehnání.

Na Rusi, když spadne nebo praskne zvon, pokládá se to za předzvěst neštěstí. V Čechách podvázány nebo strženy jsou zvony politického života, jakými jsou časopisy, a v celém národě považuje se to za známku nepřirozených poměrů.

Je nejvyšší čas, aby nová vláda připomněla si historické slovo: »Nastoupili jste pochybnou cestu. První rada každého pravého přítele musí být, abyste se zastavili, druhá, abyste se vrátili.«

Zaveďte mír na spravedlivosti založený, velikým Alighierim shrnutý v heslo: »Justitia et pax«.

Ne nám — nýbrž sobě a státu k vůli. Národ náš ví, že výjimečný stav jak očistec jest jen průchodní stanicí a že mráz je před východem slunce nejtřeskutější. Nemálomyslní!

Není jiné cesty k vítězství než boj, oběť a utrpení. To jest element, ve kterém národy mohutní. Každý národ, jenž chce získat důstojné postavení, mravní i politické, musí přinést oběti, musí vzdáti se přítomných výhod, aby zajistil si budoucnost: *neboť jen ze strádání vyrůstá štěstí příštích pokolení.*

Či máme se vzdáti práva na život, vzdáti se proto, že plný život můžeme a musíme vybojovat a si zasloužit? Národ, jenž nemá síly k boji, musí smířiti se s každým losem a se schýlenou šíjí přijati dotknutí smrti.

Proto před bohem i soudem dějin obnovujme přísahu, že nikdy nevzdáme se zápasu za práva svého národa i sebeurčování vlasti. Pavučiny, které kolem nás předou cizí křižáci, nespoutají údy ná-

roda. Mužná, odhodlaná jeho bojovnost, nadšená jeho obětovnost jako dosud vždycky, také příště stane se hřbitovem nepřátelských úkladův.

Od našeho vrstevnictva závisí osud vlasti na mnohá pokolení. Jen nepodajnost a odvaha přinese ne-li celé vítězství, aspoň odražení útočného úsilí odpovědných protivníků.

Saevis tranquillus in undis: rozbouřené vlny, které mají nás pohltiti, ponesou nás do bezpečného přístavu. Proto může národ náš klidně snášeti nepohodu. Je silnější než všechna nepřízeň doby. Fluctuat nec mergitur!

O starých zdech našich hradů a zámků dí zkazka, že stavěny jsou vápnem krví hašeným, a proto prý přestály staletí: stejně hradby existence českého národa jsou stavěny vápnem, hašeným krví srdcí a slzami očí celého národa. Ony jsou na věky věků nerozborny a nepřemožitelny. Ony jsou jako skály z oceli a z démantu.

V evangeliu národů života schopných psáno je nejen: »Nečiňte křivdy«, nýbrž také: »Nestrpte křivdy!« My jen své bráníme a netřeba nám za to ani odpuštění, ani pokání.

Jen silný zdolá osud, silný a statečný. Nezdolný je národ, jehož každý jednotlivec koná svoji povinnost. Kdo uprostřed boje opouštěl by prapor, zrazuje českou věc a pokrývá se nesmazatelnou hanbou. Nikdy nebylo zapotřebí většího vlasteneckého zanícení, nikdy upřímnější jednoty, ne mechanické, ale sebevědomé jednoty, ne vnucené, ale dobrovolné svornosti!

Ošklivost a opovržení vzbuzuje skuhrání sejčků, kteří ještě dnes naříkají nad ztrátou výhod z bývalé většiny. Ne vídeňské vlády spasí národ český, ne většiny parlamentní po dobrém vrátí mu zadržená jeho práva. Ta nedají se vyprosit a vysloužiti, nýbrž jen vybojovat a vynutiti.

Slzami ani celého národa nezměknou mramorová srdce. Na kámen kladivo, na mramor dláto.

U jeslí většiny mořen byl národ náš deset let hladem a bral za to mravní úhonu. Nezapomenuta ještě ohlávka Jana Polomara: že s Čechy jednati se musí jako s koněm: vlídně, dokud se krotí a dokud se jim nepřehodí ohlávka; teprve potom že se přivážou.

Čtyři leta za zločin pokládáno národu, že od jeslí se utrhl, že zřekl se poslušenství ke hr. Taaffovi, že stal se zase svým. A hle! najednou stalo se, že jednoho večera týž hr. Taaffe usnul mezi svými beránky a že ráno procitl mezi vlky. Nejlepší přátelé ho rozsápali a nepřátelům vlastním otevřeli ovčinec. A vizte: co národu za zločin vykládáno, za to jeho »věrným« spojencům od týchž politických učitelův uděleno rozhřešení.

My nic jiného nečiníme, nežli že hájíme oltáře a skřítky domácích krbův a že národu pravíme: největší politickou moudrostí je věrnost k sobě. Jedna jest jen pravá národní politika, ta, která z nás učiniti chce politický národ. To je duch, jenž nás vede, duch, který žije v národě. Duch ten velí: neochabovat a stupňovat energii.

Mír ve většině za cenu odřeknutí se práv národa je tisíckráte záhubnější nežli nejtěžší boj v menšině: neboť mír takový je posupná sebevražda.

Žádná strana nemůže zaručiti splnění všech národních ideálů, nýbrž jen statečné jich vymáhání. Nic jiného neslibujeme. A kdyby v boji a zápasu přišly neúspěchy a nehody: také potom je smutná moudrost předpovídat neštěstí a národ tak uprostřed zápasu seslabovati. Jsou doby, kdy je největší moudrostí, jíti s neopatrnými. Neboť něco je silnější nežli psoty a strázně a to je spravedlivost věci, historická nezbytnost a poctivé odhodlání celého národa, s nadšením všechno dáti pro vlast.

Čím větší byla by tíseň, tím více rozšiřovati se budou věrná srdce česká. Lhostejní jsou nepřáteli národa a škodolibí odpadlíky od svaté jeho věci.

V dobách, v jakých žijeme, jen to oprávněno, co činí se pro čest národa, ne to, co pro čest sebe zasloužilejších národovců. Jen to je povinností, co žádá revindikace staré slávy vlasti a nic, co revindikace zašlé slávy starých vlastenců.

»Rozumný člověk v prvních třech dnech revoluci žádné se nepodrobí: za tři měsíce žádný rozumný již jí neodporuje.« Moudrým tímto slovem Eötvösovým měli by rozvážní mužové opportunistické druhdy strany říditi se aspoň po třech letech.

Neměl by dnes býti slyšán hlas řevnivostí osobních a přežitého sočení: neboť jen pro malicherné žárlivosti a zvetšelé sváry nerozumíme si — nerozumíme si, ač jedním mluvíme jazykem, ač ve velkých věcech českých všichni chceme jedno!!

Neúrodné, dráždivé, nešlechetné jest obviňování, že žhoucí touha mladistvých srdcí nebo ne dosti rozvážných myslí, touha, vyprostiti se z bědných dnešních poměrů, prolomila někde hráze a zaplavila cesty, kudy pohodlí a každodenní pořádek zvykly choditi suchou nohou.

Jen národ, který pohrdá lichocením a sám k sobě je poctivým, může dospěti k velikým cílům; proto nejúplnější oddanost k národu nerozpakuje se říci mu pravdu:

Zavrhujem úzkostlivost a bázlivost: ale litujeme výstřední prudkosti, jež vyvolává násilí mocnějšího.

Američané mají pravidlo, nikdy revolver nezvedati, dokud nechtějí vystřeliti.

Bez pevnosti a zmužilosti nic národové nedosahují: ale rozhodnost není bezuzdností.

Chceme míti politiku rozmyslu, ne illuse — politiku statečnosti, ne zaslepenosti, politiku nadšení, ne rozvášněnosti, politiku spravedlivého hněvu, ne zuřivosti, politiku volnosti a samostatného úsudku, nikoli nesmyslné nevázanosti a anarchie.

Příliš drahou je nám věc národa, než abychom lehkomyslně s ní hráli. Dvakrát nebezpečno to při slovanské povaze, která z radikalismu tak snadno a rychle přemítává se v kvietismus.

Ale horším škůdcem nežli nevčasná bujnost je zbabělá resignace. Té by mezi námi měl jazyk všeobecným rozhořčením na vždy se spoutati, tak spoutat, aby žádné zázračné »effeta« jej již neuvolnilo. Běda národu, jehož zmocní se tupá lhostejnost Hindů. Ustaňte šířiti tuto morovou nákazu, aby, až jednou také vy byste chtěli volati národ k obraně, vaše povzbuzující slova nezanikla jako dělové kule v hromadě písku, po kterých se ani nezapráší.

Tam, kde veřejný duch se uspí, nastane všeobecná omráčenost: nic již nevyvolá vzrušení; nikdo ničeho se nebojí, nic nečeká, nic nevěří: je to suché umírání národa.

První příkaz života národního za všech dob jest: udržovati veřejného ducha. Ten je nositelem cti i bezpečnosti národa.

Vyhošťovati nedůvěru a malomyslnost, jest jiný hlavní zákon českého desatera. Jediná veliká naděje v konečné vítězství má celý národ bojující obepínat; jedna železná vůle, jedno upřímné předsevzetí.

Vlády nerozhodují o osudech národa, nýbrž jeho vlastní synové; a nikoli zákon třebas nejsvobodnější a nejpříznivější, nýbrž mravní čackost a zdatnost je podmínkou samostatnosti a svobody národa.

K této volnosti jdeme přímo a pevným krokem. Nedáme se svést a svábit jinam. Lid je naše důvěra: v něm obrozuje a věčně obnovuje se síla a naděje.

Bezpráví, třeba staleté a i kdyby moc celého světa za ním stála, nemůže být ani na chvíli právem v očích sebevědomého národa: a proti bezpráví se vzpírati je národ nejen oprávněn, alebrž i povinen, jakož jenom v obraně kyne mu palma vítězství.

Jsme plni dobré mysli: neboť jedno nám vzíti nikdo nemůže, velké naše dějiny a zlatou zář, kterou vrhají do budoucna.

Pozvedněme mysli a připněme je na povznešené ušlechtilé úkoly svého národa. Dokažme, že je opravdu chceme, a pak jich dostihneme. I za mlh a dešťů slunce svítí, třeba nebylo viditelné, a naše slunce nechýlí se k západu, ono nedávno vyšlo a postupuje teprve k poledni.

Ministr Plener ve své poslední řeči, v níž nechtěl nám lichotit, uznal, že jsme silni a mocni. Nepodceňujeme sebe samých. Síla naše stačí na vybojování svobody a samostatnosti a ze svobody a samostatnosti vykyne spokojenost a blahobyt.

Již tedy jděme za svými velkolepými ideami svobody a samostatnosti. Seřaďme a spojme všechny síly doma a budeme strašlivými svým odpůrcům.

Čím Bělinský druhdy těšil velký národ ruský, platí pro nás: »Žijeme v těžké době a osud ukládá nám odříkání; ale má-li se našim vnukům vésti lépe, musíme trpěti.«

Po utrpení přichází vykoupení. Přijde také Tvoje, národe český!

Znak jaré mysli na čele,
vzdor vrahům v lebi z ocele,
zrak jasný upřen na cíl skvoucí
a v srdci věrném lásku vroucí,
již k vlasti drahé po sta věků lneš:
ne, lide můj, Ty zhynout nemůžeš.

Lvů otců statnou v těle krev
i v mukách těžkých na rtu zpěv,
než robem, mrtev raději,
však v duši věčnou naději,
že pro vítězství v dobrý boj jen jdeš:
ne, lide můj, Ty zhynout nemůžeš!

19.

Z rozhledu po roce 1893.

Od roku 1793—1893! Jaký to závratný vír události, jaká to vrchovatá náplň převratů! Jaké myriády vítězných, jaké plejády pošlapaných snah a ideí!

A přece až tam a dále musí zalétnouti úvaha, má-li se rozuměti době a roku, jenž je synem svého věku, začínajícího velikou revolucí.

Dokud stojíme prostřed kterékoli periody, buď přeceňujeme nebo podceňujeme ji. Jenom když skončena, nebo s dějinné výše poznáváme, že byla pouhou periodou.

Tolik však lze již přehlédnouti, že jako povaha minulého století byla filosofická, ráz devatenáctého je politický.

Hlavní péče národů věnována byla zcelování se v národní státy a vybudování centralisovaných ústrojí. Ale protože každý vývoj má v sobě sémě smrti, konec přináší odstředivou snahu k federaci, k tomu spasnému systému svézákonnosti malých národů.

V Evropě i v Americe jsou znatelné stopy obratu toho, který příští století dokoná, století, o němž znamenití zřeci praví, že bude století sociálních oprav a století decentralisace!

Pronikavá je změna, již v evropské konfiguraci způsobil končící rok zatlačením samovlády trojspolku a vynořením váhy francouzsko-ruského spojenství; ale na vzdor důležitosti toho přesunutí těžiska moci nepoměrně větší je význam socialistického hnutí, které kráčí od vítězství k vítězství a které svou děsivostí zasluhuje v nejvyšší míře, by nejstatečnější nad ním se zamyslili. Socialismu náleží přední a nejširší místo v generální přehlídce roční.

Radikální novota ve všech poměrech výroby a dopravy, ve všech potřebách životních, jakou vyvolaly netušený vývoj věd přírodních, zejména mílové skoky techniky, zrovna zázračné vynálezy a úžasné výtvory inženýrův a fysikův, objevení nových přírodních sil a jejich zapřažení ve službu lidstva, tato nikdy nevídaná přeměna všeho života materiálního i morálního, způsobila všeobecné kvašení společ-

nosti lidské a stala se přípravou k velikým politickým a sociálním zjevům a převratům.

Elementární proudy otřásají veškerou strukturou, ba samými základy státu a společnosti. Jenom slaboši se lekají. Právě v takých epochách potřeba silných duší a šlechetného rozmachu. Silní pouštějí se zmužile s proudem a pomáhají všemu, co zdravého národy hýbe, k uskutečnění a nad tím, co je škodlivo a nebezpečno a co nemohou zastaviti, hledí domoci se vlády a řízení.

Třebas s civilisací a pokrokem vždycky a všude současně šíří se plíseň degenerace, jen pessimismus a desperace mohou věřiti, že všechna osvěta je v úpadku a že člověčenstvo řítí se v záhubu a to že je jádro vší lidské kultury a konec všeho vědění.

Vědy jsou nezbytným prostředníkem moderního lidstva a požehnáním, jež rozsévají, vzchází, jako mezi pšenicí koukol, také zlo. Obrovský vzrůst lidstva, jehož počet prý nejdéle v osmdesáti letech se zdvojnásobuje, vyvolává přízraky přelidnění a hrozivé představy, ana při současném hasnutí slunce a chladnutí země obydlitelná pásma prý se zúžují. Malthusův příšerný zákon, že lidstva přibývá rychleji nežli prostředků výživy a že pro nové příchozí na stole země nebude již prostřeno, nechť by vědecky byl méně sporným, se rozpadá před zákony přírody, o nichž se mudrcům nezdá; obavy o nepostačitelnosti výživnosti zemské mají pro vrstevnictvo málem větší praktickou důležitost než ono chladnutí naší planety a hasnutí naší stálice.

Nepopíratelný jest arci nesmírný vzrůst konkurence a co je smutnější také bídy a nouze, těchto močálů zoufalosti a k hanbě devatenáctého století musí se to přiznati — také hladu.

Zápas o existenci je co den nesnadnější u všeobecném závodění celého lidstva a všech národů. V koloběhu tom jednotlivci napínati musí veškeré síly, by se udrželi na povrchu a tisícové hynou rozmačkáni a nelítostně pošlapáni od houfů ku předu kvačících.

Honba po požitcích a pohodlí způsobuje horečný chvat po penězích, který stal se nemocí celé společnosti. Nejvyšším příkazem zdá se jí býti. Peníze, možno-li poctivě, ale na všechen způsob peníze! Oh, ta svůdná chiméra fiktivní hodnoty, peníze, které silnější jsou nežli veškerá ctnost, které přikrývají každý zločin, které z darebáků činí poctivce, z hlupáků mudrce a ze spustlých nemravů sloupy společnosti! Toť jed, jehož otravný účinek s rostoucí vzdělaností stoupá v geometrickém poměru!

Horšící se poměry výdělku způsobují přepínání v práci a to rozemílá rychle síly duševní a tělesné, přeměňuje mládež ve starobu, činí celá pokolení nervosními. Naše století nazváno neurasthenickým. Zasluhuje ostřejšího označení, nebo strašlivou jeho stupnicí je pauperismus, zločin, šílenství, sebevražda.

Nicméně ctihodná je nebývalá pracovitost celého našeho věku. Překonáno je sedm divů starého světa zázračností i množstvím vykonané práce; veliký díl její převzaly bezduché stroje a přes

to nejen muž, ale i žena i dítě přikováni jsou k novověkým galejím.

A práce, jež má šlechtiti, je často mnohem více bezradostným otročením, nežli prostředkem k povznesení. Poměry majetkové utvařují se vždy výstředněji: propast mezi bohatstvím a chudobou prohlubuje a rozšiřuje se. Velký kapitál pohlcuje menší majetek, velkostatky sbalují se v latifundie, ničíce malého rolníka; z drobných, neodvislých mužů stávají se nevolníci a přemocný beztoho kapitál se ještě spojuje ve všemohoucí kartely, by měl v ruce nejen výši ceny zboží, nýbrž i výši mzdy dělníka! Nad to práce, ani nejtěžší, vždycky neživí a často práce vůbec ani není. Sterá je žaloba dělníka a přemnohá důvodna a spravedliva. Nechce dále křivdu snášet a ke vzpouře se zvedá.

Všechny národy rozestupují se uvnitř, každý na nepřátelské sobě národy dva; organisace proletářů prolamuje státní hranice i národní rozdíly a společnost evropská i severoamerická stojí proti velké internationále, která chce smésti všechny dnešní řády a utvořiti společnost ze základů novou.

Podivuhodné je bratrství a vzájemná věrnost členů tohoto červeného, mezinárodního spolčení a tisícové znamenitých per neurčité tužby bezprávných mass skládají ve vědeckou methodu. A tato mladá, příšerná věda není založena jen Simonem, Fourierem, Proudhonem, Lassallem, Rodbertem, Marxem, nikoli, ona má mnohem lepší předky v Kantovi, Fichtovi a hlavně Hegelovi. — —

Mládež některých národů aneb aspoň veliká její část přísahá na toto učení a za zpátečníky a nedouky pokládá všechny — a k těm náležejí její otcové — kdo v pravdivost theorií a samospasitelnost problémů těch nevěří. Zapomíná, co učí kulturní dějiny lidstva: že co dnes za svátost a spásu se obecně pokládá, zejtra je jako klam a pověra vysmíváno. Proto je radna shovívavost s těmi, kdo skeptickými jsou k některým novým proudům.

Tak všecko lidstvo na konci století jako strašidelnou můrou tíženo je strachem, že sociální revoluce uvalí bezměrnou, nikdy nevídanou bídu a zkázu — spousty Vandalů, Tatarův a Mongolů překonávající — na dva kontinenty. Avšak obavy ty nesmějí způsobiti ani smrtelnou ztrnulost, ani umíněný, tvrdohlavý vzdor. Sebevraždou bylo by zapírat a neviděti zlozvěstná znamení a nečiniti vše na odvrácení nebezpečí. Nestačí barometr rozšlapati, když ukazuje bouři. Primum necessarium je dnes snažiti se, by vystiženy byly příčiny sociální nemoci a našly se prostředky k vyhojení.

Celá minulost a přítomnost je ve hře a s ní veškeré výsledky tisícileté práce kulturní, jako vždycky nesmírná nerovnost hospodářských poměrů zastavuje pokrok a vede k úpadku.

Slovo svoboda, které svítilo nad kolébkou našeho věku, dotud je nepravdou, dokud nebude zajištěnosti ekonomické. Sociální otázka má právo na rozřešení. To musí odstraniti křivdy, na které dělnictvo důvodně žaluje.

Dělnictvu musí se poskytnouti vliv na podmínky, organisaci a ochranu práce. Čas nejvyšší, z dělníka učiniti člověka; potom nebude třeba báti se, že stane se v revoluci bestií. Dáti se mu má všechno, co žádá právem, aby v revoluci nevzal i to, co žádá neprávem. Bude-li šlapán do prachu a ponechán v dnešní politické bezprávnosti, napřahne na pozdní slovo míru ne ruku, ale meč.

My nenáležíme k církvi socialistů. Všechny důvody, kteréž uvádějí pro své učení, nás nepřesvědčují. Splnění jejich ideálů pokládáme za holou nemožnost, i když nehledíme k tomu, že každé násilné přerušení pravidelného vývoje musilo by lidstvo vrhnouti v nejhroznější zmatky a nejstrašnější psoty. Socialismus zakládá se na neoprávněném optimismu, že lze najíti pro všechny jedince štěstí. Štěstí a spokojenost nedá se vůbec a tedy ani žádnou vítěznou revolucí dekretovat. Socialistická věda nesprávně posuzuje lidskou povahu a podmínky existence životní. V chudobě není jediný ani největší kořen zla. Nikdy, ani v socialistickém ani komunistickém státě, ani v anarchii nebude úplné harmonie zájmů. Sobectví zůstane vždy a zničí každou socialistickou společnost. Egoismus bude vždy a vždy existovati vedle altruismu, samoláska vedle lásky k bližnímu. Srdce lidské před stoletími bylo a po stoletích bude vždycky totéž a také ve zlatě a stříbře, v zlatohlavu a kmentu bytuje neštěstí. Také nikdy, aspoň ne trvale, člověk nedá si bráti možnost nabyti prací soukromého majetku a vždycky bude snažiti se výtěžek své práce zachovati dětem; nikdy nezmizí touha po spořádaném rodinném životě. Vždycky bude většina žen voliti raději los tak zvané poddanosti v pevném manželství nežli jinou samostatnost v nevázanosti a volnosti.

Socialismus na jedné straně jako staré haraburdí odvrhuje všechny občanské ctnosti, sebezapírání, spořivost, všechny vyšší vzněty, popírá víru, lásku k vlasti, k rodině, ideál, a co člověku činí život cenným a na druhé straně při naprostém materialismu svého názoru světového, který musí mít v nezbytný následek nejdivočejší materialismus v praktickém životě, ukládal by svým členům úplnou resignaci a nevolnost, jaké nebylo v nejhorším otroctví: žádá tedy ctnosti nadlidské; k jeho provedení bylo by zapotřebí andělů.

Výstřední socialismus je smrt všeliké osobní svobody, potlačení veškerého individualismu a přeměna světa v jedinou robotárnu káznici nebo v kasárny. Aj, není-liž blaživý pocit neodvislosti největším štěstím a může se někdo rád a dobrovolně vzdáti vědomí: »Já jsem pánem nad sebou?«

Toť opačný extrem dnešního jednostranného vypěstování individualismu, který zrovna tak může se znetvořiti jako bezmezný kolektivismus komunistických teorií.

Násilnou revoluci sociální prohlašují mnozí za neodvratnou a jistojistě vítěznou; kdyby tomu bylo tak — a je k tomu ještě daleko — vítězství to nepřineslo by samému dělnictvu stav snesitelný a kdo ví, zdali ne horší dnešního. Vítězství mělo by v zápětí anarchi-

stické orgie, jež skončily by jako předchozí s krutým cesarismem a potlačením všeliké svobody.

Je v zájmu společnosti, by kapitál dosažitelným byl také dělníku. Nikdo spravedlivý nemůže chtíti konfiskaci majetku, ale možnost nabyti ho také pro dělníka; zjednati se musí stejná přístupnost všech prostředků vzdělanosti, aby syn dělníka nebyl již tím jako paria odsouzen ke kastě svého rodiče; musí se uškrtiti lichva všelikého druhu, ať peněžní, ať obchodní, ať činžovní. Najíti potřeba klíč ke zjednání jakési rovnováhy mezi výrobou a spotřebou a to hlavně rozmnožením konsumnosti mass. Vyhostiti se musí na dobro hlad, nouze a bezpřístřeší; zevšeobecněti pojišťování a rozšířiti se na nedělnost a stáří; zavésti řádný berní systém, jenž by trefil boháče a ulevil dělníku, tedy s daní spravedlivou a z příjmů vzestupnou. Taktéž právo dědičné na prospěch obecný má se jen na přímé potomky a nejbližší příbuzné obmeziti.

Sociální oprava nesmí se týkati jen továrního dělníka, nýbrž i živnostenského i zemědělského, na nějž dnešní sociální demokracie skoro zcela zapomíná. Dbáti se musí o udržení silného středního stavu rolnického a živnostenského, zrušiti se musí s fideikomisy nedělitelnost držebnosti půdy, aby majetek se rozvrhl a lépe rozdělil, neboť majetek, byť malý, je nejmocnější hrází proti sociálním převratům. Sílu a moc, jakou rolník, ba domkář bránil by půdu po otcích zděděnou, na níž — jak Zola tak přesvědčivě a pravdivě ukázal — lpí víc než na životě, socialismus až příliš podceňuje: zde je největší lamač hrozivých vln sociálního převratu.

Se založenýma rukama a v dnešní zarputilé či nevědomé nečinnosti podepsala by dnešní společnost svůj ortel smrti. Sociální demokracie je tu: ji nelze přemoci žádným násilím a zničiti nižádným zákonem. Co je oprávněno v ní, je nezadržitelno. Spočítán, zvážen a souzen je řád, kde malá hrstka tyje z otroctví, potu a krve všech!

Napravovati svět je kleté povolání, kleté a nevděčné, je-li pravdou slovo filosofa: »Jaký je, takový byl a vždy bude svět.«

Nelze proniknouti mlhy společenské budoucnosti, ale protože se mlhy již na přítomnost vždy hustěji a hustěji sklánějí, není bez užitku, když sáhne se občas k mlhovému rohu.

Militarismus vyssává veškeré hospodářské síly a ničí květ národů; je pravým neštěstím a svou vleklostí téměř přes dvě desítiletí ranou sotva menší nežli válka. Příští kampaň válečná nebude však soubojem mezi dvěma státy, jí súčastní se snad všecky moci evropské se svými trabanty. Bude to generální průba, zdali zdánlivá síla států je silou skutečnou. Tuto neurčuje pouze počet a výcvik vojáků, nýbrž morální i hmotný fundus, křepkost a zdatnost národů. V povšechné bilanci, jakou provádí veliká vojna, mají všecky obory veřejného života, práce za pluhem, v dílně, továrně i u psacího stolu učence a básníka svoji položku.

Proto má proudění duchů, myslí a srdcí celé současné společnosti nesmírnou důležitost.

Také v transcendentálním světě měnívají se směry hlavních proudů. Je velmi nesnadno, spolehlivě je rozpoznati a každá diagnosa je pouze subjektivní.

Co Voltairův břitký skepticismus započal, vědecká analysa v našem století dokonala. Stará božstva skácena a chrámy jejich zničeny.

Tam Darwin, zde Comte a Renan, tu Strauss a Feuerbach, Büchner, Moleschott a jiní a jiní způsobili positivistický, racionalistický a materialistický názor vrchních vrstev, a socialističtí reformatoři přenesli tuto praktickou filosofii mezi massy dělnictva. Věda zavrhla všechny jiné prostředky poznání a za jediné vůdce ke pravdě legitimovala smysly a filosofie učinila tak po ní. Nejen křesťanství, ale deismus všude zatlačován naprostou nevěrou; lidskost a svědomí umlčeny brutálním egoismem a ideál i mravnost vypuzovány nízkým materialismem. Úplný nihilismus byl mnohým vrcholem dokonalosti. Pessimismu zbudován oltář a zneuznaný svými vrstevníky Schopenhauer stal se prorokem všeho lidstva. On zplodil bismarkovského filosofa Hartmanna a po něm povýšen na největšího myslitele našeho věku Nietsche se svým »Nadčlověkem«, jenž není nic, leč privilegovanou šelmou střebající na své ztučnění teplou krev obyčejných smrtelníků.

Nemohlo ani jinak býti, nežli že odlesk názorů těch jevil se také v krásné literatuře, ba on zrovna skrze ni vnesen byl do kruhů širokých.

Povstala škola realistická, jež v literatuře a celém umění tříštila staré představy a formy esthetické.

Vedle realistů povstali radikálnější: veristé, naturalisté, impressionisté a ještě jiní -isté.

Pravda postavena za jediný důstojný model umělecké tvorby. Krása, dobro, ideálnost za zvuků trub i kotlů deposedovány a na jejich křeslech zasedly pravda a příroda.

Mnoho dobrého a také znamenitého stvořeno a stopa této školy nikdy z vývoje kulturního již nezmizí. Realismus sám není dokonce vynálezem našeho věku; mezi básníky všech dob byli a vždy budou realisté, ale ne každý velký básník jest aniž příště bude realistou.

Z každého směru vybíhají prameny na bludné strany. Co naturalismus stvořil ošklivého, nízkého, trapného a někdy sprostého, buď již zapadlo aneb rychle zapadá. Toujours perdrix — a nová literatura nepředkládala vždy — — koroptve!

Přemíra tohoto směru způsobila rychleji reakci nežli mohlo se očekávat, — reakci, již dva slavní slovanští realisté Dostojevskij a Tolstoj zahájili a jejíž obdoby v jiných literaturách jako symbolismus, mysticismus, dekadentismus a s jinými ještě jmény se objevují; vše dohromady je více méně zjevná reakce proti panujícím směrům.

Rovnoběžně také v ostatní duševní tvorbě nastoupilo odchýlení od materialistického a pessimistického nazírání na svět a klestí a rovná si dráhu také ve smýšlení společnosti.

Není to proces jednoho roku, ani jednoho desítiletí, nikoli, není dosud daleko všeobecný, ale je nejvíce znatelný. My jsme na tomto místě již před léty několikráte ukázali ku předzvěstem jeho, tak k epidemickému rozšiřování se spiritismu na starém kontinentu a ještě více v zemích transatlantických, k obnovení mesmerismu, k suggescím a hypnosám, k novému vzpružení se mnohých církví náboženských. Známek takových přibývá a českou veřejnost povolanější péra (také z našeho, vědeckého i literárního dorostu J. V. Krejčí a jiní) o nich názorně zpravují.

Víra v ideály se vrací. Člověk nechce býti sám pouhým strojem a ve všemmíru spatřuje zase něco více než holý mechanismus. Hmota nestačí již neukojeným hlavám a srdce letí zase ve sféry nadzemské. Vyšší povolání člověka nepokládá se dnes již za pouhou dětskou báchorku. Uznávají se povinnosti k bližnímu, k lidstvu, k národu, k vlasti. Spravedlivost je rehabilitována. Ctí se zase šetrnost ke slabým, vyžaduje se soucit s trpícím, již nestačí ani milosrdenství s chudým. Připouští se, že navzdor všemu determinismu, všem dědičným nebo vychovaným nemocem, přece jen existuje ctnost a hřích, šlechetnost a zločinnost a že člověk v každém prostředí může a musí býti zodpovědným za své konání, že není tedy naprostým otrokem svého okolí a že svoboda vůle přece není holým fantomem. Svědomí nepokládá se již všude za nepohodlné, zbytečné břemeno, jež možná odvrci. Atheismus není již ani hrdinstvím, ani vzdělaností a víra v boha, nebo neosobního tvůrce, nebo nějakou neznámou, věčnou moc není již pokládána za důkaz hlouposti nebo farisejství.

V různých formách hledí se toto povznášení se k vyššímu světu zkojiti. Jedni ponořují se ve zjevené náboženství toho či onoho vyznání, druzí naplňují se nestárnoucími myšlenkami budhismu, jiní budují novokřesťanství, jež by odpovídalo stavu dnešních vědeckých poznatků; ještě jiní apoštolují pro ethické čili mravné hnutí, nyní rychle v Německu se šířící, a spokojiti se chtějí s čistě filosofickou mravoukou. Někteří nadchli se Tolstého nazarenstvím, jiní vytvořují si z novokantismu základ svého mravního snažení.

Jsou to různé tvary téže věci, která druhdy slula humanismem, jenž ukládal člověku povinnost přemáhati instinkty živočišné a povznášeti se k ušlechtilé lidskosti. Nechť věc ta točí se tak či onak, ať s dogmaty či bez dogmat, je to totéž úsilí, pro kteréž před dvěma tisíci lety na kříži zemřel Syn člověka. A snad je v tom celém vření, v rozmanitém tom hnutí touha po hluboké reformě všeho křesťanství, která bude heslem XX. století.

Jako v literatuře nyní spojuje se směr reálný s ideálným v reálný individualismus, tak tato palingenese zanedbávaných důležitostí vniterní bytosti člověka, tento návrat ke prahu světa ideálů a ideí, tato nabytá opět řeč srdce a svědomí nemůže překážeti positivním výsledkům vědy ani novým osvědčeným methodám badání. Ty zůstanou navždy pevným článkem řetězu osvěty, a jablka z tohoto stromu poznání nevyhánějí z ráje. Než sama věda postřehuje, že odcizila

se plnému životu národnímu a mrazí ji v etherických její abstrakcích. Zajisté jest a bude vždy věda kosmopolitickou, ale to jest jedna jenom její stránka, druhá jest a má býti národní, nejen ve smyslu tom, aby předpoklady své zpopularisovala či zlidověla. Věda zakoření se v národech a tyto uvěří v osvobozující její sílu až potom, když ona sama v nich síliti a živiti bude důvěru v budoucnost, když rozuměti bude svému poslání tak, že cokoli přinese svému národu, ziskem bude veškerému člověčenstvu.

My těšíme se z tohoto částečného návratu k starým dobrým tradicím, k humanismu, k ideálu a doufáme, že zase zahřívati budou národy; věříme, že srdce jest jednotlivcům a národům stejně důležito jako rozum a že bez pravé mravnosti a mocného, pronikavého vědomí národních, vlasteneckých, lidových i lidských povinností život jednotlivcův i národů nemá účelu; aspoň ne účelu hodného snášeti trampoty vezdejší; že bez povinností těch není síly, není vzmachu, není energie, není budoucnosti!

My vítáme všechny pravé pokroky vědy, ale věříme ve vyšší úkoly člověka, věříme v nepřetržitý pokrok lidské společnosti a věříme ve vítězství pravdy a práva. A třebas i v nynějších dobách přechodu opačné proudy prudce se srážely, třeba dunělo podzemní zemětřesení, tato naše víra ničím nemůže býti sražena a otřesena. Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae!!

Loučíce se s dokonávajícím rokem, jdeme novému neohroženě vstříc!

20.

Z novoroční roku 1894.

Život národů má jako moře svůj příboj a odboj a ten je mimo jeho moc a nad síly jeho rádců. Příliv a odliv nedá se přivábit ani zadržet. Potřeba toho i onoho využiti, položiti základy pro věže národního života a budovati loď, již v příhodnou chvíli vlny by zvedly z mělčiny.

Ne podle zevních úspěchů, nýbrž podle české, slovanské, lidové a člověcké oprávněnosti snah a cílů musí národ měřiti svou věrnost k věci vlastní. A politická moc, k níž jej chceme dovésti, je dobrá, jest vlastní jeho věc. Lepší a důležitější nežli sama zámožnost, neboť politická moc je také klíčem k pramenům výroby a novým zdrojům majetku. Jen politická moc udržuje a zabezpečuje, co národně a hospodářsky nabyto. Který národ nemá politické moci nad sebou, je v rukou cizích a nad přítomností i budoucností jeho nerozhodují zájmy jeho. Milton učí, že k velikosti národa je zapotřebí neodvislosti a ta nabývá se jen skrze politickou moc.

Nebojujeme za svobodu mladočeskou, nýbrž za svobodu a svébytnost celého národa. Ne boj je nám účelem, nýbrž mír, k němuž dospěti chceme skrze svatou válku. Podle Cromwellova slova: Pax quaeritur bello! Sklizeň přijde. Když rolník klade v ornici sémě, nehrozí se plžů a červů, jež vyhazují jeho brány. Ani déšť ho nezastrašuje a sníh, jenž těžce tlačí na jeho setbu, víru mu nebéře, že s jarem osení mu vzejde.

Oběti přinášené nesmějí klásti se na účet těch, kdo pro národ bojují, nýbrž na vrub těch, kdo národu právo odpírají.

Horké naději každá cesta je krátká. Ale jen blízké cíle dostihnouti se mohou brzy a jen na nízké vystoupiti lze snadno.

Náš cíl je daleký a vysoký a veliké balvany cestu tarasí.

Co staletí pochovala a zničila, ani na jednou, ani za tři nebo šest let obnoviti nelze. Ale my proto nepozbýváme mysli a zápal náš nechladne. S udatností, ale také s rozmyslem jdeme krok za

krokem ku předu. Omnia vincit amor: láska hory přenáší. Láska k věci národní a vzájemná snášelivost.

Povinností každého věrného Čecha jest obětovati dnes myšlénce národní osobní libost a nechuť. Předtucha velkých událostí šumí kol našich hlav. Burcujme dřímající síly a spojme se v jediný směr. Rozpoutejme všechny hmotné a ještě více všechny duševní mohutnosti národa, prohlubujme vlastenectví a dodávejme veškerému dychtění českému vyšší a širší obsah.

Majestátní je náš úkol: povznesení jednotlivcův i celého národa ke vzdělanosti, svobodě a štěstí.

Křisitel a reorganisator velkého státu po jedné z nejstrašlivějších katastrof, jež viděla Evropa, naznačil jako hlavní prostředky k pozvednutí vlasti: »podpírati mravný, vlastenecký a náboženský duch v národě, vnuknouti všem pokleslým zmužilost, sebedůvěru a ochotu ke všelikým obětem, které nasaditi se musí za neodvislost vlasti a národní čest.«

Veliké je množství našich odpůrců. Nezmenšujem obtíž zápasu. Koalice nejbohatších a nejmocnějších tím časem živlů ve státě se utvořila k účelu dvojímu. Ona chce způsobit, aby v Čechách a na Moravě menšina vládla nad většinou a aby v celé monarchii masy lidu udrženy byly v politické bezprávnosti od malé hrstky boháčů.

V Čechách a slovanských zemích mají Slované, v celé monarchii mají široké vrstvy udržovány býti v poslušenství: na prospěch Němců tam, na prospěch privilegovaných tříd zde.

Zdali a jakým způsobem vládní koalice cílů těch dosáhne: na tom závisí nejbližší osud Čech a snad konečný monarchie.

Poněvadž v dnešních poměrech tak ledacos, co máme na srdci, říci nesmíme, nemůžeme snad lépe skončiti, nežli výroky dvou znamenitých mužů dvou nepřátelských sobě národů.

Největší historik francouzského národa soudí: »Nosí-li národ srdce vysoko, nemůže býti nikdy ztracen. On vykoupí svými skutky odpuštění za hříchy těch, kdož vládnou nad ním.«

A stejně slavný Němec Fichte volá ke slabým národům: »Ne počet nepřátel ani výdatnost zbraní, ale síla duchů vodí k vítězství.«

Dokládáme povel české básnířky našemu národu: »Vždy výš a výš!«

Sursum corda!!

To je přání naše všem věrným Čechům do roku nového.

21.

Ze stati „České poměry“ psané 12. října 1894, po projevech ze dne 14. července a 23. září téhož roku.

Nebude v Čechách dlouho a dlouho zas jediného vůdce, nejméně s autoritou neobmezenou. Nezdaří se zpáčit elementární převrat ve smýšlení národa. Dojíti musí a bezpečně dojde ku překlenutí propasti mezi všemi vlastenci, kteří chtějí jedno: spásu národa a samostatnost vlasti.

Naše strana je si vědoma svého poslání. Ji neopouští důvěra ve vytrvalost a věrnost lidu. Ona zná své přednosti, ale také své slabosti. Je silna dost, aby je veřejně přiznala. Poznání bývá začátkem polepšení.

Je strana mladá. Její mužové, které národ postavil k vedení svých věcí, před tím namnoze se neznali. Různé povahy byly těsně k sobě sraženy. Musilo tu a tam nastati tření. Nebylo tu dávné tradice, dlouholetého spolupůsobení, jako bylo ve straně staročeské, kde ne voličové, nýbrž vůdcové vybírali si poslance a kde tak snadno mohl vypěstiti se l'esprit de corps, vzájemná důvěra a solidarita druha s druhem. To bývá výsledkem dlouhého spolubytí a spolubojovnictví a bude dojista též u nás. Kázeň a disciplina ve staročeské straně byly následkem osobní autority: u nás musí vyplynouti z dobré vůle a oddaného podrobování se úsudku většiny. Obtíže z toho budou přemoženy. Nepodceňujeme jich, poněvadž my Čechové obdrželi největší úděl toho ducha sektářství, umíněnosti, odpudivosti a rozkolnictví, který je, žel, dán do vínku všemu Slovanstvu. Naše dějiny na každém listu krví a slzami to zapisují. Největší vzmach hmotné, nejušlechtilejší rozkvět duševní naší potence, jak první jeví se v husitství, druhá v českomoravském bratrství, naposledy se zlomily a zmařily v králičím plodění nových sekt a frakcí. Konec byl vždycky smutný a na takový nepřátelé našeho národa vždycky číhali.

Také nyní vyčkávají, jak vniterní zápasy a revoluce naše skončí a kdo naposled přibiti budou na kříž. Proto do plamenů našich svárů oleje přilévají. U měchu jsou: klep, tento zmetek neschopnosti a závisti, nedůvěra, uražená ješitnost, omrzelost, škarohlídství, celá smečka neřestí z Pandořiny skříně.

Jenom proto bojovná družina pokrokářů těší se tak blahovolné pozornosti nepřátel naší strany a národa, že vidí v nich lučavku.

My jsme poslední, kteří bychom důležitý tento zjev v českém našem životě podceňovali. My dokonce doufáme, že naposledy národu bude ku prospěchu, ba že straně naší vykyše z něho zdatný dorost. Proto hádky o vznik a původ zjevu toho pokládáme za pošetilé a neúrodné.

V ruchu tom dvojí proud je znatelný: národně radikální a socialistický. Snad každý z jiného zřídla. Původci zajisté nechtěli škody ani národa, ani společnosti. Nejen filosofův a professorů, též politikův a publicistů jest osudem, že jinak jsou pojímáni, nežli jak učí a píší. Na tomto druhém — tak se ujišťuje — málo záleží. První je věcí hlavní.

Přičítá-li se naší straně paternita národního radikalismu pokrokové mládeže, nehoršíme se z toho, protože víme, že bez nadšení, zanícenosti a ráznosti nic velkého se nevykoná. Chceme míti statečný a rozhodný lid a ten den, kdy by naše strana nastoupila politiku kompromisu a utilitarismu, uznali bychom i samostatný postup radikálních živlů v národě za prospěšný a potřebný. Při tom netřeba mysliti na bouřlivou propagandu a považlivé prostředky revoluční taktiky.

Ke směru pokrokovému hlásí se značná část naší mládeže. Tedy naše krev a naše budoucnost a bylo by bláhovo a zločinno, drsnou rukou ji odpuzovati. Jsmeť my sami stranou pokroku a nechceme zavěšovat okna autoritářstvím a brániti průvanu a přístupu volného vzduchu neomylností.

Veliké tajemství pokroku jest, aby schopnosti a nadání každého talentu v plné samostatnosti se mohly vyvinouti. Jak bychom mohli zhrdati těmi, kdo mínění své zařizují dle nových poznání vědeckých? Naopak, my ceníme si neodvislých myslitelův a těch, kdož i mimo školu se učí. Toť přirozený vývoj, aby synové více věděli, než otcové. Těšíme se, že naše mládež chápe se práce a že vidíme u ní pro práci talent, horlivost i opravdovost. Jsme hrdi, že náš dorost nezapadá v obmezenou zabořilost německých studentů, která holedbá se »plemennou čistokrevností ariů«, že není jí největším zřetelem materiální prospěch, brzké zaopatření neb ulovení nějakého úřadu, ba že dovede za přesvědčení mužně stát a svobodu i existenci nasadit. To vše ctí ji i otce, kteří nezazlívají, že jejich děti hoří v šlechetném altruismu touhou, zlepšiti hořký lós nuzných a vyděděných, přejíce si jen, aby spravedlivost synů k trpícím bližním nebyla nespravedlivostí k tatíkům, kteří zřídka nebo nikdy nenáležejí k živeným trubcům a lenivým pasořitníkům společnosti a bídu a nouzi dělných tříd nezaviňují, nýbrž zmenšují.

Slyšíme a čteme všude, že čilé čety pokrokářů sestupují se v samostatnou frakci. Nevěříme, ale neviděli bychom v tom neštěstí Reklo se, že naše strana, jako každá, která nemá mládeže, je ztracena. Stejně líčila se Deákovi budoucnost liberální strany v Uhrách jako zoufalá, poněvadž všechna maďarská mládež se hlásí k osmačtyřicátníkům. »Nechte ji« — odvětil mudřec národa — »dobře, že je mládež radikální; nebude, až zmužní, aspoň černožlutou, nýbrž národní.« Liberální strana maďarská ještě dnes má vládu a většinu.

Na kolik my souditi můžeme — a snad se nemýlíme — není to, co se někdy zove »pokroková strana«, žádnou politickou stranou. Stranu nedělají vůdcové a program sebe krásnější; tak jako generální štáb a nejdokonalejší válečný plán nedělají armádu. Nám zdá se, že pokrokářství není stranou, nýbrž obecným hnutím duchů, které stejně znatelné je v náboženství, vědě, krásné literatuře, ve společenských i politických snahách, hnutím, které není jenom v Čechách, nýbrž všude skoro v Evropě a které mění methody, systém a jmena: realismus, verismus, naturalismus, materialismus, symbolismus, dekadentismus, mysticismus, novobudhismus, ethicismus, a tak do nekonečna -ismů. Toto hnutí, jež obsahuje celé lidské dychtění a konání, jež stará se o dělníka, muže, dítě a ženu, není ani jednotné ani vždy rovnoběžné, ono nemá nikde vlastní pevné organisace ani ústředního vedení, nýbrž jen četné, však roztroušené vyznavače.

U nás, jako u národa o holé bytí ještě zápasícího, jsou přimíšeny četnější prvky politické nežli jinde. Prvky ty jsou po většině české a mladočeské a kde se různí, je to v úsilí po čisté osobní unii zemí českých, v zamítání všelikého kompromisu, zatracování každé koalice a jakéhokoli spojení s jinými stranami, také českými, ba i dokonce takovými, které přijaly stejné zásady, v popírání potřeby svazku s říší rakouskou atd. Jak vidno, jsou to ideály školou života neprošlých mužů, ideály, z nichž mnohé nám ostatním v minulosti byly dobrými známými. Také my ve zlatých dnech svého jara domnívali jsme se, že můžeme zastaviti slunce a strhnouti hvězdy s firmamentu. Ach! Kolik takových nadšených radikálů, kteří nechtěli ani pírka pustiti ze svého přesvědčení, dnes chodí v premovaných c. k. uniformách a kolik polepšených státních professorův učí na všech fakultách evropských, kteří přísahali na program sociální demokracie, ba její literaturu obohatili.

Život je přísným a nemilosrdně šlape sny jinošství a my starší šťastni jsme, že zachovali jsme aspoň jádro a podstatu všeho, co neodvislý demokratický Čech pokládati musí za podmínku budoucnosti svého národa, i přejeme tomuto, aby naše potomstvo tento předešlými pokoleními uchovaný poklad českého cítění a smýšlení jenom rozmnožovalo!! Také jemu těžké nastávají zápasy, tím těžší, čím hloub vepluje v nové proudy, jež tak zrádně ledacos pohlcují, co národům individuálně bylo svato a draho!

Novější vrstevnictvo, jako my, přesvědčí se, že mnohé z toho, co pokládá za jedinou a samospasitelnou pravdu, není daleko bludu a klamu a pak diviti se bude, že leckteré literární, politické a socialistické učení považovati mohlo za dogma, na něm zakládati chtělo nové náboženství a že jako kacíře na hranici vleklo každého, kdo odvážil se míti pochybnost. Tout comme chez nouz!

Nikdo nemá v nájmu pravdu a všechna pravda jest jenom relativní. Každé jednotlivé poznání může býti mylným, a pohrdání, se kterým pýcha mladistvá hledí na »copaté nedouky«, nebývá často jiná, než ona farizeje, který bohu děkoval, že není publikánem. Jsou i bludné hvězdy. Ne všechno, co je nové, je také dobré, a co se leskne, není ještě zlato. Neztrávené problemy a mlhavé systémy sociální, které střídají se od knihy ke knize, vydávati za samospasitelný lék a arkanum člověčenstva, jest úkol nevděčný.

První známkou mužné vyspělosti je, v úctě míti odchylné mínění. Jiná je theorie, jiný život. Dobrá jest učenost, lepší je zkušenost.

Rádi čteme nové a adaptované ideje ve spisech našich pokrokových nadšenců. Nejeden znamenitý spis, jenž by dlouho naší literatuře byl zůstal nedostupným, s obětovností úcty a následování hodnou u nás uvedli. Ale až četní a na mnoze nadaní spisovatelé budou jen po krátkém desítiletí probírati se ve svých dnešních výtvorech, sami často řeknou: »Mnoho pění, mnoho snění.« Historie národů a děje společnosti nedělají se v knihách a novinách. Jsouť skutečné poměry silnější než usnesení parlamentu a ordonance výkonných mocí. Žijeme v centenniu veliké revoluce a naše mládež nechť studuje snesení národního shromáždění, zákonodárného sboru i konventu a měří podle nich řády v samé zemi této slavné revoluce po plném století!! Taková je síla skutečnosti. V tom je hlavní omyl pokrokového evangelia: ono přílišně, ba nesmírně podceňuje moc, vliv a trvalost faktorův a sloupů dnešních politických i společenských řádů, jako jsou náboženství, církev, koruna, monarchie, národnost, tradice a zvyklost, ústava, šlechta, měšťanstvo, rolnictvo atd., faktory, které — kulturní historie je nevývratným svědkem — přetrvají dlouho a dlouho i vítězství nových, celé jejich podstatě a existenci přímo protichůdných ideí a snah! Je štěstí, že tomu tak, nebo v této konservativní setrvačnosti přežitků je záruka volného postupu lidstva a naděje ve smírné nekrvavé srovnání sporných zájmů nositelů nynější a budoucí společnosti.

V nejlepším případě jest učení, jež se nám předkládá, předtuchou vzdálené budoucnosti a my Čechové potřebujeme přítomnosti, které nemáme a bez níž nebudeme míti budoucnosti, jež je vždycky jenom další etapa přítomnosti.

Proto je hlavní úlohou každé rozumné politiky, jasně viděti cíle nejbližší. Mluví-li se v naší mládeži o prohloubení českého programu, tož není cestou k tomu rozšiřování programu, jenž má být katechismem pro všechny a ne encyklopedií pro všechno, nýbrž

vhodnou cestou je získávání indifferentních a lhostejných mass lidu pro program národní, který tím je lepší, čím je stručnější a prostší.

A pro drobnou práci politickou, jíž je skutečně u nás velice třeba, nemůže míti pokroková mládež lepšího předmětu, nežli vštěpovati našim středním vrstvám přesvědčení, že všeobecné hlasovací právo není jim újmou, že obavy lidu rolnického a městského jsou bezpodstatny, že nejen neunikne mu dnešní nepatrný a neplodný politický jeho vliv, ale že se rozmnoží a že je největším interesem sedláka i měšťana, by byl spravedliv a dal bezprávným třídám, čeho nelze odpírat a co by si vzaly proti nim. Hic Rhodus — tu je padací most k našim národním právům, ale také fortna k sociální spravedlnosti, k ideálům tedy našim i pokrokové mládeže. Tu mohou získati si skutečnou zásluhu i o věc českou i o věc lidu.

Ta starší česká generace, která je jádrem národní strany svobodomyslné, není úzkoprsou a šosáckou v otázkách sociálních. My nemáme dokonce za to, že kultura a pokrok národa založeny býti musí na panství několika a na otroctví všech a věru cíl, povznésti veškeré strádající lidstvo ke blahu a štěstí, je tak vznešený, tak velkolepý, že bychom také my vše, co překáží tomu cíli, odhodili od sebe, že bychom se slzou v oku, ale bez rozpaků zřekli se všeho, co dnes zahřívá naše srdce, že bychom národní své potřeby podřídili tomu zřeteli, kdyby cesta k tomuto cíli byla znatelna a rozřešení obrovitého tohoto úkolu tak bezpečné a jisté.

Osudné to »kdyby«!!

Jen mladistvý sanguinismus a studium jednostranné přehlížejí, že to země neznámá a že ta positivní rozřešení, která sociální demokracie navrhuje, by dnešní strázeň ještě zhoršila, dnešní bědy ještě rozmnožila. Ne strhnouti všechny, také hrstku těch, kdo mají dnes slušnou existenci, na stejný stupeň bídy, ale povznésti všechny k poměrnému a dosažitelnému stupni blahobytu, jest úkol, který sociální oprava musí rozřešit!

Při tom vidíme různosti, kterými se naše pokrokové čety od sociální demokracie liší, ovšem více v programu, než v komentářích a výkladech jejich spisovatelů, kde linie pokrokových theorií s učením socialistickým nebezpečně splývají. Sociálně politické požadavky jejich pak sami namnoze za správné pokládáme a propagujeme a ne každý hospodářsky zavrhujeme. Kdybychom jen části ze všeho toho dosáhli, palma nesmrtelnosti a věčně slavené zásluhy by se nám radostně přiznala!!

My arci národní úkoly pokládáme na ten čas za hlavní a nejdůležitější a ždáme vroucně, aby těm také mladší generace věnovala nejlepší část svých sil. Bez její pomoci národ svých cílů nedosáhne a bludné jest učení, že v životě národů nejsou jedny úkoly bližšími, druhé vzdálenějšími a že všechny důležitosti, jak národní tak sociální, řešiti se mají stejně, současně a že všem věnovati se musí rovná míra sil a námahy. Stokrát dokazoval se nám opak, ale důkaz se nikdy nepovedl; on je proti vší zkušenosti a všemu přirozenému vývoji.

Ani nejšlechetnější vůle a nejčistší nadšení nesmí sříci se zřetelů na povšechné poměry, a nejkrásnější ctností nejnadanější mládeže bude vždy skromnost.

Zvláště pak, kde vstupuje do řad politických, musí podříditi se kázni a disciplině, bez nichž není úspěchů. Zejména chce-li setrvati v organisaci některé seriósní strany. Tu platí: se soumettre ou demettre!

List a květ není stromem: oderván od něho zvadne list i květ. A nejlepší mužové mezi pokrokáři dobře jsou si vědomi, proč radí, by celé hnutí to zůstalo ve straně, z níž bere potravu. Zkušenosti se zářijovým provoláním ke všemu lidu českému i poblouzení s Husovým pomníkem změřily hloubku, či správněji mělkost vod, na kterých loď pokroková pluje! Ona jest něčím, dokud je ve velkém moři naší strany.

Boj proti straně naší a jejím representantům pokrokovým směrům neprospívá a je škodlivý prospěchu obecnému, neboť strana ta vede v opposici boj za nejvyšší statky národa. Nepřátelům jeho proto záleží na tom, aby tuto stranu rozeštvali, rozkáceli, povalili.

Věříme v upřímné vlastenectví zástupců pokrokého hnutí. Sotva postřehli tyto úmysly, změnili, jak musí se uznati, taktiku. Oni nechtějí pomáhati nepřátelům, nechtějí posilňovat vládu, kterou prudkým útokem chtějí porazit, nechtějí galvanisovati stranu, kterou chtějí míti mnohem hloub pod zemí. Ne seslabovat, nýbrž posilňovat se musí český opposiční šik. Seslabování se ovšem hr. Thunovi líbí. Ze dvou příčin: jednou, že podlamuje se pevná formace jednotné české veliké opposiční strany a podruhé, že nalézá záminku prodlužovati svá výjimečná opatření.

Je vůbec čas nejvyšší na sebrání českých sil. Pociťujeme to všichni a měli bychom všichni hledati formuli pro poctivé a důstojné rozřešení.

Jedno je dnes již však jasno: že ke sjednocení národa nemůže se pracovati úspěšně chladnou logikou, dýkou a pěstí, ale srdcem, dobrou vůlí, palmou míru a bratrskou pravicí.

Nikoli největší výmluvnost, ne největší pronikavost, ani nejvyšší rozum, nýbrž největší a nejšlechetnější srdce hledáme všichni.

Také tu ukazovatelem směru je resoluce 14. července, která zůstala nedoceněna. Musí se najíti přátelský poměr a i spojení se všemi vlasteneckými stranami. Ale dokud nebude zjednáno, musíme na tom stát, aby zůstala aspoň strana naše pevna, nerozchvácena a jednotna. Kdo nosí barvy strany, musí zachovávati kázeň! Maršálská hůl českého vedení nedá se dobýti vzpourou. V každém vojsku s těmi, kdo střílejí do vlastních řád, jedná se po náhlém právu. Právě, že nemáme autority osobní, potřeba tím více respektovati autoritu většiny a pevnou rukou udržovati pořádek.

Na sjezdu poslanců a důvěrníků staly se první kroky a hle! tíseň, která nás dusila, zmizela jako při těžkém snu, když dřímající se pohne. Co život náš veřejný děsilo, prchá jako přízraky noční.

Nechceme věčné domácí sváry a půtky; nám třeba snášelivosti a smířlivosti. Kdo úctu má k sobě, musí míti též úctu k jinému.

Je třeba vyrovnávat odpory a zasýpati rozsedliny, z nichž vystupují otravné plyny nedůvěry.

Veliká mravní idea samostatnosti vlasti a sebeurčování národa má dáti všem Čechům mravní sílu ke vládě nad sebou a k zapírání osobních slabostí a vášní. Fanatismus, messianismus, slavomam a mentorství zůstaňtež vyloučeny z našich řad. Kde boj je nezbytný, tam nechť to boj rytířský a budiž úkolem mladé generace, by zlota náruživosti a osobních potyček, toto neblahé dědictví přešlých dob, musila opustiti věcné rozpravy mezi Čechy.

Neznejme hněvu, nežli proti vlastenecké chabosti, nepopusťme zášti než proti zradě.

A vždycky: podřizujme se všichni celku.

Okolnosti určují způsob politiky celému národu. Není možná jiná, nežli rozhodná, rozumem řízená opposice. Jen hloupost či zlomyslnost mohou se domnívati, že by někdo z nás hledal opportunistické stezky: ale nejrozhodnější opposice nebrání přijímat v zápasu spojence.

Široká je silnice naší strany. Je to silnice demokracie, která je neúprosným příkazem století, neúprosným a snad některým sobcům i hořkým jako smrt.

My po cestě té statečně a neunavně půjdeme v před! Dojdeme k cíli, když národ svorně půjde za námi. A svorný národ český je tak velikým činitelem v říši i v Evropě, že naposled dáti se mu musí po právu!

22.

Velikonoční roku 1894.

Vítězství nad hrobem a smrtí, den lásky značí boží hod velkonoční; neděle smíru jej předchází. Hlubokým významem tím klepe sváteční chvíle na srdce synů našeho národa. Mysl vznáší se nade rmut všedních zápasů, sporů, vášní a zápolení různých zájmův a oko rozhlíží se na cestu zpět, která jest uražena, a ku předu, která k cíli zbývá.

Vedeme pořád ještě boj o základné podmínky důstojného národního bytu. Neshroutila nás nynější abnormální jeho fáse, v níž střed země české trpí pod vládou meče a žádá vládu zákona. Celý národ náš vždycky byl pro boj legální, ale právem žádati jej smějí od něho jen, kdo sami dávají průchod a volnou dráhu zákonu.

Ne náš boj a naše opposice způsobily českou otázku, nýbrž česká otázka způsobila náš boj a opposici naši.

Nejznamenitější národní ekonomové a s Bucklem a jinými také dějepisci kulturní dokázali, že ztracen je národ, který pod trvalým tlakem konečně smíří se s nejnižším standard of life, s nejskrovnější měrou živobytí. Stav Hindů je varovným ukazovatelem.

To stejně platí v národně politickém životě. Bez nespokojenosti není pokroku, bez silné opposice není možná náprava zlých a krušných poměrů. Vrch moci se nikde mírným nedává, jeho dobýti musí stateční a zmužilí. Trpělivost, odříkání, přestávání na mále, jsou ctnost eremity. Ani jednotlivec v zápasu všech proti všem s nimi nepochodí. U národů, zejména pod tlakem úpících, jsou sebevraždou.

Kdo lají nespokojenosti českého národa jako vážnému nebezpečí říše, ucpetež pramen a vydejtež zadržovaná práva jeho! Jenom vnitřní spokojenost, trvalá bezpečnost národní cti uhasí plameny opposiční.

V dnešních poměrech je však boj a zápas nutkavou, nezdolatelnou nezbytností. Ne osoby a strany, nýbrž silnější nad ně události a síla skutečných věcí způsobily v lidu českém obrat, který za čtyři léta v rozhodnosti neklesá, nýbrž se stupňuje, se nesúžuje, ale šíří.

Povstal, nikoli uměle, ale z velikého rozechvění národa, způsobeného poškozením zájmův a uražením citův jeho. Má-li přinésti mohutné to hnutí užitek, jakého nadšení a ušlechtilá odhodlanost národa zasluhuje, nesmí se násilně zatlačovat a zmenšovati.

Hluboko v duši se vnořila, zúplna v krev a tělo lidu vešla vůdčí idea celého zápasu: státní samostatnost česká. Nikdy netkvěla tak pevně v poznání rolníka i měšťana a věříme, že ji s českou houževnatostí zachovají na všecku budoucnost a nezoufáme, že dělník, kterýž od ní jest odvracován, se k ní vrátí.

Národ český zachovává si hlavní živel všeliké moci národní: důvěru v konečné vítězství. Je tomu skutečně, jak praví Disraeliho Vivian Grey: »Jednoho jen je zapotřebí, zmužilosti, nezlomené, celé zmužilosti.«

Český národ ví, že jako samostatnost česká ne najednou, ale za celá století byla sbourána a se zemí srovnána, nemůže ji jedno pokolení znova dobudovati. Vždyť dvě generace české již přešly, aniž mohly položiti při vší horlivosti své i jen základy. Ne již od střechy, nýbrž od pravých fundamentů chceme stavěti. Neunavně a třebas cíl nebyl snad blízký, snaha oň je stálá i neodkladná.

Necouvneme ani o píď a když ruce naše umdleny klesnou, poshovíme a spočineme, ale nikdy díla počatého neopustíme a s cesty nastoupené se nevrátíme. A když potřeba naší práce pro okamžik jinde, cíle konečného nespustíme s očí.

Nepodceňujeme překážek a nepřeceňujeme vlastních sil. Ale právě proto rozeznáváme, co je bližším a co je vzdálenějším. A učíce národ znáti celý obsah jeho práva, nezastíráme mu ani jeho povinností a také pohledu na síly nepřítele a nepřízeň poměrů.

Půl věku trvá úsilí o nové vtělení českých státních práv a lhářem by byl, kdo by na rok a den předpovídati chtěl, kdy národ u nich, znova zrozených, stane.

My starší, jimž sníh se dávno klade na skráně, šťastni budeme, když s hory Nebo aspoň uvidíme zemi zaslíbenou. Ale i kdyby toho nebylo nám všem přáno, odejdeme ke předkům, blaženi, že ničeho jsme nezadali a nebude nám od spravedlivých odepřeno svědectví, že poctivý boj jsme bojovali: militavimus non sine gloria.

Míra obětí národa — o tom jsme přesvědčeni — vysáhne na všechny strázně a přemůže všechen odpor. Jen když neopustí ho vlastní tajemství veškerého úspěchu: sebedůvěra.

Nespravedlivo jest, již nyní žádati na nás palmu vítězství. Za čas, co vede naše strana správu národa, mnoho zlého mohlo se státi, mnoho zlého, jemuž zabráněno; ale čas byl tuze krátký, by velké věci se vybojovaly.

Nemá čekati se již ovoce, kdy národní opposice, tento výron spontanního a politicky rozumného odhodlání národa, zakládá ještě na peň a na korunu. Jedno jsme učinili: připnuli jsme věc českého národa na velkou, mravní, pokrokovou ideu, která je silnější nežli všechny vlády, která hýbe světem, která nedá se udusit a roztříští vše, co v cestu se staví.

Nesmí se již, jako nedávno, tvrditi, že vítězství české bylo by vítězstvím reakce a poškozením svobody. Všude vidíme, že národové vítězí, ne skrze moc idejí středověkých, nýbrž skrze síly snah novodobých.

Veškerý národ náš ve veliké myšlénce všeobecné politické rovnosti se sjednotí a je klam, že šalebná hesla o vrácení volebního práva sněmům tuto jednotu rozruší. Nikdy massy právo své pod žádnou záminkou — ani pod onou neprávem dovolané autonomie nikoli, — si vzíti nedají. A když čeští voličové postaveni budou před otázku, zdali oni sami mají voliti, či za ně tři nebo čtyři zemští poslanci sousedních okresův, odpoví tisíceré echo z celého národa: »Ti jsou praví naši přátelé, kteří nebojí se naší volby!«

Než z této různosti nehrozí svár a roztržka. Ona je přežitkem bloudících dob a kule z jejího arsenálu jsou jen sněhové, které nastávajícím jarem v rukou roztajou.

Dnes je potřeba všech paží i myslí k velikým úkolům. Neboť národ nalézá se v boji. Kdo šik válečný ruší, páše hřích na věci společné.

I jako strana smíme mluviti o smíru: národ v ohromné většině stojí k nám a doufá-li hrstka nesmířitelných na brzký návrat doby opportunismu, je to záhubný sebeklam zkaleného soudu a zmateného citu. Při povaze našeho lidu, jak nejvýznačněji příklad Jana Kapistrana ukázal, kaceřování, tupení a spílání má opačný účinek.

Než nechceme v nevážnost bráti účinek zarputilého sočení, které se vede proti dnešním zástupcům národa, třebas upomínalo často na Cervantesova reka, jenž sekal zuřivě do usníkův a vytékající víno pokládal za krev nepřátel.

My víme, že rozervanost za všech dob a všude je příčinou malomocí národův a že táž spoluzavinila konec samostatnosti české. Právě pro tuto starou klatbu našeho národa je povzdech Palackého tak hluboko pravdivým, že v dějinách našich ne epika, nýbrž tragika převládá. Což bychom se z dějin nebyli ani tolik naučili, abychom aspoň pro nejvážnější okamžik vytrhli se z toho zaklení? Neví-li každý z nás, že Čechové jen od Čechů byli poraženi? Také dnes nehrozí nebezpečenství tak od cizích odpůrců jako spíše na půdě domácí.

Nikdy nechtěli jsme, ani teď nechceme mechanickou jednotu a ne za neštěstí pokládáme strany. Chceme volnost mínění a připouštíme různou organisaci politickou. Avšak basis a základ stran, které chtějí býti národními, musí býti jeden: svoboda národa a samostatnost vlasti.

Uvažme všichni, že vedeme válku a že dnešní vůdčí strana neukrývá se v pohodlné tvrzi vládní strany. Proti každé vládní straně přirozený tlak nesplněných potřeb vyvolati musí vždycky odpor rozhodnějších živlů. Ale my stojíme v poli a to za celou věc národa a v boji tom nemá býti rozpoltěnost a tak ve vojně s nepřítelem vojna domácí. Válka má přivoditi bratrství a kamarádství válečné, ona má vyhladiti, co před ní nás rozštěpovalo. Stará ona

kletba má zmizeti ve všeobecném vzplanutí duší a toto ztráviti má vše, co je malicherné a nicotné.

Pochopujeme dobře, že mohli vlastenci elementární povstání národa pokládati za nevčasné. Ale jak veliký Fox pravil, i když nemožno hlasu národa vždy následovati, vždy má býti slyšán a respektován. Není povinnost, vždycky s proudem obecným plouti: možná na břehu vyčkati. Ale hanlivo je, do proudu národního plvat a jej znečišťovat, sbírat bláto na břehu a házeti po těch, kdo všeobecný ruch národní chtějí obraceti na vespolný prospěch.

Ještě hnusnější je pasořitnictví, které čeká na pohromu a strázeň národa, by osobní msta našla ukojení. Toť úděl krkavců, kteří v houfech provázejí vojska pro kořist.

Dariovi každý den několikrát opakovali otroci, rozněcujíce jeho mstivost: »Pane, pamatuj na Athéňany!« A konec byl: porážka jeho nástupce u Salaminy.

Jaký účinek míti může na přemýšlející Čechy žabomyší boj, ve kterém se dnes volá:

»Nešťastný národe! Ejhle! máš za vůdce vystředníky!«

A zejtra.

»Nešťastný národe! Máš za vůdce skety!«

Včera jedni vinili nás z radikalismu, druzí pro touž příčinu a v stejný čas z poddajnosti.

Jednou se vyličuje národu jako neštěstí, že nemáme spojenců; druhý den vymýšlejí se bajky, bychom usvědčeni byli ze zločinu, že spojence hledáme a že chceme bráti vídeňské černé habranky za bílé české groše.

Celý svět český přece ví, že řády naší strany vylučují možnost, aby kdokoli mohl vésti jakékoli jednání sám a že nikdo nemůže vystoupiti z programu společného, aby zejtra nebyl desavouován a odsouzen.

Ne jednotlivci berou takými škorpivými tůčkami škodu, ale věc společná. Pro ni přejeme si, by nebylo zášti, svárův a roztržek, ale zavládla shovívavost, solidárnost a láska mezi národními stranami. Bylo by prvním a snad největším vítězstvím, kdybychom v boji za právo byli všichni za jedno, kdyby tluk všech srdcí českých ozýval se jedním tepem: »Vlast!« a všechny jazyky české spojily se v jeden chorus: »Zdar národu!«

Není věru čas hráti si na Kainy a hledat Abely. Jsme všichni na jedné a téže lodi. Buď všichni dostaneme se do přístavu, nebo všichni ztroskotáme.

Nejbolestnější však jest úsilí, rozšířiti kleslost a zoufalost v lidu; předpovídá se co den jistý zmar nejušlechtilejších jeho snah.

Což pak nevidíte, že kdybychom my a národ s námi zbraně zahodili, aniž by před tím dosáhl čestného míru neb aspoň nadějného příměří, že všechno bylo by, ne-li na věky věkův, aspoň na dlouho pro nás všechny promarněno a ztraceno? Ne těm odepřela by se úcta a vážnost, kdo se zbraní v ruce klesli na bojišti, ale zasloužený ortel opovržení stihl by ty, kdož ochromováním národ-

ního ducha, podlamováním jeho vznětův a snah tuto porážku spolu způsobili. Nebezpečno je pracovati k pádu strany, když nejen strana, ale celá věc národa vzíti může zkázu.

Dnešek je den lásky a smíru. Pravoslavní pozdravují se na vzájem: Vstalť jest! Ano, v pravdě vstalť jest! S pozdravem tím vyhlazují všechno staré nepřátelství a sočení.

Také my bychom všichni měli býti smírci toho, co rozvaděno a shromažďovateli toho, co rozptýleno a tak zvětšovateli českého tábora válečného, abychom nerovnali se Židům, kteří ještě v době, kdy Římané Jerusalém obléhali, různice a roty mezi sebou strojili.

A též k těm, kdo jsou s námi, máme slovo upřímné. Sevřeme pevněji paže k paži. Varujme se chyby, jež jednotlivce, národy a tedy tím více mladé strany vede k záhubě. Neroztřišťujme sil na maličkosti a snahy vzdálené nebo cizí. Nezaclánějme tretami hlavních účelů. Potlačujme rozmary, svévoli, žárlení a vylučme všechno škádlení a hnidopišství. Vším tím pomáhá se vládě, která chce nás rozděliti, aby nad národem mohla panovati.

Hellas padla a Řekové klesli v odvislost, že jednotlivci kladli sebe, své libůstky a závisti výše nežli celek. Nedělejme každý svoji politiku. Nevymýšlejme nových programů: starý na celá desítiletí vystačí. Právě proto, že neznáme osobních autorit, tím více ceniti musíme autoritu většiny zástupců národa. Neboť bez kázně všeliká jednota se rozpadá.

Nerozšiřujme každou škáru a skulinu na roztržku a nedopusťme, by strana rozkatována a rozčesnuta byla na frakce. Nejsvěžejší a nejzelenější ratolest nemůže kvést a nést ovoce, nezůstane-li při kmeni. Pevně k srdci přiviňme, co dosud slabě k celku lne. Vítána je nám zmužilost, nadšení a mladistvý oheň, ale neplýtvejte jím na ohňostroje, aby národ v mrazech při vašem teple mohl se zahřáti.

Ve válce, kterou vedeme, jedno musí býti velení a kozácká samočinnost podříditi se musí kázni. Nevydávejme se na neznámé moře, o němž nevíme, má-li pevné břehy. K sobě se sražme, by o nás neplatilo slovo velikého našeho Jana Amosa: »S vámi, o vy moji z českého a moravského národa, nyní na to přišlo, že ani sebe ani lidu v řádu držeti neumíte, ani těch mladých svých, jež poslali jste do škol cizích, aby vám je vypulérovali, a ti než divočinu a v obyčejích cizost, ve krojích potvorství, v mozku mudrlantství a jiné vše přinášejíce, dělají jak dělají.«

Sestupme se tedy všichni, bychom nestali se kořistí cizích mocí. Rosteme. Morava vstupuje celá v národní zápas. Morava, která, jak dějiny učí, rozněcuje se zvolna, potom však je tím houževnatější. Ona jako uhlí nehoří snadno a ne plamenem, ale za to větším a stálejším žárem: V husitských dobách převyšovala Morava nadšenost Čechův a na Bílé Hoře Moravané setrvali na bojišti poslední.

Pevná budiž páska mezi národem českým ve všech jeho zemích, jako společná, velká a spravedlivá je věc, pro kterou zápolíme. Nikdo nemá scházeti, protože vlast volá a každý má konati bez

reptání povinnost, protože stojíme před nepřítelem. Naše národní politika je jasná, jednoduchá a přímá. Jenom zaslepenost odpůrců nechce povahu její poznávati a jí rozuměti. Je to politika sebeobrany. Mír v zemi přinésti může jenom spravedlivost a tato může zjednati se jenom poctivou a skutečnou rovnoprávností.

My chceme toliko své právo a smíme mluvit o právu, protože jsme nikdy neschvalovali bezpráví.

Nespokojíme se nikdy podružím ve své vlasti. Brání nám to nejen slavná minulost, ale i národní naše čest. S hrdinnou odhodlaností, se stálým a pracovitým konáním povinností ve službě vlasti zabezpečiti musíme novou budoucnost národa. Když s radostnou obětavostí, bez slavomamu a nezištně vytrváme všichni do posledního na svém místě, nemůže nám budoucnost ta uniknouti. Potom s tím enthusiasmem, který divy tvoří, prolomíme, jako přemohli jsme brány národní smrti, také příklop politického hrobu a z hluboké a křišťálové studně našich velkých dějin vyneseme obnovu naší samostatnosti, tento zářivý symbol konečného našeho vzkříšení!

23.

Vánoční roku 1894.

Posvátný, vánoční večer schýlil se na bílý příkrov zimní přírody. V nejchudších chatách září kouzlo poesie a po hvězdných perutech veliké tajemné noci sestupuje požehnání k zemi.

Pokoj lidem dobré vůle!

Lomoz doby umlká, staré zloby prchají, mysli měknou, srdce se otvírají. Je to den míru a pokoje.

Z temného jedloví utrhněm zelenou ratolest a vložme ji do ruky naší mládeže! Vždyť zlaté ovoce stromů vánočních je nadělení její a především její je tato slavnost smíru.

Těžké starosti sužují otce; domnívají se, že jejich synové nejsou na pravých cestách, že unášejí je proudy, jichžto vírů a skalisek neznají, aniž vědí, zda a kde budou moci přistanouti.

Není větší důležitosti pro národ nežli potomstvo. A právě ve chvíli, kdy červenavý odlesk planoucích svěc růžově ozařuje a zahřívá nitro, chceme mluviti s dobrou vůlí a s láskou k našim junákům a doufáme v odezvu stejně přátelskou.

Je čilé, živé, prudké hnutí v nové generaci naší. Není to zjev specificky český, nýbrž všeobecně kulturní. V studentstvu italském, německém, francouzském, ruském, belgickém, polském, srbském — všude v Evropě kypí, vře a bouří se mládež chtivou nedočkavostí po činech. Všude dorost tlačí se do plného života. Duch času, který rychle pokračuje v emancipaci lidstva z tisícileté poroby církevní, feudální, absolutistické, naplňuje jednotlivce i massy žhavou žádostí, by odhodlaným činem sáhaly po svobodě a štěstí.

Fáse taková bývá odchylkou od normálního stavu.

Ve vývoji člověka od kolébky ke smrti je psychický úděl dítěte pošetilost, jinocha velikášství, muže rovnováha, starce malomyslnost.

Rovnováha je normale. Ale v dějinách stopovati lze, kterak jednou generace starší, jindy mladší uchvacuje veslo. Vzpomeňme jen na slavný pluk dragounů-holobrádků. Jsou vzácností, ne však nemožností gesta dei per juvenes.

Chvíle není nepřízniva. Dlouho panovalo znamení raka a váhy. Staré směry se vyžily. Zděděné idey se vyčerpaly. Poměr mezi exaktními a abstraktními vědami se přesunul. Přírodní a technické výhradně opanovaly. Moc theorií zaniká. Nejen to: starší vrstvy také chybily a hřešily. Zakrývati to je marno a nebezpečno. Silný a zdravý dovede snést upřímnou, třeba příkrou pravdu.

Každý počátek — a ten byl u nás všude, ve škole, v literatuře a v politice — provázen je dilettantismem. Scholastická methoda také z nás udělala generaci diskutantův a doktrinářův.

Fráse byla nám více nežli pouhou nádobou věcného obsahu. Mluvilo se, kde mělo se jednati. Sami, ať staří, ať mladí jsme opíjeli se slovy a též jiným hesla dávali jsme za věc. Rhetorické rozjítření, praporce byly nám nejednou hlavní politickou prací. Citlivůstkářství a fantastičnost vlastní přenášeli jsme do výchovy národa. Lichotili jsme všichni bez rozdílu národu často i tam, kde měli jsme jej opravovat, a vštěpovali jsme mu přeceňování jeho sil. Autoritářství zrodilo leckde slavomam a egoismus. Malá hrstka mužův obstarati chtěla všechny obory národní práce. Nechtěla vésti jenom politiku, nýbrž předpisovati také, jak má bádati věda a jak má tvořit umění. Někteří politikové dávali básníkům themata, skladatelům recepty pro národní hudbu, malířům sujety, architektům plány, sochařům modely.

Mnoho děkujeme historismu, ale vděčnost způsobila přílišnost kultu, až pozbyli jsme pravého historického zraku. Při hře na rytíře minulosti přenášela se nálada, jež povstává z pozorování slavných činův a velkých poměrů v minulosti na doby přítomné a tím zkaluje se jasný pohled na skutečnost. Stejně malomoc dob předchozích působí na soud o přítomnosti. Naposledy všechno, co sami jsme dělali, pokládali jsme za kus nedotknutelné historie a tak se nakupily celé stohy tradic, správných i nesprávných. Přemíra historismu zplodila úzkoprsost, která ze všeho nového a cizího má strach. Nebylo dostatečného rozhledu za hranice, jako by Shakespearovo moře skutečně obklopovalo český ostrov. Sama literatura se uzavírala a jest úžasno, jak nepatrný počet překladů velkých děl měli jsme do nedávna.

Jakkoli zabývali jsme se hlavně sebou samými, nebylo pravé společenské vzájemnosti. Jednotlivé třídy naší tak sourodé společnosti přepaženy dubovými stěnami. Šlechtictví bylo nám více nežli zásluha, úřad více nežli talent, jmění více nežli rozšafná poctivost.

Mladšímu pokolení tento rub skvělého líce neušel. Ono je kritické. Hledá pravdu, strhuje roušku s českého obrazu saidského a nekleká před minulostí: ono »Josefa již neznalo«.

Nic není přirozenějšího nežli že my starší jsme repulsivní; horšíme se, že kuře učí kohouta kokrhati, že dítky osobují si kritiku nad otci.

Marně se vzpouzet a hněvati. To již světa běh, že korunní princové vždycky dělají opposici Ani my jsme nebyli jinými a jablko

nepadlo daleko od stromu. Dnešní mládež, to jsme my sami, jen v jiných formách a v modernějším kroji.

Všichni chodíme po hlavách předchůdců a bez těch nebyli bychom tam, kde jsme. Každá nová doba zničuje předchozí a neujde sama zahubení pozdější. Staré poměry nedají se zpáčiti a je bláhovo novou generaci tlačiti k nim. Všecky lidské věci jsou ve stálé změně. Toť absolutní zákon přírodní, z něhož není výjimky. Plakati nad tím je zrovna tak zbytečno, jako truditi se nad neodvratností smrti.

Nová vrstva vyspěla. noví gladiátoři vstupují na kolbiště. Přinášejí nové myšlénky. Nevynalezli jich: dávají jen slovo tomu, co našli. S novými ideami je tomu jako s okřídleným semenem: samo se po celé zemi rozlétá a, je-li půda zkypřena, ujme se a vzejde.

Bez bojův a zápasů to nejde. Vystupujíť nové myšlénky vždycky ozbrojeny jako Pallas z Diovy hlavy.

Když vyrazí pramen z břehu, šumí a bublá; poshovte, na dolejším toku ztichne a uklidní se.

Jaro hlásí se vichry. Mládež má prudkou hněvnost a vášnivost horkých hlav. Nemutovala ještě. To přirozený její hlas. Vášeň rodí spasná rozhodnutí a Hegel dokonce tvrdí, že nic velkého se nestalo bez vášně.

Ale srdce mládeže je dobré. Přesvědčení její je hluboké, a protože starost a zkušenost její vzněty neochabují, je smělá. Nezná ohledův a bázně ani o sebe ani o věc, kterou vede. Je ke každé oběti ochotna, prosta opovržlivého servilismu, nepadá k zemi před modlami. Jest upřímná, zmužilá, odvážlivá. Řídí se slavným: Quid timeas? Caesarem vehis! (Čeho se bojíš? Vezeš Césara!)

Nestojí ještě pod účinkem umdlenosti a maršálská hůl je v torbě každého pravého rekruta. Běda, kde neplatí Genininho: del troppo juvenile bollove. Jeť největším neštěstím, není-li dorůstající generace mladou. Málokdy prospěšným je mladý stařec, ale netvorem je starý mladík.

Přebytek fantasie nemůže býti škodlivý, když ani ve vyšší matematice bez fantasie se nic nesvede. V politice pak, která je také matematikou, sám Disraeli fantasii prohlásil za rozhodující vlastnost, poněvadž jen ona věci minulé přehlíží, ve spojitost uvádí a příští věci uhoduje.

Není příjemno býti předmětem útoků, a pochopitelný jest odpor starých: ale život bez zápasů není životem. Spláceti mládeži hněvem je nešlechetno a ztrácí se tím vliv na novou generaci a ovládání jarých duší. Macaulay kárá na Clarendonu, že nejneodpustitelnější jeho chybou bylo opovrhování mládeží.

Toť její přirozenost, že vše chce zkácet a převrátit a že nejvýše staví Zarathustrovo: »Co zralé k pádu, sražte!«

Žádného jména nešetří. Každou zásluhu podceňuje. Uznává jen sekulární lidi: Alexandry, Césary, Napoleony, Sokraty, Kanty, a tak, když pleje metlici, zašlapává tuze často plné klasy.

Z mladické nemoci té se vystůně. Naučí se, že pro malé věci nesmějí se obětovati velké, a že když má uvařiti polévku, nesmí se zapáliti vesnice. Není nic dokonalého na světě a zázraky se nedějí. Výsledky techniky mládež omamují. Nepováží, že všechno v lidských věcech vyžaduje času, nestrpí prodlení a chce míti všechno hned zejtra. Letmý pokrok idejí je zdržován hlemýždím pokrokem hmoty. Mládež zamítá každé poloviční rozřešení, každý kompromis a pokládá jakoukoliv ústupnost za slabost anebo za zbabělost.

Ale nemá ten vždy nedostatek rozumu a zmužilosti, kdo zastavuje se na poloviční cestě. Nejdeť vždy o to, která cesta je nejlepší, nýbrž která a pokud je možná. Často, kdo v polovině vrchu nestanul a neodpočinul, hyne.

Každé vrstevnictvo větší část svých úkolů zůstaviti musí nástupcům. Nikdo nepracuje na věčnost, nýbrž jen pro krátkou času píď. Krom toho každý pokrok staví nové nerozřešené úkoly.

Naši křisitelé čeští vykonali mnoho. My dosud a naši předchůdci něco málo. Přece jsme šťastni, že marně jsme nežili, a těšíme se, že ti, kdo přicházejí po nás a záhy začali politicky mysliti, vykonají více. Neznají obtíží, které bylo předchůdcům překonat a jak dlouhá a těžká byla práce, politicky probuditi národ. Nedostatky a nedokonané práce starších nezasluhují zhrdání. Též oni jsou resultátem svého prostředí. Není spravedlivo deptat opatkem po kostech otců.

Kdo ví, jak budou souzeni naši soudci od svých. Polevoj pravil k Herzenovi, když mu tento vyčítal zpátečnictví: »Přijde čas, kde také ty v odměnu a vděk za práci celého života uslyšíš z usměvavých rtů mladických: Vari z cesty, zpátečníku!« Proroctví se splnilo. Měří se každému, jak měřil on jiným. Syn, který za vlasy svého stařika vlekl ku prahu, zadržen byl zoufalým výkřikem: »Ustaň, ne dál, až sem vlekl jsem svého otce já!« Rány cizího tak nebolí jak od vlastního a jsou nebezpečnější, poněvadž synové znají slabiny a maně prozrazují, kam nepřítel má býti.

Lépe jinde osvědčiti může mládež svou kypící sílu. Větší část úkolu jí zanechána. Ještě nejsme národem, ještě nemáme vlasti. Je povinností mládeže vésti práci předků k těmto cílům dále.

Skutky, ale také slovy. Neboť jako lyrické momenty v životě mají svoji důležitost, tak i slova svoji platnost. Větší nežli zlatá mince. Na počátku bylo slovo. Ono je vehiklem pro veliké city, bez nichž nejsou skutky. Nesmrtelné je slovo: »Vlast je v nebezpečí!« »Ça ira!« zvážilo vyhrané bitvy. V našich malých poměrech leckteré heslo vykonalo více nežli celé ročníky staročeských učených revuí. Vrchlický nedávno nám napsal:

»Strach před frází stal tyranem se duší,
jak upír schvátí každé slovo jaré —
a v snaze, novým býti, kdo dnes tuší,
že velké pravdy vždycky jsou — ty staré!«

Také prapor je kus plátna a cáru, a tisícové s nadšením proň umírají.

Bylo fangličkářství a frásovitosti u nás dříve nad potřebu; zdravá reakce má zlo napraviti, dobrého jádra však ušetřiti.

Skepse je matkou pravdy, analysa očišťuje. Bezuzdná více škodí nežli prospívá, jako každá správná zásada, v krajnost vehnána, zvrací se v absurdnost

»*Μηδὲν ἄγαν*« (Nic přes míru!) — psávali Řekové na své chrámy. Přeanalysovaná analysa je neplodnou. Ona mění ráje v pouště a naposled by vzala všechnu víru, zlehčila mravnost, zamořila lásku k vlasti.

Je nesnadno ubrániti se ve věku, jehož základní povahou je skepse, negace, materialismu. Ten vede buď k rozkošnictví a k epikureismu anebo k apatii, omrzelosti a zoufalství.

Tím více ceníme si, že ve dnech, kdy nahoře i dole ve společnosti je hmota vším a kde nejvyšším bohem jsou peníze a požitek, naše mládež zná vyšší cíle, nežli chlebíček a zaopatření. Je to dvojnásob krásné, že na grešli jsouc zrozena, neleká se, na grešli zůstati. Nepravdu mají Molièrovi lékaři: »Enthusiasmus, obětování se, nebe, peklo a takové trety — to vše bylo samá pravda pro staré hloupé časy: my však udělali jsme to vše jinak — nous avons changé tout cela.«

Již všude zpod ledových kor materialismu derou se na povrch zase snahy vznešenější. Jako vestalský plamen nesmí pohasnouti v srdcích lidstva ideál a srdce mládeže je vyvolený jeho oltář.

Nejde to dále s pouhou kritikou. Mravnost, povinnost, svědomí nejsou již konvencionální lží. Nad všechny statky pozemské zase cení se neposkvrněná čistota povah.

Jen o ideje mravnosti opřen zvítěziti může pokrok. Všechna neštěstí přicházejí na národy z porušení mravních zákonův a všichni víme, že jen mravné národy mají budoucnost.

Pokroku zapsala se naše mládež a ztracena je ta, která necítí touhy po reformách.

V naší klokotá to divoce. My se nelekáme. Vše se vykvasí a do křišťálova vyjasní. Je pak úkol hodný heroů, v chaosu najíti tvůrčí ideu a provésti ji ku blahu národa.

Než každá změna není zlepšením a každá reforma má svá nebezpečí. Srdce i mysl mládeže jsou plny důvěřivosti a dokořán všem dojmům; ty podpalují navzdor vší skepsi fantasii a kdo podněty bere jenom z ní a je nepodrobuje rozumu, odpyká.

Doufat a zklamati se jest osud lidský. Všechno dobro má svoje zlo a nelze dosíci dobra, by nepřevzalo se také zlo. V nejsladším úspěchu je krůpěj pelyňku. Enthusiasmus kýženou budoucnost snadno klade v přítomnost.

Leckterá hvězda je bludičkou a i když oko jde za pravou hvězdou, noha k zemi tíhne. Mládí konstruuje svůj svět a prochází se v říši snů. Ne fantomy, nýbrž železnou skutečností řídí se však události. Ta se nedá smazati.

Je hrozná propast mezi theorií a praxí. Zvyk je velmoc, tradice jest okeán, jenž chrání národy před náhlými převraty a zborcením.

Také násilí je nálada našeho období. Ale jako je reforma blahodárná, je revoluce zhoubná, ničivá, pustošivá. Násilí národu našemu pomoci nemůže. Ono jen zvyšuje tlak a porobu. Sláva husitských bojů byla nám národně zajisté záchranou a v ústech českých není oprávněn Chelčického bolestný povzdech, k čemu že vedlo čtrnáctileté pálení a vraždění? Než padesát krátkých let po všem tom vzmachu české síly, po zázračném elanu demokracie české, zavedena všeobecná poroba lidu. Ne vždycky odvážlivost, někdy také vyčkávání je pravá moudrost a právem trpělivost, kteráž umí vyčkati pravou chvíli, pokládána je za nejvyšší politickou ctnost národů. Ne násilí proti násilí, nýbrž proti násilí zbraně ducha nositi má mládež do bojů.

Proto v kritických dobách neradno pochodní mávati kolem prachárny a bez potřeby nemají se přetápěti vášně. Lépe je, připravovat a šetřiti síly pro hodinu rozhodnutí.

Vedeme válku, ale ani ve válce není bitva každý den a k boji rozněcuje se až v předvečer bitvy.

Ovoce, jež zraje před časem, odpadá. Co pomalu roste, vytrvá. Poznávati, zkoušet a vyčkávati vyspění je nejkrásnější zdobou mládeže. Největší duch našeho století radí jí: »Ničím být a vším chtít se stát.« Zkušenost její vlastní mnohému dá vale, co dnes za jedině spasné pokládá. Nesluší mládeži, když napila se z kastalského pramene cizích literatur, pyšná úloha školometa, jenž sám snad klamán, poučováním klame bezděky jiné.

Přílišné opojení cizinou — a opičení se po cizím je stará naše nectnost — svádí k podceňování vlastního a neprávem s útrpností shlíží na svoje okolí jako na sféru naivních hlupáčků. Vidíme, že mládež naše v literárních zahradách jiných česá i najednou požívá ovoce zdravé a nezdravé; spojuje zcela protivné pojmy, vylučující se věci a v přeplněných hlavách srovnávati se má nejpestřejší romantika s nejvšednějším realismem, symbolismus a dekadentismus s verismem, aristokratický Nietzsche s komunistickým Marxem i s anarchistickým Bakuninem.

Kdo přemůže chaotickou extasi, ze Scylly zabloudí často k Charybdě specialismu, jemuž celek uniká.

Pravda je zvláštní věc, která jak Schiller trefně pravil, stále se rodí, ale které nikdy není. Je s nepravdou skoro vždy tak suzlena, že těžce dá se oddělit. A hůř je: co včera bylo správno, dnes je překonáno, co ráno bylo pravdou, večer je lží.

Máť každá doba svá dogmata, jimž hned nejbližší směje se jako bláhovým předsudkům.

Zvlášť axiomata národního hospodářství za málo desetiletí prokázala se vždy dosud zcela falešnými. Proudhomme, tedy v říši revoluce autorita, řekl kdysi, že věda je pořád ještě brutální, nepoctivá, učenci nadutí s malými vědomostmi, že nestoudně popírají události, jakmile jsou jim nepohodlny.

Bil tím na racionalismus, ale platí to, troufáme, také pro sociální vědy; proto s největší nedůvěrou má mládež přistupovati k učení socialistův. Ani o této theorii není jisto, že nebude brzo prokázána jako falešná pro každý zdravý rozum.

Z politického radikalismu do socialismu je malý krok; netrudíme se, že část naší mládeže pro evangelium socialistické horuje. Jako horník do útrob země, sestupuje zmužile do hlubin společnosti. Strašný osud těch, kdo hlady mrou, bestiální vykořisťování slabosti a nouze srdce i rozum její strhují ve hněvnou exaltaci.

Také my, již skupeni jsme ve straně demokratické, chceme dělníku poskytnouti rovný úděl na právech občanských i politických, a spravedlivou účast na radostech i požitcích života.

Ale život neřídí se logikou a pohříchu ani spravedlností. I kdyby bylo všechno na vlas správno, čemu socialismus učí, společnost nedovedl by rázem přetvořit; ona není strojem, jenž dal by se skládat a rozkládat, nýbrž organismem a ten dle vědeckých abstrakcí a metafysických formulí předělati se nedá.

Žádný myslitelný dekret nemůže společnost najednou od základů přeměniti.

Sociální otázku nelze vůbec řešiti podle jednoho schematu, nýbrž záhadu po záhadě, odstraňováním křivdy po křivdě, krok za krokem.

Plně uznáváme kulturní práci socialismu. On donutil všechny vědy a donucuje zákonodárství, by všímaly si utlačovaných Nesmrtelná to zásluha. Ale s Laveleyem nevěříme, že sociální demokracie je čápem, jenž ideální stát budoucnosti hotový přináší v zobáku. I kdyby našel pravé arkanum, tedy na citlivém sociálním organismu radikální kurou by více porušil a pokazil, nežli vyhojil a napravil.

Víra, národ, vlast, zvyklost, temperament, duševní úroveň, společenské roztřídění, rodina, osobní svoboda a sto jiných živoucích činitelů, které jsou immanentním dědictvím z celých tisíciletí, nedají se na pouhý diktát vyhladiti. Setrvačnost je strašlivý, však také dobrodějný zákon.

Proto hleďte socialismus poznat, ale také zkoumat a potom z něho přijati, co jest oprávněného, a odmítati, co je lichého!

Všechno, co jeho je, za pravdu brát, odvádí od konání povinností národních, váže síly, jichž zapotřebí je k boji za sebeurčování národa a za samostatnost vlasti.

Naprosto pak je svatým příkazem pro všechny rozšafné a příčetné muže české, bránit, aby národ lákán byl šíleným anarchismem na cestu ohně a krve do jisté záhuby.

Svodu a pokušení socialistických starší generace neměly. Byly a mohly být česky ryzejšími. Nejen kosmopolitické proudy nové, jichž nebezpečí není valné, ale dvě děsné zlomoci dotírají na dnešní pokolení: klerikalismus a socialismus.

Mnozí jednotlivci černé a červené armády naší národní věci prospěli; ale podstata obou systémů je protichůdná patriotismu a nacionalismu.

Lidumilé poslání, které klade si naše mládež mezi dělnictvem, je záslužné. Tytam jsou časy, kdy národ tvořilo vrchních deset tisíc. Společnost národní musí míti dnes také široký základ spodní. Naši dělníci nenáležejí dokonce ještě naskrze sociální demokracii a v těch hluboká je láska k vlasti a národu.

Oni jsou to, kteří v městech smíšených a německých vedou oběti plný zápas o českou duši svého dítěte. Z jejich mozolné ruky malé, ale stálé plynou dary na pomníky národní.

Jejich vlastenectví utvrzovat a proti cizím přívalům zachraňovati, je nejšlechetnější misionářství, třebas ne všude sklízí úspěchy a skoro všude nevděk.

Přes to socialistická idea se u dělnictva vždycky ukazuje naposled silnější nežli národní. Nemnoho let uplynulo od proklamace socialistů barcelonských, ve které s emfasí volali: »Prokleta budiž tak zvaná vlast! Stotisíckrát proklet buď tento předsudek!«

A mladší manifest vídeňských dělníků hlásal: »Doba národních rozdílů je ta tam; národní princip jest už na programu jenom reakcionářů.«

Nuž, to snad nemusí se bráti dnes už do slova. Jako v jiných hlavních otázkách, také tu socialismus znenáhla vychlazuje.

Ale pravdou zůstává, co jeden z nejčelnějších učitelů socialistických vyslovuje: »Nacionální socialismus jest pojem protimyslu.«

Nepodařilo se ani veleduchu, jakým byl Lassalle, vybudovati národní organisaci socialistickou a stotisícové jeho sdružení navzdor vydatné pomoci všemohoucího Bismarka roztavil palčivý oheň internacionály jako slunce jarní sníh.

Hájiti češství a ulevovati trpícím, ale ne sdíleti cíle, ne přísahati na programy, ne stavěti se do řad socialistů, jest úkolem omladiny.

Socialisté za věčnou pravdu pokládají rozpoznání Mirabeaua: »Emancipace dělníků nemůže býti nikoho dílem, nežli samého dělnictva.« Proto uzavírají se i nejpoctivější pomoci, když nepřichází z nich, hledají všude zradu a zanícené slovo ani šlechetný čin nevyhladí jejich podezření, že vetřelec chce jich přece jen zneužiti.

Zavíráme: sociálními býti — stokrát ano; socialistickými — tisíckráte nikdy.

Nás všech starých, mladých i nejmladších, — konservativců, demokratů i radikálů povinností jest: ke vlasti přilnout a sloužiti především věci národní.

Tu jest budoucnost všech nás. Vlastenectví je také pevná berla ke strmé stezce vzhůru, kde kyne ušlechtilý květ pravé humanity.

Přitulme se k sobě blíž a buďme spravedlivi k sobě. Dosti strázně zakoušíme od cizích. Proč sami rozmnožovati máme svá utrpení? proč bourati mají jedni, co druzí vystavěli? Nikdy porážka jednoho z nás nemůže býti vítězstvím celku.

Nezdravých smírů zásad neslučitelných nežádáme; ale kde je společnost nebo totožnost hlavních zásad, tam bláhovo, pokračovati v boji.

Naši předchůdci, což ti pořád ještě nepochopují, že v nové době stará politika je čirou nemožností? Zrovna tak jako nelze vrátiti řeku ke prameni. Proč věčná ta kázaníčka, jak máme chápati se toho, jak udělat ono, když s tak břitkou důvodností odpověděti můžeme: »Medice, cura te ipsum!?«

Nemáte-li ctnosti k odpuštění, mějte aspoň moudrost zapomnění. Stará sláva nesluní a nejtučnější pazoury stálým vyssáváním zhubení.

O mládež se nebojíme. Ona zkouškami života se usadí a uzraje pro mužné zápasy. Zápach oleje studijních lamp na její názorech se vykouří a vědomosti zůstanou.

Při ohni mladých my starší se zahřejeme. A nemáme-li sami již tolik mladistvého ohně, máme neméně víry a pevnosti a více zkušenosti a znalosti života.

Všemohoucí je duch doby a své době nikdo nemůže uniknouti.

Zpátečnické tendence zvedají marně hlavu. Strašidla to za bíla dne.

Strnulý konservatismus je málem méně nebezpečným než revoluce. My chceme dbát, abychom nestali se zkostnatělým přežitkem. Politické strany jako každý organismus musí nahrazovati, co vydaly. Co živé a zdravé v nových proudech, musíme přejati, ne všechny zastavovati ze strachu, že nás odnesou.

V plachtách českého korábu zachytiti se musí několik hrstí čerstvého a svěžího vánku nové doby.

Při dobré vůli dá se zjednati rovnováha: pevný, cíle vědomý střed, na pravo brzda konservativní, na levo vzpružina radikální.

Nerozumíme svornosti tak, aby byla strana jediná, samovládná. V každém vojsku jsou různé druhy zbraně, několik sborův a rozmanité barvy. Jen když je společný plán a jeden cíl.

Ten máme všichni a proto nic nepřekáží, bychom se spořádali a sdružili. Nebezpečí spojuje ty, kdo v časech pokojných staví se proti sobě. Sestupme se, aby události nás nepřekvapily v divokém bratrovraždění. Potřeba jen odložiti zášť, aby se zabránilo porážce.

»Nejprv proti škůdci tlaku
všech se svorně vzepni šíj,
v jednom hustém, burném mraku
všech nás hněv a vzdor se slij;
v jeden příboj srazme plece
zlomit pruty rabské klece,
a když v odpoutané síle
v náruč tisknem Svobodu,
potom pravá bude chvíle,
přemýšlet a řešit, sníti,
kterak dál ku světlu jíti
v řadě volných národů.«

V otročení naše toto důtklivé volání Svatopluka Čecha padá jako paprsek, jenž osvětluje cestu. Je to cesta lásky a dobré vůle. Láska, která hory přenáší, rozptýlí také vzájemnou roztrpčenost. Bez dobré vůle není pokoje, bez pokoje není práce, bez práce není budoucnosti.

Není možným, ba ani žádoucím idyllický mír; ale zápasy vzájemné nechť nevedou se s otrávenou vášnivostí. Ať není cílem jejich zničení jedněch a samovláda druhých, nýbrž závodění o palmu větší zásluhy. Je to snadno, když nikdo nebude pro sebe zapomínati na stranu a pro stranu na národ a když budeme si vědomi, že nikdo nemá pravdy celé a druhý má aspoň její část.

Při vší věrnosti k sobě samým i zase ke kázni stran, k nimž náležíme, buďme proniknuti vědomím společnosti krve, totožností cíle a jednotou národa.

Konejme ve válce i míru vlastenecké své povinnosti se zmužilostí a s radostnou obětavostí. Jen ten může zvítěziti, kdo věří, že zvítězí. My věříme a zvítězíme. Nad námi vlaje starý, nepovalený prapor český. Také naše hvězda betlémská vzejde a blíží se advent nové české slávy!!

24.

Z domácí hlídky za rok 1894.

Jeden z nejznámějších agrárníků dávno vyslovil, že pomoc rolnictvu kyne jen ze zlomení síly kapitalismu a v tom že socialismus bude mu nejvydatnějším pomocníkem.

A co na nejkonservativnějších trůnech evropských a také rakouském se uznalo: právo dělníka na účastenství v zákonodárství, tomu české rolnictvo, v němž nevyhynuly tradice českobratrské, nebude se vzpírat. Ono nezapomene, že bývalí páni ještě na jejich tatíky dívali se právě tak, jako dnešní páni na dělníky a že pánům nepomohlo, že nerolnictvo nikdy nechtěli uznati za třetí stav. Ono také ví, že lépe je rychle a dobrovolně dáti, co beztoho nelze zadržeti.

Sociální spravedlnost je kategorickým imperativem naší doby a rolnictvo naše jako celá strana svobodomyslná chce příkaz ten poctivě vyplniti.

Již v tom jest eminentní oprávněnost mladočeštství, že je stranou sociální spravedlnosti. Kladeť si úkol, pokud na ní jest, znemožňovati bídu, tento hlavní pramen socialismu, nejen slovy v úctě míti práci, ale dáti také dělníku, co mu náleží.

Také my poznali škody absolutního bezmezného individualismu. Chceme svobodu každého jedince ve všeobecném celku. Nepokládáme zdatnost a pokojný zápas o vlastní blaho za nesrovnatelné s blahem všeobecnosti. Zajistiti chceme každému ovoce jeho práce a úspor pro něho a děti. Protože chceme dobyti politické svobody, s celou silou brániti budeme nejvyšší statek člověčský, svobodu každého jedince, ale svobodu, která obmezena je štěstím všech. Majetek pokládáme za nedotknutelný, ale přítrž chceme učiniti vzrůstání movitého i nemovitého majetku do nekonečna. Půdu a roli našeho rolníka hájiti chceme s největší houževnatostí, poněvadž víme, že národ bezzemků není národem. K pojmu národa nezbytně náleží država půdy, na které sedí. Zatracujeme vykořisťování dělníka a nechceme jenom ekonomické jeho vymanění, nýbrž sociální

jeho povznesení, by mezi lidmi cítiti se mohl člověkem. Ale stejně chceme záchranu rolníka, jejž dosavadní volební řád a bezprávnost dělníka před úpadkem nezachránily. Proti socialismu stavíme jako pevnou hrázi rodinu, obec, domovinu, vlast a vědomí národní.

Již v tom značí strana naše proti bývalé straně české veliký, radikální pokrok, ve shodě s vývojem společnosti a proto je stranou moderní.

Co dobrého měla strana našich předchůdců, převzali jsme a zachováme, a co mladší generace dobrého a lepšího na věcech i lidech přinese, tím se doplníme.

My zásadu konstitučnosti pojímáme hloub a opravdověji, nežli tomu bývalo druhdy, jsme strana poctivě konstituční. Nemluvíme k národu svému s výše oblačné, vstupujeme mezi lid, hovoříme s ním po lidsku jako rovný s rovnými, žijeme s ním v těžkých stycích v poměrech přátelských, známe a sdílíme s ním jeho radosti i trampoty. Udržujeme v něm účastenství pro záležitosti veřejné; každé své důležité rozhodnutí v jeho středu ospravedlňujeme a uvažujeme jeho námitky a obavy.

My jsme také strana slovanštější. Chceme, by mlhavý dosud pojem slovanské vzájemnosti nabyl konečně určitých forem a obsahu konkretního.

Jsme strana svobody, ale ne svobody jen vrchních deseti tisíců, nýbrž chceme jako strana demokratická i ekonomickou svobodu pro všechny, ne svobodu, která jen silným dává moc a tak znásilňuje hospodářsky slabé a bezmocné.

Budoucnost vlasti nestavíme na vratké přátelství cizích, neváženie je na »nitě« zahraniční diplomacie — na nikoho nespoléháme, kromě na vlastní sílu; jsme strana samočinnosti národa; jen na vlastní jeho samočinnosti zakládáme jeho naděje a vývoj.

Možná, že máme ledajakou chorobu, ale žádná není smrtelná, neboť krev je zdravá, svaly pevné, nervy pružné.

Jsme strana mladá, jará a přece v ničem výstřední.

Naše letošní sjezdy důvěrníků 14. července a 23. září a stejně sjezd moravské strany lidové rozvanuly spousty plevele, kterými naše strana jako nerozmyslná a krajně radikální byla poházena. Nechceme, leč co je pravé, poctivé, spravedlivé, demokratické, české a slovanské.

Strany mladé a svobodomyslné nikdy nemohou míti kasárnickou disciplinu stran konservativních a autoritářských; ale také my víme, že v zápasu nezbytny jsou pořádek a mužná kázeň a chceme jí zjednati na celém svém šiku ne násilím, ale dobrou vůlí a láskou průchod. Toho z nás, jenž má dobrou vůli ke všem a za to lásku všech, postavili jsme na hlavním bojišti vídeňském ve své čelo.

Každé nové hnutí v národě s pozorností hledíme vystihnouti. Sledujeme je s klidem, ale také s ostražitostí, by z něho jen dobro se zrodilo a škodám se zabraňovalo.

Žijeme a pracujeme jenom pro životní cíle národa a jsme pevně odhodláni, z trosek vykopati slávu českou a přítomnost připojiti k veliké minulosti.

Všichni víme, že sebeurčování je hlavní podmínkou národa. Proto chceme z mrtvých vstáti své vlasti skrze politickou její svéprávnost, skrze českou státní ideu.

Pochybovati může se jenom o našich schopnostech, o naší obratnosti, o naší zkušenosti, ne však o čisté naší lásce k vlasti, o naší nejlepší vůli, národu zjednati celé jeho právo, zemím českým jejich bývalý význam; ne o pevném našem odhodlání nepřátelům neústupně čeliti, v ničem podstatném se nepoddat a čest a prospěch národní v ničem nezadati.

Český lid to ví a důvěra jeho v nás je nezlomena.

Nic není horšího pro národy, nežli když váhají ve svém odhodlání, kolísají ve svých citech, nebo dokonce mění rychle své přesvědčení. Pravda, že nervosní naše doba nerada drží týž cíl a omrzelá jde dlouho touž cestou. Moderní člověk vždy je nespokojen s tím, čím jest a co má. Té slabosti nesmí se národ náš poddávati. Politické přívrženství nemá býti věcí náhody a nesmí býti věcí rozmaru. Nemají se přeceňovati vady a ne podceňovati přednosti politických stran. Kdyby lid náš nepříznivou kritikou dal se zmást a politiku svoji měnil, řekli by odpůrci jeho, že politicky nevyspěl. Nesmí nám býti politika jako hračka dítěti, které ji dnes chce mít a když ji dostane, zejtra ji rozbije.

Všeliká povolnost v této chvíli byla by zničením celého vzmachu národa a celého pětiletého odporu jeho. Ona vedla by k jisté záhubě, ku zlehčení české opposice na dlouhé doby a národ český nikdy by potom nesměl žádat, nýbrž musil by vždycky pokorně prositi.

Proto není a dlouho ještě nebude čas, aby se organisovala nějaká umírněná strana, za kterou se teprve nedávno jeden ze skutečně národních kavalírů přimlouval. Všeliké couvání a smlouvání bylo by největší politickou chybou. Nebojíme se také, že by národ dal se zvábit. On rád přináší oběti, jež politický boj mu ukládá. Lépe k obraně země a národa obětovati něco, než aby národu poraženému odňato bylo všechno. Moudrý nevyhýbá se ztrátě a nebezpečí, když na výhybce čeká ho ztráta větší a nebezpečí horší.

Babský jest brekot, že malé úspěchy nám unikají, a o velkého nic jsme dosud nepřišli.

Národ nechce politiku malých prostředečků, není bědným Lazarem, netouží po drobtech, jež padají pod stůl boháče. Sibylla musila před skoupým králem římským knihu po knize házeti do ohně a za poslední žádala a dostala touž cenu, jako za všechny ostatní.

Také my chceme čestný smír. Ale takový nedá se vyžebroniti jako almužna. Ten podává se jen zmužilým a vytrvalým s palmou vítězství a k tomu vede pevné odhodlání: buď padnout anebo zvítězit.

Proti nepřízni doby postavit musíme silnou víru a silnější přesvědčení, že přetrváme každou nepřízeň vlády a mocných, že požadavek, aby vládlo se nám dle našich národních potřeb a našich přirozených i zděděných práv, jistě bude splněn.

Proti přesile odpovědníků hledáme sílu svou v dobrém svém právu, ve svobodě, v ideji samostatné vlasti, v touze po pokroku a lidskosti.

Cíl je veliký a krásný. On značí nový zkvět národa a novou slávu vlasti.

Pomalu náš národ z malých poměrů venkovských a maloměstských povznesl se k velikým, všeobecným a všenárodním úkolům tvůrčím a to navzdor všemu tlaku. Postup jeho přes všechny úklady nepřátel je každému nepředpojatému zřejmý.

Proto ne ustati v zápase, nýbrž sesílit a rozšířiti jej musí býti naším úsilím na sklonku roku. My víme, že také v novém vésti musíme ten starý, staletý boj o záchranu naší národnosti. Proniknuti jsme svatostí svých povinností českých a silni srdcem v lásce k sobě, silni srdcem v odporu k nepřátelům chceme je plniti. Práce, toť naše znovuzrození, nezlomné odhodláni je naše vítězství.

Netřeba nám tudíž klást otázky novému roku. On je mlčelivý jako každý ranný soumrak. Ale my víme, že přijde den! Žádné staré ani žádné nové břímě nás neschýlí a se vztyčenou šijí čekáme na splnění časů!!

25.

Novoroční roku 1895.

Uprostřed prudké války a v horských sečích zastihuje nás nový rok. Přináší nám nové naděje, ale s nimi také další zápasy. Snad tužší a krutější, neboť boj o existenci pro jedince i pro národy stále stěžuje a zmnohonásobuje se. Svízelná perspektiva zachmuřuje mysli skeptické, a na dně srdcí bázlivých vynořuje se otázka, zda síly naše vystačí na trampoty a strasti válečné, a teskná pochybnost, zda malým národům vůbec kyne budoucnost a vítězství.

Národové přehlížejíce své pokroky a ztráty na prahu nových období, nebillancují jako kupci zisk a ztráty svého duševního a hmotného kapitálu.

Ale přece tážou se samých sebe, zdali na vytknutých drahách pokročili či se zastavili, či pakli nebyli zatlačeni zpět.

A národové zdraví, kterým sláva předků není polštářem k odpočinku, nýbrž pružinou k činům vlastním, kteří k minulosti připojiti chtějí budoucnost, tážou se sebe samých, co jim tato slibuje, čeho smějí se nadíti a také čeho se mají obávati.

Ne přespřílišně snít o minulosti, ne státi na kothurnu předků, nýbrž na vlastních nohou a z velkých příkladů vzíti povzbuzení, aby příští potomstvo se stejnou pýchou mohlo vzpomínati činů jich samých, je zvykem moudrých, života schopných národů, když oko proniknouti chce závoj budoucnosti.

Řeklo se, že naše doba řídí se zákonem čísla. Veliké sbalování se národů, obrovský vzrůst států, nepočetná vojska, milliardové rozpočty a veliké — krádeže státní jí nepopíratelně vtiskují ráz. Z toho ponurá filosofie předpovídá záhubu malých států, znenáhlé mizení drobných národností. Avšak dějiny nedají se řešiti jako mathematická rovnice a bohudíky abstrakce takové rodí se jen ve hlavách poděšených.

Ne! Tak smutný los nečeká malé národy: oni nestojí před otevřenými svými hroby. Zákon dějin právě naopak nad hmotnou sílu staví nezdolné účinky morálních mocí. Ne číslo, ne tíha mate-

riální, nýbrž duševní činitelé a mravní momenty v dějinách naposled vždycky rozhodují. Uhodí-li pravá hodina, tu imponderabilie, o nichž mluvil nejnásilnější státník soudobý, nejsou imponderabilními, ale vymršťují do výše svým skutečným pnutím kyklopické balvany hrubé síly.

Když vojska předoasijská jako mraky kobylek zaplavila Evropu, zda nebyl to nepatrný houfec řeckých hrdinů, k němuž sklonilo se vítězství?! Na věky zářiti bude jasný lesk dnů marathonského, platajského a obou salaminských a vzněcovati bude duše malých ohrožených národů oživující sebedůvěrou. Myriady rot Hunů nemohly rozšlapati křesťanskou Evropu a »bič boží« Attila na starých Catalaunských polích v moři krve utonul. Karel Martell rozprášil u Poitiersu přemoc Arabů, a také jinde surové množství dobyvatelů zarazilo se jako před skalami nepřestupnými u vyšší vzdělanosti, mravní síly a lásky k vlasti.

Sta důkazů podává šedá dávnověkost i drsný středověk. Malé národy také v těch dobách větší početnosti a tělesné převaze dovedly se ubránit a velká řada starých národů menších stojí dnes, kde stály tehdy. Či Švýcary vítězstvím u Sempachu a sto let později u Dornecku nezlomily mnohonásobnou moc Rakouska a německé říše, a nekvete-li dodnes jejich republikánská samostatnost?

Kde jsou pak příklady, že by moderní Evropa, kterou stvořila renaissance a reformace, malé národy odsuzovala k záhubě?

Prusko z nepatrných počátků malé braniborské marky stalo se světovládným státem a první vojenskou mocí když, ne teprve za našich dnů, nýbrž dávno před tím bylo ochromilo moc nesrovnatelně silnějších Bourbonův a Habsburků. Zdali druhdy nepatrná, sotva třímillionová Anglie, která k tomu irský trn měla v těle, neporazila španělskou moc světovou? Nejen větry, světodějný zákon superiority duševní rozmetal pyšnou armádu.

Což pak spojené Nizozemí, uzounká to písčina s hrstkou nedobře opevněných měst, zdaliž malá tedy píď země nepokořila stát, ve kterém slunce nezacházelo? Zdaž opovrhovaní Geusové nezahanbili vládce Asie, Afriky i Ameriky a z porážky jeho nepovznesli se k trvalé samostatnosti? Na věky věkův bude heroická obrana Haarlemu a Leydenu vzorem statečnosti a obětovnosti přímořských »žebráků«, s jichžto loděmi s košťaty na stěžních vyčistil později admirál Tromp samo ústí Temže, hlavní tepny národa, jenž nikdy dobyvatele neviděl?

Washington s houfečkem 17 tisíc mužů zdolal všemohoucí Anglii; neštěstími ani počátečnou nesvorností v řadách Američanů samých nezlomen, po slavných dnech u Saratogy a Yorktownu zajistil veliký ten samostatný svazek států spojených, který dnes je nebezpečným sokem ne jednoho státu, nýbrž celé Evropy.

»Průlomem v hradbě obory pavijské« vtáhlo otroctví na poloostrov apenninský. Po dni u Pavie, po pádu Florence zdála se Italie navždy býti ztracenou a jho cizích tyranů staletí nedalo se

střásti. Naše vlastní oči viděly zázrak, že z popela vznesl se fénix italský, když již naši otci žasli; jak před tisícem Marsalských prchali čtyři- a desetkrát silnější žoldnéři legitimních panovníků.

Až na časy naše — a v těchto ještě slavněji — vítězí tytéž zásady a morální mohutnosti! Čtyřstamillionový kolos čínský zrovna na sklonku roku letošního překocen a k zemi sražen malým, ale pokročilým a moderně zorganisovaným Japonskem. Ne, národové a státy snadno nepadají. Když vojvoda, od dob Caesarových největší, zaplavil iberský poloostrov svými zázračnými gardami, pravil v řadě svých maršálků, že bojí se ke království španělskému, kteréhož dobyl, připojiti malé Portugaly, protože nebezpečno, národ třeba malý zbaviti svébytnosti a samostatnosti. Ale když pýcha a vítězná jistota svedla ho přece učiniti pokus ten, zvedli se Portugalové a s nimi Španělové a toto vítězné povstání bylo prvním hřebem do Napoleonovy rakve.

Který malý národ byl vlastně v našich dobách pohlcen a zničen? Bez vlastní viny ani jediný.

Irsko podle svědectví nejznamenitějšího vlastence svého jen následkem zrády a úplatnosti přivtěleno bylo k Anglii. V celém jeho parlamentu bylo jenom sedm poctivých zástupců, kteří odolali zlatu britskému.

Také Polska, kterou ostatně neprávem i dle počtu obyvatelů a ještě méně dle rozlohy počítají k malým národům, neexistuje již státoprávně; ale proč? Jaká byla to existence v dobách, kdy August III. z polských daní vybudoval nádhernou svou saskou residenci, existence v dobách, kdy Jean Jacques Rousseau za největší zázrak prohlásil, že takový stát i jediný jen den může existovati, kdy ruský vyslanec s dobrým svědomím mohl z Varšavy psáti na Něvu, že jaktěživ neviděl takovou sebranku podvodníků, falešných hráčů a kapesních zlodějů, jaká sedí na polském sněmu? A hle, třikrát rozdělený polský národ přežil dismembraci a rozsápání svého národního těla, on má dnes silnější národní vědomí a také větší početnost nežli tehdy, kdy jeho králové z potu svých sedláků hýřili!

Ne — národové neumírají snadno. Zmírali v dobách, kdy byli méně než plevelem, kdy dáni duší i tělem v moc pánům a kdy křesťanství, tehdy idea pokroku, idea silnější, zatlačovala pohanství a zničovala národy pohanské.

My Slované pohříchu zaplatili hlavní účet; vždyť největší část dnešního Německa, na východ za Labe a Vezeru i za Sálu, na sever k moři germánskému a k Baltu, na stranu polední až v nejjižnějších údolích Tyrolska a daleko za Dunaj přes celé Horní a Dolní Rakousy až k Adrii je hromadným hrobem slovanským.

Ale zejména po Westfalském míru nesnadno uvésti národ pohlcený a zaniklý. Naproti tomu je velká řada národů, které po dlouhém spánku smrti znova se zrodily. Zvláště v našem století. Pohleďme na Srbstvo! Nemluvíme o Černé Hoře, kteráž i po pádu carství srbského zachovala samostatnost a od konce 14. století

vede skoro stálý a navzdor své nepatrnosti vždy vítězný boj proti mocnému půlměsíci. Na konci minulého věku neměla Evropa pro Srby ani stejného jména, nazývala je i ve smlouvách mezinárodních s Portou i ve sneseních sousedního uherského sněmu Srby, Srbochorváty, Ráci, Illyry, ba podle staré římské provincie Tribalia Tribaliány. A dvacet let potom měl tento národ svého Kara Ďorďu a svého Miloše Obrenoviče a zase po několika desítiletích prorokoval Leopold Ranke, že Srbsko bude prvním královstvím na severu Balkánu.

Když Alex Ypsillanti Valachy a Multany volal do boje proti Turkům, nedovedl je ani pojmenovati; neznaje jména »Rumuni«, nazýval je Řeky, poněvadž zdálo se mu rozhodujícím, že hlásili se k církvi řecké. Čím je Rumunsko dnes? A jaká je historie Řecka a nejnovějšího balkánského knížectví Bulharska?

Pohlédneme-li jinam, mohou-liž nám uniknouti počátky znovuzrození národa arménského? Nepozoruje-li se v Cařihradě již od let s velikým nepokojem, že v Albansku prociťuje národ, kterýž od Skanderbega náležel k mrtvým?

I národnosti, které jsou pouhými zlomky velkých státních ústrojí, udržují se a marné jsou snahy je vssáti a pozříti. Že pouhé třísky národní, pohraniční pruhy, zvlášť exponované ostrůvky se zaplavují a roznášejí, není divu; však kde by celá národnost byla se v nových dobách vyhladila, nesnadno se odkryje.

Potomci Iberů, staří Baskové, odolali. Nivellisující politika nepřeměnila belgické Vlámy na Vallony a panující kmen francký donucen byl v posledním desítiletí k vážným ústupkům národním. Francouzský živel udržuje se vítězně v Horní Kanadě a Louisianě uprostřed anglosaského okeanu. Na Zeleném Ostrově a ve Walesu žijí dva milliony Keltů, z nichž asi půl millionu nezná slova anglického. Téhož národa ve Francii nalézá se po tisíciletí na půldruhého millionu duší, téměř million jich nerozumí jazyku státnímu. Kmen románský nezahynul v kantonu Graubündenském. Ve všech těchto nepatrných zlomcích probouzí se nové národní jaro a dere se kmenové a plemenné vědomí se živelní prudkostí na povrch; před padesáti a pětadvaceti lety o tom všem nebylo stopy. Vždyť vidíme, jak Irčané, kteří většinou pozbyli i svého jazyka — ztráta řeči mateřské znamenává smrt — cítí se samostatným národem a svobodomyslná i šlechetnější část národa anglického chce popříti jim politické samostatnosti, tak že století toto neskončí bez uznání Home-rulu.

Ještě markantnějším důkazem o nezničitelnosti národní svébytnosti je židovstvo, které nemá ani jazyka, ani vlasti společné, a přece i povahou, ba i rysy obličeje po dlouhá tisícitetí zachovalo překvapující zvláštnost svého plemenného typu.

Ze slovanských národů zachovaly se také ty kmeny, kteréž ani neměly svých dějin; tak slovinský národ od Karla Velikého nikdy nebyl samostatným; přece má vědomí jednoty a silný cit národní zjednává mu mravné i politické úspěchy. Lužických Srbů nepo-

čítají Němci více než 120 tisíc a přece drtivý stroj německé administrace je nevyhubil, ba oni žijí, ač k tomu rozdvojeni, i svým literárním životem. Ba dodnes nezaniklo na 60 tisíc našich českých bratří v Kladsku!

Maďaři nevzali z vítězství uherské samostatnosti naučení, že násilí nemůže zdolati národy. Než i oni marně odnárodňují podrobené kmeny. Nejměkčí z nich, Slováci, navzdor houfné zrádě intelligence, navzdor vší maďarské brutálnosti a horší korrupci postupují a zabírají maďarské vesnice. Jednou vzplane také zde národní cit plným plamenem, vždyť vyrazil již v samých mohamedánech srbských a bulharských.

Jen sourodé aneb krevně příbuzné národy mohou zcelovati se a splynouti, ale i to nesnadno a po velkých překážkách, jak vidíme na Malorusích a Bělorusích.

Udržuje se i samostatnost malých států téže národnosti. Francouzská Belgie, když setřásla »věrná až k mošně žebrácké« cizí nadvládu, zdali nemá i po Ludvících a Napoleonech dodnes svou samostatnost? Či mráz nespálil naděje velkoněmecké, že možná bude připojiti krevně příbuzné Holandsko a Dánsko? Netroskotala se idea pangermanismu naprosto? Německo samo, v němž idea národní byla po vítězství sedanském neodolatelnou, má dosud 23 států se suverenními panovníky, z nichž mnozí mají právo války a míru.

Idea shrnování se velkých států přestoupila dávno zenith. I v jednonárodních státech praskají svazy centralismu a jako v Anglii Irsko je blízko svému sněmu, tak Skotsko a Walesy žádají své autonomie. Ve Španělsku jen ty opposiční a revoluční živly v massách lidu nalézají ohlas, které vztyčují zásadu federace. Ba klassická země centralisační uniformy Francie začíná poznávati škody staletími ztvrdlého svého systému a snahy odstředivé zjednávají si platnosti.

Než k čemu dále rozpřádati důkaz, že ne hmota a množství rozhoduje, že malé národní a státní individuality obhajují a dobývají svojí samostatnosti a že z odvislosti dostupují k samosprávě?

Nejskvělejším toho všeho důkazem jsme my celou svou minulostí i přítomností sami. Uprostřed německého moře byl náš národ a naše země stálým bojištěm všech velkých proudů a válek německých, ba světových. I když na chvíli byli jsme zaplaveni, vody opadly a naší byla zase půda česká. Šílenství aneb bláhovost mohly by zoufat, když obstáli jsme v dobách, v nichž Čechy byly centrem Německa a Praha sídlem císařů římských německé národnosti. Pět kruciát, výprav to s největším počtem vojska, jež křesťanstvo kdy sehnalo, odrazili jsme vítězně samojediní, to vojskem »z ničeho stvořeným«. Taková byla hrůza z udatnosti české, jež měla v rukou jen cep a mlat, »až prchala největší vojska, vedená od předních svého věku válečníkův«, ani útoku nevyčkávajíc. »Evropa celá po dlouhých krvavých bojích nemohouc odolati malému národu če-

skému, sama za přemoženou skutkem se vyznala a vyhlásila«, vypravují velké naše dějiny.

K čemu více slov? Útěcha ta na více než tisíciletí dostačí. I kdybychom zase samojediní zápasili za svůj život proti všem mocnostem zemským, nebude přes naše síly.

Co svět světem, ještě žádný národ nezanikl, dokud fysicky a mravně nezlotřil a nezbahnil. Žádný křesťanský, který vstoupil ve světodějství, z něho nezmizel. Znaky a praporce jeho na chvíli mohly poklesnout, ale zase se pozvedly a každá porážka posilnila svaly jeho těla a vlákna jeho duše.

A každý živý národ naposled z odvislosti dopracuje se k plné aneb alespoň slušné míře samostatnosti. Tvrvalé neštěstí, úpadek, poroba, přicházejí na národy jenom z nich samých.

Po všem badání historickém v nesmrtelném našem Palackém jenom zpevnila se víra, že národové, kteří chtějí skutečně a vážně žíti, třebas nečítali na milliony, nezemrou«. Nepřekonatelná je moc nadvlády, přemoci a superiority duchů. Zvláště v tomto věku zázračného rozmachu národní uvědomělosti.

Jde životem moderním neodolatelný proud na uznání principu sebeurčování národů a dnes více než kdy jindy jen to utlačené a uloupené právo národů je ztraceno, které vlastní vinou bylo zadáno a kterého národ sám zpět nežádá.

Také v dobách všeobecné branné povinnosti vyhrávají občanské ctnosti, opravdové nadšení a převaha duševní. Ne však bez bojů. Svoboda a samostatnost chtějí býti prací a zápasem dosaženy; z cizí moci nebo milosti zřízené odnáší první vichr. Kde jsou medle všechna ta království a ty říše, jež vytvořil moderního Alexandra meč? Kde jsou všechny pyšné státní fundace napoleonské?

Pro svobodu půda musí býti zorána a pro samostatnost základy položeny. V potu tváři. V této práci neustati, je rada, kterou každý poctivec dáti musí našemu národu.

Vytrvati je nejvyšší tou dobou pro nás zákon. Na všechny svody ku větší povolnosti, uklidnění a pokoji jednomyslnou musíme dáti všichni odpověď: Dříve zbraň nesložíme, dříve se neupokojíme, dokud nepřivedeme právo své k platnosti, neb aspoň nepojistíme hlavní podmínky k uskutečnění jeho.

Cíle toho dosáhnout ovšem může jenom celá, nerozdělená, soustředěná síla národa.

Při všech různostech v tom jednom třeba svornosti: v poznání, že k vítězství třeba je rozhodného zápasu a neústupného boje. Toť jediná dnes barva česká, podle které poznávati se musí vlastenci. Vlastenci různých stran. Tyto ať zůstanou, ale nechť nejsou válečnými organisacemi proti sobě, proti částem, nýbrž proti nepřátelům národa.

Strany mají důležitý úkol kádrů národních, v nich mají se vycvičit a vychovat Čechové rozdílného politického mínění na bojovníky, kteří svorně dovedou obhájit cíl společný, tak aby z nich nejbohatší i nejchudší, první i poslední měl touž snahu šlechetnou,

by jméno jeho čtlo se mezi těmi, kdo bojovali a spasiti pomáhali vlast.

Především tedy vytrvat. Za každé vlády nepřátelské neb obojetné vytrvat. »Cizí páni přicházejí a odcházejí, my posloucháme, ale my zůstáváme.« Národ zůstává. On není pomíjivý jako ministeria a systémy; on může býti trpělivým; »patiens, quia aeternus«; těm, kdo vytrvají, klade se na čelo vínek.

Dobrý voják neopouští praporu, ani když je bitva prohrána, naše pak bude vítězná. Není dnes nejpříznivější situace národa našeho, ale ona není zoufalou.

Bývalí spojenci českého národa v nejdůležitějších chvílích se neosvědčili. Máme jich dnes méně, ale jsou věrnější. Hlavním a nejbezpečnějším spojencem českého národa byl vlastně vždycky jen národ český, toť naučení z daleké i blízké minulosti.

Víme také, že nikdy ani za dob opportunismu neměli jsme a že bychom ani nejponíženější služebností nezískali přízně mocných faktorů monarchie: zahraniční politika bezděky, ale přirozenou váhou působí silným tlakem na snahy naše. Vyšší vojenské, diplomatické kruhy ještě nevyrostly ze staré, dávno událostmi vyvrácené tradice, že Rakousko je německé; pokládají nás za odstředivý, bořivý element. Celá byrokracie až na některou vzácnou bílou vránu je proti nám. V prvních řadách našich nepřátel stojí svět bankovní a finanční, který tisícerými zjevnými i neviditelnými nitmi řídí naše hospodářské osudy. Celý vliv Uherska je na druhé misce.

Tomu všemu nikdy dosud jinak nebylo a nezlepší se to, dokud hlavní bitvu nevyhrajeme.

Horší nežli všechno to je, že, ač jsme rozličnými pluky jedné armády, před šikem nepřátel na sebe střílíme. Česká prý šlechta je všude jinde, jenom ne v českém táboře. Cizí jest jí politika národní. Ona nedělá ni politiku dvorskou. Přestává na politice třídní a kastovní; přidružuje se jenom tam, kde jí kyne stavovský prospěch.

Strany a frakce občanské všechny, od nejstarší do nejmladší, neměly by různosti své pořádati mezi sebou způsobem, který nepříteli vnukuje naději, že jako kilkennské kočky samy na vzájem se požerou; on vyčkává, až se buď sami zničíme, nebo do svých řad tolik nastřílíme děr a průlomů, že pohodlně bude moci vtáhnouti. Různosti stran nemají zacláněti věc společnou.

Nežádáme nemožnosti, máme dobré svědomí a nechceme ničí křivdy. Nechceme panství, nýbrž jen rovné právo, tedy ne více, než co je právem všech. Čehokoli dobudeme pro sebe, dobýváme pro všechny a bude to ziskem nejen nám, ale i říši a lidstvu.

Ale právě proto nemůžeme a nesmíme se ničeho vzdáti, co je naším právem. Nic nezadat a v nepřízni doby na mysli neklesati. Povoliti znamená: padnouti, abychom nikdy již nepovstali.

Není hanebnější smrti než padnouti bez obrany. Kdo nechce vydržet útok, lépe když zvolí útěk, než aby strhl jiné a na všechny

uvalil příhanu, že nechtějí snášet strapáce, horka i mráz války. Lid náš radostně přináší oběti, jichž žádá každá válka. Jsou to oběti přítomnosti přinášené budoucnosti. On je kliden, pln důvěry, svaté věci oddán a nezastrašen.

Vidí, že již nyní těžko vládne se v zemích jeho bez něho a proti němu. Jednoho dne nebude se moci dále; potom budou národ náš hledati, ne že budou chtít, ale že budou nuceni. Třeba jen na bojišti vytrvat, abychom v pravé chvíli byli na místě, kdy na zásadách politické mravnosti bude se vnitřní ústrojí říše obnovovati.

Bláhovostí bylo by za drobty úspěchu a zdání moci v šanc vydávati neb ohrožovati, co především musí se zachovat: naše české vědomí státní.

Národ český nenáleží jen zeměpisu a národopisu, on má také svůj dějepis, proto česká otázka, třeba pomalu, ale jistě jde konečnému rozřešení vstříc. Máme přirozené i historické nároky, neboť hlavní zdi státního práva českého jsou zachovány. O starých hradbách pravilo se, že jsou nerozbitny, protože malta sdělána byla krví. Nuže náš český státoprávní hrad má ve vazivu potoky krve celých století, a proto nejtěžší údery ho nebourají; ze starých českých kvádrů po ranách lítají jen jiskry.

Za nimi stojí v obraně nyní celý národ český. On má veškeré prvky pro svou politickou svéprávnost v sobě. Výraz politické svobody není jiný, než sebeurčorání národa. V něm jest nejen upokojení naše, ale i budoucnost říše; ne-li nás, této musí se jednou vzpomenouti. Nemáme nejmenší pochybnosti, že nebojujeme marně. Přihlašujeme se k věčným zásadám pravdy a spravedlnosti, nad niž pod sluncem není nic silnějšího.

R. 1864 byla situace Italie zoufalá, jednota a samostatnost národa zdály se býti na vždy pochovány. Tehdy psal Massimo d' Azeglio, jenž sloužil národu svému jako básník a malíř i jako voják a státník: »Nezoufám; ve všech věcech bytuje taková immanentní spravedlnost, že smlouvy, zákony, listiny s červenou neb zelenou pečetí a samy bodáky nemohou národ trvale porobovati.«

Per ardua ad astra.

Ničeho se nevzdávat, ale všechny úkoly dne správně pochopit a křepce provésti; to buď příkazem ve všech pracích našich v novém roce, který, přejeme si, aby byl národu našemu rokem zmužilosti.

Povinnosti své známe.

Chceme především v lidu svém k zralosti přivést ideu národní.

Brániti chceme vší lhostejnosti; nedáme lidu našemu padnouti v lethargii, jako bylo za dob passivnosti.

Budeme rozněcovati duše lidu, aby vzplály hlubokým a všeobecným nadšením, a z toho zrodí se nejvyšší napjetí všech tělesných i duševních sil a výkvět nejušlechtilejších ctností občanských a národních, aby národ dospěl plné tělesné zdatnosti, duševní výše i mravní čistoty.

Zachovávati chceme ideály národní, a přece při tom udržovati praktický smysl pro to, co možno a dosažitelno.

Vyhostiti chceme ze svých řad všecku umíněnost, žárlivost, nedůvěru, a stálým průvodčím budiž otevřená bodrost a rozšafnost.

Nedáme rozbíjet od nikoho, ani od přátel, hlavní dnes organisaci české opposice, jakou je naše strana.

Půjdeme vždy s duchem času; jen tak můžeme si zjednati posilu veřejného mínění v říši a za hranicemi.

Jsme stranou demokratickou a jen taková může dnes zvítěziti. Všeliká pochybnost o správnosti této cesty je zhoubná. Jen jako česká demokracie máme budoucnost.

Kdokoli bojuje pro svobodu a právo, je naším přirozeným spolubojovníkem a s ním i také pro něho chceme zvítěziti.

Všechny práce národní konati chceme s neumdlévající jarostí. Nechceme vedle politických zanedbávat úkoly sociální, jak v rodině, spolku, obci, okresu, tak v zemi a říši.

Imponovati chceme světu svou věrností k české věci, zahanbiti nepřátele svým klidem a svou pevností v dobách zlých, saevis tranquilli in undis! Stejně překvapíme je svou rozvahou, svou spravedlivostí, až přiblíží se doba velkého vítězství.

Nepřinese je snad rok následující. Historie nepospíchá, jde svým přirozeným krokem ku předu, ale cíl náš není tak vzdáleným, jak doufají odpůrci a jak obává se leckterý věrný syn vlasti.

Zmužilost, vytrvalost, rozšafnost, práce, rozvaha, svoboda — to je naše labarum, se kterým na pozdrav kyneme roku 1895.

26.

Velikonoční roku 1895.

Velkonočních zvonů hlas volá světem.

Jsou-li to zvony, které Fausta, když nasytiv se života, chystá se vyprázdniti čiši jedu, lákají nazpět v půvaby a zápas života? Či připomíná jejich hlahol poplašný zvuk velikého zvonu, který dosud visí v Gentě ve známém Belfriedu a nese nápis: »Wenn ik luide, dann is Storm in Vlaenderland!« (Když zvoním, je bouře ve Vlámské zemi.)

Zvěstují letos velkonoční zvony mír, či hlásají bouři a boj?

Podle slov velkého básníka vyčítá každý z knihy, co dřímá v hlubinách jeho vlastního nitra. Čím mohutnější jest individualita čtoucího, čím samostatněji pracuje jeho hlava i srdce, tím mocněji vkládá do knihy, čeho sám si přeje, a tužba čtenáře zatlačuje úmysly autora.

To platí též o kovové mluvě zvonů: každý jinak jí rozumí, každý vkládá na železný její jazyk, co srdce vlastní povídá. Jedni slyší požehnanou hymnu míru, druzí zkázonosný hukot bouře. Jedni konejšiti se dávají sladkou melodií lásky, druzí rozplameňují se ku vřavě boje. A řeč ozývající se v srdci člověka bývá silnější než mluva srdce zvonů.

Velkonočních zvonů hlas volá světem...

Evropě jsou to zvony míru.

V pokoji začal rok letošní a zdá se, že rovněž tak skončí. Jen v daleké Asii zbrocena půda krví. Ale i tam zastaven řinkot zbraní příměřím. Mezinárodní spory, které by jindy nevyhnutelně byly příčinou války, rozřešují se mírně. Meč není všude již soudcem nejvyšším. Není sice zrušeno krvavé rozsuzování mezinárodních sporů; je však příznivým znamením, že nikdo nechce na se vzíti zodpovědnost, že první dal příčinu k boji.

Ale žel, že palma míru nesklání se také nad Rakouskem a nad zeměmi koruny České. Říše rakouská jest na všech stranách velikým bojištěm. A v srdci Rakouska, v Čechách, vedou se bitvy nejlítější.

Zápasy rostou v hloub i v šíř. Dosud řadily se voje pod prapory národními. Nyní přidružují se korouhve nové. Jakoby měl konec devatenáctého století vykonati to, co vyslovil sklonek století osmnáctého! Stavy a třídy jednotlivé, či abychom podle slov vzniklých za doby Schmerlingovy mluvili: skupiny zájmové ocitly se v nejpříkřejší protivě a stojí rozsápány proti sobě. Rozhodnutí nelze zastavit ani odložit.

Sociální hnutí není potůčkem, jenž by se dal odvésti neb vysušit. Ono jest obrovským veletokem, v němž se valí vody několika století. Budoucí útvary vrážejí prudce ve zvětralé jezy starých poměrů, které nemají pro sebe jiného argumentu kromě zvyklosti.

Na jedné straně zříme přirozenou a oprávněnou žádostivost nižších tříd, na druhé egoismus těch, kteří ke svému bohatému stolu nechtějí nikoho připustit. Vyděděnci žádají svého práva. Ale třídy vládnoucí materiálními i sociálními výsadami slyší ve volání po spravedlnosti, jako dříve prosbu o almužnu, tak nyní jenom troufalou hrozbu. A nechtějí se odhodlati k cennějším ústupkům.

Roku 1788 napsal abbé Sieyés: »Co je třetí stav v politickém řádu Francie? Nic. Čím je ve společnosti? Vším. Čím se chce státi? Něčím.« Čtvrtý stav vstoupil dnes na místo třetího. Pokládá se za všecko, a chce se státi něčím. Avšak vrchní stavy také dnes neuvědomujíce si své politické a sociální povinnosti odpírají všem požadavkům rozumu a spravedlnosti. A přece by již pouhá opatrnost měla je pohnout, aby dobrovolně daly toho část, co jednou vezmou jim velké a snad krvavé katastrofy všechno.

Současně proudí vlny boje i do šířky. Národnosti saturované zatlačují národy, které jsou odsouzeny k politickému lačnění. Také zde volá každý jen po tom, co jest jeho. Ale národové privilegovaní, kteří mají na újmu druhých ve svých rukou celou moc, nechtějí vzdáti se ani nejmenší části državy, která jim nenáleží. Je zvláštní zjev ve veřejném životě Rakouska, že vrátí-li dobré právo utiskovanému národu, pokládá to jeho sok za svou ztrátu a za násilí na sobě páchané.

Největší zmatky rozbily stánek svůj v zemích našich. Zdá se, že opět na českém lidu splniti se mají slova bible, že ruce všech pozdvihnou se proti všem. Oba kmeny, Čechy obývající, stojí proti sobě s napřaženou zbraní. Jeden hájí odvěkého dědictví svých otců, druhý chce udělené sobě pohostinské právo změniti v trvalé prvorozenství. Ze slov, která nedávno promluvil vůdce Němců, finanční ministr Plener, zní vskutku odsouzení boje tohoto i jeho původců. Pravil, že stala se s ním změna a že od jisté doby je nakloněn ke smíru. Avšak jeho slova se nesrovnávají se skutky jeho bojovného vojska. Theoretické změny mysli, podle nichž nikdo se neřídí, nemají žádné ceny.

Než sporům s Němci jsme již uvykli. Tato válka nám pohled do budoucnosti nekalí. Též ona musí najíti svůj konec a budou to jednou Němci, již budou žádati smír!

Velkonočních zvonů hlas volá po českých zemích — — —

Žel, že ruka česká zvedá zbraň také proti vlastní krvi. Ti, kteří z vůle národa oddáleni byli od vedení věcí českých, dosud se s událostmi nesmířili. Pořád ještě trvají na klamném názoru, že veliký převrat ve smýšlení českého lidu není dílem přirozeného rozvoje, ale že způsoben byl slabými jednotlivci. Stále zapomínají, že nelze tak veliké, epochální hnutí způsobit uměle. Nejméně u nás v době, kdy autorita, moc, tradice, důvěra národa, zvyklost, nejdůležitější místa samosprávných sborů, hospodářských a peněžních ústavů a většina časopisectva byly državou strany vládnoucí. Sami se ponižují stoupenci její, když ještě nyní šíří blud, že důvěru národa mohly jim odňati jednotlivé osoby žurnálu nebo tábora opposičního. Zatím pravda je, že ti, kdož pracovali pro převrat, byli jen slabým ohlasem smýšlení, jímž proniknut byl celý národ. Oni nevedli národ, ale národ vedl je.

Také mezi Němci vidíme podobný zjev.

Proti staré a sestárlé straně, která pozbyla kořenů v lidu, vyvstalo nové hnutí a roste s úžasnou rapidností. A vzrůst antisemitismu dal by se aspoň částečně vysvětliti divotvornou agitační silou tribuna, jaké na naší straně nebylo.

U nás oprávněnost převratu byla ještě mnohem hlubší Po sta let vládlo se v Rakousku pro Němce a proti nám. Německý opportunismus je politika tradicionální, normální; český opportunismus byl exotickým květem. Ten zdomácnět a zachytiti v české půdě trvalé a pevné kořeny mohl by jen po slavném smíru, jenž by překlenul třistaletou propast. Bez takového smíru musí každá česká strana také budoucně dospěti ke koncům, k jakým vedl opportunismus staročeský. Musily by se splniti dříve aspoň hlavní postuláty všečeského programu a musilo by se zjednat uklidnění trojjediného národa českého, aby v lidu zakotviti se mohla mírná, vládě vídeňské nakloněná politika. Pouhé příměří nikdy nebude dlouho respektováno. Právem. Neboť každé příměří, čím déle trvá, tím více oddaluje od míru čestného. Proto neúrodné příměří musí míti vždy v nezbytný následek kompromitování opportunismu v národě.

Příměří toho druhu, jakým byla éra od r. 1879—1891, mohou a mají býti jen stavem přechodným a dočasným. V politice platí tatáž taktika jako ve stratégii. Kde preliminaria nejsou průpravou k opravdovému míru, následuje obnova nepřátelství. Ne strana, celý národ roztrhl punktační úpis. Ne pouze Mladočeši, také Staročeši šli svorně a uvědoměle do opposice. Ne ze svévole, ale z politické nezbytnosti. Další přisluhování české systému němčícímu a protičeskému bylo by všude vzbudilo mínění, že národ náš se systémem tím se smiřuje a spřáteluje.

Kážou národu návrat k bývalým poměrům. Poměry ty však jsou ty tam a je bláhovo do ssutin jejich tlačiti národ. Historie nekráčí nazpět. Od znamenitého znalce dějin pochází výrok, že každá restaurace je maškarádou.

Velkonočních zvonů hlas volá po zemích českých...

Těm, kterým pouhá vzpomínka na prchlou minulost již je výzvou k boji, nechť konečně vejdou v srdce slova: In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.

Ve všem láska!

Láska k vlasti a národu nechť vede nás k potřebám přítomnosti a k úkolům budoucnosti. Tu ať hledají cesty ku prospěchu národa, ne v uplynulé episodě opportunismu, který svůj díl naplnil. Na dlouho je to voda nevrátivá.

Zvony velkonoční jásají pozdrav Vesně...

Co vzbuzují v jarých srdcích českých? Boj či mír?

Také jaro mládí žádá si tisícerými prameny proniknouti k ruchu a činnosti. Přístupnost dojmů a snadná vznětlivost je vzácná výhoda mládeže. Zůstaniž takovou, mládeži česká! Nechť ani jeden popud volající tě k činům nedotkne se bez ohlasu strun tvé duše. Buď netrpělivou ve snaze osvědčiti bujarou sílu svých jarních dnů. Udržuj v mysli své žár nadšení; jestiť on tvojí výsadou. Nechceme tě míti mdlou, když všechno v tobě povzbuzuje k čilosti. My nedusíme nikde cit, nadšení a činorodou rozhodnost. Z nich kvitne zdar. Co na jaře nebují z mladého puku, nedá na podzim ovoce.

Nejen rozum, ale hlavně srdce ozařuj směr tvého života, česká mládeži. Neodpuzuj od sebe luzné sny, neboť drsný vichr života je beztoho až příliš brzy odvěje.

Ale doufáme pevně, že práva svého, kráčeti v pestré zahradě snů, nezneužiješ a že čista a bez poskvrny vystoupíš na půdu skutečnosti. Těšíme se, že jsi ochotna pro své myšlénky v mladistvém zápalu obětovat i to nejdražší, co máš — — své mládí. Dokázala jsi, že k cíli snění svého i přes srázné skaliny a trnité cesty chceš dostoupiti.

Než, my nechceme, abys klesla dříve, nežli sama rozeznáš mlhy snův od skutečnosti. Miluj ideály, velikost, šlechetnost, ale nezapomínej, že ne vše, čeho dosíci chceš, je splnitelno. Třebas pozvedáš zrak svůj ku hvězdám, které jsi zvolila za vůdkyně, měj na mysli, že noha vázána je k drsné půdě pozemské. Ta plna je ostrých kamenův a osidel. Nejen poměry, také náhoda i zlomyslnost je tam položily. Krásná je zmužilost, ale je též odvaha, která je šíleností. Nestrachuj se boje, ale pamatuj zároveň, že velké a svaté věci netřeba surového násilí. Jediná píseň nejednou stokrát více vykoná, než deset krvavých bitek! Národ náš obrodil se při písni oráče, on bez násilí uhájí svého života a dobude lepší budoucnosti.

Národ náš je v přerodu. Všude kvas a vření. Ale není to rozháranost společnosti se rozpadávající. Jsou to záchvěvy mladistvého národa, jenž dozrál k politické vůli a poznal svoji sílu. V každém národě je bohatá hřivna vázané síly, která se rozpoutává v prudkém ohni nebo silným tlakem. Dříve passivní a nečinná — jednou uvolněna stává se positivní, rozmnožuje potenci a zmohutňuje zdatnost v boji.

Snad mladé síly překypují. To však není symptom impotence, nýbrž potence, přemíry zápalu, nikoli nedostatku jeho. Zdroje takové síly nesmějí se ucpávat, ale s láskou vést, aby nestaly se z nich přehmaty, které nepřátelé oznamují čas a odkrývají místo, kdy a kde má vést útok. Proto přátelsky, však důtklivě varujeme před přílišnostmi. Rodí se z nich chyby, které padají na celý národ. Chyby takové tryskají ovšem z pramene čistého jako křišťál a z pohnutek vznešených jako slunce. Ale ne tak hledí na ně nepřátelé českého národa. Vědí, že mládež je naším klenotem nejdražším. Proto chtějí jedovatým svým dechem snahy její otráviti. Šlechetné její činy zmenšují; všeliké poblouzení zveličují a vykořisťují proti celému národu.

Dne 18. února 1861 zasedal v Turině první italský parlament, v němž ovšem nebyl zastoupen Řím ani Benátky. Stav mladého státu a vzkříšeného národa byl nad míru kritickým. Ze všad hrozilo nebezpečí. Nejen z venčí, ale i z nitra. Radikální živly usilovaly svésti krále i vládu k násilnému zakročení proti Benátsku nebo Římu, to jest k válce s Rakouskem nebo Francií. Válka mohla se státi záhubou sotva zrozené svobody a jednoty italské. Ale Victor Emanuel i Cavour odolali nátlaku netrpělivců a zůstali pevni. A dějiny daly jim za pravdu.

Ve své trůnní řeči dne 18. února 1861 pravil první král Italie: »Dříve znělo slovo mé odvážně. Ale bývá někdy moudřejší: vyčkati než odvážiti se. Jsa Italii oddán, nikdy jsem se nerozpakoval dáti v sázku korunu i život; ale nikdo nemá práva uvésti v nebezpečí osudy národa.«

Zlaté to slovo: Nikdo nemá práva, uvésti v nebezpečí osudy národa!

Kéž by slova ta našla ohlasu v srdci každého Čecha. Stojíť blaho celku výše než vyplnění okamžitého přání.

Kéž by každý také vzpomněl, že každou chybu mění nepřátelský řev v postupu celého národa!

Štěpán Szechenyi, jejž Uhři nazývají svým největším vlastencem, napsal: »Nás Uhrů je tak málo, že by měla býti dána milost i bratrovrahům.«

Též my jsme nečetný národ, vklíněný mezi nepřátelské kmeny Vedouce boj proti odpovědníkům, již ukládají nám o život, nemáme času ani síly dost, abychom směli potírati bratr bratra. Pamatujme na tichého genia: »Čech jen Čechem může býti přemožen!«

Slučme a složme všechny síly. Žádné nedrobme a nehubme. Radujme se ve válečných letech, ve kterých se nalézáme, že dosavadní přinesla jeden užitek: v celém národě prohloubený a upevněný cit jeho jednoty a pospolitosti a vědomí nerozlučnosti s jeho velikou minulostí. V letech válečných, která nám ještě souzena, budou nám cit ten a vědomí to posilou na svízelné pouti k velikým našim ideálům. Budou nám svítiti jak ohnivé sloupy na cestu.

Uklizujme a umenšujme, co nás dělí a různí, a rozmnožujme a přivlastňujme si, co nás spojuje a slučuje.

Rozdělme konečně lásku i nenávist svou tak: nepřátelství protivníkům vlasti, lásku svým bratřím.

Zvonů velikonočních hlas volá do zemí českých...

Snažme se vyslyšet ze zvuků jejich pokoj a mír. Chtějme jen upřímně, a smírný tón kovových srdcí rozechvěje i srdce naše.

A budou-li zvony velikonoční po zemích českých jednou hlásati mír, pak skončí se naše české pašije. Pak znamenati budou i naše Velikonoce splněnou naději a vzkříšení. Pak přijde den i našeho vykoupení, pak shromáždíme se všichni v zelenu na jarním vzduchu české volnosti a svobody!!

Tak volej po vlastech českých hlas zvonů velikonočních.

27.

Vánoční roku 1895.

Ó alleluja, nebe otvírá se
a k zemi svítí něhou nejvyšší,
zpěv andělů zní do chorálu zase,
ó požehnaný, kdo jej uslyší!

Nám zvěstování »Vánočního sonetu« ze »Zlaté knihy« českého básníka ani letos neplatí. Nám nebe se neotvírá, na českou zemi něhou nesvítí, my zpěv andělů pořád ještě neslyšíme.

Pravda, černý, hrozivý mrak, který po léta těžce ploužil se po českých střechách, zvedl se a zešedl; někde jako by se bělal a kus blankytu se prodíralo. Však ještě přijíti musí vánek příznivější, aby slunko zasvitlo.

Neslyšíme ještě zpěv andělů, ale také kletby zmlkají a těžká tvrdá ruka, která srdce národa a naší země svírala, je sama spoutána.

Nemrzne již, ale neoteplilo se ještě. S horních sfér proudí jiný vzduch; nedomníváme se, že prýští již z vrácené lásky, ale z poznání síly a významu našeho národa. Dvouletá éra protičeská, skácena, válí se v blátě. Kde vzepřel se jednomyslně národ celý, násilí ničeho nezmohlo. Strana pak, které národ svěřil zastupování svých osudů, konečně jako rovnoprávná a vážená před trůnem, před vládou a před sněmovnou brániti může českou věc. Činí to se starým přesvědčením a mluvou stejně zmužilou. My sami jsme se v ničem nezměnili, náš zápas, naše práce donutily ku změně celé okolí.

Ne nová doba ještě, avšak jakýsi přechod k ní nastoupil. Není viděti dosud ani plánu, ani zásady; slyšeti jen dobrá, přívětivá slova; od těch ke skutku bývají hluboké a široké propasti. Nevzbuzujeme, ba nechováme nadějí; byli jsme příliš často zklamáni. Čtyřicet let národ náš doufal, čtyřicet let nedočkal se splnění. Dlouhé věky hořkého utrpení naplnily lid náš nedůvěrou těžce vyplenitelnou. Obrátil se do svého nitra, nikomu nevěří a spoléhá jen na sebe. Přirozená rozlícenost, jakou přináší horký boj, stupňuje skepsi a rozmnožuje pochybnosti. Ne luzné čáky budí jiná

atmosféra, ale nepokoj a horoucí touhu, zdvojnásobenými vzpružením sil hnáti se k cíli.

Byl by věru čas, aby čelenka vítězství zaskvěla se konečně na hlavě českého národa!

Ale veliká věc musí býti velkými obětmi a obrovskou prací vyzískána. Nedějí se pravidlem v politice náhlé převraty. Nejsou nemožny, ale rozvážní s nimi nepočítají. Přichystati se musíme na nenáhlý postup od stanice ke stanici. Trpělivost a vytrvalost v boji jsou největší zárukou konečných úspěchů. Národ náš ctnosti ty má. O něm platí Thiersova slova: »Národ je moudrý, jen přílišnost strannická je nemoudrá.« On sám k vítězství se připravil a sjednotil. Posledními volbami označil, že sám i ve svých zástupcích chce býti jedinou rodinou. Z jednoty té, z jednoty v opposici, vylučovati nemá se žádný věrný syn vlasti, dokud ovoce opposičního vzmachu neuzrálo a není sklizeno. Je bláhovo rozbíjeti velký tábor válečný a vedle něho za týmž účelem formovati jiný. K tomu bude čas, až by české vojsko uzavřelo nějaký mír. Ten ještě z dozírné dálky nekyne. Proto zarputilý odboj ničí, co chce ubránit. Kdo by drancoval vlastní domovinu? Chaos přináší vždy politickou smrt. Bez kázně státi se musíme všichni posměchem nepřátel, bez pořádku nikdy nevztyčíme své praporce na temeni neodvislosti české.

Věky rozbouraly slávu a samostatnost naší vlasti, krátká léta nemohou je znova vystavět. Nadšení nejplamennější, vůle nejpoctivější nenajde kouzelného proutku Fortunátova, neodkryje zázračného hesla: »Sesame, otevři se!« nezjedná celého zadržovaného práva národu na jednou. Energie sama nestačí, musí se jí dáti pravý směr a musí se v potu tváři krok za krokem pracovat. Dlouhá a svízelná je cesta. Nedá se přeletěti na ohnivém voze světelných frází a velikých slov. Poslanci čeští nevyhýbají se obtížím ani úsilím. Nehledají uznání, avšak žádají spravedlnost. Kdo chtějí býti svobodni, musí především povznésti se ke spravedlnosti. Nic na světě není tak velikým a dokonalým, aby přísný soud, neřku-li zlá vůle, nemohly to zlehčiti a snížiti. Cit pro společný zájem národa káže staviti spory vnitřní, potírati vzájemnou nevraživost a malicherné řevnění. Je to hnusný hmyz, jenž prospěch společný sežírá. Meč báječného hrdiny našeho, když nemohl sekati do nepřátel, rezem sám se ztravoval. Nepřátel našich však je jako písku v řečištích, nač tedy býti bez příčiny do sebe, proč rozdírati staré rány, nač stále vraceti se k věcem, jež nám všem naplnily celé moře žalu?

Není pravé příčiny k útokům Ani na okamžik nespustili jsme s očí starý, nezměněný cíl. Není-li pohyb naší politické lodi v každou chvíli stejně prudký a bouřlivý, směr je týž. My olovnicí zkoušíme vody, bychom nikde nevrazili na mělčinu a na skaliska.

Ne vždycky smí se přilévati oleje do ohně. Jsou chvíle, kdy třeba rozhrábnout žhavou hořlavinu a přihlédnout, zda v ohni neztvrdnul a nevykrystaloval se výsledek.

Správná politika nepřestává na prudkých deklamacích v parlamentě, ona za vodopádem hlučných slov líně nečeká, co přinese budoucnost. Ta musí se připravovati a dělati. Je také i jiná ještě politická práce, než na řečnické tribuně ve sněmovně a schůzích voličských. A zrovna ta bývá nejsvízelnější, nejnevděčnější, a protože zůstává skrytou a neznámou, jest i při výsledcích zneuznanou.

Zástupcové národa, nesoucí těžkou zodpovědnost, nemohou vyplýtvati všecky síly ve hněvu a v rozhořčení. Oni s rozmyslem připravovati musí budoucnost, neboť české štěstí a česká budoucnost samy se neudělají.

My snažíme se také novým křivdám zabránit. Ale pro tento bližší cíl neztrácíme smyslu pro ideály nejvyšší. Víme, že třeba též staré bezpráví odstranit, zjednati národu našemu plnou rovnost, celou politickou váhu a vystavěti mu na slavných, nám předrahých ruinách minulosti státu našeho novou samostatnost českou. Zkušenosti naučily nás, že k tomu potřebí vytrvalého, neúmorného díla. Nikdo jiný za národ český je nevykoná. Proto také k samostatnosti hledáme možné a reální cesty, a křivdou je pokřikovati, že tím něco slevujeme. Nikde nepopustili jsme ani píď půdy, ani nejmenší ze zásad svých jsme neporušili, ani stébla českých práv jsme nezadali. Vyšli jsme z lidu, vše, co jím zachvívá, obráží se v nás. Ale jako zástupci národa cítíme povinnost, jednati ne pouze podle vzkypělých citův, než také podle chladného rozumu. Také my víme, že dobrácká důvěřivost v životě veřejném není slabostí jen, ale proviněním. Svědomí naše je čisto, a domníváme se, že hodni jsme důvěry národa, věříme v jeho vyspělost, v jeho klidnou mužnost, že ne dle hřmotných slov, nýbrž dle platných skutků rozdávati a udržovati bude svou důvěru.

Jenom v této důvěře lidu jsme silni, jenom v ní a s ní připravovati můžeme české vánoce, aby jednou kolem štědrovečerního stromku plesaly šťastné děti svobodných Čechů!

28.

Z hlídky za rok 1895.

Česká otázka a nikoli vídeňská je po našem hlubokém přesvědčení jedinou osou, kolem níž točí se budoucnost a existence Rakouska. Ona je důležitější než volební oprava a ničeho nezadá obnově vyrovnání s Uhry. Tu se také naposled rozhodne los hraběte Badeniho. A nedovede-li vyhověti životním zájmům této říše, neuchrání ho smutného konce ani přízeň nejmocnějších.

Smíření českého národa jest nejvyšším úkolem každého rakouského státníka. Vlastně veškerá vnitřní politika habsburská od let 1526 a ještě více od neštastného roku 1618 vrcholila v otázkách českých nebo česko-uherských. Každý správce habsburské monarchie podle svého postavení k Čechám a Uhrám politicky i historicky je vážen.

Doba je vážná, ale našim snahám nikoli tak nepřátelská jako před nedávnem. Není možno již živé národy klásti do rakve. Vždyť i dávno za mrtvé pokládaní národové vstávají z hrobu. Národní, lidové i mravní idey a síly mají ve veřejném životě čím dál tím větší platnost. City pro právo a humanitu stávají se pořád mocnějšími politickými činiteli a vyplňují ducha soudobého člověčenstva. Kdo tohoto ducha chápe, porozumí svému času, a kdo své době porozumí, dovede ji ovládat. Ušlechtilý básník pravil, že národu třeba býti jen statečným a spravedlivým; s oběma těmito vlastnostmi že nikdy nemůže zahynout. Statečnost neosvědčuje se jen na poli válečném, stejnou cenu má statečnost občanská, zmužilost v boji proti křivdě a nespravedlnosti. Tato zmužilost spojená s vážností před právem a soucitem se slabými, jakožto nejušlechtilejším květem humanity zaručuje každému národu štěstí, sílu, budoucnost. Zmužilost, spravedlnost, humanita, to je moderním národům Konstantinovým znamením, ve kterém vítězí.

29.

Velikonoční roku 1896.

»Po smutném temnu svíce na oltáři svítí,
Alleluja sladká hudba zvonů pěje,
život v zem a v srdce zrno lásky seje. — —
I tobě bude jednou zníti píseň žití
do tmy dnů tvých zaplanou hvězdy, lide štvaný,
a hrobu tvého otevrou se těžké brány.«

Velikonoční píseň o vzkříšení národu českému ještě nezní. Smrtná neděle neodnesla Moranu z českých vlastí. Staletí rvala se stromu našeho života listí a sežehla všechny jeho ratolesti. Zenáhla vyhnal nové větve a hustá, listnatá koruna rozkládá se do šíře. Pokrok je pomalý a nemožno při prvním teple klidit ovoce. Trpělivost je největší politickou ctností národův a jako v přírodě a kulturním životě také v politických snahách platí zákon evoluce a postupného pokroku. Politické věci nevyvíjejí se dle zákonův abstraktní logiky, nýbrž dle mnohem kombinovanějšího processu embryogonie. Logické závěry konstruují se jiným způsobem nežli politické systémy a vlády.

Nicméně oko objektivního pozorovatele postřehuje změnu a malé zlepšení v situaci českého národa. Je sebeposkvrňováním, zapírati je. Vždyť je to výsledek houževnatého odporu lidu a poctivé práce jeho zástupců. Neznačí to daleko ještě obrat a možná dost, že stará nepřízeň znovu oživne a setrvačností zatlačí státní ústrojí, k němuž jsme poutáni, do starých, nám nepřátelských kolejí. Ale nemá státi se tak naším proviněním. Nesmíme politickými chybami ještě těžší pouta na sebe kouti, nežli jsou ta, která jsme dílem rozbili, dílem aspoň uvolnili.

Nastoupila jakási přechodní doba, ve které stejně škodlivo je mnoho doufati jako zoufati.

Vliv českého poselstva materiálně i morálně se rozmnožil. Je respektováno a počítá se s ním. Ledakde odstraněna dlouholetá křivda. Nejedno, co národ mořilo, tlačilo a dráždilo, jest odstra-

něno. Veslo vládní nespočívá již v rukou Němce, ale Poláka, jenž vyrostl v ovzduší autonomistickém a jemuž národní otázky nejsou, jako starým, národně bezbarvým byrokratům, nepochopitelnou záhadou. Vládne v poměrech sobě nepříznivých a nikdo nemůže ručiti, že i díl té spravedlnosti vykoná, kterou vyhlásil za hlavní vodítko svého systému. Ale vějí vánky mírnější. Jsouť v politice věci, jež nedají se definovat a zanášeti do rubrik hlavní knihy a které přece náležejí k aktivům politických stran, imponderabilia to, jež nelze vážit a jež přece váží.

Zajisté se za nové éry mnoho nezlepšilo, ale nic nezhoršilo a věci české stojí nadějněji. Není příčiny ku prudším hněvům, ale také nikoli žádného důvodu, bychom zbraň i jen na chvíli odložili.

Ach! zbroj válečnou poneseme dlouho. Národu českému souzeno zápasiti do posledního dechu. Není to vyhlídka tísnící: neboť on nechce se vyhýbati zápasům, nebojí se nebezpečí a nechce vzdáti se ni pídi půdy, která jest jeho, a zástupcové národní nechtějí a nesmějí zadat atom zájmů, jichž obrana jim byla svěřena. Nezastavili se ni na chvíli na cestě ke starým cílům.

Jsou dnes silnějšími a moravští bratří vstoupili do jejich řad a sjednotili se — jak doufáme — upřímně s námi. Také to jest úspěch, jakož každá strana svoje vítězství poznávati může jenom podle uzavřeného míru.

Česká strana svobodomyslná smí právem říci o sobě, že má dobré válečné tažení za sebou: avšak ona ví, že válka není skončena a že rozhodující bitvy teprve nastávají. Nebylo by větší bláhovosti, než oddávati se optimistickým snům. Jen krátkozrakost by zapomínala, že poměrně větší přízeň doby již sama sebou přináší zdar. Nepodceňujeme lepší doby, ale nepřeceňujeme jí: víme, že podle polského pořekadla přízeň velkých pánů jezdí na strakatém komoni. Uvidíme, je-li v nových sudech také nové víno.

Přes to nemůže být úkolem poslanců národních, pracovati ke zhoršení politické situace a to, co jako dosažitelné kyne, znemožňovat a co námi a předchůdci dobyto, vydávati v zmar.

Žádná politika v pravdě národní nesmí žíti z dneška na zítřek; ona musí připravovati budoucnost, aby byla lepší přítomnosti. Náš vliv na příští utváření monarchie měřiti se bude dle správného posuzování dnešních poměrů. Ty káží opposici, opposici na dlouhou dobu, ale ne opposici pro opposici, ne odpor na nůž, opposici à outrance. Pro potlesk dne nesmějí rozvážní mluvčí národa pustiti se cestou sráznou, která by vésti mohla k novým výjimečným stavům. Jen kdož od budoucnosti ničeho nečekají, mohou se vrhati v ni se zavřenýma očima, bez plánu, za fantastickými cíli. Potřebují, jako dle slova historikova Catilina, pořáde něco nového, by svoje záležitosti přivedli do proudu a pořádku.

Úkol české delegace je těžký dost, než aby zbytečnými hloubavými analysemi, natož nespravedlivým obviňováním a nicotným

podezříváním byl ztěžován. Pravé vlastenectví od jakživa se vyznamenávalo tím, že drželo se nikoliv osob, nýbrž věcí. V boji, který vedeme, je první podmínkou vítězství, by zápasníci si navzájem důvěřovali, práci svoji nekřižovali, nýbrž se podporovali. Jenom sevřeným šikem a sjednoceným postupem dobudou se obtížné nepřátelské posice.

Jinak snahy naše jsou jako tráva na střechách, která prve než odroste, usychá. Silou proti mdlobě, vzdorem proti zlobě, ale láskou k sobě.

Je tou chvílí silně zčeřeno moře veřejnosti, po kterém pluje pyšná česká opposiční loď. Vlny bijí na příď i záď a mnohá šplouchne na palubu. Ale jen lehká tříseň a pěna zmočí kapitány a námořníky. Ti zachovávají klidnou mysl. Olovnice ukazuje, že dolní vody jsou klidny. Hluboko zapuštěna je do srdci národa důvěra k jeho zástupcům: ne pro jich osoby, nýbrž pro věc, kterou zastupují.

Naše strana není z těch, které visí jen na osobách a tím samým jsou chaby a pomíjivy. Národ český příliš zakusil a má zkušenosti dost, aby věděl, že bouřlivá hesla sama ještě zlepšení poměrů nepřinášejí. V jeho žilách je zdravá krev, která chorobný pessimismus vystřebuje, a jeho srdce je zaníceno láskou, jež přemáhá nedůvěru uměle šířenou. Nám opposice není pouhou divokou dekorací divadelní a řinčením plechovými meči: národ náš věří, že jeho zástupci vedou opravdový, třeba časem nehlučný boj za jeho dobro a za jeho práva. On pevně zakotvil a ostříhati chce v politické své práci pracovitost, intelligenci, obezřelost, autoritu většiny, pořádek a kázeň od kapitána až do posledního muže. Podle toho posuzuje své politické vědění a je přesvědčen, že jinak nelze se dodělat úspěchů.

Byl již čas, a snad opět přijde, kdy třeba bylo třeskných demonstrací a bouřných manifestací. Nebylo také bez užitku, že stáli jsme sami a v této osamocenosti nebyli jsme dokonce slabými. Ale český národ dobře ví, že není samojediným v Evropě, ani v této monarchii: že v Evropě jsou národové, kteří mají tolik millionů, co my stotisíců, jimž osud náš je buď lhostejným, anebo kteří jsou nám protivníky, a že také v této říši mocní národové chtějí naši porobu. Proto nikdy z osamocenosti své nečinil samospasitelnou zásadu a zajisté uvítal by dobu, která by přinesla upřímné nabídky k poctivému spojenství. Ruku k přátelství nabízenou by hrdě neodmítl. Je třeba sbírati síly vlastní i rozmnožovati je sympatiemi příbuzných národů.

Velikonoce své slaví český národ v pevném odhodlání, na svém setrvat, opposiční krunýř neodkládati, dokud po změnách v osobách nepřijde také změna v systému. Ví však, že při budování nových forem spolupůsobiti musí sám a tak sám budoucnost svoji si stavěti. On pevně drží se ideálů svých, ale postihuje, že k do-

sažení jich v reálném světě užívati musí prostředků praktických. Z chyb cizích i vlastních ví, že k posledním koncům jeho zápasů jsou stanice a že každá dosažená stanice ho k ideálu přibližuje.

Sněží ještě o velikonocech, ale jaro přece již klepe na okna. Není to ještě naše politické jaro, ale také to není daleko, budeme-li svorni a budeme-li se milovati vespolek. Pro lásku vzájemnou máme jedno společné poznání; to: že neodvislost jednotlivce jako národa je statek nejvyšší a první podmínka všeho štěstí.

30.

Vánoční roku 1896.

Vlastní svátek domácího krbu, kdy členové rodiny těsněji k sobě se tulí, je tu a nepřináší pohříchu národu našemu pravou náladu vánoční. Není míru a klidu v srdcích českých. Všechny tužby jsou nezkojeny a pod stromem vánočním, jehož světla nám pořád ještě jasně neplanou, není dosud, co tam národ náš od půl věku hledá, jeho právo; je tam málem více nežli naděje. Není to mnoho, ale přece něco: neboť beznadějnost je nejnebezpečnější lučavkou.

Od loňska leccos k lepšímu se změnilo a ćáky naše se posilnily. Že alespoň některé velké neuskutečněny, není vina naše.

Vždycky bylo a je všech nás touhou jednota a svéprávnost našich zemí a jednota a samostatnost českého národa. Od tohoto cíle nedáme se žádným úsměvem odloudit a v dychtění po něm žádnými sliby uspati.

Třeba jest jakýmsi ziskem rozštěpenost našich německých odpůrců, nenaplňuje nás škodolibostí, protože každému přejeme, co jeho jest, a protože bylo by bláhovo, nehodu nepřítele pokládati za svoje vítězství.

Pravda, v poměrech změněných tu i tam jinými zbraněmi jsme bojovali. Nezasluhovali bychom jména zástupců národa, kdybychom jinak byli jednali. Veliký theoretik vojenský vyslovil nezvratnou pravdu, že účel všech válek od dob nejstarších až na naše dny byl vždycky týž; prostředky válečné však že podléhají neustálým proměnám; účelem války že bylo vždycky provésti svoje právo neb alespoň svoji vůli, zbraně a taktika že voleny podle místa, času, okolností a podle — nepřítele. Jinak vedli své boje Řekové a Římané, jinak křižáci, jinak Husité, jinak válčí se za našich dob. Stejně musí býti v politickém zápase. Také ten říditi se musí terrainem, poměry a způsobem zápolení soupeřova.

Účel našeho závodění je týž: chceme provésti ne snad nějakou umíněnou svévoli, ale své právo. Celé své právo. Však poznali jsme za zkušeností trojího desetiletí, že neprovedeme je najednou,

že v jednom polním tažení k němu nedospějeme, že uzavříti musíme několikeré příměří a snad několikrát mír, nežli dostaneme se k poslednímu cíli.

Kdo v politice na ráz žádá si všeho a části pohrdá, obyčejně ničeho nezískává. Za dob Hohenwartových také my jsme se o tom přesvědčili. Tomu již tak je, že život celých národů není leč řetězem článků a součtem položek, postupným organickým vývojem, ovládaným zákony evoluce a vylučujícím náhlé převraty.

Plaziti se před hlučnou frází a neužívati vhodných příležitostí k rozmnožení majetku národního, mávati rudým praporcem neústupnosti na ssutinách národního štěstí, toť snad vděčný a snadný úkol, ale nehodný svědomitých vlastenců.

Zástupcové národa počítati musí s positivními výsledky a s možnými rozřešeními a při tom dbáti, aby z velkých, zatím nedosažitelných postulátů národních nic nezadávali. Byli a vždy si budou vědomi, že rozkazy politické obezřelosti ustoupiti musí před kategorickým imperativem národní cti. Oni nemohou zamítati, třebas byli v opposici, předlohy, které hospodářsky a kulturně jejich národu prospívají. To nebyla by již politická opposice, nýbrž neplodná negace.

Proto je nepravda, že odpor jejich byl jenom zdánlivý. Jejich hlasy vláda nikdy nedisponovala, kde šlo jen o zájem její.

Po volební opravě, jejížto účinky pro všechny strany jsou nevypočítatelny, tyto zvláště na konci parlamentního období hleděti musí k budoucnosti, a budoucnost nedostatkem obezřelosti se může zkaziti. Také čeští poslanci nesměli tu činiti výjimku.

Zajisté nemůže nikdo zaručiti se za zejtřek. Tomu již v politice i v životě soukromém tak jest: nenadálá příhoda zvrátiti může všechny přípravy a výpočty. Ale to nezbavuje povinnosti, aby zvolenci národa, který má co ztratit, nevrhali se slepě tam, kde kyne jistá záhuba.

My Čechové doufáme, že volební oprava přivede velikou českou reservu na politické kolbiště. Na příště každý Čech bude míti v ruce volební lístek a jeho prvním příkazem bude, aby na tento volební lístek napsal, že je Čech. Potom budeme r. 1897 mnohem silnější, nežli jsme dnes. Budeme vojskem celého národa. Národní program se prohloubí, nebudeme již zastupitelstvem strany, ale všeho českého lidu. Basis naší akce se rozšíří a protože chceme toliko spravedlnost, svobodu a pokrok, najdeme upřímných přátel a spolehlivých spojenců.

Celý šestimillionový národ brutalisovati se nedá. Zvláště národ, který ve všech oborech práce duševní i hmotné podává tak skvělé důkazy své zdatnosti a jehožto význačnou vlastností je smysl pro potřeby skutečnosti.

Proč bychom zrovna v politice byli méně reálními? Proč bychom tu nechtěli slyšeti vedle hlasu srdce také povely rozumu? Zrovna v politice, která jest jako kvintessencí positivní práce, v níž ne-

daří se dobrodružným výpravám a v níž sklizeň kyne jenom po řádné setbě?

Ty milovaný, těžce zkoušený a často již zklamaný národe český! Na stráži buď a na pozoru měj, co kolkolem tebe se děje a chystá, ale odvrz od sebe, kdo ti namlouvají, že pomoci se ti může zázrakem a katastrofami zahraničními! Kdyby přece přišly, budeš tu také ty a můžeš pak dle nich se zařiditi. Zatím však jenom jednu víru měj, že budoucnost tvoje spočívá jedině v tobě samém, v tvých rukách a v tvých hlavách. Osud šťastný mohou míti jen národové, kteří stejně jsou stateční jako moudří.

V tom poznání třeba svornosti a jednoty. Na sklonku století hlásí se s takou silou otázky sociální, že třeba napjati všechny mohutnosti národům, aby včas zabezpečily svůj byt, nežli sociální otázky zatlačí národní do pozadí.

K nehotovým národům náležíme my ve svém ohroženém postavení zeměpisném. Jestli komu, nám třeba jednoty, která podle devise šlechetného krále dělá sílu. Družnost a vzájemná snášelivost má z nás všech činiti jednu rodinu a nad růzností mínění nechť trůní vždycky láska ke společným, totožným cílům.

Neopouštějme cesty, která široká je dost, aby s rozmyslností v ruce kráčeti mohla důstojná, uvědomělá statečnost. Stejně daleci buďme slabé povolnosti jako těkavých výstředností. K vážnému dílu sluší také vážné slovo. Všichni bez rozdílu neseme tihu zodpovědnosti za osudy národa, a nikdo není tak malým a nepatrným, aby nemohl prospět, ale též uškoditi. Nejenom ti, kdo jsou v zastupitelských sborech, ale také ti, kdo vedou slovo pérem anebo jazykem.

Nastojte! Menší národové s nepatrnou kulturní a materiální potencí mají samostatnost, požívají větší váhy a předstihli nás politicky. Naše literatura, naše umění a věda, náš průmysl a obchod, naše živnosti a naše rolnictvo, zkrátka všichni pracovníci od nejnižšího stupně po nejvyšší všude jsou ceněni a hledáni. Smazána je příhana naší domnělé inferiority. Jsme uznáváni za rovné nejpokročilejším národům. A přece musíme zápasiti ještě o právní rovnost svého jazyka a to ve svých vlastech, v nichž naše většiny od menšin jsou majorisovány. Také nemáme dostatečného vlivu na směr a povahu politiky celé monarchie, bez kterého vlivu nemůžeme dosíci politické a národní své samostatnosti.

Příčiny poradoxního zjevu, že národ šestimillionový se slavnou historií, s velikým uvědoměním, s takou zdatností, s takovým zdravým jádrem vlivu toho nenabyl, jsou zajisté také z veliké části mimo nás, ale hlavní vina je v nás samých. Hledati je, jest povinností všech poctivých Čechův. Ale jedna se nám zdá býti zjevna. My v politice české příliš odečítáme a dělíme a je vrchovatý čas, abychom začali sečítat a násobit. Musíme klást kámen ke kameni a stupeň po stupni budovati schody k vrcholu naší samostatnosti. Není možná, by všechny síly v národě působily

stejným směrem: ale ony nemají se ochromovat a paralysovati, nýbrž dáti výslednici, která vždycky způsobí pohyb ku předu.

Nemá býti při stavbě české budoucnosti živlů, které vědomě práci ruší, které co jedni postavili, podvracují a kazí. Byl by to nejkrásnější dar, kdyby nám letošní vánoce přinesly vespolnou lásku všech Čechů.

Co za námi jest, neodstrašuje, ale povzbuzuje: co je před námi, musí býti pokrokem a vzrůstem, budeme-li silni, a silni budeme, budeme-li jednotni, odhodláni krok za krokem jíti pevně k těm metám, které již před půl stoletím od zakladatelů české politiky byly vytčeny. Potom ukáže se též nám hvězda betlemská a také my najdeme pod vánočním stromem nejen naději, ale uskutečněné celé právo naše.

K výběru statí Eimových nepíšu ještě doslovu. Zbylo mnoho, co do jedné sbírky vměstnati nebylo lze. Nechtěl jsem ji rozmnožovati, by v knihovně naší se uprázdnilo místo také pro jiné Vydáme — nebude to snad trvati dlouho — knihu druhou.

Z duševní dílny publicisty a politika jsme podali ukázky. Díky nakladateli, dostalo se jim sličné úpravy ve svazku, jenž obepíná dobu dvanáctiletou.

Eim uchystánu měl k tisku studii o státním a volebním právě. Zničil ji v okamžiku rozhorlení — dílo několika měsíců. Je čirou báchorkou, že pomýšlel na brožuru proti státnímu právu. Nikdy. Taková pomluva mohla pocházeti jen od těch, kdož na licho vykládali jeho mínění, že státní právo musí býti vrcholem, hrotem jehlanu se širokým a pevným základem, a že státní právo je nezávislým na způsobě, jakým volí nebo voliti bude národ český své zástupce do společné representace zemí předlitavských.

Opatřiv sobě materiál z pramenů francouzských, švýcarských a italských sepsal monografii o Crispim. Choval pro tohoto státníka, nedím sympatie, ale veliký zájem. Politické a psychologické stránky jeho individuality jej poutaly. Když Crispi — proti všeobecnému nadání — byl postaven naposled v čelo vlády, Eim rukopis spálil. Více z mravní nevole nežli z hněvu, že hypotese, na kterých byl vybudován, skutečnost zvrátila.

Ztráty obou těch prací musíme želeti. Věnoval jim intensivní píli, jak byl vůbec zvyklým u každého díla.

Srdečné díky autoru recense o spisech Eimových v »Politik«, kolegovi Blochovi, proniknuté porozuměním a vroucím citem, recense, jakých, česky psaných, žel, pohřešujeme. Snad, co dosud se nestalo, bude.

V úvaze jmenované četl jsem mezi řádky jakousi výtku: že nebožtík, jako žurnalista, vtiskl svým statěm ráz dne. Zajisté. Nepozbývají tím své ceny, nýbrž jí nabývají. Jsmeť my všichni odchovanci doby, impresionisty, podrobeni dojmům chvíle. Nikdo sám ze sebe nevyrostl a. každá věc je v relaci s aktualní situací, ze které se zrodila. Proto má její barvy, její stopy, její svěžest. Kdo by tuto pokládal vadou, musil by zavrhovati publikaci řečí Riegrových, Gambettových a Bismarckových a tolikéž veškerých diplomatářů. Také ty mají svoji důležitost, která sahá přes meze přítomného času. Jsou nejen doplněním obrazu jeho, jsou zrcadlem, ve kterém obráží se život určité fáse věrněji nežli v tak zvané objektivní historii, jejíž objektivnost jest a zůstane ideálem nedostižným —.

Ve Vídni, 10. října 1898.

Josef Penížek.

DB
214
E35

Eim, Gustav

Politicke uvahy

PLEASE DO NOT REMOVE

CA[illegible]KET

U[illegible]RY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C